

ISSN: 1308-5298

TO
ID

TARİH
OKULU
DERGİSİ

JOURNAL OF
HISTORY
SCHOOL

JH
OS

Yıl/Year:14, Sayı/Issue:LVI, Şubat/February 2022

www.johschool.com

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Journal of History School dergisi yılda altı defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. *Journal of History School* dergisinde yayınlanan tüm yazıların yayın hakları **Tarih Okulu Dergisi**'ne aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of History School, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup Dergipark üyesidir. **ULAKBİM Tr Dizin, Index Copernicus, Sobiad, MLA, Semantic Scholar, Scilit, Mendeley, WorldCat, CiteFactor, Paperity, Acarindex, Araştırmak, I2OR, Akademik Araştırmalar İndeksi, ASOS, Arastirmak, ISAM, Türk Eğitim İndeksi** ve **Academic Research Index** tarafından taranmaktadır.

Journal of History School is an international, six-reviewed in a year journal. JOHS bear the sole legal responsibility for their published works in www.johschool.com.

Journal of History School has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of *Journal of History School*. It can be quoted as long as referred to the Johs.

The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

ISSN: 1308-5298 (Baskı) 2148-4260 (Elektronik)

Yıl/Year: 15 – Sayı/Issue: LVI- Şubat/February 2022

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Subeditor: Arş. Grv. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

E-mail: yenitarihokulu@gmail.com

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Web: <http://www.johschool.com>

JOHSCHOOL

Yıl/Year: 15 – Sayı/Issue: LVI- Şubat/February 2022

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Subeditor: Arş. Grv. Tuğrul Gökmen ŞAHİN

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ	Eğitim Bilimleri	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	Filoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Naci İSPİR	İletişim Felsefesi	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sosyal Hizmetler	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Uygulamalı İletişim	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU	Genel Türk Tarihi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ESGİN	Genel Sosyoloji ve Metodoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ŞAKTANLI	Müzik Eğitimi	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal TUNÇ	Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	Orta Çağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Eskiçağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMLİKOĞLU	Yeniçağ Tarihi	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Yakınçağ Tarihi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT	Eğitim Programları	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	Fen Bilgisi Eğitimi	Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Binnaz KOCA	Resim / Grafik	İnönü Üniversitesi
Dr. Ertan ZEREYAK	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Recep ÖZMAN	Arkeoloji	İnönü Üniversitesi
Dr. Arif YILDIZ	İşletme	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Salih TELLİOĞLU	Pazarlama	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Fuat ŞANCI	Sanat Tarihi	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ	Beden Eğitimi ve Spor	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ	Sosyoloji	Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp SEVİMLİ	Matematik Eğitimi	Tokat Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Yabancılara Türkçe Öğretimi	Mersin Üniversitesi
Dr. Fatih DEĞİRMENÇİ	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KINIK	Müzik	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Sevda KARACA	Coğrafya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Munise DURDU	Okul Öncesi Eğitimi	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ALANKA	Gazetecilik	Atatürk Üniversitesi
Dr. Hüsamettin KARATAŞ	İlahiyat	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet OKTAN	Radyo Televizyon Sinema	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Gabor AGOSTON, Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. İsmail AKA, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS, Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Laurence BROCKLISS, Oxford Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdal FIRAT, St. Clements Institute, Kamboçya
Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Paul FREEDMAN, Yale Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jonathan M. HALL, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU, Princeton Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cemal KAFADAR, Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cüneyt KANAT, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stephen MITCHELL, Exeter Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Alun MUNSLOW, Chichester Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Doğan ÖZLEM, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Antonella ROMANO, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü
Prof. Dr. Richard Candida SMITH, Berkeley Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Önhan TUNCA, Liège Üniversitesi, Belçika
Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Prof. Dr. Levent YILMAZ, Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Şerife CENGİZ, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dimitris KYRTATAS, Thesselia Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. John E. WOODS, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yuriy AVERYANOV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yenal ÜNAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL, Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hakan ERDEM, Sabancı Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Hüsnü YÜCEKAYA

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI-VENEDİK TİCARETİ
Ottoman-Venice Trade According to the Ottoman Archive Records

1-24

Cuma Ali YILMAZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
MISIR'IN GÜÇLÜ FİRAVUN-KRALI: III. AMENHOTEP'İN TAHTA ÇIKIŞI VE
İMAR FAALİYETLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME (MÖ 1391 -
1353)
A General Assessment on Accession to the Throne and Reconstruction Activities of
Amenhotep III (1391-1353 B.C): Egypt's Mighty Pharaoh-King

25-37

Yaşar ARSLANYÜREK & Ümmügülsüm GÜLEKOĞLU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
BALKAN SAVAŞLARINDAN I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR SELANİK'TE
YUNANLILAR TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN HUKUKSUZLUKLAR
*Lawlessness by the Greeks in Thessaloniki from the Balkan Wars to the First World
War*

38-61

Ceylan AKCAN & Osman Kubilay GÜL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
8. SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABINDA BARIŞ
VE BAĞIMSIZLIK DEĞERLERİ
*The Values of Peace and Independence in 8th Grade Turkish Republic History of
Revolution and Kemalism Textbook*

62-88

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Tolgahan KARAIMAMOĞLU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ORTA ÇAĞ AVRUPA’SINDA HASTANELERİN KURULUŞ SÜRECİ VE
ÜSTLENDİKLERİ GÖREVLER

The Establishment Process of Hospitals in Medieval Europe and Their Duties

89-107

Fadime TOSİK DİNÇ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

I VE II. DÖNEM TBMM’DE HAKKÂRİ MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ
*Hakkâri Deputies and their Activities at I. and II. Term of the Grand National Assembly
of Turkey*

108-135

Yelda TUTAR SERTER

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

HAYDAR RİFAT BEY DAVASI

The Case of Haydar Rifat Bey

136-161

Özlem ÇAKAR ÇELİK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

AN AUXILIARY SUGGESTION TO REALIZATION OF RURAL DEVELOPMENT
IN AĞIN DISTRICT: RURAL TOURISM

*An Auxiliary Suggestion to Realization of Rural Development in Agin District: Rural
Tourism Levels*

162-188

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Cemil ÇELİK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

İNGİLTERE KONSOLOSU NIVEN KERR'İN 1845-1846 YILLARINA AİT
RAPORLARINA GÖRE KIBRIS'TA ÜRETİM, İHRACAT VE İTHALAT

*The Production, Exports and Imports of Cyprus According to the Report of 1845-46 by
the British Consul Niven Kerr on Cyprus*

189-225

İsrafil KARATAŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

12 MART DÖNEMİNDE İDAM CEZASI TARTIŞMALARI: TABİİ SENATÖRLERİN
TUTUMU

Capital Punishment Debates During March 12 Period: Attitude of Senators for Life

226-262

İlke ALTUNTAŞ GÜRSOY & Arif Mikail BAYRAM

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİL BECERİLERİNİ GELİŞTİRMEYE
YÖNELİK ETKİNLİK ÖNERİLERİ

*Suggestions for Activities to Develop Language Skills in Teaching Turkish to
Foreigners*

263-297

Derya SÖNMEZ, Hanife Gamze HASTÜRK & Buket BALLIEL ÜNAL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM ALANINDA ÇEVRE EĞİTİMİ İLE İLGİLİ
DOKTORA TEZLERİNİN İNCELENMESİ

*Investigation of Doctoral Theses Related to Environmental Education in the Field of
Education and Training in Turkey*

298-321

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

**Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR, Demet ÇAKIROĞLU
& Mehmet ALTINÖZ**

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
GERİDE KALANLAR SENDROMU ÖLÇEĞİ TÜRKÇE FORMUNUN
GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI

The Validity and Reliability of the Measure for Survivor Syndrome Scale-Turkish Form

322-348

Ahmet DÖNMEZ, Servet EKMEKÇİ & Murat AYDIN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME YÖNELİK
TUTUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

*The Investigation of Science Teachers Attitudes Towards Distance Education in Terms
of Different Variables*

349-373

Gökhan TEKİR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
THE ANATOMY OF THE ASSASSINATION OF DOMITIAN

Domitian Suikastinin Anatomisi

374-401

Selçuk ULUTAŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SİNEMADA DUYGULAM, DUYGULANIM VE GÜÇ İLİŞKİSİ: ‘YOL KENARI’
FİLMİ İNCELEMESİ

*The Relationship of Affect, Affection and Power in Cinema: Review of the Movie ‘Yol
Kenarı’*

402-434

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Mavi AKKAYA YILMAZ, Alaattin ARIKAN & Turhan ÇETİN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

MEKÂNSAL AKIL YÜRÜTME TESTİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI:
GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Adaptation of The Spatial Reasoning Test to Turkish: Validity and Reliability Study

435-458

Güneş SÜTCÜ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA DEDİKODU MOTİFİ
(ODOYEVSKI'NİN ÖYKÜLERİ BAĞLAMINDA)

*Gossip motif in the 19th century Russian literature
(In concept of Odoyevsky's stories)*

459-475

Muhsine SEKMEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

GIDA İNFLUENCERLARIN SOSYAL MEDYA İLETİŞİM MODELİNİ
KULLANMA BİÇİMLERİNİ SİBERFEMİNİST BAĞLAMDA DEĞERLENDİRMEK

*Evaluation of Food Influencers' Use of Social Media Communication Model in
Cyberfeminist Context*

476-508

Ayfer KARA

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN BELARUSLU ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE ÖĞRENMEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of The Views of Belarusian University Students Learning Turkish Language
as a Foreign Language on Learning Turkish*

509-527

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Muhammed Bahadır SANDIKÇI & Cihan ÖNEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ANALYZING THE PHYSICAL ACTIVITY OF THE ELDERLY HOSPITALIZED IN ORTHOPEDIC SERVICES ACCORDING TO THEIR SOCIOECONOMIC AND INJURY

Ortopedi Servisinde Yatan Yaşlıların Sosyoekonomik ve Yaralanma Durumlarına Göre Fiziksel Aktivitelerinin Değerlendirilmesi

528-541

Hatıra SADEGHZADEH EMSEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BORSA-İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞEN NET YABANCI ALIMLARININ BIST100 VE DÖVİZ KURU ÜZERİNE SİMETRİK VE ASİMETRİK ETKİLER

Symmetric and Asymmetric Effects of Net Foreign Purchases in Borsa-Istanbul on BIST100 and Exchange Rate

542-575

Halil Murat YAZICI & Burçin KAPLAN

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

PAZARLAMADA DENEYİMSEL YAKLAŞIM: DÜNDEN BUGÜNE GELİŞİMİ VE GENİŞLEYEN ETKİ ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Experiential Approach in Marketing: A Review on It's Development and Expanding Impact from Past to Present

576-609

Muzaffer UZUN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

KISALTILMIŞ METİNDE BİR TUTARLILIK ÇÖZÜMLEMESİ: "DEMİRYOLU HİKÂyecİLERİ-BİR RÜYA" HİKÂYESİ

Coherence Analysis in the "Abridged Text": The "Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya" Story

610-632

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Yelda KORKUT

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

SİYASAL İLETİŞİMDE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI:
BARIŞ PINARI HAREKÂTI SÜRECİNDE CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN'IN
TWİTTER PAYLAŞIMLARI

*Use of New Communication Technologies in Political Communication: President
Erdoğan's Twitter Posts in the Process of Operation Peace Spring*

633-657

Fadime SEÇGİN & Yasemin ER TUNA

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ETKİNLİKLER YOLUYLA BAĞIMSIZLIK SEMBOLLERİNİN ORTAOKUL
ÖĞRENCİLERİNE KAZANDIRILMASI: İSTİKLAL MARŞI ÖRNEĞİ

*Acquisition of the Symbols of Independence among Secondary School Students through
Activities: The Example of the National Anthem*

658-684

Lutfi ÖZDEMİR & Gülhan ACAR BÜYÜKPEHLİVAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

DİJİTAL FOTOĞRAFÇILIKTA ISO DEĞERİ DEĞİŞİMİNİN RENK EVRENLERİ
VE DELTA E (ΔE) DEĞERLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ

*Determination of the Effect of Iso Value Change in Digital Photography on Color
Gamut and Delta E (ΔE)*

685-703

Hamdi ONAY

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

MOLLA SADRA FELSEFESİNDE AKIL-MELEK ÖZDEŞLİĞİ

Intelligence-Angel Identity in Molla Sadra's Philosophy

704-731

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Esra SABANCI BARANSEL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

CİNSEL GELİŞİM VE CİNSEL EĞİTİMİ KONU ALAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN
İNCELENMESİ

Examination of Graduate Thesis on Sexual Development and Sexual Education

732-747

Sibel ÜST ERDEM & Mehmet Burak ÇAKIN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

FUZÛLÎ'NİN SU KASİDESİNİ HADİKATÛ'S-SÛEDÂ İLE YENİDEN OKUMAK

Re-Reading Fuzuli's Su Kasidah With Hadikatu's-Sueda

748-771

Mehmet Hakan ÖZÇELİK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BİR LİDER OLARAK MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ALGI YÖNETİMİ

Perception Management of Mustafa Kemal Atatürk as a Leader

772-801

Zafer KİRAZ, Nevruz UĞUR, Emre TÜRKOLUK,

Makbule GÜRBÜZ & Öykü BOLAT

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

5 ŞUBAT 2021 TARİHLİ EĞİTİM KURUMLARINA YÖNETİCİ SEÇME VE
GÖREVLENDİRME YÖNETMELİĞİ VE BU YÖNETMELİĞE DAİR YÖNETİCİ
GÖRÜŞLERİ

*The Regulation on Selection and Assignment of Administrators to Educational
Institutions Dated February 5, 2021, and Views of Administrators on This Regulation*

802-835

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Hikmet ZELYURT & Ayfer SUCU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
EĞİTİM FAKÜLTELERİNDE UYGULANAN 2018 LİSANS PROGRAMLARININ
ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİNE DAYALI OLARAK
DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of 2018 Undergraduate Programs Implemented in Education Faculties
Based on The Opinions of The Faculty Staff*

836-872

Burhan AKPINAR & Taha Yasin AKYILDIZ

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article
YENİ EĞİTİM EKOSİSTEMİ OLARAK METAVERSAL ÖĞRETİM
Metaversal Teaching as a New Education Ecosystem

873-895

Editörden...

Değerli bilim insanları: Tarih Okulu Dergisi yeni sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Tarih Okulu Dergisi'nin Aralık 2022 tarihli LVI. sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda çeşitli alanlardan 32 Araştırma makalesi ve 2 Derleme makalesi bulunmaktadır. Dergicilikte, özellikle günümüz şartlarında bunun anlamı, gösterilen çabanın karşılığını bulması demektir. Bugüne kadar çıkardığımız sayılar hakkındaki genel izlenim ve değerlendirmeler, Tarih Okulu Dergisi'nin nicel ve nitel olarak farklı ve özgün bir çıkış olduğu yönündedir. Bu niteliğin altında yatan en önemli husus, Tarih Okulu Dergisi'nin hareketi etrafında "hayata bütüncül bakan" bir felsefenin yatmasıdır.

Bugün LVI. sayısı çıkan Tarih Okulu Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Derginin editörü olarak bilim dünyasına az da olsa katkı sunmaya çalışmanın heyecanı içerisinde olmakla beraber, bir bayrak yarışı gibi dergiyi daha da ileriye götürmek için Tarih Okulu Dergisinin tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin LVI. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Tarih Okulu Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimle...

Editör: Prof. Dr. Ahmet KARA

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54996>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	12.15.2021	Submitted date
Kabul tarihi	24.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yücekaya, H. (2022). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Venedik Ticareti. *Journal of History School*, 56, 1-24.

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI-VENEDİK TİCARETİ

Hüsni YÜCEKAYA¹

Öz

Venedik, Deniz ticaretiyle varlığını 1100 yıl devam ettiren özgün bir devlettir. Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki etkinliğinin artması, beklentinin aksine Venedik'in ticaretini kolaylaştırmıştır. Venedikli tüccarların belgelere yansıyan en belirgin özellikleri pragmatik tutumlarıdır. Venedik'in Osmanlı limanlarındaki ticari başarısında en önemli pay, Balyosun öncülüğünde Venedik Konsoloslarıdır. Yine uzak iç limanlar arasında çok etkin bir Osmanlı diplomasisinin varlığı da kayıtlarda net bir biçimde görülmüştür. Belgelerde, Beyoğlu'ndaki Venedik koloninin büyümesi ile etkinliğinin artmasına dair iz ve belirtiler tespit edilmiştir. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların geneli, Venedik arşivlerine dayanmaktadır. Bu durum mukayese imkânı açısından bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı Arşivi'ndeki tasnif çalışmalarının yakın dönemlere kadar devam etmesinden dolayı konuyla ilgili oldukça fazla sayıda belge birikmiştir. Yapılan araştırmanın yöntemi çerçevesinde Osmanlı arşiv belgelerini esas alan bir çalışma yürütülmüştür. Bu sayede Osmanlı-Venedik ilişkileri ile ilgili bir görüş zenginliği ve çeşitlilik amaçlanmıştır. Çalışmanın en önemli hedefi ise Osmanlı-Venedik ilişkilerinin özgün yönlerini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Venedik, Balyos, Deniz Ticareti, Korsanlık.

Ottoman-Venice Trade According to the Ottoman Archive Records

Abstract

Venice is a unique state that maintained its existence for 1100 years through maritime trade. Contrary to expectations, the increasing influence of the Ottoman Empire in the

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, husnu.yucekaya@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0017-7514

Eastern Mediterranean facilitated Venetian trade. The most distinctive quality of Venetian merchants reflected in the documents is their pragmatic attitude. The most important share in the Venetian commercial success in the Ottoman ports belongs to the Venetian Consuls under the leadership of the Bailo. Again, the existence of a very effective Ottoman diplomacy between distant inner ports has been clearly observed in the records. In the documents, traces and indications regarding the growth of the Venetian colony in Beyoğlu and the increase in its influence have been identified. Most of the previous studies on the subject are based on the Venetian archives. This fact stands out as a shortcoming in terms of the possibility of comparison. Since the classification work in the Ottoman archives has continued until recent times, a large number of documents have accumulated on the subject. Within the framework of the method of the research conducted, a study based on Ottoman archival documents has been carried out. In this way, a richness of viewpoints and a diversity on Ottoman-Venetian relations has been aimed. The most important goal of the study, on the other hand, is to determine the original aspects of Ottoman-Venetian relations.

Keywords: Venice, Bailo, Maritime Trade, Piracy.

GİRİŞ

Venedik, Akdeniz’de bilinen en önemli denizci devlettir. Erken Orta Çağ’dan itibaren bütün askeri gücünü deniz ticaretinden almış ve yine bu ticareti devam ettirebilmek için güçlü bir donanmaya sahip olmuştur. 1797’de işgal edildiği zamana kadar bin yüz yıl ayakta kalmıştır. Kuşkusuz, üzerinde durulmayı gerektirecek kadar kendine özgü bir devlet modelidir. Bir şehir devleti formunda kurulduğu lagün etrafında tarih boyu “Most Serene Republic” (Parker, 2004: 88) en huzurlu devlet olarak tanımlanarak; Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Yunanistan, Arnavutluk, Kıbrıs ve pek çok deniz aşırı bölgelerde etkinliği ve mülkleri bulunmuştur. Öylesine bir trafik kurgulanmıştır ki bütün ticari serüven dönüp dolaşıp Venedik limanlarında son bulmaktaydı. Kendiliğinden gelişen bir pazar ekonomisi ve kendi inisiyatifleri içinde bir çeşit ekonomik diyalektik meydana gelmiştir (Braudel, 2017, s.28)

Venedik’in Osmanlı Devleti’nden önce bölgede Bizans, Selçuklular, Aydın ve Mentеше beylikleriyle ticari ilişkileri ve anlaşmaları olmuştur. Osmanlı Devleti’nin bölgede etkinliğinin artmasıyla Akdeniz’deki dengeler yeniden değişmiştir. İstanbul’un fethine kadar Ceneviz Karadeniz’de yegâne ticari güçtür. Ancak İstanbul’un fethinden sonra Ceneviz’in Karadeniz’deki durumu kökünden sarsılmıştır (Turan,1968, s.248; Pedani, 2013, s.44) Öte yandan, Venedik’in Akdeniz’deki etkinliği Osmanlı ilerleyişine rağmen daha da gelişip serpilmiştir. Venedik’in kara ordusuyla desteklenmemesine rağmen emsalsiz ticaret armadası nevi şahsına münhasır bir durum arz etmektedir. Bu özgün durum, Osmanlı

Devleti'yle kurmuş olduğu ilişkiye de yansır. Ticaretin yanında Osmanlı Devleti'nin iç uzak limanlarındaki taşımacılığı da Venedikli gemiciler üstlenmiştir (Mumcu, 2014, s.15-16).

Osmanlı Arşivi'nde tasnif edilmiş belgelerin sayısının her geçen gün artması ve konu üzerinde daha önce yapılan araştırmaların, tasnife yeni açılmış metinlerden mahrum kalması bu konuda bir eksiklik olarak görülebilir. Osmanlı-Venedik ticari ilişkileri iki önemli özgün hususu da içinde barındırmaktadır. Birincisi yeterli kara ordusu olmayan ve muazzam bir deniz ticareti yeteneğine sahip olan bir gücün bin yüz yıl ayakta kalabilmesinin sırlarıdır. İkincisi ise denizcilik deneyimi olmayan, kara ordularıyla anılan bir milletin; denizlerde böylesine gücü olan bir devletin etkinliğini uzun bir süre kırmaması ve sınırlandırmasıdır. Buraya bir üçüncü husus daha eklenebilir: birbirleriyle savaş zamanlarında dahi zayıflasa bile kopmayan ticari ilişkiler, çok özgün ve üzerinde durulmayı gerektiren meselelerdir.

Konuyla ilgili yapılan araştırmaların geneli yurt dışında yayınlanmış olup Venedik kaynaklarını esas alan çalışmalardır. Osmanlı arşivlerinin her geçen gün yeni tasnif metinleri yayınlanan zengin kaynakları bu konudaki eksik olan bakış açısına yeni bir projeksiyon sunacaktır. Osmanlı Arşivi tasnif metinlerinde 200'den fazla belge incelenmiş, bu belgelerin yarıya yakını transkript edilmiş ve 53 tanesi kullanılmıştır. Bu süreç Osmanlı-Venedik ticari ilişkilerine neredeyse hiç bakılmayan bir açıdan bakma imkânı vererek mukayese çerçevesini genişletmiştir.

1. Osmanlı-Venedik Ticareti Bağlamında Siyasi İlişkiler

Osmanlı-Venedik siyasi ilişkilerinin temeli ticarete dayanmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan görüntü iki devletin örneği kendinden ve özgün bir siyasi diyalog geliştirdikleri yönündedir. Bunun en önemli sebebi büyük bir coğrafyanın ticari olarak birbirine bağlanması ve mecburiyetlerdir.

1.1. Siyasi İlişkiler

Osmanlı-Venedik ilişkileri, Osmanlı Devlet adamlarının kurgulayıp uzun bir sürede dengede devam ettirdikleri çok bilinmeyenli bir denklemi andırır. Denklem bir ucunda ilginç bir rekabet ilişkisi olan Venedik ve Ceneviz bulunmaktadır. Ceneviz'in Karadeniz limanları ve İstanbul üzerindeki gücünden dolayı, Osmanlı devlet adamları Venedik'i dengeleyici bir unsur olarak görmüşlerdir. Esasen Cenova devlet arşivinde de Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilere dönük belge sayısı azdır (Doğan, 2017, s.22). Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması ve İstanbul'un fethi sonrası Osmanlı Devleti, hâkimiyet sahasını Akdeniz'e doğru kaydırmıştır. İstanbul'un fethi donanmayı

sınama imkânı vermiş ve Venedik karşısında donamanın yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Osmanlılar 1490'lerden sonra Akdeniz'de hâkimiyet kurmaya başlamışlardır. Osmanlıların Akdeniz'de belirginleşmesine kadar en önemli güç Venedik'tir. Dalmaçya ve Ege Denizi'ndeki birçok yer Venedik'in etkinlik sahası içerisindeydi. 1204 yılında Girit'i haçlılardan satın almışlar: 1489'da da Kıbrıs'a sahip olmuşlardır. Venedik bu bölgeleri Osmanlılara karşı savundu ve savaştı. 1415-1419 yıllarında Venedikle ilk defa yapılan savaşta, Osmanlı donanması oldukça ağır kayıplar verdi. Selanik'in Osmanlılar tarafından ele geçirildiği dönemde ikinci savaş gerçekleşti. 1423-1430 savaşlarını takiben 1469'dan fasıllarla 1540'a kadar üç kez savaşıldı. Kıbrıs'ın fethinde 1570-1573 ve Girit'in fethi vesilesiyle 1645'ten 1699'a kadar savaşlar oldu. En son 1714-1718 yıllarında savaşıldı.

Kıbrıs'ın fethi ve Girit'in fethiyle ilgili savaşlar Venedik'in Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü yok etti. Osmanlı-Venedik siyasi ilişkilerinin nevi şahsına münhasır yönleri vardır. Kıbrıs'ın Osmanlıların eline geçmesinden sonra bile 1645 deniz savaşlarına kadar Osmanlı-Venedik ilişkileri artarak devam etmiştir (Erdoğan, 2003, s.67). 16. yüzyıldan itibaren Akdeniz'deki dengede her ne kadar rekabet denizlere çok inerse de bir üçüncü güç olarak Habsburglar'ın ortaya çıkışı dengeyi değiştirmiştir. Habsburg İmparatorluğu'nun Avrupa'da nüfuzunu arttırması Venedik tarafında dikkatli hareket edilmesini gerektiren bir siyasi programı ortaya çıkarmıştır. Venedik politikasının en önemli unsuru, silahlı mücadeleden uzak durarak, diplomasi ve ittifaklar yolu ile ülke toprak bütünlüğünü ve adeta bir kutsal amaç gibi gördükleri Doğu Akdeniz ticaretini kaybetmeden devam ettirmektir (Otman, 2019, s.144-145). 1525'te Fransua'nın Şarlken'e esir düşmesi, 1527'de Habsburglar'ın Roma'ya girmesi Venedik'i telaşlandırdı. Venedik, lagünü savunmak için tüm askerî gücünü teksif ederek, Şarlken'in dikkatini üzerlerinde tutmamaya çalıştılar. Diplomatik münasebetini güçlü tuttuğu ve ticari partnerliğini kaybetmek istemediği Osmanlı Devleti'yle ise yakınlığını korudu. Macaristan'ın Habsburg kontrolüne girme ihtimali, Venedik'i telaşlandırıyor. İstanbul'da bulunan diplomatları aracılığı ile Habsburglar'ın dünya hâkimiyetine göz diktiğine ve Macaristan'da Ferdinand'ın nüfuzunun artmasının Osmanlı'nın çıkarlarına aykırı olacağına Osmanlıları ikna etmeye çalışıyordu. Venedik büyüyen Habsburg tehlikesine karşı başlarda Osmanlılarla iyi ilişkilerini devam ettirmeye çok dikkat etmiştir. Kanuni'nin yaptığı 1532 Alman seferi sırasında, Venedik tarafsızlığını korumayı sürdürdü. Papa'nın ve Şarlken'in tüm ısrarlarına karşı karadan ve denizden destek vermeyi reddetti, olası bir saldırı karşısında saflarını teksif eden Venedik, Doğu Akdeniz'e 60 silahlı kalyon yolladı. Donanma kaptanına tamamen tarafsız kalması ve asla karşılık vermemesi emredildi. Venedik hem Osmanlı tarafından çok çekiniyor

hem de kendisi açısından hayati önemde olan Doğu Akdeniz limanlarındaki imtiyazlarını kaybetmek istemiyordu.² İbrahim Paşa döneminde Venedik’le ilişkilerin en iyi dönem olduğu düşünülebilir. İbrahim Paşa’nın gözden düşmesiyle Venedik’in Osmanlı-Avusturya dengesindeki tarafsız duruşu Osmanlı dünyasında ikiye bölünmüş bir siyaset olarak değerlendirilmiştir. Hatta en büyük yaşam güdüsü ticaret olan Venedik, düşmanla ittifak yapmakla suçlanmıştır. İbrahim Paşa’nın idamından bir yıl sonra yapılan Korfu seferinin de meşruiyet zeminini bu düşünce oluşturur (Gelibolulu Mustafa Âli, 2009, s.221). Yine, Venedik’in Habsburglar’la barış şartlarını kabul etmesi Osmanlı’ya karşı sadakatinin sorgulanmasına yol açtı. Koron’a yapılan saldırıda da Venedik’in destek verdiği düşünüldü (Celâlîzâde Mustafa Çelebi, 2011, s.193-194).

Osmanlı Devleti, Avusturya’nın Venedik üzerinde denetim kurmasını istemiyordu. Çünkü Balkan topraklarından sonra Adriyatik’ten de kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı. Venedik için ise Osmanlı Devleti dışarıya açılan tek kapıydı. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlıların Habsburglar karşısında kesin bir başarısının olmayışı, Venedik’in diplomasisinde değişikliğe yol açmış, kendi varlığı ve kazanımları için siyasi dengeyi Habsburg tarafına doğru kaydırmaya başlamıştır (Ozman, 2019, s.148). Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarında Venedik ile yapılan müzakerelerin ötesinde asıl muhatap Avusturya’dır (Doğan, 2017, s.18). Venedik Cumhuriyeti’nin 1797’de ortadan kalkışına kadar da bu durum devam etmiştir.

Siyasi ilişkilerin bozulduğu dönemlerde Osmanlı Tarafının en doğal tepkisi ticari engellemeler şeklinde ortaya çıkmıştır. Aslında Kanuni döneminin ortalarından itibaren Venedik’e kuşkuyla bakılmaya başlanmıştır. Başlarda Papa’nın baskılarına rağmen tarafsız kalan Venedik, konjonktürün değişmesiyle Osmanlı Devleti’ne karşı tarafsız olmaktan ziyade tarafsız görünme telaşına düşmüştür. 17. yüzyıldan itibaren ise Venedik için Avusturya hem yakın hem de hemen sınırındaki, idare edilmesi gittikçe zorlaşan tehlikeli bir güçtür. Venedik açısından, vazgeçilmez Doğu Akdeniz limanlarının sahibi Osmanlılar’la hemen sınırlarındaki Habsburgları, dengelemenin güçlüğü ortadadır. 16 ve 17. yüzyıllara ait Osmanlı arşiv belgelerinden çıkarılabilecek genel sonuç, Venedik’i ticaretle terbiye etme siyasetinin uygulandığı yönündedir. 18. yüzyıldan itibaren ise

---

² Venedik 15-16 yüzyıllarda kesin bir biçimde, Avrupa’da Osmanlı Devleti’nin müttefikidir. Osmanlı Devleti’nin işe politikasının devamı için de bu gereklidir. Venedik’e İspanya ve özellikle Avusturya tarafından yönelen tehdit aynı zamanda Osmanlı devletine yönelik sayılırdı. Venedik’in belirtilen devletler karşısında alacağı yenilgi Adriyatik bölgesinin bu devletler tarafından kontrolünü getirirdi dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin Mora, balkanlar ve Doğu Akdeniz’de kuşatılması sonucunu doğurur (Öztürk ve Aksın, 2012, s.153-154).

Venedik'le yapılan müzakerelerde, perde arkasında Viyana sarayının olduğu aşikârdır.

Bu çerçevede belgelerde oldukça fazla sayıda örnekler vardır. 1560 tarihinde Eğriboz Adası yöneticisi ve kadısına gönderilen hükümde üç parça Venedik gemisine mahsul verilmemesi istenmiştir. Yine aynı yıl Eğriboz Adası yöneticisi ve kadısına gönderilen hükümde üç Venedik parçasına mahsul verenlere şimdilik müdahale edilmemesi belirtilmiştir (BOA. A. {DVNSMHHM.d...3-561; BOA.A. {DVNSMHHM.d...3-857) 1560 yılında Kocaeli Beyine yazılan yazıda Venedik gemilerinde yakalanan mahsullerin nereden yüklendiklerinin ve bu yüklerin hangi Emin'den aldıklarının bildirilmesi istenmiştir (BOA.A. {DVNSMHHM.d...3-1636). Osmanlı Devleti Venedik'e karşı uygulamış olduğu ambargoya uyulması için Venedik'in yoğun kullandığı limanlardaki Kadılara ve Gümrük Eminlerine sık sık uyarılarda bulunmuştur. Ancak yapılan uyarılara rağmen Venedikli tüccarlara mal satan Osmanlı tüccarlarının olduğu arşiv kayıtlarına yansımıştır. Dönem dönem bazı kayıtlarda Osmanlı iç tüketimi için stratejik önemi haiz bir kısım gıda, tekstil ve deri ürünlerinde kısıtlamalara da gidilmiştir. Provizyonist bir anlayış benimseyen Osmanlı Devleti için bu kısıtlamalar önemlidir. Döneme dair bazı belgelerde bu tür ürünlerde Venedikli tüccarlar açısından da kısıtlamalarda bulunulmuştur.³

1570-1573 yılları arasında Osmanlı-Venedik savaşları olmuştur. 1571 tarihinde İnebahtı'da Osmanlı Devleti donanmasını kaybetmiştir. Bu dönemde gergin siyasi ortamın ticaret ve tüccarlar üzerinde yansımaları da aynı dalga boyundadır. 1571 tarihli padişah hükmü Venedik Balyosuna⁴ hitaben yazılmıştır. Venedik'te tutulan ve mallarına el konulan Osmanlı tüccarlarının serbest bırakılması talep edilmektedir. Bu tüccarlardan bazılarının hayatını kaybettiği belgeden anlaşılmaktadır. Hükümde açık bir biçimde tüccarların mallarına ve canlarına hiçbir zarar gelmeden Osmanlı Devleti'ne intikal ettirilmeleri gerektiği belirtilerek, aksi bir durumda bunun Venedik Balyosundan sorulacağı keskin bir ifadeyle belirtilmiştir. Bir ay kadar sonra Vezir Sinan Paşa'ya yazılan hükümde serbest bırakılacak Venedikli tüccarların Osmanlı sınırlarına kadar tam bir can ve mal güvenliği içinde ülkelerine gönderilmeleri istenmiştir (BOA.A. {DVNSMHHM.d...12-530; BOA.A. {DVNSMHHM.d...10-558) 1572 tarihli bir

---

³ İki belgede, İzmir ve Foça'da kuru meyve ile ilgili kısıtlamalar belirtilmiştir. Venedik gemilerine kuru meyve ve zahire verilmemesi istenmiştir (BOA.A. {DVNSMHHM.d...7-352; BOA. A. {DVNSMHHM.d...7-364) 1574 tarihli bir diğer belgede merkezden Eğriboz, Mora, Avlonya, Karlı-ili ve Selanik kadılarına yazılan hükümde içinde tahıl, balmumu ve yapağı gibi ürünlerin sıralandığı bir kısım metaların satılmasının yasak olduğu belirtilerek, el konulan Venedik tüccar gemilerinin yelken ve dümenlerinin iade edilmesi istenmiştir (BOA.A. {DVNSMHHM.d...23-473)

diğer belgede Halep Kadısına yazılan hükümde Venedik'te olan Osmanlı tüccarlarının Dubrovnik'e nakledildikleri haber alındığından Halep'te bulunan Venedik tüccarlarının faaliyetlerine müsaade edilmesi ancak ortadan kaybolmalarına izin verilmemesi istenmiştir. Çünkü bölgeyi terk etmemek şartıyla ticaret yapmalarına müsaade edilen Venedikli tüccarlardan bazıları ortalıktan kaybolmuştur. Tebdili kıyafet suretiyle Trablus'tan gönderilen 40 ila 50 Venedikli tüccardan sadece üçünün kaldığı, bunların ortalıktan kaybolmasına müsaade edilmemesi istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHH.d...10-375). Sadarettin Trablus beyi Muzaffer'e yazılan hükümde elliden fazla Fransız gemisinin Trablus iskelesine yanaştığını ve iskelede Fransız gemilerinden Venedik'e tahıl başta olmak üzere yasaklı ürün taşınabileceği belirtilerek araştırılması ve engellenmesi istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHH.d...19-340).

1604 tarihli bir belgede, Venedik gemilerinin Bandırma, Aydıncık ve daha ötedeki iskelelere gelmelerinin yasaklandığı hususunda gümrük emirleri uyarılmıştır (BOA. İE.BH.. 4-348). 1645-1669 yılları arasında Girit Savaşı olmuştur. 1650 tarihinde Vezir-i Azam Kara Murad Paşa tarafından Mısır Valisi Tarhuncu Ahmed Paşa'ya yazılan takirde Venedikli tüccarlar ile alışveriş yapılmaması ve Venedik konsolosunun İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (BOA. TS.MA.e 448-28). 1683-1699 yıllarında Osmanlı Devleti ile Venedik'in dahil olduğu Kutsal İttifak arasında savaşlar olmuştur. 1692 tarihinde İzmir Kadısına yazılan hükümde İzmir'e gelen Venedik gemilerinin Yasakçılara çuha vermediği belirtilmiştir. Bu konuda Sadarete başvurulduğu ve İzmir kadısına Venedik gemilerinin yasakçılara ipek vermesi hususu tembihlenmiştir (BOA.A. {DVNSMHH.d...76-364). 1715-1718 döneminde Osmanlı Devleti Venedik ve Avusturya'ya karşı savaşmış ve savaşın sonucunda Pasarofça antlaşması imzalanmıştır. 1716 tarihli bir belgede İstanbul Kaymakamı ile Kadısına ve Gümrük Eminine yazılan yazıda Venedik'le savaş halinde olunmasından dolayı Venedik mallarının Osmanlı sınırlarına girmesinin yasaklanması ve ellerinde Venedik malı bulunduran tüccarların kayıt altına alınması istenmiştir. Yine aynı şekilde bir diğer belgede İstanbul Kaymakamı ve Kadısının yanında esnaflar kethüdalarına yazılan yazıda da Venedik mallarının Osmanlı sınırlarından girmemesi ve elinde Venedik malı bulunduran tüccarların isimlerinin yazılı olduğu defterin ordu-yı hümayuna gönderilmesi istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHH.d...125-9; BOA. A. {DVNSMHH.d...125-94).

1.2. Venedik Balyosu

Venedikliler 1200'lü yılların başlarından itibaren İstanbul'da ayrıcalıklı bir konumdaydılar. İlk dönemlerde küçük bir siyasi ve ticari topluluk iken zamanla etkinlikleri ve güçleri arttı. İstanbul'un Osmanlıların eline geçmesinden sonra, ilk

dönemlerde bazı imtiyazları kaybetmeler de sonradan ticari olarak oldukça etkin bir hale geldiler. İstanbul'daki Venedik topluluğu Galata'da ikamet eder ve genelde aileleriyle birlikte otururlardı. Venedik topluluğu çok pragmatik bir topluluktur. Diplomasideki başarıları sayesinde akdedilen Ahidnâmelerle önemli çıkarlar elde etmişlerdir. İstanbul'da ikamet eden Venedik topluluğu Türkçe öğrenmemişler “Lingua Franca” denilen yerel bir İtalyanca konuşmuşlardır. Topluluğun lideri olan Venedik elçileri de Türkçe öğrenmemişlerdir. Bu durumun çok az istisnası vardır (Coco, 1991, s.668, 672-673).

Fatih devrinden itibaren Venedikliler İstanbul'da daimî elçi buldurmaya başlamışlardır. Bu elçilere “Balyos” adı verilirdi (Uzunçarşılı, 1983, s.124). Balyos hem Venedik Kolonisinin yöneticisidir hem de Osmanlı merkezinde olağanüstü yetkili elçidir. Balyosların görev süresi iki yıldır ama genelde uzatılır. (Şakiroğlu, 1992, s.44) Balyos hem elçi hem konsolos karşılığında kullanılırdı. Elçi olarak misafir olduğu ülkeyle dostluğu devam ettirir. Konsolos olarak da vatandaşlarının çıkarlarını gözetirdi. Ticari faaliyetleri koruma, yasama ve cezalandırma gibi yetkileri vardı. Karışık meselelerin çözümü için şehir içinde faaliyet gösteren 12 kişilik bir heyete danıştırdı. Venedik, İstanbul'da 1300'lerin sonunda bir temsilcilik kurarak diğer Avrupa devletlerinden iki yüzyıl önce ticari açıdan büyük bir avantaj kazandı. Balyosların aileleriyle birlikte oturdukları konuta “Casa Bailaggia” veya “Palazzo di Venezia” denirdi.⁵ Venedikli Balyosların İstanbul'da yazdıkları raporlar Avrupa başkentlerinde çok kıymetliydi. Balyoslar Osmanlı başkentindeki her meseleden haberdar olurlardı (Coco, 1991, s.671-672).

Osmanlı başkentinde görev yapan balyoslardan bazıları çok etkili olmuş ve önemli izler bırakmıştır. İstanbul'a bir tüccar olarak gelen ve Makbul İbrahim Paşa'yla kurduğu yakın dostluk sayesinde Venedik ve Osmanlı Devleti arasında

---

⁵ Carlo Coco İtalyan tarzında inşa edilen bu mekânın elçilik binası ve Balyosun ikametgâhı olarak kullanıldığını belirterek Balyosun konutunun Beyoğlu'nda bulunduğunu ancak esas yeriyle ilgili olarak elde delil olmadığını belirtmektedir. 1794 tarihli bir belgede de yeri açık bir şekilde tarif edilmese de Balyosun konağının Beyoğlu'nda vaki olduğu belirtilmektedir. Coco, a.g.m, s.669-670; “Padişahın Cevabı: Kanun olmağda icra olunsun suret-i teşrifattır. Der-i devlet medar mülkaneye Venedik Cumhuriyeti tarafından ceriden vürud eden Venedik Balyosunu bir mutad-ı kadim alay mahsusa ile konağına isal için Çavuşbaşı ağa ile çavuşan ocağı zabitanı ve çavuşan divan vülukat erba'âğalarından akbırak ağası dahi tayin olunan günde Galatada vaki kalfa tecil kârhânesinden bil-cümle mücevvezleriyle mevcut bulunduktan sonra Balyos mesfur dahi tersane-i amire kethüdalarına mahsus gammaz kâni ile her kârhâne-i mezbureye gelüp Galata voyvodası tarafından kahve vesair merasim mutada icra ve şadırvan ahur tarafından tedarik ve mürteb olan atlara süvaren Balyos-ı mesfur mürettep alay ile Beyoğlu'nda vaki konağına isal oluna geldiği defter-i teşrifatta mesturdur emr ü ferman Devletlü Sultanım hazretlerindedir.” (BOA., AE.SMST.III... 371-29394).

önemli anlaşmaların imzalanmasını sağlayan Andrea Gritti de önemlidir. Venedik ve Osmanlı arasında imzalanan anlaşmaların başarısından dolayı daha sonraki dönemde Venedik Doç'u⁶ olmuştur. İbrahim Paşa Gritti'yi siyasi danışman olarak atamıştır. Gritti de Venedik Doç'u olduğu dönemde senato üyelerini karşısına alarak Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir.

Osmanlı'da görev yapan Balyosların, Venedik tarafının ticaret gücü açısından fevkalade işlevsel görev üslendikleri anlaşılmaktadır. Doğu Akdeniz limanlarındaki efsanevi Venedik ticaretinin belki de en önemli unsuru Balyoslardır.⁷ Yine bir başka belgede Kefalonyalı Civan Kalika isimli bir tüccardan uğradığı limanlarda fazladan cizye ile gümrük vergisi alınmaması ayrıca kendisine yol hükmü verilmesine dair Balyosun girişimleri olmuş ve netice almıştır (BOA. C..HR.. 6-297). Yol güvenliği, lojistik ve dijital iletişimin ilerlemediği bir ortamda, Balyosun ifa ettiği görevin önemi anlaşılmaktadır.

17. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz limanlarında Venedik ticareti hızlı bir biçimde gerilemeye başlamıştır. 18. yüzyılın başlarından itibaren ise çok ciddi önlemler alınmasına rağmen, ticari rekabet ve ticaret gücünü koruyup kollayacak askeri güç acımasız bir biçimde tırmanmıştır. 1700 tarihinde kaleme alınan bir Venedik Balyosu raporunda, Balyos ülkesi için dört hususun altını çizmiştir. Bunlar: Din, köleler, ticaret ve sınırlardır (Doğan, 2012, s.95-97).

2. Osmanlı-Venedik Ticareti

Osmanlı Devleti, ilkin Anadolu'da sonra Rumeli'de ve Akdeniz'de ilerlemeye başladıkça, en az iki yüzyıllık yerleşmiş bulunan çok uzun dönemli bloklararası bir sürecin ve trendin içine girdi. Osmanlı Devleti, yerleşmiş olan ticari ilişkileri hemen radikal şekilde dönüştürmeye çalışmadı. Diğer hususlarda olduğu gibi, burada da peyderpey bir dönüşüm yolu seçildi. Batı ile ticareti gerçekleştiren Venedik, Floransa, Ceneviz, gibi Latin topluluklarıydı. Venedik'in durumu biraz daha farklılık arz etmektedir. Doğu Akdeniz'de latin toplulukları içinde en belirginini Venedik Cumhuriyeti'ydı. Bunlar bir mübadele yürütüyorlar, mamul maddeler getirip, karşılığında hububat başta olmak üzere hammadde götürüyorlardı. Doğu'dan getirilen baharat başta olmak üzere ürünler satın alınırdı. Venedik'in yaptığı ticaret açık veriyordu çünkü getirdiklerinden fazlasını alıp götürüyorlardı. Kısmen mübadele ile sağlanan bu alışveriş Osmanlı limanlarında Venedik dükasının bollaşmasını sağlamıştır (Genç, 2014, s.206).

⁶ Ölene kadar Başbakanlık görevi anlamında kullanılmaktadır.

⁷ Venedikli tüccarların Osmanlı yönetimi nezdindeki en ayrıntılı meselelerinde dahi oldukça etkin olmuşlar ve haklarını korumuşlardır. 1559 tarihli bir belgede Üsküp'te öldürülen ve mülkleri talan edilen bir Venedik tüccarının varislerinin hakkının alınmasında Venedik Balyosunun etkisi büyüktür (BOA. A. {DVNSMHM.d...4-15).

2.1. Tüccarlar

Osmanlı-Venedik ticareti iki güzergâhtan gerçekleşmektedir. Bu güzergâhlar deniz yolu ve kara yoludur. (Turan, 1968, s.225) Deniz yolu ticaretindeki en önemli üs Adriyatik'teki bugünkü Arnavutluk sınırlarında yer alan Draç limanıdır. Draç limanı 18. yüzyılda da önemini korumuştur. Deniz yolu güzergâhı daha öngörülebilir bir rota iken kara yolu rotası ile ilgili bilgiler azdır. Osmanlı arşivinde kara yolu ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. 1630 yılında İran'dan Venedik'e ipeklî kumaş ve çuha götürüp geri dönüşte de İran'a bazı ürünler götüren tüccar topluluğundan Edirne'ye geldiklerinde burada ürünlerini satmamışlar, sadece konaklamışlar ancak kendilerinden gümrük vergisi talep edilmiştir. Sadarettin Edirne gümrük Eminine yazılan hükümde tüccarlardan tekrar gümrük vergisi talep edilmemesi istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHM.d...85-51). Kara yolu güzergâhında Rumeli tarafına doğru en önemli durak Edirne'dir. Ticaretin boyutu ile Osmanlı-Venedik siyasi ilişkileri, deniz güzergâhı üzerindeki limanların önemini artırıp azaltabiliyordu. Adriyatik'teki Triyeşte limanından aşağıya doğru Split, Kotor, Draç, Dubrovnik, Nova, Korfu, Zenta ve Mora önemli limanlardır. Özellikle Mora'nın durumu farklıdır. Üzerindeki pek çok iskele ve art bölgesinde yetiştirilen tarım ürünleri ve diğer ticari ürünler güzergâh üzerinde Mora'nın konumunu farklılaştırmaktadır.

Venedikli gemici ve tüccarların Osmanlı bölgelerini ve limanlarını inanılmaz ölçüde pragmatik değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Rum denizcilerinin gelişip serpilmelerine kadar Osmanlı iç gümrüklerindeki taşımacılığı genelde Venedikli gemiciler yürütmektedir⁸. Osmanlı-Venedik

---

⁸ Osmanlı limanlarında, taşımacılık amacıyla faaliyet gösteren Venedik gemileriyle ilgili oldukça fazla sayıda belge bulunmaktadır. Bu çerçevede üç belge üzerinde durulacaktır. Bu belgelerin ilkinde, 1773 tarihinde Frederiko isimli bir tüccar ve Avusturyalı tüccar arkadaşları 13.500 kile buğdayı Karaağaç İskelesinden İstanbul'a nakledeceklerdir (BOA.C..HR..138-6897). 1776 tarihli belgede ise Avusturya tüccarlarından Frederiko isimli kişi Golos limanından İstanbul'a getireceği buğdayı Venedikli gemiciler vasıtasıyla taşıdığı belirtilir. "Devletlü Sadetlü Sultanım Hazretleri Sağ olsun Nemçe tüccarından Ferideriko Habş ve İncilü Tamyoni nam Nemçelü tacirleri bu defa mukavele tekeffül olduğu vech üzre Golo iskelesinde mevcut olan miri mübaya hintasından Asitane-i Saadete nakil eylemek üzere Venedik tüccar sefaın kapudanlarından Françesko Rigo Rabgu nam kapudanın ondört bin kile hinta hamulesine mütehammin olan sefaına bu defa iskeleyi merkumeye irsal etmeleriyle ol miktar kile hinta tahmil ve Asitane-i Saadete nakil eylemek babında bir kıta emri alillerinin şeref suduru rica ve niyaz olunur baki Emrü ferman Devletlü Saadetlü Sultanım Hazretlerindir." (BOA. İE.HR..19-1729); 1795 tarihli bir diğer belgede, Osmanlı tüccarları Venedik gemilerine yükledikleri emtianın konsoliyat hakkını Venedik konsolosuna ödemeleri daha önce imzalanan Ahidname hükümlerine dayanıyordu. Narda İskelesinin bulunduğu bölgede oturan Osmanlı tüccarları Venedik gemilerine yükledikleri

ilişkilerinin en özgün yönlerinden bir tanesi savaş durumuna rağmen ilişkiler zayıflasa da ticari bağlantının tamamen kopmamasıdır. Venedikli tüccarlar ile ilgili olumsuz düzenlemelerin çok hızlı bir biçimde değiştirildiği belgelerde dikkat çekmektedir. Muhtemelen Venedik Balyosunun Osmanlı merkezindeki işlevsel konumu bunu kolaylaştırmıştır. Osmanlı merkezi, uzak bölgelerdeki gümrük ve limanları da düzenli bilgilendirerek Venedik tüccarlarına karşı kötü davranılmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur.⁹ Venedikli tüccarların ticari periferisi Doğu Akdeniz limanlarıdır. İstanbul'un fethinden önce de Ceneviz daha çok Karadeniz limanlarında etkin iken Venedik Doğu Akdeniz limanlarında etkindir. Doğu Akdeniz'de Venedik tüccarlarının en işlek kullandığı liman İskenderiye limanıdır.¹⁰ İskenderiye limanı gibi Mora limanları da Venedik tüccarları için çok önemlidir, esasen Mora'daki Venedik etkinliği çok daha eski dönemlere dayanmaktadır.¹¹

---

emtiyalarının konsoliyat ödemesine itiraz etmişler merkezden yazılan yazıda konsoliyat ödemesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (BOA. C..HR..37-1832).

⁹ 1729 yılında Avlonya Sancağı Mutasarrıfına yazılan hükümde Yanya tüccarlarının Venedik'ten satın aldıkları ürünlerin Yanya limanında satılırken bir kısım ürünler gasp edilmiştir. Sorumluların cezalandırılıp mağduriyetin giderilmesi istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHM.d...135-1335). 1794 yılında Mısır Valisine ve Kadısına yazılan hükümde İskenderiye'de ikamet eden Venedikli tüccarların alıp sattıkları ürünlerden fazladan ve mükerrer olarak istenen gümrük vergilerinin istenmemesi, ellerindeki eda tezkerelerine itibar edilmesi istenmiştir. Ayrıca İskenderiye'deki Venedik tüccarlarına ait özel bir kısım muafiyeti içeren emr-i alinin kaybolduğu ve yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA. AE.SSLM.III 218-12772).

¹⁰ 1792 yılına ait bir belgede Venedik reayasından müstemen bir tüccar İzmir, Kıbrıs, Mora, İskenderiye ve diğer Akdeniz limanlarında ticaret yapabilmek için mürur tezkeresi başvurusunda bulunmuştur. "Devletlü Sadetlü Sultanım Hazretleri Sağolsun Venedik'e tabi Cante ceziresi reayasından Kostantin Kaçado nam tacir kâr ü kesb ve ticaret için bir nefer müste'men adamıyla asitane-i saadetten İzmir ve Kıbrıs ve Mora ve İskenderiye-i Mısır vesair Akdeniz de vâki iskelelere azimet murad etmekle zehâb ve iyab ve münazil ve merahil ve meks ve ikametde cezir ve ziyade ve mükerrer gümrük talebiyle vafir vech ile teaddi ve taarruz olunmayub emin ve salim mürur ve ubûruna mümanaat olmamak babında mutad üzere yol hükmü rica ve niyaz olunur ferman men-lehü'l-emr hazretlerindir." (BOA. AE.SSLM.III. 162-9711).

¹¹ Venedik'e ait Kefalonya adası halkından Pinayapotopol isimli tüccar İstanbul, İzmir ve Mora gibi bölgelere gidip gelebilmek için mürur tezkeresi başvurusunda bulunmuştur. "Venedik'e tabi Kefalonya ceziresi reayasından Pinayoti Pinayotopolo nam Tacir ticaret ve kar ü kesb için bir nefer müstemen adamıyla Asitane-i Saadetten İzmir ve Mora taraflarına ve sair Akdeniz'de vaki iskelelere azimet murad etmekle zehâb ve iyab ve menazil ve merahil ve meks ve ikametinde Cezire ve ziyade ve mükerrer gümrük mütabelesiyle teaddi ve taarruz himayet ve sıyanet birle mürur ve uburuna mümanaat olunmamak babında mutad üzere yol hükmü rica ve niyaz olunur ferman men-lehü'l-emr hazretlerindir" (BOA. AE.SSLM.III 162-9707). 1796 yılında Venedik Elçisi, Venedik tüccarları için gemilerin iç gümrüklerde rahat hareket edebilmeleri adına mürur tezkeresi istemiştir. "Venedik reayasından Pinayoti kulanı nam Venedikli ticaret nam Venedikli ticaret ve kar ü kesb için medine-i İzmî'ti ve Akdeniz'de vaki iskelelere azimet murad etmekle iyab ü zehabında ve meks ve ikametinde cezire ve ziyade ve mükerrer gümrük mütalebesiyle ve sair bahaneyle teaddi

Venedik'in Osmanlı limanlarında bu denli etkili olmasının en önemli nedenlerinden biri, bu merkezlerin tamamında konsolos ve ticari temsilci bulundurmalarıdır. Problemleri bu şekilde yerinde ve çok hızlı çözmektedirler, aynı zamanda bu görevler oldukça geniş yetkilerle de donatılmıştır.¹² Osmanlı Devleti'nde görev yapan Venedikli temsilciler, tüccarların taleplerini elden geldiği ölçüde karşılamaya çalışmışlar ve Osmanlı merkezî idaresine taleplerini ileterek netice almışlardır.¹³ Venedikli tüccarlar Osmanlı gümrüklerinde avantajlı oranlarla gümrük vergisi ödemişlerdir. Bu durum siyasi olaylara göre zaman zaman değişse de genelde bu avantajı korumuşlardır. Ancak vergi kaybından dolayı Sadaret makamının defterdarlığı uyardığı ve sonrasında da ayrıntılı yönergelerin çıkarıldığı belgelere yansımıştır.¹⁴

Osmanlı arşiv belgelerinde Venedik tüccarları kadar yoğun olmasa da Venedik'e giden Osmanlı tüccarlarından da bahis vardır. Anadolu'dan gelen tüccarlar devetüyünden yapılmış elbiseler ve tiftik getirirlerdi. Balkanlardan gelen tüccarlar ise deri ve canlı hayvan sevk ederlerdi. Venedik'ten İstanbul'a dönüşte ise cam ürünleri getirilirdi. 16. yüzyıl boyunca Venedik'e giden Osmanlı

---

olunmayub mürur ve uburuna mümanaat olunmamak babında mutad üzere yol hükmü rica ve niyaz olunur ferman men-lehü'l-emr hazretlerindir." (BOA. C.. HR..6-298).

¹² 1738 tarihinde Lefkoşa Naibi ve Kıbrıs Muhassılına yazılan hükümde, iki Mısır tüccarı yazdıkları arzuhalde Venedik Konsolosunun kefilliği ile Venedik gemisine mallarını yüklüyorlar, yolda Maltalı eşkıyalar bu ürünlere el koyuyor, bu iki tüccar ise kefaletine binaen Venedik Konsolosundan zararlarının tazmin edilmesini talep ediyorlar. Durum Venedik Balyosuna bildirildiğinde kendisi Kıbrıs'taki Venedik Konsolosuna durumu soruyor, Konsolos ise Venedik gemisine yüklenen ürünlerin bilgisi dahilinde olmadığını belirtmiştir. Lefkoşa naibi ve Kıbrıs muhassılından tüccarların ve adadaki Venedik Konsolosunun doğru söyleyip söylemediklerinin incelenmesine dönük ferman yazılmıştır (BOA.A. {DVNSMHH.d...145-189}).

¹³ İki belgede Venedik Balyos ve Konsoloslarının Venedikli tüccarlarla ilgili Osmanlı merkezinden talepte buldukları ve netice aldıkları belirtilmektedir. 1561 tarihli belgede Venedik temsilcilerinin girişimleriyle, İstanbul'a mal getirip gümrüğü burada ödeyen daha sonra mallarını Aydınkık'a nakleden Venedikli gemi kaptanı Poloşrilid'den tekrar gümrük vergisi alınmaması istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHH.d...4-2097}); 1609 tarihli diğer belgede ise merkezden, Halep beylerbeyine yazılan yazıda Fransız ve Venedik tüccarlarının gemilerle olan ticaretlerinde rahatsız edilmemeleri şeklinde hüküm verilmiştir (BOA.A. {DVNSMHH.d...78-1352}).

¹⁴ 1765 yılına ait bir belgede müstemen gayrimüslim tüccarın Halep'ten aldıkları pamuk ve pamuk ipliğinden Lazkiye ve İskenderun iskelelerinden yüklenen ürünlerden miri vergilerinin alınmadan tezkiresiz ürünlerin yüklendiği, bölge mukataa nizamının bozulduğu ve hazinenin yüksek zarara uğradığı belirtilmektedir. Mukataa emini tembihlenerek Müslüman ve gayrimüslim gemilerine tezkiresiz ürün yüklenmemesi için emr-i şerif verilmiştir. Ayrıca İstanbul iskelelerinin dışında Gelibolu'dan Mora'ya varıncaya kadar bütün iskelelerde Kuşadası'ndan İskenderun ve Sayda, Yafa ve Akka civarlarına kadar gayrimüslimlere satılan pamuk ve pamuk ipliğinin gümrük vergisinin dışında miri vergilerinin bayilerinden tahsil edilmesi gerektiği, gümrük emininin de Pazar içinde satılan pamuk ipliğinin her bir kıyyesinden ikişer akçe pamuğun her bir kıyyesinden de birer akçe alması gerektiği belirtilmiştir (BOA. C..ML.. 662-27074).

tüccarlarının sayısı artmıştır. 1575'te Venedik'e giden Osmanlı tüccarları Rialto yakınlarındaki All'Angelo misafirhanesinde kalmışlardır. Arnavutluk ve Bosna'dan gelen tüccarlar için burası ilk kabul yeridir. Eşyalarını "Fondaco" denilen ambara bırakırlardı. Fondaco'da kalan Osmanlı tüccarlarının gemileri ise Venedik lagününde kalırdı (Pedani, 2013, s.45-46). Osmanlı arşiv belgelerine Venedik'e giden Osmanlı tüccarları ile ilgili bazı bilgiler yansımıştır. Bir başka belgede 1754 yılında ticaret maksadıyla Venedik'e ait Kefalonya ve Zakesne adalarına giden Osmanlı tüccarlarının mal ve eşyalarına el konulmuştur. Osmanlı tarafı bunun Ahidnâme'ye aykırı olduğunu belirterek bunların iadesini talep etmektedir. 1793 yılında Mora'nın Gastun kazasında yaşayan Hacı Musa isimli tüccar Venedik'e bağlı Kevani İspanola adlı tüccardan borç almış ancak borcunu ödeyemeden vefat etmiş ve Musa isimli kişinin çocukları tarafından borcun ödenmesi mahkeme kararıyla kesinleştirilmiştir (BOA. AE.SSLM.III 162-9705).

2.2. Ticari Ürünler

Osmanlı Venedik ticaretinde Venedik'ten Osmanlı'ya getirilen ve Osmanlı Devleti topraklarından Venedik'e götürülen ürünler arşiv belgelerinde belirtilmektedir. Belgeler ağırlıkla Osmanlı Devleti'nden Venedik'e götürülen ürünler ile ilgilidir. 19. yüzyıla yaklaştıkça Osmanlı pazarları içinde stratejik ve temel önemi olan ürünler Venedik'e götürülmek istenmiştir. Bu konu ile ilgili pek çok problem belgelere yansımıştır. İlk dönemlerde Osmanlı Devleti'nin esas çekirdeği olan Fırat ve Tuna nehri arası topraklardan Venedik'e en çok götürülen ürünün yapağı olduğu görülmektedir. Yine 1580 yılında Aydın Beyi, Akçaşehir ve Güzelhisar Kadılarına yazılan bir hükümde Tire cullahları, pamuk ipliğinin Venedik ve İspanya tüccarlarına satılmasından dolayı dokumacı esnafının iplik bulamadığından şikâyetçi olmuşlardır (BOA.A. {DVNSMHM.d...39-494). 1573 tarihinde Merkezden Mora Beyi'ne yazılan emr-i şerifte Venedik tüccarlarına sirke, balmumu, deri, donyağı, pamuk, at ve silahın satışının yasak olduğu ancak yün, kara üzüm gibi ürünlerin fazlasının satılabileceği belirtilmiştir (BOA. A. {DVNSMHM.d...23-96). Yine Mısır'dan Venedikli tüccarların aldıkları ürünler ile ilgili pek çok mesele arşiv kayıtlarına yansımıştır. Mısır'dan Venedik tüccarlarının en fazla aldıkları ürün baharat, ardından ipektir. Bunların yanında zahire türü ürünlerin de Venedikli tüccarlar tarafından satın alındığı görülmektedir. 1572 tarihli bir belgede Mısır Beylerbeyi Vezir Sinan Paşa'ya merkezden yazılan hükümde Mısır'ın İskenderiye, Dimyat ve Reşidi limanlarından Fransa adına gelen tüccarların hububat, bakla ve sair ürünlerden alıp götürdükleri bundan dolayı da İstanbul'da pirinç ve şeker gibi ürünler gelmediği için Başkentte pahalılık ve kıtlık olduğu, tahıl ürünlerinin verilmesinin zaten yasak olduğu belirtilmektedir (BOA. A. {DVNSMHM.d...19-342). 1583 tarihinde Mısır Beylerbeyine yazılan hükümde satılmayıp İstanbul'a gönderilen

ürünlerin hazineye büyük bir zarar getirdiği ve Yemen'den gelen baharatın Fransa ve Venedik tüccarlarına satılmasında hazinenin büyük menfaati olduğu belirtilmiştir (BOA.A. {DVNSMHH.d...48-617}).

Sonraki dönemlerde de Venedik'e satılan ürünler ile ilgili belgelere yansıyan bilgiler vardır. 1796 tarihinde Venedik Elçiliğinin yazdığı takirde Golos limanından İstanbul'a 6.500 kile buğday nakledildiği belirtilmiştir.¹⁵ 1840 yılında, Venedik'in Avusturya işgali altında bulunduğu dönemde, Venedik'in Triyeşte şehrine 470 kantar yapağı götürülmüş ancak liman zabıtları yapağıyı bir müddet bekletmişlerdir. Bu esnada bir kısım çürümeler ve zayıflık meydana gelmiş ve normal şartlarda kantarı 30'ar kuruşa satılan yapağının 13-14'er kuruşa ve 8 kuruşa *iflas etmiş birinin malı gibi* satılmıştır. Satılan ürünün parasının da tüccarlara tam olarak intikal etmediği anlaşılmaktadır (BOA.C.İKTS, 3-135). Venedikli tüccarların getirdikleri ürünler içinde en önemlileri; cam ürünleri, mücevherler, kristaller ile süslü kutular, saat, ayna, parmesan peyniri, ilaç ve bazı yaban hayvanlarıdır (Pedani, 2013, s.46). 1756 tarihli iki ayrı belgede Müstemmen tüccarlarının satmak için İstanbul, İzmir, Halep ve diğer şehirlere; Venedik, Fransa, İsveç gibi ülkelerden getirdikleri ürünler; mih, demir, tel, çelik ve diğer malzemelerdir. Bu ürünlerden daha önce resm-i gümrük dışında vergi alınmayacağı belirtilirken beher kantarından dellaliye vergisi alınması gerektiği bildirilmiştir (BOA.AE.SOSM.III 32-2223; BOA. AE.SOSM.III 31-2217). 1774 tarihli müfredat defterinde Venedik'ten gelen 12 denk çuka, 2 sandık tiryak, 4 denk Venedik ipliği, 80 sandık çelik, 4 sandık ayna, 28 denk kâğıt, 3 varil boncuk, 260 sandık cam, 2 varil teneke ve 20 varil hırdavat iplik belirtilmektedir (BOA. TS.MA.d 4699).

Osmanlı dış ticaretinde 15 ve 16. yüzyılda Venedik rakipsiz bir konumdadır. 17. yüzyıldan itibaren Fransız ve Hollandalıların, sonra da İngilizlerin Akdeniz'de Venedik'le rekabet ettikleri görülür. 15 ve 16. yüzyılda Osmanlı limanlarında en çok kullanılan para Venedik dukasıdır. Dukanın Osmanlı piyasalarında resmi dolaşımına izin verilmiştir. 17. yüzyıldaki rekabetle birlikte Hollanda ve İspanya paraları da Osmanlı piyasalarında görülür. Yine 17. yüzyılda Venedik kökenli başka paralar da Osmanlı arşiv belgelerinde

---

¹⁵ “Venedik tüccarından Petro Vasalo nam tacir bundan mukaddem mukavele ve tekeffül olduğu vech üzere Golos iskelesinde mevcut miri mübaya hıntasından Asitane-i Saadete nakl eylemek üzere Venedik tüccarı Sefain-i kapudanlarından Vanil Valsamaki nam kapudanın 6500 kille hınta hamulesine mütehammil olan sefinesini bu defa iskele-i merkume irsal etmekle ol-miktar kile hınta tahmil ve Asitane-i Saadet nakil eylemek babında emr-i alilerinin şeref sudur rica ve niyaz olunur baki emr ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerindir.” (BOA. İE.HR..22-1982).

belirtilmektedir¹⁶. 18. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı piyasalarında ve limanlarında Venedik'in ticari egemenliğini kaybetmeye başladığı görülür. Bu düşüş dramatik bir seyir izlemiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru da Osmanlı-Venedik ticaretiyle ilgili arşiv belgeleri çok seyrelmektedir. Bu durum Osmanlı-Venedik ticaretinin 19. yüzyıla doğru genel profilini ortaya koyabilir.

2.3. Osmanlı-Venedik Arasında İmzalanan Ahidnâmeler

Osmanlı-Venedik devletleri arasındaki ilk temas 1350'ler civarındadır. İlk ticari sözleşme ise 1390'da I. Bayezid devrindedir. 1733'te imzalanan Ahidnâme ise son ticari antlaşmadır. 1720 Osmanlı-Rus antlaşması esas alınarak kaleme alınmıştır (Pedani, 2013, s.45). Venedik Cumhuriyeti ile I. Murad döneminden I. Mahmud dönemine kadar otuz ayrı Ahidnâme imzalanmıştır. Osmanlılardan önce Venedik'in Türkiye Selçukluları, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile ticari ilişkileri ve imzalanmış ahidnâmeleri vardı (İnalçık, s.245-252). Ahidnâmeler Şeyhülislamın fetvasından sonra geçerlilik kazanırdı (Kütükoğlu, 1988, s.536).

Osmanlı belgelerine Ahidnâmeler ile ilgili yansıyan hususlar çeşitlidir. 1559 tarihli bir belgede Venedikli tüccarların Draç limanında aldıkları eşya ve zeytinyağına el konulmuş, bunun üzerine Osmanlı merkezinden İlbasan Beyine ve Draç Kadısına yazılan hükümde daha önce Venedik Doçuna yazılan name-i hümayun gereği el konulan bir kısım ürünlerin Venedik tarafından iade edildiği, Venediklilerin de el konulan gemi ve zeytinyağının kendilerine verilmesini talep etmişler. Ancak zeytinyağının Draç'ta satıldığı belirtilerek Venedik tarafının zararının karşılanması istenmiştir (BOA. A. {DVNSMHM.d...3-204).

Venedik Cumhuriyeti'yle 15. yüzyılda on, 16. yüzyılda sekiz, 17. yüzyılda altı, 18. yüzyılda dört Ahidnâme imzalanmıştır. 18. yüzyılda imzalanan Ahidnâmelerden 1701 Ahidnâmesi 33 maddedir. Bu Ahidnameye göre Venedik, Mısır İskenderiye limanından Trablusşam ve Beyrut iskelelerine kadar imtiyazlarını genişletmiştir. Ahidnâmede gümrük oranları belirlenmemiş kanunnamelerdeki miktar geçerli sayılmıştır. Ticaret maksadıyla gelip giden

---

¹⁶ 1697 yılında Mora Seraskeri Hasan Paşa Venedik Ruspisi adı verilen ve iki buçuk kuruşa karşılık gelen para hakkında uyarılmıştır. Çünkü bu paranın ayarı dukaya göre düşüktür. "...ikişer para az diyet ile raic olması murahhas olmağla Venedik keferesi eski altını ile yeni altını beyninde fark bulduğu gibi bu defa dahi fark buldurmak ihtimali olmağın imdi Venedik tarafından vesaydarından gelen cedit yaldız altın veznini ve ayarı elyevm raic olan yaldız altınun veznine ve ayarına mutabık olmayacağı halde raic olmak... gereği gibi tenbih ve tekid eylesesiz ve elyevm rica olan yaldız altınun der himmete ve ayarına mutakib olmayub yeni gelmiş ve ararında fark buldurmuş ceridi altınun ise numune tutulub numunesi derdülmurad arz ve bu minvalin altına zaman gelmiştir Ve kimin tarafından revaç bulmuştur. Ve gelen ne miktardır sıhati ve hakikati orda takas olunup ilam olunmak ve bu minvalin meskuk takad gelip ayarı nakıs cerid yaldız altını ihraç olunduğu iskelede vali ve kadı... ve ayan memleket marifeti ile kal ettirilüp..." (BOA. İE.DRB.2-183).

Venedik tüccarlarından haraç istenmeyecektir. Venedikli tüccarların ölümü halinde malları iade edilecektir (Erdoğan, 2003, s.70-71) Venedik’le imzalanan 1733’teki son Ahidnâmeden sonra 1794 tarihli bir belgede bazı Venedik tüccarlarının Mora ve Görδος iskelelerinde ticaret yaptıkları anlatılmaktadır. Ancak bölgedeki Ayan ve eşraftan bir kısım kimseler çeşitli bahanelerle mükerrer ve fazladan gümrük vergisi gibi talepte buldukları merkeze şikâyet edilmiştir. Belgede merkezden, Mora ve Trablus bölgesindeki idareci ve zabıtlere emr-i şerif çıkarıldığı belirtilerek, fazladan tekâlif yüklenmemesinin Ahidnâme gereği olduğu söylenerek sıkı sıkıya tembihlenmişlerdir¹⁷. Osmanlı Devleti’ne bağlı Cezayir yerel yönetimi Venedik’le 1763 tarihinde Ahidnâme imzalamıştır. Ahidnameye göre Venedik gemilerinden herhangi biri Cezayir’e bağlı bir bölgede batarsa gemideki emtia Cezayir yerel yöneticisinin sorumluluğunda olacak ve yağma edilemeyecektir. Kurtarılan malzemeler karaya çıkarıldığında gümrük vergisi alınmayacak bundan dolayı da tüccardan ve gemi kaptanından bir ödeme talep edilmeyecektir (Oral, 2017, s.117).

2.4. Korsanlar

Osmanlı-Venedik ticaretindeki önemli problemlerden biri korsanlık faaliyetleridir. Korsanlık faaliyetlerinin genelini Osmanlı arşiv belgelerinde “Ülgünlü eşkıyalar” olarak belirtilen, Osmanlı Devleti’nin etkinlik sahasındaki kontrolü zor topluluklar gerçekleştirmektedir. Adriyatik’te Karadağ’a bağlı Ülgün kasabasında yaşayan Arnavut kökenli korsanlar Osmanlı Devleti’ni çok zorda bırakmışlardır. Pasarofça Antlaşmasında Ülgünlü korsanlara da değinilmiştir. Bu durum Venedik’in uğradığı zararın boyutunu göstermektedir. 16. yüzyıldan itibaren Deniz korsanları ile ilgili maddeler Osmanlı-Venedik antlaşmalarının içeriğinde yer bulmuştur. Bu dönemde yapılan antlaşmalarda Venedik gemileri korsan kayıkları ile karşılaştıklarında bu kimseleri öldürmeyip cezalarının verilmesi şartıyla İstanbul’a gönderilmesini sağlayacaklardı. Anlaşmada ek olarak Osmanlı gemilerinin korsanlara hiçbir şekilde yardım etmeyecekleri ve onları cezalandıracakları ahidname ile vaad edilmiştir.

---

¹⁷ “Venedik tüccarından Nikolo Verona ve iki nefer karındaşları Tomaz ve Maykıl nam Venedikli tacirler Mora Ceziresinde ve hususa Görδος iskelesinde kar ü kesb ve ticaret edip Ahidname-i hümayun mucibince resm-i gümrükleri bade’l-eda ziyade ve mükerrer gümrük talebiyle vech-i aher ile rencide olunmayup ve lakin mahal-i mezburun ayan-ı vilayet ve koca başılar gah karzen gah akçe talebiyle gah mukavelelerinden... ile ve gah sair bahane ile dahl ve taaruzdan hali olmamalarıyla tüccar-ı mesfurdan Mora ve Görδος iskelelerinde kel-evvel ticaret ve bila-maani ve mezahim alışveriş edip Ahidname-i hümayüm şurutu üzere resm-i gümrükleri edadan sonra ziyade ve mükerrer gümrük ve tekalif sair mütalebesiyle ve aher bahane ile rencide ve taaruz olunmayup ümenen ve saten himayet ve sıyanet olunmamak babında Mora ve Trablusca ve vesair zabıtana hitaben Emri şerif-i Ali ısdar ve ihsan buyrulmak rica ve niyaz olunur ferman hazret-i menlehü’l-emrindir” (BOA. AE.SSLM.III 218-12779).

(Şakiroğlu, 1982, s.395-397) Adriyatik'te Karadağ'a bağlı bir kıyı bölgesine yerleşen bu korsanlar 17. yüzyıl boyu şehrin coğrafi konumundan istifade ederek Venedik gemilerine dönük korsanlık faaliyeti düzenlemişlerdir. Osmanlı Devleti onların korsanlık faaliyetlerini tamamen bitirilmesi için şiddetli uyarı ve ikazlarda bulunmuştur. Ellerindeki gemilerin alınması ve yakılması bir kayık dahi inşa etmemeleri yerel yöneticilerden istenmiştir (Oral, 2019, s.153-154) Korsanlık faaliyetleri ile gümrük emirleri ve resmi görevlilerin kanuna mugayir Venedikli tüccarlardan para talep etmeleri Osmanlı-Venedik ticaretinin önündeki diğer büyük problemlerden bir tanesidir (Gürkan, 2012, s.174-175) Osmanlı belgelerine Ülgünlülerle ilgili pek çok problem yansımıştır. 1719'da merkezden İskenderiye Sancağı Mutasarrıfı Arslan'a yazılan yazıda Venedik ile Ahidname şartlarına uygun olarak Ülgün kalesi halkının korsanlığa çıkmaması, tüccar gemilerine zarar vermemesi, ellerindeki korsan gemilerinin imha edilerek yenilerinin de yapılmaması istenmiştir (BOA.A. {DVNSMHHM.d... 129-520). Ülgünlülerle ilgili korsanlık faaliyetlerine dair kayıtlar 18. yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmektedir¹⁸.

Osmanlı arşiv vesikalarına toplu bir nazarla bakıldığında özellikle Dalmaçya ve Batı Mora kıyılarında görülen korsanlık faaliyetlerinin Osmanlı-Venedik ilişkilerinde önemli bir gündem oluşturduğu görülmektedir. Bu faaliyetler Osmanlı-Venedik ilişkilerine de zarar vermiştir. Belgelerde en fazla gündem oluşturan korsanlar Ülgünlülerdir. Ülgünlülerin dışında Uskok, Maltalı, Venedikli ve yer yer de İngiliz ve İspanyol kökenli korsanların faaliyetleri olmuştur. Osmanlı Devleti zaman zaman da korsanlık faaliyetlerini Venedik'i yıpratmak için kullanmıştır. Yine Uskoklar, Habsburglar tarafından Osmanlı-Venedik ilişkilerini bozmak için zaman zaman görevlendirilmişlerdir. (Aymard, 2015, s.222-223) 1729 yılında Avlonya Sancağı Mutasarrıfı Mahmud'a yazılan hükümde Yanya civarında tüccarların Venedik'ten getirdikleri emtiaların şakiler tarafından gasp edildiği, bu şakilerin bulunup malların iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA. A. {DVNSMHHM.d...135-1335). 1795 yılında Venedik Elçisinin Osmanlı merkezine yazdığı takirde Mora'da Venedik tüccarlarına yapılan tecavüzlerin engellenmesi bu hususun Ahidnamenin 25. maddesine aykırı olduğu ve Osmanlı tüccarlarının Venedik gemilerine yükledikleri ürünlerin "Kotmo" olarak isimlendirilen konsoliyat resminin ödenmesi gerektiği

---

¹⁸ 1769 tarihinde Padişah III. Mustafa Rumeli Valisi, Ülgün Kadısı ve bölgedeki diğer kadınlara ferman yazarak Venediklilerle Ahidnâme imzalandığı ve bu Ahidnâme gereğince bütün Osmanlı kıyılarında ticaret ve seyrüsefer yapabilecekleri ve bu Ahidnâme muhalif tavır içine kimsenin girmemesi istenmiştir. Ülgünlülerin Draç ve Kula iskelelerinde Venedikli tüccar gemilerine saldırdıkları, üç Venedikli gemiciyi ağır derecede yaraladıkları belirtilmiştir. İlgili görevliler bu durumun önüne geçmekle vazifelendirilmişlerdir (BOA. TS.MA.e 889-23).

belirtilmiştir (BOA. C..HR..50-2492). Venedik Cumhuriyeti'nin sona erdiği dönemde yine Arnavutluk sahilinde 1838 yılında bir kısım korsanların tüccar gemilerine tecavüzde buldukları Avusturya elçiliği tarafından Osmanlı merkezine müzekkere olarak sunulmuştur. Merkezden Rumeli eyaleti müşiri Zekeriya Paşa'ya ve kaptan paşaya durum bildirilerek Arnavutluk sahilinde donanmadan birkaç geminin devriye gezmesi istenmiştir (BOA. HAT 1203-47246).

SONUÇ

Osmanlı-Venedik ticari ilişkilerini araştırmanın en önemli nedenlerinden biri bu ilişkinin kendine özgü yönleridir. İki devlet zaman içinde pek çok kez savaşmış olmasına rağmen, Osmanlı-Venedik ticari ilişkileri kopmamış, azalsa da devam etmiştir. İki devlet arasında 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar otuz ayrı Ahidnâme imzalanmıştır. Savaş esnasında zayıflayan ticari ilişkiler savaşın bitimiyle birlikte çok hızlı bir biçimde yeniden eski düzeyini almıştır. Bu iki devlet arasındaki ilginç diplomasinin en önemli yönü ticarettir. Süveyş kanalı açılmadan evvel gemilerle getirilen ürünler devalerle İskenderiye limanına taşınır bu bölgede ticari işleyiş gerçekleşir ve batı limanlarına götürülürdü. Yine Balkanlardan Adriyatik'e, Ege ve Mora limanlarına getirilen ürünler gemilerle taşınır ve ticareti yapılırdı. Bu işleyişteki en önemli aktörler Venedik tüccarları ve taşımacılık yapan Venedik gemicileridir. Doğudan gelen ticaret yolları üzerinde çok kritik bir konumda olan Osmanlı Devleti, çok uzun bir süre bölgede en etkin devlet olarak ticari istikrarı sağlamıştır. Mükemmel bir ticari ortamın olmazsa olmazı olan unsurlar bir şekilde bir araya gelmiştir. Osmanlı-Venedik ticareti üzerine araştırmalar vardır ancak bu araştırmaların geneli Venedik arşiv kayıtlarına dayalı araştırmalardır. Osmanlı arşiv kayıtlarına dayanarak yürütülen bu çalışma, ilgili konuda karanlıkta kalmış bazı noktaları aydınlığa kavuşturmuştur. Bu konuda belirtilebilecek en önemli husus, olağanüstü bir ticari diplomasinin örneği sergileyen Venedik karşısında; Osmanlı devlet adamlarının ve diplomasisinin de çok geniş sınırlara rağmen muazzam bir iletişim ve etkin bir yönetim sağlamış olmalarıdır. Gümrük Eminlerinin arşiv belgelerine yansıyan rolleri çok işlevsel ve yeteneklidir. Belgelerde 16. yüzyıldan itibaren Venedik'e dair yansıyan görüntü, Habsburglar ve Osmanlı Devleti arasında adeta mengineye sıkışmış bir Venedik görüntüsüdür. Osmanlı bürokrasisi İstanbul'un fethinden itibaren deniz ticaretinde ilginç bir denklem geliştirmiştir. İlk dönemlerde bu denklem Venedik ve Ceneviz arasında sağlanmıştır. Sonraki dönemlerde güçlü bir devlet olmanın önemli unsurlarından biri olan ülke topraklarındaki ticaretin sağlanması meselesi; Venedik ve Ceneviz'in dışında

Rumların, Yahudilerin, Raguzalıların, Ermenilerin ve bazı Azeri tüccarların denkleme dahil edilmesiyle halledilmiştir. Bu şekilde bir çeşitlenmeye giderek, ticari egemenliğin herhangi bir ülke ve unsurun hegemonyasına girmesine müsaade edilmemiştir.

17. yüzyıldan itibaren Venedik için en büyük tehlikenin Habsburglar olduğu görülmektedir. Belgelerde Osmanlı tarafının Venedik'i Habsburglar konusunda 16 ve 17. yüzyılda deyim yerindeyse ticaretle terbiye ettikleri anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı tarafı Habsburglar karşısında zaman zaman çaresiz kalan Venedik'i dize getirmek için ticari ambargoyu çok etkili bir şekilde kullandıkları görülmektedir. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Habsburglar'a karşı çaresiz kalan Venedik'in çok pragmatik bir ticari diplomasi geliştirdiği görülmüştür.

Osmanlı limanlarındaki Venedik ticaretinin geldiği noktanın en önemli müsebbibi, İstanbul'da bulunan Venedik balyoslarıyla Osmanlı limanlarındaki Venedik ticari temsilcileri ve konsoloslarıdır. Balyos, Venedik tüccarlarının en küçük meselelerinde bile Osmanlı sarayında etkili çözümler bulabilmiştir. Venedikli tüccarların problemlerinin çözümünde balyosların etkisine dair onlarca belge vardır. Yine Osmanlı arşiv belgelerinde İstanbul'daki Venedik topluluğu ve Venedik Balyoslarının kişisel ve sosyal yaşamlarına dönük belgeler de vardır. Venedik Balyoslarının konutlarının yeri konusunda daha önceki araştırmalarda kesin bilgi belirtilmemiştir. Beyoğlu'nda olduğuna dair rivayet çoktur ancak Beyoğlu'ndaki tam konumu belli değildir, tespit edilen belgelerden birinde Balyosun konutunun *Beyoğlu'nda vaki olduğu* belirtilmiştir. İstanbul'daki Venedik topluluğunun Beyoğlu'nda yoğunlaştığı belgelere yansımıştır. Beyoğlu'nun sonraki dönemleri de göz önüne alındığında ticaret düzleminde başlayan ilişkilerin siyasi kültürel alanlara evirildiği gözlenir. Yine Mora gibi bölgelerde yerli Rumlar ve Müslüman Türklerin birlikte oluşturdukları sosyal ortamın Venedikli tüccarlar vasıtasıyla zenginleştiği ve çeşitlendiğine dair belirtiler vardır.

Belgelere yansıdığı kadarıyla Venedikli konsolosların tüccarların önünü açabilmek için bugün bakıldığında adeta rutinin dışına çıkarak alınan ürünlere kefil oldukları dahi görülmektedir. Batılı başkentlerde İstanbul'da bulunan Venedik balyosunun yazmış olduğu raporların büyük bir kıymeti harbiyesi olduğu anlaşılmaktadır. Yine belgelerde Venedik balyoslarının dilekçelerine çok hızlı cevap verildiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni balyosların çoğunun devlet ileri gelenleriyle kurmuş oldukları kişisel ilişki olmalıdır. Yine belgelerde Osmanlı merkezî idaresinin Doğu Akdeniz'deki önemli limanlar ile ticari şehirlere ve yerel yöneticilere çok hızlı sirayet ettikleri, üzerlerinde büyük bir

prestijinin olduğu anlaşılmaktadır. Venedik ticaretinin Osmanlı limanlarında bu kadar etkin olmalarında kuşkusuz Osmanlı limanlarında taşımacılık yapan Venedik gemilerinin de büyük etkisi vardır.

Osmanlı-Venedik ticaretindeki en önemli problemlerin başında deniz korsanları gelmektedir. Adriyatik'te bir limanda üslenen Ülgünlü korsanlara dair onlarca belge bulunmaktadır. Özellikle 16 ve 17. yüzyılda Ülgünlü korsanlara dair pek çok şikâyet belgelerinde vardır. Ticarete önemli zarar verdikleri anlaşılmaktadır. Yine 17. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz'de Venedik ticaretinin hızlı bir biçimde gerilemeye başladığı 18.yüzyıldan itibaren ciddi önlemler alınmasına rağmen Venedik ticaretinin gerilediği anlaşılmaktadır. Bu gerilemenin sebebi, rekabet ve ticaret gücünü koruyacak askeri gücün eksikliğidir. Rum denizcilerinin Osmanlı limanlarında belirginleşmesinin esas nedeni ise Venedikli denizcilerin Doğu Akdeniz'deki etkinliklerinin bitmesidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

- BOA. A, A.DVN.DVE., 16-4.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...3-204.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...3-561.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...3-857.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...3-1636.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...4-15.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...4-2097.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...7-352.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...7-364.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...10-375.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...10-558.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...12-530.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...19-340.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...19-342.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...23-96.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...23-473.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...39-494.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...48-617.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...76-364.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...78-1352.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...85-51.
- BOA. A. {DVNSMHH.d...125-9.

Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Osmanlı-Venedik Ticareti

BOA. A. {DVNSMHH.d...125-94.
BOA. A. {DVNSMHH.d... 129-520.
BOA. A. {DVNSMHH.d...135-1335.
BOA. A. {DVNSMHH.d...135-1335.
BOA. A. {DVNSMHH.d...145-189.
BOA. AE.SMRD.III,2-148.
BOA. AE.SMST.III...371-29394.
BOA. AE.SOSM.III 31-2217.
BOA. AE.SOSM.III 32-2223;
BOA AE.SSLM.III 162-9705.
BOA. AE.SSLM.III 162-9707.
BOA.AE.SSLM.III. 162-9711.
BOA. AE.SSLM.III 218-12772.
BOA. AE.SSLM.III 218-12779.
BOA. C..HR..6-297
BOA. C.. HR..6-298.
BOA. C..HR..37-1832.
BOA. C..HR..50-2492.
BOA. C..HR..138-6897.
BOA. C..HR..154-7660.
BOA. C..İKTS 3-135.
BOA. C..ML.. 662-27074.
BOA. HAT 1203-47246.
BOA. İE.BH..4-348.
BOA. İE.DRB.2-183.
BOA. İE.HR..19-1729;
BOA. İE.HR..22-1982.
BOA. MAD.d 6004-
BOA. TS.MA.e 448-28.
BOA. TS.MA.e 889-23.
BOA. TS.MA.d 4699.

Kitaplar

- Braudel F. (2017). *Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay, 3. baskı.
- Celâlzâde, M. (2011). *Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik: Kanunî'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ Kanunî Sultan Süleyman*. Haz. Ayhan Yılmaz. Kariyer Yay.

- Doğan, G. (2017). *Venediklü ile dahi sulh oluna, 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*. İletişim yay.
- Gelibolulu, Âli Mustafa (2009). *Künhü'l Ahbâr. Dördüncü Rükûn*. TTK Yay.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Yay.
- Mumcu S. (2014). *Venedik Baylosu'nun Defterleri/The Venetian Baylo's Registers (1589-1684)*. Venezia Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing.
- Oral, Ö. (2019). Pasarofça Antlaşması'ndan Sonra Habsburg Sınırında Osmanlı Askeri Gücü: Niş Kalesi ve Garnizonu Örneği. *Harp ve Sulh 300.Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*. Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, Yay, Haz. Gültekin Yıldız, 151-170.
- Parker, G. (2004). *Sovereign City: The City-State Through History*. Reaktion Books Ltd.
- Uzunçarşılı, İ. (1983) *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, C.II, 4. Baskı. TTK Yayınları.

Makaleler

- Aymard, M. (2015). XVI. Yüzyılın sonunda akdeniz'de korsanlık ve Venedik. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23, 219-238.
- Coco, C. (1991). İstanbul'daki Venedik topluluğu. Çev. Mahmut H. Şakiroğlu. *Erdem Dergisi*, 20, 667-687.
- Doğan, G. (2012). Osmanlı – Venedik ilişkilerinde bir “Tüccarın (Abdurrahman Çelebi) dünyası (1701-1702): Esaret, çaresizlik ve özgürlük”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 95-108.
- Erdoğan, M. (2003). 1701 tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 64-75.
- Gürkan, E. (2012). Batı akdeniz'de Osmanlı korsanlığı ve Gaza meselesi. *Kebikeç*, 33, 173-204.
- Otman, E. (2019). Uluslararası dengeler çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti ilişkileri ve Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536), *Bilig*, 90, 137-159.
- Oral, Ö. (2017) Osmanlı-Venedik diplomatik ilişkileri tarihine bir katkı: 1763 Tarihli Cezayir - Venedik antlaşması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2, 103-130.

- Öztürk, M. & Aksın, A. (2012). Venedik Devlet arşivindeki Bailo defterlerine göre Osmanlı Devleti'nin Venedik'e zahire ve asker yardımı (1624-1631). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32, 141-170.
- Şakiroğlu, M. (1982). 1521 tarihli Osmanlı-Venedik andlaşmasının aslı metni. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 5, 387-404.
- Turan, Ş. (1968). Venedik'te Türk ticaret merkezi: Fondaco dei Turchi. *Belleten*, (12), 247-283.

Ansiklopediler

- İnalcık, H. İmtiyâzât, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 22, s.245-252.
- Kütükoğlu, M. (1988). Ahidnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), I, 536-540.
- Pedani Pia, M. (2013). Venedik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), 43, 44-47.
- Şakiroğlu, M. (1992). Balyos. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), 5, 43-47.

EXTENDED ABSTRACT

Venice is a unique state model that continued its existence for 1100 years with maritime trade. Contrary to expectations, the activity of Venice in the Mediterranean developed and flourished despite the Ottoman advance. Although not supported by the land army of Venice, the unique trade armada is a sui generis model. This unique model is also reflected in the relationship that it established with the Ottoman Empire. In addition to trade, Venetian sailors undertook the transportation in the distant inner ports of the Ottoman Empire. The Ottoman bureaucracy has developed an interesting equation in maritime trade since the conquest of Istanbul. In the early periods, this equation was provided between Venice and Genoa. From the 15th to the 18th centuries, Venice continued the trade in the Ottoman ports, while the internal transportation in the Ottoman ports was generally carried out by Venetian sailors. Before the Suez Canal was opened, the products brought by ships were transported to the port of Alexandria by camels, commercial operations were carried out in this region and they were taken

to the western ports. Again, the products brought from the Balkans to the Adriatic, Aegean and Peloponnese ports were transported by ships and traded there. Most of the studies on the subject are studies examining the Venetian sources. The newly sorted texts of the Ottoman archives, which are increasing day by day, will offer a new perspective to fill the deficiency on this subject. More than 200 documents determined according to the sorted texts in the Ottoman archive have been examined, nearly half of these documents have been transcribed, and 53 of them have been used. This process gave the opportunity to look at the Ottoman-Venice commercial relations from a new perspective. In this way, it was possible to make a comparison with the Venetian archival documents. The most distinctive features of Venetian merchants who traded in Ottoman ports, reflected in the documents, were their pragmatic attitudes. The most important actors in this process were Venetian merchants and Venetian seafarers. The Ottoman Empire, which was in a very critical position on the trade routes from the east, ensured commercial stability as the most influential state in the region for a very long time. The most important share in the commercial success of the Venetian trade in the Ottoman ports was the Venetian consuls and Venetian diplomacy under the leadership of the Venetian bailo. With the Ottoman period, the Venetian colony in Beyoğlu grew larger and increased its influence and continued its existence for a long time. Most of the previous studies on the subject are based on the Venetian archives. The fact that the research carried out is based on Ottoman archival documents has made a significant contribution to the originality in this regard. The existence of a very effective Ottoman diplomacy between distant Ottoman ports is also clearly seen in the documents. It has been understood that Venice carried out a very difficult balance diplomacy between the Ottoman state and the Habsburgs. The most important problem in the Ottoman-Venetian trade was sea pirates. Especially in the 16th and 17th centuries, there were many complaints about the pirates of Ülgün in the documents.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54851>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	02.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	14.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, C.A. (2022). Mısır'ın Güçlü Firavun-Kralı: III. Amenhotep'in Tahta Çıkışı ve İmar Faaliyetleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme (MÖ 1391-1353). *Journal of History School*, 56, 25-37.

MISIR'IN GÜÇLÜ FİRAVUN-KRALI: III. AMENHOTEP'İN TAHTA ÇIKIŞI VE İMAR FAALİYETLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME (MÖ 1391-1353)

Cuma Ali YILMAZ¹

Öz

III. Amenhotep, Yeni Krallık Dönemi XVIII. hanedanın 9. hükümdarı olarak 38 yıl boyunca Mısır'ı yönetmiştir. Hükümdarlığı süresince, Eski Mısır Devleti en parlak dönemini yaşamıştır. Zamanının en donanımlı ordularından birine komutanlık etmiş de savaşçı yönüyle değil, kültür-sanata verdiği önem ile tanınmaktadır. III. Amenhotep, inşa ettirdiği büyük tapınaklar, heykeller ve diğer sanat eserleri ile Antik Mısır sanatında önemli bir yere sahiptir. İzlediği barışçıl diplomasi ile savaştan uzak, lüks ve refah içerisinde bir saltanat sürmüştür. Haremde daha evvelki dönemlerden daha fazla sayıda yabancı prensesler bulunmaktadır. Kadın heykelleri, oymaları ve resimlerine de bu dönemde sıklıkla rastlanmaktadır. III. Amenhotep dönemine ait heykeller ve sanat eserleri günümüzde Cleveland sanat müzesi ve British Museum'da sergilenmektedir. III. Amenhotep'in biyografisini ele aldığımız çalışmamızda, yerli kaynaklardan ziyade yabancı kaynaklardan istifade edilmiştir. Antik Mısır'ın en güçlü Firavunlarından biri olan III. Amenhotep hakkında az sayıda yerli akademik çalışma mevcut olup, çalışmaların ekseriyeti, Yeni Krallık Dönemi Mısır Devleti'ni genel hatlarıyla ele almıştır. Kral, biyografik olarak ele alınmamıştır. Antik Mısır'ın sanat, din ve bilim tarihinde önemli bir yeri olan III. Amenhotep'in hayatını ve faaliyetlerini ele aldığımız çalışmamızla, Antik Mısır tarihi çalışmalarına katkıda bulunmayı umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Antik Mısır, Yeni Krallık Dönemi, III. Amenhotep, Sanat.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, cayilmaz@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1100-7203

A General Assessment on Accession to the Throne and Reconstruction Activities of Amenhotep III (1391-1353 B.C): Egypt's Mighty Pharaoh-King

Abstract

Amenhotep III ruled Egypt for 38 years as the 9th ruler of the New Kingdom 18th dynasty. During his reign, the Ancient Egyptian State lived its heyday. Although he commanded one of the most equipped armies of his time, he is known not for his warrior aspect, but for the importance he gives to culture and arts. The great temples, statues and other works of art built by Amenhotep III have an important place in Ancient Egyptian art. With the peaceful diplomacy he followed, he reigned away from war, in luxury and prosperity. There are more foreign princesses in his harem than in previous periods. Women's sculptures, carvings and paintings are also frequently encountered in this period. Sculptures and artworks from the reign of Amenhotep III are now on display at the Cleveland art museum and the British Museum. In our study, in which we discussed the biography of III Amenhotep, foreign sources rather than domestic sources were used. There are few local academic studies about Amenhotep III, one of the most powerful Pharaohs of Ancient Egypt, and most of the studies deal with the Egyptian State in the New Kingdom Period in general terms. The king is not treated biographically. We hope to contribute to the history of Ancient Egypt with our study, which deals with the life and activities of Amenhotep III, who has an important place in the history of art, religion and science in Ancient Egypt.

Keywords: Ancient Egypt, New Kingdom Era, Amenhotep III, Art.

GİRİŞ

Afrika kıtasında bulunan Mısır, kuzeyde Akdeniz, doğuda Kızıldeniz, batıda Libya, güneyde Sudan ile çevrilmiştir. Coğrafik şartlar nedeniyle ülke Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Afrika kıtasında birçok nehir bulunmasına rağmen, Nil Nehri vadisinden başka hiçbir bölge, eski çağlarda ileri bir medeniyete ev sahipliği yapmamıştır (İnan, 1987, s.2-3). Antik Mısır'da hayat bulguları Paleolitik döneme kadar dayanmaktadır (İplikçioğlu, 1994, s.107). Bölgede yerleşik yaşama MÖ 4000 yıllarından önce geçilmiştir. Arkeolojik kalıntılar bu dönemde buğday, arpa ve keten yetiştirildiğini göstermektedir (Freeman, 2003, s.26). Son yıllarda yapılan kazı çalışmaları, Mısır'da tam bir Neolitik dönem yaşandığını göstermektedir. Bu kazılar ile bakırın kullanımından evvel tarımın başladığı, hayvanların evcilleştirilmesinin gerçekleştiği, seramik sanatının geliştiği kanıtlanmıştır (Vercoutter, 1992, s.40).

Eserinde Mısır'a uzun uzun yer veren ünlü tarihçi Herodot, Mısır'ı, Nil Nehri'nin armağanı olarak tanımlamıştır (Herodotos, 1973, s. 133). Nil Nehri, su

potansiyeli ve taşıdığı alüvyonlarla Mısır uygarlığına hayat veren en önemli kaynaktır. Antik Mısır'da önemli şehirler ve yapılar, askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle Nil havzasında inşa edilmiştir (Erdemir, Akyol, Günday, 2015, s. 234).

Mısır uygarlığı, Thinit Dönemi (MÖ 3200-2780), Eski Krallık Dönemi (MÖ 2780-2280), Orta Krallık Dönemi (MÖ 2065-1580), Yeni Krallık Dönemi (1580-1090) olmak üzere çeşitli dönemlere ayrılmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız III. Amenhotep, Yeni Krallık Dönemi krallarındandır. Yeni Krallık Dönemi XVIII. hanedanın kurucusu Kral Ahmosis'tir. Bu dönemde toplamda 14 Firavun hüküm sürmüştür (Üstüner, 1998, s.340). Ekonomide ve dış siyasette eski dönemlere nazaran değişimler olmuştur. Ülkede üretilen ürünler dış pazarlarda takas usulüyle pazarlanmıştır. Çiftçiler için ekin alanları genişletilmiş, üretime teşvik edilmiştir. Savaşlardan elde edilen esirler, mahkumlar ve askerler savaş zamanları dışında madenlerde çalıştırılarak ülke ekonomisi canlı tutulmaya çalışılmıştır. Yeni Krallık Dönemi, Mısır Devleti'nin politik ve ekonomik gücüne paralel olarak mimarisi de oldukça gelişmiştir. İnşa edilen tapınak ve mezarlar, III. Amenhotep'ten önceki krallık dönemlerinden daha görkemlidir (Üstüner, 1998, s.353-387).

Yeni Krallık döneminin ünlü Firavunu III. Amenhotep, Mısır'ın "Altın Çağı" olarak adlandırılan döneminde ülkeyi yönetmiştir. Başarılı yönetiminden dolayı kendisine, güneş, göz kamaştırıcı hükümdar gibi isimler verilmiştir (Lee, 1953, s.179; Kozloff, 2012, s.16). Kralın adı Yunanca kaynaklarda "Amonophis" olarak geçmektedir. Çalışmamızın bu kısmında Firavun III. Amenhotep'in hayatı ve krallığı süresince giriştiği faaliyetlerini alt başlıklar halinde ele alacağız.

1. III. Amenhotep'in Tahta Çıkışı

"*Şahin cennete (gökyüzüne) uçtu, onun yerine Teb'in hükümdarı Amenhotep yükseldi*". Her yeni krallık dönemi hükümdarı için duyuru bu şekilde yapılmaktaydı. Prens Amenhotep (III), 1391 yılında Mısır tahtına oturmuştur. Tahta çıkışının ilk 70 günü geleneksel yas ve mumyalama işlemleri (Firavun IV. Thutmose) ile geçmiştir. Nubia Sedeinga'da inşa edilen III. Amenhotep tapınağındaki kabartmalar, kralın taç giyme törenini tasvir etmektedir (Kozloff, 2012, s.72-74).

III. Amenhotep, Firavun IV. Thutmose (MÖ 1400-1390) ve Mutemwia'nın oğludur (Şekil 1) (Hornung, 1999, s.94). IV. Thutmose'nin hakimiyet yıllarına bakıldığında, III. Amenhotep'in, babası Firavun olmadan evvel dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Dahası babası kral tacı giyerken kendisinin yetişkin olduğu ve

önemli bir idari görevde (Nubia valisi) bulunduğu düşünülmektedir. III. Amenhotep, krallığının ilk yıllarında annesi Mutemwia'nın etkisinde kalmıştır (Kozloff, 2012, s.22-23; Hornung, 1999, s.94).

III. Amenhotep döneminin ilk on yılı, Nubia seferi ve geleneksel av törenleri ile geçmiştir. Bu dönem kral IV. Thutmose döneminin savaşçı geleneğinin son yankısıdır. Kralın geriye kalan yaklaşık yirmi sekiz yıllık saltanatı, savaştan uzak bir şekilde, sarayında geçmiştir. Kraliçe Tiye'nin ise kral naibi konumunda olduğu düşünülmektedir. Nitekim dış politika kraliçe Hatshepsut döneminde olduğu gibi kadınsı özellikler taşımaktaydı. III. Amenhotep, hükümdarlığı boyunca Asya eyaletlerine gitmemiştir. Bunun yerine diplomatik evlilikler yoluyla hanedan ittifakları ile barışçıl bir politika yürütmüştür (Vercouter, 1992, Hornung 1999, s.94). III. Amenhotep, kendinden evvelki firavunların elde ettikleri zaferlerin verdiği maddi güç ile ülkeyi zenginlik ve refah içerisinde yaşatmıştır. Krallığı boyunca herhangi bir isyan (Nubia hariç) ile karşılaşmamıştır. Ülkeyi savaştan uzak yalnızca diplomatik ilişkiler ile yönetmiştir. Babilliler ile anlaşma yapıp, Asur'u kendisine bağlı tutmuştur. Mitanniler ile evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurmuştur. Ancak Mısır Devleti zamanla dış politikada eski nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. Teb bölgesinde yoğun imar faaliyetlerine girişen firavun, en fazla heykel ve mimari eser bırakan Mısır firavunlarından olmuştur (Üstüner, 1998, s.348-349).

Şekil 1. Khepresh tacı takan III. Amenhotep, Cleveland Sanat Müzesi, (Hornung, 1999, s. 95).

2. III. Amenhotep'in Evlilikleri

III. Amenhotep, krallığının ilk yıllarında, soylu olmayan bir kadınla; taşra şehri Akhmim'den bir memurun kızı olan Tiye (Şekil 2) ile evlenmiştir. Tiye, "Büyük Kraliyet Eşi" konumuna yükselmiştir ve onuruna çok sayıda anıt yaptırılmıştır (Hayes, 1985, s.231).

Şekil 2. III. Amenhotep'in (yalnızca kolu) yanında Kraliçe Tiye, (Kozloff, 2012, s. 135).

Kraliçe Tiye, Yeni Krallık döneminin en önemli kadın figürlerinden biri haline gelmiştir. III. Amenhotep'in yönetiminde oldukça etkili olmuştur (Kozloff, 2012, s.22-23; Hornung, 1999, s.94).

Amarna tabletlerinden² III. Amenhotep'in diğer evlilikleri hakkında bilgi edinmekteyiz. Bu tabletlere göre, Kralın diğer eşi Mitanni kralı Suttarna'nın kızı Gilukhepa'dır. Prenses, MÖ 1382 yılında 317 kadın hizmetkarı ile III. Amenhotep'in haremine katılmıştır. III. Amenhotep, krallığının son yıllarına doğru Mitanni Kralı Tusratta'nın kızı Tadukhepa ile evlenmiştir (Johnson, 1996,

---

² Mısır'ın 18. sülale firavunlarından III. Amenhotep, IV. Amenhotep, Smenkhare ve Tutankhamon ile Yakındoğu devletleri arasında yapılan yazışmaları içeren tabletlendir. IV. Amenhotep'in kendi adına kurduğu Akhetaten şehrinde 382 kil tablet olarak çıkarılmıştır. Devrin resmi dili olan Akadca ve çivi yazısı ile yazılan tabletler Eskiçağ tarihindeki uluslararası ilişkileri yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir (Yılmaz, Kılıç, 2020, s.882).

s.65, Hornung, 1999, s.94). Mitanni kralı Tusratta'nın yazdığı mektuplardan, Firavun III. Amenhotep'in, Tusratta'nın kız kardeşi Gilukhepa ile evli olduğunu, daha sonradan kızı Tadukhepa ile evlendiğini öğrenmekteyiz. Amarna mektuplarında Kral Tusratta, III. Amenhotep'e "Nimmuria" olarak hitap etmektedir. Bu isim Amenhotep isminin Akadça karşılığıdır. Mektupta,

"Kayınbiraderim, kardeşim, Mısır kralı büyük kral Nimmuria'ya, seni seven ve kardeşin olan Mitanni kralı, kayınpederin, büyük kral Tusratta der ki, kız kardeşimle (Gilukhepa) ve diğer eşlerinle, evin, oğulların, atların, arabaların, ülken ve sana ait olan her şey iyi olsun! Atalarımız zamanında, atalarınızla sıkı dostluklar kurmuşken siz dostluğu arttırdınız. Şimdi senden bana, babamla olan dostluğundan on kat daha yakın olmanı istiyorum..." Tusratta'nın sözlerinden, III. Amenhotep'in hem kardeşi (ablası) ile evli olduğunu hem de kızıyla evli olduğunu anlıyoruz. Nitekim III. Amenhotep, saltanatının son yıllarında (kesin tarih bilinmemektedir) Mitanni Prensesi Tadukhepa ile evlenmiştir. Prenses Tadukhepa'nın çeyizindeki eşya listesi El Amara'daki diplomatik arşivde bulunmaktadır (Bunson, 2002, s.392, Yıldırım, 2017, s.158, Niebuhr, 1903, s.17-21).

III. Amenhotep'in üç resmi karısı bulunmakla birlikte, haremde nikahsız olduğu başka kadınlar da bulunmaktaydı. Tiye, kralın resmi eşidir ve en önemli Mısır kraliyet kadınlarından biridir. Ayrıca sfenks³ olarak tasvir edilen nadir kraliçelerdendir (Şekil 3). Kraliçenin adına inşa edilen tapınakta, kendinden öncekilerden büyük, devasa kahverengi kuvarsit sfenks bulunmaktadır (Kozloff, 2012, s.230-231). Kralın Nubia eyaletine gönderdiği altınlar ile bölgede devasa tapınaklar inşa edilmiştir. Soleb ve Sedeinga'da inşa edilen tapınaklarda kraliyet çiftinin (III. Amenhotep ve Tiye) heykellerine tapınılmıştır. Kraliçe Tiye tapınaklardaki ilahi varlık olarak tasvir edilmesinin yanısıra, Sedeinga tapınağındaki kabartmalarda (Şekil 2), kocasının kartuşunu koruyan bir sfenks olarak görünmektedir. Kabartmalara ve heykellerine bakıldığında Kraliçe Tiye'nin, ölümlü bir insan gibi değil ilahi bir varlık olarak tasvir edildiği anlaşılmaktadır (Kozloff, 2012, s.232).

---

³ Aslanın bedeninin üzerinde insan kafası olan mitolojik bir yaratıktır. Mısır, Yunan ve Asya sanatı başta olmak üzere pek çok kültürde kendine yer bulmuştur. Mısır sanatında sfenkslerin genellikle, tapınakların ve kutsal yolların kenarlarına karşılıklı olarak yerleştirildiği görülmektedir. Ayrıca sfenks figürleri tapınakların, mezarlıkların koruyucusu olarak yüksek sütunların üzerinde yer alırlardı. Nil'in yukarisından, Fırat'ın aşağısına kadar bütün Akdeniz'de sfenks doğaüstü güçleri olan, devamlı tetikte, bilge, sabırlı ve güçlü bir yaratık olarak nitelendirilmiştir (Saydam, 2019, s. 4).

Şekil 3. Kraliçe Tiye sfenks şeklinde, III. Amenhotep'in Kraliçe Tiye ve diğer prenseslerin önünde tahta çıkışı. Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunmaktadır. (Kozloff, 2012, s. 230).

Firavun kral III. Amenhotep, Kraliçe Tiye'ye olan bağlılığını göstermek ve kraliçeyi onurlandırmak için, Tiye'nin memleketi olan Djarukha'da kraliçe adına büyük bir göl inşa ettirmiştir. Kraliçe Tiye'den önce hiçbir Mısır kraliçesi böyle bir onura sahip olmamıştır. Bu hediyeğin üzerine Kraliçe Tiye, Gilukhepa, Tadukhepa ve diğer harem kadınlarının bir adım daha önüne geçmiştir (Kozloff, 2012, s.133).

3. III. Amenhotep'in Mimari Faaliyetleri

Mısır Firavunları XVIII. Sülale zamanında, Antik Teb kenti civarında Karnak ve Luksor kentlerinde büyük yapı çalışmalarına girmişlerdir. Karnak'taki Amon tapınağı, Orta Krallık döneminde kurulduktan sonra, Yeni Krallık döneminde büyütülmüştür (Üstüner, 1998, s.353). III. Amenhotep, krallığını güvence altına aldıktan sonra, yoğun bir şekilde imar ve bayındırlık faaliyetlerine başlamıştır. En önemli eserleri, Antik Teb şehrinde bulunmaktadır. Teb şehri Orta ve Yeni Krallık döneminde oldukça önemli ve kutsaldır. Söz konusu dönemin firavunların (Hatshepsut Tapınağı gibi) mezarları burada bulunmaktadır. Tapınaklar yalnızca dinsel kurumlar değildir. Onlar devlet yönetiminin ayrılmaz bir parçası konumundadır (Freeman, 2003, s.50-52). Luksor bölgesi, dünyanın en ünlü arkeolojik alanlarından biridir. Nil Nehri'nin batı kıyısında bulunan Luksor

bölgesi, ünlü Krallar Vadisi, Teb Nekropolü ve Kraliçeler Vadisi'nin yanısıra, Orta ve Yeni Krallık dönemi firavunları tarafından inşa edilen çok sayıda tapınağı bünyesinde barındırmaktadır ((Karakhanyan, Avagyan ve Sourouzian, 2010, s.1-2). III. Amenhotep dönemi en görkemli tapınlardan biri Luksor mezar tapınağıdır (Hornung, 1999, s.96). Dahası o zamana kadar yapılmış en büyük tapınlardan biridir (Şekil 4).

Şekil 4. III. Amenhotep'in mezar tapınağının önündeki heykeller (Toonena, Grahamb, Masson-Berghoff, 2019 s.197).

III. Amenhotep'in inşa ettirdiği tapınak günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan tapınakların tamamı, Nil Nehri'nin yıllık taşkınlarının ulaşamayacağı çöl şeridinde inşa edilmiştir. Ancak III. Amenhotep'in tapınağı çöl kenarından taşkın yatağına doğru inşa edilmiştir. Yıkılmasının bir nedeni olarak bulunduğu konum görülebilir. Ancak arkeologların ve Mısır bilimcilerinin ortak kanaati tapınağın deprem sonrası yıkıldığı yönündedir. Firavun Merneptah döneminde meydana gelen deprem ile yıkıldığı düşünülmektedir. Yaklaşık 17-18 metre yüksekliğindeki III. Amenhotep'in heykelleri yıkımdan büyük ölçüde kurtulmuştur (Toonena, Grahamb ve Masson Berghoff, 2019, s.195-196).

III. Amenhotep'in tapınağı, 385.000 metrekareden daha büyük bir alanı kaplayan devasa bir sütun dizisi, büyük salonlar, odalar, steller ve heykellerden oluşmaktadır. Amenhotep'in heykelleri ise Memnon Heykeli olarak

bilinmektedir. Bu devasa heykeller tapınak kompleksinin girişini koruması için bizzat kendisi tarafından inşa edilmiştir (Karakhanyan, Avagyan, Sourouzian, 2010, s.1-2).

Orta Krallık dönemi estetik anlayışındaki klasik ve katı üslubun etkileri Yeni Krallık döneminin ilk zamanlarında görülmüşse de, estetik anlayışında zamanla değişim yaşanmıştır. Mısır devletinin üstün politik gücü ile orantılı olan tapınak ve mezarların yapımında kullanılan zengin ve renkli malzeme görkemlilik dönemini başlatmıştır. Bu dönemde Mısır mimarisinde, yapının fonksiyonelliğinden ziyade estetik ve zenginlik duygularına hitap etme anlayışı gelmiştir (Üstüner, 1998, s.353).

III. Amenhotep dönemi Teb şehrinde yapılan tapınaklar için, daha önce benzerinin yapılmadığı düşünülmektedir. Nitekim Teb'in doğu kıyısında, Luksor Tapınağı küçük bir tapınaktan kapsamlı büyük bir yapıya dönüşmüştür. Aşağı ve Orta Mısır'da, Athribis, Bubastis, Heliopolis ve Hermopolis gibi antik bölgelerdeki tapınaklar gerek mimari gerekse heykeller bakımından oldukça zenginleştirilmiştir. Yukarı Mısır ve Sudan bölgesinde kutsal alanlar yeniden onarılıp, devasa heykellerle donatılmıştır. Kraliyet yazıtlarında III. Amenhotep "iyi tanrı, kralların kralı" olarak anılmaktadır (Kozloff, 2012, s.149-150).

Mısır firavunlarının geleneksel olarak hakimiyetlerinin 30. Yılıni kutlama törenlerine "*Heb-Sed*" yani krallık jübilesi denilmektedir. Çoğu Mısır kralı bu kutlamayı yapamadan ölmüştür. III. Amenhotep, hakimiyeti sırasında jübile kutlaması yapabilen nadir firavunlardandır. III. Amenhotep, jübile kutlamaları için önemli miktarda bir bütçe ayırmıştır. Nil Vadisi boyunca tapınaklar inşa ettirmiş, devasa heykeller diktirmiştir. Orta Krallık döneminden beri görülmemiş derecede, kral ve ailesinin heykellerinin yanısıra, tapınak yollarını yüzlerce aslan, şahin, akbaba, yılan, koç gibi hayvan figürleri süslemiştir (Johnson, 1996, s.68). Kraliyet atölyelerinde mücevherler ve süs eşyaları imal edilmiştir. Geleneklere uygun bir şekilde yapılan Jübile töreni birkaç haftadan fazla sürmüştür. Antik tapınak ve mezar duvarlarında törene ilişkin kabartmalar bulunmaktadır (Kozloff, 2012, s.220-221). Kralın ikinci jübilesi hakimiyetinin 34. Yılında, üçüncü jübilesi hakimiyetinin 37. senesinde kutlanmıştır. III. Amenhotep'in saltanatı esnasında üç jübilesinin de yapıldığı, Abanoz heykelinin (Şekil 5) kaidesinde yazılıdır (Hayes, 1951, s.83-86).

III. Amenhotep'in jübile sonrası genç yüz hatlarına sahip heykelleri yapılmaya başlamıştır. Nitekim jübile törenleri, Mısır krallarının otuz yıllık

yönetimlerinden sonra her üç ya da dört yılda bir kutladıkları gençleştirme törenidir. Dolayısıyla III. Amenhotep'in jübile törenlerine paralel olarak, kralın saltanatının son on yılında simgesel gençleştirme çabası olduğu görülmektedir (Johnson, 1996, s.3). Ayrıca, III. Amenhotep devrinin son zamanlarına doğru, insan figürlerinde de çocuksu bir ifade vardır. İnce burun, ince kaşlar, açık bir ağız dönemin sanatsal özelliğidir (Üstüner, 1998, s.381). Kralın ilk jübilesine tarihlenen kabartmalarda, III. Amenhotep ve Kraliçe Tiye'nin mahkeme üyeleriyle birlikte tasvir edilmiştir. Ekteki metinde, eski nesillerden beri böyle jübile ayınınin kutlanmadığı yazılıdır (Johnson, 1996, s.3).

Şekil 5. III. Amenhotep'in Jübilesinde altın yaldızlı işlemeli heykeli (Kozloff, 2012, s.223).

III. Amenhotep'in, Mısır medeniyetine kültürel ve sanatsal açıdan katkısı göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Döneminde Mısır halkı refah içerisinde yaşamıştır. Saltanatının 38. yılında MÖ 1353 civarında, zamanının en zengin, güçlü ve uzun süre hüküm süren krallarından biri olarak ölmüştür. Kendisine ait olduğu teyit edilen mumyasından uzmanlar, son zamanlarda çok fazla kilo kaybettiği, dişlerinin çürük olduğu ve kafatasının bir kısmında oluşan erozyonların beyin tümöründen kaynaklandığı çıkarımında bulunmuştur. Cenaze merasimi, babası kral IV. Thutmose'nin merasimi gibi Mısır geleneklerine uygun bir şekilde yapılmıştır. Mumyalama işlemi tamamlanan kral mezarı mühürlenmiştir (Kozloff, 2012, s.270-272).

SONUÇ

Antik Mısır tarihi boyunca dış politika, mimari, sanat ve istikrarlı yönetimiyle Yeni Krallık Dönemi önemli krallardan birisi III. Amenhotep olmuştur. Saltanatı boyunca Mısır halkı, refah içerisinde yaşamıştır. Kendinden önceki ataları gibi savaş yanlısı olmayan kral, ülkede imar ve bayındırlık faaliyetlerine girişmiştir. Günümüze kadar gelen birçok Antik Mısır eseri, bu

Mısır'ın Güçlü Firavun-Kralı: III. Amenhotep'in Tahta Çikişi ve İmar Faaliyetleri...

döneme aittir. Dış politikada akrabalık ilişkisi ile ittifaklar kurmuştur. Bu amaç doğrultusunda, Mitanni ve Babil prensesleri ile evlenmiştir. Ancak yönetimde aktif rol oynayan eşi Kraliçe Tiye'dir. Kralın ölümünün ardından Kraliçe Tiye'nin oğlu IV. Amenhotep (Akhenaton) Mısır tahtına oturmuştur.

Kendisinden “göz kamaştırıcı Firavun” olarak söz edilen ve zamanının en güçlü imparatoru olan III. Amenhotep'in faaliyetleri, MÖ II. yüzyıl dünyasını anlamamız açısından oldukça önemlidir. Ayrıca XVIII. hanedanlık dönemini anlayabilmek için, dönemin en zirve zamanında hüküm süren kralını tanımak gerekmektedir. III. Amenhotep dönemi imar faaliyetlerinden yola çıkarak tüme varım bakış açısıyla, Mısır uygarlığı ve zamanın dünya siyaseti hakkında bilgi edinebilmekteyiz.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Bunson, M. R. (2002). *Encyclopedia of Ancient Egypt*. Facts on File Inc.
- Erdemir, H. P. & Akyol, H. & Günday, O. (2015). Nil: Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir, Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar. R. .Efe (Ed.) *Prof. Dr. İbrahim Atalay'ın 45. Meslek Yılına Armağan*, (s.227-257). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Dost Kitabevi.
- Hayes, W. (1951). Inscriptions from the Palace of Amenhotep III. *Journal of Near Eastern Studies*, 10(2), 82-112.
- Hayes, W. (1985). *The Scepter of Egypt, A Background for the Study of the Egyptian Antiquities in The Metropolitan Museum of Art*. Platin Press.
- Herodotos (1973). *Herodot Tarihi* (M. Ökmen, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Hornung, E. (1999). *History of Ancient Egypt*, Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1177/030751339608200112>, Erişim tarihi: 21.09. 2021
- İnan, A. (1987). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Türk Tarih Kurumu.
- İplikçioğlu, B. (1994). *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I*. Bilim Teknik.
- Johnson, R. (1996). Amenhotep III and Amarna: Some new considerations. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 82, 65-82.

- Johnson, R. (1996). The Revolutionary role of the Sun in the reliefs and statuary of Amenhotep III. *The Oriental Institute of the University of Chicago*, 151, 2-19.
- Karakhanyan, A., & Avagyan, A., & Sourouzian, H. (2010). Archaeoseismological studies at the Temple of Amenhotep III. Luxor, Egypt. *The Geological Society of America Special Paper*, 471, 1-24.
- Kozloff, A. P. (2012). *Amenhotep III, Egypt's Radiant Pharaoh*. Cambridge University Press.
- Lee, S. E. (1953). A Royal Potrait of Amenhotep III. *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, 40(8), 179-185.
- Niebuhr, C. (1903). *The Tell El Amarna Period, The Relations of Egypt and Western Asia in the Fifteenth Century B.C. According to the Tell Amarna Tablets*. Long Acre.
- Saydam, Y. (2019). *Batı Resim Sanatında Sfenks Betimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toonena, W. H. J. & Grahamb, A., & Berghoffc, A. M. (2019). Amenhotep III's mansion of millions of years in Thebes (Luxor, Egypt): Submergence of high grounds by river floods and Nile sediments. *Journal of Archaeological Science*, 25, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2019.03.003>, Erişim tarihi: 09.10.2021
- Üstüner, A. C. (1998). *Mısır Uygurluğu*. Dragon.
- Vercoutter, J. (1992). *Eski Mısır* (E. Su Çev.). İletişim.
- Yıldırım, N. (2017). Mitanni Kralı Tuşratta'nın mektupları çerçevesinde diplomatik evlilikler üzerine bir değerlendirme. *Archivum Anatolicum (Aran)*, 11(1), 151-168.
- Yılmaz, C. & Kılıç, Y. (2020). Eski Yakındoğu'nun diplomasi dönemi: Amarna çağı ve arşivi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 879-912.

EXTENDED ABSTRACT

When we decided to do a study on Pharaoh Amenhotep III, we first researched whether there was a domestic academic study on this subject. In the majority of academic studies on this subject, the Egyptian State in the New Kingdom Period was discussed in general terms. In our study, we benefited from various academic studies, mainly foreign literature sources. We encountered differences in dating

in the sources we used. We have specified the dates based on the most plausible and common opinion of the researchers. We aimed to write the unknowns about Amenhotep III, about whom there is not enough Turkish source. Before starting our study, we classified the literature sources we scanned. First of all, we have completed the Turkish transcription of academic works from foreign sources. Then we classified the local resources. Examining the period of Amenhotep III, the architectural and artistic understanding of the XVIII dynasty of Ancient Egypt is very important in terms of understanding the socio-economic structure of the state. Because Pharaoh III Amenhotep reigned in the heyday of the XVIII dynasty. III Amenhotep ruled the country for 38 years by purely diplomatic methods without a fight. It is debatable whether the alliances it has established with its subordinate states and provinces have brought permanent peace in the long run? As a matter of fact, after the reign of Amenhotep III, the Egyptian State would lose its former power in the face of these states and provinces. For this reason, it cannot be said that a purely peaceful, inward-looking state policy is a completely successful form of government in the long run. Undoubtedly, Amenhotep III is one of the kings who remained in mind with his foreign policy, architecture, art and stable administration throughout the history of Ancient Egypt. Throughout his reign, the Egyptian people lived in prosperity. The great temples, statues and other works of art built by Amenhotep III have an important place in Ancient Egyptian art. With the peaceful diplomacy he followed, he reigned away from war, in luxury and prosperity. The king, who was not prowar like his predecessors, engaged in construction and public works activities in the country. Many ancient Egyptian artifacts that have survived to the present day belong to this period. He established alliances with kinship relations in foreign policy. In this context, he married the Mitanni and Babylonian princesses. We find information about the marriages in question from the Amarna tablets. The diplomatic correspondence archive of Amarna, which started during the reign of Amenhotep III, and the letters of Amarna, from which we can get clear information about the marriage of Amenhotep III, are very important in terms of showing the political and economic power of the Egyptian State, rather than giving us information about the marriage of the king with the Mitanni princesses. However, his wife Queen Tiye, played an active role in the administration. After the death of the king, Queen Tiye's son Amenhotep IV (Akhenaten) will sit on the throne of Egypt. In order to understand the XVIII dynasty, it is necessary to know the king who reigned at the peak of the period. Starting from III Amenhotep, we can learn about the Egyptian civilization and the world politics of the time with an inductive point of view. In conclusion we hope to contribute to the history of Ancient Egypt with our study on the life and activities of III Amenhotep.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.51536>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	27.05.2021	Submitted date
Kabul tarihi	01.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Arslanyürek, Y. & Gülekoğlu, Ü. (2022). Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı'na Kadar Selanik'te Yunanlılar Tarafından Gerçekleştirilen Hukuksuzluklar. *Journal of History School*, 56, 38-61.

BALKAN SAVAŞLARINDAN I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR SELANİK'TE YUNANLILAR TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN HUKUKSUZLUKLAR¹

Yaşar ARSLANYÜREK² & Ümmügülsüm GÜLEKOĞLU³

Öz

Selanik, 1912 yılına kadar 482 sene Osmanlı hâkimiyetinde bulunan önemli bir Türk şehriydi. Şehirde bu süre boyunca Türklerin yanı sıra diğer milletler de huzur içinde yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla birlikte dönemin büyük devletleri tarafından, Osmanlı coğrafyasındaki milletler Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettirilmişlerdir. Bu isyanlardan biri de Balkan coğrafyasında gerçekleştirilmiştir. Bu isyanlar sonucunda Balkanlarda, önce çeşitli isyanlar, sonra da I. Balkan Savaşı patlak vermiştir. I. Balkan Savaşı'nda yüzyıllardır Osmanlı coğrafyası olan ve huzur içinde varlığını devam ettiren yerlerde Türk ve Müslüman olan bölge halkına karşı, dönemin büyük devletleri tarafından teşvik edilen Yunanlılar ve Bulgarların zulümleri meydana gelmiştir. Bu yerlerden biri de Selanik idi. I. Balkan Savaşı sırasında Selanik, Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından önce muhasara altına alınmış, sonra da Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu süre içerisinde Selanik'te, Türk ve Müslüman halka karşı birçok mezalimler ve hukuksuzluklar gerçekleştirilmiştir. Bu tür faaliyetler dönemin resmi yazışmalarına da yansımıştır. Çalışmada Balkan Savaşları sırasında Selanik'in Yunanlılara antlaşma ile teslim edilmesinden sonra Yunanlıların gerçekleştirdikleri tutumları ortaya koymak, yapılan çeşitli antlaşmalar karşısında, yine Yunanlıların bazı kural tanımaz tutumlarını belirlemek ve bunları vurgulamak, bunun yanında Yunanlıların bu hukuksuz tutumlarının Selanik ve bölge üzerinde ne gibi sonuçlarının olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunlar yapılırken dönem ile ilgili çeşitli arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardan istifade edilerek, döküman analizi tekniği kullanılmıştır.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %60, 2. yazar: %40.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yasarslanyurek@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3108-9306

³ Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, gulsum.gulekoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6576-1658

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Selanik, Yunan, Hukuksuzluk, Mezalim.

Lawlessness by the Greeks in Thessaloniki from the Balkan Wars to the First World War

Abstract

Selanik, was an important Turkish city under the rule of the Ottoman State for 482 years until 1912. During this period, Turks and other ethnic groups lived peacefully. With the weakening of the political power of the Ottoman State, the great states of the time provoked the ethnic groups in the Ottoman geography to riot. One of these riots took place in the Balkan geography. As a result of these rebellions, first of all chaos broke out in the Balkans, then the Balkan War I broke out. During the Balkan War I, the Greeks and Bulgarians, encouraged by the great states of the period, persecuted the Turkish and Muslim people in the Balkans in peace. One of these places was Selanik. Selanik, which was besieged by Greeks and Bulgarians, was occupied by the Greeks in the Balkan War I. After the Greek occupation in Thessaloniki, many cruelties and lawlessness were committed against the Turkish and Muslim people. These oppressions were also reflected in the official documents of the period. In this study, it is aimed to reveal the attitudes of the Greeks after the surrender of Thessaloniki to the Greeks by treaty during the Balkan Wars. Against the various treaties made, it is aimed to determine some of the unruly attitudes of the Greeks and to emphasize them. In addition, it is among the aims to reveal the consequences of these unlawful attitudes of the Greeks on Thessaloniki and the region. While doing these, various archival documents and other sources related to the period were used in the study. In addition, document analysis technique was used in the study.

Keywords: Ottoman, Thessaloniki, Greek, Lawlessness, Atrocity.

GİRİŞ

Makedonya Kralı Philip döneminde “Terma” adını alan Selanik, daha sonra Kral Kassender tarafından “Thessalanike” adı verilerek MÖ. 316’da Makedonya’nın yeni baş şehri olarak kurulmuştur (Selanik Vilayet Salnamesi, 1303 (M.1886), s.120-121; Kiel, 2009, s.352). Şehir, Selanik körfezinin kuzeyinde Vardar Irmağı’nın 16 km. doğusundadır (Kiel, 2019, s.352). Osmanlı Devleti döneminde Selanik, İstanbul’dan sonra en önemli liman şehri konumunda olup, ayrıca Makedonya’nın ticaret ve ekonomi merkeziydi (Jelavich, 2009, s. 94).

Selanik, tarihi boyunca Makedonya, Roma, Gotlar ve Avrupa Hunları, Slav, Avar, Bulgar, Sicilya Norman Krallığı ve ardından tekrar Bizans (Gökbilgin, 1979, s.340; Pala, 1991, s.3) ve 1204’de Latinlerin hâkimiyetine geçmiştir. Şehirde bu dönemde Yunanlılar, Yahudiler, Slavlar, Makedonya

Romenleri Gasmul adı verilen bir topluluk ile IX. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul eden Türkler bulunuyordu (Sefa, 2017, s.3).

Osmanlı Devleti, Balkanları fethetmek için hareket ettiği dönemde Selanik ve çevresi, Bizans'ın himayesinde bulunuyordu (Uzunçarşılı, 2019, s. 161). Selanik'in ilk kuşatması I. Murat döneminde (19 Eylül 1383-1387) Evranuz Bey idaresindeki kuvvetlerle gerçekleştirilmiştir. Sultan Murad'ın ölümüyle birlikte Bizans, bazı yerler ile birlikte Selanik'i geri almıştır. Şehir, I. Bayezid tarafından 23 Nisan 1394'de, tekrar fethedilmişse de Ankara savaşı sonrasında Emir Süleyman tarafından Bizans'a terk edilmiştir (Uzunçarşılı, 2019, s.408; İnalçık, 1999, s.67-68).

Osmanlı Devleti ile Bizans arasındaki hâkimiyet mücadelesi Selanik'te, II. Murad dönemine kadar devam etmiştir. 1430 yılında Selanik Kalesi'nin alınmasından sonra Osmanlı Devleti, Yanya'ya kadar bölgenin fethini tamamlayarak, burada 1431-1432 tarihinde yeni bir tahrir yapmıştır (İnalçık, 2006, s.167). Selanik'in fethinden sonra halktan kendi isteği ile Selanik'te kalanlara evleri geri verilmiştir. Bu arada Vardar Yenicesi halkı bölgeye getirilerek Selanik'te iskân edilmişlerdir. Bu suretle bölge İslamlaştırılmaya başlanmıştır (Âşıkpaşazade, 2003, s.190).

II. Murad, Selanik'in fethi ile Balkanlar'da Yıldırım Bayezid'in hâkimiyetini tekrar canlandırarak Eflak, Sırbistan, Arnavutluk ve Epir'i de Osmanlı hâkimiyetine almayı başarmıştır (İnalçık, 2006, s.167). Bu suretle Selanik, Osmanlı hâkimiyetinde uzun süre barış ve huzurun bulunduğu bir şehir olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu durum XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı birtakım isyanların ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir.

Fransız ihtilali ile yayılan ulusçuluk ve bağımsızlık hareketleri, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok isyanın çıkmasına sebep olmuştur. Rönesans ve hümanizm hareketleri, eski Yunan klasiklerinin tekrar tercüme edilmesi (Eyicil, 2012, s.194; Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, 1995, s.10), Ortodoks Kiliselerinin faaliyetleri, Rusya ile Fransa'nın Mora ve Yunan adalarındaki milliyetçilik propagandası gibi olaylar, isyanların meydana gelmesinde etkili olan etkenlerdendir (Armaoğlu, 2019, s.180-181). Bu etkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan oluşumlardan birisi de Etnik-i Eteryaya Cemiyeti'dir.

Etnik-i Eteryaya Cemiyeti, 1814'te Odesa'da kurulmuştur (Karal, 2017, s. 109-110). Etnik-i Eteryaya Cemiyeti; Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, Girit, Batı Anadolu ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a dâhil etmek ve Anadolu'da, Pontus Rum Devleti'ni kurarak Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı

Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı'na Kadar Selanik'te Yunanlılar

planlamıştır (Özdemir, 2017, s.27, 35). Bu cemiyetin asıl amacı Rumları, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettirmektir. Mora, Tesalya, (Günay, 2005, s.275) Selanik, Kıbrıs, Girit ve Ege adalarında cemiyetin şubeleri açılmıştır. 1820'de hem Etnik-i Eteryacı Cemiyeti'nin başına, hem de isyanın liderliğine getirilen General Aleksander İpsilantis (Aydın, 2018, s.304), 1821'de Eflak-Boğdan'da ilk isyanı başlatmıştır (Örenç, 2011, s.9).

1821'de başlayan isyan daha sonra Mora, Ege Adaları, Tesalya ve Selanik bölgesinde hızla yayılmıştır. İsyancılar süratle Selanik'i almaya çalışmışlardır. Bu sırada Müslümanların yaşadığı köyler yakılıp yıkılmıştır. Nihayetinde Serasker Behram Paşa ve Mehmet Emin Paşa'nın 1822'de aldığı önlemlerle Selanik'teki isyan bastırılmıştır (Aydın, 2018, s.304-319). 1829'da Edirne Antlaşması ile Yunanistan'a özerlik tanınmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018, s. 40-41). 1830 Londra Antlaşması ile de Yunanistan bağımsız olmuştur (Jorga, 2009, s.295). Rumlar, Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasının ardından Selanik ve çevresinde isyanlar çıkarmaya ara ara devam etmişlerdir (Yavuz, 2008, s.141).

Selanik'in önemi, bölgenin Osmanlı idaresine geçmesi, bölgedeki Rumların faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'ne isyan etmeleri gibi süreçlerden sonra Balkan Savaşları meydana gelmiştir. 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını ele geçirmek amacıyla ittifak kurmuşlardır. 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın harekete geçmesiyle başlayan I. Balkan Savaşı'na daha sonra diğer devletler de katılmış ve bu suretle savaş, geniş bir alana yayılmıştır (McCarthy, 2014, s.143; Karal, 2011, s.301).

Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşı'na hazırlıksız girmiştir. Ordusunun kendi içinde düzen alması, seyyar hastane ve sıhhiye birliklerinin kurulması, askerlerin elbisesi ve erzak ihtiyacının karşılanmasında güçlük çekilmiştir. Ayrıca savaş başladığında düşman kuvvetlerinin toplanma merkezleri, sureti, taksimi, tevzisi ile savaş düzeni hakkında da henüz açık bir bilgi de bulunmuyordu (Mahmud Muhtar, 1979, s.16-17). Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti, Doğu Cephesi olan Trakya'da Bulgarlarla, Batı cephesi olan (II. Ordu) Makedonya ve Arnavutluk'ta Yunan, Sırp ve Karadağlılarla savaşmıştır (Eyicil, 2020, s.290). Doğu ordusunun komutanı Abdullah Paşa, Batı Ordusunun komutanı ise Ali Rıza Paşa'ydı (Arslanyürek, 2019, s.103).

Osmanlı ordusu, Doğu Cephesi'nde başarılı olamayarak, 22 Ekim 1912'de Kırkkilise'yi (Kırklareli), 28 Ekim'de de Lüleburgaz'ı kaybederek, savunma hattını Çatalca'ya kadar geri çekmiştir. Diğer taraftan Sırp, 24-26 Ekim'de Kumanova'da Osmanlı kuvvetlerini mağlup etmişlerdir. Böylece Sırp, Adriyatik'e kadar ilerleyerek 18 Kasım'da Manastır'ı işgal etmişlerdir (McCarthy, 2014, s.144). Makedonya'da ise Yunan ordusu, Teselya'nın

doğusunu ve Epir'in batısını tutmak için ikiye bölünmüştü. 19 Ekim'de Alasonya'da iki ordu savaşmıştır. Bu muharebede Osmanlı kuvvetleri yenilerek geri çekilmişlerdir (Karal, 2011, s.317-318). Yunan kuvvetleri 22 Ekim'de Serfice'ye, 25 Ekim'de Kozana'ya ve Karaferi'ye (Karaferye) girerek oradan Vardar ve Selanik'e doğru ilerlemişlerdir (Bayur, 1991, s.22). Böylece Yunan kuvvetleri Selanik'e iyice yaklaşmışlardır.

Yunan kuvvetleri, bu ilerlemelerini devam ettirdiği sırada birtakım Rum eşkıyası da bölgede bazı yerlere saldırılarda bulunuyordu. Bunlardan birisi de Karabine'dir. Aynı zamanda bölgede yaşayan Rum halkın bir kısmı da isyan etmek için fırsat kolluyordu. 24 Ekim 1912'de Dahiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Birinci Şubesi'nin kaleme aldığı, Dahiliye Nazırı adına müsteşar tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir belgeye göre, Karabine birçok Rum eşkıyası tarafından muhasara edilmişti. Nasliç ve Kesriye Rumları bu sırada isyana hazır halde olup, bu isyan durumun genişleyeceği de anlaşılmıştı. Bunun yanında Bulgar ve Rum bulunan bölgelere Nizamiye kuvvetlerinin yetiştirilmesi gerekliliği de ifade edilmişti (ATASE., BLH., A:1-A/69/D:223/F:5-3).

Bu çalışmada, 1912 yılında Selanik'in Yunanlılara teslim edilmesinden sonra meydana gelen olaylar ele alınmıştır. Bu dönemde Selanik, teslim eden ve teslim alan taraflar arasında yapılan protokol suretiyle Yunanlılara terk edilmiş olsa dahi; yapılan protokoldeki bazı hükümler uygulanmamıştır. Bu hükümlerin Yunanlılar tarafından uygulanmaması sonucunda Türk askerlerinin en temel ihtiyaçlarının dahi karşılanmamış olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Yunanlıların bu tür tutumlarının, Selanik ve çevresi üzerindeki etkilerinin bu çalışmayla bilim dünyasına kazandırılması amaçlanmıştır.

1. Selanik'in Yunan Kuvvetlerine Teslimi

1-2 Kasım 1912'de Yenice-Vardar muhaberesinde Osmanlı kuvvetleri ağır kayıplar vermişlerdir. 6-7 Kasım'da Vardar'dan sonra Yunan ordusu, Selanik'e kadar girmiştir. 7 Kasım'da Fransız, Alman, Avusturya ve İngiltere konsolosları karargâha gelerek, Tahsin Paşa'ya Selanik'i teslim etmeyi teklif etmişlerdir. Aynı gün İngiltere ve Fransa ve sonrasında Avusturya, Almanya, İtalya ve Rusya'nın savaş gemileri Selanik Limanı'na gelmişlerdir (Andonyan, 1975, s.395, 401, 416).

Müttefik kuvvetlerin Selanik'e geldiği sırada, Osmanlı Ordusun'da ise ordunun iyi yönetilememesi ve askerinin moral bozukluğu gibi problemler bulunuyordu. Şehrin ileri gelenleri, Selanik'in ve halkın yıpratılmadan Yunan

kuvvetlerine, anlaşma yolu ile teslim edilmesini istiyorlardı. Bu suretle Selanik, 8 Kasım 1912'de anlaşma ile Yunan kuvvetlerine teslim edilmiştir. Yunan ordusunun ardından Bulgar ordusu (Bayur, 1991, s.103; Andonyan, 1975, s.419), 11 Kasım 1912'de de Sırp kuvvetleri Selanik'e girmişlerdir (Yavuz, 2005, s.150).

Selanik'in Yunanistan'a teslimi sırasında, Osmanlı Devleti'ne ait kalacağı protokolde belirtilen çeşitli silahlar ve mühimmata karşılık olmak üzere Yunanistan tarafından tazminat talebinde bulunulmuştur (ATASE., BLH., A: 1-A/69/ D:10/ F: 8). Yunan kuvvetlerinin ve Rum eşkıyası'nın faaliyetleri sonucunda bölgede birçok bölge Yunanlıların eline geçmiştir. Bu yerlerden biri de Selanik'tir. Yunan kuvvetlerinin Selanik'e girmeleriyle birlikte bölgede birtakım hukuksuzluklar da meydana gelmeye başlamıştır.

2. Birinci Balkan Harbi Sonrasında Yunanlıların Selanik'te Gerçekleştirdikleri Hukuksuzluklar

Balkan coğrafyasında yaşanan hukuksuzlukların 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşıyla başladığı ve belirli aralıklarla devam ettiği bilinmektedir. Balkan savaşlarında ise bölgede yaşanan mezalim daha ağır olmuştur (Demiroğlu, 2013, s.45). Dolayısıyla Balkan Savaşları gibi savaşlar meydana gelen bu huzursuzlukları ve sıkıntıları daha da artırmıştır.

I. Balkan Savaşı, Osmanlı Devleti açısından kötü sonuçlar doğurmuştur. Balkan savaşlarında açlık, hastalık, ırza geçme ve katliam olaylarına maruz kalan Türk ve Müslüman nüfus, burada çoğunlukta olmasına rağmen savaş ile birlikte yaşadıkları toprakları bırakıp göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Göç etmeyenlerin ise çeşitli eziyetlerle öldürülerek mallarına el konulmuştur (McCarthy, 2014, s.146). Böylece bölgedeki Türk ve Müslüman halk zorunlu bir göçe tabi tutulmuşlardır.

Selanik'e giren Yunanlılar, zaman geçirmeden tüm işlere müdahil olmaya başlamışlardır. Yunanlıların Selanik'te gerçekleştirdikleri bu tür olaylara, Selanik başmüdüğü ile diğer ileri gelen memurların 11 Kasım 1912 tarihinde Osmanlı hükümetine göndermek üzere kaleme aldıkları mektuplarında da yer verilmiştir (BOA., BEO, 4114 – 308527, s.3).

Yunan ve Bulgar askerlerinin Selanik'teki Osmanlı asker ve jandarmalarına reva gördükleri mezalim ve hukuksuzluklarla ilgili olarak Kaymakam Folon Bey tarafından, Jandarma Genel Müfettişi Numan Paşa'ya bir mektup gönderilmiştir (BOA., BEO, 4121 – 309028, s. 2). Selanik'teki Yunan mezalimi ve hukuksuzlukları hem askerlere, hem de bölgedeki yerel halka karşı gerçekleştirilmiştir (BOA.,BEO, 4121–309028, s.1). Osmanlı Devleti,

gerçekleştirilen bu mezalimlere karşılık olarak 9 Aralık 1912’de siyasi teşebbüslerde bulunmuştur (BOA., BEO,4122 – 309130, s. 1). Bu dönemde bölgede gerçekleştirilen hukuksuzluklara karşılık olarak Osmanlı Devleti’nin yaptığı şeyler, siyasi teşebbüslerden öte gidememiştir.

Selanik, Yunanlılar tarafından ele geçirildikten sonra şehir, Yunan askerleri ve yandaşları tarafından haftalarca yağmalanmıştır (McCarthy, 2014, s. 146). Sadece Selanik değil işgalden sonra Selanik’in çevresinde yer alan Serfiçe⁴ gibi yerler de bu yağmalamalara maruz bırakılmıştır. Dahiliye Nezareti’nden Selanik’e gönderilen 16 Aralık 1912 tarihli bir belgede bu husus vurgulanmıştır (BOA., DH.MUİ., 165-6, s. 2).

Bulgar ve Yunan askerlerinin arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı Selanik’te kargaşa ortamı hüküm sürmüştür. Müslümanlar yağma korkusu ile iş yerlerini bile açamamışlardır. Bütün camiler muhacirler ve askerlerle dolup taşmıştır. Esir edilen Osmanlı asker ve subayları, sudan sebep bahanelerle öldürülmüşler, birçok Müslüman ileri geleni Pire’ye sürgün edilmiştir. Şehrin dışı yolda öldürülen muhacir cesetleriyle dolmuştur (Andonyan, 1975, s.447-448). Yunanlılar bu durum karşısında ciddi herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardır. Osmanlı Devleti ise bu durum karşısında bir takım önlemler almaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti, Yunanistan ve Bulgaristan askerlerinin Selanik’te gerçekleştirdikleri hukuksuzluklara ve mezalime karşılık olarak, birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Bu önlemlerden birisi de bu olayın yabancı gazetelerde yayınlanmamasıydı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti tarafından Selanik’te meydana gelen bu tür olayların, yabancı gazetelerde Kaymakam Folon Bey’in imzasıyla yayınlanmasının uygun olacağı kararlaştırılmıştır (BOA. BEO,4123 – 309199, sayı 2).

2.1. Kaymakam Folon Bey’in Raporuna Göre Balkan Savaşları Sırasında Selanik’te Gerçekleştirilen Hukuksuzluklar

1909 tarihinde Selanik’te görevli yabancılar arasında Kaymakam Folon Bey de sıralanmıştır. Onun dışında bu görevliler arasında Tensikat daire müdürü Ferik Fransız Bouman Paşa, Fransız tensikata memur Binbaşı Ru Bey, Fransız memur Binbaşı Nibriz, İngiliz memur Yüzbaşı Borniya ve memur Yüzbaşı Nikola ile İtalyan memur Binbaşı Rudolfo Beyler bulunuyordu (Yarı, 2013, s. 105). Dolayısıyla Kaymakam Folon Bey’in bu dönemde Osmanlı jandarma hizmetinde görevli bir Fransız uzman olduğu bilinmektedir.

---

⁴Serfiçe kasabası, bugün için Yunanistan’ın orta kesiminde bulunup, Selanik’in kuş uçuşu yaklaşık 90 km güneybatısında bulunmaktadır.

Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı'na Kadar Selanik'te Yunanlılar

Osmanlı askerleri hakkında reva görülen uygun olmayan hareketlere dair bazı bilgiler, Jandarma Müfettişi Kaymakam Folon Bey tarafından, Jandarma Genel Müfettişi Numan Paşa'ya bir mektupta bildirilmiştir ve bu mektubun bir sureti de tezkereleriyle birlikte Osmanlı hükümetine ve nezarete taktim edilmiştir (ATASE.,BLH., A: 1-A/64/D:84/F, s.1). Aşağıda Kaymakam Folon Bey tarafından gönderilen raporun, bahsi geçen belge olduğu değerlendirilmektedir.

Selanik'ten gönderilen, 28 Kasım 1912 tarihli Yunan idaresinin içyüzü ile ilgili olarak Kaymakam Folon Bey tarafından raporun içeriğine göre; Yunanlılar, Selanik'te idareyi ele aldıktan sonra, üç hafta içinde Girit ile Yunanistan'dan bölgeye 1500 civarında jandarma getirerek, bu şekilde asayiş sağlamaya çalışmışlardır. Selanik'teki durum görünüşte bu şekilde olup, alınan asayiş tedbirleri temelsiz olarak gerçekleştirilmiştir. Selanik'te görünüşün altında gerçek bir anarşi hüküm sürmüştür. Devlet daireleri arasında bir bağ bulunmayıp, devlet daireleri arasındaki ilişkiler adeta duvarlarla birbirinden ayrılmış gibi görünüyordu ve kurumların birbirlerinden haberi yoktu. Bittiği zannedilen bir işin aslında hiç başlamadığı anlaşıyordu.

Selanik'in teslim protokolünde açıkça belirtildiği gibi Türk jandarmaları silahlı ve serbest bir şekilde genel asayiş görevinde Yunanlılarla birlikte çalışarak görevlerine devam edeceklerdi. Ancak Yunan askerlerinin Selanik'e gelmeleriyle birlikte Yunanlılar ve Bulgarlar, Türk jandarmalarının silah ve cephanelerini istedikleri gibi çalmaya ve gasp etmeye başlamışlardı. Bundan dolayı Türk jandarmaları, görevlerini yerine getiremez bir hale gelmişlerdi.

Yunanlılar Selanik'e girdikten sonra Sandanski⁵ çetelerinin bir gece sonra Müslümanları katletmeye teşebbüs edecekleri söylentileri yayılmıştı. Türk jandarmaların silah ve cephanelerinin toplatılması konusu gayet kötü bir şekilde gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda sadece 800 tüfek, mermileriyle birlikte toplanılabilmiş ve diğer tüfekler ise yollarda veya kışlalarda çalınmıştı.

Türk askerlerinin silah deposunun kapısı, Yunan hükümetine bağlı askerler tarafından kırılarak içindeki silahların hepsi Yunanlı askerlerce çalınmıştı. Vali Prefer, birçok şahit önünde ve Alman Albayı Fonandartin huzurunda, olaylardan meydana gelen zararların karşılığını nakit olarak ödemeyi taahhüt etmişti (ATASE., BLH., A: 1-A/64/D:84/F: 1-11, s.1).

Yunanlıların, Selanik'te gerçekleştirdikleri hukuksuzluklar karşısında dönemin Selanik Valisi, durumu çözmek amacıyla bazı girişimlerde bulduysa da bunda muvaffak olamamıştır. Vali bunun üzerine fena halde usanmış şekilde,

---

⁵ Bugün için güney batı Bulgaristan'da, Blagoevgrad iline bağlı bir şehrin adı olup, Edirne'ye uzaklığı yaklaşık 450 kilometredir.

mevzu bahis konuyu halletmekten aciz kaldığını ve bu konuda fazla bir şey yapamayacağını Kaymakam Folon'a ifade etmişti. Yunan hükümetiyle Yunanlı görevliler, Hasan Paşa ordusu tarafından teslim edilen bütün silahlar hakkında kayıtsızlık göstermişlerdir. Yunan ordusu Türk askerlerine ait askeri mühimmatı güzel bir şekilde muhafaza etmeyi taahhüt ettiği halde bunlar, kirlı ve özensiz bir şekilde Yunanistan'a gönderilmiştir. Muhtemel ki bu askeri mühimmatın, geri istenildiğinde bir önemi kalmayacaktı.

Jandarmaların iâşesi konusunda da gerek büyük komiser, gerekse de vali nezdinde yapılan teşebbüsler sonucunda güçlkle, askerler için gerekli olan iâşe 1500 kişiye ulaştırabilmişti. Ancak mevcut Türk jandarmalar ise 2000 kişiden ibaretti. Birkaç gün içinde iâşe edilen asker sayısı, Yunanlılar tarafından 1000'e sonra da 400'e indirilmiştir. Bu konuda Yunan hükümetine başvurular yapıldıysa beklenen sonuç hâsıl olmamıştır.

Selanik'te bulunan yaklaşık 1200 civarında Türk jandarması, Yunanlılar tarafından bu sırada bir cami ile bir okulda sıkışık bir şekilde tutulmuştur. Yunanlılar bu sırada 15 gün boyunca bahsi geçen Türk jandarmalarını Anadolu'ya nakletmek için bir vapur beklediklerini söylemişlerse de çeşitli bahanelerle bunu gerçekleştirmemişlerdir. Bu arada bazı iddialar ve bahanelerle bütün Türk subayları tutuklanmış ve bu subaylar buldukları yerlerde yakalanarak Beyaz Kule İskelesi'ne getirilerek bir vapura doldurulmuşlardır (ATASE., BLH., A: 1-A/64/D:84/F: 1-11, s.2).

Bu dönemde Rumeli Jandarma Komutanı Erkan-ı Harbiye Yarbayı Şevki Bey de evinde tutuklanmıştır. Tutuklanan Türk subaylarının sayısı yaklaşık 450 kadardı. Aralarında 60 kadar da üst rütbeli subay bulunuyordu. Bu subaylar Falyer'de İktayon Oteli adında bir yere yerleştirilmişlerdi. Bu subaylar maaşlarını otel masrafları çıktıktan sonra Yunan hükümetinden alacaklardı. Ayrıca Yunanlılar tarafından da hiçbir aşğılamaya uğramayacaklardı. Buna karşın gerçekleştirilen eylemler, açıklananların tam tersi olmuştur. Aynı muameleye uğramamak için bazı jandarma subayları ortadan kaybolmuşlardır. Bu dönemde Selanik'in askeri komutanı Prens Nikola idi.

Bahsi geçen dönemde mahkemeler, Yunanlı askerler için aşırı şiddet kullanmaktan kaçınmışlarsa da bu durum Türkler için uygulanmamıştır. Selanik'in işgali sırasında gerçekleştirilen kötülükler ve haksızlıklar karşısında Yunanlılara karşı herhangi ciddi bir ceza da verilmemiştir (ATASE., BLH., A: 1-A/64/D:84/F: 1-11, s.3).

Folon Bey'in raporunda, Yunanlılara geçtikten sonra Selanik'te asayişin sağlanamadığı, bu süre içinde gerçek bir anarşi ortamının bulunduğu,

Yunanlıların teslim protokolünde yer alan şartlara uymadıkları, bu nedenle sebep oldukları ve gerçekleştirdikleri hukuksuzluklara yer verilmiştir. Şehirde görevlendirilen valinin de meydana gelen olayları engellemede ve çözüme bir etkisinin olmadığı yine belgeden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu süre içinde Yunanlıların üstlendikleri, Türk askerlerinin iâşesini de gereği gibi yapmadıkları görülmektedir. Bunun yanında teslim olan Türk askerlerinin barınması ve tahliye edilmesi konusu da bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde hukuksuzca ve özensizce gerçekleştirilmiştir. Bu süre içinde aralarında üst düzey subayların da bulunduğu Türk subayları hukuka aykırı bir şekilde tutuklanmıştır. Bu süre içinde mahkemeler, Türklere ve Yunanlılara farklı uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu tür olaylar Yunanlıların hukuksuzluklarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

2.2. Mirliva Nazif'in Raporuna Göre Selanik'te Gerçekleştirilen Hukuksuzluklar

Jandarma Genel Komutanı Mirliva Nazif'in⁶ 20 Aralık 1912 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği belgeye göre, Selanik'te Bulgarlar ve Yunanlılar tarafından Müslüman halka karşı mezalimler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Osmanlı jandarmalarının sözleşmeye aykırı olarak silahları ve cephaneleri muhafaza edilmeyerek, bunlardan bir kısmı da çalınmıştır. Jandarmaların sayısı 2000 kişiye ulaşmışken, Osmanlı askerlerine günlük 1000 ile 1500 arasında kişiye yetecek kadar yiyecek verilmiş, bazı günler ise hiç verilmemiştir.

Bu dönemde 400 Osmanlı subayı ile Rumeli Jandarma Komutanı, çete oluşturacakları bahanesiyle Yunanistan'a sevk edilmişlerdir. 10.000 Bulgar askeri vapurla, 14.000 asker de trenle Selanik'ten gönderilmişlerdir (ATASE.,BLH., A: 1-A/64/D:84/F, s.1). Selanik Yunanlılara teslim edildikten sonra, Yunanlılar ve Bulgarlar, Selanik'te Müslüman halka karşı hukuksuzluklar gerçekleştirmişlerdi. Osmanlı askerlerinin silahları ve mühimmatları, Selanik'in teslim sözleşmesine aykırı olarak muhafaza edilmemişti. Kaymakam Folon Bey'in yukarıdaki raporunda belirttiği iâşe sıkıntısı ve bu konudaki hukuksuzluklar, Mirliva Nazif Bey'in raporlarında da belirtilmiştir.

---

⁶ Bu isim benzer çalışmalarda da Nazif olarak kayıtlıdır bk (Alpar, 2013: 99). Bununla birlikte söz konusu isim aynı zamanda Latif olarak da okunabilmektedir.

2.3. Diğer Arşiv Belgelerine Göre Selanik'te Yunanlıların Gerçekleştirdikleri Hukuksuzluklar

Selanik ve çevresi Yunanlıların idaresine protokol ile geçtikten sonra, bölgede birçok hukuksuzluklar meydana gelmiştir. Bu hukuksuzluklara karşı herhangi bir önlem alınmadığı için zamanla bunlar, bir baskı ve işkence boyutuna ulaşmıştır. Bu baskı ve işkenceler gerek bölgeye gelen Rum eşkıyaları, gerekse de Yunanlı askerler ve yetkililer tarafından, bölgede yaşayan Türk ve Müslüman halka karşı uygulanmıştır.

14 Ocak 1913 tarihli bir belgeye göre, İslam unsurunu azaltmak amacıyla bir köyde bulunan erkekler bir camiye toplatılıp, gece olunca dağa götürülerek katledilmişlerdir. Yine 200 haneden fazla olan Kürküt? Karyesi halkı, aynı şekilde bölgedeki camide toplatılarak burada yakılmışlardır (BOA.,BEO, 4134 – 309985, Sayı 11, s. 5). Buna göre Selanik'in çevresindeki kasabalar ile özellikle de köylerde çeşitli mezalimlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen bu mezalimler ve tecavüzler sırasında bölgedeki Müslüman halkın mallarına da hukuksuz bir şekilde el koyulmuş ve bu Müslüman halk çeşitli şekillerde göçe zorlanmışlardır.

13 Mart 1913'te Yunanlıların eline geçen Selanik'teki Müslüman halkın evleri, Yunanlı memurlar tarafından basılarak bu kişilerin hayvanları gasp edilmiştir. Osmanlı topraklarına göç etmeleri için Selanik ve çevresinde yaşayan bu Müslüman halka karşı, türlü eziyetler yapılmış, bunlar hapisanelerde çeşitli işkencelere de maruz bırakılmışlardır. Durum Selanik'in çevresinde de aynıydı. Yaşanan bu olaylar karşısında Müslümanların büyük kısmı dağlara ve Selanik'e kaçmışlardır.

Toprağını ve hayvanlarını bırakarak göç etmek zorunda kalan Müslüman halkın evlerine Yunan hükümeti tarafından Kafkasya'dan getirilen muhacir Rumlar yerleştirilmiştir. Toprağını bırakıp göç etmek istemeyen Müslüman halk ise türlü bahanelerle hapisanelerde işkenceye maruz bırakılmışlardır ve göçe zorlanmışlardır. Yunan hükümetinin amacı, burada bulunan Müslümanların tamamıyla göçünü sağlamak, eğer bu mümkün olmazsa bölgede yaşayan Müslüman nüfusunu azaltmaktır (BOA., DH. KMS. 1/43, s. 1). Bahsi geçen bu ve bunun gibi konular, diğer belgelerde de müşahade edilebilmektedir.

Yunanlıların, Müslümanlara uyguladıkları mezalim ve hukuksuzluklarla ilgili olarak, Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 26 Mart 1913 tarihli bir belgeye göre, savaş sırasında Yunanlıların idaresine geçen bölgelerde bulunan Müslümanların evleri, silah arama bahanesiyle memurlar tarafından basılmış, ele geçirilen nakit paralar, kıymetli mallar ve eşyalar da gasp edilmiştir. Bazı yerlerde

mallarını ve evlerini terk ederek Osmanlı Devleti'ne göç etmeleri için yapılan teklifleri dikkate almayan Müslümanlar, hapishanelere konularak darp edilerek onlara işkence edilmiştir. Bundan dolayı bölgedeki Müslümanlar, evlerini ve ikametlerini terk ederek Selanik'e ve başka bölgelere kaçmak zorunda kalmışlardır. Dağlara kaçan çoluk çocuk ve binlerce Müslüman, sokaklarda ve dağlarda sefil bir hayat içinde kalmıştır. Kadınlara reva görülen mezalim de kabul edilemeyecek bir dereceye varmıştır.

Memurların evleriyle göç etmek ve kaçmak zorunda kalan Müslüman halkın evlerine, Yunan hükümeti tarafından, Kafkasya'dan ve başka yabancı memleketlerden getirilen Rumlar yerleştirilmiştir. Selanik'te bulunan Müslüman halk, ikide birde katliam tehdidinde maruz kalarak korkutulmuşlardır. Oysa ki Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Yunanlılar, her türlü adalet ve ticareten emniyet içinde istifade ederek mutlu bir hayat yaşamışlardır. Buna karşılık Yunanlıların idaresi altına geçen yerlerde meskûn bulunan Müslüman halkın bir takım bahanelerle malları ve evleri zapt edilmiş, aynı zamanda hapishanelerde darp ve işkenceye tabi tutulmuşlardır.

Her şeyden önce evlerinde ve yurtlarında kalmak, emlak ve arazisine sahip olmak isteyen bir kısım çaresiz Müslüman köylülerin de haklarında türlü türlü haksızlıklar yapılmış ve zulümle göçe zorlanmışlardır. Bunların terk ettikleri evlere ve köylere Hıristiyan Rumlar yerleştirilmiştir. Çünkü o bölgelerdeki İslam unsurları, bu şekilde tamamen yok edilmek istenmiş, bu tür uygulamalar geniş bir şekilde uygulanmıştır. Bu gibi durumların açık delillerle belli olduğu belgede ifade edilmiştir (BOA., DH. KMS. 1/43, s. 1). Yunanlıların yaptıkları bu mezalim ve hukuksuzluklara karşı yapılan girişimler ise sonuçsuz kalmıştır.

Gerçekleştirilen hukuksuzluklara ve mezalimlere karşı Selanik bölgesindeki İslam toplulukları tarafından, Yunan memurlarına yapılan müracaatlar ve protestolar, zulümleri artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bu zulümlerin genellikle Yunan memurları tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı o bölgedeki İslam unsurları hakkında reva görülen zalimce uygulamalara son verilmesi, kendi istekleriyle Osmanlı Devleti'ne göç etmek isteyenlerin işlerinin kolaylaştırılması, zulümler nedeniyle Selanik'e ve başka yerlere gelen, dağlara kaçan Müslümanların evlerine sevk ve iade edilmeleri ve bu Müslüman halkın ırz ve namuslarının her türlü tecavüzlerden korunması için İstanbul'da bulunan Yunan siyasi memuru Levidis'e tebliğ edilmesi yahut barış görevlisi Galip Kemal Bey aracılığıyla bu konuda Yunan hükümeti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulması, bu tebligat ve teşebbüsler sonuç vermediği takdirde de karşılık vermek üzere Osmanlı Devleti'nde meskun bulunan Yunanlıların sınır dışına çıkarılmaları kararının alınması çok önemli ve zorunlu

görölmekteydi. Bu konuda gereğinin yapılması emir verilmesi ve haber edilmesi istenmişti (BOA. DH. KMS. 1/43, s. 2).

3. Selanik'in Yunanistan'a Resmen Katılmasından I. Dünya Savaşı'na Kadar Gerçekleşen Yunanlıların Hukuksuzlukları

I. Balkan Savaşlarından sonra Selanik'te yaşayan Türk ve Musevilerin bir bölümü yaşadıkları şehri terk ederek Türkiye'ye göç etti yahut ettirilmişti. Selanik, 10 Ağustos 1913'te imzalan Bükreş Antlaşması'yla Türk yönetimi altında yaşamak isteyen şehir halkının ve bilhassa Yahudilerin protestolarına rağmen resmen Yunanistan topraklarına katılmıştır (Kiel, 2009, s. 356). Böylece II. Murad döneminde fethedilen ve 500 yılı aşkın bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan Makedonya'nın en önemli Türk-İslam ve ticaret şehri olan Selanik, 1913 yılında I. Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır.

23 Mart 1914 tarihli bir belgeye göre, Selanik ve civarında kazalarda yaşayan Müslüman halk, Yunan kuvvetleri tarafından her türlü işkence ve cinayete maruz bırakılmışlardır. Müslümanların evleri, malları ve zorunlu beslenme ihtiyaçlarına varana kadar her şeylerine, Rum muhacirlere verilmek üzere el konulmuştur. Ele geçirilen topraklarda Müslümanlara eziyet edilmiştir. Müslüman kadınlarına, eşlerinin gözleri önünde ırzına geçilmiştir (BOA. HR. SYS. 2918/143, s. 1; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995, s. 251-253). Yaşanan mezalim ve hukuksuzluklar sadece buralarla sınırlı kalmamıştır. Doksad, Drama, Timurhisar, Avrethisar, Karaca ve Lankaza gibi Selanik Sancağı'na bağlı kazalarda ve Selanik'e komşu mahallelerinde de bu tür olaylar meydana gelmiştir (BOA. HR. SYS. 2918/143, s.1).

Selanik Konsolusluğu'ndan gelen 23 Mart 1914 tarihli, 61 ve 32 numaralı başka bir yazının suretine göre, Selanik'te temasta bulunulan Müslümanlardan elde edilen bilgilere ve gerçekleştirilen araştırmalara göre, Selanik ve Selanik'e bağlı yerlerde bulunan Müslümanlar gerçekten de acınacak bir haldeydiler. Yerel hükümet, adaletin dağıtımını konusunu tamamiyle ihmal etmişti. Mazlum Müslüman halkın şikâyetlerini dinleyecek bir kişi dahi bulunmuyordu. Dışarıdan güvenebilecekleri bir güç ile menfaatlerini koruyup, düşmanı kovmak üzere aralarında ittifak ederek birleşebilen tek bir güç oluşturmaları için gerekli olan vasıtalara sahip olmadıklarından dolayı Müslümanların hali pek perişandı.

Kafkasya'dan gelen muhacirlerin yerleştirilmeleri ve kendilerine arazi dağıtılması amacıyla, Müslümanların evleri, malları, hayvanları, ziraat aletleri ve hatta köylerde bulunan zaruri eşyalarına dahi Yunanlılar tarafından tamamiyle el konulmuştu. Bu durumdan dolayı Makedonya'nın, Yunanistan'a ilhak edilen

kısımının her tarafında şebenderliklere şikâyetler sürekli çoğalmış ve en çok da Drama, Demirhisar, Avrethisar, Karacaayar ve Langaza gibi yerlerde Müslüman halkın şikâyetleri gönderilmiştir.

Mezalim yalnız bir yerde değil, Selanik'e komşu bölgelerde ve hatta Selanik'te bile hükümet ve halk tarafından gerçekleştirilmiş ve şebenderliğe şikâyetler gerçekleştirilmiştir. Gezen askerlerin iâşesi, Müslüman köyleri üzerine yüklenildiği gibi bu askerler, Müslümanların namusuna tasallut etmekte tereddüt etmemişlerdir. Birçok yerlerde erkeklerin gözü önünde karılarının ırzlarına saldırlarda bulunulmuştur (BOA. HR. SYS. 2918/143, s.1).

Selanik ve çevresindeki Müslüman halk, kendilerine gerçekleştirilen zulümleri, İstanbul hükümetine gönderdikleri çeşitli telgraflarla belirtmişlerdir. Bu telgraflardan birisi 12 Mayıs 1914 tarihli telgraftır. Bu telgrafta, artık yapılan mezalimlerin bölgedeki Müslümanların canlarını yaktığı, bunlara bir son verilmezse insanların galeyana gelecekleri, bundan dolayı hükümetin buna bir çare bulması gerektiği ifade edilmiştir (Budak, 2017, s.16).

Müslümanların evleri, Yunan askerleri tarafından basılarak göçe zorlanmışlardı. Göç ettirilen 3.000 kadar Müslüman, yollarda perişan olmuş, Müslümanların boşalttıkları yerlere, bölgeye getirilen Rumlar yerleştirilmiştir. Müslümanlara ait dini yerler kapatılmış, eğitim veren okullar Rum okullarına çevrilerek Müslüman halk, şiddet ile asimile edilmeye çalışılmıştır. Bu süre içinde Selanik'ten binlerce hayvan vapurlarla Yunanistan'a gönderilmiştir. Rumeli'de ve özellikle de Yunan işgali altındaki Müslüman halkın bulunduğu bölgelerde baskı ve mezalim gün geçtikçe artmıştır. Bu olaylar meydana gelirken, bu durum karşısında tedbir alınması için Selanik müftüsü tarafından bir rapor tutulmuştur (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995, s.258-261).

13 Temmuz 1915'te Selanik Müftüsü tarafından, Şeyhülislama gönderilen belgeye göre, Müslüman halkı sindirmek ve Müslüman göçlerinin hızlandırılması için Selanik'te Vardar kapısı civarında bulunan, bazı cami ve okullar (Burmali Cami'-i Şerifi ile Sarây-ı Atik ve Sa'atli ve Yusuf Paşa medreseleri ve Sa'di Tekyesi ve Osmanlı Mektebi) Rumlar tarafından işgal edilmiştir. Yaşanan bu olaylar sebebiyle takip eden 5-10 sene içerisinde burada hiçbir Müslüman'ın kalmayacağı ve bu Müslüman halkın göç edecekleri konusu belirtilerek bu durum için acil önlem alınması gerektiği vurgulanmıştır (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995, s.293-295).

Selanik ve çevresinde Müslümanlara karşı yapılan hukuksuzluklar ve mezalim sadece Rumlar tarafından değil, aynı zamanda Bulgarlar tarafından da gerçekleştirilmiştir. Mahmut Muhtar hatıra defterinde, Bulgar askerlerinin işgal

ettikleri bölgelerde yaşayan Müslüman köylerini yaktıklarını dile getirerek bu savaşın yalnız Osmanlı hükümetine karşı değil, aynı zamanda bütün Müslümanlara karşı ilan edildiğini belirtmiştir (1979, s.16). Dolayısıyla bölgede hukuksuzluklara maruz bırakılanlar Türkler ve Müslümanlar olmuştur.

SONUÇ

Selanik, yüzyıllar boyunca nüfusunun çoğunluğu Türk-Müslüman olan tarihi bir Osmanlı şehriydi. Yunanistan bölgede etkin güç olmak adına, Osmanlı Devleti'nin o dönemki zayıf durumundan faydalanmak suretiyle Selanik ve çevresini işgal etmişti. Selanik'in Yunanistan'a teslim edilmesinden sonra Yunanlılar, teslim protokolünde yer alan neredeyse hiçbir yükümlülüğe de uymamışlardır.

Yunanlılar, teslim protokolüne göre emanet aldıkları silahları muhafaza etmemişler, teslim olan Osmanlı askerlerinin iadesini karşılamamışlar, antlaşmaya aykırı olarak birçok subayı tutuklamışlar, bu subaylar ve bölgedeki Türk askerleri çeşitli bahanelerle Selanik'ten uzaklaştırılmıştır. Bu askerlerin Yunanlılara karşı bir direniş meydana getirebilecekleri korkusundan dolayı bunların Selanik'ten uzaklaştırıldıkları değerlendirilmektedir.

Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde Türk ve Müslüman halka karşı türlü mezalimlerde ve hukuksuzluklarda bulunmuşlar, teslim olan bir kısım Osmanlı subaylarının paralarına da el koyarak, onları çeşitli aşağılamalara maruz bırakmışlardır. Bu dönemde Yunan idaresi altında Selanik'te mahkemeler, Yunanlı askerler için aşırı şiddet kullanmaktan kaçınmışlarsa da bu durum Türkler için uygulanmamıştır. Bu tür olaylar Yunanlıların hukuksuzluklarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Yunanlıların yaptıkları hukuksuzluklar, bölgedeki yetkililer tarafından görmezden gelinmiştir. Bu tür olaylara karşı herhangi bir önlem de alınmamıştır.

Balkan Savaşlarında sadece düzenli askeri birlikler, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmamıştı. Bunun yanında bölgeye getirilen Rum eşkıyaları ve diğer eşkıyalar da bölgedeki Müslüman halka karşı çeşitli hukuksuzluklar ve mezalimler gerçekleştirmişlerdir. Bu eşkıyaların bölgedeki Müslümanlara zarar vermeleri, Yunanlılar tarafından engellenmediği gibi bu tür olaylara göz yumulması adeta bu olayları teşvik etmiştir. Böylece bölgedeki Türk ve Müslüman unsurunu göçe zorlamak ve azaltmak amaçlanmıştır.

Yunan hükümeti tarafından, Selanik'te göç etmek zorunda kalan Müslüman halkın evlerine Kafkaslardan getirilen Rumlar yerleştirilmiştir. Ayrıca Müslümanlara ait olan her türlü önemli eşya, bölgeye yerleştirilen Rumlara

Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı'na Kadar Selanik'te Yunanlılar

verilmiştir. Göç etmek istemeyen Müslümanlar ise türlü eziyetlere maruz bırakılmışlardır. Bölgenin Türklerden ve Müslümanlardan tamamen temizlenmesi adeta bir devlet politikası olarak uygulanmıştır. Bu suretle Yunanlılar tarafından Selanik Bölgesi'nin demografik yapısında bilinçli bir değişimin yapıldığı görülmektedir. Bu tür olaylarla Müslümanlar adeta asimile edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşı'nı kaybettiği ve birçok savaşıdan çıkıp askeri vs. gücü yeterli düzeyde olmadığı için gerçekleştirilen bu mezalimlere karşı olayları protesto etmekten ve siyasi teşebbüslerde bulunmaktan öte bir şey gerçekleştirememiştir. Dönemin Avrupalı devletleri ve diğer büyük devletler de Türklere ve Müslümanlara yapılan bu mezalimlere ve hukuksuzluklara kayıtsız kalarak, Yunanistan'ın politikalarını bir anlamda desteklemişlerdir.

Gerçekleştirilen hukuksuzluklar ve bu hukuksuzluklara Yunanlılar tarafından göz yumulması sonucunda, az sayıda Müslüman ve Türk Selanik ve çevresinde kalabilmiştir. Bölgede kalan az sayıdaki bu Müslüman Türkler, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca bölgede kalan mirası olarak, varlıklarını devam ettirmişlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası

BOA., BEO, 4114 – 308527, (H. 08.12.1330); 4121 – 309028, (H. 27.12.1330); 4122 – 309130, (H. 29.12.1330); 4123 – 309199, (H. 04.01.1331); 4134 – 309985, (H. 05.02.1331).

Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

BOA.,DH.MUİ., 165-6, (H. 06.01.1331).

Dahiliye, Kalem-i Mahsus

BOA., DH. KMS. 1/43, (H.19.07.1332).

Hariciye Nezareti, Siyasi

BOA., HR. SYS. 2918/143, (M. 23.03.1914).

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Araştırma Strateji Enstitüsü (ATASE)

Balkan Harbi Klasörü

ATASE.,BLH., A: 1-A/64/D:84/F: 1.

ATASE.,BLH., A: 1-A/64/D:84/F: 1-11.

ATASE.,BLH., A:1-A/69/D:223/F:5-3.

Salnameler

1303(M.1886), Selanik Vilayet Salnamesi, 9. Defa.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Alpar, G. (2013). Güvenliğin sağlanmasında bir kolluk kuvveti olan jandarmanın geçmişten günümüze rolü ve dünyadaki konumu. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2(1), 79-106.

Âşıkpaşazade, (2003). *Osmanoğulları'nın Tarihi*. Hazırlayanlar: Kemal Yavuz - M. A: Yekta Saraç. Koç Kültür Sanat.

Andonyan, A.(1975). *Balkan Harbi Tarihi*. Zaven Biberyan (Çev.). Sander Yayınları.

Armaoğlu, F. (2019). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Kronik Kitap.

Arslanyürek, Y. (2019). Balkan savaşları ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/ 89, 99-113. <https://doi.org/10.16992/ASOS.14771>.

Aydın, H.V. (2018). 1821 Yunan isyanı sırasında Selanik Sancağı ve isyana karşı alınan önlemler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/2, 303-334. <https://doi.org/10.18513/egetid.502686>

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1995). *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, C. I.

Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*. II/ II, TTK Yayınları.

Budak, M. (2017). Birinci dünya savaşı öncesinde Makedonya'da Yunan zulmü ve Osmanlı Devleti'nin tavrı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16/32, 1-20.

- Demircoğlu, H. (2013). Birinci Balkan savaşı başlarında Makedonya'da Yunan Mezalimini gösteren örnek bir arşiv vesikası. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5, 43-56.
- Eyicil, A. (2012). Yunanistan'ın bağımsızlığı, Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye'den ayrılışın 100. yılında dünü bugünü ile Balkanlar. *Tarih Bilinci Dergisi*, 17/18 (özel sayı), 194-201.
- Eyicil, A. (2020), *Siyasi Tarih 1789-1939*, Altınordu Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1979). Selanik. *İslam Ansiklopedisi*, 10,337-349.
- Günay, N. (2005). Filik-i Eteryay Cemiyeti. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, 263-287.
- İnalcık, H. (1999). Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış, *Osmanlı Tarihi*, (Ed. Güler Eren). Yeni Türkiye Yayınları, 1, 37-117.
- İnalcık, H. (2006). II. Murad. *TDVİA*, 31, 164-172.
- Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*. Nilüfer Epçeli (Çev.), V, Yeditepe Yayınevi.
- Karal, E.Z. (2011). *Osmanlı Tarihi*, IX. TTK Yayınları.
- Karal, E. Z. (2017). *Osmanlı Tarihi*, V. TTK Yayınları.
- Kayıran, M. ve Metintaş M. Y. (2018). Türk-Yunan ilişkileri (1878-1952), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1/3, 33-73.
- Kiel, M. (2009). Selanik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 352-357.
- Örenç, A. F. (2011). Yunanistan'ın bağımsızlığı sürecinde yok edilen Mora Türkleri. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11/12, 5-32.
- Özdemir, R. ve Çiydem, E. (2017). Osmanlı Coğrafyasında ilk devrimci örgüt: Philiki Eteryay. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/14, 24-45. <https://doi.org/10.31834/kilissbd.339725>
- Pala, A. (1991). *XV. ve XVI. Yüzyılda Selanik Şehri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sefa, L. (2017). *Osmanlı Döneminde Selanik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2019). *Osmanlı Tarihi*, I. TTK Yayınları.

- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi 2*. Zehra Savan, Hatice Uğur (Çev.), Küre Yayınları.
- Yarç, G. (2013). Osmanlı diplomasisinde Makedonya meselesi (1876-1913). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 76-114.
- Yavuz, N. (2008). Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı, *Akademik Bakış Dergisi*, 1/2, 139-154.
- Mahmud, M. (1979). *Balkan Harbi (Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muhabereleleri)*. M. Ziyaettin Engin (Haz.), Kervan Kitapçılık.
- McCarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün*. Fatma Sarıkaya (Çev.), TTK Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Research Purpose: In Thessaloniki, during the period of Ottoman rule, other nations lived peacefully together with the Turks. The main purpose of this article is to emphasize that Selanik, which is also referred to as Thessaloniki today, was an important Turkish city under Ottoman rule for 482 years until 1912. Another important purpose is to examine the atrocities committed by the Greeks in the period from the Balkan Wars to the First World War in the early twentieth century. While doing this, it was seen that the Greeks did not comply with the terms of the agreement for the delivery of Thessaloniki and this information was tried to be emphasized. In addition, for a long time, the malevolent plans of the Greeks over Thessaloniki were tried to be explained. It is said that not only Greeks but also Bulgarians had plans on Thessaloniki.

Methodology: The atrocities carried out in Thessaloniki have been investigated from the official records of the Ottoman Empire and from various archives. Among these, Presidency Ottoman Archives and General Staff Military History Research Strategy Institute archives (ATASE archive) are the main ones. Regarding the subject, the Balkan War Folder was researched in the ATASE archive. These records were written by various official and military government officials serving in the region. While showing these records, they were simplified and transcribed. During this simplification, the original document has been essential.

Findings: Towards the end of the eighteenth century, nationalism and independence movements spread rapidly in the Ottoman lands as everywhere. These thoughts caused many rebellions within the borders of the Ottoman Empire in the nineteenth century. Such movements were provoked by the great foreign powers against the Ottoman Empire and used for their own imperialist plans.

Within the territory of the Ottoman Empire, Greeks were generally settled in places such as Morea, Thessaly, Aegean Islands, Ioannina, Edirne, Thessaloniki, Monastery and Trabzon. In the last period of the Ottoman Empire, the Greeks living in these regions were used by the Orthodox Churches for rebellion.

Russia settled in the Peloponnese and the Greek islands during the 1768-1774 Ottoman-Russian war. Russia encouraged the Greek people to revolt by making nationalist propaganda in this region. Such activities of Russia continued afterwards. Starting from the nineteenth century, the Greeks rebelled against the Ottoman Empire in places such as Wallachia and Moldavia, Peloponnese, Thessaly and Thessaloniki. From time to time, the Ottoman Empire had great difficulty in suppressing these rebellions.

As it can be understood, the dream and target of the Greeks and Bulgarians was Thessaloniki. If the Greeks could get Thessaloniki, they would have achieved a very important goal for them. The warships of Britain, France, Austria, Germany, Italy and Russia came to Thessaloniki Port and put pressure on the Ottoman forces in the region. Thus, Thessaloniki had to be handed over to the Greeks on 8 November 1912 by treaty. During this period, Hasan Tahsin Pasha was the commander of the Ottoman troops in the region. After Thessaloniki was left to the Greeks, pillaging incidents were carried out by Greek gangs and soldiers in the region. After the Greeks entered Thessaloniki, the Bulgarians also entered Thessaloniki. After this period, there was a dispute between Greeks and Bulgarians over Thessaloniki.

Conclusion and Discussion: In order to be strong in the Balkans, Greece took advantage of the weak state of the Ottoman Empire at that time and occupied Thessaloniki and the surrounding region. After Thessaloniki was surrendered by Ottoman forces, Greece did not comply with any of the obligations contained in the surrender protocol. The weapons that were entrusted were not preserved. The food was not made for the Ottoman soldiers who surrendered to the Greeks. They arrested many officers in violation of the treaty. They committed various atrocities against the Turkish and Muslim people in the occupied areas. The Greeks confiscated the money of the Ottoman officers who surrendered. Various humiliations were made against these officers. Ottoman officers in the region were sent to Greece with various excuses. While these atrocities were being carried out, Bulgarians also committed atrocities on similar issues. The atrocities committed by the Greeks were ignored by the authorities in the region. No measures have been taken against such incidents.

In the Balkan Wars, not only regular military units fought against the Ottoman Empire. In addition, Greek bandits and other bandits brought to the region also

committed various atrocities against the Muslim people in the region. With the influence of these atrocities, the Greek government forced the Muslim people living in Thessaloniki and its surrounding areas to migrate to the Ottoman lands. In order to accelerate this migration, refugees from the Caucasus were brought and settled in the homes of the Muslim people here. In addition, many important items such as all kinds of animals and agricultural tools belonging to the Muslims were given to the Greeks who settled in the region. Muslims who did not want to emigrate were subjected to various tortures and massacres. Thus, it was realized as a state policy that the region was completely cleaned of Turks and Muslims.

The Ottoman Empire lost the First Balkan War and its military power was insufficient due to many wars. Therefore, nothing could be done against these atrocities. As regards the events, only political attempts were made and the events were protested. During this period, European states and other great states also remained indifferent to these atrocities against Turks and Muslims. Thus, they supported the policies of Greece in a way. As a result of the atrocities carried out, many Muslims and Turks in the region were subjected to injustice and even massacres. Due to so much atrocity, a small number of Muslims and Turks were able to stay in the region. These continue their existence as the legacy of the Ottoman Empire that remained in the region for centuries.

و در حال ترسگونی و انقباض بود که در سال ۱۸۹۷ (۱۳۰۵) در جریان نبرد فونیکی در شمال غربی این شبه جزیره
دولت یونان هم قویتر شد و به این مناسبت چونکه سرزمین آن را در نواحی شرقی و جنوبی خود ابراهیم
چهارمین امپراتور عثمانی (۱۸۶۷-۱۸۷۶) به تصرف درآورد و در نتیجه در سال ۱۸۷۷ (۱۳۰۵) در
اردو این (۶۰) قدر چون قبلاً مناسبت در وقت جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
رض و این دولت یعنی چون قبلاً مناسبت در وقت جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
و دولت مصر در طرفه مصر در حکومت یونان و در این جنگ در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
نبرد سالیک در جریان اول جنگ در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
که در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
انتهای ندرت در این جنگ در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در
در نتیجه هدف اول جنگ در قسطنطنیه و پس از آن در سال ۱۸۷۸ (۱۳۰۶) در

مقدم این عمل مایه اولی و به غرض تعیین این نواحی و قواعد آن می بینان مساحت این سرزمین : برقیه گوید اقدام

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.51734>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	11.06.2021	Submitted date
Kabul tarihi	14.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akcan, C. & Gül, O. K. (2022). 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık Değerleri. *Journal of History School*, 56, 62-88.

8. SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABINDA BARIŞ VE BAĞIMSIZLIK DEĞERLERİ¹

Ceylan AKCAN² & Osman Kubilay GÜL³

Öz

Değerler, sosyal bir varlık olarak hayatını sürdüren bireylerin, çevresindekilerle etkili iletişim kurmalarına, kişilerin toplumdaki konumunun belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Bireylerin kendi kültürüne hâkim olabilmeleri için dünya kültürünün ne derece geliştiğinin farkında olmaları gerekmektedir. Bu da evrensel değerlerin kişi tarafından kabul görmesiyle gerçekleşebilir. Bu çalışmada 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında barış ve bağımsızlık değerlerinin ele alınışının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Veri toplama yöntemi olarak araştırmanın amacına uygun olan doküman inceleme tekniği, analizi için ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma materyali olarak 2020-2021 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda okutulan Millî Eğitim Bakanlığınca Nev Kitap Yayınevi tarafından bastırılan 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı kullanılmıştır. Elde edilen bulguların analiz edilmesiyle, kitap içerisinde yer alan metinler ve ölçme değerlendirme bölümleri ayrıntılı şekilde incelenmiş bağımsızlık değerinde 59, barış değerinden toplam 20 değer ifadesine ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre bağımsızlık değerine, barış değerine nazaran kitap bütünlüğünde fazlaca yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Barış, Bağımsızlık, Ders Kitabı.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1. Yazar %50, 2. Yazar %50.

² Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ceylanakcan87@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1631-6811

³ Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, kubilaygul@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9829-1819

The Values of Peace and Independence in 8th Grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism Textbook

Abstract

Values contribute to the individuals who continue their lives as a social entity to communicate effectively with those around them and to determine the position of the person in the society. Individuals need to be aware of the extent to which the world culture has developed in order to dominate their own culture. This can be realized by the acceptance of universal values by the person. In this study, it was aimed to examine the consideration of the values of peace and independence in the 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook. Qualitative research approach was adopted in this study. Document analysis technique suitable for the purpose of the research was used as data collection method, and descriptive analysis method was used for analysis. The 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook, published by Nev Kitap Publishing House by the Ministry of National Education, was used as the study material in the 2020-2021 academic year. By analyzing the findings obtained, the texts and assessment and evaluation sections in the book were examined in detail, and a total of 59 expressions of independence and 20 expressions of peace were obtained. According to these results, it was seen that the value of independence is given more space in the book integrity than the value of peace.

Keywords: Values, Peace, Independence, Textbook.

GİRİŞ

Bir ülkenin gelişebilmesi toplumda var olan değer anlayışlarının ne derece yüksek olduğuyla doğrudan ilişkilidir. Değerlerin insanların hayatını, tutum ve davranışlarını şekillendirip, onların dünyaya bakış açılarının değişmesine ve gelişmesine önemli katkılar sağladığı bilinmektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2016, s.6). Ayrıca sosyal bir varlık olarak hayatını sürdüren bireylerin, çevresindekilerle etkili iletişim kurmalarına, kişinin toplumdaki konumunu belirlemesine katkı sağlamaktadır (Yazıcı, 2006, s.499). Değerler kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterebilir fakat bazı değerler her topluma ve her kesime hitap edebilir. Bunlar, herkes tarafından onaylanmış, benimsenmiş ve günlük yaşamı kolaylaştıran değerlerdir. Bu tür genel geçer özelliğe sahip değerlere evrensel değerler de denilebilir (Güzel Candan ve Ergen, 2014, s. 138). Bireylerin kendi kültürüne hâkim olabilmeleri için dünya kültürünün ne derece geliştiğinin farkında olmaları gerekmektedir. Bu da evrensel değerlerin kişi tarafından kabul görmesiyle gerçekleşebilir (Parlakyıldız, 1999, s.203). Türkiye’de bazı değerler toplum tarafından ortak olarak kabul görmüş ve

içselleştirilmiştir. Bu değerler; “*Adil olma, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlık, dürüstlük, eşitlik, hoşgörü, özgürlük, saygı, sevgi, misafirperverlik, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, sağlıklı olmaya önem verme, yardımseverlik, aile birliğine önem verme*” şeklinde sıralanabilir (Güzel Candan ve Ergen, 2014, s.137).

Değerler, 2005 yılında Türk Eğitim sistemi içinde yer alan müfredat programlarına giriş yapmıştır. Zamanla güncellenen müfredat programı ile öğretim programlarında öğrencilere kazandırılması gereken beceri ve değerler, tüm branşların öğrenme alanlarında tema olarak kendine yer bulmuştur (Dolmaz ve İlhan, 2021, s.2654). Tüm öğretim programlarında olması gerektiği gibi 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda da etkin vatandaş yetiştirme misyonu ön planda tutulmuş ve evrensel her iki programda da kendisine yer bulmuştur. Bu anlamda değerler açısından incelendiğinde gerek 2018 yılında yayımlanan T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı’nda gerekse 2017 yılında revize edilerek 2018 yılında yayımlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında birçok değer her ünite için verilmesi gerektiği görülmüştür (Aydemir ve Kalın, 2018, s.88).

Evrensel olarak kabul edilen barış ve bağımsızlık değeri, bu değerler arasında yer almaktadır. Barış kavramı, kişilerin başka kişilerle istedik yönde davranışlar sergilemeyi ilke edinen bir değer olduğu söylenilebilir. Ayrıca yalnızca savaşların ve şiddetin bitmesi anlamına gelmemekle birlikte huzur, sevgi, refah, adalet, eşitlik, güven gibi kavramları da içinde barındırabilmektedir. Barış bütün canlılara saygı ve sevgiyi bünyesinde taşımaktadır. Birleşmiş Milletler ve UNESCO barış değerinin öğretilebilir bir değer olduğunun önemini bildirmektedir. Bu nedenle barış değeri UNESCO eğitim programlarına dâhil olmuş ve Dünya barışına katkı sağlayan bireyleri onore etmek amacıyla “Nobel Barış Ödülleri” verilmeye başlanmıştır. 19.yy da barış eğitimi tarih ve din eğitimi içerisinde yer alırken 20. yy ikinci yarısında kendini evrensel bir değer olarak kabul ettirmiştir (Aktaş ve Safran, 2013, s.131).

Bağımsızlık kavramı ise; kişinin herhangi birinin, kurum, kuruluş, ya da bir ulusun boyunduruğu altında yaşamadan, kimsenin denetiminde olmadan, özgür bir şekilde hayatını sürdürebilmeleri, kendi işlerini kendilerinin yürütülebilmeleri şeklinde tanımlanabilir. Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre buyuran, bağımlı olmayan, eşsiz, bölünmez ve devredilemez gibi özellikleri taşıyan bağımsızlık kavramı “Bir devletin başka uluslarla ilişkisinde iç ve dış ilişkilerine kimseyi karışmaması durumu yani kendi toprak bütünlüğüne sahip çıkan, başka ülkelerin denetimi altında olmayan, diğer ülkeler karşısında eşit

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

haklara sahip olma durumudur” şeklinde ifade edilebilir. Bağımsızlık değeri, hem sosyal bilgiler öğretim programlarında hem de 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında yer alan evrensel çerçevede değerlendirilen önemli değerler arasında gösterilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar Milli Mücadele neticesinde kurulmuş olsa da kuruluşundan sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” sözü doğrultusunda bir politika takip etmiştir. I. Dünya Savaşında toprak kaybeden pek çok devlet gibi revizyonist bir politika takip ederek toprak kazanma yoluna gitmediği gibi, komşuları ile yaptığı anlaşmalarla ve Milletler Cemiyetine üye olarak dünya barışında da katkı sağlamıştır. Bu durumda gösterdiği gibi Türkiye Cumhuriyeti için bağımsızlık ve barış çok önemli iki değer olarak ön plana çıkmıştır. Devlet politikası eğitime de yansımış, barış ve özgürlük kavramı ders programları yoluyla öğrencilere aşılanmaya çalışılmıştır.

Yakın tarihimizi yeni nesillere aktaran T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde bağımsızlık ve barış değerlerinin işlenmesi ayrıca önem arz eden bir konudur. Bu araştırma, inkılap tarihi ders kitaplarında bağımsızlık ve barış değerlerinin incelenmesi konusunda özgünlük taşımaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşüncesinin yanında yapılacak olan ileri araştırmalara da örnek olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabın da barış ve bağımsızlık değerlerinin ele alınışının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt sorulara cevap aranmaktadır?

1. 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında barış değerine nasıl yer verilmiştir?
2. 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında bağımsızlık değerine nasıl yer verilmiştir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada kişilerin, belli bir grubun görüşleri veya dokümanların incelenip araştırılmasıyla elde edilen verilerin yorumlanması durumu olarak tanımlanan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Creswell, 2013, s.44). Veri toplama yöntemi olarak araştırmanın amacına uygun olan döküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Döküman incelemesi, incelenmesi amaçlanan olay veya

olgulara ilişkin çok zengin bilgiler içeren kayıtlı her türlü materyalin analizini kapsar (Akcan ve Doğan, 2020, s.202). Yıldırım ve Şimşek'e (2018, s.190) göre, gözlem veya görüşme imkânının olmadığı durumlarda doküman incelemesi tek başına veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir.

Veri Kaynağı

Bu çalışmada 2020-2021 eğitim- öğretim yılında ortaokullarda okutulan Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan bir adet 8. Sınıf T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı veri kaynağı olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen analiz formu kullanılmıştır. Bu formda konunun adı, sayfa sayısı, betimsel veriler, bağımsızlık ve barış değerlerine ilişkin bölümler yer almaktadır. Kitap sayfa sayfa incelenmiştir. İlgili ünitelerdeki metinler ve ölçme değerlendirme bölümleri ayrıntılı şekilde incelenmiş, bağımsızlık ve barış değerlerine ilişkin veriler bu forma işlenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular önceden belirlenen ölçütlere göre veri toplama aracı olarak kullanılan forma ayrıntılı şekilde işlenmiştir. Bu veriler, yapılan araştırmanın doğasına uygun olarak betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, eldeki verilerin önceden oluşturulmuş temalara, uygun bir biçimde özet halinde yorumlanması şeklinde ifade edilebilir. Betimsel analiz yöntemi, *“bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması”* şeklinde dört basamaktan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.224).

Geçerlik ve Güvenirlik

Bilimsel araştırmalarda sonuçların inandırıcılığı açısından geçerlik ve güvenilirlik ölçütleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Geçerlik; bulguların doğruluğunu ifade ederken, güvenilirlik ise bulguların tutarlı olup olmadığıyla ilgilienmektedir (Altheide ve Johnson, 1994). Bu amaçla, çalışmada toplanan veriler, iki araştırmacı tarafından analiz formuna ayrı zaman ve mekânlarda kodlanmıştır. Ayrı kodlanan veriler Miles ve Huberman'ın (2016, s.64) belirlediği *“Görüş birliği sayısı / toplam görüş birliği + görüş ayrılığı sayısı”* formülü kullanılarak çalışmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (1994, s.64) güvenilirlik katsayısının (>%70) olması durumunda, nitel çalışmalarda güvenilirlik için yeterli olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda hesaplanan güvenilirlik oranı %89 olarak hesaplanmıştır.

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

Araştırmanın geçerliğini sağlamak amacıyla araştırma sürecinin başından sonuna kadar geçen sürede uzman görüşüne düzenli olarak başvurulmuş, bulgular kısmında metinlerden ve ölçme değerlendirme bölümlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Ayrıca veri toplama süreci ile bulguların alan yazınla tutarlılığı sağlanmıştır. Tüm bu işlemler farklı araştırmacılar tarafından geçerliğin sağlanması açısından uygun ve yeterli bulunmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.270; Büyüköztürk vd., s.201, s.264; Sılverman, D. 2018, s. 128).

BULGULAR VE YORUM

8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı; “*Bir Kahraman Doğuyor, Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar, Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm, Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye, Demokratikleşme Çabaları, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Atatürk’ün Ölümü ve Sonrası*” adlı yedi bölümden oluşmaktadır.

Bu başlık altında araştırmada elde edilen bulgular sunulmuştur. Araştırma bulguları incelendiğinde bağımsızlık değerine ilişkin 59, barış değerine ilişkin 20 sayıda bulguya ulaşılmıştır. Aşağıdaki tabloda elde edilen bulgular kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1.
Barış ve Bağımsızlık Değerleri

Sınıf Düzeyi	Üniteler	Değer İfadelerinin tekrarlanma sıklığı	
		Barış değeri Frekans (f)	Bağımsızlık değeri Frekans (f)
8. Sınıf	1. Bir Kahraman Doğuyor	1	5
	2. Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar	2	16
	3. Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm	2	8
	4. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye	3	19
	5. Demokratikleşme Çabaları	1	3
	6. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası	7	4
	7. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası	4	4
Toplam		20	59

Tablo 1 incelendiğinde 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan yedi ünite de barış ve bağımsızlık değerlerinin ne düzeyde yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamda üniteler içerisinde barış değerinin en fazla

“Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” ünitesinde 7 defa, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” ünitesinde ise 4 defa vurgulandığı tespit edilmiştir. İncelenen yedi ünitenin ikisinde bağımsızlık değerine ise en çok Atatürkcülük ve Çağdaşlaşan Türkiye” ünitesinde 19 defa ve “Milli Uyanış: Bağımsızlık” ünitesinde 16 defa yer verildiği görülmektedir. Bu bilgiler ışığında özellikle bağımsızlık değerinin ünite bazında dengeli bir dağılım göstermediği göze çarpmaktadır.

1. Barış Değerine İlişkin Bulgular

Kitapta evrensel nitelikte olan barış değerine ilişkin metinler ve ölçme değerlendirme bölümleri incelenmiş, araştırma sorularına yanıt verecek bulgular tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Metinlerde Ulaşılan Bulgular

Kitabın “Bir Kahraman Doğuyor” adlı ilk ünitesinde dört ana konu başlığı bulunmaktadır. İlk üç konu başlığı içerisinde barış değerine ilişkin bulguya rastlanılmamıştır. “Mustafa Kemal’in Askerlik Hayatı” adlı konu başlığı altında “*Atatürk, görüşlerindeki sağlamlık, tutarlılık, gerçeklik, milletlerarası ilişkilerde güvenilirlik, kararlılık, barış ve insani değerleri ile evrensel bir liderdir.*” (s.30) cümlesinde barış değeri vurgulanmıştır.

“Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar” adlı ikinci ünitenin sekiz ana konu başlığı bulunmaktadır. “Büyük Savaşa Doğru” adlı ilk konu başlığı içerisinde barış değerine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. İkinci ana konu başlığı olan “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti” adlı konuda “*ABD, savaşa girmeden önce “Wilson İlkeleri” adıyla bir bildiri yayınladı. Bu bildirin amacı savaştan sonra dünyada barış ortamının oluşmasını sağlamaktı.*” (s.47) ve “*Fakat bu kuruluşun çalışmaları dünya barışını sağlamada yetersiz kaldı. Barış antlaşmalarının çok ağır şartlar içermesi ve İtilaf Devletleri’nin sömürgecilik anlayışını devam ettirmeleri, beklenen barış ve huzurun ortamını sağlayamadı.*” (s.48) şeklindeki ifadeler de barış değerine yer verilmiştir.

Ünitenin “Mondros Ateşkes Antlaşması ve İşgaller”, “Kuva-yı Milliye ve Cemiyetler”, Millî Mücadele’nin Hazırlık Dönemi, “Büyük Millet Meclisinin Açılışı”, “Büyük Millet Meclisine Karşı Çıkan Ayaklanmalar” ve “Yok Hükmünde Bir Antlaşma: Sevr” adlı konu başlıklarında barış değeriyle ilgili herhangi bir bulguya ulaşılmamıştır.

Kitabın “Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm” adlı üçüncü ünitesi içerisinde yedi ana konu başlığı yer almaktadır. “Doğu ve Güney Cephesi” adlı ilk konu içerisinde “*Türk ordusunun bu zaferi üzerine barış isteyen Ermenistan*

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

ile *Gümrü Barış Anlaşması imzalandı (3 Aralık 1920)*. “(76) ifadesiyle barış değerine vurgu yapılmıştır.

“Batı Cephesi, Savaş Ortamında Maarif Kongresi”, “Tekâlif-i Milliye (Milli Yükümlülükler) Emirleri”, “Mustafa Kemal Cephede”, Lozan Barış Antlaşması” ve “Millî Mücadele’nin Sanata Etkisi” adlı konu başlıklarında barış değeriyle ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

Ders kitabının “Atatürk ve Çağdaşlaşan Türkiye” adlı dördüncü ünitesinde dokuz ana konu başlığı bulunmaktadır. Ünitenin “Çağdaşlaşan Türkiye’nin Temeli: Atatürk İlkeleri” adlı ilk konu da “*Atatürk’ün halkçılık ilkesi aynı zamanda iç barışın sağlanmasında da vazgeçilmez bir ilkedir.*” (s.110) ifadesinde de barış değerine yer verilmiştir. Bir başka ifadede “*Aynı zamanda Atatürk’ün laiklik ilkesi, Türk devletinde toplumsal barış ve huzuru sağlamanın en önemli aracıdır. Türk milleti, barış ve huzur ortamında yaşamayı ancak laiklik ilkesini benimseyerek ve koruyarak devam ettirebilir.*” ... “*Bu durum, toplumsal barışın ve huzurun sağlanmasında en büyük etken olmuştur.*” (s.113) denilerek barış değerine vurgu yapılmıştır.

“Siyasi Alanda Yapılan Yenilikler” adlı ikinci konuda “*Millî mücadelenin kazanılmasından sonra İtilaf Devletleri, Lozan’daki barış görüşmelerine Ankara ve İstanbul Hükümetlerini birlikte çağırılmışlardı. İtilaf Devletleri’nin bundaki amacı, iki taraf arasındaki görüş ayrılığından yararlanarak savaşla elde edemediklerini barış görüşmelerinde gerçekleştirmektir.*” (s.116) ifadesiyle de barış değerine değinilmiştir. “Hukuk Alanında Yapılan Yenilikler”, “Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan İnkılaplar”, “Ekonomi Alanında Yapılan Yenilikler”, “Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar”, Cumhuriyetin Türk Toplumuna Sağladığı Kazanımlar” ve Atatürk İlke ve İnkılaplarının Dayandığı Esaslar” adlı ana konu başlıkları içerisinde herhangi bir bulguya ulaşılmamıştır.

Ders kitabının “Demokratikleşme Çabaları” adlı beşinci ünitesinin “Çok Partili Hayat Denemeleri”, Mustafa Kemal’e Suikast Girişimi”, “Cumhuriyet Yönetimine Yönelik Tehditler” adlı üç ana konu başlığı bulunmaktadır. İlk konu içerisinde “*Kurtuluş Savaşı’nın ilk yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisindeki farklı gruplar, milli bağımsızlığı sağlamaya çalıştıkları için uzlaşabiliyorlardı.*” (s.159) ve sayfa aynı kalarak “*Barış döneminde çağdaşlaşma yolunda yapılacak yeniliklerin gerçekleştirebilmesi için güvenebileceği genç, dinamik ve inkılapçı insanlara ihtiyaç vardı.*” cümlesinde barış değeri ifade edilmiştir. Ünitenin son iki ana konu başlıklarında barış değerine ilişkin bulguya ulaşılmamıştır.

Kitabın “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” adlı altıncı ünitesinde üç ana konu başlığı yer almaktadır. “Atatürk Dönemi Politikasının Temel İlkeleri” adlı ilk konuda “*Atatürkçü düşünce sisteminde dış politikada en önemli unsurlardan biri de barışı temel almasıdır. Türk dış politikası “Yurtta barış, dünyada barış!” ilkesinden hareketle politikalar geliştirdi. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında görüşmeler yolu ile barışın sağlanması için her türlü gayret gösterildi. Mustafa Kemal’in öncülüğünde TBMM Hükümeti’ni temsil eden heyet, Londra Konferansı’nda sorunların barışçıl yollarla çözümlenmesini istedi.*” (s.175) şeklindeki ifadede barış değerinden bahsedilmiştir. Sayfa değişmeden “*Atatürk, bölgesel barışa ve dünya barışına verdiği önemi her fırsatta göstermesini bilmiştir. Atatürk, dış politikada güçlü bir devlet olmanın, ülke içerisindeki barış ve huzur ortamına bağlı olduğunu bilen büyük bir devlet adamı idi.*” şeklinde yine barış değeri ifade edilmiştir.

Altıncı ünitenin “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” adlı ikinci konu başlığında “*Bu sözleşme ile Türkiye, izlemiş olduğu barışçı politika ve diplomatik girişimler sonucunda boğazların egemenliğini elde etmiş oldu.*” (s.182) cümlesiyle barış değerine değinilmiştir. “*Dünya barışını sağlamak*” ve “*Yurtta barış dünyada barış*” (s.183) ifadeleriyle barış değerine vurgu yapılmıştır. Ortak konu başlığı altında “*Birinci Dünya Savaşı’nın bitişinden sonra imzalanan barış antlaşmaları dünya barışını sağlayacak nitelikte değildi*” ... “*Barışı sağlamak için kurulan Milletler Cemiyeti de devletlerarası sorunların çözümünde etkili olamayınca ülkeler birbiri ile dayanışma yoluna gitmeye başladı.*” (s.184) cümlelerinde barış değerine değinilmiştir. “Hatay’ın Ana Vatana Katılması” adlı son ana konu başlığında barış değerine ilişkin herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

Kitabın “Atatürk’ün Ölümü ve Sonrası” adlı yedinci ünitesinde beş ana konu başlığı bulunmaktadır. “Atatürk’ün Ölümü, Yurt İçi ve Yurt Dışındaki Yankıları” ve “Atatürk’ün Eserleri” adlı ilk iki konu başlıkları içerisinde barış değeriyle ilgili herhangi bir bulguya ulaşılmamıştır. “Atatürk’ün İkinci Dünya Savaşı Öncesi Tespitleri” adlı üçüncü ana konu başlığı içerisinde “*Mustafa Kemal Atatürk, dış politikada “Yurtta barış, dünyada barış!” ilkesini benimsemişti.*” (s.200) cümlesinde barış değeri ifade edilmiştir.

“İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye’ye Etkileri” adlı dördüncü ana konuda “*Bütün dünyayı etkileyen Birinci ve İkinci Dünya savaşlarından sonra dünya barışını sürekli kılabilmek amacıyla Türkiye’nin de içinde bulunduğu 51 devlet ABD’nin San Francisco şehrinde toplanarak Birleşmiş Milletler Teşkilatını kurdu.*” (s.202) cümlesinde barış değerine vurgu yapılmıştır. “Yeniden Çok Partili Siyasi Hayat” adlı beşinci konuda “*Siyasi hayatta atılacak bu adım ile*

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

cumhuriyetin temel ilkesi olan ulusal egemenlik anlayışı pekişmiş olacaktır.” (s.206) cümlesinde ulusal egemenlik kavramıyla bağımsızlığa dolaylı olarak vurgu yapılmıştır.

“Yeniden Çok Partili Siyasi Hayat” adlı beşinci ana konuda “*Bu nedenle, dünya barışını sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı, kendine üye olan ülkelerin tek parti yönetimlerinden vazgeçerek çok partili demokratik yönetimlere geçmeleri yönünde çağrıda bulundu.*” (s.206) ifadesinde barış değerine yer verilmiştir.

1.2. Ölçme ve Değerlendirme Etkinliklerinde Ulaşılan Bulgular

Ders kitabında yer alan ünitelerin; Hazırlık yapalım, Araştırmamız, Sıra Sizde, Soru / Yorum, Unutmayınız, Görüşünü Söyle, Bunları Biliyor musunuz, Metin İnceleme, Bölüm Sonu Ölçme Değerlendirme Soruları ve Testleri gibi kısımları incelenerek barış değerine ilişkin bulgular tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kitabın, ilk beş ünitesinin ölçme ve değerlendirme bölümü içerisinde barış değeriyle ilgili herhangi bulguya rastlanılmamıştır.

“Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” adlı altıncı ünitenin Hazırlık Yapalım (s.173) adlı başlığı içerisinde “*Atatürk’ün “Yurtta barış, dünyada barış” sözünün ne anlama geldiğini söyleyiniz.*” ifadesiyle barış değerine değinilmiştir.

Unutmayınız (s.182) adlı kısımda “*Atatürk’ün dış politikada izlediği barışçı politika sayesinde boğazlarda tam bir egemenlik sağlanmış oldu.*” şeklinde hem barış değerine hem de dolaylı olarak bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.

Ölçme ve Değerlendirme (s.190) ‘Ç’ bölümünün 6. Sorusunda “*Türkiye, Boğazlardaki egemenliğine engel olan uluslararası komisyonu kaldırmak amacıyla sorunu Milletler Cemiyetine götürerek çözmeye çalışmıştır ve Türkiye, Hatay’ın ana vatana katılması konusundaki kararı Hatay’ın ana vatana katılması konusundaki kararı Hatay halkının onayına bırakmıştır.*” anlatılan gelişmelerin Türkiye’nin hangi yolu izlediğin kanıtlar şeklindeki sorunun cevabı “*Anlaşmacı-Barışçı*” olan soruda barış değeri vurgulanmıştır.

“Atatürk’ün Ölümü ve Sonrası” adlı yedinci ünite de Hazırlık Yapalım (s.193) bölümünde “*Sizce Türkiye dünya barışını sağlamak için hangi, teşkilatlara üyedir. Bu teşkilatların dünya barışına ne gibi katkılar yaptığını düşünüyorsunuz?*” ifadesiyle barış değerine değinilmiştir.

2. Bağımsızlık Değerine İlişkin Bulgular

Kitapta evrensel nitelikte olan bağımsızlık değerine ilişkin metinler ve ölçme değerlendirme bölümleri incelenmiş, bulgular tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Metinlerde Ulaşılan Bulgular

“Bir Kahraman Doğuyor” adlı ilk ünite de toplam dört ana konu başlığı bulunmaktadır. “Güçlü Avrupa’nın Doğuşu ve Osmanlı Devleti” başlığı altında “1789 tarihinde yaşanan Fransız İhtilali, tüm dünyada eşitlik, adalet, bağımsızlık ve milliyetçilik düşüncelerinin doğmasına ve yayılmasına ortam hazırladı.” (s.15) ifadesinde bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır. Aynı konu başlığı içerisinde “Bu devletlerin egemenliğinde yaşayan milletler, milliyetçilik düşüncesi doğrultusunda bağımsızlıklarını kazanmak için mücadeleye giriştiler.” (s.15) cümlesinde bağımsızlık değerine yer verilmiştir. Konu değişmeden “Sırplar, Yunanlar, Karadağlılar ve Bulgarlar gibi Balkan milletleri bağımsızlık kazanarak Osmanlı Devleti’nden ayrıldılar.” (s.18) şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir. Aynı konu bütünlüğüyle “Sırplar, Yunanlar, Karadağlılar ve Bulgarlar gibi Balkan milletleri bağımsızlık kazanarak Osmanlı Devleti’nden ayrıldılar.” (s.18) cümlesiyle de yine bağımsızlık değerine değinilmiştir.

Ders kitabının ilk ünitesi içerisinde yer alan, “Mustafa Kemal’in Hayatı” ve “Mustafa Kemal’in Fikir Hayatını Etkileyen Kişiler” adlı konu başlıklarında bağımsızlık değerleri ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

“Mustafa Kemal’in Askerlik Hayatı” adlı ana konu başlığı içerisinde de “O, ülkesini işgal eden güçleri yenerek milli, tam bağımsız bir Türk devleti kuran, kurduğu bu devleti çağdaş uygarlık düzeyi üzerine çıkartma mücadelesi başlatan ve bunu başaran bir önderdir.” (s.30) şeklinde doğrudan bağımsızlık değerine yer verilmiştir.

Kitabın, “Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar” adlı ikinci ünitesinde sekiz ana konu başlığı bulunmaktadır. “Büyük Savaşa Doğru” adlı ilk konu başlığı içerisinde bağımsızlık değerine yer verilmemiştir.

İkinci ana konu başlığı olan “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti” konusunda “Büyük devletlerin Balkanlardaki Hristiyan unsurları Osmanlı Devleti hâkimiyetinden kurtarma politikasının başarıya ulaşmasının ardından, Anadolu’nun Hristiyan halkından olan Ermeniler de aynı yolla kendi özerklikleri ve egemenliklerini alabilecekleri konusunda ümitlendiler.” (s.46) ifadesinde egemenlikten bahsederek bağımsızlık değerine dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Yine aynı sayfada “Rusya’nın baskılarına karşı direnemeyen Osmanlı Devleti’nden aldıkları tavizlerle yetinmeyen Ermeniler ise bağımsız bir devlet kurma hedefine yöneldiler.” cümlesinde bağımsızlık değerine yer verilmiştir.

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

“Mondros Ateşkes Antlaşması ve İşgaller” adlı üçüncü ana konu başlığı içerisinde “Osmanlı Devleti’nde Türkler çoğunlukta oldukları bölgelerde bağımsız olabileceklerdi.” (s.50) şeklinde bağımsızlık değerine değinilmiştir. Aynı konu başlığı içerisinde “Tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk milleti esaret altında yaşayamazdı” ... “Türk milleti, milli birlik ve beraberlik içerisinde bağımsızlığına karşı yapılan bu haksız işgal hareketini asla kabul etmeyeceğini tüm dünyaya duyurmaya hazırlanıyordu.” (s.51) ve “Padişah ve hükümetin kurtuluş yolunda etkili çareler düşünmediklerini gördü ve bağımsızlık mücadelesi yolunda harekete geçti.” (s.52) cümlelerinde de bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır.

“Kuva-yı Milliye ve Cemiyetler” adlı dördüncü ana konu başlığı içerisinde “Bu aşamada Türk milletinin bağımsızlığını elinden almak isteyen düşmana karşı birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi gerekiyordu.” ve “Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç aşamasında Türk milletini milli birlik ve beraberlik konusunda birleştiren en büyük duygu ise bağımsızlık ihtiyacı idi.” (s.53) cümleleriyle, aynı sayfada bulunan “İşgale uğrayan bu bölgelerde, vatani koruma ve bağımsız yaşama arzusu neticesinde Türk halkı tarafından kurulan direniş kuvvetlerine Kuva-yı milliye (Milli Kuvvetler) denir.” ifadesinde bağımsızlık değerine ulaşılmıştır. Konu başlığı değişmeden “Ayrıca bu cemiyetler, Türk halkının bağımsızlık davasını diğer milletlere duyurmak için çalışmalarında da bulunuyordu. (s.54) ve yine aynı sayfada “Bu cemiyet, yaptığı miting ve propagandalar aracılığıyla bağımsızlığın kazanılması yolunda Millî Mücadele’ye destek vermiştir.” şeklinde ifade edilerek yine bağımsızlık değerine yer verilmiştir.

Ünitenin beşinci ana konu başlığı olan “Millî Mücadele’nin Hazırlık Dönemi” adlı konu da “Mustafa Kemal’in Samsun ve Havza’da yaptığı bu çalışmalar, Türk milletini bağımsızlık mücadelesi yolunda harekete geçirdi.” (s.57) aynı konu içerisinde “Yapılacak kongreyle ülkenin bağımsızlığının kazanılması amaçlanıyordu.” (s.60), ve “Erzurum Kongresi’nde açıkça reddedilen mandacılık yani başka bir devletin yönetimi altına girme düşüncesi, bazı delegeler tarafından savunulmuşsa da tam bağımsızlığa aykırı bulunarak kongre tarafından kabul edilmedi.” (s.60) cümlelerinde bağımsızlık değerine değinilmiştir. “Türk vatanının bütünlüğüne bağımsızlığı korunacak, hiçbir manda ve himaye kabul edilmeyecektir.” (s.61) ve konu içinde “Müslüman olmayan unsurlara siyasi egemenlik ve sosyal dengemizi bozucu haklar verilmeyecektir.” ifadesinde egemenlik kavramıyla dolaylı olarak bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır.

Beşinci ana konu başlığı olan “Millî Mücadele’nin Hazırlık Dönemi” adlı konu altında “*Mondros Ateşkes Antlaşması, Türk milletine çok ağır bir yük getirmiş ve onun bağımsız yaşama hakkını elinden almıştı.*” ... “*İşte böyle bir durumda Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletine duyduğu güvenle işgallerden; yokluklardan, çaresizlikten korkmayarak Samsun’a çıkmış ve tek başına millî bağımsızlık ateşini yakmıştı.*” (s.63) ifadeleriyle bağımsızlığa vurgu yapılmıştır. Aynı sayfa içinde “*Millî mücadeleyi ve millî bağımsızlığı zedeleyecek iç ve dış düşmanlarla sonuna kadar tam bir kararlılıkla mücadele etmiştir.*” ve “*Sonunda millî bağımsızlık düşüncesi ile hareket eden Mustafa Kemal Atatürk sayesinde Türk Milleti bağımsızlığına ve egemenliğine kavuştu.*” şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir. Konu başlığında değişiklik olmadan “*Ancak, henüz bağımsız bir Türk ajansı olmadığından haberlerin alınması ve dağıtılması zor oluyordu.*” (s.64) ve “*Kurtuluş Savaşı boyunca millî birliği tehlikeye düşürecek kışkırtma için yalanlara karşı milleti uyanık tutmak ve ulusal bağımsızlığı sağlayacak kararlar ve zamanında bildirmekle önemli hizmetler yapmıştır.*” (s.64) cümleleriyle bağımsızlığa değinilmiştir.

İkinci ünitenin altıncı konu başlığı olan “Büyük Millet Meclisinin Açılışı” adlı konuda “*Onun düşüncelerinde her zaman millî egemenliğe dayalı bir devlet yatıyordu.*” ... “*Bu nedenle Mebusan Meclisi kapatılıp dağıtıldığı için artık millî egemenliğe dayalı bir meclisin açılma zamanı geldiğini düşünüyordu.*” (s.66) cümlelerinde egemenlik ifadesiyle bağımsızlık değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Ünitenin yedinci ana konu başlığı olan “Büyük Millet Meclisine Karşı Ayaklanmalar” adlı konuda ve “Yok Hükmünde Bir Antlaşma: Sevr” adlı sekizinci konuda bağımsızlıkla ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

Kitabın “Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm” adlı üçüncü ünitesi içerisinde yedi ana konu başlığı yer almaktadır. “Doğu ve Güney Cephesi” adlı ilk konuda “*Kafkas Cephesi’nin kapanmasından sonra Kafkasya’da yaşanan otorite boşluğu, bölgede bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasına ortam hazırladı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İtilaf Devletleri’nin de desteği ile Ermeniler bağımsız bir devlet kurdular.*” (s.76) ifadesinde bağımsızlık değeri vurgulanmıştır.

Ünitenin ikinci konu başlığı “Batı Cephesi” konusu içerisinde “*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.*” (s.82) şeklinde egemenlik kavramı üzerinden bağımsızlığa dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Bölümde değişiklik olmadan “*24 maddeden oluşan 1921 Anayasası, millî egemenlik ilkesi doğrultusunda yeni bir devletin kurulduğunu bildirmektedir.*” (s.82) şeklindeki ifadede de yine millî egemenlik kavramıyla bağımsızlık değerine dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Ana

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

konu başlığı değişmeden “Cumhuriyet kurma hazırlığında olan TBMM’nin bağımsızlığının sembolü sayılacak bir marşa ihtiyacı vardı.” ve “Bu marşın bağımsızlık davamızı anlatışı yönünden büyük manası vardır.” (s.84) ifadelerinde bağımsızlık değerine değinilmiştir.

Ünitenin üçüncü “Savaş Ortamında Maarif Kongresi” ve dördüncü “Tekâlif-i Milliye (Milli Yükümlülükler) Emirleri” ve de beşinci “Mustafa Kemal Cephede” adlı konuları içerisinde bağımsızlık değerlerine yer verilmemiştir.

Ünitenin altıncı konu başlığı “Lozan Barış Antlaşması” içerisinde “Türk heyetinin amacı, Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsız bir Türk devletinin kurulduğunu İtilaf Devletlerine kabul ettirmek ve milli egemenliğimizi sınırlayan koşulları ortadan kaldırmaktı.” (s.96) burada bağımsızlık değerine doğrudan ve milli egemenlik kavramıyla da dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. “Atatürk’ün; “Tarihte benzeri görülmemiş bir siyasi zaferdir.” dediği bir anlaşmayla İtilaf Devletleri, yeni Türk devletinin varlığını kabul etti ve bağımsızlığını tanıdı.” ve aynı sayfada yer alan “Böylece Türk milleti bağımsız bir devlet olduğunu ve Türklerin bağımsızlığına ne kadar düşkün olduğunu tüm dünyaya ispat etmiş oldu.” (s.98) cümlelerinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.

Ünitenin son konusu olan “Millî Mücadele’nin Sanata Etkisi” başlığı içerisinde bağımsızlık değerine değinilmemiştir.

Ders kitabın “Atatürk ve Çağdaşlaşan Türkiye” adlı dördüncü ünitesinde dokuz ana konu başlığı bulunmaktadır. Ünitenin “Çağdaşlaşan Türkiye’nin Temeli: Atatürk İlkeleri” adlı ilk konu başlığında “Atatürkçü Düşünce Sistemi’nde cumhuriyet yönetimi, gücünü ulusal egemenlikten alan çağdaş bir yönetim biçimi diye adlandırılır.” (s.106) ve aynı sayfada geçen “Cumhuriyet ile bir kişinin veya bir zümrenin egemenliğine dayanan yönetimler arasında önemli farklar vardır.” ve “Ulusun, egemenliğini kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullandığı devlet yönetme biçimi” ifadelerinde egemenlik kavramlarıyla bağımsızlık değerine dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. “Gücünü millet egemenliğinden alan cumhuriyet, Atatürk’ün, “Egemenlik, kayıtsız şartsız milletidir.” düşüncesini yansıtmaktadır.” (s.107) cümlesinde de egemenlik üzerinden bağımsızlık değeri dolaylı olarak ifade edilmiştir. Sayfada değişiklik olmadan “Cumhuriyet ile vatandaşlara düşünce özgürlüğü tanınmış, bağımsızlığımızı ve cumhuriyetimizi tehlikeye atmayacak her türlü düşünceye saygı duyulmuştur. Demokrasilerde ülkenin bağımsızlığı veya güvenliği tehlikeye düştüğünde temel hak ve özgürlükler kısıtlanabilir.” şeklinde bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır. Aynı konu başlığı içerisinde “Atatürk milliyetçiliği, vatanın bütünlüğünü, milli devletin bağımsızlığını ve gelişmesini

sağlamayı amaç edinmiştir.” (s.108) ifadesi ile bağımsızlık değerine değinilmiştir. “Halkçılık: Bireyler arasında hiçbir ayırım ve ayrılık gözetmemek, kişilerin yasalar önünde eşitliğini benimsemek ve egemenliğin halka ait olduğunu kabul etmektir.”, “Atatürk’e göre halkçılık; gücün ve egemenliğin ve yönetimin doğrudan doğruya halka verilmesi ve devletin bütün politikalarının halka dönük olmasıdır” ... “Aynı zamanda, Atatürk’ün halkçılık ilkesi, demokrasi ve milli egemenliğin de en temel dayanağıdır. Demokrasi (halkçılık ilkesine dayalı hükümetlerde egemenlik halka, halkın çoğunluğuna aittir.” ... “Bu sebeple, temelini halk egemenliğinden alan Atatürk’ün halkçılık anlayışı, onun cumhuriyetçilik ilkesinden doğmuştur.” (s.110) cümlelerinde geçen egemenlik kavramıyla dolaylı olarak bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır.

“Siyasi Alanda Yapılan Yenilikler” adlı ikinci ana konuda “Bu tarihten itibaren milli egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin temelleri atılmış oldu.” ... “Babadan oğula geçen bu yönetim sisteminde halkın ülke yönetiminde söz hakkı yoktu. Saltanat sistemi, aynı zamanda milli egemenlik anlayışına ters düşüyordu. Ayrıca İstanbul’daki hükümet, yurdun işgaline sessiz kalarak halkın bağımsızlık isteğini dikkate almamıştı. Ankara’daki TBMM ise sadece vatanın bağımsızlığını değil, aynı zamanda, ülke yönetiminde halkın söz sahibi olduğu milli egemenlik düşüncesini de gerçekleştirmek istiyordu. (s.116) cümlelerinde bağımsızlık değerine doğrudan yer verilirken, egemenlik kavramı üzerinden de dolaylı vurgu yapılmıştır. Yine aynı yerde “Saltanatın kaldırılması ile millet egemenliğinin sağlanması yolunda önemli bir adım daha atıldı.” (s.116) cümlesiyle de egemenliğe değinilerek bağımsızlık değeri dolaylı olarak ifade edilmiştir. “Mustafa Kemal, Millî Mücadele’nin ilk yıllarından itibaren yakın arkadaşlarına rejimin değişeceğini ve millet egemenliğinin sağlanması gerekliliğini sık sık vurguluyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla, millet egemenliğine dayanan demokratik yapıda bir devlet kurulmuştu.” (s.117) şeklinde dolaylı olarak bağımsızlığa vurgu yapılmıştır. Konu başlığı değişmeden “Mustafa Kemal, gelişmeleri değerlendirerek cumhuriyeti ilan etmenin zamanı geldiğini düşündü. 28 Ekim akşamı yaptığı bir toplantıda arkadaşlarına “Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz.” diye açıklamada bulundu.” (s.118) ifadeleriyle cumhuriyet kavramı üzerinden bağımsızlığa dolaylı olarak değinilmiştir.

Başka bir alt başlık içerisinde “1921 Anayasın da halk egemenliğine dayanan bir yönetimden bahsediliyorsa da devletin yönetim biçimi ile ilgili herhangi bir madde bulunmuyordu.” (s.120), “Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir.” (s.121) ve aynı sayfada “Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.” şeklindeki cümleler ile egemenlik kavramı kullanılarak bağımsızlığa dolaylı olarak vurgu yapılmıştır.

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

Ünitenin üçüncü ana konusu “Hukuk Alanında Yapılan Yenilikler” adlı konu başlığında “*Bu durum cumhuriyet yönetiminin olmazsa olmazları olan milli egemenlik ve eşitlik ile çelişiyordu.*” (s.121) cümlesinde egemenlik üzerinden bağımsızlık değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Dördüncü üniteye bağlı bir diğer ana konu ise “Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan İnkılaplar” dır. Burada “*Milli tarih bilinci aynı zamanda bir arada ve bağımsız yaşamının da başlıca dayanağıdır.*” (s.126) şeklinde bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır.

“Ekonomi Alanında Yapılan Yenilikler” adlı ünitenin altıncı ana konusunda “*Kurtuluş Savaşı sırasında elindeki tüm imkânı ortaya koyan Türk milleti bağımsızlığını kazanmıştı.*” (s.138) aynı sayfada “*Mustafa Kemal, daha cumhuriyeti ilan etmeden önce ülke ekonomisinin bağımsız ve milleti, ekonomik ve kalkınmayı gerçekleştirmek ve çağdaş ülkeleri yakalamak zorundaydı. Mustafa Kemal, daha cumhuriyeti ilan etmeden önce ülke ekonomisinin bağımsız ve milli olabilmesi için İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi’ni topladı.*” cümleleriyle bağımsızlık değerine yer verilmiştir. Başka bir sayfada “*Milli bağımsızlığını kazanan Türk devleti ekonomik bağımsızlığını kazanmak için tarım, ticaret, sanayi ve bayındırlık alanlarının tümünde önemli atılımlar yapmayı gerekli görmüştü.*” (s.139) ifadeleriyle bağımsızlık değerine değinilmiştir.

“Toplumsal Alanında Yapılan İnkılaplar” ve “Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar” ünitenin beşinci ve yedinci ana konu başlıklarıdır. Bu başlıklar altında bağımsızlık değeriyle herhangi bir bulguya ulaşılmamıştır.

Kitabın “Cumhuriyetin Türk Toplumuna Sağladığı Kazanımlar” adlı sekizinci konu başlığında “*Cumhuriyet yönetimi, Türk milletine özgür ve bağımsız yaşama imkânı sağlamıştır. Atatürk’ün ortaya koyduğu cumhuriyetçilik ilkesini ancak milletçe cumhuriyet yönetimine bağımsızlığımızla koruyabiliriz.*” (s.144) konu başlığı değişmeden “*Cumhuriyet yönetiminde milli egemenlik halkın sahip olduğu en temel özelliktir.*” ve “*Milli egemenlik ilkesi sayesinde her Türk vatandaşı devlet yönetimine eşit olarak katılma hakkı elde etti.*” şeklindeki ifadelerde egemenlik kavramıyla bağımsızlık değerine dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Ayrıca aynı yerde “*Bağımsız mahkemeler aracılığıyla herkesin kanunlar önünde eşitliği sağlandı.*” şeklinde bağımsızlık değerine değinilmiştir. Yine “*Milli birlik ve beraberlik, milli bağımsızlık, milli egemenlik ve milli bilinç kavramlarını ele almasından dolayı Türk milleti dışındaki uluslara da rehberlik edecek bir özelliğe de sahiptir.*” (s.146) ifadesinde de bağımsızlık değerine doğrudan vurgu yapılmışken, egemenlik kavramıyla da dolaylı olarak bağımsızlık değeri ifade edilmeye çalışılmıştır. “*Atatürk, kazandığı askeri*

başarıları, millet egemenliğine ve milli bağımsızlığa dayalı bir devlet kurarak tamamlayan başarılı bir devlet adamıdır.” (s.149) ifadesinde bağımsızlık değerine hem doğrudan hem de dolaylı olarak vurgu yapılmıştır.

Ünitenin “Atatürk İlke ve İnkılaplarının Dayandığı Esaslar” adlı dokuzuncu ve son konu başlığında “*Çünkü milli tarih bilincine sahip olmak, aynı zamanda bir arada ve bağımsız yaşamın da başlıca dayanağıdır.” (s.152) şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir. Aynı sayfada “Atatürk’ün, cumhuriyetimizi kurarken ve Anayasa’mızı oluştururken üzerinde durduğu en önemli konu; egemenliğin kayıtsız, şartsız millete ait olmasıdır” ... “Bizlere düşen görev egemenlik hakkımızın güvencesi olan Atatürk ilkelerine sahip çıkmak ve onları sonsuza kadar yaşatmaktır.” (s.152) cümleleriyle egemenlik kavramı üzerinden bağımsızlık kavramına dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Sayfa değişmeden “Kurtuluş Savaşı’nda bağımsızlık için girilen mücadelede Atatürk, ordusu ve silahı olmayan Türk milletinin yalnızca bağımsızlık inancına güvenmişti. Bağımsızlığın ve egemenliğin kazanılmasından sonra Atatürk, Türk milletine olan güvenini Onuncu Yıl Nutkunda şöyle dile getirmiştir: “Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız.” (s.152) Başka bir yerde “Atatürk “Bağımsızlık ve özgürlük benim kaderimdir.” diyerek bağımsızlık ve özgürlüğün önemini vurgulamıştır. Türk milleti, yüzyıllarca süren devlet geleneğinde bağımsızlık ve özgürlüğünden hiç vazgeçmemiştir.” ... “Bağımsızlığı ve özgürlüğü esas alan Atatürk ilkelerinin amacı da Türk milletini, demokratik bir ortam içerisinde, bağımsız ve özgür olarak sonsuza kadar yaşatmaktır.” (s.153) şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.*

Ders kitabının “Demokratikleşme Çabaları” adlı beşinci ünitesinin “Çok Partili Hayat Denemeleri”, “Mustafa Kemal’e Suikast Girişimi”, “Cumhuriyet Yönetimine Yönelik Tehditler” adlı üç ana konu başlığı bulunmaktadır.

İlk konuda “*Demokrasi için ilk koşul, ülkenin bağımsız olmasıdır. Bağımsızlığın var olmasından sonra milli egemenlik ilkesinin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılır. Milli egemenliğin gerçekleştirilmesinde ise siyasi partiler önemli bir aracılık görevi yaparlar.”(s.158) şeklindeki ifadelerde bağımsızlık değerine doğrudan ve dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. “Kurtuluş Savaşı’nın ilk yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisindeki farklı gruplar, milli bağımsızlığı sağlamaya çalıştıkları için uzlaşabiliyorlardı.” (s.159) şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.*

Beşinci ünitenin diğer iki ana konu başlıkları altında bağımsızlık değerine yer verilmemiştir.

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

Ders kitabının “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” adlı altıncı ünitesinde üç ana konu başlığı yer almaktadır. “Atatürk Dönemi Politikasının Temel İlkeleri” adlı ilk konuda “*Atatürk’ün Türk dış politikasında belirlediği hedeflerin başında tam bağımsızlık düşüncesi gelir.*” (174) ve aynı sayfada “*Her yönüyle milli özellikler içeren bu Atatürkçü dış politikada, uluslararası sorunların çözümünde her zaman tam bağımsızlık ilkesi en vazgeçilmez ilke oldu.*” cümlelerinde bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır.

Kitabın “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” adlı ikinci ana konu başlığında “*Böylece Türk milletinin bağımsızlığını çok zor şartlar altında kazandığı derhal anlaşılacaktır.*” (s. 177) şeklindeki ifadede bağımsızlık değerine değinilmiştir. Aynı yerde “*Diğer bir ifade ile savaş alanlarında elinden alınmak istenen bağımsızlık ve özgürlüğün masa başında tescil edilmesinin en büyük örneğidir.*” burada da bağımsızlık değerine yer verilmiştir. Aynı sayfada “*Böylece Millî Mücadele Dönemi ve sonrası, bağımsızlığını kaybeden bütün uluslar için örnek teşkil etmiştir.*” şeklinde bağımsızlık değerine değinilmiştir. “*Bu sözleşme ile Türkiye, izlemiş olduğu barışçı politika ve diplomatik girişimler sonucunda boğazların egemenliğini elde etmiş oldu.*” (s.182) burada egemenlik kavramıyla bağımsızlığa dolaylı olarak vurgu yapılmıştır.

Altıncı ünitenin “Hatay’ın Ana Vatana Katılması” adlı üçüncü ana konu başlığında “*Ayrıca Milletler Cemiyetine başvurarak Hatay’ın bağımsız bir devlet olmasını istedi.*” (s.187) cümlesiyle bağımsızlık değerine değinilmiştir. Sayfa aynı kalarak “*Yapılan seçimlerin ardından kurulan Hatay Meclisi, aldığı kararla Hatay Devleti’nin bağımsızlığını ilan etti (2 Eylül 1938)*” ... “*Atatürk, yaşamının son günlerinde hasta olmasına rağmen, Hatay’ın bağımsızlığı ve Türkiye’ye katılması için büyük bir çaba gösterdi.*” şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.

Ders kitabının “Atatürk’ün Ölümü ve Sonrası” adlı yedinci ünite de beş ana konu başlığı bulunmaktadır. Bunlardan “Atatürk’ün Ölümü, Yurt İçi ve Yurt Dışındaki Yankıları” adlı ilk konu başlığında “*2 Eylül 1938 tarihinde, hasta yatağında yatarken Hatay’ın bağımsız bir devlet olduğu haberini alınca Atatürk, buna çok sevindi.*” (s.194) ifadesiyle bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır. “*Çöküntü halinde bulunan bir imparatorluktan özgür Türkiye’nin doğması, yeni Türkiye’nin özgürlük ve bağımsızlığını şerefli bir şekilde ilan ederek o zamandan beri koruması, Atatürk’ün ve Türk halkının işidir.*” (s.196) şeklinde bağımsızlık değerine değinilmiştir.

“Atatürk’ün Eserleri” adlı ikinci konu başlığı altında “*Bu ilkelerin yöneldiği temel amaç ve Atatürk toplumuna getirdiği en büyük yenilik; milli egemenlik ilkesine dayanan tam bağımsız, güçlü, modern ve laik Türkiye*

Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır."(s.198) ifadesiyle bağımsızlık değerine doğrudan ve egemenlik kavramıyla dolaylı olarak bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır.

"Yeniden Çok Partili Siyasi Hayat" adlı beşinci konuda "*Siyasi hayatta atılacak bu adım ile cumhuriyetin temel ilkesi olan ulusal egemenlik anlayışı pekişmiş olacaktı.*" (s.206) cümlesinde ulusal egemenlik kavramıyla bağımsızlık değeri dolaylı olarak ifade edilmiştir.

Son ünite de "Atatürk'ün İkinci Dünya Savaşı Öncesi Tespitleri" adlı üçüncü ve "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'ye Etkileri" adlı dördüncü konuları içerisinde herhangi bir bağımsızlık değerine rastlanılmamıştır.

2.2. Ölçme ve Değerlendirme Etkinliklerinde Bağımsızlık Değerine Ulaşılan Bulgular

Ders kitabında yer alan ünitelerin; Hazırlık yapalım, Araştırmamız, Sıra Sizde, Soru / Yorum, Unutmayınız, Görüşünü Söyle, Bunları Biliyor musunuz, Metin İnceleme, Bölüm Sonu Ölçme Değerlendirme Soruları ve Testleri gibi kısımları incelenerek bağımsızlık değerine ilişkin bulgular tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Bir kahraman doğuyor" adlı ilk ünitenin Hazırlık Yapalım (s.13) adlı konu başlığında "*Balkanlar'da Osmanlı egemenliğindeki toprakların elden çıkmasının nedenlerini araştırınız.*" cümlesinde egemenlik kavramı üzerinden bağımsızlığa dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Sıra Sizde (s.31) adlı bölümde "*Bağımsızlık benim karakterimdir*" ifadesinde bağımsızlık değerine değinilmiştir.

"Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar" adlı ikinci ünitenin *Unutmayınız* (s.55) adlı kısımda "*Yararlı cemiyetler, bölgesel nitelikli olduğundan bağımsızlık yolunda ortak hareket edemediler.*" cümlesinde bağımsızlık değerine yer verilmiştir.

Görüşün Söyle (s.56) adlı bölümde "*Mustafa Kemal, 1927 yılında okuduğu Nutuk'ta Türk milletinin işgal altında yaşayamayacağını, bağımsız yaşayamamaktansa ölmeyi tercih edeceğini söylemişti.*" şeklinde bağımsızlık değerine değinilmiştir.

Ölçme değerlendirme (s.73) 'C' bölümündeki 4. soruda "*BMM'nin açılması ile birlikte Türk milletinin tarihinde yeni bir dönem başlamış ve milli egemenliğe dayalı bir devletin temelleri..... Kentinde atılmış oldu.*" şeklinde boşluk doldurmalı soruda egemenlik kavramıyla bağımsızlık değerine dolaylı olarak vurgu yapılmıştır.

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

Çoktan seçmeli (s.73) 'D' bölümünde 3. soruda “*Amasya Genelgesi'nde,*” şeklinde başlayan soruda cevap kısmında “*Bağımsızlık mücadelesini ülke genelinde yaygınlaştırmak*” şeklinde bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.

“*Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm*” adlı üçüncü ünitenin Araştırınız (s.77) adlı bölümde “*Maraş, Antep, Urfa ve Adana illerindeki halkın Millî Mücadele ve bağımsızlık konusunda neler yaptığını araştırınız.*” şeklinde bağımsızlık değerine değinilmiştir. Görüşünü Söyle (s.78) adlı kısımda “*Bayrak olayının Maraş halkı üzerinde nasıl bir etki yaptığını düşünüyorsunuz? Bayrak ve bağımsızlık hakkındaki düşüncelerinizi söyleyiniz.*” ifadesiyle bağımsızlık değerine vurgu yapılmıştır. Unutmayınız (s.83) adlı bölümde “*TBMM Hükümeti, Londra Konferansı'na katılmakla barışçıl bir tutum izlediğini tüm dünyaya gösterdi.*” ifadesiyle barış değeri ifade edilmiştir. Ölçme ve Değerlendirme (s.101) 'B' bölümünün 6 sorusunda “*Lozan Barış Antlaşması'nda ekonomik bağımsızlığımızı sınırlayan.....tamamen kaldırılmıştır.*” şeklindeki boşluk doldurmalı soruda bağımsızlık değeri verilmeyle çalışılmıştır.

“*Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye*” adlı dördüncü ünitenin Unutmayınız (s.119) adlı bölümünde “*Ümmetçilik anlayışı tamamen sona erdirilerek milli egemenlik ilkesi pekiştirildi.*” ifadesiyle milli egemenlik kavramıyla bağımsızlığa vurgu yapılmıştır.

Ölçme Değerlendirme (s.154) 'C' bölümünün 3. sorusunda “*Cumhuriyet, egemenliğin bir kişiye veya zümreye değil, bütün yurttaşların yönetime eşit biçimde katıldıkları bir yönetim şekli olarak tanımlanır*” şeklinde Doğru/Yanlış seçenekli soru tipinde egemenlik kavramı üzerinden dolaylı olarak bağımsızlık değeri ifade edilmiştir.

“*Demokratikleşme Çabaları*” adlı beşinci üniteye Soru Yorum (s.158) kısmında “*Milli egemenliğin sağlanmasında siyasi partiler nasıl bir rol oynar?*” görüşlerinizi söyleyin şeklindeki soruda milli egemenlik ile bağımsızlığa dolaylı vurgu yapılmıştır.

“*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*” ve “*Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası*” son üniteleri altında ölçme ve değerlendirme bölümlerinde bağımsızlık değeriyle ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan barış ve bağımsızlık değerlerinin 8. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında ne derece yer aldığı ve nasıl ifade edildiği incelenmiştir.

Bağımsızlık değeri, ilk ünite 5, ikinci ünite 16, üçüncü ünite 8, dördüncü ünite 19, beşinci ünite 3, altıncı ünite 4, yedinci ünite 4 kez yer verilmiştir (Tablo 1). Ünite bazlı inceleme yapıldığında bazı ünitelerde olan ana konu başlıkları içerisinde bağımsızlık değerine hiç yer verilmediği görülmüştür. Ölçme ve değerlendirme kısımlarındaki etkinlik bölümlerinde ise bağımsızlık değerine oldukça az yer verilmiştir.

Literatür incelendiğinde bu araştırma ile benzerlikler gösteren çalışmalara ulaşılmıştır. Keskin (2008, s.508) tarafından yapılan “*Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğin Araştırılması*” adlı çalışmada Cumhuriyet döneminde uygulanan Tarih ve Sosyal Bilgiler derslerinin öğretim programlarında çoğunlukla bazı değerlere fazlaca yer verildiğini, bu değerlerin duyarlılık, bağımsızlık, vatanseverlik ve milli bilinç olduğunu ifade etmiştir. Yine Keskin (201, s.671) tarafından “*Tarih Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi*” adlı çalışmada, tarih öğretim programına dayalı adil olma, bilimsellik, bağımsızlık, barış, duyarlılık, milli bilinç gibi değerlere çoğunlukla yer verildiğini belirtmiştir.

Kuş, Meray ve Karatekin (2013, s.202), “*İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler*” adlı çalışmada, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında bağımsızlık değerine (8) defa yer verilirken, beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında (9) defa yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Kurtde Fidan ve Gedik (2018, s.268), “*İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabında Yer Alan Değerler*” isimli çalışmada en az ele alınan değerin bağımsızlık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmalara göre incelenen ders kitaplarında bağımsızlık değerine az yer verildiği görülmektedir. Bu araştırmada ise bağımsızlık değerine oldukça fazla yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analiz neticesinde barış değerine ilk ünite 1, ikinci ünite 2, üçüncü ünite 2, dördüncü ünite 3, beşinci ünite 1, altıncı ünite 7, yedinci ünite 4 kez yer verildiği tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere bazı ünitelerde barış değerine çok az yer verilmiştir. Yine ölçme ve değerlendirme etkinlik bölümleri incelendiğinde barış değerine bazı ünitelerde hiç yer verilmezken diğerlerinde de oldukça az yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde Güzel Candan ve Ergen (2014, s.157) “*3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi*” adlı çalışmada ders kitaplarında en az işlenen değerler içerisinde barış değerinin de olduğunun

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

sonucuna varmıştır. Kuş, Merey ve Karatekin (2013, s.202), “İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler” adlı çalışmada, dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında barış değerine (1) defa, beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında barış değerine (5) defa yer verildiğini belirtmiştir. Aktan ve Padem (2013, s.52) “İlköğretim 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Okuma Metinlerinde Yer Alan Değerler” adlı çalışmada 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan metinlerde en fazla (8) yer alan değerler arasında barış değerinin de olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada ise bağımsızlık değerine oranla barış değerine az yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ile literatürde farklı sonuçlara ulaşan çalışmaların olduğu görülmektedir.

Ders kitapları ve öğretim programları öğrencilere kazandırılmak istenen değerleri aktarmada köprü görevi üstlenen ana kaynaklardır. Alanyazında sosyal bilgiler ders kitaplarıyla ilgili değer eğitimi üzerine birçok çalışmayla karşılaşmıştır (Faiz ve K. Avcı, 2018; Kafadar, 2019; Karacan, 2018; Şahin ve Ersoy, 2012; Topkaya, 2011). Daha önce belirtildiği üzere barış ve bağımsızlık değeri, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde yer alan değerlendendir. Bu nedenle ilkokuldan başlanarak ortaöğretimin sonuna kadar geçen zorunlu eğitim süresi boyunca sistematik olarak ders programlarında yer alması gerektiği açıktır. Bu bağlamda şu öneriler sunulabilir.

- Ders kitaplarında bağımsızlık ve barış gibi evrensel boyutta değerlendirilen değerlerin önemi vurgulanmalı ve kitap bölümlerine orantılı şekilde dağıtılması gerektiği düşünülmektedir.
- Öğrencilerin barış ve bağımsızlık değerlerinin tam manasıyla öğretilmesi için ders dışı etkinliklere (çevre ve müze gezileri vb.) yer verilmesi öğretimin kalıcı olmasını sağlayacaktır.
- Ders kitabında, barış ve bağımsızlık değerleri film sahnelerinden karelerle desteklenebilir.
- Etkinlik kısmında destanlar, efsaneler, biyografiler ve tarihi romanlar gibi edebi ürünlerden faydalanıp ayrıca tarihi filmler de izletilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akcan, E. & Doğan, A. (2020). A review of educational philosophy from different perspectives through an analysis of period movies during the era of the war of independence and the early republic of Turkey (1920-1940). *International Journal of Progressive Education*, 16(5), 199-215.

- Aktan, O. & Padem, S. (2013). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Aktaş, Ö. & Safran, M. (2013). Evrensel bir değer olarak. barış ve barış eğitiminin tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 172(172), 131-148.
- Aydemir, A. & Kalın, Ö. (2018). 8. Sınıf öğrencilerinin bağımsızlık, özgürlük, özgüven ve çağdaşlaşma değerlerine yönelik görüşlerinin ve algısal değişimlerinin incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 87-100.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2021). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (30. Baskı). Pegem.
- Creswell, J. W. (2016). Nitel çalışma tasarımı. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 42-68). Siyasal (Orijinal eserin yayın tarihi 2013).
- Dolmaz, M. & İlhan, G. O. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlerin öğretiminde felsefi eserler: Stoacılar örneği. *Journal of History School*, 53, 2651-2680.
- Faiz, M. & Karasu Avcı, E. (2018). 4.ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “Etkin Vatandaşlık” Öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Fidan, N. K. (2018). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 251-272.
- Güzel Candan, D. & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Kafadar, T. (2019). *Türkiye, ABD ve Fransa'nın Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karacan, H. (2018). Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer alan milli ve evrensel değerlerin analizi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 1(1), 1-10.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin*

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

Araştırılması. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Keskin, Y. (2015). Tarih dersi öğretim programı ve ders kitaplarında değerler eğitimi. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 659-674.
- Kurtdede Fidan, N. & Gedik, H. (2019). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(16), 251-272.
- Kuş, Z., Merey, Z. & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd Edition). SAGE.
- Parlakıyıldız, H. (1999). *İlkokulların Dördüncü ve Beşinci Sınıflarında Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler Üzerine bir İnceleme*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Silverman, D. (2018). *Nitel Verileri Yorumlama*. (E. Dinç, Çev). Pegem. Orijinal eserin yayın tarihi 1993).
- Şahin, T., & Ersoy, F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Topkaya, Y. (2011). *Sosyal bilgiler Programında Yer Alan Değerlerin Ders Kitaplarına Yansıma Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Pegem.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı), Seçkin.

EXTENDED ABSTRACT

It is known that values shape people's lives, attitudes and behaviors and contribute to the change and development of their perspective on the world (Ulusoy & Dilmaç, 2016, p. 6). In addition, it contributes to the individuals who continue

their lives as a social entity to communicate effectively with those around them and to determine the position of the person in the society (Yazıcı, 2006, p. 499). Values may differ from person to person, from society to society, but some values can appeal to every society and every segment of society. These are values that are approved and adopted by everyone and make everyday life easier. Values with such common characteristics can also be called universal values (Güzel Candan & Ergen, 2014, p. 138).

The universally accepted value of peace and independence is among these values. It can be said that the concept of peace is a value that adopts the principle of people to behave in the desired direction with other people. In addition, it does not only mean the end of wars and violence, but it can also include concepts such as peace, love, prosperity, justice, equality, and trust. Peace includes respect and love for all living things. The United Nations and UNESCO announce the importance of the value of peace as a teachable value. For this reason, the value of peace has been included in the education programs of UNESCO and "Nobel Peace Prizes" have started to be given in order to honor individuals who contribute to world peace. While peace education was included in history and religious education in the 19th century, it established itself as a universal value in the second half of the 20th century (Aktaş & Safran, 2013, p. 131). In this context, it is thought that the research carried out will contribute to the field as well as an example for further research to be conducted.

Aim of the Study: In this study, it was aimed to examine the handling of the values of peace and independence in the 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook. In line with this general purpose, answers are sought for the following sub-questions.

1. How is the value of peace included in the 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook?
2. How is the value of independence included in the 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook?

Research Model: The study was carried out in order to determine the situation where the values of peace and independence are included in the 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook. In this study, qualitative research method, which is defined as the interpretation of the opinions of individuals, a certain group or the data obtained by examining and researching the documents (Creswell, 2013, p.44).

Study Material: In this study, an 8th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism textbook prepared by the Ministry of National

8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Barış ve Bağımsızlık...

Education taught in secondary schools in the 2020-2021 academic year was selected as the sample.

Data Collection Tools: In this study, the analysis form developed by the researchers was used. This form includes the title of the topic, the number of pages, descriptive data, and sections on the values of independence and peace. The book has been examined page by page. The texts and assessment and evaluation sections in the relevant units were examined in detail, and the data on independence and peace values were written in this form.

Data Analysis: The findings obtained within the scope of the research were processed in detail into the form used as data collection tool according to predetermined criteria. These data were analyzed by descriptive analysis method in accordance with the nature of this research.

Findings: 8th grade T.C. History of Revolution and Kemalism textbook; It consists of seven chapters named "*A Hero Is Born, National Awakening: Steps Taken towards Independence, A National Epic: Either Independence or Death, Kemalism and Modernizing Turkey, Democratization Efforts, Atatürk Era Turkish Foreign Policy, Atatürk's Death and After*".

The findings of the research are presented under this heading. When the research findings were examined, 59 findings related to the value of independence and 20 findings related to the value of peace were reached. The texts on the value of peace related to the values of peace and independence and the assessment and evaluation sections were examined and the findings were tried to be determined. If some of the findings are to be given as an example; in the main subject titled "Mustafa Kemal's Military Life", "*He is a leader who established a national, fully independent Turkish state by defeating the forces occupying his country, and who started the struggle to raise this state above the level of modern civilization and succeeded.*" (p.30), the value of direct independence is given.

Discussion, Conclusion and Recommendations: The value of independence is given as 5 times in the first unit, 16 times in the second unit, 8 times in the third unit, 19 times in the fourth unit, 3 times in the fifth unit, 4 times in the sixth unit, and 4 times in the seventh unit. When unit-based analysis is made, it is seen that the value of independence is not included in the main subject headings in some units. In the activity sections in the measurement and evaluation sections, the value of independence is given very little. As a result of the analysis, it was determined that the value of peace was given 1 time in the first unit, 2 times in the second unit, 2 times in the third unit, 3 times in the fourth unit, 1 in the fifth unit, 7 times in the sixth unit, and 4 times in the seventh unit. As can be seen, in

some units, the value of peace is given very little space. Again, when the measurement and evaluation activity sections were examined, it was concluded that peace value was not included at all in some units, but very little in others.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52579>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	07.09.2021	Submitted date
Kabul tarihi	24.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karaimamoğlu, T. (2022). Orta Çağ Avrupa'sında Hastanelerin Kuruluş Süreci ve Üstlendikleri Görevler. *Journal of History School*, 56, 89-107.

ORTA ÇAĞ AVRUPA'SINDA HASTANELERİN KURULUŞ SÜRECİ VE ÜSTLENDİKLERİ GÖREVLER

Tolgahan KARAIMAMOĞLU¹

Öz

Günümüzde insan yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olan hastanelerin tarihsel kökenleri oldukça eskidir. Hristiyanlığın Avrupa'da yayılmasına ek olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkması sağlık hizmetleri ve bu bağlamda hastanelerin gelişim seyrinde ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle pozitif bilimlerin etkisinin azaldığı dönemlerde din adamları ve mabetler sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde başat rol oynamaya başlamıştır ki neticede ortaya çıkan pratikler söz konusu kurumların gelişmesine etki etmiştir. Günümüzden farklı olarak daha ziyade alt gelir gruplarına dâhil olan kişilerin istifade ettiği bu kurumlarda 11. yüzyılla birlikte önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Haçlı Seferleri ve Avrupa'nın dâhili yapısında yaşanan değişim ve dönüşümler sağlık hizmetleri veren kurumların sayısı, büyüklükleri ve verdikleri hizmetleri etkilemiştir. İngiltere'den İtalya'ya kadar sayıları binleri geçen bu yapıların ömrü kısa süreli, verdikleri hizmetler ise oldukça kısıtlı kalmıştır. Din adamlarının gönüllülük esasına göre hizmet sundukları bu tarz kurumlarda özellikle cüzzam gibi salgın hastalıları taşıyanlar kabul edilmediği gibi aynı zamanda kadın ve erkekler farklı mekanlarda tedavi edilmekteydi. On beşinci yüzyılla birlikte bu hastanelerin verdikleri hizmetlerde genişlemeye ve daha fazla sivilleşmeye başlamışlardır. Bu makale, Orta Çağ Avrupa'sında zenginlerin maddi destekleri ve Hristiyanlığın ahlak duvarlarıyla örülen hastanelerinin gündelik hayattaki yerini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ Avrupa'sı, Hastaneler, Hristiyanlık, Kuruluş.

¹ Öğr. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tolga_han33@windowslive.com, Orcid: 0000-0002-7614-4428

The Establishment Process of Hospitals in Medieval Europe and Their Duties

Abstract

The historical origins of hospitals, which have a very important place in human life today, are quite old. In addition to the spread of Christianity in Europe, the disappearance of the Western Roman Empire has been a serious turning point in the development of health services and hospitals in this context. Especially in the periods when the influence of positive sciences decreased, clergy and temples started to play a leading role in the conduct of health services, and the resulting practices affected the development of these institutions. With the 11th century, important changes began to occur in these institutions, which, unlike today, are mostly used by people from lower income groups. The Crusades and the changes and transformations in the internal structure of Europe affected the number, size and services of health care institutions. The life span of these structures, whose number exceeds thousands from England to Italy, was short-lived, and the services they provided were very limited. In such institutions, where the clergy provided services on a voluntary basis, those with epidemic diseases such as leprosy were not accepted, and at the same time, men and women were treated in different places. With the fifteenth century, the services provided by these hospitals began to expand and become more civilized. This article deals with the financial support of the rich in Medieval Europe and the place of the hospitals built by the moral walls of Christianity in daily life.

Keywords: Medieval Europe, Hospitals, Christianity, Foundation.

GİRİŞ

Hastane, hastaların sürekli gözetim altında tutulması ve tedavisi için özel olarak kullanılan bir oda, bina veya binalar topluluğu olarak tanımlanır. Hastaneler sağlık hizmetlerinin verildiği yapılardır. Daha açık ifadeye göre “mabetler din için neyse, saray monarşi için neyse günümüzün hastanesi de tıp için odur” ve vazgeçilmezdir. Hastaneler, tıbbın en ileri düzeyde, profesyonelce, en yeni ve karmaşık tekniklerle uygulandığı yerlerdir. Gelişmiş ülkelerde sağlık bütçesinin önemli bir kısmı hastanelere aktarılır. Günümüzün gelişmiş teknolojisi ve uzmanlaşmış personeliyle donatılan hastaneler, kompleks yapılarıyla binlerce kişiye hizmet vermektedir. Ancak vazgeçilmez bir nokta da olan bu sağlık kuruluşları için ilk zamanlar da tam tersi olduğu bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Tıp ilk zamanlar hastanesiz uygulanmaktaydı ve hastaneler Orta Çağ’a kadar çokta gerekli olmayan kurumlar olarak kalmışlardır. Hatta genel kanıya göre hastanelerin gerekli olduğu düşüncesine uzun süre şüpheyle yaklaşılmıştır (Porter, 2015, s. 139).

Buna karşın günümüzdeki gibi anlamlar yüklenmesi de hastanelerin uzun bir tarihi vardır. Bakıldığında Hellen ve Roma dünyasında hastanelerin ön prototiplerine rastlanmaktadır (Turan, 2018, s.90-91, 92-94).² Antikçağ'da Hellen şifa Tanrısı Asklepios'a adanmış, Asklepieia (Ἀσκληπιεία-Ἀσκληπιεῖον) olarak bilinen tapınaklar, tıbbi tavsiye ve şifa merkezleri olarak işlev görmektedir (Risse, 1999, s.56-59; Özdemir, 2019, s.12).³ Bunlar arasında Kos, Pergamon, Epidauros ve Knidos'da bulunan Asklepios tapınakları en ünlü olanlarıdır. Bu Hellen tapınakları hastalara ve sakatlara adanmıştı ama modern hastanelere benzemiyordu. Buna karşın, Asklepiyon'lar yileşmeye elverişli kontrol edilen alanlar sağladı ve şifa için yaratılan kurumların birçok gereksinimlerini karşıladı. Antik Hellen tıbbının Roma'ya giriş yaptığı yer olarak kabul edilen Epidauros Asklepiyonu'nda MÖ 350 yılına tarihlenen üç büyük mermer panoda, tapınağa gelen 70 hastanın isimleri, hastalık şikayetleri ve tedavileri ayrıntılarıyla yer almaktadır (Askitopoulou, 2002, s.11-17). Roma döneminde de Asklepios tapınımı yaygındı. İlginç şekilde kayıtlara göre Atina donanmasında Therapia ve Roma donanmasında da Aesculapius adında bir geminin olması, onların hastane gemilerine sahip olabileceğini dahi düşündürmektedir (Pictet, 1960, s.154).

Roma'da ise ilk hastanenin kökenleri tartışmalı bir konudur. Bir anlatıya göre MÖ 293'te Roma'da patlak veren bir salgın hastalık nedeniyle, Yunanistan, Epidauros'a bir heyet gönderilmiş ve kutsal bir yılan (günümüzde tıbbın simgesi olan yılan) ile Roma'ya gelen şifa kültü Asklepios'a Tiber'de bir tapınak inşa edilmiştir (Liv. X, 47.)⁴ Bu ada hastanesine, Cumhuriyet döneminde hasta köleler gönderilmiştir. Cumhuriyet döneminde Roma'da çok fazla köle olduğu kabul edilmektedir ve kölelerin tedavileriyle ilgili herhangi bir kamu hükmü de yoktur. Bunun için Tiber, St. Bartholomew Adası'ndaki tapınak hasta ve yoksul köleler için tedavi olma imkânı sağlamıştır.

² Antik Çağ'da ortaya çıkan salgın hastalıklar bağlamında bkz.

³ Yunan mitolojisinde Asklepios, Apollo'nun oğlu olarak hekimlerin başı kabul edilmekteydi. Homeros'a göre Khiron isimli bilge ve asil bir sentor Asklepios'a tüm hastalıkların sırlarını öğretmiştir. Antik tıbbi sistemler, hastalıkları belirlemek için büyük ölçüde büyülü ve dini açıklamalara dayanmaktadır. Bunun yanı sıra ampirik tedavilerle kısmen felsefi yöntemler de kullanılmaktaydı. Hastalar "inkübasyon", bekleme ve şifa bulma yöntemine dayanarak, Asklepios tapınaklarında gecelerini geçirmekte, tanrıların rüyalarına girmelerini ve tedavi etmesini umut etmekteydi. Ancak MÖ 7. ve 5. yüzyıllar arasında, felsefe okullarının etkisiyle, Anadolu'da Knidos, Sicilya'da Krotona, Rodos, Kyrene ve Kos'ta, laik bir tıp anlayışı ve dini olmayan bir tıbbi gelenek geliştirilmiştir. Böylece dini dogmatizmin sertliğinden arınan tıp bilimsel seviyelere yaklaşmıştır. Asklepiyon'larda hidroterapi, psikoterapi ve fizik tedavi yöntemlerinin kullanıldığı düşünülmektedir.

⁴ "...Kitaplarda Asklepios'un Epidauros'tan Roma'ya getirilmesi keşfedildi, fakat o yıl bu konuda hiçbirşey yapılamamıştı, çünkü konsüller savaşla meşguldü..."

Böylece ada köleler için bir sığınak ve şifa merkezi haline gelmiştir. İmparatorluk döneminde hastalığı yüzünden sabiplerince terkedilmiş köleler hem imparator Claudius döneminde hem de daha sonra Justianus kanunlarınca özgür olarak kabul edilmiştir (Suet. Claud. XXV. 2;⁵ Dig. XL. 8. 2.) Bu durumu Roma’da kamu hastanesinin erken bir modeli olarak kabul edenler bulunmaktadır (Özdemir, 2019, s. 24).

Roma İmparatorluğu’nda hastane formunu karşılayacak en gelişmiş yapılar ise M.Ö. 100 civarında hasta askerler ve gladyatörlerin bakımı için inşa edilen *Valetudinaria* adı verilen binalardır (Majno, 1991, s.382-392). Majno bu askeri sahra hastanelerinde istisnai durumlarda sivil veya kölelerin de tedavileri yapıldığı kabul edilmektedir. Ancak bu binalar orduya adanmış yapılar ve sivilere hizmet verme amacı taşımamışlardır. Bu durumun Roma’da hekimlik mesleği ve hekimlerin sosyal statüsüyle ilgili olduğu kabul edilmektedir. Zira Roma’da hekimlik kölelik mesleğidir. Roma askeri hastanelerin en iyi örneklerinden biri Düsseldorf yakınlarında bulunan ve MS 100’e tarihlenen Novaesium’dur. Flavius Vegetius Renuis, *De Re Militari* (Roma Tarihi) adlı eserinde Romalıların hastane ile orduyu özdeşleştirmelerini şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

Ordunun sağlığı, su temini, mevsim, ilaç ve egzersiz ile korunabilir. Hasta askerlerin uygun yiyeceklerle sağlığına kavuşturulmasını ve doktorların becerileriyle tedavi edilmesini titizlikle aramak, kıdemli subayların, komutanların ve generallerin sürekli görevidir. (Veg. Mil. III. 2; Davies, 1989, s.209-210).

Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu’nda kabul edilmesi ise hastaneler için gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Birinci İznik Konsili’nin (MS 325) ardından katedrallerin yer aldığı yerleşimlerde hastaneler inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında IV. yüzyılın sonlarına doğru Konstantinopolis’te doktor Saint Sampson ve Kayserili Basil tarafından yaptırılanlar ilk örneklerdendi (Byrne, 2008, s. 269). St. Jerome’nin anlattıklarından hareketle Roma’daki ilk sivil devlet hastanesi, Hristiyanlığı kabul eden ve ölmeden önce ikinci bir eşle evlenmek için kefaretiler olarak hastalara yardım etmeye karar veren zengin bir Roma başhemşiresi Fabiola tarafından kurulmuştur. Fabiola, 390 yılında, hastane için mal varlığını satmıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda, hastanenin beş koğuşa sahip olduğunu ve en az 400 yatak için yer olabileceği tahmin edilmektedir (Kelly-A, 2009, s. 151).

---

⁵ “...Bir takım kişiler hasta ve düşkün kölelerimi, sağaltmakla uğraşmayarak, Asklepios adasına bırakınca, bırakılanların hepsinin özgür kılınmasına ve iyileşmeleri durumunda yeniden efendilerinin buyruğu altına girmemelerine; buna karşılık bırakıp gitmek yerine öldürmeyi seçen birinde kıyım suçu ile yargılanacağına ilişkin karar çıkarttı ...”

Doğu Roma İmparatorluğu'nda hastane benzeri irili ufaklı pek çok tesis bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlık öncesi döneminde hiçbir sivil hastanenin bulunmamasına karşın V. yüzyılın başlarında hastanelerin Bizans'ın doğu topraklarında yaygın hale gelmesi ise tam anlamıyla radikal bir değişimdi. Ardından İslamiyet'in gelişiyle birlikte Müslüman dünyasında hastanelere ilişkin yeni atılımların ortaya çıkması bu kurumların sistemleşmesi bakımından yeni bir dönemi başlamıştır. Avrupa'da ise nüfusun dramatik şekilde arttığı ve Haçlı Seferleri'nin başladığı süreç olan XI. yüzyılla birlikte hastanelerin sayısında bir patlama yaşanmıştır. Dolayısıyla Orta Çağ Avrupa'sında bu örneklerin ve yaşanan önemli olayların etkisiyle hastaneler kurumsal bir yapı kazanmaya ve tıbbın ayrılmaz parçaları olmaya başlamışlardır.

Avrupa'da Hastanelerin Gelişim Süreci

Orta Çağ ile birlikte Avrupa'da sivillerin tedavi edilmesine yönelik hastaneler Hıristiyanlık şemsiyesi altında ortaya çıkmıştır. Bu durum tesadüf değil, zira Hıristiyanlıkta kutsallık ve şifacılık el ele gidiyordu. Orta Çağ hastanesi, Hıristiyan bir misafire sunulan misafirperverlik kavramına dayanıyordu ve *Mesih'in Yedi Merhametli Eyleminin* iziksel düzenlemesi olarak hizmet ediyordu: Fakirleri beslemek, fakirleri giydirmek, içki getirmek, yolcuyu barındırmak, mahkumları ziyaret etmek, hastalarla ilgilenmek, ölüleri gömmek. Zira hastane sözcüğünün kökenine bakıldığında hospital, hôtél, spital ve hospice kelimelerinin tümü, "yabancılar için bir barınma yeri, bir konaklama, bir han, bir misafir odası" anlamına gelen Latince *hospitium* kelimesinden türetilmiştir. Hastane anlamına gelen *hôtél* sözcüğü, erken dönem Fransızca bir terimdir ve hastalıkla bağlantısı olmayan, ücretini veren konuklara konaklama sunan bir binayı ifade eden mevcut sözcüğün öncüsüdür. Dolayısıyla Orta Çağ'daki hastaneler, kelimenin modern anlamıyla gerçekten hastaneler değildi (Gilchrist, 1995, s. 9-10).

Hıristiyan hayırseverliğinin, merhamet ve ilginin ifadesi olarak hasta bakımı, Avrupa'da hastanelerin kurulmasında motive edici güç olmuştur. İmparator Konstantin'in IV. yüzyılın başlarında, Hıristiyan olmasından sonra hastaneler dini kurumlar olarak, genellikle kendilerini Tanrı ve insana hizmete adanmış dini tarikatlarla bağlantılı biçimde kurulmaya başlamıştır. Bizans'ın öncü adımlarından hareketle Avrupa'da VI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, manastır hastanelerinin kurulması, hükümdarların da desteğiyle artmıştır. Bu tarihten sonra Bizans ve Avrupa topraklarında hastaneleri sayıları gittikçe artmıştır. Rahiplerin ve tarikatlardaki diğer din görevlilerinin himayesinde toplanan bağışlarla kurulan binlerce hastane ise çoğunlukla kısa ömürlü olmuştur. Bu mütevazı yapılar en fazla on yatak ve birkaç tarikat sorumlusuna sahipti. Bu

kurumlar için asıl amaç hastalar için tıbbi tedavi olanakları sağlamaktan çok onları günahlarından arındırarak huzur içinde ölmelerini sağlamaktı. Bu yanıyla fiziksel değil ruhsal ıstıraba odaklanan bu yapılar hasta ve düşkünleri barındırsalar da herhangi bir tıbbi uzmanlık alanına sahip değillerdi. Bir nevi düşkünlerevi gibiydiler ve ana misyonları insanlara barınma ve bakım imkânı sunan merkezler olarak hizmet etmekte (Porter, 2015, s.139-140).

Ancak zamanla büyük kentlerde bazı hastaneler göze çarparcak şekilde büyümeye başlamıştır. Avrupa'da dönemine göre gelişmiş ve sabit mekanlar olarak ön plana çıkan belli başlı hastanelerden bir kısmı şu şekildedir: Frank Kralı Chilbert, 542'de Lyon'da Hôtel Dieu'yu kurarken Büyük Theodoric (493-526), hastaneler için ciddi destekler vermiştir. Merida, İspanya (580), Efes'teki St. John Hastanesi (610), Konstantinopolis'teki Pantokrator (VII. yüzyıl), Paris'teki Hôtel Dieu (651), Montpellier (738), İngiltere'deki St. Albans (794), St. Maria della Scala, Siena (898) ve Alplerdeki St. Bernard Hastanesi (962). Ayrıca Charlemagne (747-814), topraklarında inşa edilen her katedrale bir okul, manastır ve hastane eklenmesine dair bir kararname yayınlamıştır. İngiliz bilgin ve din adamı Alcuin, 796'da yazdığı bir mektupta, York Başpiskoposu II. Eanbald'ı kendi piskoposluk bölgesinde hastane kurmaya çağırmıştır (Aitken, 1984, s.12).

İtalya'da Nursialı Aziz Benedic, 529'da Montecassino'da bir manastır ve hastanenin kurulmasına öncülük etti. Aziz Benedict, hastalara bakmak için ahlaki yükümlülükleri zorunlu kılan en etkili girişimlerden birini başlattı. Bu yanıyla "Benedictin Tarikati" daha sonra kurulan manastır kurumları için model oldu. Avrupa'da 742'de yapılan bir Kilise Konsili'nde tüm keşişlerin ve rahibelerin hayatlarını, manastırlarını ve hastanelerini Benedictine Kuralına göre yönetmeleri gerektiğine karar verilmiştir. Bu girişim, Orta Çağ Avrupa'sında hastanelerin kilise tekelinde bir düzen ve iltizam kazanmasının ve hatta bu konuda belli yönetmelikler çıkarılmasının ilk ve öncü adımı olmuştur (Green, 1985, s. 200-243). Avrupa'da bu adımlar atılıp bir hastane düzeni kurulmaya çalışırken aynı dönemde Bizans'ın oldukça ileride olduğunun da söylenmesi gerekir. Zira VII. yüzyılda Konstantinopolis'teki bazı hastanelerin kadın ve erkekler için ayrı koğuşları, cerrahi ve göz hastalıkları içinde ayrı özel odaları vardı (Temkin, 1962, s.95-113).

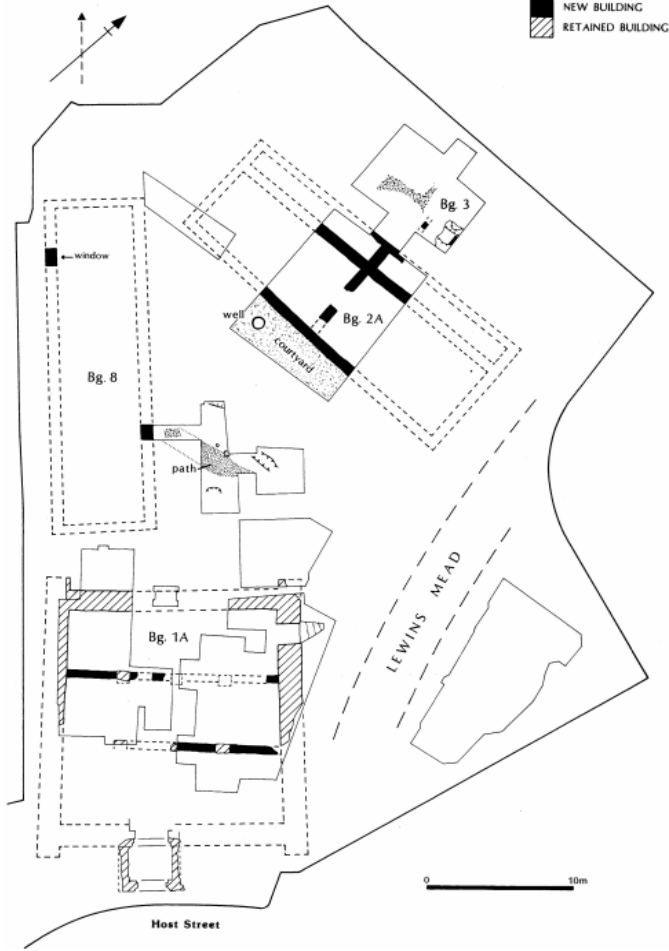
Bu gelişmelerin yaşandığı sırada İslamiyet'in gelişi tıbbi gelişim ve hastane kurumuna önemli katkılar sağlamaya başlamıştır. Müslüman alimler yeni tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Bunun yanında hastane sistemine göre hasta veya yaralılar (erkekler/kadınlar) genellikle tıp fakültesi olarak ikiye ayrılan hastaneler olan Bimaristan'larda (Farsçada hastaların evi veya yeri anlamına gelir) tedavi edilmiştir. İmaristanın ilk örneğinin Hz. Muhammed tarafından

Hendek Savaşı sırasında yaralanan askerleri tedavi etmek için kurulan bir çadır olarak kaydeder. Sekizinci yüzyılın başında, Şam'da Emevi Halifesi tarafından yaptırılan Bimaristan'da, doktorlar körlükten cüzam hastalığına kadar çeşitli rahatsızlıkları tedavi ettiler. Bu Avrupa'nın çok önünde bir adımdı. Aynı zamanda Avrupa'nın tersine bu hastaneler, yaş, cinsiyet, din veya vatandaşlık gözetmeksizin bütün hastaları kabul ediyordu. Daha büyük Bimaristan'lar, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar ve akıl hastalığı, oftalmoloji ve cerrahi için ayrı alanları içeriyordu. Onuncu yüzyılda Kahire, Bağdat, Şam ve diğer Müslüman kentlerinde genel amaçlı bimaraneler bulunuyordu. İslam Altın Çağı olarak bilinen bu dönemde hastane düzeninin Müslüman dünyasında oldukça gelişmesi özellikle Haçlı Seferleri sırasında Avrupa hastane teşkilatı içinde yönlendirici olmuştur (Batirel, 1999, s.578-80; Wakim, 1944, s.96-104; Edriss vd. 2017, s.223-229).

Avrupa'da on birinci yüzyılla birlikte hastanelerin arkasındaki destek sadece manastırların değil sivillerin de katılımıyla yeni bir form aldı. Bu yeni süreçte Avrupa'nın artan nüfusu paralelinde manastır revirleri genişlemeye devam etti, ancak büyük merkezlerde şehir babaları sivil destekle yürütülen hastaneler açarken, kilise yetkilileri de kamu hastaneleri açtı. Manastır kurumları, daha önce revirlerle sınırlı olan tıbbi hizmetlerini kademeli olarak sivil halka doğru genişletmiş ve hastaneye yatarak tedavi olma süreci hız kazanmıştır. Bunda manastırlara küçük eklemelerle zamanla büyük hastaneler haline gelen yapıların yatak kapasitesinin de eskiye kıyasla artmış olmasının önemli bir yeri vardır. İngiltere'de, bu amaçla ortaya çıkan hastanelerden tanınanları şu şekildedir: Londra Barts olarak bilinen ve günümüzde de faaliyetlerine devam eden dünyaca ünlü St. Bartholomew's hastanesi (1123), Bristol'daki St. Bartholomew's (1232-1234), Kent'teki St. Mary's (1197) ve St. Thomas (1215), Winchester'daki Holy Cross (1132) ve St. Mary Magdalen hastaneleri, Canterbury'deki St. John's (1118) ve Londra'da St. Mary Bethlehem (İngiltere'nin ilk akıl hastaları hastanesi-1330) Colchester'daki St Mary Magdalen, Oxford'daki St John the Baptist ve Brough, North Yorkshire'daki St Giles ve Pembrokeshire'daki Llawhaden gibi yeni ve tanınan hastaneler bu amaçla ortaya çıkmıştır. Sadece XIV. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de yaklaşık 500 hastane vardı. Orta Çağ'da İngiltere ve Galler'de toplamda en az 1.146 hastane ve imarethanenin faaliyette olduğunu tahmin edilmektedir. Aynı adayı paylaşan İskoçya'da ise St Andrew's Farm in Fife ve Kirk Ness, Berwickshire hastaneleri başta olmak üzere bu sayının 178 civarında bulunduğu düşünülmektedir. Ada'nın nüfusunun XIV. yüzyılın ortasında en fazla seviyeye ulaştı. Britanya'nın nüfusu XIV. yüzyıl ortalarında 5-6 milyon kişiye ulaştığı düşünüldüğünde kişi başına düşen hastane sayısının, çoğu Avrupa ülkesine göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yapıların bir

kısmında yapılan arkeolojik kazılar, Orta Çağ'da Büyük Britanya adasında hastanelerin yapısal özellikleri ve verilen hizmetlere dair önemli bilgiler elde edilmesini sağlamıştır (Carlin, 1989, s.21–40; Huggon-A, 2018, s.836-851; Duffin, 2010, s.235-236; Berryman ve Kerr, 2018, s.836-851).

Resim 1. İngiltere'nin Bristol kentinde bulunan St. Bartholomew hastanesinin ana arkeolojik özelliklerinin planı gösterilmektedir (1340–1400) (Huggon-B, 2018, s. 61-80).⁶

⁶ Alan kapsamlı bir şekilde yeniden inşa edildiğinde, yeni bir revir salonu eklenerek avlunun bakımı yapılmıştır. Bina 1B'nin (şapel) kuzey-batı duvarına dayalıdır. Bina 2B'nin kuzeyindeki alan bir hizmet alanı olarak kalmış ancak yatakhane alanının artık kuzeyde kullanılmadığı görülmektedir.

İtalya'da Milano'da yaklaşık bir düzine hastane vardı ve XV. yüzyılda Floransa'da en büyüğü Santa Maria Nuova olan (1288'de Dante'nin Beatrice'inin babası Folco Portinari tarafından kurulan bu hastane 300 yatak kapasitesine sahip büyük Orta Çağ hastanelerinden biri haline gelmiştir) 33'den fazla hastane bulunmaktaydı. Avrupa'nın en zengin şehirlerinden olan Floransa'da bu tarihte her 1000 kişiye bir hastane düşüyordu. Bunun için 10 doktor, 1 eczacı ve ona bağlı birkaç kadın cerrahtan oluşan yeteri derecede tıbbi bir kadrosu vardı. Başta Venedik, Floransa, Napoli, Bologna, Roma olmak üzere İtalya'nın diğer büyük kentlerinde hastaneler yoksul, yaşlı ve hastaların bakımında önemli bir görev üstlenmişlerdir (Brasher, 2017, s.11-98; Siraisi, 1990, s.39).

Aynı tarihlerde hastaneleşme Avrupa'nın dört bir köşesine yayıldı. Tarihiçi Daniel Hickey'e göre, her bölge, çoğu kasaba ve hatta bazı köylerde bir hastane vardı (Hickey, 1997, s.134-157). Fransa'da binlerce hastane kuruldu. Almanya'da nüfusu 5.000'den fazla olan her şehirde bir hastane vardı. Bu tesislerin boyutları farklıydı. Bazıları sadece 10 ila 50 kişilik kapasiteye sahipken, diğerleri çok daha büyüktü. Örneğin, York'taki St. Leonard's, XIII. yüzyılın sonuna kadar 225 kadar hasta veya yoksul kişiye bakabiliyordu (Porter, 1999, s.112-113). Papa III. Innocent tarafından XII. yüzyılda bir manastır düzeni kurulması çoğu büyük şehirlerde Kutsal Ruh hastanelerinin (The Holy Ghost hospital) kurulmasına yol açtı. Montpellier'de (1145) inşa edilen The Holy Ghost Hospital Avrupa'nın ilk büyük eğitim hastanelerinden biridir (Didron, 1851, s. 418-445; Mundy, 1998, s. 85-87; Allan, 1990, s. 456). Aynı zamanda bu hastanelerin Roma'da kurulan ilk örneği olan Santa Spiritus'un (1198) inşası ise büyük ölçüde Müslüman hastanelerin tasarımı örnek alınarak oluşturulmuştur (Cilliers ve Retief, 2002, s. 60-66).

Haçlı Seferleri Avrupa'da hastane sayısını artıran en önemli gelişmelerden biridir. Bu dönemde bir Hıristiyan örgütü olan Hospitalier Şövalyeleri (daha sonra Malta Şövalyeleri ismini almışlardır), Haçlı Seferleri'nde askerlerin ve hacıların dinlenebilecekleri ve yiyecek alacakları bir yere sahip olmaları için birçok hastane kurdu. Zamanla, Malta Şövalyeleri yüksek bağışlar sayesinde kendine bağlı kurumları genişletmeye başladı ve Avrupa'nın birçok yerinde tesisler kurdu. Bunların en bilinenleri Montpellier, Rodos, Prusya ve İtalya'nın çeşitli yerlerindeydi. Malta Şövalyeleri, özellikle hastane inşa etme konusundaki yetenekleri ve toplumsal tabana sahip olmaları sebebiyle Hospitalier olarak tanınmışlardır. Mayıs 1312 tarihinde Papa V. Clement'in "Tapınak Şövalyeleri'nin" kapatıldığını ve mallarının Hospitalier Şövalyeleri'ne devredildiğini açıklamasıyla birlikte tarikat daha da güçlenmiş ve hastane ağını Avrupa kıtasında genişletmiştir (Porter, 1858, s. 254-310; Smith, 2012, s. 185-228; Miller, 1978, s. 709-733; Hazard, 1975, s. 279-282.)

Aynı zamanda Orta Çağ Avrupa'sında Tanrı'nın laneti olarak bilinen cüzzamın bu süreçte artan etkisi sadece cüzzamlılara (tedavi edemeseler de hastaları tecrit eden) bakan müstakil kurumları ortaya çıkardı. Avrupa'ya ilham veren bu yapıların ilk örneği ise Zodicus tarafından İstanbul'da kurulan büyük bir hastane olmuştur. Avrupa'da XI. yüzyılla birlikte ortaya çıkan cüzzam evlerinin en fazla olduğu yerler İngiltere, Fransa ve İtalya'dır. Cüzzam evlerinin sayısı şaşırtıcıdır: XIV. yüzyılda Fransa'da 2000, İngiltere'de 500'den fazla, İskoçya'da 300 ve tüm Avrupa genelinde 19.000'den fazla cüzzam evi inşa edilmiştir. XV. yüzyılda cüzzamın etkisini kaybetmesiyle birlikte bu kurumlar hüviyet değiştirerek tüberkülozların tedavisinde kullanılmıştır. Daha büyük bir kısım cüzzam evi ise Avrupa'nın tanınan hastaneleri haline gelerek çeşitli hastalıkları tedavi etmek için hizmet vermeyi sürdürmüştür (Karaimamoğlu, 2021, s. 45-56).

Aynı dönemde Hristiyanlığın Ortodoks topraklarındaki hastaneler daha derli toplu bir görünüm arz etmektedir. Bizans İmparatorluğu'nda XII. yüzyılda bazı hastanelerde kütüphaneler ve eğitim programları bulunuyordu ve doktorlar tıbbi ve farmakolojik çalışmalarını el yazmaları halinde derlemişlerdi. Bizans hastane personeli, başhekim (archiatroi), profesyonel hemşireler (hypourgoi) ve asistanlardan (hyperetai) oluşuyordu. Bu dönemde Konstantinopolis'te hem kadın hem de erkek doktorlardan oluşan iyi organize edilmiş iki hastane vardı. Bu hastanelerinin her birinin yatak sayısının 200'den fazla olduğu tahmin edilirken, İmparatorluğun toplamda 160'dan fazla hastaneye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu tesisler, sistematik tedavi prosedürleri ve çeşitli hastalıklar için özel servisler içeriyordu. Özellikle on dördüncü yüzyılın sonuna doğru artan Avrupa-Bizans ilişkileri bu gelişmiş hastanelerin Avrupalılar tarafından da bilinir hale gelmiştir (Miller, 1984, s. 53-63; Horden, 2005, s. 361-389).

Orta Çağ Avrupa'sında Hastanelerin Kuruluş Süreci ve Üstlendikleri Görevler...

Resim 2. Resimde, Nicolas Rolin tarafından 1443 yılında Fransa'da kurulan ve Orta Çağ Avrupa hastanelerinin temsilcisi durumunda olan Hôtel-Dieu de Beaune günümüzdeki iç ve dış görünümü gösterilmektedir (Baptiste-Boudrot, 1881)⁷

On beşinci yüzyılda Avrupa'nın sunduğu sağlık hizmetleri ve yatak kapasitesiyle tanınan bir hastanesi olan Paris'teki Hôtel-Dieu'deki sıradan bir gün şu şekildedir:

Hemşireler her sabah 5'te kalkarlar, yıkandıktan (bir nevi abdest) sonra şapel dualarına katılırlar ve ardından koğuşlarda çalışmaya başlarlar. Görevleri, tüm hastaların ellerini ve yüzlerini yıkamak için tek bir portatif lavabo kullanmak, su dağıtmak, hastaları rahatlatmak, yatak yapmak ve günde iki kez yemek servisi yapmaktır. Gece nöbetinde olan hemşireler saat 19:00'da rapor veriyorlardı. Yatak lazımının olmadığı bir çağda, hastaları ortak tuvalete götürmek onların göreviydi ve bu amaçla hastane her iki hastaya bir pelerin ve terlik sağlıyordu (Minkowsli, 1992, s. 290).

Anlaşıldığı üzere Orta Çağ Avrupa'sında erkeklerin yanında kadınlarında sağlık hizmetlerinde aktif rol aldığı görülmektedir. Hastanelerde çalışan sağlık personeli herhangi bir eğitimden ziyade kiliseden onay alan, kendini bu işe

⁷ Günümüzde müze olarak kullanılan bina 15. yüzyılın atmosferini özenle korumuştur. Sainte Marthe Cemaati Rahibeleri, geleneksel adetlerine göre giymiş oldukları elbiselerle beş asırdan fazla bir süredir, savaşlar, ekonomik ya da politik değişimlerle karşın kesintisiz olarak bu hastanede hastalara, yaşlılara ve yoksullara bakmayı sürdürmüşlerdir.

adayan ve Tanrı'nın rızasını kazanmak isteyen insanlardan oluşuyordu. Zira Orta Çağ şartlarında tıp alanında tek eğitilmiş sınıf doktorlardır. Salerno, Bologna, Montpellier, Paris, Oxford ve birkaç önemli üniversitede Hipokrat ve Galen'in temel öğretileri çerçevesinde eğitim alan bu kesimin sayısı ise oldukça azdır. Diğer tıp uygulayıcıları ise cerrahlar, eczacılar ve şifacılar şeklinde sıralanır ve zenginler sadece doktorlardan hizmet alma şansına erişirdi. Ancak dönemin ilkel tedavileri düşünüldüğünde bu hastanelerin büyük çoğunluğunun bir doktordan yoksun olmasının çokta büyük bir eksiklik olmadığı anlaşılıyor. Eğitilmiş sağlık personeline sahip olmayan bu hastaneler dolayısıyla Orta Çağ'da tıbbi eğitim veren kurumlar olarak kullanılmamıştır (Walsh, 2018, s. 57-88).

XV. yüzyılla birlikte Avrupa'nın büyük hastanelerinde aynı zamanda sistemli bir vardiya, görev taksimi ve nelerin yapılacağına dair yönetmelikler de oluşmaya başlamıştır. Hastaların aynı bina içerisinde ancak kadın-erkek odaları ayrı olacak şekilde tedavileri sürdürülmüştür. Kilise tarafından hastanelerin yaptırılmasının büyük sevap olduğunun söylenmesi dönemin varlıklı kesimlerince bu alana önemli paraların (sadakaların) aktarılmasını sağlamıştır. Zenginlerin bu hastanelere yatma gibi bir dertleri olmadığı için tamamen hayırseverlik temelinde yürütülen hastane hizmetlerinde hastalardan da herhangi bir şey beklenmezdi, tek bir şey dışında: bağışçıların ruhları için dua edilmesi. Orta Çağ Avrupa'sında standart bir hastane bakımı ise nispeten temiz bir çevre ve besleyici yiyeceklerden oluşuyordu ve arada sırada eczacıdan alınan ilaçlarda vardı. Zira ilaçlar pahalı baharat karışımları ve değerli madenlerden elde edildiği için bu tür hastanelerde ücretsiz dağıtılması oldukça güçlü (Risse, 1999, s. 216-228).

Dönem insanının bedeninde ve zihin dünyasında büyük tahribat yapan bulaşıcı hastalıklar taşıdığı düşünülenler bu kamu hastanelerine genellikle kabul edilmemiştir. Ancak genel olarak konuşursak, hastaneler uzmanlaşmasa da zamanla "belirli uzmanlaşmış" kurumları ortaya çıkarmaya başladı: askerler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar için ayrı hastaneler yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Metz'de bir doğum hastanesi inşa edildi. Aynı zamanda çeşitli şehirlerde evlenmemiş hamile kadınlar ve terk edilmiş veya annesi doğumda ölen bebekler içinde yurt görevi üstlenen hastanelerde yapılmaya başlanmıştır. Yaşlılar için hastaneler de kurulmaya başlandı. Strasbourg'daki St. Leonhardt's ve Nürnberg'deki "Kutsal Ruh Hastanesi" gibi birçok büyük hastanenin yaşlılar için bölümleri vardı. Avrupa'nın dışlanan ve her salgın hastalık sırasında sorumlu tutulan Yahudi toplulukları ise, sayılarının fazla olduğu Köln, Regensburg'da ve diğer şehirlerde kendi hastanelerini kurmaya başlamıştır (Mundy, 1998, s. 86-88).

Avrupa'da XIV. ve XV. yüzyılları arasında hastanelerde yapısal olarak değişimler ve standart kazanma arayışlarının da başladığı anlaşılmaktadır. Birçok hastanenin iç tasarımı, içinde bir şapel, mutfak ve çamaşırhane bulunan büyük bir yurt gibiydi. Bu hastanelerin önemli bir kısmı manastırları taklit etti. Hastalardan zaman zaman manastır kurallarına uymaları istendi ve bazı hastaneler 12 havariye atfen 12 erkek hastayı kabul etti. Dolayısıyla hastane mimarisinin bile dini bağlılığa ilham vermesi gerekiyordu: Önde gelen hastanelerden olan Floransalı Santa Maria della Nuova, uzun ekseni erkek ve kısası kadın koğuşu olarak hizmet veren haç şeklinde bir zemin planına sahipti. Manastırı andıran hastanenin iç kısmında İncil motifli freskler ve Hıristiyan ikonografisi ile süslenmiş sunaklar vardı (Park ve Henderson, 1991, s.164–88). Bununla birlikte, laik alanın hastanelerdeki etkisi giderek güçlenmiştir. Dalmaçya Sahili'ndeki kentsel topluluklar, siyasi ve ekonomik koşulların hastanelerin gelişimini nasıl şekillendirdiğinin iyi bir örneğidir. Çok daha büyük ve zengin İtalyan şehirlerinin aksine, Dalmaçya hastaneleri küçüktü, amaca yönelik kurumlardan ziyade zengin vatandaşların konutlarında yer alıyordu ve genellikle 30'dan fazla hasta kabul etmiyordu. Hem erkeklere hem de kadınlara hizmet veren hastaneler ise genellikle iki ayrı kanat şeklinde tasarlanmıştı. Şartlar düşünüldüğünde her yatağın birden fazla hatta kimi yerlerde on sahibi vardı ve bu kanıksanmış bir durumdu. XVI. yüzyılda kilisenin sürekli liderliği ile hastane tesisleri daha büyük ve daha iyi tasarlanmış hale geldi. Hastaneler genellikle sessiz, huzurlu, havadar bir duyguya sahip bölgelerde bulunuyordu. Özellikle İtalya'da inşa edilen bazı hastane binaları görsel olarak etkileyiciydi. Örneğin, bir hastaneye, mimar Donato Bramante (1444-1514) ve bir diğerinde sanatçı Michelangelo (1475-1564) tarafından tasarlanan bir kanat eklenmiştir (Kelly-B, 2009, s.31-34).

XVI. yüzyılda hastane sayısında yaşanan hızlı artış ivmesinin en azından İngiltere'de değiştiği anlaşılmaktadır. Tudor hanedanından VIII. Henry ve Edward'ın başlattıkları Reformasyonlar (1536-1553) hareketleri kilisenin mallarına el konulmasıyla sonuçlandı ve dolayısıyla bu sonuç hastanelerin hepsinin kapanmasını getirdi. Zorunlu bir ihtiyaçtan dolayı bu hastanelerin ancak birkaçı seküler bir temelde yeniden kurulabildi: St Bartholomew ve St Thomas hastaneleri ile İngiltere'nin tek akıl hastanesi olan Bethlem (Bedlam) bu yeni kurulanlar arasındaydı. Büyük Britanya'da Londra dışında 1700 yılına kadar neredeyse hiçbir hastane yoktu (Smith, 1940, s. 65-72). Ancak Orta Çağ boyunca, hem İngiltere'de hem de Almanya'da hayırseverlik dağıtımı, Hıristiyan bir toplumsal hedefin aksine, daha çok sivil ve hümanist bir hedef haline geldi. Zenginler kaynaklarını genel yoksullara değil de “hak ettiğini düşündükleri” kişilere ya da tercihen belirli gruplara verdikçe, hastane hayırseverliği daha bireyselleşti ve daha parçalanmıştır. Özellikle Katolik Avrupa ülkelerinde ise tam

tersi yönde gelişmeler yaşanmıştır. Rönesans süresince İtalya, Fransa, İspanya ve hatta Almanya’da hastanelerin sayısı, büyüklükleri ve sundukları hizmetler artmıştır. Avrupa’nın güçlenen tüccar kesiminin prestij elde etmek için bu hastanelere sağladıkları bağışlar sayesinde hasta bakım hizmetleri genişlemeye ve gelişmeye devam etmiştir. Özellikle Florence, Padua ve Venedik gibi gelişmiş İtalyan şehirlerinde seküler zengin tüccarların desteklediği hastaneler daha çok toplumsal düzeni koruyor ve şehirlerde ticaretin ve imalatın kesintisiz yürütülmesini sağlıyordu. Bu hastaneler sosyal koruma kurumları olarak düşünüldüğünde, aynı zamanda marjinal sosyal tabakaları evsizlik ve açlıktan ve toplumu da bu “marjinal” sosyal tabakalardan korumuşlardır (Buklijaš, 2008, s. 151–154). Avrupa’da Modern hastanenin yükselişi ise Paris’te Fransız Devrimi’nin getirdiği toplumsal değişim ve dönüşüm ivmesiyle başlamıştır. Tarihte ilk kez, bedenın tedavisi ve ruhun bakımı birbirinden ayrıldı ve tıbbi kurumların sorumluluğunu kilise ve zengin laik patronlar yerine doktorlar almıştır. Böylece tıbbi tedavi artık zenginlerin (evde) bir ayrıcalığı ya da fakirler için (hastanede) hayırseverlerin bir ayrıcalığı değil, vazgeçilmez bir insan hakkı olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır (Henderson, 1989, s. 63-92).

SONUÇ

İnsanoğlu tarih boyunca bir hastalık durumuyla karşılaştığında hem bedenen hem de ruhen tekrar iyi hissedebilmek için güvenli gördüğü çeşitli yerlerde, farklı yöntemler ile tedavi olmaya çalışmıştır. Kurumsal olarak hastanelerin bulunmadığı dönemlerde hastalar kişisel konutların bir bölümünde, bazen bir ordu çadırında, bazen de tapınaklarda tedavi edilmişlerdir. Eski Batı tarihinde ilk olarak tanrı Asklepios’a adanmış tapınakların şifa merkezleri olarak kullanıldığı kabul edilmektedir. Bunlar arasında Kos, Bergama, Epidauros ve Knidos’da bulunan Asklepion’lar ünlü şifa merkezleri olarak bilinmektedir. Hastalar “inkübasyon”, bekleme ve şifa bulma yöntemine dayanarak, Asklepios tapınaklarında gecelerini geçirmekte, tanrıların rüyalarına girmelerini ve tedavi etmelerini umut etmekteydi. Bu yapılarda büyü, ritüeller ve çeşitli farmakolojik denemelere dayanan tedaviler Hipokrat ve Galen’in geliştirmiş olduğu yöntemlerle ciddi bir değişime uğramıştır. Avrupa’da Hristiyanlıkla birlikte tıp ve dolayısıyla hastane anlayışında ise köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Hristiyanlığın kutsallık ve şifacılık ile iç içe bir yapı sergilemesi “din eşittir hastane” kavramına işaret etmektedir. Hayırseverlik olarak merhamet ve iyilik, hastaların bakımını ve dolayısıyla hastanelerin kurulmasını sağlamıştır. Özellikle I. İznik Konsili’nin ardından her katedral kasabasında bir manastır hastanesi yapılmaya başlanmıştır. Konstantinopolis’te hekim Saint Sampson ve Kayserili

Basil tarafından ilk manastır hastanesi örneklerinin yapıldığı kabul edilmektedir. Erken dönemde hastaneler özellikle Bizans'ın doğu topraklarında yaygın hale gelmiştir. Müslüman dünyasında da hastanelere ilişkin yeniliklerin ortaya çıkması Orta Çağ'da bu kurumların sistemleşmesi bakımından yeni bir dönemi başlatmıştır. Avrupa'da ise nüfusun dramatik şekilde arttığı ve Haçlı Seferleri'nin başladığı süreç olan XI. yüzyıla birlikte hastanelerin sayısında bir patlama yaşanmıştır. Bu noktada XII.ve XIII. yüzyıllarla birlikte binlerce küçük ve günümüze kadar varlığını sürdüren büyük hastaneler kurulmaya başlanmıştır. Bu hastanelere kabul için uygunluğu düzenleyen kuralları vardır. Verilen yemekler basittir ve yatakların ise birden fazla sahibi vardır. Hastaneleri fonlayan hatta bunu bir gösteriş haline getiren zengin insanlar ise ne pahasına olursa olsun bu kurumlara yatmaktan kaçınmıştır. Günümüzdeki modern hastanelerden oldukça uzak olan bu yapılarda herhangi bir hekimin varlığından çoğu zaman söz edilemese de zamanla "belirli uzmanlaşmış" kurumları ortaya çıkarmaya başladı: askerler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar için ayrı hastaneler yapılmaya başlanmıştır. Sonuçta Hristiyanlığın ahlak duvarlarıyla örülen Orta Çağ Avrupa hastaneleri zenginlerin desteğiyle tamamen fakirlerin her türlü bakımı için oluşturulmuş, sosyal koruma kurumları gibi hareket eden ve XVII. yüzyıla kadarda bu şekilde varlık gösteren müesseseler olarak kalmışlardır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aitken, J. T. Fuller, H. W. C. & Johnson, D. (1984). *The Influence of Christians in Medicine*. Christian Medical.
- Allan, N. (1990). Hospice to hospital in the Near East: An instance of continuity and change in late antiquity. *Bull. Hist. Med.* 64, 446-462.
- Askitopoulou, H. & diğerleri, (2002). Surgical cures under sleep induction in the Asclepieion of Epidaurus. *International Congress Series.* (1242), 11-17.
- Baptiste, J. & Boudrot, C. (1881). *Hôtel Dieu de Beaune*. Batault-Morot.
- Batirel, H. F. (1999). Early Islamic physicians and thorax. *Ann Thorac Surg.* 67(2), 578-80.
- Brasher, S. M. (2017). *Hospitals and Charity: Religious Culture and Civic Life in Medieval Northern Italy*. Manchester University Press.
- Buklijaš, T. (2008). Medicine and Society in the Medieval Hospital. *Croat Med. J.* 49(2), 151-154.

- Byrne, J. P. (2008). *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*. Greenwood Press.
- Carlin, M. (1989). Medieval English hospitals. L. Granshaw & R. Porter (Ed.), *The Hospital in History* içinde (s. 21-40). Routledge.
- Cilliers, L. & Retief, F. P. (2002). The evolution of hospitals from Antiquity to the Renaissance. *Curationis*, 25(4), 60-66.
- Davies, R.W. (1989). *Service in the Roman Army*. Edinburgh University Press.
- Didron, A. N. (1851). *Christian Iconography: Or, the History of Christian Art in the Middle Ages*. Henry G. Bohn.
- Duffin, J. (2010). *History of Medicine: A Scandalously Short Introduction*. University of Toronto Press.
- Edriss, H. & diğerleri (2017). Islamic medicine in the middle ages. *The American Journal of the Medical Science*, 354(3), 223-229.
- Flavius Vegetius Renuş (2019). *Roma Savaş Sanatı*. Çev. S. Özgüler-K. A. Çetinalp.
- Gaius Suetonius Tranquillus (2017). *On İki Ceasar'ın Yaşamöyküsü*. Çev. G. Varınlıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gilchrist, R. (1995). *Contemplation and Action: The Other Monasticism*. Leicester University Press.
- Green, M. (1985). *The Transmission of Ancient Theories of Female Physiology and Disease through the Early Middle Ages*. Princeton University.
- Hazard, H. W. (1975). *A History of the Crusades*. The University of Wisconsin Press.
- Henderson, J. (1989). The Hospitals of Late-Medieval and Renaissance Florence: A Preliminary Survey. Lindsay P. Granshaw & Roy Porter (Ed.), *The Hospital in History*, içinde (s. 63-92). Routledge.
- Hickey, D. (1997). *Local Hospitals in Ancien Regime France: Rationalization, Resistance, Renewal, 1530-1789*. McGill-Queen's University Press.
- Horden, P. (2005). The Earliest Hospitals in Byzantium, Western Europe, and Islam. *The Journal of Interdisciplinary History*, 35(3), 361-389.

- Huggon, M. (2018). The medieval hospitals of England: Structuring charity and faith through hierarchies of space. Duncan Berryman & Sarah Kerr (Ed.), *Buildings of Medieval Europe Studies in Social and Landscape Contexts of Medieval Buildings*, içinde (s. 61-80). Oxbow Books.
- Huggon, M. (2018). Medieval medicine, public health, and the medieval hospital. Duncan Berryman & Sarah Kerr (Ed.), *Buildings of Medieval Europe Studies in Social and Landscape Contexts of Medieval Buildings*, içinde (s. 836-851). Oxbow Books.
- Justianus (1998). *The Digest of Justinian*. Çev. A. Watson, University of Pennsylvania Press.
- Karaimamoğlu, T. (2021). *Ortaçağ Avrupa'sında Salgın Hastalıklar*. Selenge.
- Kelly, K. (2009). *Early Civilizations: Prehistoric Times to 500 C.E.* Ferguson Publishing Company.
- Kelly, K. (2009). *The History of Medicine: The Middle Ages 500-1450*. Facts on File, Inc.
- Majno, G. (1991). *The Healing Hand: Man and Wound in the Ancient World*. Harvard University Press.
- Miller, T. S. (1978). The Knights of Saint John and the Hospitals of the Latin West. *Speculum*, 53(4), 709-733.
- Miller, T. S. (2005). Byzantine Hospitals. *Dumbarton Oaks*, 38, 53-63.
- Minkowsli, W. L. (1992). Women healers of the middle ages: Selected aspects of their history. *American Journal of Public Health*, 82(2), 288-295.
- Mundy, J. H. (1998). *The High Middle Ages*. Longman.
- Özdemir, S. (2019). *Antik Roma'da Hekimlik Mesleği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Park, K. & Henderson, J. (1991). The first hospital among Christians: the Ospedale di Santa Maria Nuova in early sixteenth-century Florence. *Med Hist*, (35), 164-188.
- Pictet, J. S. (1960). *Geneva Convention for The Ameliorat on of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea*. International Committee of the Red Cross.
- Porter, R. (1999). *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity from Antiquity to the Present*. Fontana Press.

- Porter, R. (2015). *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi*. Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları.
- Porter, W. (1858). *A History of the Knights of Malta: Or the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem*. Longman.
- Risse, G. B. (1999). *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals*. Oxford University Press.
- Siraisi, N. G. (1990). *Medieval & Early Renaissance Medicine*. The University of Chicago Press.
- Smith, G. (1940). The Practice of Medicine in Tudor England. *The Scientific Monthly*, 50(1), 65-72.
- Smith, J.R. (2021). *The Knights Hospitaller in the Levant, C.1070-1309*. Palgrave Macmillan.
- Temkin, O. (1962). Byzantine medicine: Tradition and empiricism. *Dumbarton Oaks*, 16, 95-115.
- Titus Livius (1999). *Roma Tarihi VIII-IX-X*. Çev. S. Şenbark, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Turan, O. (2018). Thukydides'in aktarımına göre Atina salgınının gerçek etkileri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(2), 89-108.
- Wakim, K. G. (1944). Arabic medicine in literatüre. *Bull Med Libr Assoc*, 32(1), 96-104.
- Walsh, J. J. (2018). *Medieval Medicine*. Outlook.

EXTENDED ABSTRACT

A hospital is defined as a room, building, or collection of buildings specially used for the continuous surveillance and treatment of patients. Today, hospitals are the places where medical treatment is provided, as well as the institutions where basic life events such as birth and death take place. To put it more bluntly, “the modern hospital is to medicine what temples are to religion, the palace to the monarchy”, and is indispensable. Hospitals are the heart of the enterprise, where medicine is practiced at the most advanced level, professionally, with the latest and sophisticated techniques and at high cost. In developed countries, a significant part of the health budget is transferred to hospitals. Although it is said that the

hospitals, which serve thousands of people with their complex structure equipped with today's advanced technology and specialized personnel, are of vital importance, it is understood that the situation was the opposite in the early days. Medicine was first practiced without a hospital, and hospitals remained marginal institutions until the Middle Ages. In fact, according to the general opinion, the idea that hospitals are necessary was approached with suspicion for a long time. On the other hand, hospitals have a long history, although they do not have the same meanings as today. Uncover hospitals, traces of the first attempts can be found in ancient Greece and later in Rome. In ancient Greece, temples known as Asklepieia, dedicated to Asclepius, the god of healing, functioned as centers of medical advice and healing. The adoption of Christianity in the Roman Empire was a real turning point for hospitals in the western world. After the I. Council of Nicaea (325 AD), the construction of a hospital was started in each cathedral town. Among these, those built by the doctor Saint Sampson and Basil from Kayseri in Constantinople towards the end of the 4th century were among the first examples. Then, with the advent of Islam, the emergence of new breakthroughs in hospitals in the Muslim world started a new era in terms of the systematization of these institutions. In Europe, there was an explosion in the number of hospitals with the 11th century, when the population increased dramatically and the Crusades began. In the 12th and 13th centuries, campaigns were organized to establish hospitals through Monastery organizations and Sects in countries with large populations such as England, France and Italy, and donations were collected. The Papacy strongly supported this initiative, allowing the wealthy to donate. Although the existence of a physician is often not mentioned in these structures, which are quite far from today's modern hospitals, "certain specialized" institutions have begun to emerge over time. As a result, the medieval European hospitals, which were built with the moral walls of Christianity, were established for all kinds of care of the poor with the support of the rich, acting as social protection institutions and remained in this way until the 17th century.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54741>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.11.2021	Submitted date
Kabul tarihi	25.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tosik Dinç, F. (2022). I ve II. Dönem TBMM’de Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri. *Journal of History School*, 56, 108-135.

I VE II. DÖNEM TBMM’DE HAKKÂRİ MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ¹

Fadime TOSİK DİNÇ²

Öz

Osmanlı Mebusan Meclisince Misak-ı Milli kararlarının alınması üzerine İtilaf Devletleri, İstanbul’u resmen işgal ettikleri gibi Meclisi de basarak çok sayıda milletvekilini tutuklamışlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920’de İntihâbât Tebliği’ni yayınlarak Ankara’da bir meclisin açılacağını duyurmuştur. Tebliğ’de her sancaktan beş milletvekilinin seçilerek Ankara’ya gönderilmesi ve Mebusan Meclisi milletvekillerinin de Ankara’da açılacak olan meclise dâhil olmaları istenmekteydi. Hakkâri’de yapılan seçimlerin sonucunda beş milletvekili seçilmiş olmasına rağmen dört milletvekili meclise dâhil olmadan istifa etmişlerdir. Yalnızca Mehmet Tufan Bey, Ankara’ya gelmiş ve meclis çalışmalarına katılmıştır. Mebusan Meclisine Hakkâri milletvekili olarak seçilen Mazhar Müfit Bey de davete iştirak etmiş ve Ankara’ya gelerek meclise dâhil olmuştur. I. dönem TBMM, İstiklal Harbini yürütmüş ve yeni devletin kurulmasını sağlamıştır. Harp sürecinin sonlanmasıyla birlikte Meclisin görev süresi dolmuş bu sebeple seçimler yenilenmiştir. II. dönemde seçimler nüfus esasına göre yapıldığı için Hakkâri’de Süleyman Asaf ve Mehmet Nazmi Beyler seçilmiştir. II. dönem seçilen milletvekilleri yeni Türkiye’nin inşası konusunda önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Bu çalışmada, her iki dönemde Mecliste Hakkâri’yi temsil eden milletvekillerinin biyografileri ve Meclis içerisinde yürüttükleri faaliyetler ana kaynaklar ışığında ele alınmış ve tarihsel perspektifle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hakkâri, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hakkâri Milletvekilleri, Yasama Faaliyetleri.

¹ Bu çalışma, “I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1927)” başlığı ile Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu’nda (2-4 Mayıs 2019-Hakkâri) sözlü bildiri olarak sunulmuş olan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ftosikdinc@gantep.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8580-5910

Hakkâri Deputies and their Activities at I. and II. Term of the Grand National Assembly of Turkey

Abstract

Upon the adoption of the National Pact decisions by the Ottoman Parliament, the Entente Powers officially occupied Istanbul and arrested many deputies by raiding the Assembly. Thereupon, Mustafa Kemal Pasha, published the Intihâbât Declaration on March 19, 1920, and announced that a parliament would be opened in Ankara. In the Declaration, it was requested that five deputies from each district be elected and sent to Ankara, and that the deputies of the Parliamentary Assembly should be included in the parliament to be opened in Ankara. Although five deputies were elected as a result of the elections held in Hakkâri, four deputies resigned without being included in the parliament. Only Mehmet Tufan Bey came to Ankara and participated in the parliamentary work. Mazhar Müfit Bey, who was elected as the Hakkâri deputy to the Deputies Assembly also attended the invitation, came to Ankara and was included in the assembly. The First Term Grand National Assembly of Turkey, carried out the War of Independence and ensured the establishment of the new state. With the end of the war process, the term of office of the Assembly expired, so the elections were renewed. Since the elections were held on the basis of population in the second period, Süleyman Asaf Bey and Mehmet Nazmi Bey were elected in Hakkâri. The deputies elected for the second term undertook important duties in the construction of the new Turkey. In this study, the biographies of the deputies representing Hakkâri in the Assembly and the activities they carried out in the Assembly were discussed in the light of the main sources and evaluated with a historical perspective.

Keywords: Hakkâri, Turkish Grand National Assembly, Hakkâri MPs, Legislative Activities

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde meşrutî rejime geçiş isteklerinin artması neticesinde “Kanun-i Esasi” adlı ilk anayasa 23 Aralık 1876’da yürürlüğe konulmuştur. Ardından yapılan iki dereceli seçimle ilk Osmanlı Parlamentosu olan Mebusan Meclisi toplanarak çalışmalarına başlamıştır. Meclis maalesef uzun ömürlü olamamış, Osmanlı-Rus Harbi hengâmesinde padişah tarafından kapatılmıştır (Güneş, 1997, s.167, 219-220; Ezherli, 1992, s.166-168). 93 Harbi’nin ve mutlakiyet döneminin ardından II. Abdülhamit, anayasayı 24 Temmuz 1908’de yeniden yürürlüğe koyarak, II. Meşrutiyeti ilan etmiştir (Güneş, 1997, s.238; Ünal, 1974, s.358-359). Yeni seçim kanunu ile Kasım 1908’de yapılan seçimlere, fırkalar da katılmış ve seçimin galibi İttihat ve Terakki Fırkası olmuştur. Mebusan Meclisi, 17 Aralık 1908’de çalışmalarına başlamış ise de İttihat ve Terakki Fırkası’nın Meclise bir nazır sokamaması ve 11 Aralık 1911’de İstanbul’da yapılan ara seçimi de bir oy farkla Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kazanması

üzerine İttihatçılar tarafından 18 Ocak 1912’de dağıtılmıştır. Tarihe “Sopalı Seçimler” olarak geçen seçimler yapılmış ve İttihat ve Terakki Fırkası ezici çoğunlukla seçimleri kazanmıştır. Ancak seçimlere yönelik ülkede baş gösteren muhalefetten dolayı seçimlerin tekrarlanması kararı alınarak 4 Ağustos 1912’de Meclis feshedilmiştir. I. Balkan Harbi’nin devam etmesi üzerine ise seçimler ileri bir tarihe ertelenmiştir. (Güneş, 1997, s.258-266; Demirden Yüzgeç, 2006, s.16-18). Balkan Harbi’nin sonrasında seçimler yenilenmiş ve Meclis 14 Mayıs 1914’te yeniden açılmıştır. Bu Meclis, çalışmalarına I. Dünya Harbi süresince devam etmiş ve 21 Aralık 1918’de dağıtılmıştır (Güneş, 1997, s.269-270).

Sivas’ta 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan kongre sonrasında oluşturulan Temsil Heyeti’nin baskıları netice vermiş ve 18-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Temsil Heyeti ile İstanbul Hükümeti arasında Amasya Görüşmeleri yapılmıştır. Görüşmeler esnasında İstanbul Hükümeti Meclisin açılışını kabul etmiş ve seçim çalışmalarını başlatmıştır (Demirel, 2017, s.35-37). I. Dünya Harbi sonrası işgale uğramamış yerlerden her 50.000 erkek nüfusa bir milletvekili düşecek şekilde iki dereceli yapılan genel seçimler sonrasında 164 milletvekili Mebusan Meclisine seçilmiş ara seçim sonucunda da toplam sayı 169 olmuştur (Demirel, 2017, s.39-44).

Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920’de 72 milletvekilinin katılımı ile çalışmalarına başlamıştır (Goloğlu, 1970, s.81-82). Temelleri ve içeriği Erzurum ve Sivas Kongrelerinde hazırlanan Misakımillî, 22 Ocak’ta milletvekilleri tarafından görüşülmeye başlanmış ve 28 Ocak1920’de kabul edilmiştir (Soysal, 2000, s.15-16).

Misakımillî kararlarının ilanından sonra Londra’da toplanan İtilaf Devletleri temsilcileri İstanbul’un resmî işgaline karar vermişler ve kararlarını 16 Mart 1920’de hayata geçirmişlerdir (Tansel, 1991, s.48-49). İstanbul’un resmî işgali ile birlikte Meclis basılmış ve bazı milletvekilleri de tutuklanmıştır. Bunun üzerine 18 Mart 1920’de Meclis çalışmalarına ara vermiştir (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MM ZC), Dönem: 4, Birleşim: 24, Cilt: 1, s.496-497).

İstanbul’un işgali üzerine Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920’de ordu kumandanlarına bir genelge göndererek yeni meclisin Ankara’da açılacağını duyurmuştur (Karabekir, 1993, s.554-555). Yeni meclisin açılması konusunda komutanların görüşlerini alan Mustafa Kemal Paşa daha sonra Kolordu Kumandanlarına, Vilâyetlere ve Müstakil Livalara hitap eden 19 Mart 1920 tarihli “İntihâbât Tebliği”ni yayınlanmıştır. 12 maddeden oluşan tebliğde, “salahiyeti fevkaladeye haiz” bir meclisin Ankara’da toplanacağı ilân edilmekte ve yeniden seçimlerin yapılması istenmekteydi. Tebliğde, Mebusan Meclisi milletvekilleri de bu mecliste yer almaya çağırılmıştı. Ayrıca tebliğde her

I ve II. Dönem TBMM’de Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri

livada beş milletvekilinin seçileceği bu seçimlerin iki dereceli, gizli ve mutlak çoğunlukla yapılması istenmiştir. (Atatürk, 1994, s.288-289; Özalper, 2015, s.513-514). Tebliğ doğrultusunda vilâyet ve müstakil livalarda olduğu gibi Hakkâri’de de seçim hazırlıkları başlamıştır.

Makalemizin çalışma alanı olan Hakkâri vilayetinin I ve II. dönem TBMM’deki milletvekilleri ve faaliyetleri konusu ile ilgili daha önce bir çalışma yapılmadığı için üzerinde durulması ve ayrıntılı bir şekilde araştırılması gereken bir konuydu. Bu sebeple milletvekillerinin kişisel dosyaları ve Meclis Zabıt Ceridelerinin birleşimleri tek tek incelenmiş ve çıkan bilgiler ışığında Hakkâri milletvekillerinin biyografileri ve Meclis faaliyetleri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1. Birinci Dönem Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri

Tebliğin yayınlanması sonrasında Hakkâri merkez, Gever (Yüksekova), Çölemerik ve Hoşab kazalarında 260 ikinci seçmen 12 milletvekili adayına oy vermişlerdir. 13 Ağustos 1920’de yapılan seçimlerde en çok oyu alan beş kişi milletvekili seçilmiştir. Ancak seçilen milletvekillerinden dördü seçimlerden hemen sonra istifa etmişlerdir. Bunlar; Ömer (İlçin) Efendi, Şeyh Hamid Paşazade İbrahim (Arvas) Bey, Seyyit Taha Efendi ve Seyit Muslihittin Paşa’dır. Seçimlerde 37 oy alan Mehmet Tufan (Ülker) Bey ise Ankara’ya gelerek Meclis çalışmalarına katılmıştır (I. Dönem Hakkâri milletvekillerinin seçim mazbatası, 1920, s.1; Yıldırım, Zeynel, 2010, s.32; Genya, 1945, s.33). Mebusan Meclisinde Hakkâri milletvekili olan Mazhar Müfit (Kansu) Bey (BOA, DH.I.U.M. EK. Yer No: 116.24) zorlu bir yolculuğun ardından Ankara’ya gelerek Meclis çalışmalarına katılmıştır. Böylece I. dönem TBMM’de Hakkâri iki milletvekili ile temsil edilmiştir.

1.1. Mazhar Müfit (Kansu) Bey

1.1.1. Mazhar Müfit Kansu’nun Hayatı

Yakın tarihimizin önemli simalarından olan Mazhar Müfit Bey’in, doğum yeri ve tarihi konusunda farklı kayıtlar bulunmakta ise de Mazhar Müfit Bey’in kendi el yazısıyla doldurduğu II. Dönem TBMM’deki Hal Tercümesinde, 1873 yılında Denizli’de doğduğunu, yine III. Dönem TBMM’deki Hal Tercümesinde ise 1874 yılında Denizli’de doğduğunu beyan etmiştir (Tercüme-i Hal Kâğıdı Ömeği, (ty), s. 194; Sezgin, 2015, s.15, Kansu, 1997, s.XII). Mazhar Müfit Bey’in doğum yeri ve tarihi konusundaki farklılık Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarının Türkiye gerçeğidir.

Defter-i Hakâni (Tapu) Müdürlerinden Süleyman Müfit Bey ve Fatma Gülgam Hanımın oğlu olan Mazhar Müfit Bey, eğitimine İstanbul Fatih Rüştiyesinde başlamış ise de babasının Edirne’ye tayini sebebi ile Edirne

Rüştiyesinde devam etmiştir. Rüştiye mektebinde âlâ derecesi ile mezun olduktan sonra Edirne Mülkiye İdadisine başlamış ve aliyyülâlâ derecesi ile 1889'da mezun olmuştur. İdadiyi bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mektebine başlamıştır. Burada karib-i âlâ ve ülema mertebesinden 1891'de mezun olmuştur. Memuriyet hayatına Gelibolu İdadisinde tarih ve geometri öğretmeni olarak başlayan Mazhar Müfit Bey daha sonra Edirne İdadisinde geometri öğretmenliği ve müdür yardımcılığı görevinde bulunmuş ve 1895'te de Edirne İl Maiyet memuru olmuştur. Burada kaymakamlık stajını tamamlamış ve 1897-1908 yılları arasında sırasıyla Çorlu, Uzunköprü, İskeçe kaymakamlığı görevlerinde bulunmuştur. 11 yıl kaymakamlık yaptıktan sonra 1908 yılında mutasarrıflığa yükseltilerek Gümülcine sancağına tayin olunmuştur. 1910-1918 yılları arasında sırasıyla Rize, Mersin, İzmit ve Balıkesir mutasarrıflığı yapmıştır (Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, No: 194; Çoker, 1995, s.461; Kansu, 1997, s.XII; Yavuz, 1990, s.2-9). 11 Nisan 1918'de Bitlis valiliğine atanan Mazhar Müfit Bey, İttihat ve Terakki mensubiyetinden dolayı 3 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından görevinden alınmıştır. Görevinden alındığı kararı Mazhar Müfit Bey'e henüz bildirilmemişken Tehcir Kanunu uygulandığı esnada Bitlis'te bulunmamasına rağmen bir şikâyet üzerine Ermeni Tehciri meselesinden suçlu bulmuş ve Doğu vilayetleri valilerine emir gönderilerek, tutuklanması istenmiştir. Hakkında verilen karardan habersiz olan Mazhar Müfit Bey, 23 Mayıs'ta Bitlis Jandarma Kumandanı aracılığı ile Bitlis valiliğinden azlını istemiştir (Kansu, 1997, s.3-15; Çoker, 1995, s.461). Jandarma Kumandanı Hasan Bey'den görevinden azledildiğini ve hakkında tutuklama kararının olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine yakinen tanıdığı Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın yanına gitmiştir. Mazhar Müfit Bey, Erzurum Kongresi'ne katılmak için 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa ile tanışmış böylece ikisi arasında bir dostluk dönemi başlamıştır (Kansu, 1997, s.15-16).

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi'ne delege olarak katılmayan Mazhar Müfit Bey'in Sivas Kongresi'ne hangi ili temsilen katıldığı konusunda çelişkili bilgiler vardır. Bunlardan birisi, kongreye Ankara'yı temsilen katıldığı yönündedir. Sivas Kongresi'ne Ankara'yı temsilen sadece bir delegenin katılmış olması üzerine 3. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey tarafından Mazhar Müfit Bey'in kongreye Ankara delegesi olarak kabul edilmesine dair 20. Kolordu Kumandanlığına bir yazı gönderilmiştir. Diğer bir bilgi ise, Denizli delegesi Başağazade Yusuf Bey'in düzenlediği özel listesinde Mazhar Müfit Bey'in Denizli delegesi olarak gösterilmiş olması ve isminin karşısını da Mazhar Müfit Bey'in imzalamış olmasıdır (Sezgin, 2015, s.36). Ancak Mazhar Müfit Bey, "Erzurum'dan

Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber” adlı eserinde kendisinin Hakkâri’yi temsilen kongreye katıldığını³ yazmaktadır (Kansu, 1997, s.252). Sivas Kongresi’nde etkin bir görev üstlenen Mazhar Müfit Bey, delegelerin İttihatçı olmadıklarına dair hazırlanan yemin metnini kongrede okumayı reddetmiş (Kansu, 1997, s.219-220). Olmasına rağmen Sivas Kongresi’nde Temsil Heyeti’ne seçilmiştir (Çoker, 1994, s.19).

Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararı gereği yapılan Mebusan Meclisi seçimlerinde, Mazhar Müfit Bey Hakkâri’den milletvekili seçilmiştir. Ancak hakkında tutuklama kararı olduğu için İstanbul’a Meclisin ilk açılışı esnasında gitmemiştir. Rauf (Orbay) Bey’in Meclise katılmasında bir mahzur olmadığını bildiren telgrafı sonrasında İsmet (İnönü) Bey ile Ankara’dan İstanbul’a gitmiş ve 12 Şubat 1920’den itibaren Meclis çalışmalarına katılmıştır (Kansu, 1986, s. 534-536; MM ZC, Dönem:4, Birleşim:9, Cilt:1, s.95). Mecliste ikinci şube ve bütçe encümeninde görev yapan (Kansu, 1986, s.536) Mazhar Müfit Bey hem bütçe encümeninde yer alması hem de meslek hayatına öğretmen olarak başlamış olması nedeniyle 17 Şubat’ta Sivas Milletvekili Sami Fethi Bey ile birlikte İdare-i Hususiyeden maaş alan muallim ve muallimlere dair Dâhiliye Nazırına sual takriri (soru önergesi) vermiştir (MM ZC, Dönem:4, Birleşim:11, Cilt:1, s.131). Görüşme 26 Şubat’ta Mecliste başlamış ve Mazhar Müfit Bey’de öğretmenlerin üç aydır maaş almadıklarını ve aç olduklarını söylemiştir (MM ZC, Dönem:4, Birleşim:14, Cilt:1, s.218-220).

Mebusan Meclisi çalışmalarına devam ederken Mazhar Müfit Bey, padişahın isteği üzerine saraya gitmiş ve padişah ile bir görüşme yapmıştır. Görüşme esnasında padişah Mazhar Müfit Bey’e “Beyefendi, düşmandan memleketimizi kurtarmak için ne gibi bir çare düşünüyorsunuz?” sorusunu yöneltmiştir. Bunun üzerine Mazhar Müfit Bey “Efendimizin Anadolu’ya ve hatta Bursa’ya kadar teşrifleriyle mesele hallolunur.” demiştir. Padişah “Ne suretle?” diye sormuştur. Padişahın bu sorusunu Mazhar Müfit Bey şöyle cevaplandırmıştır: “Çünkü halk padişahlarını başlarında görürse bir kıyama umumi olur ki, düşman buna mukavemet edemez.” Mazhar Müfit Bey’in bu sözleri padişahı sınırlendirmiş ve Mazhar Müfit Bey’e “Beyefendi, ecdadı

---

³ Hakkâri ile bir ilgisi olmayan Mahzar Müfit Bey’in Sivas Kongresi’nde Hakkâri’yi temsilen katıldığı neden yazmış olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ayrıca Erzurum Kongresi’ne Hakkâri livasının da içinde bulunduğu Van vilayetinde iki temsilci katılmıştır. Doğu ve Karadeniz bölgeleri Sivas Kongresi’ne delege vermemişler ve Erzurum Kongresi’nde seçilen Temsil Heyeti tarafından temsil edilmişlerdir. Bu sebeple Mazhar Müfit Bey’in Hakkâri’yi temsilen katılmış olması bu özelliğin de gözden kaçmış olduğunu göstermektedir.

izamımın payitahtından bana firar mı teklif ediyorsunuz?” demiştir. Padişahın sorusuna Mazhar Müfit Bey şöyle cevap vermiştir: “Hayır milletin ve vatanın bu sıkışık ve zor zamanında ecdadı izaminiz gibi milletlin başına geçmenizi teklif ediyorum.” Padişahın hoşuna gitmeyen bu diyaloglardan sonra görüşme sona ermiştir (Kansu, 1986, s.539-540).

Mazhar Müfit Bey, İstanbul’un işgali üzerine çetin bir yolculuk sonrası Ankara’ya gelmiş ve 1 Mayıs 1920’de Meclis çalışmalarına katılmıştır. Mazhar Müfit Bey, Mecliste, Bayındırlık, Milli Savunma, Bütçe, İçişleri ve Dışişleri komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu’nda çalışmıştır. I. Yasama yılında I. Şubenin Bütçe ve Bayındırlık Komisyonunun, II. Yasama yılında ise İçişleri Komisyonunun başkanlığını, III. ve IV. Yasama yıllarında Bütçe Komisyonu sözcülüğünü ve başkanvekilliğini yapmıştır (Çoker, 1995, s. 462). Mazhar Müfit Bey, 16 Aralık 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa tarafından Adliye Vekilliği’ne aday gösterilen altı isimden biri olmuş ise de Adliye ile ilgili ihtisası olmadığı için milletvekillerinden kendisine oy vermemelerini istemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi (ZC) Dönem:1, Birleşim:115, Cilt:6, s.392-393).

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Türk ordusunun Yunan ordusu karşısında başarısız olması ve Yunanlıların Ankara’yı tehdit etmeye başlaması üzerine milletvekilleri arasında Meclisin Kayseri’ye taşınması ihtimali tartışılmaya başlanmış ve Mazhar Müfit Bey Meclisçe Kayseri’de gerekli hazırlıkları yapmak ve önlemleri almak üzere görevlendirilmiştir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın emri üzerine Kayseri’de bulunan cephaneyi Ulukışla’ya gönderdiği gibi halktan topladığı yardımları kadınlardan oluşan bir müfreze ile cepheye yollamıştır (Kansu, 1986, s.583).

Mazhar Müfit Bey, 24 Eylül 1921 tarihinde Başkumandanlık emri ile kurulan Yozgat İstiklal Mahkemesi’ne üye seçilmiş ve bu görevini 1922’ye kadar devam ettirmiştir. Mahkemenin görev süresinin sona ermesi ile tekrar Meclise dönmüştür (Çoker, 1995, s. 462). TBMM’nin 22 Nisan 1925 tarihli 144 sayılı kararı ile kırmızı-yeşil şeritli istiklâl madalyası alan TBMM’nin I. dönem üyeleri arasında yer almıştır (Çoker, 1994, s. 656). Mazhar Müfit Bey, Mecliste milletvekilliği görevini ifa ederken Elazığ valiliğine görevlendirilmiş ve burada üç ay valilik yapmıştır (Sezgin, 2015, s. 48-49).

Mecliste Tesanüt Grubu içerisinde yer alan Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın 10 Mayıs 1921’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu (I. Grup) kurmasından sonra bu gruba katılmıştır (Sezgin, 2015, s. 46-47). I. TBMM’de Yazı İşleri Müdürü Necmettin Sahir (Sılan) Bey’in milletvekilleri ile yaptığı bir ankette milletvekillerine yönelttiği “Kazanılacak

olan milli istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakkıftır” sorusuna Mazhar Müfit Bey şu cevabı vermiş: “Senelerden beri efendiliği na-chiller tarafından gasp edilen muhterem köylümüzün efendiliğini kendisine iade ile hakkına hürmet etmeye ve emr-i idareyi onlara verecek yani halka doğru gidecek, idarenin tesisi için tanzimi muktezi kanunların süratle tedvin ve tatbikine mütevakkıftır.” (İlk Meclis Anketi, 2004, s.5, 186), ömrünün sonuna kadar da bu sözlerinin arkasında durmuş ve halk egemenliğini savunmuştur.

I. dönem Hakkâri milletvekilliğinin ardından Mazhar Müfit Bey; II, III, IV ve V. dönemlerde doğum yeri olan Denizli’de milletvekili olarak aday gösterilmiştir. O yıllarda CHP’nin, milletvekili adaylarını genellikle birkaç dönemde bir farklı bölgelerden aday gösterme usulünü benimsemiş olmasından dolayı VI. ve VII. dönemlerde Çoruh (Artvin)’tan milletvekili adayı olmuş ve bu üç ili temsilen uzun yıllar milletvekilliği yapmıştır. 12 Kasım 1948’de vefat eden Mazhar Müfit Bey’in “Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber” adında bir eseri vardır. Eser 2 cilt halinde Türk Tarih Kurumu’na bastırılmış ve yayımlanmıştır (Çoker, 1995, s.462).

1.1.2. Mazhar Müfit Kansu’nun Hakkâri Milletvekilliği ve Faaliyetler

Mazhar Müfit Bey, I. dönem TBMM Genel Kurulunun açık ve gizli oturumlarında 15’i gizli toplantılarında olmak üzere, kürsüde 190 konuşma yapmış, 2 kanun teklifi, 8 önerge ve 3 soru önergesi vermiş, bazı arkadaşlarının önergelerine de imza atmıştır (Çoker, 1995, s. 462). Mazhar Müfit Bey’in Meclis oturumlarında yaptığı konuşmalarının çoğu bütçe ve vergilendirmeler üzerinedir. İlk konuşmasını ise 9 Mayıs 1920’deki Meclis toplantısında yapmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:13, Cilt:1, s.237-238). Hiç kuşkusuz Mazhar Müfit Bey’in TBMM Genel Kurulunda yaptığı en etkili konuşma, Meclisin 13 Ekim 1920’deki “Seferberlik müddetine münhasır olmak üzere hîdemat-ı fiileye ve ihtiyatiye ve müstahfaza efradından bedeli nakdi ahz’na dair kanun lâyihası” ve “Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları” üzerine söz aldığı konuşmadır. Mazhar Müfit Bey, öncelikle mazbatanın kendisinin de üye olduğu Müdafaa-i Milliye Encümenine tevdi edilmesini sağlamıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:82, Cilt:5: 42-44). Mazhar Müfit Bey ve Müdafaa-i Milliye Encümeninin diğer kâtibi olan Bolu Milletvekili Cevat Bey tarafından hazırlanan mazbatada bedeli nakdi askerliğe karşı çıkılmış sadece gayrimüslimlerden bedeli nakdinin kabul edileceğine dair yeni bir mazbata hazırlanmıştır. Hazırlanan mazbata Mecliste 23 Ekim 1920’de görüşülmeye başlanmıştır. (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:88, Cilt:5, s. 148-149). Mazbata üzerinde Mecliste hararetle konuşmalar yapılmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:88, Cilt:5, s. 151-156).

Kanun layihası ve mazbataların görüşülmesine Mecliste 25 Ekim 1920’de devam edilmiştir. Mazhar Müfit Bey mazbata muharriri sıfatıyla Konya Milletvekili Vehbi Bey’in ve diğer konuşmacıların konuşmalarına karşı cevabî konuşmasında Milli Mücadele’nin bir vatan savunması olduğunu bu sebeple de yoksullar gibi zenginlerinde askere alınması gerektiğini savunmuş ve yoksul halktan yana bir tavır sergilemiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:90, Cilt:5, s. 164-166).

Mazhar Müfit Bey’in Mecliste yaptığı diğer etkili konuşmaları ise; I. ve II. İnönü Muharebelerinin kazanılması üzerine yaptığı konuşmalardır. Meclisin 13 Ocak 1921 tarihli toplantısında “İnönü Meydan Muharebesinde, cihanda ölümden daha müthiş daha sail bir şey olduğunu gösterdik, evet efendiler! diyorum ki: ölümden daha müthiş, ölümden daha beter bir şey gösterdik. O gösterdiğimiz şey ise, İslâm ruhu, Osmanlı kabiliyeti, Osmanlı vatanperverliğidir.” (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:133, Cilt:7, s. 282-283) diyerek ordunun başarısının sebeplerini açıklamıştır. Meclisin 2 Nisan 1921 tarihli toplantısında yaptığı konuşmada ise “... Gadab-ı İlahi, dinini, imanını, hakkı hayatını, istiklâlini muhafaza etmek isteyen Müslümanlara karşı hücum eden bu küffarı, yine din ve imanı bütün olan Müslümanlara tarumar ettirmiştir.” demiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:15, Cilt:9, s. 325-326). Mazhar Müfit Bey, konuşmalarında her iki zaferin kazanılmasını Allah’ın küffara karşı Müslümanların yanında olmasına bağlamıştır.

Mazhar Müfit Bey etkili bir konuşmasını da Lozan’da Musul meselesi üzerine 23 Ocak 1923’te yapılan toplantıda İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un TBMM’de Kürt halkını temsilen bulunan milletvekilleri için “Halkoyuyla seçilmiş tek bir milletvekili var mıdır? Bütün bu insanların doğrudan doğruya atanmış oldukları ve bunlar arasında bir takımın, dil bilmedikleri için, meclisin çalışmalarına katılmadıkları herkesçe bilinmektedir. Bu yüzden, Ankara’da, Kürt topluluğunun parlamentoda temsil edildiği iddiasına çok ağırlık vermek gerektiğini sanmamaktayım” (Lozan Barış Konferansı, 1969, s. 359) sözleri üzerine yapacaktır. Lord Curzon’un sözlerini Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey, Meclisin 25 Ocak 1923 tarihli toplantısında tartışmaya açmış ve “Lord Curzon Kürdistan’dan gelen mebusların Mustafa Kemal Paşa tarafından tayin edildiğini söylüyor. Kürt arkadaşlarınız için cahil ve Kürtleri temsil etmiyor diyor. Cehaletin manası eğer İngiliz siyasetine uymamak ise biz itiraf ederiz ki: Cahiliz.” dedikten sonra Mecliste, Mustafa Kemal Paşa’nın tayin ettiği uşakların olmadığını büyük bir milletin vekilleri olduğunu söylemiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:180, Cilt:26, s. 505-508). Bu konuda konuşmalar devam ederken Mazhar Müfit Bey’de ısrarla kendisinin de bir Kürt milletvekili olduğu için konuşma yapmak istediğini söylemiş ve uzun bir konuşma yapmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:180, Cilt:26, s. 507-509):

“... Kürdistan’da mebus olmak şeraitini haiz pek çok zevat varken kendileri Kürt ve Türk’ü ayrı ayrı görmediklerinden, Türklerden itimat ettikleri zevatı bile intihap etmişlerdir. Meselâ ben Kürt olmadığım halde muhterem Hakkâri ahâlisinin ekseri teveccühü olarak mebus intihap edilmiş ve İstanbul’a gönderilmişim. Bu da Kürtlerin nazarında Kürt ve Türk’ün bir olduğunu, ayrı olmadığını gösterir. Kürtlerin Türklerden ayrılmak imkânı yoktur. Onlar bir kütle-i vahidedir. Basit bir misal daha arz edeyim: Curzon Kürtlerin ne fikirde olduğunu anlamak istiyorsa efendiler bir gün için Musul’daki tayyare ve askerlerini çekiversin yahut reyî ammeye müracaat edelim görsün ki, o ahali onları mı, bizi mi istiyor? Fakat o ayağını Musul’dan çekmezse, Büyük Millet Meclisi ve arslan orduları Musul’dan ayağını çekmek istemeyen İngilizlerin ayağını kıracak, kahren ve cebren oradan onları çıkaracaktır. Efendiler! Son sözüm olarak şunu arz edeyim ki; ben bu yaşa geldim: memleketleri idare eden adamlar içerisinde demin arz ettiğim gibi, pek basit hususâtı bile görmeyen Curzon gibi diplomata rasgelmedim. Onların yüksek adamları hep Curzon gibi ise, âlemde huzur ve rahat ve asayişin devam ve bakasına imkân yok demektir. Bunların hepsi bence menafî-i şahsiyesini, menafîi umumiyeye tercih ile Musul’daki petrol membalarını yutmak, istifade etmek fikrinden ileri geliyor. Fakat petrol membalarını yutmak isteyenler o membalarda boğulacaklardır. Pek vatanperver ve zeki olan Kürtlere karşı Curzon’un sözlerini, muhterem Hakkârililerin mebusu olmak üzere müftechir ve müşerref olduğum halde Curzon’a hezeyanını iade ederim.”

Mazhar Müfit Bey, 3 soru önergesinden ilkinin 22 Kasım 1920’de Mecliste İktisat Vekili Mahmut Celâl Bey’in Yunan mezalimine dair beyanatı sonrası vermiştir. Yunan mezalimine uğrayan insanlar için Dâhiliye Vekâleti tarafından neler yapıldığını sormuş ve Dâhiliye Vekilinin şifahi olarak cevaplandırmasını istemiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:101, Cilt:6: 19-21). Aynı gün Karesi (Balıkesir) Milletvekili Mehmet Vehbi Bey ile birlikte Mazhar Müfit Bey, Dâhiliye Vekilinin şifahi cevaplandırması için “Yenişehir’de ihrak edilen kura ahâlisinin yerleştirilip yerleştirilmedikleri ve bunların istirahatleri hususunda ne gibi tedabir ittihaz olunup olunmadığının Dâhiliye vekâletinden sual edilmesini” içeren bir soru önergesi daha vermiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:101, Cilt:6, s. 22). Meclis tarafından kabul edilen soru önergesi 27 Aralık 1920’de İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey’in, İznik kazası dâhilinde Yunanlılar tarafından yapılan mezalimi incelemek üzere Meclisten bir heyetin

gönderilmesine dair önergesi ile birleştirilmiştir. Dâhiliye Vekili adına Sıhhiye Vekili Dr. Adnan (Adıvar) Bey tarafından önergeler şıfahen değil yazılı olarak cevaplandırılmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:123, Cilt:7, s. 52).

Mudanya Mütarekesi'nin tehdit altında imza edildiğini söyleyen Lloyd Corc'un beyanları hakkında Mazhar Müfit Bey, bir soru önergesi vermiş ve bu konuda Hariciye Vekilinin sözlü cevap vermesini istemiştir. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey sözlü cevabında Mudanya Mütarekesi'nin bir tehdit karşısında değil TBMM Hükümeti'nin bir an evvel barış yapmak ve millî taleplerini gerçekleştirmek için imzaladığını söylemiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:121, Cilt:24, s. 15-16).

Mecliste verdiği sekiz önergesinden ilkinin Mazhar Müfit Bey, 4 Aralık 1920'de Hakkâri Milletvekili Tufan Bey ile birlikte vermiştir. Her iki Hakkâri milletvekili Hakkâri'nin çeşitli defalar istilaya uğradığı için İktisat Vekâletince bütçeden altı bin liranın verilmesini istenmişlerdir. Önerge Mecliste kabul edilerek İktisat Vekâlet'ine havale olunmuştur (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:108, Cilt:6, s. 189-190).

Osmanlı Mebusan Meclisinde olduğu gibi TBMM'de de öğretmenlerin sorunları ile ilgilenen Mazhar Müfit Bey, 4 Aralık 1920'de Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili Faik ve Kütahya Milletvekili Cevdet Beyler ile birlikte bir önerge vermiştir. Önerge şu şekildedir: “Mualliminin müzayakalarına ve tedrisata bu yüzden âriz olan meseleye nihayet vermek üzere muallimin mumaileyhimin tahakkuk eden matlubatının vilâyata muavenet faslından hazinece tesviyesi kâfi değilse hemen kâfi miktarda tahsisatı munzamına İstenilmesi hususunun tahtı karara alınmasını teklif eyeriz.” Önerge üzerinde bir konuşma yapmış ve muallimlerin maaşlarını alamadıklarını, aç ve açıkta olduklarını, mekteplerde cam ve sobanın olmadığını söylemiştir. Mazhar Bey'in konuşmasına ve önergesine Maliye Vekili Ferit Bey cevap vermiş ve Mazhar Bey'in konuşmasındaki bazı bölümlerin kabul edilebilir olduğunu ancak önergelerin ise kabul edilir olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Mazhar Müfit Bey de bir konuşma yapmış ve önerge encümene gönderilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:108, Cilt:6, s.219-220).

1 Mart 1921'deki Meclis toplantısında Mazhar Müfit Bey, ordu kumandanlarına Meclisten birer teşekkürname yazılmasına dair bir önerge vermiş ve önergesi kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:1, Cilt:9, s. 12). Yine 15 Şubat 1921'de Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ile birlikte “Meclis zabıtları” ile ilgili bir önerge vermiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:151, Cilt:8, s. 235). Müfit Bey, 3 Haziran 1922'de de Yunan zulmüne

karşı İtilâf devletleri nezdinde teşebbüste bulunulmasına dair bir önerge vermiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:46, Cilt:20, s. 131-140).

Meclisin 15 Haziran 1922 tarihindeki toplantısında Mazhar Müfit Bey arkadaşları ile “Müecceliyeti Askeriye Vergisi” verenlerin harice gitmelerine izin verilmesine dair bir önerge vermiştir. Önerge kabul edilerek Dâhiliye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerine havale edilmiştir (TBMM ZC, Dönem: 1, Birleşim: 55, Cilt: 20, s. 438-440). Meclisin 28 Ağustos 1922 tarihindeki toplantısında ise Büyük Taarruzun başlaması ve Afyonkarahisar’ının geri alınması dolayısıyla ordunun kumandan, ümera, zâbitan ve efradına meclisin selamlarıyla muvaffakiyet temennilerinin iblâğ edilmesine dair önerge vermiş, önerge milletvekilleri tarafından da kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:92, Cilt:22, s. 369).

Mazhar Müfit Bey’in son önergesi Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa’ya başarılarından dolayı Meclisin teşekkürlerini sunması ile alakalıdır. 30 Kasım 1922’de verilen bu önerge Meclis tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:129, Cilt:24, s. 256).

Mazhar Müfit Bey, ilk kanun teklifini 27 Aralık 1920’de vermiş ve Bayındırlık Vekâletinin İktisat Vekâletine bağlanmasını istemiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:123, Cilt:7, s. 56). Kanun teklifi Meclis tarafından reddedilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:130, Cilt:7, s. 197). Mazhar Müfit Bey’in verdiği son kanun teklifi ise 12 Haziran 1922 tarihli “Gala-yı esar hasebiyle Zonguldak memurlarının maaşlarına yapılan zam hakkındaki kanunun ilgasına dair”dir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:53, Cilt:20, s. 371-373; TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:57, Cilt:20, s. 491). Meclisin 23 Ağustos 1922 tarihindeki toplantısında Layiha Encümeninin ve Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası okunmuş her ikisi de Mazhar Müfit Bey’in kanun teklifinin lehinde karar vermişlerdir. Mecliste yapılan görüşmelerin ardından söz konusu kanun ilga edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:89, Cilt:22, s. 293-295). Böylece Mazhar Müfit Bey’in Hakkâri milletvekilliği süresince verdiği iki kanun teklifinden biri kabul edilmiştir.

1.2. Mehmet Tufan (Ülker) Bey

1.2.1. Mehmet Tufan Ülker’in Hayatı

Redif Binbaşı Esat Efendi ve Zübeyde hanımın oğlu olan Tufan Bey, Hakkâri’nin Başkale ilçesinde 1870’de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini

Başkale'nin Sıbyan Mektebi ve Şeyh Abdülhalim Medresesinde tamamlamıştır. 1885-1888 yılları arasında Liva İdare Meclisi ve Tahrirat Kalemi'nde stajyer memur olarak çalıştıktan sonra 1888'de evrak memur yardımcısı olarak memuriyet hayatına başlamıştır. 11 Nisan 1897'de Hakkâri Bidayet Mahkemesi zabıt kâtipliği görevine getirilmiştir. 25 Haziran 1900'de ek görev olarak noterlik verilmiş ve başkâtipliğe yükseltilmiştir. 27 Kasım 1909'da Van Merkez Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi başkâtipliğine atanmış ve 8 Ekim 1911'de de Hakkâri Bidayet Mahkemesi aza mülâzımlığına getirilmiştir. I. Dünya Harbi esnasında topladığı 500 kadar gönüllü ile birlikte İran sınırındaki muharebelere katılan Tufan Bey, Van'ın işgali üzerine 28 Ağustos 1915'te Siirt, 15 Mart 1916'da Mardin Bidayet Mahkemelerinde aza mülâzımlığı yapmış, Van'ın kurtuluşundan sonra 16 Kasım 1918'de Van İstinaf Mahkemesi aza mülâzımlığına atanmıştır. Görevini sürdürürken 1920 seçimlerine katılmış ve Hakkâri milletvekili seçilmiştir. 29 Temmuz 1920'de memuriyet görevinden ayrılarak Ankara'ya gelmiş ve 21 Eylül 1920'de Meclis çalışmalarına katılmıştır (Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, No: 198; Çoker, 1995, s. 463-464). I. TBMM'de Evrak ve Tahrirat müdürü olarak çalışan Necmettin Sahir (Sılan) Bey'in yaptığı anketi Tufan Bey şu şekilde cevaplandırmıştır: (İlk Meclis Anketi, 2004, s. 186).

“Halkın ihtiyacatını temin edecek surette meşruti devlet teşkilatının icra ve ıslahına, vatanın alakadar mütehassıs mütefennin ve müstakim memurların istihdamına, ahkâm-ı şer'îye ve hukuk-ı esasiyeye evfak bir tarzda kavanin tedviniyle halk davalarının süratle teşşiyetine, milletin cidden muhtaç olduğu nur-ı maarifin köylere kadar teşşiliyle ilim ve fen mekteplerinin teksirine ve usul-i tedrisin teshiline, iktisadiyatımızın milleti ezecek şekil ve surette değil asri ve memlekete kabil-i tatbik olacak tarzda buhar ve makine kuvvetiyle teşşizine, köy banka, şirket ve fabrikaların tesisleriyle ihracatımızı ve askeri münakalatımızı temin için şose ve demiryollarının inşasına ve garptan ziyade şark milletleriyle olan münasebat-ı iktisadiye, siyasiye ve maddiyemizin takviyesine ve milletin varlığının suüstimal edilmemesine mütevakkıftır.”

Ankete verdiği cevaplardan da anlaşılacağı üzere Tufan Bey, hukuk, eğitim, sanayi, adil vergilendirme, ülke ekonomisinin geliştirilmesi, batılı devletlerden ziyade doğulu devletlerle münasebetlerin geliştirilmesini gibi konular üzerinde durmuş, verdiği soru önergeleri ve kanun teklifleri ile de bu düşüncelerini desteklemiştir.

Tufan Bey milletvekilliği süresince Mecliste oluşturulan I. Grup ile ilişkisi olmayan, kuruluş amacı Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kurmasına

karşı çıkmaktan ibaret olan II. Gruba da girmemiş ise de yine aynı nedenle Tufan Bey II. Gruba yakınlık duymuş bağımsız konumunda bir milletvekilidir (Demirel, 2009, s. 131; Tuncay, 1999, s. 39). Mehmet Tufan Bey, 9 umde maddelerini kabul etmediği için ikinci dönem milletvekilliği için müracaat etmemiş, milletvekilliğinin sona ermesi üzerine İstanbul’a yerleşmiştir. 11 Ağustos 1923’ten itibaren açık aylığı almaya başlamış ve bu arada ticaretle de meşgul olmuştur. Memuriyete dönmek isteğinde bulunması üzerine 1 Mayıs 1924’te Adilcevas savcılığına tayin edilmiş, 11 Ekim 1924’te de Adilcevas hâkimi olmuştur. 24 Mayıs 1925’te Van Asliye Mahkemesi savcılığına atanmış ise de 1 Temmuz 1926’da memuriyeti lağvedildiğinden Van savcı yardımcılığına atanmıştır. 27 Ekim 1927’de emekliye sevk edilmiş ve 17 Temmuz 1928’de İstanbul’da ölmüştür (Çoker, 1995, s. 464; Yıldırım, Zeynel, 2010, s. 32).

1.2.2. Mehmet Tufan Ülker’in Hakkâri Milletvekilliği ve Faaliyetleri

21 Eylül 1920’de Ankara’ya gelerek Meclise dâhil olan Tufan Bey’in seçim mazbatasını TBMM’de 11 Ekim 1920’de incelenerek milletvekilliği kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:81, Cilt:5, s. 29).

Milletvekilliği süresince Mecliste konuşma yapmayan Tufan Bey’in 9 kanun teklifinde, 23 önerge, 2 soru önergesi ve 2 gensoruda imzası vardır. Tufan Bey’in imza attığı ilk kanun teklifi, 30 Kasım 1920’de Mecliste Teşkilâtı Esasiye kanununun dördüncü maddesinin görüşmeleri esnasında Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey’in “Dördüncü maddenin nihayetine (ve azanın okuryazar olması şarttır) kaydının ilâvesini teklif ederiz.” şeklindeki kanun teklifidir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:106, Cilt:6, s. 165). Bu teklifi Ergani Milletvekili Sırrı Bey’in 28 imzalı 10 Aralık 1921’de verdiği “23 Nisan 1336 tarihine kadar derecatı muhtelifde mahkûm olan eşhasın aflarına” dair kanun teklifi takip etmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:140, Cilt:15, s. 317).

Erzurum Milletvekili Salih Efendi’nin 26 Aralık 1920’de “Seyrüsefer Nizamnamesinin tadili” hakkında verdiği kanun teklifine de Tufan Bey imza atmıştır. (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:145, Cilt:16, s. 66-67). Daha sonra Siirt Milletvekili Salih Efendi’nin verdiği “Harp dolayısıyla nüfus ve hayvanatı imha edilmiş olan vilâyatı şarkiyeden Erzurum, Van, Bitlis, Trabzon vilâyetlerine mülhakat 1337 - 1338 (1921-1922) senelerinde ağnam rüsumunun son zamaiminden (eklerinden) müstesnadır.” şeklindeki kanun teklifine imza atmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:117, Cilt:6, s. 439).

Tufan Bey, Mazhar Müfit Bey’in 31 arkadaşı ile birlikte 27 Aralık 1920 tarihinde verdiği Bayındırlık Vekâletinin İktisat Vekâletine bağlanması ile alakalı kanun teklifinde de imzası vardır (TBMM ZC Dönem:1, Birleşim:130, Cilt:7, s.

197). Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in 76 imzalı 7 Ocak 1922'de verdiği "Heyeti Umumiye içtimainin dört ay olmasına ve saireye dair" kanun teklifine Tufan Bey de imza atmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:150, Cilt:16, s. 143-151).

Ergani Milletvekili Hakkı Bey ve arkadaşlarının "Umum Jandarma Kumandanlığının Meclis âzasından biri tarafından idare edilmesine" dair kanun teklifine Tufan Bey imza koymuştur. Teklif 11 Nisan 1922'de Meclis tarafından reddedilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:24, Cilt:19, s. 125-126). Kayseri Milletvekili Osman, Yozgat Milletvekili Bahri ve Tufan Beyler, "İktisat Vekâletinin Müdiriyyeti Umumiyeye ifrağ ve teşkilâtının da basit bir hale ircamı ve Maliyeye raptını arz ve teklif eyeriz." şeklindeki kanun teklifini 29 Nisan 1922'de vermişlerdir (TBMM ZC, Dönem: 1, Birleşim: 36, Cilt:19, s. 442). Ergani Mebusu Sırrı Bey'in 25 imzalı "Nisabı (yetersayı) Müzakere Kanununun altıncı ve sekizinci maddelerinin tadiline" dair kanun teklifine Tufan Bey de imza koymuştur (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:7, Cilt:28, s. 61-73).

Tufan Bey'in verdiği önergeler; Tufan Bey, Mazhar Müfit Bey ile birlikte 4 Aralık 1920'de Hakkâri'nin çeşitli defalar istilaya uğramasından dolayı halkın zararının kısmen karşılanması amacıyla Hakkâri'ye 6 bin liralık yardım yapılması yönünde bir önergesi vardır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:108, Cilt:6, s. 189-190). Diğer önergesini ise 22 Ocak 1921'de Meclisin gizli yapılan üçüncü ve dördüncü celselerinde Bursa Milletvekili ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi üyesi olan Şeyh Servet Efendi'nin komünizm propagandası yaptığına dair şifreli telgrafların okunması ve sonrasında milletvekilleri komünizm, bolşeviklik ile alakalı görüşlerini ifade etmeleri üzerine 3 imzalı bir önerge vermiştir. Önerge kabul edilmemiş ise de Şeyh Servet Efendi, Diyarbakir İstiklal Mahkemesi üyeliğinden azledilmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1985, s. 325-345).

Tufan Bey'in imzası olduğu önergelere gelince; bunların ilki Bitlis Milletvekili Hüseyin Hüsnü Bey'in 28 Kasım 1920'de "Konya'da meydana gelen olaylar nedeniyle Ankara'ya göç etmek zorunda kalan kısım Bitlis muhacirinin zor durumda oldukları, bu muhacirlerin iskân ve iaşeleri ile Dâhiliye Vekâletinin ilgilenmesi yönünde verdiği önergedir. Önerge kabul edilerek Dâhiliye Vekâletine tebliğ edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:104, Cilt:6, s. 88). Tufan Bey, Amasya Milletvekili Hamdi Bey'in 7 Şubat 1921 tarihli "Meclis üyelerinin çoğunun ziraatle uğraşmalarından dolayı meclis toplanma tarihinin geciktirilmesine dair " önergesinde de imzası vardır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:149, Cilt:8, s. 196-198). Van Milletvekili Hasan Sıddık Bey'in 19 Şubat 1921'de verdiği "Kırşehir Mebusu Sadık Bey'in tahsisatının

meclise katılması tarihinden itibaren verilmesine” dair önergeye Tufan Bey de imza koymuştur (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:153, Cilt:8, s. 302).

Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey, 26 Aralık 1921’de “İstanbul’daki Türk ve Müslüman kadınlarının işgal kuvvetlerine mensup zabitlerle hususi ve umumi cemiyetlerde bulunmaları ve bunlarla dans etmeleri üzerine” bu ahlaki çöküntüye karşı Büyük Millet Meclisince bir beyanname neşredilmesine dair verdiği önergeye Tufan Bey de imza koymuştur. Önerge, 31 Aralık 1921’deki Meclis toplantısında kabul edilmiş ve beyannamenin hazırlanması için Şer’iye Vekâletine havale edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:137, Cilt:15, s. 268-271)

Mersin Milletvekili Selâhaddin Bey, 12 Ocak 1922’de “Müdafaai Milliye Vekâletinden istifa eden Refet Paşa’ya Meclisin teşekkürlerinin bildirilmesi ve Meclis takdirnamesiyle taltif edilmesine” dair verdiği önergeye Tufan Bey yine imza koymuştur. Önerge Meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:143, Cilt:16, s. 16-17). Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey’in, 25 Nisan 1922’de İktisat Vekili Sırrı Bey’e itimat beyan edilmesine dair verdiği önergeye Tufan Bey imza koymuştur (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:34, Cilt:19, s. 411-414).

Tufan Bey’in imza koyduğu bir diğer önerge ise, “İcra Vekillerinin sureti intihabına dair olan kanun” 8 Temmuz 1922’de Mecliste görüşülürken Sivas Milletvekili Vasıf Bey ikinci maddenin “İcra Vekilleri Reisi ile İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi tarafından reyî hafî ve ekseriyeti mutlaka ile azayı Meclis meyanından ayrı ayrı intihab olunurlar.” şeklinde değiştirilmesini istediği önergesidir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:70, Cilt:21, s. 326-327).

Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey’in 18 Ekim 1922’de Meclisin Ankara’dan Bursa, Konya, İzmir şehirlerinden birine nakli ile ilgili verdiği önergeye Tufan Bey imza atmıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:122, Cilt:24, s. 25-30). Tokat Milletvekili Rıfat Bey, altın kaçakçılığından dolayı Kastamonu İstiklâl Mahkemesince giyaben mahkûm olan Eşref ve Hâşim Beyler hakkında Dilekçe Encümenince hazırlanan mazbata 21 Ekim 1922’de Mecliste görüşülürken Tufan Bey’in de imza koyduğu bir önerge vermiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:123, Cilt:24, s. 64-68). Muş Milletvekili Abdüligani Bey’in 6’ncı Avans Kanununun yedinci maddesinin tefsirine dair 26 Şubat 1923’te verdiği önergeye Tufan Bey’de imza koymuştur (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:199, Cilt:27, s. 481-482).

Erzincan Milletvekili Tefvik Bey’in “Vilâyatı Şarkîye muhacirlerinin dört ay daha askerlikten tecillerine” dair 8 Mart 1923’te verdiği önergeyi Tufan

Bey'de imzalamıştır (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:7, Cilt:28, s. 38). Tufan Bey'in imza attığı diğer önergeler ise Meclisin gündemine bazı kanunların acilen getirilmesi ve isim tayini ile reye konulması ile ilgilidir.

Tufan Bey'in imzası olduğu soru önermeleri ise; Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey'in 21 Ekim 1920'de ordunun ne dereceye kadar giydirilebileceğine dair Müdafaa-i Milliye Vekâletinden bilgi istediği soru önergesi (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:97, Cilt:5, s.134-135) ve Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in 9 Aralık 1920'de Van ve Bitlis vilayetlerinde okul yapılması ile ilgili Maarif Vekiline verdiği soru önergesidir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:111, Cilt:1, s.283).

Tufan Bey'in imzası olduğu istizah önermeleri ise; Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey'in 11 Kasım 1920'de Dersimin ahvaline dair Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerinden istediği istizah önergesidir. İstizah önergesi reye sunulmuş ve kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:87, Cilt:5, s. 355-356). 18 Kasım 1920'de Dâhiliye ve Maliye Vekilleri gerekli izahatları vermişlerdir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:99, Cilt:5, s. 428-432). Genç - Muş vilayetlerine maarif müdürü tayininden dolayı Muş Milletvekili Hamdi Bey'in 26 Mart 1921'de Maarif Vekâletine verdiği istizah takriri ise Tufan Bey'in imza koyduğu ikinci istizah önergesidir (TBMM ZC, Dönem:1, Birleşim:12, Cilt:9, s. 235).

2. İkinci Dönem Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri

20 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasında devam eden Lozan Barış görüşmelerinin kesintiye uğraması sonrası özellikle Musul meselesinin Milletler Cemiyetine havale edilmesi noktasında Lozan'da Türk heyeti ile İngiliz heyeti arasındaki muvafakat Mecliste II. Grubun tepkilerine neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu Mecliste barışın kabul edilemeyeceğini düşünmeye başlamışlardır. (Tuncay, 1999, s. 42; Demirci, 2011, s. 136-139). Bunun üzerine 1 Nisan 1923'te Meclisin feshedilmesi ve en fazla iki aylık süre zarfında yeni seçimlere gidilmesi kararı alınmıştır.

3 Nisan'da 320 sayılı "İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin bazı Mevaddını Muaddil Kanun" kabul edilmiş ve bu kanuna göre 20.000 erkek nüfusuna bir milletvekili seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bir seçim dairesinde 20.000'den az nüfus için bir milletvekili seçilecek, 20.000'i aşan erkek nüfus için; 30.000'e kadar bir, 30.001'den 50.000'e kadar iki, daha fazla için aynı oranda artırılacaktır. 18 yaşını tamamlayan her erkek seçme hakkına sahipti. İki dereceli olarak yapılacak seçimler için her 200 erkek nüfus için bir ikinci seçmen

seçilmekteydi. Fazlası için; 300’e kadar bir, 301-500 için iki ve diğerleri de aynı oranda artacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi olarak 8 Nisan 1923’te dokuz umdeyi yayınlamış ve bu umdeleri kabul edenler milletvekili olmak için ARMHC’ye başvurmuşlardır. Başvuru yapanlar arasında milletvekili adayları cemiyetçe belirlenmiştir (Öztürk, 1993, s. 3-9). 320 sayılı kanuna göre 7 Temmuz 1923’te yapılan seçimler sonucunda Hakkâri’de dokuz umdeyi kabul eden Mehmet Nazmi (Dilaveroğlu) Bey ve Süleyman Asaf (Doras) Bey milletvekili olarak seçilmişlerdir (II. Dönem Hakkâri milletvekillerinin seçim mazbatası, 1923, s. 1).

2.1. Süleyman Asaf (Doras) Bey

2.1.1. Süleyman Asaf Doras’ın Hayatı

Kerkük Mutasarrıfı Hakkı Paşa’nın oğlu olan Asaf Bey, 1883 yılında Bursa’da doğmuştur. İlk ve ortaokulu Selanik’te, lise eğitimini de Bursa’da 25 Temmuz 1897’de bitirdikten sonra İstanbul Hukuk’a kaydolmuştur. Devlet memuriyetine Ekim 1897’de Temyiz Mahkemesi Savcılığı Kaleminde mülazemet olarak başlamıştır. 5 Temmuz 1899’da kâtipliğe atanan Asaf Bey, 6 Temmuz 1901’de İstanbul Hukuk Mahkemesi mülâzemetliğine, 29 Temmuz 1901’de kâtipliği getirilmiştir. 19 Ocak 1902’de Selanik’te Gevgili İlçesi Bidayet savcı yardımcılığına, 21 Ekim 1905’te Görüce (Köprüce) Ticaret Mahkemesi başkanlığına, 2 Eylül 1906’da Manastır İstinaf savcı yardımcılığına, 21 Mayıs 1909’da İlbasan Sancağı Bidayet Mahkemesi ceza başkanlığına, 13 Eylül 1909’da Serez Sancağı Bidayet Mahkemesi ceza başkanlığına, 31 Aralık 1910’da Kudüs Sancağı Bidayet Mahkemesi başkanlığına atanmıştır. 30 Haziran 1909-31 Temmuz 1909 tarihleri arasında Adana’da kurulan Sıkıyönetim Divan-ı Kozan Soruşturma heyetinde görev yapan Asaf Bey, 4 Mayıs 1913’te Diyarbakır Bidayet Hukuk Mahkemesi başkanlığına, 29 Eylül 1913’te Van İstinaf Mahkemesi savcılığına atanmıştır.

III. dönem Mebusan Meclisinde Van, IV. dönem Mebusan Meclisinde de Hakkâri’yi temsil etmiştir (BOA, DH.I.UM. EK. Yer No: 116.24). Mebusan Meclisinin 3 Şubat 1920 günü yapılan bileşiminde 60 oy ile Meclis idare memurluğuna seçilmiştir (MM ZC, Dönem 4, Birleşim: 7, Cilt: 1, s. 63). İstanbul’un işgali sonrası I. dönem TBMM’ye katılma konusunda çekingen davranmış ve Ankara’ya gelmemiştir.

Mebusan Meclisinin kapatılması sonrası bir süre avukatlık yapmış ise de 21 Ağustos 1922’de İstanbul Bidayet Birinci Ceza başkanlığına getirilmiştir. İstiklâl Harbinin kazanılmasından sonra Heyet-i Temsiliye kararıyla Şubat

1923'te Konya'da kurulan Askerî Temyiz Divanı üyeliğine atanmıştır. Ancak Mart 1923'te yeniden İstanbul'daki eski görevine dönmüştür. 26 Mayıs 1923'te ise Ankara İstinaf Mahkemesi başkanlığına atanmış, bu görevinde iken ikinci dönem TBMM seçimlerine katılmış ve 178 oy alarak Hakkâri'den milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos'ta Meclise dâhil olan Asaf Bey'in mazbatasını TBMM tarafından 19 Ağustos 1923'te onaylanmıştır. 1923'ten 1927'ye kadar Meclis idare memurluğu (idare amirliği) yapmıştır. 8 Aralık 1923'te İstanbul İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. Millî Mücadele'deki özverili hizmetlerinden ötürü Asaf Bey, Meclis Genel Kurulunun 31 Aralık 1925 tarihli birleşiminde beyaz şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiş daha sonra madalyası TBMM'nin 26 Mayıs 1927'deki toplantısında Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasını gereğince kırmızıya tebdil edilmiştir. Asaf Bey, TBMM'nin III, IV ve V. dönemlerinde Bursa milletvekilliği yapmış ve 9 Şubat 1946'da ölmüştür (Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 519; Öztürk, 1995, s. 373-375; TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:72, Cilt:32, s. 467, 573).

2.1.2. Süleyman Asaf Doras'ın Hakkâri Milletvekilliği ve Faaliyetleri

Asaf Bey'in Meclis Genel Kurulunda yaptığı 4 konuşması, 5 kanun teklifi, 7'de önergesi vardır. Asaf Bey ilk olarak 24 Kasım 1923'te "Riyaseti Cumhur Bütçesi" hakkında kanun teklifi vermiştir. Meclisin 3 Aralık 1923'teki toplantısında kendi verdiği kanun teklifinin acilen görüşülmesi için önerge vermiş, önerge kabul edildiği için kanun üzerinde Mecliste görüşmeler başlamış ve Asaf Bey'in kanun teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:61, Cilt:4, s. 7-13).

Asaf Bey, "Müceddeden inşa olunacak Türkiye Büyük Millet Meclisi binasına sarf edilmek üzere 1339 (1923) senesi Maliye bütçesinin (91) nci Hükümet konakları inşaatı ve tamiratı faslına üçüncü madde olarak yüz on dört bin liranın vaz'ı için zırdeki maddenin Avans Kanununa bir madde olmak üzere ilâvesi" ile ilgili bir kanun teklifi vermiştir. Teklif Muvazene-i Maliye Encümenince reddedilmiş ise 2 Şubat 1924'te Mecliste yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:94, Cilt:5, s. 526-528).

Asaf Bey, "Meclisin Elektrikle tenviri için muktezi iki motor ve teferruatının 1340 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun 16 ncı maddesinden istisnaen pazarlık suretiyle mubayaası hakkında" bir kanun teklifi vermiştir. Kanun teklifi Mecliste 15 Aralık 1924'te yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:22, Cilt:11, s. 140-143).

Asaf Bey'in imzası olduğu kanun tekliflerinden biri Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi'nin Şeriye ve Evkaf ile Erkânı Harbiye Vekâletlerinin ilgasına dair

verdiği kanun teklifidir. Diğeri ise; Saruhan Milletvekili Vasıf Bey’in Tevhidi Tedrisat kanunu ile ilgili verdiği tekliftir. Her iki kanun teklifi 3 Mart 1924’te Mecliste kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:2, Cilt:7, s. 21-27).

Asaf Bey’in önergelerinden ilki 21 Kasım 1923’te Mecliste Adliye Vekâleti’nin “Hükkâm ve memurin-i adliye maaşatına zam icrasına dair kanunun tatbikatı” konusu görüşülürken verdiği önerge (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:56, Cilt:3, s.507-509). Meclisin 24 Mart 1924’teki toplantısında “Divanı Temyizi Askerinin adlî âza ve müddeiumumileri maaşlarının asker arkadaşlarıyla, Mahkemei Temyiz azaları misillü tezyidine” dair Asaf Bey bir önerge vermiş, önerge Meclis başkanı tarafından Muvazenei Maliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:17, Cilt:7, s. 798). Asaf Bey diğeri Hakkâri Milletvekili Nazmi Bey ile 18 Şubat 1925’te “Hakkâri Vilâyeti Merkezi Belediye Reisi Halit Ağanın hidematı vatanpervarânesine binaen, mumaleyhe hidematı vataniye tertibinden şehri beşyüz kuruluş maaş tahsisi temenniyatına” dair önerge vermiş ve bu önerge de başbakanlığa tevdi edilmiştir (BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0; Yer No: 8.47.21; TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:59, Cilt, s.14: 101).

Asaf Bey, 13 Kasım 1924’te Mecliste “İstanbul İstiklâl Mahkemesi tarafından yapılan harcamalar konusu görüşülürken “İstanbul İstiklâl Mahkemesi mesarifinin meclis bütçesinden tesviyesi lüzumuna karar verilmesini” şeklinde bir önerge vermiş, arkasında da bir konuşma yapmıştır. Önerge, Tetkik Hesabat Encümeni’de gönderilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:6, Cilt:10, s. 214-216). 26 Ocak 1925’te Tetkik Hesabat Encümeni’nin kararı Mecliste okunmuş, Asaf Bey söz alarak İstanbul İstiklâl Mahkemesince yapılan harcamaların nerelere yapıldığını belirtmiştir. Daha sonra mazbata kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:41, Cilt:12, s. 332-333).

Asaf Bey’in imza attığı önergelerden biri Ardahan Mebusu Halit (Karsıalan) Paşa’nın 9 Mart 1924’te “Miralay Nâzım Beyin validesine hidematı vataniye tertibinden verilen maaşın arttırılmasını” ile ilgili önerge (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:7, Cilt:7, s. 204-208). Diğeri ise yine Ardahan Milletvekili Halit Paşa’nın 26 Ocak 1925’te “Müdafaai Milliye Encümenince verilen ve meclis gündeminde bulunan bilumum malûlini askeriye’nin terfihi hakkındaki kanun lâyihasının acilen müzakeresi” ilgili olan önerge (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:41, Cilt:12, s. 322-324).

2.2. Mehmet Nazmi (Dilaveroğlu) Bey

2.2.1. Mehmet Nazmi Dilaveroğlu'nun Hayatı

Vanlı Dilaverzade Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Nazmi Bey, Van'ın Bahcivan mahallesinde 1874'te doğmuştur. Van Rüştüyesini bitirdikten sonra 14 Ağustos 1883'te Van Mektubî Kalemine memur olmuş ve burada on yıl çalıştıktan sonra Van İli Evrak Kalemünde göreve başlamıştır. 14 Ağustos 1913'te görevinden istifa eden Nazmi Bey, Van'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Musul'a gitmiştir. 2 Kasım 1916-29 Nisan 1918 tarihleri arasında Musul İli Matbaa Müdüriyetinde bulunan Nazmi Bey, Van'ın Rus işgalinden kurtarılmasından sonra Van'a geri dönmüş ve Van Mektubî mümeyyizliği memuriyetine girmiştir. 14 Haziran 1918-12 Ağustos 1920 tarihlerinde mümeyyizliği sırasında bir yıl süre ile mektupçuluk vekâletinde bulunmuş ve 14 Ağustos 1920'de de Van mektupçuluğuna getirilmiştir. 14 Temmuz 1921'de Van tahrirat müdürlüğü görevine getirilmiş, bu görevini sürdürürken II. dönem TBMM seçimlerine katılmak için 25 Nisan 1923'te görevinden istifa etmiştir. 1923 seçimlerinde 180 oy alarak Hakkâri'den milletvekili seçilen Mehmet Nazmi Bey'in seçim mazbatasını Meclis tarafından 19 Ağustos'ta onaylanmış ve Mehmet Nazmi Bey'de Ankara'ya gelerek 4 Eylül 1923'te TBMM'ye dâhil olmuştur. Mecliste İrşad, Dilekçe, Ticaret, Posta ve Telgraf, Dâhiliye komisyonları üyeliklerinde bulunan Mehmet Nazmi Bey, 9 Nisan 1958'de ölmüştür (Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 520; Öztürk, 1995, s. 371-372).

2.2.2. Mehmet Nazmi Dilaveroğlu'nun Hakkâri Milletvekilliği ve Faaliyetleri

Meclis Genel Kurulunda konuşması olmayan Nazmi Bey'in 13 önerge ve 4 kanun teklifinde imzası vardır. Önergelerinden ikisi Hakkâri ile ilgilidir. Hakkâri ile ilgili önergelerinden birini Asaf Bey ile birlikte vermiştir ki bu önerge Hakkâri Belediye Başkanı Halit Ağa'ya hizmetlerinden dolayı 500 kuruş maaş tahsisi ile alakalı önerge'dir (BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0; Yer No: 8.47.21; TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:59, Cilt:14, s. 101). Hakkâri ile ilgili verdiği diğer önerge ise 8 Mart 1924'te Mecliste nüfusu az olan Hakkâri gibi vilayetlerin müstakil bir vilayet olamayacağı yönünde konuşmalar üzerine "Hakkâri vilâyeti iki hükümetle hemhudut ve ahalsi tamamen gayrimücerrettir. Ehemmiyeti mevkiye ve siyasiyesi o muhitin ahvalini bilenlerce malûm olduğundan ve böyle yerlerde varidat meselesi mevzuubahs olamayacağından teşkilâtı haziranın za'fa uğratılmamasını arz eylerim." şeklinde verdiği önerge'dir. Hakkâri'nin müstakil bir vilâyet olarak kalması kabul edildiği için Nazmi Bey önergesini geri almıştır (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:6, Cilt:7, s. 157,194-199).

I ve II. Dönem TBMM’de Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri

Nazmi Bey’in imzası olan önergelerden ilki Ertuğrul Milletvekili Dr. Fikret Bey’in 8 Ekim 1923’te İstanbul’u devir teslim alınması için Meclis tarafından İstanbul’a gönderilen heyete resmi makamların gerekli hürmeti göstermediği ve bu konuda gereğinin yapılması yönünde verdiği önerge dir. Önerge kabul edilmemiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:33, Cilt:2, s. 556-557). 8 Kasım 1923’te Mecliste Mübadele, İmar ve İskân kanunu görüşmeleri sırasında kanunun sekizinci maddesine zeyl yapılması yönünde Erzurum Milletvekili Rüştü Bey’in verdiği önergeye imza koymuştur (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:50, Cilt:3, s.303-305). Ardahan Milletvekili Halit (Karsıalan) Paşa’nın 9 Mart 1924 tarihinde Miralay Nâzım Beyin validesine maaş artırımına dair önergeye Nazmi Bey imza atmıştır (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:7, Cilt:7, s. 204-208). Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey’in 23 Mart 1924’te verdiği bazı memurların tahsisatının artırılmasına dair önergede de Nazmi Bey’in imzası vardır (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:19, Cilt:7, s. 980-981). Nazmi Bey’in imza attığı diğer önergeler ise Meclisin gündemine bazı kanunların acilen getirilmesi ve isim tayini ile reye konulması ile ilgilidir.

Mehmet Nazmi Bey’in Mecliste imzası olduğu kanun teklifleri ise şunlardır: Diyarbakir Mebusu Feyzi Bey’in “Arada- Diyarbakir- Ergani veyahut Mardin, Diyarbakir-Ergani arasında şimendifer hattı inşası için Nafia Vekâletinin 1340 bütçesine dört milyon lira ve Ergani madeninin işletilmesi için İktisat Vekâletinin keza 1340 bütçesine bir milyon lira ilâvesine” dair bir kanun teklifidir. Kanun teklifi 22 Marta 1924’te Mecliste yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:18, Cilt:7, s. 848-861). Kastamonu Milletvekili Ali Rıza Bey’in 25 Ekim 1923’te Bahriye Vekâletinin teşkiline dair verdiği kanun teklifine Nazmi Bey’de imza koymuştur. Kanun üzerinde 22 Aralık 1924’te Mecliste görüşmeler yapılmıştır. (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:25, Cilt:11, s. 216-231). Kanun Meclis tarafından 29 Aralık 1924’te kabul edilmiştir (TBMM ZC, Devre:2, Birleşim:28, Cilt:11, s. 303).

Ardahan Milletvekili Talat Bey’in “Şehit Doktor Tahir Bey’in mahdumu Ali Nafiz Efendi ile validesi Lebibe ve hemşiresi Sabiha hanımlara hidematı vataniye tertibinden” maaş verilmesi ile ilgili verdiği kanun teklifine Nazmi Bey imza koymuştur. Kanun 22 Nisan 1925’te meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem: 2, Birleşim: 109, Cilt:18, s. 423). Nazmi Bey son olarak Mardin Milletvekili Âbdülgani Bey’in “sabık Mardin Mebusu Derviş Bey ailesine Hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisi” hakkında verdiği kanun teklifine imza vermiş, kanun 26 Haziran 1927’de kabul edilmiştir (TBMM ZC, Dönem:2, Birleşim:83, Cilt:33, s. 840, 848).

SONUÇ

İstanbul'un işgali, Mebusan Meclisinin basılması, millet egemenliğini esas alan bir meclisin Ankara'da açılmasını zaruri kılmıştır. 23 Nisan 1920'de açılacak olan TBMM'ye Hakkâri'den beş milletvekili seçilmiş ise de seçimlerin ardında dört milletvekili istifa etmiş yalnızca Mehmet Tufan Bey Ankara'ya gelerek TBMM'nin çalışmalarına katılmıştır. Mebusan Meclisindeki Hakkâri milletvekillerinden Mazhar Müfit Bey İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya gelirken Süleyman Asaf Bey Ankara'ya gelmemiştir. Böylece Hakkâri TBMM'de iki milletvekili ile temsil edilmiştir.

I. dönem TBMM'de Hakkâri'yi temsil eden milletvekilleri, Hakkâri'nin sorunlarına değinmiş ve ülkeyi ilgilendiren konularda düşüncelerini belirtmişlerdir. Ayrıca hem seçim bölgeleri ile ilgili konularda hem de diğer konularda öneriler ve kanun teklifleri vermişlerdir.

2 Nisan 1923'te TBMM'de seçimlerin yenilenmesi kararı alınmış, 3 Nisan 1923'te kabul edilen 320 sayılı "İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin bazı Mevaddını Muaddil Kanun"na uygun bir şekilde Hakkâri'de yapılan seçimlerde Süleyman Asaf Bey ve Mehmet Nazmi Bey milletvekili seçilerek TBMM'ne gelmişlerdir. Her iki milletvekili II. TBMM'de temsil ettikleri Hakkâri'nin sorunlarını dile getirmiş ve ülkeyi ilgilendiren konularda Mecliste kanun teklifi ve öneriler vermişlerdir.

Hakkâri'yi her iki dönem TBMM'de temsil eden milletvekillerinin doğum yerleri ve seçim bölgeleri arasındaki paralellik incelendiğinde, Tufan Bey'in Hakkâri, Mazhar Müfit Bey'in Denizli, Süleyman Asaf Bey'in Bursa, Mehmet Nazmi Bey'in Van'da doğduğu görülmektedir. Bu durum Hakkâri için bir dezavantaj gibi görünse de Mazhar Müfit Bey'in Bitlis valiliği yapmış olması, Süleyman Asaf Bey'in Van İstinaf Mahkemesi savcılığı yapmış olması ve Mehmet Nazmi Bey'in hem bölgenin insanı olması hem de Van'da memuriyet hayatını ifa etmiş olması dezavantajlı durumu kısmen de olsa telafi edebilmiştir.

Milletvekillerini eğitim durumları bakımından değerlendirecek olursak ise Tufan Bey medrese, Mazhar Müfit Bey mülkiye, Mehmet Nazmi Bey rüştiye, Süleyman Asaf Bey hukuk mezunudur. Buradan da Hakkâri'yi temsil eden milletvekillerinin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülür. Her dört milletvekili de milletvekillikleri öncesinde devletin idare ve eğitim mekanizmalarında çeşitli görevler alarak tecrübe kazanmışlardır. Bu husus yönetimin işleyiş şeklini bilmeleri bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

Arşiv Kaynakları

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*
Fon Kodu: 030.10.0.0; Yer No: 8.47.21
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*
DH.I.UM.EK. Yer No: 116.24.

Resmi Yayınlar

- Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri.* (1920). https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler_mmb.birlesimler_diger_meclisler?v_meclis=mmb&v_donem=4&v_ictima=f01, Erişim tarihi: 11. 01. 2021.
- T.B.M.M Azasının Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği* (T.Y.). C. 2, 6. (Yay. Haz. Şahap Tuga).
- TBMM Gizli Celse Zabıtları.* (1985). (C.1). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TBMM Zabıt Cerideleri* (1920-1923). https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.yasama_yillari?v_meclis=1&v_donem=1, Erişim tarihi: 15-18. 01. 2021.
- TBMM Zabıt Cerideleri.* (1923-1927). https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.yasama_yillari?v_meclis=1&v_donem=2, Erişim tarihi: 20-28. 01. 2021.
- I. *Dönem Hakkâri Milletvekillerinin Seçim Mazbatası.* (1920). https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/mazbatalar/tbmm/d01/sm_192_1_1.pdf, Erişim tarihi: 13. 03. 2019.
- II. *Dönem Hakkâri Milletvekillerinin Seçim Mazbatası.* (1923). https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/mazbatalar/tbmm/d02/sm_520_1_2.pdf, Erişim tarihi: 13. 03. 2019.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Atatürk, K. (1994). *Nutuk (1919-1927)*. (Yay. Haz. Z. Korkmaz). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923.* (C. I). TBMM Yayınları.

- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*. (C. III). TBMM Yayınları.
- Demirci, S. (2011). *Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923*. (M. Moralı, Çev.) Alfa Yayınları.
- Demirden Yüzgeç, A. (2006). *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, A. (2009). *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*. İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2017). *İlk Meclisin Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*. İletişim Yayınları.
- Ezherli, İ. (1992). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. TBMM Yayınları.
- Genya, V. (1945). *Türkiye Büyük Millet Meclisininin 25'inci Yıldönümü Anış*. TBMM Yayınları.
- Goloğlu, M. (1970). *Üçüncü Meşrutiyet*. Goloğlu Yayınları.
- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet* (C. 1). TBMM Yayınları.
- İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*. (2004). (Yay. Haz. C. Gündoğdu). TBMM Yayınları.
- Kansu, M.M. (1986). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. (C.II). TTK Yayınları.
- Kansu, M.M. (1997). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. (C.I). TTK Yayınları.
- Karabekir, K. (1993). *İstiklal Harbimiz*. (C.1). (Sad. F. Özerengin). Emre Yayınları.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*. (Takım:1, Cilt:1, Kitap:1). (1969). (S. L. Meray, Çev.). Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Özalper, M. (2015). Birinci Meclis'te Muş milletvekilleri ve faaliyetleri (1920-1923). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (13), 512-528.
- Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. (C.I). TBMM Yayınları.

I ve II. Dönem TBMM'de Hakkâri Milletvekilleri ve Faaliyetleri

- Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1923-1927)*. (C.III). TBMM Yayınları.
- Sezgin, A. (2015). *Mazhar Müfit Kansu ve siyasi faaliyetleri (1923-1939)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. (C.I). TTK Yayınları.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. (C. III). Milli Eğitim Basımevi.
- Tuncay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünal, T. (1974). *Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)*. Kutluğ Yayınları.
- Yavuz, N. (1990). *I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey'in Faaliyetleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Yıldırım, S. & Zeynel B. K. (Ed.). (2010). *TBMM Albümü 1920-2010*. (C.1). TBMM Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Research Purpose: In this study, the biographies of the deputies representing Hakkâri in the Assembly and the activities they carried out in the Assembly.

Method: This study was prepared in the light of documents obtained from the Presidential State Archives Presidency Archives, documents regarding the records of the Grand National Assembly of Turkey, books, articles, theses and researches.

Findings: In both terms of the Grand National Assembly of Turkey, Hakkâri deputies were high in terms of education and some of their political activities were related to the general issues and problems of the country, while some of them were related to Hakkâri specific.

Conclusion and Discussion: During the War of Independence, very important decisions were taken in Erzurum and Sivas Congresses. Within this scope, the decision of holding the elections and reopening the Parliament was accepted by the Istanbul Government. Istanbul was officially occupied by the occupation forces on March 16, 1920, upon the acceptance of the National Pact decisions on January 28, 1920, by the Assembly of Parliament, which convened on January

12, 1920 and started its work. Upon these developments, Mustafa Kemal Pasha, the Chairman of the Delegation of Representation, issued an “election declaration” on March 19, 1920 and declared that a council with “supreme authority” would convene in Anatolia. Studies have also been carried out in the Hakkâri sanjak. Twelve deputy candidates were voted for by 260 second voters in Hakkâri sanjak. Four of the five people who got the most votes resigned by giving up going to the parliament, only Mehmet Tufan (Ülker), came to Ankara. Representative Committee informed that the members of parliament elected to the National Deputies with the 1919 elections would also come to Ankara and join this parliament as natural members. Mazhar Müfit Kansu, Hakkâri Deputy of the Ottoman Parliamentary Assembly, shortly after the opening of the Grand National Assembly of Turkey in Ankara, and participated in the works of the Grand National Assembly of Turkey as the MP from Hakkâri. Thus, Hakkâri was represented by two deputies in the First Grand National Assembly of Turkey. These two deputies in the First Grand National Assembly, which carried out the Turkish War of Independence and laid the foundations of the new state, provided important services both on behalf of the country and their provinces.

While Sir Mazhar Müfit was firstly appeared in the Tesanüd Group, due to the differences of opinions that emerged in the Grand National Assembly of Turkey, he took part in this group when Mustafa Kemal Pasha founded the Anatolian and Rumelia Defense Group (First Group). Mehmet Tufan Ülker, on the other hand, preferred to remain as an independent deputy close to the Second Group in the same period.

It was thought by Mustafa Kemal and his friends that the sharp disagreements in the parliament would have a negative effect on the new process after the period of the War of Independence came to an end and the peace negotiation phase started, and it was decided to end the term of the Turkish Grand National Assembly to renew the elections and to take the new process with the new parliament to be formed. Finally, the Turkish Grand National Assembly decided to renew the elections on April 2, 1923, and the law No. 320, “Suicidal Deputies Law Equivalent to some of the Provisional Statutory Laws” was adopted on April 3, 1923. According to this election circular, there were two deputies for Hakkâri. Before the elections, Mustafa Kemal Pasha, as the head of the Anatolian Defence of Law Group, announced his political declaration containing 9 principles on April 8, 1923. Those who accepted these promises made an application to Anatolian Defence of Law Group in order to become a deputy, and Anatolian Defence of Law Group deputy candidates were selected by those who made this application. During this period, Sir Mehmet Tufan, who served as an independent deputy in the First Turkish Grand National Assembly, did not become a candidate again and settled in Istanbul. He started to receive open pension since August 11,

1923 and was engaged in trade. Sir Mazhar Müfit, who was the other deputy of Hakkari in the first Turkish Grand National Assembly, made an application on behalf of Anatolian Defence of Law Group and was elected as a deputy in Denizli. During Second period, Mehmet Nazmi (Dilaveroğlu), from the Anatolian Defense of the Law Group list, and Süleyman Asaf (Doras), was elected to the Parliament to represent Hakkâri, were elected to the Turkish Grand National Assembly.

While some of the political activities of Hakkâri MPs in both terms of the Turkish Grand National Assembly were related to the general issues and problems of the country, some of them were related to Hakkâri specialities. Sir Mehmet Tufan Ülker and Mazhar Müfit Kansu, who took part in the first period of the Turkish Grand National Assembly regarding the unique properties of Hakkâri, proposed on December 4, 1920 for “donation of 6 thousand liras to Hakkâri due to the destruction of the properties of the citizens in Hakkâri”. II. Term deputies Süleyman Asaf and Mehmet Nazmi together made a proposal on February 18, 1925, regarding the “allocation of a salary of 500 kuruş to Hakkâri Mayor Halit Ağa for his services to the homeland.” In addition, Sir Mehmet Nazmi made speeches in the General Assembly of the Parliament on the budget of the Ministry of Internal Affairs on March 8, 1924, saying that the provinces with a low population such as Hakkâri could not be independent provinces and said, “The province of Hakkâri is completely free of charge. Since the importance of the position and politics are known to those who know the situation of that neighbourhood and the issue of income cannot be a matter of issue in such places, I would like to request that the treasurer is not harmed.” He pointed out the position of Hakkâri and the importance of this position. This departure of his had a significant effect on maintaining the province status of Hakkâri.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54824>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	01.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	22.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tutar Serter, Y. (2022). Haydar Rifat bey Davası. *Journal of History School*, 56, 136-161.

HAYDAR RİFAT BEY DAVASI**Yelda TUTAR SERTER¹****Öz**

Haydar Rifat Bey, 01.01.1877 tarihinde İstanbul'un Fatih semtinde dünyaya gelmiştir. Dönemin önemli gazetelerinde yazarlık yapan Haydar Rifat Bey çok yönlü kişiliği ile çeviriler yapmış ve aynı zamanda avukatlık mesleğini de icra etmiştir. Yaşadığı dönemde önemli davaların avukatlığını üstlenen Haydar Rifat Bey'in adının geçtiği en önemli dava, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey ile yaşamış olduğudur. Haydar Rifat Bey, Mustafa Kemal Atatürk'e yazmış olduğu mektuplarla Mahmut Esat Bey'in haksız uygulamalarından bahsetmiş ve bu sebeple hakkında dava açılmıştır. Mahmut Esat Bey'in kendisine hakaret edildiği gerekçesi ile açmış olduğu bu dava sonunda Haydar Rifat Bey'e hakarettten iki yıl hapis cezası verilmiştir. Haydar Rifat Bey ile Mahmut Esat Bey arasında yaşanan bu dava başından sonuna kadar tüm çevrelerin ilgi odağında bulunmuştur. Dönemin gazeteleri tüm gelişmeleri okuyucusuna aktarırken konu, TBMM'de de gündeme taşınmıştır. Dönem basınında yer alan haberlerden yola çıkarak hazırlanan bu çalışma kısıtlı basılı eserlerden yararlanarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Haydar Rifat Yorulmaz, Mahmut Esat Bozkurt, Hukuk, Dava.

The Case of Haydar Rifat Bey**Abstract**

Haydar Rifat Bey was born on 01.01.1877 in the Fatih district of Istanbul. Haydar Rifat Bey, who was an author in important newspapers of the period, made translations with his versatile personality and also practiced the profession of a lawyer. The most important

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, yeldatutar@comu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0198-8589

Haydar Rifat Bey Davası

case mentioned by Haydar Rifat Bey, who was the lawyer of important cases during his lifetime, is that he lived with Justice Minister Mahmut Esat Bey. Haydar Rifat Bey mentioned Mahmut Esat Bey's unfair practices in his letters to Mustafa Kemal Atatürk and a lawsuit was filed against him for this reason. At the end of this lawsuit, which was filed by Mahmut Esat Bey on the grounds that he was insulted, Haydar Rifat Bey was given a two-year prison sentence for insulting him. This case between Haydar Rifat Bey and Mahmut Esat Bey has been in the center of attention of all circles from beginning to end. While the newspapers of the period conveyed all the developments to their readers, the issue was also raised in the Parliament. This study, which was prepared based on the news in the periodical press, was tried to be covered by using limited printed works.

Keywords: Republic of Turkey, Haydar Rifat Yorulmaz, Mahmut Esat Bozkurt, Law, Case.

GİRİŞ

Haydar Rifat Bey, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyete kadar uzanan geniş bir zamana şahitlik etmiş önemli bir şahsiyettir. Dönemin önemli gazetelerinde yazarlık yapmış, çeviri faaliyetlerinde bulunarak önemli eserlerin tercümelerini gerçekleştirmiştir. “Kapital” isimli eserin de aralarında bulunduğu yetmişden fazla eserin çevirisini yapan Haydar Rifat Bey, aynı zamanda avukatlık yaptığı dönemde önemli davalara imza atmıştır. Bu davalardan biri “Torlakyan Davası”dır.² Davanın konusu, Ermeni Misak Torlakyan'ın Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dâhiliye Nazırlığı görevini de yapmış olan Behbud Han Cevanşir'i İstanbul'da düzenlediği bir suikast ile öldürmesidir. İngilizlerin Ermeni haklarını savunduğu bir dönemde bu denli kritik bir davayı Haydar Rifat Bey üstlenmeyi kabul etmiştir (Babacan, 2014, s.21-28).

Haydar Rifat Bey'in adının geçtiği bir başka önemli dava ise dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey ile yaşanmıştır. 1930 yılının ilk aylarının en önemli gündem konularından biri olan davayı 10 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesi “Şayan-ı dikkat bir olay” başlığıyla duyurmuştur. Davanın nedeni Haydar Rifat Bey'in Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yazdığı iki mektuptur.³ Bu mektupları kaleme alan Haydar Rifat “En büyük adam” hitabıyla başladığı sözlerinde Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in icraatlarını sert dille eleştirirken tüm haksız uygulamaların bakanın yanlı tutumundan kaynaklandığını iddia etmiştir. Haydar Rifat Bey ayrıca açıklamasında Mahmut Esat Bey'in şahsına

---

² Torlakyan Davası hakkında daha geniş bilgi için bk. (Balcı, Eraslan: 2021, s.18-33).

³ Mektupların tam metni için bk. (Cumhuriyet, 26-28 Nisan 1930, s.1).

değil icraatlarına karşı olduğunun da altını çizmiştir (Cumhuriyet, 10 Nisan 1930, s.1).

Mahmut Esat Bey'in bahsi geçen mektuplardaki ifadeleri delil göstererek açtığı dava 25 Nisan 1930 tarihinde başlamış, 12 Haziran 1930 tarihinde sona ermiştir. Haydar Rifat Bey; hakaret, sövme, tehdit, iftira suçlarından iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Dava sürecinde ve öncesinde Mahmut Esat ile Haydar Rifat karşılıklı suçlamalarda bulunmuşlardır.

Çalışmanın amacı, Haydar Rifat Bey davasında yaşananları ele alarak dava sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri incelemektir. Dönem basımından yola çıkarak basılı diğer yayınlardan da yararlandığımız çalışmamız literatürde üzerinde fazlaca durulmamış bir konuyu döküman incelmesi temelinde ele almaktadır.

1. Hayatı

Haydar Rifat Bey, Mülkiye müfettişlerinden Mehmet Rifat Bey'in oğludur. 1877 yılında⁴ İstanbul'da doğan Haydar Rifat Bey, Orta tahsilini Darüşşafaka'da yaptıktan sonra Yüksek Ticaret ve Hukuk mekteplerinde eğitimine devam etmiştir. Haydar Rifat Bey, kamu dairelerinde çalıştıktan sonra avukatlık yapmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 13.12.1942, s.1).

Çevirmenlik, yazarlık ve avukatlık kimlikleriyle ön plana çıkan Haydar Rifat, aynı zamanda öğretmenlik de yaparak bazı özel okullarda çalışmıştır. Haydar Rifat Bey, Ticaret Mektebi Alisi'nde Fenni Tatbikat-Teknoloji dersi vermiş ve Tefeyyüz İdadisi'nde ders nazırlığı yapmıştır. Ayrıca o dönem posta sistemini iyileştirmek için getirilen Alman müsteşar Höne'nin başkatipliğinde bulunmuş ve "Tahrirat-ı Ecnebiye" mümeyyizliği görevini yerine getirmiştir. Aynı zamanda birçok gazete ve dergiye yazı yazmıştır (Çelik, 2014, s.32). Haydar Rifat Bey'in Hacer Nevari Hanımla evliliğinden Fatma Hamiyet ve Semiramis adında iki kız çocuğu olmuştur (Çelik, 2014, s.33).

2. Haydar Rifat (Yorulmaz) ve Mahmut Esat (Bozkurt) Davası

---

⁴ Haydar Rifat Bey, 01.01.1877 yılında İstanbul'un Fatih semtinde dünyaya gelmiştir. Bu tarih Boğaziçi Üniversitesi'nin resmi sitesinde 1877 şeklinde verilirken, torunu Bekir Emre Bey tarafından da desteklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Babacan, 2014, s.12.)

Haydar Rifat Bey Davası

1930 yılında dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey ile İstanbul Barosuna kayıtlı bir avukat olan Haydar Rifat Bey⁵ arasında yaşanan dava basında oldukça geniş yer tutmuştur. 25 Nisan 1930-12 Haziran 1930 tarihleri arasında görülen dava öncesinde meydana gelen gelişmeler, iki isim arasında yaşanan davanın nedenini de ortaya koymaktadır. Bu gelişmelerden ilki dönem gazetelerinin Adalet Bakanı'nı eleştiren yazılarıdır. Bu yazılarda Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt); adliyei iyi yönetememek, ülkede artan hırsızlıklardan sorumlu olmak, yeni çıkan borçlar yasaının yanlışlığı, devletin barut ihalesinde yolsuzluk yapmak, "Yavuz" adlı donanma zırhlısının modernizasyonunda ihale yolsuzluğu gibi konularla itham edilmiştir (Babacan, 2014, s.36).

5 Temmuz 1929 tarihinde kamuoyunun gündemine oturan Barut İrtişası (rüşvet) olayı⁶, İbrahim Beyzade Lütfi ve Şürekâsı Kolektif Şirketi'nin devletten barut ve patlayıcı maddeler tekeli alması sonrasında yaşanan gelişmeleri içermektedir. Basının "Barut Davası" ile ilgili yapmış olduğu yorumlar, Adalet Bakanlığını harekete geçirmiş ve Mahmut Esat Bey kovuşturmanın sağlıklı yürütülebilmesi için yalan yanlış haberler yapılmamasını istemiştir (Halıcı, 2015, s.39). Ancak gazetelerin bu uyarıyı dikkate almaması üzerine Mahmut Esat Bey gazeteleri suç işledikleri gerekçesi ile mahkemeye vermiştir. Davacılar arasında Cumhuriyet Müddeiumumiliği (Cumhuriyet Başsavcılığı), Vilayet, Şehremaneti (Belediye) ve Polis Müdüriyeti vardır. "Gazeteciler Davası" olarak anılan dava İstanbul'da başlamış ancak tarafsızlığın korunamayacağı endişesi ile Bursa'ya nakledilmiş ve bu da tartışmalara neden olmuştur (Cumhuriyet, 15.05.1930, s.1; Cumhuriyet, 16.05.1930, s.4).

Yaşanan gelişmeler üzerine İstanbul Barosuna kayıtlı bulunan ve bahsi geçen davaların da avukatı olan Haydar Rifat Bey, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'i yazdığı mektuplarla Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e şikayet etmiştir. Mektuplardan biri "bir cürüm vardır." diğeri de "mücrim odur." başlıklıdır (Milliyet, 10 Nisan 1930, s.1). Mektuplar Başvekâlet aracılığı ile Adalet Bakanlığına gönderilmiştir. Haydar Rifat Bey, bu mektuplarda Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in adli durumlarda tarafsız kalmadığını iddia etmiştir. Bu iddialardan biri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yapılacak bir suikastta görgü şahidi olarak dinlenen Kadriye Hanım'ın sorgusunu yapan savcıya baskı yapıldığı yönündedir. Gazeteciler davası adı altında görülen davanın Bursa'ya nakledilmesi ile beraber hâkimlere etki edildiği de mektuplarda geçen diğer bahistir. Haydar Rifat Bey, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'u adli

---

⁵ 1929 senesinde hükümete hakaret etmekten tutuklanan Lütfü Bey'in avukatlığını yapan Haydar Rifat Bey hakkında takibat yapılmasına karar verilmiştir. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 30-10-0-0/36-210-3 05.11.1929.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. (Halıcı,2015).

makamları etki altında bırakmakla, kanunsuz tutuklamalara göz yummakla, icrada tamamlanmış ilanları durdurmakla, bir mahkemeyi iptal edip ertesi gün farklı hakimlere aynı mahkemeyi tamamlatmakla⁷, hâkimlerin takdir hürriyetlerine müdahale etmekle, itham etmiştir (Son Posta, 28 Temmuz 1930, s.1).

Adalet Bakanlığına gönderilen bir başka mektupta da Haydar Rifat Bey, Savcı Nazım Bey davasından dolayı Mahmut Esat Bey'in müdahale etmesini istemekte aksi takdirde Cumhurbaşkanı'na ihbarda bulunmaya devam edeceğini yazmaktadır (Milliyet, 10 Nisan 1930, s.1).

Cumhurbaşkanına gönderilen bu mektuplar, Adalet Bakanlığına havale edilmiş; Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, bunları kendi şahsına iftira, hakaret ve tehdit olarak addederek Haydar Rifat Bey'e dava açmıştır. Haydar Rifat Bey, Mahmut Esat Bey'in şahsına değil, icraatına karşı olduğunu, yalnızca gördüğü yanlışlıkları ortadan kaldırabilmek için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e mektup yazdığını açıklamıştır. Ayrıca her ferdin milletvekillerinin icraatlarını beğenip beğenmeme hakkı olduğunu da belirtmiştir (Cumhuriyet, 10 Nisan 1930, s.1). Bir başka açıklamasında da Adalet Bakanı'nın herhangi bir özelliği ve üstünlüğü bulunmadığını bu yüzden kendisini adliye kuvvetiyle tehdit ettiğini belirtmiştir (Milliyet, 10 Nisan 1930, s.3).

Haydar Rifat yaptığı açıklamada olayın nedenini şu sözlerle açıklamıştır;

“İrtişa rezaleti dolayısıyla gazeteler aleyhine bir dava açıldı. Bu dava açıkça haksızdı. Birtakım adamların bu yüzden tevkifi ve aylarca mevkuf kalmış olmaları aynı derecede haksızdı. Tevkifatı yapan müstantik [savcı] Nazım Bey'in bu hareketinden dolayı kendisine bir şikâyetname verildi. İşte davalar ve bugünkü gürültüler o şikâyetnamenin güya ağır olmasından neşet etmiştir [kaynaklanmak-ileri gelmek]. Hâlbuki o şikâyetname mahallinde bir yazıdır. Mesleğe ve adliyeye hizmettir.” (Cumhuriyet, 10 Nisan 1930, s.2).

Haydar Rifat Bey'in açıklamasında kastettiği kişiler rüşvet davasına baktığı müvekkilleridir. Müvekkillerinin kanunsuz bir şekilde tutuklandığını savunan Haydar Rifat Bey, davanın savcısı Nazım Bey'e bu konuda bir dilekçe vermiştir. Bu dilekçede kullandığı bazı kelimeler hakaret olarak görülmüş ve bir dava da Savcı Nazım Bey tarafından Haydar Rifat Bey'e açılmıştır. Üçüncü ceza mahkemesinde görülen dava sonucunda Haydar Rifat Bey'in üç ay hapsine ve

---

⁷ Bu iddiaya örnek olarak İstanbul İkinci Hukuk Mahkemesinin bir perşembe günü lağvedilmesi ve cumartesi günü farklı hâkimlerle yeniden toplanmasını göstermiştir.

Haydar Rifat Bey Davası

100 lira ağır para cezasına çarptırılmasına, ayrıca 250 lira tazminat ödenmesine karar verilmiştir (Cumhuriyet, 11 Nisan 1930, s.2; Milliyet, 11 Nisan 1930, s.1).

Mahkemede Mahmut Esat Bey'i Kocaeli milletvekili Salahattin, Sadettin Ferit ve Vasfı Bey temsil etmiş ancak bu isimlerin barodan izin almadan Mahmut Bey'in savunmasını üstelendikleri konusu baroya mensup olan bazı avukatlar tarafından eleştiri konusu olmuştur. Konuya eleştiri getiren avukatlar Baro inzibat meclisine uygulamanın adaletsiz olduğu yönünde başvuruda bulunmuşlardır. Baroda bu konuda tartışmalar meydana gelmiş ve Baro Başkanı Halil Hilmi Bey de kendilerine müracaatta bulunulmadığını ifade etmiştir (Yarın, 1 Mayıs 1930, s.1). Bu gelişmeler üzerine Avukat Salahattin Bey, yaptığı açıklamada baroya başvurusu bulunduğunu belirtmiştir (Milliyet, 11 Nisan 1930, s.1).

Haydar Rifat Bey, kendisine “edepsiz” dediği için Mahmut Esat Bey'e hakaret davası açmış bunun üzerine savcılık, Büyük Millet Meclisi'nden Adalet Bakanı ve İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey'in yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etmiştir. TBMM, cinayet gibi ağır bir suçlamanın olmadığı gerekçesiyle kararın sene sonuna bırakılmasını uygun görmüştür (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1930, s.1). Haydar Rifat Bey'in açtığı iftira davası ise, işleme alınmamıştır. Bu durum basında eleştirilere neden olmuştur. Çünkü, Ankara Savcılığının iftira davasını işleme koyması durumunda Mahmut Esat Bey'in dokunulmazlığı kaldırılacak ve yargılamanın önü açılacaktır (Cumhuriyet, 21 Mayıs 1930, s.2).

Dava konusundan farklı olarak davalı ve davacı ile ilgili birçok haber basında yer bulmuştur. Bunlardan birisi Mahmut Esat Bey'in Haydar Rifat Bey ile ilgili açıklamaları ve Haydar Rifat Bey'in de bu açıklamalara cevabı olmuştur. Politika Gazetesi'nin Ankara istihbaratı olarak verdiği haberde “Haydar Rifat Bey'in eski Adalet Bakanı Memduh Bey'in imzasını taklit ettiği için Barodan çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde Mahmut Esat Bey'in kendisini tekrar Baroya iade ettirdiği (Vakit, 13 Nisan 1930, s.1), Haydar Rifat Bey'in yayınlanan üç kitabında⁸ Mahmut Esat Bey'e methiyeler yazdığı⁹ ve kitapların hâkimlere satılmasını talep ettiği, irtişa meselesinde genel hukuk davası olan yargılamaya ve sorgulamaya Mahmut Esat Bey'in müdahalesini istediği; aksi takdirde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e ihbarlarına devam etmekle tehdit ettiği” yazılmıştır. Tüm bu suçlamalara Haydar Rifat Bey; Memduh Bey'in

⁸ Bahsedilen kitaplardan biri “Miras meseleleri” ismini taşımaktadır.

⁹ Mahmut Esat Bey'in avukatı Selahattin Bey de “*İşte 340 da Haydar Rifat'ın Mahmut Esad'ı, işte şimdiki Mahmut Esad'ı*” diyerek mahkemeye Haydar Rifat Bey'in yazmış olduğu bir mektubu delil olarak sunmuştur. Haydar Rifat Bey de “*Temenni etmişim, olmamış. Öyle bir şey söylemiş olsam bile aldanmış olabilirim.*” Cevabını vermiştir.

imzasını taklit etmediğini, methiyelerin Mahmut Esat Bey'e değil Türk İnkılabına yapıldığını, Mahmut Esat Bey için "müteceddid" (yenilikçi) ifadesini kullandığını ancak her Türk gencinin müteceddid olduğu cevabını vermiştir (Milliyet, 13 Nisan 1930, s.1). Rüşvet Davası'nda herhangi bir talebinin olmadığını belirten Haydar Rifat Bey, kararı temyiz edeceğini aksi bir durumda cezasını rahatça çekeceğini dile getirmiştir. (Cumhuriyet, 15 Nisan 1930, s.1-2).

Haydar Rifat Bey bir başka açıklamasında şartların eşit olmadığından yakınmıştır. Mahmut Esat Bey'in basını kullanarak toplumu etkilemeye çalıştığını savunan Haydar Rifat Bey, Mahmut Esat Bey'in milletvekilliğinden istifa ederek karşısına eşit şartlarda çıkmasını istemiştir. Davanın Mahmut Esat Bey'in Adalet Bakanı olduğu binada ve şehirde açıldığını söyleyerek tarafsızlığın sağlanmadığını iddia etmiştir (Cumhuriyet 17 Nisan 1930, s.1-4; Milliyet 17 Nisan 1930, s.6). Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in avukatı Sadettin Ferit Bey ise savunmasında mahkemenin yetkili olduğunu ifade etmiştir. Mahmut Esat Bey'in diğer avukatı Vasfi Raşit Bey'in de mahkemenin görüldüğü yerin bir baskı unsuru olamayacağını söylemesi üzerine tartışma yaşanmıştır. Avukat Selahattin Bey de Mahmut Esat Bey'in mahkeme huzurunda Adalet Bakanı değil, alelade bir vatandaş olduğunu ifade etmiştir (Babacan, 2014, s.38).

24 Nisan tarihinde Ankara Asliye Mahkemesinde büyük bir kalabalığın katılımıyla dava başlamıştır. Aynı tarihli Cumhuriyet Gazetesi davaya ilginin yoğunluğundan, salona hücum edenlerin sayıca fazlalığından birçok sıranın kırıldığından bahsetmektedir (Cumhuriyet 25 Nisan 1930, s.1) Mahkeme başkanı Cemal Bey, üyeler Hayrettin Bey ve Atıf Bey, savcı ise Ekmel Bey'dir. İlk davada Haydar Rifat Bey mektupların Cumhurbaşkanına gönderilmesinin suç olmadığını ve bu nedenle beraat etmesi gerektiğini söylemiş, savcuyu da tahkikatın başlaması için gereken kanuni süreyi vermediği konusunda suçlamıştır. Bunun üzerine Savcı Ekmel Bey, savcılığın Adalet Bakanlığının etkisi altında kalmayacağını; bu sözlerinden ötürü hakkında güvenlik işlemi yapılabileceğini belirterek Haydar Rifat Bey'i uyarmıştır. Davacı sıfatıyla mahkemeye çağırılan Mahmut Esat Bey, mahkemenin ve hukukun üstünlüğünü şu sözlerle ifade etmiştir;

"Ben buraya bu avukat bey için gelmedim. Bana, seni Türk hâkimi çağırıyor dediler, onun için geldim. Bu zat bana, vazife ve salahiyetlerime tecavüz ederek Türk hâkimlerine tecavüz ettiğimi, Kadriye Hanım meselesinde Gazi'ye garezimden dolayı beraatine çalıştığımı isnat etti. Ben Mahmut Esat, bu inkılabın fasılasız on yılında çalışan ben, büyük inkılapçıya karşı suikastçılarla berabermişim. Bu kat'iyen varit olamaz. Şimdi sizden bir çobanın

Haydar Rifat Bey Davası

istediği hakkı istiyorum. Beni de bir çoban farz edebilirsiniz.”
(Cumhuriyet, 25 Nisan 1930, s.3; Vakit, 25 Nisan 1930, s.2).

Haydar Rifat Bey’in hakimlerin etki altında bulunduğu iddiasına Mahmut Esat Bey çok sert sözlerle cevap vermiştir;

“Bütün Türk milleti bilsin ki, Türk hâkimleri içinde herhangi bir makamın salahiyet harici vereceği emirleri tanıyacak tek bir adam yoktur. O Türk hakimleri ki harb-i umuminin en felaketli günlerinde aylıklarını alamayarak aç kaldıkları zamanlar, çoluk çocuklarıyla kırlarda ot toplayarak yaşamaya çalışmışlar ve saatinde hüküm kürsüsünde Türk Milleti adına kanunları tatbik etmişlerdir. Bunlar hayalleri geçen o hakikatlerdir ki resmi müfettiş raporları ile ve sicilleri ile sabittir. Fakat Türk hâkiminin feragatini, vazife aşkını muhbir avukat bey ve onun anlamazlarsa bütün bir Türk adliyesinin tesir altında, müdahale altında kalabileceğini düşünürlerse ve bu düşüncelerini avaz avaz haykırırlarsa onları mazur görürüz. Çünkü bunlar her şeyi tesirle, müdahale, gayz [öfke] ve husumet ile yapılıp görecektir kadar zavallıdırlar.” (Milliyet, 1 Mayıs 1930, s.4).

Mahmut Esat Bey’in bu açıklamasına şüphe ile yaklaşanların ve itibar etmeyenlerin yapmış oldukları açıklamalarda, ortada bir tezat olduğu belirtilmekte, “Gazeteciler Davası” adı altında görülen davanın başka bir şehre nakledilmesi örneği üzerinden savcılarının etki altında olduğu iddia edilmektedir (Milliyet, 1 Mayıs 1930, s.4).

Davanın ilk günü Haydar Rifat Bey, yazdığı mektupların ihbar niteliğinde olmadığını ve suç sayılamayacağını ispatlamaya çalışmış ancak Mahmut Esat Bey’in avukatları Cumhurbaşkanının mes’ul bir şahsiyet olmasından dolayı mektupların ihbar niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir. Mektuplardan örnekler vererek Haydar Rifat Bey’in iftira ve küfür niteliğini taşıyan cümleler kurduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.

Bu cümlelerden bazıları; “Karaman koyunu askerden kurtulmak için el etek öpüyordu, Mahmut Esat Bey’i kimse sevmez”, “Sersem düşünceli” şeklindedir. Haydar Rifat Bey dava süresince gerek sesini yükselterek gerek heyecanla yaptığı konuşmalarla, verdiği örneklerle Mahmut Esat Bey’in kanunsuz işler yaptığını ispatlamaya çalışmıştır. Davaların sonuçlanamaması, haksız yargılamaların yapılması, yargı sistemine adalet vekilinin etki etmesi, icra ve iflas kanununun iflası gibi konular Haydar Rifat Bey’in dile getirdiği iddialardı (Cumhuriyet, 25 Nisan 1930). İcra ve İflas Kanunu ile ilgili Mahmut Esat Bey’in; “Hiçbir Türk’ün esaretini yahut borç gibi bir sebepten dolayı bir vatandaşı

hapsettirmeye rıza gösterebileceğimi asla aklımdan geçirmedim.” açıklamasına Haydar Rifat Bey Edirne’de borcundan dolayı 340 kişinin tutuklu bulunması ile Belediye Başkanının 150 lira borcundan dolayı yol yapımına gönderilmesini örnek göstermiştir (Milliyet, 25 Nisan 1930, s.2; Yarın, 26 Nisan 1930, s.5).

Cumhurbaşkanına yazdığı yazıların birinde Haydar Rifat adliyenin uçurum kenarında olduğunu ve yangının adliye binasını sarmakta olduğunu söylemekte, bunun sorumlusu olarak Mahmut Esat Bey’i göstermektedir (Cumhuriyet, 25 Nisan 1930). Haydar Rifat Bey bu mektupta Mahmut Esat Bey’in hâkim ve savcılar üzerindeki etkisini bir örnekle sunmaktadır. Buna göre Mahmut Esat Bey, bir davada sanıkların beraatını istemiş bunun üzerine İzmir savcısı Hasan Saffettin Bey, Galip Hikmet isimli bir arkadaşını çağırarak mahkûmların beraat edeceklerini söylemiştir. Galip Hikmet Bey durumu Büyükkada’da Belediye üyelerinden Avukat Avni Bey’e anlatmış bunun üzerine Mahmut Esat Bey, Galip Hikmet Bey aleyhinde davalar açmıştır. Bu mektupta en ilginç suçlamalardan biri Mahmut Esat Bey’in annesini sopayla dövmesinden bahsedilmesidir (Yarın, 25 Nisan 1930, s.5).

Bir diğer mektupta ise icra muamelelerinin kötü bir durumda olduğunu; adliyenin kin ve cahillik içeren kurnazlık oyunları içinde boğulmaya mahkûm olduğunu; kör, topal, kangren bir halde bulunduğunu dile getirmektedir.¹⁰ Bu mektubun son sözlerinde Haydar Rifat Bey Mustafa Kemal’e şöyle seslenmektedir:

“Haydi, bu millet herhangi bir bahaya seni hesap harici tutsun. Fakat kendi eserine sen kendin acıamaz mısın? Bu da kendine acımamak olmaz mı?” (Cumhuriyet, 26 Nisan 1930, s.6).

Yarın gazetesinde çıkan bir yazıda dönemin en ilgi çeken davası hakkında bazı görüşlere yer verilmiştir. Buna göre; Haydar Rifat Bey’in Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e gönderdiği mektupların suç sayılamayacağı bu nedenle davanın hukuka aykırı olduğu yönündedir. Haydar Rifat Bey davacı iken davalı durumuna düşmüş, Adalet Bakanı kendi hakkında tahkikat yapılmasını istemek yerine dava yoluna başvurmuştur. Haydar Rifat Bey’in bazı konuları aydınlatmak amacıyla Adalet Bakanlığında talep edeceği belgelere ulaşılabilmesine imkan verilmemiştir (Yarın, 27 Nisan 1930, s.2).

27 Nisan tarihinde yapılacak duruşma için büyük bir kalabalık erken saatlerde adliye binasına gelmiş, bileti olanlar bile salon dolduğu için kapıda kalmıştır. Haydar Rifat Bey bu duruşmada Cumhurbaşkanına gönderdiği

¹⁰ Haydar Rifat Bey’in bu iddialarına bazı hukukçular da karşı çıkmışlardır. Bunlardan biri ağır ceza başkanlarından Nail Bey diğeri ise Savcı Haydar Bey idi (Milliyet, 4 Mayıs 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey Davası

mektupların iftira suçuna girmediğini açıklamaya çalışmıştır. “*Mesul olmayan adam memur olamaz. Gazi memur değildir. Memur olmayınca iftira cürmünü tetkik edemeyiz. Zaten ceza usulü muhakemeleri kanununun 151’inci maddesi gösteriyor ki ihbarname ve dolayısıyla cürüm teşkil edecek mahiyette mektuplar, zabıta memurları, sulh hâkimlerine, valilere, kaymakamlara, nahiye müdürlerine verilir. Bu layihalar kime verilmiştir. En Büyük Türk’e! Ne mesuldür ne de memurdur.*” sözleriyle mahkemenin Cumhurbaşkanının memur olup olmadığı sorusunu yanıtlamasını, zira bu cevabın gelecekte hukuk fakültelerinde okutulacak kadar önemli bir karar olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 27 Nisan 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey, Mahmut Esat Bey’in suçlu olduğunu verdiği şu örnekle kanıtlamaya çalışmıştır; “*Kuşadası’nda büyük bir otel vardır. Şimendifer kumpanyasına aittir. Başkası tesahüp (sahiplenmek) eder, Aydın kumpanyası dava eder, kazanır. Hüküm kesb-i katiyet (kesinleşme) eder. Senelerce uğraştırılır. Hüküm icra ettirilemez. Sonra icra dairesinde “Mahmut Esat” imzası ile (icra etmeyin!) diye bir emir bulundu. Hala o hüküm icra ettirilemedi.*” (Yarın, 27 Nisan 1930, s.5).

Haydar Rifat Bey, iftiraları durdurması karşılığında Mahmut Esat Bey’in davayı sonlandıracağını, bu bilgiyi de kendisine Belgrat Sefiri Sabri Bey aracılığı ile gönderdiğini söyleyerek bu iddiasını mektuplarla kanıtlamaya çalışmıştır (Cumhuriyet, 27 Nisan 1930, s.4). Mahmut Esat Bey’in avukatı Selahattin Bey iddiaların uydurma olduğunu, davanın durdurulması için müracaat edenin Haydar Rifat Bey olduğunu söylese de Haydar Rifat Bey iddialarında ısrar etmiştir. Savcı Ekmel Bey, Haydar Rifat Bey’e böyle bir müracaatının olup olmadığını sormuş, Haydar Rifat Bey “*Ben mi müracaat etmişim? Ben Allah’a bile müracaat etmem. Adliye vekili kim oluyor?*” şeklinde bir cevap vermiştir (Cumhuriyet, 27 Nisan 1930, s.4). Mahmut Esat Bey’in diğer avukatı Vasfi Raşit Bey ise Haydar Rifat Bey’in yazdığı bir hukuk kitabının hâkimlere satılması için Mahmut Esat Bey’e başvurduğunu ayrıca adliye vekaletinden “Salah” isminde birinin adli tıbbı alınmasını rica ettiğini iddia etmiştir. Vasfi Raşit Bey iddialarını destekleyecek mektupları da sunmuş olmasına rağmen Haydar Rifat Bey bu suçlamaları da kabul etmemiştir (Vakit, 27 Nisan 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey’in Mahmut Esat Bey’i eleştirdiği bir başka konu ise kendisinin davacı olmasına rağmen davalı konumuna getirilmesi olmuştur. Mahmut Esat Bey’in kendisi hakkında ihbar aldığını ve normal bir vatandaş gibi işlem yaptırması gerekirken ihbarı yapan kişiye karşı dava açtığını belirtmiştir;

“*Adliye vekili, Hikmet Bey için ihbar alınca nasıl onun hakkında tahkikat yaptırdı ise kendinden şikâyet edilince de kendi hakkında tahkikat yaptırması*

kanuni vazifesi idi. Mahmut Esat Bey bir ihbarname alıyor. Orada birine cürümler isnat olunmuş, Hikmet Bey aleyhine ihbarname alınca ne yaptı? İhbarname vereni mi mahkemeye verdi, yoksa Hikmet Beyi mi? Haksız olmakla beraber Hikmet Bey'i verdi. Haber vereni değil, haber verilenleri Adliye'ye verdi (Cumhuriyet, 28 Nisan 1930, s.1). Bu dava münasebetiyle birinci cürmü kendi aleyhine takibat yaptırmamak suretiyle memuriyetini suiistimal etmesi, ikincisi de kanuni hiçbir vecih olmaksızın aleyhine iftira davası açmasıdır” (Yarın, 28 Nisan 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey, Mahmut Esat Bey'in bulunduğu makamın gücünü kullanarak kendisi aleyhine açılan davayı örtbas etmeye çalıştığını, papalar gibi kendini hatasız göstermeye çalıştığını savunmuştur (Yarın, 28 Nisan 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey'in tüm suçlamalarına Mahmut Esat Bey'in avukatları mektuplar üzerinden cevap vererek yazıların iftira olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Avukat Salahattin Bey; *“Bu varakalar ihbarnamedir. İftira cürmü muhakkak, tahkikat mutlaktır. Cürüm [suç] bütün anasır [unsurlar] ile mevcuttur. Haydar Rifat Bey müvekkilime hakaret etmiştir. Bu hakarete muhakemede de [yargılama] devam etmiştir. Cürüm pek aşikârdır. Artık başka delile lüzum yok.”* Sözleriyle Haydar Rifat Bey'in mektupta kullandığı sözlerin hakaret ve iftira olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Cumhuriyet 27 Nisan 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey, adliyenin Mahmut Esat Bey'in etkisinde olduğunu kanıtlamak üzere hukuk fakültesinde öğretmen olan Cevat Kenan, Abdurrahman Munip, İsmail Sıtkı ve Ahmet Hilmi İbrahim'i şahit göstermiştir (Yarın, 27 Nisan 1930: 5). Haydar Rifat Bey'in şahitlerinin ifadelerini dinlemek üzere muazzam bir kalabalık adliye salonunu doldurmuştur. Bu kalabalıktan bir kısmı hukuk öğrencileri iken bir kısmı savcı ve darülfünun hocalarından oluşmuştur. Ankara Asliye Mahkemesinin tanıklara sorulması için hazırladığı sorular şöyleydi:

- 1- Rüşvet davası dolayısıyla İstanbul gazetelerinin yayınlarından rahatsız olan Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, gazeteler aleyhine dava açarak “Yavuz havuzdan çıkıyor.”, “Hırsızlık çoğalıyor.” gibi haberlerden dolayı davayı kanunsuz olarak Bursa'ya nakletmiştir.
- 2- Davanın naklinden rahatsız olan mahkeme heyetinin, istifa etmemesi için görev yükseltme teklifleriyle görevini suiistimal etmiştir.
- 3- İzmir'de Kadriye Hanım Davası'nda suçluların beraatine uğraşmış ve davanın savcısı Nazım Bey'in maaşında artışa gitmiştir.

Haydar Rifat Bey Davası

- 4- Rüşvet davasından suçlu olan Basat'ı hapisshaneden çıkartıp, şahitlere telkinde bulunmuştur (Milliyet, 8 Mayıs 1930, s.5). Bahsi geçen sorular Haydar Rifat Bey'in Cumhurbaşkanına gönderdiği mektuplarda iddia ettiği konulardı.

Darülfünun hocalarından Cevat Bey, rüşvet davasını basından takip ettiğini ancak davanın Bursa'ya naklinin uygunsuz olduğunu beyan etmiştir. Davanın naklinden rahatsız olan mahkeme heyetinin istifa etmemesi için görev yükseltme teklifi sorusuna “İstifa ederdim.” şeklinde cevap veren Cevat Bey, rüşvet davasından suçlu olan Basat isimli kişinin serbest bırakılmasıyla ilgili şunları söylemiştir;

“Basat efendinin sureti tahliyesi hakkında bir malumatım vardır. Nesim Mazliyah¹¹ Efendiyi tevkifhanede gördüm. Bütün talepleri ve Adliye Vekâletine bütün müracaatları reddedilmiş. Tevkifte bir kanunsuzluk gördüm. Vasfı cürmün tebeddül (değişme) etmesi ihtimaline mebni tahliye talepleri reddedilmiş. Bu bendenize gayrikanuni geldi. Sonra af ve tecil kanunun vardır. Bunun neşrinden önce yapılmış bir cürüm olduğuna nazaran o kanuna nazaran tevfiikan takibat yapılması icap eder. Bunlar nazarı dikkate alınmamış, mevkufiyet temadi etmiş. Mazelyaf Efendi dedi ki; “Adliye Vekili buraya geldi, yanında İstanbul savcısı ve saire vardı. Şikâyet ettim, tahriren maruzatımı verdim.” Adliye vekili tevkifhaneyi gezerken Fresko, Basat, Mazelyah Efendiler dertlerini anlatmışlar. Adliye vekili savcıya Basat tahliye edilecek demiş.” (Cumhuriyet, 8 Mayıs 1930, s.4).

Cevat Bey'den sonra eski adliye müsteşarı Kenan Bey dinlenmiştir. Kenan Bey ifadesinde Mahmut Esat Bey'in kendisine karşı kını olduğunu bahsederek rüşvet davasının naklinin hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Darülfünun hocalarından avukat Abdurrahman Münip Bey de Mahmut Esat Bey'in bazı konularda hukuka aykırı işlerde bulunduğunu ancak diğer konulardan haberdar olmadığını belirtmiştir. Avukat Mustafa Hayri Bey ise verdiği ifadede; *“İrtişa meselesinde matbuatın neşriyatı üzerine nakledilen dava kanuna muğayirdir. Çünkü bir mahkeme emniyet-i ammeyi temsil etmesi itibariyle emirle hareket*

---

¹¹ Nesim Mazliyah, Manisa'da doğmuş Yahudi Cemaatine mensup Osmanlı vatandaşıdır. Manisa Yahudi Cemaati'nin devamlılığını sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. (Emecen, 1997). Sadrazam danışmanlığı, İzmir ve Selanik Milletvekilliği yapan Mazliyah, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde de önemli görevler üstlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Erdemir, 2011: 93-108).

edemez. Hâkimin emniyetine aynı tecavüzdür.” diyerek kanuna aykırı hareket edildiğini savunmuştur. Haydar Rifat Bey’in Nazım Bey davasında avukatı olan İsmail Sıtkı Bey de ifadesinde “Gazeteciler Davası”nın nakli haberini basından öğrendiğini ve hâkimler üzerinde baskı kurulduğu için çok üzgün olduğunu söylemiş, rüşvet davasında da Nesim Mazliyah Efendi’nin avukatı olduğunu ve bu davada da kanuna aykırı hareket edildiğini belirtmiştir (Milliyet, 8 Mayıs 1930, s.5). Haydar Rifat Bey’in şahit gösterdiği bir başka isim Neşet Bey ise uzun zaman adalet işlerinden uzak kaldığını söyleyerek şahitlik yapmamıştır (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1930, s.1). Şahitlerin ifadesinde ortak nokta gazeteciler davasında kanuna aykırı hareket edildiği yönünde olmuştur.

16 Mayıs tarihinde devam eden davada Haydar Rifat Bey daha önce dile getirdiği Aydın Şimendifer Şirketi’nin Ayasuluk’taki otel olayıyla ilgili şirket direktörlüğünün şahitliğini talep ettiğini ancak sonuç çıkmadığını söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme başkanı Aydın’da şahitlik yapacak kimseyi bulamadıklarını söylemiş, Haydar Rifat Bey de “*Bu bir kumpanya olduğu için mahkeme onun ifadesine başvurabilirdi. Genel müdürü Bay Mayns’tır. Londra’dadır, adresini veriyorum, Londra konsolosumuz aracılığıyla ifadesi alınabilir.*” diyerek şahitlerin dinlenme sürecinin mahkeme tarafından özellikle uzatıldığı ya da aksatıldığını ima etmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1930, s.1). Haydar Rifat Bey’in itiraz ettiği bir başka konu da şahitlere sorulan sorularla ilgilidir. Soruların asıl konuya uygun olarak hazırlanmadığını, şahitlere adliyedeki müdahalelerin sorulmadığını, konuşmak isteyenlerin susturulduğunu ve hakkı olmasına rağmen kendisinin de soru sormasına izin verilmediğini iddia etmiştir. Yeni şahitler gösteren Haydar Rifat Bey farklı illerden birçok mektup aldığını, Eskişehir’den gelen 20 mektup sahibinin şahit olarak dinlenmesini, eski şahitlerin yeniden dinlenmesini istemişse de mahkeme bu isteği kabul etmemiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1930, s.1).

Haydar Rifat Bey’in iddialarına savcı Ekmel Bey ve Mahmut Esat Bey’in avukatları da cevap vermişler, yeni şahitlerin davayla ilgisi olmadığı için dinlenmesine gerek olmadığını söylemişlerdir. Avukatlardan Selahattin Bey; “*Müdafaa hakkı mukaddestir. Fakat kanun çerçevesini tecavüz etmemek şartıyla. Şahitleri Mahkeme-i Aliyeniz celbetmiştir. Haydar Rifat Bey, öyle bir vaziyet alıyor ki adeta biz maznun mevkiinde bulunuyoruz, şahitler de sübut mevkiinde. Hâlbuki onlar, maznunun müdafaa şahitleridir.*” diyerek Haydar Rifat Bey’in olayları abarttığını söylemiştir. (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1930, s.4).

Haydar Rifat Bey, davaya konu olan bazı dosyaların mahkemeye getirilmesini talep etmiştir. Kadriye Hanım davasının İzmir’e naklinin sebebinin savcılıktan istenmesi, Hikmet Bey davasının bir sureti, Adliye Kalemi Mahsus

Haydar Rifat Bey Davası

Müdürlüğünün 16-17 Kasım 1929'da cezaevinde bulunan Lütfi Bey'e gönderdiği telgrafın suretinin İstanbul Posta ve Telgraf Müdürlüğünden istenmesi talep edilen belgelerdendir. Haydar Rifat Bey bu konuların ayrıntılı incelenmesi halinde Mahmut Esat Bey'in müdahale ve yolsuzluklarının ortaya çıkacağını savunmuştur (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1930, s.4).

16 Mayıs tarihinde yapılan mahkeme, aldığı kararda Sandıklı'da bulunan Hâkim İbrahim Bey'le Aydın Demiryolları Müdürünün ifadelerinin alınmasına, Balıkesir Mahkemesinde Hikmet Bey'in taştan taş vurulmasının sorulmasına, Basat'ın ve diğerlerinin kefalet miktarları ve tahliye tarihlerinin sorulmasına, Nazım Bey'in maaşı hakkında Adliye Vekâleti Zat İşlerine tezkere yazılmasına karar vermiştir (Milliyet, 16 Mayıs 1930, s.6).

30 Mayıs tarihinde devam eden duruşmada Haydar Rifat Bey rahatsız olduğunu beyan ederek katılmamış bunun üzerine savcı, Haydar Rifat Bey'in davayı uzatmak amacıyla hareket ettiğini, Türk Adliyesini kapsayan önemli bir davanın müzminleştiğini söylemiştir. Savcı, Haydar Rifat Bey'in sağlık kontrolünden geçirilmesini ve davanın yakın bir tarihte yeniden görüşülmesini talep etmiştir. Bu talep mahkemece kabul edilmiştir (Milliyet, 30 Mayıs 1930, s.6). Ayrıca Temyiz Mahkemesi Haydar Rifat Bey'e verilen üç aylık cezayı 25 güne indirerek onaylamıştır. Bu karar üzerine Haydar Rifat Bey teslim olacağını bildirmiş ancak rahatsızlıklarının artması ve vekâletini aldığı davalar nedeniyle dört ay süre talep etmiştir. Aynı günlerde Haydar Rifat Bey pasaport başvurusunda bulunmuş ancak hakkında tutuklama kararı bulunduğundan talep sonuçlandırılmamıştır (Milliyet, 1 Haziran 1930, s.6). Pasaport başvurusu hakkında yaptığı açıklamada Haydar Rifat Bey, yurtdışına çıkmayı düşünmediğini kesin bir dille ifade etmiştir (Akşam, 2 Haziran 1930, s.2).

Tıbbi Adli Müessesesinin Haydar Rifat Bey'i muayenesi sonunda verdiği raporda hastalığın tutuklanmaya engel olmadığı ayrıca tedavinin hapisanede de yapılacağını belirtmesi üzerine Haydar Rifat Bey, cezasını çekmek üzere hapisaneye gönderilmiştir. Haydar Rifat Bey, yaptığı açıklamada cezasını tamamladıktan sonra yapılan haksızlığı ortaya çıkaracağından bahsetmiştir (Cumhuriyet, 2 Haziran 1930, s.1).

Haydar Rifat Bey'in gıyabında devam eden duruşmada daha önce dinlenmesi istenen şahitlerin ifadeleri okunmuş ve Sandıklı Hukuk Hâkimi İbrahim Etem Bey ve Avukat Memduh Bey bilgi sahibi olmadıkları yönünde ifade vermişlerdir. Savcı Nazım Bey'in terfiisi hakkında Zat İşleri Müdürü Mahmut Bey, Nazım Bey'in müfettişliğinde kanunsuzluk olmadığını ve kendisine yapılan maaş zammının da hukuka uygun olduğunu ifade etmiştir. Aydın Şimendifer Kumpanyası Direktörü Manse'nin Londra'da olması sebebiyle

mahkemeye çağrılmasının da mümkün olmadığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 2 Haziran 1930, s.1).

Mahmut Esat Bey, bazı isimlerin tanık olarak dinlenmesini talep ederken, Haydar Rifat Bey, tutuklanmasının kanunsuz olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir; “*Nazım Beye bir arzuhalde hakaret etmek suçundan hukuku amme namına takip olunmak neticesinde İstanbul üçüncü cezasınca üç ay hapse mahkûm olmuş iken temyiz dördüncü ceza o mahkemenin tatbik ettiği 262’nci maddeyi kaldırmış ve 482’nci maddeye tevfikane ceman yirmi gün mahkûmiyetime karar vermiştir. Ne çare ki bu maddeye müsteniden mahkûmiyet hakaret vukuundan itibaren nihayet üç ayda şahsi şikâyetname verilmesine vabeste olup hâlbuki mevzuubahs arzuhalin tarihi 28.09.1929, buna karşın Nazım Bey’in şahsi şikâyet arzuhal tarihi 29.01.1930’dur. Yani ikisi arasında dört ay bir gün geçmiştir.*” (Milliyet, 3 Haziran 1930: 6; Akşam, 3 Haziran 1930, s.2). Haydar Rifat Bey buna benzer birçok dilekçeyi farklı organlara da göndererek Mahmut Esat Bey’in adaleti etki altında bıraktığını ispatlamaya çalışmıştır. Haydar Rifat Bey şahitlere sorulması gereken soruların sorulmadığı şikayetini tekrar dile getirerek, Mahmut Esat Bey’in, Jak Basat adlı kişiden tahliyesi karşılığında rüşvet aldığı iddiasını sürdürmüştür (Vakit, 4 Haziran 1930, s.1).

Mahmut Esat Bey’in şahitlerinden İstanbul Savcısı Kenan Bey, eski savcı ve Bandırma Ağır Ceza Başkanı Hikmet Bey, 5 Haziran tarihli duruşmada ifadelerini vermişlerdir. Kenan Bey ifadesinde ne Jak Basat’ın ne de başka bir ismin hapisshaneden tahliye edilmesiyle ilgili bir cümleyi vekilin ağzından duymadığını belirtmiştir. Gazeteciler davasının Bursa’ya nakli ile ilgili olan soruya şu sözlerle cevap vermiştir; “*İstanbul’daki gazete davasının Bursa’ya naklini temin için 31 Ocak 1930 tarihinde Ankara’dan İstanbul’a gelip, 1 Şubat 1930 tarihinde Başsavcılık memuriyeti aliyesine müracaat eylediğim ve 3 Şubat tarihinde de Başsavcılıkça nakil talebinde bulunulmuş ve 4 Şubat 1930 tarihinde de temyiz mahkemesinden nakil kararı verilmiş olduğu ifade-i kat’iye ile bu iste sanık Haydar Rifat Bey tarafından Cumhurbaşkanına sunulan mektupta muharrer bulunduğunu gazetelerde görmüş ve uydurma olan bu keyfiyeti gazetelerle tezip eylemiştim. Çünkü bu tarihlerde vazife başında bile değildim.*” (Cumhuriyet, 6 Haziran 1930, s.4). Haydar Rifat Bey ise verdiği dilekçelerin dosya numaralarını da ekleyerek Kenan Bey’in ifadesinin hükmünün bulunmadığını açıklamaya çalışmıştır. Kendi şahitlerinin dinlenmesi talebini yineleyen Haydar Rifat Bey, “Kenan Bey müdahale icra edilendir.” diyerek ifadenin gerçeği yansıtmadığını iddia etmiştir.

Haydar Rifat Bey davası TBMM’nin gündemine de gelmiş, Mardin Milletvekili İrfan Ferit Bey konuyla ilgili meclise bir önerge vermiştir. Bu

önergede 3 Haziran tarihli Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi Bey'in "Kimden kime şekva (şikayet) edelim" adlı makalesindeki iddialarını ve Gazeteciler davasının Bursa'ya taşınması meselesini açıklaması istenmiştir.¹² Mahmut Esat Bey mecliste yaptığı konuşmada; "*Efendilerim, Muhterem Mardin Meb'usu İrfan Ferit Beyefendiye beni sorguya çekmek suretiyle, Türk Adliyesinin büyük şerefi etrafında gösterdiği yüksek hassasiyetinden dolayı hararetle teşekkürü borç bilirim. Cumhuriyet gazetesinin üç haziran tarihli nüshasında çıkan yazıları ben de okudum; hem de teessürle ve teessüfle okudum. Yunus Nadi Bey açıkça diyorki: Kanunlarımız mahkemelerimizi şüphe altında bırakıyor, adaleti rencide ediyor. Temyiz mahkememiz gazeteciler davasının Bursa'ya nakli kararını dalgınlıkla, gafletle vermiştir. Davanın nakli yolsuz, kanunsuz imiş, teşkilâtı esasiye muhalif imiş vatandaşların gazetelerde her yerde, hakaret davası açmaları doğru değil imiş, sakatmış. İstanbul müddeiumumiliği perde arkasında iş görüyormuş. (Kimden kime şekva edeyim) başlıklı yazılardan bendenizin açıkça anladığım şeyler işte bunlardır. Cumhuriyet gazetesinin sahibi aylardan beri devam eden bu yazılarla gazetesi hakkında hüküm verilmek üzere bulunduğu bu günlerde hâkimler üzerinde tesir yapacağını, adliye otoritesini susturacağını zannediyorsa çok aldanıyor. Hiçbir gazetede hâkimlerin kararları aleyhinde yazı görmüyorum. Yalnız Yunus Nadi Bey'in gazetesinde görüyorum. Son makale doğrudan doğruya Adliyenin şerefine taarruzdur. Bu memlekette kanun varsa ki, varlığında asla şüphe yoktur, yarın kanunun bu makaleyi yazanın yakasına yapışacağından Nadi Bey asla şüphe etmesin.*" Sözleriyle hukukun üstünlüğüne bir kez daha vurgu yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.3, 5 Haziran 1930, 53-58.).

Mahmut Esat Bey bu konuşmasında Gazeteciler davası ile ilgili tüm ayrıntıları açıklamış ve Yunus Nadi'yi eleştiren bazı örnekler de sunmuştur. Bu konuşmasında Mahmut Esat Bey, Gazeteciler davasından başka birçok farklı davanın da çeşitli illere taşınmasına karşın Yunus Nadi'nin kendi gazetesi mevzubahis olunca adliyeyi suçladığını iddia etmiştir. Yunus Nadi ise; "*Türk mahkemeleri hiçbir tesir altında kalmaz ve bunu söyleyecek adam yoktur. Makalede hürmetle yadolan Mahkeme-i Temyiz bu talebi, sureti iş'ara göre karar vermekle kabul etmiştir. İşin usulünde, hata olmadığına şüphe yoktur. Makale davanın naklolunamayacağını söylemiyor, fakat bu nevi esbabı mucibe ile talep olunan nakli davada hata vardır, diyor. Bu hatayı izhar etmek benim vazifemdir ve bu kürsüden dünyaya bağırarak en mukaddes vazifemdir. Bağırıyorum...*" diyerek makalesinde savunduğu düşünceleri TBMM'de tekrar dile getirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.3, 5 Haziran 1930, s.53-58.)

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. (Aydoğan, 2015: 2-20).

7 Haziran günü Haydar Rifat Bey'in dinlenmesini talep ettiği şahitlerin ifadeleri okunmuş ancak şahitler Mahmut Esat Bey'in Jak Basatın tahliyesi ile ilgili bilgisi bulunmadığını belirtmiştir. Dava Mahmut Esat Bey'in savunması için 8 Haziran tarihine bırakılmıştır. (Vakit, 8 Haziran 1930, s.1-2). Mahmut Esat Bey savunmasına Haydar Rifat Bey'in şahitleri hakkındaki görüşleri ile başlamıştır. Tüm şahitlerin kendisiyle anlaşmazlığa düştüğünü ve bu yüzden de aleyhine şahitlik yaptıklarını belirtmiştir. Şahitlerden Cevat Bey'in Damat Ferit Paşa kabinesinde, Divan-ı Harp Müddeiumumîsi (Savcı), İbrahim Sıtkı Bey'in ise aynı hükümette Adalet Bakanı olduğunu söyleyerek vatana ihanet düşüncesinde kişiler olduklarını ispatlamaya çalışmıştır. Şahitlerden Kenan Bey'in kendisinden önceki Adalet Bakanı'nın müsteşarı olduğunu, kendisinden yapılacak işler konusunda yardım istediğini ancak Kenan Bey'in yorgun olduğunu belirterek istifa ettiğini ve bazı müdürleri de etkileyerek istifa etmelerine neden olduğunu açıklamıştır. Kenan Bey'in kendisini tüm işlerde zor durumda bıraktığını, Kenan Bey'e karşı hiç kin beslemediğini ancak umduğunu bulamadığını da beyan etmiştir (Vakit, 9 Haziran 1930, s.1-2). Haydar Rifat Bey'in kendisinden bazı talepleri olduğunu söyleyen Mahmut Esat Bey bu talepleri karşılanmayınca kendisine saldırdığını ve iftira attığını söylemiştir. Adalet Bakanı olduğunda Haydar Rifat Bey'in barodan atılması olduğunu ve kendisine defalarca tekrar göreve iadesi hakkında mektuplar yazdığını, üzerine aldığı davalarda ayrıcalık gösterilmesini istediğini, Avrupa'da talebe müfettişliği talep ettiğini, kendi yazdığı kitabı "Müteceddit ve İnkılapkâr Mahmut Esat Beyefendi'ye" hitabı ile kendisine ithaf ettiğini ve aynı zamanda bu kitabın hakimlere satılmasını talep ettiğini söylemiştir (Vakit, 9 Haziran 1930, s.7). Bahsedilen mektupları Mahmut Esat Bey mahkemeye teslim etmiş ancak Haydar Rifat Bey mektupların kendisine ait olmadığını açıklamamıştır (Vakit, 9 Haziran 1930, s.5).

12 Haziran günü görülen duruşmada karar okunmuş ve Haydar Rifat Bey'e hakaret, sövme, tehdit ve iftira suçlarından 2 yıl hapis cezasıyla birlikte 370 lira para cezası verilmiştir (Cumhuriyet, 13 Haziran 1930, s.1). Haydar Rifat Bey, duruşmalara hastalığından dolayı katılmadığını ve duruşma günlerinin kendisine bildirilmediği için mahkûmiyet kararına itiraz edeceğini açıklamıştır (Vakit, 14 Haziran 1930, s.1). Otuz sayfalık ayrıntılı bir rapor hazırladığını söyleyen Haydar Rifat Bey hakkında verilen mahkûmiyet kararının Temyiz Mahkemesi tarafından bozulacağına duyduğu inancı dile getirmiş ancak Temyiz Mahkemesi de bu kararı 9 ay 10 gün olarak onaylamıştır (Vakit, 22 Haziran 1930, s.1; Cumhuriyet, 27 Temmuz 1930, s.1).

3. Dava Sonrası Gelişmeler

Haydar Rifat Bey Davası

Haydar Rifat Bey mahkemenin sona ermesinden sonra da açıklamalar yapmıştır. Davanın sona ermediğini söyleyen Haydar Rifat Bey, cezasını rahat bir şekilde çekeceğini şu sözlerle açıklamıştır; “*Hapisane bir mekteptir. Buraya girmekten korkmuyorum. Ben hapsedilmektedir ki mukaddes davam alaka uyandıracak ve gözler açılıp Mahmut Esat Bey’in yaptıkları nihayet görülecektir. Bu görülüş çok şeyleri halletmeye vefa edecektir.*” (Son Posta, 27 Temmuz 1930, s.1).

Son Posta gazetesi, Haydar Rifat Bey’in Mahmut Esat Bey hakkında öne sürdüğü ithamlara birer örnek vermesini istemiş ve bu cevapları ilgili sayılarında yayınlamıştır.¹³ Ancak Haydar Rifat Bey’in örneklerle açıkladığı bazı olaylarda adı geçen kişiler gazeteye tekzip metinleri göndererek konu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirterek Haydar Rifat Bey’in iddialarını çürütmüşlerdir (Son Posta, 28-30 Temmuz 1930, s.1).

Dava sonrası yaşanan gelişmelerden bir diğeri Haydar Rifat Bey’in Başbakan İsmet İnönü’ye yazdığı mektup, ikincisi ise Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey’in istifasıdır. İsmet İnönü’ye mahkemede yaşanan tüm yolsuzlukları ayrıntılı bir şekilde aktaran Haydar Rifat Bey, “*Şimdi ikinci perdeyi açalım.*” sözleriyle başladığı mektupta verdiği örneklerle Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey’in adliye ile ilgisi olmadığını belirtmiştir (Son Posta, 1 Ağustos 1930, s.1).

Dava sona erdikten sonra da basın konuyu güncel tutmaya çalışmış ve Haydar Rifat Bey’in iddialarına yer vermeye devam etmiştir. Son Posta ve Yarın gazetelerinin konuyla ilgili yaptıkları haberler Mahmut Esat Bey’in İsmet İnönü’ye bir mektup yazmasına neden olmuştur. Bu mektupta Mahmut Esat Bey “*bıçak kemiğe dayandı*” sözleriyle çok yorulduğunu ifade ederken, kendisini itibarsızlaştırmak için bazı kesimlerin harekete geçtiğini belirtmiştir. Yunus Nadi konusuna da değinen Mahmut Esat Bey, Yunus Nadi’yi mahkemelere düşürmediğini ancak zamanı geldiğinde hesap soracağından bahsetmiştir. “*Ben düşmanlarımı haklarım, siz beni dostlardan siyanet (korumak) ediniz.*” sözleriyle İsmet İnönü’den destek bekleyen Mahmut Esat Bey bir süre dinlenmek için izin istemiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.1.0.0, Yer No: 55.335.3).

Haydar Rifat Bey davasından sonra muhalif basın tarafından yapılan haberler ve iç siyasette yaşanan gelişmeler “*İki aydan beri şahsıma vaki*

---

¹³ Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey’in hâkimleri ve mahkemeyi etkilediği iddiasıyla ilgili Haydar Bey’in verdiği örnek şudur: “Arif Bey isminde meşhur bir madenci vardır. Bu kişinin ocakları yüzünden önemli bir dava açılmıştı. Bu dava Eskişehir’de görülürken, davayı tetkik eden iki reis ve bir savcı müdahalelerden rahatsız oldukları için istifa etmişlerdir.” İkinci iddia ise İstanbul’da görülen bir dava ile ilgilidir. Haydar Rifat Bey, perşembe günü lağvedilen davanın cumartesi günü başka hakim ve savcılarla görüldüğünü iddia etmiştir (Son Posta, 28 Temmuz 1930, s. 1).

tecavüzlerden kalbim delik deşik oldu.” diyerek mutsuzluğunu TBMM’de de dile getiren Mahmut Esat Bey’i istifaya götürmüştür. Özellikle Ödemiş’te yapmış olduğu konuşmada “*Benim fikrim, kanaatim şudur ki bu memleketin kendisi Türk’tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır; o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır.*” sözleriyle çok büyük tepki toplamıştır. Bu nutuk İstanbul’da çıkan gayrimüslim gazetelerinde de eleştirilmiş (Son Posta, 21 Eylül 1930, s.3); bunun üzerine Mahmut Esat Bey, bir tekzip yayınlamak zorunda kalmıştır (Son Posta, 22 Eylül 1930, s.3). Mahmut Esat Bey’in istifası her ne kadar birçok çevrede sevinçle karşılanmış olsa da İsmet İnönü kendisine gönderdiği mektupta istifanın kabinenin müşterek istifası ile kabul olunacağını, yeni kurulacak kabinede görevine devam etmesini istemiştir. (Son Posta, 27 Eylül 1930, s.2). Mahmut Esat Bey, Adalet Bakanlığı görevinden ayrıldıktan sonra Teşkilat-ı Esasiye Encümenliği, avukatlık, köşe yazarlığı ve öğretim üyeliği yapmıştır (Uğurlu Şenel, 2004, s.199-200). Haydar Rifat Bey ise 27 Nisan 1931 tarihinde cezasını tamamlamıştır. Gazetecilerin kendisine yönelttikleri sorulara cevaben hapis hayatıyla ilgili ayrıntı vermemiş ancak “*Mahpuslar hapis haneye genç ve diri girip ölü halde çıkarlar.*” açıklamasıyla sürecin zorluğunu ortaya koymuştur. Hapishanede günlerini okuyarak ve yazarak geçirdiğini söyleyen Haydar Rifat Bey, kendisine yapılan muameleyle ilgili; “*Umumiyet itibari ile iyi. Yalnız bir mahpus “Biz hırsız kullarınızın bu hükümet düşmanı ile bir dam altında yatırılması doğru değildir.” şeklinde Mahmut Esat Bey’e telgraf çekmiş, Mahmut Esat Bey’in şahsiyetini hükümet addeden zavallı zihniyet...*” diyerek Mahmut Esat Bey’e öfkesinin dinmediğini de ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 28 Nisan 1930, s.2).

SONUÇ

Haydar Rifat Bey (Yorulmaz) sosyalizm konusunda özellikle Fransızcadan yaptığı kitap çevirileri ile entelektüel çevrelerde kendisine yer edinen bir kişidir. İstanbul Barosuna kayıtlı avukatlık yaptığı yıllarda önemli davalarda bulunmuş ve düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Dönemin önemli davalarından birinin sanığı olarak mahkemeye çıkan Haydar Rifat Bey savunmalarında da bu çizgisinden ayrılmamıştır. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey’in mahkemeleri etkileyerek görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanına mektup gönderen Haydar Rifat Bey, yargılanmasının ardından iki yıl hapis ile cezalandırılmıştır.

Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey’in, Haydar Rifat Bey aleyhine açtığı hakaret, iftira ve tehdit davası Haydar Rifat Bey’in mahkûmiyetiyle neticelenmiş

Haydar Rifat Bey Davası

ancak dava şahsi olmaktan çıkarak millî bir meseleye dönüşmüştür. 24 Nisan 1930 tarihinde başlayan davayı basın yakından takip ederek gündemde tutmuştur. Mahkemede tarafların savunmaları ile ortaya çıkan ayrıntılar dönemin yargı anlayışıyla ilgili özellikleri ortaya koymasından önemlidir. Bu davada Cumhurbaşkanı'na gönderilen mektupların ihbar niteliğinde olup olmadığı konusunun yanında konumu hakkında da tartışmalar yaşanmıştır. Haydar Rifat Bey'in Cumhurbaşkanı'nın memur olmadığı ve dolayısıyla mektupların ihbar sayılamayacağı ve suçta neden olmayacağı iddiası çürütülmüş ve kendisinin en büyük memur olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Haydar Rifat Bey'in Mahmut Esat Beyi ağır cümlelerle itham etmesi Türk adliyesini temsil eden adliye vekilini zan altında bırakmış ve konu TBMM'nin de gündemine taşınmıştır. Mahmut Esat Bey her ne kadar uzun örneklerle kendini savunmuş olsa da sürecin sonunda adliye vekilliğinden istifa etmiştir. Bu gelişmede hiç şüphesiz kendisine muhalif olan kesimlerin etkisi büyüktür. Mahmut Esat Bey bu durumu Başbakan İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta da belirterek inkılapçı yönüne her fırsatta vurgu yapmıştır. 1930 yılının önemli gündem maddelerinden biri olan dava, uzun tartışmalara neden olurken önemli sonuçları da beraberinde getirmiş, dönemin Adalet Bakanı bu süreç sonunda istifasını sunmuştur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 30-10-0-0/36-210-3 05.11.1929.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Aydoğan, P. (2015). Yunus Nadi Mahmut Esat Bozkurt'a Karşı: Basın özgürlüğünden öteye... *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 2-20.

Babacan, Ş. (2014). *Sosyalist Eserler Mütercimi Haydar Rifat Yorulmaz*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi anabilim dalı.

Balcı, S. & Eraslan, S.A. (2021). Mütareke İstanbulunda bir siyasi cinayet: Karabağlı Behbud Han Cevanşir'in şehit edilmesi ve Torlakyan davası. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 18-33.

Yelda TUTAR SERTER

- Çelik, B. (2014). *Haydar Rifat Yorulmaz'ın Çevirileri (1908-1940): Bir Sol Düşünce Repertuarı'nın Kuruluşu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emecen, F.M. (1997). *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*. Eren yayıncılık.
- Erdemir, H. (2011). Türk siyasetinde bir Yahudi: Nesim Masliah. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 98(195), 93-108.
- Halıcı, Ş. (2015). Bir rüşvet davası: “Barut İrtişası” olayı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (56), 33-60.
- Şenel, N. U. (2004). *Mahmut Esat Bozkurt*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sürelî Yayınlar

- Cumhuriyet gazetesi
Milliyet gazetesi
Son Posta gazetesi
Vakit gazetesi
Yarın gazetesi

Resmî Yayınlar

- TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, D.3, 5 Haziran 1930.

EXTENDED ABSTRACT

Haydar Rifat Bey is the son of Mehmet Rifat Bey, one of the Property inspectors. Born in 1877 at Istanbul, Haydar Rifat Bey continued his education at Higher Commercial and legal schools after completing his secondary education at Darüşşafaka. Mr. Haydar Rifat started working as a lawyer after working in public offices. Haydar Rifat Bey is an important figure who has witnessed a wide period of time ranging from the last period of the Ottoman Empire to the Republic. He was a writer for important newspapers of the period and carried out translations of important works by participating in translation activities. Having translated more than seventy works, Haydar Rifat Bey also translated the work

Haydar Rifat Bey Davasi

Kapital into Turkish, and also signed important cases during his time as a lawyer. One of these cases is the “Torlakyan Case”. Another important case in which Haydar Rifat Bey's name is mentioned was with Mahmut Esat Bey, the Minister of Justice of the time. The reason for the case is two letters written by Haydar Rifat Bey to President Mustafa Kemal. Haydar Rifat, who wrote these letters, started with the address “The greatest man” and sharply criticized the actions of the minister of justice, while claiming that all unfair practices were caused by the biased attitude of the minister. June April 25, 1930- The trial of Mahmut Esat Bey, the statements of which in the above-mentioned letters show evidence, began on April 25, 1930 and ended on June 12, 1930. Haydar Rifat Bey was sentenced to two years in prison for insulting, cursing, threatening, slandering. Mahmut Esat and Haydar Rifat made mutual accusations during and before the trial process. June April 25, 1930- June 12, 1930, the developments that occurred before the decriminalization of the decimation of the two names reveal the reason for the case. The first of these developments is the articles of period newspapers criticizing the Minister of Justice. In these articles, Deputy Minister of Justice Mahmut Esat (Bozkurt) was accused of failing to manage the courthouse well, being responsible for increasing thefts in the country, the fallacy of the newly issued debts law, corruption in the state's gunpowder tender, tender corruption in the modernization of the naval armored vehicle called “Yavuz”. Upon the developments, Haydar Rifat Bey, who was registered with the Istanbul Bar Association and was his lawyer in the aforementioned cases, complained to Justice Minister Mahmut Esat Bey in letters to President Mustafa Kemal. One of the letters says: "I have a dung." and the other one said, "He is a criminal. It is titled ". These letters sent to the President have been forwarded to the Deputy Minister of Justice the Deputy Minister of Justice has filed a lawsuit against Haydar Rifat Bey, calling them slander, insult and threat to his own person. Haydar Rifat stated that he was not against the person of the Deputy of the Courthouse, but against his performance, wrote a letter to Gazi to eliminate the inaccuracies he saw, and whether he liked the deputy's actions or not, every person has the right. Mr. Haydar Rifat complained that the conditions were not equal in his statement. Haydar Rifat Bey, who argued that Mahmut Esat Bey was trying to influence society by using the press, asked Mahmut Esat Bey to resign from the Ministry of Finance and appear before him on equal terms. He claimed that the case was opened in the building and city where Mahmut Esat was a deputy and Deputy Courthouse, and that impartiality was not provided. On the first day of the trial, Haydar Rifat Bey tried to prove that the letters he had written were not whistleblowers and could not be considered a crime, but Mahmut Esat Bey's lawyers stated that the letters were whistleblowers because the President was a religious figure. By giving examples from the letters, they tried to prove

that Mr. Haydar Rifat had made slanderous, blasphemous sentences. A large crowd came to the Courthouse early for the hearing to be held on April 27, and even those with tickets stayed at the door because the hall was full. During this hearing, Mr. Haydar Rifat tried to explain that the letters he sent to the president did not constitute a libel crime. Haydar Rifat Bey has requested that some of the files related to his case be brought to court. At the hearing, which continued on May 30, Haydar Rifat Bey did not attend, declaring that he was uncomfortable, after which the prosecutor said that Haydar Bey had acted to prolong the case, and that an important case involving the Turkish Courthouse had become inveterate. The prosecutor has requested that Heydar Rifat be checked by the Medical Forensic Institute and that the case be re-examined in the near future. This request has been accepted by the court. At the hearing held on June 12, the verdict was read out and Haydar Rifat Bey was given a fine of 370 pounds sterling along with a 2-year prison sentence for insults, slander, threats and slander. Mr. Haydar Rifat announced that he could not attend the hearings due to his illness and that he would appeal the conviction decision because he had not been notified of the trial days. Explaining that he had prepared a detailed thirty-page layiha, Heydar Rifat expressed his belief that the decision on the conviction of Bey would be overturned by the court of Appeal, but the court of Appeal also upheld this decision as 9 months and 10 days. The libel, slander and threat case filed by the Deputy of the Ministry of Justice Mahmut Esat Bey against Haydar Rifat Bey was concluded with the conviction of Haydar Rifat Bey, but the case ceased to be a personal one and turned into a national issue. The press closely followed the case, which began on April 24, 1930, and kept the incident on the agenda. The details revealed in the defense of the parties in court are interesting in that they show the points related to the judicial understanding of the period. In this case, besides the issue of whether the letters sent to the President were in the nature of denunciations, there was also a debate about his position. Haydar Rifat Bey's claim that the President is not an officer and therefore the letters cannot be considered a tip-off and will not cause a crime has been refuted and it has been agreed that he is the greatest officer. Haydar Rifat Bey's accusation of Mahmut Esat Bey with severe sentences left the deputy of the Courthouse representing the Turkish courthouse under suspicion, and the issue was also moved to the agenda of the Parliament. Mahmut Esat Bey, although he defended himself with long examples, resigned from the post of Deputy Courthouse at the end of the process. This development also undoubtedly has a great impact on the sections that are opposed to it. Mahmut Esat Bey also stated this situation in his letter to Prime Minister Ismet Bey and emphasized the revolutionary aspect at every opportunity.

EKLER

EK-1. Dava ile ilgili Cumhuriyet gazetesi'nde çıkan haber. (Cumhuriyet, 10 Nisan 1930)

EK-2. Haydar Rifat Bey 20 günlük cezasını çekmek üzere cezaevine giderken.
(Cumhuriyet, 13 Haziran 1930)

Haydar Rifat Bey Davasi

EK-3: Haydar Rifat Bey Hakkındaki Karar Okunurken (Vakit, 14 Haziran 1930).

Haydar Rifat Bey

**Hakkında verilen 2 yıl
hapis cezası kararını
temyize hazırlanıyor!**

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57343>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	21.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	18.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çakar Çelik, Ö. (2022). An Auxiliary Suggestion to Realization of Rural Development in Ağın District: Rural Tourism. *Journal of History School*, 56, 162-188.

AN AUXILIARY SUGGESTION TO REALIZATION OF RURAL DEVELOPMENT IN AĞIN DISTRICT: RURAL TOURISM**Özlem ÇAKAR ÇELİK¹****Öz**

Ağın, turizmin ve rekreasyonel faaliyetlerin gelişmediği bir yerleşmedir. Oysa turizme ve rekreasyonel faaliyetlere neden olabilecek doğal ve beşeri çekiciliklere sahiptir. Aynı zamanda yakın çevresinde bulunan benzer coğrafi şartlara sahip Arapgir, Kemaliye ve Keban gibi yerleşmeler rekreasyonel faaliyetler ve turizm açısından hareketlidir. Keban Baraj Gölü'nün inşası Ağın için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihe kadar nüfus artış eğilimi pozitif yöndeleyen baraj inşasıyla birlikte sürekli bir azalma eğilimine girmiştir. Verimli kırsal arazilerinin, mera alanlarının önemli bir kısmını baraj inşasıyla birlikte kaybetmiştir. Keban Baraj Gölü ile birlikte yarımada özelliği kazanmıştır. Ancak su kaynakların oluşturduğu çekicilik, zengin kültürel ve tarihsel birikim turizm faaliyetlerinin gelişimine zemin hazırlayamamıştır. Bu çalışmada literatür ışığında Ağın'ın doğal ve beşeri özellikleri irdelenmiş, bu özellikler arazi gözlemleriyle detaylandırılmıştır. Araştırmanın vardığı sonuç kırsal turizmin Ağın için önemli bir fırsat olduğudur. Kırsal turizm ile birlikte çalışma sahasında nüfus kaybının gerilemesi, uzun vadede nüfus artışının gerçekleşmesi ve yeni istihdam alanlarının oluşması beklenebilir. Ancak kırsal turizmin gelişmesi yerel halkın, kamu ve özel sektörün paydaşlığında gerçekleşecek planlamalarla mümkün olacaktır. Bu kapsamda yerel halkın gönüllüğünü sağlamak, kırsal turizmin yöreye kazandıracağı avantajları ortaya koymak atılacak adımların ilki olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Turizm, Rekreasyon, Kırsal Kalkınma, Ağın İlçesi.

¹Assist Dr., Firat University Faculty of Education Department of Turkish and Social Sciences Education, Department of Social Studies Education, ocakar@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2896-3066

An Auxiliary Suggestion to Realization of Rural Development in Ağın District: Rural Tourism

Abstract

Ağın is a settlement where tourism and recreational activities are not developed. However, it has natural and human attractions that can lead to tourism and recreational activities. At the same time, other settlements in its vicinity such as Arapgir, Kemaliye and Keban, which have similar geographical conditions, are active in terms of recreational activities and tourism. The construction of Keban Dam Lake is a turning point for Ağın. While the population growth trend was positive until that time, it entered a continuous decreasing trend with the construction of the dam. The area lost a significant part of its fertile rural lands and pasture areas with the construction of the dam. With the construction of Keban Dam Lake, the area gained the feature of a peninsula. However, the attraction created by water resources, rich cultural and historical background could not do the groundwork for development of tourism activities. In this study, the natural and human properties of Ağın were examined in the light of the literature, and these features were detailed with field observations. The study concluded that rural tourism is an important opportunity for Ağın. It is expected that thanks to rural tourism, population loss would decline in the study area while population growth would be achieved in the long run and new employment areas would be opened among the expected benefits.

Keywords: Rural Tourism, Recreation, Rural Development, Ağın.

INTRODUCTION

Rural development is multidimensional developmental practice. Rural tourism is one of the activities that has took place in this developmental practice, which can be identified as a process that includes alternative approaches to the countryside. Rural tourism, inherently, appeared as a type of tourism with different experiences from classic types of tourism, aiming to consolidate tourism without changing and damaging the maintainability of the countryside. This type of tourism, which refers to the bringing into tourism of natural resources, cultural inheritance, agricultural lands, rural housing, traditions, products that have become “brand” reflecting the local-regional identity, is not just farm tourism (agro tourism). On the contrary, it presents a structure that requiring holistic planning which has a diversity covering all touristic activities in rural lands (Garau, 2015; Baykal, 2019; as cited in Ataberk, 2020, p.230).

The complexity, weariness and most often the monotony of urban life have been influential in the emergence of rural tourism. These days, many types of tourism that enframe the classical concept of tourism are no longer a different experience for people. Characteristics that recall tourism types such as coastal

tourism and mountain tourism are now understood as “artificial services” and rural tourism can confront these types of tourism as a strong alternative. It also shows that the content of the word “holiday” has changed. Entertainment activities in destinations consisting of similar services have become unattractive for many people. Exploring nature, recognizing local cultures, integrating with rural people have been included in tourism activities in terms of entertainment, relief and enjoyment. (Demircioğlu, 1993, p.8). This changing trend has been influenced by the Covid-19 pandemic since 2020. During the pandemic period, the world economy was upside down and people were psychologically affected. While the demand for mass tourism types decreased during this period when modern tourism establishments were undergoing closed circuits, the request for nature-based tourism types increased (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020, p.240). Within this direction, it is fair to say that 21st century will be the fastest time when rural tourism will develop fastest, dating back to the 19th century (Demirtaş, 2020, p.202).

Ağın, continues its existence as a settlement based on agriculture, has not met tourism and has been constantly migrating for more than half a century. When looking at the population growth of the district over the years, it is possible to see this remarkable situation immediately. The population of the district has continuously decreased since 1965. Specially with the construction of Keban Dam, it started to emigrate and has come to this day. In fact, the migration process that occurs with the construction of dam lakes is a well-known phenomenon (Sönmez, 2012, p.221). Ağın, which is among the most elderly districts of Turkey today, has not been able to cover a lot of ground in terms of urban development, but also has substantial disadvantages that will limit its urban development. As İpar and Tırıl (2014, p.49) stated, the handling of emigrating regions with a sustainable tourism approach will make important contributions to rural development. Within this scope, it is fair to say that rural tourism will involve crucial opportunities for Ağın. As Emekli et al. stated (2007, p.8), rural development projects that will prompt agricultural and non-agricultural employment opportunities in settlements where rural functions are decreased in value will contribute positively to the shrinking rural economy. At this juncture, first of all, the rural tourism potential of Ağın and the axle to be enhanced in accordance with this potential should be designated.

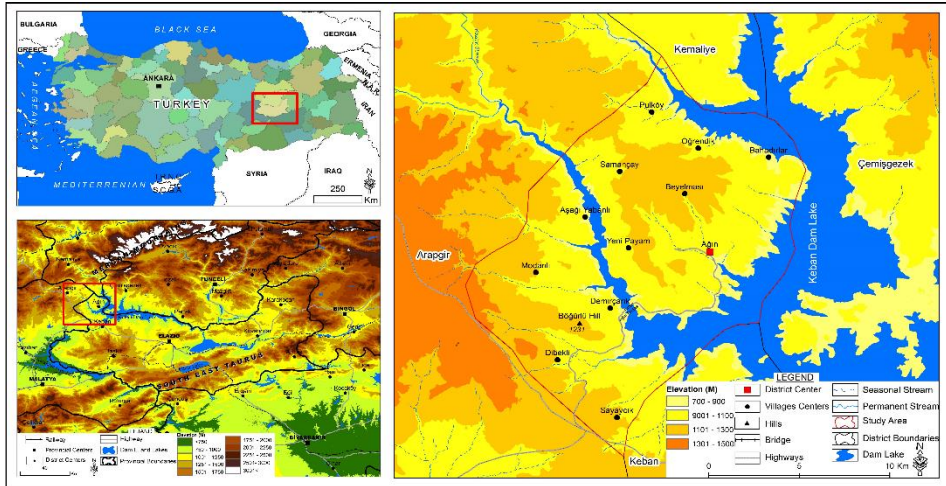
Location, Boundaries and Geographical Features of Ağın

Physical Geography Features

Ağın district, located northwest of Elazığ in the Upper Euprates Section of the Eastern Anatolia Region, is bordered by the provinces of Malatya, Erzincan

An Auxiliary Suggestion to Realization of Rural Development in Ağın District...

and Tunceli. Çemişgezek is located to the east, Arapgir to the west and north, Keban to the south and Kemaliye District to the northeast. Geographically, the district bordered by The Eastern Taurus to the north and west and Keban Dam Lake in the south and southeast has gained the appearance of a peninsula thanks to the dam lake (Figure 1).

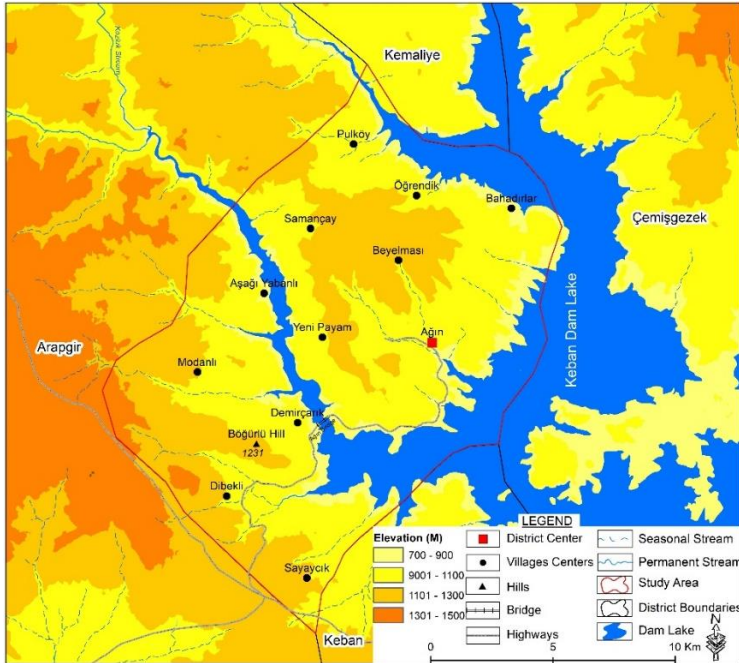
Figure 1. Location of the Field

The geomorphological units in the work area involves the Eastern Taurus, Murat River Valley and low plateau fields. The low plateau area shows a stepped structure that descends from the Munzur Mountains, whose elevation exceeds 3000 m, towards Keban Dam Lake to 955-1100 m elevations. In the low plateau area included in the Eastern Taurus system, the region with the least height corresponds to the district borders. Beyelması, located in the north of the district, and Akpınar streams in the west have the appearance of a floored valley. Despite the fact that the worksite has a rugged topography, its height is not much compared to its surroundings (Figure 2). Hekemat Hill is located in the north, Osman Hill in the south and Aliushagi Hill in the west. The surface of the working area, which has a coastal length of 70km, became smaller with the dam. The area, which was 546 km² before the dam lake, is 268 km² today (Ağın'a Yolculuk, 2005, p.30; Çelik, 2017, p.19)

The work site is located in the southwest of Eastern Anatolia and has relatively sufficient conditions in terms of climate. In Ağın, where the mean yearly temperature is 13.8 C°, the warmest month is July (average temperature 27.8 C°) and the coldest month is January (0.6 C°). The average precipitation amount is 509mm and winter is the rainiest season. On the other hand, the lowest

precipitation in the work site is seen in the summer season. Climate, lithology and anthropogenic effects are the factors that specify the general characteristics of flora in the study area where semi-arid climatic conditions prevail. Within this framework, step formation such as keven, bovine tail, camel thorn, artemisia, corn poppy, thyme is common. On the valley floor and stream edges are tree species such as willow, poplar, sycamore, and blackberry-type natural plants and fruit trees. In the northern parts of the work site, forests consisting of the remains of oak and juniper species are found (Karakaş, 1996, p.32).

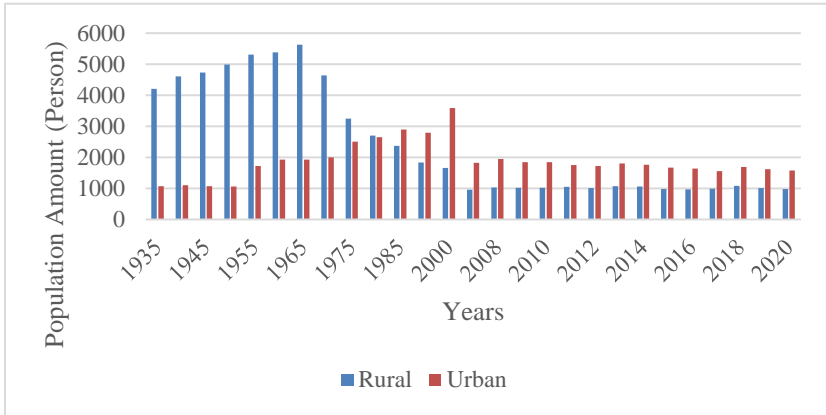

Figure 2. Physical Map of Ağın and Its Surroundings

Human Geography Features

Although it has a long-standing past, the settlement with the least population among the districts of Elazig province is Ağın. When the development of the district population is analyzed over the years, it is instantly seen that there was a slow increase until 1965. However, since 1965, it has been on a continuous decreasing trend (except for the city population of 1975) and in 2020 the total population of the district has decreased to 2,556. The small-scale rise of the city's population in 1975 was due to the establishment of a leather industry factory in

the district center with the money paid during the dam expropriation (Karakaş, 1996, p.46). This factory is inactive today. In the following periods, the district continued to lose population. Both the rural and urban populations in the district had to migrate due to the narrowing of the district area.

Figure 3. Ağın District Population by Years (TUİK 1935-2020)

Though the district is a rural town, the city population (62%) is more than the rural population (38%) (Figure 3). As it is known, villages are of great importance in terms of rural tourism. However, villages have lost significant population in the field of study. The village population has gone from 4,203 in 1935 to 976 in 2020. This negative process in terms of population jeopardizes the continuation of the villages of Ağın as a sustainable asset.

Alongside the lack of population in the district, age structure is also an important problem. The age structure of the population shows significant contradictions compared to the average in Turkey. In Turkey, while 0-14 age group shows 24%, 15-64 age group 65% and over-65s 9%, the high rate of 36% of the elderly population in Ağın district shows an impediment to rural planning and tourism investments. Hence, this population structure shows the requirement for sustainable planning in the district. From the point of gender in the district, the female (51%) population is slightly higher than the male (49%) population. From this aspect it is in contrast with the average in Turkey (TUİK 2020). When the distribution of the population according to the economic activity branches is examined, while the proportion of employees in the agricultural sector is 65%, the proportion of employees in the industrial sector is 5% and the proportion of those working in the service sector is 30% (DPT, 2004).

Although the exact date of its establishment is unknown, Ağın has been a village for a long time during historical periods. Meanwhile in the 15th century, Sivas Province was a village of Kemaliye Sub-district in Arapgir Liva, in 1859 it received the status of sub-district with Kemaliye becoming a district. On these dates, there are 52 villages in Ağın. In 1323 yearbook, it was a sub-district with 19 villages and was connected to Arapgir in 1938. It was taken from Arapgir in 1945 and connected to Keban district, and in 1954 it became a district of Elazığ (Kırkızoğlu, 1963; Tulgacı, 1985; as cited in Karakaş, 1996, p.109). Today, there are 16 villages and 4 neighborhoods connected to Ağın.

Ağın is a town as it is in many district centers in the Eastern Anatolia region. The first feature of Ağın that should be evaluated in terms of economic geography is the land asset. The agricultural land asset of the district is 17%. This rate corresponds to 0.8% of the agricultural land assets of the province. The stated rates demonstrate that Ağın has agricultural land cuts. The excess of unusable land in the district land assets (61%) is noteworthy (Ağın Prefecture, 2020). This expresses the backwardness of Ağın's rural economy.

Ağın is a settlement where the transportation function is not developed owing to its geographical location. In addition to its geographical location, transportation problem has been overcome with the construction of Keban Dam today but until 2015 it was a settlement where transportation opportunities were limited. This is because the dam construction and the Ağın's connection to the environment have changed. Before the dam, while the connection from the south to Elazığ was in the form of a highway, after the dam it was provided by ferry and until 2015 transportation between Elazığ and Ağın continued by ferry. Road connection with the drawbridge made on the specified date has also been added. Nowadays, the road connection with Elazığ takes place by Arapgir road.

It is not wrong to say that the rural functions of Ağın have lost value based on the limitations described above. As Emekli et al. indicated (2007, p.8), evoking non-agricultural employment opportunities for economically devalued rural settlements is important for rural development. Tourism is perhaps the first potential that can be evaluated apart from non-agricultural activities. Rural tourism can develop and integrate in places where classical types of tourism develop, as well as with the right planning in settlements with such restrictions and make important economic contributions to settlement.

METHOD

Field and document analysis methods were used in this study, which aims to reveal the rural tourism potential of the Ağın district. In the first stage of study, document analysis from qualitative research methods was used. In this context, literature studies were carried out on both rural development and rural tourism concepts. Also, the literature on the field of study has been examined in depth. The second step of the study was the land studies. Land studies were carried out at different times of the year, and tables and graphs were created by obtaining statistical (population, agriculture, livestock and land assets) data from TUIK regarding the field of work with official institutions such as Ağın Municipality and Ağın Prefecture. Along the same line, maps were drawn on the subject with the help of Arcgis program on the work site and evaluations and recommendations were made regarding the rural tourism potential of the site.

FINDINGS AND INTERPRETATION

Rural Tourism Potential of Ağın District

The presence of natural and cultural attractions in rural areas is both a significant justification and a potential to be used, although its diversity alone is not enough for the development of tourism and recreational activities in these areas (Özdemir, 2012, p.20). Although the natural and cultural attractiveness of the work area is diverse and rich enough to allow the development of tourism and recreation activities, it alone has not been enough. Because, as mentioned above, Ağın is a settlement with substantial limitations. However, these limitations can be eliminated with proper types of economic activity and the right planning. In other words, Ağın's natural and cultural attractions are a potential that expects to be the subject of tourism. At this point, rural tourism is an important alternative for Ağın.

Their natural and cultural appeal, the level of education of the population, the presence of village associations and cooperatives are the strengths that will enable the development of rural tourism in Ağın (Figure 4). However, the geographical location of the district, the infrastructure and upperstructure facilities are not capable of enabling the development of mass tourism. In terms of rural tourism, it is open to improvement. Even the fact that it is not urbanly developed can be considered as an advantage. Because its rural and cultural geographical outlook has not changed much under the pressure of urbanization.

Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> • Natural attractivenesses • Cultural attractivenesses • Education Level of the Population • Presence of Village Associations • Presence of Cooperatives	<ul style="list-style-type: none"> • Geographical Location • Age Structure of the Population	<ul style="list-style-type: none"> • Cessation of Emigration • Reverse migration • Employment Increase • Side Income • Elimination of Economic Imbalances	<ul style="list-style-type: none"> • Excessive Commercializaton • Distortions in Geographical Appearance

Figure 4. Swot Analysis for Rural Tourism in Ağın

Ağın's Natural Attractions That Can Be the Subject of Rural Tourism

Among the factors preparing the emergence of rural tourism, physical geography features have an important place. When the physical geography characteristics of the work area were evaluated, it was confirmed that geomorphological and hydrographic attractiveness came into prominence in terms of rural tourism. Hence, these attractivenesses were evaluated by Özgüç (2017, p.63) as characteristics that determine the existence or absence of rural tourism.

Geomorphological Attractions

The dominant geomorphological unit of the field of study in terms of topographical features is Ağın Peninsula, which was formed by the construction of Keban Dam Lake. The peninsula, which has a coastal length of 70 km, has convenient features for recreation and sports activities. Photo safari, trekking and boat tours are the main recreation activities that can improve on the peninsula. Today, boat tours have not yet started in the area of interest of photo safari and trekking lovers. However, the small marina located in the district's Badem Island (not an island geographically) can be used for these activities. Interesting canyons on the peninsula and Hastek Castle (Photo 3) will be frequent destinations of these tours.

Another important factor among the geomorphological attractions is the Şenkaya Pit, which the local people call "Kup" in the south of Şenpınar (Vahşen) Neighborhood in the east of Ağın, 300-350 m in diameter, 30-35m. deep (İskender, 1994, p.73-74) in the form of a circle (Photo 1).

Photo 1. Şenkaya (Kup) Hole

Hydrographic Attractions

The areas that hydrographically subject to tourism in the work area are Keban Dam Lake and Sülük Lake. As it is known, hydrographic attractions are among the factors that provide a basis for the formation of tourism activities. Among the hydrographic attractions, dam lakes are very important in fulfilment of recreational needs, especially in places without a sea coast (Özgüç, 2017, p.133). In the literature, two primary uses are recommended for destinations around dam lakes in the form of recreational activities on the backwater surface and connected to the water shore (Orhan, 2015, p.392). In this context, it is crucial to establish beaches, parks and various service facilities around the dam lake.

While the presence of Keban Dam Lake has been an important source of attraction for Keban, Pertek and Çemişgezek Districts, it has not paved the way for the development of tourism and recreational activities for Ağın. Among the reasons for this is that Ağın is located further by distance, is not located on the trackside and the dam lake is not sufficiently featured in tourism plans. There are seven trout production farms on the dam lake in the study area. It is predictable that this economic benefit provided by the dam lake will lead to the spread of service facilities as in Keban and Sivrice districts with the formation of tourist mobility.

Sülük Lake, which is located within the boundaries of Balkaya village in the work area, can be a source of recreational activities and health tourism (Photo 2). With the resolution of the transportation problem, the lake area will become a

significant area for picnics, relaxation, hiking, etc. Moreover, leeches that gave the lake its name have been used by locals as an alternative treatment tool since ancient times. Not only this aspect of the lake can be evaluated in terms of health tourism, but also it can be brought into the forefront as part of the local culture.

Photo 2. Sülük Lake and a Small Lake Nearby

The Man-Made Attractions of Ağın that May be the Subject of Rural Tourism

Ağın is a district where traditional rural pattern is conserved in terms of settlement geography. This feature is an important advantage in terms of rural tourism. In addition, rock graves, Hastek castle, mounds, historical plane trees, mansions and local houses are proof that the district has historical and cultural attractions that go back a long time. In the field of work, it is possible to evaluate anthropic attractions in three ways: Agricultural production and gastronomy, historical and cultural attractions and architectural attractions.

While Ağın's anthropic attractions that may be subject to tourism have been presented in this study, field planning should be evaluated with the immediate environment of Ağın. Because it would be deficit or even wrong to evaluate the historical and cultural characteristics of Ağın separately from Arapgir and Kemaliye districts.

Gastronomy and Agricultural Production

The local flavors of a destination can become an important attractive factor. This is a popular reason that affects the destination choice. The differentiating tourist profile and experiences have made tourist activities visible, including tasting of local dishes or foods made with endemic species and observing the stages of production. Even the literature emphasizes that gastronomy stimulates tourism movements in the destination and that a strong gastronomy identity contributes positively to tourism. In addition, a weak gastronomic identity is considered a disadvantage (Sünnetçioğlu et al. 2017, p.346). The state of gastronomic identity reflecting the physical and human geography characteristics of the destination (Harrington, 2005; as cited in Diker ve Deniz, 2017, p.192) is another factor to consider from the point of tourism.

Ağın District is a destination capable of producing food based on a rich local food culture and endemic species that may be subject to gastronomy tourism that has begun to be forgotten. When the connection between gastronomy and rural tourism is considered, this is a substantial advantage. However, the district has not yet been able to take advantage of its potential. In this respect, the first phase of the planning to be carried out must be the presentation of the specific food culture of Ağın, the foundation and organization of the places where these dishes will be produced. Also, endemic species and products based on the dominant vegetable production of the district should be ensured to be the subject of gastronomy and rural tourism.

Food culture and variety of food are important for rural tourism. Moreover, geographically indicated food has a special place in terms of rural tourism. Ağın's leblebi (roasted chickpea), which is the product of the field of study that has received a geographical indication certificate in 2017, is one of the important products to be evaluated within the scope of rural tourism. This leblebi is produced with "feathered chickpeas", an endemic species native to Ağın. All of the chickpeas planted in the district are used in the production of leblebi and 262 tons of chickpeas were produced in 2020.

Ağın's leblebi is obtained in traditional and modern ways. The traditional way of production is specific to the local. This method includes boiling chickpeas with oak ash water and roasting them in sheet metal with sand extracted from Bademli village. Traditional Ağın leblebi, which is produced from chickpeas put to these processes, has different taste and flavor than chickpeas produced in modern ways. It is also possible to talk about the family-centered production in the production of leblebi, where more female populations are employed.

Traditional leblebi production is a crucial source of income for the people in the district. The fact that Ağın chickpea, which is mainly manufactured in the villages of Balkayası, Saraycık and Yedibağ in the district center, Şenpınar Neighborhood, is produced all year round is an important advantage for the local people. In 2021, it was confirmed that 295 tons of leblebi were produced in the district. The leblebi's market is limited to domestic consumption, but it is not sufficient to fully meet domestic demands. In field studies, it was determined that 56 people were employed in the production of leblebi. This number includes traditional family-centered production. What is emphasized here is that Ağın's leblebi, a geographically indicated product, is also not sufficiently the subject of rural development of the feathered chickpeas unique to the geographically traced region. In fact, Ağın leblebi is a gastronomic attraction that can be used from the point of rural tourism with its production phase.

One of the ways the Ağın leblebi is used as an attraction in terms of rural tourism is that it is considered as a gastronomy festival. Twelve leblebi festivals were organized in the district between 1989 and 2019 (Ağın Prefecture, Archive Records). Due to the Covid-19 pandemic, no new festivals have been organized since 2019.

Almond production in Ağın district can be considered as an attractive actor in terms of rural tourism. Today, Ağın is the district that has the highest number of almond trees in Elazığ province and also produces the most almonds. This form of production can be evaluated with activities such as direct participation in almond harvesting within the scope of rural tourism and organizing an almond festival.

Participation in almond harvesting can be carried out in two different ways. The first is to ensure that the tourist participates directly in the harvest activities of the farmer, and the second is to allow them to participate in these activities by renting trees to the tourist during the harvest season. As a matter of fact, it is possible to see activities in the way of tree rental in Turkey. In addition, the sale of almonds in the district center and villages should be carried out more organizedly. Today, while there is one almond crushing plant in the district, there is no outlet with the almond label of Ağın. The aforementioned almond crushing plant meets the needs of Ağın and its immediate environment. There are many commercial houses in the district where almonds are offered for sale. However, these are not commercial houses for almond and almond products directly. It is possible to find almonds for sale from supermarkets, women's cooperative sales store, houses, as well as to buy almonds from an irrelevant trading house such as glassware. In spite of the almond potential of the district, the fact that this product

is only used as a snack is a significant deficiency. Determining the production methods (e.g. almond paste) in which almonds can be the subject, and providing trainings to local people at this point will be crucial for rural tourism.

Another aspect of almond trees that can be the subject of tourism is the beautiful landscape formed during the blooming period. The landscapes that call photography enthusiasts' attention still attract landscape photographers to Ağın today. Almond blossom has a feature that can be the subject of festival tourism with this respect. Such festivals are organizations that promote rural tourism. As a matter of fact, almond festivals organized in Datça are a good example of this. Karadağ and Dalgın (2021, p.948) considered the Datça Almond Blossom festival as an integrative organization for the development of rural tourism in Datça. In their study, Özgürel et al. (2018, p.18) concluded that the almond blossom festival contributed to Datça's recognition, brought local economy to life and helped to get rid of the seasonality problem of tourism. It wouldn't be wrong to say that similar effect will be on the carpet for Ağın.

Even if it does not have the amount of production to create commercial value in the field of study, the landscape created by the vineyard areas with the Murat River is also a product that will be evaluated in terms of rural tourism with its features such as molasses making and being offered for sale. The district has an unconfirmed registration application for Ağın white grapes.

Historical and Cultural Attractions

Ağın and its environment have a very old settlement history. Although the number of studies related to the history of Ağın is small, its historical value has been revealed with the excavations of the Archaeological Settlements Under Keban Dam Lake between 1968 and 1974. History of the work area with a continuous cultural treasure that dates back to the palaeolithic of prehistoric is examined in two periods: The pre-Turkish period of domination, from prehistoric periods to the introduction of Turkish tribes to the region; Seljuk, Principalities, Ottoman and Republican periods with the arrival of Turks in the region (Ağın'a Yolculuk, 2005, p.12).

As seen from Table 2, there are a total of 30 works in Ağın registered as 12 archaeological sites, 9 civil architectures, 5 religious structures and 4 natural assets. In other words, Ağın has a significant historical and cultural potential with its mounds, rock tombs, ruins, mansions, mosques and historical plane trees. The localization of these structures especially in several areas is linked to the date of settlement. The necropolis, which is located on an area of approximately 1,5 km spreading to the east and west of Bademli Village in the west of the district and

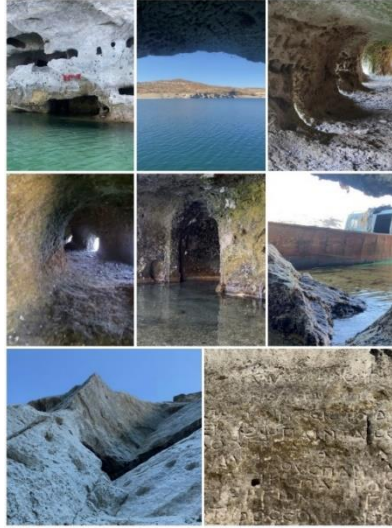
dated to the Roman period is important among the registered structures and corresponds to an old trade route course. Area was studied by Ümit Serdaroğlu between 1968 and 1971. There are 14 rock tombs in three different places within the necropolis area (Danışmaz and Demir, 2019). The registered buildings in Beyelması Village also indicate that this area is an old settlement. The reason for the density seen in Hacı Yusuf Neighborhood in the center of the district is that this area is the second neighborhood established after the Tatarbaşlı Neighborhood, as Karakaş (1996, p.110) stated.

Table 1

Ağın's list of registered structures (The archive records of the Ağın's prefecture (2021))

Registered Structure	Register Type	Register Date	Location	
Bügelek Mound	Archaeologic Site	2002	Altınayva Village	
Kesmece Rock Graves		2009	Bademli Village	
Kombaşı Rock Graves		2009	Bademli Village	
Ören Rock Graves		2009	Bademli Village	
Altınayva Rock Graves		2009	Altınayva Village	
Ağustar Mound		2010	Öğrendik Village	
Örenler Historical Settlement		2013	Demirçarık Village	
Seki Rock Graves		2013	Bademli Village	
Örenler Rock Graves		2015	Demirçarık Village	
Historical Structure Ruins		2015	Beyelması Village	
Necropolis Area		2015	Bademli Village	
Hastek Castle's Rock Settlements and Necropolis		2015	Yenipayam Village	
House		Civil Architecture	1992	Pul Village
House			1992	Beyelması Village
Ekrem İspir Mansion	2008		Hacı Yusuf NBHD	
Hacı İbrahim Mansion	2015		Hacı Yusuf NBHD	
Orhanlar Mansion	2015		Pul Village	
Soylular Mansion	2015		Hacı Yusuf NBHD	
Historic Fountain	2015		Pul Village	
Tatar Ağası Mansion	2016		Hacı Yusuf NBHD	
Fountain	2016		Modanlı Village	
Koçan Mosque	Religious Structure		2006	Hacı Yusuf NBHD
Grand Mosque		2006	Hacı Yusuf NBHD	
Uzungil Mosque		2006	Hacı Yusuf NBHD	
Church Relic		2010	Beyelması Village	
Pul Village Mosque		2015	Pul Village	
Plane Tree	Natural Asset	1992	Pul Village	
Plane Tree		2006	Şehit M. Yavuz Street	
Plane Tree		2006	Beyelması Village	
Plane Tree		2006	Beyelması Village	

This historical wealth is important for the development of rural tourism in the district. However, these areas have not yet been sufficiently evaluated in terms of tourism. The most important problem at this point is that the advertisement is not enough.

Photo 3. Hastek Castle, located within the borders of Yenipayam Village about 7 km southwest of Bademli Village, is another historical attraction that can be considered within the context of rural tourism. Most of the castle submerged under Keban Dam. In the castle, Latin inscriptions written on the bedrock, one-room rock tombs, cisterns, tunnels and rock settlements draw attention. Hastek Castle can only be visited by boat over the lake. It is an important frequent destination for boat tours to be organized.

Architectural Features as a Tourism Attraction Element

Housing is important among the architectural attractions that can be evaluated in terms of rural tourism in Ağın. Residential features are remarkable elements that reflect the cultural geographical appearance of Ağın. Particularly the mansions located in the district center, traditional house types and traditional house types, street textures and stone flooring in their villages are significant for rural tourism. Traditional houses in Ağın are compatible with geographical environmental conditions. The climate, lithological structure and type of economic activity of the region are important factors in shaping housing. The houses are usually two floors, mixed with stone and adobe and exhibit a courtyard feature. In the past, the first floors were used with add-ons linked to barn and livestock activity. The upper floors of the houses comprise of saloons that are considered iwan.

Aydoğmuş (1992, p.70) divided the houses in and around Ağın into four categories: Folk type, high-profile, covered and new type houses. The first three of these categories described by the researcher are capable of creating significant attractions for rural tourism. However, they need to be restored without destroying the original features.

There are four mansions in the district center in the category of high-profile houses. These mansions are also registered structures (Table 1). However, among these buildings, only Ekrem İspir Mansion has been restored (Photo 4).

Photo 4. Ekrem İspir Mansion registered building located in Hacı Yusuf Neighborhood. The mansion has the characteristics of 19th century Ottoman architecture. The general architectural features of the mansion are rectangular in shape and consist of a blend of stone and adobe. The mansion has two floors, the ceiling and window parts of which are made of wood. The main entrance door is in the east direction and double wooden door.

As a result of meetings with the local authorities of the district and land observations, the villages where rural tourism can develop have been determined as Beyelması, Bahadırlar, Balkayası and Bademli. As mentioned above in these villages, the major obstacle to the development and sustainability of rural tourism is the characteristics exhibited by the population. Although the situation of the population in terms of quantity may seem to be an obstacle in the first place, it is sufficient in terms of pilot scheme. The expected utilities of pilot schemes with medium and long-term planning are that they gradually return the population migrating out of the district and preserve the existing population.

Today, these villages are almost empty in winter. In these villages, where livestock activity has reached the degree of extinction, agricultural production has also begun to lose its importance. Because agricultural production is mainly

aimed at fulfilling the needs of the villagers. If the correct plans are not made, it is not unlikely that the existing population in the specified villages will abandon. However, these villages can be evaluated in terms of rural tourism with their houses (Photo 5-a, 5-b, 6-a, 6-b), street textures and historical attractions that reflect the Ağın culture. There is a lack of promotion regarding all of the specified villages.

Photo 5-a)

Photo 5-b)

Photo 5-a) Kadi house in Beyelması Village. The most important feature of the high-level houses in Ağın is that the owners have a high level of education and have served at various levels in state institutions such as kadi, mufti and mudarris. These houses have different characteristics from traditional houses in terms of aesthetics. For instance, door handles.

Photo 5-b) The door belonging to Tabur İmamgil House in Beyelması Village. The door handles allow the homeowner to understand whether the guest is male or female. If the person coming is a woman, uses the thin handle, and the male uses the thick handle.

Photo 6-a)

Photo 6-b)

Photo 6-a) and b). Covered house type - Bademli Village. Cover-ups are sections that look like passages, where people escape the summer heat, relax and chat. The number of examples constituting this house type has decreased considerably, and today there are 4 of them. Existing covered houses also require restoration. Covered houses have survived as an important symbol of social life belonging to Ağın culture.

Potential Effects on Ağın if Rural Tourism Develops

Rural tourism is an important means for rural development. When the literature is examined, it is seen that many benefits such as economic benefit, the elimination of the seasonality problem, increased awareness of protection for natural and cultural assets, the development of new tourism areas outside the coasts, the development of integrated tourism types, the deceleration of migration, ceasing and taking a reverse direction are mentioned. (Table 2).

The development of house boarding is important for rural tourism to settle in the local economy. With the house boarding, side income will be provided to the local people who are financially limited. House boarding, which is in essence a suitable accommodation for rural tourism, is a necessity for Ağın in terms of keeping the architectural structure of Ağın intact and in terms of inadequate accommodation. Today, only a city hotel with a capacity of 40 beds and a teacher's lodge with a capacity of 32 beds are facilities that can fulfil this function. It is stated that the model of house boarding in Turkey started due to inadequate accommodation facilities in Amasra and spread to Turkey in time. That is to say, the lack of accommodation facilities did not prevent the development of tourism. House boarding does not only develop in places where tourism is developing or close to large centers. Artvin, for example, is outside the major tourist centers. However, in all districts of Artvin, house boarding has been implemented (Akyol, 2012 p.80). Home boarding is also important for the sustainability of traditional housing. Doğanay and Orhan (2014, p.294) suggested that traditional şavşat houses should be protected in the villages of şavşat and used for house boarding. The model of house boarding is an activity that can be applicable in Ağın and its villages. However, architectural structures (mansions, houses) in the district center and villages must be restored for the development of house boarding.

With the development of rural tourism in Ağın, women's employment is likely to increase. Today, it will be possible to increase the number of women cooperatives, the number of employees and expand the product range produced in the cooperatives.

Another of the expected economic benefits if rural tourism develops in Ağın is that important gastronomic products gain brand value, these products expand their market areas and become prominent among the elements that make

up the image of the district. Leblebi and almonds are the leading gastronomic products mentioned. As mentioned earlier, Ağın leblebi is a geographically indicated product. Geographically indicated products are crucial in terms of tourism. In this respect, if rural tourism develops, the sale of almond and leblebi production will bring more income for the local people than it does today. Today, it is not in question that the sale of leblebi and almonds is presented as a touristic product. Therefore, it is one of the benefits expected to gain brand value and provide more employment with rural tourism.

Ağın is a settlement that only livens up with the summer population. The reason for this mobility is that former Ağın residents who have emigrated from the district want to spend their holidays here. Rural tourism will allow the region to gain attention in autumn, winter and spring. It will be possible to increase the interest in the district due to reasons such as participation of tourists in activities based on agriculture and livestock, the desire to be in touch with nature regardless of the season, meeting new people, new cultures.

One of the most basic conditions for the development of rural tourism is to ensure the participation of local people as shareholders in the projects to be carried out. Thus, ensuring the participation of the public is important for the sustainability of tourism. (Gunn, 1988, as cited in Aleaddinoğlu, 2007 p.5). At this point, the volunteering of the people is required first. After this is achieved, it is important for the public to receive training for rural tourism activities. The local people, who are aware of the contributions of rural tourism to the district economy and rural development, will thus be more willing and conscious to protect their existing natural and cultural riches.

With rural tourism, Ağın will have appeared as a center that has developed outside of the classical tourism centers. Ağın will be introduced to tourism and tourists.

Today, recreation activities have not developed in the region as well. With the right planning, it will not only attract attention in terms of recreational activities and will also allow the development of tourism types based on nature and culture. Considering the district as a whole, it is suitable for hiking, boat tours, aquaculture, history and cultural routes. In this context, it is important to determine the appropriate routes and make the necessary arrangements first.

When rural tourism begins to have a real presence in the district, ceasing of internal migration and returning the population that has gone in time are among the possible benefits. Of course, it is important to make plans suitable for the carrying capacity of the districts and villages. Today, there is a shortage of rental

housing in the district. The solution to this problem should be realized in accordance with the natural and cultural geographical appearance of Ağın. The construction of structures that are not suitable for local architecture will strike a significant blow to architectural attractiveness.

Table 2

Benefits of Rural Tourism and Its Possible Effects to Ağın

Economic Benefit	Rural tourism does not hinder the economic activities of the people, it becomes a side income (Akova, 2008; Soykan, 1999). Also, in Ağın, it does not hinder the economic activities of the people, it can make almond and leblebi production stronger and create brand value.
Yearlong Tourism	Rural tourism resolves the problem of seasonality. (Soykan, 2003). Agriculture, livestock, recreation activities, etc. can lead to four seasons of activity in Ağın
Protection Awareness	It does not harm the environment, resources are used without harming (Akova, 2008; Tuncer ve Bakırcı, 2021; Soykan, 1999).
New Tourism Areas	The geographical environment outside the coast meets tourism (Soykan, 2003). Ağın, where classical types of tourism do not find opportunity to develop, meets tourism and tourists.
Integrated Types of Tourism	Alternative tourism types can develop in Ağın.
Prevents Population Loss by Migration	Prevents internal migration (Soykan, 1999). Rural tourism can be an opportunity for Ağın, a settlement that has migrated for years, and in the long term it can lead to the return of the migrating population.

RESULT

Ağın does not have the potential to develop mass tourism. However, it has advantages that will allow rural tourism to develop. In the study, the backwardness of Ağın's economy, the restrictions arising from the physical and human geography characteristics that cause backwardness in terms of recreational activities and tourism according to Keban, Arapgir, Kemaliye in its immediate environment, were determined. Within this framework, the geographical location of the work area away from important transportation routes, the presence of agricultural land that has narrowed due to the construction of dams, the lack of population and age structure have been determined as the main constraints of Ağın. In contrast, factors such as rich historical and cultural background, uncorrupted geographical appearance, architectural structure, geographically indicated Ağın leblebi, almond production, high level of education of the population, presence of village associations, etc. have been

identified as important situations that will enable the development of rural tourism.

The effects of urbanization pressure and epidemics such as the Covid-19 pandemic on humans, changing trends and associated tourist profiles are clear that the population will increase the demand for small settlements that are uninhabited and authentic. For this reason, rural tourism is an important tool for the settlement of a town like Ağın, which is underpopulated, has a shrinking economy, but also preserves its originality. However, the right planning is needed for the development of rural development and consequently the development of rural tourism. Any planning without the fellowship of the local people will not be sustainable.

The recommended form of accommodation for the development of rural tourism in the district is house boarding. This form of accommodation will prevent Ağın's geographical appearance from changing, as well as provide side income to the local people and directly involve the public in tourism. The volunteering of the people is the most important factor that will determine the development of tourism in Ağın. For this reason, enthusiasm should be created in the local population. Also, the public should be given trainings on rural tourism.

One of the reasons why tourism and recreational activities have not developed in Ağın is the lack of promotion. Gastronomy and cultural festivals organized intermittently in the district since 1989 are important for the promotion of the Ağın, gaining brand value and developing rural tourism. Therefore, it is necessary to ensure the continuity of these festivals.

REFERENCES

- Ağın'a Yolculuk. (2005). Ağın Kaymakamlığı.
- Ağın Kaymakamlığı (2021). *Arşiv Kayıtları*.
- Ağın Kaymakamlığı İlçe Tarım Müdürlüğü (2020). *Briefing Raporu*.
- Akova, İ. (2008). Turizm Araştırmaları. Çantay Yayınevi.
- Akyol, C. (2012). Kırsal turizmde ev pansiyonculuğu modeli ve Karadeniz örnekleme- Artvin. *IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 79-83.

- Alaeddinoğlu, F. & Rol, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 233-258.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Van halkının turisti ve turizmi algılama şekli. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5 (1), 1-16.
- Ataberk, E. (2020). Sürdürülebilir kırsal turizme bütüncül yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29 (2), 229-242.
- Aydoğmuş, G. (1992). *Ak Topraklar Üzerinde bir İlçe Ağın*. Kar Ofset.
- Baykal, F. (2019). Sürdürülebilir kırsal kalkınma-kırsal turizm ilişkisi ve Salihli için değerlendirmeler. *Salihli Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Kırsal Turizm Forumu*, Salihli, Manisa.
- Çelik, V. (2017). *Ağın Yarımadası'nın (Ağın-Elazığ) Florası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bingöl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Danışmaz, H. & Demir, B. (2019). Elazığ-Ağın ilçesi Bademli Nekropolü. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 161, 67-80.
- Demircioğlu, G. (1993). Kırsal Turizm Nedir? *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 8-10.
- Demirtaş N. (2020). Kırsal Turizm. R, Temizkan, D. Cankül, & F, Gökçe (Ed). *Alternatif Turizm (Turizmin 41 Türü)* içinde (201-211). Detay Yayıncılık
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). *Genel Nüfus Sayım Sonuçları 1935-2000*.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2004). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)*.
- Diker, O. & Deniz, T. (2017). Kars kültürel ve gastronomik kimliğinde Kaz. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 189-204.
- Doğanay, H. & Orhan, F. (2014). Şavşat'ta geleneksel köy meskenleri ve başlıca sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 273-298.
- Emekli, G., Südaş İ. & Soykan, F. (2007 Eylül). Göç, kırsal kalkınma-kırsal turizm ve Türkiye. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, Türkiye.
- İpar, M. S. & Tırıl, A. (2014). Sinop ilinin kırsal turizm potansiyeli ve geliştirilmesine yönelik öneriler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2), 45-54.

- İskender, C. (1994). *Ağın-Arapkir Çevresinin (Elazığ Kuzeybatısı) Jeomorfolojisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, L. & Dalgın, T. (2021). Datça badem çiçeği festivalinin bölgedeki kırsal turizm gelişimine katkılarının değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 939-953.
- Karakaş, E.(1996). *Merkezi Fonksiyonlar Açısından Ağın-Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orhan, F. (2015). Baraj göllerinin alternatif ekonomik faaliyetlerde kullanımı: Borçka Baraj Gölü örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 380-402.
- Özdemir, S. (2012). Kırsal kalkınmada kırsal turizmden yararlanma olanakları: Gökçeada örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 19-21.
- Özgüç, N. (2017). Turizm Coğrafyası. Çantay Kitabevi
- Özgürel, G., Alkan, Ö. & Ok, S. (2018). Datça Badem Çiçeği Festivali'nin yöre turizmine olası etkileri: Yerel esnaf üzerine bir araştırma. *IJSES*, 8(2), 10-19.
- Soykan, F. (1999). Doğal çevre ve kırsal kültürle bütünleşen bir turizm türü: Kırsal turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 67-75.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1), 1-11.
- Sönmez, M. E. (2012). Barajların mekân üzerindeki olumsuz etkileri ve Türkiye'den örnekler. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(1), 213-231
- Sünnetçioğlu, A., Yalçınkaya P., Olcay M. & Ercan, Ş.O. (2017). Turizm alanında yazılmış olan gastronomiye ilişkin tezlerin bibliyometrik profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(Special issue 2), 345-354.
- Tuncer, B. & Bakırcı, M. (2021). Milas ilçesinin (Muğla) entegre kırsal turizm analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (44), 253-271.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). <https://www.tuik.gov.tr>.

Photo References

Foto.1, 2. Enver Hancı arşivi

Foto. 3 Aygün Çam arşivi

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Significance of the Study: Displaying similar conditions as its surrounding, the noted backwardness of Ağın in terms of tourism and recreational activities constitutes the main problem of the study. The study has three main purposes. The first is to reveal the constraints that hinder the sustainable development of Ağın District. In this context, the disadvantages of Ağın due to its physical and human geography features were identified and inquired. The second purpose of the study is to reveal the rural tourism potential that would help rural development in Ağın. The third purpose is to present planning suggestions for this existing potential and to assess the possible effects of this type of tourism in Ağın. It is considered that the study will contribute to the rural settlement and tourism literature.

Study Method: In this study, which aims to reveal the rural tourism potential of Ağın district, field and document analysis methods were used. In the first stage of the study, document analysis which is one of the qualitative research methods was used. In this context, literature studies were conducted on the concepts of both rural development and rural tourism. In addition, the literature related to the study area was examined in depth. The second step of the study was field studies. Field studies were conducted in different periods of the year, statistical data (population, agriculture, livestock, and land size) were obtained from official institutions such as Ağın Municipality, Ağın District Governorship and TUIK about the study area and tables and graphs were created. Similarly, with the help of the Arcgis program relevant maps of the study area were drawn, assessments and suggestions were presented for the rural tourism potential of the area.

Findings: Despite having a deep-rooted history, Ağın has the least population among the districts of Elazığ. When the development of the population of the district is investigated by years, it is immediately noted that there was a slow increase until 1965. However, the population started to have a decreasing trend since 1965 (excluding the urban population in 1975) and the total population of the district decreased to 2,556 in 2020. The reason for the small increase in the urban population in 1975 was the establishment of a leather factory in the district center with the money paid during the expropriation for the dam (Karakaş, 1996 s.46). This factory is not active in our day. In the following periods the district

continued to lose population. Both urban and rural population in the district had to emigrate with narrowing of district area. Its natural and cultural attractions, the education level of the population, the existence of village associations and cooperatives are the strengths that would enable the development of rural tourism in Aġın (Figure 6). However, the geographical location, infrastructure and superstructure facilities of the district are not qualified to ensure the development of mass tourism. In terms of rural tourism, the district is open to development. The lack of urban development can be considered as an advantage. Because its rural and cultural geographical appearance has not changed much under the pressure of urbanization.

Physical geography features have an important place among the factors that prepare the emergence of rural tourism. When the physical geography features of the study area are evaluated, it was determined that geomorphological and hydrographic attractions come to the fore in terms of rural tourism. As a matter of fact, these attractions were discussed by Özgüç (2017, s.63) as the features that determine the presence or absence of rural tourism. In the study area, Aġın peninsula and Şenkaya Hollow were determined as important geomorphological attractions, while Keban Dam Lake and Sülük Lake were determined as hydrographic attractions.

Aġın is a district where the traditional rural texture is preserved in terms of settlement geography. This property is an important advantage in terms of rural tourism. In addition, rock tombs, Hastek castle, mounds, historical plane trees, mansions and local houses are proof that the district hosts historical and cultural attractions dating back to ancient times. In the study area, it is possible to discuss human attractions in three dimensions as agricultural production and gastronomy, historical and cultural attractions, and architectural attractions.

When rural tourism will start to make a real presence in the district, among possible benefits it could be argued that the internal migration will stop, and the population will return over time. Of course, it is important to make suitable plans for the handling capacity of the districts and villages. Today, there is a shortage of rental housing in the district. This problem should be solved in line with the natural and cultural geographical view of Aġın.

Result: Aġın does not have the potential to develop mass tourism. However, there are advantages that will allow the development of rural tourism. In the study, the constraints arising from the physical and human geography properties that cause economic backwardness in Aġın and backwardness in terms of recreational activities and tourism compared to Keban, Arapgir, and Kemaliye districts in its immediate surroundings were determined. In this context, the geographical

location of the study area far from important transportation routes, contracting agricultural due to the construction of the dam, the scarcity of its population and its age structure were determined as the main constraints of Ağın. On the other hand, factors such as rich historical and cultural accumulation with its surroundings, unspoiled geographical appearance, architectural structure, geographically marked Ağın roasted chickpeas, almond production, the high level of education of the population, the presence of village associations were identified as important conditions that will contribute to development of rural tourism.

The effects of urbanization pressure and epidemics such as the Covid-19 pandemic on people, changing trends and related tourist profiles will increase the demand for small settlements where the population is secluded and authentic. Thus, rural tourism is an important vehicle for a town like Ağın, which has a low population, a contracting economy which also preserved its originality. However, correct planning is required to achieve rural development and, in turn, the development of rural tourism.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	15.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	18.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çelik, C. (2022). İngiltere Konsolosu Niven Kerr'in 1845-1846 Yıllarına Ait Raporlarına Göre Kıbrıs'ta Üretim, İhracat ve İthalat. *Journal of History School*, 56, 189-225.

İNGİLTERE KONSOLosu NIVEN KERR'İN 1845-1846 YILLARINA AİT RAPORLARINA GÖRE KIBRIS'TA ÜRETİM, İHRACAT VE İTHALAT¹

Cemil ÇELİK²

Öz

Bu makale öncelikli olarak Osmanlı döneminde İngiltere'nin Kıbrıs Konsolosu Niven Kerr tarafından kaleme alınan 1845-1846 tarihli konsolosluk raporlarında kayıtlı üretim, ihracat ve ithalat bilgileriyle ilgilidir. Makalede bu bilgilerle birlikte Kıbrıs ve İstanbul'daki ilgili şer'îye sicilleri ve Osmanlı arşiv belgeleri ile raporların hazırlandığı dönemde Kıbrıs'ın genel durumu hakkında bilgi verilmektedir. Raporlara göre, buğday, arpa, pamuk, ipek, doğal boyalar, zeytinyağı, üzüm ve şarap, harnup, yün ve tuzun ihracatı Kıbrıs'tan yapılan tüm ihracatın toplam değerinin %80'ini oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde tekrarlanan kuraklık ile çekirge sorunu, adanın geleceği ve üretimi için en büyük problemlerdendir. Raporlarda, çekirge felaketi ve kuraklığın sonuçlarına kısmi çözümler sunulmaktadır. Niven Kerr 1845 yılında adanın İngiltere tarafından o güne kadar ihmal edildiğini dile getirmiş ve adanın İngiltere için önemini vurgulamıştır. Raporlarda doğru tespitler bulunmakla birlikte Osmanlı yönetimine karşı ön yargı mevcuttur. Bu makalenin amacı, hazırlandığı dönemde Kıbrıs'ın iktisat tarihi için ayrı bir öneme sahip olan ve bugüne kadar bir bütün olarak ele alınmayan raporları incelemektir.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Emperyalizmi, Kıbrıs, Konsolos, Niven Kerr, Üretim-İhracat-İthalat, Rapor.

¹ Bu çalışma 22-24 Ekim 2021 tarihleri arasında Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde gerçekleştirilen "Kıbrıs'ın Fethinin 450. Yılı Uluslararası Sempozyumu"nda yapılan sunumun konu ve kapsam genişletilerek hazırlanmış halidir.

² Dr., cemilcelik736@yahoo.com.tr, Orcid: 0000-0002-8831-0913

The Production, Exports and Imports of Cyprus According to the Report of 1845-46 by the British Consul Niven Kerr on Cyprus

Abstract

This article is primarily concerned with the production, export and import data which were recorded in the consular reports dated 1845-1846, by Niven Kerr, the British Consul in Cyprus. In addition to this information, the article also gives information about the relevant sharia registries in Cyprus and Istanbul, Ottoman archival documents and the general situation of Cyprus at the time the reports were prepared. According to these reports; exports of wheat, barley, cotton, silk, natural dyes, olive oil, grapes and wine, carob, wool and salt accounted for 80% of the total value of all exports from Cyprus. The recurrent drought and locust problem in the Ottoman period are among the biggest problems for the future and production of the island. The reports offer partial solutions to the consequences of the locust disaster and drought. Niven Kerr stated in 1845 that the island had been neglected by Britain until then and emphasized the importance of the island for England. Although there are correct determinations in the reports, there is prejudice against the Ottoman administration. The aim of this article is to investigate the reports of special importance for the economic history of Cyprus at the time of their preparation and which have not been evaluated as a whole to date.

Keywords: British Imperialism, Cyprus, Consul, Niven Kerr, Production-Export-Import, Report.

GİRİŞ

Konsoloslar öncelikli olarak diğer ülkelerde ticaret yapan vatandaşlarının ticari menfaatlerini koruma ile görevlendirilmiştir. Konsoloslar tarafından hazırlanan raporlarda bazen ülkemizdeki arşivlerdeki mevcut defter, belge vb. materyallerin içermediği bilgiler yer almaktadır. Bu açıdan raporlar özellikle iktisat tarihi için ayrı bir öneme sahiptir. Konsolosluk rapor/belgeleri kullanılarak yapılan çalışmalar alana önemli katkı sunmaktadır.³

---

³ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı İktisat Tarihi Açısından Konsolosluk Raporlarının Ehemmiyeti ve Kıymeti”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, (1981-1982), 151-166; Zeynep Dörtok-Abacı, “İngiliz Konsolosluk Belgeleri Işığında Bursa Ekonomisi (1848- 1896)”. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(11), (2006), 159-171; İsmail Arslan, “İngiliz Konsolos Raporları Işığında XIX. Yüzyıl Ortalarında Drama Sancağı’nda Tütün Yetiştiriciliği ve Ticareti”. *Turkish Studies*, 4(3), (2009), 154-178; Özgür Yılmaz, “Türk Deniz Ticaret Tarihinin Kaynağı Olarak Konsolos Raporları”. *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul: İstanbul Yayınları, 2016, 311-330; Kemal Saylan, “Erzurum Konsolosluk Raporlarına Göre 20. Yüzyıl Başlarında Diyarbakır Ticareti”. *Journal of Social Sciences /Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), (2018), 243-261.

İncelenen döneme ait Kıbrıs İngiltere konsolosları hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda ağırlıklı olarak Osmanlı arşiv belgeleri ve şer'îye sicillerinden istifade edilerek İngiltere konsolosları ve faaliyetleri ele alınmıştır.⁴ Konsoloslar tarafından kendi dillerinde hazırlanan raporlar bu çalışmaların konusu olmamıştır. Makale ile bu eksiklik giderilerek raporlarda sunulan bilgiler ışığında ilgili dönemde adanın iktisadi durumu İngiltere Konsolosu Niven Kerr'in tespitlerine göre ele alınacak ve adanın iktisat tarihi için ayrı bir bakış açısı ortaya konacaktır. Bu raporların iktisadi boyutu bir bütün olarak yerli ve yabancı tarihçiler tarafından ilk olarak incelenecektir. Kıbrıs iktisat tarihi açısından İngiltere konsolosu raporlarına dayanarak hazırlanan çalışma bir başlangıç teşkil edecektir. Bunun yanında döneme ait Osmanlı arşiv belgeleri ve şer'îye sicilleri ile konsolosluk raporlarında yer alan bazı ön yargıların haksızlığı ortaya konulacaktır.

Yapılan çalışmada esas olarak kullanılan raporlar Londra'da bulunan National Archives'te mevcuttur.⁵ İngiltere'nin Kıbrıs konsolosu tarafından hazırlanan bu raporların önemli bir kısmını oluşturan adada üretilen ürünler, ihracat, ithalat, esnafın durumu gibi konular genelde Osmanlı iktisat tarihi özelde Kıbrıs iktisat tarihi için ayrı bir yere sahiptir. Ayrıca konsolosların özellikle 18. yüzyılın sonundan itibaren sadece ticari konularla ilgilenmeyip görevlendirildikleri bölgelerde siyasi, toplumsal konularla ilgilenmeleri gerçeği⁶ bu dönemde Kıbrıs içinde geçerlidir.

Konsolos etimolojik olarak Latince "danışmak, istişare etmek, düşünmek" mânalarına gelen consulere fiiline dayanmaktadır. Consul Roma'da önemli devlet konularını senato ile görüşen devlet memuruna karşılık gelmektedir. Ortaçağ'da ise farklı anlam kazanmış ve yabancı ülkelerdeki bir çeşit ticarî temsilcilere yönelik unvan olarak kullanılmıştır.⁷

Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Karadeniz'de hâkimiyetini tesis etmeye başlayınca Avrupa ülkeleri ile ticari bağlamda ilişkiye girmişti. Bu ilişkilerin

---

⁴ Celal Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)". *Bilig*, 58, (2011), 91-118; Ali Efdal Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu ve Faaliyetleri". *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*. ed. H. Çoruh, M. Y. Ertaç, M. Z. Köse, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, 303-351.

⁵ National Archive'te mevcut belgeleri temin eden Öğr. Gör. Nurdan Çetinkaya'ya teşekkür ederim.
⁶ Mehmet Demiryürek, Hakan Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta İngiltere Konsolosluğu (1700-1800)". *Belleten*, 81(290), (2017), 103.

⁷ Ali İbrahim Savaş, "Konsolos". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2002, c.26, 178-180.

sınırları fermanlarla yabancılara tanınan birtakım “imtiyâz”larla⁸ belirleniyordu. Osmanlı Devleti’nde ilk imtiyâzlar 1408 yılından itibaren ilerleyen süreçte yenilenmek üzere Venedik Cumhuriyeti’ne tanındı. 1454 yılında ise Osmanlı topraklarında bu cumhuriyetin siyasi ve ticari menfaatlerini takip etmek için bir “balyos” bulundurulmasına müsaade edildi.⁹ Aynı yüzyılda, Venedik gibi Cenevizliler’e de imtiyâzlar verildi.¹⁰ Bu şekilde 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Floransalılar’a da İstanbul’da “emin” unvanıyla konsolos (bailo) bulundurma hakkı tanınması bu örneklerden birisidir. Osmanlı Devleti’nde bugünkü anlamında konsolosluk teşkilat ve hükümlerinin Fransa ile Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1528 yılında İskenderiye’de bulunan Fransız konsolosuna tanınan imtiyâzlarla uygulamaya geçtiği söylenebilir.¹¹

Fransa’nın İskenderiye konsolosuna tanınan imtiyâzlar Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerde bulunan Fransız konsoloslarına da verildi. Fransa’ya verilen haklar daha sonra diğer devletlere de tanınmaya başlandı. Avrupa devletlerinin konsolosları Osmanlı Devleti’nde ticaret yapmak için yerleştiler.¹² 14. yüzyılın sonlarına kadar İtalyanlar aracılığı ile doğu mallarını temin eden İngilizler bu alandaki kârlılığını fark ederek Akdeniz ticaretine yöneldiler de İtalyanların engellemelerine maruz kaldılar. 15. yüzyılın sonlarından itibaren İngilizler Akdeniz’e geldi.¹³ 1511 ile 1534 yılları arasında Londra, Southampton ve Bristol limanlarından uzun gemilerin Sicilya, Girit, Sakız bazen Kıbrıs, Trablus ve Beyrut limanlarına ticaret için mal götürdükleri ve karşılığında da *ipek, baharat, zeytin, halı ve tiftik ipliği* aldıkları bilinmekteydi.¹⁴ İngiliz Kraliçesi Elizabeth’in isteği üzerine Mart 1579 tarihinde İngiliz tüccarlara Osmanlı

---

⁸ İmtiyâzlar hakkında bkz. Halil İncılık, “İmtiyâzât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, c.22, 245-252.

⁹ Kemal Çiçek, “Diplomat, Banker ve Tüccar: 18. Yüzyıl Başlarında Larnaka’da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye”. *Osmanlı Araştırmaları*, 21, (2001), 270.

¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri”. *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c.12, 329.

¹¹ M. Tayyip Gökbilgin, “Konsolos”. *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: MEB, 1979, c.6, 838; Konu hakkında diğer çalışmada bunun Memlûkler döneminde tanınan ticaret hakkının devamına müsaadenin tasdikî şeklinde değerlendirmiştir. Kütükoğlu, “Ahidnâmeler ve Ticaret”. 329.

¹² Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, 17.

¹³ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri I (1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974, 6.

¹⁴ J. Theodore Bent, *Early Voyages And Travels In The Levant*. London: Hakluyt Society, M.DCCC.XCIII, v; Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münâsebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, 2.

Devleti'nde ticaret yapmak hakkı tanındı. Takip eden yıl içerisinde tekrar İngiltere'ye ahidnâme verildi.¹⁵

Kıbrıs'ta İngiltere Konsolosluğu'nun Kuruluşu ve Görev Yapan Konsoloslar

İngilizlere verilen ahidnâme sonrasında, İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'nde uygun gördükleri birçok yerde konsolosluklar açıldı. 1586'dan itibaren konsolosluk merkezi olan Halep'te ikamet eden İngiliz konsolosunun sorumluluk alanı Kıbrıs ve tüm Suriye bölgesinden oluşuyordu.¹⁶

Kıbrıs'ta İngiliz Konsolosluğu'nun mevcudiyetine dair en eski tarihli bilgi Seyyah Peter Teixeira'nın eserinde 1605 yılı olarak zikredildi. Teixeira, bu dönemde adada Venedik, İngiliz, Fransız ve Flaman konsolosları olduğunu dile getirmişti.¹⁷ Ancak bu bilgiyi teyit edecek başka bir eserde bilgi mevcut değildir.¹⁸ Bu bilginin şüpheli olduğuna dair diğer bir çalışmada Hollanda'ya 1612 yılında ahidnâme verildiğinden Kıbrıs'ta konsolosluğunun bulunmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.¹⁹ Bunun yanında ahidnâmeler öncesi adada ticaret yapan tüccarların kendi aralarında bir temsilci niteliğinde bir tüccar seçmiş ve bu kişi için konsolos kavramı kullanılmış olabilir.

Kıbrıs'ta İngiliz Konsolosluğu başlangıcına dair diğer bilgi ise Levant Company'nin Halep Konsolosluğu kayıtlarında İtalyanca yazılı 22 Temmuz 1626

---

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ondokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebetlerine Dair Vesikalar". *Belleten*, XIII(51), (1949), 574, 617.

¹⁶ Mehmet Sait Türkhan, "Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704-1706)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, IV(2), (2015), 33.

¹⁷ *The Travels of Peter Teixeira from India to Italy by Land A View of the Universe: or, a New Collection of Voyages and Travels Into All Parts of the World. With the Geography and History of Every Country*. Ed. J. Stevens, London: J. Knapton, 1710, 73 (yanlış numaralandırılmış 81 olmalıdır; Orhan Yazıcı, Abdullah Sami Tekin, "Pedro Teixeira'in Seyahatnamesine Göre XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nin Güney Vilayetleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), (2017), 172.

¹⁸ George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*. çev. Nazım Can Serbest, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016, 553 (78. dipnot).

¹⁹ Mehmet Sait Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014, 276 (185. dipnot); Hollanda'ya 1612 yılında tanınan imtiyâz sonrasında aynı yıl içerisinde Kıbrıs'a Jabolus Minis isimli konsolos ataması yapıldı. Bülent Arı, *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and The Dutch Capitulations of 1612*. Ankara: The Department of History Bilkent University, Unpublish Phd, 2003, 162; Ayrıca bkz. Mehmet Demiryürek, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Nederlanda İlişkileri ve Nederlanda'nın Kıbrıs Konsolosluğu". *Kebikeç*, 25, (2008), 103-150.

tarihli bir belgede Kıbrıs'ta konsolos olarak Pietro Savioni, Nostro V. isimleri yer aldı.²⁰ Ancak bu dönemde adada İngiltere Konsolosu olarak görülen Pietro Savioni²¹ (1620-26) ile Daniel Steenwinckel'in (1626) aslında Hollanda Konsolosluğu yanında İngiltere konsolos vekilliği de yapmaktaydı.²²

İngiltere'nin adada 1636 yılına kadar doğrudan atanmış konsolosu bulunmuyordu. 19 Mayıs 1636'da Levant Company'ye Kıbrıs'a konsolos olmak için başvuran Richard Glover'in başvurusu 2 Haziran 1636'daki toplantıda olumlu bulundu ve Halep'e bağlı olarak Kıbrıs Konsolos Yardımcısı (vice consul) olarak atandı.²³ Richard Glover 1642 yılında Mısır konsolosluğuna atanmış ancak Kıbrıs'ta "humma-yı muhrikaya" yakalandığı için yeni görev yerine 1644 yılında gidebilmişti.²⁴ 1657 ve 1669 arasındaki dönemde İngiliz konsolosları, Fransız ve Venedik (ve bazen Hollanda) konsolos vekilliğini yapmaktaydı. Kıbrıs Fransız Konsolosu, 1675-1677 yılları arasında ve 1679 sonrasında olduğu gibi adada İngiliz konsolosunun bulunmadığı yıllarda da İngiliz tüccarlarının işlerini takip etmişti.²⁵ 17. yüzyılın son çeyreğinde Kıbrıs'ta İngiliz tüccarlardan daha fazla Fransız tüccarları faaldi.²⁶ 1680'li yıllarda adada İngiliz temsilcisi mevcut değildi. Kıbrıs'ta bulunan Fransız konsolosu İngiliz tüccarların işlerini takip etmekteydi.²⁷ 1683 yılında adayı ziyaret eden Van Bruyn, Kıbrıs Fransız Konsolosu Balthazar Sovran'un İngiltere konsolos vekili

---

²⁰ George Jeffery, *A Description of the Historic Monument of Cyprus*. Cyprus: Government Printing Office, 1918, 173; Harry Luke, *Cyprus Under the Turks 1571-1878: A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus Under the Levant Company and After*. Oxford: University Press, H. Milford, 1969, 87; Demiryürek, Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta". 90.

²¹ Diğer bir çalışmada bu kişinin İtalyanca yazışma yaptığı için muhtemelen Venedikli olduğu değerlendirilmiştir. Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de*, 277.

²² Demiryürek, Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta". 90.

²³ Mortimer Epstein, *The Early History of the Levant Company Its Foundation and Its History to 1640*. London: George Routledge & Sons, 1908, 216; Alfred Cecil Wood, *A History of the Levant Company*. 2nd edition, London: Frank Cass & Co., 1964, 74; George Jeffery, *A Description of the Historic*, 173; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 88; Ali Efdal Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu". 315; Demiryürek, Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta". 90.

²⁴ Rabia Demir, *Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri (1580-1699)*. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, 112.

²⁵ Marios Hadjianastasis, *Bishops, Acas And Dragomans: A Social And Economic History Of Ottoman Cyprus 1640-1704*. Birmingham: University Of Birmingham, Unpublish Phd, 2004, 172.

²⁶ Fransa'nın Doğu Akdeniz'de ticari hâkimiyeti 1798 yılında Mısır'ın işgaline kadar sürdü. İşgal sonrası durum Fransa aleyhine değişti. Güven Dinç, "The Ports of Cyprus and the French Invasion of Egypt (1798-1801)". *Mediterranean Studies*, 24(1), (2016), 39.

²⁷ Wood, *A History of the Levant Company*. 123; Ali Efdal Özkul, "The Consuls And Their Activities In Cyprus Under The Ottoman Administration (1571-1878)". *Turkish Studies*, 8(2), (2013), 251.

olarak görev yaptığını bildirdi.²⁸ İngiltere ve Fransa arasında çıkan savaş sonrasında, 1689 yılında Richard Westbrook Kıbrıs Konsolosu olarak atandı.²⁹ Her ne kadar Kıbrıs'a konsolos ataması yapılmış olsa bile adadaki İngiliz ticari faaliyetleri Halep Konsolosluğu tarafından kontrol edilmekteydi. Richard Westbrook'un İngiltere dönmesinden sonra 20-29 Eylül 1695 tarihli beratla adaya konsolos vekili olarak Samuell Turner atandı. 1703 yılında Samuell Turner'a Hollanda konsolos vekilliği de teklif edildi. Samuell Turner'ın 1705 yılında görevde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Nisan 1705 yılında Halep Konsolosu George Brandon'dan Kıbrıs'ta Konsolos Samuell Turner'a yazı göndererek adaya gelen İngiliz gemisi ile ilgili talimat vermişti. Samuell Turner 1707 yılında ölene kadar görevine devam etti. 1722 yılına kadar Kıbrıs konsolos vekilliği Halep'e bağlı olarak çalışmıştı.³⁰

Halep'te bulunan Konsolosluk Meclisi'nde aralarında Kıbrıs'ın da bulunduğu limanlarındaki konsolos vekilleri ile liman temsilcileri ve tüm tüccar ve acentelerin faaliyetleri düzenli olarak toplanan mecliste gündeme getirilip karara bağlanmaktaydı.³¹

18. yüzyılda adada İngiltere konsolosluğu hakkında İngiltere Nişan Defteri esas alınarak hazırlanan çalışma daha önceden yayınlanan diğer çalışmalarla³² karşılaştırmalar yapılarak konu kapsamlı bir şekilde ele alındı. Bu çalışmaya göre:

---

²⁸ Jeffery, *A Description of the Historic*, 175; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 316.

²⁹ Wood, *A History of the Levant Company*, 123; Özkul, "The Consuls". 251; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 316.

³⁰ Despina Vlami, *Trading With The Ottomans The Levant Company in the Middle East*. London: I.B.Tauris & Co. 2015, 36; Mehmet Demiryürek, *Ottoman Documents on the English Ottoman Empire (1700-1800) Consulates, Consuls and Travellers*. İstanbul: The Isis Press, 2017, 20; Türkhan, "Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti:". 33, 41; Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de*. 277.

³¹ M. Sait Türkhan, "Osmanlı-İngiliz Ticaret Tarihinin İngiliz Arşiv Kaynakları: State Papers Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, 11(5), (2019), 1762-1763.

³² Özkul, "The Consuls". 256-257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 316-317; David Wilson, [http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf)

Tablo 1**XVIII. Yüzyılda Kıbrıs'ta Görev Yapan Konsoloslar.³³**

Konsolos İsmi	Görev Tarihleri
Robert Wakeman	15-24 Mart 1707-19 Ocak 1709
<i>Terenimor İsteron</i> ³⁴	19 Ocak 1709- 28 Şubat-9 Mart 1711
George Broadway	28 Şubat- 9 Mart 1711- 14 Aralık 1715
Alexander Akehurst	14 Aralık 1715- 24 Mayıs 1718
Harvey Petty	24 Mayıs 1718- 3 Mart 1723
<i>Covan Heferman</i>	3 Mart 1723- 26 Mayıs 1727
Thomas Showsbridge	26 Mayıs 1727- 24 Mart 1729
Robert Barton	24 Mart 1729- 5 Nisan 1732
William Purnell	5 Nisan 1732- 7 Mayıs 1736
Stiles Lupart	7 Mayıs 1736- 28 Kasım 1738
George Barton	2 Kasım 1738- 24 Ocak 1741
George Wakeman	24 Ocak 1741- 3-12 Mart 1757
John Boddington	3-12 Mart 1757- 23 Temmuz 1757 (Vekâleten) 23 Temmuz 1757- 4 Ekim 1759 (Asaleten)
Timothy Turner	4 Ekim 1759-16 Mart 1769
John Baldwin	16 Mart 1769- 7 Ocak 1778

Michael de Vezin sonrasında Pietro Crutta'nun 1792-1799 yılları arasında Kıbrıs konsolos yardımcısı olarak görev yaptığı değerlendirilmektedir.³⁵ 18. yüzyılın sonundan İngiltere'nin ada yönetimini ele geçirdiği 1878 yılına kadar devam eden süreçte görev yapan konsoloslar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

³³ Demiryürek, Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta". 106-107; Demiryürek, *Ottoman Documents*. 20-23; Görev yapan konsolosların listesi için ayrıca bkz. Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de*. 282-283.

³⁴ Çalışmada konsolos isimlerinden sadece Osmanlı kaynaklarında zikr edilenler Osmanlı belgelerinde kaydedildiği şekliyle italik olarak ifade edilmiştir. Demiryürek, Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta". 106.

³⁵ Özkul, "The Consuls". 257, (161. dipnot); Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317, (xii. dipnot); Diğer bir eserde Peristiani'nin 1792-1805 yılları arasında konsolos yardımcısı olarak görev yaptığı ifade edilmiştir. Jeffery, *A Description of the Historic*, 176. Ancak bu bilgi şüphelidir. Çünkü bir sonraki konsolos Antonio Vondiziano'nun göreve başlama tarihi farklı eserlerde 1799 olarak bildirilmiştir.

Tablo 2

XIX. Yüzyılda Kıbrıs'ta Görev Yapan Konsoloslar.

Konsolos İsmi	Görev Tarihleri
Antonio Vondiziano	9-18 Kasım 1799- 17 Aralık 1838 ³⁶
P. Paul Vondiziano (vekâleten)	17 Aralık 1838 ³⁷ -1 5 Eylül 1841 ³⁸
James Lilburn	15 Eylül 1841- 6 Ocak 1843 ³⁹
P.Paul Vondiziano (vekâleten)	6 Ocak 1843 ⁴⁰ - 18 Eylül 1843 ⁴¹
Niven Kerr	18 Eylül 1843 ⁴² - 19 Aralık 1849
Demetrios Pierides	19 Aralık 1849- 8 Ağustos 1850 ⁴³ (Rodos'a bağlı)
Antonio Palma	8 Ağustos 1850- 23 Aralık 1859 ⁴⁴ (Rodos'a bağlı)
P. Wilkinson	1 Mayıs 1860-1861 ⁴⁵ (Rodos'a bağlı)

³⁶ Demiryürek, *Ottoman Documents*. 22-23; Demiryürek, Yazar, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kıbrıs'ta". 108; Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz*. 587, (146. dipnot).

³⁷ Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz*, 587, (146. dipnot); Hill İngiliz arşivinden referans vererek bu tarihi belirtmiş ve eserinde yeni konsolos vekilinin eski konsolosun damadı olduğunu ifade etmiştir. Diğer çalışmalarda P. Paul Vondiziano'nun 1840-1841 yılları arasında vekil olarak görev yaptığı bildirilmiştir. Luke, *Cyprus Under the Turks*. 276; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317.

³⁸ Şer'îye sicilindeki kayıta; John Lilburn'un konsolosluk beratı ilgili hükümler için bkz. KŞS. 38, 219/1 (15 Eylül 1841); KŞS. 38, 219/2 (16 Eylül 1841).

³⁹ Claude Delaval Cobham, *Excerpta Cyprica: Materials For A History Of Cyprus*. Cambridge: At The University Press, 1908, 478; Denys Pringle, "The Protestant Tombs In The Orthodox Churchyard Of St Lazarus In Larnaca And Environs, 1673–1849". *Annual Review of the Cyprus Research Centre*, 39, (2019), 307.

⁴⁰ George Jeffery, *A Description of the Historic*. 180; Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz*. 587, (161. dipnot).

⁴¹ 18 Eylül 1843'de konsolos Larnaka limanına ulaşmıştır. N.A. FO. 78/661 A, (18 Eylül 1843), 175; N.A. FO. 195/102, (27 Eylül 1843), 446; Marc Aymes, *A Provincial History of the Ottoman Empire Cyprus and the Eastern Mediterranean in the Nineteenth Century*. London: Taylor and Francis, 2013, 61.

⁴² 11 Nisan 1843'de Niven Kerr'in Kıbrıs konsoloslughuna ataması gerçekleşmişti. Atama sonrasında yeni konsolosa yönelik yapılacak işlemlerle ilgili idarecilerine bildirildi. BOA. A.}DVN, MHM, 12/26; KŞS. 39, 110/1-2 (27 Temmuz 1843); Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere". 97; Aymes, *A Provincial History*. 78 (90. dipnot); Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 331.

⁴³ Osmanlı arşivinde konu ile ilgili belgeler 29 Ramazan 1266 (5 Ağustos 1850) tarihlidir. BOA, A.}DVN, MHM. 8-A/69; BOA, A.}DVN, MHM, 8-A/71; Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere". 97; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317.

⁴⁴ 4 Mayıs 1850 tarihinde Antonio Palma'nın ataması onaylandı. *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 152; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317.

⁴⁵ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1865*. 20, 161; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317.

Cemil ÇELİK

Horace Philips White	26 Aralık 1861 ⁴⁶ -14 Mayıs 1864 ⁴⁷
Dominic Ellis Colnaghi	14 Mayıs 1864 ⁴⁸ -6 Temmuz 1865 ⁴⁹
T.B. Sandwith	12 Ekim 1865 ⁵⁰ -Eylül 1870 ⁵¹ (Beirut'a bağlı)
Robert Hamilton Lang	9 Eylül 1871-13 Mart 1872 ⁵²
William Riddell	23 Mayıs 1872-23 Kasım 1876 ⁵³
Z.D. Pierides	24 Kasım 1876- 16 Nisan 1877 ⁵⁴
Charles Watkins	13 Şubat 1877-1878 ⁵⁵

---

⁴⁶ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 195; Raporda 4 Nisan 1863-14 Mayıs 1864 tarihleri arasında adaya tekrar konsolos yardımcısı olarak atandığı bildirilmiştir.

⁴⁷ *The London Gazette*, N: 22858, 27 Mayıs 1864; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consul". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317. Diğer bir çalışmada Horace P. White'in görev yaptığı yıllar 1863-1865 olarak bildirilmiştir. George Jeffery, *A Description of the Historic*. 176.

⁴⁸ 14 Mayıs 1864'de Kıbrıs'a atanmış Bu görevi 6 Temmuz 1865'e kadar devam etmiştir. *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1865*. 71; *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 75.

⁴⁹ Kıbrıs şer'iyeye sicillerinde konsolosun görevlendirildiğine dair kayıt 1 Muharrem 1281 (6 Haziran 1864) tarihlidir. KŞS. 47, 48/2; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317.

⁵⁰ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 170.

⁵¹ Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317; 30 Ocak 1871 tarihli yazışmada Kıbrıs Konsolosluğu'nun boş olduğu, Konsolos Vekilliği'nin Robert Hamilton Lang tarafından yürütüldüğü ve kendisine teklif edileceği bildirildi. *Reports From Committees: Vol 7, Account, Public; Appellate Jurisdiction [H.L.]; Diplomatic and Consular Services, Session 6 February-10 August 1872*. by The House of Commos, Appendix, No: 6. 154-155.

⁵² Robert Hamilton Lang, konsolos olarak atanmadan önce Osmanlı Bankası Müdürlüğü'nde görevli iken Aralık 1861-Haziran 1862, 25 Mayıs-28 Kasım 1864, 14 Ekim 1865-23 Nisan 1866, 15 Nisan 1868-6 Ocak 1869 tarihleri arasında konsolos vekilliği görevini yürütmüştür. Robert Hamilton Lang, *Cyprus: Its History, Its Present Resources And Future Prospects*. London: Macmillan and Co, 1878, v-vi; *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 127.

⁵³ William Riddell, 23 Mayıs 1872'den 20 Ekim 1876 tarihine kadar konsolos vekili olarak görev yaptı. Bu tarihten vefat ettiği 23 Kasım 1876 tarihine kadar konsolos olarak görevine devam etti. *The Foreign Office List, Forming and Complete British Diplomatic and Consular Hand Book, 1877*. Harrison, 215; William Ridell, ayrıca 19 Temmuz-7 Aralık 1871 tarihleri arasında konsolos vekili olarak görev yapmıştı. *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 163.

⁵⁴ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1899*. Harrison, 190.

⁵⁵ *The London Gazette*, N: 24428, 2 March 1877; *Bultens and Others State Intelligence For The Year 1877*. London: by T. Walker, Harrison and Sons, 1877, 153; Luke, *Cyprus Under the Turks*. 277; Özkul, "The Consuls". 257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz". 317.

Niven Kerr'in Kıbrıs Konsolosluğu ve Görevi Sırasında Adanın Genel Durumu

Babası ile aynı isimi taşıyan Niven Kerr Levant Company'de görev yapan bir tüccar babanın oğludur. Baba Niven Kerr, 1817 yılında Osmanlı Devleti ile ticaret yapan tüccarlar arasında yer aldı.⁵⁶ Aynı yıl içerisinde oğlu Niven Kerr Londra'da St. Andrew Kilisesi'nde vaftiz edildi.⁵⁷ 1835 yılından beri İngiltere Dışişleri Bakanlığında görev yapan Kerr⁵⁸ 11 Nisan 1843'te Kıbrıs Konsolosu olarak atandı.⁵⁹ Niven Kerr, 1843 Temmuz ayında Horatio Ripley'in ikinci kızı Louisa Maria ile evlendi.⁶⁰ Malta'dan Kıbrıs'a gitmek için uzun süre gemi bekleyen konsolos Geysler isimli gemi ile 18 Eylül 1843 tarihinde Larnaka limanına geldi.⁶¹ 1846 yılında doğan kızı Helena Augusta Jane 11 aylıkken 3 Temmuz 1847'de Kıbrıs'ta vefat etti ve Larnaka'daki Protestan mezarlığına defnedildi.⁶² 1849 yılında Niven Horatio Fairfax Moresby Kerr isimli oğlu Kıbrıs'ta doğdu.⁶³ 1847-1848 yıllarında konsolosun maaşı 400 sterlindi. Maaşının yanında Niven Kerr'e ticaret yapma hakkı tanındı.⁶⁴ Kerr tarafından hazırlanan raporda; Rusların diğer devletlerin tüccarlarına göre avantajlı durumu dile getirildi. Bu dönemde diğer tüm tüccarlar ihracatta %12 vergi öderlerken Ruslar %3 vergi ödemekteydi.⁶⁵ Kendisi de ticaret yapan konsolos, bu uygulamanın Ruslar dışındaki bütün ülkelere zarar verdiğini bildirdi.⁶⁶

---

⁵⁶ *Johnstone's London Commercial Guide, and Street Directory*, London Commercial Guide, and Street Directory. London: Barnab and Farley, 1818, 190.

⁵⁷ <https://www.genealogy.com/forum/regional/countries/topics/englandcountry/128884/>

⁵⁸ *Thom's Irish Almanac and Official Directory of the United Kingdom for the Year 1857*. Dublin: Ander Thom and Sons, 1857, 163.

⁵⁹ *The Annual Register, For The Year 1843, or a View of the History and Politics of the year 1843*. London: Printed for F& J. Rivington, 1844, 334; *Bulletins of State Intelligence, &c. 1843*. Printed by F. Watts, Cannon-row, 153, 638.

⁶⁰ *The Gentleman's Magazine by Sylvanus Urban, Vol. XX., New Series*. London: William Pickering, John Bowyer Nichols and Son, 1843, 88.

⁶¹ N.A. FO. 195/102, (27 Eylül 1843), 446-447.

⁶² George Jeffery, *A Description of the Historic*. 180; Cobham, *Excerpta Cypria*. 479; Pringle, "The Protestant Tombs". 275.

⁶³ <https://www.genealogy.com/forum/regional/countries/topics/englandcountry/128884/>

⁶⁴ *Report From Committees: Eighteen Volumes, (12. Part II.), Miscellaneous Expenditure Part II, Session 18 November 1847-5 September 1848*, Vol. XVIII.- Part II, 1847-1848. 244, 251.

⁶⁵ N.A. FO. 78/621, 156; Konunun ayrıntıları için bkz. Celal Erdönmez, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Osmanlı-Rusya İlişkilerinin Kıbrıs'a Yansması: Konsoloslar, Tüccarlar ve Ticaret". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, (2019), 139-164.

⁶⁶ Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz*. 154, 587(143.dipnot); Kerr konu hakkındaki şikâyetini 4 Temmuz 1846 tarihli yazısında tekrar dile getirmişti. N.A. FO. 78/661A, 127.

Kerr, Kıbrıs'a gelip giden İngilizlerin ticari işlerini görmek üzere konsolos olarak tayin edilmiş olsa da⁶⁷ Kıbrıs'ta görevi sürecinde ada yönetiminin içişlerine müdahale etmiş, özellikle din değiştirme olaylarına müdahil olmuştu.⁶⁸

Niven Kerr, Kıbrıs'a konsolos olarak atandığı dönemde Kıbrıs Kaymakamlığı'nda Edhem Paşa görev yapmaktaydı.⁶⁹ Adada bu dönemde yaşanan kuraklık sebebiyle ahali zor durumda kalmış, vergilerin toplanması sırasında sıkıntılar yaşanmış ve Edhem Paşa farklı kişiler tarafından İstanbul'a şikâyet edilmişti. Gelişmeler üzerine durum Edhem Paşa'ya sorulmuş ve alınan cevapta gerekli vergileri kurallara bağlı olarak topladığını ifade etmesine rağmen 11 Şubat 1845 tarihinde görevinden azledilerek yerine Hacı (Mehmet)⁷⁰ Mesrur Ağa Kıbrıs Kaymakamlığı'na tayin edildi.⁷¹ Azil sonrasında Edhem Paşa ile birlikte Kıbrıs Müftüsü, Başpiskopos ve kocabaşların İstanbul'a gönderilmesi istendi.⁷² Edhem Paşa'nın Kıbrıs Kaymakamlığı döneminde dikkate değer diğer bir husus narh listelerinin sıklıkla sicil kayıtlarında yer almasıdır.⁷³ Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde narh listeleri savaş, kıtlık vb. istikrarsızlık durumlarında sıklıkla uygulanan bir durumdu.⁷⁴ Bu dönemde adada yaşanan kıtlık hadisesinde ahalinin temel tüketim ürünlerinin fahiş fiyatla satılması engellemek ve piyasayı kontrol etmek amacıyla uygulanmıştır.

Mesrur Ağa'nın kaymakamlığı döneminde adada kıtlık kaynaklı sıkıntılar devam etmişti. Mesrur Ağa hakkında yapılan şikâyetler sonucunda azline karar verildi. 13 Ocak 1846 tarihi itibariyle Kıbrıs Kaymakamı Mesrur Ağa'nın azliyle

---

⁶⁷ Niven Kerr'in tayin beratında yer alan hususlarla ilgili bkz. Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere". 97-98.

⁶⁸ Konunun ayrıntıları için bkz. Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz*, 185-189; Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere". 108-111; Güven Dinç, "Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878)", *Bilig*, 84, (2018), 262-263.

⁶⁹ Edhem Paşa 13 Mart 1843 tarihinden itibaren Kıbrıs Kaymakamı olarak göreve başlamıştı. BOA, A.}MKT, 23/82.

⁷⁰ KŞS. 40, 125/1.

⁷¹ BOA, İ.MVL, 63/1203; KŞS. 40, 26/1; Konu ile ilgili diğer hükümler için bkz. KŞS. 40, 25/1 (26 Şubat 1845); KŞS. 40, 28/1 (27 Şubat 1845).

⁷² KŞS. 40, 28/2 (7 Mart 1845).

⁷³ KŞS. 39, 78/1, (29 Mart 1843); KŞS. 39, 80/2, (15 Mayıs 1843); KŞS. 39, 81/3, (14 Haziran 1843); KŞS. 39, 82/2, (15 Temmuz 1843); KŞS. 39, 82/3, (15 Ağustos 1843); KŞS. 39, 87/3, (19 Eylül 1843); KŞS. 39, 98/2, (14 Ekim 1843); KŞS. 39, 99/2, (16 Kasım 1843); KŞS. 39, 102/2, (17 Aralık 1843); KŞS. 39, 108/2, (17 Ocak 1844); KŞS. 39, 120/3, (19 Şubat 1844); KŞS. 39, 124/2, (24 Mart 1844); KŞS. 39, 138/2, (14 Nisan 1844); KŞS. 39, 159/1, (29 Ağustos 1844).

⁷⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. 34. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, 63, 90-91, 180-181; Cemil Çelik, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşında Kıbrıs", *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar V*. ed. Özlem Çakır-Kemal Çiftiyıldız, Ankara: Berikan Yayınları, 2021, 378.

yerine Rodos Kaymakamı Hasan Paşa tayin edildi ve Mesrur Ağa'nın İstanbul'a gönderilmesi istendi.⁷⁵ Hasan Paşa, Rodos Kaymakamlığı görevini devrettikten sonra 4 Mart 1846 tarihinde adaya ulaştı ve 10 Mart 1846 tarihinde Lefkoşa'da Meclis azaları ile diğer aza ve görevlilerle ilk toplantısını yaptı.⁷⁶ 8 Eylül 1847 tarihli belgede irade-i seniyye gereği Kıbrıs Muhassıllığı (kaymakamlık) Hasan Paşa'dan alındı ve yerine mir-i mirandan Adil Paşa'ya ihale olundu.⁷⁷ İsmail Adil Paşa'dan ödenmesi gereken cizye tutarının üç grup halinde kanun ve nizamla uygun bir şekilde toplanarak İstanbul'a gönderilmesi istendi.⁷⁸

İngiltere Sefaretine Kerr tarafından 8 Ekim 1847 tarihinde gönderilen yazıda çekirgelerle mücadele için 3 yük kuruş (1 yük 100.000 kuruş) tahsis edildiğini bildirdi.⁷⁹ Bu dönemde adada yoğun bir şekilde çekirge istilası ile mücadele edildi.⁸⁰ Kıbrıs Kaymakamı İsmail Adil Paşa'nın istifa etmesi üzerine eski Kütahya Muhassılı Abdülatif Efendi yerine tayin edildi.⁸¹

Osmanlı Devleti'nin 1849 yılında Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Rodos merkezli olarak yeniden teşkilinden⁸² sonra 13 Kasım 1849'da Niven Kerr Rodos'a bağlı adalara konsolos olarak atandı.⁸³ Bu dönemde aralarında Kıbrıs'ında bulunduğu adalardan sorumlu olan Kerr'in görevi dört yıl sürdü. Aralık 1853'de Niven Kerr Dunkirk'e, Dunkirk Konsolosu Robert Campbell ise Rodos'a atandı. Şubat 1854'de konsolos Rodos'tan ayrılarak yeni görevine başladı.⁸⁴ Niven Kerr, 21 Ağustos 1857 tarihinde vefat etti.⁸⁵

⁷⁵ BOA, İ.DH, 104/5252; BOA, C.DH, 139/6948; BOA, A.}MKT, 34/5.

⁷⁶ BOA, A.}MKT, 39/46.

⁷⁷ BOA, A.}TŞF. 3/63; KŞS. 41, 116/1.

⁷⁸ KŞS. 41, 136/1, (30 Ekim 1847).

⁷⁹ BOA, HR.TO, 211/10.

⁸⁰ Çekirge istilası ile mücadele için bkz. Celal Erdönmez, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004, 54-56; Hasan Samani, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, 171-182; Mehmet Yavuz Erler, "Kıbrıs'ta Çekirge İstilası (1845-1869)". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, X(1), 195-204.

⁸¹ KŞS. 42, 17/1, (26 Mart 1849).

⁸² Konunun ayrıntıları için bkz. Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006.

⁸³ *The Annual Register, For The Year 1849, or a View of the History and Politics of the year 1849*. London: Printed for F& J. Rivington, 1850, 310; *The Edinburgh Gazette*, N: 5913, 23 November 1849, 1137; *The London Gazette*, N: 21038, 16 November 1849, 3425.

The Annual Register, For The Year 1853, or a View of the History and Politics of the year 1853. London: Printed for F& J. Rivington, 1854, 293; *The Foreign Office List 1857*. London: Harrison, 1857, 62; Lucia Patrizio Gunning, *The British Consular Service in the Aegean 1820-1860*. London: University College, Unpublish PhD Thesis, 199, 250.

⁸⁵ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874*. 263.

1845-1846 Yılı Raporlarının Genel Değerlendirilmesi

31 Aralık 1845-1846 tarihli raporlar genel olarak değerlendirildiğinde bu raporları hazırlayan Niven Kerr'in emperyalist bakış açısı ile bunları hazırladığı izlenmektedir. Nitekim konsolos adanın sadece ticari konuları ele almamış bunun yanında siyasi ve idari konularını da incelemiştir.

31 Aralık 1845 tarihli raporun başında Kıbrıs'a göre çok daha önemsiz Egedeki adaları hakkında kapsamlı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen o güne kadar Kıbrıs'ın kıyılarında dolaşan bir denizciye ya da iç kesimlerinde seyahat eden bir yolcuya yol gösterecek bir harita olmadığı vurgulanarak rapor başlamaktadır.⁸⁶ Ayrıca raporda; topografik sınırlar, nüfus, Avrupa kolonisi başlığı altında adada görev yapan konsoloslar yer almıştır. Ticaret hakkındaki ilk tespitlerinde, Mehmet Ali Paşa olayından sonra ticaretin azaldığını, var olan ticaretin Fransız, İyonyalı ve Napolili birkaç tüccarın elinde olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında o gün itibarıyla Kıbrıs'ta herhangi bir İngiliz firmasının olmadığı vurgulanmıştır.⁸⁷ Raporlarda ayrıca iç-dış iletişim, vergiler, ağırlık-ölçüler, kamu çalışmaları, mülklerin durumu, toprağın kalitesi, hayvansal ürünler, limanlar, madencilik, avcılık, ruhban sınıfı, eğitim, ordu, kalelerin durumu, karantina, zanaatkarlar, Kıbrıs'ın kalkınmasının önündeki engeller, gelirler ve giderler başlıca ele alınan konular arasındadır. 31 Aralık 1846 tarihinde hazırlanan raporun başında bu raporun bir önceki yıl hazırlanan raporu tamamlayıcı nitelikte olduğu ifade edilmiştir.⁸⁸ Ayrıca bu rapora Kıbrıs'ın ticari anlamda İngiltere ile bağının zayıflığı vurgulanarak başlanmıştır. Daha sonra da karantina uygulamasının ada ticaretine verdiği zarar ele alınmıştır. İyi bir yönetim altında toprağın verimliliği ve ürün çeşitliliği de bulunduğundan daha fazla ticaret yapılabileceği değerlendirilmiştir. Avusturyalı *Lloyd* şirketi adaya on yıldır gemi seferleri yaparak büyük kazanç sağladığından, İngiliz taşımacılık şirketlerini de bu işe yönelmeye teşvik etmiştir. Fransa'nın adaya vapur seferlerine yönelik çalışmalarını tamamladığını da bildirmiştir. Mevcut gemilerin Suriye'deki

---

⁸⁶ N.A. FO. 78/621, 151; Niven Kerr adanın sahillerinin haritasının çıkarılması konusunda ısrarcı olmuştu. 20 Haziran 1846 tarihinde tekrar konuyu gündeme getirmişti. N.A. FO. 78/661A, 108; Kerr'in isteği karşılıksız kalmamış Osmanlı Devleti'nden izin alınarak Thomas Graves 17 Mayıs 1849'da adaya gelmiş ve çalışmalara başlamıştı. BOA. İ.HR. 53/2520; N.A. FO. 78/802, 251; Susanna Fisher, "The world are looking to us .... for Cyprus": the first British Admiralty survey of the island by Thomas Graves in 1849". *Journal of the International Map Collectors' Society*, 95, (2003), 43; Cemil Çelik, *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878-1914)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2021, 53.

⁸⁷ N.A. FO. 78/621, 153.

⁸⁸ N.A. FO. 78/661A, 169.

emniyetsiz birkaç limana uğrama zorunluluğu sigorta primlerini yükselmekteydi. Eğer Kıbrıs bir üs olarak kullanılır ve bütün mallar adada toplanıp karantina burada uygulanarak İngiltere'ye gönderilirse maliyetlerin büyük oranda düşeceğini dile getirmiştir.⁸⁹

1846 yılı sonunda hazırlanan rapora göre, geçen yıl İngiliz bayrağı taşıyan savaş ya da ticaret gemisi Kıbrıs'a gelmemiş ve adanın herhangi bir ürünü de İngiltere'ye gönderilmemişti. Dikkat çeken tek ürün boya kökleri olup, buradaki fiyat İngiltere'den daha yüksek olduğundan ticari faaliyette bulunulmamıştı. Diğer bazı ürünler, özellikle keten tohumu hem kalite hem de fiyat açısından İngiliz pazarına uygundu. Fakat üretilen miktar bir ticaret oluşturamayacak kadar önemsizdi.⁹⁰

Kıbrıs'ın yıllık üretiminin yaklaşık değeri 48.400.000 kuruş veya 440.000 sterlindi. İhraç edilen ürünlerin değerini de 86.885 sterlindi. İç pazara 353.115 sterlinlik ürün kalmaktaydı. Ayrıca, ada nüfusu da 101.130 kişi olarak hesaplanmıştı. Dolayısıyla kişi başı ortalama gelir (alt sınıflar bundan daha da küçük bir miktarla geçinmekle birlikte) 3 sterlin 9 şilin 10 penny civarındaydı.

Raporlarda, Kıbrıs'ın ticaretinin hızla düşmesinin nedenleri de ele alınmıştır. Bu değerlendirmelere göre;

“Türk yönetiminin hataları, halktan toplanan yüksek vergi ve köylülerin topraklarını ekip biçebilme için borç aldıkları para karşılığında ödemeye zorlandıkları fahiş faiz oranları (genellikle yıllık yüzde 15-20) ancak ticareti asıl perişan eden, yerli tüccarların herkesçe bilinen sahtekârlıkları; ödemeleri savaştıkları, hileli ağırlık ve ölçüleri, düzmece iflasları ve diğer birçok hileleri onlara Akdeniz limanlarında kredilerini hızla yok eden bir ün kazandırdı. Daha önce burada bulunan ve büyük işler yapan birçok ticarethaneden şimdi sadece üçü bahse değer ve bunların bile işleri oldukça sınırlı düzeyde. ...Tarımın korunması için yönetim tarafından yöntem geliştirilmiyor, yoksa bu ada çok kısa bir sürede Osmanlı egemenliğindeki en zengin yerlerden biri olurdu. Çünkü iyi bir yönetim altında, Levant'a özgü tarım ürünlerinden sınırsız ölçüde üretilemeyecek neredeyse ürün yok. Aksine, her şey geri dönüşü olmayan bir çöküşe doğru gidiyor ve eskilerin yapmak için yıllarca emek ve muazzam bir para harcadıkları tarlalar, su kemerleri ve tarım için gerekli olan daha birçok şey bugünün barbar yerlileri tarafından düşüncesizce yok ediliyor”.

yorumlarında bulundu. Her ne kadar Niven Kerr bu yorumları yapmışsa da Osmanlı yönetimi gerek ada idarecilerinden gerekse önemli konumda olan piskoposların Kıbrıs'ın durumu hakkında Babiâli'yi bilgilendirmesi sonucu halkın refah ve huzuru için gerek kuraklık gerekse çekirge istilası sırasında vergi ertelemesine gitmişti.⁹¹ Bunun yanı sıra “Kıbrıs için son derece güzel planlar

⁸⁹ N.A. FO. N.A. FO. 78/661A, 136.

⁹⁰ N.A. FO. 78/661A, 169.

⁹¹ 1254-1255-1256 (1838/1839-1840/1841) yıllarına ait olmak üzere Kıbrıs'tan alınması gereken vergi sarraflar Markar oğlu Asador ve Mardiros'tan peşin tahsil edilmiş ve ahali onlara

yapan, dürüstlüğü, hakkaniyeti ve uzlaştırıcılığıyla ün yapmış olan Ethem Paşa” Kıbrıs Kaymakamlığı döneminde adanın üretiminin ve ticaretinin artırılmasına yönelik kapsamlı çalışmalar yaptı. Ekilebilir arazilerin artırılması amacıyla Lefkoşa yakınlarında Tekeli Deresi ve Mesarya Kazası’nda Kanlıdere olarak adlandırılan derelerin ıslah edilip kenarlarına bent yapılarak denize ulaştırılması için İstanbul’a talepte bulunuldu. Bu sayede birkaç bin dönüm arazi tarıma kazandırılarak burada yaşayanların ekonomik durumları düzelecek ve vergileri ödemeleri sağlanacaktı.⁹² Bunların yanı sıra Edhem Paşa tarafından Girne Boğaz mevkiinde yol bozulduğu için buradan ulaşım sağlanamadığından yolun ıslah edilmesi teklif edildi. Bu sayede Girne’de yaşayanlar Lefkoşa ve diğer kazalara rahatlıkla ulaşabilecek ticaret canlanacaktı. Bunlar yapılırken ada halkına herhangi bir ekonomik baskı olmayacaktı. Edhem Paşa’nın kaymakamlığı döneminde ada tarımına büyük zarar veren çekirgelerin tohumlarının toplanmasına ve imha edilmesine ayrı bir önem verildi.⁹³ Niven Kerr, tarafından İngiltere Sefareti’ne 8 Ekim 1847 tarihinde gönderilen bir yazıda; çekirgelerle mücadele için 3 yük kuruş tahsis edildiğini bildirmesi⁹⁴ kendi beyanları ile çelişmektedir.

Kerr raporunda, “Kıbrıs’ın Kalkınmasının Önündeki Engeller” başlığı altında çeşitli değerlendirmelerde bulundu. Konsolosa göre, kalkınmanın önündeki başlıca engel olan “korkunç” yönetimin yanında başta çekirgeler olmak üzere birçok doğal neden de vardı. Çekirgeler, nisan ve mayıs aylarında gökyüzünü karartacak kadar çok görülüp çoğu kez felaketin etkilediği vilayetin tüm mahsullerini ve yeşilliklerini yok etmekteydi. Kuraklığa karşı sulamaya yardımcı olacak nehir veya göl bulunmadığından, yetiştiriciler iyi bir sonuç almak için tamamen yağmura bağımlıydı. Her beş veya altı yılda bir ürün alınamayan bir kurak meydana gelmekteydi. 1845 yılında da bu durum yaşandı. Kuraklık sebebiyle tahıl fiyatı ortalama değerinin iki katına çıkmış ve adada çok kötü bir sefaletle yol açmıştı. Ağaçlara zarar veren bitki hastalıkları nisan ve mayıs aylarında sık görülüyordu. Kuzeydoğudan esen sıcak rüzgârlar genellikle temmuz ayında görülüyor; sadece sağlığa zararlı olmakla kalmıyor aynı zamanda bütün otlakları da tamamen kavuruyordu.⁹⁵

---

borçlandırılmıştı. Yaşanan kıtlık sebebi ile ahali borcunu ödeyememiş ve İstanbul’a müracaat ederek borçlarının taksitlendirilmesini talep etmişti. Bu talep ile borçlarının taksitlerinin geciktirilmesi uygun görülmüştü. KSS. 39, 157/1, (13 Ağustos 1844).

⁹² Edhem Paşa döneminde Kanlıdere ıslah edilmiş ve çeşitli kamu hizmetleri gerçekleştirilmişti.

Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz*. 59.

⁹³ BOA, C.NF, 20/989, (3 Kasım 1844).

⁹⁴ BOA, HR.TO, 211/10.

⁹⁵ N.A. FO. 78/621, 163-164.

Niven Kerr'e göre; Kıbrıs'ta daha nitelikli bir yönetim olduğu takdirde, adanın tarımsal yönden kalkınabilmesi için ciddi olarak ele alınması gereken konular vardı. Bunlar; kerestelik ağaç yetiştirme, su kaynaklarının korunması ve kurak mevsimlerde yeterli miktarda su saklayabilecek rezervuar ve kanalların yapılmasıydı. Adanın birçok yerinde kalıntıları bulunan su kemerlerinin yeniden inşası gerekliydi. Son olarak ve hepsinden önemlisi de tarım ürünlerinin yılda ortalama yarısını tüketen çekirgelerin yok edilmesi idi. Bunun için çekirgeler yumurtadan çıkmadan önce yumurtalarının toplanmasıydı.⁹⁶

Kerr, Kıbrıs'ın, Osmanlı Devleti'nde "en fazla ezilen yer olmadığını", sayısal üstünlüklerinden dolayı Rumlar'ın nispeten bağımsızlığa sahip olduğunu ve kötü bir yönetici atandığı takdirde İstanbul'da sahip oldukları nüfuzu kullanarak ya da rüşvet vererek görevden alınmasını sağladıklarını bildirdi. Mecburi askerliğin olmaması da bu ada için büyük bir avantajdı. Bu durum diğer bölgelerin aksine, genç erkeklerin tarım ve diğer işlerle ilgilenmelerine fırsat veriyordu.⁹⁷

Niven Kerr'in raporlarında, Osmanlı yönetimi hakkındaki yorumlarının tarafsızlıktan uzak ve ön yargılı olarak yapıldığı aşikârdır. Bu dönemde yapılan vergi ertelemeleri, sulama ve yol çalışmaları, şikâyet sonucunda yöneticilerin görevden alınması Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'a karşı hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu durum iddiaları geçersiz kılsa da yaşanan kuraklık ve uzun süren çekirge istilasını ada yaşayanlarını derinden etkilemiştir.

Tarımsal Üretim

Niven Kerr'in raporlarında önemle üstünde durduğu konuların başında tarım gelmektedir. Tarım ürünlerinin yetiştirildiği toprak "Toprağın Kalitesi" başlığı altında değerlendirildi. Tarımsal açıdan toprak, beş çeşit olarak sınıflandırıldı. Bunların birincisi, ovalarda bulunan, dere veya su kaynaklarıyla sulanan, yağmura bağımlı olmayan toprak çeşidiydi. Bu tür toprağın yüksek kira getirisi vardı. İkinci tür, sulama için tamamen yağmura bağımlı olan ve kurak mevsimlerde verimsiz olduğu için kira getirisi çok daha düşük olan topraktı. Üçüncü çeşit toprak, suyun katırlar tarafından çekildiği kuyular ile sulanan topraktı ve bu toprak, öncekinden daha değerliydi. Dördüncü tür, dağlarda bulunan, üzüm ve kereste üretilen ve fiyatı işlenme durumuna göre değişen toprak

---

⁹⁶ N.A. FO. 78/661A, 200.

⁹⁷ N.A. FO. 78/661A, 204.

çeşidiydi. Son olarak beşincisi, sıcaklarda nemini koruyacak şekilde hazırlanmış olan topraktı.⁹⁸

Kıbrıs'ın beşte biri çoğunlukla ekime elverişsiz dağlarla kaplı ve ekilebilir arazinin yaklaşık altıda beşi nüfusun olmaması nedeniyle ihmal edilmekteydi. Yağmurlar kasım başlarında başlayıp mayıs ortasına kadar aralıklarla yağmaktaydı. Her dört veya beş yılda bir, neredeyse mahsul alınamayan ve halkın derin bir sefalete düştüğü kuraklık meydana gelmekteydi. Arazilerin değeri çeşitli olduğu için fiyatının tahmin edilmesi zordu. Bunların değeri çoğunlukla sulama imkânına ve çevresindeki tarımsal nüfusa bağlıydı. Su taşkınları veya su kaynaklarıyla sulanan topraklar, dönüm (60 feed karelik skala) başına 10 sterlindi. Tamamen yağmura bağımlı olanlar, konumlarına ve kalitelerine göre dönüm başına 1–19 şilin değerindeydi. Bir üzüm bağı, dönüm başına 5 ila 10 sterlindi. Boya kökü yetiştirmeye uygun araziler, dönüm başına 10 ila 60 sterlindi.⁹⁹ En iyi üzüm bağları, hayvanlar ve topraklar ise eğitim, hastane ya da başka herhangi bir yolla insanlara yardım etmeyi düşünmeden sadece kendilerini zenginleştiren Rum din adamlarına aitti. Ayrıca Kıbrıs'ta toprak sahibi olan ve eken Avrupalılar neredeyse her seferinde zarar etmekteydi. Az sayıda da olsa bazı kişiler, haksız yollarla köylüleri kandırarak önemli miktarda servet biriktirmişti. Bu kişiler tarlalarını ekmeleri için köylülere yüksek faizle (genellikle yıllık %20) borç vererek, mahsulün borca karşılık gelen kısmını onlardan hileli ağırlık ve ölçülerle tartarak almaktaydı. Talihsiz köylülerin, bu sahtekârlıkların sonunda perişan olsalar da bu riskli geçinme umudundan ve topraklarını ekmekten başka seçenekleri yoktu. Bir kez bu durumun içine düştükten sonra da kendilerini tefecinin pençesinden asla kurtaramıyordu. Tefecilere çiftliklerini aldıkları kredi için ipotek olarak gösterdiklerinden, evlerini ve topraklarını kaybediyorlardı. Bu türlü sahtekârlıklarla, bazı Levantlı Avrupalılar o dönemde adadaki en verimli toprakların çoğuna sahip olmuştu.¹⁰⁰

Adadaki başlıca ürünler buğday, arpa, pamuk, ipek, boya kökleri, yağ, şarap, keçiboynuzu, yün ve tuzdu. Bu ürünler tüm ihracatın yaklaşık beşte dördünü oluşturmaktaydı. Buğday, çoğunlukla geniş Mesarya Ovası'nda yetiştiriliyordu. Ancak en kalitelisi Baf'ta üretiliyor ve Taganrog sert buğdayına benziyordu. En iyi topraklar, dönüm başına ~482,6 kg (19 bushel -1 bushel ~27.2 kg) buğday veriyordu. Arpa, aynı bölgelerde, ancak tüketim daha çok olduğu için daha fazla miktarda yetiştiriliyordu. En iyi topraklar dönüm başına ~787,4 kg (31

---

⁹⁸ N.A. FO. 78/621, 158.

⁹⁹ N.A. FO. 78/661A, 176-177.

¹⁰⁰ N.A. FO. 78/661A, 177.

bushel) arpa verebiliyordu.¹⁰¹ Buğday, arpa ve fasulye, kafiz¹⁰² (1 kafiz ~20,4 kg) ile ölçülüyordu.¹⁰³ 1845 yılında buğday fiyatı yaşanan kuraklık sebebiyle bir önceki yılın aynı dönemine göre iki katına çıkmıştı.¹⁰⁴

1846 haziranından yılsonuna kadar başta Beyrut olmak üzere, tekneler aracılığıyla; yaklaşık ~177.800 kg (14.000 quarter 1 quarter: ~12.71 kg) arpa ve ~50.800 kg (4.000 quarter) buğday ihracatı yapıldı. Bol yağış ve çekirgelerin zararının az olması nedeniyle 1846 yılı mahsulü bir süredir görülen en iyi mahsullerden birisiydi. Köylüler, Suriye'den talep olduğu için ürettikleri arpayı kafizi 5 kuruşa veya 64 galonu (290.56 litre, 1 galon ~ 4.54 litre) 10 şiline satabilmişti. Bu talep olmasaydı, arpa fiyatlarının kafizi 3.5 kuruş veya 64 galonu 7 şiline düşeceği tahmin edilmişti. Ekim yapıldığından bu yana büyük bir yağmur kıtlığı yaşandığı için 1847 yılının hasat beklentileri çok da umut verici değildi.¹⁰⁵

Pamuk, Kıbrıs'ın en çok yetiştirilen ürünüydü. Ancak Kıbrıslılar Amerika'da üretilen daha ucuz pamuk ile rekabet edemedikleri için üretimi her yıl azalmaktaydı. Ekilmeye devam edilmesinin asıl nedeni, bazı Fransız imalatçılar için diğer tüm pamuklardan daha uygun olmasıydı.¹⁰⁶ Patates ekimi sadece birkaç yıl önce başlamıştı ve oldukça başarılıydı. Tüketimi de gittikçe artmaktaydı.¹⁰⁷

Boya kökleri, İzmir'inkiler hariç Levant bölgesinde üretilen diğer tüm boya köklerinden daha üstün kalitedeydi. İngiltere'de ödenen mevcut fiyatlar nedeniyle ekimi gittikçe artıyordu. Kıbrıs'ın boya kökleri, Fransa'nın boya köklerine kıyasla son derece yüksek kalitedeydi.¹⁰⁸

Zeytinyağı üretimi ile ilgili olarak; miktarı ne olursa olsun, sadece her üç ya da dört yılda bir üretiliyordu. Çünkü zeytinler toplanmak yerine, ağaçlardan sopalar ile o kadar sert bir şekilde düşürüldüğünden ağaçların kendilerine gelebilmeleri için belli bir süre geçmesi gerekiyordu. Yağ çok kaliteliydi. Diğer ürünler; keten tohumu, susam, tütün, mum, zift ve katran, acı elma, sirke, alkol, konyak, kereste, yakacak odun ve patatesti. Pamuk ekimi azaldıkça keten tohumu ve susam ekimi artıyordu. Üretim o dönemde önemsiz bir seviyede bulunsa da Avrupa'da fiyatların yükselmeye devam etmesi halinde artacaktı. Tütün birçok

---

¹⁰¹ N.A. FO. 78/621, 153.

¹⁰² 8 kafiz, 6 bushle eşitti.

¹⁰³ N.A. FO. 78/621, 157.

¹⁰⁴ N.A. FO. 78/621, 115.

¹⁰⁵ N.A. FO. 78/661A, 174.

¹⁰⁶ N.A. FO. 78/621, 153.

¹⁰⁷ N.A. FO. 78/621, 155.

¹⁰⁸ N.A. FO. 78/621, 154.

farklı kalitede üretiliyordu. Omodos tütününü Suriye tütününe tercih ediliyordu. Yakında tüm adanın ihtiyacını karşılayacak kadar ürün alınacaktı. Hatta bir ihracat ürünü haline bile gelebilirdi. Mum, ancak iç tüketim için yeterli miktarda üretiliyordu. Nasıl saflaştırılacağı bilinmiyordu. Genellikle kiliselerde kullanılıyordu. Zift ve katran bir miktar ihraç edilse de oldukça kalitesizdi. Acı elma, bu ilaç Suriye'dekine kıyasla daha yüksek kalitedeydi. Nemli yerlerde yetiştiriliyor ve Trieste'ye gönderiliyordu. Sirke, yüksek yaz sıcaklıklarında ekşiyen şarap miktarı nedeniyle kayda değer bir üründü. Kalitesi çok iyi olup, Mısır ve Suriye'ye ihraç ediliyordu.¹⁰⁹

Alkol, ancak yerel tüketimi karşılayacak kadar üretilmekteydi. Konyak ise sıradan şaraptan damıtılarak dört farklı kalitede büyük miktarlarda üretilip, önemli kısmı Mısır ve Suriye'ye ihraç edilmekteydi. Bunların yanında şarap ve alkol üretiminin büyük ölçüde köylüler tarafından yapılmaktaydı. En kaliteli, İngiltere'de Kıbrıs şarabı olarak bilinen "Komandarya" isimli şaraptı. Bunun kalite ve lezzet olarak *Malmsey Madeira* şarabına yakın ve hastalar için çok faydalıydı. Bu ürün büyük miktarda Venedik ve Avusturya tarafından alınmakta ise de İngiliz damak tadına göre fazla tatlıydı. Şarabın fiyatı tamamen yaşına bağlıydı. Bir yıllıkken, okkası sadece 1 kuruş veya galonu sadece 5 ^{1/2} penny (^{1/2}:1 ha'penny) olup, on beş ila yirmi yıllık en kaliteli şaraplar okkası 12 kuruş veya galonu 5 veya 6 şiline satılmaktaydı.¹¹⁰ Şarap üretiminin çoğu, genellikle Yunan adalarında üretilen şaraba benzeyen, çok bayağı ve sert bir tada sahip olan sıradan siyah şaraptı. Bu ürün çoğunlukla Mısır'a gönderiliyor¹¹¹ ve okkası 24 para veya galonu 3 şilin 3 penny 1 farthing (4 parthing: 1 penny) ediyordu. Köylüler sırlamayı bilmedikleri ve sızıntıyı önlemek için küpleri ziftle ovaladıkları için Kıbrıs şaraplarında her zaman, hoş olmayan bir zift tadı vardı. Bu işle ilgilenecek iyi bir şarap uzmanı olduğu takdirde, Kıbrıs'ta hem beyaz hem siyah birinci kalite şarap üretilebilirdi.¹¹²

Kerr'e göre, bahçecilik tarıma göre gelişmiş durumdaydı. Levant'a özgü sebze ve meyvelerin çoğu, adada bol miktarda üretiliyordu. Levantlı çiftçiler o

---

¹⁰⁹ N.A. FO. 78/621, 154-155.

¹¹⁰ *Kumandarya* 19. yüzyılın ikinci yarısında da uluslararası pazarlarda tarihsel ününü korumuştur. Osmanlı Devleti'nin katıldığı uluslararası fuarlarda Kıbrıs şarabı da yer aldı. Kıbrıs şarapları, 1855 Paris, 1862 Londra Uluslararası Fuarları'nda ödül aldı. Hasan Samani, "Tanzimat Döneminde Kıbrıs Ticareti". *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), (2017), 793.

¹¹¹ Napolyon'un Mısır'ı işgaline karşı bölgeye gelen İngiliz birliklerine 1802 yılında Kıbrıs'tan 57 ton şarap gönderilmişti. Güven Dinç, "The Ports of Cyprus and". 38.

¹¹² N.A. FO. 78/661A, 198.

dönemde kaba aletler kullanmasına rağmen onları, Avrupa'da kullanılan daha üstün aletleri kullanmaya ikna etmek mümkün değildi.¹¹³

Su Kaynakları ve Ormanlar Hakkında Tespitler

Kıbrıs'ta nehir olarak adlandırılabilir her hangi bir akarsu mevcut değildi. Akarsular, sadece kış yağmurları sırasında taşarak civardaki ovaları sular altında bırakan dağ sellerinden ibaretti. Tarımsal üretimin verimliliği neredeyse buna bağlıydı. Kıbrıs'ın en önemli akarsuyu Maşera Dağları'ndan çıkan adanın en büyük ve verimli ovası olan Mesarya Ovası'nı sulayan Kanlıdere'ydi. İkincisi Koruçam Burnu yakınlarından çıkan ve denize dökülen Vasilipotamo, üçüncüsü Trodos Dağları'ndan çıkan ve Leymosun yakınlarında denize dökülen Kuris, dördüncüsü Trodos Dağları'ndan çıkan Diyariza Akarsuyu'ydu. Bunlara ek olarak büyük tarımsal avantaj sağlayacak olan birkaç su kaynağı daha vardı. Başlıcaları; Değirmenlik, Alsancak, Baf ve Lapta'daydı. Özellikle ağaç yetiştirme konusundaki ihmal yüzünden bunların da kısa bir süre içinde kuruyacağından endişe duyulmaktaydı. Lusignanlar zamanında büyük dağlar iyi ağaçlandırılmasına rağmen ağaçlar zamanla yok edilmiş ya da yok olmaya terk edilip yerine ağaç dikilmemişti. Bu sebeple daha önce var olan su kaynakları, yaz güneşinin aşırı sıcaklığında gölgeleyecek ağaç olmadığı için kurumuştu. Aynı dönemde, Değirmenlik'teki su kaynağından Salamis Kasabası'na, otuz mil uzunluğunda bir su kemeri ile su taşınıyordu. Yaklaşık 12. 2 metre (40 feet) yüksekliğinde kemerlerden oluşan bu muazzam eser, mevcut halk tarafından yok edildi. Ayrıca tarımsal üretimde kullanılabilir muazzam miktarda su, yönetim tarafından bakım ve gözetimi yapılmadığı için kaybedilmişti. Bu su kanal ve rezervuar sistemi ile kolayca korunabilirdi.¹¹⁴

Kereste; başlıca keresteler sarıçam (*pinus sylvestris*), selvi (*cupressus sempervirens*), karaağaç (*ulmus*), kavak (*populus*) ve meşeydi (*quercus robur*). Yakacak odun; yerel kullanım ve odun kömürü imali için bol miktarda

---

¹¹³ N.A. FO. 78/661A, 200.

¹¹⁴ N.A. FO. 78/661A, 196; Niven Kerr'den yüz yıl önce Kıbrıs'a gelen Alexander Drummond, 18 Temmuz 1745 tarihli mektubunda; adanın toprağının çok verimli olduğunu, suya ihtiyaç olduğu halde ürün almak için fazla çaba ve emeğe gerek olmadığını, yetersiz bakıma rağmen biraz nem olduğunda ürün alınabileceğini belirtti. Adada gerçek anlamda ırmak bulunmamasına rağmen yönetimde İngiliz veya Hollandalılar olduğu takdirde pınarlar, dereler ve kış yağmurları en iyi şekilde değerlendirilip adanın doğunun bahçesi haline getirileceğini iddia etmişti. Alexander Drummond, *Travels Through Different Cities of Germany, Italy, Greece, and Several Parts of Asia, as far as the banks of the Euphrates: In a Series of Letters*. London: W. Strahan, MDCCLIV (1754), 133, 145; Haşmet M. Gürkan, *Tarih İçinde Kıbrıs*. Yay. Haz. Remzi Yektaoğlu, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, 2000, 144-145.

üretiliyordu. Bazen Mısır ve Suriye'ye ihraç ediliyordu. Köylüler kereste elde etmeye çalışırken genç fidanlara dikkat etmedikleri için adaya çok zarar veriyorlardı.¹¹⁵ Zift elde etmek için her yıl Kıbrıs'ın kuzeyindeki ormanlarda bulunan çok sayıda muhteşem çam ağacı yok ediliyordu. Çünkü kabuğuna uzunlamasına küçük bir kesik atmak yerine derin dairesel bir kesik açıyorlardı. Bu da ağacı öldürmekle kalmıyor, çoğu zaman çürümeye terkedildiği için kereste kaybına da neden oluyordu.¹¹⁶

Hayvansal Üretim

İncelenen raporlarda adadaki hayvansal üretime yönelik önemli tespitlerde yapıp bunun geliştirilmesine yönelik önemli tavsiyelerde bulunuldu. Konsolosa göre; sığır eti çok az temin edilebiliyordu ve kalitesi çok kötüydü. Öküzler ancak artık kağınları veya sabanları çekemeyecek hale geldikleri zaman kesilmekteydi. Köylülerin onları kesmesine neden olan diğer durum, kötü mahsul alındığında ortaya çıkan besleme masrafıydı. Bu sebepten dolayı, 1845 yılında en iyi öküzlerin fiyatı kelle başına 1 sterlin 18 şiline kadar düşmüş ve daha kalitesiz olanlar da 18 şiline satılmıştı. Bereketli bir yılda benzer hayvanlar kelle başına 7 sterlin 10 şilin ve 3 sterlin kazandırmaktaydı. Koyun eti temin etmek zor olduğu için yerini keçi eti alınıyordu. Domuz eti çok bol ve kaliteliydi. 1 poundu (~0.453 kg) yaklaşık 2 pennyye satılıyordu. Her tür kümes hayvanı çok ucuzdu ve en iyi hindi 3 şilin, kümes hayvanın çifti de 1 şilindi.¹¹⁷

Raporlarda hayvan yünleri ile ilgili çeşitli tespitler ve tavsiyelerde yer almaktaydı. Köylüler, kırpmadan önce koyunlarını iyice yıkamaları hususunda ikna edilirse, koyun yünü ticareti Kıbrıs'ta ve genel olarak Levant'ta, çok daha önemli bir hale getirilebilirdi. Ancak köylüler kilosu ne kadar fazla gelirse o kadar çok kazanmış gördüklerinden bu tavsiyeye asla uymayacaklardı. Türkiye yününün temizlik aşamasında ağırlık kaybı genellikle %50-60 olduğundan dolayı (kirli gönderildiği takdirde) ithalatçı kaybolan ağırlık için de nakliye, vergi ve masrafları ödemek zorunda kalmaktaydı. Bu sebeple yün ticareti neredeyse tamamen terk edilmişti. Ayrıca konsolos, Kıbrıs'tan keçi yünü nakledilmediğini, adaya Ankara Keçisi getirildiği takdirde değerli bir ihracat ürünü olacağını tavsiye etmişti. Mevcut keçi sayısı oldukça fazla olmasına rağmen yiyecek ve süt amacıyla yetiştirildiği için o ana kadar keçi yünü üretimi önemsenmemişti.¹¹⁸

---

¹¹⁵ N.A. FO. 78/621, 155.

¹¹⁶ N.A. FO. 78/661A, 198.

¹¹⁷ N.A. FO. 78/621, 158-159.

¹¹⁸ N.A. FO. 78/661A, 193.

İpek üretiminin her geçen yıl artmaktaydı. İpek, beyaz ve sarı olmak üzere iki kalitede üretiliyor ve ikincisi tercih ediliyordu.¹¹⁹ Toprak, birkaç yıl içinde büyük boylara ulaşan dut ağacının yetiştirilmesi için oldukça elverişliydi. İpeğin doğal kalitesi çok iyiydi. Ancak Kıbrıs ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde ipek yetiştirenler, ihraç sürecinde takındıkları ihmalkâr ve hilebaz tutumlarını değiştirmelerse, kısa bir süre içinde İngiliz imalatçılar tarafından neredeyse tamamen geri çevrileceklerdi. Böylece bir zamanlar çok önemli olan bu ticaret kolu da büyük ölçüde küçülecekti. Türkiye'den İngiltere'ye ihraç edilen ipeğin büyük bir kısmı, İtalya ve Çin'den ihraç edilenle aynı kalitedeydi. Ancak sahip olduğu kötü şöhret yüzünden, genellikle yarıdan daha az fiyata satılmaktaydı. O da sadece diğer kaliteli ipekler az bulunduğu ve kolayca elden çıkarılabileceği dönemlerde tercih edilmekteydi. Bunun sebepleri şunlardı: birincisi, Türkler ipeğin sarıldığı makaraların boyutu İngiltere'de kullanılan makinelere uyacak şekilde değiştirmeleri konusunda ikna edilemiyordu. Bu yüzden imalatçılar imalat sürecine başlamadan önce çoğu kez makarayı geri sarmak zorunda kalıyorlardı. İkincisi, makaralar o kadar kötüydü ki, her bir kozanın ipeğinin kesintisiz tek parça iplik olarak sarılması gerekirken, sürekli koparılmış, kabaca düğümlenmiş veya birleştirilmiş oluyordu. Bunu düzeltmek imalatçıya zaman kaybettiriyor ve ekstra masraf çıkarıyordu. Üçüncüsü, yetiştiriciler, ipeğin ağırlığını artırmak için, kozalar sarılırken yerleştirilmesi gereken ve çok sık yenilenemeyen suyu değiştirmekten kaçınıyorlardı. Sonuç olarak su, ipeğe yapışan ve ipeğin sadece ağırlığını artırmakla kalmayıp dokusunu da oldukça sertleştiren yapışkan bir sıvı haline geliyordu. Kalıntı ve artıkları genellikle çile içerisinde gizliyorlardı. Bununla da kalmayıp, çoğu kez saçma ve kurşunu çile içerisinde öyle ustaca gizliyorlardı. Bunu çok dikkatli bir incelemeyle bile anlamak neredeyse imkânsızdı ve sahtekârlığı yalnızca tüketici fark ediyordu. Bunlar kolayca çare bulunabilecek aksaklık ve sahtekârlıklardı. Ancak üzerine düşülmezse Türkiye ipek ticaretini mahvedecekti.¹²⁰

Niven Kerr, raporlarında adada mevcut av hayvanlarından da bahsedip değerlendirmelerde bulundu. Konsolosa göre, zengin sofralar çok düşük bir fiyata en iyi av eti çeşitleri ile donatılabilirdi. O dönemde ortalama piyasa fiyatıyla Kıbrıs'ta bulunabilecek başlıca av hayvanı türlerinden yabani tavşan çok boldu. Büyük Britanya'da bulunanlardan daha küçüklerdi ve her birinin fiyatı yaklaşık

---

¹¹⁹ 1815 yılında adaya gelen William Turner'a göre; beyaz ipek okkası 15 kuruştan yılda 10.000 okka üretilirken, sarı ipek 31 kuruştan 5.000 okka üretilmekteydi. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı Kıbrıs'ında İpek Üretimi Ve Ticareti", 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*. ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Salim Cöğce, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın, c.V, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2012, 2397.

¹²⁰ N.A.FO. 78/621, 153-154.

8 pennydi. Turaç, Kıbrıs'ta ve Suriye sahillerinde bulunan çok nadir bir kuş türüydü. Kıbrıs'ta bulunanlar en büyüğüydü. Bu kuş lezzetli olup biraz orman tavuğuna benziyordu. Ancak İngiltere'de bulunan tüm av hayvanlarından daha lezzetli. Çifti yaklaşık 1 pennydi. Keklik, aşırı derecede bol, iyi bir ırktı ve çifti 8 pennydi. Çulluk, yağmur mevsiminde, fakir sofralarına girecek kadar bol miktarda bulunuyordu ve çifti yaklaşık 7 pennydi. Yabani ördek ve kaz türleri yağmur mevsimi boyunca bol miktarda bulunuyordu. Ördeğin çifti 7 penny, kazın tanesi 1şilindi. Su Çulluğu, üç cinsti ve bol miktarda bulunuyordu. Av hayvanı ticareti yapanlar mühimmatlarını daha büyük kuş türleri için ayırdığından pazarlarda bulunmuyordu. Ama amatörler, peşinde koşmaktan büyük keyif alıyordu. Ak Gözlü Ötleğen sadece büyük bir iç tüketim ürünü değildi. Kıbrıs şarabı içinde muhafaza edilerek ihraç da ediliyordu. Mükemmel bir yiyecekti. Ökse ile inanılmaz miktarlarda yakalanıyor ve düzinesi 6 pennyye satılıyordu.¹²¹

Endüstri, Zanaatlar ve Zanaatkâr Ücretleri

Niven Kerr, Kıbrıs endüstri ve zanaatlar için önemli tespitlerde bulunmuştu. Konsolosa göre, Kıbrıs endüstrisi sürekli geriliyordu. Endüstri esasen İngiliz malı gri patiskalara baskı yapmaktan ibaretti ve bu iş için yılda 6.000 sterlin harcanıyordu. Diğer mallar çok kötü kalitede ve söz etmeye değmezdi.¹²²

Kıbrıs'ta ihracat ürünü üreten çok az imalatçı vardı. Bunlarda çoğunlukla, Levant'ta kanepeler, masa örtüsü vb. olarak kullanılan, İngiliz gri patiskalarına baskı yapılmasından ibaretti. Lefkoşa'da oryantal tasarımlarla basıldığında Levant'ın çeşitli bölgelerine ihraç ediliyordu. Kaba bir şekilde üretildikleri göz önüne alındığında, bu baskıların stili ve deseni iyiydi.¹²³ 1845 yılına kadar, Lefkoşa'da her yıl 13.636 ila 18.181 sterlin değerinde patiska basılıyordu. 1845 yılında 8.181 sterlin, ertesi yıl da 4.545 sterlinlik üretim yapıldı. 1844 yılında var olan elli beş baskı kuruluşundan sadece on beşi kaldı. Büyük ölçüde bu baskıların ihracatı esnasında ödenen yüksek vergilerin neden olduğu bu küçülme, birkaç yüz aileyi işinden etti. Diğer ihracat ürünleri, boya kökleri ve safranla boyanan, adanın ürünü olan kırmızı ve sarı Türk ayakkabılarıydı. Bunun yanında ön kısmı baskılı patiska, astarı kırmızı, pamuklu bez olan ve içi ham pamuk ile doldurulan yatak örtülerinden oluşuyordu.¹²⁴

---

¹²¹ N.A. FO. 78/621, 159.

¹²² N.A. FO. 78/621, 163.

¹²³ N.A. FO. 78/661A, 173-174.

¹²⁴ N.A. FO. 78/661A, 174.

Kıbrıslı kadınlar ipekten, Levant'ta kullanılan bir kumaş üretiyorlardı. Daha fakirler ise genellikle pamuğu eğirerek giyecek olarak kullandıkları bir çeşit yelken bezi yapıyorlardı. Bu kumaş çok sağlam, daha ucuz ve İngiliz gri patiskalardan daha dayanıklıydı. Ancak o kadar kaba ki, fakirlerden başka kimse giyim için kullanmıyordu. Daha kaliteli kumaş üretmek için 16'dan 24'e kadar numaralı İngiliz su iplikleri karıştırılıyordu. Bu kumaş 12.8 metre (504 inç) uzunluğunda, 50 cm. (20 inç) genişliğinde ve kalitesine göre 15-18 kuruşa mal oluyordu.¹²⁵

Zanaat çeşitleri de endüstriyle bağlantılı olarak geriye doğru gidiyordu. Güney Anadolu kıyılarından (*Karamanya*) getirilen ve yumuşak bir tür olan kereste sayesinde marangoz işleri oldukça iyi yapılıyordu. Ayakkabıcılar, terziler, vs. çoğunlukla Avrupalıydı. Demirci işleri de iyi yapılıyordu. Güneşte pişmiş tuğlalardan ev inşa etme yöntemi, yakın zamana kadar duvar ustalarına işlerini ilerletme fırsatı sunmamıştı. Ancak son zamanlarda birçok taş bina inşa edilmişti. Büyük bir yetenek gösterip iyi inşa edilmiş binalar ortaya çıkarmışlardı. Kireç kullanmaya sadece kısa bir süre önce başlanmıştı.¹²⁶

Tablo 3

1846 Yılına Ait Zanaatkârların Ücretleri.¹²⁷

Meslekler	Günlük
Ayakkabıcılar	7 kuruş veya 1 şilin 3 penny 1 farthing (4 farthing: 1 penny)
Çıraklar	4 kuruş veya 8 penny 3 farthings
Demirciler	8 kuruş veya 1 şilin 5 penny 1 ha'peni (yarım penny)
Çıraklar	4 kuruş veya 8 penny 3 farthing
Terziler	7 kuruş veya 1 şilin 3 penny 1 farthing
Duvar ve Taş Ustaları	9 kuruş veya 1 şilin 7 penny 1 ha'peni
Marangozlar	9 kuruş veya 1 şilin 7 penny 1 ha'peni
Çıraklar	5 kuruş veya 10 penny 3 farthings
Sıradan işçiler	4 kuruş veya 8 penny 3 farthings
Yatılı Erkek Hizmetçi	Ayda 50 kuruş veya 9 şilin 1 penny
Yatılı Kadın Hizmetçi	Ayda 30 kuruş veya 5 şilin 5 penny 1 ha'penny

¹²⁵ N.A. FO. 78/661A, 174.

¹²⁶ N.A. FO. 78/621, 163.

¹²⁷ N.A. FO. 78/661A, 178.

Madenler

1845 tarihli raporda madenler konusu da ele alınmıştır. Kerr'e göre; birçok eski yazarın, özellikle de Tliny'nin bahsettiği altın ve gümüş madenleri artık bilinmiyordu. Daha önceden bakırın çıkarıldığı yer tespit edilmişti. Ancak Venedikliler tarafından işletildiği dönemde çıkarılan miktar masrafları karşılamadığı için terk edilmişti. Sülfat, Hirsofu bölgesinde bol miktarda bulunuyordu. Baf yakınlarında o kadar saf bir nefes taşı var ki "Baf Elması" olarak adlandırılıyordu. Karpaz yakınlarında kükürt de bulunuyordu. Yağlı boya için uygun, çok mükemmel renklere sahip beş farklı özellikte toprak mevcuttu. Bunlar; yeşil, sarı, kırmızı, ombra ve griydi. Ombranın büyük kısmı 1845 yılı içerisinde Akdeniz limanlarına ihraç edilip oradan da İngiltere ve Amerika'ya gönderildi. Büyük miktarlarda asbest çıkarılan bir bölge vardı.¹²⁸

İhracat-İthalat, Ürünlerin Fiyatları, İşgücü Ücretleri

Tablo 4

1845 Yılı İhraç Ürünleri ve Değeri.¹²⁹

Ürün Cinsi	Tutarı (Sterlin)
Pamuk	8.544
İpek	7.811
Keçiboynuzu	7.939
Şarap	3.728
Mısır	3.685
Boya Kökleri	2.270
Arpa	2.176
Tuz	1.937
Yün	1.764
Toplam	39.854
Diğer Ürünler	47.031
Genel Toplam İhracat	86.885

Marsilya, Suriye Sahili, Trieste, Venedik ve Livorno (İtalya), sayılan sıraya göre, yukarıdaki ürünlerin gönderildiği başlıca pazarlardı.

¹²⁸ N.A. FO. 78/621, 160.

¹²⁹ N.A. FO. 78/621, 155.

Tablo 5

1845 Yılı İhraç Ürünlerinin Fiyatları.¹³⁰

İhracat	Yerli Para Birimi (Kuruş)	Sterlin
Pamuk	180 okkası ¹³¹ 720	per cwt. (~ 50.8 kg) 29 şilin 7 penny 1 ha'penny
Boya Kökleri	180 okkası 900	~50.8 kg 37 şilin 1 ha'penny
Yün	180 okkası 600	~50.8 kg 24 şilin 8 penny 1 fathing
Keçiboynuzu	180 okkası 85	~50.8 kg 3 şilin 6 penny
İpek	okkası 130	1 pound ağırlığı (~ 0.453 kg) 8 şilin 7 penny
Susam	okkası 2	1 quarter (~ 217.6 kg) 55 şilin 6 penny 1 ha'penny
Keten Tohumu	okkası 1 ^{5/40}	~217.6 kg 32 şilin 1 penny 1 ha'penny
Acı Elma	okkası 10	~ 0.453 kg 7 şilin 3 fathings
Yağ	litresi ¹³² 11 ^{20/40}	1galon (~ 4.54 litre) 2 şilin 3 penny 1 fathing
Şarap ¹³³	testisi 7	~ 4.54 litre 5 penny
Tuz	1000 okkası 46	1 bushel (~ 27.2 kg) 2 penny

¹³⁰ Okka 2 ^{4/5} İngiliz libresi olarak ve döviz kuru 1 Sterlin 108 kuruş olarak hesaplanmıştı. N.A. FO. 78/621, 156.

¹³¹ Okka 400 dirheme bölünmüş ve 2,8 pound (1 pound: ~0.453 kg) ağırlığında; pamuk, boya kökleri ve benzeri ürünlerin satıldığı Halep Kantarı 180 okkaya karşılık geliyordu. N.A. FO. 78/621, 157.

¹³² Yağ ve yünün satıldığı litre 2,5 okkaya karşılık geliyordu. N.A. FO.78/621, 157.

¹³³ Şarap, 8 okka veya yaklaşık 3,2 galona (1 galon ~ 4.54 litre) karşılık gelen testi ile ölçülüyordu. N.A. FO. 78/621, 157.

Tablo 61845 Yılı İthal Ürünlerinin Fiyatları.¹³⁴

İthalat	Yerli Para Birimi (Kuruş)	Sterlin
Şeker	okkası 7 ^½	~ 0.453 kg 6 penny
Kahve	okkası 7	~ 0.453 kg 5 şilin 1 ha'penny
Çivit	okkası 120	~ 0.453 kg 7 şilin 11 penny 1 fathing
Tarçın	okkası 13	~ 0.453 kg 10 şilin 1 fathing
Barut	okkası 10	~ 0.453 kg 7 şilin 3 fathings
Saçma	okkası 3	~ 50.8 kg 22 şilin 2 penny 1 ha'penny
Demir İngiliz	okkası 1 ^{20/40}	~ 50.8 kg 11 şilin 1 penny 1 fathing
Demir Rus	okkası 2 ^{10/40}	~ 50.8 kg 16 şilin 8 penny
Pirinç	okkası 1 ^{26/40}	~ 0.453 kg 1 şilin 4 penny
Sabun	okkası 5	~ 0.453 kg 3 şilin 3 fathings
Tabaklanmış Deri	okkası 15	~ 0.453 kg 11 şilin 3 fathings
Çelik	okkası 4 ^{10/40}	~ 50.8 kg 31 şilin 5 penny 3 fathings
Çuha, Fransız 5 kron	piki ¹³⁵ 32	yardası (~ 0.91 m) 7 şilin 10 penny
İplik 16/24	demeti 50	demeti 9 şilin 3 penny
Patiska	parçası 70	parçası 12 şilin 11 penny 1 ha'penny
Yerli 40 inç 36 yarda	parçası 60	parçası 11 şilin 1 penny 1 fathing
Yerli 32 inç 24 yarda	parçası 47	parçası 8 şilin 8 penny 1 fathing
Zebra	parçası 28	parçası 5 şilin 2 penny 1 fathing
Baskı Kalıbı	parçası 65	parçası 12 şilin 1 ha'penny
Fes	düzinesi 67	düzinesi 12 şilin 4 penny 3 fathings
Kağıt, mektup	topu (500 adet) 25	topu 4 şilin 7 penny 1 ha'penny

SONUÇ

Babası Levant Company'de tüccar olan Niven Kerr, raporların kapsamından da anlaşıldığı üzere iyi bir eğitim almış ve İngiltere Dışişleri Konsolosluk Servisi'nde genç yaşta göreve başlamıştır. Kerr, babasının mesleği sebebiyle Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalardan erken yaşta haberdardır. Genç yaşta konsolos olmasına rağmen Kıbrıs'ta başarıyla görev yapmıştır. Nitekim 1849 yılında Osmanlı Devleti'nin Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Rodos merkezli olarak yapılanmasından sonra Londra hükümeti tarafından aralarında Kıbrıs'ın da olduğu bu eyalete bağlı adaların bulunduğu bölgeye konsolos olarak atanmıştır.

¹³⁴ N.A. FO. 78/621, 156.

¹³⁵ Kumaşlar, 27 inç (1 inç ~ 2.54 cm.) karşılık gelen pik ile ölçülüyordu. N. A. FO. 78/621, 157.

Niven Kerr tarafından hazırlanan 1845-46 tarihli raporlarda ağırlıklı olarak adada üretilen ürünler ve bunların özellikleri, ihracat ve ithalat kalemleri yer almaktadır. Kerr'in ihracatın artırılmasına yönelik tavsiyeleri dikkate değerdir. Özellikle ipek üretimi ve koyun yünü ihracatında yaşanan sıkıntıları açık olarak ifade edildiği görülmektedir. Raporlarda dokuma alanında faaliyet gösteren işletmelerin kuraklık ve çekirge istilası sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılara bağlı olarak büyük çoğunluğunun kapandığı ve bu alanda üretimin azaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm bunlara ilave olarak, raporda dile getirilen hususların incelenmesi; bu dönemde adada var olan endüstri, zanaatkarların iş kolları, günlük ücretleri, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgeleri veya bir bütün olarak konu hakkında yapılacak çalışmalara katkı sunacak niteliktedir.

Kerr'in raporuna yansıyan bakış açısı; bu raporun, emperyalist bir imparatorluğun vizyon sahibi bir diplomatı tarafından kaleme alındığını açıkça göstermektedir. Zira konsolos, ada hakkında yalnızca iktisadi gözlemler ve analizler yapmamış, bir bakıma ada toplumunun psikolojik hallerini de gözlemlemiştir. Kerr, ada halkının umutsuz olduğunu, bu yönetimle düzelme yaşanamayacağına inandığını ifade ederek İngiliz yöneticilere adanın yeni bir yönetim anlayışına ihtiyacı olduğunu dile getirilerek, İngiltere Hükümeti'ne adanın sahiplenilmesi gereğini ima etmiştir.

Niven Kerr, raporlarında müstakbel İngiltere Hükümeti ile Osmanlı Devleti'nin idari anlayışlarını, Osmanlı Devleti aleyhine olacak şekilde karşılaştırma yoluna da gitmiştir. Burada bir bakıma, ön yargılı olarak, Osmanlı yönetiminin uygulamalarını gündeme getirip, adada iyi bir yönetim olduğu takdirde yapılması gerekenleri dile getirmiştir. Kerr'in bu politik arzusuna rağmen, 1878 yılından sonra ada yönetimi İngilizlere geçtikten sonra da yaşanan sıkıntılar devam etmiştir. Adada yaşayanlar bu dönemde de benzer zorluklarla karşılaşmış bir kısmı da adayı terk etmek zorunda kalmıştır. Raporlarda yer alan tarıma yönelik sulama ve ağaçlandırma konuları hâlen günümüzde adada eksikliği yaşanan konular arasındadır.

Niven Kerr'in 1845 ve 1846 yıllarına ait kapsamlı raporları sadece ticari konularla sınırlı kalmamıştır. Adanın kalelerinin ve askerlerinin durumu hakkında değerlendirmelerde bulunulması emperyalist bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir. Daha adada görevine başlamadan İngiliz yönetimi tarafından Kıbrıs hakkında kapsamlı bir rapor hazırlanması istenmiş olmalıdır. 1843 yılında göreve başlayan Niven Kerr, her ne kadar raporlar yıllık olsa da bunların hazırlanması için kapsamlı ön çalışma yapmış olmalıdır. Nitekim ilk raporunu göreve başladıktan iki yılı geçkin bir süre sonrası kaleme almıştır. O güne kadar böyle ayrıntılı bir rapor hazırlanmamış olması, ona böyle bir görev

verildiği şeklinde değerlendirilebilir. Fransızların Mısır'ı işgali sırasında lojistik üs olan adanın stratejik öneminin farkında olan İngiliz yönetimi hazırlanan raporlar sayesinde ada hakkında önemli bilgilere sahip olmuştur. 1869 yılında İngiltere ticareti için ayrı bir öneme sahip olan Süveyş Kanalı'nın açılması stratejik açıdan Kıbrıs'ın önemi bir kat daha arttırmıştır. İngiltere 1877-1878 savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yenilmesini fırsat bilerek Kıbrıs'ın yönetimini ele geçirmiştir.

Niven Kerr tarafından hazırlanan raporlar incelendiğinde; bunları kaleme alan konsolosun görüşlerini yansıtmakla birlikte kendisini görevlendiren İngiliz hükümetinin bakış açısını ve görevlendirdiği konsoloslardan beklentilerini yansıtması açısından dikkate değerdir. Nitekim bu raporların hem hazırlanmış olması hem de içerdiği konular ve yansıttığı bakış açısının incelenmesi sayesinde, döneminin üzerinde güneş batmayan imparatorluğu olarak kabul edilen İngiltere'nin nasıl büyük güç olduğunu anlamak daha kolay olacaktır. Bunun yanında aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin başta diğer Avrupa devletleri, Amerika, Rusya ve özellikle de İngiltere'de bulunan sefaretlerindeki hariciye mensubu memurlarının hazırladığı raporlarla, ilgili devletlerin görevlileri tarafından hazırlanan raporları kıyaslamak ayrı bir çalışma konusudur. Böyle bir karşılaştırmanın, bu devletlerin olaylara bakışını yansıtmaları açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları / Primary Sources

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İstanbul, BOA

BOA, A.}DVN.MHM. 8-A/69, 8-A/71, 12/26.

BOA, A.}MKT. 23/82, 34/5, 39/46.

BOA, A.}TŞF. 3/63.

BOA, C.DH. 139/6948.

BOA, C.NF. 20/989.

BOA, HR.TO. 211/10.

BOA, İ.DH. 104/5252.

BOA, İ.HR. 53/2520.

BOA, İ.MVL. 63/1203.

KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne

KŞS. (Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri)

38, 39, 40, 41, 42, 47.

National Archive Kew/London, N.A.

İngiltere Konsolosu Niven Kerr'in 1845-1846 Yıllarına ait Raporlarına göre Kıbrıs...

N.A. FO. 78/621; 78/661 A; 78/802; 195/102.

Raporlar, Bültenler

Bultens and Others State Intelligence For The Year 1877. by T. Walker, Harrison and Sons, 1877.

Bulletins of State Intelligence, &c. 1843. F. Watts, Cannon-row, 1843.

Johnstone's London Commercial Guide, and Street Directory, Commercial Guide, and Street Directory. Barnab and Farley, 1818.

Report From Committees: Eighteen Volumes, (12. Part II.), Miscellaneous Expenditure Part II, Session 18 November 1847-5 September 1848. XVIII-II, 1847-1848.

Reports From Committees: Account, Public; Appellate Jurisdiction [H.L.]; Diplomatic and Consular Services, Session 6 February-10 August 1872. 7, by The House of Commons.

The Annual Register, For The Year 1843, or a View of the History and Politics of the year 1843. F& J. Rivington, 1844.

The Annual Register, For The Year 1849, or a View of the History and Politics of the year 1849. F& J. Rivington, 1850.

The Annual Register, For The Year 1853, or a View of the History and Politics of the year 1853. F& J. Rivington, 1854.

The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1865.

The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Hand Book 1874.

The Foreign Office List, Forming and Compleat British Diplomatic and Consular Hand Book, 1877.

The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book, 1899.

The Gentleman's Magazine by Sylvanus Urban, XX., New Series. John Bowyer Nichols and Son, 1843.

Thom's Irish Almanac and Official Directory of the United Kingdom for the Year 1857. Ander Thom and Sons, 1857.

Gazeteler

- The Edinburgh Gazette, N: 5913, 23 November 1849.
The London Gazette, N: 21038, 16 November 1849.
The London Gazette, N: 22858, 27 May 1864.
The London Gazette, N: 24428, 2 March 1877.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Arı, B. (2003). *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and The Dutch Capitulations of 1612*. Unpublish Phd, The Department of History Bilkent University.
- Arslan, İ. (2009). İngiliz konsolos raporları ışığında XIX. yüzyıl ortalarında Drama Sancağı'nda tütün yetiştiriciliği ve ticareti. *Turkish Studies*, 4(3), 154-178.
- Aymes, M. (2013). *A Provincial History of the Ottoman Empire Cyprus and the Eastern Mediterranean in the Nineteenth Century*. Taylor and Francis.
- Bent, J. T. (1893). *Early Voyages and Travels in The Levant*. Hakluyt Society.
- Cobham, C. D. (1908). *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus*. Cambridge University press.
- Çelik, C. (2021). 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında Kıbrıs. Ö. Çakır, K. Çiftiyıldız (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar V* içinde (s.351-391). Berikan.
- Çelik, C. (2021). *İdari ve Sosyal Dinamikleriyle İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878-1914)*. Libra.
- Çiçek, K. (2001). Diplomat, Banker ve Tüccar: 18. Yüzyıl Başlarında Larnaka'da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye. *Osmanlı Araştırmaları*, 21, 269-283.
- Demir, R. (2021). *Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri (1580-1699)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demiryürek, M. (2008). XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Nederlanda ilişkileri ve Niderlanda'nın Kıbrıs konsolosluğu. *Kebikeç*, 25, 103-150.
- Demiryürek, M. (2017). *Ottoman Documents on the English Ottoman Empire (1700-1800) Consulates, Consuls and Travellers*. The Isis Press.

İngiltere Konsolosu Niven Kerr'in 1845-1846 Yıllarına ait Raporlarına göre Kıbrıs...

- Demiryürek, M. & Yazar, H. (2017). Osmanlı arşiv belgelerine göre Kıbrıs'ta İngiltere konsoloslugu (1700-1800). *Belleten*, 81 (290), 89-134.
- Dinç, G. (2016). The Ports of Cyprus and the French Invasion of Egypt (1798-1801). *Mediterranean Studies*, 24(1), 23-46.
- Dinç, G. (2018). Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878). *Bilig*, 84, 243-271.
- Dörtok-Abacı, Z. (2006). İngiliz Konsolosluk belgeleri ışığında Bursa ekonomisi (1848 - 1896). *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(11), 159-171.
- Drummond, A. (1745). *Travels Through Different Cities of Germany, Italy, Greece, and Several Parts of Asia, as far as the banks of the Euphrates: In a Series of Letters*. W. Strahan.
- Epstein, M. (1908). *The Early History of the Levant Company its Foundation and its History to 1640*. George Routledge & Sons Limited.
- Erdönmez, C. (2004). *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Erdönmez, C. (2011). Tanzimat devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki faaliyetleri (1839-1856). *Bilig*, 58, 91-118.
- Erdönmez, C. (2019). Şer'iyye sicillerine göre XIX. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı-Rusya ilişkilerinin Kıbrıs'a yansımaları: Konsoloslar, tüccarlar ve ticaret. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 139-164.
- Erlor, M. Y. (2002). Kıbrıs'ta Çekirge İstilasası (1845-1869). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, X(1), 195-204.
- Fisher, S. (2003). The world are looking to us .... for Cyprus': the first British Admiralty survey of the island by Thomas Graves in 1849. *Journal of the International Map Collectors' Society*, 95, 35-47. https://www.imcos.org/wp-content/uploads/2016/10/Imcos95_winter2003_web.pdf, Erişim tarihi: 14.07.2021.
- Fletcher, J. (2008). Niven Kerr-Times Three. <https://www.genealogy.com/forum/regional/countries/topics/englandcountry/128884/>, Erişim tarihi: 19.10.2021.
- Gökbilgin, M. T. (1979). Konsolos *MEB İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 836-840). Milli Eğitim basımevi.

- Gürkan, H. M. (2000). *Tarih İçinde Kıbrıs*. (Remzi Yektaoğlu Yay. Haz.) Galeri Kültür yayınları.
- Hadjianastasis, M. (2004). *Bishops, Acas and Dragomans: A Social and Economic History of Ottoman Cyprus 1640-1704*. Unpublish Phd, University of Birmingham.
- Hill, G. (2016). *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*. (Nazım Can Serbest, Çev.) Türkiye İş Bankası yayınları, 2016. (2010, İlk Basım 1952).
- Jeffery, G. (1918). *A Description of the Historic Monument of Cyprus*. Government printing office.
- İnalçık, H. (2000). İmtiyâzât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 22, s.245-252). Diyanet Vakfı yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2004). *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*. İletişim yayınları.
- Kurat, A. N. (1953). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*. Türk Tarih Kurumu basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri I (1580-1838)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1983). Osmanlı iktisad tarihi açısından konsolosluk raporlarının ehemmiyeti ve kıymeti. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 151-166.
- Kütükoğlu, M. S. (1999). Ahidnâmeler ve ticaret muâhedeleri. G. Eren (Ed.), *Osmanlı içinde* (Cilt III, s.329-41). Yeni Türkiye yayınları.
- Lang, R. H. (1878). *Cyprus: Its History, Its Present Resources and Future Prospects*. Macmillan and Co.
- Luke, H. (1969). *Cyprus Under the Turks 1571-1878: A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus Under the Levant Company and After*. Oxford University press.
- Özkul, A. E. (2011). Kıbrıs'taki İngiliz konsolosluğu ve faaliyetleri. H. Çoruh M. Y. Ertaç-M.Z. Köse (Ed.), *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası* içinde (s.303-351). Yeditepe yayınevi.

- Özkul, A. E. (2012). Osmanlı Kıbrısı'nda ipek üretimi ve ticareti. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Salim Çöhce, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın, (Ed.), 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, içinde (Cilt V. 2395-2409). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayınları.
- Özkul, A. E. (2013). The Consuls and their Activities in Cyprus under The Ottoman Administration (1571-1878). *Turkish Studies*, 8(2), 239-283.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914* (4. Baskı). İletişim yayınları.
- Pringle, D. (2019). The Protestant Tombs in The Orthodox Churchyard of St Lazarus in Larnaca and Environs, 1673–1849. *Annual Review of the Cyprus Research Centre*, 39, 257-312.
- Samani, H. (2006). *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Samani, H. (2017). Tanzimat döneminde Kıbrıs ticareti. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 790-814.
- Savaş, A. İ. (2002). Konsolos. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 26, s.178-180). Diyanet Vakfı yayınları.
- Saylan, K. (2018). Erzurum konsolosluk raporlarına göre 20. Yüzyıl başlarında Diyarbakır ticareti. *Journal of Social Sciences*, 8(16), 243-261.
- Stevens, J. (1710). (Ed.) *The Travels of Peter Teixeira from India to Italy by Land A View of the Universe: Or, a New Collection of Voyages and Travels into All Parts of the World With the Geography and History of Every Country*. J. Knapton.
- Türkhan, M. S. (2014). *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Haleb*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkhan, M. S. (2015). Doğu Akdeniz'de İngiliz ticareti: İskenderun-Londra hattında İngiliz ticaret filosu (1704-1706). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, IV(2), 27-60.

- Türkhan, M. S. (2019). Osmanlı-İngiliz ticaret tarihinin İngiliz arşiv kaynakları: State Papers tasnifi üzerine bir değerlendirme. *History Studies*, 11(5), 1753-1772.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). Ondokuzuncu asir başlarına kadar Türk-İngiliz münasebetlerine dair vesikalar. *Belleten*, XIII(51), 571-648.
- Vlami, D. (2015). *Trading With the Ottomans The Levant Company in the Middle East*. I.B.Tauris & Co.
- Wilson, D. (2011). List of British consular officials in the Ottoman Empire and its former territories, from the sixteenth century to about 1860. [http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey\(1581-1860\)-D_Wilson.pdf](http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey(1581-1860)-D_Wilson.pdf), Erişim tarihi: 10.10.2021.
- Wood, A. C. (1964). *A History of the Levant Company*. (2nd edition). Frank Cass & Co.
- Yazıcı, O. & Tekin, A. S. (2017). Pedro Teixeira'in Seyahatnamesine göre XVIII. yüzyilin başlarında Osmanlı Devleti'nin güney vilayetleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 161-173.
- Yılmaz, Ö. (2016). Türk deniz ticaret tarihinin kaynağı olarak konsolos raporları. Rahmi Deniz Özbay, Cihan Yapıştıran (Yayına Hazırlayan), *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler kitabı* içinde (s. 311-330). İstanbul yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This article provides an introduction concerning British consuls on Cyprus. At the time Niven Kerr was appointed British consul on Ottoman Cyprus in 1843 there was very little British trade with Cyprus. An aim of this article, which addresses the period from 1843 to 1849, is to show the importance of the Consular Report concerning Ottoman Cyprus of 1845 and its completion of 1846 that was presented by Niven Kerr. Although this report is mentioned by George Hill and Harry Luke in the multivolume History of Cyprus, aspects of these reports were ignored and its importance was not displayed as a whole, and in particular, the island's productivity with its exports and imports. These reports have not to date been the subject of a Turkish article.

Method: Primarily the reports prepared by Niven Kerr, other Ottoman archive documents and sharia records of the period were examined. In the light of this information, the attempt is made to understand the economic situation of the

island of Cyprus at that time. In addition, some biases in these reports were determined in the light of the information found in other sources.

Results: The 1845 and 1846 reports address a wide range of subjects, which, at that time, were comprehensive reports for British consular reports from Cyprus. In part this was a consequence of the change from Levant company consular appointments, who concentrated upon trade, to government appointees with a wider field of responsibility. Earlier consular reports from Cyprus had been largely trade related, this was the first report that addressed matters such as: the need for a British topographical map of the island, requested in 1845, the response was undertaken from 1849. These reports provided detailed information on population, wages, the confessional affiliations of the population, mining, industry, crafts, including weaving, cloth printing, silk thread production and weaving, daily wages for craftsmen, livestock: sheep, goats, cattle, pigs, turkey, chicken, game; forestry, water sources, and agriculture, land-soil types and respective land prices, and crops, including: wheat, barley, cotton, silk, natural dyes, olive oil, grapes and wine, locust-beans/carob, wool and salt combined provided in value 80% of exports, even though there were problems with the dirt in the exported wool. These reports displayed both the advantages of the island and the problems, including the frequent drought and the major locust problem, together with indicating some solutions to both of these problems. Imports to the island included: Sugar, coffee, cloth of various types, iron, gunpowder and the fez. The report notes the market garden sector would be greatly improved if European implements were utilised, but the small-holders were conservative and refused to employ modern implements. The drought and the locusts, the consul regarded, together with the Ottoman administration, as the major problems facing the island.

Conclusion and Discussion: This article also provides information from the relevant sharia registries in Cyprus and Istanbul, Ottoman archival documents and of the general situation of Cyprus at the time Niven Kerr's reports were prepared. Discrepancies and where these reports seem biased, are noted. It is the case that some of the problems highlighted in these reports of 175 years ago remain today, including the matter of re-forestation, reservoirs and water distribution to agricultural lands. Further, the report holds out no hope for the future of the island and its populations under Ottoman administration. The implication being, although not stated, that the island and its peoples would be better served under a British administration, which, combined with the requested cartographic work, placed the island on the list of prospective profitable British Imperial possessions.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.56887>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	11.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	14.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karataş, İ. (2022). 12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu. *Journal of History School*, 56, 226-262.

12 MART DÖNEMİNDE İDAM CEZASI TARTIŞMALARI: TABİİ SENATÖRLERİN TUTUMU

İsrafil KARATAŞ¹

Öz

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde gerçekleştirilen her üç darbe döneminde de siyasi suçlar için idam cezaları tartışmaları gündeme gelmiştir. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyeleri, Başbakan Adnan Menderes ve iki bakan arkadaşının (Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan) idam cezalarını oybirliği ile onaylamışlardır. Darbe döneminin sona ermesiyle birlikte Cumhuriyet Senatosu'nda tabii senatör olarak görev alan eski komite üyeleri, 12 Mart döneminde yaşanan idam tartışmaları karşısında bu sefer çok farklı bir duruş sergilemişlerdir. Bu dönemde Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının (Yusuf Arslan ile Hüseyin İnan) idam cezalarının yerine getirilmesinin karşısında yer almışlardır. Menderes ve arkadaşlarının idamlarını siyasi hayatları boyunca sürekli eleştiren sağ partiler ise, 12 Mart döneminde idam cezalarının lehinde faaliyet göstermişlerdir. 12 Mart döneminin idam tartışmalarının en yoğun yaşandığı yerler; Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu olmuştur. Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki idam cezası tekliflerinin iki kez görüşüldüğü Senato'da sağ partiler ile benzer görüşe sahip senatörler, idam cezalarının yerine getirilmesini savunurken; tabii senatörler özellikle CHP Grubu ile birlikte hareket ederek idamların durdurulması için büyük bir mücadele vermişlerdir. Farklı fikirlere sahip grupların idam cezaları hakkında görüşlerini paylaştığı Senato'da bir hayli enteresan tartışmalar yaşanmıştır. Bu araştırmada amaçlanan; tabii senatörlerin 12 Mart dönemindeki idam cezası tartışmaları karşısında nasıl bir duruş sergilediklerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda idamların lehinde olan senatör ve partiler ile idamların aleyhinde olan tabii senatörler arasındaki tartışmaların içeriği ve sonuçlarını detaylıca irdelemektir. Araştırmanın hazırlanmasında Senato

¹ Öğr. Gör. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, israfil.karatas@alanya.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4940-9344.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

tutanakları başta olmak üzere gazete haberleri, hatıratlar ve çeşitli telif eserlerden faydalanılmıştır. Yöntem olarak da doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tabii Senatörler, İdam Cezaları, 12 Mart Muhtırası, Deniz Gezmiş, Askeri Darbeler.

Capital Punishment Debates During March 12 Period: Attitude of Senators for Life

Abstract

In all three coup periods, which took place on 27 May 1960, 12 March 1971, and 12 September 1980, debates on capital punishment for political crimes were at the top of the agenda. The members of the National Unity Committee, which carried out the May 27 coup, unanimously approved the capital punishments of Prime Minister Adnan Menderes and his two minister friends (Fatin Rüştü Zorlu and Hasan Polatkan). With the end of the coup period, former committee members who served as senators for life in the Senate of the Republic had a very different attitude this time towards capital punishment debates that took place during the March 12 period. During this period, Deniz Gezmiş and his two friends (Yusuf Arslan and Hüseyin İnan) were against the execution of the capital punishment. On the other hand, right-wing parties that constantly criticize, throughout their political lives, the capital punishments of Menderes and his friends, acted in favor of capital punishment during the March 12 period. The places where capital punishment debates of the March 12 period were most intense were the National Assembly and the Senate of the Republic. While senators, who share similar views with right-wing parties, advocated the execution of capital punishment, senators for life put up a great struggle to stop capital punishments especially by acting together with the Group of Republican People's Party (CHP) during the Senate meetings, where the death penalty proposals for Gezmiş and his friends were discussed twice. There were quite interesting debates in the Senate, where groups with different views shared their opinions on capital punishment.

The aim of this research is to analyze the attitude of the senators for life towards capital punishment debates during the March 12 period. At the same time, the aim is to analyze the content and results of the debates between senators and parties who are in favor of capital punishment, and the senators for life who are against capital punishment in detail. In the preparation of the research, especially the Senate minutes, newspaper news, memoirs, and various copyrighted works were used. Document analysis technique was used as the method of study.

Keywords: Senators for Life, Capital Punishment, March 12 Memorandum, Deniz Gezmiş, Military Coups.

GİRİŞ

Türk demokrasisi farklı tarihlerde başarılı ve başarısız olmak üzere çeşitli askeri darbelerle karşı karşıya kalmıştır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri ile 28 Şubat 1997 postmodern darbesi başarılı olmuş ve demokrasi bir süreliğine sekteye uğramıştır. Bunun yanı sıra 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 Albay Talat Aydemir, 27 Nisan 2007 E-Muhtıra ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.² Gerekçeleri her ne olursa olsun başarılı olan askeri darbeler içerisinde 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin sonuçlarına bakıldığında askeri rejim tarafından idam cezalarının uygulandığı görülmektedir. Bununla askeri rejimin otoritesinin ve meşruluğunun kanıtlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

27 Mayıs darbesinden sonra yapılan yargılamalar sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan idamla cezalandırılmışlardır.³ 12 Mart Muhtırasıyla da illegal sol bir örgüt olan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) lideri Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı (Yusuf Arslan ile Hüseyin İnan) idama mahkûm edilmişlerdir.⁴ Yine benzer şekilde 12 Eylül darbesi döneminde askeri mahkemelerin yaptığı yargılamalar sonucunda 25'i siyasi, 23'ü adi suçlu olmak üzere 48 kişi idam cezasına çarptırılmışlardır.⁵

27 Mayıs darbesini gerçekleştiren 38 kişilik Milli Birlik Komitesi (MBK),⁶ 12 Haziran 1960'ta mevcut anayasayı ortadan kaldırarak geçici bir anayasa ilan

---

² Hakkı Uyar, "Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı (2020), s. 88.

³ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleme: İrvın C.Schınk, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2013, s. 213.

⁴ "Gezmiş, Aslan ve İnan İdam Edildi", *Milliyet*, 7 Mayıs 1972, s. 1, 9.

⁵ "12 Eylül 1980'den Bugüne Kadar", *Milliyet*, 11 Kasım 1983, s. 6.

⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 9.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 153. 27 Mayıs darbesinden sonra MBK içinde bir takım anlaşmazlıklar yaşandı ve Alparslan Türkeş ile 13 arkadaşı diğer MBK üyelerinin aksine sivil yönetime hemen geçilmeyerek bir süre daha askeri rejime devam edilmesini savundu. Komite içindeki çekişme sonucunda 13 Kasım 1960'da Türkeş ve 13 arkadaşı tasfiye edildi ve MBK sayısı 38'den 24'e düştü. William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 172-173. 38 kişiden oluşan MBK üyeleri ise, şu isimlerden oluşuyordu: "Cemal Gürsel (Başkan), Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler". "Milli Birlik Komitesi", *Milliyet*, 13 Haziran 1960, s. 1. 13 Kasım 1960 tarihli tasfiye sonucunda MBK'dan

etmiştir. Bu anayasa göre, MBK yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini devlet başkanının atadığı ve kendisinin onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanabilecektir. Yargı yetkisi MBK'dan bağımsız olmakla birlikte idam cezalarını onaylama ve veto yetkisi yine MBK'ya aitti.⁷ Milletvekilleri dâhil Demokrat Parti'nin tüm yönetici kadrosunu yargılamak üzere derhal Yüksek Adalet Divanı (YAD) kurulmuş⁸ ve 14 Ekim 1960'ta başlayan duruşmalar 11 ay sürmüştür. 588 kişinin yargılandığı davanın sonunda eski Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da içinde bulunduğu 15 kişiye idam, 31 kişiye müebbet, 402 kişiye çeşitli cezalar verilirken, 135 kişi için beraat kararı çıkmıştır.⁹ Akabinde 15 kişinin idam dosyaları YAD tarafından MBK'ya gönderilmiştir. Bu arada siyasi suçlara idam cezasının verilmesine karşı olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel nezdinde idamların durdurulması için bazı girişimlerde bulunmuştur. Fakat bütün bu girişimlere rağmen Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idam cezaları MBK tarafından onaylanmış ve diğer 12 kişinin cezaları ise müebbet hapis cezasına çevrilmiştir.¹⁰

Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam cezaları 16 Eylül 1961'de yerine getirilirken,¹¹ Menderes'in hastalığı nedeniyle idamı ertesi günü, 17 Eylül'de, gerçekleştirilmiştir.¹² MBK'nın onayından geçerek idam edilen Menderes ve iki arkadaşı için isnat edilen en önemli suç, Türk Ceza Kanunu (TCK)'nun 146.maddesine giren anayasayı ihlal suçuydu. 146.maddeye göre, *“Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanunla teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskâta veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, idam*

çıkartılan isimler de şunlardır: “Fazıl Akkoyunlu, Rifat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmaz, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş”. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 225.

⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, 4.Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 211; İsrail Karataş, “Talat Aydemir ve Arkadaşlarının İdam Cezaları Karşısında Tabii Senatörlerin Tutumu”, *Tarih Araştırmaları IV*, Ed. Ahmet Gözlü-Aydın Efe, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2021, s.112.

⁸ Eroğul, 2013, s. 207.

⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, 5.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 96.

¹⁰ Nurullah Kırkpınar ve Fevzi Çakmak, “27 Mayıs 1960 Müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne Türkiye'de Siyasi Yasak ve Mahkumiyetler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı (2020), s. 250.

¹¹ “Zorlu ve Polatkan İdam Edildi”, *Milliyet*, 17 Eylül 1961, s. 1.

¹² “Menderes İdam Edildi”, *Milliyet*, 18 Eylül 1961, s. 1.

cezasına mahkûm olur".¹³ Anlaşılacağı üzere, Menderes ve iki arkadaşı anayasayı ihlal suçunu işledikleri kabul edilerek idam cezasına mahkûm edilmişlerdir. 12 Mart döneminde askeri mahkemelerce idam cezasına çarptırılan Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı da TCK'nın 146/1 maddesi gereğince suçlu bulunmuşlardır.¹⁴ Fakat Menderes ve iki arkadaşının idamına oy birliği ile onay veren MBK üyeleri, tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'nda¹⁵ siyasi suçlara idam cezasının verilmesinin yanlışlığına değinerek Gezmiş ve iki arkadaşının idamlarına karşı duruş sergilemişlerdir. Bu süreçte tabii senatörler, Gezmiş ve iki arkadaşının idamını engellemek için büyük bir mücadele vermişlerdir. 12 Mart dönemi ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen Senato'daki idam cezası görüşmelerinde idamların aleyhinde en çok çalışma gösterenlerin 27 Mayısçı tabii senatörler olduğuna ilişkin ayrıntılı bir çalışma kaleme alınmamıştır. Bu araştırma bu alandaki eksikliği gidererek yakın dönem Türk siyasi tarihi çalışmalarına yönelik önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

---

¹³ Hale, 2014, s. 169.

¹⁴ "Gezmiş, İnan ve Aslan'ın İdamlarını Yargıtay Onayladı", *Akşam*, 11 Ocak 1972, s. 1, 7.

¹⁵ 1961 Anayasası'yla birlikte çift meclis sistemine geçilmiştir. Yasama organları; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşuyordu. Türkiye'nin yeni tanıştığı Cumhuriyet Senatosu'nda seçim ile gelen 150, cumhurbaşkanınca seçilen kontenjan 15 üye ve eski MBK üyeleri ve cumhurbaşkanlarından oluşan tabii senatörler bulunuyordu. Çavdar, 2013, s. 102. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren MBK, tabii senatör sıfatıyla Senato'ya girerek hem kurdukları rejimin "gözetmenliğini" yapacaklar hem de ileride darbecilik suçlamaları karşısında kendilerini koruma altına alacaklardır. Öte yandan da Senato içinde ordunun bir nevi temsilciliği görevini yerine getireceklerdir. Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 94. Cumhuriyet Senatosu'nda 1961 Anayasası'nın kabul edilmesiyle birlikte 26 tabii üye görev yapmıştır. Bunlardan üçü, İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk, eski cumhurbaşkanı olmaları nedeniyle tabii senatör seçilirken, diğer 23 kişi ise MBK üyesi olmaları münasebetiyle tabii senatör sıfatını almışlardır. 1971 yılına gelindiğinde tabii senatör sayısı 18'e düşmüştür. İrfan Baştuğ ve Fikret Kuytak ölmüş, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa etmiştir. Tuncay Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Türkiyat Mecmuası*, C.21, S.2, Y.2011, s. 300. Tabii senatörler, 1964 yılında Senato içinde Milli Birlik Grubu (MBG) çatısı altında bir araya gelmiştir. 1971 yılı itibarıyla 18 kişinin yer aldığı MBG üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı: Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Kamil Karavelioğlu, Sami Küçük, Sezai Okan, Fahrettin Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I.Cilt: 1961-1964*, TBMM Vakfı Yayınları No:16, Ankara, 1998, s. 9-10.

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Faaliyetleri ve Cezalandırılması

Temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan 1961 Anayasası, Türkiye'nin o güne kadar karşılaşmadığı demokratik bir hukuk çerçevesi yaratmıştır. Anayasanın açtığı bu özgürlük ortamında önceki yıllarda arka planda yer alan çeşitli siyasal akımlar, kendilerini özgürce ifade etmeye başlamışlardır. Bu anlamda ortaya çıkan ilk akımlar, sol akımlardır. 1961 yılından itibaren su yüzüne çıkmaya başlayan bu akımlar, başlıca iki eksene dayanıyordu. Birinci eksen, marksizmi reddeden bir sosyalizm savunuculuğuydu. Atatürkçü yani antiemperyalist ve ilerici aydınlarla öğrenciler, dayandığı başlıca toplumsal güçlerdir. Amaçlarının Türkiye'nin bir an önce tam bağımsızlığını sağlama ve sosyal adalet içinde hızlıca kalkınmasını sağlamak; stratejileri ise, partiler düzeni dışında bir takım güçleri harekete geçirerek Türkiye'de ilerici bir diktatörlük kurmak olarak tarif edilen bu eksenin, on yıllık süre zarfında taktiksel olarak önemli değişikliklere uğradığı görülmektedir. *Yön Dergisi*'nin yayın hayatına girmesiyle kendisini belli eden bu akım, düzeni değiştirmek için ilerici subayların desteğine güvenmişlerdir. Zamanla bu görüşün değişmesiyle birlikte bazıları, iktidar değişiminin ancak köy ve kent gerillacılığı ile sağlanabileceğini savunarak silahlı bir devrim hareketine geçeceklerdir.¹⁶

Sol akımlar içerisinde ikinci büyük eksen ise ideoloji olarak marksizmi, toplumsal dayanak olarak işçi sınıfını seçen Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ydi. 1961 yılında bir grup sendikacı tarafından kurulmuş olan TİP, birinci eksenin aksine yasal yollardan iktidara gelmeyi hedefliyordu.¹⁷ Fakat milli bakiye sisteminin kaldırılması sonucunda TİP'in meclise daha fazla milletvekili göndermesinin önüne geçilmiş ve yapılan 1969 Genel Seçimlerinde TİP'in milletvekili sayısı 15'ten 2'ye düşmüştür. TİP'in sistem dışına itilmesi, önceden beri düzen değişikliği için darbeci yöntemleri yani parlamento dışı yöntemleri savunan solcular için önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur.¹⁸ Bunun sonucunda birinci eksenin toplumsal dayanağını oluşturan gençler; fikirleri doğrultusunda düzeni değiştirmek için parlamento dışı, illegal yöntemleri denemeye başlamışlardır. Gerilla savaşını başlatmak için bazı gençler, Filistin'e Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (El-Fetih) ait kamplarda silah eğitimi almaya gitmişlerdir. Filistin'e gerilla eğitimi almaya gidenlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Bunlar içerisinde Hüseyin İnan, Alparslan Özdoğan, Müfit Özdeş, Mustafa Yalçınar,

¹⁶ Eroğul, 2013, s. 226-227; İsrail Karataş, "Milliyetçi Muhafazakar Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı'nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40 (2020 Bahar), s. 256-257.

¹⁷ Eroğul, 2013, s. 228; Karataş, 2020b, s. 257.

¹⁸ İsrail Karataş, "12 Mart Müdahalesine Giden Yolda Cumhurbaşkanı'na Gelen Şikayet ve Öneriler", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1958.

Kadir Manga, Yusuf Küpeli, Deniz Gezmiş ve Kuydul Turan gibi sol devrimci gençliğin tanınmış isimleri yer almıştır.¹⁹

Dev-Genç içerisinde çıkıp silahlı mücadeleyi savununlar da kendi içerisinde iki ayrı gruba bölünmüştür. Deniz Gezmiş'in önderliğini yaptığı grup, gerilla savaşını kırdan başlatıp şehirleri kırdan kuşatma biçiminde bir devrimci mücadeleyi öngörüyordu. Bunlar, 1970 yılının sonbaharında THKO isimli silahlı bir örgüt kurmuştur. Kurucuları arasında Deniz Gezmiş'in yanı sıra Hüseyin İnan, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil, Alparslan Özdoğan ve Cihan Alptekin yer alıyordu.²⁰ Mahir Çayan'ın liderliğindeki grup ise, THKO'nun kırdan kente devrim taşıma stratejisi yerine şehir gerillasına ve şehir eylemleri modelini savunuyordu. Bu amaçla Mahir Çayan'ın öncülüğünde Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi (THKP-C) isminde bir silahlı örgüt kurmuşlardır.²¹ Kurucuları arasında Mahir Çayan, İrfan Uçar, Ulaş Bardakçı, Yusuf Küpeli, Hüseyin Cevahir ve Ertuğrul Kürkçü gibi isimler bulunuyordu.²²

THKO ve THKP-C dışında silahlı mücadeleye yönelen bir diğer örgüt ise, İbrahim Kaypakaya'nın liderliğindeki Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist (TKP/ML) ve onun askeri kolu olan Türkiye İşçi-Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO)'dur. Kaypakaya, daha çok köylü kitlelerine dayanarak devrimi kırdan kente götürmeyi amaçlamaktaydı.²³

Bakıldığında 1960'lı yıllarda anayasanın getirdiği görece özgürlük ortamında kendisine geniş bir faaliyet alanı bulan Türk solu, kısa bir süre sonra legal ve illegal olmak üzere iki farklı kutba ayrılmıştır. İlegal solu temsil eden 3 grubun içerisinde konumuz açısından en önemli olanı Deniz Gezmiş liderliğindeki THKO idi. Strateji olarak kendilerine devrim mücadelesini kırsalda başlatmaya karar veren örgüt, yaptıkları araştırmalar sonucunda en uygun yer olarak Malatya ve çevresini belirlemişlerdir. Kendilerini “*Dağcılar*” olarak adlandıran örgüt üyelerinin bir kısmı 1970 yılının Kasım ayından itibaren Malatya ve çevresinde yığınak yapmaya başlamışlardır.²⁴ Şehirde kalan diğer üyeler ise kırsaldaki arkadaşlarına finansman ve lojistik desteği sağlamak için

---

¹⁹ İsrafil Karataş, “Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarına Yönelik İdam Cezaları İle İlgili Cumhurbaşkanlığı'na Yapılan Başvurular”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler, C.1*, Ed.Oğuz Diker, Yasin Akyıldız ve Aytaç Toptaş, Gece Kitaplığı, Ankara, Mayıs 2021, s.286; Turhan Feyizoğlu, *Denizler ve Filistin*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17,27.

²⁰ Karataş, 2021a, s.287; Turhan Feyizoğlu, *Sinan: Nurhak Dağları'ndan Sonsuzluğa*, 8.Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 241-242.

²¹ Karataş, 2021a, s.287.

²² Çavdar, 2013, s. 200.

²³ Karataş, 2021a, s.287.

²⁴ Feyizoğlu, 2011b, s. 243-246.

banka soygunları ve silah kaçırma gibi eylemlere girişmişlerdir. Bu amaçla gerçekleştirilen ilk eylem, 11 Ocak 1971 tarihinde Türkiye İş Bankası'nın Ankara Emek Şubesi'nin soyulmasıdır. Veznedan 124 bin liranın alındığı banka soygununu gerçekleştirenler Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan idi.²⁵ İkinci eylem de lojistik açıdan zengin olduğu düşünülen Ankara Balgat'taki Amerikan üssüne yönelik olarak yapılmıştır. 15 Şubat 1971'de Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil ve Recep Sakın'dan oluşan grup, Balgat'taki Amerikan üssünü basmışlar ve buradaki dört günlük işgallerinin ardından bir ABD'li çavuşu kaçırmışlardı.²⁶ Yine bu grubun en önemli ve son eylemi ise 3 Mart 1971'de Ankara Gölbaşı'ndaki ABD radar üssünde görevli 4 ABD'li askeri kaçırap ABD'den 400.000 lira fidye istemesiydi.²⁷ Eylemi gerçekleştirenler arasında Gezmiş, İnan, Arslan, Cemgil, Alpaslan Özdoğan ve Mete Ertekin bulunuyordu.²⁸ Bu eylemin ardından örgüt, yayınladığı bir bildiriyle THKO'nun varlığını ve kendilerinin silahlı bir mücadele başlattıklarını kamuoyuna ilan etmiştir. Ayrıca bu bildiriye, bağımsızlık mücadelesinden söz edilmiş ve Amerikalılar başta olmak üzere düşman olarak nitelendirilen bütün yabancıları Türkiye'den kovmak adına tüm devrimcilere seslenilmiştir.²⁹ Yayımlanan şartlar, devlet tarafından yerine getirilmemiş olmasına rağmen 8 Mart'ta rehinelere serbest bırakılmıştır.³⁰

Başarısızlıkla sonuçlanan bu son eylemden sonra Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve üç kuvvet komutanı yayınladıkları bir muhtıra ile dolaylı yoldan sivil yönetime el koymuşlardır.³¹ Ankara'da daha fazla saklanamayacaklarını düşünen Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil ve Tayfur Cinemre askeri darbenin gerçekleşmesinden hemen sonra Malatya'daki THKO'lulara katılmak üzere motosikletleriyle yola çıkmışlardır. Fakat Malatya'ya ulaşmadan Arslan, Sivas'ta girdiği çatışmada yaralı olarak yakalanmış, Gezmiş ise kaçamayacağını düşünerek teslim olmuştur.³² Hüseyin İnan da dayısının ihbarıyla Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde yakalanmıştır.³³

THKO'nun kırsaldaki yapılanmasının çökertilmesi ise uzun sürmemiştir. 31 Mayıs 1971'de jandarmanın Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesinin İnekli köyüne

²⁵ Feyizoğlu, 2011b, s. 251-252.

²⁶ Halit Çelenk, *1.THKO Davası*, İnternet Edisyonu, Nisan 2013, s. 51-52; Karataş, 2021a, s.288.

²⁷ "Amerikalı Dört Asker Kaçırıldı", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1971, Sayı: 16739, s. 1.

²⁸ Feyizoğlu, 2011b, s. 268-269.

²⁹ "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1971, Sayı: 16739.

³⁰ Karataş, 2021a, s.288; Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Peşesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul, 2008, s. 200.

³¹ "Komutanlar Ültimatı Verdi", *Son Havadis*, 13 Mart 1971, Sayı: 4777, s. 1, 7.

³² Turhan Feyizoğlu, *Deniz: Bir İsyanının İzleri*, Totem Yayınları, İstanbul, 2017, s. 272-273.

³³ "Hüseyin İnan'ı Dayısı Uyutarak Polise Teslim Etti", *Günaydın*, 24 Mart 1971, Sayı: 834, s.1, 6.

yaptığı operasyon sonucunda örgüt üyelerinin bir kısmı öldürülürken, bir kısmı yaralı olarak ele geçirilmiştir.³⁴ THKO'nun lider kadrosundan Sinan Cemgil'in Adıyaman'daki çatışma sonucunda öldürülmesinden sonra THKO, bazı banka soyma ve adam kaçıрма eylemlerini gerçekleştirse de etkinliği kısa bir süre sonra yitirmiştir. Dolayısıyla 1971 yılının ilk aylarında eylemlerine başlayan THKO'nun, hem insan sayısı bakımından hem de lojistik olarak güçlenmeden dağıldığı söylenebilir.³⁵

Bu arada sıkıyönetimin yaptığı çeşitli operasyonlar sonucunda THKO'nun birçok üyesi de yakalanmıştır. Yakalanan 24 THKO üyesi hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığınca 29 Haziran 1971 tarihinde iddianame hazırlanmıştır. İddianameye göre, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına yöneltilen suçlama “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının tağyir, tebdil ve ilgaya cebren teşebbüs etmek ve bu fiile fer'an iştirak etmek*” idi.³⁶ Menderes ve iki arkadaşı da 27 Mayıs sonrasında aynı maddeden yargılanmışlardı.

TCK'nın 146/1 maddesinde yer alan bu suçun cezası idam idi. 16 Temmuz 1971'de Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başlayan THKO davasında, askeri savcı sanıklardan İbrahim Seven ile Necmettin Baca'ya hapis, diğer 21 sanığa ise TCK'nın 146/1 maddesine göre idam cezası istemiştir.³⁷ 2 ay 23 gün gibi kısa sürede tamamlanan bir yargılamanın sonucunda mahkeme, Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı hakkında 146/1 maddesi uyarınca idam cezası vermiştir. Sanıklardan Hüseyin Özdoğan, Necmettin Baca ve İbrahim Seven'e delil yetersizliğinden beraat, Şükrü Kor Koçalak, Sevim Onursal ve İrfan Uçar'a ise birkaç yıl hapis cezası kararı çıkmıştır.³⁸

İdam kararlarını temyiz için sanık avukatları, Askeri Yargıtay 2. Dairesi'ne başvurmuşlardır. Askeri Yargıtay, 10 Ocak 1972'de incelemesini tamamlayarak kararını açıklamıştır. Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idamları

---

³⁴ 31 Mayıs 1971 günü jandarma ile girilen çatışma sonucunda Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan ile Kadir Manga ölüürken, Hacı Tonak ile Mustafa Yalçınar yaralı olarak yakalanmıştır. Feyizoğlu, 2011b, s. 316-318.

³⁵ Karataş, 2021a, s.289.

³⁶ Çelenk, 2013, s. 30. İddianamedeki THKO üyeleri şu isimlerden ibaretti: Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Hüseyin İnan, Recep Sakın, Mustafa Yalçınar, Mehmet Nakipoglu, Metin Yıldırım Türk, Atilla Keskin, Ahmet Erdoğan, Ercan Öztürk, Osman Arkış, Metin Güngörmüş, Semih Organ, Mehmet Asal, Mustafa Çubuk, Hacı Tonak, Hüseyin Cemal Özdoğan, İrfan Uçar, Mete Ertekin, Kor Koçalak, Sevim Onursal, İbrahim Seven, Necmettin Baca ve Mehmet Özdemir. Çelenk, 2013, s. 30-33.

³⁷ “21 İdam İstenen Davaya Başlandı”, *Tercüman*, 17 Temmuz 1971, Sayı: 3505, s. 1, 9.

³⁸ “Deniz Gezmiş ile 17 Kişi İdam Cezasına Çarptırıldı”, *Akşam*, 10 Ekim 1971, s. 1, 7; Halit Çelenk, *İdam Gecesi Anıları*, 16. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 227-229.

onandırken, diğer 15 kişinin idam cezaları bozularak çeşitli hapis cezalarına dönüştürülmüştür.³⁹ Gezmiş ve iki arkadaşının mahkemedeki davranışları ve hafifletici hiçbir sebebin bulunmaması idam cezalarının bozulmamasının gerekçesi olarak gösterilmiştir. Buna rağmen Askeri Yargıtay, son hükmü kamu vicdanına, tarihe ve TBMM'nin takdir ve yetkisine bırakmıştır.⁴⁰ Verilen idam cezalarının uygulanıp uygulanmaması 1972 yılının ocak ayı itibarıyla toplumda tartışılmaya başlanmış ve önemli bir sorun haline gelmiştir.⁴¹

Askeri Yargıtay'dan çıkan Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı Hüseyin İnan ile Yusuf Arslan'ın idam cezalarının yerine getirilip getirilmemesine dair son kararı, 1961 Anayasası'nın 64. maddesine göre Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu verecekti. İdam dosyaları daha Millet Meclisi'ne gelmeden önce CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Millet Meclisi'nin 24 Ocak 1972 tarihli oturumunda siyasi suçlar için idam cezasına en baştan beri karşı olduğunu belirtmiş ve idam cezalarının TCK'dan kaldırılmasını teklif etmiştir. Ancak mecliste yer alan AP, Milli Güven Partisi (MGP) ve Demokratik Parti (DP) milletvekilleri, İnönü'nün bu teklifine sıcak bakmayarak İnönü'ye karşı sözlü saldırılarda bulunmuşlardır.⁴² Öte yandan Askeri Yargıtay, sanıklar hakkında hükmünü açıklamadan önce aralarında tanınmış hukukçu, öğretim üyesi, mimar, mühendis, yazar, sanatçı ve çeşitli mesleklere mensup kişilerin bulunduğu 1790 kişi, toplu dilekçelerle Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa, Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na başvurarak siyasi suçlar için idam cezalarının kaldırılmasını ve bu süre zarfına kadar alınan idam cezası kararlarının uygulanmamasını istemişlerdir. İmza verenlerin içerisinde bazı tabii senatörler de vardı. Bunlar; Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Vehbi Ersü, Suphi Karaman, Kamil Karavelioğlu, Sami Küçük, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler idi.⁴³

İdam cezalarına ilişkin kanun tasarısı, Millet Meclisi gündemine çok hızlı bir şekilde 10 Mart 1972 tarihinde getirilmiş⁴⁴ ve CHP'nin büyük çoğunluğunun ve bağımsız milletvekillerinden Mehmet Ali Aybar ile Celal Kargılı'nın ret oylarına rağmen onaylanmıştır.⁴⁵ Tasarının, kanunlaşabilmesi Cumhuriyet Senatosu'nda

³⁹ Karataş, 2021a, s.290; "Askeri Yargıtay Tasdik Etti", *Hürriyet*, 11 Ocak 1972, s. 1, 9.

⁴⁰ Çelenk, 2010, s. 59.

⁴¹ Ali Gevgilili, *Türkiye'de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 359-360.

⁴² "İnönü Sıkıyönetimin Uzatılmamasını İstedi", *Dünya*, 25 Ocak 1972, Sayı: 5294, s. 1, 7. İdam cezaları Türk hukuk sisteminden 5218 sayılı kanunla 21 Temmuz 2004 tarihinde kaldırılacaktır. *T.C. Resmi Gazete*, 21 Temmuz 2004, Sayı: 25529.

⁴³ "Ölüm Cezalarının Kaldırılması İsteniyor", *Akşam*, 6 Ocak 1972, s. 1, 7; Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi (CCSA), Yer No: 5/6-29, Fihrist No: 7995, s.1-32.

⁴⁴ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 492.

⁴⁵ Karataş, 2021a, s.290. İdamlar için Millet Meclisi'ndeki 297 milletvekilinden 238'i kabul, 53'ü ret, 6'sı çekimser oy kullanmıştır. Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Devre (D).3, Cilt

görüülüp onaylanmasına bağılıydı. Dolayısıyla bundan sonra Senato safhası başlamıştır.

İdam Cezalarının Cumhuriyet Senatosu'nda Görüülmesi ve Tabii Senatörlerin Tutumu

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idam cezasına çarptırılmasına ilişkin Millet Meclisi'nin kabul ettiğı kanun tasarısı, 13 Mart 1972'de Cumhuriyet Senatosu'nun Anayasa ve Adalet Komisyonuna getirilmiştir.⁴⁶ Komisyon idamlara ilişkin raporunu çok kısa bir sürede tamamlayarak üyelerine dağıtmıştır. İdamların yerine getirilip getirilmemesine ilişkin yapılan oylamaya 3 üye katılmamıştır. Katılan 12 üyenin 4'ü hayır oyu kullanırken, 8'i kabul oyu kullanmıştır. Oylamaya CHP'li Ekrem Özden, MGP'li Fehmi Alparslan ile kontenjan senatörü Hidayet Aydıner katılmamıştır. Oylamaya katılarak ret oyu verenler, CHP'li Zihni Betil ile Salih Türkmen, Milli Birlik Grubu (MBG) üyesi tabii senatör Mucip Ataklı ve bağımsız senatör Turgut Cebe idi.⁴⁷ Senato Komisyonu'nda idam kararlarının kabul edilmesiyle birlikte idam tasarısı, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'na 16 Mart 1972 tarihinde saat 15.00'da getirilmiştir.⁴⁸

Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili CHP'li Hayri Mumcuoğlu'nun yönettiğı oturum 12 saat sürmüş ve bir hayli tartışmalı geçmiştir. Görüşmenin başlamasıyla birlikte Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı AP'li Refet Rendeci; Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun teklifinin öncelikle görüşülmesine dair bir önerge vermiştir. Öncelik önergesinin verilmesi, idamların aleyhinde olan senatörlerin tepkisine neden olmuştur. Senato içtüzüğüne göre, öncelik talebinin gerekçesi belirtilmek zorundaydı. Ancak önergede herhangi bir gerekçenin sunulmamış olunması üzerine Kars Senatörü CHP'li Sırrı Atalay, önerge aleyhinde söz alarak içtüzüğün 45. maddesini hatırlatmıştır. İdam cezalarının neden acele bir şekilde görüşülmek istendiğine anlam veremediğini aktararak Türk siyasi tarihindeki idam cezalarının görüşülme süreçlerine vurgu yapmıştır. Buna göre, Talat

---

(C).23, Toplantı (T).3, Birleşim (B).58, s.230. 10 Mart 1972 tarihli bu oylamada Süleyman Demirel, Turhan Feyzioğlu ve Ferruh Bpzbeyli gibi liderler idamlar lehinde oy kullanırlarken CHP'li Bülent Ecevit ve ortanın solu grubu alayhte oy kullanmışlardır. Gevgilili, 1981, s. 492.

⁴⁶ 15 kişilik Anayasa ve Adalet Komisyonu'nda 7 AP'li, 3 CHP'li, 2 Bağımsız ve 1'er MGB, MBG ve Kontenjan Gruplarından üye bulunuyordu. "Üç İdamı Senato Bugün Ele Alıyor", *Son Havadis*, 13 Mart 1972, Sayı: 5139, s. 1, 7.

⁴⁷ "Senato Komisyonu Da İdamları Kabul Etti", *Milliyet*, 14 Mart 1972, s. 1, 9.

⁴⁸ "İdamlar Konusu Senatoda Ele Alındı", *Akşam*, 17 Mart 1972, s. 1, 7.

Aydemir ile ilgili idam cezalarının yerine getirip getirilmemesi konusu, Cumhuriyet Senatosu'nun komisyon ve genel kurulunda bir aydan fazla süre kalmıştı. Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili Senato'daki komisyon çalışmaları bile çok hızlı bir şekilde ve içtüzüğe aykırı olarak tamamlanmıştır.⁴⁹

İtirazlarını sürdürün Atalay'a göre, diğer yandan Senato'daki komisyonlara dosyalar Adalet Bakanlığı aracılığı ile gelmesi gerekirken Başbakanlık vasıtasıyla getirilmiştir. En önemlisi de anayasanın 92. maddesine göre, Millet Meclisi'nden çıkan bir yasanın Senato'ya en erken 15 gün sonra getirilmesi gerekirken buna uyulmayarak hemen 11 Mart'ta getirilmesi de anayasaya aykırıdır. Bunun yanı sıra Atalay'ın öncelik önergesinin karşısında olmasının ikinci nedeni, Millet Meclisi'nde siyasi suçlardan dolayı idam cezalarının kaldırılmasına dair önceden verilmiş teklifler görüşülmeden bu idam cezası dosyasının Senato'ya getirilmesidir. Atalay; AP, MGP ve DP'nin idamların Senato'dan bir an önce geçmesi için Senato üyeleri üzerinde "*ölüm cezalarının yerine getirilmemesini savunanların, suçu işleyenlerle beraber olacağı*" propagandasını yapmak suretiyle baskı oluşturmaya çalıştığını iddia etmiştir. Acele ile karar vermenin ülkenin siyasi hayatına olumsuz etki yapacağı uyarısında bulunarak anayasanın emrettiği süre içerisinde idamların görüşülmesini talep etmiştir. Atalay'ın bu konuşması, CHP ve MBG sıralarında alkış alırken, sağ partilerden tepki almıştır.⁵⁰ Atalay'ın bu konuşmasına yönelik senatörlerden gelen tepkiler, aslında idamlar meselesinde partilerin görüşünün ne olduğunu açıkça ele vermekteydi. Görüşmelerin en başında toplam 18 tabii senatörün oluşturduğu MBG Grubu'nun, CHP Grubu'nun yanında yer aldığı görülmektedir.

AP'lilerin verdiği öncelik önergesi, Sırrı Atalay'ın konuşmasından sonra oylamaya sunulmuş ve önergeye bazı CHP'li ve birkaç kontenjan senatörlerle birlikte tabii senatörler, aleyhte oy vermişlerdir.⁵¹ Anayasa ve Adalet Komisyonu'nun Senato'ya sunduğu rapor üzerinde görüşmelere başlanmıştır. MBG adına söz alan tabii senatör Muzaffer Yurdakuler, MBG'nin idam meselesi ile ilgili düşüncesini açıkça ortaya koymuştur. Yurdakuler'e göre, Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezasına ilişkin kanun teklifi meclislere çok acele bir şekilde getirilmiştir. Oysa Askeri Yargıtay'ın onayını bekleyen benzer suçlardan 14 kişi hakkında daha idam dosyaları bulunmaktadır. Muhtemelen bunlara da idam cezası verilecektir. Bütün davalar sonuçlandıktan sonra toplu bir şekilde idam dosyaları meclislere getirilip nihai karar için görüşmeler yapılmalıydı. Söz

⁴⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Cilt (C):4, Toplantı (T):11, Birleşim(B): 42, s.59-61. (16 Mart 1972).

⁵⁰ CSTD, C.4, T.11, B. 42, s.61-63. (16 Mart 1972).

⁵¹ "Senato İdamları Onayladı", *Milliyet*, 17 Mart 1972, s. 9.

konusu kanun teklifinin bu şekilde acele olarak meclislere getirilmesi yanlıştır. Gezmiş ve iki arkadaşı hakkında idam cezaları uygulanıp diğer yandan meclislere gelmesi muhtemel dosyalar hakkında idam hükmü verilmemesi; vicdanları yaralayacak ve telafisi mümkün olmayan hatalara neden olacaktır.⁵²

Aynı zamanda Yurdakuler'e göre, idam cezası kararlarını veren askeri mahkeme hukuki açıdan haksız tahrik tespit edememiştir. Fakat siyasi yönden haksız tahriklerin olup olmadığına karar vermeyi kamu vicdanına, tarihe ve TBMM'ye bırakmıştır. Bu noktada Yurdakuler, 12 Mart öncesindeki siyasi olayların ve sosyal bünyedeki gelişmelerin tahrik sebebi olduğunu ve dolayısıyla idam cezalarının hafifletilerek müebbede dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. 12 Mart Muhtırası metnini⁵³ ise kanıt olarak sunmuştur. Amacının dönemin hükümetini suçlayarak yeni bir tartışma yaratmak istemediğini ve böyle bir tartışmanın da kimseye bir fayda sağlamayacağı görüşünde olduğunu, senatörlerden toleranslı hareket ederek atıfet duyguları ile hareket etmeleri gerektiğini aktarmıştır.⁵⁴

Yurdakuler, idam cezasına mahkûm olmuş olan üç gencin işlediği suçları onların delikanlılıklarına, gençliklerine ve olayların ciddiyetini kavramadaki tecrübesizliklerine bağlayarak senatörlerden gençleri anlamalarını istemiştir. Gençlerin askeri mahkemedeki davranışlarını da buna bağlayan Yurdakuler, öte yandan onların davranışlarını onaylamadığını da ifade etmiştir.⁵⁵ Gezmiş ve arkadaşları, 16 Temmuz 1971 tarihinde mahkeme salonunda sloganlar atmış ve mahkemeye itimatlarının olmadığını beyan etmişlerdi.⁵⁶

---

⁵² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.65-66. (16 Mart 1972).

⁵³ AP Hükümeti'nin ve parlamentonun ortaya çıkan bunalımdan dolayı suçlandığı 12 Mart Muhtırası'nın metni aynen şöyledir: "*1-Parlamento ve hükümet, süregelen tutumu, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın ön gördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. 2- Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın ön gördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. 3-Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirecek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilginize". "Komutanların Ültimatı", *Akşam*, 13.03.1971, s. 1, 7.*

⁵⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.65-66. (16 Mart 1972).

⁵⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.66-67. (16 Mart 1972).

⁵⁶ "Duruşmadan Kısa Notlar", *Tercüman*, 17 Temmuz 1971, Sayı: 3505, s. 1, 7.

İdam cezalarının yerine getirilmesinin toplumsal ve siyasal açıdan bir yarar getirip getirmeyeceğinin hesaplanması gerektiğine de dikkatleri çeken Yurdakuler, MBG olarak kendilerinin isteğinin idam mahkûmlarının sadece hayatlarının bağışlanması olduğunu kaydetmiştir. 21 Mayıs darbe girişiminin suçluları için meclisler, idam meselesine daha geniş bir çerçeveden bakarak idam kararlarının bazılarını affetmiştir.⁵⁷ Bu kararın ne kadar faydalı ve isabetli sonuçlar sağladığı, affedilenlerin hiçbirisinin tekrar darbe olaylarına karışmaması ile ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Tabii senatörlerin, 11 Mart 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'na getirilen Talat Aydemir ve üç arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun teklifinin görüşmelerinde de dördünün birlikte idam edilmesinin aleyhinde bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Yapılan açık oylamada Talat Aydemir'in idam cezasının yerine getirilmesi için 20 tabii senatörden 10'u kabul oyu kullanırken diğer 10'u ret oyu vermiştir. Fethi Gürcan için yapılan oylamada 1 kabul, 11 ret, 3 çekimsiz oy çıkmıştır. 5 tabii senatör de oylamaya katılmamıştır. Osman Deniz ile Erol Dinçer'in idam cezalarının yerine getirilmemesi için tabii senatörlerin büyük bir gayret sarf ettikleri görülmektedir. Osman Deniz'in idamını istemeyen tabii senatör sayısı 16 idi. Erol Dinçer'in idam edilmesinden yana olmayanların sayısı ise, 18 idi. Neticede tabii senatörlerin de desteğiyle Osman Deniz ile Erol Dinçer'in idam cezaları müebbette çevrilmiştir. Aydemir ve Gürcan'ın idamları ise onaylanmıştır.⁵⁹ Tabii senatörlerin büyük bir kısmının, idam cezalarının hepsine birden onay vermemelerinde insani sebeplerin etkili olduğu yadsınamazdı. Fakat asıl altında yatan neden, darbe girişiminden en çok Aydemir ve Gürcan'ın suçlanmalarıydı.⁶⁰

Siyasi suçlar için idam cezasının verilmesine de karşı olduklarını aktaran Yurdakuler, bunun istenen sonucu sağlamadığını dünyadan ve Türkiye'den örnekler vererek anlatmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımlı süreçte Senato olarak kendilerine düşen görevi, “*ayrımcı, bölücü, uzaklaştırıcı, kargınlıklar*

---

⁵⁷ 21 Mayıs 1963 askeri darbe girişiminden sorumlu tutulan kişiler hakkında yapılan yargılamalar sonucunda Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi, 5 Eylül 1963 tarihinde sanıklardan Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Osman Deniz, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal'ı idama mahkûm etmiştir. Askeri Yargıtay da 7 idam hükümlüsünden dördünün yani Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'in idam kararlarını kesinleştirmiştir. Beş aylık görüşmelerin sonucunda meclisler, 19 Haziran 1964'te Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idamlarını onarken, Erol Dinçer ve Osman Deniz'in idam kararlarını müebbette çevirmiştir. Diren Çakmak, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:2, Yaz 2008, s. 60-62.

⁵⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.67. (16 Mart 1972).

⁵⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.68. (16 Mart 1972).

⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. İsrail Karataş, “Talat Aydemir ve Arkadaşlarının İdam Cezaları Karşısında Tabii Senatörlerin Tutumu”, *Tarih Araştırmaları IV*, Ed. Ahmet Gözlü-Aydın Efe, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2021, ss. 111-127.

yaratıcı davranışlardan uzak, sosyal barışı sağlayıcı bir tutum içinde Türk milliyetçiliğinden güç alarak, hamurunu bu vatan çocuklarının kanı ile yoğurup kurduğumuz cumhuriyeti hür ve demokratik bir nizam içinde sosyal hukuk devletini gerçekleştirip, korumak” olarak açıklamıştır. Bu şekilde kurulacak demokratik bir düzenin yer altı komünizm teşkilatlarının ve şeriatçı düşüncelerin ortaya çıkmasına izin vermeyeceğinin altını çizmiştir. Toplum ve rejim bu tür hareketlere değer vermeyerek onların yeşermesini engelleyecektir. Dolayısıyla demokratik normal düzene geçişinin ilk adımı olarak senatörlerden idam mahkûmlarının hayatlarını bağışlamasını isteyen Yurdakuler’e göre, Senato’nun vereceği bu kararın diğer suçluların *“hayatlarının kaygısına düşmeden, işledikleri suçların cezasını çekmek üzere teslim olmalarını sağlayacak”* ve dolayısıyla normal düzene geçiş için uygun bir zemin hazırlamış olacaktır.⁶¹

Yurdakuler’in sosyal barış çağrısını güçlendirmek için Atatürk’ün *“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”* sözüne atıfta bulunduğu görülmektedir. Atatürk’ün bu sözü doğrultusunda karar verilmesi gerektiğini düşünen Yurdakuler, kendisinin katiller için değil, siyasi suçlular için bağışlanma istediğini dile getirmiştir. Bağışlanmalarını isterken de *“Hepimiz babayız, hepimizin yavruları var, hepimiz onların yolunu gözleriz. Bu çocukların da babaları, anaları, kardeşleri var”* şeklinde duygusal sözler sarf etmek suretiyle senatörleri etkilemeye çalışmıştır. Banka soyma, adam kaçırma ve bazı yerleri bombalama gibi suçların işlenmesinde yaşanan ortamın büyük bir payının olduğunu belirtmiş ve gençlerin toplumsal bunalımda adeta suç işlemeye zorlandığını iddia etmiştir. Hal böyle iken, bu gençlerin idam ile cezalandırılmaları adil olamaz. En önemlisi de sosyal barışın sağlanması gecikir. Yurdakuler, ortaya koyduğu sebeplerden ötürü yine senatörlerden mahkûmların sadece hayatlarının bağışlanmasını istemiştir. Bu konuşma CHP ve MBG sıralarında büyük bir alkış almıştır.⁶²

Sağ partilerden MGP’nin idamlarla ilgili görüşü Urfa Senatörü İbrahim Ethem Karakapıcı tarafından açıklanmıştır. Karakapıcı’nın konuşmasından MGP’nin idamların lehinde olduğu anlaşılıyordu. Gezmiş ve iki arkadaşını; ülke ve millet bütünlüğünü yok etmeye çalışmak, düşmanla işbirliği yaparak hür ve demokratik toplum düzenine son vermek ve Türkiye’yi anarşi ortamına sürüklemek ile suçluyordu. Karakapıcı, parti olarak idam cezalarının çağdışı olduğuna ilişkin görüşlere katılmadıklarını belirterek bazı durumlarda idam cezalarının gerekli olduğunu öne sürmüştür. Bu düşüncesini Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesinin 2. maddesinde yer alan *“Bazı hallerde ölüm cezasının insanın yaşama hakkı temci*

⁶¹ CSTD, D.1, C.19, T.3, B.50, s.68. (11 Mart 1964).

⁶² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.68-69. (16 Mart 1972).

kuralına aykırı sayılamaz” ilkesine dayandırmıştır. İnsanın yaşama hakkının kutsal olduğu görüşü karşısında da Karakapıcı, “*İnsanın yaşama hakkı kutsaldır da, bir toplumun, bir milletin yaşama hakkı kutsal değil midir?*” sorusunu sorarak bazı kritik durumlarda idam cezasının şart olduğunu anlatmıştır.

Karakapıcı, olağanüstü şartlarda idam meselesine şefkat duyguları ile yaklaşılmasına karşı çıkmıştır. Bu noktada, “*Merhametten maraz doğar*” atasözünü hatırlatmıştır. Kendilerinin devlete ve millete ihanet edenlere merhamet etmelerinin mümkün olmadığını aktarmıştır.⁶³ Karakapıcı, yaptığı bu konuşmasıyla aslında hem CHP Grubuna hem de MBG’ye cevap veriyordu. Dolayısıyla idam tartışmalarında MGP’nin AP’nin yanında yer aldığı söylenebilir.

Şahısların kendi adlarına yaptıkları konuşmalar sırasında idam tartışmalarının bir hayli sertleştiği görülmektedir. Sakarya AP Senatörü Mustafa Tıgılı, Yurdakuler’e cevaben devletin özel duygularla yönetilemeyeceğini hatırlatmış ve idam kararlarını veren hâkimlerin bile acıma hislerini bir tarafa bırakarak vatansaver ve medeni duygularla hareket ettiklerini belirtmiştir.⁶⁴

Gençlerin Cumhuriyeti ve hürriyetleri ortadan kaldırmak amacıyla faaliyet gösterdiği iddiasında bulunan Tıgılı, yine Yurdakuler’in 12 Mart Muhtırası metninin hafifletici bir sebep olabileceğine ilişkin görüşüne katılmadığını söyleyerek Yurdakuler’e yüklenmiştir. 12 Mart Muhtırası’nda cumhuriyeti ve ülkeyi tehlikeye düşürenin meclislerin ve hükümetlerin olduğu savunulmaktadır. Tıgılı’ya göre, eğer Cumhuriyet ve ülke tehlike ile karşı karşıya kalmışsa bunun sorumlusu gençlerdir. Cumhuriyetin varlığının tehlikeye düşmesinden faydalanmak isteyen bu gençler, leninizmi ve komünizmi Türkiye’ye getirmeye çalışmışlardır. Ayrıca işlenen suçları mahkumların, gençliklerine bağlanmasına da karşı çıkmış ve “*son dakikaya kadar hakimın karşısında, ‘Benim mesleğim Leninist ve komünist savaşıdır’ diyen insanın, artık heyecanı bahis mevzuu olamaz. Böyle bir insanın ancak azmi, iradesi ve kararı bahis mevzuu olur*”⁶⁵ diyerek idam cezalarının uygulanması gerektiğinin altını çizmiştir.

İdamların karşısında yer alan tabii senatör Ekrem Acuner, senatörlerin dikkatlerini 12 Mart bunalımının nedenlerine ve 12 Mart bunalımından bir an önce kurtulmanın çarelerine çekmiştir. Acuner’e göre, Türkiye’nin 12 Mart bunalımına sürüklenmesinde eski AP hükümeti sorumludur. Hal böyle olmasına

⁶³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.69-70. (16 Mart 1972).

⁶⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.71-72. (16 Mart 1972).

⁶⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.72-73. (16 Mart 1972).

rağmen AP'liler, kendi sorumluluklarını idamları savunmak suretiyle Gezmiş ve iki arkadaşına yüklemeye çalışmaktadırlar.⁶⁶

Öte yandan 12 Mart Muhtırası ile teşekkür eden Nihat Erim Hükümeti ise 12 Mart bunalımının nedenlerine doğru teşhisi koyamayarak bunalımın esas sorumlularını himaye etmekte ve sert uygulamalarla masum kişileri cezalandırmaya çalışmaktadır. Gerçek suçlular, Erim Hükümeti tarafından himaye edilerek bir yandan da 12 Mart Muhtırası hedefinden saptırılmış ve AP'nin çıkarlarına hizmet eder hale getirilmiştir. Erim Hükümeti, bunalımdan çıkmak için siyasi, sosyal ve ekonomik reformları bir kenara iterek sert uygulamaları ön plana çıkartmıştır.⁶⁷

Sıkıyönetimin aldığı sert tedbirler ise, yasal sınırları aşmıştır. Acuner, sert tedbirlerde ısrar edilmesi durumunda Türkiye'nin bölüneceği ve ülkede silahlı bir çatışmanın ortaya çıkacağı uyarısında bulunmuştur. Şiddetin, sorunları çözmek yerine daha fazla şiddeti beraberinde getirdiğini kaydeden Acuner, idam cezalarının yerine getirilmesinin de bunalımdan çıkış noktasında isabetli bir çözüm yolu olmadığını ifade etmiştir. İdam cezalarının yerine getirilmesinin sorunların çözümünü daha da ağırlaştıracağını ve güçleştireceğini düşünen Acuner, AP sıralarından yükselen tepki seslerine rağmen sözlerini şöyle sürdürmüştür: *“Ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan bu üç gencin kurulu nizama karşı işledikleri suçlar siyasal ve hukuksal yönden ölüm cezasının icrasına izin verilmesini gerektirecek ölçüde ve ağırlıkta değildir. Zincirleme birbirlerini takip edeceği anlaşılan ölüm cezalarının icrasına izin verilmesi, bu ilk karardan itibaren parlamentoyu çok tehlikeli bir angajmana sokar. Dönüşü mümkün olmayan böyle bir bağlantının tesisi, sonucu kestirilemeyecek bir karanlık gidişin başlangıcı olabilir. Çok sayıda ölüm cezalarının infazı, ister istemez o ülkeyi zorla iç karışıklığa iter. 12 Mart Muhtırasının suçladığı kişilerden kimsenin yargılanmamış olması, buna karşılık da suçluluğa siyasi iktidarın tutumuyla fiilen itilen kişilerin idam edilmesi, milli bütünlük ve birlik için zararlıdır”*.⁶⁸

İdam cezalarının yerine getirilmesinin zararlarının neler olabileceğine ilişkin tahminleri sürdüren Acuner, demokratik düzene geçişin uzayabileceğini, 1973 seçimlerinin zamanında yapılamayabileceğini ve hatta daha da kötüsü geçici yarı askeri yönetimin tam bir askeri yönetime dönüşebileceğini kaydetmiştir. Buna karşılık idam cezalarının yerine getirilmesine izin verilmemesi halinde ise, tüm bu olumsuz sonuçlar kendiliğinden yok olacaktır.

⁶⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.73-74. (16 Mart 1972).

⁶⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.74-75. (16 Mart 1972).

⁶⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.75. (16 Mart 1972).

Aynı zamanda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı uluslararası komünizm komplosunun tahrik unsurları kendiliğinden ortadan kalkacaktır. İdamların istismar edilmesinin önüne geçilecektir.⁶⁹ 12 Mart Muhtırası'nın ilk maddesine bakıldığında Türkiye'nin bunalıma girmesinden dolayı AP hükümeti ve parlamento sorumlu tutulmuştur. Fakat Türkiye'nin son 48 yıllık siyasi tarihe bakıldığında askeri müdahaleyi meşrulaştıracak olumsuzlukların en azının AP hükümetleri döneminde yaşandığı söylenebilir.⁷⁰

Diyarbakır Bağımsız Senatörü Selahattin Cizrelioğlu'nun Senato kürsüsünden idamlar aleyhinde yaptığı konuşmasında Acuner gibi anarşi olaylarından AP hükümetini sorumlu tutmuş ve hükümeti anayasal düzene göre hareket etmemekle suçlamıştır. Yine Acuner gibi Cizrelioğlu da Gezmiş ve İki arkadaşının işlediği suçları siyasi suçlar olarak vasıflandırmış ve bu tür suçlar için idam cezasına karşı olduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin dünyadan birçok örnek vererek fikrini güçlendirmeye çalışmıştır. Buna ilaveten yine idam cezalarının Türkiye'nin bulunduğu zaman dilimine ve geleceğine faydadan ziyade zarar getireceğini kaydetmiştir.⁷¹

Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü Tayfur Sökmen ise başta tabii senatörler olmak üzere idam aleyhtarı bütün senatörlerin karşısında yer almış ve idamların yerine getirilmesinin Türkiye'nin bekası açısından önemli olduğuna işaret etmiştir. Sökmen, tabii senatörlerin siyasi suçlar için idamların demokratik ülkelerde uygulanmadığı şeklindeki iddiasını çürütmek için İngiltere ile Fransa'dan örnekler vermiştir: 1968'de Fransa'da ortaya çıkan siyasi olaylarda Fransa anarşistlere çok acele bir şekilde idam cezası vermiş ve hiçbir Fransız bunun karşısında yer almamıştır. Yine İngiltere'de de polis, anarşistlere karşı çok sert tedbirler almasına rağmen hiçbir İngiliz buna tepki göstermemiştir. Sökmen'e göre Türkiye'de olayların çıktığı 1968 yılında anarşistler müdafaa ve himaye edilmeyip Fransa'daki gibi sert bir şekilde cezalandırılıyorsa Türkiye 12 Mart Muhtırası ile karşı karşıya kalmayacaktı. İdam mahkûmlarını suça iten ise aslında solcu öğretim üyeleri ile iktidar hırsı ile hareket eden sol eğilimli politikacılarıdır. Anarşistlerin amacının Türkiye'yi Leninist ve Maoçu ülkelerin bir sömürgesi haline getirmek olduğunu iddia eden Sökmen, 12 Mart Muhtırası ile buna engel olduğunu aktarmıştır. Son olarak, "*Kızını dövmeleyen dizini döver*" sözünü hatırlatarak idam cezası meselesinde duygusal hareket edilmemesini istemiştir.⁷² 12 Mart öncesinde üniversitelerdeki işgal ve

⁶⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.75-76. (16 Mart 1972).

⁷⁰ Cengiz Sunay ve Bilal Tunç, "Elli Yıl Sonra 12 Mart Muhtırasına Yeniden Bakmak", *Journal of History School*, Yıl 14, Sayı LV, Aralık 2021, s.3920, 3924.

⁷¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.76-81. (16 Mart 1972).

⁷² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.81-82. (16 Mart 1972).

bojkotların aslında hükümetten değil muhalefetten destek gördüğü düşünülürse⁷³ Sökmen'in itirazları daha iyi analiz edilebilir.

Anlaşılabileceği üzere, sağ partiler ve bazı senatörler, idam cezalarının yerine getirilip getirilmemesi meselesine devletin ve cumhuriyetin devamlılığı açısından bakmış ve cezaların infazının devletin varlığını devam ettirmesine büyük oranda hizmet edeceğine inanmışlardır. Dolayısıyla 12 Mart döneminde bazı senatörler üzerinde devletin ve rejimin bekası konusunda büyük endişenin hâkim olduğu iddia edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya, komünist ideolojisini tüm dünyaya yaymak için özellikle üç yönde faaliyete geçmiştir. Bunlar; Avrupa, Orta Doğu ve Asya-Uzak Doğu ülkeleri idi. Kısa süre içerisinde dünya kamuoyunda komünizm tehlikesi “*kızıl düşman*” olarak algılanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin rejimi ve güvenliği de tehdit altındaydı. Bu tehlike karşısında başta ABD olmak üzere Batı Avrupa devletleri hızla harekete geçmişlerdir.⁷⁴ Dünyanın teyakkuza geçtiği Soğuk Savaş yıllarında sağ kimliğe sahip parti ve siyasilere rejim ve güvenlik endişeleri anlaşılabilir bir durumdur.

Tayfur Sökmen'in aksine tabii senatör Ahmet Yıldız, gençlerin ağır suçlar işlediklerini kabul etmekle birlikte asıl suçluların ve yargılanması gerekenlerin 12 Mart öncesinin siyasi iktidarı olduğunu savunmuştur. 12 Mart Muhtırası sürecine gelinmesinde AP hükümetini suçlayan Yıldız, idam cezaları ile ilgili kararlar verilirken suçun işlendiği toplumsal koşulların dikkatle incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yıldız'ın söylemlerine göre, idam cezası alan üç mahkûmun işledikleri suçlarda içinde buldukları ortamın etkisi büyük olmuştur. Bu tezi aynı zamanda yargı kararları ile bilimsel çevreler de doğrulamaktadır. Yıldız'a göre, 1968 yılında gençlerin başlattığı haklı istekler, hükümet tarafından görmezden gelinmiş ve belli bir süre sonra devrimci gençlerin karşısına silahlı meşru ve meşru olmayan güçler çıkartılmıştır. Gençler, hükümet tarafından bilinçli olarak iki ayrı kampa ayrıştırılmaya çalışılmıştır. İşlenen cinayetler ve silahlı ve sopalı saldırılar karşısında hükümet, taraf tutarak olayların önüne geçmek istememiştir. Kısacası 12 Mart bunalımının meydana gelmesinde suçlu olan ve olayları kışkırtan eski iktidarın, idam meselesinde vicdanları ile karar vermesi gerekir. Yıldız, 12 Mart'ın sorumlusunun ve suçlusunun dolayısıyla gençleri suça itenin eski iktidar olduğu yönündeki

---

⁷³ Sunay ve Tunç, 2021, s. 3921.

⁷⁴ Ceyda Tuna Kocaoğlu, “Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşbirlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paketi ve İttifakı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 37, 2021, s. 5-6.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

iddiasının sıkıyönetim mahkemeleri, savcılar⁷⁵ ve bilim adamları hatta Danıştay’ca kabul edildiğini ifade etmiştir. 12 Muhtırası’nı veren komutanlar tarafından ülkenin bunalıma girmesinde suçlu bulunan AP’nin, idamların lehinde olmasını şu sert sözlerle eleştirmiştir: “12 Mart ortamını yaratan körpe kafaları birbirleriyle vuruşturan, sokak ortasında gençleri kanlar içerisinde yere serdiren, hiçbir düşmanımızın bize yapmadığını yaptıran faciaların asıl nedeni; evet o ortamın, o faciaların asıl nedeni, ülkemizin geri kalmışlık ayıbından bir türlü kurtarılamayışı, şanlı geçmişine yaraşır bir gelecek yaratılacağı umudunun verilmeyişidir. Türkiye’yi bu durumdan kurtaramayanlarla, bu durumu düzelterek tedbirleri, çıkarları sarsılır diye önleyenler, bu duruma tepki gösterenlerin ölçüyü kaçırsalar bile ölümlerine evet deme hakları olamaz. Evet derlerse ve günahlarını kendilerinden başkalarına yüklemeye çabaları ile kurban sunma yoluna saparlarsa, bunun vebali yalnız kendilerini değil, çocuklarını da rahatsız edecektir”.⁷⁶

Anlaşılabileceği üzere, AP’li senatörler; 12 Mart sürecine gelinmesinden devrimci gençleri ve onları suça teşvik etmekle suçladığı sol aydın ve siyasetçileri sorumlu tutarken, tabii senatörler 12 Mart Muhtırası’nda da yer aldığı üzere asıl suçluların AP hükümetinin olduğunu savunmuşlardır. AP’liler, bunalımdan gençleri sorumlu tutmak suretiyle bir yerde kendilerinin masum olduğunu kanıtlamaya gayret etmişlerdir. Bu doğrultuda Cumhuriyet Senatosu’nda AP’lilerle tabii senatörler arasında büyük bir çekişmenin olduğu söylenebilir. Aslında tabii senatörler ile AP, 1961 yılından beri sürekli çekişme içerisindeydi. 1965 Genel Seçimlerini AP’nin kazanmasıyla birlikte hayal kırıklığına uğrayan tabii senatörler, muhalefetlerini parlamento dışında da sürdürmüşlerdir.⁷⁷ Öte yandan 1965 Genel Seçimlerine kadar sola karşı mesafeli duran tabii senatörlerin, bu tarihten itibaren sol ile ilişkileri başlamıştır. Bazı senatörler sol eğilimli *Yön* ve *Devrim* dergilerinde yazılar yazmaya başlamışlardır. 12 Mart Muhtırası’na giden süreçte de sol aydınlarla dayanışma içerisinde AP’ye karşı mücadele etmişlerdir.⁷⁸ 1965’ten sonraki tabii senatörlerin, Senato’daki söylemleri ise sol

---

⁷⁵ 29 Haziran 1971 tarihli askeri savcılığın hazırladığı THKO iddianamesine göre, gençler başlangıçta AP hükümetine karşı silahlı ve saldırsız gösteriler yapmış, buna rağmen AP hükümeti bundan rahatsızlık duyarak devletin silahlı güçlerini geçlerin üzerine göndermiştir. Böylece gençlerle devlet karşı karşıya getirilmiştir. Gençleri daha kolay yönetebilmek için yine hükümet tarafından geçler iki ayrı gruba bölünmüş ve bir grup diğer gruba karşı hükümet tarafından desteklenmiştir. Hükümetin diğer yandan gençlerin ve ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarına çare bulmak istememesi anarşinin artmasına neden olmuştur. Çelenk, 2013, s. 41-43.

⁷⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.83-85,87. (16 Mart 1972).

⁷⁷ Selçuk Akıncı, *1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu’nda Vesayetçi Yapılar*, Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014, s. 176, 213.

⁷⁸ Akıncı, 2014, s. 213-214.

cenahın takdirini kazanmıştır. 1969 yılında *Devrim* dergisinin yayın hayatına girmesiyle birlikte tabii senatörlerin bu dergi aracılığıyla sol cenahla açık bir ittifaka girdiği söylenebilir. Bu ittifak bazı tabii senatörler üzerinde “*cuntacılık*” iddialarını da beraberinde getirmiştir.⁷⁹ 12 Mart döneminde tabii senatörlerin idam tartışmalarındaki söylemlerini daha iyi anlayabilmek için onların önceki yıllardaki durumlarının göz önünde bulundurulması gerekir.

Ahmet Yıldız’a göre, cezalardan “*usandırma ve ibret alma*” gibi sonuçlar beklenirken, bu ve benzeri sonuçlar idam cezasının yerine getirilmesiyle alınamaz. 21 Mayıs 1963 Talat Aydemir darbesi girişiminde yargılananlardan bağışlanmış olanlar ibret almış ve tekrar darbe girişiminde bulunmamışlardır. Dolayısıyla üç mahkûmun bağışlanmasıyla da yine benzer sonuca ulaşılabilir.

Tabii senatör Yıldız, daha sonra Adnan Menderes ve iki bakan arkadaşının idam edilmesi ile Talat Aydemir’in idamını karşılaştırarak diğer senatörleri üç mahkûmun bağışlanması konusunda etkilemeye çalışmıştır. 27 Mayıs darbesinden ve 21 Mayıs darbe girişiminden sonra idam edilenler, Gezmiş ve iki arkadaşı gibi çocuk denilecek yaşta değillerdir. Olgun yaştaydılar ve devlet tecrübesine, iktidar gücüne sahip kişilerdir. Affedilmeleri halinde ibret alarak düzelme çağlarını çoktan geçmişlerdir. Oysa Gezmiş ve iki arkadaşı devlet tecrübesine sahip olmayan henüz askerlik görevini bile yapmamış, devletin ve iktidarın olanaklarından yoksun kişilerdir. Bunların Türk devletini yıkma gibi bir imkânının olmadığını savunan Yıldız, bu yöndeki iddiaları gülünç bulmuştur. “*Ne Türk devleti birkaç çocuğa, ne Türk ulusu birkaç aşırının isteğine uyacak kadar yetenekten yoksun değildir*” diyerek bu tür iddiaları doğru kabul etmenin kendisinin gururuna dokunduğunu ifade etmiştir.⁸⁰ Görüldüğü üzere, Yıldız daha önce benzer suçlardan dolayı idam edilenlerin idamlarını haklı görürken, Gezmiş ve iki arkadaşının idam edilecek olmasının karşısında yer almıştır. Çünkü güç itibarıyla onların devletin varlığını ortadan kaldırma gibi bir imkânlarının olmadığına inanıyordu.

27 Mayıs darbesindeki idamlar ile 12 Mart döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan idamları karşılaştırmaya devam eden Yıldız, TBMM’deki milletvekillerinin çoğunluğunun 27 Mayıs dönemindeki idamları halen eleştirdiğini hatırlatmıştır. Menderes ve iki arkadaşının idamının siyasi suç vasfında olduğunu değerlendiren ve affedilmeleri gerektiğini düşünen bu meclisin, Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesini istemesini sorgulamıştır. Yıldız’ın düşüncesine göre, 27 Mayıs döneminde idam edilenler yetişkin bir çağda devletin gücünü kullanarak yıllarca anayasayı ihlal

⁷⁹ Akıncı, 2014, s. 216-217.

⁸⁰ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.85. (16 Mart 1972).

etmişlerdir. Meşru yollardan iktidara gelerek her türlü meşru dışı yollara başvurmuşlar, iktidardan ayrılmamak için devletin temel niteliklerini ihlal etmişler, kan akıtmışlar ve vatan cephelerini kurmuşlardır. Bu şekilde anayasayı ihlal edenlerin affını düşünen meclisin, “onlarla kıyaslanamayacak ölçüde merhamet ve atıfete layık görülmesi gereken çocuklara karşı” nasıl “kaskatı” davranabildiğini sorgulamıştır.⁸¹

Yıldız, idamların lehinde olanların tam tersine, idamların yerine getirilmesinin rejimin normalleşmesini güçleştireceği gibi Türkiye'nin geleceğine de olumsuz sonuçlar getireceğini düşünmekteydi. Sözlerinin bir yerinde Yıldız, idamların lehinde olanların Türkiye'nin geleceğini ve saygınlığını düşünmeyerek hırsla hareket ettiklerini iddia etmiş ve bu durum AP'lilerin sözlü bir şekilde ona sataşmalarına neden olmuştur.⁸² İdamların Türkiye'nin itibarına hiçbir katkısının olmayacağına, tam tersine dünya kamuoyundaki itibarını sarsacağını düşünen Yıldız, idamların “kimi hurs ya da huncin en ilkel biçimde tatminini sağlamaktan başka bir sonuç vermeyeceği”ni öne sürerek idamların müebbette çevrilmesini önermiştir.⁸³ İdam tartışmalarında devletin ve rejimin geleceği hususunda iki zıt görüşün bulunduğu görülmektedir. İdamların lehinde olanlar devletin ve rejimin varlığının tehlikede olduğundan söz ederek bunun için idam cezalarının mutlaka infaz edilmesi gerektiğini savunurken, tabii senatörler gibi idamların aleyhinde olan diğer üyeler, idamların yerine getirilmesinin devletin ve rejimin varlığını korumada hiçbir yarar sağlamayacağı gibi tam tersine itibarını sarsacağını ve normalleşmenin gecikeceğini düşünüyordular.

Yıldız, Gezmiş ve iki arkadaşının komünist oldukları ve bu yüzden idam edilmeleri gerektiği yönündeki duygusal konuşmalara sert çıkmıştır. Komünizmin Türkiye'de yayılmasına kendisinin de karşı çıktığını ifade eden Yıldız, bir kişinin komünist olması münasebetiyle idama mahkûm edilmesinin yanlış olduğuna değinmiş ve Türkiye'nin bunu ne ABD'ye ne de Sovyet Rusya'ya anlatamayacağını kaydetmiştir.⁸⁴

İdama mahkûm edilmiş kişilerin adam öldürmediklerine de dikkatleri çeken Yıldız, bu insancıl duyguların da karar verirken ön planda tutulması gerektiğini senatörlerden talep etmiştir. Sıkıyönetim mahkemelerince başka idam dosyalarının görüşüldüğünü hatırlatan Yıldız, mahkemelerin sonucunda idam mahkûmu sayının daha da artacağını belirtmiştir. İdamlarının hepsinin yerine getirilmesinin mantığa sığmayacağını ve bu yüzden hiçbir idamın yerine

⁸¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.85-86. (16 Mart 1972).

⁸² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.86-87. (16 Mart 1972).

⁸³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.87. (16 Mart 1972).

⁸⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.88. (16 Mart 1972).

getirilmemesinin daha vicdanlı bir davranış olacağını savunmuştur. Sözlerini bitirirken Yıldız'ın, öç alma duygusuyla hareket edilerek sosyal barışın sağlanamayacağına ilişkin uyarısı CHP ve MBG sıralarından büyük alkış almıştır.⁸⁵

Tabii senatör Ahmet Yıldız'ın düşüncelerinin aksine Malatya senatörü eski AP'li, bağımsız senatör Hamdi Özer 12 Mart sürecine gelinmesinde asıl suçluların gençleri suça tahrik ve teşvik eden solcu aydın ve siyasetçiler olduğunu iddia etmiştir. Özer'e göre, asıl cezalandırılması gerekenler bu tahrikçilerdir. Fakat 12 Mart Muhtırası'nın verilmesiyle birlikte bunlar suçu üzerlerine almayarak ortadan kaybolmuşlardır. Hatta bunlar içerisinde bazı siyasetçiler, idamları durdurmak adına kurtarıcı rolüne üstlenmişlerdir. İdam cezalarının yerine getirilip getirilmemesi konusunda ise, Özer, *“Devletimiz için bir tek kişi değerlidir, bir tek kişinin noksanlığı kayıptır; fakat devletimizin yaşaması için binlerce kişiyi kurban etmek farzdır”*⁸⁶ diyerek devletin geleceği için idamların yerine getirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu arada AP'liler, idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun tasarısının bir an önce oylanması için acele ediyorlardı. AP'li senatör Akif Tekin kanun tasarısı üzerindeki konuşmalarla artık durumun aydınlığa kavuştuğundan söz ederek görüşmelerin yeterliliği için bir önerge vermiştir. Yeterlilik önergesi aleyhinde CHP'li Sırrı Atalay söz alarak konuşmuş ve AP'lilerin bu acelelerinin nedenlerini sorgulamıştır. Bunun üzerine AP'li Orhan Kor'un acelelerin sebebinin *“memleket sevgisi”* olduğunu belirtmesi üzerine AP'lilerle CHP'liler arasında hakaretlere varan sözlü tartışma meydana gelmiştir. Tabii senatörler tartışmalara katılmamıştır. Atalay'ın önerge hakkında aleyhte konuşmasından sonra yeterlilik önergesi kabul edilmiştir.⁸⁷ Akabinde kanunun maddelerinin görüşülmesi için yine AP'lilerden gelen önerge doğrultusunda açık oylama yapılmış ve önerge oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu 183 kişiden oluşuyordu. 141 senatörün katıldığı oylamada 105 kabul oyu çıkarken, 36 ret oyu çıkmıştır. Ret oyu verenlerin 16'sı tabii senatörlerdi. Ret oyu veren 20 kişinin çoğunluğunu CHP'liler oluşturmakla birlikte içlerinde kontenjan ve bağımsız senatörler bulunuyordu. Tabii senatörlerden Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş oylamaya katılmamışlardı. Oylamaya katılmayan diğer 38 kişi ise, büyük çoğunlukla CHP'li üyelerdi. Onu AP, kontenjan ve bağımsız üyeler takip ediyordu.⁸⁸

⁸⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.88-90. (16 Mart 1972).

⁸⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.90-93. (16 Mart 1972).

⁸⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.93-97. (16 Mart 1972).

⁸⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.152-153. (16 Mart 1972).

Kanun maddelerinin ivedilikle görüşülmesi için yine AP'lilerden önerge gelmiştir. Önergede ivedilikle görüşülmek istenmesinin gerekçesi yer almıyordu. CHP'li senatör Fikret Gündoğan içtüzüğün 46. maddesini hatırlatarak mantıklı bir gerekçe sunulmadıkça ivedilik önergesinin verilemeyeceğini ve dolayısıyla ivedilik önergesinin hukuken meşru olmadığını belirtmiştir. Önergeyi verenlere oldukça tepkili olan Gündoğan, *"Bu ne tezat, bu ne çelişkidir efendiler? Acele bunların canı alınmadığı takdirde, yarın Türkiye batacak mı? Yarın Türkiye yok mu olacak, ifna mı olacak?"* sorularını sormuştur.⁸⁹ Gündoğan'ın itirazlarına rağmen ivedilik önergesi 183 üyeden 144 üyenin katılımı ile oylanmıştır. 101 kabul, 43 ret oyu çıkmıştır. 43 ret oyu verenlerin 16'sı tabii senatör idi. 38 kişi oylamaya katılmamış ve mevcut tabii senatörlerden Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş ise yine oylamada yer almamıştır. Diğer ret oyu verenler ise CHP, bağımsız ve kontenjan senatörleri idi. Kabul oyu verenler de yine başta AP olmak üzere MGP, DP ve bazı bağımsız ve kontenjan senatörleri oluşturuyordu.⁹⁰ Anlaşılabileceği üzere, tabii senatörler AP ve MGP tarafından idamların acele bir şekilde yerine getirilmesi önergeleri karşısında itirazlarda bulunan CHP grubunu kullandıkları ret oylarıyla desteklemiştir. Tabii senatörlerin CHP grubu ile sürdürdükleri bu birliktelik idam görüşmelerinin sonuna kadar devam edecektir. Öte yandan dikkat edilirse bütün CHP'liler idamlar aleyhinde birlikte hareket etmeyerek neredeyse yarısına yakını oylamalara katılmıyordu. Bu durum idam görüşmelerinin sonuna kadar devam edecektir. Fakat CHP'lilerin aksine tabii senatörlerin daha birlik içerisinde hareket ettikleri görülmektedir. Zira genel olarak 18 tabii senatörün sadece ikisi oylamalara katılmıyordu.

İvedilik önergesinin oy çokluğu ile kabul edilmesinden sonra Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair kanunun maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir. Üç maddeden oluşan kanun tasarısının birinci maddesi okunmuş ve ardından AP senatörü Mehmet Varışlı'dan maddeler üzerinde konuşma sürelerinin 10 dakika ile sınırlandırılması önergesi gelmiştir.⁹¹ CHP'liler süre sınırlandırmasına karşı çıkmışlar ve aynı zamanda verilen bu önergenin açık oylamaya sunulmasını istemişlerdir.⁹² Açık oylamaya 143 senatör katılmış ve bunların 90'ını kabul, 50'si ret, 3'ü çekimser oy kullanmıştır. Bu oylamada da CHP grubuyla birlikte hareket eden tabii senatörler, Mehmet Özgüneş (oylamaya katılmadı) hariç ret oyu kullanmışlardır.⁹³

⁸⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.99-103. (16 Mart 1972).

⁹⁰ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.154-155. (16 Mart 1972).

⁹¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.103-104. (16 Mart 1972).

⁹² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.105-107. (16 Mart 1972).

⁹³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.156-158. (16 Mart 1972).

Kanun maddelerinin görüşülmesine uzun süre geçilememiştir. Çünkü CHP’li Sırrı Atalay usul hakkında söz almış ve idam dosyalarının Anayasa ve Adalet Komisyonunda görüşülmesi sırasında içtüzüğe aykırı hareket edildiğini belirterek itirazlarda bulunmuştur. Buna göre komisyon üyelerine kanun tasarisını okuyup karar vermeleri için içtüzükte belirtilen 15 günlük süre verilmemiş ve komisyonda tutanaklar tutulmamış, onun yerine defterlere notlar alınmıştır. Bütün bunların içtüzüğe aykırı olduğunu iddia eden Atalay ile AP’liler arasında tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalar sırasında ise komisyon üyesi tabii senatör Mücup Ataklı, Sırrı Atalay’ı destekleyerek AP’lilerle tartışma içerisine girmiştir.⁹⁴

Kanun maddeleri üzerinde ilk söz hakkını AP Grubu adına Fethi Tevetoğlu almıştır. Tevetoğlu,⁹⁵ maddeler üzerinde konuşmaya başlamadan önce kanunun tümü üzerinde yapılan görüşmeler sırasında AP’ye çatan CHP ve MBG sözcülerine cevap vermek istediğini belirtmiştir. Tevetoğlu’na göre, ifade ettiği grubun sözcüleri “*patolojik alışkanlıklarıyla Adalet Partisi’ne çatmayı huy edinmiş*” ve idam görüşmelerinde de kendilerine iftiralarda bulunmuşlardır. Sözüünü ettiği sözcülerden birisi MBG üyesi Ekrem Acuner idi. Tevetoğlu, Acuner’in AP’ye yönelik suçlamalarına cevap vereceken, Senato Başkanı, Tevetoğlu’na müdahale etmiştir. Tevetoğlu’nun sataşma nedeniyle söz istemediğini ve birinci madde üzerinde söz hakkı istediğini, dolayısıyla sataşma nedeniyle daha sonra söz istemesi halinde konuşma hakkı vereceğini ifade etmiştir. Buna rağmen Tevetoğlu, Acuner’in daha önce AP’ye yönelik yaptığı suçlamalara şu cümlelerle cevap vermiştir: “*Bunlardan Sayın Acuner’in, her zamanki üslup ve adetleriyle, adeta bu suçluları Adalet Partisi iktidarı yetiştirmiş, meydanlara salmış şeklinde isnat ve telmihlerine hayret etmeye lüzum yoktur. Zira, bu Sayın üyenin böyle konuşması tabiidir. Savunduğu adamlar ne fikir ve niyet taşıdıklarını Sayın Acuner’den daha çok açık, sarih, adıyla ve saniyle ifade ve itiraf etmişlerdir. Bu hükümlülerin işledikleri suçların idam cezasını gerektirmediğini savunarak yüksek mahkemelerin kararlarına da karşı çıkan bu sözcüye benim başka söylenecek sözüm yoktur*”.⁹⁶ Her ne kadar Tevetoğlu, birinci madde üzerinde konuşmaya başlasa da sözleri CHP ve MBG’nin eleştiri, iddia ve suçlamalarına birer cevap niteliğindedir.

⁹⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.107-117. (16 Mart 1972).

⁹⁵ Fethi Tevetoğlu, Soğuk Savaş yıllarındaki anti-komünist faaliyetleriyle bilinen bir isimdir. 1960’lı yıllarda yayınlanan “Yirminci Yüzyılın Yüzkarası Utanç Duvarı”, “Açıklyorum” ve “Faşist Yok Komünist Var” başlıklı kitaplarında açık bir şekilde komünist karşıtlığı yapmıştır. Ceyda Tuna Kocaoğlu, “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’de Komünizm Karşılığı Propaganda Kitaplarında Anti-Komünist Söylem”, *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:2, Haziran 2020, s.42-43.

⁹⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.117. (16 Mart 1972).

Birinci madde üzerinde partisinin görüşlerini açıklayan Tevetoğlu, THKO davasını, “...demokratik Cumhuriyet rejimini temelinden bombalayıp yıkmak ve yerine bir komünist düzen getirmek isteyenlerin çabalarına son vermek, milletimizi ve memleketimizi komünizm belasından tamamen kurtarmak ve koruma...” olarak görüyordu. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının asıl amaçlarının AP hükümetini devirmek olmadığını, Türk devletini bütün kurumlarıyla ortadan kaldırıp yerine “kızıl bir dikta rejimi” getirmek olduğunu savunuyordu. Dahası Tevetoğlu’na göre, THKO ismindeki kızıl orduyla Türk milleti ve vatani böldürülmeye çalışılmıştır. Tevetoğlu, komünizm tehlikesi karşısında özellikle senatörleri birlikte hareket etme çağrısında bulunmuş ve yerine getirilecek idamların “Türk ufkunu ve Türk dünyasını karartan bulutların kalkmasına ve yaratılmak istenilen felaketlerin gerçekleşmesine yarayacak ilk isabetli tedbir ve ibret örneği olacağını” öne sürmüştür.

Tevetoğlu, 12 Mart sürecine nasıl gelindiğine dair çekişmelerin bir kenara bırakılması gerektiğini istemesine rağmen kendisi olaylardan sorumlu gördüğü bazı kişi ve kuruluşları sıralamıştır. Öğretim üyeleri; Leninist, Marksist ve Maoçu öğrencileri tahrik ve teşvik etmişler, hatta korumuşlardır. Çeşitli kurum ve kuruluşlara yerleşmiş olan komünistler de gençleri desteklemişlerdir. Bunların en başında gelenler TRT ve bazı anayasal kuruluşlardır. İsim vermeden Tevetoğlu, bazı parlamenterlerin de suçluları koruduğunu ve onların eylemlerini desteklediğini iddia etmiştir. 12 Mart öncesinde tabii senatör Haydar Tunçkanat’ın AP hükümetinin anarşi karşısında almak istediği her tedbire “Faşizm geliyor” diyerek karşı çıktığını hatırlatmıştır. Dahası banka soyguncusu komünistleri koruma adına “kılına dokun, seni eli kanlı iktidar diye tescil ederim” dediğini aktarmıştır. 12 Mart ile birlikte artık komünistlerin amacının hükümeti devirmek değil, devleti yıkmak olduğunun apaçık bir şekilde anlaşılmasına rağmen halen bu suçluları koruyan senatörlerin anarşiden dolayı AP’yi suçlamalarını Tevetoğlu, kendi suçlarına ortak bulmaya ya da şahsi ve siyasi ihtiras peşinde koşma olarak nitelendirmiştir.

Anarşinin ortaya çıkmasından dolayı sol aydınları ve parlamenterleri suçlamayı konuşmasının büyük bir bölümünde sürdüren Tevetoğlu, 12 Mart öncesinde komünist koruyuculuğu yapanların cesaretle ve dürüstlikle ortaya çıkmalarını istemiştir. İdam cezasına rağmen Gezmiş ve arkadaşlarının hiç pişman olmadan suçlarını büyük bir cesaretle kabullendiklerini ve fikirlerini savunmaya devam ettiklerini aktaran Tevetoğlu, aynı cesaret ve açıklığı bu parlamenterlerden de beklediğini ifade etmiştir.

Menderes ve iki bakan arkadaşının idam edilmesi meselesine de değinen Tevetoğlu, “27 Mayıs sonrasında, milletin büyük çoğunluğu tarafından gönülden

sevilen üç vatan evladı asılırken neredeydiniz” sorusunu sorarak idamların aleyhinde olanların samimi olmadıklarını iddia etmiştir.

Tevetoğlu; Gezmiş ve iki arkadaşının suçlarının siyasi vasıfta olduğu düşüncesine de karşı çıkmış ve benzer suçları işleyenlere ya da işleyecek olanlara ibret olması için idamların mutlaka yerine getirilmesini savunarak verilecek kararın Türkiye’nin bekası ile ilgili olduğunu aktarmıştır.⁹⁷

Tevetoğlu’nun MBG ile ilgili suçlamalarına tabi senatör Ahmet Yıldız’dan cevap gelmiştir. MBG adına konuşan Yıldız, kendilerinin “*edep dışı bir üslup*” ile karşı karşıya kaldıklarını kaydederek “*patolojik davranış*” ifadesine “*Ben kimi hastalıklar bilirim ama doktor olmadığım için adını bilmem. Mesela, komünist ticareti yapan, kafatasçı, faşist özlemlerinde bulunan insanlara tıpta ne derler, bilmem?*” şeklinde karşılık vermiştir. Anarşistleri ve komünistleri koruması iddiasına, kendilerinin ne komünistleri ne de anarşistleri korumadığını belirtmiş ve yaptıkları tek şeyin “*Akılsızlığı yüzünden komünizmi geçerli kılmak isteyenlerin ayıplarını*” ortaya dökmek olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine AP sıralarından gürültü sesleri yükselmiştir. Ülkeyi bölme suçlamasına da Yıldız, asıl bölücünün AP’nin olduğunu söylemekle yetinmiş ve böylece AP’lilerle Yıldız arasındaki tartışma karşılıklı hakaretleşmelerle sonuçlanmıştır. CHP’li Sırrı Atalay, tartışmalar sırasında Yıldız’dan yana tavır almıştır.⁹⁸

Yıldız, Menderes ve iki bakan arkadaşının idam edilmesi ile ilgili kendilerine yönelik eleştiriye de değinmiştir. Yıldız’a göre, Menderes’in partisi Demokrat Parti, meşruluğunu yitirmiş bir iktidar partisiydi. Bu durum 1961 Anayasası ve onun başlangıç kısmında da bu belirtilmiştir. AP de bu anayasayı kabul edip kendi meşruluğunu bu anayasaya dayandığına göre idamları onaylayan yargıçlara saygısızlık yapması hatalıdır.⁹⁹

Tevetoğlu’nun iddialarına cevap vermeyi sürdüren Yıldız, iddiaların aksine kendilerinin ne suçu ve ne de suçluları savunmadığını kaydetmiştir. Suçluların yanı sıra onları suça itenlerin de suçlu olduğunu düşündüklerini belirten Yıldız, 12 Mart Muhtırası belgesinin bunu kanıtladığını dile getirmiştir. Muhtıradaki Türkiye’nin geleceğini tehlikeye düşürenin AP’nin olduğu belirtiliyordu. Muhtırayı kabul etmiş olan AP’nin, suçlunun kendilerinin olmadığını savunması hiçbir anlam ifade etmez.¹⁰⁰ Kontenjan Grubu, CHP ve MBG sıralarından alkış alan Yıldız’ın konuşmasından sonra Tunçkanat, kendisi hakkındaki iddiaya geçmiş tutanaklardan bir bölüm okuyarak cevap vermiştir.

⁹⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.117-121. (16 Mart 1972).

⁹⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.121-123. (16 Mart 1972).

⁹⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.124. (16 Mart 1972).

¹⁰⁰ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.121. (16 Mart 1972).

Buna göre, Tevetoğlu'nun iddiasının aksine kendisi “*kılına dokun, seni eli kanlı iktidar diye tescil ederim*” sözlerini banka soyguncularını korumak gibi bir amaçla sarf etmediğini, gençlerin polisler tarafından haksız bir bahaneyle öldürülmesini engellemek için söylediğini aktarmıştır.¹⁰¹

Tabii senatörlerle AP'liler arasındaki tartışmaların sona ermesinin hemen ardından CHP'li Sırrı Atalay, Zihni Betil, Salim Hazerdağlı, Fakih Özlen ve eski TİP'li Fatma Hikmet İşmen birinci madde üzerinde şahısları adına söz alarak idamların aleyhinde konuşmuşlardır. Savundukları ortak düşünce, siyasi suçlara idam cezasının verilemeyeceği, mahkûmların iddia edilen suçları işlemede toplumsal olayların etkisinin olduğu yönündeydi. Buna ek olarak idam cezalarının aceleyle getirilmesinin hukuksuz olduğuna değinmişlerdir. Öte yandan idamların lehinde söz alan DP'li Hüsnü Dikeçligil, idama mahkûm edilenlerin kurduğu örgütün, devletin bütünlüğüne kastettiğini, bu yüzden acıma hissiyle affedilmemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. İdamların affedilmesi halinde devletin otoritesinin tamamen ortadan kalkarak ülkenin bütünlüğünün bozulacağını aktarmıştır. Mahkûmların işledikleri suçların siyasi suç vasfında olmadığını da sözlerine ekleyen Dikeçligil, onları suça teşvik edenlerin de yargılanmasını talep etmiştir.¹⁰²

AP'li Orhan Kor'un kanun tasarısının birinci maddesi üzerindeki görüşmelerinin yeterliliğine dair verdiği önerenin oy çokluğuyla kabul edilmesinin sonucunda diğer maddelerin görüşülmesine ve oylanmasına karar verilmiştir.¹⁰³ Fakat idam cezalarının yerine getirilmesini istemeyen CHP'liler ve tabii senatörler kendileri ile aynı görüşü paylaşan bazı senatörlerle birlikte önergeler vermeye başlamışlardır.

CHP'li Fikret Gündoğan, idam mahkûmlarının 16 Mart 1972 tarihinde Sıkıyönetim Mahkemesi Başsavcılığına yeni bir takım sebepler sunarak verilen idam kararların düzeltilmesi talebinde bulduklarını bildirmiş ve mahkemeden kararın henüz çıkmaması nedeniyle idamlara ilişkin kanun tasarısının komisyona iadesini önermiştir. Yapılan kapalı oylamada 36 kabul, 90 ret oyu çıkmıştır.¹⁰⁴ Ardından tabii senatörlerden 15 kişi, verdiği önergede idamlarla ilgili kanun teklifinin birinci maddesinin son cümlesinin “*işbu ölüm cezaları yerine getirilmez*” şeklinde düzeltilmesini önermişlerdir. Diğer yandan CHP'li 5 senatör de buna benzer bir önerge sunmuştur. “*İşbu ölüm cezalarının yerine getirilmemesi kararlaştırılmıştır*” şeklinde değiştirilmesini teklif ederek her iki

¹⁰¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.125. (16 Mart 1972).

¹⁰² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.125-138. (16 Mart 1972)

¹⁰³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.138. (16 Mart 1972).

¹⁰⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.138-139. (16 Mart 1972).

grup da idam cezalarının uygulanmasını engellemek için son hamlelerde bulunmuşlardır.¹⁰⁵ 145 senatörün katıldığı oylamada 107 ret, 38 kabul oyu çıkmıştır. Oylamaya tabii senatörlerden Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş katılmazken, diğer bütün tabii senatörler katılmış ve hepsi kabul oyu vermişlerdir. Ret oyu kullananların ve oylamaya katılmayanların siyasi kimlikleri yine diğer önergelerdeki gibiydi.¹⁰⁶ Burada yine tabii senatörlerin CHP'liler, bazı kontenjan senatörleri ve bağımsız senatörlerle birlikte hareket ettikleri görülmektedir.

CHP'lilerin bir başka önergesi ise, her üç hükümlü hakkında idam cezalarının ayrı ayrı oylanmasına ilişkindi. Bu önerge karşısında AP'lilerin görüşü ise, her üç hükümlü hakkında ayrı ayrı oylama yapıldıktan sonra her üçü hakkında birleşik oylamanın yapılması şeklindeydi. Netice olarak AP'lilerin görüşü kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Böylece Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan hakkında ölüm cezaları önce tek tek, daha sonra toplu olarak oylamaya sunulmuştur. Her üç hükümlü hakkında ayrı ayrı yapılan açık oylamalarda hiçbir değişik oy kullanan olmamıştır. 183 senatörün bulunduğu Cumhuriyet Senatosu'nda 143 üye oy kullanmış ve 106 üye kabul oyu verirken, 38 üye ret oyu kullanmıştır. 38 üye oylamaya katılmamıştır. Kanun teklifinin birinci maddesine kabul oyu verenler; AP, MGP, DP ve bazı kontenjan senatörleri ile bağımsızlardır. 18 tabii senatörden 16'sı ret oyu kullanırken Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş oylamaya katılmamıştır. Tabii senatörlerin dışında ret oyu kullananlar ise, 3 kontenjan senatörü, 17 CHP üyesi, 2 Bağımsız üye idi. Oylamaya katılmayanların içerisinde de yine CHP'liler çoğunlukta idi.¹⁰⁸ Kanun teklifinin tümü üzerinde yapılan oylamada diğer oylamalardan farklı olarak iki üyenin oylamaya katılmadığı görülmektedir. Katılım sağlamayanlardan birisi tabii senatör Emanullah Çelebi idi. Çelebi tüm oylamalarda ret oyu kullanırken, maddelerinin tümü üzerindeki oylamaya katılmamıştır.¹⁰⁹ Böylece Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesine dair üç maddelik kanun teklifi kabul edilmiştir. Söz konusu 1576 sayılı kanun, 25 Mart 1972 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır.¹¹⁰

Resmi gazetede yayınlanmasıyla birlikte yürürlüğe giren kanunun iptali için CHP, resmi gazetenin yayınlandığı gün Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.¹¹¹ 1576 sayılı kanunun Anayasaya, Yasama Meclisi içtüzüklerine

¹⁰⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.139-142. (16 Mart 1972).

¹⁰⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.159-160. (16 Mart 1972).

¹⁰⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.138-139. (16 Mart 1972).

¹⁰⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.161-168 (16 Mart 1972).

¹⁰⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.169-170. (16 Mart 1972).

¹¹⁰ T.C. Resmi Gazete, 25 Mart 1972, Sayı: 14139.

¹¹¹ Gevgilili, 1981, s. 492-493.

ve Anayasa hukukuna aykırı olduğu ileri sürülerek ve kanunun uygulanmasının durdurulması dileğinde bulunulmuştur. Usul yönünden itiraz edilen en önemli kısım, her iki meclisin ilgili komisyonları öncelik ve ivedilik önermelerinde içtüzüklerin kurallarına aykırı olarak gerekçe göstermemişlerdir. Başka usulsüzlüklerin de dava gerekçesinde öne sürülmesine rağmen sadece öncelik ve ivedilik önermelerinin gerekçesiz sunulması usulsüzlüğü 6 Nisan 1972 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmiş ve bu yüzden kanun iptal edilmiştir.¹¹²

Bunun üzerine idam dosyaları, 24 Nisan 1972 tarihinde Millet Meclisi Genel Kurulu'nda tekrar görüşülmüştür. Bu kez verilen ivedilik ve öncelik önergesinde gerekçe belirtilmiştir. Tartışmalı geçen Genel Kurul görüşmelerinde, bütün siyasi partilerin idam cezaları konusundaki düşüncelerini muhafaza ettikleri görülmektedir. Yapılan açık oylamaya 450 milletvekilinin 323'ü katılırken, 118 kişi katılmamıştır. Katılanlardan 273'ü kabul, 48'i ret oyu kullanmıştır. 2 CHP'li üye çekimser oy vermiştir. Ret oyu verenler CHP'li ve birkaç bağımsız milletvekilinden oluşuyordu. Ret oyu kullanmak istemeyen bazı CHP'liler ise oylamaya katılmamışlardır. Bunun yanı sıra bazı CHP'lilerin; AP, MGP, DP, MHP ile birlikte kabul oyu verdikleri görülmüştür.¹¹³

Millet Meclisi'nde idamların kabul edilmesinden sonra tasarı, 2 Mayıs 1972'de Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'na getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin önceki kanunu iptal gerekçesi göz önüne alınarak bu kez ivedilik ve öncelik önermelerinin gerekçeleri ortaya konulmuştur. Tabii senatörlerin söz alarak kürsüde konuşma yapmadığı bu ikinci idam görüşmelerinde CHP'lilerin idamlar aleyhinde verdiği önergelere oylarıyla destek vermeye çalıştıkları görülmüştür. Zaten Senato'da ikinci kez görüşülen idam cezaları, çok kısa sürmüştü ve partililer, önceki görüşlerini tekrarlamışlardır.¹¹⁴

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair kanun tasarısında, 183 üyenin 145'i oy kullanmıştır. Bunların 111'i kabul, 34'ü ret oyu şeklindeydi. 36 kişi ise, oylamaya katılmamıştır. Kanun tasarısına olumlu oy verenler içerisinde, AP, DP, MGP, bazı bağımsızlar ve yine bazı cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörleri bulunuyordu. Bunun yanında CHP'li devlet bakanı Mukadder Öztekin de olumlu oy kullanmıştır. Ret oyu kullanan 34 kişinin içerisinde 14 tabii senatör ve 16 CHP, 2 bağımsız, 2 kontenjan senatörü yer alıyordu. 18 kişilik tabii senatörlerden Emanullah Çelebi, Fahri

¹¹² T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1972, Sayı: 14255, s.1-12.

¹¹³ MMTD, D.3, C.24, T.3, B.77, s. 197-229, 235-238 (24 Nisan 1972); "Meclis İdamları Tekrar Kabul Etti", *Milliyet*, 25 Nisan 1972, s. 1, 9.

¹¹⁴ CSTD, C.4, T.11, B.54, s. 376-400. (2 Mayıs 1972).

Özdilek, Mehmet Özgüneş ve Ahmet Yıldız oylamaya katılmamıştır. Diğer oylamaya katılmayanlar ise çoğunluğu CHP'li olmak üzere farklı farklı gruplardan senatörlerdir.¹¹⁵ Anlaşılacağı üzere, tabii senatörlerden oylamaya katılmayanların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında da idamları kabul edenlerin sayısında artış, reddedenlerin ve oylamaya katılmayanların sayısında azalış olduğu gözlemlenmektedir.

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair 1586 sayılı kanun, önce Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından imzalanmış¹¹⁶ ve hemen ardından 5 Mayıs 1972'de resmi gazetede yayımlanmıştır.¹¹⁷ İdam cezalarının infazı ise, 6 Mayıs 1972'de gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ Böylece tabii senatörlerin idamları engellemek için yaptığı bütün çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1964 yılındaki idam görüşmelerinde idam sayısını 4'ten 2'ye indirmeyi başaran tabii senatörler, 12 Mart dönemindeki idam görüşmelerinde hiçbir şekilde hedeflerine ulaşamamışlardır.

SONUÇ

Türkiye'de gerçekleştirilen bazı askeri darbeler, beraberinde idam cezalarını gündeme getirmiştir. 12 Mart döneminde görülen THKO davasından bazı idam kararlarının çıkmasıyla birlikte hem kamuoyunda hem de parlamentoda idam cezaları tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmaların en sıcak hissedildiği önemli yerler arasında Cumhuriyet Senatosu da yer almaktaydı.

Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezasının yerine getirilmesine dair kanun teklifi karşısında senatörler idamların aleyhinde ve lehinde olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmışlardır. Senatörlerin idam karşısındaki duruşlarında, daha çok siyasi kimlikleri etkili olmuştur. Sağ partiler ve o görüşe sahip olan senatörler, antikomünist bir tavırla idamların gerçekleştirilmesi için mücadele vermişlerdir. 27 Mayısçı tabii senatörlerin oluşturduğu Milli Birlik Grubu ise, sol fikirlere ılımlı bir bakışla idamların karşısında yer almışlardır. MBG'nin 1965 yılından sonra solcularla ittifak etmiş olmaları onların bu tutumlarının nedenlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

İki ayrı grubun sert mücadelesine sahne olan Senato'da, idamlar aleyhinde en büyük direnişi CHP Grubu'nun gösterdiği görülmektedir. Daha sonra onu MBG takip etmiştir. Bu durum bir hayli enteresandır. Çünkü 27 Mayısçı tabii

¹¹⁵ CSTD, C.4, T.11, B.54, s. 399-400. (2 Mayıs 1972).

¹¹⁶ "İdamlar Yürürlükte, *Akşam*, 6 Mayıs 1972, s.1,7.

¹¹⁷ *T.C. Resmi Gazete*, 5 Mayıs 1972, Sayı: 14178, s.2.

¹¹⁸ "3 İnfaz İki Saat İçinde Yapıldı", *Tercüman*, 7 Mayıs 1972, Sayı: 3795, s. 1, 7.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

senatörlerden oluşan 18 kişilik MBG, Menderes ve iki bakan arkadaşının idam cezalarını oybirliği ile kabul etmiştir. Fakat Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesinin karşısında yer almışlar ve büyük bir direniş göstermişlerdir. Bu direniş de Senato'da Menderes'in partisinin mirasını paylaşan özellikle AP, MGP ve DP'nin büyük tepkisine neden olmuştur. AP'liler, Menderes'in idamını onaylayan senatörlerle bir söz düellosuna girmiş ve onlardan hesap sormaya çalışmıştır. Kısacası, AP'liler ve diğer sağ partiler, tabii senatörlerin bu tutumunu Menderes'in idamının hesabını sormak için bir fırsata çevirmişlerdir.

Hem 27 Mayıs hem de 12 Mart dönemlerindeki idam cezalarının aynı maddeden dolayı verilmesine rağmen MBG'nin, her iki idam cezasını bir birinden ayırt etmesi ve farklı muamelede bulunması tabii senatörlerin idam meselesindeki samimiyetini sorgulatmıştır. Tabii senatörler de kendilerini savunmak adına 27 Mayıs, 21 Mayıs ve 12 Mart dönemindeki idamları birbirleriyle karşılaştırma yoluna gitmiştir. Bu durum ise, tabii senatörlerin, 27 Mayıs dönemindeki idam kararlarında asla pişman olmadıklarını ve halen kararlarını savunduklarını göstermiştir.

Gezmiş ve arkadaşlarının işledikleri suçların siyasi olup olmadığı hususunda da senatörler arasında büyük bir anlaşmazlığın bulunduğu açıkça söylenebilir. Tabii senatörler gibi idamların aleyhinde olanlar, bu suçların siyasi suç olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurken; idamların lehinde olanlar bu suçları, siyasi suç olarak kabul etmemekteydi.

Senato'da "beka" tartışmaları da yaşanmıştır. İdamların lehinde olanlar, devletin ve rejimin geleceğinin korunması adına idamların mutlaka yerine getirilmesi gerektiğini savunurken, tabii senatörler ortada bir beka meselesinin olmadığını anlatmaya çalışmışlardır. Tabii senatörler, tam tersine idamların gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin itibarının sarsılacağını ve normale dönüş süresinin uzayacağını aktarmışlardır. Aynı zamanda sosyal barışın ve huzurun sağlanmasının imkânsız hale geleceğini de sık sık ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak sağ partiler üzerinde devletin geleceği ile ilgili büyük bir endişe ve korkunun hâkim olduğu açıkça söylenebilir.

İdam tartışmaları etrafında Senato'da yoğun bir şekilde 12 Mart sürecine nasıl gelindiğinin muhasebesinin de yapıldığı görülmektedir. Özellikle tabii senatörler ile AP'liler, 12 Mart'ın sorumlusu ve suçlusu konusunda birbirlerini suçlamışlardır. Tabii senatörlerin anarşistleri desteklediğine ilişkin iddialar, geçmişten beri var olan MBG-AP çatışmasını tekrar alevlendirmiştir.

İsrafil KARATAŞ

İdamların infazını engellemek için özellikle CHP Grubu ile birlikte büyük bir direniş gösteren tabii senatörler, yaptıkları bir takım duygusal konuşmalarla karşı gruptaki senatörleri etkilemeye çalışmışlardır. Buna karşın alınan cevap, devletin varlığının korunması için gerekirse binlerce kişinin idam edilebileceği yönünde olmuştur.

21 Mayıs darbe girişiminden dolayı idam cezasına mahkûm edilmiş olan Aydemir ile üç arkadaşının hepsinin idam edilmesine tabii senatörler karşı duruş sergilemişlerdir. Tabii senatörler, Osman Deniz ile Erol Dinçer'in idamı karşısında topluca hareket etmişlerdir. Böylece onların idamlarının müebbetle çevrilmesinde büyük katıları olmuştur. Fakat idam görüşmelerinde CHP Grubu ile birlikte hareket etmesine ve CHP'den sonra en çok ret oyu veren ikinci grup olmasına rağmen Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarını engelleyememişlerdir. Bu çıkan sonuçta tabii senatörlerden daha çok CHP Grubu'nun birlikte hareket etmemesi etkili olduğu söylenebilir. Zira tabii senatörler idamlar aleyhinde CHP'ye oranla daha çok birlik içerisinde hareket etmişlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi

CCSA, Yer No: 5/6-29, Fihrist No: 7995.

Resmi Yayınlar (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi)

CSTD, Cilt:4, Toplantı:11, Birleşim:54 (2 Mayıs 1972).

CSTD, Cilt (C):4, Toplantı (T):11, Birleşim(B): 42 (16 Mart 1972).

CSTD, Devre (D).1, Cilt (C).19, (Toplantı (T).3, Birleşim (B).50, (11 Mart 1964).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

MMTD, Devre (D).3, Cilt (C).24, T.3, Birleşim (B).77, (24 Nisan 1972).

MMTD, Devre (D).3, Cilt (C).23, Toplantı (T).3, Birleşim (B).58.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmad, F. & Turgay, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Bilgi Yayınevi.

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. 4.Baskı. Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 9.Basım. Kaynak Yayınları.
- Birand, M. A, DüNDAR, C. & ÇAPLI, B. (2008). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. 10.Baskı. İmge Kitabevi.
- Çakmak, D. (2008). Türkiye'de asker-hükümet ilişkisi: Albay Talat Aydemir örneği. *Akademik Bakış*, 1/2, 35-68.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. 5.Baskı. İmge Kitabevi.
- Çelenk, H. (2010). *İdam Gecesi Anıları*. 16. Baskı. İmge Kitabevi.
- Çelenk, H. (2013). *1.THKO Davası*. İnternet Edisyonu.
- Çoker, F. (1998). *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I.Cilt: 1961-1964*. TBMM Vakfı Yayınları.
- Eroğul, C. (2013). Çok partili düzenin kuruluşu: 1945-1971. *Geçiş Sürecinde Türkiye*. Derleme: Irvin C. Schink, E. Ahmet Tonak, 6.Baskı, Belge Yayınları, 173-241.
- Feyizoğlu, T. (2011a). *Denizler ve Filistin*. Alfa Yayınları.
- Feyizoğlu, T. (2011b). *Sinan: Nurhak Dağları'ndan Sonsuzluğa*. 8.Baskı. Ozan Yayıncılık.
- Feyizoğlu, T. (2017). *Deniz: Bir İsyancının İzleri*. Totem Yayınları.
- Gevgilili, A. (1981). *Yükseliş ve Düşüş*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gevgilili, A. (1973). *Türkiye'de 1971 Rejimi*. Milliyet Yayınları.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. Alfa Yayınları.
- Karataş, İ. (2020a). 12 Mart Müdahalesine Giden Yolda Cumhurbaşkanı'na Gelen Şikayet ve Öneriler. *History Studies*, 12/4, 1955-1971.
- Karataş, İ. (2020b). Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı'nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. XX/40, 253-287.

- Karataş, İ. (2021a). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına yönelik idam cezaları ile ilgili Cumhurbaşkanlığı'na yapılan başvurular. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Değerlendirmeler*, C.1. Ed. Oğuz Diker, Yasin Akyıldız ve Aytaç Toptaş. Gece Kitaplığı, 283-304.
- Karataş, İ. (2021b). Talat Aydemir ve Arkadaşlarının idam cezaları karşısında tabii senatörlerin tutumu. *Tarih Araştırmaları IV*. Ed. Ahmet Gözlü-Aydın Efe. Akademisyen Kitabevi, 111-127.
- Kırkpınar, N. & Çakmak, F. (2020). 27 Mayıs 1960 müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe girişimi'ne Türkiye'de siyasi yasak ve mahkûmiyetler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı, 243-283.
- Kocaoğlu, C. T. (2020). Soğuk savaş yıllarında Türkiye'de komünizm karşıtı propaganda kitaplarında anti-komünist söylem. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, 33-51.
- Kocaoğlu, C. T. (2021). Soğuk savaş sürecinde komünizme karşı Türkiye'nin uluslararası güvenlik ve savunma işbirlikleri kurma çabaları: Balkan Paktı ve ittifaki. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17/37, 1-38.
- Özgişi, T. (2011). Türk Parlamento tarihinde Cumhuriyet Senatosunun yeri. *Türkiyat Mecmuası*, 21/2, 291-323.
- Selçuk, A. (2014). *1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu'nda Vesayetçi Yapılar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Suavi, A. & Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sunay, C. & Tunç, B. (2021). Elli yıl sonra 12 Mart Muhtirasına yeniden bakmak. *Journal of History School*, 55, 3904-3936. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54135>
- Uyar, H. (2020). Türkiye'de askeri darbeler ve nedenleri üzerine bir analiz denemesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX, 77-96.

Sürelî Yayınlar (Gazeteler)

Akşam
Cumhuriyet
Dünya
Hürriyet

Milliyet
Son Havadis
T.C. Resmi Gazete
Tercüman

EXTENDED ABSTRACT

This new system of Turkey, which became a multi-party system in 1945, was reduced by frequent military coups. This new order has been replaced by military regimes. During the reign of military regimes on May 27, March 12 and September 12, death sentences were applied. There were those who were against the death penalty, especially for political criminals, as well as those who supported it. The members of the National Unity Committee, which carried out the May 27 coup, unanimously approved the death sentences of Prime Minister Adnan Menderes, one of the important executives of the Democrat Party, and Fatin Rüştü Zorlu, Minister of Foreign Affairs, and Hasan Polatkan, Minister of Finance. Right-wing parties, on the other hand, took a stance against the executions of Menderes and his two friends. When it came to the 12 March period, the death penalty for political crimes started again in the country, in the face of the death sentences given to Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan and Hüseyin İnan, who had leftist views. While right-wing parties sided with the death penalty for political crimes this time, former May 27 committee members expressed the opposite view. In this study, it will be tried to reveal what kind of stance the 27 Mayist senators, who later took office in the senate, took against the death penalty debates in the 12 March period. At the same time, the content and results of the debates between senators and parties in favor of the executions and senators against the executions will be discussed in detail.

Since the article aims to reveal the attitudes and activities of the senators in the death penalty debates of the 12 March period, first of all, the minutes of the Senate of the Republic were scanned and evaluated scientifically. In addition to this, as resources to assist the study; research and analysis works, archive documents and news from the newspapers of the period were used. The introduction of the death penalty to Prime Minister Adnan Menderes and two of his fellow ministers, and of course the senators' attitudes towards it, are briefly explained in the introduction and the introduction of the article, which consists of three separate sections. Then in the first part; the activities and trial of the People's Liberation Army of Turkey, which is the main subject of the article, of which Deniz Gezmiş and his two friends are the directors, are discussed. In the second part, the fact that the execution files came to the Senate of the Republic and the attitudes and

activities of the senators in the discussions there were examined in detail. In the third part, which is the last part of the article, the re-negotiation of the execution files, which were corrupted by the Constitutional Court, in the Senate and, of course, the attitudes and activities of the senators were tried to be explained.

In the face of the bill on the execution of the death penalty of Deniz Gezmiş and two of his friends, which was discussed in the Senate of the Republic, the senators were divided into two separate groups as against and in favor of the executions. The senators' stances against the execution were mostly influenced by their political identities. Right-wing parties and senators with that view fought for the execution of executions with an anti-communist attitude. The National Unity Group, which was formed by 27 Mayıs natural senators, stood against the executions with a moderate view of leftist ideas. The fact that MBG allied with leftists after 1965 makes it possible to understand the reasons for their stance. It is seen that the CHP Group showed the greatest resistance against the executions in the Senate, which witnessed the fierce struggle of two separate groups. It was followed by MBG later on. This situation is very interesting. Because the 18-member MBG, consisting of 27 Mayist natural senators, had unanimously accepted the death sentences of Menderes and his two ministers. However, Gezmiş and his two friends were against the execution of the death sentences and showed a great resistance. This resistance caused a great reaction in the Senate, especially from the AP, MGP and DP, who shared the legacy of Menderes' party. The AP members had a verbal duel with the senators who approved the execution of Menderes and tried to hold them accountable. In short, the EPs and other right-wing parties turned this attitude of the senators into an opportunity to hold Menderes accountable for his execution. Despite the fact that the death sentences in both May 27 and March 12 were given due to the same article, the MBG's distinction between the two death sentences and their different treatment made the senators' sincerity in the issue of death questioned. It can be clearly stated that there is a great disagreement among the senators as to whether the crimes committed by Gezmiş and his friends are political. Of course, those who are against the executions, such as senators, argue that these crimes should be considered as political crimes; those who were in favor of executions did not accept these crimes as political crimes. There were also "survival" debates in the Senate. While those in favor of the executions argued that executions must be carried out in order to protect the future of the state and the regime, the senators tried to explain that there was no question of survival. It is seen that an accounting of how the process of March 12 was reached in the Senate intensively was made around the death penalty debates.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55024>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	18.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	16.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.01.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Altuntaş Gürsoy, İ. & Bayram, A. M. (2022). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Dil Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Önerileri. *Journal of History School*, 56, 263-297.

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİL BECERİLERİNİ GELİŞTİRMeye YÖNELİK ETKİNLİK ÖNERİLERİ¹

İlke ALTUNTAŞ GÜRİSOY² & Arif Mikail BAYRAM³

Öz

Yabancılar Türkçe öğretiminde dil becerilerinin dengeli, bütüncül ve etkili bir biçimde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak etkinlikler sayesinde olur. Çünkü etkinlikler beceri odaklı ve belirli amaçlar, kazanımlar doğrultusunda uygulanır. Bu amaç ve kazanımların açık bir biçimde yazılmış hâlini, Yabancılar Türkçe öğretimi alanındaki ilköğretim programı olan, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca da onaylanarak Türkiye Maarif Vakfı tarafından yayımlanan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'nda bulmak olanaklıdır. Program, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nin eylem odaklı yaklaşımı doğrultusunda hazırlanmıştır. Hem çağın gerektirdiği modern yaklaşımlarla hazırlandığı hem de amaç ve kazanımları barındırdığı düşüncesiyle çalışmanın temelini oluşturmuştur. Çalışmanın amacı, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'ndaki kazanımlar temel alınarak yabancı/ikinci dil öğrencilerinin dil becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlik önerilerinin hazırlanmasıdır. Nitel olan bu çalışmada program, doküman incelemesi tekniğiyle incelenmiştir. Programdaki kazanımlardan her bir dil becerisine yönelik 3'er kazanım toplamda 12 kazanım seçilmiştir. Seçilen kazanımlara uygun olarak A2, B1 ve B2 düzeylerinde 12 etkinlik önerisi hazırlanmıştır. Etkinlik önerilerinin, dil becerilerinin bütüncül, dengeli ve etkili bir biçimde geliştirilebilmesi için beceri odaklı olmasına ve çağın getirdiği yeniliklere

¹ Bu makale, 2 Ekim 2021 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve HÜTÖMER tarafından düzenlenen Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı 3. Öğrenci Sempozyumu'nda aynı başlıklı sözlü bildiri uyarlanmıştır. Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %65, 2. yazar: %35.

² Dr. Öğr. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Türkçe Birimi, altuntasilke@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1394-5778

³ Öğr. Gör., TOBB ETÜ/Tashkent, amikailbayram@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3760-5279

uygun, özgün ve yaratıcılığı geliştiren; öğrencilerin analiz ve sentez yapabilmelerine olanak tanıyan etkinlikler olmasına özen gösterilmiştir. Farklı zekâ çeşitleri göz önünde bulundurularak birden fazla duyuya hitap edebilen, görsel ve işitsel araçların etkin kullanımını sağlayan nitelikte etkinlikler önerilmiştir. Etkinlik önerileri öğrencilerin hedef dilde iletişim kurabilmesi amacıyla iletişimsel dil öğretim yöntemi doğrultusunda hazırlanmıştır. Öğrencilerin metin türlerinin düzenlenme biçimlerinin ve dilsel özelliklerinin farkında olmaları, dil becerilerini başarıyla kullanabilmelerinde kolaylaştırıcı bir etken olduğu düşüncesiyle etkinliklerde masal, hikâye, şiir gibi yazımsal türlerden alıntılar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe öğretimi, Yabancı dil olarak Türkçe öğretim programı, Etkinlik önerileri, Dil becerileri.

Suggestions for Activities to Develop Language Skills in Teaching Turkish to Foreigners

Abstract

In teaching Turkish to foreigners, language skills need to be developed in a balanced, holistic and effective way. This is only possible through activities, because the activities are skill-oriented and applied in line with certain goals and achievements. It is possible to find the clearly written version of these aims and achievements in the Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language, which is the first curriculum in the field of teaching Turkish to foreigners, approved by the Board of Education, and published by the Turkish Maarif Foundation. The aim of the study is to prepare activity suggestions to improve the language skills of foreign/second language learners based on the achievements in the Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language. In this study, the program, which is qualitative, was examined with the document analysis technique. Three achievements each and 12 achievements in total out of the achievements in the program were selected. 12 activity suggestions at A2, B1 and B2 levels were prepared in accordance with the selected outcomes. It was paid attention that activity suggestions should be skill-oriented in order to develop language skills in a holistic, balanced and effective way. Considering different types of intelligence, activities that appeal to more than one sense and enable the effective use of visual and auditory tools have been suggested. The activity suggestions were prepared in line with the communicative language teaching method in order for the learners to communicate in the target language. Quotations from literary genres such as fairy tales, stories, and poems were presented in the activities, with the thought that learners' awareness of the way in which text types are arranged and their linguistic characteristics, and that this is a facilitating factor in successfully using their language skills.

Keywords: Teaching Turkish to Foreigners, Curriculum of Turkish as a Foreign Language, Activity Suggestions, Language Skills.

GİRİŞ

Ana dili öğretiminde olduğu gibi yabancılar Türkçe öğretiminde de dil becerilerinin (okuma, dinleme, yazma, konuşma) etkili ve dengeli bir biçimde geliştirilmesi önem arz etmektedir. Dil becerileri, etkinlikler sayesinde geliştirilir. Etkinlik, bir öğretim stratejisi, materyal ve bir hedef içersin ya da içermesin bir beceriyi belirli bir süre içerisinde tekrarlatarak öğretmek için öğrenmeyi teşvik etmeyi amaçlayan her türlü işleme denir (Samperio, 2017, s.52). Nunan (1991) ise etkinlik tanımını girdi ile öğrenci etkileşimi bağlamında yapılandırır. Önemli olan belirli dil girdilerinin öğrencilere sunulması ve öğrencilerin bu girdilerle ne yapacağıdır. Bu bağlamda öğrenciye belirli dil girdilerini öğretmeyi ya da pekiştirmeyi amaçlayan her türlü çalışmaya etkinlik denilebilir. Brown (2000, s.159) ise etkinliği “öğretmen tarafından belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirilen, sınırlı zamanda gerçekleşen ve makul bir şekilde birleştirilmiş öğrenci davranışları kümesi” olarak tanımlar. Brown’un tanımından da anlaşılacağı üzere etkinlikler belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilir. Dil öğretimini gerçekleştirmek için hazırlanacak etkinliklerde belirli amaçlara, kazanımlara ihtiyaç vardır ki bu da öğretim programını işaret etmektedir. Dolayısıyla yabancılar Türkçe öğretimi alanındaki ilköğretim programı olan Türkiye Maarif Vakfı tarafından yayımlanan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı’nı belirtmekte yarar vardır. Bu program, Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni’nin (AOBM) eylem odaklı yaklaşım esaslarına göre hazırlanmıştır. Yabancılar Türkçe öğretiminde alanda ilk olması ve standardın sağlanması amacıyla oluşturulduğu, hem uluslararası standartları karşıladığı hem de çağın gerektirdiği modern yaklaşımlarla hazırlandığı düşüncesiyle çalışmanın temelini oluşturmuştur. Daha önce Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi için hazırlanmış bir öğretim programının olmayışının alandaki en temel eksikliklerden biri olduğu ve eksikliğin bu program sayesinde giderildiği düşünülmektedir. Balcı ve Melanlıoğlu (2020) da bu görüşü destekler biçimde yabancılar Türkçe öğretimine yönelik bir içeriğin bulunmamasını alanın en büyük eksikliği olarak değerlendirdiklerini; ancak Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca da onaylanarak Türkçenin öğretimine yönelik hem yurt içi hem de yurt dışında kabul gören bir öğretim programının alana kazandırıldığını belirtir.

AOBM’deki düzey betimleyicileri/yeterlik olarak belirtilenler bu programda “kazanım”a dönüşmüştür. Programın temel dayanaklarında belirtilen 21. yüzyıl becerileri de kazanımlara yansıtılmaya çalışılmıştır (Balcı ve Melanlıoğlu, 2020). Programda düzeylere ve dil becerilerine yönelik bir kazanım listesi oluşturulmuştur. Bu kazanımların AOBM’deki düzey betimleyicilere/yeterliklere göre daha somut ve kolay anlaşılabilir olduğu söylenebilir. Dahası

öğrencilerin düzeylerine göre kazanımların, öğretilecek konuların, temaların listelenmesi programın uygulamaya dönük olduğunu gözler önüne sermektedir.

AOBM, Avrupa çapında yabancı/ikinci dil derslerinin tasarlanıp uygulanmasına rehberlik etmesi amacıyla Avrupa Konseyi tarafından yayımlanmıştır. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı da Türkiye’de yabancı/ikinci dil derslerinin tasarlanıp uygulanmasına rehberlik edebilir. Yabancılar Türkçe öğreten kurumları ders kitaplarıyla birlikte ortak bir paydada birleştirerek eşgüdümlü bir biçimde öğretimi planlamalarını sağlayabilir.

Program (2020, s.13, 22), öğrencilerin dinleme/izleme ve okuma yoluyla anlama becerilerini; sözlü üretim, sözlü etkileşim ve yazma yoluyla anlatma becerilerini geliştirmeyi; bu sayede dinleme, konuşma, okuma, yazma becerilerini bütüncül bir biçimde ve kurallara uygun olarak kullanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Dahası anlama ve anlatma becerilerini kullanarak sosyal yaşamın her alanında iletişim kurma becerisine sahip olan, keşfederek ve yaparak-yaşayarak öğrenen, öğrenme sürecinde sorumluluk alan, iş birliği içinde çalışan, problem çözme becerilerini kullanan, sorgulayan, yorumlayan, evrensel ve kendi kültürüne özgü değerlere duyarlı, kültürlerarası bilinç sahibi bireyler yetiştirme de programın başlıca amaçlardandır. Belirtilen amaçlar, temel dil becerilerinin üzerine yapılandırılmıştır. Bu bağlamda özellikle okuma ve dinleme becerisi kazanımlarıyla dil girdilerinin sağlanması ve bu dil girdilerinin sözlü üretim/sözlü etkileşim ya da yazma kazanımlarıyla yazma ve konuşma becerisinde üretime dönüşmesi gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan da dil becerilerinin bütüncül biçimde geliştirilmesine olanak veren etkinliklerdir. Oysa yapılan bazı çalışmalarda yabancılar Türkçe öğretilirken dil becerilerinin dengeli ve bütüncül bir biçimde geliştirilmediği (Ceylan, 2019) ve yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki dil becerilerine yönelik etkinliklere eşit bir biçimde yer verilmediği (Şimşek, 2016; Cömert, 2018; Karazeybek, 2019; Özbal, 2019; Batı, 2020; Şimşek ve Erdem, 2021) sonucuna ulaşılmıştır. Ceylan’ın (2019) çalışması öğrencilerin yazma becerisini geliştirmeyi amaçlayan etkinlikleri daha çok tercih ettiklerini göstermektedir. Öğreticiler, yazma etkinliklerinden sonra ise en çok okuma etkinliklerini uygulamaktadırlar. Konuşma ve dinleme etkinliklerini ise daha az sıklıkta kullanmaktadırlar. Şimşek (2016) B2 düzeyindeki Yedi İklim Türkçe Öğretimi Ders Kitabı ve İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı’nı incelediği çalışmasında ders kitaplarındaki etkinliklerin dil becerilerine göre eşit bir biçimde dağılmadığı sonucunu elde etmiştir. Kitaplarda okuma ve yazma becerisine yönelik etkinliklere daha fazla yer verildiği, dinleme etkinliklerinin geri planda kaldığı da araştırmanın sonuçları arasındadır. Cömert (2018) A1’den C1’e İzmir Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları’ndaki konuşma ve yazma

etkinliklerinin AOBM'ye uygunluğunu belirlemek için yaptığı çalışmasında yazma etkinliklerinin diğer becerilere oranla kitaplarda daha çok yer aldığı sonucunu elde etmiştir. Karazeybek (2019) B1 düzeyinde İzmir Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı'nı ele almıştır. Kitapta dört beceriye yönelik etkinliklere eşit ve bütüncül olarak yer verilmediği, yazma ve konuşma etkinliklerinin sayısının artırılması gerektiğini belirlemiştir. Özbal (2019) çalışmasında, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe, Gazi Yabancılar İçin Türkçe ve Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı'nın A1 ve A2 düzeyindeki etkinliklerini incelemiştir. Her öğretim setinde dil becerisindeki etkinliklerin dağılımında farklılıklar olduğunu; yalnızca dinleme etkinliklerinin tüm kitaplarda en az sayıda yer aldığını saptamıştır. Batı (2020) A1 düzeyindeki Yedi İklim Türkçe Öğretimi Ders Kitabı'nı incelediği çalışmasında yazma ve okuma etkinliklerinin dinleme ve konuşma etkinliklerine göre fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şimşek ve Erdem (2021) ise Yedi İklim Türkçe Öğretimi B1 Ders Kitabı'ndaki yazma becerisi etkinliklerini kazanımlar ve AOBM çerçevesinde incelemiş ve yazma becerisi kazanımlarının etkinlikler bünyesinde genel olarak gözetilmiş olsa da diğer beceri etkinliklerine göre arka planda kaldığını belirlemiştir.

Sonuç olarak dil becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklerin bütüncül ve amaca uygun olmadığına ilişkin ulusal alanyazında birbirini destekleyen birden fazla çalışma bulunmaktadır. Dahası yabancılara Türkçe öğretimi alanyazınında, ulaşılabilen kaynaklar dâhilinde, kazanımlara uygun olarak dil becerilerinin tamamı için etkinlik geliştirilen az sayıda çalışma vardır. Ancak bunlar etkinlik geliştirirken AOBM'yi temel almışlardır. Etkinlik önerilerini herhangi bir kazanıma/ölçüte dayandırmayan çalışmalar da vardır. Sarıbaş (2014) çalışmasında AOBM'yi temel alarak A1, A2, B1, B2 düzeyleri için yalnızca okuma becerisine yönelik kazanımlar çıkarmış ve bu kazanımlara yönelik etkinlikler hazırlamıştır. Ak Başoğul ve Aksu (2017) çalışmalarıda okuma, dinleme, konuşma, yazma ve dil bilgisi alanından bir düzey seçerek 5 alana yönelik örnek ders malzemelerine yer vermişlerdir. Erdoğan vd. (2017) kitabın tamamında dört dil becerisine yönelik A1 ve A2 düzeylerinde etkinlikler önermişlerdir. Etkinliklerin başında kazanımları da belirtmişlerdir; ancak AOBM'yi esas almışlardır. Özmen, Güven ve Dürer (2017), A1'den C2'ye yalnızca konuşma becerisine yönelik etkinlikler geliştirmişlerdir. İnal (2018), yazmış olduğu kitap bölümünde yazma etkinliklerine yer vermiştir. Bağcı Ayırcı (2019), dil becerilerini geliştirmeye yönelik oyunlar tasarlamıştır. Aynı kitap içerisindeki kitap bölümlerinde Altunkaya (2019) farklı düzeylerde okuma, Başkan (2019) farklı düzeylerde yazma, Çelik (2019) farklı düzeylerde konuşma, Doğan (2019) farklı düzeylerde dinleme etkinlikleri önermişlerdir. Özdemirel (2019) temel, orta, ileri düzey olmak üzere sözcük öğretimine ilişkin etkinlik

önerilerinde bulunmuştur. Tanju (2019) tezinde iletişimsel dil öğretimi doğrultusunda A1 ve A2 düzeyleri için konuşma etkinlikleri önermiştir. Bektaş ve Ökten (2020), AOBM doğrultusunda B2 düzeyi yazma etkinlikleri önermiştir. Bülbül (2020) çalışmasında -(y) AcAk ve -I/Ar biçimbirimlerinin olasılık işlevi üzerine etkinlikler sunmuştur. Karadağ (2020) AOBM'deki B1 düzeyi betimleyicilerini/yeterliklerini kılavuz almış; okuma, dinleme, konuşma, yazma, dil bilgisine ilişkin etkinlik önerilerinde bulunmuştur. Kara Özkan (2020), B1 düzeyinde konuşma becerisi etkinlik tasarımlarına yer vermiştir. Fişekçioglu (2021) kitap bölümünde yazma ve konuşma etkinlik önerileri sunmuştur. Kuvac ve Arslanbaş (2021) okuma, yazma, dinleme, konuşma becerilerine yönelik C1 düzeyinde etkinlikler hazırlamıştır. Şengül (2021), A1'den C1'e tüm becerilerde AOBM'ye dayalı etkinlik örnekleri vermiştir.

Etkinliklerin kazanıma uygun hazırlanması, hangi dil girdisinin öğrenciye sunulacağına da belirlenmesi demektir. Öğreticinin öğrettiği konuyu pekiştirmek; bu sayede öğrenmenin kalıcılığını sağlamak istemesi, öğrencinin ilgi ve dikkatini çekebilmesi, derse daha yüksek bir oranda katılım göstermelerini istemesi amacıyla ve ders kitabındaki etkinliklerin bu beklentileri karşılayamadığı durumlarda kendi etkinliklerini hazırlaması gerekecektir. Öğretici, öğretim sürecini/öğretimin işleyişini planlarken, etkinlik ve araç-gereç tasarımlarında bu tür çalışmalardan yararlanabilir. Bu doğrultuda belirlenmiş kazanımlara uygun, bütüncül bir biçimde tüm dil becerilerine yönelik ve uygulanabilir etkinlik örneklerinin Türkçeyi yabancı/ikinci dil olarak öğrenenlere ve bu alanda çalışmalar yapan akademisyenlere fikir vermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Maarif Vakfı tarafından yayımlanan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'yla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde kazanım ve etkinlik temelli oldukça az çalışmaya rastlanmıştır. Kılıç (2021) araştırmasında programdaki A1, A2 temel dil düzeyleri dinleme/izleme ve okuma/anlama kazanımlarında, 21. yüzyıl okuryazarlık becerilerine ne oranda yer verildiğini tespit etmiştir. A1 ve A2 düzeyleri için yalnızca iki beceriyi kazanımlar bağlamında ele almış; var olan durumu betimleyerek herhangi bir uygulama ya da etkinlik önerisine yer vermemiştir. Aktaş ve Halitoğlu'nun (2021) editörlüğünü yapmış olduğu "Etkinlik Temelli Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi" kitapta programdaki kazanımlar temel alınarak geliştirilen etkinlikler yer almıştır. Ancak bu çalışmalarda ya dil becerilerinin bütününe değil araştırmacılar tarafından seçilen becerilere odaklanılmış ya da etkinliklerin düzeyleri kısıtlı tutulmuştur. Diğerleri programdaki dil bilgisi yapılarını ya da içeriklerini esas alan (Çangal ve Kıribiş, 2020; Erdil ve Açıık, 2021); programı Bloom taksonomisini göre inceleyen (Emre, 2020; Karagöl, 2020) ve temel dayanaklar, yaklaşım, genel amaçlar,

ölçme-değerlendirme alanı, programın uygulanmasına ilişkin öneriler ile dil becerileri, dil düzeyleri kazanımları gibi çeşitli değişkenler açısından değerlendiren (Balcı ve Melanlıoğlu, 2020; Kaya ve Kardaş, 2020; Aydın ve Tunagör, 2021); söz varlığını zenginleştirme açısından inceleyen (Maden, 2020); programın eleştirisini yapan (Nurlu, Konyar, Tuna, Görgüç, 2021) çalışmalardır. Çalışmaların çoğalmasa programın bilinirliğini arttırmaktadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışma, programın bilinirliğini arttırmasıyla birlikte etkinlik önerileriyle yapılandırıldığı için uygulanabilirliğini de gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Dahası programa ilişkin yapılacak akademik çalışmalarla program daha işlevsel hâle gelebilir ve öğreticilere dersi planlama konusunda daha etkili hizmetler sunabilir. Dolayısıyla bu çalışmada, Maarif Vakfı tarafından yayımlanan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'ndaki kazanımlar temel alınarak yabancı/ikinci dil öğrencilerinin dil becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlik önerilerinin hazırlanması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Nitel olan bu çalışmada Türkiye Maarif Vakfı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı doküman incelemesi tekniğiyle incelenmiştir. Programda listelenen kazanımlardan okuma, yazma, konuşma, dinleme becerilerine yönelik 3'er kazanım toplamda 12 kazanım seçilmiştir. Seçilen bu kazanımlara yönelik A2, B1 ve B2 düzeylerinde etkinlik önerileri hazırlanmıştır. A1 düzeyi en temel düzey ve amaç, temel dil yapılarının kavratılması olduğundan çalışmanın kapsamına alınmamıştır. C1 düzeyindeki öğrenciler ise ileri düzey ve sosyal yaşamın her alanında iletişim kurma becerisine sahip olduklarından, onlara sosyal yaşamı konu alan her türden etkinlik sunulabileceğinden bu düzeye yönelik etkinlik önerileri hazırlanmamıştır.

Kazanımlar seçilirken her bir dil düzeyinde ortak olan kazanımlar olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin; A2 düzeyindeki ve okuma alanındaki “Metnin konusunu, temel iletisini belirler.” kazanımı ilerleyen düzeylerde ve diğer dil becerilerinde küçük değişikliklerle yer aldığı için seçilen kazanımlar arasına eklenmiştir. Seçilen kazanımlar aşağıda gösterildiği gibidir:

•Okuma becerisi kazanımları

A2.O.46. Metnin konusunu, temel iletisini belirler.

B1.O.44. Metnin konusunu, temel iletisini belirler.

B2.O.39. Metnin konusunu, temel iletisini belirler.

•Konuşma becerisi kazanımları

A2.SE.29. Plan, tasarı ve hayallerin konuşulduğu diyaloglara katılır.

B1.SE.35. Plan, tasarı ve hayallerin konuşulduğu diyaloglara katılır.

B2.SE.29. Plan, tasarı ve hayallerin konuşulduğu diyaloglara katılır.

•Yazma becerisi kazanımları

A2.Y.28. Haber metinleri yazar.

B1.Y.12. Haber metinleri yazar.

B2.Y.7. Haber metinleri yazar.

•Dinleme becerisi kazanımları

A2.D3. Metinde geçen deyimleri bağlamdan hareketle adlandırır.

B1.D.4. Mecazlı ifadeleri tanıır.

B2.D.2. Mecazlı ifadeleri belirler.

BULGULAR VE YORUM

Dil Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Önerileri

Bu başlık altında önce anlama daha sonra da anlatma becerileriyle ilgili etkinlik önerilerine yer verilmiştir.

Okuma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Önerileri

Türkçe öğretim programında (2020, s.34) okuma etkinliklerine örnek olarak bilgileri/görselleri eşleştirme, metinlerdeki kişilerin amaçlarını anlayabilme, başlık bulma, ana fikri belirleme, ayrıntıları anlama, tamamlama (oku ve resim yap/çiz/doğru sıraya koy/yanlışı belirle/ işaretle), ilgisiz bilgiyi çıkarma, doğru-yanlış etkinlikleri, ayrıntıları fark etme, ima edilen bilgileri anlayabilme, metnin dil bilgisel boyutlarını fark etme, soru-cevap, metindeki bilgileri tablo/şekil/listede bulma etkinlikleri sıralanmıştır. Bu sıralananlar temelinde aşağıda okuma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlik önerileri sunulmuştur.

1. Etkinlik (A2 Düzeyi)

Aşağıda üç farklı metin vardır. Metinleri okuyunuz ve her biri için uygun başlıkları tabloya yazınız. Başlıkları yazdıktan sonra bu üç metnin ortak iletilisini de ilgili boşluğa yazınız.

Metin 1:

Patron, iki farklı elemanını çok fakir bir ülkeye iş ziyaretine göndermiş. Birinci eleman ziyaretten sonra demiş ki:

-Patron, orada hiç ayakkabı satamayız. Kimsede ayakkabı yok.

İkinci eleman ise:

-Patron, orada çok fazla ayakkabı satabiliriz. Kimsede ayakkabı yok.

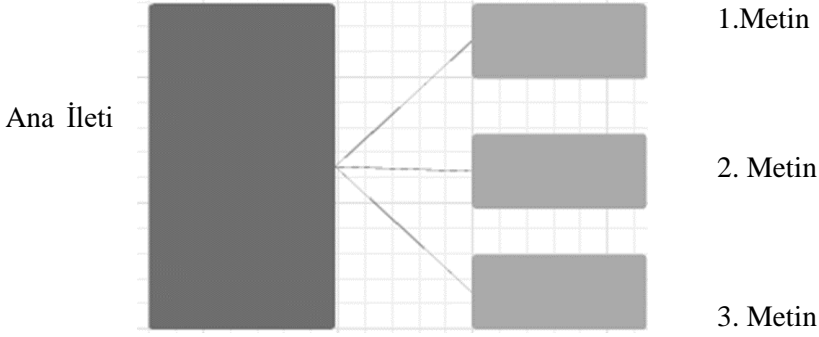
Metin 2:

Hırsız bir babanın ikiz çocukları varmış. Bu çocuklardan bir tanesi farklı suçlar işleyerek hapse girmiş. Diğeri ise önemli bir şirkette yöneticilik yapıyor. Her ikisine de “Hayatın nasıl böyle oldu?” diye soruyorlar. İkisi de aynı cevabı veriyor:

“Babamı izledim.”

Metin 3:

Ünlü sporcu, kulüp binasına girerken yaşlı bir kadın ağlayarak ona “Çocuğum çok hasta. Ameliyat olmazsa ölebilir, lütfen bize yardım edin.” der. Ünlü sporcu da çek defterinden bir sayfa koparır, yüklü bir miktarı yazıp imzalar ve çeki kadına verir. Olayı güvenlik görevlisi uzaktan görür. Birkaç gün sonra sporcuya “Sakın o kadına bir daha para vermeyin. O kadın bir yalancı. Her zaman aynı yalanları söyler ve insanlardan para alır. Çok üzgünüm, vaktinde uyaramadım. Paranız boşa gitti.” der. Sporcu kahkaha atar ve “Yani hasta bir çocuk yok mu? Bu mükemmel bir haber, teşekkür ederim.” Der (1.metin“<https://www.google.com/search?q=patron+iki+elemanını+afrikaya+göndermiş>” adresinden; 2. metin “<https://www.wattpad.com/66944469-başarı-öyküleri-hikaye-14-sarhoşun-çocukları>” adresinden; 3. metin “Sarı, 2017”den uyarlanmıştır.)

Okuma alanındaki ilk etkinlik “A2.O.46.Metnin konusunu, temel iletisini belirler.” kazanımına uygun hazırlanmıştır. Etkinlikteki metinler, “olaylara farklı açılardan bakma ya da bakış açısını değiştirme” gibi konulara yöneliktir. Bu metinlerden hareketle öğrencilere hayata bakışın neden önemli olduğu açıklanabilir. A2 düzeyi için uygun olan bu etkinlik, okuma becerisine yönelik hazırlanmış olsa da sınıfça konuşmaya da çok uygundur. Öğrencilerin konuyu bulmakta zorlanacakları düşünülüyorsa seçenekler de verilebilir. Seçilen ileti, kullanılan söz varlığı ve dil yapıları açısından düzeye; etkinliğin tasarlanması açısından da kazanıma ve beceriye uygun bir etkinliktir. Çünkü öğretim, yalnızca dil bilgisinin ve sözcük bilgisinin kavratılmasına yönelik olmaktan çıkarılıp okuduğunu anlama yeterliğinin geliştirilmesine yönelik de planlanmalıdır.

2.Etkinlik (B1 Düzeyi)

Şiir, her dilde var olan yazınsal (edebî) bir türdür. Aşağıda, beş farklı şiiirden alınmış dizeler vardır. Sizce bu dizeler ne anlatıyor? Şiirleri izleklerle eşleştiriniz.

umutsuzluk	yalnızlık
yaşama sevgisi	özlem
hümanizm	

Yaşamak azaptır çok zaman,
Dualara açıldı ağız.
Tükendi dizlerde derman
Akşamı bulamayacağız.
Behçet Necatigil (Necatigil, 1997)
(_____)

Ne hasta bekler sabahı
Ne genç ölüyü mezar
Ne de şeytan bekler günahı
Benim seni beklediğim kadar
Necip Fazıl Kısakürek (Çetin, 1991)
(_____)

Bütün insanları dostun bil, kardeşin bil kızım
Sevincin ürünüdür insan, nefretin değil kızım
Zulmün önünde dimdik tut onurunu
Sevginin önünde eğil kızım
Ataol Behramoğlu (Behramoğlu, 2017)
(_____)

Bilmezler yalnız yaşamayanlar,
Nasıl korku verir sessizlik insana;
İnsan nasıl konuşur kendisiyle;
Nasıl koşar aynalara,
Bir cana hasret,
Bilmezler.
Orhan Veli Kanık, (Kanık, 1993)
(_____)

Potinlerimle paltoma
Teşekkür etmeliyim
Teşekkür etmeliyim yağın kara
Bu güne bu sevince
Yere bastığım için şükür
Şükür gökyüzüne toprağa
Adını bilmediğim yıldızlara
Suya ateşe hamdolsun
Oktay Rifat (Yalçın, 2019)
(_____)

B1 düzeyine uygun olan etkinlik “B1.O.44. Metnin konusunu, temel iletisini belirler.” kazanımına göre hazırlanmıştır. Öğrencilerin zorlanmadan anlayabilecekleri şiirler ve izlekler seçilerek eşleştirmeler yapmaları istenmiştir. Bu etkinlikte şiirlerin seçilmesinin nedeni yabancılar için Türkçe öğretimi ders ve çalışma kitaplarında şiirlerin diğer yazınsal türlere kıyasla ihmal edildiği düşüncesidir. Oysa şiirler, dilin en yetkin örneklerini oluşturur. Şairlerin kullandığı özel dil ve söylem nedeniyle öbür yazınsal türlerden ayrılır (Çotuksöken, 2010, s.111).

3. Etkinlik (B2 Düzeyi)

Fıkralar, komik, nükteli kısa hikâyelerdir. Türk kültüründe nesilden nesile, kulaktan kulağa aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Özellikle Nasrettin Hoca fıkraları herkesçe bilinmektedir. Siz de aşağıdaki üç Nasrettin Hoca fıkrasını okuyunuz ve verilen ana fikirlerle metinleri eşleştiriniz.

1.Savurgan olmamal, elimizdekilerin kıymetini bilmeliyiz.

2.Çıkarımıza (menfaatimize) uyan şeyleri nasıl kabul ediyorsak sıkıntılı durumları da öyle kabullenmeliyiz.

3.Önlemimizi çok geç olmadan almalıyız.

A)Testi Kırıldıktan Sonra

Nasrettin Hoca, oğlunu su doldurması için çeşmeye gönderecekmış. Testiyi eline verdikten sonra oğlunun kulağını çekmiş. Sonra da bağırmiş:

“Sakın testi kırma!”

Bu durumu görenler:

“Ne yapıyorsun, Hoca Efendi.” demişler. “Çocuk testi kırmadı ki ... Hiç suçlu olmayan çocuğu ne diye azarlıyorsun!”

Hoca:

“Testi kırıldıktan sonra iş işten geçmiş olur.” demiş.

Metnin ana fikri:

B) Kırk Yıllık Sirke

Komşulardan biri Hoca'ya sormuş:

“Hocam, sen tutumlu adamsın, kırk yıllık sirken var mı? Varsa biraz verir misin?”

Hoca, omuzlarını silkelemiş:

“Var ama veremem!”

Komşusu siteme başlamış:

“Bu ne biçim komşuluk, azıcık sirke ne çıkar, niçin vermiyorsun?”

Hoca cevabı yapıştırmış:

-Eğer her isteyene verseydim bende kırk yıllık sirke kalır mıydı?”

Metnin ana fikri:

C) Kazan Öldü

Hoca komşusundan bir kazan ister. İşini bitirince de şaka olsun diye içine bir tencere koyarak geri götürür. Tencereyi gören komşusu:

-Bu da nesi Hocam? der.

Hoca da:

-Kazan gebeymiş. Bize gelince doğurdu, diye yanıt verir. Adam:

-Pekiye diyerek karşı koymadan alır kazanla tencereyi. Bir süre sonra yine komşudan kazan ister Hoca ama bu kez işini bitirince götürüp geri vermez. Birkaç gün sonra komşusu Hoca'nın evine gelir, kazanı ister.

Hoca, üzgün bir dille konuşur:

-Kazan sizlere ömür... Geldiği gün ölüp gitti. Başınız sağ olsun, der.

Adam da gülererek yanıt verir:

-Aaa Hocam, kazan hiç ölür mü? Bunun üzerine Hoca şöyle çıkışır:

-Komşu komşu kazanın doğurduğuna inanıyorsun da öldüğüne neden inanmıyorsun?

Metnin ana fikri:

(Üç fıkra da “<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3456>” adresinden alınmıştır.)

Türkçe öğretimi programının “B2.O.39. Metnin konusunu, temel iletisini belirler.” kazanımına yönelik hazırlanmıştır. Etkinliğin yönerge bölümünde, bireysel öğrenmeye uygun olması için açıklamalar yapılmış; örneğin fıkra tanımlanmıştır. Öğrencinin neyle karşılaşacağı ve ondan ne beklediği açık bir biçimde ifade edilmiştir. B2 düzeyinde hazırlanan bu etkinlikteki metinlerin hem kısa olması hem mizahi öğeler barındırarak öğrencilerin ilgisini çekmesi hem de Türk kültürünü yansıtması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Dinleme Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Önerileri

Programda (2020, s.34), dinleme becerisiyle de ilgili etkinlik örnekleri sıralanmıştır: Dinlenen metinle resimleri eşleştirme, sesleri ayırt etme, metinlerdeki kişilerin amaç ve iletişim niyetlerini anlayabilme, dinleme ve bir eylemi tamamlama (dinle ve resim yap/çiz/doğru sıraya koy/yanlış belirle/işaretle), ilgisiz bilgiyi çıkarma, doğru/yanlış etkinlikleri, detayları ayırt edebilme türü, ayrıntıları fark etme, soru ve cevap vb. Bu etkinlikler temelinde aşağıda, dinleme becerisini geliştirmeye yönelik etkinlik önerilerine yer verilmiştir.

4. Etkinlik (A2 Düzeyi)

Dinleme metninde “rüya gibi, kafa şişirmek, iple çekmek, başına (bir şey) gelmek” deyimleri kullanılacak. Metni dinleyin ve deyimlerin anlamlarını işaretleyiniz.

1. “rüya gibi”
  - A) çok hızlı
  - B) çok zor
  - C) çok güzel
  - D) çok pahalı
2. “kafa şişirmek”
  - A) bir insana vurmak
  - B) çok konuşmak, susmamak
  - C) hastalanmak
  - D) aşırı eğlenmek
3. “başına (bir şey) gelmek”
  - A) bir problem yaşamak
  - B) güzel bir haber almak
  - C) bir yere geç kalmak
  - D) çok yorulmak
4. “iple çekmek”
  - A) çok özlemek
  - B) plan yapmak
  - C) heyecanla beklemek
  - D) umutsuz olmak

Dinleme Metni

Geziler, yeni yerler, tatiller benim tutkum. Yıl boyunca çok çalışıyorum ve dinlenmek için tatile gidiyorum. İki yıl önce de arkadaşlarımla birlikte Olimpos’a gittik. Size bu tatilimizden söz etmek istiyorum. İki sene önce hayli sıcak bir ağustos günüydü. Birdenbire arkadaşlarıma “Tatile gidelim mi?” dedim. İki de bu fikri çok mantıklı buldular. Oradan hızlıca kalktık ve hemen valizlerimizi hazırladık. Macera dolu tatilimiz böyle başladı. Yol boyunca başımıza çok şey geldi. Önce arabanın lastiği patladı. Çok uğraştık ve yeni lastiği taktık. Biraz ilerledik, bu sefer de otoyolun ortasında yakıtımız bitti. Bir araba durdu ve bize biraz benzin verdi. Başka aksilikler de oldu ama hepsini anlatmak ve kafanızı şişirmek istemiyorum. Yol boyunca çok yorulduk. Bu sebeple hemen

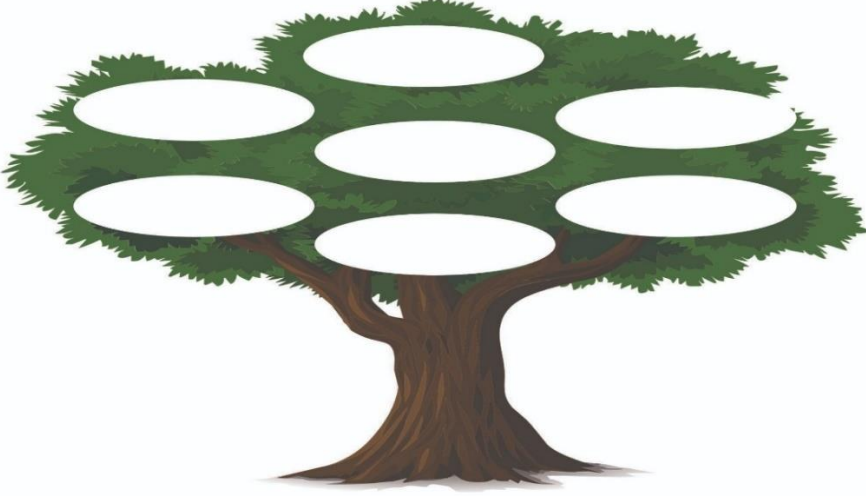
şehrin girişindeki pansiyonların birinden bir oda tuttuk ve uyuduk. Uyandıktan sonra bütün yorgunluğumuz geçti. Çünkü pansiyonun terasında mükemmel bir manzara vardı. Ağaçlar, deniz ve gökyüzü... Kahvaltıdan sonra bisiklet kiraladık ve kasabanın en yüksek tepesine çıktık. Öğle yemeğine kadar tepeden inmedik. Yemekte köfte ekmek yedik ama lüks bir restoranda değil, bir minibüsün arkasında. Minibüsün sahibi çok konuşkan, yaşlı bir amcaydı. Hasan Amca'nın, bizleri görünce çenesi düştü. Bize Olimpos hakkında bir sürü bilgi verdi. Nüfusu yazları yaklaşık on bin, kışları üç binmiş. Buradaki ahşap evlerin adı "bungalov"muş. Öğleden sonra sahilde güneşlendik ve bol bol denize girdik. Akşam plajda futbol oynadık ve gece geç saatlere kadar sohbet ettik. Ertesi gün biraz mutsuz uyandık çünkü bu rüya gibi tatilimizin son günüydü. O günü bir teknede geçirdik. Saatlerce müzik dinledik, dans ettik, birbirinden lezzetli yemekler yedik ve balıklar kadar yüzdük. Tekne turumuzdan sonra odamıza döndük, duş aldık ve dönüş yolculuğuna başladık. Dönüş yolunda arkadaşşıma dedim ki "Bir sonraki yazı ipe çekiyorum."

Bu etkinlik "A2.D3. Metinde geçen deyimleri bağlamdan hareketle adlandırır." kazanımı doğrultusunda hazırlanmıştır. Dolayısıyla öğrenciden deyimlerin anlamını bilmelerinden ziyade metnin bağlamından hareketle anlamlandırmaları beklenmiştir. Ancak etkinliğin A2 düzeyinde olduğu göz önünde bulundurularak doğru cevaplar için seçenekler sunulmuştur. Deyimlerin günlük yaşamda sık kullanılan ve anlamı tahmin edilebilen deyimler olmasına dikkat edilmiştir. Dinleme için metin uzun gibi görünse de bu uzunluk öğrencinin deyimlerin anlamını bağlamdan çıkarabilmesi için gereklidir. Dahası metin anı türündedir. Anı, gerçek yaşamı konu aldığı, yaşamdan kesitler sunduğu ve ayrıntılı gözlemlere yer verdiğiinden (Altuntaş Gürsoy, 2020: 167) öğrencileri gündelik yaşam durumlarına maruz bırakacaktır. Bunun da dil edinimi için önemli bir husus olduğu düşünülmektedir.

5. Etkinlik (B1 Düzeyi)

Şimdi bir masal dinleyeceksiniz. Bu masalda mecaz ifadeler bulunmaktadır. Bunlardan en az beş tanesini tespit ederek masal ağacının meyvelerine yazınız.

Dinleme Metni

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde toprağı bereketli, suyu lezzetli, halkı merhametli adeta cennet gibi bir memleket varmış. Halkı birbirine yardım eder, padişahı da ülkeyi gül gibi idare edermiş. Bu padişahın bir kızı varmış: Güzelliğı dillere destan, Aybike Sultan. Ancak ne padişahın onu evlendirmek gibi bir niyeti ne de sultanın, sarayından ayrılmak gibi bir düşüncesi varmış. Gel zaman git zaman, farklı memleketlerden dört şehzade bu sultanın namını duymuşlar. Teni kar gibi beyaz; saçları, gözleri kapkara; boyu servi ağacı gibi... Dördü de bu peri kızının aşkından deliye dönmüşler ve padişahın karşısına çıkıp kızını istemişler. Aslında Aybike Sultan en küçük şehzadeyi yani Balamir'i beğenmiş ama padişahın kızını vermek gibi bir niyeti yokmuş. Bu sebeple işi yokuşa sürmeye karar vermiş. “Bu dünyada iyi bir meslekten daha önemli bir şey yoktur. Bu sebeple yedi yıl içinde en iyi mesleğı kim öğrenirse kızımı onunla evlendireceğim” demiş ve şehzadeleri başından savmış.

En büyük şehzade Baybars, yedi yıl sonra evlilik için yaşının geçeceğini düşünmüş ve yedi yıl içerisinde başka bir kız bulup evlenebilirim, zaten o kadar da güzel değil gibi sözlerle kendini kandırmış ve en başından pes etmiş.

Diğer şehzadeler günlerce bir yandan uzak diyarlara seyahat ederken bir

yandan da en mükemmel mesleğin hangisi olduğunu düşünmüşler. Şehzade Alptekin, en güzel mesleğin seyislik olduğunu düşünmüş ve işin inceliklerini öğrenebilmek için kentin en ünlü seyisinin çırağı olmuş. Uzun uğraşlar sonucu bu meslekte çok ilerlemiş. Onun beslediği atlar hem göz alıcı hem de rüzgâr gibi hızlılarmış. Hatta bu atlardan bir tanesi, sihirliymiş. Bu sihirli at sayesinde insan, göz açıp kapayıncaya dek istediği yere varabilirmiş.

Üçüncü şehzade Yiğit ise camcılık mesleğinin padişahın çok hoşuna gideceğini düşünmüş ve emektar bir cam ustasından ayna yapmanın bütün püf noktalarını öğrenmiş. Bu ayna herkesi daha güzel ya da daha yakışıklı gösteriyor, aynı zamanda dünyanın her yerini görme imkânı sunuyormuş. Arada dağlar, çöller olsa bile bu sihirli ayna, şehzadenin canı nereyi görmek isterse orayı gösteriyormuş.

En küçük şehzade olan Balamir ise bir türlü meslek seçemiyor, kara kara düşünüyormuş. Aşırı sıcağın bunalmış bir hâlde ormanda dinlenirken bir rüya görmüş. Nedendir bilinmez, padişahın amansız bir hastalığa yakalandığını ve onu tedavi edebilirse kızını vermeye razı olacağını düşünmüş. Bu hastalığın çaresi olabilecek ilacı yapabilmek için gece gündüz durmadan, dağ bayır gezmiş. En sonunda her derde deva olacak ilacıyla birlikte padişahın sarayına varmak üzere dönüş yolculuğuna başlamış.

Yedi yıl geçip gitmiş ve padişahın kızını evlendirme zamanı gelmiş. Üç âşık şehzade, dönüş yolunda karşılaşmışlar. Hepsinin de ortak bir endişesi varmış: “Acaba Aybike Sultan, başkasıyla evlenmiş mi?” Şehzade Yiğit demiş ki: “Bende sihirli bir ayna var. Başkasıyla evlenmiş mi, buradan bakabiliriz.” Aynadan bakmışlar ki ne görsünler! Aybike Sultan yatalak hasta, durumu da ağır mı ağır. Meğersem Balamir’in gördüğü rüya padişahın değil, Aybike Sultan’ın hastalığına işaretmiş. Diğerleri üzülüp dövünürken Balamir Şehzade, kendinden emin bir şekilde “Cebimdeki ilacın bir damlasıyla dahi sultanı iyi edebilirim.” demiş ama kısa bir sürede oraya gitmeleri gerekiyormuş. Alptekin Şehzade de onlara sihirli atından bahsetmiş ve hepsi birlikte atın sırtında adeta uçarak padişahın sarayına ulaşmışlar.

Şehzade Balamir’in ilacı gerçekten de şifalıymış. İlacın bir zerresi sultanı iyi etmeye yetmiş. Padişah da hem kızını kurtardığı için hem de zaten kızı onu daha çok beğendiği için Balamir’le ikisinin evliliğine onay vermiş. Diğer şehzadelere ne mi olmuş? Onlar da vezirin ikiz kızları güzeller güzeli dilberlere gönüllerini kaptırmışlar. Üç çift kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine!

B1 düzeyi için hazırlanan bu etkinliğin kazanımı “B1.D.4. Mecazlı ifadeleri tanır.” olduğu için öğrenciden sadece bu ifadeleri belirleyebilmesi beklenmektedir. Metnin türü bilinçli olarak masal seçilmiştir. Bunun nedeni

masal metinlerinin, mecazlı ifade açısından zengin olmasıdır. Aynı zamanda birçok dilde masal türünde yazılmış metinlerin varlığından dolayı öğrencinin bu türe aşina olduğunun ve ilgisini çekebileceğinin düşüncesidir. Özellikle masal dinlemeyi ve okuma seven, edebiyata ilgili öğrenciler etkinliği yapmada istekli olabilirler.

6. Etkinlik (B2 Düzeyi)

Kısa bir hikâyeye dinleyeceksiniz. Bu hikâyede kutucuktaki deyimlerin hangileri kullanılmıştır? Duyduğunuz deyimleri işaretleyiniz.

gözüne kestir-	göze bat-	göz at-
köşeyi dön-	aklından çıkma-	senaryo uydur-
kısa yoldan	kulak ver-	kulak kabart-
Tanrı misafiri	göz boya-	aklı bir karış havada ol-
	gözleri fal taşı gibi açıl-	

Dinleme Metni

Delikanlı, antika merakı sebebiyle Anadolu'nun en ücra köşelerini dolaşıyor ve gözüne kestirdiği malları yok pahasına satın alıp yolunu buluyordu. Kış kıyamet demeden yaptığı gezilerde, başına gelmeyen şey kalmamıştı neredeyse. Ancak bu seferki olay son derece ciddiydi. Arabası kara saplandığında sığınacak bir yer bulmak istemiş, yoğun tipi altında donmak üzereyken bir ihtiyar tarafından fark edilmişti. Yaşlı adam onu evine götürürken: “Günlerdir hastaydım. Odun kesmek için bugün dışarı çıktım. Meğer seni bulmak için iyileşmişim.” dedi.

Delikanlı, pek kendinde değildi. Tüm vücudu uyuşmuş, adım atacak hâli kalmamıştı. Diz boyu karla boğuşup eve geldiklerinde beyaz görmekten yorulan gözleri fal taşı gibi açıldı. Köşedeki sobanın hemen yanında inanılmaz güzellikte eşyalar vardı. Alt tarafı üç beş sandalyeydi ama gördüğü en güzel antikalardı. Yarı donmuş vücudundaki kan dolaşımı bir anda hızlanmıştı. Yaşlı adam, misafirini yatırmak ve dinlendirmek için acele ediyordu. Ona birkaç lokma ikram ettikten sonra sedirdeki yatağını yaparken: “Biliyorsun odun kesmek nasip olmadı. Bu yüzden ev, dağ başından pek farklı değil. Ama bu yorganlar seni

ısıtacaktır.” dedi. İhtiyar, yıllar önce vefat eden eşiyle paylaştıkları yan odaya geçerken delikanlı da battaniyelere sarındı. Dayak yemiş gibi her yeri ağrıyordu; buna rağmen uykusu kaçmıştı. Köşeyi dönme fikri aklından çıkmıyordu. Bu evden gitmeden önce mutlaka bir senaryo uydurmalı, sonucunda da sandalyeleri almalıydı. Mesela, hayatını kurtarmasına karşılık ihtiyara birkaç sandalyeyi satmasını önerirdi ya da iyice eskidiğini, kulübe içerisinde fazla yer tuttuğunu; bu nedenle dışarı çıkartılması gerektiğini belirttiği antikaları, minibüsünün arkasına belli etmeden atardı. Hatta onları kapıldığı gibi kaçmak bile mümkündü. Beli bükük ihtiyar, sanki onun peşinden koşacak mıydı? Delikanlı kafasındaki fikirleri olgunlaştırmaya çalışırken dalıp dalıp gidiyor ve rüzgârın sesiyle uyandığı zamanlar, kaldığı yerden devam ediyordu. Bu arada yaşlı adamın sabah namazı kıldığını görmüş, daha sonra dışarı çıkarak bir şeyler yaptığını fark etmişti. Ondan sonra yine uykuya dalmıştı. Gözünü açtığında oda hamam gibiydi. Yaşlı adam, gürül gürül yanan sobanın üzerinde yemek pişiriyordu. Yataktan doğrularak çevreye baktı. Aman Allah’ım! Akşamki antikalar ortada yoktu. İhtiyar kurt, herhâlde niyetini sezmiş, belki de uykudaki konuşmasını duyup onları güvenli bir yere kaldırmıştı. Yine de sakin görünmeye çalışarak: “İliğim kemiğim ısınmış.” dedi. “Çorbanız da güzel koktu doğrusu ama akşam gördüğüm sandalyeler, neden yerinde değil?”. Yaşlı adam son derece huzurluydu. Bir köşeye yığıldığı sandalye parçalarından birini daha sobaya atarken: “Sandalye dediğin şey dünyanın malı evladım.” diyerek tebessüm etti. “Biz Tanrı misafirini üşütür müyüz?” (Ateşoğlu, 2012’den uyarlanmıştır.)

Bu etkinlik, Türkçe öğretimi programının “B2.D.2. Mecazlı ifadeleri belirler.” kazanımına yönelik hazırlanmıştır. Yönergedeki kutucukta verilen her deyim dinleme metninde yer almamaktadır. Öğrencilerden bu deyimlerin hangilerinin metinde yer aldığını belirleyebilmeleri beklenmektedir. Etkinlik bu zorluk düzeyiyle B2’ye uygundur. Metnin kurgusu ve deyimlerin mecaz anlamı barındırması yani mecazlı ifadeler içermesi sayesinde öğrencilerin dikkatini çekebileceği düşünülmektedir. Dinleme etkinliğinin ardından metin öğrencilerle paylaşılarak okuma etkinliği olarak da kullanılabilir.

Türkçe öğrenenlerin ana dili konuşurlarına kıyasla mecazları anlamlandırmaları daha farklı ve güçtür. Elmalı ve Sarıdede (2021) yaptıkları çalışmada, yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin bu ifadeleri daha az bildiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla yabancılar tarafından bu ifadelerin anlamlandırılmaması ya da ifadelerin gerçek anlamının düşünülmesi iletişimde aksaklıklara yol açmaktadır. İletişimdeki bu tür aksaklıkların giderilmesi için dinleme etkinliklerinde mecazlı ifadeleri tanımaya ve anlamaya dönük kazanımlar seçilmiştir.

Yazma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Önerileri

Programda (2020, s.34) yazma etkinliklerine örnek olarak görsel/video/resmi tasvir etme, form doldurma (otele giriş işlemleri, iş başvuru formu doldurma, vb.), not alma, yazma planı oluşturma, liste hazırlama (alışveriş listesi, yapılacak işlerin listesini hazırlama), tabloya göre metin oluşturma, yeniden yazma, kısa notlar alma, cevaplar hazırlama, paragraf/deneme/e-posta/günlük notlar oluşturma, giriş cümlesi yazma, özetleme vb. etkinlikler verilmiştir. Bu örnek etkinlikler temelinde yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlik önerileri sunulmuştur:

7. Etkinlik (A2 Düzeyi)

Aşağıdaki görsellere uygun bir haber metni yazınız. Örnek sözcüklerden yararlanabilirsiniz.

yangın, felaket, yaralı, itfaiye, bina, ölü, sebep, komşu, çocuk, duman

-I söndür-, -I kurtar, -I ara

Soldaki görselin bağlantısı:

https://cdn.pixabay.com/photo/2019/02/21/15/31/firefighter4011616_960_720.jpg

Sağdaki görselin bağlantısı:

https://cdn.pixabay.com/photo/2017/11/13/16/05/fire-2946038_960_720.jpg

Bu etkinlik, Türkçe öğretimi programının “A2.Y.28. Haber metinleri yazar.” kazanımına yönelik hazırlanmıştır. Aynı zamanda “A2.Y.30. Görseli verilmiş bir olayı kendi cümleleriyle yazar.” kazanımını da karşılamaktadır. Etkinliğin başındaki görsellerden hareketle öğrencilerin bir haber metni yazmalarının, hedef dilde yaratıcı yazma becerisinin gelişmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Görsellerle birlikte yönerge bölümü, açık bir biçimde

ne istendiğini anlatmaktadır. Ayrıca bu düzeydeki öğrencilerin zorlanabileceği düşünülerek anahtar sözcükler ve eylemler uygun ad durum ekleriyle birlikte verilmiştir. Her şeyin açık bir biçimde verilmesinin nedeni; yapılan araştırmalarda (Açık, 2008; Köse, 2010) özellikle temel ve orta düzey öğrencilerinin en çok yazma becerisinde sorun yaşadıklarının ve bu beceriyle ilgili kaygılarının yüksek düzeyde olduğunun saptanmasıdır.

8. Etkinlik (B1 Düzeyi)

Gazeteciler haber yaparken şu altı soruya cevap verirler:

Ne?

Nasıl?

Niçin?

Ne zaman?

Nerede?

Kim?

Bu sorulara kısaca 5N1K diyoruz. Buna göre siz de aşağıdaki konulardan birini seçiniz ve bu sorulara cevap vererek bir haber metni oluşturunuz.

B1 düzeyi için hazırlanan etkinlik Türkçe öğretimi programının “B1.Y.12. Haber metinleri yazar.” kazanımına yöneliktir. Temel soru kalıplarının pekiştirilmesinden yola çıkılarak haberciliğin ilkelerine değinmesi açısından otantik bir yazma etkinliği olduğu belirtilebilir. Soru kalıplarının öğrenciye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Dahası öğrencinin düzeyi düşünülerek konu için seçenekler sunulmuştur. Dolayısıyla öğrenci konu seçiminde kısmen özgür bırakılmıştır. Düzeye uyarlanmasıyla ve otantik olmasıyla öğretimin daha verimli olmasını sağlayan bu tarz etkinlikler, ilerleyen düzeylerde yerini yaratıcı yazma çalışmalarına bırakabilir.

9. Etkinlik (B2 Düzeyi)

Günümüz medya dünyasında amaç, en doğru haberi en hızlı şekilde halka açıklamak değil; en çok ilgi çeken, merak uyandıran haberleri yapmaktır. Bunu yapmanın en iyi yollarından biri de çarpıcı (sansasyonel) haberler üretmektir. Uluslararası bir gazetenin internet sitesi için haberler yapan bir gazeteci olduğunuzu hayal edin. Spor, magazin, teknoloji vb. alanlarda çarpıcı bir haber metni yazarak okuyucularınızın ilgisini çekmeye çalışınız (Haber metni 150-250 sözcük arasında olmalıdır).

Etkinlik, Türkçe öğretimi programının “B2.Y.7. Haber metinleri yazar.” kazanımını karşılamak üzere hazırlanmıştır. Yönerge bölümünde neden çarpıcı haberlere başvurulduğu ve öğrenciden ne beklendiği açıklanmıştır. Günümüzde, internetteki haber sitelerinin büyük oranda bu tarz haberler yaptığı ve internet

haberciliğinin büyük bölümünü çarpıcı haberlerin oluşturduğu düşünülürse B2 düzeyi için önerilen bu etkinliğin yaratıcı ve otantik olduğu söylenebilir.

Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlik Önerileri

Programda (2020, s.34) konuşma etkinliklerine drama, tartışma, grup veya ikili çalışmalar, resmi tasvir etme, belirli durumlarda kısa cevaplar verme, bilgi paylaşım temelli konuşma, görüş paylaşım temelli konuşma, bir olayı başkalarına aktarma, kısa sözel sunumlar yapma, görsel/şekil/tablolara üzerine konuşma vb. örnek olarak verilmiştir. Bu örnekler temelinde aşağıda konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlik önerileri hazırlanmıştır.

10. Etkinlik (A2 Düzeyi)

Görselin bağlantısı: <https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/bangkok-thailand-may-12-2019-photo-1396603313>

Dünyadaki farklı kültürlerde Aladdin'in Sihirli Lambası masalını görüyoruz. Bu masalda, eski bir lamba buluyorlar. Buna dokunduktan sonra lambanın içinden Aladdin çıkıyor. İnsanlara “Dile benden ne dilerse!” yani “Benden her şeyi isteyebilirsiniz.” diyor. Peki siz, Aladdin'le karşılaşırsanız ondan neler istersiniz? Aşağıdaki sorulara cevap vererek bu isteklerinizi ve sebeplerini açıklayınız.

- Lüks evler, arabalar mı tercih edersiniz? Yoksa ölümsüzlük, uçabilmek gibi özellikleri mi tercih edersiniz?
- Zaman yolculuğu ilginizi çekiyor mu? Geçmiş zamanlara gitmeyi mi geleceğe gitmeyi mi tercih edersiniz? Neden?

- Aladdin'den isteğiniz uzun yıllar sonra da sizin için faydalı bir istek mi olur? Yoksa sadece o anda mı sizi mutlu eder? (Örneğin; iyi bir araba istemek yerine kaliteli bir eğitim almak ister misiniz?)

Görselin bağlantısı: <https://pixabay.com/tr/illustrations/cin-aladinkartonalaaddin-arap-2590056/>

Yukarıdaki etkinlik Türkçe öğretimi programının “A2.SE.29. Plan, tasarı ve hayallerin konuşulduğu diyaloglara katılır.” kazanımına yönelik olarak hazırlanmıştır. A2 düzeyi için hazırlanan bu etkinlikte, ilgili kazanımın birbirlerinin tamamlayıcısı olan ancak farklı işlevleri bulunan plan, tasarı ve hayaller gibi işlevlerine uygun sorular sorularak öğrenciyi bu işlevlerde konuşmaya teşvik etmek amaçlanmıştır. Aladdin'in Sihirli Lambası masalı, sadece Türk ya da Doğu kültürüne ait bir öge olmayıp nerdeyse tüm dünyada bilinen bir masal olduğundan ve evrensel nitelikler taşıdığından dolayı öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekeceği umulmaktadır. Öğrencileri güdülemeyen, onların ilgi ve dikkatini çekmeyen etkinlikler; dersi sıkıcı kılmakta, onları derse katmamakta böylelikle öğrenme sürecini olumsuz etkilemektedir. Moore (2015, s. 41, 87, 122) da benzer olarak sınıf etkinliklerinin öğrencileri öğrenme sürecine dâhil ettiğini, etkin katılımlarını sağladığını, ilgi ve heyecanlarını arttırdığını belirtir. Etkinlikte, görsellerden yararlanılmasının ve özellikle film afişi seçilmesinin nedeni de budur. Çünkü film, Disney tarafından beyaz perdeye uyarlanan, 2019'da dünyanın dört bir yanında gösterime giren ve dünyaca ünlü oyuncuların oynadığı en güncel Aladdin filmidir.

11. Etkinlik (B1 Düzeyi)

Üniversite sınavına hazırlanan bir gençsiniz. Ailenizin maddi imkânları sınırlı. Bu sebeple sizi garanti iş bulabileceğiniz öğretmenlik, tıp gibi bölümlere

yönlendirmek istiyor. Onları anlıyorsunuz ancak sizin de geleceğinize yönelik planlarınız var. Bu planlarınızı ailenize anlatarak onların da size destek olmalarını sağlayınız.

-Hangi bölümü seçtiniz? Neden?

-Üniversitede okurken kendinizi geliştirmek için neler yapacaksınız?

-Üniversite sonrası iş imkânları nelerdir? Bu alanda geliştikçe hayat standartlarınız da artacak mı?

-Zaman içerisinde bazı alanlar önem kazanırken bazıları da önem kaybetmektedir. Sizce seçtiğiniz alana yıllar içerisinde daha fazla mı yoksa daha az mı ilgi gösterilecek? Gerekçeleri ile birlikte açıklayınız.

B1 düzeyi için hazırlanan bu etkinlik, “B1.SE.35. Plan, tasarı ve hayallerin konuşulduğu diyaloglara katılır.” kazanımını karşılamaktadır. Birçok gencin üniversite sınavına girdiği ve bu sınavın sonucunda ailesiyle yönergedeki gibi durumlar deneyimledikleri düşünüldüğünde özgün bir etkinlik olarak kabul edilebilir. Gerçek yaşamın içinden kurgulanan bu tür etkinlikler, öğrenciye doğal dil girdilerini ve gerçek dili anlama olanağı verebilir. Dahası öğrencilerden gerekçeler sunmaları beklenen bu etkinlik; onların dili, farklı işlevlerle sosyal yaşamın farklı alanlarında kullanabilmeleri açısından önemlidir. Çünkü Türkçe öğretimi programında (2020, s.19) da belirtildiği üzere dilin kullanımı belirli bir bağlam içinde ve sosyal yaşamın farklı alanlarında; teşekkür etme, rica etme, özür dileme, talep etme, gerekçelendirme, açıklama isteme gibi farklı dil işlevleriyle gerçekleşir.

12. Etkinlik (B2 Düzeyi)

Şirketlerin yeni yatırımlar yapabilmesi için sürekli para bulmaları gerekmektedir. Bunu yapmanın en yaygın yollarından biri de bankalardan kredi çekmektedir. Ancak yüklü miktarlarda krediler çekmek için bankaları, yapacağınız yatırımların şirketiniz için olumlu olacağına ve paranın geri ödemesinde sorun çıkmayacağına inandırmalısınız. Buna göre aşağıdaki sorulara cevap vererek karşınızdaki bankacıyı ikna ediniz.

-Hangi alanda hizmet veriyorsunuz? (gıda, tekstil, ilaç, teknoloji...)

-Bu parayı şirketin hangi departmanında (bölümünde) kullanacaksınız? (ARGE, üretim, pazarlama...)

-Küresel (global) bir şirket olmak için bir adım atacak mısınız?

- Sizce beş sene sonra şirketinizin gelişimi nasıl olacak?

-Bu alanda başarılı olmuş, örnek aldığımız bir şirket var mı?

Yukarıdaki etkinlik, B2 düzeyine ve “B2.SE.29. Plan, tasarı ve hayallerin konuşulduğu diyaloglara katılır.” kazanımına uygun olarak hazırlanmıştır.

Günümüzde en çok ilgi çeken konulardan biri girişimciliktir. Çoğu gencin de kendi şirketini açmak, yatırımcı olmak gibi hedeflerinin olduğu düşünülürse oluşturulan bağlamın ve soruların ilgilerini çekeceği, onları konuşmaya teşvik edeceği düşünülmektedir.

Etkinliklerin iletişimsel konulara dayalı, gerçek yaşam durumlarını destekleyecek nitelikte olması etkin bir öğretim süreci için önem arz etmektedir. Öğrenciler de zaten iletişim odaklı, üretme becerilerini artırmaya olanak sağlayan etkinliklerin uygulanmasını tercih etmektedirler (Ceylan, 2019). Bu bağlamda etkinliğin iletişim odaklı hazırlanmasına dikkat edilmiştir.

Yabancılara Türkçe öğretilirken iletişim ortamlarında üretilen özgün metinlerin yanı sıra bu özgün metinlerin hedef kitlenin dil yeterlik düzeyi ve ilgileri doğrultusunda değiştirilmesi sonucunda oluşturulan değiştirilmiş/uyarlanmış metinler de kullanılabilir. Bu değiştirilmiş/uyarlanmış metinler sadeleştirilerek ya da genişletilerek oluşturulur. Durmuş (2013, s.1291) değiştirilmiş/uyarlanmış metinlerin öğrencilerin anlama düzeylerini yukarılara çekerek öğrenme güdülerini olumlu etkilediğini dolayısıyla öğretim sürecini zenginleştirdiğini belirtir. Ayrıca Durmuş (2013, s.1293) temel ve orta düzeydeki öğrencilerin özellikle okuma-anlama, dinleme-anlama becerilerinin gelişmesinde kullanılan metinlerin özgün ya da değiştirilmiş/uyarlanmış olabileceğini de eklemiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak çalışmadaki bazı dinleme ve okuma etkinliklerindeki metinler (A1 düzeyindeki 1. okuma etkinliğinin metinleri ve B2 düzeyindeki 6. dinleme etkinliğinin metni) değişime uğratılmıştır. Sadeleştirme ve genişletme yoluyla oluşturulan bu değişimler/uyarlamalar metinlerin okunabilirliğini ve anlaşılma düzeyini arttırmak dolayısıyla etkinlikleri amaca ve düzeye uygun hâle getirmek amacıyla yapılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yabancılara Türkçe öğretiminde okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerinin etkili ve dengeli bir biçimde geliştirilmesi etkinliklere bağlıdır. Etkinlikler de bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilir. Bu amaçlar ve kazanımlar, yabancılara Türkçe öğretimi alanındaki ilköğretim programı olan, Türkiye Maarif Vakfı tarafından yayımlanan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'nda açık bir biçimde yazmaktadır. Oysa alanyazında dil becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklerin bütüncül ve amaca uygun olmadığına ilişkin birden fazla çalışma bulunmakta (Şimşek, 2016; Cömert, 2018; Ceylan, 2019; Karazeybek, 2019; Özbal, 2019; Batu, 2020; Şimşek ve Erdem, 2021); düzeylere göre dil

becerilerinin tamamı için etkinlik önerisi geliştirilen bir çalışma yer almamaktadır (Sarıbaş, 2014; Ak Başoğlul ve Aksu, 2017; Erdoğan vd., 2017; Özmen, Gürer ve Dürer, 2017; İnal, 2018; Bağcı ve Ayrancı, 2019; Altunkaya, 2019; Başkan, 2019; Çelik, 2019; Doğan, 2019; Özdemirel, 2019; Tanju, 2019; Bekteş ve Ökten, 2020; Bülbül, 2020; Kara Özkan, 2020; Fişekçioğlu, 2021; Kuvac ve Arslanbaş, 2021; Şengül, 2021). Dahası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'yla ilgili yapılan çalışmalardan kazanım ve etkinlik temelli olanlar oldukça az sayıdadır (Aktaş ve Halitoğlu, 2021; Kılıç, 2021); diğer çalışmalarda ise programın farklı boyutları irdelenmiştir (Balcı ve Melanlıoğlu, 2020; Çangal ve Kırıbiş, 2020; Emre, 2020; Karagöl, 2020; Kaya ve Kardaş, 2020; Maden, 2020; Aydın ve Tunagör, 2021; Erdil ve Açıık, 2021; Nurlu, Konyar, Tuna, Görgüç, 2021).

Bu nedenle çalışmada, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'ndaki kazanımlar doğrultusunda dil becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlik önerilerinin hazırlanması amaçlanmıştır. Nitel olan bu çalışmada programdaki kazanımlardan her bir dil becerisine yönelik 3'er kazanım, toplamda 12 kazanım seçilerek A2, B1 ve B2 düzeylerinde etkinlik önerileri hazırlanmıştır.

Tamamı bu çalışmaya özgü hazırlanan etkinlik önerileri, dil becerilerinin bütüncül, dengeli ve etkili bir biçimde geliştirilebilmesi için beceri odaklı ve belirli bir kazanıma yöneliktir. Belirtilen öncelik gözetilerek hazırlanan etkinliklerin ayrıca doğru yanlış, boşluk doldurma gibi klasik etkinliklerden öte çağın getirdiği yeniliklere uygun, özgün ve yaratıcılığı geliştiren, öğrencilerin analiz ve sentez yapabilmelerine olanak tanıyan etkinlikler olmasına özen gösterilmiştir. Farklı zekâ çeşitleri göz önünde bulundurularak birden fazla duyuya hitap edebilen, görsel ve işitsel araçların etkin kullanımını sağlayan nitelikte etkinlikler hazırlanmasına dikkat edilmiştir.

Amaca uygun etkinlik önerileri hazırlanabilmesi için tam olarak hangi dil girdisinin öğrenciye verilmek istendiği belirlenmiştir. Ancak dil girdisinin belirlenmesi yeterli değildir. Öğreticinin etkinliği hedef kitlenin ilgi ve beklentilerine, düzeyine göre uyarlayabilmesi gerekmektedir. Bu çalışmadaki etkinlikler de öğretici tarafından hedef kitlenin özellikleri göz önünde bulundurularak uyarlanabilir. Dikkat edilecek diğer bir husus ise öğreticinin zaman etkenini göz ardı etmemesidir. Etkinlikler, genel programı aksatmayacak biçimde planlanmalıdır.

Öğrencilerin hedef dilde iletişim kurabilmesi amacıyla etkinlik önerileri iletişimsel dil öğretim yöntemi doğrultusunda hazırlanmıştır. Öğrenciler gerçek yaşamdan çeşitli bağlamları ele alan etkinliklerle buluşturularak onların iletişimsel yetileri geliştirilebilir. Öğrendikleri bilgileri gerçek yaşamda deneyimleyebilmeleri; derse karşı olumlu tutum geliştirmelerini, güdülerinin

yüksek olmasını ve öğrenme sürecine etkin katılmalarını sağlayabilir. Etkinlik önerilerinde masal, hikâye, şiir gibi yazınsal türlerden alıntılar sunulmuştur. Etkinliklerde birden fazla yazınsal türe yer verilmesi, öğrenciye bu türlere ilişkin bir aşinalık kazandırabilir. Dahası öğrencilerin metin türlerinin düzenlenme biçimlerinin ve dilsel özelliklerinin farkında olmaları, dil becerilerini başarıyla kullanabilmelerinde kolaylaştırıcı bir etken olduğu belirtilmelidir. Çalışmanın kapsamı nedeniyle her beceriye yönelik 3'er etkinlik olmak üzere toplamda 12 etkinlik önerisi sunulmuştur. Her bir dil becerisini dengeli, bütüncül bir biçimde geliştirmeye yönelik etkinlik önerilerini ve bu tür çalışmaları arttırmak mümkündür. Bu türden çalışmaların sayısının artması; etkinlik ve araç-gereç tasarımlarında, ders kitaplarını güncelleme çalışmalarında yenilikçi ve doğru projelerle daha verimli bir öğretim süreci sağlayabilir.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

- Açık, F. (2008). Türkiye’de yabancılara Türkçe öğretilirken karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*. Gazimağusa. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/fatma_acik_yabancilara_turkce_ogretimi.pdf, Erişim tarihi: 10.09.2021
- Açık, F. & Erdil, M. (2021) Türkiye maarif vakfı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programı ile Türkçe öğretim setlerinde dil bilgisi içeriklerinin incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(4), 129-161. <http://dx.doi.org/10.29228/ijlet.54059>
- Ak Başoğlu, D. & Aksu, C. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe okuma öğretimi ve örnek ders malzemeleri. F. Yıldırım & B. Tüfekçioğlu (Eds.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yöntemler, Beceriler, Uygulamalar* içinde (s. 79–114). Pagem Yayıncılık.
- Aktaş, E. & Halitoğlu, V. (Eds.). (2021). *Etkinlik Temelli Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi (Kuramdan Uygulamaya)*. Nobel Yayınevi.
- Altunkaya, H. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde okuma becerisi ve etkinlik örnekleri. İ. Erdem, B. Doğan & H. Altunkaya (Eds.), *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* içinde (s. 119-146). Pagem Yayınları.
- Altuntaş Gürsoy, İ. (2020). Çocuk edebiyatında yazınsal türler. S. Karagül, E. Şen (Ed.), *Çocuk Edebiyatı Okuma Kültürünün Temelleri* içinde. (s.157-174). Nobel Yayıncılık.
- Ateşoğlu, Y. (2012). *Hayatınızı Değiştirecek Bilgelik Öyküleri*. Neden Kitap.

- Aydın, E. & Tunagür, M. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe Öğretim Programı'nın 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(32), 349-374. <https://doi.org/10.35675/befdergi.853046666641>
- Ayrancı, B. B. (2019). Türkçe eğitiminde dil becerisi oyunlarının eğitim materyali olarak kullanımı. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(3), 379–390. <https://doi.org/10.29228/turkishstudies.22866>
- Balcı, M. & Melanlıoğlu, D. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programı üzerine. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 173-198.
- Başkan, A. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yazma becerisi ve etkinlik örnekleri. İ. Erdem, B. Doğan & H. Altunkaya (Eds.), *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* içinde (s. 157-174). Pegem Yayınları.
- Batı, G. G. (2020). *Fransızca ve Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Kullanılan AI Seviye Metot Kitaplarının Dört Temel Dil Becerisi Bakımından Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Behramoğlu, A. (2017). *Kızıma Mektuplar*. Tekin Yayınları.
- Brown, G.Y.G. (2000). *Teaching The Spoken Language*. Cambridge University Press.
- Bülbül, A. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bilinç-uyandırma etkinlik önerileri: –(y) AcAk ve –I/Ar biçimbirimlerinin olasılık işlevi üzerine. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 55-81.
- Ceylan, F. (2019). *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Uygulanan Sınıf İçi Etkinliklerine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cömert, R. (2018). *İzmir Yabancılar için Türkçe Setinin (A1/A2/B1/B2/C1) Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Anlatma Becerileri Bakımından Uygunluğunun İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çangal, Ö. & Kırış, A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen A2 düzeyi öğrencilerinin dil yapılarını kullanma alışkanlıkları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö9, 56-64. <https://doi.org/10.29000/rumelide.984723>

- Çelik, M. E. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde konuşma becerisi ve etkinlik örnekleri. İ. Erdem, B. Doğan, & H. Altunkaya (Eds.), *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* içinde (s. 95-116). Pegem Yayınları.
- Çetin, M. (1991). *Tanzimattan Bugüne Türk Şiiri Antolojisi I*. Birleşik Dağıtım Yayınevi.
- Çotuksöken, Y. (2010). *Uygulamalı Türkçe Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Papatya Yayınları.
- Doğan, B. (2019). Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde dinleme/izleme eğitimi ve etkinlik örnekleri. İ. Erdem, B. Doğan, & H. Altunkaya (Eds.), *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi* içinde (s. 60–93). Pegem Yayınları.
- Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde özgün ve değiştirilmiş dilsel girdi üzerine. *Turkish Studies*, 8(1), 1291-1306.
- Erdoğan, T., Yıldırım, K., Günaydın, Y., Yeşilbaş, B., Yağcıoğlu, G. & Cankurtaran, Z. E. (2017). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Uygulama Örnekleri*. Eğiten Kitap.
- Elmalı, M. & Sarıdede, B. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yabancıların eşdizimsel örüntüleri algılamaları. *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 36, 23-46. <https://doi.org/10.26650/jol.2021.946113>
- Emre, K. (2020). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretim Programının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre Değerlendirilmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Fişekcioğlu, A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde alıştıurma-etkinlik-görev kavramları ve etkinlikleri göreve dönüştürme uygulamaları. E. Aktaş & V. Halitoğlu (Eds.), *Etkinlik Temelli Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi (Kuramdan Uygulamaya)* içinde (s. 281-295). Nobel Yayınevi.
- Hay, N. B. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde B2 düzeyi yazma etkinlikleri. *Türkçenin Eğitimi Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar 11* içinde. https://www.academia.edu/44896010/Yabanc%C4%B1_Dil_Olarak_T%C3%BCrk%C3%A7e_%C3%96%C4%9Fretimi_nde_B2_D%C3%BCzeyi_Yazma_Etkinlikleri_Geli%C5%9Firme_Developing_B2_Level_Writing_Activities_in_Teaching_Turkish_as_a_Foreign_Language

- İnal, S. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe yazma öğretimi: yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde yazmanın önemi ve yazma etkinlikleri. A. Şahin (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kuramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler* içinde (s. 536-534). Pegem Akademi.
- Kanık, O. V. (1993). *Bütün Şiirleri*. Adam Yayınları.
- Kara Özkan, N. (2020, Ekim). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Callan yöntemi ve etkinlik tasarımı. *XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*. https://www.academia.edu/44821198/Yabanc%C4%B1_Dil_Olarak_T%C3%BCrk%C3%A7e_%C3%96%C4%9Fretiminde_Callan_Y%C3%B6ntemi_ve_Etkinlik_Tasar%C4%B1m%C4%B1
- Karadağ, B. M. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde beceri alanlarına yönelik B1 düzeyi etkinlik modeli. *International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language*, 3(2), 65-88.
- Karagöl, E. (2020). Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre güncel Türkçe öğretim programları. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 56-71. <https://doi.org/10.31464/jlere.666641>
- Karazeybek, A. (2019). *İzmir Yabancılar için Türkçe Öğretim Seti B1 Ders Kitabının Dört Temel Dil Becerisi Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, M. & Kardeş, M. N. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretim programı üzerine bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-20.
- Kılıç, A. (2021) Türkiye Maarif Vakfı yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programı A1-A2 dinleme/izleme ve okuma/anlama kazanımlarının 21.yüzyıl okuryazarlık becerileri kapsamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 4(2), 165-184 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1871988>
- Köse, D. (2004). Yabancı dil öğretiminde ortak ölçütler ve TÖMER. *Dil Dergisi*, 125, 24-34.
- Kuvaç, M. & Arslanbaş S. (2020, Kasım). Dört temel dil becerisini geliştirmeye yönelik etkinlik önerileri. *II. Uluslararası Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sempozyumu*. https://www.researchgate.net/publication/345771618_Yabanci_Dil_Olarak_Turkce_Ogretiminde_Dort_Temel_Dil_Becerisini_Gelistirmeye_Yonelik_Etkinlik_Onerileri

- Maden, A. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programlarında söz varlığını zenginleştirme. *Journal of History School*, 46, 1822-1857.
- Moore, D. (2015). *Effective Instructional Strategies: from Theory to Practice*. SAGE Publications, Inc. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=qA5EBAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=effective+instructional+strategies:+from+theory+to+practice+4th+edition+pdf&ots=ueXJyy1TOQ&sig=_eOiRmdhT5mBEaCKmlbKXuSvzA&redir_esc=y#v=onepage&q=activitie&f=false, Erişim tarihi: 10.09.2021
- Necatigil, B. (1997) *Bile/Yazdı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Nunan, D. (1991). Communicative tasks and the language curriculum. *TESOL Quarterly*, 25(2), 279-295.
- Nurlu, M., Koynar, M., Tuna, L. & Görgüç, Ç. (2021). Millî Eğitim Bakanlığı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programı eleştirisi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 10(29), 485-521.
- Özbal, B. (2019). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Ders Kitaplarında Alıştırmaların İncelenmesi: A1-A2 Düzeyi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özdemir, A. Y. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sözcük öğretimi etkinlik önerileri. A. Okur & G. Göçen (Eds.), *Yabancı Dil Olarak İkinci Dil Olarak Yurt Dışındaki Türk Soylular için Türkçenin Sözcük Öğretimi* içinde (s. 529-549). Nobel Yayıncılık.
- Özmen, C. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde konuşma becerisi: sesletime yönelik bir uygulama ve etkinlik önerisi. *Journal of Turkish Studies*, 12(28), 593-634. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.12437>
- Samperio Sanchez, N. (2017). Discovering students' preference for classroom activities and teachers' frequency of activity use. *Colombian Applied Linguistics Journal*, 19(1), 51. <https://doi.org/10.14483/calj.v19n1.9292>
- Sarı, E. (2017). *Felsefî Hikâyeler*. Net Medya Yayıncılık. https://books.google.com.tr/books?id=BQI2DwAAQBAJ&pg=PA10&lpg=PA10&dq=%C3%BCn1%C3%BC+golf%C3%A7%C3%BC+yard%C4%B1m+hikaye&source=bl&ots=DG1_sJNUL3&sig=ACfU3U32XUBCo4vGvxp10-koVHwLs78n5g&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjop-rslo30AhWlGf0HHfggA6UQ6AF6BAGZEAM#v=onepage&q=%C3%BCn1%C3%BC%20golf%C3%A7%C3%BC%20yard%C4%B1m%20hikaye&f=false, Erişim tarihi: 10.09.2021

- Sarıbaş, M. (2014). *Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metnine Göre Yabancılarla Türkçe Öğretiminde A1-A2-B1-B2 Seviyesinde Okuma Etkinlikleri ve Örnekleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şengül, K. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde etkinlik tasarımı. Ü. Şen (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* içinde (s.139-165). Pegem Akademi.
- Şimşek, R. (2016). *Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Temel Dil Becerileri Bağlamında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, R. & Erdem, İ. (2021) Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisi ve kazanım ilişkisi. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 267-279. <http://dx.doi.org/10.29000/rumelide.895762>
- Tanju, B. (2019). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde A1 ve A2 Düzeyleri için Önerilen İletişimsel Konuşma Etkinlikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Maarif Vakfı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı* (2020). https://www.turkiyemaarif.org/uploads/Turkcenin_Yabanci_Dil_Olarak_Ogretimi_Programi_2_Baski.pdf, Erişim tarihi: 30.08.2021
- Yalçın, M. (edt.). (2019). *Oktay Rifat-Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler*. Yapı Kredi Yayınları.
- https://cdn.pixabay.com/photo/2019/02/21/15/31/firefighter4011616_960_720.jpg, Erişim tarihi: 5.12.2021
- https://cdn.pixabay.com/photo/2017/11/13/16/05/fire-2946038_960_720.jpg, Erişim tarihi: 5.12.2021
- <https://pixabay.com/tr/illustrations/cin-aladin-karton-alaaddin-arap-2590056/>, Erişim tarihi: 5.12.2021
- <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3456>, Erişim tarihi: 30.08.2021
- <https://www.wattpad.com/66944469-basari-oykuleri-hikaye-14-sarhosun-cocuklari>, Erişim tarihi: 5.12.2021

[\[### EXTENDED ABSTRACT\]\(https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/bangkok-thailand-may-12-2019-photo-1396603313, Erişim tarihi: 5.12.2021</p></div><div data-bbox=\)](https://www.google.com/search?q=patron+iki+elemanını+afrikaya+göndermiş+hikaye&client=opera&hs=0wL&sxsrf=AOaemvJcdYFIqVcL8_azdnOoOflavG6oCw%3A1636509311542&ei=fyaLYYSvIMSGrWTTTrKa4BQ&oq=patron+iki+elemanını+afrikaya+göndermiş+hikaye&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAMyBwghEAoQoAE6BwgjELADECc6BwgAEEcQsAM6BAgjECc6BQgAEIAEOgUILhCABDoLCC4QgAQQxwEQ0QM6BAguEEM6BAgAEEM6CgguEMcBENEDEEM6BQgAEMsBOgYIABAWEB46CAgAEBYQChAeOgUIIRCgAToECCEQFUoFCDwSATVKBAhBGABQrQIY1nRgvXVoBXACeACAAZkBiAG5MJIBDAuNDeYAQCgAQHI AQbAAQE&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjE6r2h2Iz0AhVEw4sKHVOWCVcQ4dUDCA0&uact=5, Erişim tarihi: 5.12.2021</p></div><div data-bbox=)

Aim: In teaching Turkish to foreigners, language skills need to be developed in a balanced, holistic and effective way. This is only possible through activities, because the activities are skill-oriented and applied in line with certain goals and achievements. It is possible to find the clearly written version of these aims and achievements in Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language, which is the first curriculum in the field of teaching Turkish to foreigners, approved by the Board of Education, and published by the Turkish Maarif Foundation. The program has been prepared in line with the action-oriented approach of the Common European Framework of Reference for Languages. It is thought that the lack of a curriculum prepared for teaching Turkish as a foreign language was one of the most fundamental deficiencies in the field, and this deficiency was eliminated by this program, which was prepared in line with the action-oriented approach of The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). The program formed the basis of the study both with the idea that it was prepared with the modern approaches required by the era and also that it contains goals and achievements. In the literature, there are more than one study supporting each other regarding the integrity of activities aimed at improving language skills and not being fit for purpose. Moreover, in the literature, no other study has been found in which activities have been developed for all language skills according to levels, within the available resources. There are studies on the activities and their suggestions; however, they are based on the CEFR. Therefore, the aim of the study is to prepare activity suggestions to improve the language skills of foreign/second language learners based on the achievements in the

Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language. The study is considered to be important in terms of giving ideas to those who teach Turkish as a foreign/second language and academicians working in this field with its examples of activities for all language skills in a holistic way. With academic studies that will be conducted regarding the program, the program can become more functional and serve the instructors more effectively in planning the lesson.

Method: In this qualitative study, the Turkish Maarif Foundation Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language has been examined with the document analysis technique. Among the achievements listed in the program, 3 achievements each and a total of 12 achievements for reading, writing, speaking and listening skills were selected. While choosing the achievements, it was paid attention to the achievements that are common at each language level. For these selected achievements, activity suggestions were prepared at A2, B1 and B2 levels. Since the A1 level is the most basic level and the aim is to teach basic language structures, it was not included in the scope of the study. Since students at C1 level are advanced and have the ability to communicate in all areas of social life, all kinds of activities on social life can be offered to them, so activity suggestions for this level were not prepared. As a result, attention was paid to prepare the activity suggestions specific to this study, together with being suitable for language levels (A2, B1, and B2) and learning outcomes.

Conclusion and Recommendations: The activity suggestions, all of which have been prepared for this study, were paid attention to be skill-oriented in order to develop language skills in a holistic, balanced and effective way, and original and creativity improving, in line with the innovations of the age; include activities that allow learners to analyze and synthesize. Considering different types of intelligence, activities that appeal to more than one sense and enable the effective use of visual and auditory tools have been suggested. The activity suggestions were prepared in line with the communicative language teaching method in order for the learners to communicate in the target language. Quotations from literary genres such as fairy tales, stories, and poems were presented in the activities, with the thought that learners' awareness of the way in which text types are arranged and their linguistic characteristics, and that this is a facilitating factor in successfully using their language skills. It is possible to increase activity suggestions and such studies aimed at developing each language skill in a balanced and holistic way. The increase in the number of such studies can provide a more efficient teaching process with innovative and accurate projects in activity and equipment designs, studies on updating textbooks.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52537>**Makale türü:** Derleme makalesi**Article type:** Compilation article

Geliş tarihi 05.09.2021

Submitted date

Kabul tarihi 15.01.2022

Accepted date

Elektronik yayın tarihi 18.02.2022

Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Sönmez, D., Hastürk, H. G. & Balliel Ünal, B. (2022). Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile ilgili Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *Journal of History School*, 56, 298-321.

TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM ALANINDA ÇEVRE EĞİTİMİ İLE İLGİLİ DOKTORA TEZLERİNİN İNCELENMESİ¹

Derya SÖNMEZ², Hanife Gamze HASTÜRK³& Buket BALLIEL ÜNAL⁴

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tez çalışmalarının incelenmesidir. Bu araştırmaya dâhil edilecek çevre eğitimi kapsamında yayımlanmış doktora tezlerini belirlemek için YÖK Ulusal Veri Tabanı kullanılmıştır. Çevre eğitimi ile ilgili çalışmalara 9 Ağustos 2021 tarihinde ulaşılmıştır. YÖK Tez Tarama Merkezine tarama için tarama alanına “çevre eğitimi” ve konu alanına “eğitim ve öğretim” kelimesi yazılıp, tez türü olarak “doktora” seçilerek ulaşılan 81 doktora tezinden, üç tanesinin içeriğine erişim izni olmadığı için 78 doktora tezi çalışmaya dâhil edilmiştir. Tez çalışmalarının sınıflandırılmasında tezlerin; yayımlandığı yıl, yayımlandığı üniversite, yayımlandığı enstitü, yayımlandığı anabilim dalı, araştırma yöntemi, veri analizi teknikleri, araştırmacıların cinsiyeti, danışmanların unvanları, çalışma grubu, araştırma konusu esas alınmıştır. Araştırma sonucunda, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’nın tez tarama merkezinde ulaşılabilen doktora tezlerinin en çok 2018 yılında yayımlandığı belirlenmiştir. İncelenen tezlerin en fazla Gazi Üniversitesi’nde yapıldığı tespit edilmiştir. İncelenen tezlerin en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından hazırlandığı belirlenmiştir. Tezlerde araştırma yöntemi olarak en fazla karma yöntem kullanıldığı, araştırma grubunu en fazla fen bilimleri öğretmeni adayları oluşturduğu tespit edilmiştir. Çevre eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinin araştırma

¹ Bu makale, 1. Ulusal Çevrimiçi Disiplinlerarası Fen Eğitimi Öğretmenler Konferansı’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Yazar etki oranı: 1. yazar: %40, 2. yazar: %30. 3. yazar: %30

²Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, deryasnmzim@hotmail.com, Orcid:0000-0003-1265-9059

³Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, gamzeyalvac@gmail.com, Orcid:0000-0002-8495-560X

⁴Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, bballiel@hotmail.com, Orcid:0000-0003-0892-901X

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin...

konusu olarak çevre okuryazarlığı, çevre bilinci ve çevre tutumu ile ilgili çalışmaların sayısının fazla olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Eğitimi, Doktora Tezleri, Eğitim ve Öğretim.

Investigation of Doctoral Theses Related to Environmental Education in the Field of Education and Training in Turkey

Abstract

The purpose of this research is to examine the doctoral thesis related to environmental education in the field of education and training in Turkey. YÖK National Database was used to determine the doctoral theses published within the scope of environmental education to be included in this research. Studies on environmental education have been reached on 9 August 2021. Among the 81 doctoral theses accessed to the screening area for the screening of the YÖK Thesis Screening Center, and the word "education and training" in the subject field, and by selecting "doctorate" as the thesis type, 78 doctoral theses are included in the study. In the classification of thesis studies; the year it was published, the university it was published in, the institute it was published in, the department it was published in, the research method, data analysis techniques, the gender of the researchers, the titles of the consultants, the working group, and the research topic were taken as basis. As a result of the research, it was determined that the doctoral theses that can be accessed in the thesis screening center of the Higher Education Council were published most in 2018. It has been determined that the theses examined were mostly made in Gazi University. It was determined that the theses examined were mostly prepared by the Institute of Educational Sciences. It has been determined that the most mixed method is used as a research method in the theses, and the research group is mostly composed of science teacher candidates. It has been determined that the number of studies related to environmental literacy, environmental awareness and environmental attitude are high as the subject of research of doctoral theses in the field of environmental education.

Keywords: Environment, Environmental Education, Doctoral Theses, Education and Training.

GİRİŞ

Çevre kavramı, “ortam” ve “bulunulan yer” anlamlarında kullanılmaktadır. Çevre üzerine çalışmalarıyla öne çıkan araştırmacılardan Keleş, Hamamcı ve Çoban (2009) çevreyi, “insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde, hemen ya da uzunca bir süre içinde, dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı” şeklinde açıklamaktadırlar. Bir başka tanıma göre ise çevre “insanların ve diğer

canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları fiziksel, biyolojik, toplumsal, ekonomik ve kültürel ortam"dır (Torunoğlu, 2013, s. 4).

Bireyler, gereksinimlerini karşılamaya yönelik gerçekleştirdikleri etkinlikler çevreyi birçok yönden olumsuz etkilemekte ve çevre kaynaklı sorunların artmasına neden olmaktadır. İnsan kaynaklı çevresel bozulmalar çevreye sahip olunması gerektiğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum bireylerin çevre bilinçlerinin gelişmesi ve çevrenin korunmasına yönelik önlemlerin alınma fikrini geliştirmiştir (Sungur, 2017).

Çevre eğitimi, 1800'lü yıllarda "doğa çalışmaları" olarak anılırken, 1900'lü yıllarda "doğayı koruma eğitimi" ne dönüşmüştür (Velempini, 2016). Çevre eğitimi, bireylerin çevreyle ilgili bilgi düzeyinin artırılması yoluyla bireyde çevreye yönelik davranış değiştirme olarak tanımlanmaktadır (Pooley & O'Connor, 2000). Haktanır (2007) çevre eğitiminin; karar verme, değerler eğitimi, yaratıcılık ve iletişim becerileri gibi birçok konuyu ve beceriyi içermesi nedeniyle disiplinlerarası değerlendirilmesi gereken bir alan olduğunu açıklamaktadır. Kuzey Amerika Çevre Eğitimi Derneği (North American Association for Environmental Education-NAAEE, 2014)'nin tanımına göre çevre eğitimi, çocuklara ve yetişkinlere çevreyi nasıl öğrenecekleri ve inceleyecekleri ile onu nasıl koruyacakları konusunda akıllıca kararlar vermeyi öğretme olarak ifade edilmektedir.

Türkiye'de çevrenin korunması ve sağlıklı yaşam için harekete geçmenin gerekliliği ile ilgili ilk girişimler, dünyadaki gelişmelerden oldukça sonra, 1961 yılında çıkarılan anayasa ile başlamış ve ilk kez bu anayasada "çevre" kavramından bahsedilmiştir (Haktanır, Güler ve Kahrıman Öztürk, 2016). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNESCO) tarafından 1975-1995 yılları arasında uygulanan "Uluslararası Çevre Eğitimi Programı" (International Environmental Education Programme)'nin etkileri Türkiye'de de görülmüş (Tanrıverdi, 2010) fakat çevre eğitimi, Türkiye'deki eğitim programlarında on yedi yıl gecikmeli olarak yer almaya başlamıştır (Çabuk, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'nca, 1992-1997 yılları arasında "Çevre, Sağlık, Trafik ve Okuma" dersi adı altında ilk çevre eğitimi çalışmalarının ilkokulların tüm sınıflarında uygulamaya başlandığı belirlenmiştir. Ortaokullarda ise 1992 yılı itibarıyla seçmeli dersler grubuna "Çevre ve İnsan" dersinin eklendiği tespit edilmiştir (Ünal ve Dımışkı, 1999). 2002 yılında, ülke genelinde kullanılan okul öncesi eğitim programı yenilenmiş ve programda, çevre

eğitimi başlığı altında çocuklara verilmesi planlanan hedef ve hedef davranışlar yer almıştır (MEB, 2002). 2004 yılında, ilkokulların eğitim- öğretim programları yenilendiğinde, dördüncü sınıftan itibaren ders programlarına dahil edilen “Fen Bilimleri” dersinde, fen, teknoloji, toplum ve çevre ilişkisine yer vermeye başlanmıştır (Özsoy ve Ahi, 2014). Günümüzde ilkokullarının ilk üç yılında okutulan “Hayat Bilgisi” dersinde, üçüncü ve dördüncü sınıfta okutulan “Fen Bilimleri” ve dördüncü sınıftan itibaren görülen “Sosyal Bilgiler” dersinde çevre ve sürdürülebilirlik ile ilgili konulara giriş yapılmaktadır (Binbaşaran Tüysüzoğlu, 2005). Ortaokul ve liselerde ise, belli derslerin içerisinde çevreye yönelik konular yer almaktadır. Bu derslerin yanı sıra, ortaokullarda seçmeli dersler arasında yer alan, öğrencilerde çevre farkındalığı ile çevre bilincini artırmaya ve sürdürülebilirlik için yaşam becerileri oluşturmaya yönelik “Çevre Eğitimi” dersi de bulunmaktadır (MEB, 2015).

Yükseköğretimde, üniversitelerin bünyelerinde “Çevre Eğitimi”, “Çevre ve İnsan”, “Türkiye’nin Çevre Sorunları”, “Çevre Felsefesi” ve “Çevre Hukuku” gibi dersler verilmektedir (Doğan, 1997). Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), 2018-2019 akademik yılı itibarıyla geçerli olmak üzere, 25 öğretmen yetiştirme lisans programında güncelleme gerçekleştirmiş ve “Erken Çocukluk Dönemi Çevre Eğitimi” isimli yeni bir dersi, Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programında zorunlu dersler arasına yerleştirilmiştir. “Çevre Eğitimi” isimli ders, Fen Bilgisi Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği ve Biyoloji Öğretmenliği lisans programlarında, “Çevre Sorunları” isimli ders, Coğrafya Öğretmenliği lisans programında zorunlu dersler arasında yerini almıştır (Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK, 2018).

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Son yıllarda eğitim kademelerinin tamamında çevre ile ilgili derslere ve zorunlu olan çevre eğitimi derslerine önemin verilmeye başlanmasıyla birlikte ülkemizde eğitim ve öğretim alanına akademik çalışmalarıyla yön veren üniversitelerin çevre eğitimi ile ilgili yapmış oldukları akademik çalışmalar kuşkusuz önem arz etmektedir. Bu doğrultuda üniversiteler tarafından çevre eğitimi ile ilgili hazırlanan tezlerin incelenmesinin günümüz ve gelecek çevre eğitimi açısından önemli olduğu/olacağı ortadadır. Çevre eğitimi ile ilgili yapılan doktora tez çalışmalarının incelenmesinin tüm eğitim kademelerinde yer alan çevre eğitimi ile ilgili derslerin konu ve kazanımlarının güncellenmesinde etkisi olabilecektir. Ayrıca çevre eğitimi üzerine araştırmalar yapmak isteyen araştırmacılar için bir literatür rehberi olma özelliğini de barındırabilecektir. Tüm bu gerekçeler çerçevesinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi

ile ilgili doktora düzeyinde yapılan tez çalışmalarının incelenmesinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin incelenmesidir. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tez çalışmalarının;

1. Yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yayınlandığı üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
3. Yayınlandığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?
4. Yayınlandığı ana bilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
5. Araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
6. Veri analiz tekniklerine göre dağılımı nasıldır?
7. Araştırmacıların cinsiyetlerine göre dağılımı nasıldır?
8. Danışman unvanına göre dağılımı nasıldır?
9. Çalışma grubuna göre dağılımı nasıldır?
10. Araştırma konularına göre dağılımı nasıldır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın verileri YÖK Ulusal Veri Tabanında erişim izni ve araştırma konusu ile ilgili olan doktora tez çalışmaları ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009). Bu süreç ayrıca, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Derleme bir araştırma olan bu makalenin tüm süreçlerinde bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hareket edilmiştir. Toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Çalışmada

etik kurul onayı gerektirecek şekilde veri toplanmadığından etik kurul onayı alınmamıştır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmaya dâhil edilecek çevre eğitimi kapsamında yayımlanmış doktora tezlerini belirlemek için YÖK Ulusal Veri Tabanı kullanılmıştır. YÖK Tez Tarama Merkezine tarama için tarama alanına “çevre eğitimi” ve konu alanına “eğitim ve öğretim” kelimesi yazılıp, tez türü olarak “doktora” seçilerek ulaşılan 81 doktora tezinden, 3’ünün içeriğine erişim izni olmadığı için 78 doktora tezi örnekleme dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada analiz edilmek üzere kapsama dâhil edilen doktora düzeyindeki tez çalışmaları, çevre eğitimi ile ilgili araştırmalardan oluşmaktadır. Çevre eğitimi ile ilgili çalışmalara 9 Ağustos 2021 tarihinde ulaşılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezinden PDF uzantılı olarak erişilebilen doktora düzeyindeki tezlere ulaşılmaya çalışılmıştır. YÖK Tez Tarama Merkezinde ulaşılabilen tezlerin bir listesi oluşturulduktan sonra erişim olanağı bulunan dijital kopyaya sahip tezler, bilgisayara kaydedilmiş ve incelenmiştir. Araştırmada yayımlanmış tezler ele alınırken Yılmaz, Aydın ve Bahar (2015)’in çalışmasında kullanılan kodlama formu kullanılmıştır. Kodlama formunun kullanılması için formu hazırlayan araştırmacıdan e-posta yoluyla izin alınmıştır. Tezlerin incelenmesi sırasında, tez çalışmalarının yayınlandığı yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, araştırma yöntemi, veri analiz teknikleri, araştırmacıların cinsiyeti, danışmanların unvanları, çalışma grubu ve araştırma konusu olmak üzere 10 inceleme başlığına yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada, nitel veri analizlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Bunun için YÖK’ün resmi internet sitesinde bulunan ulusal tez merkezi sayfasındaki tarama sayfasına anahtar kelime olarak “çevre eğitimi”, tez türü kısmına “doktora”, konu alanı kısmına “eğitim ve öğretim” yazılmış ve izin durumu “izinli” olarak seçilmiştir. Sonrasında 78 doktora tezi bilgisayar ortamında toplanmış ve kodlama formu doğrultusunda Excel ortamına aktarılmıştır. Bu araştırmaya dâhil edilen tezleri incelemek için araştırmacı tarafından kodlama formu oluşturulmuştur. Kodlama sonucu ulaşılan veriler tablo şeklinde sunulmuştur.

Etik Kurul İzin Bilgileri

Araştırma, doküman inceleme çalışması olduğu için Etik Kurul İzni alınmasını gerektiren araştırmalar grubunda yer almamaktadır. Bu nedenle Etik Kurul İzni beyan edilmemiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde 2004 yılından, Ağustos 2021 yılına kadar Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Tarama Merkezi veri tabanında çevre eğitimi ile ilgili bulunan 78 tez çalışmasının incelenmesiyle elde edilen bulgular 10 başlık halinde yer almaktadır.

1. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı yıllara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Yıllara göre Dağılımı

Yıl	Tez sayısı (f)
2004	1
2005	0
2006	3
2007	2
2008	1
2009	3
2010	5
2011	8
2012	4
2013	9
2014	3
2015	8
2016	5
2017	4
2018	10
2019	7
2020	2
2021	3
Toplam	78

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin en fazla 2018 (f=10) yılında yayınlandığı belirlenmiştir.

2. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı üniversitelere göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile ilgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Üniversitelere göre Dağılımı

Üniversite	Tez sayısı (f)
Adıyaman	1
Adnan Menderes	1
Anadolu	1
Ankara	5
Atatürk	4
Boğaziçi	2
Bolu Abant İzzet Baysal	1
Burdur Mehmet Akif Ersoy	1
Çanakkale Onsekiz Mart	1
Çukurova	1
Dokuz Eylül	3
Gazi	24
Hacettepe	7
İnönü	3
İstanbul	2
İstanbul (Cerrahpaşa)	1
Karadeniz Teknik	2
Marmara	5
Muğla Sıtkı Koçman	1
Ondokuz Mayıs	3
Ortadoğu Teknik	6
Pamukkale	1
Sakarya	1
Yıldız Teknik	1
Toplam	78

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili 78 doktora tezinin 24 farklı üniversite tarafından yayınlandığı belirlenmiştir. Yayınlanan doktora tezlerinin 24’ü Gazi, 7’si Hacettepe, 6’sı Ortadoğu Teknik, 5’i Ankara, 5’i Marmara, 4’ü Atatürk, 3’ü Dokuz Eylül, 3’ü Ondokuz Mayıs, 3’ü İnönü, 2’si Karadeniz Teknik, 2’si Boğaziçi, 2’si İstanbul, 1’er tane Adıyaman, Adnan Menderes, Anadolu, Bolu Abant İzzet Baysal, Burdur Mehmet Akif Ersoy, Çanakkale Onsekiz Mart, Çukurova, İstanbul (Cerrahpaşa), Muğla Sıtkı Koçman, Pamukkale, Sakarya, Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından yayınlandığı tespit edilmiştir.

3. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Enstitülere Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı enstitülere göre dağılımı Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Enstitülere göre Dağılımı

Enstitü	Tez sayısı (f)
Çevre bilimleri	2
Eğitim bilimleri	54
Fen bilimleri	9
Lisansüstü eğitim	1
Sağlık bilimleri	1
Sosyal bilimler	11
Toplam	78

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili 78 doktora tezinin 6 farklı enstitü tarafından yayınlandığı belirlenmiştir. Yayınlanan doktora tezlerinin 54’ünün Eğitim Bilimleri, 11’inin Sosyal Bilimler, 9’unun Fen Bilimleri, 2’sinin Çevre Bilimleri, 1’er tane Sağlık Bilimleri ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından yayınlandığı tespit edilmiştir.

4. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Anabilim Dalına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı anabilim dalına göre dağılımı Tablo 4’te gösterilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin 15 farklı anabilim dalı tarafından yayınlandığı belirlenmiştir. Yayınlanan doktora tezlerinin en fazla İlköğretim Anabilim Dalı (f=28) tarafından yayınlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim dalı	Tez sayısı (f)
Avrupa birliği	1
Çevre bilimleri	2
Çocuk gelişimi ve eğitimi	3
Eğitim bilimleri	6
Eğitim programları ve öğretimi	1
Güzel sanatlar eğitimi	1
İlköğretim	28
Matematik ve fen bilimleri eğitimi	5
Mimarlık	1
Ortaöğretim fen ve matematik alanları eğitimi	18
Ortaöğretim sosyal alanlar eğitimi	2
Sosyal çevre bilimleri	3
Temel eğitim	1
Türkçe ve sosyal bilimler eğitimi	5
Yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi	1
Toplam	78

5. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı araştırma yöntemine göre dağılımı Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Araştırma Yöntemine göre Dağılımı

Araştırma yöntemi	Tez sayısı
Karma	52
Nicel	13
Nitel	13
Toplam	78

Tablo 5 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin 52’sinde karma, 13’ünde nicel, 13’ünde nitel araştırma yöntemi kullanıldığı belirlenmiştir.

6. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Veri Analiz Tekniklerine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı veri analiz tekniklerine göre dağılımı Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Araştırma Yöntemine göre Dağılımı

Veri analiz teknikleri	Tez sayısı (f)
Kestirimsel+betimsel+içerik	26
Kestirimsel+betimsel	14
Kestirimsel+içerik	13
Kestirimsel	12
İçerik	7
Betimsel	4
Betimsel+içerik	2
Toplam	78

Tablo 6 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinde veri analiz tekniği olarak en fazla kestirimsel-betimsel-içerik (f=26) veri analiz tekniklerinin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. İncelenen doktora tezlerinde kullanılan veri analiz tekniklerinin bilgisayar ortamında yapılan istatistiksel çalışmaları ayrı ayrı ele almak yerine nicel veri analizi tekniği olan kestirimsel analiz tekniği olarak ele alınmıştır.

7. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Araştırmacıların Cinsiyetine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı araştırmacıların cinsiyetine göre dağılımı Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Araştırmacıların Cinsiyetine göre Dağılımı

Cinsiyet	Tez sayısı (f)
Kadın	48
Erkek	30
Toplam	78

Tablo 7 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin araştırmacıların 48’inin kadın, 30’unun erkek olduğu belirlenmiştir.

8. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Danışman Unvanına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı danışman unvanına göre dağılımı Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Danışman Unvanına göre Dağılımı

Unvan	Tez sayısı (f)
Profesör	47
Doçent	25
Doktor öğretim üyesi	6
Toplam	78

Tablo 8 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin 47’si Profesör, 25’i Doçent, 6’sı Doktor Öğretim Üyesi unvanında danışmanlar tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir.

9. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Çalışma Grubuna Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı çalışma grubuna göre dağılımı Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Çalışma Grubuna göre Dağılımı

Çalışma grubu	Tez sayısı (f)	
Okul öncesi ve ilköğretim	Okul öncesi öğrencileri (48-72 aylık)	4
	Okul öncesi öğrencileri (60-72 aylık) ve ebeveynleri	1
	İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencileri	2
	İlkokul 4. sınıf öğrencileri	2
	İlkokul öğrencileri (1-5. sınıflar)	1
	5. sınıf öğrencileri	4
	6. sınıf öğrencileri	3
	7. sınıf öğrencileri	5
Ortaokul öğrencileri (5-8. sınıflar)	2	
Toplam	24	
Ortaöğretim	9. sınıf öğrencileri (Anadolu lisesi)	6
	9. ve 10. sınıf öğrencileri	2
	Meslek lisesi öğrencileri	1
	9. sınıf öğrencileri ve coğrafya öğretmenleri	1
Toplam	10	
Yükseköğretim	Fen bilimleri öğretmeni adayları	11
	Biyoloji öğretmeni adayları	4
	Sınıf öğretmeni adayları	4
	Kimya öğretmeni adayları	2
	Kimya öğretmeni adayları ve kimya bölümü öğrencileri	1
	Coğrafya öğretmeni adayları	1
	Sosyal bilgiler öğretmeni adayları	2
	Eğitim fakültesi öğrencileri	2
Toplam	27	
Öğretmen	Okul öncesi öğretmeni	1
	Sınıf öğretmeni	1
	Fen bilimleri öğretmeni	2
	Köy enstitüsünden mezun öğretmenler	1
	Tübitak doğa eğitimi projesine katılan öğretmenler	1
Toplam	6	
Karma gruplar	Sivil toplum kuruluşları (Çevre ile ilgili)	1
	Yerel yöneticiler, stk temsilcileri	1
	Öğrenciler (İlk-orta-yükseköğretim) ve halk	1
Toplam	3	
Veri	Kaynak-doküman	4
	Tez (Fen eğitimi konulu)	1
	Ortaokul öğretim programı	1
	Ülkelerin fen bilimleri öğretim programı	1
	Çocuk-mimarlık çalışmaları	1
Toplam	8	
Genel Toplam	78	

Tablo 9 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin çalışma grubunu en fazla yükseköğretim öğrencilerinin (f=27) oluşturduğu belirlenmiştir. Okul öncesi kademesinde 48-72 aylık okul öncesi öğrencilerinin (f=4), ilköğretim kademesinde 7. Sınıf öğrencileri (f=5) ile 5. Sınıf öğrencilerinin (f=4), ortaöğretim kademesinde 9. sınıf öğrencilerinin (f=6), yükseköğretim kademesinde fen bilimleri öğretmeni adaylarının (f=11), öğretmen grubunda fen bilimleri öğretmenlerinin (f=2) daha fazla çalışma grubunda yer aldıkları tespit edilmiştir. Sivil toplum kuruluşları, yerel yöneticiler, halk gibi karma grupların çalışma grubu içerisinde yer aldığı çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir.

10. Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Araştırma Konularına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı araştırma konularına göre dağılımı Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin araştırma konusu olarak en fazla çevre okuryazarlığı (f=10), çevre/doğa bilinci (f=8), çevre tutumu (f=7) konuları üzerine araştırmaların yapıldığı belirlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayınlandığı yıl, yayınlandığı üniversite, yayınlandığı enstitü, yayınlandığı anabilim dalı, araştırma yöntemi, veri analiz teknikleri, araştırmacıların cinsiyetleri, danışman unvanları, çalışma grubu, araştırma konuları gibi değişkenler açısından analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında YÖK Ulusal Tez Merkezinde yer alan izinli durumda olan 78 doktora tezi incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin en fazla 2018 yılında (f=10) yayınlandığı tespit edilmiştir. Son yıllara bakıldığında 2020 yılında (f=2) en az tez çalışmasının olduğu belirlenmiştir. Bu durumun dünya genelinde ortaya çıkan Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye’de tüm eğitim kademelerinde uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte tez çalışmalarının az sayıda yayınlanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Benzer sonucu Elmas ve Boyacıoğlu (2021) da çalışmalarında belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin 24 farklı üniversite tarafından yayınladığı, en fazla yayının Gazi Üniversitesi

(f=24) tarafından yapıldığı bulunmuştur. Doktora düzeyindeki tez çalışmalarının daha çok Gazi, Hacettepe, Ankara, Ortadoğu Teknik üniversitesi gibi büyükşehirlerde yer alan köklü üniversiteler tarafından yayınlandığı belirlenmiştir.

Tablo 10

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Araştırma Konularına göre Dağılımı

Araştırma konuları	Tez sayısı (f)
Çevre okuryazarlığı	10
Çevre/doğa bilinci	8
Çevre tutumu	7
Sürdürülebilirlik/sürdürülebilir kalkınma	4
Çevre ideolojileri ve eğitim programları	3
Çevre sorunları	3
Drama temelli çevre eğitimi	3
Geri dönüşüm farkındalığı	3
Çevre kimlikleri/davranışlar	3
Coğrafya’da çevre eğitimi	2
Yaşam temelli çevre eğitimi	2
Çevre duyarlılığı	2
Okul/sınıf dışı öğrenme	2
İklim okuryazarlığı/iklim değişikliği eğitimi	2
Çevresel vatandaşlık eğitimi	2
Çevre farkındalığı	1
Ekolojik ayak izi	1
Yapılandırıcı çevre eğitimi	1
Yeşil kimya	1
Çevre risk algısı	1
Sistem okuryazarlığı	1
Modüler çevre eğitimi	1
Yapılı çevre eğitimi	1
Argümantasyon temelli çevre eğitimi	1
Stem temelli çevre eğitimi	1
Sistem temelli çevre eğitimi	1
Sosyobilimsel konular	1
Otantik öğrenme	1
Biyçeşitlilik	1
Tga (Tahmin-Gözlem-Açıklama) destekli çevre eğitimi	1
Teknolojik pedagojik içerik bilgisi becerisi	1
Dönüşümsel öğrenme modeline dayalı çevre eğitimi	1
Geocaching oyunu	1
Hizmetiçi eğitim uygulamaları	1
Formal ve informal uygulamalar	1
Mevcut çevre eğitimi uygulamaları	1
Tez inceleme	1
Toplam	78

Özbey ve Şama (2017)’nin ve Yılmaz vd. (2015)’nin yaptığı çalışmada da en çok Gazi üniversitesinde tezlerin yapıldığı belirtilmiştir. Ülkemizde son yıllarda üniversite sayılarındaki artış göz önüne alındığında Türkiye’de eğitim ve öğretim konu alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin yayımlandığı üniversite sayısının ve bu konuda yapılan tez çalışmalarının sayısının yetersiz olduğu söylenebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü (f=54) tarafından yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu durumda çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin daha çok Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yer alan anabilim dalları tarafından yayımlandığı görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin 15 farklı anabilim dalı ve en fazla İlköğretim Anabilim Dalı (f=27) tarafından yayımlandığı belirlenmiştir. Ülkemizin Avrupa Birliği giriş sürecinin etkisiyle birlikte Türkiye’de eğitim ve öğretim konu alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinde bir doktora tezinin Avrupa Birliği Anabilim Dalı tarafından yayınlanması dikkat çekmektedir.

Araştırma bulgularına göre Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin araştırma yöntemi olarak en fazla karma yöntem (f=52) kullanıldığı tespit edilmiştir. Karma yöntem, nicel ve nitel yaklaşımların birlikte kullanılarak araştırma problemlerini daha iyi anlamamızı sağlayan bir yöntem olarak görülmektedir (Baki ve Gökçek, 2012). Bu bağlamda Türkiye’de eğitim ve öğretim konu alanında çevre eğitimi ile ilgili yayınlanan doktora tezlerinin derinlemesine ve çok boyutlu incelemelerden oluştuğu söylenebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin veri analizi tekniği olarak en fazla kestirimsel-betimsel-içerik (f=26) veri analiz tekniklerinin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Karma ve nicel araştırma yöntemlerinde elde edilen verilerin bilgisayar ortamında istatistiksel olarak analiz edilmesinde kestirimsel analiz tekniği kullanılmaktadır. Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin araştırma yöntemi olarak en fazla karma (f=54) araştırma yönteminin kullanılması bu sonucu desteklemektedir.

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin sayısı araştırmacıların cinsiyeti açısından ele alındığında kadın araştırmacıların (f=48) sayısının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle kadın araştırmacıların çevre eğitimi konusuna daha fazla ilgi gösterdiği

ile ifade edilebilir. Tor vd. (2014)'ne göre kadınların çevre ve çevre sorunları ile ilgili kurs, eğitim, araştırma vb. faaliyetlere katılmaya istekli olduklarını ve çevre konusunda hassas olmalarının eğitim düzeyleriyle paralel artış gösterdiğini saptamışlardır. Bu yüzden doktora düzeyindeki kadın araştırmacıların erkek araştırmacılara göre çevre ile ilgili akademik çalışmalara daha fazla yöneldikleri söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre Türkiye'de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin danışman unvanlarına göre en fazla çalışmanın Profesör (f=47) unvanında olduğu belirlenmiştir. Bu durumun çevre eğitimi konusunun geçmişten günümüze önemi artarak süregelen ve her daim önemini koruyan bir konu olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Türkiye'de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin çalışma grubunu en fazla yükseköğretim kademesinde Fen Bilimleri Öğretmeni adaylarının (f=11) oluşturduğu belirlenmiştir. Bu durum Eğitim Fakültesi içerisinde yer alan Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümünde "Çevre Eğitimi" gibi çevre ile ilgili derslerin daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak 2018-2019 akademik yılından itibaren zorunlu olarak Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünde "Erken Çocukluk Dönemi Çevre Eğitimi" adı altında çevre eğitimi ile ilgili dersin okutulmasına rağmen çalışma grubunda Okul Öncesi Öğretmeni adaylarının yer aldığı bir doktora tezine rastlanılmamıştır. Buna karşın temel eğitim kademesinde en fazla okul öncesi öğrencileri (f=4) çalışma grubu içerisinde yer almıştır. Çalışma grubu içerisinde Eğitim Fakültesi öğretmen adayları dışında yer alan Kimya bölümü öğrencilerinin çevre eğitimi ile ilgili çalışmada yer alması dikkat çekicidir. Bu durumun çalışma grubuna kolay ulaşılabilir olması ve Kimya bölümü içerisinde de çevre ile ilgili derslerin ve konuların yer almasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bu durum Sözbilir ve Kutu (2008)'nin ve Bahar ve Kiras (2017)' in çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Gökteş vd. (2012) Türkiye'de eğitim araştırmaları üzerine yaptıkları çalışmada, çalışma grubu olarak daha çok eğitim fakültesi öğrencilerinin tercih edildiğini bu durumu diğer örneklem gruplarına göre daha kolay ulaşılabilir olması şeklinde açıklamıştır. Arık ve Türkmen (2009) eğitim araştırmalarında araştırmacıların çoğunlukla ulaşılması kolay olan üniversite öğrencilerin tercih edildiklerini belirtirken asıl hedef olması gereken okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin ihmal edildiğini belirtmişlerdir.

Çalışma grubu içerisinde sivil toplum kuruluşları, yerel yöneticiler, halk, ebeveynler gibi katılımcı türlerinin de yer aldığı görülmektedir. Ancak çevre eğitiminin temel amacının çevre bilinci oluşturmak olduğu düşünüldüğünde, en

çok çalışılması gereken çalışma grubunun toplumun yapıtaşı olan aileler (veli-öğrenci ile koordineli çalışma) ve sahada çalışan gönüllüler (sivil toplum kuruluşları) ile ilgili çalışma sayısının az olduğu da ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Bu sonucu Candaş ve Karataş (2017) da çalışmalarında belirtmişlerdir. Bu çalışma grupları ile yayınlanan tez sayısının az olmasının nedeni olarak bu gruplara ulaşmanın ve bu gruplarla çalışılmasının zor olmasından kaynaklanmış olabileceğidir.

Araştırma bulguları incelendiğinde Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin araştırma konusu olarak en fazla çevre okuryazarlığı (f=10), çevre/doğa bilinci (f=8), çevre tutumu (f=7) konuları üzerine araştırmaların yapıldığı belirlenmiştir. Tüm bu konular duyuşsal alan konuları olup, mevcut durumu tespit etmeye dayanan araştırmalardır. Dolayısıyla bu alanda yapılmış araştırmaların büyük bir kısmının, durum tespitine yönelik araştırmalar olduğudur. Candaş ve Karataş (2017), Çakırlar Altuntaş ve Turan (2016), Özbey ve Şama (2017), Yılmaz vd. (2015), Yılmaz (2012) çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Kahyaoğlu (2016) ile Timur, Yılmaz ve Timur (2014) da yaptıkları araştırmalarda çevre okuryazarlığı ile ilgili çalışmaların sayısında bir artış olduğunu belirtmişlerdir. Kahyaoğlu (2016) bu durumun Türkiye’de 2005 yılından itibaren uygulamaya konan yeni eğitim öğretim programlarında çevre eğitimi konularına ağırlık verilmesi ve bunların sonuçlarının incelenmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin sayısının yetersiz olduğu söylenebilir. Çevre eğitimi alanında doktora tezlerinin sayılarının arttırılabilmesi amacıyla ilgili bölümlerdeki doktora öğrencilerinin bu konu üzerine teşvik edilmesi önerilebilir.

Çevre eğitimi ile ilgili doktora tez araştırmalarında çalışma grubu olarak üzerinde daha az çalışma yapılan ebeveynler, sivil toplum kuruluşları, öğretim elemanları ve yöneticiler gibi gruplar ile daha fazla doktora tez çalışmaları yapılabilir.

Araştırma bulgularına göre Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin sayısı araştırmacıların cinsiyeti açısından ele alındığında kadın araştırmacıların sayısının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda erkek araştırmacıların çevre eğitimi ile ilgili doktora tezleri yapmaları sağlanabilir. Yükseköğretim kademesinde daha önce hiç çalışılmamış ve zorunlu olarak “Erken Çocuklukta Çevre Eğitimi” adlı dersi alan Okul Öncesi Öğretmeni adayları ile çevre eğitimi konusu üzerine doktora tez çalışması yapılması önerilebilir.

Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin çevre okuryazarlığı, çevre bilinci, çevre tutumu konularına odaklandığı için çevre eğitimi ile ilgili diğer konularda sınırlı kaldığı söylenebilir. İncelemeler sonucunda ortaya konulan diğer konular ile ilgili doktora tezlerinin yapılması için araştırmacılar tarafından dikkate alınmalıdır. Ayrıca alanyazında eksik olan kitap analizi, eksik ve yanlış öğrenmeler gibi konuları içeren çalışmalara ağırlık verilmesi önerilebilir. Ayrıca Avrupa Birliği süreci, 21.yüzyıl becerileri ve 2023 vizyonu kapsamında çevre eğitimi ile ilgili çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arık, R. S. & Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*.
- Bahar, M. & Kiras, B. (2017). Türkiye’de yayımlanan çevre eğitimi konulu makale ve tezlerin genel analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1702-1720. <http://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.32772-363962>
- Baki, A. & Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Binbaşaran Tüysüzoğlu, B. (2005). *Yeşil Kutu Projesi- Türkiye’de Çevre Eğitimi ve Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim Ön Araştırma Raporu*. TÜBİTAK Yayınları.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <http://dx.doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Candaş, Z. & Karataş, A. (2017). Türkiye’de 1996-2016 yılları arasında çevre eğitimi alanında yapılan çalışmaların içerik analizi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 5(2), 143-159.
- Çabuk, B. (2019). Çevre eğitimi. D. Kahriman-Pamuk (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Çevre Eğitimi ve Sürdürülebilirlik içinde* (s. 1-38). Anı Yayıncılık.
- Çakırlar Altuntaş, E. & Turan, S. L. (2016). Çevre eğitiminde 2010-2015 yılları arasında yapılan araştırmalar ve eğilimler. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-14.

Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Alanında Çevre Eğitimi ile İlgili Doktora Tezlerinin...

- Doğan, M. (1997). *Ulusal Çevre Eylem Planı: Eğitim ve Katılım*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Elmas, Ç. & Boyacıoğlu, E. Z. (2021). Kadın ve turizm konulu çalışmaların görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1051–1069. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.753>
- Göktaş, Y., Hasançebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M. & Sözbilir, M. (2012). Türkiye’deki eğitim araştırmalarında eğilimler: Bir içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 455-459.
- Haktanır, G., Güler, T. & Kahriman Öztürk, D. (2016). Education for sustainable development in Turkey. J. Siraj-Blatchford, C. Mogharreban and E. Park (Ed.), *In International Research on Education for Sustainable Development in Early Childhood* (pp. 139-153). International perspectives on early childhood education and development. Springer.
- Haktanır, G. (2007). Çevre eğitimi. *Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitimi içinde*, (s. 11-34). Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (15. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2009). *Çevre Politikası*. İmge Kitabevi.
- MEB (2015). Ortaokul çevre eğitimi dersi öğretim programı.
- MEB (2002). *MEB Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü, 36- 72 Aylık Çocuklar için Okul Öncesi Eğitim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- North American Association for Environmental Education (NAAEE) (2014). What is environmental education? <http://www.naaee.net/what-is-ee>.
- Özbey, Ö. F. & Şama, E. (2017). 2012-2016 arasındaki yıllarda çevre eğitimi kapsamında yayımlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 212-226. <http://dx.doi.org/10.14686/buefad.263878>
- Özsoy, S. & Ahi, B. (2014). İlkokul öğrencilerinin geleceğe yönelik çevre algılarının çizdikleri resimler aracılığı ile belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(4), 1557-1582.

- Pooley, J. A. & O'Connor, M. (2000). Environmental education and attitudes: Emotions and beliefs are what is needed. *Environment and Behavior*, 32(5), 711-723.
- Sözbilir, M. & Kutu, H. (2008). Development and current status of science education research in Turkey. *Essays in Education*, Special Issue, 1-22.
- Sungur, S. A. (2017). Lisans öğrencilerinin çevreye yönelik etik tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(41), 469-479. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12003>
- Tanrıverdi, B. (2010). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 89-103.
- Tor, H., Çelik, D. ve Özkaya, O. (2014). Kadınların çevre korumaya yönelik mevcut bilgi ve tutumlarının saptanması (Afyonkarahisar ili örneği). 2. *Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu*.
- Torunoğlu, E. (2013). *Çevre Politikaları*. Anadolu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Çevre Mühendisliği Yayınları.
- Ünal, S. & Dımişki, E. (1999). UNESCO-UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye’de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(17), 42 – 154.
- Velepini, K. M. (2016). *The Integration of Environmental Education in The Secondary School Curriculum: A Case Study of a 10th Grade Junior Secondary School Curriculum in The Okavango Delta*. Unpublished doctoral dissertation, Ohio University.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, Ş. (2012). *1992-2011 Yılları Arasında Çevre Eğitimi ile İlgili Yayımlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerindeki Genel Yönelimlerin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, Ş., Aydın, F. & Bahar, M. (2015). 1992-2011 yılları arasında çevre eğitimi ile ilgili yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezlerindeki genel yönelimlerin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 383-413.
- YÖK (2018). Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In recent years, with the emphasis on environmental courses and compulsory environmental education courses at all levels of education, the academic studies on environmental education carried out by the universities that direct the field of education and training in our country with their academic studies are undoubtedly important. In this direction, it is obvious that the examination of theses prepared by universities on environmental education is/will be important for today's and future environmental education. Examining the doctoral thesis studies on environmental education may have an impact on updating the subjects and achievements of environmental education courses in all education levels. It will also have the feature of being a literature guide for researchers who want to do research on environmental education. The aim of this study is to examine the doctoral theses on environmental education in the field of education and training in Turkey.

Method: In this study, the document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. Document analysis includes the processes of finding, reading, taking notes and evaluating resources for a specific purpose (Karasar, 2005). In other words, document analysis is a series of processes that take place in the process of examining and evaluating printed and electronic (computer-based and internet-enabled) materials (Bowen, 2009). This process is also defined as the examination of written materials containing information about the phenomenon or phenomena that are aimed to be investigated (Yıldırım & Şimşek, 2013). The YÖK National Database was used to determine the doctoral theses published within the scope of environmental education to be included in this research. 78 doctoral theses were included in the sample because 3 of 81 doctoral theses were accessed by writing the word "environmental education" in the scanning field and "education and training" in the subject area and choosing "doctoral" as the thesis type, to the YÖK Thesis Scanning Center. During the examination of the theses, 10 examination titles were included, including the year the thesis studies were published, university, institute, department, research method, data analysis techniques, gender of researchers, titles of consultants, working group and research topic.

Findings, Discussion and Conclusion: According to the research findings, it has been determined that the most of the doctoral dissertations on environmental education in the field of education and training in Turkey were published in 2018 (f=10). Looking at recent years, it is seen that there are at least thesis studies in 2020 (f=2). It can be said that this situation is due to the small number of thesis

studies published with the transition to distance education in all education levels in Turkey during the Covid-19 pandemic that has emerged throughout the world.

It was found that doctoral theses on environmental education were published by 24 different universities, and the most publications were made by Gazi University (f=24). It is seen that doctoral thesis studies are mostly published by well-established universities in metropolitan cities such as Gazi, Hacettepe, Ankara, and Ortadoğu Technical University. Considering the increase in the number of universities in our country in recent years, it can be said that the number of universities in which doctoral dissertations on environmental education are published in the field of education and training in Turkey and the number of thesis studies on this subject are insufficient.

It was found that most of the doctoral theses on environmental education are published by the Institute of Educational Sciences (f=54). It is seen that doctoral theses on environmental education were published by 15 different departments and at most by the Department of Primary Education (f=27).

According to the research findings, it has been determined that the most mixed method (f=52) is used as the research method of doctoral theses on environmental education in the field of education and training in Turkey. In this context, it can be said that the doctoral dissertations published on environmental education in the field of education and training in Turkey consist of in-depth and multidimensional studies.

It was determined that the most predictive-descriptive-content (f=26) data analysis techniques were used together as the data analysis technique of the doctoral theses on environmental education. Considering the gender of the researchers, it is seen that the number of female researchers (f=48) was higher. From this point of view, it can be stated that female researchers show more interest in environmental education. They determined that they are willing to participate in activities and their sensitivity to the environment increases in parallel with their education level.

According to the research findings, it has been determined that the most studies in the field of education and training in Turkey are in the title of Professor (f = 47) according to the titles of the advisors of the doctoral dissertations on environmental education. It is seen that the study group of the doctoral theses on environmental education was mostly composed of science teacher candidates (f=11) at the higher education level. This situation can be thought to be due to the fact that there are more courses related to the environment such as "Environmental Education" in the Department of Science Education in the

Faculty of Education. However, since the 2018-2019 academic year, although the course on environmental education under the name of "Early Childhood Environmental Education" has been compulsory in the Department of Preschool Education of the Faculty of Education, a doctoral thesis in which Preschool Teacher candidates are included in the study group has not been found.

It is seen that environmental literacy (f=10), environmental/nature consciousness (f=8), environmental attitude (f=7) were the most research subjects of the doctoral theses on environmental education. All these subjects are affective field subjects and are researches based on determining the current situation. Therefore, most of the researches in this field are researches for due diligence.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.53683>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	14.10.2021	Submitted date
Kabul tarihi	25.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztürk Başpınar, N., Çakıroğlu, D. & Altınöz, M. (2022). Geride Kalanlar Sendromu Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması. *Journal of History School*, 56, 322-348.

GERİDE KALANLAR SENDROMU ÖLÇEĞİ TÜRKÇE FORMUNUN GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI¹

**Nuran ÖZTÜRK BAŞPINAR², Demet ÇAKIROĞLU³
& Mehmet ALTINÖZ⁴**

Öz

Bu çalışmanın amacı Bart Hovens (2011) tarafından geliştirilmiş olan Geride Kalanlar Sendromu (GKS) Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının yapılmasıdır. Araştırmada Bursa, İnegöl Organize Sanayi Bölgesi'nde mobilya imalatı alanında faaliyet gösteren ve 2020 yılı itibarıyla küçülmeye gitmiş 31 işletmede görev yapan 262 çalışandan veri toplanmıştır. Verilerin analizinde açıklayıcı faktör analizi (AFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yapı geçerlilik analizi ve iç tutarlılık analizleri kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca Geride Kalanlar Sendromu alt boyutlarının kullanımını irdelemek amacıyla çalışanların psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyetleri arasında ilişki olup olmadığı pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeğin bütünü için hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0,924 olarak bulunmuştur. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen model veri uyumuna ilişkin istatistiklere göre; model, yapıya genel olarak iyi uyum göstermektedir (RMSEA=.078, CFI=.95, NFI=.92, IFI=.95, SRMR= .078). 29 maddeli GKS Ölçeğine uygulanan doğrulayıcı faktör analizi AFA ile elde edilen 6 faktörlü yapıyı doğrulamıştır. Bu

¹Yazar etki oranı: 1.yazar: %35, 2. yazar: %35, 3.yazar: % 30 Bu makalenin etik kurul onayı Anadolu Üniversitesi'nde,08.10. 2021 tarih, 141608.sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu, bozturk@anadolu.edu.tr, Orchid: 0000-0002-0913-4350

³Öğr. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, demet.cakiroglu@hacettepe.edu.tr, Orchid: 0000-0003-3959-7062

⁴Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, mehmet.altinoz@ibu.edu.tr, Orchid: 0000-0002-3029-1123

sonuçlar; GKS Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının Türkiye'de gelecekte yapılacak çalışmalarda kullanılabilirlik ve güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Geride Kalanlar Sendromu Ölçeği, Psikolojik Sözleşme İhlali, İşten Ayrılma Niyeti, Geçerlilik, Güvenilirlik.

The Validity and Reliability of the Measure for Survivor Syndrome Scale-Turkish Form

Abstract

The aim of this study is to make the Turkish adaptation of the Survivor Syndrome (SS) Scale developed by Bart Hovens (2011). In the research, data were collected from 262 employees working in the field of furniture manufacturing in Bursa, İnegöl Organized Industrial Area, and working in thirty-one private enterprises that went down in size as of 2020. Exploratory factor analysis (EFA), confirmatory factor analysis (CFA), construct validity analysis and internal consistency analysis were used in the analysis of the data. In the study, pearson correlation analysis was used to examine whether there is a relationship between employees' psychological contract violation and their intention to leave. As a result of the reliability analysis, the reliability coefficient calculated for the whole scale was found to be 0.924. According to the statistics regarding the model data fit obtained as a result of the confirmatory factor analysis, the model shows good fit to the structure in general (RMSEA=.078, CFI=.95, NFI=.92, IFI=.95, SRMR= .078). According to the confirmatory factor analysis result of the Survivor Syndrome Scale, which consists of 29 items, the 6-factor structure obtained by EFA was confirmed. These results show that the Turkish version of the Survivor Syndrome Scale can be used in future studies in Turkey with validity and reliability.

Keywords: Survivor Syndrome Scale, Psychological Contract Breach, Turnover Intention, Validity, Reliability.

GİRİŞ

4. Sanayi Devrimi gibi teknolojiyle ilgili oluşumlar ve Covid-19 gibi pandemiler, küreselleşme ve küreselleşmeye bağlı olarak küreselleşen değerler örgütleri yeniden yapılanmaya yöneltmektedir. Teknolojik ve sosyal değişimler birbirleriyle yakından ilişkilidir. Özellikle modern toplumlarda yaşanan hızlı teknolojik değişimler, hızlı toplumsal değişimlerle paralellik göstermektedir. Bu nedenle toplumda bir biçimde evrilmeye başlamaktadır. J. M. Keynes henüz 1930'lu yıllarda önsözünü ile geliştiren teknolojiyle birlikte haftalık çalışmanın 15 saate ineceği bir iş ortamından söz etmiştir (Dallı, 2013). Nitekim teknoloji kullanımı 1997-2013 yılları arasında Almanya'da üretim işgücünde %18'lik bir azalmaya yol açmıştır (Ermolaeva, 2017, s. 24). 2019 yılında Heinrich (s. 6)

yaptığı araştırmada pek çok işin robot kullanılarak yapılacağına ilişkin kanıtlar bulmuştur.

Gerçekten 4. Sanayi Devriminin oluşumuyla çoğu çalışanın işlerini yitirme olasılığı bulunmaktadır. Siber-Fiziksel Sistemler (CPS), çalışanların yerine kullanılmaya başlandığında insanlık çok önemli güçlüklerle maruz kalacaktır (Schwab, 2016, s. 38-39). Bu durumun işsizliği arttırıcı etkisinin olması, işlerin tanımını ve içeriğini değiştirecek olması ve istihdamı etkilemesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte Covid-19 da bugüne kadar en fazla can kaybına yol açan ve insanlığı en olumsuz şekilde etkileyen pandemilerden biri (Akcan vd., 2020) olarak birçok örgütün ekonomik zorluklar yaşamasına ve çalışanların iş sözleşmelerinin fesh edilmesine neden olmuştur.

Zorlu koşullarla mücadele edip, hayatta kalmak isteyen örgütler genellikle yeniden yapılandırılmakta; en çok tercih edilen yapılandırma stratejisi ise küçülme olmaktadır. 1980'lerden bu yana örgütler küçülmeyi; verimliliği ve üretkenliği arttırmak ve rekabetçilikte gözle görülür iyileştirmeler yapabilmek için bir insan kaynakları yönetimi stratejisi olarak görmüşlerdir (Allen vd., 2001; Littler vd., 1997; Mossholder vd., 2000). Oysa küçülmeye giden bir örgütün gelecekteki başarısı, geride kalanların tepkilerine bağlıdır (Hopkins & Weathington, 2006). Küçülme ile örgütsel verimliliğin, üretkenliğin ve rekabet gücünün artırılması hedeflenmekte ve geride kalan çalışanların örgüte minnettar kalacakları varsayılarak (Clark & Koonce, 1995; Rubach, 1995) daha üretken olacakları ve bu nedenle örgütsel performansın artacağı düşünülmektedir. Ancak geride kalanlar literatürü, örgütsel küçülmenin kalan çalışanlar için olumsuz sonuçları olduğuna dair ikna edici kanıtlar sunmaktadır (Beylerian & Kleiner, 2003; Brockner, 1988; Devine vd., 2003; Kozlowski vd., 1993; Makawatsakul & Kleiner, 2003).

Çalışanların işine son verilmesinin olağan görüldüğü küçülme sürecinde işten çıkarmalar; kendi isteğiyle işten ayrılma, emekliliğe ayrılma ve işten ayrılacaklara ekonomik teşvikler uygulanacağı hakkında önceden bilgilendirme yapma ya da bir bilgilendirme yapmama gibi çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır. İşten çıkarmalar hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, işveren ve çalışan arasındaki ayrılık oldukça geniş bir alana yayılmakta, sonuçları maaş bordrosunun ve net rakamların ötesine geçmektedir. İşsiz ve parasız kalma riskiyle karşılaşan çalışanlar, yaşamlarının tehdit altında olduğunu düşünmeye başlamakta ve bu durum hem bireyin hem toplumun sosyal sağlığını ve yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir (Türkmen, 2006).

Küçülme süreçlerinde; çalışanlarda görülen korkular atom bombası atılmasının ardından görülen korkudan biraz daha hafiftir (Gemlik vd., 2011).

Küçülme sürecinde geride kalanların mağduriyetleri ise ayrılanlarınkinden daha fazladır (Noer, 1993, s. 11). Bunun nedeni geride kalanların da küçülmenin sonuçlarını yaşaması; böylece örgüte ve örgütsel hedeflere bağlı kalma güdülerinin ve iş gayreti gösterme isteklerinin azalmasıdır (Trevor & Nyberg, 2008; Zhao vd., 2007; Suazo, 2009; Shipton vd., 2017). Dolayısıyla verimliliği artırmak için planlanan yeniden yapılanma süreci, tersine etkiye bulunarak örgütü öncekinden daha verimsiz bir duruma düşürebilmektedir (Ciancio, 2000, s. 44; Donia, 2000, s. 19). Bu nedenle küçülmeye giden örgütlerin pek azı giderlerini düşürebilmekte, karlılıklarını ve üretkenliklerini artırabilmektedir (Markowich, 1994). Bu örgütlerin neredeyse yarısı ise mali küçülme hedeflerini gerçekleştirememektedir (Burke, 2005).

Çalışma, küçülme sürecinde geride kalan çalışanların durumlarını ölçmeye yönelik Bart Hovens (2011) tarafından geliştirilmiş olan Geride Kalanlar Sendromu (GKS) Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının yapılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan uyarlama çalışması sonucunda elde edilen bulgular, GKS Ölçeğinin ileride yapılacak olan araştırmalarda kullanılabilir geçerlilik ve güvenilirlik değerlerine sahip olup olmadığını göstereceğinden araştırma önem taşımaktadır. Verilerin analizinde açımlayıcı faktör analizi (AFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yapı geçerlilik analizi ve iç tutarlılık analizleri yapılmıştır. Çalışmada ayrıca GKS alt boyutlarının kullanımını irdelemek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılarak çalışanların psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyetleri arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Geride Kalanlar Sendromu

Yönetim bağlamında Geride Kalanlar Sendromu (GKS) kavramı ilk kez 1980'lerde kullanılmış (Kupec, 2010, s. 4) küçülmenin ardından yaşanan sorunlu durum, "geride kalma sendromu" kavramıyla açıklanmıştır. GKS; işgücü azaltmalarının ardından geride kalan çalışanların tutum, duygu ve algılarını tanımlayan genel bir kavramdır (Makawatsakul & Kleiner, 2003; Devine vd., 2003; Allen vd., 2001; Iverson & Pullman, 2000; Mossholder vd., 2000). İlerleyen yıllarda kavram; küçülme ya da artıklık durumunda geride kalanların deneyimlediği olumsuz bir duygu grubuna atıfta bulunmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Baruch & Hind, 2000). Bununla birlikte GKS; yapay zekâ (AI) sistemlerinin kullanılmaya başlaması ya da iş yaşamının bir bileşeni olarak kabul edilen yönetim süreçlerini iyileştirme çalışmaları (Datta vd., 2010) kapsamında iş gücünün azaltılması gibi nedenlerle yaşanabilmektedir. Örneğin; 4. Sanayi Devrimi ve Covid-19 pandemisinin etkisiyle (Aleccia, 2008)

çalışanların pek çoğu işlerini kaybederken, işlerini koruyabilen çalışanlar da kendilerini suçlu hissetmektedir. Bir örgütte işten çıkarma yaşanıldığında çalışanlar hiçbir şey olmamış, her şey yolundaymış gibi çalışmaya devam edememektedir. Çünkü yıllarca birlikte çalıştıkları arkadaşlarına ne olduğunu düşünmeden yaşamaları mümkün olmamaktadır.

Fineman (2003, s. 8), meslektaşları işten çıkarılırken izleyen diğer çalışanların kedere benzer duygular betimlediğini açıklamıştır. Hendriksen (2018) GKS'nin; travma sonrası stres bozukluğundan kaynaklanan bir durum olduğunu belirtmiştir. Travma sonrası stres bozukluğunda; uykusuzluk, kâbus görme, olayla ilgili anıları rahatsız edici biçimde sık sık hatırlama, olayın tekrarlanacağı korkusunu sürekli yaşama ve bu nedenle diken üstünde hissetme, kolay irkilme, çabuk sinirlenme, gelecekle ilgili plan yapamama ve yabancılaşma görülmektedir (<https://psikiyatri.org.tr/>). Geride kalanların duyguları; suçluluk, pozitif eşitsizlik, öfke, rahatlama ve iş güvensizliği içermektedir (Gandolfi, 2008). Bu duygular bağlılığı ve motivasyonu azaltmakta ve örgütte oyunun kurallarını değiştirmektedir (Vermeulen & Wiesner, 2000). Geride kalanlar, işten çıkarılan arkadaşlarına üzülme ve işten çıkarılacak bir sonraki kişinin belirsiz olması nedeniyle endişelenmekte ve depresyona girmektedir (Greenglass vd., 2003). GKS olarak adlandırılan bu olumsuz ruh halinde; çalışanlar; kızgınlık, endişe, korku duyma, güvensizlik ve işini kaybetme korkusu yaşamakta ve verimlilikleri düşebilmekte, suçluluk duyabilmekte, depresyona girebilmekte ve örgüte bağlılıkları azalabilmektedir (Frone & Blais, 2020). Bunun yanı sıra sendromu yoğun olarak yaşayan bireylerde; riskten kaçınma ve başkalarını şikâyet etme eğilimi, yöneticilere karşı kendilerini koruma ihtiyacı ve inkâr etme eğilimi oluşmaktadır (Özbeý, 2010, s. 50-51). Kanıtlar, yönetim düzeyinde olan geride kalan çalışanlarında bu olumsuz etkilerden muaf olmadığını göstermektedir (Allen vd., 2001; Luthans & Sommer, 1999; Worrall vd., 2000). GKS yalnızca ilgili kişileri değil, bir bütün olarak örgütün geleceğini etkileyebileceği için iş gücünde önemli değişiklikler planlayan örgütlerin mutlaka GKS'yi yönetmesi gerekmektedir.

Geride Kalanlar Sendromu ile Psikolojik Sözleşme İhlali ve İşten Ayrılma İlişkisi

Yapılan araştırmalar; örgütlerin küçülmeye gitmesinin en önemli sebebinin istikrarsız iş ortamı olduğunu (Datta vd., 2010) küçülmeye maruz kalan mağdurların ve geride kalan çalışanların psikolojik, finansal ve sosyal olarak etkilendiğini (Restubog vd., 2006; Davis-Peccoud vd., 2016; Cascio & Young, 2003) kanıtlarken, bu konudaki araştırmaların da daha çok gelişmiş ülkelerde

yapıldığını göstermiştir (Eze vd., 2021, s. 23). Hem işine son verilenler hem de geride kalanlar genellikle örgütün eylemlerini sözleşme şartlarına ve yükümlülüklerine ihlal olarak görmektedir (Eze vd., 2021, s. 22). Sahdev (2004, s. 166) GKS'nin, psikolojik sözleşmenin ve örgütsel adaletin ihlaline benzetilebileceğini söylemektedir. Psikolojik sözleşme hem işverenlerin hem de çalışanların sosyal ilişkileri hakkında sahip oldukları fikirdir. Psikolojik sözleşme örgüt tarafından şekillendirilen, birey ve örgüt arasındaki değişim uzlaşısının şartlarını içeren bireysel kanaatlerdir (Macit & Ekim; 2020, s. 325). Psikolojik sözleşme bireyin kendini doğrulaması ve geleceğini şekillendirmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu görüş, çalışanın beklentisine, örgütün sorumluluklarına, haklarına, ayrıcalıklarına ve bunların iş ilişkilerini nasıl şekillendirdiğine dayanmakta (Cullinane & Dundone, 2006) ve iş ilişkilerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Zhao vd., 2007). Yeniden yapılanma sürecinde geride kalanlar; yapılanma süreci ve sonrasında sonuçlardan haberdar edilmezlerse çok çeşitli duygular yaşayabilmekte ve bu durum işveren ile örgüt arasındaki psikolojik sözleşmenin ihlaline neden olabilmektedir. Bu nedenle Neugarten (2006) tünel görüşü olarak adlandırılan; çevrenin ve kör noktaların görmezden gelinerek, doğrudan geleceğe bakılmasının sorunlu olduğunu ve içinde bulunulan durumun ihmal edilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Küçülme, yeniden yapılanma ve GKS hakkındaki çeşitli araştırmalarda incelenen örgütlerde iş tatmini ve iş güvensizliği oluştuğu (İslamoğlu & Turgut, 2003; Noer, 2009; Greenglass & Burke, 2001; Burke, 2003; Devine vd., 2003) ve iş yükü artışının depresyon ve ankisiyetiyeyi tetiklediği (Greenglass vd., 2003, Greenglass & Burke, 2001) bulgulanmıştır. Yeniden yapılanma sürecinde birimleri kapanan ve işsiz kalan hemşirelerle yürütülen bir araştırmanın bulgularına göre mağdurlarda öfke, sinizm ve duygusal tükenme sıkıntıyı işlevsel hale getirmektedir (Greenglas vd., 2003). GKS; endişe (Frone & Blais, 2020; Demir, 2010), bitkinlik (Demir, 2010), algılanan adaletin zayıflaması, motivasyonun ve örgütsel bağlılığın azalması, iletişim eksikliği, yönetime karşı güven kaybı ve verimliliğin azalması gibi sonuçlar doğurmaktadır (Noer, 2009; Lester vd., 2002; Wright & Ulrich, 2017; Demir, 2010). Bu olumsuz sonuçlar genellikle psikolojik sözleşme ihlalleriyle bağlantılanmaktadır (Eze vd., 2021, s. 24).

Polonya'da yapılan bir araştırmada geride kalanlarda yüksek düzeyde stres ve işten ayrılma niyeti görüldüğü ve iş tatmini, işe bağlılık ve iş performansının düştüğü bulgulanmıştır (Widerszal-Bazyl & Mockallo, 2015). ABD'de yapılan bir araştırmaya göre de geride kalanların örgütsel bağlılıklarında ve performanslarında önemli ölçüde düşüş olurken işten ayrılma niyetinde önemli ölçüde artış olmaktadır (Maertz vd., 2010). Bununla birlikte geride kalanların

bağlılık ve güven oranları eğitim düzeylerinden etkilenmekte (Ndlovu & Parumasur, 2005), daha eğitilmiş çalışanlar iş konusunda daha güvenli olmaktadır (Kim, 2003).

Travaglione ve Marshall'a (2000) göre GKS, örgütte geride kalanların sadakatin bulunmadığı yeni bir psikolojik sözleşme ile karşı karşıya kalmasından kaynaklanmaktadır. Küçülmeden olumsuz etkilenen geride kalanların davranışlarından biri de devamsızlık ve işten ayrılma niyetidir (Cross & Travaglione, 2003). Çoğunlukla küçülen bir örgütte geride kalanların, işlerinde kaldıkları için şükredecekleri ve örgütün hedeflerine ulaşmasına yardımcı olarak olumlu yanıt verecekleri düşünülür. Ancak bu kişilerin çoğu zaman örgütten ayrılma niyeti vardır. Ho vd. (2013) küçülen örgütlerde geride kalanların işten ayrılma niyetini etkileyen faktörleri incelemek için yaptıkları araştırmada; geride kalanların iş güvensizliği hissettiklerinde ve üst yönetim tarafından alınan küçülme kararını bir "şok" olarak algılarında, o örgütten ayrılmayı düşünme olasılıklarının daha yüksek olduğunu varsaymışlardır. Araştırma bulguları bu hipotezi doğrulamıştır. Malezya'da küçülmeye giden örgütlerde geride kalan 187 çalışanın dâhil olduğu bir araştırmada ise işten ayrılma niyetinin, iş güvencesizliği ve örgütsel düzey ile önemli ölçüde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

H1: Küçülme sürecinde psikolojik sözleşme ihlali ile geride kalanlar sendromu arasında pozitif ilişki vardır.

H2: Küçülme sürecinde işten ayrılma niyeti ile geride kalanlar sendromu arasında negatif ilişki vardır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Çalışmada küçülme sürecinde geride kalan çalışanların durumunu ölçen Türkçe bir ölçüm aracı oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçla Bart Hovens (2011) tarafından geliştirilmiş olan Geride Kalanlar Sendromu (GKS) Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının yapılması amaçlanmaktadır. Küçülmeden olumsuz etkilenen geride kalanlar, psikolojik sözleşmenin ihlali doğurabilecek pek çok davranışla karşılaşabilecek ve bu süreçte işten ayrılma niyetinde olacaktır. Bu nedenle çalışmada ayrıca GKS alt boyutlarının kullanımını irdelemek ve çalışanların GKS alt boyutları ile psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkinin incelenmesi de amaçlanmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini Bursa-İnegöl Organize Sanayi Bölgesi'nde mobilya imalatı yapan işletmelerden Covid-19 sürecinde küçülmeye gitmiş olanlar oluşmaktadır. İnegöl Ekonomi Raporuna (2021, s. 17) göre 2020 yılında mobilya imalatı yapan 32 işletmede toplam 934 çalışan vardır. Pandemi sonrası 125 çalışanlı bir işletme dışında hepsi küçülmeye gitmiştir. Böylece araştırma evreni, 31 işletme ve toplam 809 kişiden kolayda örneklem yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırma örnekleminin özel sektör ve imalat alanından seçilmiş olmasının nedeni ise bu firmaların değişim ve dönüşümden etkilenme hızının yüksek olmasıdır. Gönüllülük esasına dayalı çalışmada kullanılan veriler Google Forms üzerinden anket yöntemi ile toplanmıştır. Toplamda 262 kişinin katıldığı çalışma analizler için yeterli bulunmuştur.

Çeviri Çalışması

GKS Ölçeğinin Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması sürecinde öncelikle ölçeği geliştiren Bart Hovens ve tez danışmanları Prof. Dr. J. Paauwe ve Dr. R.S.M. de Reuver'e elektronik posta ile ulaşarak yazılı izin alınmaya çalışılmış, geri dönüş sağlanamamıştır. Ancak Hovens; yeni araştırmacıların tezde sunulan GKS Ölçeğini kullanabileceğini ve ölçeğin GKS'yi araştırmak isteyen araştırmacılara yardımcı olabileceğini belirttiğinden (Hovens, 2011, s. 44) ölçek bu açık izinle kullanılmıştır.

Orijinal dili Felemenkçe olan ölçek, Türkçe çevirisi için öncelikle Felemenkçeyi ve Türkçeyi iyi bilen üç bağımsız uzmana gönderilmiş ve dilsel eşdeğerliliği kontrol edilmiştir. Çevirmenlerin, orijinal ölçeğin kültürü ve psikolojisi hakkında bilgili ve gramer farklılıklarını dikkate alan, ölçeğin terminolojisine aşina ve bu konuda deneyime sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmada psikolog Brislin'in (1970) geri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Geri çeviri yönteminde çevrilmiş bir anketin orijinal dile yeniden çevrilmesi ve daha sonra orijinal versiyon ile geri çevirinin karşılaştırılması söz konusudur. Geri çeviriler, çevirinin kalitesi üzerinde doğrudan kontrol sağlamayı amaçlamaktadır (Brislin, 1986). Bununla birlikte Brislin (1970), yalnızca geri çeviri yöntemine güvenilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Orijinal versiyon ile geri çeviri arasında bir takım farklılık veya tutarsızlıklar tespit edilebileceğinden çevirinin daha sonra yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir (Swaine-Verdier vd., 2004). Bu bağlamda çevirideki yetersiz ifadeleri tanımlamak, iki dil arasındaki tutarsızlıkları tespit edip çözmek amacıyla elde edilen Türkçe ifadeler orijinali ile karşılaştırılarak en uygun olan ifadeler ile anket formu oluşturulmuştur. Ayrıca hazırlanan Türkçe form küçülmeye gitmiş firmalarda çalışan 61 çalışana uygulanmış ve bu çalışanların görüşleri de alınarak bir takım küçük değişiklikler

yapılmıştır. Yapılan incelemeler ve öneriler doğrultusunda ölçeklerin orijinaline sadık kalınarak ifadelerle ilgili gerekli düzenlemeler yapılmış ve ifadelere son şekli verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma yapmak üzere Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 08.10.2021 tarih ve 141608.protokol no ile izin alınmış ve veri toplamada aşağıdaki ölçekler kullanılmıştır:

Geride Kalanlar Sendromu Ölçeği: Bu araştırma ile Bart Hovens (2011, s. 60) geliştirdiği ölçeği Türk kültürüne ve Türkçeye uyarlanmaktadır. Ölçek 6 boyut ve toplam 29 ifadeden oluşmaktadır. İş Belirsizliği Boyutu için 5, Bağlılık Boyutu için 5, İşe Gösterilen Çaba Boyutu için 5, Performans Boyutu için 7, İş Memnuniyeti Boyutu için 1 ve Yönetime Duyulan Güven boyutu için 6 soru vardır. Ölçeğin İş Belirsizliği Boyutunun tüm maddeleri ile Performans Boyutunun 6. ve 7. maddeleri ters kodludur. Araştırmada ölçeğin orijinalinde Performans Boyutu için 7’li Likert ölçeği kullanıldığından aynı şekilde tercih edilmiş olup (4 orta noktası, 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 7=Kesinlikle Katılıyorum), diğer boyutlarda 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.924’dür.

Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeği: Araştırmada Robinson ve Morrison (2000, s. 539) tarafından geliştirilen Dirican (2020) tarafından Türkçeye uyarlanan 5 ifadede Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach alfa güvenilirlik değeri 0.846 bulunmuştur.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği: Mobley vd., (1978, s. 410) tarafından geliştirilen, Örucü ve Özafşarhoğlu (2013, s. 339) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan ölçek tek boyut ve 3 ifadeden oluşmaktadır. Bu çalışmadaki Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.810 olarak bulunmuştur. Her iki ölçekte yer alan ifadeler 5’li likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

BULGULAR VE YORUM

Çalışmaya 262 kişi katılmıştır. Katılımcıların %82.4’ü (216) erkek, %17.6’sı (46) kadındır. Katılımcıların %65.6’sı (172) evli olup, %34.4’ü (90) bekârdır. Katılımcıların %45,1’i (118) ortaöğretim, %20.6’sı (54) ön lisans, %16’sı (42) lisans, %11.8’i (31) ilköğretim ve %6.5’i (17) lisans üstü eğitim düzeyindedir. Katılımcıların yaşlarına göre %40.8’i (107) 26-33 yaş aralığında,

%26.3'ü (69) 34-41 yaş aralığında, %16.8'i (44) 18-25 yaş aralığında, %8.8'i (23) 42-49 yaş aralığında ve %7.3'ü (19) 50+ yaş grubundadır. Katılımcıların toplam iş tecrübelerine göre %35.5'i (93) 6-10 yıl, %20.6'sı (54) 1-5 yıl, %17.6'sı (46) 11-15 yıl, %14.9'u (39) 16-20 yıl ve %11.4'ü (30) 21 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahiptir.

Veri Analizi

Veri analizinde SPSS 22 programı ve Lisrel 8.80 programı kullanılmıştır. Öncelikle ölçek maddelerine ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir. Yapı geçerliliği için öncelikle açımlayıcı faktör analizi sonrasında ise doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Güvenirlik analizi Cronbach alfa katsayısı ile elde edilmiştir. Korelasyon analizinde ise Pearson korelasyon analiz yöntemi kullanılmıştır.

Güvenirlik Bulgusu

Geride kalanlar sendromu ölçeği güvenilirlik analizi Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ile elde edilmiş olup ayrıca her bir madde için madde toplam korelasyonlarına yer verilmiştir. Tüm ölçek için güvenilirlik katsayısı 0.924 olarak elde edilmiştir. Her bir alt boyutta ise güvenilirlik katsayısı incelenmiş olup İş Belirsizliği (İB) alt boyutunda 0.796, Bağlılık (B) alt boyutunda 0.765, İşe Gösterilen Çaba (İGÇ) alt boyutunda 0.861, Performans (P) alt boyutunda 0.789 ve Yönetime Duyulan Güven (YDG) alt boyutunda ise 0.923 olarak elde edilmiş olup tüm güvenilirlik katsayısı 0.70'den yüksek olduğu için ölçeğin tümü ile alt boyutları güvenilir bulunmuştur.

Tablo 1 ölçek maddelerine ilişkin analizleri göstermektedir. Madde toplam korelasyonu madde ayırt ediciliğini ifade eder. Madde ayırt ediciliği 0.20'den yüksek olması gerekir (Özçelik, 2010). Buna göre iş belirsizliği boyutunda ayırt edicilik 0.39-0.50, bağlılık boyutunda 0.278-0.685, işe gösterilen çaba boyutunda 0.56-0.667, performans boyutunda 0.234-0.602, iş memnuniyeti için 0.758 ve yönetime olan güven boyutu için ise 0.59-0.713 aralığında elde edilmiştir. Dolayısıyla ölçekteki tüm maddelerin ayırt ediciliği sağlanmış olup, çıkarılması gereken bir madde bulunmamaktadır. Ayrıca maddeler atıldığında tüm ölçeğin güvenilirliği genel olarak düşmekte, bu durum maddelerin ölçeğin yapısını bozmadığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Tablo 1
Ölçek Maddelerine İlişkin Analizler

Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Madde Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Güvenirlilik
İB 1	2,96	1,42	0,399	0,924
İB 2	3,62	1,38	0,411	0,924
İB 3	2,57	1,32	0,455	0,923
İB 4	2,51	1,34	0,505	0,922
İB 5	2,29	1,43	0,409	0,924
B 1	3,72	1,27	0,278	0,923
B 2	3,65	1,11	0,538	0,921
B 3	3,05	1,23	0,631	0,92
B 4	3,10	1,19	0,685	0,919
B 5	2,44	1,13	0,621	0,92
İĞÇ 1	3,87	1,00	0,589	0,921
İĞÇ 2	3,85	1,06	0,642	0,92
İĞÇ 3	3,41	1,17	0,667	0,92
İĞÇ 4	4,00	0,94	0,572	0,921
İĞÇ 5	3,96	1,03	0,56	0,921
P 1	6,09	0,95	0,602	0,921
P 2	6,27	0,89	0,509	0,922
P 3	5,99	1,23	0,373	0,924
P 4	6,46	0,82	0,439	0,923
P 5	5,90	1,27	0,371	0,924
P 6	6,31	0,92	0,32	0,924
P 7	6,29	1,15	0,234	0,925
İM	3,42	1,11	0,758	0,919
YDG 1	3,02	1,17	0,713	0,919
YDG 2	3,06	1,21	0,703	0,919
YDG 3	3,02	1,21	0,707	0,919
YDG 4	2,92	1,33	0,623	0,92
YDG 5	3,43	1,30	0,706	0,919
YDG 6	3,28	1,36	0,59	0,921

Geçerlilik Bulguları

Ölçeğin nihai çalışmasında yalnızca açılımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmış olup, doğrulayıcı faktör analizi yapılmamıştır. 29 maddelik ölçek 6 faktörlü yapı açılımlayıcı faktör analizi ile elde edilmiştir. AFA daha çok faktör sayısına karar vermede ve teori test ederek bir bakıma hipotezleri test etmede

kullanılan bir yöntem olup, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ise teori test eden bir model olup, var olan yapıyı doğrulamada kullanılan bir yöntemdir (Stevens, 2002). Uyarlama çalışmasında ilk olarak 6 faktörlü yapı için AFA yapılmış daha sonrasında ise DFA yapılarak elde edilen yapı doğrulanmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmaya 262 çalışan katılmış ve tüm analizler katılımcılardan elde edilen verilere dayalı olarak yapılmıştır. Öncelikle kayıp veri kontrolü ile hatalı veri olup olmadığı kontrol edilmiştir. Uç değer kontrolü yapılmış, tüm ölçek maddelerinin standart z puanları -3.29 ile +3.29 aralığında olduğunda uç değere rastlanmamıştır. Faktör çıkartma yöntemlerinden hangisinin seçilmesi konusunda literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Karaman, vd. (2017) yaptığı çalışmada faktör çıkartma yöntemleri arasında faktör sayısı çıkarmada önemli farkların olmadığını yalnızca ortak varyansın düşük olduğu veri yapısında yöntemler arasında farkların oluşabileceğini belirtmiştir. Bundan dolayı temel bileşen analizi kullanılmıştır. Ayrıca varimaks döndürme yöntemi kullanılmış olup minimum faktör yükü 0.30 olarak elde edilmiştir. Binişik maddeler (birden fazla faktöre yük veren maddeler) için ise faktör yükleri arasındaki farkın 0.10'dan yüksek olması beklenmekte ve olmadığı durumda ise maddelerin ölçekten çıkarılması gerekmektedir. Dolayısıyla nihai ölçekteki 6 faktörlü yapı elde edilmiştir.

KMO (Kaiser-Meyer-Olkin), örneklem büyüklüğünün AFA'ya, Bartlett testi ise verinin AFA'ya uygunluğunu gösterir (Thompson, 2004; Kaiser, 1960) KMO değeri 0.900, Bartlett küresellik testinin ($X^2 = 4703.871$, $sd=406$, $p=.000$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuç olarak veri yapısı ve örneklem AFA için uygun görülmüştür.

Faktör yükü tablosu Tablo 2'de gösterilmiştir. Tüm alt boyutlarda faktör yükleri 0.30'dan yüksektir. Tüm faktörlerin özdeğeri 1'den yüksek olup varyansı en çok açıklayan yönetime duyulan güven boyutu olup tüm varyansın %35.824'ünü açıklamaktadır. Sırasıyla işe gösterilen çaba boyutu toplam varyansın %10.28'ini, iş belirsizliği %7.477'sini, bağlılık %5.227'sini, performans %4.574'ünü ve iş memnuniyeti ise %4.282'sini açıklamaktadır. 6 faktörlü yapı ise geride kalanlar sendromu ölçeğine ilişkin toplam varyansın %67.124'ünü açıklamaktadır. Böylelikle, hiçbir maddenin çıkarılmasına gerek yoktur.

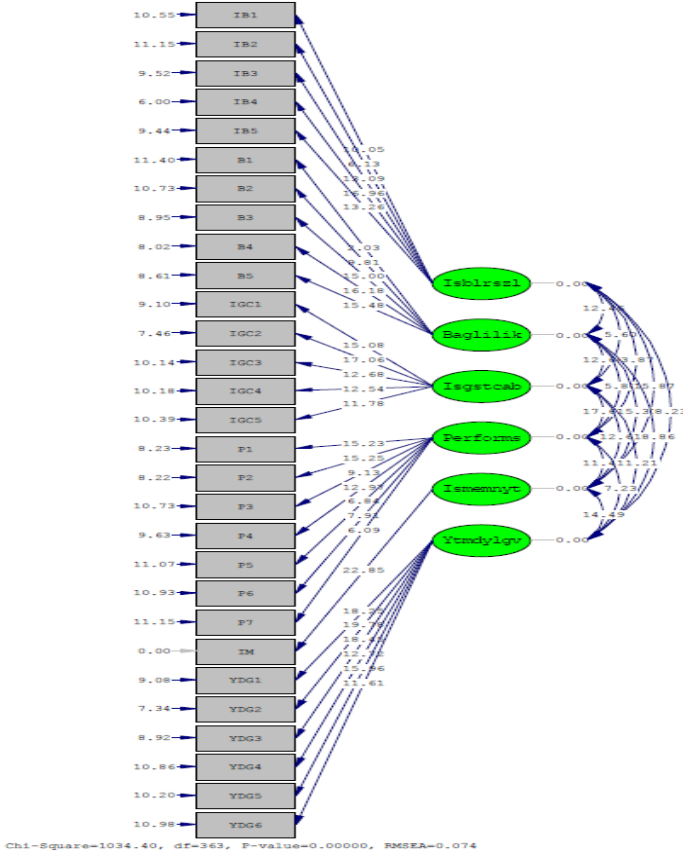

Tablo 2
Faktör Yüğü Tablosu

Faktörler ve Maddeler	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans
Güven		10,232	35,284
YDG 2	0,825		
YDG 5	0,824		
YDG 3	0,795		
YDG 1	0,79		
YDG 6	0,749		
YDG 4	0,734		
İşe Gösterilen Çaba		2,981	10,28
İĞÇ 2	0,79		
İĞÇ 4	0,773		
İĞÇ 1	0,746		
İĞÇ 5	0,686		
İĞÇ 3	0,51		
İş Belirsizliği		2,168	7,477
İB 5	0,832		
İB 4	0,777		
İB 1	0,703		
İB 3	0,653		
İB 2	0,479		
Bağlılık		1,516	5,227
B1	0,409		
B 5	0,736		
B 3	0,71		
B 4	0,643		
B 2	0,599		
Performans		1,327	4,574
P 6	0,715		
P 7	0,713		
P 4	0,392		
P 3	0,782		
P 5	0,694		
P1	0,321		
İş Memnuniyeti	0,476	1,242	4,282

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

GKS Ölçeği için AFA sonucunda elde edilen 6 faktörlü yapıyı doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yöntemi Lisrel 8.80 programı kullanılarak yapılmıştır. DFA sonucunda elde edilen model Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. GKS Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı (T Değerleri)

Öncelikle incelenmesi gereken maddeler ve ilgili boyutları arasındaki yol katsayılarının anlamlı olup olmadığı kontrol edilmiştir. Faktör yüklerine ilişkin t değerlerini incelenmiş ve ölçekte yer alan tüm maddelerin t değerlerinin 0.05 hata düzeyindeki kritik değer olan 1.96 değerinden büyük olması ya da -1.96 değerinden küçük olması faktör yükünün istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir (Çokluk vd., 2010). Şekil 1'de yer alan modelde, tüm maddelere ilişkin t

değeri kritik değerden büyük olduğu için tüm yol katsayıları anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3
Uyum İyiliği Tablosu

İndeks	Mükemmel Uyum Ölçütü	İyi Uyum Ölçütü	Araştırma Bulgusu	Sonuç
X^2/sd	0-3	3-5	2.85	Mükemmel Uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	0.074	İyi uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	0.95	Mükemmel Uyum
IFI	$.95 \leq NNFI \leq 1.00$	$.90 \leq NNFI \leq .95$	0.95	İyi Uyum
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$	0.92	Mükemmel Uyum
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .08$	0.076	İyi Uyum

Kaynak: Schumacker ve Lomax, 1996.

DFA’da yapı geçerliliğinin sağlanıp sağlanmadığının önemli göstergelerinden biri model uyumları istatistikleridir. Literatürde çok fazla model veri uyumuna ilişkin indeksler vardır (Schumacker ve Lomax, 1996; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2005). Ki-kare (X^2) serbestlik derecesi en sık kullanılan uyum indeksi olup bu oran 3’ün altında olması mükemmel uyuma 5’in altında olması iyi uyum olduğunu gösterir (Kline, 2005). GKS Ölçeğine ilişki yapılan DFA sonucunda elde edilen bu oran (1034.40/363) 2.85 olarak bulunmuştur ve mükemmel uyuma sahiptir. Model uyumu için diğer en fazla kullanılan uyum indeksi ise tahmin hatalarının ortalamasının karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA) olup, 0.074 olarak elde edilmiş ve iyi uyuma sahiptir. Bu çalışmada kullanılan diğer uyum indeksleri CFI (Comparative Fit Index - Karşılaştırılmalı Uyum İndeksi), IFI (Normed Fit Index- Normlaştırılmış Uyum İndeksi), NFI (Incremental Fit Index-Artan Uyum İndeksi) ve SRMR (Standardized RMR-Standartlaştırılmış Kök Artık Kareler Ortalaması) uyum istatistikleridir. DFA sonucunda elde edilen model veri uyumuna ilişkin istatistiklere göre model yapıya genel olarak iyi uyum göstermektedir (RMSEA=.078, CFI=.95, NFI=.92, IFI=.95, SRMR=.078). 29 maddeden oluşan GKS Ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre AFA ile elde edilen 6 faktörlü yapı doğrulanmıştır. Bu sonuçlar GKS Ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Geride kalanlar sendromu alt boyutlarının kullanımını irdelemek amaçlı çalışanların psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyetleri arasında ilişki olup olmadığı pearson korelasyon analizi ile incelenmiş ve Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4

Geride Kalanlar Sendromu Alt Boyutları, Psikolojik Sözleşme İhlali ve İşten Ayrılma Niyeti Arasında Korelasyon Tablosu

	Ort	ss	1	2	3	4	5	6	7	8
1.İB	2,79	1,02	1							
2.B	3,19	0,85	,405**	1						
3.İGÇ	3,82	0,84	,359**	,555**	1					
4.P	6,19	0,70	,207**	,325**	,588**	1				
5.İM	3,42	1,11	,635**	,541**	,562**	,465**	1			
6.YDG	3,12	1,07	,432**	,604**	,558**	,385**	,601**	1		
7.PSİ	3,10	0,43	,249**	,298**	,275**	,161**	,399**	,451**	1	
8.İAN	2,93	1,09	-,603**	-,463**	-,440**	-,256**	-,677**	-,575**	-,394**	1

İB: İş Belirsizliği, B: Bağlılık, İGÇ: İşe Gösterilen Çaba, P: Performans, İM: İş Memnuniyeti, YDG: Yönetime Duyulan Güven, PSİ: Psikolojik Sözleşme İhlali, İAN: İşten Ayrılma Niyeti

**p<.01 düzeyinde anlamlı.

GKS alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişki elde edilmiştir (p<.01). Boyutlar arasındaki korelasyonlar 0.207-0.604 arasındadır. GKS alt boyutları ile psikolojik sözleşme ihlali arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki elde edilmiştir (p<.01). Psikolojik sözleşme ihlalinin en düşük düzeyde ilişkili olduğu alt boyut performans (r=0.161), en yüksek düzeyde ilişkili olduğu boyut ise yönetime duyulan güven (r=0.451) olarak elde edilmiştir. Yani çalışanların psikolojik sözleşme ihlallerine ilişkin puanları arttıkça GKS alt boyutlarına ilişkin puanlar da artmakta ya da tam tersidir. Bu sonuç “*Küçülme sürecinde psikolojik sözleşme ihlali ile geride kalanlar sendromu arasında pozitif ilişki vardır.*” şeklindeki H₁ hipotezini doğrular niteliktedir.

GKS alt boyutları ile işten ayrılma niyeti puanları arasında negatif yönde ve anlamlı ilişki elde edilmiştir (p<.01). İşten ayrılma niyetinin en düşük düzeyde ilişkili olduğu alt boyut performans (r=-0.256), en yüksek düzeyde ilişkili olduğu boyut ise iş memnuniyeti (r=0.677) olarak elde edilmiştir. Yani çalışanların işten ayrılma niyetlerine ilişkin puanları arttıkça GKS alt boyutlarına ilişkin puanlar azalmakta ya da tam tersi olmaktadır. Bu sonuç ile “*Küçülme sürecinde işten ayrılma niyeti ile geride kalanlar sendromu arasında negatif ilişki vardır.*” şeklindeki H₂ hipotezi desteklenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Bart Hovens (2011) tarafından geliştirilmiş olan GKS Ölçeğinin Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yine ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek için yapı güvenirligi ve Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır.

GKS ölçeğinin yapı geçerliliğini belirlemek üzere yapılan faktör analizi sonucunda tüm alt boyutlarda faktör yükleri 0.30'dan yüksek bulunmuştur. Tüm faktörlerin özdeğeri 1'den yüksek olup varyansı en çok açıklayan yönetime duyulan güven boyutu olup tüm varyansın %35.824'ünü açıklamaktadır. Sırasıyla işe gösterilen çaba boyutu toplam varyansın %10.28'ini, iş belirsizliği %7.477'sini, bağlılık %5.227'sini, performans %4.574'ünü ve iş memnuniyeti ise %4.282'sini açıklamaktadır. 6 faktörlü yapı ise GKS ölçeğine ilişkin toplam varyansın %67.124'ünü açıklamaktadır ve bu bağlamda hiçbir maddenin çıkarılmasına gerek yoktur. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen model veri uyumuna ilişkin istatistiklere göre model yapıya genel olarak iyi uyum göstermektedir (RMSEA=.078, CFI=.95, NFI=.92, IFI=.95, SRMR=.078). 29 maddeden oluşan GKS ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre AFA ile elde edilen 6 faktörlü yapı doğrulanmıştır. Bu sonuçlar GKS ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeğin bütünü için hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0,924 olarak bulunmuştur. Her bir alt boyutta ise güvenilirlik katsayısı incelenmiş olup iş belirsizliği alt boyutunda 0.796, bağlılık alt boyutunda 0.765, işe gösterilen çaba alt boyutunda 0.861, performans alt boyutunda 0.789 ve yönetime duyulan güven alt boyutunda ise 0.923 olarak elde edilmiş olup tüm güvenilirlik katsayısı 0.70'den yüksek olduğu için ölçeğin tümü ile alt boyutları güvenilir bulunmuştur.

Çalışmada ayrıca GKS alt boyutlarının kullanımını irdelemek amaçlı çalışanların psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyetleri arasında ilişki olup olmadığı pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. GKS alt boyutları ile psikolojik sözleşme ihlali arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki elde edilmiştir ($p<.01$). Yani çalışanların psikolojik sözleşme ihlallerine ilişkin puanları arttıkça GKS alt boyutlarına ilişkin puanlar da artmakta ya da tam tersidir. Bu sonuç;

“Küçülme sürecinde psikolojik sözleşme ihlali ile geride kalanlar sendromu arasında pozitif ilişki vardır.” şeklindeki H_1 hipotezini doğrular niteliktedir. Küçülme sürecinde psikolojik sözleşme ihlali yaşayan çalışanlar,

GKS'den daha çok etkilenmektedir. GKS, örgütte geride kalanların örgütüne olan sadakatlerini yitirerek yeni bir psikolojik sözleşmeye ihtiyaç duyduklarını (Travaglione & Marshall, 2000) ortaya koymaktadır. GKS alt boyutları ile işten ayrılma niyeti puanları arasında negatif yönde ve anlamlı ilişki elde edilmiştir ($p<.01$). Yani çalışanların işten ayrılma niyetlerine ilişkin puanları arttıkça GKS alt boyutlarına ilişkin puanlar azalmakta ya da tam tersidir. Sonuçlar "*Küçülme sürecinde işten ayrılma niyeti ile geride kalanlar sendromu arasında negatif ilişki vardır.*" şeklindeki H_2 hipotezini desteklemektedir. Küçülme sürecinde işten ayrılma niyeti olan çalışanlar, GKS'den daha az etkilenmektedir. Küçülmeden olumsuz etkilenen geride kalan işten ayrılma niyetinde olacaktır şeklindeki bu sonuç pek çok çalışmayı destekler niteliktedir (Cross & Travaglione, 2003; Maertz vd., 2010; Ho vd., 2013; Widerszal-Bazyl & Mockallo, 2015).

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da çeşitli kısıtlar bulunmaktadır. Bu araştırmanın en önemli kısıtı belirli bir sektörde gerçekleştirilmiş olmasıdır; verilerin 31 işletmeden elde edilmiş olması da önemli ve geniş bir araştırma olduğunu göstermektedir. Bu anlamda diğer sektör ve meslek grubu çalışanları ile örgütsel güven, örgütsel adalet, psikolojik sözleşme, örgütsel maneviyat, iş tatmini, örgütsel iletişim ve iş doyumunu gibi birtakım değişkenlerle ilişkilendirilerek kullanılması ile alan yazına önemli katkılar sunulabilir.

Bu çalışma ile teknoloji ya da diğer faktörle küçülmeye gidilmesi nedeniyle örgütlerde geride kalan çalışanların durumunu ölçen Türkçe bir ölçüm aracı oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan uyarlama çalışması sonucunda elde edilen bulgular, GKS ileride yapılacak olan araştırmalarda kullanılacak geçerlilik ve güvenilirlik değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. GKS ölçeğinin, konuyla ilgili araştırmacılara ve küçülme sonrası yönetim süreçlerini başarıyla sürdürmek isteyen işletme sahip ve yöneticilerine yönelik önemli bir ölçüm aracı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akcan, F. A., Onec, K., Annakkaya, A., Pehlivan, M., Karaduman, Z., Balbay, Ö., Demircan Çakar, N., Eravcı, F., Kaplan, Z., Şen, N., Odabaşı, N., & Koku, S. (2020). Pandemi sürecinde Düzce Üniversitesi Hastanesi: Başhekimlik yönünden. *Konuralp Tıp Dergisi*, 12(1), 354-357.
- Aleccia, J. (2008). *Guilty and Stressed, Layoff Survivors Suffer, Too*. <https://www.nbcnews.com/health/health-news/guilty-stressed-layoff-survivors-suffer-too-flna1C9455646>, Erişim tarihi: 26.09.2021.

- Allen, T., Freedman, D., Russell, J., Reizenstein, R., & Rentz, J. (2001). Survivor reactions to organizational downsizing: Does time ease the pain? *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74(1), 145-164.
- Baruch, Y., & Hind, P. (2000). "Survivor Syndrome"-A management myth? *Journal of Managerial Psychology*, 15(1), 29-45.
- Beylerian, M., & Kleiner, B. H. (2003). The down-sized workplace. *Management Research News*, 26, 2-4.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1, 185-216.
- Brislin, R. W. (1986). The wording and translation of research instruments. In W. J. Lonner & J. W. Berry (Eds.), *Field Methods in Cross-Cultural Research*, 137-164, Sage.
- Brockner, J. (1988). The effects of layoffs on survivors: Research theory and practice. *Research in Organizational Behavior*, 10, 213-255.
- Burke, R. J. (2005). Hospital restructuring stressors, support, and nursing staff perceptions of unit functioning. *Health Care Manager*, 24(1), 21-28.
- Burke, R. J. (2003). Survivors and victims of hospital restructuring and downsizing: Who are real victims? *International Journal of Nursing Studies*, 40(8), 903-909.
- Cascio, W. F., & Young, C. E. (2003). Financial consequences of employment change in major US corporations, 1982-2000. In K. P. De Meuse and M. L. Marks (Eds.), *Resizing the Organisation: Managing Layoffs, Divestiture, and Closing*, pp. 131-156, Jossy-Bass.
- Ciancio, J. (2000). Survivor's syndrome. *Nursing Management*, 31(5), 43-45.
- Clark, J., & Koonce, R. (1995). Engaging organizational survivors. *Training & Development*, 49(8), 22-30.
- Cross, B., & Travaglione, A. (2004). The times they are a-changing: who will stay and who will go in a downsizing organization? *Personnel Review*, 33(3), 275-290. <https://doi.org/10.1108/00483480410528823>
- Cullinane, N., & Dundon, T. (2006). The psychological contract: A critical review. *International Journal of Management Review*, 8(2), 113-129.
- Çokluk, Ö., Şekerci, G., & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem.

- Dallı, C. M. (2013). *Gereksiz İşler Olgusu Üzerine*. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/918/gereksiz-isler-olgusu-uzerine#.W7DCumgzbiU>, Erişim tarihi: 26.09.2021.
- Datta, D. K., Guthrie, J. P., Basuil, D., & Pandey, A. (2010). Causes and effects of employee downsizing: A review and synthesis. *Journal of Management*, 36(1), 281-348.
- Davis-Peccoud, J., Stone, P., & Tovey, C. (2016). *Achieving breakthrough results in sustainability*. *Bain & Company*. <http://www.bain.com/publications/articles/achieving-breakthrough-results-insustainability.aspx>, Erişim tarihi: 24.09.2021.
- Demir, N. (2010). Küçülmeye giden işletmelerde geri kalanların yaşadıkları tükenme sendromunun örgüte bağlılık üzerindeki etkisi. *Öneri*, 9(33), 185-198.
- Devine, K., Reay, T., Stainton, L., & Collins-Nakai, R. (2003). The stress of downsizing: Comparing survivors and victims. *Human Resource Management*, 42, 109–124.
- Dirican, A. H. (2020). *Psikolojik Sözleşme İhlalinin işe Gömülmürlük Üzerine Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü*. Doktora Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Donia, M. (2000). *RDP-A Management Intervention in The Prevention of Survivor Syndrome*. The Master Thesis, Faculty of Commerce and Administration, Concordia University.
- Ermolaeva, A. (2017). *Industry 4.0 and Hr in Logistics*. Master Thesis, University of Economics in Prague.
- Eze, S. C., Uchendu, C., & Chinedu-Eze, V. C. (2021). Cultural factors influencing psychological contract (pc) experiences among survivor managers. *International Journal of Business and Management Review*, 9(2), 22-48.
- Fineman, S. (2003). *Understanding Emotion at Work*. Sage Publication.
- Frone, M. R., & Blais, A. (2020). Organizational downsizing, work conditions, and employee outcomes: Identifying targets for workplace intervention among survivors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(719), 1-22.
- Gandolfi, F. (2008). Reflecting on downsizing: What have managers learned? *S.A.M. Advanced Management Journal*, 73(2), 46-55.

- Gemlik, N., Önal, G., & Taşdemir, M. (2011). Örgütsel küçülme yaşayan bireylerin statüleri ile işten çıkarılma korkuları arasındaki ilişkinin analizi ve medikal cihaz üreten işletmeler üzerine uygulama. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 43-62.
- Greenglass, E., & Burke, R. J. (2001). Stress and the effects of hospital restructuring in nurses. *Canadian Journal of Nursing Research*, 33(2), 93-108.
- Greenglass, E., Burke, R. J., & Moore, K. A. (2003). Reactions to increased workload: Effects on professional efficacy of nurses. *Applied Psychology: An International Review*, 52(4), 580- 597.
- Heinrich, M. (2019). *Industry 4.0: How it will affect employment and what skills will be required to match the requirements of the market*. https://www.researchgate.net/publication/330995136_INDUSTRY_40_How_it_will_affect_employment_and_what_skills_will_be_required_to_match_the_requirements_of_the_market, , Erişim tarihi: 05.10.2021.
- Hendriksen, E. (2018). How to handle survivor syndrome: Helping those who question their own right to exist. *Psychology Today*, May-June, 40-41.
- Hoo, A. J., Sambasivan, M., & Liew, E. Y. (2013). The relationship between job insecurity, shock, and turnover intention, amongst survivors of organizational downsizing. *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum.*, 21, 101–114.
- Hopkins, S., & Weathington, B. (2006). The relationships between justice perceptions, trust, and employee attitudes in a downsized organization. *The Journal of Psychology*, 140, 477-498.
- Hovens, B. (2011). *The 'survivor-syndrome': mitigating measures and the impact of job level and employee's value system*. Master Thesis, Tilburg University.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- <https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/28/travma-sonrasi-stres-bozuklugu>, Erişim tarihi: 18.09.2021.
- Iverson, R. D., & Pullman, J. A. (2000). Determinants of voluntary turnover and layoffs in an environment of repeated downsizing following a merger: An event history analysis. *Journal of Management*, 26, 977-996.

- İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası (2021). *Inegöl Ekonomi Raporu*. <https://www.itso.org.tr/dosyalar/2021EkonomiRaporu.pdf>, Erişim Tarihi: 12.05.2021.
- İslamoğlu, G., & Turgut, T. (2003). Downsizing practices and survivor syndrome. *Quaderni Di Psicologia Del Lavoro: Identity and Organizations*, 2(1), 163-170.
- Kaiser, H. F., & Rice, J. (1960). Little Jiffy, Mark IV. *Educational and Psychological Measurement*, 34, 111-117.
- Karaman, H., Atar, B. G., & Aktan, D. Ç. (2017). Açımlayıcı faktör analizinde kullanılan faktör çıkartma yöntemlerinin karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 1173-1193.
- Kim, W. (2003). Economic crisis, downsizing, and 'layoff survivor's syndrome'. *Journal of Contemporary Asia*, 33(4), 449-464.
- Kline, R. B. (2005). *Principle and Practice of Structural Equation Modelling*. (Second Edition). The Guilford Press.
- Kozlowski, S. W. J., Chao, G. T., Smith, E., & Hedlung, J. (1993). *Organizational Downsizing: Strategies, Interventions, and Research Implications*. In C. L. Cooper & I. T. Robertson (Eds.), *International review of industrial and organizational psychology*, pp. 264-332.
- Kupec, A. J. (2010). *Overcoming the Survivor's Syndrome: Current Theories and Practices*. Master Thesis, DePaul University.
- Lester, S. W., Turnley, W. H., Bloodgood, J. M., & Bolino, M. C. (2002). Not seeing eye to eye: Differences in supervisor and subordinate perceptions of and attributions of psychological contract breach. *Journal of Organisational Behaviour*, 23(1), 39-56.
- Littler, C. R., Dunford, R., Bramble, T., & Hede, A. (1997). The dynamics of downsizing in Australia and New Zealand. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 35, 65-79.
- Luthans, F., & Sommer, S. (1999). The impact of downsizing on workplace attitudes. *Group & Organization Management*, 24, 46-70.
- Macit, M., & Ekim, H. (2020). Psikolojik sözleşme algısının örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 323-333.

- Maertz, C. P., Wiley, J. W., LeRouge, C., & Campion, M. A. (2010). Downsizing effects on survivors: Layoffs, offshoring, and outsourcing. *Industrial Relations*, 49(2), 275-285.
- Makawatsakul, N., & Kleiner, B. H. (2003). The effect of downsizing on morale and attrition. *Management Research News*, 26, 2-4.
- Markowich, M. (1994). Lifeboat strategies for corporate renewal. *Management Review*, 83(9), 59-61.
- Mobley, W. H., Horner, S. O., & Hollingsworth, A. T. (1978). An evaluation of precursors of hospital employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 408-414.
- Mossholder, K. W., Settoon, R. P., Armenakis, A. A., & Harris, S. G. (2000). Emotion during organizational transformations. An interactive model of survivor reactions. *Group and Organization Management*, 25, 220-243.
- Ndlovu, N., & Parumasur, S. (2005). The perceived impact of downsizing and organisational transformation on survivors. *Journal of Industrial Psychology*, 31(2), 14-21.
- Neugarten, M. L. (2006). Foresight—are we looking in the right direction? *Futures*, 38(8), 894-907.
- Noer, D. M. (1993). *Healing the Wounds-Overcoming the Trauma of Layoffs and Revitalising Downsized Organizations*. Jossey Bass.
- Noer, D. M. (2009). *Healing the Wounds: Overcoming the Trauma of Layoffs and Revitalizing Downsized Organizations*. Jossey Bass.
- Örücü, E., & Özafşarlıoğlu, S. (2013). Örgütsel adaletin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi: güney afrika cumhuriyetinde bir uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 335-358.
- Özbey, S. N. (2010). *Örgütsel Küçülme, Geride Kalanlar Sendromu ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Özçelik, D. A. (2010). *Test Hazırlama Klavuzu*. Pegem.
- Restubog, S. L. D., Bordia, P., & Tang, R. L. (2006). Effects of psychological contract breach on performance of IT employees: The mediating role of affective commitment. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 79(2), 299-306.

- Robinson, S. L., & Morrison, E. W. (2000). The development of psychological contract breach and violation: A longitudinal study. *Journal of Organizational Behavior*, 21(5), 525-546.
- Rubach, L. (1995). Downsizing: How quality is affected as companies shrink. *Quality Progress*, 28(4), 23-28.
- Sahdev, K. (2004). Revisiting the survivor syndrome: The role of leadership in implementing downsizing. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 13(2), 165-196.
- Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (1996). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Shipton, H., Sparrow, P., Budhwar, A., & Brown, A. (2017). HRM and innovation: Looking across levels. *Human Resource Management Journal*, 27(2), 246–263.
- Stevens, J. (2002). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Suazo, M. M. (2009). The mediating role of psychological contract violation on the relationship between psychological contract breach and work-related attitudes and behaviours. *Journal of Management Psychology*, 24(2), 136-160.
- Swaine-Verdier, A., Doward, L. C., Hagell, P., Thorsen, H., & McKenna, S. P. (2004). Adapting quality of life instruments. *Value in Health*, 7(1), 27-30.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications*. (First Edition). American Psychological Association.
- Travaglione, A., & Marshall, V. (2000). *Human Resource Strategies: An Applied Approach*. McGraw-Hill.
- Trevor, C. O., & Nyberg, A. J. (2008). Keeping your headcounts when all about you are losing theirs: Downsizing, voluntary turnover rates, and the moderating role of HR practices. *Academy of Management Journal*, 51(2), 259-276.
- Türkmen, İ. (2006). *Kriz ve Küçülme*, 1-13. <http://www.koniks.com/topic.asp?>, Erişim tarihi: 16.09.2021.

- Vermeulen, L., & Wiesner, R. (2000). Downsizing and the survivor syndrome: The South African Case. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 3(3), 387-402.
- Widerszal-Bazyl, M., & Mockallo, Z. (2015). Do all types of restructuring threaten employees' well-being? An exploratory study. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 28(4), 689-706.
- Worrall, L., Campbell, F., & Cooper, C. (2000). Surviving redundancy: The perceptions of UK managers. *Journal of Managerial Psychology*, 15(5), 460-476.
- Wright, P. M., & Ulrich, M. D. (2017). A road well travelled: The past, present, and future journey of strategic human resource management. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 4, 45-65.
- Zhao, H., Wayne, S. J., Glibkowski, B. C., & Bravo, J. (2007). The impact of psychological contract breach on work-related outcomes: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 60(3), 647-680.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to perform the validity and reliability study of the Turkish version of the Survivor Syndrome Scale, which consists of 6 dimensions and 29 items, developed by Bart Hovens (2011).

Method: In the research, data were collected from 262 employees working in 31 enterprises operating in the area of furniture manufacturing in Bursa, İnegöl Organized Industrial Zone and which went down in size as of 2020. Exploratory factor analysis (EFA), confirmatory factor analysis (CFA), construct validity analysis and internal consistency analysis were used in the analysis of the data. In the study, in order to examine the use of Survivor Syndrome Scale sub-dimensions, whether there is a relationship between employees' psychological contract violation and their intention to leave was examined by Pearson correlation analysis.

Results: As a result of the reliability analysis, the reliability coefficient calculated for the whole scale was found to be 0.924. In each sub-dimension, the reliability coefficient was examined and it was obtained as 0.796 in the job uncertainty sub-dimension, 0.765 in the commitment sub-dimension, 0.861 in the effort to work

sub-dimension, 0.789 in the performance sub-dimension, and 0.923 in the trust in management sub-dimension, and the overall reliability coefficient was higher than 0.70. The scale was found to be reliable as a whole and its sub-dimensions. According to the statistics regarding the model data fit obtained as a result of the confirmatory factor analysis, the model shows good fit to the structure in general (RMSEA=.078, CFI=.95, NFI=.92, IFI=.95, SRMR= .078). According to the results of the confirmatory factor analysis of the Survivor Syndrome Scale, which consists of 29 items, the 6-factor structure obtained by EFA was confirmed. In the study, in order to examine the use of Survivor Syndrome Scale sub-dimensions, whether there is a relationship between employees' psychological contract violation and their intention to leave was examined by pearson correlation analysis. A positive and significant relationship was found between Survivor Syndrome Scale sub-dimensions and psychological contract violation ($p<.01$). In other words, as the scores of the employees on psychological contract violations increase, the scores on the SSS sub-dimensions also increase and vice versa. This result is "There is a positive relationship between the psychological contract violation and the survivor syndrome in the downsizing process." This confirms the H_1 hypothesis. Survivor Syndrome Scale reveals that those who are left behind in the organization lose their loyalty to their organization and need a new psychological contract (Travaglione & Marshall, 2000).

A negative and significant relationship was found between Survivor Syndrome Scale sub-dimensions and intention to leave scores ($p<.01$). In other words, as the scores of the employees regarding their intention to leave work increase, the scores of the Survivor Syndrome Scale sub-dimensions decrease and vice versa. Results "There is a negative relationship between the intention to leave the job and the survivor syndrome in the downsizing process." supports the H_2 hypothesis. Survivor adversely affected by downsizing will intend to leave the remaining work. This result supports many studies (Cross & Travaglione, 2003; Maertz et al., 2010; Ho et al., 2013; Widerszal-Bazyl & Mockallo, 2015).

Conclusion and Discussion: As in any research, there are several limitations in this research. The most important limitation of this research is that it was conducted in a specific sector; however, the fact that it was obtained with the data obtained from 31 enterprises also shows that it is an important and extensive research. In this sense, important contributions can be made to the literature by using it in association with other sector and occupational group employees and some variables such as organizational trust, organizational justice, psychological contract, organizational spirituality, job satisfaction, organizational communication and job satisfaction. With this study, it is aimed to create a

Turkish measurement tool that measures the status of employees who are left behind in organizations due to technology or other reasons. The findings obtained as a result of the adaptation study carried out for this purpose showed that the Survivor Syndrome Scale has validity and reliability values that can be used in future research. It is hoped that the Survivor Syndrome Scale will provide an important measurement tool for researchers on the subject.

Ek – GKS ölçeği

GKS Ölçeğinin Boyutları	GKS Ölçeğinin Türkçe Ölçek Maddeleri
İş Belirsizliği	1. İşime son verilmesinden korkuyorum.
	2. Bu işte bir geleceğim olduğuna inanmıyorum.
	3. Burada çalışmaya devam edebileceğimi düşünmüyorum.
	4. Bu iş yerinde kalıcı olduğumdan emin değilim.
	5. Yakın bir zamanda işimi kaybetme riskimin olduğunu düşünüyorum.
Bağlılık	6. Kişisel sorunlarıma göre kurumumun sorunları üzerinde durmaya çalışıyorum.
	7. Kurumum için bal arısı gibi üretecek duygulara sahip bulunuyorum.
	8. Kurumuma yönelik açık bir biçimde duygusal bağlılık hissediyorum.
	9. Kurumumda bir aile ortamı içinde bulunduğumu hissediyorum.
İşe Gösterilen Çaba	10. Kurumumun benim için her şeyin önünde olduğunu düşünüyorum.
	11. İş ortamında enerji düzeyim yüksektir.
	12. Çalışırken kendimi zinde ve güçlü hissederim.
	13. Sabahları uyandığımda işe gitmekten mutluluk duyarım.
	14. Çalışırken yaptığım işi uzun süre devam ettirebilirim.
Performans	15. İş ortamında ruhsal dengemi büyük ölçüde koruyabiliyorum.
	16. Bana verilen görevleri özenle tamamlıyorum.
	17. Görev tanımında yer alan sorumluluklarımı yerine getiriyorum.
	18. Benden beklenenleri yerine getiriyorum.
	19. Görev tanımına ait kurumsal performans standartımı karşılıyorum.
	20. Performans değerlememi etkileyecek faaliyetlere katılıyorum.
	21. Görev tanımında yapmam gereken işleri göz ardı ediyorum.
	22. Temel yükümlülüklerimi yerine getirmekte zorlanıyorum.
İş Memnuniyeti	23. Genel olarak işimden memnunum.
	24. Kurumumun üst düzey yönetimine sonsuz derecede güven duyuyorum.
Yönetime Duyulan Güven	25. Kurumumun çok dürüst davrandığına inanıyorum.
	26. Üst düzey yönetimin her zaman adil davranacağına inanıyorum.
	27. Üst düzey yönetimin, çalışanların görüş ve önerilerini dikkate alma konusunda içten bir çaba gösterdiklerini düşünüyorum.
	28. Genel olarak kurumumun iyi niyetle hareket ettiğine inanıyorum.
	29. Üst düzey yönetimin, kurumumun geleceği konusunda akıllı tercihler yapma konusunda güvenilir olduğunu düşünüyorum.

Not: Bu araştırmada performans boyutu için 7’li Likert ölçeği (4 orta noktası, 1=Kesinlikle Katılmıyorum-7=Kesinlikle Katılıyorum), diğer boyutlarda 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum).

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54785>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	29.11.2021	Submitted date
Kabul tarihi	18.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dönmez, A., Ekmekçi, S. & Aydın, M. (2022). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of History School*, 56, 349-373.

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME YÖNELİK TUTUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Ahmet DÖNMEZ², Servet EKMEKÇİ³ & Murat AYDIN⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı, fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma 2020-2021 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde görevli 196 fen bilimleri öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma için gerekli izinler alındıktan sonra araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmenlere Ağır (2007) tarafından geliştirilen uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği uygulanmış ve öğretmenlerin cinsiyet, yaş, internette geçirilen günlük zaman dilimi, çalıştığı kurum, çalıştığı kurumun bulunduğu bölge, mesleki deneyim, öğrenim durumu ve önceden uzaktan eğitim deneyimi olup olmama değişkenleri açısından uzaktan eğitime yönelik tutumları incelenmiştir. Veriler IBM SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analizinde nonparametrik testlerden Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre internette geçen günlük zaman dilimi, cinsiyet ve öğrenim durumu değişkenleri açısından uzaktan eğitime yönelik tutum puanları anlamlı şekilde farklılaşmazken; yaş, çalıştığı kurum, çalıştığı kurumun

¹ Bu Makale 1. yazarın “Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %40, 2. yazar: %30, 3. yazar: %30. Bu makalenin etik kurul onayı Adıyaman Üniversitesi’nde, 11.01.2021 tarih, 40 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Fen Bilimleri Öğretmeni, ahmetdonmez44@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4760-5205

³ Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, sekmekci @adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9032-5401

⁴ Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, maydin@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6013-0411

bulunduğu bölge, mesleki deneyim ve önceden uzaktan eğitim deneyimine sahip olup olmama değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum, Öğretmenler, Covid-19 Pandemisi.

The Investigation of Science Teachers Attitudes Towards Distance Education in Terms of Different Variables

Abstract

The aim of this study is to examine science teachers' attitudes towards distance education in terms of some variables. The research was carried out with science teachers working in Malatya in the 2020-2021 academic year. The attitude scale towards distance education developed by Ağır (2007) was applied to the teachers participating in the study. These teachers' attitudes towards distance education were examined in terms of variables such as gender, age, daily time spent on the internet, the institution where they work at, the region where the institution they work at is located, their professional experience, educational status, and whether or not they had prior distance education experience. Data were analyzed by IBM SPSS 23 program. Mann Whitney U test and Kruskal Wallis H test, which are nonparametric tests, were used in data analysis. According to the findings of the study, while the attitude scores towards distance education in terms of daily time spent on the internet, gender and educational status did not differ significantly; A statistically significant difference was found according to the variables of age, the institution where they work at, the region where the institution they work at is located, professional experience, and whether or not they had prior distance education experience

Keywords: Distance Education, Attitude Towards Distance Education, Teachers, Covid-19 Pandemic.

GİRİŞ

Bireylerde var olan potansiyeli ortaya çıkarıp bu potansiyeli daha da yüksek seviyeye çıkarabilme süreci olarak tanımlayabileceğimiz eğitim kavramı, geçmişten günümüze kadar birçok değişikliğe uğrayarak ve şekillenerek günümüze ulaşmıştır. Geçmişten günümüze değin eğitim sürecinde farklı yöntem, teknik ve stratejiler kullanılmıştır. İçinde bulunulan çağın bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ile insanların ihtiyaçlarında oluşan değişimler neticesinde farklı öğrenme ortamları gereksinimi oldukça önemli hale gelmiştir. Günümüzde bilimsel ve teknolojik bakımdan ortaya çıkan yenilikler uzaktan eğitimin önemini açıkça göstermektedir (Yıldız, 2016, s. 302).

Geleneksel eğitim uygulamalarında kullanılan yöntemlerdeki bazı sınırlılıklardan dolayı, eğitici ve öğrenenin aynı ortamda bulunmasının mümkün olmadığı durumlarda, kendine özel yöntemlerle öğrenen ve eğitici arasında planlı şekilde gerçekleşen iletişim olarak tanımlayabileceğimiz uzaktan eğitim kavramı, belli bir merkezden yönetilen özel bir öğretim şeklidir (Kocayigit ve Uşun, 2020, s. 2). Uzaktan eğitimin, eğitici ve öğrencilere farklı öğrenme ortamları sağlaması, öğrencilere fırsat eşitliği sağlaması, öğrencilerin kendi durumuna ve ihtiyaçlarına göre öğrenme sürecini yönlendirmesi ve kendi öğrenmesinden sorumlu olabilmesine fırsat veren esnek yapısı avantajları arasında sayılabilir (Ülkü, 2018, s. 32). Öğrencilerin sosyalleşmesini sınırlandırması, yüz yüze yapılması gereken uygulamalı derslerin uzaktan eğitim ile yapılamaması, eğitici ve öğrencilerin ders esnasında kolayca dikkatlerinin dağılması ve kullanılması gereken iletişim teknolojilerinin kullanılmasında karşılaşılan aksaklıklar uzaktan eğitimin sınırlılıkları arasında sayılabilir (Ağır, 2007, s.7). Ayrıca son yıllarda internet teknolojisinin kullanımının yaygınlaşması ile uzaktan eğitim büyük bir gelişme yaşayarak, geleneksel uzaktan eğitim örneklerinde görülen eğitici ve öğrencinin birbirinden uzakta olması durumunu eşzamanlı iletişim teknolojileri ile ortadan kaldırmış bulunmaktadır (Gülüşen, 2011, s.30).

1700'lerde ilk uygulamalarının kullanıldığı uzaktan eğitimin, ilk örnekleri mektup yoluyla öğretim yapılması şeklinde görülmektedir. Sonraki yıllarda gelişen iletişim teknolojileri ile farklı birçok iletişim aracıyla uzaktan eğitim ile öğretim uygulandığını görmekteyiz (Ergin, 2010, s. 13). Ülkemiz eğitim sistemine baktığımızda, getirdiği kolaylıklar ve sahip olduğu avantajlardan dolayı cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim sistemimize girdiğini görmekteyiz. Toplumların istediği gelişmişlik düzeyine ulaşabilmesi için iyi örgütlü, güçlü bir eğitim sistemine gereksinim vardır. Belirtilen özelliklerdeki eğitim sistemi ile toplumun beklentisini karşılayabilecek niteliklerde bireylerin yetiştirilmesi sağlanabilir. Bunun içinde toplumun büyük kesimine ulaşarak gereken eğitim verilmesi şarttır. Uzaktan eğitim sahip olduğu özelliklerden dolayı cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim sistemimizde önemli bir konumda bulunmaktadır. 1924 yılındaki J. Dewey'in hazırladığı öğretmen yetiştirme raporu da bunu ortaya koymaktadır (Bozkurt, 2017, s. 88). 1950'li yıllara kadar tartışmaları süren ve ancak önerilen uzaktan eğitimin ilk örnekleri bu yıldan itibaren ortaya çıkmıştır. 1950 den sonra farklı örneklerin giderek arttığı uzaktan eğitim örnekleri bulunmaktadır. Ülkemizde mektupla öğretim olarak başlayan uzaktan eğitim sonraki yıllarda radyo ve televizyon yayını ile günümüze kadar devam etmiştir. Son yıllarda ise bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle çok daha yaygın olarak uzaktan eğitim uygulamalarını görmekteyiz (Bozkurt, 2017, s. 90).

Alanyazın incelendiğinde uzaktan eğitim ile ilgili çok sayıda araştırmaya ulaşmak mümkündür. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir.

Kore'deki ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında görevli 140 öğretmen ile gerçekleştirilen araştırmada, öğretmenlerin mobil öğrenmeye karşı tutumlarının düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca kadın öğretmenlerin sahip olduğu tutumlarının, erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Araştırmada 15 yıl ve fazla kıdeme sahip öğretmenlerin mobil öğrenmeye karşı tutumlarının, daha kısa süre kıdeme sahip öğretmenlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır (Baek vd., 2017, s.157). Kurnaz vd. (2020, s.314) araştırmalarında, Covid-19 pandemisi sırasında gerçekleştirilen uzaktan eğitimde görev almış öğretmenlerin görüşlerini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin cinsiyet, çalıştığı şehir, okul türü, mesleki kıdem, branş, uzaktan eğitim verdiği teknolojik cihaz gibi değişkenler açısından uzaktan eğitime karşı sahip olduğu olumlu görüşlerin anlamlı bir ilişkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Moçoşoğlu ve Kaya (2020, s. 35) 604 öğretmen ile yaptıkları çalışmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarını belirlemişlerdir. Öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları ile çalışma tipi, mesleki kıdem ve yaş değişkeni açısından anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bunlarla beraber, Ülkü (2018, s.97), Kocayığıt ve Uşun (2020 s.292), Bakioğlu ve Çevik (2020, s.125), Ünal ve Bulunuz (2020, s.363), Yumbul (2021, s.45) da araştırmalarında, öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının olumlu olmakla beraber bazı zorluklar bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca araştırma gruplarının öğrenim durumu, önceden uzaktan eğitim deneyimine sahip olma, cinsiyet, mesleki kıdem ve branş değişkeni açısından uzaktan eğitime yönelik tutumlarının etkilendiğini rapor etmişlerdir.

Öğretmenler, lisans öğrencileri, lisansüstü öğrenciler, akademik personel, temel eğitim ve ortaöğretim öğrencileriyle ve velileriyle gerçekleştirilen çok sayıda araştırma alanyazında bulunmaktadır. Ancak Malatya ilinde görevli fen bilimleri öğretmenleri ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın yapılması gerekli görülmüştür.

Araştırmanın Gereçesi

2019 yılı sonlarında Çin'in Wuhan bölgesinde ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde kıtaları aşarak tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü, tüm dünyayı etkileyerek gündelik hayatta birçok değişikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu etkilerden bir tanesi de Covid-19 virüsünün yayılımını azaltmak için alınan önlemler kapsamında, dünyanın büyük bölümünde olduğu gibi ülkemizde de eğitim öğretim uzaktan eğitim şeklinde uygulanmıştır. Ülkemizde de 18 milyon öğrenci ve 1 milyona yakın öğretmen bu durumdan etkilenmiştir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de eğitim öğretim güncel iletişim teknolojileri kullanılarak uzaktan eğitim şeklinde devam ettirilmiştir (Bakioğlu ve Çevik, 2020, s. 112; MEB 2020, s. 154). Derslerin işlenmesinde sorumlu eğitimcilerin, Covid-19 pandemisinden dolayı yaşadığı kısıtlamalar, yaşam alanındaki internet altyapısı, sahip olduğu teknolojik cihazlar ve uzaktan eğitime ilişkin sahip olduğu tutum, uzaktan eğitimi yürütmelerinde karşılaşılabileceği zorluklardandır (Angoletto ve Queiroz, 2020, s. 1). Öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının, gerçekleşen eğitimin etkililiği üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın gerçekleştirilmesi ve alanyazına kazandırılması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile fen bilimleri öğretmenlerinin, uzaktan eğitime yönelik tutumlarının düzeyi ve cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, çalıştığı okul türü ve okulun bulunduğu bölge, önceden uzaktan eğitim deneyimine sahip olma durumu gibi değişkenlerden etkilenip etkilenmediği incelenecektir.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi, fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları çeşitli değişkenlerden etkilenerek farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Alt Problemleri

- 1) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları hangi düzeydedir.
- 2) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, cinsiyet değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?
- 3) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, yaş değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?
- 4) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, internette geçirdiği günlük zaman dilimi değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?
- 5) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, çalıştığı okul türü değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?
- 6) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, çalıştığı okulun bulunduğu bölge değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?
- 7) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mesleki kıdem değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?
- 8) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, öğrenim durumu değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?

9) Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, önceden uzaktan eğitim deneyimine sahip olma durumu değişkeni ile farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, uygulama süreci ve verilerin analizi hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu Makale 1. yazarın “Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma betimsel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli bir grubun bazı özelliklerini belirlemek için veri toplama amaçlayan çalışmalardır (Büyüköztürk, 2012, s. 177). Karasar (2014, s. 183)’a göre ise bu model, önceden yaşanmış ya da günümüzde de yaşanmaya devam eden durumları olduğu gibi tasvir etmeyi amaçlayan çalışmalardır. Araştırmada ele alınan konu, kişi ya da nesne mevcut konumu ve şartları ile olduğu gibi tasvir etmek amaçlanır. Tarama modeli ile yapılan çalışmalarda, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisine bakmadan, bu olayları barındıran koşullar ve özellikleri ile arasındaki ilişki incelenir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu 2020 - 2021 eğitim öğretim yılında Malatya ilindeki okullarda çalışan fen bilimleri öğretmenleridir. Gönüllülük esasına uygun olarak çalışmaya 196 fen bilimleri öğretmeni katılmıştır.

Tablo 1

Çalışmaya Katılan Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kadın	97	49,5
Erkek	99	50,5
Toplam	196	100,0

Veri Toplama Araçları ve Uygulama Süreci

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını belirlemek için; Ağır (2007, s. 87) tarafından geliştirilen, uzaktan eğitime yönelik

tutum ölçeği (UEYTÖ) ve kişisel bilgiler içeren anket formu kullanılmıştır. Ağır (2007, s. 36) tarafından gerçekleştirilen çalışmada UEYTÖ cronbachs alpha değeri 0,835 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada ise cronbachs alpha değeri 0,941 olarak bulunmuş ve Tablo 2 ile gösterilmiştir. UEYTÖ 21 maddeden oluşmakta olup 5'li likert yapıdadır. 14 tane olumlu ifade içeren madde ile 7 tane de olumsuz ifade içeren madde yer almaktadır. Kesinlikle Katılmıyorum (1 Puan), Katılmıyorum (2 Puan), Kararsızım (3 Puan), Katılıyorum (4 Puan) ve Kesinlikle Katılıyorum (5 Puan) şeklinde seçeneklerden oluşan ölçeğe katılımcı kendine en uygun seçeneği işaretleyerek puanlamaktadır. Ölçek kullanım izni, Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu onayı ve araştırmanın gerçekleştirileceği Malatya Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınarak veri toplama sürecine başlanmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra, araştırmacı tarafından Google formlara işlenen kişisel bilgiler ve tutum ölçeği, katılımcılara mail, whatsapp, telegram gibi uygulamalar ile ulaştırılmış ve gelen cevaplar kaydedilmiştir. Yüz yüze ulaşma fırsatı bulan az sayıda katılımcı fiziki olarak formu doldurarak teslim etmiştir.

Tablo 2
UEYTÖ Güvenirlik Testi Sonuçları

Cronbach's Alpha	Standart Sapma	Madde Sayısı	Ortalama Puan	Kişi Sayısı
0,941	19,5443	21	61,475	196

Verilerin Analizi

Bu çalışmada toplanan veriler IBM SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Toplanan verilere öncelikle normal dağılıma sahip olup olmadıklarını anlamak için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve normal dağılım göstermedikleri anlaşılmıştır. Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3
Kolmogorov- Smirnov Testi Sonuçları

Tutum	Kolmogorov-Smirnov		Sig.
	Statistic	df	
Tutum	0,126	196	0,000

Tablo 3'e göre ($p=0,000$ ve $p<0,05$) p değeri $0,05$ 'ten küçük olduğu için, istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmış ve veriler normal dağılım göstermemiştir. Bu nedenle çalışmada toplanan verilere, normal dağılım göstermeyen verilere uygulanan ilişkisiz ölçümler için Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Ayrıca 3 ve üzeri alt boyutu olan

değişkenlerin ölçümünde, Kruskal-Wallis testi sonucunun anlamlı çıkması durumunda, çıkan farkın hangi gruplar arası oluştuğunu görebilmek için, ikili gruplar halinde bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U testi kullanılarak ölçme işleminde oluşabilecek hatanın önüne geçmek amaçlanmıştır (Öztop, 2018, s. 55).

BULGULAR ve YORUM

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları Hangi Düzeydedir? Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum puanları Tablo 4 ile gösterilmiştir.

Tablo 4
Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

N	196
Ortalama	61,4746
Ortanca	56,8333 ^a
Std. Sapma	19,54426
Varyans	381,978
Çarpıklık	0,391
Basıklık	-0,722
Aralık	83,00
Minimum	21,00
Maximum	104,00

Araştırmada elde edilen verilere göre, katılımcı fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum puanları 21 ile 104 arasında dağılmakta ve ortalamaları $\bar{X}=61,47$ bulunmuştur. Bu bulguya göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları orta değere oldukça yakın ve altındadır.

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Katılımcı fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkeninden nasıl etkilendiğini görmek için Mann-Whitney U testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5 ile gösterilmiştir.

Tablo 5
Cinsiyete Göre Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Düzeylerinin Karşılaştırılması Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama Tutum Puanı	Ortalama Sıra	Sıralar Toplamı	U	p
Kadın	97	61,31	97,53	9460,50		
Erkek	99	61,63	99,45	9845,50	4707,500	0,813
Toplam	196					

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($U=4707,500$), $p=0,813>0,05$).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Yaş Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Yaş değişkeninin uzaktan eğitime yönelik tutumlar üzerinde etkili olup olmadığını görmek için Kruskal-Wallis testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6 ile gösterilmiştir.

Tablo 6
Yaş değişkenine göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutum seviyelerinin karşılaştırılması Kruskal-Wallis H testi sonuçları

Yaş	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p	Anlamlı fark (Mann-Whitney U)
20-29 yaş	46	121,79				20-29 yaş ile
30-39 yaş	80	98,35				40-49 yaş
40-49 yaş	59	88,14	3	15,41	0,001	20-29 yaş ile
50-59 yaş	11	57,73				50-59 yaş
Toplam	196					

Tablo 6'ya göre, yaş değişkeni ile fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum puanlarının anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir $X^2(sd=3, N=196)= 15,414$, ($p=0,001 < 0,05$). Anlamlı farkın hangi gruplar arası olduğunu bulmak için gruplar arası 2'li bonferroni düzeltilmeli ($n(n-1)/2$) Mann-

Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre yeni anlamlılık değeri anlamlılık düzeyinin test sayısına bölünmesiyle gerçekleştirilmektedir (Field, 2009; Hark Söylemez & Oral, 2019). $(4(4-1)/2=6)$ yeniden hesaplanan anlamlılık değeri $(0,05/6=0,008)$ 0,008 şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 7

Yaş Değişkeni Alt Grupları Açısından Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Puanlarının Karşılaştırılması Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yaş	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
20-29 yaş	46	62,16	2859,50	935,500	0,006
40-49 yaş	59	45,86	2705,50		
20-29 yaş	46	32,18	1480,50	106,500	0,003
50-59 yaş	11	15,68	172,50		

Tablo 7'ye göre 20-29 yaş ile 40-49 yaş grupları arasında 20-29 yaş grubunun lehine (U= 935,500 p=0,006 p<0,008) ve 20-29 yaş ile 50-59 yaş grupları arasında 20-29 yaş grubu lehine sonuçlar farklılaşmaktadır (U=106,500 p=0,003 p<0,008).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Öğretmenlerin İnternette Geçirdiği Günlük Zaman Dilimi Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Katılımcı fen bilimleri öğretmenlerinin, internette geçirdikleri günlük zamanın uzaktan eğitime yönelik tutum puanlarının etkileyip etkilemediğini görmek için Kruskal-Wallis testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 8 ile verilmiştir.

Tablo 8

İnternette geçirdiği günlük zaman dilimi değişkenine göre Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının karşılaştırılması Kruskal-Wallis H testi sonuçları

İGGZD	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p	Anlamlı fark (Mann-Whitney U)
1 saatten az	9	57,72	4	13,172	0,010	
1-2 saat	44	85,00				
3-4 saat	73	97,18				
5-6 saat	54	117,33				
6 saatten fazla	16	101,00				
Toplam	196					

Tablo 8'deki bulgulara göre, fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile internette geçirdikleri süre arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu söylenebilir. Ancak internette geçirilen günlük süre değişkeninin alt boyutları arasında 2'li olarak uygulanan Bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre internette geçirilen zaman dilimi değişkeni ile uzaktan eğitime yönelik tutum puanları istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı gözlenmektedir. Bonferroni düzeltmesi uygulandıktan sonra yeni anlamlılık değeri $(5*(5-1)/2=10, 0,05/10= 0,005)$ 0,005 olarak değerlendirilmiştir. Uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 9 ile verilmiştir.

Tablo 9

İnternette geçirilen günlük zaman dilimi değişkeni alt grupları arası uzaktan eğitime yönelik tutum düzeylerinin karşılaştırılması Mann-Whitney U testi

İnternette geçen Günlük Süre	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
1 saatten az	9	19,67	177,00	132,000	0,118
1-2 saat	44	28,50	1254,00		
1 saatten az	9	26,83	241,50	196,500	0,050
3-4 saat	73	43,31	3161,50		
1 saatten az	9	17,28	155,50	110,500	0,009
5-6 saat	54	34,45	1860,50		
1 saatten az	9	8,94	80,50	35,500	0,038
6 saatten fazla	16	15,28	244,50		
1-2 saat	44	54,41	2394,00	1404,000	0,255
3-4 saat	73	61,77	4509,00		
1-2 saat	44	40,81	1795,50	805,500	0,006
5-6 saat	54	56,58	3055,50		
1-2 saat	44	28,78	1266,50	276,500	0,207
6 saatten fazla	16	35,22	563,50		
3-4 saat	73	58,36	4260,00	1559,000	0,044
5-6 saat	54	71,63	3868,00		
3-4 saat	73	44,75	3267,00	566,000	0,847
6 saatten fazla	16	46,13	738,00		
5-6 saat	54	37,17	2007,00	342,000	0,208
6 saatten fazla	16	29,88	478,00		

Tablo 9'daki bulgulara göre, internette geçirilen günlük zaman dilimi değişkeninin alt grupları arasında yapılan Mann-Whitney U testi sonucu fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucu bulunan tüm p değerleri, bonferroni düzeltmesi ile yeniden bulunan anlamlılık değeri 0,005'ten büyük çıkmıştır ($p>0,005$).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Çalıştığı Kurum Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çalıştığı kurum değişkenine göre nasıl etkilendiğini belirlemek için Mann-Whitney U testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 10 ile gösterilmiştir.

Tablo 10

Öğretmenlerin Çalıştığı Kurum Değişkenine Göre Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Kurum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
MEB'e bağlı devlet okulu	170	93,22	15848,00	1313,000	0,001
Özel eğitim kurumu	26	133,00	3458,00		
Toplam	196				

Tablo 10'daki bulgulara göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum puanları, çalıştıkları kurum değişkeni bakımından anlamlı olarak farklılaşmaktadır ($U=1313,0$; $p<0,05$).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Çalıştığı Kurumun Bulunduğu Bölge Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının, öğretmenlerin çalıştıkları okulun bulunduğu bölge değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal-Wallis testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11 ile gösterilmiştir.

Tablo 11

Öğretmenlerin Çalıştığı Kurumun Bulunduğu Bölge Değişkeni Açısından Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Düzeylerinin Karşılaştırılması Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Kurum bölge	N	Sıra Ortalaması	sd	X^2	p	Anlamlı Fark
İl	97	107,92				İl ile ilçe arası
İlçe	72	82,99	2	8,540	0,014	
Köy-kasaba	27	106,02				
Toplam	196					

Tablo 11' e göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutum puanları, çalıştıkları okulun bulunduğu bölge değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($X^2(sd=2, n=196)=8,540, p=0,014<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için alt gruplar arası Mann-Whitney U testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 12 ile gösterilmiştir.

Tablo 12

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Tutum Seviyelerinin Çalıştığı Kurum (İl-İlçe) Değişkenine ait Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Kurum bölge	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplama	U	p
İl	97	94,06	9123,50	2613,500	0,005
İlçe	72	72,80	5241,50		
Toplam	169				

Tablo 12'ye göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum puanlarının, çalıştığı kurumun bulunduğu bölge bakımından farklılaşması il ve ilçe alt boyutlar arası olduğu görülmektedir ($U=2613,500, p=0,005<0,016$).

Fen Bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mesleki kıdem değişkenine göre farklılaşmakta mıdır? Problemine ilişkin bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutum puanlarının, mesleki kıdem değişkeninden nasıl etkilendiğini görmek için Kruskal-Wallis testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 13 ile verilmiştir.

Tablo 13

Mesleki Deneyim Değişkenine Göre Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumların Karşılaştırılması Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Mesleki deneyim	N	Sıra Ortalaması	sd	X^2	p	Anlamlı Fark
1-5 yıl	30	105,40	4	16,583	0,002	16-20 yıl ile 20 yıl ve üstü
6-10 yıl	59	97,67				
11-15 yıl	45	98,01				
16-20 yıl	38	119,22				
20 yıl ve üstü	24	60,02				
Toplam	196					

Tablo 13'e göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutum puanları, mesleki kıdem değişkeni ile anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($X^2(sd=4, n=196)=16,583, p=0,002<0,05$). Oluşan anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için alt boyutlar arası 2'li Mann-Whitney U testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 14 ile verilmiştir.

Tablo 14

16-20 Yıl ve 20 Yıl ve Üstü Mesleki Deneyim Değişkenlerine Göre Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Mesleki deneyim	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
16-20 yıl	38	39,74	1510,00	143,000	.000
20 yıl ve üstü	24	18,46	443,00		
Toplam	62				

Tablo 14'e göre mesleki kıdem değişkeni açısından 16-20 yıl grubu ile 20 yıl ve üzere grupları arasında, 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenler lehine anlamlı bir fark oluşmuştur ($U=18,46, p=0,000<0,005$).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için Mann-Whitney U testi uygulanmış ve Tablo 15 ile verilmiştir.

Tablo 15

Öğrenim Durumu Değişkenine göre Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Puanlarının Karşılaştırılması Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Öğrenim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Lisans	165	99,13	16357,00	2453,000	0,718
Yüksek lisans	31	95,13	2949,00		
Toplam	196				

Tablo 15'teki bulgulara göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutum puanları, öğrenim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($U=2453,000 p=0,718>0,05$).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları, Önceden Uzaktan Eğitim Deneyimine Sahip Olma Durumu Değişkenine Göre Farklılaşmakta Mıdır? Problemine İlişkin Bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının, önceden uzaktan eğitim tecrübesine sahip olma durumu değişkenine göre fark taşıyıp taşımadığını belirlemek için Mann-Whitney U testi uygulanmış ve Tablo 16 ile gösterilmiştir.

Tablo 16

Önceden Uzaktan Eğitim Deneyimine Sahip Olma Değişkenine Göre Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması Mann Whitney U Testi Sonuçları

Önceden UE Deneyimi	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Evet	57	126,71	7222,50	2353,500	0,000
Hayır	139	86,93	12083,50		
Toplam	196				

Tablo 16'ya göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutum puanları, önceden uzaktan eğitim tecrübesine sahip olma durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($U=2353,500$ $p=0,000<0,05$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının hangi değişkenlerden nasıl etkilendiği araştırılmak istenmiştir. Toplanan verilerden elde edilen bulgular bu bölümde alanyazında yer alan diğer çalışmaların bulguları ile tartışılacaktır.

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları orta değere oldukça yakın ve orta değer biraz altında çıkmıştır. Ağır (2007, s. 49) araştırmasında, ilkokulda görevli yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını orta değerde bulmuştur. Bu araştırma ile benzer bulgular elde etmiştir. Yine Ülkü (2018, s. 97), Moçoşoğlu ve Kaya (2020, s. 26), Kocayiğit ve Uşun (2020, s. 292)'de yaptıkları araştırmalarda genel olarak öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının orta değerde olduğunu rapor etmişlerdir. Bu bakımdan bu araştırmanın bulgusu ile paralellik göstermekte ve bu araştırmanın bulgusunu desteklemektedirler. Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları kabul edilebilir.

Cinsiyet değişkeni ile uzaktan eğitime yönelik tutum arasındaki ilişkiyi araştıran, alanyazında yer alan Ergin (2010, s. 61), Kutluca ve Yalman (2013, s. 201) da araştırmalarında öğretmenlerin ve matematik öğretmenliği adaylarının, uzaktan eğitime yönelik bakış açıları ve tutumları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca Ülkü (2018, s. 98), Ateş ve Altun (2008, s. 135), Moçoşolu ve Kaya (2020, s. 28), Gök (2020, s. 1919) de araştırmalarında ilkökulda görev yapan öğretmenlerin, bilgisayar öğretmeni adayların, öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının uzaktan eğitime ilişkin tutumları veya algıları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Alanyazında yer alan bu çalışmaların bulgusu ile bu çalışmanın bulgusu birbirlerine paralel ve birbirini destekler niteliktedir. Yenilmez ve diğerleri (2017, s. 99) ise araştırmalarında öğretmen adaylarının uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farkın bulunduğunu belirtmiştir. Benzer olarak Horzum vd. (2012, s. 64) ile Yumbul (2021, s. 47) de araştırmalarında sınıf öğretmenlerinin ve lisede görev yapan öğretmenlerin, uzaktan eğitime ilişkin inançlarının ve tutumlarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı şekilde farklılaştığını rapor etmişlerdir. Burda yer alan çalışmaların bulguları ile bu araştırmanın bulguları çelişmektedir. Bu araştırmanın bulgularından, kadın ve erkek fen bilimleri öğretmenleri uzaktan eğitime karşı aynı tutumlara sahip olduğu görülmektedir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının yaş değişkeni bakımından anlamlı şekilde farklılaştığı bulgusu elde edilmiştir. Farklılaşmanın 20-29 yaşla 40-49 yaş grupları arasında ve 20-29 yaşla 50-59 yaş grupları arasında olduğu yapılan testlerden elde edilmiştir. Yaş değişkeni bakımından anlamlı fark çıkması beklenen bir durumdur. Çünkü daha genç yaştaki öğretmenlerin, uzaktan eğitimde kullanılan teknolojilere ve cihazlara daha ilgili oldukları düşünülmektedir. Alanyazında yer alan Kuşkonmaz (2011, s. 104) araştırmalarında, öğretmenlerin mobil öğrenmeye ilişkin oluşturdukları algının yaş değişkeni ile anlamlı olarak farklılaştığını belirtmektedir. Yine bir başka araştırmada Moçoşoğlu ve Kaya (2020, s. 28) da öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını incelemiş ve tutum ölçeği sınırlılık alt boyutunda yaş değişkeni ile uzaktan eğitime ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Alanyazında yer alan bu çalışmalar bu bulguları ile bu araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Gök (2020, s. 1920) ise araştırmalarında uzaktan eğitimde görev alan öğretim görevlilerinin uzaktan eğitime yönelik algılarını incelemiş ve yaş değişkeni bakımından anlamlı bir fark bulamamıştır. Bu araştırmanın bulgusu ile örtüşmemektedir. Alanyazında yer alan araştırmaların farklı bulgular elde etmesi beklenen bir durumdur. Araştırmanın yapıldığı tarihteki, araştırılan grubun genel özellikleri ve şartları farklılık taşıdığı için böyle farklı bulgulara

ulaşılması normal karşılanmaktadır. Ancak bu araştırmaya benzer çalışmalarda da bu araştırmada olduğu gibi yaş değişkeninin, uzaktan eğitime ilişkin tutumları etkilediği sonucuna varılmıştır (Kuşkonmaz, 2011, s. 104; Moçoşoğlu ve Kaya, 2020, s. 28). Yaş değişkeninin uzaktan eğitime ilişkin tutumları etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir.

İnternette geçirilen günlük süre ile uzaktan eğitime yönelik tutumların anlamlı şekilde fark taşımadığı bu araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır. Yenilmez vd. (2017, s.99) de araştırmalarında öğretmen adaylarının uzaktan eğitime ilişkin tutumlarını incelemiş ve interneti kullanım süresi ile tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir. Bu bulgu ile bu araştırmanın bulgusu birbirine paralel olup birbirini destekler niteliktedir. Ayrıca Kırallı ve Alcı (2016, s.73) üniversite lisans öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik algılarını inceleyen araştırmalarında, öğrencilerin günlük bilgisayar kullanım süresi ile uzaktan eğitime yönelik algılarının anlamlı şekilde farklılaştığını belirtmişlerdir. Bunlarla beraber Ergin (2010, s. 63) ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik bakış açılarını incelediği çalışmasında, öğretmenlerin internet kullanım süreleri ile bakış açıları arasında anlamlı bir fark bulunduğunu rapor etmiştir. Alanyazında yer alan bu çalışmaların bulguları ile bu çalışmanın bulgusu çelişmektedir. Günlük internet kullanım süresinin uzaktan eğitime etkisini içeren bu çalışmaların yapıma zamanlarının ve çalışma gruplarının farklı olmasından farklı bulgular elde edilmesi beklenen bir durumdur. Bu araştırmanın bulgularına göre internet kullanım süresi ile uzaktan eğitime ilişkin tutumların arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları internette geçirdikleri süre değişkeninden etkilenmemektedir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin çalıştığı kurum değişkeni bakımından uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının etkilendiği, bu araştırmanın bir başka bulgusudur. Test sonuçlarına göre özel eğitim kurumunda görevli öğretmenlerin tutum puanları ile devlet okulunda görevli öğretmenlerin tutum puanları anlamlı şekilde farklılaşmıştır. Farklılaşma özel eğitim kurumlarında görevli öğretmenler lehine gerçekleşmiştir. Kurnaz vd. (2020, s.314) yaptıkları araştırmada, öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini incelemişler ve özel eğitim kurumunda görevli öğretmenlerin araştırmanın tüm alt boyutlarında devlet okulunda görevli öğretmenlere göre daha olumlu fikirler taşıdıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmalarında öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne göre uzaktan eğitime ilişkin düşünceleri ve kendi durumları alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğunu belirtmişlerdir. Kısaca özetlenen bu çalışmanın bulguları ile bizim çalışmamızın bulguları birbirine paralellik göstermekte ve birbirini desteklemektedir. Bununla beraber Ağır (2007, s. 49) ve

Yumbul (2021, s.48) de araştırmalarında ilkokullarda ve liselerde görev yapan öğretmenlerin tutumlarını incelemişler fakat çalışılan okul türü değişkeni ile uzaktan eğitime yönelik tutumlar arasında anlamlı bir fark bulamamışlardır. Bu araştırmaların bulguları ile bizim araştırmamızın bulguları çelişmektedir. Alanyazında yer alan çalışmaların elde ettiği farklı bulgular, araştırmaların gerekleşiği bölgelerin şartlarından etkilenmiş olabileceği düşünölebilir. Bu araştırmaya göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin sahip oldukları tutumlar çalıştıkları okul türüne göre değişmektedir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çalıştıkları kurumun bulunduğu bölge değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşiğı topladığımız verilerden elde ettiğimiz bulgular arasında yer almaktadır. Test sonuçlarına göre il ve ilçe alt gruplar arası anlamlı bir farklılaşma olduğu görölmüştür. Yapılan alanyazın taramasında öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile çalıştıkları kurumun bulunduğu bölge değişkeni bakımından ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmadığı görölmüştür. Alanyazında yer alan Kurnaz vd. (2020, s.314) de araştırmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini incelemiş ve katılımcı öğretmenlerin çalıştıkları kurumun bulunduğu bölge bakımından, il-ilçe açısından tutum puanlarını anlamlı şekilde etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca Parmaksız ve Sıcak (2015, s.203) uzaktan eğitimle gerçekleştirilen hizmetiçi eğitim faaliyetine ilişkin öğretmenlerin görüşlerini araştırdıkları araştırmada, katılımcı öğretmenlerin görev yaptıkları yer bakımından uzaktan hizmet içi eğitime yönelik bazı alt boyutlarda anlamlı şekilde farklılık tespit etmişlerdir. Alanyazında yer alan bu çalışmaların bulguları bizim araştırmamızın bulguları ile paraleldir ve birbirlerini desteklemektedirler. Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları çalıştıkları kurumun bulunduğu bölge değişkeninden etkilenmektedir.

Araştırmamızın bir başka bulgusu da mesleki deneyim değişkeni ile uzaktan eğitime ilişkin tutumların farklılaşiğı olmuştur. Bu araştırma bulgularına göre 16-20 yıl mesleki deneyime sahip öğretmenler ile 20 yıl ve üstü deneyime sahip öğretmenlerin tutumları arasında 16-20 yıl mesleki deneyime sahip öğretmenler lehine anlamlı bir fark vardır. Alanyazında yer alan çok sayıda araştırmada ilköğretim öğretmenlerinin, öğretmenlerin, sınıf öğretmenlerinin, liselerde görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları ve algıları mesleki deneyim değişkeni açısından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır (Ergin, 2010, s.60; Ağır, 2007, s.58; Moçoşoğlu ve Kaya, 2020, s.30; Yumbul, 2021, s. 49; Horzum vd., 2012, s.66). Burada belirtilen araştırmaların bulguları bizim araştırmamızın bulgusu ile paralel olup birbirini desteklemektedir. Bunlarla beraber Ölkü (2018, s.98) ve Gök (2020, s.1923) ilkokulda görev yapan öğretmenlerin ve üniversite öğretim elemanlarının mesleki deneyim değişkeni

açısından uzaktan eğitime yönelik tutumlarının ve algılarının anlamlı şekilde farklılaşmadığını belirtmişlerdir. Bu araştırmaların bulguları bizim araştırmamızın bulgusu ile çelişmektedir. Alanyazında yer alan çok sayıdaki araştırma gibi bu araştırmanın bulgusuna göre mesleki kıdem değişkeni, uzaktan eğitime yönelik tutumu etkilemektedir (Ergin, 2010, s.60; Ağır, 2007, s.58; Moçoşoğlu ve Kaya, 2020, s.30; Yumbul, 2021, s.49; Horzum vd., 2012, s.66; Parmaksız ve Sıcak, 2015, s.202; Kocayığit ve Uşun, 2020, s.294).

Öğrenim durumu değişkeni ile fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kocayığit ve Uşun (2020, s.293) çalışmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları ile öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farkın olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir. Yine Begimbetova (2015, s.65) uzaktan eğitimde öğretim elemanı ve öğrencilerin memnuniyetlerini incelemiş ve öğrenim durumu ile memnuniyetleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığını tespit etmiştir. Bunlarla beraber ilkökul öğretmenlerinin, öğretmenlerin ve liselerde görevli öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının öğrenim durumu değişkeni ile arasında anlamlı fark bulunmadığını belirten araştırmalar da alanyazında mevcuttur (Ağır, 2007, s.63, Moçoşoğlu ve Kaya, 2020, s.29, Yumbul, 2021, s.52). Bu araştırmaların bulguları bizim araştırmamızın bulgusu ile benzerdir ve desteklemektedir. Bizim araştırmamızın bulgusuna göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları öğrenim durumu değişkeni ile değişmemektedir. Alanyazında bulunan Gök (2020, s. 1921) ve Ülkü (2018, s.100) ise araştırmalarında, öğretim elemanları ve ilkokullarda görev yapan öğretmenlerle gerçekleştirdikleri çalışmalarda, öğrenim durumu değişkeni ile uzaktan eğitime karşı sahip olunan tutum ve algılar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmaların bulguları bizim araştırmamızın bulgusu ile çelişmektedir.

Araştırmaya göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile önceden uzaktan eğitim tecrübesine sahip olma durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Ağır (2007, s. 67) önceden uzaktan eğitim deneyimi olan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları ile uzaktan eğitim hakkında yeterince bilgisi olmayan öğretmenlerin tutum puanları arası anlamlı bir fark bulunduğunu belirtmiştir. Yine Yenilmez ve diğerleri (2017, s.100) öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumları ile önceden uzaktan eğitim tecrübesine sahip olma değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmaların bulguları bizim araştırmamızın bulgusunu destekler niteliktedir. Ayrıca bunlarla beraber Ülkü (2018, s.101) ve Yumbul (2021, s.70) araştırmalarında ilkökulda görevli öğretmenlerin ve liselerde görevli öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile önceden

uzaktan eğitim tecrübesine sahip olma durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmadığı bulgusunu elde etmişlerdir. Bu bulgular bizim araştırmamızın bulgusu ile çelişmektedirler. Fakat bizim araştırma bulgumuza göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları ile önceden uzaktan eğitim tecrübesine sahip olma durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark vardır.

Araştırmanın sonuçlarına göre fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları olumlu olarak değerlendirilmekle beraber daha olumlu tutuma sahip olmaları gerektiği düşünülmektedir. Eğitim öğretim sürecini süreklilik gerektiren bir etkinlikler bütünü olarak düşünebiliriz. Uzaktan eğitiminde sahip olduğu özellikler sayesinde toplumların yaşayabileceği olağan dışı zamanlarda eğitim öğretimin devamını sağlayabilecek nitelikleri vardır. Bundan dolayı uzaktan eğitimi eğitim sistemimizin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Bu nedenle özellikle öğretmenlerin uzaktan eğitime sürekli hazır halde bulunması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlere uzaktan eğitim hakkında eğitimler düzenlenmeli ve öğretmenlerin etkili bir eğitim ortamı hazırlayıcısı ve yöneticisi olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca uzaktan eğitime yönelik tutumları etkileyen mesleki deneyim, yaş, çalıştığı kurum gibi değişkenlerin hangi nedenlerle tutumları nasıl etkilediğine yönelik daha derin çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu araştırmada Malatya ili ile sınırlı kalmıştır. Benzer bir çalışmanın ülke genelinde uygulanması yararlı olacaktır. Araştırmanın öğretmen, veli ve öğrencilere de yayılması önerilerimiz arasında bulunmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ağır, F. (2007). *Özel Okullarda ve Devlet Okullarında Çalışan İlköğretim Öğretmenlerinin, Uzaktan Eğitime Karşı Tutumlarının Belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ateş, A. & Altun, E. (2008). Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 125-145.
- Baek, Y., Zhang, H. & Yun, S. (2017). Teachers' attitudes toward mobile learning in Korea. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 16(1), 154-163
- Bakioğlu, B. & Çevik, M. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>

- Begimbetova, K. (2015). *Uzaktan Eğitimde Öğretim Elemanı ve Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyi*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (11.Baskı). Pegem.
- Ergin, C. (2010). *İlköğretim Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Bakış Açuları (Van İli Örneği)*. Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gök, B. & Kılıç Çakmak, E. (2020). Uzaktan eğitimde ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algısı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(5), 1915-1931. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3914>
- Gülüşen, F. (2011). *Bilgi Teknolojilerine Dayalı Uzaktan Eğitim Programlarının Erişilebilirliklerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hark Söylemez, N. & Oral, B. (2018). Öğretmen adaylarının sosyal medya ortamlarını kullanma durumlarına göre çok kültürlü eğitime ilişkin görüşleri: Türkiye örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1745-1764. <https://doi.org/10.17755/esosder.426803>
- Horzum, M. B., Albayrak, E. & Ayvaz, A. (2012). Sınıf öğretmenlerinin hizmet içi eğitimde uzaktan eğitime yönelik inançları. *Ege Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-72.
- Kaleli Yılmaz, G. & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 6(2), 299-322. <https://doi.org/10.16949/turcomat.75936>
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (27. Baskı). Nobel Akademi.
- Kıralı, F. N. & Alcı, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim algısına ilişkin görüşleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 8(30), 55-83.
- Kocayığıt, A. & Uşun, S. (2020). Milli eğitim bakanlığına bağlı okullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları (Burdur ili örneği). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 285-299. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.662503>

- Kurnaz, A., Kaynar, H., Şentürk Barışık, C. & Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 293-322. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787959>
- Kuşkonmaz, H. (2011). *İlköğretim Okullarındaki Öğretmenlerin Mobil Öğrenmeye Yönelik Algı Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kutluca, T. & Yalman, M. (2013). Matematik öğretmeni adaylarının bölüm dersleri için kullanılan uzaktan eğitim sistemi hakkındaki yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21), 197-208.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2021). Milli Eğitim Bakanlığı 2020 yılı idare faaliyet raporu. <https://sgb.meb.gov.tr/www/meb-2020-yili-idare-faaliyet-raporu-yayinlanmistir/icerik/409>, Erişim tarihi: 16.11.2021.
- Moçoşoğlu, B. & Kaya, A. (2020). Koronavirüs hastalığı (Covid-19) sebebiyle uygulanan uzaktan eğitime yönelik öğretmen tutumlarının incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 15-43.
- Öztop, F. (2018). *İlkokul Öğrenci Velilerinin Matematik Kaygısının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parmaksız, R. & Sıcak, A. (2015). Uzaktan hizmetiçi eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 187-212.
- Ülkü, S. (2018). *İlkokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları*. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünal, M. & Bulunuz, N. (2020). Covid-19 salgını döneminde yürütülen uzaktan eğitim çalışmalarının öğretmenler tarafından değerlendirilmesi ve sonraki sürece ilişkin öneriler. *Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim*, 343-369. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.775521>
- Yenilmez, K., Turğut, M. & Balbağ, M. Z. (2017). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 91-107. <https://doi.org/10.17556/erziefd.305902>
- Yıldız, S. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 301-329. <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455852>

Yumbul, E. (2021). *Liselerde Görev Yapan Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: With this research, it will be examined whether the attitude levels of science teachers towards distance education are affected by variables such as gender, age, professional seniority, the type of school they work and the region where the school is located, and whether they have previous experience in distance education.

Method: This research was carried out in the descriptive survey model. Survey model is a study that aims to collect data to determine some characteristics of a group (Büyüköztürk, 2012, p. 177). Karasar (2014, p. 183) on the other hand for this model says it's a study that aims to describe situations that have been experienced before or continuing to be experienced as they are. The study group of this research is science teachers working in schools in Malatya in the 2020-2021 academic year. 196 science teachers participated in the study on a voluntary basis. In order to determine the attitudes of science teachers towards distance education, a survey form containing personal information and an attitude scale towards distance education developed by Ağır (2007, p. 87) was used. The scale consists of 21 items and has a 5-point likert structure. The data collected in this study were analyzed using the IBM SPSS 23 program.

Findings: According to the research data, the attitude scores of the participating science teachers towards distance education ranged between 21 and 104, and the average was found to be $\bar{X} = 61.47$. It is seen that there is no significant difference between the attitudes of the science teachers participating in the research towards distance education and the gender variable. In terms of age variable, it was found that the attitudes of science teachers towards distance education differed significantly. It has been determined that there is a statistically significant difference between the attitudes of science teachers towards distance education and the time they spend on the internet. The attitude scores of science teachers towards distance education differ significantly in terms of the variable of the institution they work. The attitude scores of science teachers towards distance education differed statistically significantly according to the region where the school they work in. The attitude scores of science teachers towards distance education differ significantly with the variable of professional seniority. The attitude scores of science teachers towards distance education do not differ

statistically significantly according to the variable of educational status. The attitude scores of science teachers towards distance education differ statistically significantly according to the variable of having previous distance education experience.

Conclusion and Discussion: The attitudes of science teachers towards distance education were quite close to the median value and slightly below the median value. It can be said that science teachers have positive attitudes towards distance education. According to the findings of this study, there is no significant difference between the gender variable and the attitude towards distance education. From the findings of this research, it is seen that male and female science teachers have the same attitudes towards distance education. According to another finding, it was obtained that the attitudes of science teachers towards distance education differed significantly in terms of age variable. It was obtained from the tests performed that the differentiation occurred between the age groups of 20-29 years and 40-49 years and between the age groups of 20-29 years and 50-59 years. It seems possible to say that the age variable affects attitudes towards distance education. It is another finding of this study that there is no significant difference between the daily time spent on the Internet and the attitudes towards distance education. According to our research findings, there is no significant relationship between the duration of internet use and attitudes towards distance education. Attitudes of science teachers towards distance education are not affected by the time they spend on the internet. Another finding of this study is that science teachers' attitudes towards distance education are affected by the variable of the institution they work at. According to the test results, the attitude scores of the teachers working in the private education institution and the attitude points of the teachers working in the public school differed significantly. The differentiation took place in favor of teachers working in private education institutions. According to this research, the attitudes of science teachers towards distance education vary according to the type of school they work in. Another finding we obtained is that the attitudes of science teachers towards distance education differ significantly according to the region where the institution they work in. According to the test results, it was seen that there was a significant difference between the province and district subgroups. Another finding of our study is that attitudes towards distance education differ with the variable of professional experience. According to the findings of this research, there is a significant difference between the attitudes of teachers with 16-20 years of professional experience and those with 20 years or more in favor of teachers with 16-20 years of professional experience. One of the findings we obtained from the data of our research is that there is no statistically significant difference between

the variable of educational status and the attitudes of science teachers towards distance education. According to the findings of our research, the attitudes of science teachers towards distance education do not change with the variable of educational status. Another finding we obtained from our research is that the attitudes of science teachers towards distance education differ significantly with the variable of having previous distance education experience. The attitude scores of teachers who have previous experience in distance education are more positive. Teachers with distance education experience have developed a more positive attitude towards distance education.

According to the results of the research, although the attitudes of science teachers towards distance education are evaluated as positive, it is thought that they should have more positive attitudes. Distance education should be seen as an integral and complementary part of our education system. For this reason, it is thought that teachers should always be ready for distance education. In this context, trainings on distance education should be organized for teachers and teachers should be provided to prepare and manage an effective educational environment. In addition, more in-depth studies should be carried out on how variables such as professional experience, age, and institution that affect attitudes towards distance education affect attitudes.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.50649>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	31.03.2021	Submitted date
Kabul tarihi	11.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tekir, G. (2022). The Anatomy of the Assassination of Domitian. *Journal of History School*, 56, 374-401.

THE ANATOMY OF THE ASSASSINATION OF DOMITIAN**Gökhan TEKİR¹****Abstract**

The assassination of Titus Flavius Domitian on 18 September 96 brought the end of Flavian dynasty, which had been ruling the Roman Empire since AD 69. The assassination was carried by a small group of court officials. However, this paper tries to indicate that the conspirators were related with oppositional figures, who constantly tried to eliminate the emperor. Classical historians Suetonius, Pliny the Younger, and Cassius Dio in their accounts used the assassination to further slander the emperor, hated by the senate. Twentieth century historians, who engaged in endeavors of rehabilitation of Domitian, added new hypothesis and explanations to his assassination. This paper intends to demonstrate the claims on Domitian's death, to investigate the accuracy of the views on the assassination, conspirators, motives, and to offer a fresh perspective. For this purpose, it presents the conspiracies under Domitian's and their connections with the murder. Finally, it examines the aftermath of the assassination to evaluate whether the conspirators reached their aim with the murder of the emperor.

Keywords: Domitian, Assassination, Conspiracy, Stephanus, Stoic Opposition

Domitian Suikastinin Anatomisi**Öz**

18 Eylül 96 tarihinde gerçekleşen Titus Flavius Domitian suikastı M.S.69 yılından itibaren Roma İmparatorluğunu yöneten Flavian hanedanının sonunu getirmiştir. Suikast, küçük bir gruptan oluşan saray görevlileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat bu çalışma komplocuların, imparatoru sürekli olarak elimine etmeye çalışan muhalif figürlerle ilişkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Suetonius, Genç Pliny, ve Cassius Dio

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokhan.tekir@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3985-7442

The Anatomy of The Assassination of Domitian

gibi yazılarında klasik tarihçiler suikastı, senato tarafından nefret edilen imparatoru daha fazla kötölemek için kullanmıştır. Domitian'ı rehabilite etme çabalarında bulunan yirminci yüzyıl tarihçileri suikaste yönelik yeni hipotezler ve açıklamalar eklemiştir. Bu çalışma, Domitian'ın ölümüne yönelik iddiaları göstermekte, görüşlerin doğruluğunu, komplocuları, motivasyonu araştırmakta ve bir yaklaşım önerme amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda, Domitian'ın dönemindeki komploları ve bunların cinayet ile ilgisini göstermektedir. Son olarak da suikastın sonrasında yaşanan olayları inceleyerek komplocuların imparatoru öldürerek amaçlarına ulaşip ulaşmadığını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Domitian, Suikast, Komplo, Stephanus, Stoacı Muhalefet

INTRODUCTION

Just before his assassination, the world's most powerful man, Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus Germanicus, had already been warned by his favorite deity Minerva in a dream. She informed him that she could no longer protect him since she was disarmed by Jupiter. Couple of omens and soothsayers also pointed out the imminent danger. The day before assassination his mood was gloomy. When he ordered some apples to be kept until the following day, he commented that "If I am spared to eat them." (Suet. Dom.15.16).

On 18 September AD 96, he anxiously awaited the passing of fifth hour, which would be marked as the most dangerous time for him. After being misinformed by the conspirators that fifth hour has passed, he joyfully hastened to bath. His steward Parthenius announced that an important matter came up, directing him to his bedroom. Stephanus, the freedman of the emperor's disgraced nephew Domitilla, presented a paper to him. Stephanus had wrapped his hand with bandages for days to hide a dagger, pretending an injury. While Domitian was reading the paper, Stephanus drew his dagger and stabbed the emperor in his groin. He looked for his dagger hidden under the pillow as soon as he was wounded but his dagger was removed. Despite being wounded and sliced fingers, Domitian grappled Stephanus and gauged his eyes out. Other conspirators Parthenius, the chamberlain, Clodianus, a subaltern, Maximus, freedman of Parthenius, Satur, a decurion of the chamberlains, and a gladiator entered into the room and murdered the emperor with seven wounds. (Suet.Dom.17.1).²

---

² Suetonius reports that this detailed description of the assassination was provided by a boy in Domitian's bedroom who has his duties of attending to Lares (Suet.Dom.17.4.).

The emperor's death was cathartic moment for the senate members, who had been made aware of their diminished status under principate by Domitian.³ After his death, they were finally free to express their hatred and anger. The official *damnatio memoriae* was promulgated. We can observe the joyfulness of the senate members from Pliny the Younger, who ironically very much owed his advancement to Domitian: "How delightful it was, to smash to pieces those arrogant faces, to raise our swords against them, to cut them ferociously with our axes, as if blood and pain would follow our blows" (Pan. 52.4-5). On the other hand, the people and army were not pleased with the news of the emperor's death. "The people received the news of his death with indifference, but the soldiers were greatly grieved and at once attempted to call him the Deified Domitian; while they were prepared also to avenge him, had they not lacked leaders" (Suet.Dom.23.1). The army, which wanted revenge, had to wait one year. When they acted, they did not just punish the assailants of the emperor, but also opened the way of Trajan's accession.

The assassination of Domitian should be evaluated in a wider perspective, including the events that preceded the assassination and the aftermath of the assassination. His rule has been characterized by conspiracies and one big military revolt. The constant external and internal crisis required Domitian to play strong man role (Pleket, 1961, p. 299). After his assassination, the instability continued under Nerva's weak rule. The final event that marked the end of internal volatility was the Praetorian Revolt in AD 97 that *de facto* ended Nerva's rule and started Trajan's rule.⁴ However, before the dealing with the turmoil after the assassination, the plots during Domitian's reign will be presented to identify the usual suspects that might be responsible for Domitian's murder.

1. Conspiracies under Domitian

Nobody could understand better the fragility of the status of principes than Domitian who witnessed the slain of three emperors in the eternal city within one

---

³ In contrast to his predecessors, Domitian did not busy himself by pretending that the senate has equivalent position with the emperor. Pliny describes the futility of discussions held in the Senate see Pan.54. This aspect of Domitian's reign is also mentioned see K. H. Waters, "The Character of Domitian", *Phoenix*, 18.1 (1964): 65.; Pat Southern, *Domitian the Tragic Tyrant* (Oxon: Routledge, 1997), 49.; Brian Jones, *The Emperor Domitian* (London and New York: Routledge, 1992), 181.

⁴ Domitian's assassination by no means was the end of political turmoil. Calpurnius Crassus's plot against Nerva, the possible revolt of governor in the East reported by Pliny the Younger, and the revolt in the Praetorian Guard in the capital occurred in the same year, AD 97 see Andrew Berriman, Malcolm Todd, and Malcom Todd, "A Very Roman Coup: The Hidden War of Imperial Succession, AD 96-98", *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 50.2 (2001): 315

The Anatomy of The Assassination of Domitian

year, which was later called as the Year of the Four Emperors.⁵ He once remarked the princes are unfortunate because no one believes them when a conspiracy is discovered unless it is successful (Suet.Dom.21.1.). His experiences in his reign proved this assessment's validity.

Domitian's bad blood with the senate could be traced back to his ascension to the emperorship. After his very much-loved brother Titus's death⁶, instead of seeking the approval of the senate, Domitian appealed to much more influential institution, the Praetorian Guard (Cass. Dio. LXVI.26.3.). The senate, on the other hand, gathered to render thanks to Titus at that day (Suet.Titus.11.) instead of confirming Domitian's titles. Domitian had to wait the next day to receive Imperium and the title of Augustus (Jones, 1992, p. 21). This reciprocal spite between Domitian and the senate in the beginning of his reign set the tone of his reign.

The execution of group of senators with Domitian's cousin Flavius Sabinus who was married with Titus's daughter Julia indicates the existence of coup d'état attempt while Domitian was absent from Rome, because of his campaign against Germanic tribe Chatti in 82 or 83 (Southern, 1997, p. 42).⁷ The pretext of Sabinus's execution was that he announced himself as emperor instead of consul on the day of consular elections (Suet.Dom.10.4.). It is highly possible that a group of senators thought another strong Flavian who was married with the daughter of the late emperor was a perfect alternative to Domitian. If we took Suetonius's narration true, Flavius Sabinus also considered that offer seriously by demanding to be saluted as emperor. The perfect opportunity for coup was most probably considered when Domitian was engaging a dangerous tribe the Chatti on the Germania frontier. Further proof of the date was presented by

---

⁵ After being appointed as Caesar by his father Vespasian in AD 69, who resided in Alexandria during the turmoil in Rome, Domitian was the nominal head of Vespasian forces in the capital against the Vitellian forces. When the street war erupted, his uncle Sabinus was killed and Domitian was forced to flee, disguising himself as an Isis follower see (Suet.Dom.1.1.).

⁶ Philostratus (VI.XXXII) claims that Apollonius of Tyana, who later became the archenemy of Domitian, predicted that Titus's death would be in the hands of his own kin, accusing Domitian of his brother's death. Cassius Dio assumes an ambivalent position Titus might have died due to natural reasons but also states that Domitian hastened his death (LXVI.26.2.). Suetonius claims that Domitian simply left Titus unattended by the physicians (Dom.2.3.). Without conclusive evidence, these accusations intend to stain the legitimacy of Domitian's emperorship.

⁷ Southern points out the lack of evidence concerning a real danger but she suggests there may be attempt to remove Domitian. Jones (*The Emperor Domitian*, 21) notes that Sabinus was executed before Domitian left for Germany. Eusebius (3.17) dates that the prominent men were executed between October 82-September 83. It is highly probable that the conspirators wanted to take advantage Domitian's absence from Rome.

Southern. Dio Chrysostom, who was exiled most likely in AD 82, reflected that he had been a friend of a noble man related to Domitian by blood and marriage. This fits the description of Flavius Sabinus (Southern, 1997, p. 43.). Besides date of the conspiracy, this account reveals the network of senators and philosophers united against Domitian. The failure of gaining the support of the army was probably the reason of their doom.

Another purge of the opposition occurred when he senators, Salvius Cocceianus, Sallustius Lucullus, Mettius Pompusianus, and Aelius Lamia were executed on the ground of preparing a revolution (Suet.Dom.10.2-3.).⁸ The motives of executions given by Suetonius are trivial. Salvidenius Cocceianus was executed because he celebrated the birthday of his paternal uncle, emperor Otho. Sallustius Lucullus's demise was due to naming Lucullan to lances of a new pattern. Mettius Pompusianus was executed because he carried the parchment of world map. Aeulius Lamia was the victim of his jocular character (Suet.Dom.10.3.). It is common trait among classical authors downplay the motives of the prosecution of Domitian to emphasize his tyrannical character. Evans rightly points out that all these men could have been contenders for imperial seat (1974, p. 30). Considering how Flavius Sabinus was reached by the oppositional forces, Domitian could see that the conspirators could look for the figurehead for the coup attempts.

In AD 89 governor of Upper Germania Lucius Antonius Saturninus with two legions Legio XIV Gemina and Legio XXI Rapax revolted against Domitian. He also collaborated with the Germanic tribes including the Chatti, which proved their troublesome character in AD 82 -83. The time of the revolt was again carefully chosen. The Roman Army was struggling against the Dacians on the Danube front and the False Nero's revolt in the east (Jones, 1992, p. 30). Southern also notes that Upper Germany was a suitable place to attack Rome. Vitellius had already succeeded in overthrowing Otho in 69 (1997, p. 101). However, Domitian demonstrated his resolve by leaving Rome with his Praetorian Guards to counter the revolt as soon as he heard the revolt. Trajan was also summoned from Spain with his legion VII Gemina (Jones, 1992, p. 144).

The stance of the legions of Lower Germany was critical. Syme claims that if legions of the Lower Germany had defected to the revolt, Domitian would have retreated to the Danube with his legions (Syme, 1936, p. 173). The civil war was a real possibility. However, the commander of Lower Germany Aulus Bucius

---

⁸ The executions most probably took place in AD 87 see John Karl Evans, "Senatorial History and The Principate of Domitian" (McMaster University, 1974), 300.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

Lappius Maximus suppressed the revolt with the aid of Norbanus from Rhaetia (Jones, 1992, p. 144). Syme argues that the victory occurred against great odds, praising Lappius Maximus of saving the emperor and the empire (1936, pp. 173-174). Cassius Dio's praise of Lappius Maximus has different angle. According to Dio, Lappius Maximus burned the letter that might incriminate the other people. Yet, this could not stop Domitian from punishing many people (LXVII.11.1.2.). It is distinct possibility that Lappius Maximus was a traitor as he was awarded with consulship by Domitian and there was no apparent reason for treason (Syme, 1936, p. 174).⁹ Domitian's punishments also indicate that Domitian acquired Saturninus's contacts in Rome.

Syme argued that the Saturninus revolt was a spontaneous event, which had no proven connection with the senate (1978, p. 20). Jones concurs with Syme in that he found no evidence concerning senatorial involvement in the Saturninus revolt (1974, p. 535). Southern, on the other hand, rightfully points out that without a support promised from Rome, the revolt could have been an act of a madman (1997, p. 103). Both Syme and Jones note that Saturninus was not a noble man, who did not have satisfying qualifications to be accepted as an emperor unlike other usurpers such as Vitellius (1978, p. 13; Jones, 1974, p. 531). If Saturninus did not have a promising promise for being an emperor, he might have acted as an agent for another candidate. This was not without precedent. In 69 Mucianus marched the army in the name of Vespasian, who resided in Alexandria.¹⁰ Domitian must have been keenly aware of this precedent. Although the senate performed ceremonies and sacrifices for Domitian's victory, it was composed of different factions and associations. At least some senators were likely to be linked with Saturninus. Southern reports that the deaths of senators Sallustius Lucullus and C. Vettulenus Civica Cerialis were related with the Saturninus revolt (1997, p.104)

Another indication of senatorial influence on the revolt of lack of motive for the legions to revolt. Domitian had already increased the pay of the soldiers and appeased the army on every occasion. The warm feeling seemed mutual. The soldiers showed their loyalty even after his assassination by demanding his deification and retribution of his murder (Jones, 1992, p. 144). Saturninus with

---

⁹ At least Domitian did not suspect that Lappius Maximus was a traitor. Lappius Maximus was tasked to pursue Chatti and punish them for their indiscretion to cross the frontier. He successfully completed his mission see Michael Schmitz, *Roman Conquests: The Danube Frontier* (Barnsley: Pen & Sword Books Limited, 2019), 85.

¹⁰ Although Mucianus considers himself equal in strength, he supported the claim of Vespasian's bid. see Gerda de Kleijn, "C. Licinius Mucianus, Leader in Time of Crisis", *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 58.3 (2009): p. 311.

Legio XXI Rapax, whose reputation was already tainted,¹¹ might have been tempted by the opposing senatorial circles to ignite a revolt against Domitian by taking advantage of the state of war on Danube front and in the east but the rest of legions proved their loyalty to Domitian, suppressing the revolt.¹²

In the capital, another opposition circle, Stoic opposition, has become troublesome for Domitian. To appease them, Domitian demonstrated his conciliatory attitude to leading figures of the Stoic Party. Domitian assigned consulship to Arulenus Rusticus in AD 92. He had already granted consulship to younger Helvedius Priscus the Younger before AD 87. They were both executed in AD 93 (Evans, 1974, p. 23). Suetonius reports that Rusticus was executed because he published eulogies of Paetus Theresea¹³ and Helvedius Priscus. Helvedius Priscus was executed because he wrote the play named Paris and Oenone, implicating the affair of Domitia, Domitian's wife, with an actor named Paris, allegedly caused rift between couple (Suet.Dom.10.3-4.). Tacitus presents these executions as whimsical punishments of tyrant and suppression of freedom of speech (Agr.2.1.). Besides Rusticus's eulogies of Theresa and Priscus, his profession as a philosopher was also listed as a reason for his execution by Cassius Dio (LXVII.13.2.). This additional charge solidifies classic historians' depiction of tyrant figure. Evans, however, argues that both Rusticus and Priscus committed *maiestas* by deliberately offending the emperor. Not only Domitian, but no other emperor could let these offenses go unpunished. Apparently, both Rusticus and Priscus demanded martyrdom and Domitian kindly granted their requests. Evans also claims that Stoics resorted to comfortable opposition without contributing nothing to state except their endless obstructionism (1974, p. 25-26).

In addition to being stubborn obstructionists, there is evidence that the Stoic Party involved in conspiracy, which brought about their executions and exiles. Pliny reports that Senecio, Rusticus, and Priscus were executed. Mauricus, Gratilla, Arria, and Fannia were banished (Ep.11.3.). This group consisted of tightly associated people. Mauricus was the brother of Rusticus. Aria was the widow of Tharasea; Fannia was the daughter of Tharasea, widow of Helvedius Priscus the Elder, and stepmother of Helvedius Priscus the Younger; Gratilla was the wife of Rusticus (Rogers, 1960, p. 19-23). Rogers points out those seven came

---

¹¹ Syme reports that that legion with its "avarita et festinato" arose hostilities of surrounding tribes (1978, p. 16).

¹² Domitian offered title of *pia fidelis* to the legions I Minervia, VI Victrix, X Gemina, and XII Primigenia, and the auxiliary regiments and the Rhine fleet see (Syme, 1978, p. 176).

¹³ The name Tharesea, one of the biggest critic of Nero, became synonymous with the opposition against the principate see (Evans 1974, p. 25).

The Anatomy of The Assassination of Domitian

from a long line of conspirators. Helvedius Priscus the Elder, which is the nod that connects other people, had been exiled for treason in AD 66. He came back to Rome after Vespasian became emperor. He served as a praetor but his active opposition exhausted even Vespasian, who was most certainly more patient and tolerant towards criticisms than Domitian. Helvedius Priscus the Elder had been exiled and executed during Vespasian's reign (1960, p. 22). Rogers claims that the bases of their executions were not the books that Rusticus and Priscus wrote. Other condemned people did not write anything. Being wife, mother, brother of the Rusticus and Priscus could not be reasons of their punishments as Domitian considered the elevation of Helvedius Priscus the Younger to the consulship even though his father, Helvedius the Priscus, had been condemned and executed for treason ten years ago (1960, p. 22).

Tacitus presents burning of the books as a proof of a main motive of this trial as Domitian's hatred of free speech (Agr.2.1.). Rogers, however, gives an account how Tacitus distorts proceedings of trials. Tacitus alleges that Fabricius Viento was accused of publishing libels against senators in 62 A.D., but later he reveals that indictment was for the sale of offices (1960, p. 21). Thus, Tacitus had a habit of distorting facts to use them according to his hatred stance towards principes. Rogers concludes that the indictments were about treason. The publications of Rusticus and Helvedius Priscus were trivial in this trial (1960, p. 23).¹⁴ This trial demonstrates besides the senate and the small segment of army, philosophers also involved in treasonous activities. Domitian must have assessed this threat. Philosophers were not only expelled from Rome but also from Italy (Suet.Dom.10.3.). Tacitus would not miss this opportunity to present Domitian as a tyranny and evaluates this as exile of "teachers of philosophy...and all noble accomplishments (Agr.2.1.). However, this was not the first time Stoic party faced banishment. The Stoic philosophers were expelled because of their seditious activities under Nero and Vespasian. There was no evidence that Domitian extended suppression of liberal arts (Evans, 1970, p. 258).

The wave of prosecution against the Stoics involved high officials. Epaphroditus, Nero's freedman, was firstly banished and, then executed for failing to prevent Nero's suicide (Cass.Dio.LXVII.14.4.; Suet.Dom.14.4.). Cassius Dio and Suetonius attributed Epaphroditus's execution to Domitian's increasing paranoia. The charge indeed appears superfluous since the facts of the deed had been known for 25 years. However, if we examine Epaphroditus's

---

¹⁴ It is not unprecedented the involvement of philosophers in the conspiracies. Seneca, the famous Stoic philosopher, participated in the Piso's conspiracy against Nero and was driven to suicide see Suet.Nero.35.5.

connections with Epictetus, a Stoic philosopher banished by Domitian, this execution might make more sense. Epictetus wrote:

Don't I know how you came to be praetor, how you got your consulship, who gave it to you? As for me, I should not care even to live, if I had to owe my life to Felicio putting up with his insolence and slavish arrogance; for I know what a slave is, who is prosperous as the world goes, and puffed up with pride (IV.145.150.).

This passage was an apparent reference to Epaphroditus. Epictetus was a former slave of Epaphroditus (Bonforte, 1955, p. vii). This makes Epaphroditus as a close to circle of Stoic philosophers, who were banished due to their seditious activities. Most probably, his first undated exile before AD 95 was related with this connection and he was exiled along with other Stoic philosophers. His close connection to the palace could have been evaluated as dangerous in the heyday of persecution against high profile figures in AD 95, leading to his execution.

Finally, the conspiratorial elements reached to Domitian's closest circle. Flavius Clemens the consul, who was married to Domitian's relative Flavia Domitilla was executed for the charge of atheism. Domitilla was banished to Pandateria. Besides Flavius Clemens and Domitilla, many, who were drifted to Jewish ways of living were also condemned. Glabrio, who was a former consul was among those which were executed (Cass.Dio.LXVIII4.1-3.).¹⁵ Eusobius claims that the executions of Flavius Clemens and Domitilla were related with their testimony to Christ (III.18.). On the other hand, Jones claims that no evidence exists for Domitian's persecution against Christians. The execution of few Christians does not count as proof (1992, p. 117). As it is demonstrated in Tacitus and Pliny the Younger's presentation of persecution against the Stoics, the classical historians, who favor senatorial class, have engaged in distortions of the reasons of the indictments.

The fact that the sons of Flavius Clemens and Domitilla were named as Domitian's heir (Suet.Dom.15.1.) makes these condemnations remarkably interesting. Southern claims that the real reason of their persecution is related with this element. She notes that being the parents of apparent heirs may have led grandeur in their behavior, which was not tolerated by Domitian (1997, p. 116). Southern assumes innocent presumption concerning the behavior of the couple. Their executions could be related with their treasonous activities. Suetonius points out that the boys, adopted and renamed as Vespasian and Domitian, were

---

¹⁵Jones notes the executions were carried out in AD 95 when Clemens was ordinary consul (1992, p.48).

The Anatomy of The Assassination of Domitian

very young (Dom.15.2.) If Domitian could have been eliminated, Flavius Clemens and Domitilla would have acted as guardians of the boys, who would assume imperial throne, holding the real imperial power. While evaluating guardianship under principate, Barbara Levick argues that there can be no temporary guardianship. When unassailable power is attained, it is irrevocable (1998, p. 18-19) Flavius Clemens could have become the emperor if Domitian had died. The couple could have presented themselves as more relaxing and coopting figures than strict and authoritarian Domitian, to attract the support of anti-Domitianic forces in the senate and the court. Domitian's followers in the army could be appeased due to their belonging to the Flavian dynasty. The factual evidence which shows that they actually engaged in conspiracy is not yet presented, but this possibility could have not escaped from the eyes of Domitian. The fact that the assassination was carried out by Stephanus, the freedman of the couple, reinforces the view that Flavius Clemens and Domitilla, somehow, involved in treacherous activities against Domitian.

2. The Culprits of the Assassination

There are two main ancient narratives concerning Domitian's murder. The most extraordinarily detailed description is offered by Suetonius thanks to the testimony of an attendant boy in Domitian's bedroom. This detailed version has been given in the introduction part of this paper. Suetonius lists Domitian's killers as Stephanus, Domitilla's steward, Clodianus, a subaltern, Parthenius, Domitian's chamberlain, Satur, one of the chamberlains and Maximus, a gladiator (Dom.17.1-2.). He mentions that Domitian's wife was aware of the plot (Suet.Dom.14.1.).

The second main narration comes from Cassius Dio. He lists the adds new names to the list of conspirators. Parthenius, Domitian's chamberlain, Sigerus, one of the chamberlains, Entellus, responsible for petitions, and Stephanus, the person who actually tried to carry out the deed. The other names were more distinguishing. Two of the Praetorian Prefects, Norbanus and Petronius, and finally Domitian's wife, Domitia. In fact, the main instigator of the conspiracy was Domitia. She discovered names on the tablet where Domitian kept the names which he planned to kill and notified the persons related (LXVII.15.1-6.).

Other ancient sources present derivative narratives of Suetonius and Cassius Dio. Eutropius mentions Petronius and Parthenius as killers of Domitian (VIII.1.). *Epitome de Caesaribus* narrates Cassius Dio's version (II.13) while Philostratus's account of assassination delightfully retells Suetonius's narration, naming Stephanus and Domitian's bodyguard as primary heroes of the assassination (VII.25).

As the classical historians show negative bias towards, their list of conspirators needed to be examined. For Suetonius and Cassius Dio, the central figure of the assassination was Domitian's chamberlain, Parthenius. He was referred by Martial as Palatinus Munera Partheniu (Epig.IV.45.). Jones notes that the role of senior freedman in the court is distinguished with the title of Palatinus (1992, p.2). Cassius Dio also writes that Parthenius had been highly honored by Domitian. He was even allowed to wear sword (LXVII.15.1.). Martial also request Parthenius that the emperor would see his poems (Epig.V.6.2.). This passage highlights Parthenius's gatekeeper role in Domitian's palace. Without his involvement, the likelihood of the success of the assassination plot was low. Other men with lower status, the court officials and chamberlains that aided Stephanus were likely to be employed by Parthenius. Thus, his role was critical in the plot. His punishment would, later, fit his role.

On the other hand, adding Domitia to the list of conspirators has a purpose to blacken Domitian. Her involvement in the plot actually completes Cassius Dio's portrayal of Domitian as a tyrant, who was despised by even his wife. We can find hints about Domitia's innocence from some of the ancient sources. Herodian's account of Commudus's assassination gives clue about Domitia's non-involvement. He narrates that Commudus's concubine Marcia found the table, which contains the list of names to be killed by Commudus, in which her name was on the top. She notified other names, encouraging them to murder Commudus first (1.17). This style of assassination appears to be a popular smokescreen used by classical historians to narrate the assassination of the emperors. Contrasting Suetonius and Cassius Dio, in his *Secret History*, Procopius directly exonerates Domitia from her husband's death. He reports that Domitia requested the Senate to allow her to collect Domitian's body and make a bronze statue to him to remind people the inhumanity of the killers of her husband (VIII.17-20.).

Modern historians have almost a consensus that Domitia was not involved in the murder of her husband. Jones claims that the participation of some court officials in the plot does not mean that the whole court was part of it. Domitia considered herself the widow of Domitian after his death. Ten brick stamps dated to 123 A.D. bear the style "Domitia, [wife] of Domitian." Some bricks that produced in Domitia's factory in Gabii also bear the inscription: "Domitia, daughter of Gnaeus Domitius Corbulo" (1992, p. 37). This is an open defiance to *damnatio memoria* enacted since Domitia showed that she could easily avoid referring herself as wife of Domitian by also referring herself as the daughter of her famous general father Corbulo. Southern also writes there is no conclusive evidence to show that Domitia has active part in Domitian's assassination (1997,

The Anatomy of The Assassination of Domitian

p. 198). In Levick's account, Domitia's involvement story was invented to further slander Domitian (2002, p. 211). Fraser argues that she may have been an accomplice of the assassination, but she was not a major participant. Fraser reasons her witnessing of executions in the court may have compelled her to act with the conspirators (2015, p. 240). However, Fraser does not present any additional evidence to prove her involvement except referring to hostile sources. Her continued devotion to her condemned husband inscribed on the bricks, however, suggests Domitia was innocent.

The role of two of Praetorian Prefects, Petronius and Norbanus, is much more problematic. They were not in the room where Domitian was killed, and they did not participate in slaying the emperor. The only source that mentions Petronius as an active participator was Eutropius (VII.1.).¹⁶ Norbanus's involvement is more complex. He had helped Lappius Maximus to suppress the revolt of Saturninus (Jones, 1992, p. 144). His loyalty to Domitian, however, had been praised by Martial as: "When against sacrilegious frenzy your pious loyalty, Norbanus, was standing firm for Lord Caesar, I toyed with these verses, safe in the Muses' shade, I, that noted cultivator of your friendship" (Epig.IX.84). Yet, Cassius Dio includes Norbanus as one of the conspirators (LXVII.15.2.). Norbanus disappeared in AD 96 when Casperius Aelianus replaced him (Syme, 1958, p. 10). Even though the participation of these two Prefects is not clear, it is clear that they failed to protect their emperor. Therefore, they needed to be punished.

Although not mentioned in the sources as one of the conspirators, a name of Apollonius of Tyana, the famous Neopythagorean sage, should also be added. He had been brought to the court of Domitian to be tried on the charges of conspiracy against the emperor, performing human sacrifice, and magic. He courageously defied the emperor, accusing the emperor and his armies of cowardice. Although he was acquitted, he was forced to remain in the court. However, he magically disappeared from the court (Philos.VII.V.). If this story narrates facts, it misrepresents. Even the most courageous man could not insult the most powerful man of the world in his court and his armies and expect to stay alive. Apollonius's defiance could be made up to emphasize his courage against a 'tyrant.' His disappearance could not be attributed to his holy character. The logical and simple explanation is that someone in the court let him go. It is possible that Apollonius disappeared before he was tried since Domitian could

---

¹⁶ On the other hand, Cassius Dio ascribes a passive role to Petronius's account. According to Dio, Petronius was aware of the plot but did not intervene to protect Domitian (LXVIII.15.2.).

not have let treason go unpunished even if he had the slightest evidence exist.¹⁷ Thus, we can assume that Apollonius of Tyana had ties with the conspirators possibly with Parthenius. This connection can be confirmed from the prophetic reaction of Apollonius of Tyana concerning Domitian's death when he was in Ephesus. "Take heart, gentlemen, for the tyrant has been slain this day" (Philos.VIII.XXVI.). Cassius Dio reports that Apollonius of Tyana remarked: "Good, Stephanus! Bravo, Stephanus! Smite the bloodthirsty wretch! You have struck, you have wounded, you have slain."(LXVII.18.1.). Considering Apollonius of Tyana was not really a prophet, who had supernatural abilities, he must have been aware of the existence of the plot, its exact date, and the conspirators' name. He simply must have used this knowledge to solidify his status as a holy sage.

3. The Motive of the Assassination

As in the actors of the assassination, the motive of the assassination has been offered in the literature insufficiently. Suetonius and Philostratus place the motives of Stephanus at the center of the plot. Suetonius argues that the fear of being punished because of the embezzlement accusation prompted Stephanus to act (Dom.17.1.), whereas Philostratus put revenge as the main motive for the assassination. According to Cassius Dio, however, Domitian wanted to kill all his courtiers at the same time, thus, keeping the names of those whom he desired to kill. Domitia discovered this and urged those people to kill Domitian (LXVII.15.3-5). The implausibility of this story has been shown in the previous chapter. It is surprising to observe that the senate is not mentioned in the assassination of an emperor designated as a tyrant by the senate. The classical historians wished to distance the senate from killing Domitian.

Modern historians are also obscure in investigating the motives. Jones states that Domitian's deteriorating relations with his own freedman sealed his

---

¹⁷ The relationship between revolution and magic was not so distinct in the Imperial Rome. Tacitus reports the persecution of Drusus Libo under Tiberius's principate: Nearly at the same time, a charge of revolutionary activities was laid against Libo Drusus, a member of the Scribonian family. I shall describe in some detail the origin, the progress, and the end of this affair, as it marked the discovery of the system destined for so many years to prey upon the vitals of the commonwealth. Firmius Catus, a senator, and one of Libo's closest friends, had urged that short-sighted youth, who had a foible for absurdities, to resort to the forecasts of astrologers, the ritual of magicians, and the society of interpreters of dreams (Ann.27.1.).

Libo was later forced to commit suicide. Tacitus dismisses this event as an insignificant matter but Adrew Pettinger argues that this event was related with endeavors to prevent Tiberius's ascension to the principate; thus, had importance. see *The Republic in Danger Drusus Libo and the Succession of Tiberius* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 9. As an ardent reviewer of Tiberius's life (Suet. Dom.20.1.), Domitian must have found relevance in the case of Apollonius of Tyana.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

fate (1992, p. 196). Southern argues Domitian's increasing cruelty led to his assassination (1997, p. 118). Both historians do not offer any substantial motives for the assassination. The lack of material provided by the historians requires us to speculate upon the motives by examining the facts.¹⁸

The style of assassination that Stephanus tried to execute could be considered as ingenious. He feigned injury for a few days and wrapped his hands to conceal the dagger. He sought an audience with the emperor, claiming that he had a very urgent matter to report. When the emperor lowered his guard, Stephanus struck with a dagger (Suet.Dom.17.1.). He was picked by Parthenius for his strength (Cass.Dio.LXVII.17.1). This episode had similarities with the assassination in ancient Jewish history narrated by Flavius Josephus. Jewish nation had been subjected to servitude under Moabites. A man from Benjamin tribe, Ehud, known for its strength, brought presents for the king of Moabites. He hid the dagger on his right thigh, waiting for an opportunity when the guards were not strictly watching. When he presented his gifts to the king, he coaxed the king into dismissing the guards to have a private talk with him. Fearing that he might miss the strike, he told the king that the God imported a dream into him to distract the king. When the king leaped out of his throne joyfully, Ehud placed the dagger into the king's heart (Joseph.A.J.5.4.2.).¹⁹

The similarities between these two assassinations could not be ignored. This brings the question of the Jewish involvement in the assassination of Domitian. The planners of the plot might have been considerable knowledge about Jewish history to reenact Ehud's act. To investigate this involvement, we must revisit Stoic opposition. The words of Epictetus, the Stoic philosopher banished by Domitian, transmitted by his pupil Arrian testify Stoic connection with Judeo-Christian thought:

If, then, neither any man wishing to die nor to live by all means, but only as it may be permitted, approaches the tyrant, what hinders him from approaching the tyrant without fear?... Then through madness is it possible for a man to be so disposed toward these things, and the Galileans through habit, and is it possible that no man can learn from reason and from demonstration that God has made all the

---

¹⁸ Pettinger rightly points out that "The writing of history requires imagination; empathic in origin, creative in spirit: the glue by which fragments of knowledge are held together" (2012, Preface).

¹⁹ Thus, Ehud delivered Jewish nation from slavery. Josephus. A.J.5.4.3. We must remember Stephanus was a freedman of Flavius Clemens and Domitilla, condemned for their Jewish style of living. It is highly likely that Stephanus was convinced to free Jews from the oppression of Domitian, emulating Ehud's success.

things in the universe and the universe itself completely free from hindrance and perfect, and the parts of it for the use of the whole? (Disc.4.7.5-6.).

This passage reflects the trust in faith against tyranny, appreciating martyrs, who challenge the tyrant, surely meant Domitian.

Another connection between Judeo-Christian thought and philosophical opposition was pointed out by Shimon Applebaum. Apollonius of Tyana reportedly declined to tread the soil of the Land of Israel because it was contaminated (Philos.V.XXVII). This should not be necessarily interpreted as anti-Semite remark, the more correct interpretation is the land was contaminated because of what had been done to Jewish nation. Thus, Apollonius of Tyana considers Judea as a sacred land (Applebaum, 1974, p. 121). These overtures among philosophical circles could be considered to bring Judeo-Christian figures into an active struggle against Domitian.

In fact, Jewish community felt uneasy under Domitian's reign. His awareness of increasing Jewish visibility in aristocracy and society could have contributed to his treatment towards the Jews. The Jewish royal group consisted of the Jewish king Agrippa II, his sister Berenice, and his brother-in law Tiberius Alexander had helped Vespasian to seize the imperial power in 69 A.D. This oriental groups penetration into Roman aristocracy had been deeper. Agrippa's father Agrippa I had been friends with Tiberius's son Drusus and Mark Anthony's daughter Antonia, who was also grandmother of the emperor Gaius. This connection was inherited by Agrippa II, who found a place in the emperor Claudius's court. His sister Berenice had been the mistress of Titus (Jones, 1992, p. 5-6). Applebaum notes that from Juvenal and Martial's writings the penetration of Judaism into Roman society could be observed (1974, p. 121).

In Domitian's mind, Judaism's increasing influence surely must have been perceived as a threat. Domitian, reportedly, ordered the descendants of David to be exterminated. He also summoned the descendants of Jude, the brother of Jesus, into his court. He eventually released them when he found out they were poor people, who did not have earthly desires (Eus.III.19-20.). Their lowly status must have helped them to avoid the condemnation. The verdict was different for high officials such as Flavius Clemens, Domitilla, Glabrio, and other high officials.

The Jews were also subjected to taxes more harshly. The Jews, who did not acknowledge their faith publicly while still living as Jews and conceal their identity to avoid taxes levied on the Jews were investigated thoroughly (Suet.Dom.12.2.). This harsh implementation of the *ficus Iudaicus* indicates that

The Anatomy of The Assassination of Domitian

Domitian aimed to reduce financial power of the Jewish people by extracting their wealth to the treasury. It also aimed at reducing the attractiveness of Judaism among people, seeking to obstruct proselytism. Furthermore, the very Jewish identity was affected by Domitian's tax administration. The confusion arose when Jewish Christian could be considered as Jewish tax evaders. Thus, they could be persecuted, and their properties could be confiscated. Non-Jewish Christians could also be conflated with Jews, leading to their persecution as atheists. This was cleared when Nerva limited the taxes on "those Jews who remained faithful to their ancestral way". Thus, according to this thesis, the process created by Domitian's implementation led to final separation between Judaism and Christianity (Heemstra, 2020, p. 226). Besides those pressures, The Jews in Rome felt fear uneasy about a possible expulsion (Jones, 1992, p. 119).

If we reconstruct the events in AD 95 and the assassination in the next year, my hypothesis concerning the assassination follows this sequence. Considering that Domitian declared the sons of Flavius Clemens and Domitilla as his heir apparent, Domitian's removal would profit the parents, who had Judeo-Christian beliefs. The conspirators would have felt anti-Judaism would be reversed under their rule. The conspiracy was a failure. The condemnation of high-status men along with Flavius Clemens and Domitilla shows that the patrons of the conspiracy were punished. Yet, their freedmen in the court were still active. Stephanus, the freedman of Flavius Clemens and Domitilla was one of them. Domitian's gloomy emotional status, reported by Suetonius and Cassius Dio, was more related to the emperor's awareness concerning the infiltrators in his court than his superstitious devotion to Minerva, who reportedly appeared in his dream. Both Suetonius and Cassius Dio report the fear of punishment prompted the conspirators to act (Cass.Dio.LXVII.15.4.).²⁰ The reason for Domitian's planned retribution was given as embezzlement but the real motive must have been these freedmen's connection to high officials executed in 95 A.D. Their lives were at stake. Suetonius remarks that the execution of Flavius Clemens "hastened his own destruction" (Dom.15.1.). Epictetus's writings and Apollonius of Tyana's involvement indicate they had already made contacts with philosopher opponents. The complicity of Praetorian Prefects, at least their inaction, seemed to be provided. They must have been looking for other powerful patrons, who would protect them from the wrath of the army after committing the deed. The fact that they remained unpunished after the assassination until the revolt of Praetorians indicate that anti-Domitian members of the Senate must have been

---

²⁰ Dio's unbelievable story about Domitia's discovery of the tablet on which the conspirators' names were written could be evaluated as the embellishment of the circumstances that the conspirators' expectation to be punished by the emperor.

reached.²¹ Still, the question of army, which adored Domitian, remained a problem. The epilogue of the assassination, therefore, must also be examined.

4. Aftermath of the Assassination

4. 1. Nerva's Accession

After the death of the emperor Domitian, Nerva ascended to imperial power. He was a political survivor, who served under Nero, survived the Year of the Four Emperors, Vespasian, Titus, and Domitian. Although he was a colorless figure, he held active but unofficial role in the capital (Berriman, Todd, and Todd, 2001, p. 314). Ehrhardt elevates Nerva as a formidable secret police chief who no one dares to offend him (1987, p. 18-20). This claim appears as to be an exaggeration for Nerva's power since that formidable powerful spy boss was, later, taken hostage in his own palace while he was an emperor.

Jones argues that Nerva might have involved if Domitian's *amici* had also participated in the conspiracy, referring Suetonius's claim of the involvement of Domitian's *amici*. Nerva would be a compromise candidate to prevent a civil war among those powerful figures (Jones, 1992, p. 195). Jones's construction of events presented in the end of his book comes out of blue, disconnected from his general arguments in the book. He does not present any motive for Domitian's *amici* to turn against him. Yet, it is most likely that Nerva was aware of the plot:

They discussed the matter with various men, and when none of them would accept it (for all were afraid of them, believing that they were testing their loyalty), they betook themselves to Nerva. For he was at once of the noblest birth and of a most amiable nature, and he had furthermore been in peril of his life as the result of being denounced by astrologers who declared that he should be sovereign (Cass.Dio.LXVII.15.5).

Dio's this passage is significant in that it, firstly, reveals that the conspirators had been looking for a figurehead, which would protect them from the retribution of Domitian's loyalists. This contradicts Jones's proposal that Domitian's *amici* as a group involved since the conspirators were expecting a counterattack from that group. Secondly, Nerva was not their first choice. Other

---

²¹ However unloved, the killers of an emperor have always been punished traditionally because there is no reason for those who betrayed an emperor, will not betray their new master. For instance, one of Claudius's first acts was to punish Gaius's murderers. Suet.Claud.11.1.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

men were approached but their proposal was declined. Thirdly, Nerva was aware of the plot even though he did not actively participate. From Dio's account, it can also be deduced that Nerva was persuaded by the prophecy that he was meant to be a ruler. Nerva's appeasement to this prophecy hints that he repressed his desire to rule after serving several emperors.

There was justified reasons for the plotters why Nerva was at the bottom on the list for the successor of Domitian. His rule seemed to resemble an anarchy under a weak ruler:

Fronto, the consul, is said to have remarked that it was bad to have an emperor under whom nobody was permitted to do anything, but worse to have one under whom everybody was permitted to do everything; and Nerva, on hearing this, ordered that this condition of affairs should cease for the future. Now Nerva was so old and so feeble in health (he always, for instance, had to vomit up his food) that he was rather weak (Cass.Dio.LXVIII.1.3.).

He encountered the conspiracy Calpurnius Crasus, who had a noble lineage. Even though his conspiracy was discovered by the princeps Crasus was not executed but merely exiled (Syme, 1958, p. 9). This could be interpreted as weakness rather than compassion.

The army was certainly in agitation: "The soldiers were greatly grieved and at once attempted to call him the Deified Domitian." (Suet.Dom.23.1). The obvious fear was the outbreak of the civil war. It was just three decades ago when Nero's death caused the civil war across the empire. Syme's evaluation of Nerva shed light on Nerva's unequalness for managing the task. "Capable of guiding policy by art and influence, Nerva was not equal to task of piloting a government in a stormy season." (1958, p. 6). He sought the support of the army desperately. The four legions which was waging war against Pannonian tribes sent a laurel to Rome in 97. On the surface, this could be interpreted as a possible backing. The former commander of Upper Germany, Verginius Rufus, was appointed as *consul ordinarius*. These moves were considered as the frail emperor's attempts to draw support (Berriman, Todd, and Todd, 2001, p. 316).

Yet, the fact that he was an unknown figure to the armies suggests that the real conflict could have taken place among Domitian's generals. Jones mentions the generals who comprise Domitian's *amici*, considered themselves as worth for the post (1992, p. 195). Syme rightly identifies the political atmosphere: "It required no astrologer to predict that the emperor following Nerva would be a military man. The only question was: after a civil war, or averting a civil war."

(Syme, 1958, p. 9). Trajan's ascension was not predetermined by no means. Pliny the Younger mentions: "a man who at that time was in command of the most massive army in the East, the subject of some significant gossip, and one causing apprehension" (Ep.IX.13.11.). The possible candidate for this alleged rival of Trajan were Cornelius Nigrinus, Larcus Priscus, and Julius Proculus. Regardless of the exact name of the rival, the referral of the rival suggests the debate concerning the new emperor continued throughout AD 97 (Berriman, Todd, and Todd, 2001, p. 322). The delay in avenging Domitian's death could be attributed to those debates in find one leader to rule to avoid a civil war. The commanders and generals distributed across the empire required time to confer and plan (Berriman, Todd, and Todd, 2001, p. 325). As soon as the consensus had been reached, the action was taken. The timing could not have been perfect. The revolt approximately corresponded the anniversary of the death of Domitian.

4. 2. The Revolt of the Praetorians

One of the most underdiscussed events in Roman history is the revolt of praetorians in autumn 97. The death of Roman emperor by violent means is common. 62 percent of Roman emperors met violent death (Saleh, 2019, p. 1). What is unprecedented in the revolt of Praetorians in 97, a group of soldiers stormed the emperor's palace, and took the emperor hostage, made the emperor accept their demands, including appointing his successor. The delicate conduct prevented an eruption of civil war that happened in AD 69 and would happen in AD 193²² when the political vacuum emerged after the death of an autocratic emperor.

Casperius Aelianus, one of the Praetorian Prefects, led the mutineer Praetorian Guards to the palace and demanded handing over the murderers of Domitian from the emperor. Instead, Nerva dramatically offered his life. However, this dramatic tone did not impress the soldiers and Nerva was set aside. The murderers of Domitian were punished. Nerva, as a result of these events ascended the Forum and declared Trajan as his successor (Cass.Dio.LXVIII.3.3.). Pliny the Younger deeply grieved by the punishment of the assassins, describing this revolt as the greatest stain in the age. He reports that Nerva was besieged in his palace, arrested, and confined (Pan.6.1.). The main actors of Domitian's assassination were killed. The death of Parthenius, who was the chief instigator

---

²² The year AD 193 witnessed five emperors after the assassination of Commodus see Anthony R.Birley, *Septimius Severus The African Emperor* (London and New York: Routledge, 1999), p. 89-107.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

of the assassination of Domitian was particularly gruesome. His testicles were cut off and stuffed into his mouth, being suffocated by them. A fellow soldier Petronius was kindly killed with a single blow. Nerva was forced to offer thanks to the mutineers (De Caeseribus.12.8.). Despite humiliation he suffered in the hands of the mutineers, Nerva must have felt lucky, after seeing the fates of the murderers especially suffering of Parthenius, but his rule was over.

In a euphemistic manner, Pliny the Younger claims that the adoption of Trajan offered the imperial power of Trajan and solidified Nerva's (Pan.6.3.). In fact, Nerva was a liability after performing his duty to appoint Trajan as his successor. The adoption was equal to an abdication. The long survival of Nerva could have forced him to go an exile to an island. However, death, very timely, intervened only three months later, saving him further humiliation (Syme, 1958, p. 12).

The revolt of Praetorians was a coup against Nerva. Although Pliny the Younger hints that Nerva's adoption of Trajan as a successor should be evaluated as a clever countermove against the rioters to return the power to himself (Pan.6.3.), there was no indication that Trajan was to be named as his successor if the revolt had not occurred. Nerva was childless but he had living relatives (Cass.Dio.LXVIII.4.1.). Nerva did not just pass over his relatives but he also dismissed many noble families of the Republican and Principate periods (Syme, 1958, p. 11). Military oligarchy managed to get one of them appointed as an emperor.

Among the generals Trajan ascended to the emperorship. This choice requires an examination. Syme suggests that the profit of the revolt of Praetorians went to others, implying that the rioters' choice of the emperor was different (Syme, 1958, p. 13). This suggestion must indicate that Casperius Aelianus lost control after the riot by allowing Nerva to take countermeasures. However, there was no development that indicate their loss of control. Nerva was taken hostage and the assassins were punished flawlessly. After the completion of this goal, Nerva was forced to offer thanks to the rioters. This demonstrates the rioters retained control. Dio's account narrates that: "He [Trajan] sent for Aelianus and the Praetorians who had mutinied against Nerva, pretending that he was going to employ them for some purpose, and then put them out of the way" (LXVIII.5.4.). This does not necessarily mean that Trajan killed them. Aelianus was not naïve to think that their actions in taking an emperor hostage would not require punishment so it would not be easy to deceive him. It is also illogical to think that Trajan waited three months to punish the rioters and needed a deception if Trajan and Nerva established their authority in Rome. The possible explanation that

Casperius Aelianus was an agent of Trajan. After he completed his mission, Aelianus could become an embarrassment for new emperor, whose presence would become constant remainder to the emperor whom he should be grateful. He was either executed or, most likely, asked to retire (Berriman, Todd, and Todd, 2001, p. 322). Syme also concurs with the possibility of complicity between Trajan and Casperius Aelianus, stating that Casperius Aelianus had been a tribune under Vespasian and went to Egypt and known to Trajan. Thus, Trajan could also be the candidate of the Praetorian Guards (Syme, 1958, p. 35).

Trajan had helped Domitian in AD 89 in suppressing the Saturninus revolt by marching VII Gemina from Spain. His loyalty had been rewarded with ordinary consulship in AD 91 when he was only 38. He had been among Domitian's courtiers. Moreover, Domitian's and Trajan's families were related by marriage. Trajan's father and Domitian's brother, Titus, had married sisters (Jones, 1992, p. 59). Besides these connections, which make Trajan acceptable to Domitian's loyalists, the intellectual qualities of his wife, Pompeia Plotina, should also be mentioned. She was known for her adherence to Epicurean school of thought. In AD 121 she requested Hadrian to favor Epicurean school in Athens and remove restrictions that requires the scholar to be a Roman citizen. Thus, she managed to appoint her candidate to the post of the scholar. This indicates her connection with Epicurean scholars had been developed earlier although she avoided making those connections public (Smith, 1996, p. 120-130).²³ The future empress's connections with Epicureans could be seen beneficial to balance Stoics, who engaged in subversive activities against the state, for those who engineered Trajan's accession.

Syme writes the military oligarchy succeeded in seating Trajan into the post with the aid of "certain men in the background" (1958, p. 13). If we trace who these certain men were, we found their connections with Domitian. One of these men most probably was Sextus Iulius Frontinus whose career flourished under Flavians. He was a consul in 72 or 73 and governor of Britain in 73-77 under Vespasian. He was a legate in Lower Germany in 81-83, accompanying Domitian in his campaign against the Chatti. He was in charge of water supply under Nerva. He held second and third consulship under Trajan, *suffectus* in AD 98 and *ordinarius* in AD 100. The consecutive consulships outside the imperial family were unprecedented. This honor elevated him to the status of the *princeps*. This extraordinary honor bestowed upon him in the transition process demonstrates his importance in the settlement of post-Domitianic era and to the

---

²³ Trajan, who showed little interest to intellectual pursuits, left those matters to his wife see (Syme, 1958, p. 40). Thus, Plotina exercised intellectual power in the empire.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

emperor himself (Malloch, 2015, p. 77).²⁴ Quoting from the historian Albino Garzetti, Berriman and Todd state that Casperius Aelianus did not view his actions as subversion of the state (2001, p. 325). Their aim was to punish Domitian's murderers and seat Trajan to the emperorship. If Frontinus was one of the most influential people which made Trajan's accession possible, his presence in Rome at the time was instrumental in ensuring that the coup would remain at surgical level. After Trajan ascended, he paid his debt by granting him extraordinary honors.

Thus, the civil war was avoided by being united behind one candidate. The personal rivalries and factions were disbanded to deal with internal and external problems. Internally, liberty promoted by Nerva caused disorder and anarchy (Syme, 1958, p. 7). Externally, the Roman legions were dealing with the unrest on the Danube frontier. The Domitian loyalists needed to be assured that Trajan would act along the lines of Domitian (Berriman, Todd, and Todd, 2001, p. 330). The Dacian campaigns of Trajan should be evaluated as a continuation of instead of reversal. The aggression against Parthian rested on Flavian defense policy (Waters, 1969, p. 401).

Internally, many of Domitian's most able and famous loyalist continued their posts under Trajan. Aurelius Fulvus, Frontinus, Iulius Ursus, Pedanius Fuscus, Iavolenus Priscus were among those names. The families, which flourished under Flavians, such as the Ceionii, the Annii, Aurelii continued their rise. notorious *delatores* such as Fabricius Veiento or Aquilius Regulus suffered no punishment. This indicates greater continuity from Domitian's administration to Trajan's (Waters, 1969, p. 390). Despite Pliny the Younger's praise of freedom under Trajan's rule (Pan.66.4.), the status of princeps did not change much vis-à-vis the senate. Trajan was as much as autocratic as Domitian had been. He closely followed Domitian's style. He equated himself with Hercules as Domitian associated himself with Minerva. He consecrated his relatives as Domitian had deified his relatives. His assumed title *optimus princeps* had previously used by Domitian (Waters, 1969, p. 394-396).²⁵

---

²⁴ Frontinus was also the author of *Strategemata*, which is written as a military guidebook. In this book, he explicitly praised Domitian in his conduct against the Chatti. He found Domitian very successful in concealing his plans and strategy (Strat.1.1.8.), determining character of the war (Strat.1.1.3.), laying out battle plans (Strat.2.3.7.9.), ensuring loyalty of his allies (Strat.2.11.7.), and restraint (Strat.4.3.14.).

²⁵ Besides the internal and external politics, Trajan emulated Domitian's building program see Waters, 2001, p. 403.

Another interesting statistic shows that *damnatio memoriae* attempts on Domitian also slowed down and abandoned. Comparing with other emperors subjected to *damnatio memoriae* the rate of erasure is lower. Domitian's name was erased in only 24 percent of examples found in Rome and in 37 percent in provinces whereas Geta's name was erased from 68 percent of inscriptions in Rome and 80 percent in provinces. An inscription dated to the year AD 99, three years after his death, Domitian was mentioned with his full honorific titles (Spinelli & Gregori, 2019, p. 254). This suggests that new dynasts succeeding Nerva did not follow *damnatio memoriae* against Domitian.²⁶

CONCLUSION

Classical historians and modern historians agree that Domitian had an authoritarian character. Witnessing the fickle character of the senate with his own eyes in the Year of the Four Emperors, Domitian further marginalized its status in political arena. The conspiracies and revolts in his reign, rightly, raised the level of distrust of Domitian. While the conspiracies against Domitian are examined, the perpetrators tried to take advantage Domitian's preoccupation with an external threat. The years 82, 87, 89, 93, and 95 when conspiracies emerged Domitian, also corresponded the years when Domitian waged campaigns in Germania, Danube, and Pannonia.

The actors of the conspiracies were mainly comprised of senators, Stoic philosophers, small segments of army, and finally Judaist circle. They constantly searched for alternative members who could replace Domitian, but Domitian ruthlessly and successfully suppressed these conspiracies and revolts. The latest conspiracy involved those who were the closest to him, Flavius Clements and Domitilla, both belonging to the imperial family. Their sons were adopted by Domitian as his successors. Flavius Clemens and Domitilla along with several high officials were executed for atheism and practicing Judaism. They were more likely to be impatient to wait Domitian's natural death to assume imperial power. After their purge, however, their men in palace remained, fearing for their lives. On September 18, 96, they successfully implemented their plan to murder the emperor.

---

²⁶ In fact, not only Trajan but the emperors, who succeeded Trajan were related with Domitian. Hadrian was a commander of Legio I Minervia, established by Domitian and received honorary title *pia fidelis* because of its role in suppressing the Saturninus revolt see Anthony Everitt, *Hadrian and the Triumph of Rome* (New York: Random House Trade Paperbacks, 2010), 22. Aurelius Fulvus, the grandfather of Antoninus Pius, was an *amicus* of Domitian see (Waters, 1969, p. 390).

The Anatomy of The Assassination of Domitian

Domitian's previous purges, however, left the conspirators' leaderless. The only person they could place to emperorship was Nerva. While the empire was experiencing anarchy, Domitian's generals were in seeking consensus in order to avoid civil war. Trajan, who was one of the most loyal generals of Domitian and consul in AD 91, emerged as a leading candidate to replace Nerva. In the autumn 97, the Praetorians under Domitian besieged the imperial palace, taking Nerva as hostage. The murderers of Domitian were killed in a gruesome manner. Nerva was forced to adopt Trajan and thank the rioters publicly. Domitian's loyalists continued to serve under the new regime. The senate's status never recovered. The successors of Domitian followed his example of rule. Therefore, Domitian was one of the most consequential rulers of the Roman Empire. The acknowledgment of the senate's diminished status by prompted senatorial authors such as Tacitus, Pliny the Younger, and Cassius Dio to attack vociferously his character and try to blacken his rule. Yet, the new contemporary studies started to vindicate this exemplary ruler.

REFERENCES

- Applebaum, S. (1974). Domitian's assassination: The Jewish aspect. *Scripta Classica Israelica*, 116–123.
- Barbara L. (2002). Corbulo's daughter. *Greek & Rome*, 49(2), 199–211
- Berriman, A., Todd, M., & Todd, M. (2001). A very roman coup: The Hidden war of imperial succession, AD 96-98. *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 50(2), 312–331.
- Birley, A.R. (1999). *Septimius Severus The African Emperor*. Routledge.
- Bonforte, J. (1955). *The Philosophy of Epictetus*. Philosophical Library.
- Cassius Dio (1955). *Roman History, Volume VIII, Books LXI-LXX* (Earnest Cray, transl.). William Heinemann Ltd. and G. P. Putnam's Sons.
- De Caesaribus*. (1994). (H. W. Bird, transl.). Liverpool University Press.
- Ehrhardt, C.T.H.R. (1987). Nerva's background. *Liverpool Classical Monthly*, 12, 18–20.
- Epictetus. (1928). *Epictetus: Discourses* (W. A. Oldfather, transl.). Harvard University Press.
- Eusebius. (1953). *Ecclesiastical History Books 1-5* (Ron J. Deferrari, transl.). The

Catholic University of America Press.

- Eutropius. (2019). *Complete Works of Eutropius* (John Selby Watson, transl.). Delphi Classics.
- Evans, J.K. (1974). *Senatorial History and The Principate of Domitian*. Unpublished doctoral thesis, McMaster University Graduate Studies.
- Everitt, A. (2010). *Hadrian and the Triumph of Rome*. Random House Trade Paperbacks.
- Fraser, T. E. (2015). Domitia Longina: An Underestimated Augusta (c.53-126-8). *Ancient Society*, 45, 205–266.
- Frontinus. (2015). *Complete Works of Frontinus*. Delphi Ancient Classics.
- Heemstra, M. (2020). *The Fiscus Judaicus and the Parting of the Ways*. Mohr Siebeck Verlag.
- Herodian. (2020). *Complete Works of Herodian* (Edward C. Echols, transl.). Delphi Classics.
- Jones, B. (1974). Senatorial influence in the revolt of Saturninus. *Latomus*, 529–535.
- Jones, B. (1992). *The Emperor Domitian*. Routledge.
- Josephus. (2020). *Complete Works of Josephus* (William Whiston, transl.) Delphi Classics.
- Kleijn, G. D. (2009). C. Licinius Mucianus, Leader in time of crisis. *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 58(3), 311–324.
- Levick, B. (1999). *Tiberius The Politician*. Routledge.
- Malloch, S.J.V. (2015). Frontinus and Domitian: The Politics of the Strategemata. *Chiron*, 45, 77–100.
- Martial. (1947). *Martial: Epigrams I, Books I-VII* (Walter C. A. Kerr, transl.). William Heinemann and G. P. Putnam's Sons.
- Pettinger, A. (2012). *The Republic in Danger Drusus Libo and the Succession of Tiberius*. Oxford University Press.
- Philostratus. (1912). *The Life of Apollonius of Tyana II* (F. C. Conybeare, transl.). William Heinemann and G. P. Putnam's Sons.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

- Pleket, H. W. (1961). Domitian, the Senate and the Provinces. *Mnemosyne*, 14(4), 296–315.
- Pliny the Younger. (1969). *Panegyricus. English & Latin*. Harvard University Press.
- Pliny the Younger. (2006). *Pliny the Younger Complete Letters* (P.G.Walsh, transl.). Oxford University Press.
- Procopius. (2010). *The History of Procopius* (Richard Atweter, transl.) Forgotten Books.
- Rogers, R. S. (1960). A group of Domitianic treason-trials. *Classical Philology*, 55(1), 19–23.
- Saleh, J. H. (2019). Statistical reliability analysis for a most dangerous occupation: Roman Emperor. *Palgrave Communications*, 1–7.
- Schmitz, M. (2019). *Roman Conquests: The Danube Frontier*. Pen & Sword Books Limited.
- Smith, M. F. (1996). An Epicurean Priest from Apamea in Syria. *Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik*, 112, 120–130.
- Southern, P. (1997). *Domitian the Tragic Tyrant*. Routledge.
- Spinelli, T., & Gregori, G. L. (2019). (Un)-Damning Subplots: The Principate of Domitian between literary sources and Fresh material evidence. *Illinois Classical Studies*, 44(2), 242–267.
- Suetonius. (1959). *The Lives of the Caesars Volume 1* (John C. Rolfe, transl.). William Heinemann Ltd. and Harvard University Press.
- Suetonius. (1959). *The Lives of the Caesars. Volume II* (John C. Rolfe, transl.). William Heinemann Ltd. and Harvard University Press.
- Syme, R. (1978). Antonius Saturninus. *The Journal of Roman Studies*, 68,12–21.
- Syme, R. (1936). Flavian wars and frontiers. S.A.Cook, F.E.Adcock, & M.P.Charlesworth, *The Cambridge Ancient History XI* 131-188. Cambridge University Press.
- Syme, R. (1958). *Tacitus Volume I*. Clarendon Press.
- Tacitus. (1999). *Agricola and Germania* (A.R.Birley, transl.). Oxford University Press.

Waters, K. H. (1964). The character of Domitian. *Phoenix*, 18(1), 49–77.

Waters, K.H. (1969). Traianus Domitiani Continuator. *The American Journal of Philology*, 90(4), 385–405.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This article aims to illuminate the assassination of Domitian, who was the last of Flavian ruler. Although he was a capable administrator, his attempts to marginalize the Senate, whose influence had been waning since the introduction of the principate earned Domitian a lot of enemies. Domitian's rule was characterized by uprisings and conspiracies. He was successful in countering many betrayals but he did not escape the last one. This paper lists potential motives and culprits to explain the events that preceded the assassination. It also analyzes the events that took place after his assassination.

Method: This paper reviews the ancient and contemporary sources in a critical manner. As Domitian's rule was told by the hostile sources, the veracity of their accounts should be reviewed carefully. When these sources are cross-checked, the absurdity of some of their claims can be seen. Especially, this critical approach is necessary in finding the culprits of the assassination. The contributions of modern historians, who attempt to assess Domitian's reign in an objective way, therefore, are very valuable.

Findings: As a result of reviews of the sources, it is seen that Domitian encountered rebellions perpetrated by disaffected elite, who was not happy with Domitian's accession to the imperial throne. As soon as he came to the imperial power, the Senate members looked for potential candidates who could replace Domitian. The conspirators specifically chose dangerous times for the empire to unseat Domitian. In AD 82-83, when Domitian was waging war against the Chatti, they nominated his cousin for emperorship. In AD 89 when Domitian was at war on Danube front against the Dacians, the rebellion of Saturninus was encouraged. Due to their hatred for Domitian, the conspirators collaborated with the troublesome Chatti tribe.

Another circle of opposition was the Stoic party, whose goals were obstructionism and treason. Without a credible reason or offering an alternative, they were united against the principate. Domitian's disciplinary rule led the members of the party to subvert the state, despite the fact that Domitian demonstrated his conciliatory attitude to those members.

Stoic party collaborated with the Jewish group, which increased its influence during the reigns of Vespasian and Titus. Domitian's restrictions over this group caused them to join the opposition.

The Anatomy of The Assassination of Domitian

The opposition extended its reach to the palace. The parents of Domitian's heir apparents, Domitilla and Flavius Clemens, were punished due to their closeness to Jewish customs and atheism. This paper argues that the main reason of their punishment was their bid to the throne. When Domitian was eliminated, they would control their natural sons, Domitian's heir apparents.

Discussion and Conclusion: Domitian was murdered by the steward of the executed Flavius Clemens. This connection reveals that although Domitian managed to locate the leaders of the conspiracy in AD 96, their mid-level men in the palace carried out the assassination fearing that Domitian would expose them as traitors. After his death, his memory was obliterated. Many senators and senate leaning historians targeted his character and rule. Even his private life was subject to darkening rumors and slanders. Yet, he was a popular emperor among the Roman population and army. His death was avenged in a ruthless manner. Despite the fact that his successor Nerva was taken hostage in his imperial palace, this revolt did not cause a civil war. Even this event was an indicator how Domitian was successful in instilling discipline in the Roman administrator. Domitian's general, Trajan, who led his legion as soon as he heard the revolt of Saturninus to suppress it, succeeded Nerva, smoothly after the revolt of the Praetorians.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52035>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	07.07.2021	Submitted date
Kabul tarihi	31.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ulutaş, S. (2022). Sinemada Duygulama, Duygulanım ve Güç İlişkisi: “Yol Kenarı” Filmi İncelemesi. *Journal of History School*, 56, 402-434.

SİNEMADA DUYGULAM, DUYGULANIM VE GÜÇ İLİŞKİSİ: ‘YOL KENARI’ FİLMİ İNCELEMESİ**Selçuk ULUTAŞ¹****Öz**

Felsefede en genel anlamıyla etkileme ve etkilenme kapasitesi olarak tanımlanan güç; değiştirme ve eyleme geçirme gibi etkileri anlatmaktadır. Sanat eserlerinin alımlayıcılara uyguladığı güç ise antik çağlardan itibaren bilinen ve tartışılan bir olgudur. Sanat iki boyutta; öznelerin fenomenleri tanımlaması ve onlar ile ilgili sunulan gerçeklikleri hakiki olarak kabul etmesi veya onlar üzerine düşünmesi veya duygulanması noktasında güç uygulama potansiyeline sahiptir. Sanat, siyaset ve din ilişkisinin tarihsel süreçte görüldüğü her yerde sanat eserlerinin bir güç unsuru olarak belirlediği ve bu gücü uygulamak için bilinçli bir şekilde tasarlandıkları görülmektedir. Sanatın özerkleşmesi sonrasında sanat eserlerinin alımlayıcılara güç uygulamaya devam ettiği görülür. Bu çalışma sanat eserlerinin alımlayıcıların bedenlerine uyguladığı gücü duygulam ve duygulanım kavramları ekseninde incelemektedir. Duygulama kavramı alımlayıcı öznenin özneliliğinden bağımsız ortaya çıkarılmak istenen üretilmiş duyguları ve beden etkilenişlerini anlatmaktadır. Sanat bağlamında duygulanım kavramı ise eserde üretilen boşluklar ve belirsizlikler ile karşılaşan alımlayıcı öznenin yaşayacağı öznel duygularını anlatmaktadır. Duygulanımın açığa çıkması için gerçekleştirilen tasarımların alımlayıcı özneleri katılımcıya dönüştürdüğü ve bu sebeple daha demokratik bulunduğu da bilinmektedir. Bu durumda duygulam ve duygulanım sanatsal gücün farklı kategorilerde var edilmesini tanımlayan kavramlar olarak belirirler. Sinema sanatını alımlayıcıların bedenlerini en fazla etkileme kapasitesine sahip sanat dalı olarak tanımlamak mümkündür. Duyusal motor duruma hitap eden sinema filmlerinin pek çoğu duygulamlar üretirken tam tersi durumda kristalleşmiş imgelerin hâkim olduğu sinema filmlerinde ise alımlayıcı öznenin belleğiyle bağlantılı olan duygulanımların ortaya çıktığı kuramsal olarak ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın amacı sanat eserlerinin ve özelde sinema

¹ Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Görsel İletişim Tasarımı Ana Sanat Dalı, selcukulutas1980@gmail.com, orcid: 0000-0003-4804-0565

filmlerinin bir tasarım olarak gücü nasıl ürettiklerini teorik ortaya koymaktır. Bu teorik amaç ekseninde çalışmada literatür taraması yapılmıştır. Teorinin pratikle ilişkisiye çalışmada amaca yönelik örneklem metodu ile belirlenen, yönetmen Tayfun Pirselimoglu’nun ‘Yol Kenarı’ (2017) isimli filminin incelemesiyle gösterilmiştir. Film incelemesinde felsefi film çözümlemesi metodu kullanılmıştır. İncelemenin sonucunda filmin alımlayıcıya melez bir güç uyguladığı ve bir tasarım olarak açık yapıt özelliklerini taşıdığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Güç, Duygulam, Duygulanım, Açık Yapıt.

The Relationship of Affect, Affection and Power in Cinema: Review of the Movie ‘Yol Kenarı’

Abstract

Power which is described as the capacity of influencing and being influenced in philosophy in the most general sense explains the effects such as changing and operationalizing. The power which artworks apply to the receptors is a phenomenon that has been known and discussed since the ancient ages. In two dimensions, art has the potentials which enables subjects to define phenomenon and regard the realities about them as rightful or thinking on them or apply power at the point of affectivity. In everywhere in which the relationship between art, politics and religion has been observed throughout the process of history, the artworks emerge as an element of power and they are consciously designed in order to apply that aforementioned power. After the autonomation of art, it is observed that artworks keep on applying power to the receptors. This study analyzes the power which artworks apply to the bodies of the receptors from the perspective the concepts of affect and affection. The concept of affect defines the interaction between the body and produced emotions which are desired to reveal independent from the receptor subject. The concept of affection within the context of art explains the subjective emotions of the receptive subjects who encounter with the gaps in the produced work and uncertainties. It is known that the designs which are designed to reveal the affection transform receptive subjects into participants and they are regarded more democratic. In that case, affect and affection emerge as the concepts which define the generation of artistic power in various categories. It is highly possible to define the art of cinema as a branch of art with the highest capacity of influencing the bodies of the receptors. It is theoretically revealed that majority of the movies which appeal to the sensorimotor status produce the affections while affections related to the memory of the receptive subjects emerge in the movies with the dominance of crystalized images on the contrary. The objective of this study is to academically reveal the way which artworks and movies specifically produce power as a power of designing. In the sense of this theoretical purpose, the literature review was conducted for this study. As for the relationship between the theory and practice, the movie of Tayfun Pirselimoglu ‘Yol Kenarı (The Trackside)’ (2017) which was determined through the method of goal-oriented sampling was preferred. In the movie review, the philosophical film analysis

method was chosen. At the end of the review, it was revealed that the movie applied a hybrid power to the receptor and had the characteristics of an open work as a design.

Keywords: Cinema, Power, Affect, Affection, Open Work

GİRİŞ

Görüntüler, duyuşal bilişin alabileceği biçimlerden yalnızca biridir. Dokunma, duyma, koku alma ve tat alma duyuşlarımız da insan olarak deneyimlerimizi şekillendirmektedir. Hem Machiavelli hem de Nietzsche, insanı duyuşal yetenekleriyle dünya hakkında bilgi edinen biri olarak görüyordu. Bu düşünürlerin, dünyanın doğası hakkındaki tespitleri; duyuşlardan soyutlanmış saf akıldan gelen varlıkları hayal etmek yerine, çevreyi ve kaderi anlamamızın dünyevi ve bedensel temeline işaret etmektedir. Bu bakış açısı en genel anlamıyla ‘estetik’ olarak adlandırılmıştır. Çünkü Alexander Baumgarten terimi 1735'te felsefenin alanına dahil ettiğinde, duyuşlar aracılığıyla veya başka bir deyişle duyuşal biliş yoluyla algılanan şeyi anlatmayı amaçlamıştı. ‘Estetik’ teriminin bu anlayışı hem Machiavelli hem de Nietzsche'nin paylaştığı bir kavrayıştır. Aynı zamanda, bazı düşünürler estetiği güzellik ve / veya sanat çalışması olarak yorumlamaktadır. Bununla birlikte, Baumgarten'in tanımının özü tercih edilirse, güzelligi estetiğin merkezinin dışına itmek gerekmektedir çünkü onun estetik kavramı üzerine anlayışı, güzel olsun ya da olmasın her şeye ilişkin duyuşal algımızı vurgular. Baumgarten'in aydınlanma tanımı modern olarak görülür ve güzellik ile ahlak arasında geleneksel bağlantıyı kurmayan düşünür, dünyayı ve sanatı anlama sürecinde insan için duyuşallığın önemini vurgulamıştır. Estetiği modern anlamda kavramak güzelligi temel ilgi alanının dışına atmaya ve onu duyuşlar aracılığıyla kavrama biçimimiz olarak düşünmeye bizi zorlamaktadır (Vacano, 2006, s.2).

Dyuşlar vasıtasıyla dünya hakkında bilgi edinen insan için duyuşal düzeyde yaşanan karşılaşmaların bir etki oluşturduğu ve dolaylı olarak güç kavramına bağlandıkları bilinmektedir. Fiziki dünyadaki sıradan karşılaşmalar ile sanat arasında ise oldukça büyük bir fark söz konusudur. Özellikle ‘algısal sanatlar’ olarak tanımlanan eserlerin çoğunlukla diğer gündelik hayattaki karşılaşmalardan farklı bir etki düzeyine sahip olduğu düşüncesi bu çalışmada temel hareket noktalarından birisidir. Çalışmada bu sebeple sanatın ürettiği gücün çok kapsamlı ve çeşitli olan insan duyuşları ile bağlantısı ortaya konulmaktadır. Sanatın uyguladığı güç ontolojik olarak bilgiyle ilgili olup diğer karşılaşma biçimlerinden farklı olarak gösterdiği şeyler ile ilgili çarpıcı bir açığa çıkmayı sunmaktadır. Bu açığa çıkma sanatsal değerlerin ötesinde bilginin açığa çıkması olarak yorumlanır. Diğer bir ifade ile açığa çıkma sanat eserleriyle sunulan

bilginin kesinleştirilme çabasıdır. Çoğu sanat eseri bu nedenle alımlayıcısını özneleştirme üzere kurgulanan bir düzendir. Elbette bu özneleştirme diğer toplumsal kurumlarla da bağlantılıdır. Ancak alımlayıcının katılımı ile onların özneliliğinin ortaya çıkarılması da sanat eserlerinde üretilebilir. Sanat eseri ile sunulan bilginin kesinleştirilmesi durumunun tersine bilginin muğlak hale getirilerek çoğaltılmasıyla sağlanan bu katılım ile öznel yorum üreten diğer ifade ile sanat eserinde sunulan fenomen ile ilgili bilgi üretmeye teşvik edilen kişiye dönüşürler. Böylelikle eserdeki belirsizlik varoluşsal olarak bir dışı açılmayı sağlar ve eser sanatçısının sunduğu kesin olmayan bilgisi ile alımlayıcı öznelin zihinlerinde tamamlanır. Bu durumun sanat dünyasında pek çok örneği olduğu gibi sinemada özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında duygusal motor duruma hitap etmeyen filmlerle gerçekleştirildiği görülür. Dolayısıyla sanat ve sinema adına bu çalışmada sanatçıların konumlanabilecekleri iki farklı güç kategorisinden ve bunların biraradalığıyla ortaya çıkan melezlik üzerine düşünülmüştür.

Bu çalışmanın temel amacı güç kavramının sanatla ilişkisini kurarak duygulam ve duygulanım kavramları ekseninde sinemanın izleyiciler üzerindeki gücüyle ilgili sinematik tasarımların potansiyel konumlanma noktalarını belirlemektir. Bunun için çalışmada literatür taramasının yanında felsefi film çözümlemesi yöntemiyle bir adet örnek film incelenmiştir. Çözümleme için seçilen film, Tayfun Pirseliimoğlu’nun ‘Yol Kenarı’ (2017) isimli filmidir. Bu film amaca yönelik örneklem metodu ile belirlenmiştir. İnceleme sonucunda filmin bir tasarım olarak izleyici ile güç ilişkisini nasıl kurduğu ortaya konulmuştur.

Güç, Duygu ve Sanat

Güç kavramı Antik Yunan’da “Dynamis, Dynameis” kavramları ile tanımlanmaktadır. Bu kavramlar özetle güç, potansiyellik, kapasite anlamlarına gelirken Antik Yunan edebiyatında, kelime kişisel güce, ardından askeri güce gönderme yapar. Platon ise bir Dynamis’in önemini açıkça fiziksel bir yetenekten zihinsel bir yeteneğe taşır ve algılama teorisini (aisthesis) tanımlarken, algısal süreçte mevcut olan aktif ve pasif güçleri ayırt eder. Bu, Aristoteles’in önemli ölçüde geliştirdiği bir fikirdir. Genel olarak, Aristoteles için, aktif ve pasif güçler bir araya gelirse, bir faaliyet (energeia) veya en azından bir çeşit değişiklik ortaya çıkacaktır (Preus, 2015, s.135). Diğer taraftan batı felsefesinde en genel anlamda güç kavramı başkalarını, başka türlü yapmayacakları şeyi yapmaları için kişinin amaçlarına göre hareket etmeye zorlama yeteneği veya kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Bunnin & Yu, 2008, s.543).

Birincil anlamıyla güç kavramı bir şeyin olma kapasitesi ya da bir şeye neden olma kapasitesi olarak tanımlanabilir. Bir çeşit kapasite olarak tanımlanan bu metafizik güç kavramı, Platon'un bir şeyin gücünün etkileme veya etkilenme kapasitesi açısından değerlendirmesiyken, örneğin çok daha sonraki bir tarihte Nietzsche² için herhangi bir eylemle ifade edilen tanımlamasına kadar, az çok ilişkisel biçimler almıştır. Bir bedenin kapasiteleri, içinde var olduğu çevre tarafından belirleneceği için ilişkisel ve ilişkisel olmayan bir güç duygusu arasında mutlak bir ayırım yapmak mantıken mümkün görülmemektedir. Politik teori, insan failliğinin ürünü olan kurumsal veya kolektif organların kullandığı güçle ilgilidir. Örneğin Hanna Arendt gibi teorisyenler siyasi güce odaklanmışlardır. Diğer pek çok düşünür gücü, sosyal ilişkiler alanındaki görünümüyle, şiddet veya yaptırım ve iş birliğine dayalı ilişkileri içerecek şekilde tanımlar. Bu sebeple, birincil ve genel anlamıyla anlaşılan belirli bir ajanın gücü ile bir ajanın diğer ajanlar üzerinde uygulayabileceği güç arasında bir ayırım söz konusudur. Bir A tarafının eylemleri, başka bir B'nin olası eylemlerinin alanını değiştirmeyi başardığında, A'nın B üzerinde güç kullandığını söyleyebiliriz (Protevi, 2005, s.467).

Toplumsal özne için güç kavramı her ne kadar gündelik hayatta farklı şekillerde anlaşılabilir bile varoluşunun önemli parçasıdır. Tüm ilişkiler ağı insan için güç merkezlidir ve özneler etkiler ve etkilenirler. Sosyolojide özneleşme, özneleştirme ve öznellik kavramları ekseninde de bu meselenin tartışıldığı görülmektedir. Felsefi boyutta ise insan varoluşunun maddi özü güçle ilgilidir. Öznelerin anlam dünyaları ise gücün farklı boyutlarını ortaya çıkarır. Anlamaları üretenlerin güç ürettikleri de ifade edilebilir. Anlam üretiminde pek çok farklı güç odağından söz edilebilirken bunların arasında insanlık tarihinde en çok dikkat çekenlerden birisi de sanattır.

Sanat, tarihi süreçte her zaman güç kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Tarihte zaman zaman sanat yapan kişilerin özel güçleri olduğuna bile inanılmıştır. Sanatçılar şekilleri ve formları hayata geçirebilir, topraktan, kilden ve taştan canlılara benzeyen görüntüler ve nesnelere yaratabilirler. Üstelik pek çok tarihi dönemde sanatçıların yarattıkları imgeler ve nesnelere de güçlere sahip olarak görülmüştür. Ürettikleri eserlerin görünmeyen bir dünyayla iletişim kurmanın,

---

² Batı felsefesinde güç kavramını metinlerinde sıkça gördüğümüz düşünürlerden birisi de Friedrich Nietzsche'dir. Nietzsche için güç kavramı ayrıca anahtar niteliktedir ve pek çok başka bağlamın açıklanmasında bu kavrama yer verilmiştir. Düşünürün metinlerinde genellikle kuvvet anlamına gelen 'Kraft' (force) ve güç anlamına gelen 'Macht' (power) kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır ayrıca 'Macht' güç istenci olarak da diğer dillere çevrilmiştir. Nietzsche uzmanlarının perspektifinden bağlama bağlı olarak, her ikisi de makul bir şekilde güç veya kuvvet olarak çevrilebilir ve 'Kraft' enerji olarak da çevrilebilmektedir (Burnham, 2015, s.266).

insanların iyiliği ve eylemleri üzerinde etki yaratmanın vb yollarını sağladığı düşünülmüştür³. Bu yüzden hem sanatçılar hem de onların sanatsal ürünleri uygarlık öncesi ve sonrasını kapsayan uzun bir tarih boyunca büyümlü olarak kabul edilmiştir. Bugünün perspektifinden sanat olarak tanımlanan uygarlık öncesinde ve antik çağlara ait eserler doğaüstü ve olağanüstü güç nesnelere olarak kabul edilmişti. Görüntünün veya nesnenin bahsedilen bu görsel gücü çağlar boyunca iktidar sahipleri tarafından kendileri, istekleri veya dikteleri, başarıları ve yönetme hakları hakkında mesajlar vermek ve bunları iletmek için kullanılmıştır. Diğer taraftan bir iktidar unsuru olan sanat eserlerinin dışından sanatını kurulu bir iktidara karşı bir protesto aracı olarak kullanmak isteyenlerle de karşılaşmıştır (Sachant vd, 2016, s.233-235). Sanat, siyaset ve din ilişkisinin süregeldiği dönemlerden verilecek örnekler sanatın güç kavramıyla bağlantısı hakkında şüpheleri zihinlerden silecek türdendir. Bu ilişkinin sona erdiği ve sanatçının özerkliğe kavuştuğu tarihten günümüze kadar olan süreçte ise sanatın güç kavramıyla ilişkisi devam etmiştir. Örneğin Özdemir ve Koca'nın (2013, s.409-414) ifadesiyle Gerçeküstücüler bilinçaltına ulaşabilmek için farklı yöntemleri denemişlerdir. Modernizmle birlikte hemen her akım ve sanatçı alımlayıcılarını belli düzeylerde etkilemek için farklı estetik stratejiler üretmiştir.

Sanat ve güç arasındaki ilişki sanatsal imgelerin onları alımlayanları çeşitli farklı şekillerde etkileme kapasitesi ile ilgilidir. Sanatsal ürün bir A kişisi tarafından üretilen ve B kişinin karşılaştığı bir algılamadır. Sanatın etkisi ise bedenle ilgilidir. Bedenin bu algılamaya yaşadığı duygular (çoğunlukla) sanatçılar tarafından belirlenmiş duygulardır. Bir tür karşılaşma olarak sanat eseri ve bir bedenin ilişkisi gündelik hayattaki iki bedenin karşılaşmasından farklıdır. Gündelik hayatta iki beden karşılaştığında algılamalar ile ortaya çıkan duygular öznel duyguları işaret eder. Sanat eseri ile alımlayıcı bedenin karşılaşması ise ‘affect’ olarak tanımlanan ve Türkçeye duygulam⁴ olarak çevrilen öznel olmayan

³ Örneğin Platon'un mimemis kavramıyla bu gücü olumsuz olarak gördüğü, Aristoteles'in ise katharsis kavramıyla sanatsal gücü olumlulediği bilinmektedir.

⁴Affect kavramının Türkçeye çevrilisinde bir karmaşa söz konusudur. Bu karmaşa Goodchild'ın “Deleuze ve Guattari-Arzu Politikasına Giriş” isimli eserinin çevirisinde ortaya konulmuştur. Çevirmen Rahmi Ögdül karışıklığı şu şekilde açıklamaktadır. “Deleuze, *Spinoza Üstüne On Bir Ders* adlı yapıtının ilk bölümünde, Spinoza'nın "duygulam (affect) kavramını ortaya koyarken, bu kavramı ‘duygulanım’ (affection) kavramıyla birlikte ele alır. Bu iki kelimenin Latince kökenine inen Deleuze, Spinoza'nın *Etika* adlı yapıtında kullandığı ‘affectio’ ve affectus kelimelerinin gerek kavramsal düzeyde gerekse çeviri sırasında tamamen ayrı iki kavram olarak ele alınması gerektiğini özellikle vurgular. Deleuze'ün öngördüğü sorun Türkçede de kendini göstermiş, bu iki kavram farklı kaynaklarda kimi zaman birbirinin yerine, kimi zaman da aynı Türkçe karşılık kullanılarak çevrilmiştir. Çalışmada Spinoza'nın ‘affectus’ kavramının Fransızca ve İngilizce karşılığı olan ‘affect’ kelimesi ‘duygulam’ olarak, Spinoza'nın ‘affectio’ kavramının karşılığı olan ‘affection’ kelimesi ise ‘duygulanım’ şeklinde çevrilmiştir” (Goodchild, 2005, s.74). Ayrıca Deleuze ve

duygu türüne işaret etmektedir. Goodchild'ın (2005, s.336) tanımıyla 'affect' veya Türkçe çevirisi ile 'duygulam' kuvvet uygulama potansiyeli taşıyan duygudur. Bu duygu örneğin sanat eserini deneyimleyen alımlayıcı öznenin bilincinden ve öznelliğinden bağımsızdır. Bu sebeple duygulam öznenin önce üretilen saf duygu durumunu anlatırken bir taraftan da etkileme ya da etkilenme yeteneğini vurgulamaktadır.

Duygulam kavramının Deleuze ve Guattari tarafından *Felsefe Nedir?* isimli eserlerinde önemli ölçüde açıklandığı ve kavramın sanatla ilişkisi kurulurken yanında sıkça 'algılam' olarak tanımlanan diğer kavramın kullanıldığı görülmektedir. Bu önemli eserde yazarlar tarafından 'algılam ve duygulam' kavramları doğrudan öznelere ilgili olan duygulanım ve algılamadan farklı bir yere konumlandırılır. Ayrıca bunlar sanatsal ürünlerin estetik bağlamında ortaya çıkardığı güçleri olarak tanımlanmıştır. Sanat eserlerinde evrene ait fenomenler sanatçılar tarafından farklı kompozisyon düzlemlerinde düzenlenir. Bu düzenleme sonrasında sanat eseri ile üretilen algılam ve duygulamlar, duygulanım ve algıları aşarak bir varlığa dönüşürler. Deleuze ve Guattari algılam ve duygulamı sanatın düşünme tarzı olarak gösterirler (1993, s.30-120). Bu sebeple herkesin karşılaştığı sıradan fenomenler bile sanat eserlerinde bir sanatçının zihninde algılama ve duygulama dönüşerek kendisini algılayanlara güç uygulamaktadır. Her evde olabilecek basit bir vazo ve bir demet çiçek bir sanatçının resminde, her gün önünden geçtiğimiz yaşlı adam bir kısa filmde, gündelik hayatta algılamadığımız veya bizleri hiçbir şekilde duygulandırmayan diğer fenomenlerde bir şekilde farklı sanatlarda yer aldıklarında öncelikle artık varoluşlarındaki sıradanlığı aşarak görülebilen bir algılama dönüşürler. Bu algılamalar ise artık kendisi ile karşılaşan öznelere potansiyel olarak güç uygulama yetisine sahiptir.

Sanat vasıtasıyla, duyguların zamansal ve coğrafi kökenlerinden ayrılabilmesini ve bağımsız varlıklar haline gelebileceğini fark edebiliriz. Deleuze'e göre, sanatın, farklı duygulamalar üreterek, mimetik olmayan yollarla anımsatma ve sorgulama için maddi bir kapasitesi vardır. Öncelikle, sanat yeni öznelik paradigmaları üretir. Bunun anlamı, sanatın sosyal, dilsel, algısal, ekonomik, kavramsal ve tarihsel olarak yeni bağlantıların ve kombinasyonların kurulabileceği koşulları yaratma potansiyeline sahip olmasıdır. Bu şekilde, Deleuze ve Guattari'ye göre sanat, alımlayıcıyı farklı düşünmeye, yeniden hissetmeye teşvik eder ve tahmin edilemeyen şekillerde etkilere maruz bırakır.

Guattari'nin *Felsefe Nedir* isimli kitabında da 'affect' 'duygulam' olarak çevrilmiştir. Diğer taraftan pek çok felsefe sözlüğünde de iki kavram arasındaki ayrım çalışmada araştırılmış ve tüm bunların sonucunda "affect" kavramının çevirisi bu çalışmada da 'duygulam' olarak yapılmıştır.

Dolayısıyla, yeni algılamalar ve duygulamalar üreten sanat, değişimin 'duygusal sistemi' olarak tanımlanmaktadır (Akt. Parr, s.2010). Güç ve sanat arasındaki ilişkide kilit kavramlardan birisi de değişimdir. Değişim en basit düzeyde bir sanat eseri karşısında refleksif bir tepki veren kişinin bedenindeki değişimden başlayarak öznelerin fenomenleri tanımlamaları noktasındaki yeni öznellikleri keşfetmelerine kadar uzanan bir süreci tanımlar. Bu süreç için formüller üretmek mümkün değildir. Diğer ifade ile bir sanat eseri uyguladığı güçle öznelerin beden ve zihinlerinde değişim oluşturması olası bir nesne olsa bile öznelerin eserler karşısındaki etkilenişlerini belirlemek oldukça zordur. Bunun belirlenmesi için kapsamlı araştırmalar yapılması gerekmektedir. Bu sebeple bu çalışma alımlayıcının yaşadığı duyguları tespit etmekten ziyade üretim aşamasında alımlayıcıya uygulanan güç ve olası sonuçları ile ilgilidir. Nitekim tüm sanatsal üretimde göstergelerin seçilmesi ve yerleştirilmesi işlemlerinden diğer biçimsel tüm işlemler uygulanacak güç ile ilgilidir.

Duygulam kavramının sanat alanındaki en önemli tanımları ve belirlenen çerçevesi şüphesiz ki Deleuze ve Guattari'ye aittir. Lakin Massumi de sanat bağlamında duygulam kavramı hakkında düşünen ve sanatın gücü açısından okuyucuyu da düşündüren isimlerden birisi olarak karşımıza çıkar. Massumi için duygulam, görsel metaforun dikkatli kullanılması koşuluyla, sanal bir bakış açısıdır. Düşünür ayrıca duygulamın sinestetik⁵ olduğunu ve duyuların birbirine katılımını ima eder. Sinestetik oluş bir canlının potansiyel etkileşimlerinin ölçüsü, bir duygusal modun etkilerini diğerinin etkilerine dönüştürme yeteneği olarak tanımlanır. Düşünüre göre duygulamaların bir bedende ortaya çıkması için gerçek bağlantı işlevlerini yerine getiren biçimlendirilmiş, nitelikli, konumlanmış algılar ve bilişlere ihtiyaç vardır (2002, s.35-39). Düşünürün burada kurduğu sinestezi bağlantısı sanat eserinde yaratılan bir durumların alımlayıcı bedenlerde farklı boyutlar ile ortaya çıkabilecek olmasıdır. Bu noktada sinesteziyi yaratan uyarıcı olarak sanat eserinin tasarlanmış bir nesne olduğu unutulmamalıdır. Bu tasarımlar sanatçı tarafından belli düzeylerde güç nesnelere yaratmak için yapılmaktadır. Aslında sanat eserlerine büyümlü bir nesne gözüyle bakmaktan ziyade belli vurgular ve belirginleştirmeler perspektifinden bakıldığında olay daha anlaşılır hale gelecektir. Sanat eserleri birer imgelem olarak evrensel olanın tekil örnekleri üzerine düşünür. Bu düşünüş çerçevesinde sanatsal göstergeler ile tekilleri yeniden yaratır. Bu yeniden yaratma meselesi en temelde gösterilen

---

⁵ Görsel mesajlar, yalnızca renk ve şekilleri aracılığıyla tam olarak iletilebilir, bu da sırayla kinestetik ve sinestetik tepkileri uyandırır. Ortamları ne olursa olsun, mesajlar genellikle adlandırılmayan duygularla yankılanır. Özneler mesajları tam olarak kavrayamazlar bile aralarında ayırım yapma arzusu bedensel bir etki üretir (Scharfstein, 2009, s.6).

fenomenlerin anlamlarının belirlenmesiyle de ilgilidir. Böylelikle anlamların belirlenmesi noktasında algılam ve duygulamanın etki düzeyleri ve uygulanan gücün çerçevesi ortaya çıkar. Tüm sanat eserleri aynı düzeyde güç uygulama kapasitesine sahip değildir. Bu kapasiteyi belirleyen iki temel faktörden söz edebiliriz. Bunlardan ilki sanatçının bilinçli tercihleri ile uygulayacağı gücü belirlemesi ile ilgilidir. Örneğin aşağıda detaylandırılacak olan açık yapıtlarda bu gücün bilinçli olarak yoğunlaştırılmadığı ifade edilecektir. Diğer taraftan sanat eserinin uyguladığı güç toplumsal iktidar ve toplumsal kurumlarla da bağlantılıdır. Bu sebeple bir büyümlü nesne olarak düşünmek yerine eserlerin gücünü çok fazla parametre ile sağladığı fikrinin benimsenmesi bu çalışmada önerilmektedir.

Günümüzde ‘Affect Teorisi’ olarak tanımlanan alanda duygulamanın sosyal ve psikolojik boyutları üzerine çalışan pek çok araştırmacı da görsel-işitsel medya ile duygusal ağlar arasındaki ilişkiyi açıklamaya uğraşmaktadır. Araştırmalar, romantik bir mutlu sona yönelik kısa veya yoğun duyguların, bir korku filmi ile yaşanan ruh hallerinin; bir aksiyon sahnesinde patlamalara verilen refleks benzeri tepkilerin, aynı zamanda özdeşleşme, sempati ve arzunun yanı sıra politik ya da ideolojik kaygıların nasıl ortaya çıktığı ve bunların boyutlarıyla ilgilidir (Angerer, 2014, s.6). Duygulama, en temel düzeyde bir bedende dinamik bir ifade üreterek bedenin potansiyel yörüngelerini değiştirmeye muktedir olan bir yoğunluk olarak tanımlanır. Bu durumun özellikle medya ve sanat alanlarında etkinin nasıl sunulacağını teknik özellikleri yani biçim ve medyum ile ilgili tekniği ilgilendiren bir ekran efektinden farklı olduğu ifade edilmelidir. Duygulama gerek toplumla ilgili çalışmalarda gerekse sanat alanında eylemleri harekete geçiren yoğun ‘güç’ olarak tanımlanmıştır. Sanat ve duygulama ile ilgili açıklamalarında Deleuze, imgelerin belirli bir olası bir duyuma, duyuya veya fikir niteliğini nasıl taşıdığını vurgulamıştır. Deleuze bu düşünceyle görüntünün içinde çeşitli şekillerde uygulanabilecek belirli bir değer taşıdığını kastetmektedir. Deleuze’ün sinema kitaplarında duygulama kavramını kullanması, Spinoza’nın bir düşünce tarzı olarak duygulama kavramına ilişkin tartışmasını genişletmektedir. “Spinozist duygulama, bir kişinin bedenlerin hareketi yoluyla çıkarılabileceği bilgi türlerini ve bu hareket aracılığıyla, her bir bedenin boyutlarını değiştiren etkileşim ve karşılaşmaların nasıl gerçekleştiğini ifade eder”. Düşünür Spinozist duygulama kavramını; hareket, bilgi ve bilginin getirdiği algısal güç kiplerine müdahale olarak kullanır. Deleuze’ün sinematik bir görüntünün terimlerini standart bilişsel veya psikolojik temelli ekran kuramından farklı bir şekilde kullandığı görülür. Colman’a göre duygulama kavramının temelleri Deleuze’ün Foucaultcu iktidar ilişkileri değerlendirmesiyle daha anlaşılabilir hale gelir (Akt. Colman, 2011, s.79-88).

İktidar ilişkileri ve güç kavramı üzerine literatürde önemli bir yere sahip olan Foucault 'Güç nedir ve nereden gelir?' ve 'Nasıl uygulanır?' sorusunu sormaktadır. Düşünür bir gücün, kendisini ilişkili olduğu diğer güçleri etkileme, diğer kuvvetlerden etkilenme gücüyle tanımladığını söyler ve bir güç uygulamasının bir duygulam olarak ortaya çıktığını ifade eder. Foucault için güç ilişkileri, tekillikler diğer ifade ile duygulamalar belirleyen birden çok parametrenin ilişkisidir. Bu ilişkilerin gerçekleşmesi ile sağlanan şey sabitleme ve katmanlaştırma olarak bir toplumsal entegrasyondur. Bahsi geçen entegrasyon bir genel kuvvet çizgisinin izlenmesinden, belirli özelliklerin birleştirilmesinden, hizalanmasından ve homojenleştirilmesinden, bunların seri halinde yerleştirilmesinden ve yakınsamasından oluşan bir işlemi tanımlar. Her biri belirli ilişkilerle veya belirli noktalarla bir yakınlığa sahip olan çok sayıda yerel ve kısmi entegrasyondan söz edilebilir. Bütünleştirici (entegre edici) faktörler veya tabakalaşmanın araçları kurumları oluşturur. Bu kurumları tek başına Devlet ile açıklamak mümkün değildir. Toplumsal kurumlar olarak aile, din, üretim ilişkileri, pazar yeri, ahlak ve sanatın kendisi entegre edici kurumlardır. Sanat da dahil olmak üzere duygulamalar üreten kurumlar toplumsal bir işlevin parçası olarak gücü açıklanamayan sabitleştirici pratikler veya mekanizmalarıdır (Akt. Deleuze, 1988, s.75). Görüldüğü üzere Foucault sanatı özneler üzerinde özneleştirici bir güce sahip devlet, aile vb toplumsal kurumlar arasında görmektedir. Bu gücü açıklamak ve formüllere sığdırmak mümkün olmasa bile Foucault'un düşünceleri ekseninde sanatın etkileme, sabitleme ve değiştirme kapasitesi olduğu ifade edilmelidir. Elbette sanatın bu gücü diğer kurumlarla kurduğu ilişki ile ilgilidir. Örneğin din ile sanat arasındaki kadim ilişki sanatın toplumsal düzenin sağlanması ve öznelerin topluma entegre edilmesindeki etkisi bağlamında dikkat çekicidir. Bu bağlamda bir iktidar pratiği olarak sanatın toplumsal yaşamdaki var oluşu güzelin ve beğenin ötesinde algılanmaktadır. Diğer iktidar pratiklerinden bağımlı koparan sanat ise günümüzde direniş bağlamında bir güç unsuru olarak da görülmektedir.

Sanatı iktidar ilişkilerinin bir parçası olarak algılamak onu hegemonik ve öğretici bir güç olarak görmek değildir. Nitekim Foucault'a benzer düşünceler taşıyan Guattari'ye göre, "entelektüellerin ve sanatçıların kimseye öğretecek hiçbir şeyi yoktur". Sanatsal teknikler, tarzlar ve biçimlerden oluşan kurumsal yapıların iş birliğine rağmen, Guattari yine de sanatın otonom, değişim gerçekleştirecek bir gücü koruduğunu ve ortaya çıkmış olabileceği sosyal grubu değiştirebilecek bir güç olduğunu savunur. Farklı estetik sanat biçimleriyle sağlanan yaratıcılık, bir eylem gücü olarak işlev gören şeydir. Toplumlar ve bireyler, düşüncelerini oluşturmalarına yardımcı olmak ve farklı bilgi, tarih ve anı sistemlerine erişim sağlamak için sanata ihtiyaç duyarlar. Elbette, sanat her

türden siyasi çıkarların hizmetine de sunulabilir ve birçok toplumda ayrıcalıklı bir bütün olarak görülse bile her türden sanat eseri, henüz başka söylemlerle ifade edilemeyen belirli bir koşulun paradigmatik değerlendirmesini sunar. Tüm bunların yanında sanat, hegemonik bir rol oynamak için biçilmiş kaftan değildir, ancak onun güçleri diğer dispozitiflerle (ekonomik, sosyal, politik, kültürel) ve hem daha kötüsü için diğer tekniklerle birlikte hem de çatalanmaları ve özneliği mümkün kılan deneyleri daha iyi hale getirmek için birleştirilebilir. Guattari'ye göre, sanatsal teknikler özneleştirme süreçlerinde gittikçe daha önemli bir rol oynuyor gibi görünüyorsa, öznellikler yaratmak için de seferber edilmelidir (akt. Colman, 2008, s.66). Görüldüğü gibi Foucault ve Guattari sanatı bir güç unsuru olarak değerlendirirken onun özne üzerinde güç uygulayan diğer kurumlarla ilişkisini de vurgulamaktadır. Sanatın gücü bu açıdan duygusal yetenekleriyle dünya hakkında bilgi edinen insan için diğer toplumsal kurumlar tarafından üretilen duygulamaları pekiştirmesi bağlamında ve alternatif duygulamalar üretmek bağlamında değerlendirilebilir.

Sanatsal Anlamın İnşasında Güç tercihleri

Sanat ve güç arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi 'anlam' kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple fenomenlerin hem gündelik hayattaki hem de sanat eserlerindeki anlamlarının nasıl üretildiği ve kabullenildiğine ilişkin düşünmek gerekmektedir. Nietzsche bir fenomenin anlamını; onu kullanan, sahiplenen ve egemenliğine alan güçle ilgili görmektedir. Düşünüre göre fenomenler anlamlarını bir güçle kazanan ve kendilerini semptomlarla gösteren göstergelerdir. Burada görünüş ve öz ikililiği üzerine düşünen Nietzsche bilimsel neden sonuç ilişkisi yerine görüntü ve anlam bağlantılaşmasını önerir. Bu anlamda her kuvvet bir gerçekliğin sahiplenilerek kullanılmasını ifade eder. Aynı nesne veya fenomen onu sahiplenen kuvvetle birlikte ona bağlı olarak anlam değiştirir. Bu yüzden her boyun eğdirme veya egemenlik Nietzsche için yepyeni bir yorumdur (2010, s.5). Bu meseleyi biyolojik insandan kültürel insana geçiş aşamasında nesnelere bilgi yükleyen ilk insanla anlatmaya başlamak mümkündür. Bilgi yorumdur ve insan tarafından üretilir. Bu sebeple nesnelere dünyadaki bilgiye bağlı olarak ortaya çıkan anlamlar da birer yorum olarak tanımlanır. İlk kez bir nesneyi kesici oluşu için hayvanlardan korunmak için kullanan insan ile günümüzde nesnelere ve fenomenleri tanımlayan insan arasında benzerlikler olmasına rağmen bilginin ya da diğer ifade ile anlam ve yorumların sürekli değişiyor olması toplumsal ve iletişimsel yeni bir boyutun ortaya çıkması ile ilgilidir. Anlam ve yorum fiziki dünyanın fenomenlerinin tanımlanmasında öznelere çoğu zaman aktarılır ve onların özneleştirilmesinde anahtar rol oynar.

Anlamı belirleyen kişi kaba hatları ile iktidar sahibi olarak tanımlanabilir. Fenomenlerin anlamları kültürel insan için sosyolojik bağlamla ve kurumlarla ilişkilidir. Din, ahlak, eğitim, aile, bilim, sanat ve medya gibi kurumlar sürekli olarak fenomenleri tanımlayarak özneleri bu tanımlar etrafında bir araya getirmeye uğraşmaktadır. Modernite sonrasında ise öznelerin fenomenlerin anlamlarına ilişkin alternatif kaynakları bilim, felsefe ve din ile siyasetten kısmen bağlarını koparan sanat olmuştur.

Sanatsal anlam meselesi kuramcılar tarafından en çok tartışılan konular arasındadır. Bu çalışma için temel önemi ise pek çok duygulanımın anlamla bağlantılı olmasında yatar. Sanat eserleri teorikte alımlayıcılar tarafından potansiyel olarak sınırsız şekilde yorumlanabilir. Ancak bu noktada sanatçının üretimi ve alımlayıcı arasında bir güç ilişkisinin başladığı unutulmamalıdır. Alımlayıcı için sıradan nesnelere anlamlandırmak ve yorumlamakla sanat eserlerini yorumlamak arasında sanat eserlerinin tasarlanmış birer imge olması nedeniyle oldukça büyük bir fark vardır. Anlam ve yorum ilişkisini sanat eserleri bağlamında düşünmek adına en önemli referanslardan birisi olan Umberto Eco bu konuya *Açık Yapıt* isimli eserinde yer verir.

Sanat eseri ile onu yorumlayan alımlayıcı özne arasındaki yeni bir ilişkiden söz eden Eco ‘açık yapıt’ tanımlaması ile bu yeni ilişkiyi çerçeveslendirirken bir taraftan da yoruma kapatılan eserlerin varoluşlarını ortaya koymak istemektedir. Sanat eserleri Eco’nun tanımıyla nesnel verilerdir. Fakat bu nesnel verinin algılanmasında ve estetik bir hazza ulaşılmasında şüphesiz ki alımlayıcı öznenin yorumları da devrededir. Bahsedilen alımlayıcı yorumları ile bir eserin açık yapıt oluşu veya Eco’nun ifadesiyle eserin açılışı ise aynı şey değildir. Gerçek anlamda açık yapıt olarak üretilmeyen yani özellikle üreticisi tarafından alımlayan kişilerin farklı perspektiflerden yorumlar üretmesini amaçlamayan eserler düşünürre göre çeşitli teknikler ve varoluşu itibarıyla kapalıdır. Her ne kadar öznelerin yorum yapma konusunda bir özgürlükleri bulunsun bile kapalı eserler izleyiciye bir bakış açısından meselelere bakma noktasında güç uygulamaktadır. Sanat tarihinde düşünürün ifadesiyle eserin açılışı ve gerçek anlamda bir açık yapıt 19. yüzyılın ikinci yarısında simgecilikle görünür olmaya başlar. Mallarme ve Verlaine gibi şairlerin şiirleri ile birlikte pek çok sanatçı bilinçli olarak yoruma açık yapıtları üretmeye başlarlar (1992, s.12-28). Taburoğlu’nun açıklamasıyla açık yapıt, alımlayıcının çoklu okuma yapmasına izin veren ve böylece yazarın dahi bilemeyeceği, üretilirken alımlayıcı herhangi bir şeyi düşünsün diye niyet edilmeyen, yorumlamaların potansiyel olarak sınırsız bir şekilde gerçekleştirilebilmesi adına üretilen eserleri tanımlar (2013, s.146). Açık yapıt özünde bir tavır olarak gönderici (sanatçı) ve edilgen bir alımlayıcıyı yaratan klasik iletişim modelinin karşısında alımlayıcıya özgürlük sunan başka bir şema

olarak ortaya çıkar. Bu durum aslında bir çeşit katımlı sanatı da ortaya çıkarmaktadır. Alımlayıcının anlamsal süreçlerine dahil olduğu ve boşlukları doldurmak için öznel yorumlarla katılım sağladığı bir eseri tanımlamaktadır (Bourriaud, 2005, s.139).

Eco, çağdaş görsel sanatlarda alımlayıcının kişisel katılımına doğru daha fazla bir kayma tespit etmiştir. Bu durum daha büyük bir belirsizlik derecesinin yaratılması ile ilişkilidir. Eco⁶ *'The Open Work'*⁷ isimli eserini yayımladığında sanat dünyasında soyut dışavurumculuk gibi gelişmelerin hâkim olduğu görülür. Bu akımlarla birlikte temsil ve anlam konusundaki geleneksel görüşlerin sorgulanması gerektiğini düşünen Eco, alımlayıcının anlam bulmak için daha çok çalışmasını, diğer taraftan yorumlayıcı bir özelliğin daha fazla gelişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir sanat eseri için söz konusu olan açıklıkla ne demek istediğini tanımlamaya yardımcı olmak amacıyla Eco, eser ve bilgi ilişkisini incelemek adına matematiksel bilgi teorisi biliminden faydalanır. Burada düşünürün bilgiyi anlam veya mesajdan farklı bir şey olarak gördüğünü not etmek önemlidir. Bir medya veya sanatsal ürünle sunulan mesajda yer alan bilgi miktarının, okuyucunun mesajın içeriğini henüz almadan önce bilme olasılığına bağlı olduğunu öne süren düşünür, bir mesajın içerdiği bilgi miktarının mesajın olasılığı veya tahmin edilebilirliği ile ters orantılı olduğunu vurgular. Eco'ya göre çağdaş sanat son derece öngörülemezdir çünkü yerleşik semiyotik gelenekleri ve kuralları göz ardı eder. Eco, çağdaş sanatın radikal doğası gereği daha fazla anlam içermese de çok daha fazla miktarda bilgi içerdiğini savunmuştur. Bunun sebebi ise daha belirgin anlamlar taşıyan eserlerin daha az bilgi taşımasıyla bağlantılandırılır. Tanımlanmış bir dizi işarete ait olan ve

---

⁶ Deleuze, *Fark ve Tekrar* isimli eserinde bir dipnotta Eco ve onun 'açık yapıt' kavramından söz eder. Fakat Deleuze'ün fikirleri Eco perspektifinden belli noktalarda ayrılmaktadır. Eco'nun açık yapıt tanımlamasıyla amacı, sanatta organik bir açık sistem fikrini inşa etmektir; Deleuze'ün amacı ise birlik içermeyen, yalnızca çokluk içeren bir sistem fikrini inşa etmektir. Eco sanat eserini bir sistem, yapı veya düzen olarak tanımlarken Deleuze, dizisellik fikrini düzenliliğe karşı koyar. Düzenlilik, dizide her yerde bir ve aynı olan bir kurala göre oluşturulmuş bir dizi anlamına gelir. Sanatla ilgili olarak, açık dizisellik ilkesi, bir sanat eserinin dizisel doğası nedeniyle organik bir bütün veya bütünlük oluşturmayan, zorunlu olarak bağlantılı olmayan ilkeler dizisi olduğu anlamına gelir. Modern sanat eseri de belirli birleştirici kurallara göre dünyayı başka bir ortama dönüştürmez. Bu şekilde eser ne inorganiktir ne de gerçekliğin bir temsilidir. Deleuze, daha işin başında, on yedinci yüzyıldan beri estetikte geçerli olan organikçilik idealinden ve model yapıdan vazgeçer. Tüm bu farklılıklar Kovacs tarafından bir felsefi nüans olarak değerlendirilmektedir. Eco ve Deleuze'ün sanat yapıtı ve yorumlama ilişkisi çerçevesinde fikirlerinde farklılıklar olsa bile e bu çalışmanın temel iddiasını çürütecek güçlü bir argüman bulunmamaktadır (Akt. Kovacs, s.2010). Böylelikle çalışmada Eco'nun açık yapıt kavramı ile Deleuze'ün kristalleşme veya yoruma açılmayla ilgili ürettiği kavramlar ve fikirlerinin bir arada kullanılmasının sanat ve güç ilişkisi bağlamında sorunlu olmadığı hatta katkı sağladığı düşünülmüştür.

⁷ Türkçeye *Açık Yapıt* olarak çevrilen eser.

anlamını öğrendiğimiz sembolik işaretlerin aksine, soyut işaretlerin yorumlanması gerektiğini düşünen Eco açık yapıtlarda önceden belirlenmiş anlamların veya yorumların olmadığı fakat daha fazla bilgi sayesinde alımlayıcının çabasıyla sınırsız düzeyde yorum ve anlama ulaşılabileceğini ifade eder (Crow, 2011, s.164-168).

Görsel 1. Andreas Banderas, *Untitled Collages*. Crow'a göre açık yapıt özellikleri taşıyan bir eser. Eser geleneksel okumalardan kaçınan öngörülemeyen bir dizi işaretle kendi ipuçlarını bulmaya davet ediyor (2011, s.176).

Eco'un ifadesiyle yoruma açıklık ile çağdaş sanatın programatik açıklığı arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık alımlayıcı öznedeki anlamlama ile ilgili çalışmalarla ortaya konulabilirken sanat eserinin varoluşu hakkında üretilen düşünceler açıklık ve açık yapıt arasındaki farkın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda sanat eserlerinin özneler üzerinde uyguladığı gücün nasıl sonuçlar üreteceğini tahmin etmek mümkün değilken sanatçının kasıtlı imgeleri ile ne yapmaya çalıştığını anlamak mümkündür. Her sanat eseri belli düzeyde yorumsal bir açıklığı barındırır fakat sanat tarihindeki pek çok sanatçı bu yorumlamayı ve ifade ettiklerinin dışında farklı yorumların üretilmesini engellemek için bir çaba sarf ederler. Bu çaba sanatçıların göstergeleri sanatsal anlamda düzenlemesi ve anlam yaratım süreçlerini belli oranda kontrol etmesi ile ilgilidir. Sanat eserinin dışındaki başka yapılarda bu sürece dahil olur. Örneğin esere verilen isim, manifestolar, sanatçının kimliği ve söylemleri ve eserlerin gösterildikleri yer vb tüm bu anlam sisteminin parçasıdır. Dolayısıyla bu noktada iki tür sanat eserinden söz etmek gerekir. Mümkün olduğunca kendi perspektifini, düşünce ve duygularını alımlayıcıya aktarmak için üretilen kasıtlı imgeler olarak sanat eserleri bunlardan ilkidir. Bu eserler hiçbir şekilde yorumlanamaz denilmesi hatalı olacaktır ancak sanatçı eseri diğer perspektiflere ve yorumlara kapatmaya uğraşır. Burada sanatçının eserle bir

güç uyguladığı çok aşikardır. Güç uygulamayı özetle sanatçı ve alımlayıcı özne arasında bir mücadele olarak da okumak mümkündür. Diğer bir ifade ile bu tür sanat eserlerinde ontolojik olarak bilgi az ve tek yönlüdür. İkinci tür sanat eserleri ise bilinçli bir şekilde alımlayıcı öznenin yorumlar üretebilmesi için yaratılan kasıtlı imgeleri gösterir. Burada anlamsal süreçlere sanatçıların alımlayıcıları dahil etme gibi bir tutumları söz konusudur. Kristalleşmiş imgeler olarak çok perspektifli bir okumaya müsait olan bu eserlerin de belli oranda güç uyguladığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda bu tür eserlerde bilgi daha fazladır. Bilginin fazla olması potansiyel olarak alımlayıcıların yorumlarının da fazla olması anlamına gelir. Diğer taraftan daha fazla yorumun mümkün hale getirilmesi kristalleşme kavramından da anlaşılacağı üzere sanatçıların ürettiği bilinçli belirsizlikle ilgilidir. Kristalize edilmiş imgelerin uyguladığı güçte alımlayıcının katılımının fazla olması onu pek çok bağlamda daha demokratik bir alımlama biçimi olarak görmemize neden olur.

Tüm bunların ışığında anlam ve yorum bağlamında alımlayıcının bedeninin etkileişlerinde de değişim söz konusu olacaktır. Kapalı metinler⁸ olarak tanımlanacak eserlerde anlam büyük orada belirlenen bir duygulanıyı yaratacaktır. Açık metinlerin⁹ ise öznel yorum ve anlamlardan dolayı yine öznel olan duygulanım üretme potansiyeli söz konusudur. Bu durumda sanat ve güç ilişkisinin açık yapıtlarda farklılaştığını söylemek mümkündür. Açık yapıtlar için genel ifade ile sanatçının fenomeni tartışmaya açtığı ve alımlayıcıya o fenomenle ilgili tek bir gerçekliği sunmak ve fenomeni tanımlamak yerine onu kendi belleği ve özneliği ile düşünmeye sevk ettiği ifade edilebilir. Farklı sanatlarda farklı şekillerde tezahür edebilecek bu durum sinema bağlamında aşağıda incelenmektedir.

Sinemada Duygulanım ve Duygulanımın Varoluşu

İnsan zihni Bergsoncu bir perspektiften evreni fotoğraf karelerinin bir bileşimi olarak algılamaktadır. Sinemanın varoluşu ise fotoğrafın tek kare olan sabit görüntüsünün yerine hareket ve zaman bloklarının geçmesi ile ilgilidir. Bu sebeple fiziki dünyadaki gerçeğe son derece yakın bir sanat olarak varolan sinema

---

⁸ Umberto Eco tarafından tekil veya oldukça sınırlı anlam aralığına sahip bir metin türüne atıfta bulunulan terim (Danesi, 2000, s.52).

⁹ Eco'nun iddiasına göre açık yapıt, genellikle ortalama bir okuyucuyu varsayan kapalı çalışmadan farklı olarak belirli bir okuyucu türü gerektirir. Örneğin James Joyce'un (1882-1941) açık bir yapıt olan *Finnegans Wake*'ini okumak, anlamı konusunda kendi kararını verebilen bir okuyucu tipini gerektirir (Danesi, 2000, s.163).

yönetmenler tarafından tasarlanan ve kontrol edilebilen bir etkiyi de ortaya çıkarmaktadır (Koca, 2020, s.263). Hareket ve zaman bloklarının ise kullanımlarına bağlı olarak yaratacakları güç birbirlerinden farklıdır. Sinema anlatılarını geliştirirken, ilkel toplumların ritüellerini oluşturduğu gibi masal ritüelleri ve dansın kullandığı yöntemleri kullanır. Bir diğer taraftan da karanlık bir ortamda bireyin özdeşleşmesi, bellekleri ile ilişkiye girmesi veya katharsis gibi öğelerle Dionysoscu bir sanat dalı olarak görülür (Aytaş, 2019, s.157). Dionysoscu bir sanat olarak sinema ve duygu arasındaki ilişki de oldukça güçlüdür. Bu çalışmada ise sinemanın ürettiği iki farklı duygudan söz edilmektedir.

Deleuze'e göre yönetmenler, ressamalar, mimarlar, müzisyenler ve diğer tüm sanatçılarla filozofların hepsinin ortak yönü özünde düşünür olmalarıdır. Sanatçılar ile filozoflar arasındaki fark ise filozofların kavramlar yaratmaları, sanatçıların ise daha ziyade belirli bir ortama özgü olan "algılamalar" ve "duygulamalar" yaratmalarıdır. Deleuze, her sanat dalının algılam ve duygulamaları yaratırken, kendine has özellikleri ile bunu gerçekleştirdiğini ifade eder. Örneğin resim sanatı çizgi ve renk bloklarını icat ederken sinema, hareket ve zaman bloklarını icat eder (Flaxman, 2000, s.3-4). Bir sinema eseri, görsel-işitsel gösterimin tüm imkanlarına sahiptir bu nedenle film izleme eylemi diğer sanatlar ile gerçekleştirilen karşılaşmalardan daha yoğundur. Filmlerdeki herhangi bir duygulamanın açığa çıkması işitsel-görsel gösterimin duyusal doğası ile ilgilidir. Sinemanın sıklıkla kullandığı algısal gerçekçilik bir filmin güçlü duygusal etkilerinin ortaya çıkması için çeşitli algısal süreçlerden faydalanmaktadır. Film üreticileri, çekim kompozisyonundan harekete, kurguya, renge, diyalog, dış ses ve müziğe kadar film stiline çeşitli parametreleri aracılığıyla izleyiciye güç uygulayabilir. Film pek çok yolla bedenlerle etkileşime girmektedir (Plantinga, 2008, s.93).

Hareketli görüntüler ile duygusal yaşamımız arasında yadsınamaz bir ilişki olduğunu ifade eden Carroll, birçok sinema filmi türünün başarılarını izleyiciyi kışkırtmak için tasarladıkları duygulamadan aldıklarını belirtir. Filmler hareket izlenimi vermekle kalmaz, izleyeni de harekete geçirirler. Hareketli imgeler duygulanımsal tepkilerimizi basit ve bütüncül bir tarzda devreye sokmanın ötesine geçmektedirler. Hareketli görüntüler bizde bir dizi farklı şekilde duygu-tepkiler doğurma potansiyeline sahiptir. Bunun nedeni, filmlerin birkaç farklı duygusal hitap kanalına sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra duygusal tepkiler repertuarımızın da karmaşık ve belirsiz olması filmlerin uyguladığı gücün artmasına neden olur. Carroll duygulam kavramı ile alımlayıcının bedensel durumlarına işaret eder. Düşününün duygulam kapsamı oldukça geniştir. Refleks tepkiler, bilinen fobilerin uyaracağı irkilme gibi bedensel tepkiler, zevk, acı ve

cinsel uyarılma gibi duyular, arzular ve duygu tonlu zihinsel durumlar yani korku, öfke, kıskançlık gibi ruh halleri bunlara örnektir. Bedenin bu farklı etkilenişleri kasıtlı olarak üretilmiştir. İzleyicinin bedenine tüm bu türlerde kasıtlı bir güç uygulanmaktadır (Carroll, 2007, s.147-163).

Duygu meselesi ve sinema ilişkisi filmlerin farklı türden duygusal tepkiler yarattığı çeşitli yolları inceleyen bilişselci film teorisi içinde de hatırı sayılır bir derinlikte ele alınmıştır. Bilişselciler, gerçek film izlemede düşünme ve hissetme tepkilerinin birlikte çalıştığını kabul eder ve duyguları; zihinsel duygular, bedensel değişiklikler ve bileşenlerine ayrılabilen bilişleri birleştiren yapılandırılmış durumlar olarak görürler. Amaç, izleyicilerin filmleri nasıl işlediğini ve filmler aracılığıyla duyguları nasıl deneyimlediğini analiz etmek için ayrıntılı protokoller geliştirmektir (Kuhn & Westwell, s.2012, 880). Sinema ve beden ilişkisi çerçevesinde farklı bakış açılarınca ortaya koyulan pek çok kuramın ortak tespiti sinema filmlerinin insan bedenini etkileme ve ona güç uygulama potansiyelinin oldukça fazla olduğudur. Farklı disiplinler ve bakış açılarından bunun nasıl gerçekleştirildiğine dair farklı açıklamalarla karşılaşmak mümkündür ancak tüm bu bedensel etkinin hareket imge sineması ile ilgili olduğu ve duygusal motor özelliklerle bağlantılandırıldığı görülmektedir.

Hareket imge ve zaman imge kavramlarını detaylı bir şekilde sinema araştırmacılarının karşısına çıkaran Deleuze ise meselenin eyleme geçirme yetisi olan sinematik algılamla ilişkisini ifade ederek, sinemanın 'artık eyleme geçmeyen bir algı' ve 'düşünen bir imge' olarak var olabilecek bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır. Algı saf optik görüntülerle, tanıyamadığı veya açıklayamadığı görüntülerle karşılaştığında, uygulamanın heterojenliği eyleme dönüşmeyi reddeder ve izleyici duygunun kendisini düşünürken öznenin belleği ile ilgili olarak sanalı ve dışarıyı düşünürken bulur. Bu dönüşüm, Alliez'in ifadesiyle sınırlandırılmış duygulardan duygulanıma¹⁰ geçişe eşdeğerdir. Deleuze buna, düşüncüyü özdeşlik/birlik ilkesinden, yani aynı yere geri dönüş ya da fark olmaksızın tekrarlamadan kurtaran derin bir zemin kaybının sonucu olan saf oluş gücü der ve yersiz-yurtsuzlaşma kavramı bağlamında değerlendirir (Flaxman, 2000, s.43-44). Bu durumda sinema filmleri için diğer sanatlardaki açık yapıt özelliğine benzer bir durum ortaya konulmaktadır. Yersizsiz-yurtsuzlaştırılmış imgeler tek veya belirli anlamlar taşıyan yurtsallaşmış veya yeniden yurtsallaştırılmış imgelerden farklı olarak gösteren-gösterilen ilişkilerinin belirsiz olduğu imgelerdir. Bu imgelerin ise öznel üzerindeki etkisini duygulam olarak ifade etmek yerine duygulanım kavramı tercih

---

¹⁰ İngilizce 'Affection' kavramı 'Duygulanım' olarak çevrilmektedir.

edilmektedir. Bu tercihin ana nedeni duygulamanın öznel bir duygu olmayışı ve tam tersi duygulanımın ise öznel oluşudur. Yersiz-yurtsuzlaşmış imgeler alımlayıcı için öznelliğe bir kapı açmaktadırlar.

Bergson felsefesinde duygulanım kavramı, dışsal duygular olarak tanımlanan duygulamların tersine içsel duyguları temsil eden bir kavram olarak karşımıza çıkar. Beden bir birleşme noktası olarak dışsal algılar ve içsel duygulanımların bir araya geldiği iki yüzü olan bir bölge olarak tanımlanır. Bu bölgede duygulanımlar içsel duygular olarak bellek ile bağlantılı görülür (akt, Rawes, 2008, s.133). Duygulanım, Deleuze'e göre aralığı veya sanat eserinin bıraktığı boşluğu işgal eden veya doldurmadan işgal eden şeydir. Bu durumda yersiz-yurtsuz sinema imgelerinin açık bıraktığı aralığı alımlayıcı öznel duygulanımla doldurmak için bir mücadeleye girerler. Bu süreçte duygulanım özne için belirsizliğin merkezinde, belirli açılardan rahatsız edici bir algı ile tereddütlü bir eylem arasında ortaya çıkar. Duygulanım yersiz-yurtsuzlaştırılmış imgeler karşısında özne ile nesnenin örtüşmesi ya da öznenin kendini algılama biçimi olarak tanımlanır. Başka bir ifade ile öznenin kendini "içeriden" deneyimleme ya da hissetme biçimidir. Deleuze, duygulanım anında sinematik hareketin, ifade hareketi haline gelmek için açıklayıcı olmaktan çıktığını vurgular. Deleuze'de duygulanım, izleyici ile görüntü arasındaki ilişki ile ilgilidir ki burada izleyicinin öznelliği devreye girer. Duygulanım kavramı ile boş, ayrılmış bir mekân işaret edilirken ne geometrik ne coğrafi ne de tam anlamıyla sosyal olan bir durum tanımlanabilir (akt. Angerer, 2014, s.18). Duygulanımın bu açıdan ortaya çıkması izleyicinin karşılaştığı belirsizlikle ve üretilen kristal imgelerle ilgilidir ki bu imgeler karşısında alımlayıcı öznenin ürettiği öznel duyguları tanımlar.

Deleuze'ün '*Cinema I*' de ifade ettiği şekliyle duygulam bir varlıktır, yani güç veya nitelik olarak tanımlanır¹¹. O ifade edilen bir şeydir ve duygulam, ifade edilen şeyden tamamen farklı olmasına rağmen, ondan bağımsız olarak var olmaz. Güç ve nitelik şeylerin cisimleşmiş ve aktüelleşmiş diğer ifade ile edimselleşmiş halleri ile var olabilir. Şeylerin halleri ise belirli bir uzay-zaman, uzamsal-zamansal koordinatlar, nesnelere-insanlar ve tüm bu veriler arasındaki gerçek bağlantıları içerir.¹² Onları aktüelleştiren bir durum sonucunda nitelik; bir nesnenin niteliği, güç, eylem veya tutkuya dönüşür. Duygulam ise bir kişide

---

¹¹ Gilles Deleuze'ün *Cinema I The Movement-Image* isimli eserinin Norgunk Yayınlarından çıkan çevirisinde 'Affect' kavramı 'duygu' olarak çevrilmiştir. Bu durum önemli ölçüde Deleuze'ün de pek çok başka eserinde ifade etmeye çalıştığı duygu, duygulanım ve duygulam kavramlarının farklılıklarının ortadan kalkmasına ve sinema sanatının bu kavramlarla ortaya konulan etkisinin anlaşılmasının zorlaşmasına neden olmaktadır.

¹² Bu durum yersiz-yurtsuzlaştırılmanın tam karşısı olarak yerli-yurtluluk olarak da tanımlanabilir.

duyum, duygu, hassasiyet ve hatta dürtü haline gelir (1986, s.98). Sinematik duygulam bir güçtür. Bu güç çeşitli farklı şekillerde alımlayıcının bedenini etkileme potansiyeline sahiptir. Burada kasıtlı bir etkiden söz edildiği unutulmamalıdır. Hangi türü olursa olsun bu etkiyi üretecek imgeler belirli düzeylerde yorumlanma veya metinsel olarak açılmaya uygun olsalar da o imgeleri üretenler bu açılmayı engellemek ve dolayısıyla çok anlamlılığın veya belirsizliğin oluşmasını zorlaştırmak için çalışırlar. Deleuze (1986, s.99-200) Pierce'ı referans vererek duygulamaları nitelik ve güçler biçiminde kavramayı önermektedir. Bu durumda duygulam şeylerin aktüelleşmiş halleri örneğin bir yüz veya eşdeğeri olarak bir nitelik olarak belirirken duygulanım imge¹³ ile güç olarak ya da eylem imge ile önermelerle ortaya çıkar. Diğer taraftan Deleuze'ün duygulanım imge¹⁴ olarak tanımladığı imge türü ilk kategoriye giren bir duygulam üretmektedir. Üretilen duygulamalar için Deleuze yine Pierce'ı referans vererek üçüncü bir kategori daha ortaya koyar. Bu kategori duygulamı üreten duygulanım ve eylem imgelerin dışında mantıksal bağlaçlar kullanılarak üretilen duygulara işaret eder. Bu duygulara entelektüel duygular da denilmektedir. Deleuze Hitchcock filmlerindeki karakterlerin ürettikleri duyguları neden sonuç ilişkileri çerçevesinde bu üçüncü kategoriye dahil eder. Bu kategoride karşımıza çıkan duygulamalar ifade edilmiş ve alımlayıcının öznelliğinden bağımsız varlıklardır.

Duygulanım ve sanat arasındaki ilişki ise öznellik kavramı ile ilgili ortaya çıkar. Duygulanım öznel olarak kabul edilmektedir ve öznelin bellekleri ile ilişkili olarak ortaya çıkacak farklı düşüncelerden beslenir. Bu sebeple sanat eserlerinde ve özellikle sinemada ortaya çıkacak belirsizlik ve boşluklar veya neden-sonuç ilişkilerinin kopuşları duygulanımları devreye sokarak alımlayıcı özneyi eserleri tamamlayan bir katılımcıya dönüştürmektedir. Deleuze (2013) *Cinema II* de duygulamın yerine duygulanımın geçmesini virtüellik ve edimsellik kavramları bağlamında açıklamaktadır. Sinemada başlangıçta özellikle 'hareket imge' sayesinde edimsel olanla karşılaşan izleyicinin deneyimlediği şeyin

---

¹³ Duygulanım imge kavramı Deleuze'ün sinema kitaplarında 'Affection-Image' olarak kullanılmaktadır. Genellikle bir karakterin yüzünde ortaya çıkan duygunun gösterilmesi üzerine üretilen kavramın çalışmada bahsedilen duygulanım kavramından farklı bir durumu anlattığı vurgulanmalıdır.

¹⁴ Deleuze için saf duygulam, diğer ifade ile şeylerin durumunun saf ifadesi aslında onu ifade eden bir yüzle ilgilidir ve bu da duygulanım imgeyi tanımlar. Duygulanım imge ile üretilen duygulam karmaşık bir varlık olarak toplanan, ifade eden ve bu varlığın tekil noktaları arasındaki sanal bağları güvence altına alan yüz -ya da eşdeğeridir. Diğer taraftan yakın çekim yüz çekimlerini tanımlayan duygulanım imge dışında duygulam yaratmak için farklı kadrajlarda da pek çok farklı metot söz konusudur. *Cinema I* de Deleuze bu meseleyi derinlemesine açıklamaktadır (1986, s.101).

duygulam olduğunu belirten düşünürün, zaman imge ile sunulan virtüelliğin benliğin duygulanımı olduğu noktasında bir vurgusu bulunmaktadır.

Deleuze zaman-imge ile birlikte oyuncunun değil gören kişinin sinemasının ortaya çıktığını vurgular. Zaman-imge sinemada belirsizliğin veya askıya alınmanın doğasını anlamak adına ipuçlarına sahiptir. Bu durum da sinema filmleri karşısında zaman imge ile yaratılan askıya alma alımlayıcıda benliğin kendi kendine duygulanımını ortaya çıkarır. Bu durum duygulamdan farklı bir boyutta ortaya çıkan farklı bir sinematik güce vurgu yapar. Deleuze ve Guattari, sanatın amacının, malzeme aracılığıyla, nesnelerin algılarından ve algılayan öznenin durumlarından algılamı, bir halden diğerine geçiş olarak duygulanımdan duygulamı koparmak olduğunu yazarlar. Bunu yaparken sanatlar kullandıkları göstergeleri önce yersiz-yurtsuzlaştırır sonra yeniden yurtsallaştırırlar. Zaman imge sineması ise imgeleri yersiz-yurtsuzlaştırdıktan sonra yeniden yurtsallaştırmaz ve böylelikle duygulam yerine öznel olarak kabul edilen duygulanımın boşlukları doldurduğu vurgulanır. Bu durum kendilik duygulanımını olarak tanımlanırken bu mesele zaman bağlamında sürenin kendisinde askıya alınma paradoksunu deneyimlemesiyle ortaya çıkar. Bir başkalık olarak bir zaman deneyimine açılan duygulamın yoğunluğu olarak kendini sanallaştırma, “benliğin kendi kendine duygulanımı” olarak nasıl anlaşılabilir? Dünya üzerinde dışsal olarak yönlendirilmiş bir eylemden ziyade, benliğin benlik tarafından etkilenmesi bir yeniden dünya kurma deneyimidir ve başkalığın mahremiyetidir (Thain, 2017, s.23-122).

Felsefeciler ve yönetmenleri kıyaslayan Öztürk’e göre sinema ile felsefe icra etmek mümkündür. Fakat sinemada imgeler ile üretilen felsefe ile kavramları kullanan felsefe arasında belli farklılıklar vardır. Bu farklılıklardan ilki bu çalışmanın da temel konusu olan güç bağlamında bakış açıları ile ilgilidir. Sinema aracılığı ile düşünce üretmek isteyen yönetmenlerin felsefecilerden temel farkları Öztürk tarafından bakış açısı mevhumu ile ilişkilendirilir ve sinema yönetmenlerinin belirli konularda felsefecilere kıyasla belirli konumlanmalara yerleşmedikleri ifade edilir. Bu durum sonucunda yönetmenlerin yoruma açık bir evren ürettikleri görülmektedir. Böylelikle sorular soran film soruların yanıtlarını vermeyerek izleyicilere karşılaştıkları imgelere farklı sorular sorma ve yorum yapma alanı açtıkları görülür. Sinemanın felsefe icra etmesinde de anahtar kavram duygulanımdır. Öztürk bu durum ile duygulanım kavramını da *Sinema Felsefesine Giriş* isimli kitabında tartışmaktadır (2018). Öztürk’ü referans alarak sinemada yönetmenlerin özellikle hareket-imge sinemasının yaşadığı kriz sonrasında duyuusal-motor durumu sekteye uğratmak adına zaman-imge sinemasını ürettikleri görülmektedir. Zaman imge sineması ve duygulanım ilişkisi çerçevesinde sinematik gücün boyutlarının da değiştiği görülmektedir.

Tüm bunların ışığında bu çalışmada sinematik gücün iki temel kategoride incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu kategorilerden ilki duysal motor durumları yaratan hareket-imge sinemasında karşımıza çıkan ve üretilen bir varlık olarak izleyici bedenleri etkileyen duygulam kategorisidir. İkinci kategori ise zaman-imge sinemasında karşımıza çıkan ve kristalleşmiş, yersiz-yurtsuzlaşmış imgelerin yarattığı film ve izleyicinin bütünlüğü ya da katılımcı olarak filmin evrenindeki varlığı ile ortaya çıkan duygulanımdır. Duygulanımların yaratılması isteği yönetmen adına demokratik bir tutum olmanın yanında bir güç paylaşımı olarak düşünülebilir. Burada yönetmen bir düzenek kurar ve bu düzeneğin parçaları izleyici tarafından filmin evreninde yeniden üretilir. Yargılardan uzaklaştırılmış sinematik imgeler alımlayıcıya yorum üretme noktasında güç uygular. Görüldüğü üzere duygulam ile duygulanım arasında güç noktasındaki en temel fark da burada ortaya çıkmaktadır. Duygulamda alımlayıcı pasif bir konumdayken, duygulanım da alımlayıcı aktiftir. Bu sebeple duygulanım için yönetmenin uyguladığı gücü alımlayıcıyı tetikleyen ve onu kendi bellek, kimlik ve bakış açıları ile filme dahil eden bir güç olarak okumak önemlidir. Bu temel kategorilerden özellikle duygulam pek çok filmde tek başına egemenliğini ilan ederken bazı durumlarda ise duygulam ve duygulanımın bir arada yer alarak melez bir güce dönüştükleri görülür.

Yol Kenarı Filminde Gücün Nesneleşmesi

Çalışmada amaca yönelik örneklem metodu kullanılmış ve teorik kısımla uyumu nedeniyle Tayfun Pirseliimoğlu'nun 'Yol Kenarı' isimli filmi incelenmek üzere seçilmiştir. Bu seçimde ayrıca hem yönetmenin söylemleri hem de sinematik eylemleri göz önünde bulundurulmuştur¹⁵. Buradan yola çıkarak incelenecek filmin izleyici özneliği, duygulanım ve duygulam üretme potansiyeli bağlamında önemli bir örnek olduğu fikrinden hareketle filmdeki

---

¹⁵ Pirseliimoğlu'nun izleyici özneliği ve izleyici duygulanımlarıyla filmin çok katmanlı varoluşunu üretme noktasında filmleri ve yönetmen olarak amaçlarını açıkladığı bir röportajı bu seçimi etkilemiştir. Bu röportaj Sinefilozofi dergisinde 2017 yılında yayınlanmıştır. Röportajın ilgili kısmı şu şekildedir: "Sinema hem seyircinin hem yönetmenin yarattığı dünyanın dışında kendisinin oluşturduğu bir entite olarak kendi mecrasında gidiyor. Ben yönetmen olarak bunu ne kadar kontrol edebiliyorum, benim kendi niyetimle yarattığım bir dünya var o dünya seyirciye nasıl ulaşıyor ve o seyirciyle o ilişki nasıl kuruluyor. Bu ilişkiyi ben şöyle kurmaya çalışıyorum, bu benim yarattığım hakikatin seyircideki karşılığında birtakım soru işaretleri oluşmasına çaba gösteriyorum. Yani, seyirciyle film arasında bir mesafe olmasını ve o mesafenin seyircinin biraz zahmete girerek karşılıklı olarak o mesafenin kapatılmasını talep ediyorum. Bu da şu anlama geliyor, seyirci çaba göstermek zorunda. Film sorular soruyor seyirci bununla ilgili algısıyla bir şeyler üretiyor ve karşılıklı olarak bir ilişki doğuyor. Benim yapmak istediğim sinema bu" (Bütev ve Öztürk, 2017, s.201).

belirlenmiş duygulamalar ve yaratılan belirsizlikler üzerinden alımlayıcı için açılan özerk alanlar incelenerek filmin uyguladığı güç tartışılmıştır.

Filmde yönetmenin kullandığı yakın plan yüz çekimleri diğer ifade ile duygulanım imgeler birer duygulamadır. Bu planlarda karakterlerin yüzlerinde genellikle tedirgin, huzursuz ve bazı zamanlarda kederli bir ifade gösterilir. Genel anlamda filmde yönetmenin kasıtlı imgeleri ile duygusal motor düzeyde üretilmeye çalışılan ve duygulam olarak var olan bir gerilimden söz etmek mümkündür. Bu duygulamı üretmek için yönetmenin ortam sesleri, film dışı sesler ve müzik aletleri ile bazen tonal bazen antonal bir şekilde görüntülere eşlik eden müzikal kesitleri de kullandığı görülmektedir. Bu sesler duygusal motor durumu etkileyerek belirlenmiş bir duygu duruma alımlayıcıyı yönlendirmektedir. Film evreninde sınırlı sayıda kullanılan bu duygulamalar alımlayıcıya sunulmayan cevapları ve filmdeki kristal imgelerin yorumlarını belli oranda çevrelemektedir. Kristalleşen imgeler hakkında üretilcek yorumlar potansiyel olarak teorikte sınırsız olarak düşünülse de Pirselimoglu'nun filmde sınırlı sayıda sunduğu duygulam ile öznelere kendi üretecekleri düşünceleri negatif ve duygulanımları da keder türevi gerçekleştirmek üzere bir düzenek ürettiği iddia edilebilir. Bu durumda elbette doğrudan duygusal motor duruma etki eden hareket imge sinemasındaki gibi bir güçten söz etmek mümkün değildir ancak yönetmenin melez bir güç uyguladığı görülmektedir. Gücün bu şekilde melez olarak filmde kullanımı alımlayıcı öznenin özneliğinin de belirli düzeyde sınırlandırılmak istenmesi ile ilgilidir. Fakat bu durum filmdeki boşlukların izleyici tarafından doldurulmasına engel olmaktan ve izleyici katılımını engellemekten ziyade yönetmenin izleyiciye belli düzeylerde katılım anlamında yardımcı ve yönlendirici bir güç uygulaması olarak da okunabilir¹⁶.

Yol Kenarı filminde yönetmenin alımlayıcı üzerinde uyguladığı gücün nispeten azaldığı ve alımlayıcıya özerk alanların açıldığı kısımların tespiti için

---

¹⁶ İzleyici katılımlı sanat eserleri arasında belki de en dikkat çekici olanlarına imzasını atan Marina Abramoviç'in pek çok çalışmasında da benzer bir durum söz konusudur. Abramoviç hazırladığı performanslarda bir düzenek üretir ve katılımcıları bu düzenek çerçevesinde performansına dahil eder. Bu durumda belli ölçülerde sanatçının bu düzenekle bir güç uyguladığı ve duygulanımları yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin bir çalışmasında hareketsiz bir şekilde durarak izleyicilerin kendisine istedikleri her şeyi yapmasına izin vermiştir. Bu çalışmasında izleyicilerin kullanması için çeşitli araçları performans mekanına yerleştirir. Bu araçlar arasında bedene zarar verebilecek silahlar ve kesici cisimler de bulunmaktadır. Bu nesnelere sanatçının aslında tam anlamıyla özerk bir alan açma ve tüm gücünden vazgeçme durumunun söz konusu olmadığını bize gösterir. Bu bir yönlendirme değildir. Nitekim duygulanımın üretiminin mümkün olduğu pek çok sanatsal eserde sanatçıların belirli çerçevelerde güç kullandığı ama bunu daha demokratik bir çerçevede yaptıkları düşünülmektedir.

filme bazı soruların yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu soruların yanıtlarının film tarafından nasıl verildiği filmde alımlayıcının karşılaştığı gücü öncelikle anlam bağlamında ortaya koymak için önemlidir. Cevap aranan sorular şöyledir:

- Filmin geçtiği coğrafya neresidir? Bu coğrafyada karşılaşılan mekânlar gerçek bir mekân mıdır yoksa virtüel bir mekân mıdır?
- Filmin olaylarının geçtiği tarih ve zaman nedir?
- Film olayları nelerdir ve ne anlam taşırlar?
- Filmin karakterleri kimdir ve anlatı olaylarındaki rolleri nedir?

Filmin geçtiği coğrafya için çeşitli göstergeler olsa bile belirlenmiş ve tanımlanmış bir coğrafya olduğunu söylemek zordur. Filmin coğrafyaya ilişkin en belirgin göstergesi dildir. Film Türkçe çekildiği için Türkiye’de geçiyor hissini başlangıçta üretse bile coğrafya ve mekanlar için seçilen diğer göstergelerin yersiz-yurtsuzluğu filmin tekil bir mekânı aşmasına olanak sağlar. Filmin eylem alanlarını ve diğer alt mekanları barındıran coğrafyayla ilgili açık ve net bir bilgi filmde sunulmamaktadır. Bu bilginin sunulmaması aslında bilginin potansiyel olarak çoğalmasına ve çeşitlenmesine neden olur. Bu sebeple filmin içinde var olduğu coğrafya filmi izleyen farklı kültürlerdeki pek çok kişi için yoruma açıktır ve yönetmenin azalttığı bilgi izleyici tarafından çoğaltılacaktır. Coğrafyanın belirsizleştirilmesi filmde ırk, etnisite vb. bağlamlarda özdeşleşmelerin oluşmasını engellemektedir. Diğer taraftan bu coğrafyada karşılaşılan mekanlar da mümkün olduğunca göstergelerden arındırılmıştır. Mekanların göstergelerden arındırılması öncelikle mekânın siyasal, ideolojik veya kültürel bağlantılarının koparılması noktasında önemlidir. Bu bağlamda filmin anlatısının Türkiye bağlamını bu noktada da aştığı ifade edilebilir. Başka bir ifade ile bu filmi izleyen başka kültürlerdeki kişilerin de karşılaştıkları mekanlardaki göstergelerin eksikliği nedeniyle mekanları kendi öznellikleri ile tanımlaması için bir tasarım gerçekleştirilmiştir. Böylece filmde mekânsal bağlantının tekil olanla veya edimsel olanla ilişkisi koparılır. Mekanlar virtüel mekanlara dönüşerek izleyiciyi orada olan olay, karakter veya anlamlara yabancılaştırır. Örneğin filmin başlarında yöneticinin telefon görüşmesi yaptığı mekân bir yabancılaştırma mekanıdır. Bu mekanla o sahnede gösterilen diyalog bir arada şok etkisi üretirler. İzleyici için bu mekânın o şekilde gösterilme nedeni filmde asla bir açıklığa kavuşmaz. Diğer taraftan bu minimal tavır diyaloglara izleyicinin daha fazla dikkatini yöneltmesi için biçimsel bir stratejidir. Coğrafya ve mekanla ilgili olarak yönetmenin genel tercihleri izleyici özneye yanıt vermeme üzerinedir. Gerçek mekanlar yerine filmde eylemlerin ve varoluşun meydana geldiği mekanlar virtüeldir. Bu durumda yönetmenin estetik stratejisindeki en temel hususlardan birisi olarak coğrafya ve mekân üzerinden kesinleştirilmiş anlamlar ve duyguların üretilmediği ve hatta bilindik anlamların üretilmemesi üzerine

bir strateji izlediği görülür. Alımlayıcı üzerinde bu durum büyük bir boşluk üretmektedir.

Film, olayların geçtiği tarihle ilgili bazı göstergeleri barındırmaktadır. Televizyon, elektrikli süpürge, polis ve bandocuların kıyafetleri ve matbaa gibi göstergeler filmin 1980’lerde geçtiğini düşündürmek için birçok kez gösterilir. Zamanın 1980’lerde geçtiğinin bir şekilde göstergelerle gösterilmesi yönetmen tarafından ortaya çıkacak olan potansiyel sınırsız yorumları belli ölçüde sınırlandırmaktadır. Ancak bu sınırlandırma bir duygulam üretimi olarak tanımlanması güç bir sınırlandırma değildir. Sınırlandırma aslında ulaşılabilecek anlamların 1980’ler bağlamında kalması ve dışına çıkılamaması için oldukça zayıftır. Bu durumda hem tekil yani 80’ler bağlamı hem de tarihsellikten kopuk daha genel anlamların izleyiciler tarafından üretilmesi mümkündür. Böylelikle yönetmenin bir yandan izleyiciyi özgür bıraktığı ama bir yandan da bazı sahneler ile tarihsel bir bağlantıya sokmak istediği söylenebilir. Bu durum elbette film mekanlarıyla da bağlantılıdır. Zaman ve mekân konusunda yönetmenin uyguladığı gücü kararsız bir güç olarak tanımlamak mümkündür. Bu durumu ima eden ama tam olarak anlatmayan bir konuşmacının tutumuna benzetebiliriz. Ancak bu ima bile bir sınırlandırma olarak okunamaz.

Filmin olayları bir geminin, neresi olduğu belli olmayan bir coğrafyaya gelmesiyle başlar. Filmin olaylarının neden-sonuç ilişkisinden kopuk bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Filmde gösterilen pek çok olay kendisinden önce veya sonra gösterilen olaylardan büyük ölçüde bağımsızdır. Geminin orada oluşu, çıkan yangınlar ve diğer karakter eylemleri bir bütün halinde belirsizliğin ortaya çıkması üzerine kurgulanmıştır. Her olay filmin içinde özerk bir yapıya sahiptir. Tüm olaylar bir araya getirilince filmin yargı veya yargılar ortaya koyması beklenirken film bunun yerine büyük bir belirsizlik ortaya koyar. Film olaylarının hem tek başına hem de kronolojik süreçte bir araya gelerek yarattığı bu belirsizlik, izleyici için bir bulmacaya dönüşür. İzleyici filmde bulmacayı çözebilmek için mekân, zaman ve karakterlerden gerekli ipuçlarını diğer ifade ile bilgiyi alamayınca filmin olayları klasik tasarımlara kıyasla gücünü izleyici ile paylaşmaya başlar. Bu durum yönetmenin bilinçli tasarımıdır ve ontolojik olarak filmin bir yorumsal açılmaya değil tam anlamıyla açık bir metine (açık yapıt) dönüşmesine neden olur. Bu durumda film olayları ve yönetmenin yargıları arasındaki bağlantı açıktır. Yönetmen kendi öznel yargıları ile anlamsal süreçte güç uygulamaktan vazgeçerek izleyici katılımını sağlamıştır. Elbette katılımı sağlayan en önemli unsur filmde belirsizliktir ve belirsizliğin ortaya çıkmasında karakterlerin kimlikleri de olayların yargı üretmemesi noktasında önemlidir. Filmde yer alan karakterlerin isimleri bile yoktur. Karakterlerin kimlikleri ile

ilgili en belirgin gösterge yaptıkları işlerdir. Öyle ki karakterlerin iş dışında gösterilen eylemleri bile büyük bir belirsizliği yaratmak üzere tasarlanmıştır.

Filmin karakterleri ve kendileri hakkında anlatıda sunulan bilgiler şöyledir: Tansu Biçer'in canlandığı 'Kahvehane ve otelde çalışan' karakter filmin ana karakteri olarak karşımıza çıkar. Bu karakter olayların geçtiği coğrafyaya sonradan çalışmak için geldiği bilgisi verilen ve filmdeki diğer karakterler tarafından sırtındaki leke yüzünden özel güçlere sahip bir insan olarak görülen kişidir. Karakterin özel güçleri olup olmadığı belirsizdir. Taner Birsnel'in canlandığı 'Yönetici' karakteri coğrafyanın en üst düzey devlet temsilcisidir. Yönettiği yerde gelen gemi sonrasında yaşanan tuhaflikları çözme konusunda çaresizdir. Ercan Kesal'ın hayat verdiği 'Polis şefi' ise ikinci önemli devlet temsilcisidir. Filmin diğer önemli karakterlerinden olan hemşire ise eylemleriyle olmasa da varlığıyla filmdeki olayları etkilemektedir ve ayrıca ana karakter ile filmdeki diyalogları filmin belirsizliğini arttırmak üzere tasarlanmıştır. Bu karakterler dışında işleri bağlamında tanımlanacak; otelci, hamamcı, doktor, matbaacı, polis memuru, bandocular, lokantacı ve karnavalcı gibi karakterler de filmde yer alır. Kimlikleri hakkında en az bilgi verilen fakat filmdeki belirsizliği yükselten karakterler ise yangın çıkaran adam, gemiden geldiği gösterilen adam, hamamcının ve yöneticinin eşleri ve kardeşini arayan adamdır.

Klasik anlatılarda karakter eylemleri bir değişime neden olur ve bu değişim diğer karakterleri de etkileyerek neden sonuç ilişkisi bağlamında pek çok başka eylem ve olayı tetikler. *Yol Kenarı* filminde ise alımlayıcıya gösterilen karakter eylemlerinin doğrudan bir değişim yaratmadığı görülmektedir. Filmde gösterilen karakter eylemlerinden birkaç tanesi dışında geri kalanlarının filmde atılması filmin ilerleyişini bozmayacaktır. Hatta filmde gösterilen pek çok sahnenin montajdaki sıralamasının değiştirilmesi de filmin evreninde büyük bir değişim yaratmayacaktır. Tüm sahneler içinde değişime neden olduğunu iddia edebileceğimiz ve başka olayları tetiklediğini düşünebileceğimiz birkaç sahne söz konusudur. Bu sahneler kahvehanede çalışan adamın dispansere gitmesi ve lekesinin görülmesiyle başlayan, hemşire ile diyaloglarıyla devam eden ve yangın çıkaran adamın ölümüyle süren sahnelerdir. Filmdeki neden-sonuç ilişkisi bağlamındaki tek değişim bu sınırlı sahnelerle verilir ve nihayetinde yangın çıkaran adamın ölmesi sonrasında gizemli gemi de kaybolur. Bu olaylar zinciri ile geminin kayboluşu arasındaki ilişki de kesin değildir. Yönetmen hem karakterler hem de onların eylemleri ile gelişen olaylar hakkında çok az bilgiyi izleyiciye sunarak önemli ölçüde bir katılım yaratmaktadır.

Karakterlerin kimliklerindeki belirsizlik ve eylemlerin birbirleri arasındaki bu kopuk ilişki özetle 'Film olayları nelerdir ve ne anlam taşırlar?' ve 'Filmin

karakterleri kimdir ve anlatı olaylarındaki rolleri nedir?’ sorularının yanıtlarını vermemektedir. Bu soruların yanıtsız kalması yönetmenin güç alanından belli oranda geri çekildiğini bize gösterir. Filmde yönetmenin uyguladığı gücün dalgalandığı; bazı zamanlarda belirli oranda izleyici yorumlarının sınırlandırılmaya çalışıldığı ama hiçbir zaman klasik anlatılardaki boyuta ulaşmadığı ifade edilmelidir. Bu durumda dalgalanmaya neden olan iki temel etken söz konusudur. Bunlardan ilki yukarıda da bahsedilen duygulamaların üretildiği imgelerdir. Bu imgeler ile filmde belli düzeyde bir gerilim üretilmiştir. Ancak bu gerilim de sıradan ve alışılacağı bir gerilim olarak okunmamalıdır. Diğer ise duygulanımların ortaya çıkması adına tasarlanan kristalize edilmiş ancak kristalize edilirken belirli sınırların içinde tutulan olaylardır. İkinci duruma, çaresizliği ile gösterilen Yönetici karakterinin sebepsiz yere eşini öldürmesi ve sonrasında Polis Şefi ve Polis Memuru ile cesedi gizlice gömmesini örnek verebiliriz. Filmde ahlaki olarak sunulan nadir ama bir taraftanda aleni olmayan yargılardan birisi olan bu örnek olay filmde çıkarıldığında filmin bütününe zarar vermeyecek bir uydu olaydır. Bu olayla yönetmenin diğer olaylardan farklı olarak belirli düzeyde bir anlamsal sınırlandırma gerçekleştirdiği ifade edilmelidir. Olayla ilgili doğrudan bir yargı ortaya konulmasa da bürokrasiyi temsil eden kişilerin hukuki ve ahlaki olmadıklarını düşündürecek eylemleri ile filmde yaşanan nihilizmin ilişkilendirildiği ifade edilebilir. Burada filmde yöneticinin eşini neden öldürdüğü sorusu tam olarak yanıt bulmaz ancak cinayetin örtbas edilmesi ile bu olay bürokratik dekadansı belirgin bir şekilde gösterir. Filmdeki olaylar ve göstergelerin pek çoğunda gösteren ve gösterilen ilişkisi kopuk ve şizofrenik olarak tasarlanırken bu olayda izleyicinin anlam üretimi diğer sahnelerle göre sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma özetle yönetmenin verdiği bilginin belli oranda arttırılması ile mümkün olmuştur. Ancak filmin geneli için bu sahnelerin diğer sahneleri doğrudan etkilediğini söylemek zordur.

Yol Kenarı filmi güç ekseninde; duygulamaların yaratıldığı imgeler, belirli düzeylerde yönlendirme ve imaların olduğu fakat tam olarak sınırlandırılmayan imgeler ile belirsizliğin tam olarak hâkim olduğu kristalleşmiş imgelerin yaratacağı duygulanımların hâkim olduğu melez bir varoluşa sahiptir. Film sinematik açıdan ses ve görüntülerin bilinçli kullanımıyla bir yandan duygulamalar üretirken bir yandan da duygulanımlara açık bir oluşu sergiler. Fakat film sahne sahne farklı etkiler göstermesinin yanında bir bütün olarak belirsizliklerin çözüme kavuşturulmaması nedeniyle sınırsız yorum olanağı tanımaktadır. Bu anlamda çalışmanın temel iddiası her ne kadar bazı sahneler duyusal motor durumu etkilese ve belirlenmiş duygulamalar oluştursa da film bir açık yapıt özelliği göstermektedir. Bunun sebebi filmin zaman, mekân, olay ve

karakterlerinin tek tek veya bir arada belirlenmiş bir anlam yaratmaktan uzak olması ve filmin doğrudan alımlayıcı katılımı ile sinematik varoluşunu tamamlama girişimidir. Bu girişim klasik anlatılar veya sinema eserlerine göre demokratik bir tutumu da ortaya çıkarmaktadır. Yönetmen bu demokratik tutumuyla mekân, zaman, karakter ve olayları gösterir ama yargılardan kaçınarak yargılama işini alımlayıcıya bırakır. Böylelikle çok katmanlı ve her izleyicinin farklı yorumlar üretebileceği bir eser ile alımlayıcıya gerçeklikleri hakikat gibi göstermek ve ona inandırmak yerine hakikati aramak noktasında güç uygular.

SONUÇ

Sanat eserleri alımlayıcılar üzerinde iki tip güç uygulama imkanına sahiptirler. Klasik şemada kabul edilecek eserlerin izleyicileri belirlenmiş bakış açıları içinde tutmak, belirli yargıları kabul ettirmek ve bunların sonucunda belirli duygulamaları üretmek için tasarlandıkları bilinmektedir. Bu güç uygulama tipinin sinemada hareket bloklarının yarattığı duysal motor durumla ortaya çıktığı ve diğer sanatlardan çok daha fazla bir gücü yarattığı bilinmektedir. Üretilen sinematik algılam ve duygulamalar pasif bir alımlayıcıyı üretmek ve yaratılan sinematik evrenin dışına çıkılmasını önlemek için kişinin kendiliği ile bağlantısını koparmaya çalışmaktadır. Bu noktada alımlayıcı özne özneliğini kaybeder ve kendisine sunulanla tek yönlü ve belirlenmiş bir iletişimin içine girer. Alternatif şemadaysa üretilen imgeler kristalleştirilir ve ortaya çıkan belirsizlikle boşluğun alımlayıcı tarafından doldurulması üzerine bir tasarım gerçekleştirilir. Belirsizlik ve boşluklar öznel olan duygulanımlarla doldurulur. Bu tasarımların amacı alımlayıcı özneleri kendi öznellikleri ile sanat eserine dahil etmek ve onları bir katılımcıya dönüştürmektir. Bu tür sanat eserleri alımlayıcıların yoğun çabasını gerektiren bir anlamlandırma sürecini yaratırken eserlerin evreni aslında öznelerin kendi zihinlerine açılan bir köprüye dönüşür. Sinema bunu duysal motor durumun sekteye uğratılması, neden-sonuç bağlarının koparılması ve gelişime açık diğer estetik stratejilerle sağlamaktadır. Her iki tip gücün açık ve kapalı yapıtlar olarak tanımlanması da mümkündür. Kapalı yapıtlar duygulam üreten eserleri tanımlarken, açık yapıtlar ise özellikle alımlayıcı öznenin yorum yapması için üretilmiştir ve duygulanımla bağlantılıdır.

Çalışmada incelenen *'Yol Kenarı'* isimli film hem duygulamaların üretildiği hem de duygulanımların alımlayıcı tarafından kendi öznellikleri çerçevesinde üretilmesi adına tasarlanmış bir sinematik evrendir. Bu evrenin içinde yönetmenin öncelikle bir duygulam olarak gerilim üretmek adına müzik ve sesleri kullandığı görülmektedir. Bu tercihin filmin evrenine izleyiciyi çekmek ve üretilen belirsizliklerin üzerine alımlayıcıyı film evrenini aşan bir özneliğe

yönlendirmek için yapıldığı iddia edilebilir. Diğer taraftan duygulanım imgeler de izleyicinin duysal motor durumuna doğrudan güç uygulayan duygulamalar olarak karşımıza çıkar. Duyusal motor durumu etkileyen duygulamalar filmin anlam dünyasına doğrudan etki etmemektedir. Bu durumda sınırlı sayıda üretilen duygulamaların sinematik bir düzenek inşa etmek için kullanıldığı ifade edilebilir. Ancak bu düzende yönetmenin duygulamalar ile duygulanımları belli oranda keder türevi duygulara yönlendirdiği görülmektedir. Elbette bu yönlendirme filmin hikayesi ile ilgili yönetmenin sunduğu bir bilgi olarak okunmalıdır. Duyusal yetenekleriyle dünya hakkında bilgi edinen alımlayıcılar için bu bilgi filmin sinematik varoluşu için önemlidir ve öznellikleri engelleyecek düzeyde değildir. Nitekim bu tarz dokunuşlar olmasa sanatçı olarak yönetmenin varlığından da söz edilemez. Film öznellikler açısından yönetmenin geri çekildiği bir varoluşa sahiptir ancak bu geri çekilme ile yönetmenin yok oluşu aynı şey değildir. Yönetmen filmin her aşamasında oradadır fakat onun varlığı ve gücünü kullanışı farklılaşmıştır.

Filmin uyguladığı gücün anlaşılması için çalışmada filme bazı sorular yöneltilmiştir. Bu soruların yanıtlarının film tarafından verilmediği ve belirsizliğin hâkim olduğu görülür. Filmin mekân ve zamanı, olayları ve karakterleri hakkında sorulan soruların yanıtsız kalması alımlayıcı öznelerin kendi öznellikleri ile filme katılmalarına olanak sağlamaktadır. Bunu gerçekleştirmek için filmin duysal motor durumu bozmak ve neden-sonuç ilişkilerini sekteye uğratmak üzerine bir estetik strateji geliştirdiği görülür. Filmde mekân, zaman, olaylar ve karakterlerin belirsizliği ile kristalize edilmiş imgelerle karşılaşan alımlayıcıların pek çok perspektiften yorum üretmesi mümkün kılınmıştır. Bu durum sanatçının uyguladığı güce alımlayıcıyı ortak etmesi anlamına gelen demokratik bir tutumdur. Klasik şemada karşılaşılacak eserlerin ötesinde bu tür eserlerde yönetmen değişmesi istenmeyen yargılar sunmaktan kaçınmaktadır. Nitekim filmin yönetmeni Pirselimoglu yargılar üretmek yerine fenomenleri izleyicinin yargılaması ve yorumlar üretmesi için sinematik bir düzeneğin içinde yersiz-yurtsuz imgelere dönüştürür. Bu nedenle ‘Yol Kenarı’ isimli filmin bir açık yapıt olarak üretildiği de ifade edilebilir. Bir açık yapıt olarak ‘Yol Kenarı’ film bu anlamda sinematik gücün kullanımını açısından Türkiye’yi aşacak ölçekte önemli bir örnektir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Angerer, M. L. (2014). *Desire After Affect*. Rowman & Littlefield.
- Aytaş, M. (2019) Apollonik uygarlık ve dionizyak doğa arasında: “Beş Vakit” filminin kültür-doğa karşıtlığı üzerinden analizi. Ahmet Oktan, Murat Aytaş (Ed.), *Arafta İmgeler* içinde (s.151-165). Doruk Yayınları.
- Bourriaud, N. (2005). *İlişkisel Estetik* (N. Saybaşıllı, Çev.). Bağlam Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi 2001).
- Bunnin, N., & Yu, J. (2008). *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. John Wiley & Sons.
- Burnham, D. (2015). *The Nietzsche Dictionary*. Bloomsbury Publishing.
- Bütey, S., & Öztürk, S. Tayfun Pirselimoglu ile söyleşi. *SineFilozofi*, 2(3), 220-239.
- Carroll, N. (2007). *The Philosophy of Motion Pictures*. Blackwell.
- Colman, F. (2008). Affective Vectors: Icons, Guattari, and art. S. O'Sullivan, S. Zepke (Ed.), *Deleuze, Guattari and the Production of the New* içinde (s.68-79). Continuum.
- Colman, F. (2011). *Deleuze And Cinema: The Film Concepts*. Berg.
- Crow, D. (2011). *Visible Signs: An Introduction to Semiotics in The Visual Arts*. Ava Publishing.
- Danesi, M. (2000). *Encyclopedic Dictionary of Semiotics, Media, and Communications*. University of Toronto Press.
- Deleuze, G. (1986). *Cinema I: The Movement-Image*. University of Minnesota.
- Deleuze, G. (1988). *Foucault*. Minnesota Press.
- Deleuze, G. (2010). *Nietzsche ve Felsefe*, (F. Taylan, Çev.). Norgunk Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi 1962).
- Deleuze, G. (2013). *Cinema II: The Time-Image*. Bloomsbury Publishing.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1993). *Felsefe Nedir* (T. Ilgaz, Çev.). Yapı Kredi Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1991).
- Denker, A. (2000). *Historical Dictionary of Heidegger's Philosophy*. Tijdschrift Voor Filosofie.

- Eco, U. (1992). *Açık Yapıt* (Y. Şahan, Çev.). Kabalıcı Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1976).
- Flaxman, G. (2000). Introduction. Flaxman, G. (Ed.). *The Brain Is The Screen: Deleuze And The Philosophy of Cinema* içinde (s1-18). Minnesota Press.
- Goodchild, P. (2005). *Deleuze ve Guattari-Arzu Politikasına Giriş* (R. G. Ögdül, Çev.) Ayrıntı Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1996).
- Koca, S. (2020). Henri Bergson'un zaman anlayışı ve sinemada zaman. N. Karadaş ve S. Koca (Ed.). *Filmlerle Düşünmek* içinde (s.251-276). Literatürk Academia.
- Kovacs, A. B. (2010). Notes to a Footnote: The open work according to Eco and Deleuze. D.N. Rodowick, (Ed.). *Afterimages of Gilles Deleuze's Film Philosophy* içinde (s.31-46). University of Minnesota Press.
- Kuhn, A., & Westwell, G. (2012). *A Dictionary of Film Studies*. Oxford University Press.
- Massumi, B. (2002). *Parables for The Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Duke University Press.
- Özdemir, F. & Koca, B. (2013). Giorgio De Chirico resimlerinde mitoloji ve melankoli. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(6). 404-416.
- Öztürk, S. (2018). *Sinema Felsefesine Giriş: Film-Yapımı Felsefe*. Ütopya.
- Parr, A. (2010). *Deleuze Dictionary*. Edinburgh University Press.
- Pirselimoğlu, T. (2017). *Yol Kenarı*. Türkiye.
- Plantinga, C. (2008). Emotion and Affect. P. Livingston, C. Plantinga (Ed.) *The Routledge Companion to Philosophy and Film* içinde (s.106-116). Routledge.
- Preus, A. (2015). *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*. Rowman & Littlefield.
- Protevi, J. (2005). *Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*. Edinburgh University Press.
- Rawes, P. (2008). *Space, Geometry and Aesthetics: Through Kant and Towards Deleuze*. Springer.
- Sachant, P., Blood, P., LeMieux, J., & Tekippe, R. (2016). *Introduction to Art: Design, Context, and Meaning*. University of North Georgia Press.

Scharfstein, B. A. (2009). *Art Without Borders: A Philosophical Exploration of Art and Humanity*. University of Chicago Press.

Taburoğlu, Ö. (2013). *Resim Söz ve Yazı: İmge Yaratmanın ve Bozmanın Yolları*. Doğu Batı Yayınları.

Thain, A. (2017). *Bodies in Suspense: Time and Affect in Cinema*. Minnesota Press.

Vacano, V. D. A. (2006). *The Art of Power: Machiavelli, Nietzsche, and The Making of Aesthetic Political Theory*. Lexington Books.

EXTENDED ABSTRACT

It is known that encountering at the emotional level creates an effect for human beings who are informed about the world through senses and it is indirectly connected to the concept of power. There are significant differences between the ordinary encountering in the physical world and art. Especially, the notion that the works which are defined as “perceptual arts” mostly have a different effect-level than another encountering in daily life is the basic starting point for this study. In this study, it is aimed to expose the relationships between the power created by art and the sweeping and wide-ranging human feelings. The power applied by art is ontologically related to information and, unlike other sorts of encountering, it presents striking revelation about the things it displays. The aforementioned revelation is interpreted as the revelation of information beyond artistic values. In other words, revelation is the effort of confirming the information which emerges through artworks. For that reason, the majority of the artworks are the mechanisms to subjectify its receptor. The main objective of this study is to establish a connection between the concept of power and art and determine the potential positioning points of cinematic designs related to the power of cinema on the audience from the perspective of the concepts of affect and affection. For this purpose, a sample movie was analyzed through the philosophical movie analysis method in addition to the literature review. The movie chosen for the analysis is the movie of “Yol Kenarı (The Roadside) by Tayfun Pirselimoğlu (20017). This film was chosen through the goal-oriented sampling method. At the end of the analysis, it was revealed that how this movie, as a design, establishes a relationship of power with the audience.

As stated by Deleuze in “*Cinema I*”, affect is an existence, namely, it is defined as a power or qualification.¹ It is a predicated thing and affect can exist independently from the expressed thing although they are both completely different from each other. The relationship between affection and art emerges

with the concept of subjectivity. Affection is regarded as subjective and stems from different thoughts which emerge in relation with the memories of the subjects. For that reason, the uncertainties and gaps which will emerge in artworks and especially in cinema or disengagement of the relationships between reason and result activate the affections and the receptor subjects turn into participants who complete the works.

It was suggested in this study cinematic power should be analyzed in two basic categories. First of those categories is the category of affect which emerges in movement-image cinema that creates sensorimotor status and influences the observing bodies as a created existence. The second category is the affection which we encounter in time-image cinema and created by the crystallized and de-territorialized images and the integrity of the audience or its existence in the universe of the film as the participant. The desire to create affections can be considered as a power-sharing as well as a democratic attitude on behalf of the director. At this point, the director creates a setup, and parts of it are reproduced by the audience in the film's universe. Cinematic images that are removed from the judgment power on the receptor from the perspective of generating comments. As it can be seen, the most fundamental difference between affect and affection from the perspective of power is also revealed here. While the receptor is passive in affect, he/she is active in affection. For this reason, it is important to regard the power exerted by the director as a force that triggers the receptor and incorporates it into the film with its memory, identity, and perspectives. Especially affect is solely dominant in many films, while it is seen that affect and affection coexist and become a hybrid force on some occasions.

The film "*Roadside*", which was examined in the study, is a cinematic universe designed both to produce affects and to produce affections by the receptor within the framework of their subjectivity. Within this universe, it is seen that the director primarily uses music and sounds to produce tension as an affect. It can be argued that this choice was made to attract the audience to the film's universe and to direct the receptor to a subjectivity that transcends the film universe on top of the generated uncertainties. On the other hand, images of affection appear as affects that apply direct power to the sensory-motor state of the receptor. Affects that influence the sensory-motor status don't directly influence the semantic world of the film. In this case, it can be stated that a limited number of produced affects are used to build a cinematic mechanism. However, it is seen that the director manipulates affects and affections to a certain degree of grief-derivative emotions in this mechanism. Of course, this guidance should be regarded as information provided by the director related to the story of the film. For the receptors who learn about the world with their sensory abilities, this knowledge

is important for the cinematic existence of the film and is not sufficient to prevent subjectivity. As a matter of fact, the existence of the director as an artist cannot be mentioned without such touches. The film has an existence in which the director is withdrawn in terms of subjectivity, but this retreat and the director's disappearance are not the same things. The director is there at every stage of the film, but his presence and use of power have differentiated.

In order to understand the power applied by the film, some questions were asked to the film. It is seen that the answers to these questions are not given by the film and uncertainty prevails. Unanswered questions about the film's location and time, events, and characters allow the receptor subjects to participate in the film with their subjectivity. In order to achieve this, it is seen that the film develops an aesthetic strategy on disrupting the sensory-motor state and disrupting cause-and-effect relationships. In the film, the receptors can produce interpretations from many perspectives, encountering images crystallized by the uncertainty of space, time, events, and characters. This is a democratic attitude that means that the artist associates the receptor with the power applied by the artist. Beyond the works encountered in the classical scheme, the director avoids offering undesirable judgments in such works. As a matter of fact, Pirselimoglu, the director of the film, transforms phenomena into completely vagrant images in a cinematic mechanism for the audience to judge and produce interpretations instead of producing judgments. Therefore, it can be stated that the film "*Roadside*" was produced as an open work.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52285>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	09.08.2021	Submitted date
Kabul tarihi	02.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akkaya Yılmaz, M., Arıkan, A. & Çetin, T. (2022). Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Journal of History School*, 56, 435-458.

MEKÂNSAL AKIL YÜRÜTME TESTİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI¹

Mavi AKKAYA YILMAZ², Alaattin ARIKAN³ & Turhan ÇETİN⁴

Öz

Bu araştırmanın amacı 11-13 yaş aralığındaki ortaokul öğrencilerinin mekânsal becerilerini ölçmek amacıyla Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından geliştirilen Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanabilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmasıdır. Araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde 11-13 yaş aralığında bulunan 5, 6, 7. ve 8. sınıfa devam eden toplam 555 öğrenciden oluşan çalışma grubuyla yürütülmüştür. Araştırmada öncelikle uzman görüşlerine de başvurularak Mekânsal Akıl Yürütme Testi Türkçe'ye çevrilmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen madde analizinde testin geçerlik ve güvenilirliğini düşüren 6 madde testten çıkarılmıştır. Madde analizinin ardından üç faktörlü yapıya sahip olan testin KR20 iç tutarlık katsayıları incelenerek testin tamamı için KR20 güvenilirlik katsayısının .81 olduğu görülmüştür. Ayrıca test maddelerinde ve testin genelinde üst grup ile alt grup ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, testin bütünü ve alt faktörleri arasındaki korelasyon katsayılarının 0,42 ile 0,88 arasında değiştiği ve pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu, eşdeğer yarılar analizi sonucunda Guttman katsayısı 0,83 ve

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %36. yazar: %32. yazar %32. Bu Makalenin etik kurul onayı Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu'nun 11.08.2020 tarih ve 2020/12 sayı ve II toplantı numarası ile alınmıştır

²Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, mavi.akkaya@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3005-9559

³ Arş. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, alaattin.arikan@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0211-2009

⁴ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, turhan@gazi.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2229-5255

Spearman Brown katsayısı 0,83 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bölümler arası korelasyon katsayısının da anlamlı olduğu, test tekrar test sonucunda testin bütünü ve alt faktörleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Bulgulara dayanılarak; Türkçe'ye uyarlanan Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin geçerli ve güvenilir ölçümler üreten bir ölçme aracı olduğu ve 11-13 yaş aralığında bulunan ortaokul öğrencilerinin mekânsal becerilerini ölçmek amacıyla kullanılabileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal beceri, Zihinsel döndürme, Mekânsal yönelim, Mekânsal görselleştirme, Test uyarlama.

Adaptation of The Spatial Reasoning Test to Turkish: Validity and Reliability Study

Abstract

The aim of this research is to conduct a validity and reliability study for the adaptation of the Spatial Reasoning Test, developed by Ramful, Lowrie and Logan (2017) to Turkish, in order to measure the spatial skills of secondary school students aged 11-13. The research was carried out with a study group consisting of a total of 555 students attending the 5th, 6th, 7th and 8th grades in the 11-13 age range in the spring term of the 2020-2021 academic year. In the research, firstly, the Spatial Reasoning Test was translated into Turkish by referring to the expert opinions. In the item analysis carried out within the scope of the study, 6 items that reduced the validity and reliability of the test were removed from the test. After the item analysis, the KR20 internal consistency coefficients of the test, which has a three-factor structure, were examined and it was seen that the KR20 reliability coefficient for the whole test was .81. In addition, the Guttman coefficient as a result of the equivalent halves analysis revealed that there was a significant difference between the mean scores of the upper group and the lower group in the test items and in the overall test, the correlation coefficients between the whole test and its sub-factors varied between 0.42 and 0.88, and there was a significant positive correlation. 0.83 and the Spearman Brown coefficient was determined to be 0.83. In addition, it was observed that the correlation coefficient between the departments was also significant and there was a moderately significant relationship between the whole test and its sub-factors as a result of the test-retest. Based on the findings; it can be stated that the Spatial Reasoning Test, adapted into Turkish, is a measurement tool that produces valid and reliable measurements and can be used to measure the spatial skills of secondary school students aged 11-13.

Keywords: Spatial Skill, Mental Rotation, Spatial Orientation, Spatial Visualization, Test Adaptation

GİRİŞ

Hepimiz uzayda bir yer kaplarız ve kapladığımız bu yerin nerede olduğunu anlama ihtiyacı duyarız. Fakat yalnızca kendi konumumuzu değil çevremizde olan cisimlerin, mekanların ve insanların da konumlarını anlamak isteriz. Çünkü çevremizle etkileşim halindeyizdir. Çevre ile olan günlük etkileşimimiz esnasında yön bulma, nesnelere tanıma, konumlarını anımsama gibi faaliyetler sırasında mekânsal beceriler hayati bir öneme sahiptir (Tzurriel ve Egozi, 2010, s. 1417). Mekânsal beceriler yalnızca günlük etkileşim için önemli değildir. Aynı zamanda çağın gerekliliklerinden birisidir. Çünkü Dünya giderek daha teknolojik bir hale gelmektedir. Bu sebeple bilgili bir bireyin grafikler, diyagramlar ve diğer görsel temsiller dahil olmak üzere mekânsal soyutlamaları işlemeye etkili olması gerekir (Terlecki, Newcomb, Little, 2008, s. 996). Bundan dolayı kişinin mekânsal becerilerinin algılanması, onun gerçek yetenekleri kadar önemli olabilir (Tuross ve Ervin, 2000, s.3). Bu noktada hayatımızda önemli bir yeri olan mekânsal becerinin ne olduğunu açıklamak faydalı olabilir.

Literatür incelendiğinde; mekânsal yetenek, görselleştirme, mekânsal beceri, görsel uzamsal yetenek, mekânsal biliş, mekânsal zekâ, mekânsal akıl yürütme, mekânsal yönelim, mekânsal düşünme, uzamsal his, uzamsal zekâ, uzamsal kavrama yeteneği, 3 boyutlu görselleştirme, görsel kavrayış gibi çeşitli terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Literatürde yer alan bu farklı ifadeler araştırmacıların belli bir mekânsal beceri ve alt bileşenleri tanıma üzerinde uzlaşamamalarından ileri gelmektedir (Turğut, 2010, s. 41; Ünlü ve Yıldırım, 2017). Mekânsal beceri ve alt boyutlarına ilişkin olarak aynı isim altında farklı tanımlamaların bulunması, kapsadığı alt becerilerin ve bu becerileri belirtmek için kullanılan terimlerin araştırmacılara göre farklılık göstermesi ve bu alanı ölçmek için kullanılan testlerin sayıca fazla olması bu konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (D'Oliviera, 2004). Ancak literatürde “mekânsal beceri / uzamsal yetenek” ifadesinin birçok araştırmacı tarafından bu becerilerin tümünü kapsayan genel bir kavram olarak ele alındığı görülmüştür (Linn ve Petersen, 1985; Maier, 1998). Bu çalışmada “uzam” yerine “mekân” kelimesi tercih edilmiştir. Bu ifadenin özellikle sosyal bilimler için daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte halk arasında ve sosyal bilimciler arasında mekân kavramının daha fazla bilindiği ve kabul gördüğü de bir gerçektir. Ayrıca 2018 yılında güncellenen ortaokul öğretim programlarında da bu kavramın genellikle mekân kelimesiyle ifade edildiği görülmüştür (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018).

Yine bu çalışma kapsamında “yetenek” yerine ise “beceri” ifadesi kullanılmıştır. Çünkü yetenek doğuştan gelen bir potansiyel olmakla birlikte

beceri bu yeteneği sergileyebilme derecesidir (Kösa, 2011). Uyan (2011)'ında ifade ettiği gibi eğitim psikolojisi alanında yapılan bazı araştırmalarda yetenek yerine beceri kavramı kullanılmaktadır. Marunic ve Glazar (2013, s. 703)'ında belirttiği gibi "yetenek" doğuştan gelen sonradan ortaya çıkmayan bir güç iken "beceri" kavramının sonradan öğrenilen veya eğitimle kazanılan bir yeterliliklerdir. Bu durumda yaşantı sonucunda, gelişen mekânsal yeteneğin yerini mekânsal becerilere bıraktığı söylenebilir (Aykan, 2013). Göktepe Yıldız (2019) uzamsal yetenek önceleri doğuştan gelen bir yetenek sayılmakta iken deneysel çalışmalardan elde edilen kanıtlar, doğru ve spesifik bir eğitim ile önemli iyileştirmelerin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte güncel çalışmalarda araştırmacılar "mekânsal beceri" terimini genel bir kavram olarak kullanma eğilimindedirler (Şenel, 2019, s. 14).

Mekânsal beceri, iyi yapılandırılmış görsel imgeleri üretme, saklama, geri alma ve dönüştürme olarak tanımlanabilir (Lohman, 1993, s. 3). Mekânsal beceri genellikle sembolik olan ve dilsel olmayan bilgiyi temsil etme, dönüştürme, oluşturma ve geri çağırma becerisini ifade eder (Linn ve Petersen, 1985, s. 1482). Özetleyecek olursak, genel olarak mekânsal beceriler, ilişkileri görsel olarak anlamak, manipüle etmek, yeniden düzenlemek veya yorumlamakla ilgili zihinsel beceriler olarak kabul edilirler (Tarte, 1990, s. 216).

Mekânsal beceri birçok alanla ilişkilidir ve bu durum mekânsal becerinin farklı disiplinlerde araştırılmasına neden olmuştur (Sönmez ve Akbaş, 2019; Şanlı, 2020; Yüksel, 2013, s.29). Bu sebeple de mekânsal becerileri mühendislerin kullandığı gibi lise futbol takımının oyun kurucusu da kullanılmaktadır (Turos ve Ervin, 2000, s.3). Yapılan çalışmalara bakıldığında matematik eğitimi, mühendislik ve fen eğitimi alanlarında yoğunluk olmasına karşın jeoloji, müzik, sosyal bilgiler gibi alanlarda da araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Orion, Ben- Chaim ve Kali, 1997; Hetland, 2000; Rauscher, Shaw, Levine, Wright, Dennis ve Newcomb, 1997; Yurt ve Tünkler, 2016). Ayrıca literatür incelendiğinde mekânsal becerilerin öğrencilerin akademik başarılarını etkilediği hatta bu başarılarını yordayabildiğine ilişkin çalışmalara rastlanılmıştır (Trickett ve Trafton, 2007; Wai, Lubinski ve Benbow, 2009) 2018 yılında güncellenen ortaokul öğretim programları da incelendiğinde mekânsal becerilerin başta sosyal bilgiler olmak üzere matematik, fen bilimleri ve beden eğitimi gibi derslerde sıkça yer alan disiplinlerarası bir beceri olduğu görülmüştür. Bu nedenlerle farklı birçok disiplinin ilgi alanına giren mekânsal becerileri oluşturan bileşenleri incelemek yararlı olabilir.

Mekânsal becerilerin entelektüel yeteneğin önemli bir bileşeni olduğu konusunda araştırmacılar arasında bir fikir birliği olsa da olgunun doğası

konusunda bir fikir birliği yoktur ve faktör analitik çalışmalarına dayalı olarak farklı türden mekânsal becerilerin olduğu ileri sürülmüştür (Yılmaz, 2009, s.84). Hatta mekânsal alanda tanımlanan becerilerin sayısı iki ile on arasında olmak üzere önemli ölçüde değişiklik göstermektedir (D'Oliveira, 2004, s. 20) Ancak mekânsal becerilerle ilgili literatürde araştırmacılar her ne kadar benzer davranışları açıklayan farklı isimlendirmeler kullanmışlarsa da incelenen davranışların aynı eksen etrafında toplandığı belirtilebilir (Kösa ve Kalay, 2018, s. 84). Alanyazında en sık tekrar edilen mekânsal beceri alt boyutlarının zihinsel döndürme, mekânsal yönelim ve mekânsal görselleştirme olduğu ifade edilebilir (Bishop, 1980; Tartre, 1990; Linn ve Petersen, 1985; Carroll, 1993; Maier, 1996; Okagaki ve Frensch, 1996; Clements, 1998; Kimura, 2000; Olkun ve Altun, 2003; Contero vd., 2005; Németh, 2007; Yılmaz, 2009).

Zihinsel Döndürme; bir nesneye ya da bir nesnenin resmine bakma ve onun iki ya da üç boyutlu uzayda döndürüldüğünde nasıl görünebileceğini görselleştirme becerisinden oluşur (Casey, Andrews, Schindler, Kersh, Samper ve Copley, 2008, s. 272). Zihinsel döndürme, hayal gücündeki iki ve üç boyutlu nesnelere döndürme yeteneği olarak da ifade edilmiştir (Turos ve Ervin, 2000, s. 3).

Mekânsal Yönelim; kişinin bir nesnenin görünümünü farklı perspektiflerden hayal etme becerisidir (Yılmaz, 2009, s. 84). Mekânsal yönelim kişinin bakış açısındaki değişikliği hayal etmeyi içerir (Yılmaz, 2009, s. 86). Yani, mekânsal yönelim görevlerinde nesne zihinsel olarak hareket ettirilmez. Sadece nesneyi gören kişinin algısal perspektifi değiştirilir veya taşınır (Tarte, 1990, s.217). Mekânsal yönelimin temel niteliğinde; bir nesnenin başka bir nesneye göre sağda ya da solda yüksekte ya da alçakta yakında ya da uzakta olduğunun bilincinde olunması durumu söz konusudur (Pittalis ve Christou, 2010, s. 195).

Mekânsal Görselleştirme; çözülmesi birkaç adım alan karmaşık mekânsal bilgi verildiğinde doğru çözümü üretme becerisi olarak tanımlanır (Turos ve Ervin, 2000, s.3). Bir başka tanıma göre mekânsal görselleştirme, görsel uyarınları zihinsel olarak manipüle etme kapasitesidir (Gilmartin ve Patton, 1984, s. 606). Diğer bir tanıma göre ise mekânsal görselleştirme, birden fazla parçadan veya hareketli parçalardan oluşan uyarınlara zihinsel manipülasyonu ve bütünleştirilmesidir (Olkun, 2003, s. 2). Mekânsal görselleştirmede, şeklin manipülasyonu için o şeklin öğelerinin zihinsel olarak yeniden yapılandırılması durumu söz konusudur (Ekstrom vd., 1976, s. 173). Yani görselleştirme nesnenin hareketini hayal etmeyi içerir (Yılmaz, 2009, s. 86).

Türkçe literatür incelendiğinde ortaokul düzeyinde Witkin, Oltman, Raskin ve Karp (1971) tarafından geliştirilen ve Çakan (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Grup Saklı Figürler Testi; Lappan vd. (1983) tarafından geliştirilen ve Turgüt (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanan MGMP Uzamsal Görselleştirme Testi; Winter, Lappan, Fitzgerald ve Shroyer (1989) tarafından geliştirilen ve Yıldız (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Uzamsal Görselleştirme Testi; Vandenberg ve Kuse (1978) tarafından geliştirilen Peters vd. (1995) tarafından yeniden düzenlenen, Yıldız (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Zihinsel döndürme testi; Kösa ve Kalay (2018) tarafından geliştirilen Uzamsal Yönelim Testi ile Sütçü ve Oral (2019) tarafından geliştirilen Uzamsal Görselleştirme Testi'ne rastlanılmıştır. Ancak Türkçe literatürde var olan bu testlerin hem sayıca az hem de belirli bir mekânsal beceri alt boyutuna odaklandığı görülmüştür. Bu araştırmanın amacı 11-13 yaş aralığındaki ortaokul öğrencilerinin mekânsal becerilerini ölçmek amacıyla Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından geliştirilen Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanabilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmasıdır. Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından geliştirilen test literatürde genel olarak kabul gören zihinsel döndürme, mekânsal yönelim ve mekânsal görselleştirme boyutlarını içermektedir. Bu nedenle öğrencilerin sosyal bilgiler, matematik, fen bilimleri gibi alanlarda başarılı olmalarını etkileyen hatta bu başarılarını yordayabilen mekânsal beceri düzeylerinin belirlenmesinde etkin olarak kullanılabileceği ve uyarlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma bir uyarlama çalışmasıdır. Bu çalışmada Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından geliştirilen Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanabilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma evrenini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Türkiye'de öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede faktör analizlerinin yapılabilmesi için örneklem büyüklüğü ile ilgili olarak Kline (2005) en az 100 olması gerektiğini ifade ederken; Comrey ve Lee (1992) ise 500 sayısının çok iyi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle rassal olarak belirlenen 8 ilde (Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, İzmit, Kırşehir, Ankara, Şanlıurfa) 11-13 yaş aralığında bulunan ve ortaokulda öğrenim gören en az 500

öğrenciye ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ilk uygulama 555, test tekrar test ise bu 555 öğrenci arasında yer alan 45 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. İlk uygulamanın yapıldığı 555 öğrenciye ilişkin demografik bilgiler tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1
Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Değişkenlere Göre Veriler			
Sınıf Düzeylerine Göre Çalışma Grubu	5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf
Yaş Göre Çalışma Grubu	11 Yaş	12 Yaş	13 Yaş	
Cinsiyetlerine Göre Çalışma Grubu	Kız	Erkek		
	147	187	177	44
	179	211	165	
	278	277		

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubunun cinsiyet ve yaş gruplarına göre benzer bir dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Uyarlaması gerçekleştirilen ölçek 11-13 yaş grubu aralığında yer alan öğrencilerden yararlanılarak geliştirildiği için bu uyarlama çalışmasında da öğrencilerin 11-13 yaş grubu aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmada bu nedenle 8. sınıf öğrencisi diğer sınıflara göre daha az yer almıştır

Mekânsal Akıl Yürütme Testi

Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından 11-13 yaş grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin mekânsal becerilerini ölçmek için geliştirilmiştir. Test çoktan seçmeli 30 sorudan oluşmaktadır. Testte yer alan iki soru (2. ve 5. Soru) iki seçenekli, diğer 28 soru ise 4 seçeneklidir. Testte “Zihinsel Döndürme”, “Mekânsal Yönelim” ve “Mekânsal Görselleştirme” olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır. Testin her bir alt boyutunda 10'ar soru yer almaktadır. Testten alınabilecek en düşük puan 0 en yüksek puan ise 30'dur. Testin Croanbach Alpha iç tutarlık güvenilirlik katsayıları testin tümü için 0.85, zihinsel döndürme alt boyutu için 0.73, mekânsal yönelim alt boyutu için 0.66 ve mekânsal görselleştirme alt boyutu için 0.67 olarak hesaplanmıştır.

Testin Türkçe'ye Çeviri Süreci

Testin uyarlama çalışmasının yapılabilmesi için öncelikle çalışmanın sorumlu yazarı olan Dr. Ajay Ramful ile e-mail yoluyla iletişime geçilerek gerekli izin alınmıştır. Ardından uyarlaması yapılacak olan testin Türkçeye çeviri sürecine başlanmıştır. Bu aşamada ilk olarak bu çalışmanın da yazarları olan ve iyi düzeyde İngilizce bilen sosyal bilgiler alan uzmanı üç araştırmacı tarafından test önce İngilizceden Türkçe'ye çevrilerek, Türkçe çeviriler birbirleriyle

karşılaştırılmış ve tutarlılığı incelenmiştir. Ardından Türkçe'ye çevrilen test bu kez İngilizceye çevrilerek yeniden birbirleriyle karşılaştırılmış ve çeviriler arası tutarlık incelenmiştir. Son olarak ise araştırmacılarca hazırlanan bu iki form İngilizce okutmanı olarak da görev yapan iki uzmana incelenmiştir. İki uzmandan alınan uygunluk görüşü sonrası testin Türkçeye çevrilen taslağı üzerinde bu kez de iki alan uzmanı, bir ölçme değerlendirme uzmanı ve bir sosyal bilgiler öğretmeninden görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda taslak test son halini alarak uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışma kapsamında uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için çeviri süreciyle eş zamanlı olarak gerekli etik izin alınması için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurulmuştur. Bu çalışma için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu'nun 11.08.2020 tarih ve 2020/12 sayılı toplantısında II nolu karar ile etik izin alınmıştır. Ardından Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından geliştirilen ve araştırmacılarca Türkçeye çevrilen Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanabilmesi için veri toplama süreci başlamıştır. Ancak bütün dünyayı etkisi altına alan ve Türkiye'de de 11 Mart 2020'de ilk olarak görülen COVID 19 Pandemisi nedeniyle okulların kapanmasından dolayı araştırmacılarca verilerin online ortamda toplanmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan taslak form Google formlar aracılığıyla sanal ortama aktararak öğrencilere ulaştırılmıştır. Araştırma kapsamında Google Formlar üzerinden hazırlanan taslak test öncelikle okul müdürlerine ve öğretmenlere WhatsApp veya e-mail kullanarak ulaştırılmıştır. Okul müdürü ve öğretmenlerden söz konusu testin yer aldığı linki öğrencilerine ulaştırılması istenmiştir.

Verilerin Analizi

Veri toplama sürecinin sonunda Google Formlar üzerinden 576 adet dönüş gerçekleştiği görülmüştür. Ancak yapılan detaylı incelemelerde bu dönüşlerden 21 öğrencinin birden fazla kez formu doldurduğu belirlenmiştir. Bu nedenle veri analizine 555 öğrenci verisi dahil edilmiştir. Çalışma verileri 3 araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilerek çalışmanın güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi adına madde analizleri için Test Analysis Program (TAP) versiyon 19.1.4 ve Microsoft Excel 2019 programı; normallik dağılımı, KR20 değeri, korelasyon, test yarılama ve t testi analizleri için Statistical Package of Social Science (SPSS) versiyon 23.0 kullanılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler üzerinde analiz gerçekleştirmek için öncelikle normallik dağılımları

incelenmiştir. Gerçekleştirilen normallik incelemelerinde kurtosis ve skewness değerlerinin +2 ile -2 aralığında olduğu görülmüştür. Literatür incelendiğinde +2 ile -2 arasındaki değerlerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür (George ve Mallery, 2010). Bu nedenle veriler analiz edilirken parametrik testler kullanılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi adına madde analizleri yapılmış, testin geneli ve alt boyutları için KR20 değerleri incelenmiş, testin alt boyutlarının birbiriyle ve testin geneliyle olan korelasyon katsayılarının anlamlılığına, %27'lik alt-üst grup karşılaştırmalarına bakılmış ayrıca test yarılama ve test tekrar test yöntemi uygulanmıştır.

Testin madde analizleri yapılırken cevapların puanlanmasında; doğru cevaplar 1 puan, yanlış cevaplar 0 puan olarak değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda; testte yer alan maddelerin alt grup üst grup ayırt edicilikleri (r_{jx}), madde güçlükleri (p_j), nokta çift serili korelasyon katsayıları (r_{pbis}) belirlenerek tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde; testte yer alan maddelerin alt grup üst grup ayırt ediciliklerinin (r_{jx}) 0,2 ile 0,64 arasında değiştiği görülmüştür. Maddelerin ayırt ediciliğinin 0,30 ve yukarıda olması testin geçerliliğini arttırmaktadır (Tekin, 2000). Ayrıca yer alan maddelerin güçlüklerinin (p_j) ,21 ile 0,88 arasında; nokta çift serili korelasyon katsayılarının (r_{pbis}) 0,23 ile 0,54 arasında değiştiği belirlenmiştir. Tüm bu veriler değerlendirilmiş testte geçerlik ve güvenilirliği düşüren 2-18-21-24-27-30 nolu maddeler testten çıkarılarak tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 2
Testin Madde Analizinin İlk Hali

Soru No	Dü	Da	pj	rpbis	rjx
1	131	59	0,56	0,37	0,41
2	166	111	0,88	0,34	0,29
3	152	74	0,71	0,38	0,44
4	156	61	0,54	0,45	0,54
5	161	97	0,83	0,34	0,35
6	107	31	0,4	0,39	0,44
7	135	37	0,47	0,48	0,57
8	159	82	0,78	0,41	0,43
9	93	30	0,35	0,38	0,36
10	131	48	0,47	0,43	0,48
11	159	55	0,67	0,51	0,6
12	95	20	0,3	0,44	0,44
13	144	35	0,54	0,51	0,64
14	165	73	0,78	0,47	0,52
15	111	33	0,41	0,4	0,45
16	118	20	0,35	0,54	0,58
17	144	53	0,63	0,44	0,52
18	85	36	0,34	0,28	0,28
19	91	27	0,28	0,4	0,37
20	160	76	0,75	0,41	0,47
21	68	19	0,23	0,31	0,29
22	11	20	0,32	0,51	0,53
23	149	41	0,58	0,51	0,63
24	55	21	0,21	0,23	0,2
25	100	26	0,32	0,4	0,43
26	102	42	0,4	0,33	0,34
27	68	21	0,23	0,3	0,27
28	84	18	0,25	0,42	0,39
29	96	35	0,37	0,31	0,35
30	65	21	0,23	0,34	0,25

Tablo 3'te incelendiğinde testin geçerlik ve güvenilirliği düşüren 6 madde çıkarıldıktan sonra testte 24 madde kaldığı görülmüştür. 24 maddeden oluşan testin ortalaması 12,21 varyansı 23,67 standart sapması ise 4,87 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3

Testin Maddeler Atıldıktan Sonraki Hali

Soru No	Dü	Da	Ss	Varyans	Pj	rpbis	rjx	Sonuç
1	131	59	0,50	0,25	0,56	0,37	0,41	Çok İyi
3	152	74	0,45	0,21	0,71	0,38	0,44	Çok İyi
4	156	61	0,47	0,22	0,54	0,45	0,54	Çok İyi
5	161	97	0,38	0,14	0,83	0,34	0,35	İyi
6	107	31	0,49	0,24	0,4	0,39	0,44	Çok İyi
7	135	37	0,50	0,25	0,47	0,48	0,57	Çok İyi
8	159	82	0,42	0,17	0,78	0,41	0,43	Çok İyi
9	93	30	0,48	0,23	0,35	0,38	0,36	İyi
10	131	48	0,50	0,25	0,47	0,43	0,48	Çok İyi
11	159	55	0,47	0,22	0,67	0,51	0,6	Çok İyi
12	95	20	0,46	0,21	0,3	0,44	0,44	Çok İyi
13	144	35	0,50	0,25	0,54	0,51	0,64	Çok İyi
14	165	73	0,42	0,17	0,78	0,47	0,52	Çok İyi
15	111	33	0,49	0,24	0,41	0,4	0,45	Çok İyi
16	118	20	0,48	0,23	0,35	0,54	0,58	Çok İyi
17	144	53	0,48	0,23	0,63	0,44	0,52	Çok İyi
19	91	27	0,45	0,20	0,28	0,4	0,37	İyi
20	160	76	0,43	0,19	0,75	0,41	0,47	Çok İyi
22	11	20	0,47	0,22	0,32	0,51	0,53	Çok İyi
23	149	41	0,49	0,24	0,58	0,51	0,63	Çok İyi
25	100	26	0,47	0,22	0,32	0,4	0,43	Çok İyi
26	102	42	0,49	0,24	0,4	0,33	0,34	İyi
28	84	18	0,43	0,19	0,25	0,42	0,39	İyi
29	96	35	0,48	0,23	0,37	0,31	0,35	İyi

Madde analizinin ardından testte yer alan 24 maddenin iç tutarlılığının belirlenmesi için testin geneli ve alt boyutları için KR20 değerleri incelenmiş ve sonuçlar tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4
Testin İç Tutarlık Katsayıları

Madde No	Boyut	KR20
1		
4		
7		
10		
13		
16	Zihinsel Döndürme	.70
19		
22		
25		
28		
5		
8		
11		
14		
17	Mekânsal Yönelim	.66
20		
23		
26		
29		
3		
6		
9	Mekânsal Görselleştirme	.47
12		
15		
Testin Tamamı		.81

Testin tamamı için KR20 güvenilirlik katsayısı .81, Zihinsel Döndürme alt boyutu için .70, Mekânsal Yönelim alt boyutu .66, Mekânsal Görselleştirme alt boyutu için ise .47 olarak hesaplanmıştır. Literatür incelendiğinde ölçme araçlarının güvenilirlik değerinin 0,70 ve üzerinde olması gerektiğinin belirtildiği görülmüştür (Büyüköztürk, 2007).

Testte yer alan maddelerin güvenilirliğinin belirlenmesinde diğer bir yöntem ise üst %27 ile alt %27 grupların ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığını incelemesidir. Test verileri normal dağılım gösterdiği için bu analizi yaparken bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve sonuçlar tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5
Alt - Üst Gruplar İçin Bağımsız Gruplar t-Testi

Madde No	Grup	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P
1	Üst	150	0,79	0,41	291,37	9,04	0,00
	Alt	150	0,33	0,47			0,00
3	Üst	150	0,92	0,27	229,75	9,12	0,00
	Alt	150	0,49	0,50			0,00
4	Üst	150	0,94	0,24	216,08	12,47	0,00
	Alt	150	0,39	0,49			0,00
5	Üst	150	0,97	0,18	189,88	7,78	0,00
	Alt	150	0,64	0,48			0,00
6	Üst	150	0,65	0,48	281,27	9,67	0,00
	Alt	150	0,17	0,37			0,00
7	Üst	150	0,83	0,38	295,02	12,98	0,00
	Alt	150	0,23	0,42			0,00
8	Üst	150	0,95	0,23	206,91	10,40	0,00
	Alt	150	0,48	0,50			0,00
9	Üst	150	0,59	0,49	277,84	8,45	0,00
	Alt	150	0,17	0,37			0,00
10	Üst	150	0,80	0,40	295,94	11,29	0,00
	Alt	150	0,25	0,44			0,00
11	Üst	150	0,97	0,18	192,65	16,03	0,00
	Alt	150	0,31	0,47			0,00
12	Üst	150	0,61	0,49	274,10	9,12	0,00
	Alt	150	0,15	0,36			0,00
13	Üst	150	0,89	0,32	277,58	15,34	0,00
	Alt	150	0,23	0,42			0,00
14	Üst	150	0,99	0,12	164,77	12,74	0,00
	Alt	150	0,45	0,50			0,00
15	Üst	150	0,70	0,46	284,30	11,23	0,00
	Alt	150	0,16	0,37			0,00
16	Üst	150	0,75	0,43	273,69	14,60	0,00
	Alt	150	0,11	0,32			0,00
17	Üst	150	0,88	0,33	266,05	12,02	0,00
	Alt	150	0,32	0,47			0,00
19	Üst	150	0,55	0,50	281,74	6,95	0,00
	Alt	150	0,19	0,39			0,00
20	Üst	150	0,96	0,20	194,34	11,89	0,00
	Alt	150	0,44	0,50			0,00
22	Üst	150	0,69	0,47	270,18	11,98	0,00
	Alt	150	0,13	0,33			0,00
23	Üst	150	0,91	0,28	249,32	14,36	0,00
	Alt	150	0,29	0,45			0,00
25	Üst	150	0,61	0,49	278,56	8,74	0,00
	Alt	150	0,17	0,37			0,00
26	Üst	150	0,64	0,48	294,02	7,60	0,00

	Alt	150	0,24	0,43			0,00
28	Üst	150	0,54	0,50	252,60	8,82	0,00
	Alt	150	0,11	0,32			0,00
29	Üst	150	0,57	0,50	288,01	6,84	0,00
	Alt	150	0,21	0,41			0,00
Genel	Üst	150	18,68	2,57	237,11	49,76	0,00
	Alt	150	6,66	1,47			0,00

Tablo 5 incelendiğinde testin üst grup ile alt grup ortalama puanları arasında anlamlılığın belirlenmesi için yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda tüm test maddelerinde ve testin genelinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Testin alt boyutlarının birbiriyle ve testin geneliyle olan korelasyon katsayılarının anlamlılığının incelenmesi için de pearson korelasyon analizi yapılarak sonuçlar tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6
Testin Bütünü ve Alt Faktörler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Testin Geneli	Zihinsel Döndürme	Mekânsal Yönelim	Mekânsal Görselleştirme
Zihinsel Döndürme	,88	-	,55	,50
Mekânsal Yönelim	,83	,55	-	,42
Mekânsal Görselleştirme	,71	,50	,42	-

Tablo 6 incelendiğinde testin bütünü ve alt faktörleri arasındaki korelasyon katsayılarının 0,42 ile 0,88 arasında ve $p < .05$ anlamlılık düzeyinde pozitif ilişkiyi yansıttığı görülmüştür.

Testin gerçekleştirilen eşdeğer yarılar analizi sonucunda ise Guttman katsayısı $\lambda_3 = 0,83$ ve Spearman Brown katsayısı 0,83 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bölümler arası korelasyon katsayısının da anlamlı olduğu görülmüştür ($r = 0,71$, $p < .05$).

Testin kararlılığını belirlemek için 45 öğrenciye 4 hafta ara ile test-tekrar test işlemi gerçekleştirilerek sonuçlar tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde testin zihinsel döndürme alt boyutu için test-tekrar test korelasyonunun 0,30 mekânsal yönelim alt boyutu için 0,32 mekânsal görselleştirme alt boyutu için ,26 ve testin geneli için 0,32 olarak belirlenmiştir. Bu bulgular 4 hafta ara ile gerçekleştirilen test-tekrar test sonuçlarının genel olarak orta düzeyde anlamlı bir korelasyon gösterdiğini ve gerekli güvenilirlik varsayımını sağladığını göstermektedir.

Tablo 7

Test-Tekrar Test Sonuçları

ÖYTÖ		Zihinsel Döndürme	Mekânsal Yönelim	Mekânsal Görselleştirme	Geneli
Zihinsel Döndürme	r	,30			
	p	0,04			
	n	45			
Mekânsal Yönelim	r		,32		
	p		0,03		
	n		45		
Mekânsal Görselleştirme	r			,26	
	p			0,09	
	n			45	
Geneli	r				,32
	p				0,03
	n				45

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Ramful, Lowrie ve Logan (2017) tarafından geliştirilen Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanabilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılması amaçlanmıştır. Araştırmanın yapılması için öncelikle sorumlu yazardan ve etik kuruldan gerekli izinler alınmıştır. Ardından çalışmanın yazarlarınca İngilizce olan testin Türkçeye çevirisi süreci yürütülmüş ve uzmanlardan da gerekli görüşler alınarak taslak form aslına uygun olarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

30 maddeden oluşan Mekânsal Akıl Yürütme Testi Google Formlar üzerinden okul müdürleri ve öğretmenleri aracılığıyla öğrencilere ulaştırılmıştır. İlk uygulama sonucunda 576 adet geri dönüş olduğu görülmüştür. Ancak 576 form detaylı olarak araştırmacılarca incelenmesinin ardından 21 formun tekrar niteliğinde olması nedeniyle veri analizlerine dahil edilmemesine karar verilmiştir. Ayrıca Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin uyarlanması sürecinde analizler yapılırken normallik dağılımları da incelenmiş, verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenerek gerçekleştirilecek analizlerde parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi sürecinde madde analizleri yapılmış, testin geneli ve alt boyutları için KR20 değerleri incelenmiş, testin alt boyutlarının birbiriyle ve testin geneliyle olan korelasyon katsayılarının

anlamlılığı ile %27'lik alt-üst grup karşılaştırmalarına bakılmış ayrıca test yarılama ve test tekrar test yöntemi uygulanmıştır.

Testin geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi adına ilk olarak madde analizi yapılmıştır. Yapılan madde analizinde geçerlik ve güvenilirliği düşüren 6 madde testten çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra gerçekleştirilen analizlere 24 madde üzerinden devam edilmiştir. Testten çıkarılan maddeler incelendiğinde; 1 tanesinin mekânsal yönelim alt boyutunda ve 5 tanesinin de mekânsal görselleştirme alt boyutunda olduğu belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde genel itibariyle mekânsal görselleştirme sorularının diğerlerine göre çözümlenmesi nispeten daha zor ve karmaşık görevler içerdiği görülmüştür. Testte de madde güçlükleri (pj) incelendiğinde öğrencilerin en çok mekânsal görselleştirme alt boyutunda zorlandıkları belirlenmiştir. Tuross ve Ervin, (2000, s. 3) mekânsal görselleştirmenin çözülmesi birkaç adım alan karmaşık uzamsal bilgi verildiğinde doğru çözümü üretme becerisi olarak ifade ederken; Ekstrom vd, (1976, s.173) şeklin manipülasyonu için o şeklin öğelerinin zihinsel olarak yeniden yapılandırılması durumunu kapsadığını belirtmiştir.

Madde analizinin ardından üç faktörlü yapıya sahip olan testin KR20 iç tutarlık katsayıları incelenmiştir. İnceleme sonucunda testin tamamı için KR20 güvenilirlik katsayısının .81, Zihinsel Döndürme alt boyutu için .70, Mekânsal Yönelim alt boyutu .66, Mekânsal Görselleştirme alt boyutu için ise .47 olduğu görülmüştür.

Testte yer alan maddelerin güvenilirliğinin belirlenmesinde diğer bir yöntem ise üst %27 ile alt %27'lik grupların ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığının incelenmesidir. Gerçekleştirilen incelemede tüm test maddelerinde ve testin genelinde üst grup ile alt grup ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Testin alt boyutlarının birbiriyle ve testin geneliyle olan korelasyon katsayılarının anlamlılığı incelendiğinde ise testin bütünü ve alt faktörleri arasındaki korelasyon katsayılarının 0,42 ile 0,88 arasında değiştiği ve pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Testin gerçekleştirilen eşdeğer yarılar analizi sonucunda Guttman katsayısı 0,83 ve Spearman Brown katsayısı 0,83 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bölümler arası korelasyon katsayısının da anlamlı olduğu görülmüştür

Testin kararlılığını belirlemek için de 45 öğrenciye 4 hafta ara ile test-tekrar test yapılmıştır. Test tekrar test sonuçları incelendiğinde testin geneli ve alt faktörleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik...

Mekânsal Akıl Yürütme Testi'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi sürecinde gerçekleştirilen madde analizi, testin geneli ve alt boyutları için KR20 değerleri, testin alt boyutlarının birbiriyle ve testin geneliyle olan korelasyon katsayılarının anlamlılığı, %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları; ayrıca test yarılama ve test tekrar test uygulamaları sonucunda elde edilen değerler dikkate alındığında maddelerin ayırt edici olduğu ve testin güvenilir olduğu ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2007; Erkuş, 2012).

Geçerlik ve güvenilirliği düşüren maddeler çıkarıldıktan sonra Mekânsal Akıl Yürütme Testi Türkçe versiyonunda 24 madde kalmıştır. Testte yer alan 1 soru 2 seçenekli, diğer 23 soru ise 4 seçeneklidir. Testin Zihinsel Döndürme alt boyutunda 10, Mekânsal Yönelim alt boyutunda 9 ve Mekânsal Görselleştirme alt boyutunda 5 soru yer almaktadır. Testten alınabilecek en düşük puan 0 en yüksek puan ise 24'tür.

Geçerlik ve güvenilirlik analizleri birlikte değerlendirildiğinde; Mekânsal Akıl Yürütme testi Türkçe versiyonunun 11-13 yaş ortaokul öğrencilerinin mekânsal yeteneklerinin belirlenmesi için geçerli ve güvenilir ölçümler üreten bir araç olarak kullanılabilmesini ortaya koymaktadır.

Türkçe literatürde Çakan (2005), Turğut (2007), Yıldız (2009), tarafından yapılan uyarlama; Kösa ve Kalay (2018), Sütçü ve Oral (2019) tarafından yapılan test geliştirme çalışmalarına rağmen bu test uyarlama çalışmasının literatürde genel olarak kabul gören zihinsel döndürme, mekânsal yönelim ve mekânsal görselleştirme boyutlarını içermesi sebebiyle öğrencilerin sosyal bilgiler, matematik ve fen bilimleri gibi alanlarda başarılı olmalarını etkileyen hatta bu başarılarını yordayabilen mekânsal beceri düzeylerinin belirlenmesinde geçerli ve güvenilir bir test olarak kullanılabilmesi ve uyarlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Sonraki çalışmalar için Lubinski (2010) tarafından “uyuyan dev” olarak da nitelendirilen mekânsal becerilere ilişkin daha fazla alt boyutu da içeren yeni testler geliştirilebilir ve uygulanabilir.

Uyarlanan bu testin ve yeni geliştirilecek testlerin ders başarılarına veya ilgili olabileceği literatürde belirtilen farklı değişkenlere ilişkin yordama çalışmaları gerçekleştirilebilir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi - BAP Koordinasyon Birimi tarafından EĞF-20005 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

KAYNAKÇA /REFERENCES

- Aykan, F. B. (2013). *Farklı Sınıf Seviyesindeki Öğrencilerin Uzamsal Becerilerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bishop, A. J. (1980). Spatial abilities and mathematics education-A review. *Educational Studies in Mathematics*, 11(3), 257-269. <https://doi.org/10.1007/BF00697739>
- Carroll, J. B. (1993). *Human Cognitive Abilities: A Survey of Factor-Analytic Studies*. Cambridge University Press.
- Casey, B. M., Andrews, N, Schindler, H, Kersh, J. E., Samper, A. & Copley, J. (2008). The development of spatial skills through interventions involving block building activities. *Cognition and Instruction*, 26(3), 269-309.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*. Routledge.
- Clements, D. H. (1998). Geometric and spatial thinking in young children. Opinion paper presented at the *National Science Foundation*. Arlington.
- Contero, M., Naya, F., Company, P., Saorin, J. K. & Conesa, J. (2005). Improving visualization skills in engineering education. *Computer Graphics in Education*, 5, 24-31.
- Çakan, M. (2005). Bilişsel stiller ile yabancı dil başarısı arasındaki ilişki: 8. sınıf Fransızca örneği. *İlköğretim Online*, 4(1), 53-61.
- D'Oliviera, T. (2004). Dynamic spatial ability: An exploratory analysis and a confirmatory study. *International Journal of Aviation Psychology*, 14(1), 19- 38. https://doi.org/10.1207/s15327108ijap1401_2
- Ekstrom, R. B., French, J. W., Harman, H. H. & Dermen, D. (1976). *Manual for kit of Factor-Referenced Cognitive Tests*. Educational Testing Service.
- Gilmartin, P. P. & Patton, J. C. (1984). Comparing the sexes on spatial abilities: Map-use skills. *Annals of the Association of American Geographers*, 74(4), 605- 619.
- George, D. & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step. A Simple Study Guide and Reference*. Pearson Education.

- Göktepe Yıldız, S. (2019). *Tasarım Temelli Matematik Uygulamalarının Farklı Öğrenme Yaklaşımlarına Sahip Öğrencilerin Uzamsal Yeteneklerine ve 3 Boyutlu Geometrik Düşünme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hetland, L. (2000). Learning to make music enhances spatial reasoning. *Journal of Aesthetic Education*, 34(3/4), 179-238.
- Kimura, D. (2000). *Sex and Cognition*. The MIT Press.
- Kösa, T. (2011). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Uzamsal Becerilerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kösa, T. & Kalay, H. (2018). 7. sınıf öğrencilerinin uzamsal yönelim becerilerini geliştirmeye yönelik tasarlanan öğrenme ortamının değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 83-92. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.348100>
- Linn, M. C. & Petersen, A. C. (1985). Emergence and characterization of sex differences in spatial ability: A meta-analysis. *Child Development*, 56(6), 1479–1498. <https://doi.org/10.2307/1130467>
- Lohman, D. F. (1979). *Spatial ability: A review and reanalysis of the correlational literature*. (Technical Report No.8). Aptitude Research Project, School of Education.
- Lohman, D. F. (1993). Spatial ability and G. Paper presented at the *First Spearman Seminar*, University of Plymouth.
- Lubinski, D. (2010). Spatial ability and STEM: A sleeping giant for talent identification and development. *Personality and Individual Differences*, 49, 344–351. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.022>.
- Maier, P. H. (1998). Spatial geometry and spatial ability: How to make solid geometry solid?, E. Cohors-Fresenborg, K. Reiss, G. Toener, & H. G. Weigand (Eds.), *Selected papers from the Annual Conference of Didactics of Mathematics*, (pp. 63-75).
- Marunic, G. & Glazar, V. (2013). Spatial ability through engineering graphics education. *Int J Technol Des Educ* 23, 703–715. <https://doi.org/10.1007/s10798-012-9211-y>
- Middle Grades Mathematics Project (1983). *Spatial Visualization Test*, Department of Mathematics, Michigan State University.

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. MEB Yayınevi.
- Németh, B. (2007). Measurement of the development of spatial ability by Mental Cutting Test. *Annales Mathematicae et Informaticae* 34, 123-128.
- Okagaki, L. R. & Frensch, P. A. (1996). Effects of video game playing on measures of spatial performance: Gender effects in late adolescents. P. Greenfield & R. Cocking (Eds.), *Interacting with Video* (pp. 115-140). Ablex Corporation.
- Olkun, S. (2003). Making connections: Improving spatial abilities with engineering drawing activities. *International Journal of Mathematics Teaching and Learning* 3(1), 1-10.
- Olkun, S. & Altun, A. (2003). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar deneyimleri ile uzamsal düşünme ve geometri başarıları arasındaki ilişki. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(4), 86-91.
- Orion, N., Ben-Chaim, D. & Kali, Y. (1997). Relationship between earth-science education and spatial visualization. *Journal of Geoscience Education*, 45(2), 129-132.
- Peters, M., Laeng, B., Latham, K., Jackson, M., Zaiyouna, R. & Richardson, C. (1995). A redrawn vanderberg and kuse mental rotations test: Different versions and factors that affect performance. *Brain and Cognition*, 28, 39-58.
- Pittalis, M. & Christou, C. (2010). Types of reasoning in 3D geometry thinking and their relation with spatial ability. *Educational Studies in Mathematics*, 75(2), 191-212.
- Rafi, A., Samsudin, K. A. & Said, C. S., (2008). Training in spatial visualisation: The effects of training method and gender. *Educational Technology & Society*, 11(3),127-140.
- Ramful, A., Lowrie, T. & Logan, T. (2016). Measurement of spatial ability: construction and validation of the spatial reasoning instrument for middle school students. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 35(7), 709–727. <https://doi.org/10.1177/0734282916659207>
- Rauscher, F., Shaw, G., Levine, L., Wright, E., Dennis, W. & Newcomb, R. (1997). Music training causes long-term enhancement of preschool children's spatial-temporal reasoning. *Neurological Research*, 19(1), 2-8.

- Sönmez, F. & Akbaş, Y. (2019). The effect of geographic information systems (GIS) based on social studies teaching on 6th grade students' spatial thinking skills. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 40-58. <https://doi.org/10.32003/iggei.547030>
- Sütçü, N. D. & Oral, B. (2019). Uzamsal görselleştirme testinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(3), 1179-1195. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2826>
- Şanlı, C. (2020). The analysis of spatial thinking skills in the questions included within social sciences coursebooks. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 118-132.
- Şenel, H. C. (2019). *Comparing the Effect of Tablet, Desktop, Paper-Pencil Based Drill Practices on Spatial Skills of Vocational High School Students*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tartre, L. A. (1990). Spatial orientation skill and mathematical problem solving. *Journal for Research in Mathematics Education*, 21(3), 216-229. <https://doi.org/10.2307/749375>
- Terlecki, M. S., Newcombe, N. S. & Little, M. (2008). Durable and generalized effects of spatial experience on mental rotation: Gender differences in growth patterns. *Applied Cognitive Psychology*, 22(7), 996-1013. <https://doi.org/10.1002/acp.1420>
- Turğut, M. (2010). *Teknoloji Destekli Lineer Cebir Öğretiminin Matematik Öğretmen Adaylarının Uzamsal Yeteneklerine Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Turos, J. & Ervin, A. (2000). Training and gender differences on a web-based mental rotation task. *The Penn State Behrend Psychology Journal*, 4(2), 3-12.
- Trickett, S. B. & Trafton, J. G. (2007). "What if...": The use of conceptual simulations in scientific reasoning. *Cognitive Science*, 31(5), 843-875. <https://doi.org/10.1080/03640210701530771>
- Tzuriel, D. & Egozi, G. (2010). Gender differences in spatial ability of young children: The effect of training and processing strategies. *Child Development*, 81(5), 1417-1430.

- Uygan, C. (2011). *Katı Cisimlerin Öğretiminde Google Sketchup ve Somut Model Destekli Uygulamaların İlköğretim Matematik Öğretmeni Adaylarının Uzamsal Yeteneklerine Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünlü, M. & Yıldırım, S. (2017). Coğrafya dersi öğretim programına bir coğrafi beceri önerisi: Mekânsal düşünme becerisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 13-20. <https://doi.org/10.14781/mcd.291018>
- Vandenberg, S. G. & Kuse, A. R. (1978). Mental rotations, a group test of three-dimensional spatial visualization. *Perceptual and Motor Skills*, 47(2), 599-604. <https://doi.org/10.2466/pms.1978.47.2.599>
- Wai, J., Lubinski, D. & Benbow, C. P. (2009). Spatial ability for STEM domains: Aligning over 50 years of cumulative psychological knowledge solidifies its importance. *Journal of Educational Psychology*, 101(4), 817-835. <https://doi.org/10.1037/a0016127>
- Winter, J. W., Lappan, G., Fitzgerald, W. & Shroyer, J. (1989). *Middle Grades Mathematics Project: Spatial Visualization*. Addison-Wesley.
- Witkin, H. A., Oltman, P. K., Raskin, E. & Karp, S. A. (1971). *The Group Embedded Figures Test*. Consulting Psychological Press.
- Yıldız, B. (2009). *Üç-Boyutlu Sanal Ortam ve Somut Materyal Kullanımının Uzamsal Görselleştirme ve Zihinsel Döndürme Becerilerine Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, H. B. (2009). On the development and measurement of spatial Ability. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 1(2), 83-96.
- Yurt, E. & Tünkler, V. (2016). A study on the spatial abilities of prospective social studies teachers: A mixed method research. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16(3), 965-986.
- Yüksel, N. S. (2013). *Uzamsal Yetenek, Bileşenleri ve Uzamsal Yeteneğin Geliştirilmesi Üzerine*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Spatial skills are of vital importance during activities such as finding direction, recognizing objects, remembering their positions during our daily interaction with the environment (Tzuriel & Egozi, 2010, p. 1417). Understanding our position is not only important for everyday interaction. It is also one of the requirements of the era, because the world is becoming more and more technological. Therefore, a knowledgeable individual should be effective at processing spatial abstractions, including graphs, diagrams, and other visual representations (Terlecki, Newcomb, Little, 2008, p. 996). Therefore, the perception of a person's spatial skills may be as important as his/her real abilities (Turos & Ervin, 2000, p.3). At this point, it may be useful to explain what the spatial skill, which has an important place in our lives, is.

Although there is a consensus among researchers that spatial skill is an important component of intellectual ability, there is no consensus on the nature of the phenomenon and it has been suggested that there are different types of spatial skills based on factor analytic studies (Yılmaz, 2009, p.84). the number of defined skills varies considerably, from two to ten (D'Oliveira, 2004, p. 20).

When the Turkish literature is examined, the adaptation made by Çakan (2005), Turğut (2007), Yıldız (2009) at the secondary school level; Test development studies by Kösa and Kalay (2018), Sütçü and Oral (2019) were found. However, it has been observed that these tests, which exist in the Turkish literature, are both few in number and focus on a specific spatial skill sub-dimension. The aim of this study is to conduct a validity and reliability study in order to adapt the Spatial Reasoning Test developed by Ramful, Lowrie and Logan (2017) to Turkish in order to measure the spatial skills of middle school students aged 11-13. The test developed by Ramful, Lowrie and Logan (2017) includes the dimensions of mental rotation, spatial orientation and spatial visualization, which are generally accepted in the literature. For this reason, it is thought that it can be used effectively and adapted to determine the spatial skill levels that affect and even predict the success of students in social studies, mathematics and science.

In the research, firstly, the Spatial Reasoning Test was translated into Turkish by referring to the expert opinions. In order for the test to be adapted, first of all, the responsible author of the study, necessary permission was obtained by contacting Dr. Ajay Ramful via e-mail. Then, the translation process of the test to be adapted into Turkish was started. At this stage, firstly, the test was translated from English to Turkish by three researchers, who are also the authors of this study and are experts in the field of social studies with a good level of English, and the Turkish translations were compared with each other and their consistency was examined.

Then, the test translated into Turkish was translated into English this time and compared with each other again, and the consistency between the translations was examined. Finally, these two forms prepared by the researchers were examined by two experts who also work as English instructors. After the approval of two experts, two field experts, an assessment and evaluation expert and a social studies teacher were asked to express their opinions on the draft of the test translated into Turkish. In line with the opinions of the experts, the draft test was finalized and made ready for implementation.

The research was carried out with a study group consisting of a total of 555 students attending the 5th, 6th, 7th and 8th grades in the 2020-2021 academic spring term. In the item analysis carried out within the scope of the study, 6 items that reduced the validity and reliability of the test were removed from the test. After the item analysis, the KR20 internal consistency coefficients of the test, which has a three-factor structure, were examined and it was seen that the KR20 reliability coefficient for the whole test was .81. In addition, there was a significant difference between the mean scores of the upper group and the lower group in the test items and in the overall test, the correlation coefficients between the whole test and the sub-factors varied between 0.42 and 0.88, and there was a significant positive correlation, as a result of the equivalent halves analysis, Guttman coefficient. 0.83 and the Spearman Brown coefficient was determined to be 0.83. In addition, it was observed that the correlation coefficient between the departments was also significant, and that there was a moderately significant relationship between the whole test and its sub-factors as a result of the test-retest. Based on the findings; It can be stated that the Spatial Reasoning Test, adapted into Turkish, is a measurement tool that produces valid and reliable measurements and can be used to measure the spatial skills of secondary school students aged 11-13.

For further studies, new tests can be developed and applied, including more sub-dimensions of spatial skills, which are also described as "sleeping giant" by Lubinski (2010). Prediction studies can be carried out on the course success of this adapted test and the tests to be developed, or on the different variables mentioned in the literature that may be related.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54214>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	15.11.2021	Submitted date
Kabul tarihi	18.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sütçü, G. (2022). XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında). *Journal of History School*, 56, 459-475.

XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA DEDİKODU MOTİFİ (ODOYEVSKİ'NİN ÖYKÜLERİ BAĞLAMINDA)

Güneş SÜTCÜ¹

Öz

Vladimir Fyodoroviç Odoyevski (1803-1869) XIX. yüzyıl Rus edebiyatında romantizm akımının en önemli temsilcilerinden biridir. Odoyevski gençlik yıllarında bilhassa Alman idealist felsefesi ve Schelling'in zıtlıklardan oluşan doğa felsefesinin etkisi altında kalır. Eserlerinde Rus ve Batı kültürünü harmanlayarak yansıtır. Bu nedenle çağının diğer yazarlarından ayrılmaktadır. Kendisi de soylu bir aileden gelmesine karşın, Rus soylu toplumunun yaşamını her yönüyle eleştirir. Bilhassa 1830'lu yılların yaygın edebi türlerinden biri sosyete öyküleri (svetskaya povest)dir. "Prenses Mimi" (Knyajna Mimi, 1834) ve "Prenses Zizi" (Knyajna Zizi, 1839) Odoyevski'nin sanat hayatının olgunluk döneminde kaleme aldığı sosyete öykülerindedir. Bu çalışmada Rus düşünür Odoyevski'nin benimsediği etik anlayışa göre bahsi geçen öykülerde yer verdiği dedikodu motifi, sosyolojik bir araştırma olgusu olarak ele alınacaktır. Her iki öyküde birbirine karşıt karakter özellikler gösteren kadın kahramanların yaşamlarında dedikodu motifinin yarattığı etkiler sunulacak ve daha sonrasında onların maruz kaldıkları dedikodular karşısında seçmiş oldukları duruşun sonuçları ortaya konulacaktır. Elde edilen veriler ışığında 1830'ların tipik Rus soylu toplumunun ahlaki açıdan yozlaşmışlığı dedikodu motifi aracılığıyla aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Odoyevski, Prenses Mimi, Prenses Zizi, Dedikodu motifi, Sosyete, Ahlak.

¹ Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, gunessutcu@anadolu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9496-4051

**Gossip motif in the 19th century Russian literature
(In concept of Odoyevsky's stories)**

Abstract

Vladimir Fyodorovich Odoyevsky (1803-1869), one of the most important representatives of the romanticism movement in the 19th century Russian literature. In his youth, Odoyevsky was under the influence of German idealist philosophy and Schelling's natural philosophy, which consisted of contradictions. He blends Russian and Western cultures in his works. For this reason, he is different from other writers of his age. Although he comes from a noble family, he criticizes the life of the Russian noble society in every aspect. One of them is the society stories, which is one of the common literary genres of the 1830s. The society stories that Odoyevsky wrote in the maturity period of his artistic life are "Princess Mimi" (Knyajna Mimi, 1834) and "Princess Zizi" (Knyajna Zizi, 1838). In this study, according to the ethical understanding adopted by the Russian thinker Odoyevsky, the gossip motif included in the mentioned stories will be discussed as a sociological research phenomenon. In both stories, the effects of the gossip motif in the lives of the female protagonists, who show contradictory character traits, will be presented, and then the results of the stance they have chosen in the face of the gossip they are exposed to will be revealed. In this context, the moral corruption of the typical Russian noble society of the 1830s will be tried to be conveyed through the motif of gossip.

Keywords: Odoyevsky, Princess Mimi, Princess Zizi, Gossip motif, Noble society, Ethics.

GİRİŞ

*Başkalarını kötölemek için yapılan
dedikodudan duyulan zevk,
başkalarını düşürdüğümüz ölçüde
kendimizi yükselttiğimizi sanmaktır.*

(Descartes)

Tarihsel kökeni itibariyle dedikodunun ilk insan Adem'in cennetten kovulmasıyla başladığı bilinmektedir. Araştırmacı V. A. Skiba (2008) dedikodunun "*toplumsal hayatta en yaygın karşılaşılan kavramlardan biri*" olduğunu vurgular. İnsanların neden dedikodunun yayılmasını sağladıkları sorusuna ise tek yönlü bir cevap vermek mümkün görünmemektedir. Dedikoduların nedenleri insanların ruhsal durumunun ve iletişimin bilincine yönelik beliren özelliklerde saklıdır. Edebiyatın toplumu ve insanların davranışlarını incelerken dedikodu motifinden büyük ölçüde faydalandığı gözlenmektedir. Özü itibariyle evrensel bir kavram olan dedikodu, gündelik ve

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

kültürel bir olgu olarak yaygın kullanıma sahiptir. Toplumun her tabakasının hayatına büyük ölçüde etki etme gücü gösterir.

Dedikodunun tanımsal karşılığı için Türkçe sözlüklere bakıldığında “*konusu çekiştirme ya da kınama olan konuşma*” olarak ifade edilmektedir. Konuşmak anlamına gelen “komak” ve “demek” fiillerinden oluşan dedikodunun şöyle tanımlandığı da görülmektedir: “*Kamu sanısı ve toplum sanısının ilkel şeklidir. Yakın anlamı: ayıplama, takbih, muaheze, yerme, gybet, tezvir, tayip, kötöleme, zem, kovuculuk, çekiştirme. Karşı anlamı: övme, methetme, yüceltme, takdir etme*” (Aktaran Tekgöz, 2013, s.4). Rusça literatür taraması yapıldığında ise dedikodunun “*bin yıllık bir geçmişe sahip arkaik bir kavram ama bunun yanı sıra hem biçimsel hem de içeriksel olarak iletişim ağını güncel tutan özellikte olduğu*” görülmektedir. İngilizce karşılığına bakıldığında da bazı eşanlamlı sözcüklerle tanımlandığı karşımıza çıkar: “*Rumour, gossip, whisper, 'grapevine', buzz (molva, sluhi, pereşeptvaniye, 'utka', spletni)*” (Aktaran Osetrova, 2012, s.58).

Dedikodular, anlaşılmayan durumlar olduğunda yaşanan olaylara mantıklı bir görünüm kazandırma amacıyla ortaya çıkar. Kendi içinde bazı doğru bilgileri barındıran ve çoğu zaman fantastik ayrıntılarla büyüyen bir söylenti çarpıtılarak yayılır. Bu şekilde oluşan dedikodular, Rus gerçekçiliğinin ve insanının önemli bir özelliğini karakterize eder (Sarsenova, 2011, s.57). Araştırmacı V. V. Kabanov'un ifadesine göre XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus devrimci hareketinin önde gelen isimlerinden N. A. Dobrolyubov ve G. V. Plehanov, dedikoduları toplumsal halk görüşünün bir ifadesi olarak değerlendirip siyasi ve uygulamalı faaliyetlerde bunları dikkate alarak incelemeler yapmaya çağıran ilk kişilerdir. Rus tarihçilerden A. Z. Popelnitskiy ve İ. İ. İgnatoviç toprak köleliğinin kaldırılması sırasında köylülerin ruh hallerini karakterize eden dedikodulara ilk kez atıfta bulunanlardır (Aktaran Osetrova, 2011, s.59). Pek çok yazarın edebi eseri, dedikodunun “*kişisel karakterin psikolojik açıdan doğrulanmış temeli*” olarak sunulduğuna dair örneklerle doludur (Skiba, 2008). Bu bağlamda dedikodu motifi A. Griboyedov, A. Puşkin, M. Bulgakov, M. Zoşenko ve Yu. Dombrovskiy gibi yazarların eserlerinde bir metin unsuru olarak karşımıza çıkar (Osetrova, s.62).

Adını andığımız yazarların yanı sıra A. Pisemski, N. Ostrovski, N. Çernişevski, A. Hertsen, F. Dostoyevski ve L. Tolstoy gibi yazarların eserlerinde de dedikodu motifine yer verdikleri gözlenir. A. Griboyedov “Akıldan Bela”

(Gore ot uma), N. Gogol² “Ölü Canlar” (Myortviye duşi) ve “Müfettiş” (Revizor) adlı eserlerinde dedikodu motifi aracılığıyla o dönemin Rus soylularının gerçekçi bir şekilde betimlenmesini sağlar. Nitekim dedikodunun yayılmasının Gogol’ün “Müfettiş” eserindeki Bobçinskiy ve Dobçinskiy üzerinden bu karakterdeki insanlar için hayatın anlamı niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Griboyedov’un “Akıldan Bela” komedyasında dedikodunun çıkış noktasını daha belirgin kıldığına tanıklık etmek için ise Famusov ailesine yakından bakmak gerekmektedir. Nitekim Famusov soyadının³ etimolojik olarak incelendiğinde Latince “fama” (söylenti / dedikodu) sözcüğünden türetildiği görülmektedir. Komedyanın sonunda Çatski’nin “deli” olduğu dedikodusunun yayılması, soylu Famusov ailesi için güçlü bir silah gibi değerlendirilir. Çatski’nin hakkında çıkan dedikodular yüzünden Moskova’yı terk etmesi, dedikodunun kişiler üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi gözler önüne serer. Lev Tolstoy ise “İvan İlyiç’in Ölümü” (Smert’ İvana İl’iça) adlı eserinde bahsi geçen durumu kahramanının tutumunu paylaşarak şu sözlerle vurgular: “...bazen herkesin çok konuştuğu kitabı okurdu...” (Skiba, 2008). Alıntıda da anlaşılacağı üzere kişilerin aldığı kararlarda toplumda hâkim olan yaygın görüş genel itibarıyla etkin bir role sahiptir.

---

² “Gogol’ün Sanatında Dedikodular / Söylentiler” (Sluhi / Spletni v tvorçestve Gogolya) başlığı altında hazırlanan bilimsel çalışmalar olduğu (Vısotskaya 2008; Nikolayeva 2008; Solivetti 2009) da gözlenmektedir. M. M. Bahtin ve A. D. Sinyavskiy gibi edebiyat bilimciler dedikoduyu Gogol’ün eserlerinde yer verdiği kahramanların kaderini değiştiren “sözün etkisi” perspektifinde ele almışlardır. Bkz: Osetrova, Ye. (2011). Sluhi v sovremennoy sotsiokul’turnoy srede: istoriografiçeskiy obzor. *Antropologiçeskiy forum*. No: 15 Online. 55-82, <https://cyberleninka.ru/article/n/sluhi-v-sovremennoy-sotsiokulturnoy-srede-istoriograficheskiy-obzor/viewer>, 63.

³ Rus edebiyatında XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarına bakıldığında yazar tarafından kimi zaman dedikoduları yayan kişilerin soyadları aracılığıyla da karakter özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir. Bu bağlamda N. İ. Himelnitskiy’in “Geveze” (Govorun) komedyasında Kont Zvonov, Vestina, Svahina, Vzdorkina; A. İ. Pisarev’in “Lukavin” (Lukavin) adlı komedyasında Zmeykin; A. S. Griboyedov’un “Akıldan Bela” (Gore ot uma) adlı komedyasında Zagoretskiy ve Repetilov; V. F. Odoyevski’nin “Prenses Mimi” öyküsünde Prenses Mimi; N. V. Gogol’ün “Müfettiş” (Revizor) komedyasında Bobçinskiy ve Dobçinskiy; Ostrovski’nin “Son Kurban” (Poslednaya jertva) komedyasında Glafira Firsova, “Fırtına” (Groza)da Fekluşa; Dostoyevski’nin “Karamazov Kardeşler” (Brat’ya Karamazov) romanında Hohlokov gibi isimler dedikodunun yayılmasını sağlamışlardır. Bkz: Skiba, V.A. (2008). *Motif sluhov v russkoy hudojestvennoy literature*. http://literary.ru/literary.ru/show_archives.php?subaction=showfull&id=1205323468&archive=1205324210&st_art_from=&ucat=&, Erişim tarihi: 24.09.2021.

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

“Sosyete öyküleri”⁴ dedikodu motifinin çarpıcı bir şekilde okunabilmesini sağlayan ve 1830’larda ortaya çıkan yaygın edebi türlerdendir. Sosyete toplumunun benimsediği “yasaların” kahramanın kişiliği üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin ve bir kişinin özel yaşamının baskın kamusal yaşam tarzına göre şekillenmesinin O. Somov, A. Bestujev (Marlinski), N. Pavlov, N. Polyeviy, V. Sollogub, İ. Panayev gibi yazarların öykülerinde timsalleştirildiği görülür. Sosyete öykülerinin özü genellikle bir aşk dramasına ve sosyete dünyasının yasalarını ihlal eden kahramanın toplumla yaşadığı çatışmaya dayanır. Bu durum çoğunlukla olay örgüsünün gelişimini, karakterler arasındaki ilişkiyi, karakterlerin yaratımsal özelliklerini ve öykünün duygusal tonunu belirler.

YÖNTEM

XIX. yüzyıl Rus edebiyatının en yetenekli temsilcilerinden biri olan V. F. Odoyevski'nin “Prenses Mimi” ve Prenses Zizi” adlı öykülerindeki dedikodu motifinin kadın kahramanların yaşamlarında yarattığı etkilerin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “doküman inceleme tekniği” kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda uzun yıllardır önemli bir unsur olarak kabul edilen ve alan yazında en çok kullanılan doküman analizi yöntemi; ilgili dokümanı anlama, analiz etme ve veriyi kullanma olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen yazılı verilerin içeriğine yönelik yapılan analiz kapsamında doküman inceleme yönteminden faydalanılmaktadır (Kıral, 2020, s.172-173).

Gerçekleştirilen inceleme çerçevesinde V. F. Odoyevski'nin sosyete öykülerine örnek niteliği taşıyan ilgili öyküler incelenmiş ve Rus soylu kadınlarının maruz kaldıkları dedikodular karşısında seçmiş oldukları duruşun sonuçları ortaya konulmuştur. Böylelikle 1830’ların tipik Rus soylu toplumunun ahlaki açıdan yozlaşmışlığı dedikodu motifi aracılığıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

---

⁴ 1840’ların başlarına doğru “sosyete öykü” türü güncelliğini yitirir. Bunun yerine öykülerde ağırlıklı olarak çeşitli fizyolojiler, psikolojik, ahlaki ve felsefi öğelere yer verilir. Bu bağlamda ortaya konulan fizyolojiler hakkında “Fransız edebiyatında etkin olan demokrat ve toplumsal düşüncelerin Rus aydınları üzerinde etkili olması, 1830’lu yılların sonlarında “Fransa”da fizyoloji adıyla yaygınlık kazanan denemelere ilgiyi artırmıştır” (Olçay, 2006, s.196) bilgisine ulaşılmaktadır. Fransız fizyolojilerinin Rus örnekleri bağlamında ele alınan Vladimir Odoyevski'nin girişimleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Olçay, T. (2006). Fransız “Fizyoloji”lerinin 1840’lı Yılların Rus Edebiyat Ürünlerine Etkisi. *Dilbilim*, (15), 203-204.

SOSYETE ÖYKÜLERİNDE DEDİKODU MOTİFİ (PRENSES MİMİ ve PRENSES ZİZİ ÖRNEKLEMİNDE)

“Prenses Mimi” ve “Prenses Zizi” de Odoyevski’nin sosyete türü çerçevesinde kaleme aldığı öykülerindendir.⁵ Söz konusu öykülerdeki dedikodu motifini incelemeye geçmeden önce yazarın benimsediği etik anlayışa göz atmak yerinde olacaktır. Odoyevski’nin etik anlayışına göre iyilik ve bilgi arasındaki bağlantıya ilişkin savunduğu tez belirgin bir netliğe sahiptir. Bununla birlikte zaman içinde benimsediği etik kavramın rasyonalizmini yumuşattığı gözlenir. Bu değişime dikkat çekmek amacıyla Rus edebiyat eleştirmeni P. N. Sakulin yazarın “1820’lerde ‘erdemini temeli bilgidir’ inancını dile getirdiyse de 1830’larda “akıl yürütmesine ilişkin başlangıç noktasının farklılaştığını” belirtir. Nitekim öğrencilik yılları olan 1820’lerde Alman idealist felsefesi ve Schelling’in etkisi altında kalırken, 1830’larda romantizmden gerçekçiliğe geçiş döneminde tam anlamıyla romantizm ve Schelling’in felsefesinden uzaklaşmadığı gözlenir (Günel, 1995, s.i).

Odoyevski için iyilik, hakikat ve güzellik ideal dünyanın sonsuz ve bütünsel nitelikleridir. Yalan, kötülük ve çirkinlik maddi dünyanın son ve tek yönlü nitelikleridir. Dolayısıyla doğruluk, iyilik ve güzellik bütünlük içinde bulunurken herhangi bir tek yanlılık yanlış ve kötüdür. Dolayısıyla kötülük ve çirkinlik, bağımsız bir statüye sahip değildir. Sonuçta parça her zaman bir bütünün parçasıdır, onsuz olmaz. Bu nedenle “yalan, gerçeğin eksik bir ifadesidir”, “kötü, iyinin eksik bir ifadesidir” ve “çirkin, zarafetin eksik bir ifadesidir” (Fedotova, 2020, s.75). Ama aynı zamanda herhangi bir tek taraflılıkta eksik de olsa bir bütün vardır. Bu her yalanda bir gerçek, her kötülükte bir iyilik, her çirkinlikte bir güzellik olduğu anlamına gelir. O halde genel ile özeli birliği iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzellik ile çirkinin iç içe olmasıdır. Herhangi bir düşünce tam olarak doğru değildir. Çünkü her bireyde bir gerçek ve yalan vardır. Tek bir genel tamamen değil, kısmen ifade edilir. Bu bağlamda Odoyevski tarafından Schelling’in doğa felsefesindeki zıtlıklardan oluşan bütün anlayışına uygun bir düşüncenin savunulduğu somut bir şekilde görülmektedir.

Genel itibarıyla ifade etmek gerekirse Odoyevski⁶ önceki görüşleriyle uzlaşmaz bir tutum içinde olmasa da önemli ölçüde zamanla farklı bir yaklaşımı

⁵ Diğer sosyete öyküleri arasında “Yelladiy. Sosyete Yaşamından Bir Görünüm” (Yelladiy.Kartina iz svetskoy jizni, 1824), “Balo” (Bal, 1833), “Ölünün Kötü Şakası” (Nasmeşka mertvetsa, 1838) yer almaktadır.

⁶ “Odoyevski ‘gerçek felsefe’nin Aydınlanma’nın rasyonalizminin ve ampirisizminin tersine, doğrudan doğruya ‘içgüdü’ye dayandığını ileri sürdü. ‘İçgüdü’ yaratıcı bir ilke, onsuz ister sanat, ister bilim, ister yasalar biçiminde olsun, her türlü insan çabasının cansız kaldığı organik bir güçtür. ‘İçgüdü’ yoksa, yaşayan canlı toplumsal bağların varlığından da söz edilemez; rasyonalizm ise

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

benimser. Bu yaklaşımın özünü rasyonel değil, epistemolojik bir ahlak kaynağı olan bilinçsiz bir psikolojik arayış oluşturur. Odoyevski'ye göre “İçgüdülere gereksiz yere saldırdılar; tıpkı fiziksel dünyada olduğu gibi, zararlı yiyecekler bizi görüntüden nasıl eğlendirirse, aynı şekilde kötü bir eylem düşüncesinden de öğreniriz. Bu gelişmiş duygu, ahlakın temelidir”. “Biz iyi ve kötünün içgüdüsel bilgisine sahibiz (...) bu içgüdüsel bilgi insanlarda gelişmiştir; sıradan bir insanda ise neredeyse “sessiz”dir (...) aklın koşullarının dışında bize etki eden bir sanat bu içgüdüyü yükseltebilir” (Aktaran Fedotova, 2020, s.71). Burada yine Odoyevski'nin görüşlerinin karakteristik özelliği olan bir çelişkiyle karşılaşmaktadır. Bilginin ve ahlakın temeli içgüdüdeyse, o halde içgüdüye daha yakın olan insanların daha fazla bilgiye ve erdeme sahip olmaları gerekir. Böylelikle Odoyevski'nin etik kavramının sürekli olarak çelişkili olduğu anlaşılmaktadır. O halde insanın ahlak dünyasında bireysellik ve evrensellik mücadelesinin etkisinden bahsedilebilir. Oysa ki bir insanın amacı onu kötü yapan ya da deli eden birtakım aşırılıklardan kaçınmak ve söz konusu iki ilkenin uyumu için çabalamak yönündedir. Öyleyse ahlaki idealin kişisel ve evrensel çıkarların uyumlu bir kombinasyonundan oluştuğu söylenebilir.

Rus düşünür Odoyevski zıtlıklardan oluşan çelişkili etik anlayışıyla deha ile delilik arasındaki ilişki sorularını, maddi ve manevi ihtiyaçların tatmini arasındaki uyumu, toplumda hüküm süren geleneklerin ahlak üzerindeki etkisini, yaratıcı potansiyelin gerçekleşmesinde aklın ve duyguların rolünü, insan ruhunun derinliklerini eserlerinde inceler (Zinçenko, 2014, s.3). Yazarın öykülerinde karşımıza çıkan kahramanlar ve dönemin Rus soylu toplumu yalnızca dış görünüşe önem veren, balodan⁷ baloya koşan, sanattan anlamayan ve düşük ahlaki değerlere sahiptir. Odoyevski'nin erkek kahramanları kendini ya soylu yaşamın görkemli dünyasına kaptırmış durumdadır ya da sahtekâr, ciddiyetsiz ve ahlaki açıdan zayıftır. Kadın kahramanları ise ya entrikalar çeviren ve yıkıcı olaylara neden olan kişilerdir ya da güçlü, dürüst ve mücadeleci bir ruha sahiptir. Odoyevski'nin kendisi de Prens Rurik'in soyuna bağlı aristokrat bir aileden gelir.

“mekanik ve cansız” bir toplumdan öte bir şey yaratabilecek yetenekte değildir. Bkz: Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma'dan Marksizme* (A. Şenel, Çev.). İletişim. s.140.

⁷ “Prenses Mimi” adlı öykünün birinci bölümü “Balo” (Bal) başlığı altında okuyucuya sunulur. Odoyevski'nin amacı, sosyetenin o ışıklı dünyasının içindeki ahlaki yozlaşmışlığın esasen nasıl bir karanlık içinde olduğunu gözler önüne sermektir. “Balo” imgesi genellikle soylu toplumunda gözlenen dış ve iç güzellik arasındaki karşıtlığı güzel kadınların “ruhen” aynı güzellikte olmayışıyla ilişkilendirerek sunmaya aracılık eder. Bkz: Guzeva, N. N. (2011). *Mir glazami Russkih romantikov*. (V. F. Odoyevski). V sbornike: Problemi mental'nosti. Mejkafedral'nıy sbornik nauçnih trudov. Kurgan, 56. https://elibrary.ru/download/elibrary_29835197_55841500.pdf, Erişim tarihi: 13.11.2021.

Buna rağmen Odoyevski eserlerinde 1830'lu yılların Rus soylularının boş ve manasız yaşam sürme nedenlerini irdeler ve bu durumu her yönüyle eleştirir. Bunun nedenini aldıkları eğitimin yetersiz ve yetkin olmayışıyla ilişkilendirir (Günel, 1995, s.ii). Yaşamın esas değerleri üzerinde düşünmemelerine bağlı olarak Rus soylu toplumunun manevi açıdan olgunlaşamamaları, “Prenses Mimi” ve “Prenses Zizi” adlı uzun öyküleri üzerinden okunabilmektedir.

Her iki öykü çerçevesinde kahramanların dedikodu yapmalarının incelenmesi, insanın yaşadığı toplumsal çevredeki imajını geliştirebilmek amacıyla iç güdüsel olarak yalana meyilli olduğunu kanıtlamaya yöneliktir. Ahlaki bir kötülük olan “yalan söyleme eylemi”, dönüşüm geçirerek dedikodu formuna bürünür. Rus edebiyatında dedikodular bir yandan toplumun ahlaki yanlarının, diğer yandan da dünyadaki gerçekliğin bir tezahürü olarak belirir. Bu nedenle dedikodu sadece tüm halkların kitlesel bilincinin tipik bir olgusu değil, aynı zamanda Rus mantalitesini ve gerçekliğini karakterize eden özel bir kültürel olgudur. Araştırmacı T. Avtuhoviç'e göre (2004) “*kültürel bir olgu olarak dedikodu, Rus yaşamının gerçekliğinin anlaşılabilmesinde en önemli bileşendir.*” Bu durum Odoyevski tarafından Prenses Mimi aracılığıyla detaylı bir şekilde aydınlatılır.

Prenses Mimi, öyküdeki olumsuz kadın kahramandır. Odoyevski olay örgüsünü oluştururken kadın kahramanının içsel çirkinliğinin dış görünüşüyle bütünleştiğini gösterir. Olumsuz kahraman olarak addedilmesinin nedeni, eğitim kurbanı olmasıyla ilişkilendirilir. Bu durumu daha anlaşılır kılabilmek adına yazar, kahramanının geçmişine dair bilgi paylaşımı yapar:

“Kadınların aldığı eğitim sayesinde nasıl duygular ve nasıl düşünceler oluşabileceğini bilirsiniz: kanaviçe, dans öğretmeni, biraz cilve, tenez vous droite (dik bir postür), mevcut ve gelecekteki yaşama hazırlık mahiyetinde babaannenin anlattığı bir iki öykü. İşte eğitim anlayışı bundan ibaret. Her şey Prenses Mimi'nin sosyeteye girdiği an karşılaşacağı olaylara bağlıydı. İyi bir eş ve iyi bir anne olabilirdi” (Odoyevski, 1834).

Soylu toplumunda kadına prestij sağlayan tek konu, evliliğidir. Odoyevski tarafından “genç kızların zengin ve yaşlı erkeklerle evlendirilmesi, bu amaçla yetiştirilen kızların duygusuzluğu, sosyetenin çıkar amaçlı ilişkileri ve dedikodu keskin bir dille eleştirilir” (Küçük, 2009, s.89). Prenses Mimi sosyete toplumunun bu beklentisi yönünde bir evlilik yapamadığı için aşağılanır. Çünkü Mimi'nin yalnız kalışı toplum nezdinde kabul edilemez:

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

“Zavallı kız! Her gün onuru kırılıyordu; her gün yeni bir aşağılanma ortaya çıkıyordu; ah zavallı kız! Her gün sıkıntı, öfke, kıskançlık, intikam duygusu yavaş yavaş kalbini mahvediyordu. Şimdi ise hakarete uğramış, aşağılanmış, haysiyetten yoksun bırakılmış, Mimi “soyluların arasında” kendine bir yer elde ediyor; “sergilediği davranışlarla kötü ve başkalarına kıskançlıkla yaklaşan birine dönüştü” (Odoyevski, 1834).

Bunun üzerine içinde bulunduğu psikolojiyle Mimi, başkalarının yaşamına kurnazca yön vermeye çalışarak toplumda kendine bir yer edinme telaşına girer. Mimi entrikalarla, dedikodularla ve ikiyüzlülükle soylu toplumundan intikam almaya çalışır. Mimi'ye göre artık başkalarının sırlarını bilmek, insanlar üzerinde bir hakimiyet kurabileceği anlamına gelir. Çevresi tarafından onun bu karakter özelliği bilinir ve herkes ondan bu nedenle çekinir.

Odoyevski bu noktada kadın kahramanının ahlaki açıdan yozlaşmış tavırlar sergilemesine neden olan bir diğer faktörü “toplum algısı” olarak sunar: *“Evlenilen erkeğin saygınlığı kadına da geçiyordu, kadınların toplum içinde seslerini çıkarmaları ve güçleri eş seçimine bağlıydı. Kimseden destek görmeyen, sessiz bir halde yalnızca Mimi kalmıştı” (Odoyevski, 1834).* Mimi'nin içinde bulunduğu koşullara bakıldığında soyluların ahlaki zayıflıklarının etkin role sahip olduğu gözlenmektedir.

Yalnız kalıp evlenememesinin acısını nişanlısını elinden alan Barones Dauertal'dan çıkarma amacındadır Prenses Mimi. Barones Dauertal tıpkı iç güzelliği gibi dış görünüşü itibarıyla da çok güzel ve alımlı bir kadın olarak resmedilir. Öyküde Prenses Mimi'ye karşıt olarak yaratılan olumlu kadın kahraman, Barones Dauertal'dır. O dönemin Rus soylu toplumunun tipik kadınlardan farklı olarak yüksek ahlaki değerlere sahip oluşuyla farklılık gösterir. Kocasının yaşlı ve çirkin olması nedeniyle ‘aldatılması gerektiği’ dedikoduları hakimdir öyküde. Yine Barones'in düzenlenen bir toplantıdan erken ayrılması üzerine Prenses Mimi onu yalnız göndermek istemez ve bir başkasıyla buluşma ihtimalini yüksek olarak görür. Barones'in bindiği arabadaki yabancı adamı tanımadığı için sevgili oldukları dedikodusunu yayar. Oysaki arabadaki Barones'in kocasıdır. Odoyevski bu noktada dedikodu motifinin bireyler üzerinde yarattığı etkiyi vurgulayabilmek amacıyla gerçek bilgiyi diğer kahramanlarından saklayarak metin içinde paylaşmayı seçer.

Bir diğer dedikodu, Barones'in genç subay Granitski ile sevgili olduğu yönündedir. Mimi'nin çıkardığı dedikodular nedeniyle Granitski düelloda ölür, Barones Daudertal sosyetenin gözünden düşme tehlikesi içine girer ve Lidiya Rifetskaya sevgilisini kaybetmenin acısını yaşar. Böylece Mimi hakkında

çıkarılan dedikoduların intikamını almayı başarır. Buna karşılık Mimi yalnızca ahlaki kusurlarını geliştirir ve kaçınılmaz olarak da ruhunun olumlu niteliklerini yitirir. Dahası soylu toplumunun en kötü özelliklerinin timsali haline gelir. Bu anlamda bir yandan soylu toplumunun belirlediği yasalara tamamen uyar, diğer yandan da en agresif ve önemsiz nitelikleriyle soyluları temsil eder.

Mimi taşıdığı temel karakter özelliklerinin soylularla aynı değerde olduğunu kendisi de bilmez. Kötülükten beslenen bir bireye dönüşmüştür adeta. Bütün bunlar Mimi'nin soyluların en kötü ahlaki yanlarını özümsemişi ve kişiliğini yok etmeye yönelttiği anlamına gelir. Yazara göre bilinçli olarak toplumdaki intikam almak için ya da başka nedenlerle kendi içindeki maneviyatı “öldüren” bir kişi, çevresindekilerin insani yönlerini değerlendirebilme yetisine sahip olamaz. Koşullardan bağımsız olarak verilen kahramanlar aracılığıyla soyluların psikolojisinin ve ahlaki yanlarının çözümlenmesi, Odoyevski'nin sosyete öykülerinin ayırt edici özellikleri olarak değerlendirilebilir. Odoyevski'nin eserlerini inceleyen Belinski, soylu toplumunun vicdani durumuna şu sözlerle dikkat çeker:

“Böyle bir gaddarlıkla ve böylesine hız kesmeyen bir kararlılıkla zulme uğrayan soylu sınıfının muazzam boşluğunu ve önemsizliğini ne kadar derin ve doğru bir şekilde değerlendirmiştir! Onların boş oluşlarına kahreder, utançla onları anar; onları Nemesis gibi azarlar, Tanrı'nın varlığına olan inançlarını kaybettikleri, ruhlarının kutsal hazinelerini yaldızlı toprakla değiştirdikleri, Tanrı'yı inkâr ettikleri, aklın, duyguların, vicdanın, onurun yerini kanıksanmış ahlaki kültür aldığı, kibir putuna taptıkları için onları cezalandırır” (Aktaran Korovin, 2005, s.70).

Benzer bir yaklaşımla Odoyevski de “Prenses Mimi” aracılığıyla soylular tarafından çıkarılan asılsız dedikoduların yıkıcı sonuçlara neden olmasından dolayı bu ahlaki düzeydeki insanları “korkunç bir topluluk” olarak nitelendirir: *“Ne yasalardan ne hakikatten ne vicdandan hiçbir şeyden korkmazlar”* (Aktaran Korovin, 2005, s.69). Neticede Odoyevski'nin Prenses Mimi üzerinden sosyolojik perspektifte kişinin dedikoduya karşı tutumunun belirleyici bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Prenses Mimi, dedikodunun toplumun nezdinde ne denli etkili olduğunu farkındadır. Birey, toplumun gözünde mevcut değerini artırmak için dedikodunun yayılmasını sağlayarak kendini ispat etme ve onaylama peşindedir. XVIII. yüzyıl Fransız felsefesine göre *“dünyayı yöneten toplumsal düşüncelerdir”* (Skiba, 2008) yargısından hareketle dedikoduların farklı hedefler

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

doğrultusunda yayılmasının karmaşık bir psikolojik arka plana sahip olduğu söylenebilir. Nitekim psikologların iddia ettiği gibi “kendini ispat etme ve onaylanma ihtiyacı” dedikoduların yayılmasında karakteristik bir özellik olarak değerlendirilebilir (Sarsenova, 2011, s.57). Böylelikle öyküde dedikodu ve iftira söylemiyle dönemin Rus soylu toplumunun ahlaki değerlerinin yozlaşmışlığı gözler önüne serilir.

Eleştirmen Sakulin kötü niyetli Prenses Mimi'ye karşıt olarak Odoyevski'nin “Prenses Zizi” adlı öyküsünü kaleme aldığını kabul eder (Aktaran Günal, 1995, s.9). Bu noktada Odoyevski'nin soylu toplumunda hem olumlu hem de olumsuz kadınları konu ettiği görülür. Prenses Mimi'nin aksine Prenses Zizi kendi kişisel gelişimine önem veren bilinçli bir kadındır. Manevi açıdan alçakgönüllü, dürüst, iyi niyetli, fedakâr ve erdemli bir karakterdir. Aynı zamanda bu öyküsünde kadınlara verilen eğitimin yetersizliği hakkında da yazan Odoyevski, eğitimde yabancı kültüre, bilhassa da Fransız kültürüne tamamen karşı çıkar. Nitekim eski eğitim sisteminin şekillendirdiği benlikleri ve tam olarak özümsemeyen modern sistemi benimseyenleri resmeder. Odoyevski'ye göre kadınlar, düzenlenen edebi salonlarda yapılan dedikoduları dinleyerek ve manasız romanları okuyarak yetiştirilmektedir. Soylu genç erkekler ise “*modern eğitim sisteminin parçası olan bilimsellikte yararcılık anlayışını pratik yaşama uygulamaya çalışmaktadırlar*” (Güenal, 1995, s.2). Bundan dolayı da ahlaki değerlerin yozlaşmasıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Söz konusu durumun farkında olan Odoyevski için Prenses Zizi Rus yazarlarını okuması, Rus kültürüyle yetişmesi ve sürekli kişisel gelişim odaklı olması bakımından “ideal kadını” temsil eder. Odoyevski bireyin kendi iç dünyasını anlamaya yönelmesi durumunda ve etrafındakilere fayda sağladığı oranda varlık gösterebileceği düşüncesini savunur. Ona göre bireyin ahlaki yanlarını zayıf kılan, dış dünyaya duyduğu arzulardır. Bu noktada Odoyevski'nin XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus soylu kadınlarının psikolojilerini, aldıkları eğitimi ve yetiştiriliş tarzlarını detaylı anlatmasından onların toplumsal konumuna ne denli önem verdiği anlaşılmaktadır.

Odoyevski, Prenses Zizi'nin kız kardeşi Lidiya aracılığıyla da o dönemin tipik soylu Rus kadınıni sembolize eder. Çünkü Prenses Zizi tüm evin yönetimini idare ederken kız kardeşi Lidiya yalnızca baloları düşünür. Buna rağmen toplum Prenses Zizi'ye önyargı ile yaklaşır. Odoyevski sosyete öykülerinde kadın sorununa da ışık tutar. Bu bağlamda “Prenses Zizi” adlı öykünün epigrafında şu sözler dikkat çeker: “*Kimi zaman ev döngüsünde, hayatın en parlak alanından daha fazla kahramanlığa ihtiyaç duyarsınız. Ev döngüsü, bir kadın için şeref ve kutsal kahramanlıklar alanıdır*” (Odoyevski, 1839).

Prenses Zizi'nin karakteri kendisine karşı özellikler gösteren kız kardeşi Lidiya'nın ölümünün ardından daha net bir şekilde anlaşılır. Prenses Zizi, eniştesinin yalnızca maddi çıkarlar amacıyla kız kardeşiyle evlendiğini anlar. Odoyevski aynı zamanda yapılan evlilikler ile evlilik dışı ilişkiler üzerinde durur. Bu bağlamda sevgi üzerine kurulu evliliklerden ziyade maddi çıkarlar gözetilerek yapılan evliliklerin, sağlam bir zemine sahip olmadığı için evlilik dışı ilişkilere neden olduğu düşünülmektedir. Bu durumu örnekler nitelikte maddi çıkarların da kurbanı olarak karşımıza çıkar Prenses Zizi. Çünkü kız kardeşinin çiftliğini geri almaya çalıştığı sürede soylu toplumunun asılsız ithamlarına ve suçlamalarına maruz kalır:

“Tüm edebi salonlarda ve iş yerlerinde konuşuluyor, onunla alay ediliyor ve utanma duygusunu unutmuş, yasalara boğulmuş olan mahkeme ve toprak işleriyle ilgilenen görevlilerle etrafta çevrelenmiş genç kız ayıplanıyordu. Bitmek bilmeyen konuşmalar ve iftiralar da aslı varmış gibi görünen binlerce asılsız onur kırıcı pek çok şey eklenmişti” (Odoyevski, 1839).

Prenses Zizi'nin karakteri bakımından ne kadar güçlü olduğu bu noktada kendini gösterir. Öyle ki Prenses Zizi hakkında çıkan dedikodulara hiçbir şekilde kulak asmaz. Sosyetenin umduğunun aksine güçlü bir duruş sergiler. Araştırmacı yazar R.V. İezuitova'nın görüşüne göre Odoyevski'nin edebi sanatının değerini belirleyen “Prenses Zizi”de ifade ettikleridir: *“Toplumda iç dünyası tamamen dış koşullara tabi olmayan bireyler vardır; sosyetenin etik değerlerine aykırı davranmayı seçebilen kahramanlardır onlar”* (Sedova, 2004, s.198). Prenses Zizi'nin içinde yaşadığı toplum tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasının sonuçları Latince’de *“Anlamadıkları şeyi suçlarlar”* (damnant quod non intelligunt) yargısını destekler niteliktedir. Davranışlarının doğru değerlendirilememesi ise Peyami Safa'nın *“Suçlamak, anlamaktan daha kolaydır; çünkü anlarsan değişmen gerekir.”* söyleminde vurguladığı gibi Rus soylu toplumunun ‘gelişime kapalı’ olan düşük bilinç ve ahlak seviyesiyle ilişkilendirilebilir.

SONUÇ

Soylular toplumdaki saygınlıklarını sürdürülebilir kılmak için “güvenlik alanları”na bilhassa önem verirler. En küçük bir olumsuzluğun kendi itibarlarını alt üst etmeye yeteceğinin farkındadırlar. Farklı amaçlara hizmet etmek amacıyla çıkarılan dedikodular, çoğu zaman insanların psikolojilerini etkilemede ve manipüle etmede güçlü bir silah görevi görür. Odoyevski'nin öykülerinde

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

dedikoduların nasıl çarpıtıldığı ve nihayetinde nasıl bir etki yaratma gücüne sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ahlaki açıdan zayıf ve ikiyüzlü bir kastın yazılı olmayan ve acımasız yasalarının ihlallerini asla affetmeyen “sosyete” onlardan hem manevi hem de maddi olarak intikam alır. Bu durum bilhassa da duygu durumunu savunmak için toplumsal engelleri aşması gereken kadınlar için geçerlidir.

Her iki eserde de yalnızca evlenmek amacıyla toplumun ana idealine uygun olarak annelerinin kontrolü altında yetiştirilen 1830'ların genç kadınlarının hayatı konu edilir. Bu anlamda ‘başarı’ gösteremeyen ve toplum tarafından kabul görmeyen Prenses Mimi, kendisi hakkında konuşulandan muzdariptir. Bununla birlikte sosyetenin belirlediği yargılardan uzaklaşıp kendini güvende de hissedemez. Çünkü dedikoduların duygu ve davranışlarına yön vermesine izin vermiştir. Odoyevski'nin “Prenses Mimi” adlı uzun öyküsünde dedikodunun bir diğer türü olan iftira da söz konusudur. Toplum tarafından anlaşılmayanlar ya da dışlananlar, dedikodulara maruz kalma eğilimi taşır. Odoyevski'nin Prenses Mimi'si de kendini ispat etmek amacıyla attığı iftiralarla başkalarının hayatını mahvetme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede insanların kendilerine olumlu bir imaj yaratabilmek ya da sahip oldukları imajı koruyabilmek adına dedikodulardan faydalanmayı seçtikleri gözlenmiştir.

Odoyevski'nin olgunluk dönemi eserleri örnekleminde yalan söylemenin ve mevcut durumu çarpıtarak aktarmanın insanların davranışsal özellikleri olduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Prenses Mimi özelinde toplum tarafından daha başarılı kabul edilen Barones Dauerthal'a karşı duyduğu kıskançlık, onu bu intikam ateşine iten ana neden olarak belirlenmiştir. Prenses Mimi vicdansız ve dedikoducu tavırlarıyla soylu yaşamına yön vermeyle meşgul olması bakımından olumsuz kadın kahraman; Prenses Zizi ve Barones Dauertel ise erdemli karakterler olmalarından ötürü olumlu kadın kahramanlar olarak tanımlanmıştır.

Paylaşılan tüm bilgiler ışığında Prenses Mimi, duygularının esiri bir kadın olarak karşımızda belirir. Bu karakter özelliği nedeniyle hakkındaki dedikoduları önemseyerek hareket etmesi, toplumun etkisi altında kaldığını göstermiştir. Buna karşılık Prenses Zizi yalnızca soylu toplumundan kendini çekmekle kalmamış, aynı zamanda onlara karşı bir mücadeleye girişme cesareti de ortaya koymuştur. Odoyevski'nin eserlerinde didaktizmi ön planda tuttuğunu göz önünde bulundurursak Prenses Zizi aracılığıyla belirli sınırlar çerçevesinde bir yaşam süren dönemin soylu kadınlarına çarpıcı bir örnek sunduğu anlaşılmıştır.

Rus yaşamının gerçekliğini tasvir eden öykülerdeki “dedikodu” motifi, 1830'ların tipik Rus soylularının karakter özelliklerini daha iyi anlamamıza

imkân tanımaktadır. Bu bağlamda toplumun düşüncesini şekillendiren dedikodulara herkesin kendi bilinç seviyesine göre yaklaşım gösterdiği görülmüştür. Dedikoduların ortaya çıkmasının nedeni ise taşra hayatının monotonluğu, yaşamsal deneyimlerin tekdüzeliği, yetkin olmayan eğitim anlayışı ve ahlaki değerlerin yoksunluğuyla ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede dedikodunun manevi yaşamın yozlaşmışlığının bir sonucu olarak insanların tek eğlencesi haline geldiği belirlenmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Afasijev, T. M. (2017). Kartina mira Rossiyskiy intellektualov XIX veka (Na primere tvorçestva Kn. V.F. Odoyevskogo). No: 6. *Nauka. Mysl': Elektronnyy periodičeskiy jurnal*. 58-71. https://elibrary.ru/download/elibrary_32306757_42581002.pdf, Erişim tarihi: 26.09.2021.
- Avtuhoviç, T. Ye. (2004). Spletnya kak fenomen jizni i literaturı. *Filolog*, 5. http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_5_89, Erişim tarihi: 11.09.2021.
- Fedotova, P. İ. (2020). Filosofskaya sistema V. F. Odoyevskogo 20-30-h godov XIX veka: opıt logičeskoj rekonstruksii. *Hristianskoye Çteniyeye*, 3, 61–77. <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskaya-sistema-v-f-odoevskogo-20-30-h-godov-xix-veka-opyt-logicheskoy-rekonstruksii/viewer>, Erişim tarihi: 18.10.2021.
- Guzeva, N. N. (2011). *Mir Glazami Russkih Romantikov. (V. F. Odoyevski)*. V sbornike: Problemy mental'nosti. Mejkafedral'nıy sbornik nauçnih trudov. *Kurgan*, 49-59. https://elibrary.ru/download/elibrary_29835197_55841500.pdf, Erişim tarihi: 13.11.2021.
- Günel, Z. (1995). *V. F. Odoyevski ve Öyküleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Korovin, V. İ. (2005). İstoriya Russkoy Literaturı XIX Veka. *Çast 2, 1840-1860*.
- Küçük, A. (2009). *Prens V.F. Odoyevski'nin Fantastik Öykü Sanatı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Odoyevski, V. F. (1839). *Knyajna Zizi*. http://az.lib.ru/o/odoewskij_w_f/text_0480.shtml, Erişim tarihi: 16.10.2021.

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

- Odoyevski, V. F. (1834). *Knyajna Mimi*. http://az.lib.ru/o/odoewskij_w_f/text_0400.shtml, Erişim tarihi: 20.10.2021.
- Olçay, T. (2006). Fransız “fiziyojji”lerinin 1840’lı yılların Rus edebiyat ürünlerine etkisi. *Dilbilim*, (15), 195-215.
- Osetrova, Ye. (2011). Sluhi v sovremennoy sotsiokul’turnoy srede: istoriografiçeskiy obzor. *Antropologiçeskiy Forum*, 15, 55-82, <https://cyberleninka.ru/article/n/sluhi-v-sovremennoy-sotsiokulturnoy-srede-istoriograficheskiy-obzor/viewer>, Erişim tarihi: 27.09.2021.
- Osetrova, Y. (2012). *Reçevoy imidj*. Uçebno-metodiçeskoye posobiye. Krasnoyarsk: Sibirskiy Federalniy universitet. http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1394719799_2812.pdf, Erişim tarihi: 17.09.2021.
- Sarsenova, İ. J. (2011). Fenomen sluhov v romane A. İ. Hertseny “Kto Vinovat”. *Vestnik Ogpu*, 3(59), 55-61. https://elibrary.ru/download/elibrary_17957739_59469735.pdf, Erişim tarihi: 19.09.2021.
- Skiba, V. A. (2008). *Motif Sluhov v Russkoy Hudojestvennoy Literature*. http://literary.ru/literary.ru/show_archives.php?subaction=showfull&id=1205323468&archive=1205324210&st art_from=&ucat=&, Erişim tarihi: 24.09.2021.
- Sedova, G. M. (2004). *Povest V. F. Odoyevskogo “Knyajna Zizi” i odin iz ustoyçivih mifov o sem’ye Puşkina. İssledovaniya i Materialı, XVI/XVII, 198-217*. <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/isp/isp-198-.htm>, Erişim tarihi: 10.11.2021.
- Tekgöz, A. (2013). *Dedikodunun Cinsiyeti: Kadın Kimliğinin Yeniden İnşasında Dedikodunun Rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Walicki, A. (2009). Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma’dan Marksizme (A. Şenel, Çev.). İletişim.
- Zinçenko, İ. S. (2014). V. F. Odoyevskiy o smisle tvorçestva. *Bulgakovskiye çiteniya*, 8, 116-123. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25460625>, Erişim tarihi: 15.10.2021.

EXTENDED ABSTRACT

Vladimir Fyodorovich Odoyevsky (1803-1869), one of the most important representatives of the romanticism movement in the 19th century Russian literature. In his youth, Odoyevsky was under the influence of German idealist philosophy and Schelling's natural philosophy, which consisted of contradictions. He blends Russian and Western cultures in his works. For this reason, he is different from other writers of his age. Although he comes from a noble family, he criticizes the life of the Russian noble society in every aspect. One of them is the society stories, which is one of the common literary genres of the 1830s. Many writers have included the motif of gossip in their literary works. As a result of the literature review, in the works of authors such as A. Griboyedov, A. Pushkin, N. Gogol, A. Pisemski, N. Ostrovsky, N. Chernyshevsky, A. Hertsen, F. Dostoyevsky, L. Tolstoy, M. Zoshenko, M. Bulgakov. It is observed that they include the motif of gossip.

The society stories that Odoyevsky wrote in the maturity period of his artistic life are "Princess Mimi" (Knyajna Mimi, 1834) and "Princess Zizi" (Knyajna Zizi, 1838). In both stories, the effects of the gossip motif in the lives of the female protagonists, who show contradictory character traits, will be presented, and then the results of the stance they have chosen in the face of the gossip they are exposed to will be revealed. The analysis of the value orientations of the female characters created by Odoyevsky will provide an understanding of the most important foundations of the author's position in the story.

As known gossip, which is a universal concept in its essence, has a widespread use as a daily and cultural phenomenon. The aim of this study is to examine the gossip motif in the aforementioned stories as a sociological research phenomenon, according to the ethical understanding adopted by the Russian thinker Odoyevsky. In this study was used "document analysis technique" which of the qualitative research methods. Before examining the gossip motif in the aforementioned stories, the ethical understanding adopted by the author will be examined. For Odoyevsky, goodness, truth and beauty are the eternal and integral qualities of the ideal world. The Russian thinker Odoyevsky, with his contradictory ethical understanding of contradictions, examines the relational problems between genius and madness, the harmony between the satisfaction of material and spiritual needs, the effect of traditions prevailing in society on morality, the role of reason and emotions in the realization of creative potential, and the depths of the human soul in his works.

In the light of all the information shared, Princess Mimi acted by giving importance to the gossip because she was a prisoner of her emotions, and this

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Dedikodu Motifi (Odoyevski'nin Öyküleri Bağlamında)

showed that she was under the influence of society. In this context, the moral corruption of the typical Russian noble society of the 1830s will be tried to be conveyed through the motif of gossip. Thus, it will be possible to better observe the character traits of the typical Russian nobility of the 1830s through the gossip in the stories describing the reality of Russian life.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55042>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	20.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	23.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sekmen, M. (2022).Gıda İntuencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini Siberfeminist Bağlamda Değerlendirmek. *Journal of History School*, 56, 476-508.

GIDA İNFLUENCERLARIN SOSYAL MEDYA İLETİŞİM MODELİNİ KULLANMA BİÇİMLERİNİ SİBERFEMİNİST BAĞLAMDA DEĞERLENDİRMEK

Muhsine SEKMEN¹**Öz**

Instagram, birbirinden farklı alanlarda içerik üreten influencerların yer aldığı bir meca haline gelmektedir. Bu influencerlar içerisinde yer alan gıda (food) influencerları, yemek tariflerinden pasta tariflerine kadar geniş bir alanda yaptıkları tarifleri kullanıcıları ile paylaşmaktadır. İçerik üreterek ev içi alandan dışarı açılan bu pencere, kadınlar için yeni olanaklar sunmaktadır. Bu çalışmada kadınların ev içi alandaki üretimlerinin siber uzama açılmasıyla gerçekleşen siberfeminist bakış açısı sunulmaktadır. Kadınların internet teknolojisine uyum sağlayarak atılım gerçekleştirdikleri bu alan, siberfeminist tavırla bir kadın dayanışmasına dönüşmektedir. Bu nedenle çalışma, gıda influencerların içerik üretimlerinden başlayarak, diğer gıda influencerları ile aralarındaki ilişkiye odaklanmakta ve bunu siberfeminist bakış açısıyla aktarmayı amaçlamaktadır. Siberfeminist bakış açısının kurulmasında Christian Fuchs'un sosyal medya iletişim modeli temel alınmış ve influencerların bu iletişim modelini kullanma biçimlerine odaklanılmıştır. Instagram'ın sayılara dayalı ekonomisi, takipçi sayısının önemli oranda belirleyici olmasında rol oynamaktadır. Gıda influencerlarının Instagram mecrasında oluşturdukları içerikler, bu içeriklere yapılan yorumlar ve başka gıda influencerlarını tanıtarak yaptıkları iş birlikleri sosyal medya iletişim modeline göre incelenmiştir. Çalışma sonucunda gıda influencerları, kullanım değeri olan ev içi emeklerini sosyal medya aracılığıyla değişim değerine dönüştürerek tanınırlıklarını artırmakta ve toplumda kabul görmektedir. Gıda influencerlarının enformasyon işlevinden, iletişim işlevi ve iş birliği işlevine uzanan teknoloji okuryazarlıkları onların bu alanda daha başarılı olmasına neden olmaktadır. Bu işlevleri gerektiği şekilde kullanan ve içerik üretimlerine eklemleyenler, daha fazla takipçi sayısına; dolayısıyla daha fazla kazanca ulaşmaktadır. Gıda influencerları, sosyal

¹Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Sinema Anabilim Dalı, mhsnesekmen@gmail.com, Orcid:0000-0001-5493-9927

Gıda İfluencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

medyada diğer influencerların içerik üretimlerine gönderme yaparak kadınlar arası dayanışmayı güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gıda İfluencer, Siberfeminizm, Instagram, Sosyal Medya İletişim Modeli

Evaluation of Food Influencers' Use of Social Media Communication Model in Cyberfeminist Context

Abstract

Instagram is becoming a medium where influencers produce content in different fields. Food influencers among these influencers share their recipes with their users in a wide range from recipes to cake recipes. This perspective, which opens out from the domestic space by producing content, offers new possibilities for women. In this study, the cyberfeminist perspective, which is realized by the opening of women's domestic production to cyberspace, is presented. This area, where women make a breakthrough by adapting to internet technology, turns into a women's solidarity with a cyberfeminist attitude. For this reason, the study focuses on the relationship between food influencers and other food influencers, starting from their content production and aims to convey this from a cyberfeminist perspective. In the establishment of the cyberfeminist perspective, Christian Fuchs' social media communication model was based and focused on the way influencers use this communication model. The number-based economy of Instagram plays a role in determining the number of followers to a large extent. The content created by food influencers on Instagram, the comments made on these contents, and their collaborations by introducing other food influencers were examined according to the social media communication model. As a result of the study, food influencers increase their recognition and are accepted in the society by transforming their domestic labor, which has use value, into exchange value through social media. The technology literacy of food influencers, ranging from the information function to the communication function and cooperation function, causes them to be more successful in this field. Those who use these functions as necessary and add them to their content production, have more followers; therefore, it achieves more profit. Food influencers strengthen the solidarity between women by referring to the content production of other influencers on social media.

Keywords: Food Influencer, Cyberfeminism, Instagram, Social Media Communication Model

GİRİŞ

İnfluencer, sosyal medyada içerik üreten ve bu içerikleri takipçilere istek uyandıracak şekilde sunan kişilere denilmektedir. İnfluencer, diğer bireylerin davranışlarını çeşitli yollarla etkileyen kişi olarak tanımlanmaktadır (<https://dictionary.cambridge.org/>). Farklı şekillerde sosyal medyada görülen influencerlar, tanımında da yer aldığı şekliyle takipçilerini etkilemeyi merkeze yerleştirmektedir. Üçüncü dalga feminist hareketi tanımlayan siberfeminizm, kadın teknoloji ilişkisini öne çıkarmaktadır. Buna göre, kadın teknolojiyi kullanarak, internet mecrasında var olarak özgürleşmektedir. Siberfeminist Sadie Plant'a göre internet, her ne kadar erkek ürünü olsa da kadınların kendilerini yeniden var edebilecekleri ve çalışabilecekleri bir alandır (1996, s. 325). İnternet aracılığıyla kadının özgürleşmesi kadının erkeğe bağımlı olmadan varlığını inşa edebilmesi ekseninde gerçekleşmektedir. Kadın ve teknoloji birlikteliği kadma kendini yeniden inşa edebilmenin yollarını açmaktadır. 21. Yüzyılda eğitimli olan kadınlar, iş hayatına girerek erkeklerle eşit şartlarda çalışma hakkını elde edebilmesine karşın, iş hayatına atılamayan kadınlar ev içi alanda, bu alana ait işler ile meşgul olmaktadır.

İnternet teknolojisinin gelişmesi, kadınlara kendilerini geliştirmeleri noktasında fırsatlar sunmaktadır. Kadınlar; bu teknolojiye erişim sağlayarak, teknoloji okuryazarlığını geliştirerek ev içi alandan sosyal alanlara açılmayı başarmaktadır. Plant, yeni iletişim teknolojileri ile beraber kas gücüne dayalı iş alanları yerine zekâ, hız ve iletişim becerilerine duyulan talebin arttığını dile getirmektedir (1997, s.38). Zamanla teknoloji okuryazarlığını geliştiren gıda influencerları, evde yaptıkları tarifleri sosyal medyada paylaşarak takipçi kazanmaya çalışmaktadır. Takipçi kazanırken diğer gıda influencerlarına takipçi yönlendirmesinde bulunan bu influencerlar, bir siberfeminist dayanışma örneği sergilemektedir. Bu çalışmada siberfeminist bakış açısı iki şekilde görülmektedir. İlki, kadınların yemek yapma yeteneklerini İnstagram'da sergileyerek gelir elde etmesi bir diğeri ise kadınlar arası dayanışmayı öne çıkarmasıdır. Bu kapsamda çalışma yapılırken kadın teknoloji ilişkisi siberfeminizm ve dördüncü dalga feminizm kapsamında ele alınmaktadır. Çalışmada ayrıca kadının ev içi alandan sosyal medyada içerik üreticisi konumuna dönüşmesini sağlayan web 2.0 teknolojisi, katılımcı kültür ve dijital okuryazarlık kavramlarına yer verilmektedir.

Bu çalışmada Christian Fuchs'un sosyal medya iletişim modelinden yararlanılarak gıda influencerların İnstagram mecrasında oluşturdukları içerikler, bu içeriklere yapılan yorumlar ve başka gıda influencerlarını tanıtarak yaptıkları iş birlikleri incelenmektedir. Çalışma, gıda influencerların içerik üretimlerinden

başlayarak diğler gıda incfluencerları ile aralarındaki ilişkiye odaklanmakta ve bunu siberfeminist bakış açısıyla aktarmayı amaçlamaktadır. Çalışmada siberfeminist bakış açısının kurulmasında sosyal medya iletişim modeli temel alınarak gıda incfluencerlarının sosyal medya iletişim modelini kullanma biçimlerine odaklanılmıştır.

Siberfeminizm ve Sosyal Medya

Feminizm, ataerkillik üzerinden ekonomiyi, toplumu, kültürü eleştirirken bunun için gerekli olan eylem stratejilerini oluşturmaya çalışmaktadır. Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan liberal feminist hareket, ilk olarak kadınların erkeklerle eşit oy ve eğitim hakkı kazanması taleplerini dile getirmekteydi. Liberal feminist hareket ile başlayan femininist akımlar tarihsel süreçte farklı talepler ile gündeme gelerek kendi içerisinde ılımlı, muhafazakâr ve radikal düşünceler benimsemişlerdir (Notz, 2012, s.13,14). 1985 tarihinde başlayan siberfeminizm, üçüncü dalga feminizm olarak anılmaktadır. Sadie Plant tarafından geliştirilen siberfeminizm, kadınların internet, siber uzay ve yeni medya ile ilişkili çalışmalarını ifade etmek için kullanılmaktadır (Consalvo, 2012, s.109). Siberfeminizm, kadın ve teknoloji ilişkisini olumlarken, kendini diğler feminist akımların olumsuz niteliklerinden arındırmaktadır. Wilding'e göre (1998, s.7) eski stil feminizmler teknoloji karşıtı, sınırlandırıcı ve özcü yapılarıyla öne çıkmaktadır. Feminizmin özcü yapısı siberfeminizmde bedenın ortadan kalkmasıyla aşılmaktadır. Özcülük sorunu bütün kadınların beyaz olduğunu kabul ederken, diğler ırk kadınlarını dışlayıcı bir söyleme dönüşmektedir.

Kadın ve teknoloji ilişkisini öne çıkaran siberfeminizm, kadının internet mecralarını aktif kullanması ile birlikte dördüncü dalga feminizme evrilmiştir. Susanne Paasonen, siberfeminizmin üç farklı analizine yer vermektedir: Buna göre siberfeminizm, insan makine ilişkisinden hareketle, bu ilişkide cinsiyeti ve failliği feminist bağlamda analiz etmektedir. Bunun örnekleri Haraway'in siborg imgesi, VNS Matrix ve Old Boy Network projelerinde görülmektedir. İkinci analizde siberfeminizm, teknolojik formları sorgulama ve onlara müdahale etmek için siber kültüre eleştirel bir bakış açısı üretmektedir. Üçüncü analizde, dijital medyanın cinsiyetlendirilmiş kullanıcı kültürlerine ve bunların özgürleştirici kullanımına odaklanmaktadır (2011, s.340). Siberfeminizmin üçüncü analizi, cinsiyetlendirilmiş kullanıcı kültürlerini ve onların kadınları özgürleştirme mücadelelerini öne çıkarmaktadır. Paasonen'in 2011 yılında yeni bir feminist paradigmayı hedef alan bu analizleri sonrasında 2017 yılında "hashtag feminizmi" olarak da tanımlanan dördüncü dalga feminizme geçilmiştir. Dördüncü dalga feminizm, kadınların maruz kaldığı ayrımcılıkların internette

şiddet ve öfke ile dolaşıma sokulmasıyla kadınlar arasında farkındalığa dönüşmesinden hareket etmektedir. Yani internet, kadınların aktif kullanımıyla geniş kitlelere yayılarak tüm toplumun bu sorunlardan haberdar edilmesini sağlamaktadır. Kadınların bu mecrada bir araya gelmeleri; onlarda duygusal birliktelik yaratarak ortak hareket edebilme potansiyelini artırmaktadır (Chamberlain, 2017, s.189). Bu mücadelenin ilk örneğini Amerikalı aktris Alyssa Milano'nun cinsel taciz ve saldırıdan kurtulanları #MeToo durum güncellemesi yapmasını teşvik eden bir tweet atması ile başlamıştır. Bu tweet sonrası tüm dünyadan kadına yönelik istismar ve taciz hikâyeleri dolaşıma girerek kadınlara yönelik cinsel istismara karşı farkındalık oluşmasını sağlamıştır (Benedictis vd., 2019, s.719). Buna göre dördüncü dalga feminizm, sosyal değişimi gerçekleştirmek için sosyal medyanın ve internetin kullanıldığı bir siber aktivizm olarak değerlendirilmektedir. İnternetin ağa dayalı yapısı tüm insanları birbirine bağlarken eylemler organize edilmekte ve bu eylemlerin siyasi hareketlere dönüşmesi sağlanmaktadır (Joyce, 2010, s.2). Daniels (2009, s.112), internet teknolojisiyle kadınların ilişkilerinin iyi olmasının temelinde feminist bir tavır olduğunu söylemektedir. Yani siberfeminizm, teknoloji ile feminist bir söylem oluşturmaya, kadınların bu alandaki etkinliğini kabul etmeye ve onaylamaya davet etmektedir (Hinsey, 2013, s.27).

Siber alanda kadınların ve erkeklerin içerik üretmesine imkân tanıyan internet tabanlı teknoloji web 2.0 ile başlamıştır. 2004 yılından itibaren kullanılmaya başlayan web 2.0 kolektif bir arsa olarak değerlendirilmektedir. Burada kendi bahçelerine sahip olan bireyler, tek başına o bahçeyi işlemek yerine, iş birliğiyle paylaşılan bir alanda çalışmayı tercih etmektedirler (Gauntlett'ten Akt. Fuchs, 2020, s.64). Web 2.0 öncesi dönemde içerik üretimi, sermaye sahiplerine bağımlı iken, web 2.0 ile birlikte katılımcı kültür öne çıkmaya başlamıştır. Jenkins bireylerin yaratıcılıklarını gösterebilecekleri, farklı sesleri sunabilecekleri bir alan olarak katılımcı kültüre işaret etmekte ve bireylerin katılımcı kültüre dâhil olabilmeleri için medya teknolojilerini kullanma becerisine sahip olması gerektiğini belirtmektedir (Jenkins'den Akt. Dijk, 2016, s.162). Dijital okuryazarlık olarak tanımlanan bu beceriler, teknolojiyi ve interneti kullanmak için bu alana ilişkin yeterli bilgiye sahip olmayı ifade etmektedir (Korkut, 2020, s. 148). Hobbs'a göre dijital okuryazarlık, internet teknolojisini ve araçlarını kullanmak için *bilişsel, duygusal ve sosyal yetkinlikleri* içermektedir. Bu yetkinlikler, internet ortamında içerik oluşturma süreçlerinden başlayarak eleştirel düşünme ve analiz becerilerinin geliştirilmesini ifade etmektedir. Dijital okuryazarlığın temel yeterlilikleri erişim, analiz ve değerlendirme, yaratma, yansıtma ve bilgiyi paylaşmaktır. Kısaca bu yeterlilikler, medya araçlarına sahip olmayı ve kullanmayı, üretilen içeriklerin etkilerini ve

sonuçlarını göz önünde bulundurmayı, hedef kitleye uygun içerik oluşturmayı, etik ilkeler uyarınca davranmayı, bilgiyi bireysel ve toplumsal sorunları çözmek için kullanmayı kapsamaktadır (Hobbs, 2010, s.17,19). Dijital okuryazarlık sayesinde kullanıcılar, tüketiciler ve hayranlar içerik üretmek katılımcı kültüre dâhil olmakta ve birbiriyle etkileşime geçmektedir (Fuchs, 2020, s. 101,104). Katılımcı kültürün bir parçası olan influencerlar, dijital mecrada içerik üretirken, reklamverenler de sürece dâhil olmaktadır. Dijk'in de belirttiği gibi (2016) Amerikan medyası, üreticiler, tüketiciler ve reklamcılar üçgeninde işlemektedir. Reklamcılar kullanıcıların çevrimiçi kaldıkları süre zarfında oluşturdukları dijital içeriklerle ve çevrimiçi davranışlarla ilgilenmektedir. Bu durum karşılıklı bir yapıyı içermektedir. Sosyal medya hizmeti sunanlar, kullanıcılarına kendilerini ifade edecekleri bir ortam sunarken, kullanıcılar ise kişisel verilerini erişime açmakta ve şirketlere satılmasına izin vermektedir (Fuchs, 2015, s. 136,138). Gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte reklamverenler, bireysel sosyal davranışları inceleme fırsatı bularak daha dar bir alana yönelik niş pazarlama adı verilen reklam tarzını benimsemektedirler (Dijk, 2016, s.169). Mohanty ve Samantaray'a (2017, s.329) göre siber uzay, kadınların girişimlerini ve gereksinimlerini kolaylaştırmak için siber-sosyal ağlar ve topluluklar oluşturmasını sağlayan bir tür sosyal sermayedir. Sosyal medya ağları, kadın ve erkek her iki cinse tanınan sosyal sermaye olarak onlardan herhangi bir ücret istemeden, içerik üretmelerini sağlamakta bu sayede medya sahipleri de para kazanmaktadır.

İnternet mecrasının en önemli özelliği bedeninin görünürlüğü ortadan kaldırmasıdır. Tarihsel süreçte kadın, bedeni ve duygularıyla tanımlanmasına karşın internet ortamında istendiği takdirde beden, medya içeriğinin dışında tutulabilmektedir. Bilindiği üzere internet ortamında kadının salt bedensel varoluşuna odaklanma, kadın bedeninin metalaştırılmasına neden olmaktadır. Kadın bedeninin internette metalaştırılmasının örneklerinden birini pornografi oluşturmaktadır. Kadın bedeni porno endüstrisi ile birlikte sömürülerek nesneleştirilmekte ve kadının erkekten aşağı şekilde görülmesine neden olmaktadır (Smitley, 2004, s.3). Ayrıca kadın bedeni üzerinden üretilen zayıflama politikaları da hastalıklara neden olmakta ve kadın bedeni metalaştırılmaktadır (Kalay, 2014). Siberfeminizm, feminizmin özcü sorununa internet mecrasında bedenin ortadan kalkmasıyla cevap vermektedir. Bu sayede farklı ırk ve cinsiyetlerin temsiline imkân tanınmaktadır.

Ms Magazine dergisi, kadınların internette blog açmasını feminist bir tavır olarak değerlendirerek bu alanda yetkin olabilmek için kadınların internet teknolojisi bilgisine sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca önceki kuşak kadınlar ile bu zamanki kadınlar arasındaki en önemli farkın internet

kullanma yeteneği olduğunu belirtmektedir (<https://msmagazine.com>).Siberfemi nizm ile kadınlar, çevrimiçi ortamda kendi deneyimlerini, bilgilerini, ortak inançlarını, kolektif kimliklerini ve nihayetinde dönüştürücü eylemlerini hayata geçirmektedirler (Chen and Vogt'tan Akt. Talay, 2013, s.30). Kadınların siber alanda bir araya gelerek paylaşım yapmaları bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

AMAÇ

Bu çalışma gıda influencerlarının, sosyal medya iletişim modeli üzerinden siberfeminist dayanışma oluşturma potansiyelini incelemektedir. Gıda influencerları içerik üretimlerinde feminist bir söylem oluşturmamalarına rağmen kadın dayanışmasını öne çıkarmaktadır. Bu durum, çalışmanın siberfeminist bir bakış açısıyla incelenebileceğini göstermektedir. Gıda influencerları, ev içi alanda kullanım değeri olan emeklerini değişim değerine dönüştürmektedir. Kendi isteğiyle el emeğini değişim değerine dönüştüren kadınlar, bu alanı hem kendilerini geliştirmek hem de bu alanla ilgilenen diğer kadınlara destek verme amaçlı olarak kullanmaktadırlar. Bu çalışma, gıda influencerların içerik üretimlerinden başlayarak, diğer gıda influencerları ile aralarındaki ilişkiye odaklanmakta ve bunu siberfeminist bakış açısıyla aktarmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada siberfeminist bakış açısının kurulmasında Christian Fuchs'un sosyal medya iletişim modeli temel alınarak, gıda influencerlarının bu iletişim modelini kullanma biçimlerine odaklanılmaktadır.

YÖNTEM

İnstagram'ın sayılara dayalı ekonomisi, izlenme, beğeni alma ve yorum yapma üzerinden gıda influencerlarına para kazandırmaktadır. Evine yemek ve pasta yaparken içerik üreten gıda influencerı, takipçi sayısını artırarak ekonomik güç elde etmektedir. Bu çalışmada gıda influencerların İnstagram mecrasında oluşturdukları içerikler, bu içeriklere yapılan yorumlar ve başka gıda influencerlarını tanıtarak yaptıkları iş birliği sosyal medya iletişim modeline göre betimsel analiz ile incelenmektedir. Sosyal medya iletişim modeli üç ana katmandan oluşmaktadır: Buna göre, sosyal medyada iletişim kurabilmek için ilk olarak enformasyon işlevini yerine getirmek gerekmektedir. Bu işlev, web 1.0 ile ilişkili olarak internet ortamını bilme ve kullanma becerisini ifade etmektedir. Sosyal medyada bir bireyin bilişsel olarak içerik oluşturması buna örnektir. İletişim işlevi, web 2.0 ile bağlantılı olarak sosyal medyada üretilen içeriğe bir başkasının yorum yapabilmesini ifade eder. İş birliği işlevi ise sosyal medyada

üretilen içeriğe başkalarının müdahale etmesi ile yeni bir içeriğe dönüşmesini sağlayan web 3.0'ı tanımlayan sistemdir (Fuchs, 2020, s.75-79). Çalışma yapılırken şu temel kategorilerden hareket edilmiştir:

- 'Enformasyon İşlevi': Gıda infliuencerlarının Instagram'da içerik üretmeye yönelik teknoloji okuryazarlığına sahip olmasını ifade etmektedir. Bu aşamada gıda infliuencerlarının içerik üretimlerinin teknoloji okuryazarlığına sahip olmayla paralel değişimi gösterilecektir. Bu kapsamda, gıda infliuencerlarının başlangıçtan bu aşamaya kadar enformasyon işlevini nasıl yürüttüğü aktarılacaktır.
- 'İletişim İşlevi': Gıda infliuencerlarının Instagram'da yayınladıkları içeriklere takipçilerinin yaptıkları yorumlar, bu yorumlara cevap verme gibi etkileşime dayalı iletişim bu aşamada dikkate alınacaktır.
- 'İş birliği İşlevi': Gıda infliuencerlarının diğer gıda infliuencerlarını sayfalarında paylaşarak o infliuencerların isimlerinin duyulmasını sağlamaları ile markalarla yapılan iş birlikleri bu aşamada değerlendirilmektedir.

Çalışma yapılırken, Instagram'ın arama bölümüne yemek ile ilgili kelimeler yazılmış ve bu neticede elde edilen sayfalardan bir milyonun üzerinde olanlar takibe alınmıştır. Arama bölümüne 'yemek', 'lezzet', 'mutfak', 'nefis' anahtar kelimeleri yazılarak gıda infliuencerların sayfalarına ulaşılmıştır. Çalışmada dört gıda infliuencerın sayfaları ve içerik üretimleri incelenirken, hepsinin aktif olarak kullandığı 'Gönderiler' kısmı dikkate alınmıştır. Çalışmada Yemekcom ile Nefis Yemek Tarifleri Instagram sayfaları, gıda içerik üretimini kendileri yapmadığı için incelemeye alınmamıştır.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 1. Gıda İnfliuencerlarının² Takipçi ve Gönderi Sayıları

	Takipçi Sayısı	Gönderi Sayısı
G.İ.1	2.6 Milyon	2.547
G.İ.2	2,4 Milyon	1.773
G.İ.3	1,8 Milyon	1.012
G.İ.4	1.8 Milyon	1.097

² Çalışma kapsamında incelenen gıda infliuencerlarına ait Instagram adresleri yerine G.İ.1, G.İ.2, G.İ.3 ve G.İ.4 şeklinde isimlendirmeler yapılmıştır.

G.İ.1 Hakkında

2.6 milyon takipçisi olan G.İ.1'in 2.547 gönderisi bulunmakta ve 175 kişiyi takip etmektedir. Mayıs 2014'de ilk içerik üretimini yapan G.İ.1, ana sayfada ismine ve fotoğrafına yer vererek bu sayfanın kişisel bir blog olduğunu belirtmektedir. Ana sayfa tasarımında kendisini influencer ve youtuber olarak tanıtan G.İ.1, marka ve iş birliği için bir sekme açmıştır. Ayrıca takipçilerinin Youtube sayfası aracılığıyla kendisine ulaşması için Youtube adresine yer vermiştir. G.İ.1, ana ekranda kendi resmine yer vererek takipçilerinin onu tanımasını sağlamaktadır. Sayfa tasarımında ilk dikkat çeken daha önce Instagram hikâye bölümünde paylaşılan gönderilerin kaydedilerek tekrar erişime sunulmasıdır. Instagram'ı aktif kullanan G.İ.1, Reels bölümünde de 40 paylaşımı bulunmaktadır.

Enformasyon İşlevi

10 Mayıs 2014'de ilk içerik üretimini görsel kullanarak yapmıştır. İkinci tarifte de görsel kullanarak, "Ev Yapımı Hindistan Cevizli Puf" ile tarifin ismine yer vermiştir. Paylaştığı tarife "birazdan blogda" ifadesiyle blog adresine yönlendirme yaptığı görülmektedir. Influencer, yorum kısmında hashtag adresleri paylaşarak sayfasının yorum sayısını artırmaya çalıştığı gözlenmektedir. Diğer gönderilerinde de G.İ.1 blog sayfasına yönlendirme yapmaktadır. G.İ.1 paylaşımlarını renkli hale getirmek ve takipçilerini işin içerisine dâhil etmek amacıyla onlara sorular sorarak içerik üretmektedir.

"Hayırlı akşamlar 😊😊😊 Tavuk şinitzelin sosunda sarımsak denediniz mi hiç? Enfess oluyor 🍗🍗 #G.İ.1 #mutfak #butikye #bimutfak#sofra #sunum #lezzet #ptk_food #sunumlar #tavuk #yemek #yemekblogculari #yemektarifleri"

G.İ.1, beşinci paylaşımıyla birlikte marka ismini görsellerde kullanmaktadır. Influencer, blog sayfasındaki tariflerle süreci yönetmeye çalışsa da takipçilerden gelen istekler üzerine tarif ayrıntılarına da yer vermiştir. Influencerın blog sayfasında yer alan tariflere yönlendirme yapması, takipçilerin blog sayfasına nasıl ulaşacağını bilememesi, enformasyon işlevinin yerine getirilmesinde sorunlara yol açmaktadır. Blog sayfasına erişimin nasıl olacağına dair takipçilerden gelen sorular üzerine G.İ.1, takipçileri yönlendirerek bilgi vermektedir.

"Süt reçelinin tarifi blogumda mevcut, orda adım adım çok detaylı ve resimli anlattım eğer ordan bakarsanız çok daha iyi anlarsınız. Profilimde link var oraya tıklarsanız en altta web sürümünü görüntüleyebilirsiniz, ardından reçeller kategorisinde"

Gıda İfluencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

2. Sirada bulabilirsin. Bakamazsan eğer tekrar msj yaz gece buraya yazarım 🍪🍪
hayirli iftarlar”

Zamanla gıda influencerı enformasyon bilgisini geliştirerek (Temmuz 2014) paylaşımlarında dört kare (Kasım 2014) ve dokuz kare fotoğraf kullanımına gitmiştir.

Resim 1. G.İ.1'in Dört Kare Fotoğraf Paylaşımı

Resim 2. G.İ.1.'nin Dokuz Kare Fotoğraf Paylaşımı

G.İ.1 hem blog sayfasını hem de Instagram sayfasını aktif olarak kullanmaktadır. G.İ.1 takipçileri blog sayfasına yönlendirmekte ayrıca Instagram'dan tarif isteyenler için bir sonraki gönderide tarifi ayrıntılıyla aktarmaktadır. Böylece influencer her iki mecrayı da kullanarak, takipçi sayısını garantilemektedir. İfluencer Aralık 2014'de 20 bin kişiye ulaşmasını

Flipagram’da hazırlamış olduğu videoyu takipçileri ile paylaşarak kutlamaktadır. Yine bu tarihte influencer videolu tarif paylaşımına geçmiştir. Video kullanımı az olan G.İ.1, bazen Flipagram ile takipçilerine videolu paylaşım yapmaktadır. G.İ.1, günlük ortalama beş gönderi paylaşmaktadır. Bu durum, takipçilerin yorum sayısının düşmesine neden olmaktadır. Ocak 2016’da tarifler için daha sık video hazırlayarak, bu videolara müzik eklemiştir. Bu sayede videolar ile tariflerin daha etkili olması sağlanmıştır. G.İ.1 sayfasının genel içerik üretimleri fotoğraflı paylaşımlardır. G.İ.1’in son gönderilerinde ortalama 20 bin ile 40 bin arası beğeni aldığı, 300 ile 1500 arası bu gönderilere yorum yapıldığı gözlenmektedir.

İletişim İşlevi

G.İ.1, iletişim işlevine önem veren bir influencer olarak; ilk gönderi ile birlikte yapılan yorumlara cevap vermektedir. İlk yapılan yorumlar, influencerı merak eden takipçilerinin içeriklerinden oluşmaktadır. Ancak influencer, takipçilerini blog sayfasına yönlendirdiği için eleştirilmektedir. G.İ.1, takipçileri ile sıcak diyaloglar kurmaya çalışmakta, tarif ekmediği durumlarda takipçilerden gelen istek üzerine yorum kısmında tariflere yer vermektedir. Bu sayede takipçileri ile iletişim sağlamakta ve yorum sayısının artmasını hedeflemektedir. İletişim işlevinin geliştiğinin bir göstergesi olan bu durum; enformasyon işlevi açısından eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Takipçi sayısını farklı bir yöntemle kutlayan G.İ.1, on bininci takipçisine yaptığı un helvasını armağan ederek şu ifadelerle yer vermiştir:

“Hayırlı akşamlar☺ Bu un helvasını 🌸🌸10000.🌸🌸 takipçim olan @kerimebekar a 🌸🌸🌸 armağan ediyorum. Aslında daha güzel bir tatlıyla bunu kutlamalıydım ama kısmet olmadı. İnşAllah 20000 de 30000 de... bol hediyeli çekilişler de yapabilirim. Hepinize verdiğiniz tüm desteklerden dolayı teşekkür ediyorum...”

G.İ.1 Aralık 2014’te de takipçileri ile kurduğu sıcak diyalogu şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Selâmün aleyküm 🌸 Dün akşam ki güzel yorumlarınız için çok teşekkür ediyorum. İnanın birçok yorumu ağlayarak okudum☺ Bu sayfayı, sizleri seviyorum ve nasıl daha faydalı olabilirim diye de çırpınıyorum. Karşılığını güzel yorumlarla almak beni çok mutlu ediyor. Hepinize kucak dolusu çiçek gönderiyorum 🌸🌸🌸”

G.İ.1 takipçileri ile iletişim işlevini sağlayabilmek için gezdiği yerlerle ilgili, Türk kültür ve değerlerini sunan görselleri ve toplumsal hassasiyet içeren

Gıda İfluencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

konuları paylaşmaktadır. Bu sayede takipçiler ile farklı konular üzerinden iletişim kurabilmektedir. Yorumlara bakıldığında İngilizce tarif verilmesi yönünde taleplerin yer aldığı görülmektedir. Yabancı takipçiler, tarifleri anlayamadıklarını belirterek, İngilizce çeviri yapılmasını istemektedirler.

“Can someone plz translate this recipe and ingredients in English.”

G.İ.1 gönderilerinin altına Youtube kanalına yönlendirme yaparken takipçilerinden kanala abone olmalarını istemektedir. İncelemede ortaya çıkan bir durum da influencerın zaman geçtikçe (2018) takipçilerin yorumlarına cevap yazmamasıdır. Yorum sayısı arttıkça influencer, yorumlara cevap vermemektedir. Bunun yanında zaman zaman yorum sayısını arttırmak için içerik üretiminde *“Paylaşımı gördüyseniz yoruma bir nokta bırakın lütfen ❤️”* şeklinde ifadeler ile takipçileri yönlendirmektedir.

İş birliği İşlevi

Gıda influencerlarının diğer gıda influencerlarını sayfalarında paylaşarak onların içerik üretimlerinden faydalanmaları ile markalarla yapılan iş birlikleri bu aşamada incelenmiştir. Kadınlar arası iş birliğinin bir yansıması, kadın influencerların birbirlerinin sayfalarına atıfta bulunmalarıdır. Bu kapsamda yapılan içerik üretimleri şu şekildedir:

*“Sevgili @c..... tarifıyla Çeşmi Nigar çorbası... Şimdilik koku müthiş güzel 🍷🍷
Tadini da inşaAllah iftarda tadacağız👩👩👩”*

“İspanaklı peynirli unlu sigara böreği 🍷🍷🍷 Daha önce farklı bir tarif ile denemiştım ama istediğim sonucu alamamıştım. Ama bu defa sevgili @m.... tarifıyla denedim ve sonuca bayıldım👩👩👩 Tarif için sayfasına bakabilirsiniz😊😊 bundan daha çitir bir börek bulamazsınız onu da söyleyeyim😊😊😊”

Yukarıdaki içerik üretimleri G.İ.1'in diğer kadın gıda influencerlara gönderme yaptığını göstermektedir. G.İ.1, bu sayede hem diğer gıda influencerlarının isimlerinin duyulmasını sağlamakta hem de kendi içerik üretimlerini zenginleştirmektedir. Bu sayede gıda influencerları arasında var olan iş birliği ile kadın dayanışması sağlanmaktadır. İş birliği çalışmasının bir başka örneği, Instagram yarışmalarıdır. G.İ.1, Instagram yemek yarışmaları aracılığıyla gıda influencerlarının isimlerini duyurarak kadın dayanışmasına imkân sağlamaktadır:

“Sevgili @r..... arkadaşım beni #ensevdiğimkek oyununa devam etmiş. Bu güzel davete havuçlu tarçınlı enfes kekimle katılıyorum. Tarifini ilk fırsatta yorumlara ekliyeceğim. Bütün katılmayan arkadaşlarımı bekliyorum😊😊😊”

İş birliği işlevinde takipçilerin, influencerlardan sayfalarını nasıl geliştireceklerine dair yardımcı olmaları da yer almaktadır:

“Bende yardımınızla 10binler olurmuyumki...”

Bu yoruma cevaben G.İ.1:

“Bende olamam diye düşünüyordum ama emek verince ve gerçekten samimi olunca oluyormuş😊😊😊”

G.İ.1 Instagram'daki başarısını ifade ederken emek ve samimiyet kavramlarına başvurmuştur. Bu kavramlar, Fuchs'un enformasyon ve iletişim işlevlerinin bir araya gelmesini ifade etmektedir.

İş birliği çalışması alanında diğer bir kategori, marka iş birliği çalışmalarıdır. Marka iş birliklerinde kullanılan ürünler öne çıkarılarak, elde edilen sonuç aktarılmaktadır. Influencer samimi ve sıcak iletişim ile ürünlerin reklamını yapmaktadır:

“@a...’ dan pizza taşı gelince de ilk ne deniyeyim, ne pişireyim diye düşünürken sonuçta en klasikte karar kıldım😊 Her zaman kullandığım hamurla pizza yaptım ama sonuç her zamankinden daha lezzetli oldu.”

Bir başka gönderide aynı marka taşı kullanarak elde ettiği kabarık ekmeklerin sırrının bu taş olduğunu ifade ederek iş birliği işlevini sağlamaktadır. Takipçiler de bu lezzeti elde etmek için taşın nerede satıldığını ve fiyatının ne olduğuna dair sorular yöneltmektedir. Yine yapılan iş birliklerinde baharatçılar, sofraya sunumları ve pasta malzemelerine dair firmalar ve markaları yer almaktadır. İş birliği çalışmalarında gönderinin bir parçası olarak takipçilerin bunun reklam olduğunu fark ettirmeden yapılan yönlendirmelerin olduğu da görülmektedir:

“...Arkadaşıma şifa, bebeşine bol süt olsun inşaAllah😊😊😊 Ramazan yaklaşırken en taze kuru kayısı ve kuru üzümüleri www...com'dan temin edebilirsiniz.”

“Hurmayla oruç açmanın yeri ayrıdır. Sofralarımızda başköşeye koyduğumuz hurmaları ceviz veya fındıkla birleştirerek servis yapabilirsiniz😊 Ben uğraşamam böyle şeylerle diyorsanız da, hem ikramlık hem de hediyelik hurmaları www....com'dan sipariş verebilirsiniz. @b....”

Gıda İncuencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

Ancak G.İ.1, iş birliğı çalışmaları görselde görünecek şekilde yer vermemekte; sadece içerik üretiminde kullanmaktadır. Bunu yaparken markaya doğal akış içerisinde yer vermektedir. İş birliğı çalışmalarında yarışma programları bu işin bir parçası olarak kurgulanmaktadır. G.İ.1 görselde yer verdiği t... iş birliğı ile bir yarışma programını duyurmaktadır:

“Hanımlar duydunuz mu @j.....’nda yarışma var! Bende lazanyadan pratik su böreğıyle katılıyorum☺ Hadi hanımlar, sizlerde en iddialı gün tariflerinizi #..... hastagiyla paylaşıp, yarışmaya katılmayı unutmayın 🍷”

G.İ.1, sayfasındaki ürün görsellerinde iş birliğıne çok nadir yer vermiştir. İş birliğı çalışmalarında daha çok pasta yapımı için kullanılan marka ve ürünler dikkat çekmektedir. Sonuç olarak G.İ.1, işbirliğı işlevini hem diğere gıda incuencerlarının sayfalarına yönlendirme yaparak hem de marka işbirlikleri ile gerçekleştirmektedir.

G.İ.2 Hakkında

2.4 milyon takipçisi bulunan G.İ.2 Ağustos 2014 tarihinde İncstagram’da içerik üretimine başlamış ve 1.773 gönderi paylaşmıştır. 25 kişiyi takip eden G.İ.2 ana sayfada kendisini tanıtarak Youtube sayfasının linkini eklemiştir. G.İ.2 İncstagram hesabında ismine ve fotoğrafına yer vererek bu sayfanın kişisel bir blog olduğunu belirtmiştir. İncstagram ana sayfasında “Youtube kanalından detaylı videolarımı bu linke tıklayarak izleyebilirsiniz” ifadesi ile takipçilerine farklı mecralardan ulaşma isteğini belirtmektedir. İncstagram hikâye bölümünü, aktif bir şekilde kullanan G.İ.2 ‘Gönderiler’ kısmı dışında, ‘Reels’, ‘Videolar’ ve ‘Etiketlenenler’ bölümlerinde de aktif şekilde içerik üretiminde bulunduğu görülmektedir. G.İ.1 sayfasından farklı olarak G.İ.2 kendisini incuencer olarak tanıtmamakta ve marka iş birliğı için bilgilendirici sekmeye yer vermemektedir.

Enformasyon İşlevi

Ağustos 2014’te İncstagram’da içerik üretimine başlayan G.İ.2’nin ilk içerik üretimi el yapımı kurabiye tarifidir. Kurabiyeyi kendi tariflerinden yaptığını ve tarifin ayrıntılarına ileride yer vereceğini ifade eden G.İ.2, ikinci gönderi ile birlikte pasta tarifleri vermeye başlamıştır. Bu durum G.İ.2’nin İncstagram mecrasına hızla uyum sağladığını ve enformasyon işlevine sahip olduğunu göstermektedir. On ikinci gönderi ile birlikte aynı karede dört görüntü paylaşarak; ürün yapımının detaylarına yer vermiştir. 14 Kasım 2014 tarihinde yaş pasta üzerinde 10K yazısı ile artan takipçi sayısını kutlama gönderisi paylaşmıştır. Takipçi sayısının artmasını kutlayan G.İ.2 dört aydır bu işe

başladığını ifade ederek daha nice K'ları (binleri) görmeyi arzu ettiğini paylaşmıştır. Aralık 2014 tarihinde bebek ayakkabısı paylaşarak doğacak olan bebeğinden dolayı tarif paylaşımının azalacağını takipçilerine duyurmaktadır. Takipçilerinden uzak kalacağı için takipçi kaybetmeme isteği, bu gönderinin nedenini açıklamaktadır. Doğum sonrası dönemde ise bebeği için hazırladığı masayı ve pastaları öne çıkararak takipçilerine sunmaktadır. Yapılan paylaşımlara bakıldığında G.İ.2 belirttiğinin aksine doğum sonrası dönemde tarif paylaşımına devam ettiği görülmektedir. Haziran 2015'de paylaştığı tariflerin üstüne tarifin ismi yazılarak enformasyon işlevini geliştirmiştir. 1 Ocak 2016 tarihi ile birlikte videolu tarifleri takipçilerine sunmaktadır.

“Hayırlı akşamlar 😊😊 Size tatlı bir video hazırladım 😊😊 Çift tıklayanlara gelsin 🍪🍪” şeklinde içerik üretimiyle bu durumu takipçilerine duyurmuştur. Ancak sonraki paylaşımlarda yine fotoğraf görüntüsü kullanımı üzerinden paylaşımlar yapılmaya devam etmiştir. Bir sonraki videolu paylaşımında takipçilerden gelen yorumlarda tarifin ayrıntısı istenmiş ve neden sesli video hazırlanmadığı sorulmuştur. Bu aşamadan sonraki paylaşımlarda ara ara videolu paylaşımlar yapılmıştır. Ancak videolu paylaşımlarda tarife yer verilmemesi, takipçiler tarafından eleştirilmiştir. Takipçiler, gıda influencerlarından enformasyon işlevlerini geliştirmelerini istemektedirler. Tariflerin kendilerine ulaşma biçimlerindeki eksiklikleri de bu nedenle eleştirmektedirler. Şubat 2016'da Flipagram programı aracılığıyla videolu pasta tarifi paylaşarak, farklı video hazırlama programlarını kullanmaya başlamıştır. G.İ.2 tarif ayrıntılarını vermeden önce sadece görüntü ya da video paylaşmaktadır. Sonraki gönderilerde yine aynı tarife ilişkin görüntüler ile tarifin ayrıntısına yer vermektedir. Bu sayede hem daha çok gönderi paylaşmış olmakta hem de takipçileri tarif isteyerek yorum yapılmasının yolu açılmaktadır. Mart 2016'da “Nurselin Mutfağı” televizyon programına konuk olacağını duyuran G.İ.2, artan takipçi sayıları ile birlikte televizyon mecrasında yer almaktadır.

Kasım 2016'dan itibaren yaptığı pasta üretim paylaşımlarında videolu paylaşımların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Aralık 2016'da “Nurselin Mutfağı”na tekrar konuk olmakta, aynı tarihlerde Fox Tv'de “Memet Özer ile Mutfakta” programına katılmaktadır. G.İ.2 enformasyon işlevini yürütürken genel olarak pastanın yapım aşamalarına ait görselleri ana sayfada paylaşmaktadır. Şubat 2017'den itibaren G.İ.2, yoğun istek üzerine Youtube'da olacağını duyurmuştur. Ayrıca bir internet sitesinin olduğunu ifade eden influencer böylece, Instagram ile başlayan pasta yapım sürecini farklı internet mecralarına aktarmayı başarmıştır. Ayrıca G.İ.2, Youtube kanalını açtıktan sonra pasta yapımlarının ayrıntılarına Youtube'dan ulaşılacağını belirtmiştir. Bu

sayede hem Instagram sayfası hem de Youtube kanalı birbirini karşılıklı etkileyerek takipçi sayısını artırmaktadır.

İletişim İşlevi

G.İ.2'nin ilk gönderi ile birlikte yorumlara cevap yazmadığı görülmüştür. Altıncı tarif ile beraber influencer, yorumlara cevap yazmaya başlamıştır. G.İ.2'nin başlangıç aşamasında tariflerin sadece fotoğraf görüntüsüne yer vermesi takipçiler tarafından eleştirilmiş ve videolu görüntü yapılması yönünde talepler gelmiştir. G.İ.2 takipçilerin beğenisini almak ve yorum sayısını artırmak adına videolu paylaşımlarında takipçileri yönlendirici içeriklere yer vermektedir. Mesela, “Çikolatalı rulo pasta 😊😊 Benden çift tıklayanlara gelsin ❤️Arkadaşlarınızı etiketleyin ❤️“ paylaşımını yaparak yorum ve beğeni sayısını artırma amacı öne çıkmaktadır. Bir önceki paylaşımında 997 olan beğeni sayısı bu paylaşım ile birlikte 129 bin görüntülenme almıştır. Bu sayede influencer yüksek izlenme sayısı elde etmiştir. Diğer gönderilerde yorum sayısını artırmak için “tarif ister misiniz?” ifadesi kullanarak, takipçileri yorum yapmaya yönlendirmektedir. Bir önceki gönderide 17 olan yorum sayısı bu paylaşım ile 82'ye yükselmiştir. Ayrıca takipçilerin yorum ve beğenisini artırmaya yönelik nükteli ifadelere rastlanmakta ve takipçilerden beğenmeleri istenmektedir:

“İşte ev yapımı snickers 😊😊 Yok böyle bir şey tam bir bomba 🍌🍌 Tarif ister misiniz 😊😊 Beğenilerden anlaşılır 😊😊😊😊“

G.İ.2 genel olarak değerlendirildiğinde takipçilerin yorumlarına cevap vermemektedir. Ancak takipçileri arasındaki iletişimi sağlamak adına onlara kendini tanıtmaya ya da takipçilerin isteklerini öğrenmek için içerik üretimi yapmaktadır. “Tanışalım mı?” ifadesini kullanarak 35K olan takipçilerine kendisini tanıtmaya gereği hissetmiştir. 25 yaşında üniversite mezunu olan ancak iş yaşamında yer almayan influencer, mutfakta olmayı çok sevdiğini ifade etmektedir. G.İ.2, arada takipçileri ile duygularını, düşüncelerini paylaşarak onların hangi tarifleri daha çok istediğini yazmalarını istemektedir. G.İ.2, Eylül 2016 tarihinde takipçilerinden kendisini nasıl değerlendirdiklerine yönelik yorum yazmalarını istemiştir. Bir önceki gönderide 49 olan yorum sayısı bu sayede 260'a ulaşmıştır. Takipçileri ile yorumlar üzerinden iletişim kurmak yerine bu tarz not uygulamasına yer veren influencer, bu noktada kendisini de eleştirmektedir. Yorumlara ve DM'(doğrudan mesaj) dan gelen sorulara vakit bulamadığı için cevap yazamadığını ileten G.İ.2, bu sayede takipçilerinin eleştirilerine de cevap vermektedir.

İş birliği İşlevi

G.İ.2 Mart 2015 ile birlikte işbirliği işlevini ön plana çıkararak; diğer gıda influencerların tariflerinden faydalanmıştır. Mayıs 2015’de ise ilk iş birliğini N.... firması ile yapmıştır. Haziran 2015’de t.... sponsorluğunda #günbenimgünüm hashtag’i ile takipçilerinin yapmış olduğu pastaları paylaşımlarını i.... sayfasını takibe almalarını istemiştir. Gıda influencerları, takipçi sayıları üzerinden ve takipçileri ile kurdukları diyaloglar sayesinde markalar ile iş birliği yapabilmektedirler. G.İ.2 yaptığı paylaşımda marka reklamları ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Reklamlar dersiniz de hem tanıttığım sayfa için hem de onlara ulaşmak isteyenler için faydalı oluyor. Takdir edersiniz ki sayfama çok emek harcıyorum. Detaylı tarifler videolar fotoğraflar sorulara yetişmeler derken çok zamanımı alıyor. Bu sebeple tanıttığım sayfalar da bir nebze bile olsa emeğimin karşılığı oluyor.”

“Yapıcı güzel yorumlarınızı bekliyorum 😊😊 Benden beklentileriniz nelerdir 😊”

G.İ.2 Instagram’a harcadığı emeğin karşılığının marka iş birliği çalışmaları ile verildiğini ifade etmektedir. Reklam iş birliğinin hem tanıtılan sayfaya hem de takipçilere faydalı olduğunu ileri sürmektedir. Bu sayede marka reklam iş birliklerinin bu mecrada yer alan herkese faydası dokunacağını altını çizmektedir. G.İ.2, bambu eşyalar ile hazırladığı kahvaltılı görselinin altına, almış olduğu ürünlerin reklamını yaparak etiketlemektedir. Bu sayede yapmış olduğu işin bir parçasını oluşturan sunum kısmında firmalar ile iş birliği içinde çalıştığı görülmektedir. Yine G.İ.2, içerik üretiminde gıda üretim sürecinde yer alan ürünlere yer verdiği gibi hazır gıda ürünleri ile iş birliği çalışması yapmaktadır. Bunun dışında elbise, eşarp firmalarıyla da iş birliği yapıldığı görülmüştür. Katıldığı yemek programında giydiği elbisenin reklamına bir başka gönderide yanıt veren G.İ.2, severek giydiği elbisenin marka reklamını birkaç defa yineleyerek takipçilerini adı verilen marka sayfasına yönlendirmektedir.

Ocak 2019 da yemek.com internet sitesi G.İ.2 ile röportaj yapmış ve hakkında merak edilenlere cevap vermiştir. Hem iş birliği hem de iletişim işlevi içinde değerlendirilebilecek bir çalışma da bir mobilya markası ile yapılmıştır. Burada takipçiler, hem mobilya sayfasını takip edecek hem de yorum kısmına üç kişiyi etiketleyecektir. Bu sayede hem iş birliği yapılan firma takipçi kazanacak hem de G.İ.2 artan yorum sayılarıyla kazanç elde etmiş olacaktır.

Sonuç olarak G.İ.2, iş birliği işlevini, markalarla yaptığı çalışmalar ve diğer gıda influencer sayfaların tariflerini paylaşarak gerçekleştirmektedir. G.İ.2, içerik üretimlerinde açıkça reklam unsurlarına yer vermekte ve bu durumu da

takipçilerine doğal bir süreç olarak göstermektedir. Yaptığı işin karşılığı olarak görülen reklam iş birlikleri, gıdadan giyime ve mobilyaya kadar farklı ürün yelpazelerini içermektedir. Bu durum, gıda infliuencerlarının farklı alanlara ait markalarla reklam çalışması yapabileceğini göstermektedir.

G.İ.3 Hakkında

1.8 milyon takipçisi bulunan G.İ.3, Ocak 2017 tarihinde içerik üretimine başlamış ve 1.012 gönderi paylaşmıştır. G.İ.3 ana sayfada ismine ve fotoğrafına yer vermekte ve kendisini infliuencer ve youtuber olarak tanıtmaktadır. Otuz kişiyi takip eden G.İ.3, Youtube sayfasının linkini ekleyerek takipçilerine farklı mecralardan ulaşmak istediğini göstermektedir. G.İ.3 ana sayfada yer alan ‘Gönderiler’, ‘Hikâyeler’ bölümünü aktif olarak kullanmakta ayrıca ‘Reels’, ‘Videolar’ ve ‘Etiketlenenler’ bölümlerinde içerik üretiminde bulunmaktadır.

Enformasyon İşlevi

Ana sayfada kendi görselini paylaşan gıda infliuencerının ilk gönderisi Ocak 2017’dir. Bu tarih diğer gıda infliuencerlarına nazaran daha yakın bir tarihtir. Zaten infliuencerın ilk gönderisinden itibaren videolu paylaşım yapması da bu durumu açıklamaktadır. İlk paylaşımı 106 bin izlenme ve 103 yorum almıştır. İlk paylaşımında G.İ.3 şu ifadelerle ver vermiştir:

“Hayırlı geceler 😊Bakın bugün ne yaptım 😊İçi çikolatalı, kenarları kavrulmuş susamlı kıyır kıyır kurabiyeler 🍪 İlk defa yaptığım bir kurabiye tadını hepimiz çok beğendik 😊 Bir iki dokunusla sizde böyle süslü kurabiyeler hazırlayabilirsiniz👍”

İlk gönderisine bakıldığında G.İ.3 sanki bu işi uzun zamandan beri yapıyormuş izlenimi oluşturmaktadır. “Bakın bugün ne yaptım?” cümlesi ile her gün paylaşım yapan biri olarak görülmektedir. Burada infliuencerın bu mecrada uzun bir süredir var olduğunu göstermek istediği anlaşılmaktadır. Yazının devamında tarife ve ayrıntılarına yer vererek takipçilerin de böyle süslü kurabiyeler yapabileceğini ifade etmektedir. G.İ.3 içerik üretimlerinde videolu yayımlanan pasta içeriğinin bir sonraki gönderide bitmiş fotoğrafına yer vermektedir. Bu sayede tek bir tariften farklı içerik üretimleri yapmaktadır. Ayrıca, ara sıra daha önce yaptığı içerik üretimlerini yeniden paylaşarak, eskide kalan tarifleri tekrar güncellemekte ve daha fazla gönderi paylaşmış olmaktadır. Youtube kanalı, G.İ.3’ün aktif kullandığı mecralardan bir diğeridir.

Takipçilerinden Instagram’da paylaşmış olduğu tariflerin ayrıntılarına ulaşmak için Youtube kanalını takip etmelerini istemektedir.

“Sadece 3 malzemeli çok güzel bir pasta 😊 İsterseniz sarıp derin dondurucuda saklayabilirsiniz..Çok kısa surede hazırlanan çok lezzetli bir pasta 🌸 (videosu youtube kanalında var arkadaşlar.youtube arama yerine L.....yazarsanız youtube kanalında detaylı olarak videoyu izleyebilirsiniz)”

Mart 2019’da G.İ.3 sayfası bir yeniliği takipçilerine duyurmuştur. G.İ.2 ile ortak bir Youtube kanalı açtığını belirten G.İ.3 kendi fotoğrafı ve G.İ.2 ile yan yana pozunu paylaşmıştır:

“Merhaba ♥ Kardeşim @p..... ile uzun zamandır hayalini kurduğumuz kanalımızı açtık. Herkesi yeni kanalımıza bekleriz. Tarifleri daha detaylı ve sesli izleyebilirsiniz. Çok güzel videolar cektik □ .....Abonelik ücretsiz, herkesi bekleriz ♥”

Instagram mecrasından farklı mecralara yöndeşmenin sağlandığı bu içerikler ile izleyici kitlesinin sayısı artırılmak istenmektedir. İki gıda influencerın birlikte başka mecralarda var olmaları da kadın dayanışmasının bir başka göstergesidir.

İletişim İşlevi

İletişim işlevinde influencerın takipçi yorumlarına cevap vermesi incelenmiştir. İlk gönderiye yapılan yorumlara bakıldığında takipçilerin merak içeren mesajları yer almaktadır. G.İ.3’in ilk paylaşımına kadar inceleyerek yorum yapan takipçilere influencer, cevap vermemektedir. İnfluencer Nisan 2017’de tarif paylaşırken DM (Doğrudan Mesaj)’dan gelen takipçi fotoğraflarından memnuniyetini dile getirmektedir. Temmuz 2017’de Maraş dondurması videosuna yaptığı içerik üretiminde bunu peynir sandığını ifade etmiş ve dondurma seven arkadaşlarınızı etiketleyin diyerek takipçilerini yorum yapmaya teşvik etmiştir. Bir önceki gönderide 97 olan yorum sayısı bu videoda 146’ya yükselmiştir:

“DM den tarifler yapılp fotoğraflar atılıyor çok mutlu oluyorum güzel geri dönüşleriniz için 🙏... Bu kekide beğenirsiniz umarım...”

G.İ.3, takipçilerinin yorum ve beğenisini almak için içerik üretimlerinde, *“Tarif isteyenler kalp bırakabilir mi?”* şeklinde yönlendirme yapmaktadır.

Gıda Influencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

Temmuz 2019'da G.İ.2 ile fotoğraflarını paylaşarak, "Benziyormuyuz 🤔 Yanımdaki kim bilenler varmı 🤔" ifadesini kullanmıştır. Bu gönderi 7964 beğeni ve 304 yorum almıştır. Ekim 2019'da yaptığı paylaşımında G.İ.3, bu zamana kadar yaptığı tarifleri değerlendirenlerin takipçileri olduğunu, ama bu sefer kendisi jüri olarak bitarif4lezzet programına katıldığını ifade etmektedir. Katıldığı programın videosunu izleyenler için hikâye bölümünde sürpriz hediyeleri olduğunu söylemektedir. G.İ.3 ve G.İ.2 sayfalarının sahibi olan gıda influencerları, Instagram mecrasından başlayarak televizyona ve diğer mecralara kadar yayılan şöhret kişiler haline gelmiştir. Böylece ev içi alanda üretilen kadın emeği, Instagram'dan diğer mecralara yayılan oranda kadının güçlenmesine ve kendisini kanıtlamasına neden olmaktadır.

İş birliği İşlevi

G.İ.3, diğer gıda influencerları gibi başka influencerların paylaştığı tariflerden faydalanarak o sayfalara göndermede bulunmaktadır. Daha ikinci paylaşımında *umutsepetim* sayfasında gördüğü bir yemek yapım içeriğini, kendisi yeniden üreterek dolaşıma sokmaktadır. Burada enformasyon işlevi ile iş birliği işlevinin iç içe geçtiği görülmektedir. Influencerlar, birbirlerinin tariflerinden faydalanarak bu alandaki iş birliklerini güçlendirmektedirler. Böylece bu mecra, kadınların birbirlerinin güçlerinden ve yeteneklerinden faydalanarak kadın dayanışması sergiledikleri bir alan haline gelmektedir.

Diğer iş birliği ise marka anlaşmalarıdır. G.İ.3 gıda sunum ve yapım aşamasına ait olan ürünlerin markaları ile iş birliği çalışmaları yapmıştır. Marka iş birliklerinde hem ürünün görseli yapım aşamasında gösterilmekte hem de içerik üretiminde üründen bahsedilmektedir. Aşağıda yer alan ifadelerde adı geçen marka ürün kullanıldığında elde edilen sonuçtan bahsedilerek takipçilerin ürünü almaları yönünde yönlendirmeler yapılmaktadır:

"P... mayalı poğaca harcını markette görür görmez aldım ve denedim. Sonuç tek kelimeyle muhteşem 🍷 Puf puf yumusacık oldular, ayrıca kokusu da çok nefis... Ben denedim sonuç çok başarılı mutlaka denemelisiniz bence..."

İş birliği çalışmalarında markalar öne çıkarılarak markanın içerik üretimlerinde ve görsellerde kullanılmasına dikkat edilmektedir. Ramazan aylarında tüketimi azalan ürünlere ait markalar hashtagler ile paylaşılmakta ve influencer tarafından tariflerde kullanılan bir malzeme haline getirilmektedir. Influencer bu tarifi yapan takipçilerinin de aynı etiketle paylaşmalarını istemektedir. Bu sayede iş birliği çalışmasının takipçilere yansıma boyutu öne çıkarılmaktadır.

İş birliği çalışmalarında doğrudan reklam ifadelerine de sıkça rastlanmaktadır. Bu ifadelerde reklam verenin hesaplarını takibe yönelik yönlendirmeler yer almaktadır. Böylece takipçilere hediye kazanmaları için marka hesapları takip etmeleri istenmektedir. Özünde takipçinin yemek ve pasta tarifi öğrenmeye yönelik isteği dolaylı yoldan reklam içeriğinin bir parçasına dönüşmektedir:

“Ben bu sefer tercihimini İncirli’den yana kullandım ama bu pudinglerin birçok çeşidi bulunuyor; ...Siz de P...’nın yeni puding çeşitlerinden birini yapıp #p.... hashtagiyle paylaşın ve @m.... hesabını takip edin; P....’dan hediye kazanma şansını yakalayın”

Bir başka iş birliği çalışmasında pasta malzemeleri markası ile yapılmıştır. G.İ.3 K..... ile hazırlanan pastanın çok lezzetli olduğundan bahsederek takipçilerinin de K.... ile yapacağı tarifleri #gururlasunarım hashtagiyle paylaşmalarını istemektedir:

“Siz de kendi sunumunuzu hazırlayın, fotoğrafını çekip #gururlasunarım etiketiyle paylaşın ve komsu.com.tr’de kullanabileceğiniz 100 TL’lik hediye çeki kazanın. Şimdiden herkese afiyet olsun”

Takipçilerine marka iş birlikleri ile hediye çeki kazanma vaadi sunan influencer, takipçilerinin hem içerik üretmelerini hem de fotoğrafını çekip paylaşmaları konusunda yönlendirmektedir. G.İ.3 bir başka gönderisinde iş birliği çalışması yapmakta ancak o markayla yaptığı ürünün tarifini vermediği için takipçileri tarafından eleştirilmektedir.

“Tarifi bilerek vermiyor herkes sorsun diye dolayısıyla da bir sürü yorum almış oluyor amacı da bu zaten tarif yemek poğaçaya hikaye. BİZDE NE YAPIYORUZ, KESİNLİKLE YORUM YAPMIYORUZ TARİF SORMUYORUZ.”

Gıda influencerları sadece gıdaya yönelik marka iş birlikleri yapmamaktadır. Kendi fotoğraflarını kullandıkları durumlarda giyim markalarının reklamlarını da yapmaktadır. Bu sayede influencer, farklı alanlarda da iş birliği çalışmalarına açık olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak G.İ.3 sayfası iş birliği işlevini kadın dayanışmasına dönüşecek şekilde kullanmaktadır. G.İ.3 sayfası içerik üretimlerinde marka iş birliği yaparak, takipçileri markalara yönlendirmektedir.

G.İ.4 Hakkında

1.8 milyon takipçisi olan G.İ.4 Mayıs 2014 tarihinde içerik üretimine başlamıştır. 1.097 gönderisi olan influencer, 57 kişiyi takip etmektedir. Sayfasını kişisel blog olarak değerlendiren G.İ.4, Kayserili olduğunu vurgulamakta ve iş birliği için link bırakmaktadır. İsmi ana sayfada paylaşmayan influencer, bu yaklaşımıyla diğer influencerlardan ayrılmaktadır. Ana sayfayı kullanma biçiminde reels adı verilen sekmede bir paylaşımın olduğu görülmüştür. Bu durum influencerın Instagram'ın yeniliklerini takip etmediğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Hikâye bölümünün de aktif olarak kullanılmadığı son hikâye paylaşımının 70 hafta önce olduğu gözlenmektedir. İncelenen diğer influencerlar sayfa görsellerinde kendi resimlerini kullanmalarına karşın G.İ.4 görselinde baklavaya yer vermiştir.

Enformasyon İşlevi

Mayıs 2014' de Instagram'da ilk gönderisini yapan influencer, bu tarifinde bir pasta görselini kullanmıştır. Bu tarifi 1.029 beğeni, 24 yorum almıştır. İlk gönderisinde tarife yer vermemiş sadece #pastagram ile pasta görselini kullanmıştır. Influencerın içerik üretimlerinde pasta tariflerine yer vermediği dikkat çekmektedir. Haziran 2014'de paylaşmış olduğu görselin yorum kısmında tarife yer vermiştir. Buna göre influencerın ilk dönemlerde enformasyon işlevine sahip olmadığı söylenebilir. Sonraki gönderilerde de benzer durum gözlenmekte, tarif isteyen takipçilerine yorum kısmında tarif paylaşımı yapmaktadır. Haziran 2014'de yaptığı pastanın ismini yorum kısmında paylaşmaktadır. İçerik üretimlerinde tarifin ismine ve nasıl yapıldığına dair bilgi vermeyen influencer Temmuz 2014'de takipçilerin istekleri üzerine yorum kısmında tarif paylaşımına gitmiştir. Ağustos 2014'de tariflerin ayrıntılarına yer vererek yorum kısmında hashtag paylaşmaya devam etmiştir. Ekim 2014 ile birlikte tatlı tarifleri hariç sadece yemek tariflerine yer vermeye başlamıştır. Ancak influencerın tarifleri görsel olarak verdiği, videolu anlatıma başvurmadığı görülmektedir. 10K olduğu bilgisini takipçileri paylaşarak bunun Instagram takipçileri sayesinde olduğunu açıklamıştır:

“Sevgili ig dostlarım sizin verdiğiniz destekle 10K olduk hepinize çok teşekkür ederim iyiki varsınız ♡♡♡”

Haziran 2015'e kadar olan gönderilerde tariflerin sadece görüntüsünü vermekle yetinen influencer, bu tarihten itibaren videolu paylaşım yapmıştır:

“Hayırlı günler ig alemi çok güzel bir video ile geldim. İngiliz keki diğer adı lokum kek siz videoyu izleyip kalbide kırmızılaştıra durun tarif ile akşama doğru burdayım ♡♡♡”

Takipçilerinden beğeni atmasını isteyen influencer, tarifi akşama doğru vereceğini ifade ederek, tarif beklentisine yanıt vermektedir. Bir önceki gönderide 995 olan beğeni sayısı, videolu tarif ile beraber 1.903’e çıkmıştır. Bu tarihten sonra ara sıra videolu anlatımlara başvurulmuştur. Influencer, Ağustos 2015 ile gönderi fotoğraflarında kendi markasını yazmaya başlamıştır. G.İ.4 Instagram kullanma sürecine geç uyum sağladığı ve zamanla enformasyon işlevine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Influencer, yaptığı pastaları satışa çıkardığı için tarif vermek istememekte ve bu nedenle zaman zaman takipçilerin eleştirilerine maruz kalmaktadır.

İletişim İşlevi

G.İ.4 sayfasında yapılan yorumlara ilk gönderiden itibaren yanıt vermektedir. Gıda influencerı bu sayede takipçileri ile yoğun iletişim halindedir. Takipçiler, pasta tariflerinde anlamadıkları yerde G.İ.4 sayfasından geri dönüşler alabilmişlerdir. G.İ.4 sayfasında influencer, yorum kısmında hashtag paylaşımı yapmaktadır. Yorum kısmına hashtag yazan ve yorumlar yazan influencer, bu tarzıyla diğer gıda influencerlarından ayrılmaktadır. Yorumların çoğunda G.İ.4, yemek hashtagları kullanmaktadır. Burada influencerın yorumları artırmaya yönelik çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Takipçiler tarif yazılmadığı için yorumlar kısmında influencerı eleştirmektedir. Paylaşımlara yapılan yorumların çoğu, influencerın kendi yaptığı hashtagli yorumlardan oluşmaktadır. Instagram uygulamasında yorum sayısı arttıkça keşfet kısmına düşme olasılığının artması ve yeni takipçi kazanabilme olasılıkları düşünülünce influencerın neden yorum yaptığı anlaşılır hale gelmektedir. Bu durum kişisel ticari çıkarın öne alınarak iletişim işlevinin geri plana atılmasına neden olmaktadır.

Gıda İfluencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

Resim 3. G.İ.4'ün Hashtagli Paylaşmaları

G.İ.4 takipçileri ile iletişim işlevini kuvvetlendirmek için yapmış oldukları bir yarışmayı sayfasından şöyle duyurmaktadır:

"@m..... yeni bir oyun başlatmış şimdiye kadar yaptığımız en beğendiğiniz sunumları #m.... hashtagiyle sayfamızda yeniden paylaşıyor ve bu oyuna dahil oluyoruz. Hadi sizlerde en beğendiğiniz sunumları paylaşın."

G.İ.4 geçmiş dönemlerde takipçileri ile paylaşmadığı tarifleri sonradan eklemektedir. Ayrıca takipçilerinden yorum yapmasını istediği durumlarda yönlendirme yapmaktadır.

"Hayırlı sahurular efemim... Bakiyim bakiyim sahura kalkan kaç kişiyiz..."

G.İ.4 sayfası gün be gün büyüyen bu mecrada varlığını takipçilerine aktarmak için şu ifadelere yer vermektedir:

"Bir varmış bir yokmuş günün birinde y..... diye biri Dünya'ya gelmiş tabii o zamanlar y.... olacağını bilmiyormuş bu hayattan öğreneceği çok şey varmış..Büyümüş,genç bir kız olmuş,evlenmiş,anne olmuş...İg de sayfa sahibi olmuş 😊sizleri tanımış son bir yılda hayatına sizleri katmış..yeni arkadaşlıklara yelken açmış..uzun lafın kısası hayatta şükür sebebi olacak bir çok şeye sahip olmuş..Verdiği nimetlerden dolayı Rabb'ime Hamd olsun 🙏bugün bir yaş daha büyüdüm ♥♥♥♥♥"

G.İ.4 sayfası genelde yapılan yorumlara cevap vererek takipçileri ile iletişim halindedir. Yorumlarda sıcak ve samimi bir iletişim şeklini tercih etmekte

ve hemen hemen her soruya yanıt vermektedir. Bu işin meşakkatli oluşuna da değinen influencer, takipçileri için bu işe değdiğini belirtmektedir:

“Hayırlı Akşamlar 🍷 yumuşacık Bazlamalar ile geldim inanın hem video çekmek hem yemekle uğraşmak pek zor oluyor☹️ ama sizler için herşeye değer 😊❤️❤️❤️❤️❤️”

Yorumlarda özellikle takipçilerin İngilizce içeriklerin üretilmesine yönelik istekleri dikkat çekmektedir. Instagram’ın farklı kültürlere ve uluslara açık olması bu mecranın izleyici ve takipçi kitlesinin büyümesine neden olmaktadır. Takipçilerden gelen yorumların dikkate alındığını gösteren bir gönderide influencer, yavaş çekim kullanarak pasta yapım sürecini takipçilerinin istediği şekilde sunmaya çalışmaktadır.

“Esselamü Aleyküm kıymetlilerim ❤️❤️🌸🌸 Şekillerini anlamıyorum biraz yavaşlatın dediniz sırf siz istediniz diye yavaş çekim yaptım 😊inşallah açıklayıcı olmuştur. Bakalım tarifi ne kadar isteniyor beğenilerden anlaşılır 😊”

G.İ.4, iletişim işlevinde ilk zamanlar yapılan yorumları cevaplamaya çalıştığı, takipçilerin isteklerini yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak zamanla influencer, takipçilerin yorumlarının artmasıyla birlikte yorumlara daha az cevap vermeye başlamıştır.

İş birliği İşlevi

İş birliği işlevinde diğer influencerların sayfalarında paylaştıkları tariflere gönderme yapılma durumuna bakılmıştır. G.İ.4 sayfasında bu durum, bilinçli olarak enformasyon işlevini tam olarak yerine getirememesi nedeniyle tercih edilmektedir. Influencer, Ağustos 2014’de yaptığı paylaşımı başka bir Instagram sayfasından aldığını ifade ederek o sayfa kadar güzel anlatamadığını belirtmiştir. Diğer bir gönderide benzer şekilde tarifi, başka bir influencerın sayfasından aldığını; ayrıntılı tarife o sayfadan ulaşılabileceğini ifade etmiştir:

“Bardakta tiramisü keyfi...Sevgili @s...’ın tiramisü tarifini denedim.Enfes oldu sevgili @s..... sayfasında tiramisü tarifini çok güzel anlatmış.Dilerseniz bakabilirsiniz.”

Bu durumu anlamayan takipçilerine ise ayrıntılı tarifi, yorum kısmında yazarak iletmıştır. G.İ.4’ün bu tavrı iki şekilde yorumlanabilir. İlki, G.İ.4, gıda influencerlığının emek isteyen bir iş olduğunun farkındadır ve bu emeği verememektedir. Bir diğeri, gıda influencerı olmak için enformasyon işlevine

Gıda İnuencerların Sosyal Medya İletişim Modelini Kullanma Biçimlerini...

yani İnstagram mecrasına ait teknoloji okuryazarlığı bilgisine sahip olmak gerekmektedir. G.İ.4 ise enformasyon işlevine ait bilgiden yoksundur.

G.İ.4 gönderilerinde sıkça diğer influencerların tariflerine yer vererek içerik üretimini sağlamaktadır:

“İg dünyasının bana kazandırdığı tanılmaktan mutluluk duyduğum canım ablamın harika tariflerini denemeye devam ediyorum..Hem sitesinden hemde @c..... sayfasından fazlasıyla yararlanıyorum.İyiki varsın canım benim..❤️❤️#c..... #ramazantatlılarımız”

İş birliği işlevi içinde değerlendirilen bir başka uygulama, hazırlanan gıda ürünlerinin satışının yapılmasıdır. G.İ.4 hazırladığı tariflerin ayrıntılarına yer vermemesinin nedeni, bu ürünleri sipariş usulüyle satmasıdır. Bu nedenle sipariş aldığı ürünlerin tariflerini paylaşmak istememektedir. Bunu da yorum kısmında takipçilerine şu ifadelerle iletmektedir:

“Bir siparişim daha hazır..Sizde Çikolatalı ve fındıklı muffinlerin tadına bakmak isterseniz dm den ulaşabilirsiniz ❤️❤️”

İş birliği çalışmaları İnstagram mecrasında var olan influencerlar için en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Burada özellikle firmalardan gelen hediyelerin reklamının yapılması önemlidir:

“Size harika bir tarifim var 🍷 @n..... in hediyeleri elime ulaştı müthiş doğal ürünler hepinize tavsiye ediyorum🍷🍷”

İş birliği çalışmasında gıda ve mutfak ürünlerine ait markalarla çalışıldığı görülmektedir. Farklı sitelerden alınan tariflerin sıkça yer verildiği G.İ.4 sayfası, tariflerin alındığı sayfayı belirterek takipçilerinin farklı yemek tarifleri sunan influencerlara ulaşmasını sağlamaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadın, teknoloji ile yakınlaşması sonucu sosyal medya alanlarına girmekte ve bu alanlarda içerik üretecek konuma gelmektedir. Kadının ev içi alanda teknolojiyi kullanma becerisine sahip olması sosyal medyayı bir iş alanı haline getirmesini sağlamıştır. Siberfeminizm, kadının teknoloji ile yakınlaşmasını kadın özgürleşmesinin önemli bir aracı olarak görmektedir. Gerek üçüncü dalga gerekse dördüncü dalga feminizm internet ortamının kadınların bir araya gelerek güçlerini açığa çıkarabilecekleri, özgürleşebilecekleri, eylemleri organize edebilecekleri bir alan olarak kabul etmektedir. Bu çalışma da kadınların sosyal

medya ortamlarında içerik üreticisi konumuna gelmelerini ve kadın dayanışması oluşturmasını siberfeminist bağlamda incelemektedir.

Gıda influencerları üzerine yapılan bu araştırma sonucunda influencerların hepsinin aynı derecede enformasyon işlevine sahip olmadığı açığa çıkmıştır. Enformasyon işlevine sahip olanlar yani teknoloji okuryazarlığı becerisini geliştirmiş olanlar daha çok takipçi sayısına sahiptirler. Enformasyon işlevi, gıda influencerların içerik üretimi yaparak bu alanı etkin ve yeterli kullanımları ile ilişkilidir. Gıda üretimini yaparken fotoğraflı paylaşımlardan videolu paylaşımlara geçiş zamanlaması bu bağlamda önemli hale gelmektedir. Influencerların içerik üretimindeki marifetleri, onları diğer influencerlardan öne çıkarmaktadır. Zaten takipçi yorumları da influencerları bu alanda daha çok enformasyon işlevine sahip olmaya davet etmektedir. Fotografik görüntü ile başlayan ve zamanla aynı ekranda dört ve dokuz fotoğraf ile devam eden içerik üretimi, enformasyon işlevinin geliştirilmesiyle videolu ve kayıtlı fotoğraflara dönüşmüştür. Ancak influencerlığa daha geç başlayanların videolu paylaşımları da daha erken tarihe rast gelmektedir. Mesela G.İ.4 sayfası, takipçileri tarafından içerik üretimlerinde tarif ayrıntılarına yer vermemesi nedeniyle eleştirilmektedir. Tarif verdiğinde ise influencer kendi içerik üretimi yapacağı bölümü değil de yorum kısmını kullanmaktadır. Enformasyon işlevi gelişmediği durumlarda farklı influencerların tarifleri kurtarıcı olmaktadır. Özellikle G.İ.4 daha anlaşılır ve güzel paylaşım yapan diğer gıda influencerlarına paylaşımlarında yer vererek onlardan faydalanılmasını belirtmektedir. Burada enformasyon işlevinin eksikliği, kadınlar arası dayanışma ile giderilmektedir. Gıda influencerlığı sürekli içerik üretimi isteyen bir uğraş olduğundan diğer gıda influencerlarının destekleri zaman zaman kurtarıcı olmaktadır. Influencerların enformasyon işlevine sahip olduklarının bir göstergesi de katıldıkları yemek programlarıdır. Böylece, ev içi alandaki kadın emeği sosyal medyadan geleneksel medyaya kadar genişleyerek influencerlara şöhret olmayı getirmektedir. Influencerlar sadece Instagram'ı aktif olarak kullanmamakta blog sayfaları ve Youtube kanallarını da kullanmaktadırlar. Enformasyon işlevi gıda influencerlarının marka isimlerini oluşturmalarını sağlamaktadır. Bu sayede influencerlar, marka isimlerini içerik üretimlerinin görsellerinde kullanarak enformasyon işlevi pekiştirilmektedir.

İletişim işlevi, gıda influencerlarının takipçilerin yorumlarına cevap yazarak onlarla etkileşim içerisinde olmasını ifade etmektedir. İncelenen influencerların takipçiler ile benzer şekilde etkileşim kurmadığı da görülmektedir. G.İ.2 ve G.İ.3 sayfaları takipçi yorumlarına cevap vermemekte; iletişim işlevini göz ardı etmektedir. G.İ.4 ve G.İ.1, takipçileri ile sürekli etkileşim kurarak, tarifler ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Hatta influencerlar

yorum kısmında tarif paylaşarak takipçiler ile aktif iletişim kurmaktadır. Ancak zamanla takipçi sayısının artması ile infliuencerların yorum yazmadıkları gözlenmiştir. Takipçiler, tariflere ulaşamadığı ya da tariflerle ilgili anlayamadıkları durumları sormak için yorum yapmaktadır. Bu durumun farkında olan G.İ.2 yorumlara cevap yazamadıklarını o yüzden tarifleri detaylı anlatmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu yorumlar; infliuencerların enformasyon işlevlerinin eksik kaldığı durumlarda yoğunlaşmaktadır. İnstagram'da para kazanmak; takipçi ve yorum sayılarıyla bağlantılıdır. Bazı infliuencerlar, G.İ.4 yorum bölümünü aktif kullanarak hashtag paylaşımı yapmaktadır. İnfliuencerlar, yorum sayısını artırmaya yönelik takipçilere soru sormakta ya da içerik üretimlerinde açıkça yorum yapmalarını ve beğenmelerini istemektedirler. Yorum sayısının artırılmasında doğrudan yönlendirmelerden ziyade dolaylı yönlendirmelerin etkili olduğu görülmüştür. Burada takipçilere yöneltilen sorular ile dolaylı yoldan yorum yapılmasının önü açılmaktadır. Bazı infliuencerlar, takipçilerin yorumlarına cevap yazmadığının farkında olarak onlarla zaman zaman bir araya geleceği içerik paylaşımını yapmaktadır. Bazı dönemlerde bu tarz paylaşımlara yer veren G.İ.2 bu sayede takipçilerin istek ve önerilerini öğrenmektedir. Böylece eksik bıraktığını düşündüğü etkileşimi sağlamaya çalışmaktadır. İletişim işlevi içerisinde öne çıkan bir başka durum, yabancı takipçilerin Türkçe tarifleri anlayamamalarıdır. Yabancı dilde tarif vermeme infliuencerların enformasyon işlevi eksikliğini ifade etmektedir.

İş birliği işlevi kapsamında çalışmada ilk olarak diğer infliuencerların sayfalarında paylaştıkları tariflere gönderme yapılma durumuna bakılmıştır. İş birliği işlevinin en önemli yansıması kadınlar arası dayanışmayı desteklemesi sonucudur. İnfliuencerlar, gıda alanındaki diğer infliuencerlarının isimlerini sayfalarında duyurarak birbirlerine destek vermektedirler. Bu durum, her iki infliuencer için faydalı hale gelerek, her gün içerik üretimi yapma zahmeti aza indirgenmiş olmaktadır. Hatta bazı infliuencerlar, ismini andığı infliuencerın tarifi daha iyi anlattığını ifade ederek, iş birliği işlevini geliştirmektedir. İş birliği işlevinde öne çıkan bir diğer unsur, İnstagram'da yapılan kadınlar arası yemek yarışmalarıdır. Yemek yarışmaları ile markalar öne çıkarılmakta; infliuencerların ve markaların kazanç sağladığı bir ortam oluşturulmaktadır.

İş birliği işlevi içinde infliuencer olmak isteyen takipçilere gıda infliuencerlarının destek olmaları da yer almaktadır. İnfliuencerlar, emek ve samimiyet ile başarılı olunabileceğini takipçilerine aktararak kadınlar arası dayanışmanın bir başka örneğini göstermektedirler. İş birliği çalışmasının kadınlara kazanç sağlayan yanı, marka iş birlikleridir. Gıda infliuencerları daha çok pasta, yemek ve pişirme donanımlarının reklamını yapmaktadır. Bu reklamlar da doğrudan ya da dolaylı olarak marka ismine yer verilmektedir.

Dolaylı yapılan reklamda, üretilen gıdanın tarifinde marka ismine yer verilerek marka iş birliği yerine getirilmektedir. Doğrudan yapılan reklamlarda marka ismi ve ürün paylaşılmaktadır. Marka iş birlikleri; ürünün faydalarının anlatılması, ürünün nasıl kullanılacağına dair önemli ayrıntıların verilmesi ve ürünün satış noktasının belirtilmesi ile sağlanmaktadır. İncelenen dört influencer da benzer marka iş birlikleri içerisinde yer almışlardır. Televizyon yemek programlarına katılan gıda influencerları giyim markalarıyla da iş birliği çalışması yapmaktadır. Aynı giyim markalarının gıda influencerları ile çalıştığı görülmektedir.

Sonuç olarak gıda influencerları, kullanım değeri olan ev içi emeklerini sosyal medya aracılığıyla değişim değerine dönüştürmektedirler. Bu değişim değeri, onların tanınırlıklarını artırarak toplumda kabul görmelerini sağlamaktadır. Gıda influencerlarının enformasyon işlevi ile başlayan, iletişim işlevi ve iş birliği işlevine uzanan teknoloji okuryazarlıkları onların bu alanda daha başarılı olmasına neden olmaktadır. Bu işlevleri gerektiği şekilde kullanan ve içerik üretimlerine eklemeyenler, daha fazla takipçi sayısına; dolayısıyla daha fazla kazanca ulaşmaktadır. Ancak buradaki sorunlu alan, kadın toplumsal cinsiyet rolleri arasından yine kendisine mutfaktan bir rol seçmekte ve içselleştirilmiş rolü olan mutfak kahramanını vitrine taşımaktadır. Verili rollerin tahakkümünden sıyrılmak isteyen kadın, kendisine mutfakta bir egemenlik seçerken kendi eliyle yeni bir tahakküm alanı inşa etmekte ve kendini “kadınca işler” etiketiyle yeniden ve yinelenen sanal ortamlarda üretmektedir.

Çalışma sonucunda şu öneriler getirilmektedir:

1. Gıda influencerları, mutfakta ürettiği el emeğini değişim değeri olan bir ürüne dönüştürmektedir. Kadınlar, bunu başarırken mutfağın tahakküm alanından uzaklaşmamaktadır. Kadınlar, kendisini toplumsal cinsiyet rol modellerinin dışında sosyal medya alanlarında temsile uğraşması gerekmektedir.
2. Gıda influencerlığı alanında başarılı olmak için teknoloji okuryazarlığını geliştirmek gerekmektedir. Özellikle enformasyon işlevi, influencerların içerik üretimini etkili hale getirmesinde öne çıkmaktadır. Enformasyon işlevinin eksik kalması takipçiler tarafından eleştirilmektedir.
3. Takipçiler ile iletişim işlevini devam ettirebilmek daha çok takipçi elde etmenin önemli bir koşuludur.
4. Farklı dillerde tarif vererek daha çok takipçiye hitap edilmelidir. Farklı ülkelerde yaşayan ve tariflerin Türkçe olması nedeniyle anlayamayan takipçiler, özellikle İngilizce tarif istemektedirler. Gıda influencerlarının İngilizce içerik üretimleri bu kapsamda önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Chamberlain, P. (2017). *The Feminist Fourth Wave: Affective Temporality*. Springer.
- Consalvo, M. (2002). Cyberfeminism. Thousand Oaks (Ed.) *Encyclopedia of New Media*. (109-110). Sage.
- De Benedictis, S., Orgad, S., & Rottenberg, C. (2019). #MeToo, popular feminism and the news : A content analysis of UK newspaper coverage. *European Journal of Cultural Studies*, 22(5-6), 718-738.
- Daniels, J. (2009). Rethinking cyberfeminism (s): Race, gender and embodiment. *Women's Studies Quarterly*, 37(1/2), 101-124.
- Dijk, J.V.(2016). Senin gibi kullanıcılar mı? Kullanıcı türevli içerikte failliği kuramlaştırmak. (Bahar Ayaz, Çev.) Himmet Hülür-Cem Yaşın. (Ed). *Yeni Medya Kullanıcının Yükselişi*, 160-183. Ütopya.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx* (Tahir Emre Kalaycı ve Senem Oğuz, Çev.). NotaBene Yayınları.
- Fuchs, C. (2020). *Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş* (Diyar Saraçoğlu ve İlker Kalaycı, Çev.). NotaBene Yayınları.
- Hinsey, V. (2013). Girls get digital: A critical view of cyberfeminism. *On our Terms: The Undergraduate Journal of the Athena Center for Leadership Studies*, 1(1), 25-32.
- Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Aspen Institute. Washington.
- Joyce, M. C. (2010). *Digital Activism Decoded: The New Mechanics of Change*. IDEA.
- Korkut, Y. (2020). Dijital çağda ebeveyn olmak: dijital ebeveynlik. Sait Sinan Atılğan (Ed.). *Dijital Dünyanın Yeni Kavramları: Dijital Okuryazarlık Boyutuyla*, 145-164. Literatürk.
- Mohanty J. R. & Samantaray, S. (2017). Cyber feminism: unleashing women power through technology. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 9(2), 328-336.
- Paasonen, S. (2011). Revisiting cyberfeminism. *Communications: The European Journal of Communication Research*, 36(3), 335-352. <https://doi.org/10.1515/comm.2011.017>

- Plant, S. (1997). *Zeros and Ones: Digital Women and the New Technoculture* (Vol. 4). London.
- Plant, S. (1996). On the matrix: cyberfeminist simulations. Bob Shields (Ed.). *Cultures of the Internet Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies*, 325-336. Sage.
- Smitley, M. (2004). Women and the internet: reflections on cyberfeminism and a virtual public sphere. *Information Technology at Queen Mary, University of London*, 1-9.
- Talay, S. E. (2014). Feminism and social media: the dilemma of pro-ana websites. *The Proceedings of GREAT Day*, 1(11), 21-35.
- Wilding, F. (1998). Where is feminism in cyberfeminism? *Cyberfeminist International*, 2, 6-13.

İnternet Kaynakları

<https://msmagazine.com>. Erişim tarihi: 20.05.2021

<https://dictionary.cambridge.org>. Erişim tarihi: 10.05.2021

EXTENDED ABSTRACT

Aim: In this study, the cyberfeminist perspective, which is realized by opening the domestic production of women to cyberspace, is presented. This area, where women make a breakthrough by adapting to internet technology, turns into a women's solidarity with a cyberfeminist attitude. For this reason, the study focuses on the relationship between food influencers and other food influencers, starting from their content production and aims to convey this from a cyberfeminist perspective.

Method: In the establishment of the cyberfeminist perspective, Christian Fuchs' social media communication model was based and focused on the way influencers use this communication model. The number-based economy of Instagram plays a role in determining the number of followers to a large extent. The content created by food influencers on Instagram, the comments made on these contents, and their collaborations by introducing other food influencers were examined according to the social media communication model.

Findings: As a result of this research on food influencers, it has been revealed that not all influencers have the same information function. Those who have an

information function, that is, those who have developed their technology literacy skills, have more followers. The information function is related to the effective and sufficient use of this field by producing content of food influencers. When producing food, the timing of the transition from photo sharing to video sharing becomes important in this context. Influencers' ingenuity in content production makes them stand out from other influencers. Already, the comments of the followers invite the influencers to have more information functions in this field. Content production, which started with a photographic image and continued with four and nine photographs on the same screen, turned into video and scrolling photographs with the development of the information function. However, the video sharing of those who started their influencer later on also coincides with an earlier date. In cases where the information function is not developed, the recipes of different influencers are saviors. An indication that influencers have an information function is the cookery programmes they attend. Thus, women's labor in the domestic field has expanded from social media to traditional media and brought fame to influencers. The communication function means that food influencers interact with followers by replying to their comments. It is also seen that the influencers examined do not interact with the followers in a similar way. Followers comment to ask about the situations where they cannot reach the recipes or do not understand about the recipes. These comments are; It focuses on situations where the information functions of influencers are missing. Making money on Instagram; It is related to the number of followers and comments. Some influencers share hashtags by actively using the (yemekaskim) comment section. Influencers ask questions to followers to increase the number of comments or ask them to comment and like clearly in their content production. It has been seen that indirect referrals rather than direct referrals are effective in increasing the number of comments. Here, the way for indirect comments is opened with the questions directed to the followers. Within the scope of the cooperation function, firstly, the situation of referring to the recipes shared by other influencers on their pages was examined. The most important reflection of the cooperation function is the result of supporting the solidarity among women. Influencers support each other by announcing the names of other influencers in the food field on their pages. This becomes beneficial for both influencers, reducing the effort of producing content every day. In fact, some influencers improve the collaboration function by expressing that the influencer whose name is mentioned better describes the recipe. Another prominent element in the cooperation function is the food competitions between women held on Instagram. Brands are highlighted with food competitions; an environment is created where influencers and brands profit. Food influencers support the followers who want to be influencers within the cooperation function. Influencers show another example of solidarity between women by conveying to their followers that

they can be successful with effort and sincerity. The side of collaboration work that gives women a benefit is brand collaborations. Food influencers mostly advertise cakes, food and cooking equipment. These advertisements are made either directly or indirectly.

Conclusion and Discussion: As a result, food influencers transform their use-value domestic labor into exchange value through social media. This exchange value increases their recognition and ensures their acceptance in society. The technology literacy of food influencers, which starts with the information function and extends to the communication function and cooperation function, causes them to be more successful in this field. Those who use these functions as necessary and add them to their content production, have more followers; therefore, it achieves more profit.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54811>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	01.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	17.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kara, A. (2022). Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim. *Journal of History School*, 56, 509-527.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN BELARUSLU ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE ÖĞRENMEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Ayfer KARA²

Öz

Türkiye dışında yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeleriyle ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi, Türkçenin daha etkili öğretilmesinde yol gösterici bir kaynak olabilir. Nitekim Türkçenin dünya dilleri arasında değerinin daha da artması için yabancı öğrencilerin Türk diline bakış açıları oldukça önemlidir. Bu bağlamda yapılan bu araştırma, Minsk Devlet Dil Bilim Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Fakültesinde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen Belaruslu öğrencilerin Türkçe öğrenimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu, B1 düzeyinde öğrenim gören 18 kız, 4 erkek olmak üzere 22 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Belaruslu öğrencilerin Türkçe öğrenme süreçleriyle ilgili genel olarak olumlu görüşe sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin, Türkçeyi veya Türkiye'yi sevmeye, Türk kültürüne ilgi duymaya, Türk kültürünü tanıma, Türkiye'de çalışma, çevirmen olma gibi nedenlerden dolayı Türkçe öğrenmek istediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğrenciler, Türkçe dersinin verimli, eğlenceli olduğunu; konuşma ve yazma becerisinde zorlandıklarını, dinleme ve okuma becerilerinde ise zorlanmadıklarını; Türkçe dersi dışında film izleyerek, şarkı söyleyerek, Türk kültürüne özgü faaliyetleri yaparak Türkçe öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, Türkçe öğrenmenin

¹ Bu makalenin etik kurul onayı Ağrı Halil İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde 08. 09.2021 tarih, E-95531838-050.99-18491 sayılı ve 201 toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr., Minsk State Linguistic University, ayfer.kara44@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0001-5716-9059>

Türk kültürünü öğrenmelerine, kariyer yapma isteklerine yardımcı olduğunu da ifade etmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Türkçe öğrenimi, Türkçeye dair görüşler, Belarus.

Evaluation of The Views of Belarusian University Students Learning Turkish Language as a Foreign Language on Learning Turkish

Abstract

Evaluating the opinions of students learning Turkish as a foreign language outside of Turkey about their learning of Turkish can be a guiding resource for teaching Turkish more effectively. As a matter of fact, foreign students' perspectives on the Turkish language are very important in order to increase the value of Turkish among the world languages. In this context, this research has been conducted with the purpose of getting to know what the students, studying Translation and Interpretation at the Minsk State Linguistic University, think of learning Turkish language as a second language. By the use of qualitative research, more specifically situation analysis, it was determined that the experimental group included 18 girls and 4 boys with level B1 in Turkish. In the study, data were collected through a semi-structured interview prepared by the researcher. Content analysis, one of the qualitative analysis methods, was used in the analysis of the obtained data. According to the results of the research, it is seen that the Belarusian is generally positive about the information that learns English as a language. In this context, the main reasons for the desire to learn Turkish were things such as: enjoying the language, loving the country, the desire to get to know the culture of the country, the desire to work as a translator in Turkey in the future, and so on. The students stated that the Turkish lesson was productive and fun; they had difficulties in speaking and writing skills, but not in listening and reading skills; Apart from Turkish lessons, they stated that they learned Turkish by watching movies, singing and doing activities specific to Turkish culture. In addition, students stated that learning Turkish language helps them to understand Turkish culture and their aspirations to pursue a career in this field increase.

Keywords: Turkish, Learning Turkish, Opinions on Turkish, Belarus.

GİRİŞ

Yabancı dil çalışmalarının başlangıcı, dil bilen ve çevirmenlik yapabilen insanlara ihtiyaç duyulduğu milletler arasında ticarî ve askerî ilişkilerin başladığı eski zamanlara gitmekle birlikte ilk yabancı dil öğretimine dair yazılı kayıtlar, çağımızdan üç bin yıl önceye dayanmaktadır. M.Ö. III. bin yılın ortalarından itibaren Sümer çivi yazısı Mezopotamya'da yaşayan halklar arasında yaygın bir şekilde yayılmıştır. Akadlar, Samiler, Eblitler (Batı Suriye), Hititler çivi yazısını kullanmışlardır. Sümer dili ve çivi yazısı Orta Doğu'da uluslararası iletişim

araçları haline gelmiştir. Firavun II. Ramses ile Hitit Kralı III. Hattuşili arasında yapılan antlaşmanın metni Akadca hazırlanmıştır; Mısır firavunları Akadca yazmışlardır. Suriye, Küçük Asya, Filistin ve Mısır hükümdarlarının mahkemelerindeki yazıcılar, Akad dilini ve çivi yazısını öğrenmişlerdir (Şarabarin, 2017, s.175).

Tarihsel süreç içerisinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumların yabancı dil öğrenme ve öğretmeye yönelik çeşitli faaliyetleri bulunmaktadır. Bu bağlamda yaşanan gelişim ve değişimler öğrencilerin öğrenme süreç ve dinamiklerini değiştirmiştir (Aydın ve Tunagür, 2021). Nitekim Türkçe öğrenme ve öğretme faaliyetleri gerek Türkiye’de gerekse dünyanın birçok ülkesinde giderek artmakta ve önemli hale gelmektedir. Özellikle dil öğrenme, turizm, çalışma vb. sebeplerden dolayı Türkiye’ye gelme ve Türkçeyi öğrenme isteği artmaktadır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimine önem veren ülkelerden biri de Belarus’tur. Küçük bir devlet olan Belarus, uzun yıllar boyunca Rusya’nın egemenliği altında yaşamıştır. B sebeple burada Balarusçanın yanı sıra Rusça konuşulmaktadır. Nitekim gerek Rusya da gerek Belarus’ta geçmişten bugüne Türkiyat araştırmaları çok büyük önem arz etmektedir. Türkçenin Slav toplumlarında çok önemli bir dil olmasında, tarihten bu yana hem Osmanlı Devleti’nin hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin bu coğrafya üzerinde sürdürdüğü politikalar önemli bir yer teşkil etmektedir. Belarus; Polonya, Rus Çarlığı ve onun devamı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne dahil olmadan çok önce XIII. yüzyılda Türk soylu Tatar müfrezeler buraya gelmişler ve Türkçe konuşmuşlardır. Daha sonrasında XVII. yüzyılda Kırım’dan ve Altın Orda Devleti’nden savaşçı Tatarlar Dükalık’a gelip yerleşmişler ve bunların çoğunluğu Polonya ve Litvanya soylularına hizmet etmişlerdir. Tatarlar zamanla dinleri hariç dillerini ve kültürlerini kaybetmişlerdir (Akıner, 2009). Ancak Tatarlar Balarusçaya bazı Türkçe kelimeler kazandırmışlardır. Maalesef bugün Tatarların isim ve soyadlarının tamamı Tatarca bile değildir. Tatarlar kendi dillerini muhafaza edememişlerdir (Karpenkina, 2018).

Belarus’ta resmî olarak yabancı diller eğitimi ise Devlet Dilbilim Enstitüsünün bağımsız bir yükseköğretim kurumu olarak açılmasıyla 1 Eylül 1948’de başlamıştır. 1960 yılından itibaren, Enstitü yurtdışında çalışmaya giden uzmanlar için iki yıllık yabancı dil kursları düzenlenmiştir. 1962’de, İspanyolca bölümü; 1964’te İngilizce, Almanca ve Fransızca fakültelerinde çeviri bölümleri oluşturulmuş ve 1969’da tercümanlık fakültesi ile birleştirilmiştir (Krasnova, 1974). Ancak 1997 yılında Üniversite’de Tercümanlık Fakültesinde birinci dil ve diğer fakültelerde seçmeli ikinci dil olarak Türkçe öğretimine başlanmıştır. 2021

itibaren Türkçe Minsk'te Minsk Devlet Dil Bilim Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Fakültesinde birinci dil ve İngilizce Fakültesinde seçmeli ikinci dil olarak verilmektedir. Türkiye'ye yerleşmek ve orada tatilini geçirmek isteyenler de özel kurslarda Türkçe öğrenmektedir. Türkçe öğrenenlerin sayısı İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça ve İtalyanca gibi diğer yaygın dilleri öğrenenlerin sayısının yanında elbette oldukça az kalmaktadır.

Belarus'ta Türk kültürünü bilen, Türkçe konuşan ve hâlâ Türkçeyi öğrenmeye devam eden öğrencilerin Türkçeyi niçin öğrendiklerini tespit etmek, Türkiye ve Türkçe algıları hakkında bilgi sahibi olmak Türkçenin geleceği açısından önemlidir. Türkçe öğretimi veya öğreniminin öğrenciler tarafından nasıl algılandığı ile ilgili Türkiye'de ve başka ülkelerde daha önce birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin; Akkaya (2013) Suriyeli mültecilerin Türkçe algıları, Şengül (2017) Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine yönelik görüşleri, Güleç ve Gürbüz (2016) Türkiye'deki yabancı öğrencilerin Türkçeye ilişkin görüşleri; Maden ve İşcan (2011) Hindistan'daki üniversite öğrencilerinin Türkçe öğrenme amaçları ve yaşadıkları sorunları, Tunçel (2016) Yunan üniversite öğrencilerinin Türkçeye yönelik algıları ve Türkçe öğrenme sebepleri, Yaşar Aslan ve Batur (2021) Slovakyalı öğrencilerin Türkçe, Türkiye ve Türk kültürüne ilişkin görüşleri üzerinde araştırmalar yapmışlardır.

Bu araştırmada da Belarus'ta öğrenim görmekte olan öğrencilerin güncel yaklaşımlar doğrultusunda Türkçe öğrenme yaşantılarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmada Belarus'ta öğrenim görmekte olan B1 düzeyindeki öğrencilerin Türkçe öğrenmeyle ilgili görüşlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin Türkçe öğrenme nedenleri ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Öğrencilerin Türkçe derslerinin verimliliği ile ilgili görüşleri nelerdir?
3. Öğrencilerin temel dil alanları (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) ile ilgili görüşleri nelerdir?
4. Türkçe dersi dışında dil öğrenmeye yönelik faaliyetler nelerdir?
5. Öğrencilerin Türkçe öğrenmeyle ilgili düşünceleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırma; gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 41). Aynı zamanda araştırmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum incelemesi kullanılmıştır. Bu yöntem, bir duruma dâhil olan bireylerin veya bir başka deyişle, aktörlerin algı ve bakış açılarını yorumlamaya önem vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada bu yöntemin kullanılma nedeni, öğrencilerin Türkçe öğrenmeyle ilgili algı ve bakış açılarını öğrenmektir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Minsk Dil Bilim Üniversitesinde okuyan 22 Belaruslu öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya B1 düzeyinde bulunan 18 kız, 4 erkek olmak üzere toplam 22 öğrenci katılmıştır.

Veri toplama araçları

Bu araştırmada öğrencilerle yapılan görüşmeler için araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer verilen soruların görüşmenin amacına uygunluğu ve geçerliliği için alanında uzman 3 Türkçe eğitimcisinin görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri neticesinde görüşme formunda yer alan soruların son haline karar verilmiştir.

Veri analizi

Araştırma verilerinin analizinde, nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. “İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileriyle özetlendiği, sistematik yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır” (Büyüköztürk, vd. 2016, s.240). Araştırmada, 22 katılımcıyla yapılan görüşmelerin sonunda, katılımcıların sorulara verdiği yanıtlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Sonrasında katılımcıların yanıtları, iki uzman kodlayıcı (araştırmacı ve Türkçe eğitimi uzmanı) derinlemesine incelemeye tabii tutularak ortak kodlar belirlenmiştir. Elde edilen kodlardan kategoriler belirlenerek temalar çıkarılmıştır. En sonunda da tema ve kodlar frekans değerleriyle tablolara aktarılmış, tema ve kodlara ilişkin katılımcı görüşleri ve buna bağlı yorumlar bulgular bölümünde sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada, öğrencilerin görüşleri Word dosyasına aktarılarak her soruya verilen yanıtlar listelenmiştir. Yanıtlar iki kodlayıcı tarafından kodlanarak tema ve kodlar çıkarılmıştır. Daha sonra bu tema ve kodlar tablolar halinde sunulmuş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (görüş birliği/ görüş birliği + görüş ayrılığı) kullanılarak kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı $(134/134+13=0,90)$ %90 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç ise kodlamanın güvenilir yapıldığını göstermektedir.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine yönelik bulgular, tablolar halinde sunulmuş; öğrenci görüşleri ve buna bağlı yorumlar aktarılmıştır.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Belaruslu öğrencilerin Türkçe öğrenme nedenleriyle ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Öğrencilere Göre Türkçe Öğrenme Nedenleri

Kodlar	F	%
Sevme	7	22,58
Kültüre ilgi	5	16,13
Türkiye'de okuma ve çalışma isteği	5	16,13
İlginç ve güzel	4	12,90
Konuşma isteği	4	12,90
Öğrenme isteği	3	9,68
Çevirmen olma	3	9,68
Toplam	31	100

Öğrenciler birden fazla görüş ifade ettikleri için yanıt sayısı öğrenci sayısından fazladır.

Tablo 1'e göre öğrencilerin Türkçe öğrenme nedenleriyle ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar sırasıyla sevme (% 22,58), kültüre ilgi (% 16,13), Türkiye'de çalışma isteği (% 16,13), ilginç ve güzel (% 12,90), konuşma isteği (% 12,90), öğrenme isteği (% 9,68) ve çevirmen olma (% 9,68) şeklindedir. Kodlarla ilgili bazı öğrenci görüşleri ise şöyledir:

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Belaruslu Üniversite Öğrencilerinin Türkçe...

Ö1. Çünkü Türkiye'yi çok severim. Türkçe kendim öğrenmek başladım, şimdi öğrenmem devam ediyorum.

Ö2. Türkçe öğrenmeye ihtiyaç duydum. Çünkü başka kültürünü dili insanlarını seviyorum. Bunun için de üniversitede Türkçe seçtim.

Ö4. Türk kültürü dikkatimi çekti. İnsanların karakterleri, ulusal dansları, geleneksel mutfağı bana çok hoş ve ilginç geldi. İlginçliğin sebebi budur, ekonomi falan değil.

Ö5. Türkçe sıra dışı ve güzel bir dil olduğu için öğrenmek istiyorum.

Ö6. Çünkü ben Türkiye'de okumak ve çalışmak istiyorum.

Ö10. Türkçe öğrenmeye ihtiyaç duydum. Çünkü iyi bir çevirmen olmak istiyorum.

Ö14. Türkçe öğrenmeye ihtiyaç duydum. Çünkü kendimi geliştirmek istiyorum.

Ö17. Çünkü Türkçe öğrenmek ve konuşmak istiyorum.

Ö18. Çünkü Türkçe öğrenme istiyorum. 5 yıl önce Türkiye'ye gittim. Türkiye'de çalışmak istiyorum.

Belaruslu öğrencilerin sorulara verdiği yanıtlara göre Türkçe öğrenme nedenlerinin en başında Türkçeyi veya Türkiye'yi sevmeleri gelmektedir. Daha sonra öğrencilerin Türk kültürüne ilgi duyması, Türk kültürünü tanıma, Türkiye'de çalışma, çevirmen olma ve Türkçe konuşma istekleri, Türkçe öğrenme nedenleri olarak görülmektedir. Ayrıca öğrenciler, Türkçe ilginç ve güzel bir dil olduğu için öğrenilmesi gereken bir dil olduğunu da belirtmektedirler.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Türkçe dersinin verimliliği ile ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.

Öğrencilere Göre Türkçe Dersinin Verimliliği

Kodlar	F	%
Çok iyi	6	27,27
Faydalı	5	22,73
Eğlenceli	4	18,18
Öğretmen katkısı	3	13,64
Dil öğrenme	3	13,64
Anlamama	1	4,55
Toplam	22	100

Öğrenciler birden fazla görüş ifade ettikleri için yanıt sayısı öğrenci sayısından fazladır.

Tablo 2'ye göre öğrencilerin Türkçe dersinin verimliliği ile ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar sırasıyla; çok iyi (% 27,27), faydalı (% 22,73), eğlenceli (%18,18), öğretmen katkısı (% 13,64), dil öğrenme (% 13,64) ve anlamama (% 4,55) şeklindedir. Kodlarla ilgili bazı öğrenci görüşleri ise şöyledir:

Ö2. Türkçe derslerimiz çok iyi ve öğretmenimiz bize Türkçe dilini çok güzel öğretiyor.

Ö4. Bence Türkçe derslerimiz çok iyi çünkü bu dersimizde Türkçe konuşuyoruz ve dil öğreniyoruz.

Ö6. Bana göre öğretmen çok iyi dersler veriyorsunuz. Dersler hem eğlenceli hem faydalı hem de zevkli.

Ö7. Bana göre Türkçe derslerimiz çok verimli her şeyden gerçekten memnun oluyorum. Öğretmenimizin profesyonel olduğunu düşünüyorum.

Ö9. Türkçe derslerimiz güzel geçer çok şey öğrendim ve hala bilmediğimiz şeyler var öğrenmek istiyorum.

Ö13. Bazen anlamıyorum cevap veremiyorum bazen verimli bazen de benim için verimli olmuyor.

Ö14. Derslerde Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğrenmeye katkısı var.

Ö16. Türkçe derslerinin verimliliği çok iyi, ders çalışıp iyi sonuçlar olacak.

Ö18. Türkçe dersleri çok iyi geçiyor. Öğretmenler bize her zaman yardım ediyorlar.

Belaruslu öğrencilerin Türkçe dersinin verimliliğiyle ilgili belirttikleri görüşlerine bakıldığında, öğrencilerin çoğunluğunun Türkçe dersini iyi, faydalı ve eğlenceli bulmaları, öğretmenlerini yeterli görmeleri, öğretmenlerinin dil öğrenmelerine katkısının olması gibi olumlu görüşlerinin yanında bir öğrencinin derste anlayamama sorununu dile getirdiği de görülmektedir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin temel dil becerileri (Dinleme, konuşma, okuma ve yazma) ile ilgili görüşlerinden elde edilen tema ve kodlar Tablo 3'te gösterilmiştir. Öğrenciler birden fazla görüş ifade ettikleri için yanıt sayısı öğrenci sayısından fazladır. Tablo 3'te öğrencilerin Türkçe temel dil becerileriyle ilgili görüşleri sırasıyla konuşma (f=14), dinleme (f=12), yazma (f=11) ve okuma (f=7) temaları altında değerlendirilmiştir. Belirlenen temalara yönelik kodlarla ilgili bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Ö1. Benim için dinleme en kolay oluyor. Çünkü üniversitelerde önce çok dinleme yapılır. Konuşma bazen zor çünkü uzun laflar çok uzun.

Ö2. Yazma benim için çok kolay ve kompozisyonları yazmayı beğeniyorum ama konuşmayı istemiyorum. Çünkü aklıma bazı kelimeler gelmiyor.

Ö3. Dinleme daha çok yaparız. Bu sebeple dinlemede daha rahatım. Yazma zor oluyor benim için çünkü kelime bilgi az.

Ö5. Konuşmayı kulağından anlayabilirsin konuşma daha kolay oluyor okuma ve yazma da zor önce Bence en kolay dinleme.

Ö8. Okuma çünkü okumayı çok seviyorum. Konuşma zorlanıyorum çünkü ben çok iyi Türkçe bilmiyorum kelime hazinem yok.

Tablo 3.
Öğrencilere Göre Temel Dil Becerileri

Tema	Kodlar	f	%
Konuşma (f=14)	Zor	5	35,71
	İfade yetersizliği	3	21,43
	Uzun cümle	2	14,29
	Kolay	2	14,29
	Anlayamama	1	7,14
	Dil seviyesi	1	7,14
Dinleme (f=12)	Kolay/rahat	6	50,00
	İyi öğrenme	3	25,00
	Daha çok süre	2	16,67
	Gerginlik	1	8,33
Yazma (f=11)	Zor	5	45,45
	Kolay	2	18,18
	Sevme	2	18,18
	Yetersiz kelime bilgisi	1	9,09
	Yetersiz ek bilgi	1	9,09
Okuma (f=7)	Kolay	3	42,86
	Zor	2	28,57
	Sevme	2	28,57

Ö9. Kolayca dinlerim yazarım anlıyorum ama konuşmak benim için çok zor. Konuşmakta zorlanıyorum. Çünkü dil seviyem düşük.

Ö11. Okuma ve yazma dersinde kolay öğrendim bu dersleri seviyorum. Dinleme konuşma derslerinde zor öğrendiğim. Çünkü gerginim.

Ö12. Türkçe derslerinde kolay öğrendiğim dil alanları konuşma ve yazma olduğunu düşünüyorum çünkü konuşurken kendimi daha iyi anlatıyorum. Türkçe dersinde kolay öğrendiğim dil alanları zorlandığım dil alanları dinleme ve okuma olduğunu düşünüyorum.

Ö15. Okuma ve dinleme kolay öğreniyorum. Yazma ve konuşma zor öğreniyorum. Çünkü bazen biraz anlamıyorum.

Ö17. *Bence kolay dil alanı dinleme ve okumadır. Bu alanlarda kendimi rahat hissediyorum. Yazma zor geliyor. Çünkü sözcüklerde çok ekler var.*

Öğrencilerin Türkçe dört temel dil becerisi ile ilgili olarak konuşma becerisine yönelik olumsuz görüşlerinin bulunmasının sebepleri arasında konuşmanın zor olması, ifade yetersizliği, Türkçede uzun cümlelerin olması, anlayamama ve dil seviyelerinin düşük olması gelmektedir. Bazı öğrenciler, her ne kadar yazmayı sevdiklerini ifade etseler de öğrencilerin çoğunluğuna göre yazma becerisi zor bir beceri olarak görülmektedir. Bunun sebebi; yetersiz kelime hazinesine sahip olmaları ve konuyla ilgili ek bilgilerinin olmamasıdır. Öğrencilere birinci sırada dinleme, ikinci sırada ise okuma becerisi daha kolay gelmektedir. Özellikle öğrenciler, dinleme becerisinde kendilerini daha rahat hissettiklerini, okuma becerisini sevdiklerini ancak dinleme becerisine daha fazla zaman ayrılması gerektiğini de ifade etmektedirler.

Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Belaruslu öğrencilerin Türkçe dersi dışında dil öğrenmeye yönelik faaliyetleriyle ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.
Öğrencilere Göre Türkçe Dersi Dışı Faaliyetler

Kodlar	F	%
Film izleme	6	28,57
Şarkı söyleme	4	19,05
Türk yemekleri	4	19,05
Video izleme	2	9,52
Cami ziyareti	2	9,52
Tanışma	2	9,52
Müzik dinleme	1	4,76
Toplam	21	100

Öğrenciler birden fazla görüş ifade ettikleri için yanıt sayısı öğrenci sayısından fazladır.

Tablo 4'e göre öğrencilerin Türkçe dersi dışı dil öğrenmeye yönelik faaliyetlerle ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar sırasıyla; film izleme (% 28,57), şarkı söyleme (% 19,05), Türk yemekleri (% 19,05), video izleme (% 9,52), cami ziyareti (% 9,52), tanışma (% 9,52) ve müzik dinleme (% 4,76) şeklindedir. Kodlarla ilgili bazı öğrenci görüşleri şöyledir:

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Belaruslu Üniversite Öğrencilerinin Türkçe...

Ö1. Şarkı söyleriz, tatlılar getiririz, eğlence yaparız öğretmenimizle bu yüzden Türkçe konuşuruz.

Ö3. Birkaç kez öğretmenimizle Türk börekleri, yemekleri, çay ve baklava yedik, şarkı söyledik, çok eğlendik. Eğlenirken Türkçe öğrenmek güzel.

Ö7. Öğretmenimiz ile Camiye gittik. Bence bu çok iyi. Çünkü yeni yerler tanımak çok güzel. Bu da yeni kelimeler öğrendim.

Ö8. Türkçede derslerinin dışında Türk dizileri izlerim. YouTube'dan çeşitli videolar, izlerim bu Türkçe öğrenmek çok zor değil. Çünkü gerçek hayatta Türkçe pratiğin yapmak için yerli konuşmaları filmlerden gözlerim.

Ö12. Konuşmacılarla tanışıyorum, iletişim kurmaya çalışıyorum.

Ö13. Dersler dışında müzik dinliyorum. Türkçe müzikler, Türk arkadaşlarımla konuşuyorum. Bazen dizi izliyorum. Bence Türkçe öğrenmeye katkı sağlıyor.

Ö15. Türkçe film izliyorum. Türkçe kelimeler öğreniyorum çok ilginç ve güzel bir dil.

Belaruslu öğrencilerin çoğunluğunun Türkçe dersi dışında dil öğrenme faaliyetleriyle ilgili görüşleri şöyledir: Türkçe öğrenmek için ders dışında film izlediklerini ve şarkı söylediklerini belirtmektedirler. Öğrencilerin bazıları Türkleri ve Türk kültürünü daha iyi tanımak için cami ziyareti ve yemek etkinlikleri yaptıklarını ifade etmektedirler. Bu tür etkinliklerin kendilerine yeni Türkçe kelimeler öğrettiğini ve Türk kültürünü daha iyi tanımalarına vesile olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca öğrencilerin bazıları ise daha iyi Türkçe öğrenmek için Türklerle tanıştıklarını ve Türk müzikleri dinlediklerini sözlerine eklemektedirler.

Araştırmanın Beşinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Belaruslu öğrencilerin Türkçe öğrenmeyle ilgili görüşlerinden elde edilen kodlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 5.
Öğrencilerin Türkçe Öğrenmeye Yönelik Görüşleri

Tema	Kodlar	F	%
Olumlu (f=19)	Türk kültürünü tanıma	5	26,32
	Yeni dil öğrenme	3	15,79
	Kariyer	3	15,79
	Öğretmen	3	15,79
	Öğrenmesi kolay	2	10,53
	Eğlenceli/ zevkli	2	10,53
	Uluslararası iletişim	1	5,26
Olumsuz (f=10)	Zaman yetersizliği	3	30,00
	Konuşma yetersizliği	2	20,00
	Hızlı konuşma	2	20,00

Kullanım alanı	1	10,00
Kültürel farklılık	1	10,00
Karmaşık dil bilgisi	1	10,00

Öğrenciler birden fazla görüş ifade ettikleri için yanıt sayısı öğrenci sayısından fazladır. Tablo 5’te öğrencilerin Türkçe öğrenmeyle ilgili görüşleri olumlu (f=19) ve olumsuz (f=10) olmak üzere 2 tema altında değerlendirilmiştir. Temalara bağlı kodlarla ilgili bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Ö1. *Derste çok iyi bir atmosfer var. Türk kültürü alabilirsiniz. Türkçe öğrenmeye çok bayılıyorum bu sebeple.*

Ö2. *Derslerde Türkçe çok iyi öğrenebilirsiniz. Anadili gibi konuşabilirsiniz. Türkçe öğrenmek bana göre eğlenceli.*

Ö3. *Yeni diller öğrenmeyi sevdiğim için Türkçeyi öğrenmek de bana zevkli geliyor. Ama kaç değişiklikler yapmayı istiyorum Dinleme dersleri için biraz fazla zaman ayırmamız lazım.*

Ö5. *Türkçede kariyer kurabiliriz, uluslararası iletişim için hayırlı olabiliriz. Kültürel farklılıklar yüzünden yanlış anlaşılma olabilir.*

Ö7. *Türkçe hoşuma gidiyor bu yüzden zevkli öğreniyorum. Türkleri de seviyorum ben onları anlamak istiyorum. Maalesef Türkiye dışında hiçbir yerde Türkçe konuşulmaz.*

Ö9. *Türkiye kültürünü çok iyi öğreniyoruz. Türkçe ile yakın olmak için Türk şarkılarını dinleyip söylüyorum.*

Ö8. *Türkçe film izliyorum. Türkçe kelimeler öğreniyorum çok ilginç ve güzeldi Türkçeye karşı olumsuz görüşlerim yok.*

Ö11. *Güzel basit bir dil olması öğretmenlerin iyi olması benim için olumlu.*

Ö13. *Mükemmel öğretmenler dili iyi öğretirler.*

Ö15. *Öğrenmesi kolay Türkçe dili çok güzel kelimeler kolayca hatırlanır. Benim için biraz karmaşık dil bilgisi Türkler çok hızlı konuşuyor.*

Ö16. *Yabancılarla konuşmak büyük bir deneyim. Gelecekte mesleğe hâkim olmak için olumlu.*

Ö17. *Türkçeyi bilmek ve Türkçe Türklerle konuşmak benim için olumludur.*

Belaruslu öğrenciler Türkçe öğrenme sebepleri konusunda Türk kültürünü tanıma, yeni bir dil öğrenmenin kariyer yapmak için önemli olması, öğretmenlerin Türkçe öğrenmede aktif rol oynaması, öğrenilmesinin kolay olması ve uluslararası iletişim açısından önemli olması gibi olumlu görüşlerini belirtirken ders zamanlarının yetersiz olması, konuşma pratiği için yine zamanın yetmemesi, Türkçenin hızlı konuşulan bir dil olması, kullanım alanının kısıtlı olması, kültürel farklılık nedeniyle yanlış anlaşılmanın olması gibi olumsuz görüşlerini de eklemiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yabancı dil olarak Belaruslu öğrencilerin Türkçe öğrenmeyle ilgili görüşlerinin incelemesinin amaçlandığı bu çalışmada dikkat çekici şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Belaruslu öğrenciler Türkçeyi ve Türkiye'yi sevmekte, Türkçe ilginç ve güzel bir dil olarak görmekte, Türk kültürünü tanımak, Türkiye'de çalışmak, çevirmen olmak ve Türkçe konuşmak istedikleri için Türkçe öğrenmektedirler.

2. Öğrenciler Türkçe dersinin verimliliği konusunda Türkçe dersini iyi, Türkçe öğretmenlerini yeterli görmekte, derslerini faydalı ve eğlenceli bulmakta ve Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğrenmelerine katkı sağladığını düşünmektedirler.

3. Öğrencilerin Türkçe temel dil becerileri ilgili görüşlerine bakıldığında öğrencileri en çok konuşma becerisini zor bulmaktadırlar. Çünkü duygularını ifade etmek, birleşik cümle kurmak, soruları anlamak için dil seviyeleri yeterli gelmemektedir. Bazı öğrenciler, her ne kadar yazmayı sevdiklerini ifade etseler de öğrencilerin çoğunluğuna göre yazma becerisi de zor bir beceri olarak görülmektedir. Bunun sebebi; yetersiz kelime hazinesine sahip olmaları ve konuyla ilgili ek bilgilerinin olmamasıdır. Öğrencilere birinci sırada (seyrederek) dinleme, ikinci sırada ise okuma becerisi daha kolay gelmektedir ve öğrenciler okumayı sevmektedirler. Özellikle öğrenciler, dinleme becerisinde kendilerini daha rahat hissetmektedirler ama dinleme için ayrılan süre onlara yeterli gelmemektedir.

4. Belaruslu öğrencilerin Türkçe dersi dışında dil öğrenme faaliyetleri konusunda Türkçe öğrenmek için ders dışında film izlemekte ve şarkı söylemekte, Türk yemekleri yemektedirler. Türkleri daha iyi tanımak için cami ziyaretine ve cami etkinliklerine gitmişlerdir. Bu tür etkinliklerde yeni Türkçe kelimeler öğrenmişler ve Türk kültürünü daha yakından tanıma imkânı elde etmişlerdir. Ayrıca daha iyi Türkçe öğrenmek için Türklerle tanışmakta ve Türk müzikleri dinlemektedirler.

5. Belaruslu öğrenciler Türk kültürünü daha iyi tanımak, yeni bir dil öğrenmek, kariyer yapmak, Türkçe öğrenilmesi kolay bir dil olduğu için Türkçe öğrenmektedirler. Ama bu olumlu görüşlerinin yanında ders zamanının yetersiz olması, konuşma pratiği için yine zaman yetersizliği, Türkçenin hızlı konuşulan bir dil olması ve kullanım alanının kısıtlı olması, kültürel farklılıklar yüzünden yanlış anlaşılmanın olması gibi olumsuz görüşlerini belirtmişlerdir. Belaruslu öğrenciler üzerinde yapılan bu araştırma, aşağıdaki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Buna göre;

Karatay ve Kartallıoğlu (2019), İzzet Baysal Üniversitesi 5 Moğol öğrenci üzerinde yapılan araştırmasında Türkçe, Türkiye ve dil becerileri ve dilbilgisine ilişkin algılarının olumlu olduğu ve Türkçeyi değişmez kurallarından dolayı öğrenimini karmaşık buldukları tespit edilmiştir. Akkaya'nın (2013), 36 Türkçe kelimenin (metaforların) mülteci öğrencilerde ne çağrıştırdığı sorulmuştur. Bunlardan iki kelime “Türk” ve Türkiye” Suriyeli mültecilerin Türk'e ve Türkiye'ye güvendiklerini belirten metaforlardır ve onların Türkçe öğrenimi Türkiye'de mecburi ihtiyaç dâhilinde gelişmiştir. Büyük bir çoğunluğu, Türkçeyi olumlu bir tutumla algılamaktadır. Olumsuz bir algıya sahip mültecilerin oranı oldukça düşüktür. Aydın (2018), Adnan Menderes Üniversitesi-TÖMER Türkçe hazırlık kurslarına devam eden 19 yabancı uyruklu öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin üniversitenin Türkçe eğitim vermesi, Türkiye'de öğrenim görmek, insanlarla iletişim kurmak, öğrenim hayatı bitince Türkiye'de yaşamak ve çalışmak istediği için Türkçe öğrendiklerini ifade ettikleri görölmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenciler, Türkiye'nin hangi alan (lar)da gelişmiş bir ülke olduğuyla ilgili öncelikli olarak “turizm”i ifade etmişlerdir. Bunu, “ekonomi”, “eğitim” ve “siyaset” cevapları takip etmiştir. Çok az öğrenci ise Türkiye'yi “askeri” alan ile “sanayi” alanında gelişmiş bir ülke olarak görmektedir.

İbili'nin (2015) Selanik'te Türkçe öğrenen 145 üniversite öğrencisi ile gerçekeştirdiği araştırmaya göre öğrenciler; Türkçeyi zevkli, kibar, kulağa hoş gelen, gerekli ve güzel bir dil olarak algılamalarına rağmen, öğrenilmesi zor bir dil olarak da görmektedirler. Araştırmamanın bulgularına göre ise araştırmaya katılan öğrencilerin %73'ü Türkçeyi zor ve komplike bir dil olarak tanımlamaktadır.

Güleç ve Gürbüz (2016), Türk ve akraba topluluklarından gelen öğrencilerin gerekse de diğer ölkelerden gelen öğrencilerin Türkçeye ilişkin görüşleri; yeme-içme, eğlenme ve sosyal ortamlarda yer alma gibi günlük yaşama ilişkin temel etkinliklerde büyük bir sıkıntı yaşamadıkları görüş alınan sekiz konudan sadece ikisinde Türk soylu olanlarla olmayanlar arasında anlamlı sayılabilecek fark görölmektedir. Bunlar eğlence anlayışının anlaşılması ile sosyal ortamlara girme konusunda çekilen sıkıntılar olduğu tespit edilmiştir. Boylu ve Işık'ın (2017) ise Aydın Üniversitesi TÖMER'de Türkçe öğrenen 100 öğrenciyle gerçekeştirdiği bir araştırmada öğrencilerin %21'inin Türkçeyi zor bir dil olarak tanımladıkları ve Türkçeye karşı algılarının olumlu yönde olduğu belirtilmiştir.

Tunçel (2016), Yunan asıllı üniversite öğrencileriyle gerçekeştirdiği araştırmasında, öğrencilerin Türkçeyi Avrupa dillerinden biri olmaması

sebebiyle öğrenmek istedikleri ve onların önemli bir bölümünün Türkçe derslerinden beklentisinin temel günlük iletişimi sağlamak için konuşma becerisini geliştirmek olduğunu tespit etmiştir. Araştırmada elde edilen bir başka sonuca göre öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde en çok zorlandıkları beceri alanı olarak konuşma becerisi, en çok tercih ettikleri beceri alanı olarak ise dinleme/izleme becerisi öne çıkmaktadır. Bu sonuç yapılan araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Şengül'ün (2017) 15 Afganistanlı Özbek öğrenci üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin Türkiye'ye ve Türkiye Türkçesine yönelik özel bir eğilimlerinin olduğu, bu durumun da Afganistan ile Türkiye arasındaki tarihî ve siyasi dostluk, din, dil, kültür benzerliği ile aile desteğinden kaynaklandığı belirlenmiştir. Atalay'ın (2019) da gerçekleştirdiği kümeleme çalışmasının sonuçlarına göre, Antalya ve İstanbul hem yabancı hem yerli ziyaretçi istatistikleri bakımından diğer illerden önemli bir üstünlüğe sahiptir. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin de en çok İstanbul ve Antalya'dan bahsettikleri; İstanbul'un hem bir inanç hem de bir turizm merkezi olarak öğrencilerin ilgisini çektiği görülmüştür. Aslan ve Batur (2021) ise Slovakyalı 66 öğrencinin Türkçe, Türkiye ve Türk kültürüne ilişkin görüşleri üzerinde araştırmalar yapmışlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin Türklerin Güler yüzlülük, yardımsever, misafirperver, arkadaş canlısı olma, sesli konuşan ve gülen insanlar şeklinde tanımlarken %76'sı Türkçenin zor bir dil olduğunu ve beklentilerinin Türkçeyi temel düzeyde konuşabilmektir. %62,1'i için dinleme, anlama ve yazmaya göre Türkçe konuşmak zordur. Erol ve Kaya (2020) yabancı öğrencilerin Türkçe dil bilgisine yönelik algılarının çeşitli değişkenlerini incelemişler; Türkçe dil bilgisine yönelik ortaya koyduğu algıların hem kendi bireysel özelliklerinden hem de ana dillerinden dolayı farklılık gösterdiğini ve özellikle dil öğretiminde o dile yönelik yapılacak algı çalışmaları neticesinde dil öğretiminin planlanmasının başarıyı artıracağını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların sonuçları ile yapılan araştırmanın sonuçları benzerlikler göstermektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akiner, S. (2009). *Religious Language of a Belarusian Tatar Kitab*. Otto Harrassowits.
- Akkaya, A. (2013). Suriyeli mültecilerin Türkçe algıları. *Ekev Akademi Dergisi*, 17(56), 179-190.

- Akkaya, A. & Karadağ, R. (2012). Türkçe dersine ilişkin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin geliştirdikleri metaforlar. *11. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildiri Özetleri*, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akuliç, M. (2020). *Svislaç i Evrey, İstoriya, Holokost, Günümüz*. Ridero.
- Aydın, G. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkiye ve Türkçeye ilişkin algılarının incelenmesi (ADÜ-Tömer Örneği). *Journal of Awareness* (2), 141-164.
- Aydın, E., & Tunagür, M. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe Öğretim Programı'nın 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(32), 349-374.
- Boylu, E. & Işık, Ö. F. (2017). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçeye yönelik algılarının metaforlar aracılığı ile belirlenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 450-471.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (20. Baskı). Pegem.
- Erol S. & Kaya, M. (2020). Yabancı dil olarak türkçe öğrenenlerin türkçe dil bilgisine yönelik algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 8(3), 390-401.
- Göçen, G. (2019). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçenin dil bilgisine yönelik metaforik algısı. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 28-45.
- Güleç, İ. & İnce, B. (2013). Türkçe öğrenen yabancıların günlük yaşama ilişkin kültürel algıları üzerine bir araştırma. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 95-106.
- İbili, Z. (2015). *Selanik Aristoteles Üniversitesindeki Öğrencilerin Yabancı Dil Olarak Türkçeyi Öğrenmeye Karşı Tutum ve Motivasyonlarının Araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karatay, H. & Kartallıoğlu N. (2019). Moğol öğrencilerin Türkiye ve Türkçe algıları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1016-1028.
- Karpenkina Ya. V. (2018). *Sovetizatsiya Evrepeyskogo Naseleniya Zapadnoy Belarussiyi (1939-1941 gg.)*. Diss...Kand. İst. Nauk NIUVŞÉ. Doktora tezi, Bışsaya Şkola Ekonomiki.

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Belaruslu Üniversite Öğrencilerinin Türkçe...

- Kononov, A. N. (1970). *Tyurskoe Yazıkoznaniye v Leningrade 1917-1967. Tyurkologičeskiy Sbornik*, Akademiya Nauk CCCR İnsitut Vostokovedeniya (Ed.) (5-28).
- Krasnova N. G. (1974). *Minskiy Gosudarstvenniy Pedagogičeskiy İnsitut İnostrannih Yazıkov, kratkiy istoričeskiy Oçerk*. Bıseyşaya Şkola.
- Maden, S. & İşcan, A. (2011). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi amaç ve sorunlar (Hindistan Örneği). *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 23-37.
- Okatan, H. İ. (2012). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesinde okuyan yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenme sorunları. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14(4) 79-112.
- Sevim, O., Veyis, F. & Kınay, N. (2012). Öğretmen adaylarının Türkçeyle ilgili algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1 (1), 38-47.
- Şengül, K. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine yönelik görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 91-100.
- Sharabarin, S. M. (2017). Письменность Шумерской Цивилизации: Специфика И Первичные Формы/ Writing Language of The Sumerian: The Specificity and Primary Forms. *Научные Ведомости Серия Философия. Социология. Право*, 3(252), 172-176.
- Tunçel, H. (2016). Yunan üniversite öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçeye yönelik algıları ve Türkçe öğrenme sebepleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 107-128.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı), Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the opinion of B1 level students studying in Belarus about the learning of the Turkish language. For this, the following questions were answered:

1. What do students think about the reasons for learning Turkish?
2. What do students think about the effectiveness of Turkish lessons?
3. What are the students' views on the main language areas (listening, speaking, reading and writing)?

4. What are some language learning activities besides Turkish lessons?

5. What do students think about learning Turkish?

In this study used a qualitative research method. "Qualitative research; methods of collecting qualitative data, such as observation, interviews and document analysis. and at the same time, a thematic analysis was used, one of the qualitative research projects. The reason for using this method in the study is to find out the students' opinion about learning Turkish. In the section of the article "Conclusions and interpretation", the conclusions related to the five subtasks of the study are presented in tables; the opinions and comments of students on this matter were transmitted.

1- The main reason why Belarusian students learn Turkish is that they like Turkey or the Turkish language. After that, students' interest in Turkish culture, acquaintance with Turkish culture, working in Turkey, working as a translator and the desire to speak Turkish are considered as reasons for learning Turkish. In addition, students also state that Turkish should be studied because it is an interesting and beautiful language.

2- Most of the Belarusian students stated that for them the Turkish lesson useful and enjoyable, that the teacher contributes to their language learning, and only one student stated that there is a problem with the concept of the lesson.

3- The most negative opinions of students about basic Turkish language skills relate to speech. Among the reasons for this are the difficulty of speech, inadequacy of expression, long sentences in Turkish, inability to understand and the low level of their own language. While some students express their interest for writing, most students think writing a difficult skill. Because their vocabulary is insufficient, and there is little additional information on the subject. According to students, listening skills are easier to perceive first, and then reading. In particular, students state that they feel more comfortable with listening skills, that they enjoy reading skills, but that more time should be devoted to listening skills.

4- When we look at the opinions of Belarusian students about language classes outside of Turkish, most students state that they watch movies and sing songs outside of class to learn Turkish. The students stated that their teacher cooked and brought food to popularize Turkish cuisine and attended the mosque. They claim that these classes teach them new Turkish words and help them get to know Turkish culture better. In addition, some students add that they interacted with Turks and listened to Turkish music in order to learn Turkish better.

5- Belarusian students have positive opinions, such as the importance of learning Turkish in terms of getting to know Turkish culture, building a career and international communication; they also have negative attitudes such as insufficient time for classes, insufficient time for speaking practice, Turkish as a

fast-speaking language and limited use, as well as misunderstandings due to cultural differences.

In this study, the aim of which was to examine the opinions of Belarusian students about the learning of Turkish as a foreign language, the following results were achieved:

1- Belarusian students like Turkish and Turkey, they think about Turkish as an interesting and beautiful language, they learn Turkish because they want to know Turkish culture, work in Turkey, become a translator and speak Turkish.

2- The students consider the Turkish language lesson is good, Turkish language teachers are good enough, their lessons are useful and interesting, and they believe that Turkish language teachers contribute to their Turkish language learning.

3- Taking into account the students' views on basic knowledge of the Turkish language, students find speaking skills the most difficult. Because language levels are not enough to express your feelings, make complex sentences and understand questions. While some students say they enjoy writing, most students consider writing a difficult skill. The reason of that; they have insufficient vocabulary and lack of additional information on the subject. It is easier for students to listen (looking), firstly, and reading skills, secondly, and students like to read. In particular, students feel more comfortable listening, but they do not have enough time for listening.

4- Belarusian students watch movies, sing and eat Turkish food outside of lessons in order to learn Turkish better. They visited mosques and went to mosque events to get to know the Turks better. In such classes, they learned new Turkish words and had the opportunity to get to know Turkish culture better. They also communicate with Turks and listen to Turkish music to learn Turkish better.

5- Belarusian students learn Turkish because it is easy for them learning Turkish and study to get to know Turkish culture better, master a new language and make a career. However, in addition to these positive views, they also expressed negative opinions, such as insufficient lesson time, insufficient time for conversational practice, Turkish as a fast-speaking language and limited scope of use, as well as misunderstandings due to cultural differences.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55628>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	11.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Sandıkci, M.B. & Onen, C. (2022). Analyzing the Physical Activity of the Elderly Hospitalized in Orthopedic Services According to Their Socioeconomic and Injury. *Journal of History School*, 56, 528-541.

ANALYZING THE PHYSICAL ACTIVITY OF THE ELDERLY HOSPITALIZED IN ORTHOPEDIC SERVICES ACCORDING TO THEIR SOCIOECONOMIC AND INJURY¹

Muhammed Bahadır SANDIKÇI² & Cihan ÖNEN³

Abstract

This study was performed in order to analyze the physical activity of the elderly hospitalized in orthopedic services of hospitals according to their socioeconomic status and injury history. The scope of this cross-sectional study consists of 105 patients hospitalized in the orthopedic services. A 25-question Questionnaire Form and Physical Activity Scale for the Elderly (PASE) were used for data evaluation. Significantly lower physical activity scores were determined in women with low income, those who regularly pray, being over 75 years old and being illiterate, those who do not live in qualified houses, and whose marital status is widowed or divorced. 62% of the elderly fell at least once within a year, and the majority of these falls resulted in injury. The average physical activity score of the elderly who have participated in the study is 99.61. Negative changes in socioeconomic variables may negatively affect the physical activity of the elderly. It has been determined in this study that the elderly with low socioeconomic status do less physical activity, and these elderly people have experienced more falls and fall-related injuries. In addition to all these negative aspects, elderly people with low socioeconomic status are hospitalized in orthopedic services mostly due to the injuries caused by falling

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %55, 2. yazar: %45. Ethical approval was obtained with the decision of Bitlis Eren University Ethical Principles and Ethics Committee dated 07 March 2019 and numbered 2019/03-XXI-XXII.

² Dr.Öğr.Ü., Munzur Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, mbsandikci@munzur.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9724-0438

³ Dr.Öğr.Ü., Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, cihan_nen@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-9159-7396

and thus, their physical limitations increase and this can further reduce their physical activities. The fact that those doing physical activity with the recommendation of a specialist and those who know the importance of physical activity have fewer falling and injury history emphasizes the importance of doing physical activity consciously. Physical activity awareness of the elderly at all ages, especially those with low socioeconomic status, should be increased. This study has revealed that the physical activity scores of the elderly are low. Hospitalization of the elderly in the orthopedic services following injury may increase their physical activity limitation. Appropriate active and passive exercises should be taught according to the condition of the elderly and these exercises should be performed with the support of a health worker when needed.

Keywords: Physical Activity, Elderly, Socioeconomic, Injury, Fall, Orthopedic Services

Ortopedi Servisinde Yatan Yaşlıların Sosyoekonomik ve Yaralanma Durumlarına Göre Fiziksel Aktivitelerinin Değerlendirilmesi

Öz

Bu çalışma hastanelerin ortopedi servisinde yatan yaşlıların sosyoekonomik durumları ve yaralanma öykülerine göre fiziksel aktivitelerini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Kesitsel nitelikteki araştırmanın kapsamını ortopedi servisinde yatan 105 hasta oluşturmaktadır. Veri değerlendirmede 25 soruluk Anket Formu ve Yaşlılar için Fiziksel Aktivite Ölçeği (PASE) kullanılmıştır. Kadınların, gelir düzeyi düşük olanların, düzenli ibadet yapanların, 75 yaş üzerinde olanların, okuryazar olmayanların, nitelikli konutlarda oturmayanların ve medeni durumu dul ile boşanmış olanların istatistik olarak fiziksel aktivite puanları daha düşüktür. Yaşlıların %62'si yılda en az bir defa düşmüştür ve bu düşmelerin çoğunluğu yaralanma ile sonuçlanmıştır. Çalışmaya katılan yaşlıların fiziksel aktivite puan ortalaması ise 99,61'dir. Sosyoekonomik değişkenlerdeki olumsuz değişimler yaşlıların fiziksel aktivitesine olumsuz yansiyabilmektedir. Düşük sosyoekonomik özelliğe sahip yaşlıların daha az fiziksel aktivite yaptığı, bu yaşlıların daha fazla düşme ve düşmeye bağlı yaralanmalarla yüzleştiği bu çalışmada görülmüştür. Bütün bu olumsuzlarla birlikte düşük sosyoekonomik düzeye sahip yaşlılarda düşmeye bağlı meydana gelen yaralanma neticesinde daha fazla ortopedi servisinde yatmaları ve bunun neticesinde fiziki kısıtlılıklarının artması fiziksel aktivitelerini daha da azaltabilmektedir. Uzman önerisi ile fiziksel aktivite yapanlar ve fiziksel aktivitenin önemi bilen yaşlıların daha az düşme ile yaralanma öyküsünün olması fiziksel aktivitenin bilinçli yapılmasının önemini öne çıkarmaktadır. Başta düşük sosyoekonomik düzeye sahip yaşlılar olmak üzere her yaştaki yaşlıların fiziksel aktivite bilinci artırılmalıdır. Yaşlıların fiziksel aktivite puanının düşük olduğu bu çalışmada görülmüştür. Yaralanma sonrasında ortopedi servisinde yatılması yaşlıların fiziksel aktivite kısıtlılığını artırabilmektedir. Yaşlıların durumuna göre uygun aktif ve pasif egzersizler öğretilmeli ve ihtiyaç halinde sağlık çalışanının desteğiyle yürütülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Aktivite, Yaşlılar, Sosyoekonomik, Yaralanma, Düşme, Ortopedi Servisi

INTRODUCTION

Concerning the change in world population, an increase in the elderly population is observed. While the ratio of the population over 65 years of age to the total population was around 5% in the 1850s, today this rate has risen to almost 15% (Giddens, 2008, p.198-241). An aging society can result in an increase in health problems, deterioration in quality of life and an increase in economic expenditures (Yaman, et al., 2010, p.1-14). It is known that health problems that occur in old age are shaped by the interaction of physical environment and social factors with the role of lifestyle and genetic factors. It is possible that the direct or indirect effects of many, if not all, of these factors can be prevented or positively changed. It is possible for vital problems related to falling to be prevented through the emergency interventions for the elderly (WHO, 2007).

The main problems encountered in old age are listed as physiological changes, decrease in abilities, reduced functionality, emerging chronic diseases, injuries caused by falls and accidents (Akdeniz, et al., 2009, p.7-10). Old age is a period in which disability and trauma may occur along with health problems. Traumas are a serious problem frequently seen in old age and are more severe than in young people. Due to the level of trauma, the injuries that occur in the elderly are more severe (Runciman, et al., 1996, p.711-718). In the United States, 2.2 million non-fatal injuries occurred in the elderly in 2009, and more than 581.000 of those injured individuals were hospitalized. More than 19.000 elderly people died due to falls in the same year (Ambrose, et al., 2013, p.51-61).

According to studies performed, causes and risk factors for falls in the elderly differ. There are findings indicating that sociodemographic factors, advanced age, chronic and acute health problems, dizziness, weakness, physical activity, lower extremity problems, problems in balance, vision loss, gait disturbances, urinary and stool incontinence, and mental problems increase the risk of falling (Yıldırım and Karadakovan, 2004, p.78-83). Vital interventions in elderly people being at risk of falling against these problems are prevention of falls, strengthening of muscle structures, providing balance, regulation of posture, exercise training, elimination of joint movement restriction and improvement of aerobic capacity. For instance, performing balance exercises against falling, which is a very dangerous situation for the elderly, reduces falls by almost 50% in elderly individuals (Abit Kocaman, et al., 2020, p.11-20).

METHOD

Scope of the Research

The elderly people hospitalized in Bitlis Tatvan State Hospital and Bitlis State Hospital Orthopedic Service between 20.03.2019 and 31.05.2019 constitute the scope of this cross-sectional study. No sampling method was used in the study, and all of the patients were tried to be reached. 105 patients participated in the study, and a total of 95 people were evaluated in the study after excluding 10 questionnaires with missing data.

Data Collection and Evaluation

In the study, a questionnaire form composed of 25 questions and prepared by the researchers and the Physical Activity Scale for the Elderly (PASE) scale were used in data evaluation. The physical activity of the participants was evaluated with PASE. Turkish Validity and Reliability study of the PASE scale developed by Washburn et al. (Washburn, et al.,1993, p.153-162) in 1993 was performed by Ayvat et al. (Ayvat, et al., 2017, p.) in 2016. PASE covers the leisure time activities, housework activities and work-related activities of the elderly in the last week. There is a PASE Active weight score determined for each different activity performed within a week. In calculating the score of the PASE scale, the activity weights and the activity frequencies are multiplied. As the final calculated score increases, the level of physical activity also increases.

Administrative and Ethical Consent of the Study

Administrative permission required to collect data from patients hospitalized in the Orthopedic service of hospitals was taken with the decision of Bitlis Provincial Directorate of Health dated 20.03.2019 and numbered 75384813. Ethical approval was obtained with the decision of Bitlis Eren University Ethical Principles and Ethics Committee dated 07 March 2019 and numbered 2019/03-XXI-XXII.

FINDINGS AND INTERPRETATION

The average age of the people participating in the research is 71.4, and the age range is between 65 and 93. Socio-demographic characteristics and physical activity comparison of the elderly are presented in Table1.

Table 1
Socio-demographic Characteristics and Physical Activity Scores of Elderly Inpatients in the Orthopedics Service

Variables		n	%	Aver ^a	SD ^b		p
Gender	Female	36	37.9	76.66	61.6	t ^c =-2.423	0.017*
	Male	59	62.1	113.62	77.79		
Age	65-69	52	54.7	127.96	72.87	f ^d =10.285	p<0.001*
	70-74	19	20.0	72.27	61.12		
	≥75	24	25.3	59.83	59.82		
Marital Status	Widow/Divorced	29	30.5	64.35	72.99	t=-3.231	0.002
	Married	66	69.5	115.11	69.42		
Educational Background	Illiterate	51	53.7	75.84	60.53	t=-3.578	0.001*
	Primary/High School	44	46.3	127.17	79.08		
Average Monthly Income	0-1000 TL**	30	31.6	80.18	75.99	f=4.005	0.021*
	1000-2000TL	55	57.9	100.28	69.73		
	>2000TL	10	10.5	154.25	69.19		
Source of Income	Retirement Pension	28	29.5	111.51	84.94	f=2.371	0.099
	Old-age/Widow's Pension	37	38.9	79.24	63.04		
	Other	30	31.6	113.62	72.22		
Profession	Not working, Retired	37	38.9	110.15	81.64	f=2.879	0.061
	Self-employed etc.	30	31.6	112.37	75.48		
	Housewife	28	29.5	72.02	54.06		
	Detached	60	63.2	111.55	69.08		
Type of House	Apartment	22	23.2	93.35	88.32	f=3.378	0.038*
	Slams	13	13.6	55.09	53.05		

^a, average; ^b, Standard deviation; ^c, Independent Samples t Test; ^d, One-Way Anova Test; *,p<0.05; **,Turkish Lira

Considering the physical activity scores of the elderly hospitalized in the orthopedic services according to their socio-demographic characteristics, the physical activity scores of women are significantly lower than men (p=0.017). There is a significant difference between age and physical activity score. In the Post Hoc analysis Tukey comparison, those aged 65-69 had significantly higher physical activity scores than those aged between 70-74 (p=0.008) and those aged over 75 (p<0.001). In addition, there is a moderately significant and negative correlation between the age and physical activity of the elderly hospitalized in the orthopedic services (r=-0.427; p<0.001). Physical activity score of people with such marital status as widow, single and divorced is significantly lower than

married ones ($p=0.002$). In the comparison of educational background, the physical activity score of illiterate students has been found to be significantly lower than primary / high school graduates ($p=0.001$). There is a significant difference between the income status of the participants and their physical activities ($p=0.021$). Moreover, there is a weakly positive correlation between income status and physical activity scores of the elderly ($r=0.263$; $p=0.010$). Physical activity scores of those with an income up to 1000 Turkish Liras are statistically higher than those with an income above 2000 Turkish Liras ($p=0.16$). Considering the type of house they live in, there is a statistically significant difference between the type of house and the physical activity score ($p=0.038$). Those staying in a detached flat have a statistically higher physical activity score than those living in slums ($p=0.032$).

Table 2
Physical Activity Scores of the Elderly by Activity

Activity		n	%	^a Aver	^b SD	^c t	p
Staying at Home	Yes	76	80	96.27	72.12	-0.878	0.382
	No	19	20	112.96	81.66		
Being at the Coffee Shop	Yes	37	38.9	116.39	69.3	1.786	0.077
	No	58	61.1	88.91	75.44		
Walking	Yes	47	49.5	120.9	73.08	2.882	0.005*
	No	48	50.5	78.76	69.43		
Reading Book	Yes	4	4.2	127.13	60.31	0.758	0.450
	No	91	95.8	98.4	74.56		
Doing Sports	Yes	5	5.3	177.91	87.99	2.499	0.014*
	No	90	94.7	95.26	71.19		
Being Engaged in Hobbies	Yes	32	33.7	101.63	83.98	0.189	0.851
	No	63	66.3	98.59	69.04		
Praying	Yes	76	80	108.81	72.68	2.491	0.015*
	No	19	20	62.81	69.14		

^a, average; ^b, Standard deviation; ^c, Independent Samples t Test; *, $p<0.05$

Considering the physical activities of the elderly hospitalized in the orthopedic services, the physical activity score of those reading books is higher than those who do not. However, there is no statistical difference between their scores ($p=0.450$). The physical activity scores of those who walk ($p=0.005$) and those who do sports ($p=0.014$) are statistically significantly higher than those who do not. The physical activity score was found to be significantly higher in the patients who pray (0.015).

Table 3
Physical Activity Scores of The Participants by Their Physical Activity History, Fall and Injury Status

Variables		n	%	^a Aver	^b SD	^c t	p
Doing Physical Activity with the Recommendation of a Specialist	Yes	24	25.3	112.24	68.49	0.967	0.336
	No	71	74.7	95.34	75.72		
Knowing the Importance of Physical Activity	Yes	69	72.6	104.85	71.77	1.125	0.263
	No	26	27.4	85.72	79.29		
Warm up Before Physical Activity	Yes	26	27.4	119.41	91.67	1.389	0.174
	No	69	72.6	92.15	65.33		
Falling History	Yes	59	62.1	93.33	75.48	-	0.292
	No	36	37.9	109.91	71.27	1.060	
History of Falling Injury	Yes	49	81.7	90.28	77.54	-	0.867
	No	11	18.3	94.55	70.48	0.168	
Injury from Physical Activity	Yes	30	53.6	96.42	76.34	0.258	0.797
	No	26	46.4	91.09	73.41		

^a, average; ^b, Standard deviation; ^c, Independent Samples t Test

Among those hospitalized in the orthopedic services, the physical activity score of those who know the importance of physical activity, those who do physical activity with the recommendation of a specialist, and those who warm up before doing physical activity. But there is no statistically significant relationship is higher. However, there is no statistically significant correlation ($p>0.05$). In addition, physical activity scores are higher in those who have no history of falling and those who are not injured by falling.

Table 4
Average Physical Activity Scores of the Participants

n	Average	Minimum	Maximum	Standard Deviation
95	99.61	0.00	319.82	73.97

The physical activity score average of the participants is 99.61. The physical activity score of the elderly varies between 0 and 319.

DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The physical activity score of men hospitalized in the orthopedic services is significantly higher than women. Physical activity has a significant place in

protecting and improving women's health. It was observed in a study based on the follow-up of women aged 55-69 for seven years that moderate physical activity was found to reduce the incidence of cardiovascular and respiratory system diseases. Moreover, it was ascertained that moderate physical activities for 30 minutes a day would reduce lean tissue loss in the elderly, increase bone mineral density, and provide protection against different chronic diseases such as osteoporosis (Ersoy and Akbulut, 2006, p.41-51). In university students, physical activity status is closer to each gender. 32% of male students and 47% of female students are physically inactive (Haase, et al.,2004, p.182-190). The reason for a decrease in physical activity scores of women can be the majority of women being housewives, the majority of them not working, doing less warm-up exercises before starting physical activity, fewer people knowing the importance of physical activity, walking less than men, existence of more elderly women, and none of the women doing sports. Moreover, it has been observed in this study that the history of falls resulting in injury is higher in women. Accordingly, the fact that women have a history of staying in orthopedic service longer with a physical limitation may have decreased their physical activity scores (Güneytepe, et al., 2008, p.15-19). Elderly women must continue physical activity in order to increase their quality of life. Physical activity should be chosen appropriately for older women (Belice, et al., 2021, p.44-48). In one study, fall-related injuries were considered to rank first in the traumatic histories of the elderly over the age of 75. The most common post-traumatic injuries in this age group are head and extremity injuries. The effect of traumas in the elderly population is more severe than the younger population due to the conditions like osteoporosis, etc. (Güneytepe, et al., 2008, p.15-19). There is a moderately significant and negative correlation between the age and physical activity of the elderly hospitalized in the orthopedic service. As age increases, physical activity decreases. It may be due to the increase in physical activity limitation as the age progresses, the older age group to have a history of falling more frequently, their inability to maintain their own self-care, and the higher incidence of falls resulting in injury in the elderly. In this study, up to 62% of the elderly fell at least once within a year. It was ascertained in another study that approximately 30% of the elderly population over the age of 65 experienced at least one fall within a year (Chien and Guo, 2014). Physical activity score is higher for those who know the importance of physical activity and hospitalized in the orthopedic service, those who do physical activity with the recommendation of a specialist, and those who warm up before doing physical activity. In addition, physical activity scores are higher in those who do not have a history of falling and those who are not injured by falling. Higher physical activity scores of individuals without a history of falling that resulted in injury may be due to the fact that they know the importance of physical

activity, perform physical activity with the recommendation of a specialist, and they warm up before doing advanced physical activity.

The physical activity score of illiterate inpatients in the orthopedic service is significantly lower than primary / high school graduates. In our study, the physical activity score of those who read books is also higher than those who do not. The fact that the income and education levels of those who read books were higher than those who did not read may have increased their physical activity scores. Looking at the literature study on the related subject, it was observed that elderly women aged 75 and over fell more than elderly men, and illiterate people fell more than literate individuals. It is also known that women have a higher rate of falling than men. There are also findings indicating that advanced age and unmarried people are at higher risk of falling (Kibar, et al. 2015, p.15). In the orthopedic service study, the physical activity score of the widow, single and divorced people was significantly lower than the married individuals. The possible reasons for a decrease in their physical activity score could be being a widow and divorced individual at a higher rate among housewives, living in slums with worse physical conditions, and widowed participants were mostly 75 years old and over. Physical activity scores may have decreased due to the fact that illiterate elderly people had more falls resulting in injury, more people were in unemployment, less people knew the importance of physical activity, and fewer people did physical activity with the recommendation of a specialist. Furthermore, illiterate people are more common in the elderly population.

There is a significant difference between the income status of the participants and their physical activities. In addition, there is a weakly positive correlation between income status and physical activity scores of the elderly. Physical activity scores of those with an income up to 1000 Turkish Liras are statistically higher than those with an income above 2000 Turkish Liras. In a study conducted in England in 2002, significant correlations were established between family income of individuals and their conscious participation in sports activities (Korkmaz and Deniz, 2013, p.46-56). The low social and educational indicators of the elderly with low income may also have affected their physical activity status.

From the research group, those who live in a detached flat have a statistically higher physical activity score than those living in slums. In a different study conducted on elderly, some findings were obtained indicating that the majority of elderly people living alone were women and men had better incomes (Ayrancı, et al. 2005, p.113-119). The fact that those living in slums had a lower

socioeconomic and educational status, knew less about the importance of physical activity, and did not do physical activity with the recommendation of a specialist may have decreased their physical activity scores.

The physical activity score of the elderly, hospitalized in orthopedic service, who walk and do sports are significantly higher than those who do not. As shown in the studies on the elderly, it has been determined that aerobic exercise training is associated with the risk of falling and known cognitive functions are affected. It has been observed that doing exercises for 8 weeks with square stepping exercise in elderly individuals positively affects their cognitive functions. Square stepping exercise training has also been found to have positive effects on gait performance in the elderly (Abit Kocaman, et al., 2020, p.11-20). Self-employed individuals, farmers, those with better educational background and those with higher incomes take more walks. It is seen that the individuals who do sports are public pensioners and people with high education and income. The fact that sports is a more advanced physical activity than walking and that those who do sports are more active by taking care of themselves may have contributed to a significant increase in the physical activity score.

Among the patients hospitalized in the orthopedic service, the physical activity scores of the worshipers are significantly higher than those who do not pray regularly. Worships such as prayer and ablution make people move. Even if people are orthopedic patients, they can make alternative movements of worship according to current situations. Patients who adhere to their religious rituals may force the conditions to fulfill their prayers.

The average score of the participant elderly individuals is 99.61. The low physical activity score of the elderly participating in the study may have been caused by the restriction of their physical activities as a result of their injuries, staying in the orthopedic service and being at an advanced age. This can also increase the likelihood of them falling and being injured (Gillespie, et al., 2003). For instance, the elderly who have clinical foot problems face a greater risk of loss of balance and falling (Şavkın, et al., 2021, p. 279-283). Providing training programs (balance-walking, hearing), muscle strengthening and resistance exercises to individuals at risk of falling are among the preventive measures (Gillespie, et al., 2003). Another preventive measure is to evaluate the fall risks of the elderly with appropriate assessment methods (Altunkaya, 2020, p.367-373). Moreover, identifying and intervening the underlying causes of falls can reduce the risk of recurrent falls (Güneş Gencer, et al., 2021, p.70-83).

In conclusion, it has been determined in this study that the elderly with low socioeconomic characteristics do less physical activity. These elderly people

have more falls and a history of fall-related injuries. Older people with lower socioeconomic status are hospitalized more in orthopedic services as a result of fall-related injuries. As a result, the increase in their physical limitations can further reduce their physical activities.

The fact that those who do physical activity with the recommendation of a specialist and the elderly who know the importance of physical activity have less history of falling and injury highlights the importance of doing physical activity consciously. Physical activity awareness of the elderly at all ages, especially those with low socio-economic status, should be increased. It has been observed in this study that the physical activity scores of the elderly are low. Hospitalization in the orthopedic service following an injury may increase the physical activity limitation of the elderly. According to the situation of the elderly in the orthopedic service, active and passive exercises should be taught to them and the support of the health worker should be provided if needed.

The scope of this study consists of two state hospitals located within the borders of Bitlis province. The number of participants was limited to 95 since people over the age of 65 who were hospitalized in the orthopedic service were examined.

REFERENCES

- Akdeniz, M., Yaman, A., Tufan, İ. & Yaman, H. (2009). Old age and disability. *STED*, 18 (5), VII-X.
- Altunkaya, S. (2020). Evaluation of time domain features of the acceleration signals recorded during the walk to determine the risk of falling in the elderly. *European Journal of Science and Technology*, 20, 367-373. <https://doi.org/10.31590/ejosat.748156>.
- Ambrose, A. F., Paul G., & Hausdorff J. M. (2013). Risk factors for falls among older adults: A review of the literature. *Maturitas*, 75(1), 51–61. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2013.02.009>.
- Ayrancı, Ü., Köşgeroğlu, N., Yenilmez, Ç. & Aksoy, F. (2005). Socioeconomic characteristics and health status of the elderly in Eskişehir. *STED*, 14(5), 113-9.
- Ayvat, E., Kiliç, M. & Kirdi, N. (2017). The Turkish version of the physical activity scale for the elderly (PASE): its cultural adaptation, validation, and reliability. *Turk J Med Sci.*, 47(3), 908-915. <https://doi.org/10.3906/sag-1605-7>.

- Belice, T., Bölükbaşı, S. & Mandıracıoğlu A. (2021). Physical inactivity effects on quality of life in the elderly. *CBU-SBED*, 8(1), 44-48.
- Chien, MH. & Guo, HR. (2014). Nutritional status and falls in community-dwelling older people: A longitudinal study of a population-based random sample. *PLoS ONE*, 9(3), e91044. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0091044>.
- Ersoy, G. & Akbulut, G. Ç. (2006). The evaluation of the nutrition and the physical activity levels of the elderly people (65 years old) living in different socio-economic levels. *J Nutr and Die*, 34(1), 41-51.
- Haase, A., Steptoe, A., Sallis, J.F. & Wardle, J. (2004). Leisure-time physical activity in university students from 23 countries: associations with health beliefs, risk awareness and national economic development. *Preventive Medicine*, 39, 182-190.
- Gillespie, LD., Gillespie, WJ., Robertson, MC., Lamb, E., Cumming, RG. & Rowe, BH. (2003). Interventions for preventing falls in elderly people. *Cochrane Database Syst Rev.*, 4, CD000340.
- Güneş Gencer, G Y., İpek, L., Kara, D S., Uzun, F. & Çetin, S Y. (2021). Investigation of studies on falling and balance in the elderly in Turkey. *Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*, 14(2), 70-83. <https://doi.org/10.46414/yasad.1035803>.
- Güneytepe, Ü. İ., Aydın, Ş. A., Gökgöz, Ş., Özgüç, H., Ocakoğlu, G. & Aktaş, H. (2008). The factors influencing the mortality in elderly trauma patients and scoring systems. *Journal of Uludağ University Medical Faculty*, 34(1), 15-19.
- Giddens A. (2008). *Sociology in Socialization, the Flow of Life and Aging*, (198-241), (trnslt. H. Özel), Red Publications.
- Kıbar, E., Aslan, D., Karakoç, Y. & Kutsal, Y. G. (2015). Frequency, risk factors and preventive approach to fall among aged population living in a nursing home in Ankara. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(1), p23-32.
- Kocaman, A., Kırdı, N., Aksoy, S., Elmas, Ö., & Balam Yavuz, B. (2020). The effect of square-step exercise training on postural control, cognitive function and gait in elderly: Pilot study. *Turk J Physiother Rehabil*, 31(1), 11-20. <https://doi.org/10.21653/tjpr.523616>.

- Korkmaz, N. H. & Deniz, M. (2013). A research on the relationship between the level of physical activity and socio-economic status in adults. *Sport Sciences*, 8(3), 46-56.
- Runciman, P., Currie, CT. & Nicol M. (1996). Discharge of elderly people from an accident and emergency department: Evaluation of health visitor follow-up. *J Adv Nurs.*, 24, 711-718.
- Şavkın, R., Bayrak, G. & Büker, N. (2021). Balance, falls, fear of falling, and foot function in elderly people in community-dwelling older adults. *Acibadem University Health Sciences Journal (AUHSJ)*, 12(2), 279-283. <https://doi.org/10.31067/acusaglik.847281>.
- Yıldırım, Y. K. & Karadakovan, A. (2004). The relationship between fear of falling, activities of daily living and quality of life among elderly individuals. *Turkish Journal of Geriatrics*, 7(2), 78-83.
- Yaman, H., Akdeniz, M. & Howe, J. (2010). GeroFam Concept: a Proposal of Solution for the Coming Demographic Change. *Gero Fam*, 4(1), 1-14.
- World Health Organisation. (WHO). (2007). Global report on falls prevention in older age. WHO Library Cataloguing in Publication Data. www.who.int/ageing/Project, Access date: 16.10.2021
- Washburn, R.A., Smith, K.W., Jette, A.M. & Janney C.A. (1993). The physical activity scale for the elderly (pase): development and evaluation. *Journal of Clinical Epidemiology*, 46 (2), 153-162.

EXTENDED ABSTRACT

It is known that health problems that occur in old age are shaped by the interaction of physical environment and social factors with the role of lifestyle and genetic factors. It is possible that the direct or indirect effects of many, if not all, of these factors can be prevented or positively changed. This study was performed in order to analyze the physical activity of the elderly hospitalized in orthopedic services of hospitals according to their socioeconomic status and injury history. The elderly people hospitalized in Bitlis Tatvan State Hospital and Bitlis State Hospital Orthopedic Service between 20.03.2019 and 31.05.2019 constitute the scope of this cross-sectional study. No sampling method was used in the study, and all of the patients were tried to be reached. 105 patients participated in the study and a total of 95 people were evaluated in the study after excluding 10 questionnaires with missing data. A 25-question Questionnaire Form and Physical Activity Scale for the Elderly (PASE) were used for data evaluation.

PASE covers the leisure time activities, housework activities and work-related activities of the elderly in the last week. There is a PASE Active weight score determined for each different activity performed within a week. In calculating the score of the PASE scale, the activity weights and the activity frequencies are multiplied. As the final calculated score increases, the level of physical activity also increases. Physical activity scores of women, those with low income, those who regularly pray, being over 75 years old and being illiterate, those who do not live in qualified houses, and whose marital status is widow or divorced, are significantly lower. 62% of the elderly fell at least once within a year, and the majority of these falls resulted in injury. The average physical activity score of the elderly who have participated in the study is 99.61. Negative changes in socioeconomic variables may negatively affect the physical activity of the elderly. It has been determined in this study that the elderly with low socioeconomic status do less physical activity, and these elderly people have experienced more falls and fall-related injuries. In addition to all these negative aspects, elderly people with low socioeconomic status are hospitalized in orthopedic services more as a result of injuries caused by falling and thus, their physical limitations increase and this can further reduce their physical activities. The fact that those doing physical activity with the recommendation of a specialist and those who know the importance of physical activity have fewer falling and injury history emphasizes the importance of doing physical activity consciously. Physical activity awareness of the elderly at all ages, especially those with low socioeconomic status, should be increased. This study has revealed that the physical activity scores of the elderly are low. Hospitalization of the elderly in the orthopedic services following injury may increase their physical activity limitation. Appropriate active and passive exercises should be taught according to the condition of the elderly and these exercises should be performed with the support of a health worker when needed. The fact that those who do physical activity with the recommendation of a specialist and the elderly who know the importance of physical activity have less history of falling and injury highlights the importance of doing physical activity consciously.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55630>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	21.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Sadeghzadeh Emsen, H. (2022). Borsa-İstanbul'da Gerçekleşen Net Yabancı Alımlarının BIST100 ve Döviz Kuru Üzerine Simetrik ve Asimetrik Etkiler. *Journal of History School*, 56, 542-575.

BORSA-İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞEN NET YABANCI ALIMLARININ BIST100 VE DÖVİZ KURU ÜZERİNE SİMETRİK VE ASİMETRİK ETKİLER

Hatıra SADEGHZADEH EMSEN¹

Öz

Çalışmada genelde net yabancı sermaye yatırımlarının ve özelde de borsaya gelen net yatırımların etkileri inceleme konusu yapılmıştır. Yabancı yatırımın tasarruf düzeyi düşük olan Türkiye gibi ekonomilerde yatırımları ve dolayısıyla istihdam ve gelir artışlarını olumlulaştırdığı bilinmektedir. Bu durumun borsa özelinde etkileri de net yatırımların pozitif bakiye vermesi halinde borsayı yükseltici etkiler yaratarak yerli yatırımcı için de özendirici fonksiyon gösterebilmekte ve dolayısıyla özelde borsa ve genelde ise ülke ekonomisinde olumlu sinyaller yakalatarak göstergelerde iyimserliği beslemektedir. Bu bağlamda çalışmada yapısal kırılmalı testler yardımıyla net yabancı sermaye yatırımları ve borsa ilişkileri ele alınmış ve kontrol değişken olarak da kur sepeti eklenmiştir. Ekonometrik tahminlerde son dönemde yaygın olarak yöntemler kullanılmış ve elde edilen sonuçlarda borsaya yönelik yabancı sermaye hareketlerinin borsa ve döviz kurları üzerinde kısa dönemli etkilerinin daha fazla olduğu, borsanın yükseldiği dönemlerde daha fazla yabancı yatırımcı geldiği (yani yabancı yatırımcıların Getiri Peşinde Koşma stratejisi izledikleri) belirlenmiştir. Bu çalışmada net yabancı sermaye alımlarının (NYSA) BIST100 ve döviz kurlarına (DKUR) etkileri yapısal kırılmalı testler ve FMOL, DOLS ve CCR yöntemleriyle incelenmiştir. Bulgulara göre; NYSA BIST100'ü kısa dönemde artırmaktadır. DKUR ve BIST100 uzun dönemde karşılıklı pozitif etkileşim içindedir. BIST100 DKUR'u kısa dönemde negatif etkilemektedir. Seriler arasındaki saklı ilişkileri Bootstrap Nedensellik Testiyle araştırılmış, NYSA ve BIST100'den DKUR'a doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Simetrik nedensellik testinde; NYSA⁺ ile BIST100⁺ arasında ve DKUR⁺ ile BIST100⁺ arasında karşılıklı nedensellik ilişkileri belirlenmiştir. Asimetrik nedensellik testinde; NYSA⁻ ile BIST100⁺ arasında

¹ Dr., sadeghzadeh.khatereh@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8824-0401.

karşılıklı, BIST100⁻ den NYSA⁺ ya doğru, DKUR⁺ dan NYSA⁻ ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: BIST100, Yabancı Sermaye, Kur, Yapısal Kırılmalı, Simetrik ve Asimetrik Analizler.

Symmetric and Asymmetric Effects of Net Foreign Purchases in Borsa-Istanbul on BIST100 and Exchange Rate

Abstract

In the study, the effects of net foreign capital investments in general and net investments in the stock market in particular have been examined. It is known that foreign investment improves investments and thus employment and income increases in economies such as Turkey, where the savings level is low. The specific effects of this situation on the stock market can also act as an incentive for domestic investors by creating positive effects on the stock market if net investments give a positive balance. In this context, net foreign capital investments and stock market relations were discussed with the help of structural break tests and a currency basket was added as a control variable. Methods have been widely used in econometric estimations recently, and it has been determined that foreign capital movements towards the stock market have more short-term effects on the stock market and exchange rates, more foreign investors come during the periods when the stock market rises (that is, foreign investors follow the Return Pursuit strategy). In this study, effects of net foreign capital flows (NFCF) on BIST100 and exchange rates (EXR) were examined by unit root and cointegration tests with structural break and FMOLS, DOLS and CCR methods. According to findings; NFCF increases BIST100 in short-run. EXR and BIST100 interact positively in long-run. BIST100 negatively impacts EXR in short-run. The hidden relationships among series were investigated by Bootstrap Symmetric and Asymmetric Causality Test. One-way causality relationships from NFCF and BIST100 to EXR were determined. In symmetric causality test; mutual causality relationship was found between $NFCF^+$ and $BIST100^+$ and between EXR^+ and $BIST100^+$. In asymmetric causality test; mutual causality relationships between $NYSA^-$ and $BIST100^+$, one-way causality from $BIST100^-$ to $NYSA^+$ and from EXR^+ to $NYSA^-$ were determined.

Keywords: BIST100, Foreign Capital, Exchange Rates, Structural Breaks, Symmetric and Asymmetric Analysis

JEL Classification Codes: E44, N20, O16

GİRİŞ

Son 30 yılda küreselleşen ve birbirilerine daha çok eklemelene finansal piyasalarda uluslararası sermaye hareketleri çok önemli bir yer tutmaktadır.

Özellikle 2000’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin yüksek oranlı büyümeleri ve finansal liberalizasyon süreçlerini tamamlamaları, bu ülkeleri yabancı yatırımcılar için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. 1 Ocak 1986’da İstanbul Menkul Kıymetler Borsasını (İMKB) faaliyete sokan ve 1989’da finansal liberalizasyonunu tamamlayan Türkiye’ye de 1990’lı yıllardan itibaren önemli miktarda yabancı sermaye gelmeye başlamıştır (Karahana ve İpek, 2013, s.303).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin finans piyasalarına ve borsalarına gelen yabancı sermaye; bu ülkelerde borsa endekslerinin artmasına, döviz kurlarının düşmesine, tasarruf ve döviz açıklarının kapatılmasına ve finansal kırılma noktalarının azalmasına katkı sağlamaktadır (Baydaş ve Polat, 2018, s.38-39). Yabancı yatırımlar, finansal piyasaların gelişmesine katkı sağlayarak, finansal sisteminin istikrarını olumlu yönde etkilemektedir (Pruski ve Szpunar, 2008). Çünkü yabancı yatırımcılar bir yandan dış ülkede yatırım yaparken, bir yandan da bu yatırımlarını başka ülkelerdeki riskten kaçınma (hedge) fonları üzerinden teminat altına almaktadırlar. Diğer taraftan yabancı yatırımcılar, gittikleri ülkeye yeni riskten kaçınma araçları, likidite ve yatırımcı çeşitliliği kazandırmaktadırlar (Grossman, 1977). Ayrıca yabancı yatırımcıların ülkede meydana getirecekleri rekabet ortamı da ülkelerdeki finansal istikrara katkı sağlamaktadır (Abiad ve Mody, 2005). Ek olarak, gelişmekte olan ülkelerin daha fazla yabancı yatırımcı çekebilmek için yapacakları yapısal reformlar da gelişmekte olan ülkelerdeki finansal sistemin istikrara kavuşmasında önemli roller oynamaktadır (Baltagi vd., 2007).

Yabancı portföy yatırımları ayrıca ülkedeki finansal piyasaların derinliğinin ve genişliğinin artmasına ve bu yolla finansal sistemin güçlenmesine de imkân sağlamaktadır (Erkan, 2005, s.55). Ancak yabancı yatırımcıların portföy yatırımlarının oynaklığı yüksek olup (Emir ve Kutlu, 2015, s.270), ev sahibi ülkelerde ekonomik ve finansal istikrarın yeterince sağlanmadığı durumlarda ya da yaşanabilecek siyasi veya ekonomik krizlerde bu fonlar hızla ülkeyi terk edebilmekte, bu yönüyle finansal sistemi bozucu bir rol de üstlenebilmektedir (Evans, 2002, s.7). Yabancı sermaye borsadan hızla çıktığında; ülkede panik havası yaratarak gerek hisse senedi borsa endeksinin gerekse ulusal paranın değerinin hızla düşmesine (kurların yükselmesine) neden olabilmektedir (Albulescu, 2015, s.508). Bu tür paniklerin önü alınmadığında, ülkeleri finansal krize kadar götürebilecek sorunlar meydana gelebilmekte ya da sistemden yabancıların çekilmesiyle başlayan döviz krizinin derinleşmesine ve şiddetinin artmasına yol açmaktadır (Schmukler, 2004, s.40-41). Bunun krizlerin finansal sistemden kura ve reel ekonomiye kadar yayılma etkileri şeklinde yansımaları olup, Türkiye ekonomisindeki Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde bu durum gözlenmiştir. Görüldüğü gibi yabancı alımları; bir yandan ev sahibi

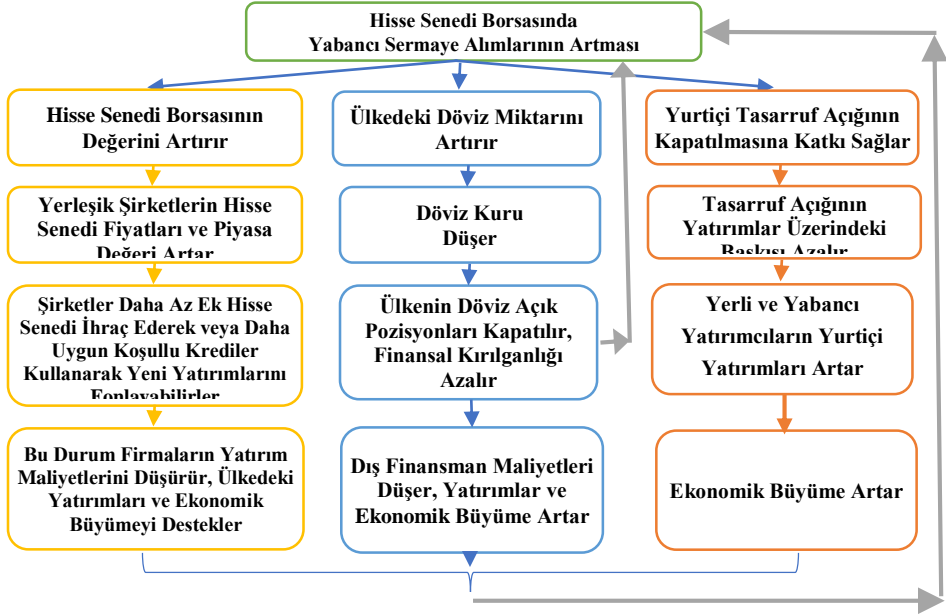
ülkede yatırımcıların çeşitlendirilmesi, tasarrufların arttırılması ve reel ekonomiye finansman sağlaması yönüyle ekonomiye oldukça yararlı katkıları varken, diğer yandan krizlere sebep olabilmesi, ülkelerin krizlere karşı kırılganlığını arttırması ve krizlerin ülkeler arasındaki bulaşıcılığını (yayıma hızını) artırması yönüyle de oldukça zararlıdır (Özatay, 2009). Yararları ve zararları açısından bakıldığında, yabancı sermaye hareketleri, günümüz ekonomik konjontüründe dikkat edilmesi gereken önemli konulardan biridir (Mendozaa ve Quadrini, 2010, s.25-27).

Özetle hisse senedi borsasına giren ve çıkan yabancı sermaye miktarının (NYSA) ve bu sermayenin ülke finansal varlıkları üzerindeki etkilerinin sıklıkla analiz edilmesi ve gerekli politika önerilerinin zaman kaybetmeksizin geliştirilmesi/uygulanması çok büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada; Borsa İstanbul'a yönelik NYSA'nın BIST100 endeksi ve döviz kurları üzerindeki etkileri, analizler için uygun veri setinin olduğu 1999:M01-2021:M03 dönemi için yapısal kırılmalı ve simetrik ve asimetric zaman serisi analizi yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde; borsaya gelen NYSA'nın borsa endeksi ve döviz kuru üzerindeki etkileri, teorik kapsamda ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; Türkiye'de Borsa İstanbul'a yönelik NYSA grafik ve tablolar yardımıyla betimleyici olarak incelenmiş, dördüncü bölümde; konuya ilişkin literatür özeti sunulmuş, beşinci bölümde; ilgili literatürden hareketle model ve yöntem belirlemesi eşliğinde ekonometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

Borsa İstanbul'daki hisse senetlerinin belirli dönemlerde %70'inin yabancı yatırımcılara ait olduğu ve bu oranın günümüzde %44'e kadar gerilediği (MKK, 2021) de göz önüne alındığında, bu konunun incelenmesinin ve tartışılmasının önemi daha net görülebilecektir. Bu çalışmayı benzerlerinden ayıran temel fark; Türkiye'ye yönelik NYSA'nın borsa endeksi ve döviz kuru üzerindeki etkilerini, simetrik ve asimetric analiz yöntemleriyle inceleyen ve böylece değişkenler arasındaki gizli (saklı, örtük, hidden) ilişkileri de ortaya çıkaran ilk çalışma olmasıdır. Yapılan analizlerden elde edilecek bulguların politika yapıcılara, ekonomistlere, portföy yöneticilerine, bireysel ve kurumsal yatırımcılara strateji geliştirirken yol gösterici olması umulmaktadır.

2. Yabancı Sermaye Alımlarının Borsa Endeksi ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri

Hisse senedi borsalarına gelen yabancı sermaye alımlarının, ülkedeki birçok makroekonomik büyüklüğü etkilemesi beklenebilir. Bunlar Şekil 1 yardımıyla incelenebilir.

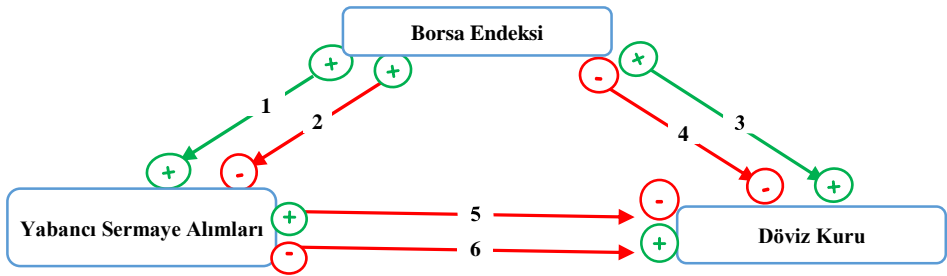

Şekil 1: Hisse Senedi Borsalarına Gelen Yabancı Sermaye Alımlarının Ülkedeki Makroekonomik Büyüklüklere Etkileri. Kaynak: Agbloyor vd. (2014) ve diğer mevcut literatürden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1’de görüldüğü gibi ülke borsasında yabancı sermaye alımlarının artması; borsa endeksini ve borsada işlem gören hisse senetlerinin değerini artıracak, bu durumda hisse senetleri borsada işlem gören işletmeler yeni yatırımlarını daha az hisse senedi ihraç ederek veya bankalardan daha uygun koşullarda kredi temin ederek finanse edebileceklerdir. Bu da onların yatırım ve üretim motivasyonlarını artıracaktır. Artan üretim ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir. Yine ülke borasına gelen yabancı sermaye ile ülkedeki döviz miktarı artacak, döviz kurları düşecek, ülkenin açık döviz pozisyonları daha kolay kapatılabilecektir. Bu durum ülkenin finansal kırılganlığını azaltır (iç ve dış finansal şoklar karşısındaki dayanıklılığını artırır), CDS primlerinin düşmesine ve dış finansman bulma maliyetlerinin azalmasına imkân sağlar, bu da ülkenin ekonomik büyümesini olumlu yönde etkiler. Bu arada ülkenin finansal

kırılganlığının azalması, ülkeye daha fazla yabancı sermaye yatırımı gelmesine de olanak sağlar (Kaymak, 2019, s.76). Son bir kanal olarak da özellikle yurtiçi tasarrufların, yurtiçi yatırımları finanse etmeye yetmediği ve bu yüzden ekonomik büyümesi yavaş olan gelişmekte olan ülkelerde, borsaya gelecek yabancı sermaye, ülkenin tasarruf eksiğinin kapanmasına ve yurtiçi yatırımların daha kolay finanse edilebilmesine olanak tanır (Özer, 2012, s.67-78). Bu durum yerlilerin gerçekleştireceği yatırımları, hem de doğrudan yabancı yatırımlarını artıracak, bu da ülkede üretimin ve ekonomik büyümenin hızlanmasını sağlayacaktır. Artan ekonomik büyüme, ülkeye daha fazla yabancı sermaye gelmesini sağlayarak (Syzykova Oralbaykızı, 2019, s.303), bu döngüyü hızlandırabilecektir.

Ülkelerin hisse senedi borsalarına gelen yabancı sermaye miktarı ile borsa endeksi ve döviz kuru arasında dinamik bir etkileşim olup (Curcuro vd., 2014), bunlar Şekil 2 yardımıyla incelenebilir.

Şekil 2: Borsa Endeksi, Yabancı Sermaye Alımları ve Döviz Kuru Arasındaki Etkileşimler. Kaynak: Hau ve Rey (2004) ve Curcuro vd. (2014)'den yararlanılarak tarafımızdan yeniden düzenlenmiş ve çizilmiştir.

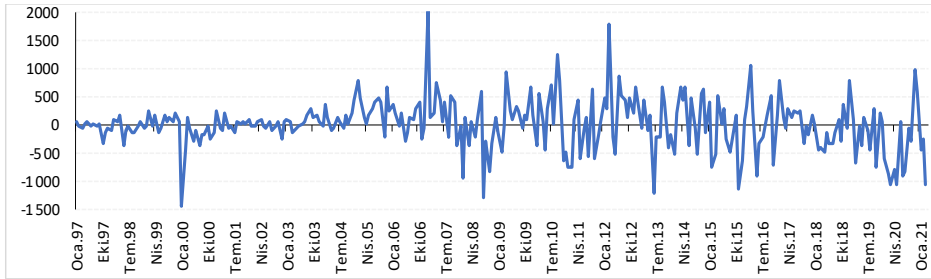
Şekil 2'ye göre 1 numaralı ilişki; borsa endeksi artarken bu borsaya yönelik yabancı yatırımcı ilgisinin de arttığını göstermekte olup, yabancı yatırımcılar böyle bir yapıda yükselen borsada oluşan pastadan pay alabilmek adına ilgili ülkedeki varlıklarını artırmaktadırlar. Finans literatüründe buna “Getiri Peşinde Olma” stratejisi adı verilmektedir (Kodongo, 2011, s.180).

Eğer 2 numaralı ilişkide görüldüğü gibi borsa endeksi artarken, yabancı yatırımcılar ilgili ülkedeki varlıklarını azaltıyorlarsa; yabancı yatırımcılar portföylerinde ilgili ülke varlıklarının ağırlığının artması karşısında, bu ülkeyle ilgili risklerini azaltma yoluna gitmişlerdir. Buna da finans literatüründe “Portföy Yeniden Dengeleme” stratejisi adı verilmektedir (Andriansyah ve Messinisa, 2019, s.4).

3 ve 4 numaralı oklarda görüldüğü gibi borsadaki artışlar ile döviz kuru arasında aynı yönlü hareketler olduğunda; “Kapsanmamış Varlık Paritesi” yaklaşımının 1. Aşamasının (UEP1), buna karşılık 5 ve 6 nolu oklardaki gibi yabancı sermaye alımları ile döviz kuru arasında zıt yönlü ilişkiler olduğunda ise “Kapsanmamış Varlık Paritesi” yaklaşımının 2. Aşamasının (UEP2) geçerli olduğu kabul edilmektedir (Hau ve Rey, 2004). Kapsanmamış Varlık Paritesi (Uncovered Equity Parity: UEP) yaklaşımı; borsa endeksi, borsalarda yabancı sermaye alımları ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi açıklamakta kullanılan ve 2 aşaması olan bir yaklaşımdır. Bu 2 aşama da gerçekleştiğinde, ilgili ekonomide Kapsanmamış Varlık Paritesi yaklaşımının geçerli olduğuna karar verilmektedir (Dahlquist ve Robertsson, 2004, s.616).

3. Borsa İstanbul’daki Net Yabancı Sermaye Alımları

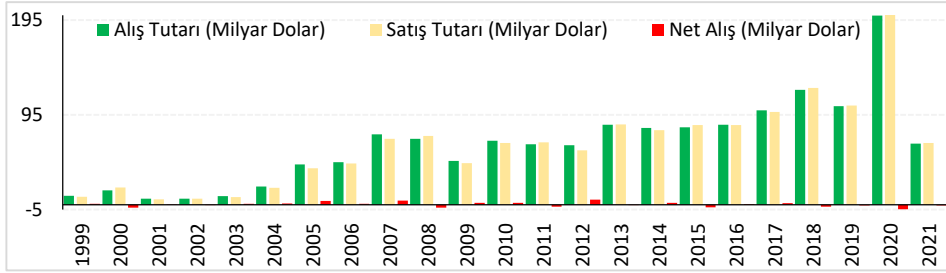
Türkiye’de Borsa İstanbul’a gelen net yabancı sermaye miktarındaki değişim Şekil 3 yardımıyla incelenebilir.

Şekil 3: Borsa İstanbul’a Gelen Yabancı Sermaye Miktarındaki Değişim. Kaynak: Finnet (2021a).

Şekil 3’den de görülebileceği üzere Borsa İstanbul’a yönelik aylık yabancı sermaye girişleri -1,5 Milyar Dolar ile +2 Milyar Dolar arasında dalgalanma sergilemektedir. Genel görünüm sıfırın etrafında dalgalanmakla birlikte, pozitif değerlerin görece daha fazla olduğu söylenebilir. Finnet (2021a)’ya bakıldığında 1997-2020 döneminde Borsa İstanbul’a giren net yabancı sermayenin 9,47 Milyar Dolar olduğu görülmüştür. Şekil 3’de görülen Ocak 2000’de sabit kur rejimi uygulamaya başlanmasıyla birlikte Türkiye’den 1,41 Milyar Dolarlık yabancı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlaması ve Cumhuriyet tarihinin en yüksek hacimli özelleştirme işlemlerinin gerçekleştirildiği 2007 yılında Borsaya bir ayda 2 Milyar Doların üzerinde net yabancı sermaye girişinin gerçekleşmesine yol açmıştır. 2008 küresel ekonomik krizinin başladığı dönemde 1,27 Milyar

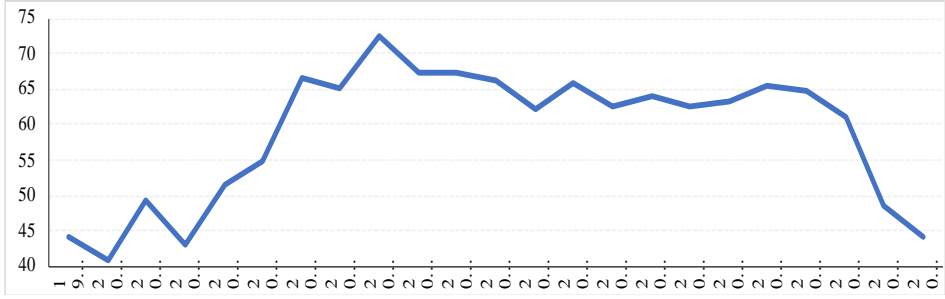
Dolarlık yabancı sermaye çıkışı yaşanmış, Türkiye ekonomisinin normalleşmeye başlamasıyla birlikte Eylül 2010'da 1,27 Milyar Dolarlık yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. 2011 yılında cari işlemler açığının artmasıyla ekonomide oluşan paniğin, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) aldığı önlemlerle birlikte ortadan kalktığı Mart 2012'de 1,8 Milyar Dolarlık net yabancı sermaye daha gelmiştir. ABD Merkez Bankası FED'in küresel krizle birlikte uygulamaya başladığı miktarsal genişleme (Quantitative Easing: QE) programına kademeli olarak son vereceğini açıkladığı 17 Mayıs 2013 sonrasında Haziran 2013'te Borsa İstanbul'dan 1,19 Milyar Dolarlık yabancı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. FED'in faiz oranlarını artırmaya başlamasıyla birlikte Borsa'dan Kasım 2015'te 1,13 Milyar Dolarlık çıkış daha yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin bütçe fazlası vermeye başladığı 2016 yılı Mart ayında Borsa İstanbul'a 1,07 Milyar Dolarlık yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Covid-19 pandemisinin gün yüzüne çıktığı Mart 2020'de dünyada nakde dönüşüm eğilimleriyle birlikte tüm borsalarda olduğu gibi Borsa İstanbul'dan da 1,04 Milyar Dolarlık çıkış gerçekleşirken, Merkez Bankası Başkanı ve Ekonomi Bakanının değiştirildiği Kasım 2020'de 1,04 Milyar Dolarlık yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Merkez Bankası Başkanının tekrar değiştiği Mart 2021'de ise Borsa İstanbul'dan 1 Milyar Doların üzerinde yabancı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla borsanın iç ve dış sosyal, siyasal ve ekonomik olgulardan önemli ölçüde etkilendiği belirgin bir şekilde gözükmemektedir. Borsa İstanbul'da yıllık bazda gerçekleşen yabancı yatırımcı işlemleri Şekil 4 yardımıyla incelenebilir.

Şekil 4: Borsa İstanbul'da Yıllık Bazda Gerçekleşen Yabancı Yatırımcı İşlemleri (Milyar Dolar). Kaynak: Finnet (2021b). Not: 2021 yılı verileri ilk 3 aylık verilerdir.

Şekil 4'e göre yabancı yatırımcıların Borsa İstanbul'daki genel olarak alımları daha fazla olup, 2020 yılında alım 199,7 Milyar Dolar, satım 204,3 Milyar Dolar olmuş, 4,58 Milyar Dolarlık yabancı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcıların payında yaşanan değişimler Şekil 5 yardımıyla incelenebilir.

Şekil 5: Borsa İstanbul'daki Yabancı Payında (%) Yaşanan Değişimler. Kaynak: MKK (2021).

Şekil 5'e bakıldığında 1999 yılında %44'lerde olan borsadaki yabancı payının 2000 yılında tabilata uygulaması (gelecek dönemlere ait döviz kurunun önceden ilan edildiği sistem) eşliğinde bir tür sabit döviz kuru rejimi uygulanmaya başlanmasıyla birlikte %40'a doğru düştüğü, sonrasında kademeli olarak artarak 2007 yılında %72'ye kadar yükseldiği görülmektedir. 2008 küresel ekonomik kriziyle birlikte azalmaya başlayan söz konusu oran 2017 yılında itibaren hızla düşerek, Merkez Bankası Başkanının değiştirilmesini takip eden Mart 2021'de %44,23'e kadar gerilemiştir. Şubat 2021 tarihi itibarıyla yabancı yatırımcıların Borsa İstanbul'da en fazla yatırım yaptıkları sektörler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Yabancıların Borsa İstanbul'da En Fazla Yatırım Yaptıkları Sektörler (Şubat 2021)

Sıra No	Sektör
1	Sanayi
2	Bankalar ve Özel Finans Kurumları
3	Mevduat ve Kredi Bankaları
4	Perakende ve Toptan Ticaret
5	Kimya, Kauçuk ve Plastik Sanayi
6	İletişim ve Savunma Sektörü
7	Petrol
8	Metal Ana Sanayi
9	Demir Çelik
10	Metal Eşya, Makine ve Gereçleri

Kaynak: Borsa Gündem (2021).

Tablo 1'den de görüldüğü üzere yabancı yatırımcılar Borsa İstanbul'da genel olarak sanayi şirketlerine, bankacılık şirketlerine ve perakende ve toptan ticaret firmalarına yatırım yapmaktadır. Borsa İstanbul'da yer alan yabancı yatırımcıların ülkelere göre dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2

Borsa İstanbul'da En Fazla Paya Sahip Olan Yabancı Yatırımcılar (Şubat 2021)

Sıra No	Ülke	Yatırımcı Sayısı	Portföy Büyüklüğü (Milyar TL)
1	Katar	5	107,5
2	ABD	1038	79,1
3	İngiltere	332	35,5
4	Lüksemburg	222	21,3
5	İrlanda	145	11,3
6	Hollanda	112	7,5
7	Belçika	35	6,4
8	Cayman Adaları	94	5,9
9	İspanya	7	5,8

Kaynak: Borsa Gündem (2021).

Tablo 2'den görüldüğü üzere Borsa İstanbul'da en fazla varlığa sahip olan ülke 107,5 Milyar TL ile Katar olup, ABD'li yatırımcılar 79,1 Milyar TL ile ikinci sırada ve İngiltereli yatırımcılar 35,5 Milyar TL ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu tabloda yer alan Cayman Adaları menşeli yatırımcıların, “büyük yabancı” olarak da nitelenen, varlıklarını yurtdışına çıkararak, Borsa İstanbul'da yabancı yatırımcılara tanınan avantajlardan yararlanmaya çalışan Türk yatırımcılar olduğuna dair değerlendirilme yapılmaktadır.

4. Literatür Özeti

Çalışmada borsa ve kur ilişkilerinin yabancı yatırımcı perspektifinde araştırılması amaçlanmaktadır. Yaygın literatür borsa ve faiz oranları ilişkilerini ikame etkileri bağlamında ele alırken, yabancı hareketlerinin ikame etkisini kur boyutuyla da ortaya konulabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda yapılan literatür taramasında; hisse senedi borsasına yönelik yabancı sermaye akımlarının döviz kurları ve borsa endeksi üzerindeki etkilerinin literatürde yeterince incelenmediği görülmüş olup, erişilebilen çalışmaların kısa bir özeti, yayımlanma tarihi sırasına göre, eskiden yeniye doğru buraya alınmıştır. Kohli (2001) sermaye akımlarının makroekonomik etkilerini Hindistan'ın liberalleşmeye başladığı 1990'lı yıllar için ele almış ve bu ülkeye yönelik yabancı sermaye akımlarının reel efektif döviz kuru ve para arzı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin

olduğunu tespit etmiştir. Yazar bu çalışmasında; sermaye akımlarının hızlandığı dönemlerde Hindistan'daki politika yapımcılarının sterilizasyon uygulayarak, söz konusu akımların zararlı etkilerini azaltmaya çalıştıklarını, ancak bunun da Hindistan ekonomisine belirli maliyetlerinin olduğunu dile getirmiştir. Çiçek ve Öztürk (2007), IMKB'ye gelen net yabancı yatırımlarının döviz kuru oynaklığı üzerindeki etkilerini 23.02.2001-29.12.2006 dönemi günlük verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri GARCH (1,1)-M analizi ile incelemişlerdir. Araştırma bulgularında net yabancı hisse senedi yatırımlarının döviz kuru oynaklığını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemediğini, ancak bu yatırımlardaki belirsizliğin döviz kuru üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmada ayrıca döviz kurunun, Merkez Bankası'nın sahip olduğu net uluslararası rezervlerdeki oynaklığa önemli ölçüde duyarlı olduğu, ama uluslararası rezervlerin döviz kuru oynaklığı üzerindeki etkisinin sifıra yakın olduğu da tespit edilmiştir. Kim ve Yang (2008), sermaye akımlarının gelişmekte olan Doğu Asya Ülkelerine (Endonezya, G. Kore, Filipinler, Malezya, Çin ve Tayland) olan etkilerini, 1999:Q1-2006:Q1 dönemi için Panel VAR modeliyle araştırmışlardır. Bulgularda yabancı sermaye akımlarının bu ülkelerdeki hisse senedi fiyatlarını önemli ölçüde, hisse senedi fiyatlarındaki oynaklığı görece daha düşük oranda etkilediğini tespit edilmiştir. Bakardzhieva vd. (2010), sermaye ve döviz akımlarının gelişmekte olan ülkelerdeki etkilerini, 57 gelişmekte olan ülkenin 1980-2007 dönemi verilerini kullanarak GMM yöntemiyle analiz ettiği çalışmada; bu ülkelere yönelik yabancı portföy yatırımları, dış borçlanma, dış yardımlar ve yurt dışı gelirlerin döviz kurunda düşüşe neden olduğunu, yurtdışından gönderilen işçi gelirlerinin etkilerinin ise ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini tespit etmiştir. Yazarlar ayrıca; DYY'nin reel döviz kuru üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını da belirlemişlerdir.

French (2011), G. Afrika'nın Johannesburg (JSE) borsasına yönelik yabancı sermaye akımları ile borsa getirisi arasındaki dinamik etkileşimi VAR yöntemini kullanarak, 4 Ocak 2002-29 Aralık 2006 dönemi haftalık verilerini kullanarak analiz etmiş ve JSE'ye yönelik yabancı sermaye akışının bu borsanın getirisini artırdığını tespit etmiştir. Nedensellik testinde ise JSE'nin getirisinden JSE'ye yönelik yabancı sermaye akışına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yazar bu durumu; JSE'nin yabancı sermaye akımından bağımsızlığı olarak yorumlamıştır. Combes vd. (2011), 42 gelişmekte olan ülkede sermaye hareketlerinin döviz kuru esnekliği ve reel döviz kurları üzerindeki etkilerini, 1980-2006 dönemi için GMM yöntemiyle analiz ettiği çalışmada; kamu ve özel sektör dış sermaye akımlarının reel efektif döviz kurunu artırdığını, portföy akımlarının etkisinin DYY'nin etkisinden 7 kat daha büyük olduğunu tespit

etmişlerdir. Umumlu vd. (2013), yabancıların hisse senedi alımlarının borsa oynaklığı üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin 1997:M01-2006:M06 dönemi verilerini kullanarak, GMM yöntemiyle analiz etmişler ve yabancı sermaye akımlarının hisse senedi borsasındaki oynaklığı artırdığını belirlemişlerdir. Araştırmacılar elde ettikleri bulguların borsada işlem gören ve yabancı yatırımcılar tarafından alım-satıma konu olan hisse senedi türlerine göre değişiklik gösterebildiğini de belirtmişlerdir. Gelman vd. (2014), yabancı sermaye akımlarının döviz kurlarına ve finansal sektöre olan etkilerini Avustralya, Brezilya, Kanada, Almanya, İspanya, Fransa, Hong Kong, İtalya, Japonya, G. Kore, Meksika, Portekiz, Singapur, İngiltere ve ABD'nin 1993-2012 dönemi verilerini kullanarak, Pedroni (2004) ve Kao (1999) panel eşbütünleşme testleri ve DOLS yöntemleriyle analiz etmişlerdir. Yazarlar bu çalışmalarında; IMF bünyesinde Kubelec ve Sa (2012) tarafından hesaplanan reel efektif finansal döviz kuru şeklinde farklı bir seri kullanmışlar ve yabancı sermaye akımlarının reel efektif finansal döviz kurunu artırıcı etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Loncan ve Caldeira (2015), Brezilya'daki hisse senetlerine yönelik gerçekleşen yabancı portföy yatırımlarının, ilgili borsanın (BOVESPA) getirisine olan etkilerini 2001:M01-2013:M12 dönemi verilerini kullanarak, korelasyon analizi ve iki rejimli GMM yöntemiyle analiz etmiş ve söz konusu yabancı alımlarının, Brezilya Borsasının getirilerini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilediğini tespit etmiştir. Gyntelberg vd. (2015), Tayland'da sermaye akımlarının döviz kurları üzerindeki etkilerini, günlük para transfer işlemleri üzerinden ele almışlardır. Bu amaçla Forex piyasalarında, hisse senedi borsalarında, tahvil piyasasında ve hükümet kanadında gerçekleşen işlemlere ait verileri kullanan yazarlar, tahminlerini iki aşamalı EKK yöntemiyle gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda; Tayland'daki Forex piyasasında yerli yatırımcılar ile yabancı yatırımcılar için bilgi asimetrisinin olduğu, bazı ülkelerden gelen sermaye akımlarının döviz kurlarını daha fazla etkilediği ve borsaya gelen yabancı sermayenin döviz kurları üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Rujiravanich (2015), yabancı portföy akımlarının borsa endeksi ve döviz kurları üzerindeki etkilerini, G. Kore ve Tayland'da küresel ekonomik krizi öncesi ve sonrası dönemler için karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. VAR modeli ve Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada 5 Ocak 2004 – 30 Aralık 2014 dönemi günlük verilerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; kriz öncesi dönemde borsa endeksi arttığı dönemde bu ülke borsalarına yönelik sermaye akımlarının da arttığı ve bu nedenle "Getiri Peşinde Koşma" olgusunun geçerli olduğu, kriz sürecinde ve sonrası dönemde ise bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olmadığı tespit edilmiştir. Döviz kurlarının yükseldiği dönemlerde bu ülkelere yönelik yabancı sermaye akımlarının hızlandığı, küresel borsa getirileri arttığı

dönemlerde yabancı yatırımcıların bu ülkelerin borsalarına olan ilgilerinin de yükseldiği belirlenmiştir. Caporale vd. (2017), gelişmekte olan Asya Ülkelerinden Hindistan, Endonezya, Pakistan, Filipinler, G. Kore, Tayland ve Tayvan'da uluslararası sermaye akımlarının döviz kuru oynaklığı üzerindeki etkilerini, 1993:M01-2015:M11 dönemi verilerini kullanarak, GARCH ve Markov Switching yöntemleriyle analiz etmiş ve ABD'den bu ülkelere gelen portföy yatırımlarının Filipinler haricindeki ülkelere yüksek kur oynaklığına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar çalışmalarının sonunda; sermaye kontrollerinin bu ülkelere döviz kuru oynaklığını kontrol altına alabilmek için bir politika aracı olabileceğini dile getirmişlerdir. Özcan (2018) NYSA'nın BIST'e etkilerini 2005-2015 dönemi için analiz etmiş ve yabancı yatırımcıların satış yaptığı dönemlerde Borsa İstanbul'un getirisinin azaldığını, yabancıların net alım yaptıkları dönemlerde ise Borsa'nın getirisinin arttığını tespit etmiştir. Yazar, yabancı yatırımcıların en fazla almayı tercih ettikleri hisse senetlerinin, aynı dönemde en fazla getiri sağlamadıklarını görmüş ve bu durumu; yabancı yatırımcıların küçük şirketlere ait hisse senetlerinden ziyade holdinglere ve büyük bankalara ait hisse senetlerini tercih etmeleriyle açıklamıştır.

Literatür özeti genel olarak incelendiğinde; Çiçek ve Öztürk (2007) Türkiye'de, Kohli (2001) Hindistan'da NYSA'nın etkilerinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görmüştür. Kim ve Yang (2008) NYSA'nın Doğu Asya Ülkelerinde, French (2011) G. Afrika'da, Loncan ve Caldeira (2015) Brezilya'da hisse senedi fiyatlarını artırdığını belirlerken, Bakardzhieva vd. (2010) NYSA'nın gelişmekte olan ülkelere döviz kurunu düşürdüğünü belirlemiştir. Umutlu, Akdeniz ve Altay-Salih (2013) ise NYSA'nın Türkiye'de borsa oynaklığını artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Rujiravanich (2015) G. Kore ve Tayland'da yabancı yatırımcıların Getiri Peşinde Koşma stratejisi izlediklerini belirlemiştir.

Bu çalışmalarda döviz kurlarının borsa getirileri üzerindeki etkilerinin sıklıkla tartışılmış olmasına karşın, NYSA'nın borsa endeksi ve döviz kuru üzerindeki etkilerinin görece daha az ele alındığı, yapılan çalışmaların hiçbirinde simetrik ve asimetrik etkilerin incelemediği görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın; kullanılan veri grubu ve analiz yöntemleri itibarıyla literatüre bir katkı sağlaması beklenmektedir. Finansal piyasalarda etkilerin sadece bütüncül analizlerle ortaya çıkartılmasının zorluğu da göz önüne alındığında, seriler arasındaki gizli ilişkilerin de ortaya çıkartılması büyük öneme sahip olup, bu yönüyle de çalışmanın literatüre ve yatırımcılara önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

5. Ekonometrik Analiz

Veriler: Çalışmada borsadaki net yabancı alımlarının borsa endeksi ve döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için Borsa İstanbul'da gerçekleşen net yabancı sermaye alımları (NYSA), Borsa İstanbul Endeksi (BIST100) ve döviz kuru (DKUR) verileri kullanılmıştır. NYSA verileri; Finnet (2021a)'dan Milyon Dolar olarak alınmış, Borsa İstanbul İşlem Hacmine oranı (%) şeklinde kullanılmıştır. BIST100 verileri; EVDS (2021a)'dan gün sonu kapanış değerleri olarak alınmış, doğal logaritmaları alınarak çalışmada kullanılmıştır. Döviz kuru verileri; EVDS (2021b)'den ABD Doları alış-satış değerleri ve Euro alış-satış değerlerinin aritmetik ortalaması ile oluşturulan kur sepeti şeklinde kullanılmıştır. Burada döviz kuru; düz kotasyon (yani 1 birim yabancı para karşılığında alınabilen TL miktarı) şeklinde ifade edilen kuru göstermektedir.

Çalışmada Euro verilerine ulaşılabilen ilk dönem olan Ocak 1999 ve sonrası dönem verileri kullanılmış olup, bu kapsamda analizler 1999:M01-2021:M03 dönemi aylık verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Böylece Türkiye kökenli 2001 bankacılık ve döviz krizi ile ABD kökenli 2008 küresel ekonomik krizlerinin etkilerinin de incelenebilmesi mümkün hale gelmiştir. Ayrıca ABD Merkez Bankası FED'in gerek 2002-2004 döneminde, gerek 2008-2014 döneminde ve Covid 19 nedeniyle Mart 2020 sonrası dönemde uyguladığı genişletici para politikalarının ve 2005-2008 ile 2015-2019 dönemlerinde uyguladığı daraltıcı para politikalarının tüm dünyayı etkilediği dönemlerde, bu politikaların Türkiye ekonomisine olan etkilerini analiz edebilmek de mümkün olmuştur. Aylık veya üçer aylık verilerde mevsim etkileri gözlemlenebileceği (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 195-197) için döviz kuru verileri, mevsim etkilerinden arındırılarak analizlerde kullanılmıştır. Mevsim etkilerinden arındırma; Census X-13 prosedürüyle gerçekleştirilmiştir.

Modeller: Bu çalışmada borsaya yönelik NYSA'nın borsa ve döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz edebilmek amacıyla aşağıdaki modellerden yararlanılmıştır:

$$Model 1: BIST100_t = \alpha_0 + \alpha_1 NYSA_t + \alpha_2 DKUR_t + u_t \quad (1)$$

$$Model 2: DKUR_t = \beta_0 + \beta_1 NYSA_t + \beta_2 BIST100_t + v_t \quad (2)$$

Burada her iki modelde de NYSA temel açıklayıcı değişken iken ilk modele DKUR ve ikinci modele de BIST100 kontrol değişkeni olarak ilave edilmiştir. Birinci modelde; NYSA'nın artmasının BIST100 endeksini olumlu etkilemesi beklendiğinden $\alpha_1 > 0$ çıkması beklenmektedir. DKUR'un artmasının (Türkiye açısından finansal bir risk/oyunluk göstergesi olduğu için)

BIST100 endeksini olumsuz yönde etkileyebileceği değerlendirilmekte olup, $\alpha_2 < 0$ çıkacağı öngörülmektedir. Model 2’de ise NYSA’nın artmasının ülkedeki döviz miktarını artırarak, kurların düşmesini sağlayacağı için $\beta_1 < 0$ çıkması beklenirken, BIST100’ün artmasının (ülkede bir istikrar ve güven havası olduğunu göstermesi yönüyle), döviz kurlarını düşürücü etkisinin olacağı, yani $\beta_2 < 0$ tahmin edilmektedir.

Yöntemler: Bu çalışmada Granger ve Yoon (2002) tarafından geliştirilen ve seriler arasındaki gizli (hidden) ilişkileri de analiz edebilmeye imkan sağlayan simetrik ve asimetrik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle serilere Carrion-i Silvestre vd. (2009) yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmış, modellerde yer verilen seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkileri Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile sınanmıştır. Seriler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle analiz edilmiştir. Sonra Granger ve Yoon (2002) izlenerek seriler negatif ve pozitif birikimli şoklarına ayrıştırılmış ve bu seriler arasındaki simetrik ve asimetrik nedensellik ilişkileri Hatemi-J (2012) Bootstrap Nedensellik Testi ile ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

5.1. Birim Kök Sınaması

Serilerin durağanlık dereceleri Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ile incelenmiştir. Bu yöntem 5 taneye kadar yapısal kırılmanın varlığı altında çalışabilmekte ve yapısal kırılma tarihlerini içsel olarak kendisi belirleyebilmektedir. Bu yöntemde serilerin durağanlıkları 5 farklı test istatistiği ile incelenmektedir. Bunlar; PT, MPT, MZA, MSB ve MZT testleri olup, bu testlerden MZA ve MZT testlerinin boş hipotezleri “Seri durağan değildir” şeklindeyken PT, MSB ve MPT testlerinin boş hipotezleri “Seri durağandır” şeklindedir (Carrion-i-Silvestre vd., 2009). Bu analizler Gauss 16 programı ve Carrion-i-Silvestre vd. (2009) tarafından bu programlama dilinde yazılmış kodlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3’teki sonuçlara göre; Borsa İstanbul’a yönelik NYSA, BIST100 endeksi ve DKUR düzey değerinde durağan değildir. Bu durum; söz konusu serilerde önemli miktarda değişimlerin olduğunu ve bu serilerin stabil olmadığını göstermektedir. Söz konusu tüm seriler, birinci farkları alındığında durağan hale gelmiştir. O halde analizde kullanılan tüm seriler $I(1)$ ’dir. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) yönteminin Türkiye ekonomisinde Ocak 2000-Şubat 2001 döneminde uygulanan sabit kur rejiminin etkilerini, Şubat 2001’de yaşanan bankacılık ve kur krizini, 11 Eylül 2001’de ABD’de yaşanan terör saldırılarının yarattığı panik havasını, Kasım 2002’de Türkiye’de yapılan genel seçimler ve sonrasında

başlayan görelî istikrar dönemini, 2005-2007 döneminde gerçekleştirilen büyük özelleştirme işlemlerini ve bu dönemde Türkiye'ye gelen yüklü miktardaki doğrudan yabancı yatırımların yansımalarını, 2008 küresel ekonomik krizinin etkilerini, Mayıs 2013'te açıklanan FED'in QE programlarını sonlandırma kararının yansımalarını, Ağustos 2018'de yaşanan kur şokunu ve Covid 19 salgının etkilerini başarılı bir şekilde tespit ettiği görülmektedir.

Tablo 3
Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

	PT Testi	MPT Testi	MZA Testi	MSB Testi	MZT Testi	Belirlenen Yapısal Kırılma Tarihleri
<i>NYSA</i>	9,01 (8,63)	8,65 (8,63)	-41,39 (-42,93)	0,11 (0,10)	-4,44 (-4,62)	2000:M01; 2001:M01; 2005:M09; 2007:M10; 2008:M08
ΔNYSA	8,44** (9,06)	7,79** (9,06)	-55,36** (-46,70)	0,09** (0,10)	-5,25** (-4,82)	2002:M02; 2001:M03; 2002:M10; 2005:M09; 2013:M06
<i>NBIST100</i>	10,75 (8,49)	10,75 (8,49)	-35,76 (-44,26)	0,11 (0,10)	-4,22 (-4,69)	2000:M01; 2001:M03; 2002:M09; 2003:M09; 2008:M10
ΔNBIST100	8,16** (8,32)	7,43** (8,32)	-49,60** (-44,07)	0,100* * (0,106)	-4,98** (-4,68)	2001:M09; 2002:M11; 2008:M10; 2013:M06; 2020:M02
<i>DKUR</i>	18,60 (9,22)	17,56 (9,22)	-25,21 (-46,86)	0,14 (0,10)	-3,54 (-4,84)	2001:M01; 2002:M06; 2004:M04; 2017:M10; 2018:M08
ΔDKUR	3,82** (7,06)	3,59** (7,06)	-50,88** (-26,60)	0,09** (0,13)	-5,04** (-3,65)	2000:M02; 2001:M03; 2006:M05; 2013:M05; 2018:M07

Not: **, %5 düzeyinde durağanlığı gösterir. Parantez içinde yer alanlar; 1000 yinelemeli bootstrap döngüsü kullanılarak üretilmiş %5 anlamlılık seviyesine sahip kritik değerlerdir.

5.2. Eşbütünleşme Sınaması

Çalışmada Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Bu yöntem, aynı modelde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını, 5 taneye kadar yapısal kırılmanın varlığı durumunda test edebilmektedir. Yapısal kırılma tarihlerini ve adedini de içsel olarak belirleyen testin ön koşulu, analize dâhil edilen tüm serilerin I(1) olmasıdır. Testin boş hipotezi "Seriler eşbütünleşik değildir" biçimindedir (Maki, 2012). Çalışmada Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi Gauss 16 programı ve Maki

(2012) tarafından bu programlama dilinde yazılmış kodlar kullanılarak yapılmış ve sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4
Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Hesaplanan Test İstatistiği	Belirlenen Yapısal Kırılma Tarihleri
Model 1	-7,43*	2000:M02; 2002:M10; 2007:M12; 2009:M09; 2016:M04
Model 2	-8,54***	2003:M04; 2008:M07; 2016:M03; 2018:M09; 2019:M12

Not: Maki (2012) çalışmasında yer alan Tablo 1’deki %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerler sırasıyla; -8,217; -7,636 ve -7,341’dir. *** ve *; %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 4’teki bulgulara göre; her iki modelde de boş hipotez reddedilmektedir. Bu durumda her iki modelde de seriler eşbütünleşme ilişkisine sahiptir. Yani Borsa İstanbul’a gelen NYSA, döviz kuru ve BIST100 endeksi uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Maki (2012) yöntemi tarafından içsel olarak tespit edilen yapısal kırılma tarihlerine bakıldığında; Ocak 2000’de başlatılan sabit döviz kuru rejimi, Kasım 2002’de yapılan genel seçimler, II. Körfez Savaşı nedeniyle ABD askerlerinin Mardin-Nusaybin üzerinden Irak’a girmesine yönelik tezkerenin TBMM’de Mart 2003’te reddedilmiş olması ve devamında Irak’ta yaşanan savaş, 2008 küresel finans krizi, 2016 yılında ABD Merkez Bankası FED’in gerçekleştirdiği faiz artışları, Ağustos 2018’de Türkiye’de yaşanan ani kur artışı ve Aralık 2019’dan itibaren etkileri görülmeye başlanan Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisi üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu test yöntemi tarafından belirlenen yapısal kırılma tarihleri, gölge değişkenler yardımıyla regresyon analizlerine ilave edilmiştir.

5.3. Uzun Dönem Analizi

Uzun dönem analizleri; Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares: Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler), Park (1992) tarafından geliştirilen CCR (Canonic Cointegration Regression: Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu) ve Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares: Dinamik En Küçük Kareler) yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Çünkü bu yöntemler; hem regresyon analizini gerçekleştirirken seriler arasındaki eşbütünleşme vektörünü de göz önünde bulundurabilmekte, hem de değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarına karşı dirençli tahminler gerçekleştirebilmektedir (Hamilton, 1994,

s.600- 610). Üç yöntemin bir arada kullanılmasının nedeni; yöntemlerden biri ile belirlenemeyen etkileşimleri diğeri tarafından belirlenebilmesi olasılığını dışlamamaktır. Uzun dönem analizleri (G_{it}) gölge değişkenlerin de eklenmesiyle elde edilen aşağıdaki modeller yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

$$\text{Model 1: } LnBIST100_t = \alpha_0 + \alpha_1 LnNYSA_t + \alpha_2 DKUR_t + \alpha_3 G_{2000M02t} + \alpha_4 G_{2002M10t} + \alpha_5 G_{2007M12t} + \alpha_6 G_{2009M09t} + \alpha_7 G_{2016M04t} + u_t \quad (3)$$

$$\text{Model 2: } DKUR_t = \beta_0 + \beta_1 LnNYSA_t + \beta_2 LnBIST100_t + \beta_3 G_{2003M04t} + \beta_4 G_{2008M07t} + \beta_5 G_{2016M04t} + \beta_6 G_{2018M09t} + \beta_7 G_{2019M12t} + v_t \quad (4)$$

Uzun dönem analizleri Eviews 10 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5'teki uzun dönem analizi sonuçlarına göre; net yabancı sermaye alımları Borsa İstanbul'u sadece DOLS yöntemine göre uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemiştir. Bu sonuç önsel beklentilerimizle uyumlu olup, hisse senetlerine olan talebin artmasının doğal bir sonucudur. Döviz kurlarındaki artışın her üç yöntemde de BIST100 endeksini artırdığı görülmekte olup, bu sonuç önsel beklentilerimizle uyuşmamaktadır. Bu durumda Türkiye'de döviz kurunun belirleyicilerinin başka siyasi ve ekonomik faktörler olduğu değerlendirilmektedir. BIST100 endeksindeki artışlar karşısında da döviz kurlarının arttığı görülmekte olup, bu sonuç da dikkat çekici görülmüştür. Yapısal kırılmaların BIST100 endeksini ve döviz kurunu genel olarak anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir. Bu da çalışmada yapısal kırılmalı zaman serisi analizi yöntemleri kullanılmış olmasının doğru ve gerekli olduğunu göstermektedir. Tablonun alt kısmında yer alan tanısal testler, yapılan analizlerin güvenilir ve başarısı yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 5
Uzun Dönem Analizi Sonuçları

	FMOLS		DOLS		CCR	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
<i>NYSA</i>	0,007 (0,27)	-0,01 (0,62)	0,06** (0,02)	0,05 (0,37)	0,009 (0,32)	-0,01 (0,66)
<i>DKUR</i>	0,11*** (0,00)	-	0,11*** (0,00)	-	0,11*** (0,00)	-
<i>BIST100</i>	-	1,10*** (0,00)	-	0,83***(0,00)	-	1,09*** (0,00)
<i>G_{2000:M02}</i>	0,55*** (0,00)	-	0,56* (0,05)	-	0,56*** (0,00)	-
<i>G_{2002:M10}</i>	1,06*** (0,00)	-	0,92*** (0,00)	-	1,06*** (0,00)	-
<i>G_{2003:M04}</i>	-	-0,79***(0,00)	-	-0,54***(0,00)	-	-0,77*** (0,00)
<i>G_{2007:M12}</i>	0,27* (0,06)	-	0,32* (0,08)	-	0,28* (0,06)	-
<i>G_{2008:M07}</i>	-	0,19 (0,69)	-	0,04 (0,92)	-	0,18 (0,70)
<i>G_{2009:M09}</i>	0,91*** (0,00)	-	0,92*** (0,00)	-	0,91*** (0,00)	-
<i>G_{2016:M04}</i>	0,07 (0,85)	-0,44 (0,72)	0,50 (0,57)	2,86 (0,20)	0,07 (0,88)	-0,46 (0,74)
<i>G_{2018:M09}</i>	-	4,23** (0,01)	-	41,19*** (0,00)	-	5,71** (0,01)
<i>G_{2019:M12}</i>	-	3,99*** (0,00)	-	4,91*** (0,00)	-	4,01*** (0,00)
<i>Sabit</i>	4,30*** (0,00)	-4,02*** (0,00)	4,36*** (0,00)	-2,86*** (0,00)	4,30*** (0,00)	-3,97*** (0,00)
Tanısal Testler						
<i>R²</i>	0,87	0,78	0,93	0,95	0,87	0,77
<i>R̄²</i>	0,87	0,78	0,91	0,92	0,87	0,77
<i>SER</i>	0,31	0,86	0,23	0,42	0,31	0,87
<i>LRV</i>	0,35	2,99	0,22	0,76	0,35	2,99
<i>SSR</i>	24,85	19,17	10,14	25,51	24,95	19,58

Not: SER: Regresyonun standart hatasını, LRV: Uzun dönem varyansını, SSR: Hata terimlerinin kareleri toplamını ifade etmekte olup, bu değerlerin düşük olması, modelin başarısının birer göstergesidir. ***, ** ve *: Sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

5.4. Kısa Dönem Analizi

Kısa dönem analizleri de FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla çalışmada kullanılan modeller aşağıda yer almaktadır:

$$\text{Model 1: } \Delta \ln BIST100_t = \theta_0 + \theta_1 \Delta \ln NYSA_t + \theta_2 \Delta DKUR_t + \theta_3 \Delta G_{2000M02t} + \theta_4 \Delta G_{2002M10t} + \theta_5 \Delta G_{2007M12t} + \theta_6 \Delta G_{2009M09t} +$$

$$\theta_7 \Delta G_{2016M04t} + \theta_8 HDT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\text{Model 2: } \Delta DKUR_t = \gamma_0 + \gamma_1 \Delta Ln NYSA_t + \gamma_2 \Delta Ln BIST100_t + \gamma_3 \Delta G_{2003M04t} + \gamma_4 \Delta G_{2008M07t} + \gamma_5 \Delta G_{2016M04t} + \gamma_6 \Delta G_{2018M09t} + \gamma_7 \Delta G_{2019M12t} + \gamma_8 HDT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Bu modellerde yer alan HDT; Hata Düzeltme Terimi olup, analizler sonucunda bu terimin katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu durumda; uzun dönemde eşbütünleşme içinde hareket eden seriler arasında kısa dönemde ortaya çıkan sapmaların da ortadan kalkacağına ve yapılan analizlerin güvenilir olduğuna karar verilebilmektedir (Tarı, 2012, s.434). Çalışmada kısa dönem analizleri de Eviews 10 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6'da yer alan sonuçlara göre net yabancı sermaye alımlarındaki artışların, BIST100 endeksini her üç modele göre de artırdığı, döviz kurlarının BIST 100 endeksi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı, BIST100 endeksinin döviz kurunu sadece DOLS yöntemine göre olumsuz yönde etkilediği görülmekte olup, bu durum Türkiye'de kısa dönemde döviz ile borsanın ikame yatırım araçları olduğunu göstermektedir ki bu sonuç Türkiye gerçeğini çok güzel yansıtmaktadır. Yapısal kırılmaların kısa dönemde de etkili olması, kullanılan analiz yönteminin doğruluğunu teyit etmektedir. Tüm analizlerde hata düzeltme teriminin (HDT) katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmekte olup, bu durum seriler arasındaki kısa dönem sapmalarının da ortadan kalktığını ve yapılan analizlerin güvenilir olduğunu göstermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Tablo 6
Kısa Dönem Analizi Sonuçları

	FMOLS		DOLS		CCR	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
<i>ANYS</i>	0,005*** (0,00)	0,001 (0,19)	0,005*** (0,00)	0,0004 (0,95)	0,006*** (0,00)	0,001 (0,50)
<i>ADKUR</i>	-0,05 (0,13)	-	-0,05 (0,24)	-	-0,04 (0,33)	-
<i>ABIST100</i>	-	-0,13 (0,15)	-	-0,52*** (0,00)	-	-0,12 (0,32)
$\Delta G_{2000:M02}$	0,18*** (0,00)	-	0,11*** (0,00)	-	0,24*** (0,00)	-
$\Delta G_{2002:M10}$	0,32*** (0,00)	-	0,30*** (0,00)	-	0,36*** (0,00)	-
$\Delta G_{2003:M04}$	-	0,03 (0,74)	-	-0,01 (0,90)	-	0,04 (0,75)
$\Delta G_{2007:M12}$	0,0005 (0,99)	-	-0,03*** (0,00)	-	0,006 (0,95)	-
$\Delta G_{2008:M07}$	-	0,03 (0,74)	-	-0,09 (0,39)	-	0,05 (0,66)
$\Delta G_{2009:M09}$	-0,02 (0,78)	-	-0,11*** (0,00)	-	0,03 (0,83)	-
$\Delta G_{2016:M04}$	0,04 (0,39)	-0,06 (0,52)	0,04*** (0,00)	0,13 (0,24)	0,03 (0,58)	-0,07 (0,52)
$\Delta G_{2018:M09}$	-	0,11 (0,26)	-	3,19*** (0,00)	-	0,47 (0,29)
$\Delta G_{2019:M12}$	-	0,27* (0,06)	-	1,02*** (0,00)	-	0,27 (0,33)
HDT_{t-1}	-0,02* (0,05)	-0,009** (0,01)	-0,07** (0,02)	0,04* (0,09)	-0,03** (0,03)	-0,02** (0,04)
<i>Sabit</i>	0,01*** (0,00)	0,03*** (0,00)	0,01** (0,03)	0,02*** (0,00)	0,01** (0,05)	0,05** (0,01)
Doğrulama Testleri						
R^2	0,20	0,20	0,20	0,76	0,19	0,11
$\bar{R}^2$	0,17	0,15	0,18	0,69	0,16	0,07
<i>SER</i>	0,09	0,12	0,09	0,06	0,09	0,12
<i>LRV</i>	0,005	0,02	0,01	0,12	0,005	0,01
<i>SSR</i>	2,36	4,13	2,25	0,85	2,38	3,76

Not: SER: Regresyonun standart hatasını, LRV: Uzun dönem varyansını, SSR: Hata terimlerinin kareleri toplamını ifade etmekte olup, bu değerlerin düşük olması, modelin başarısının birer göstergesidir. ***, ** ve *: Sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

5.5. Nedensellik Testi

Bu çalışmada net yabancı sermaye alımları (NYSA), Borsa İstanbul (BIST100) endeksi ve döviz kuru (DKUR) arasındaki ilişkilerin regresyon analizleri ile istenen/beklenen düzeyde ortaya çıkartılamadığı düşüncesinden hareketle (Çünkü hisse senedi borsası, döviz kuru ve yabancı sermaye hareketleri çok boyutlu makroekonomik değişkenler olup, bunlar arasındaki ilişkilerin klasik (sıradan) analiz yöntemleriyle ortaya çıkartılamayabileceği bir gerçektir. Yapılan analizlerde de NYSA'nın BIST100 ve kur üzerindeki etkisinin tam olarak ortaya çıkmadığı görülmekte/düşünülmektedir), seriler arasındaki simetrik ve asimetrik ilişkileri de tespit edebilmek için temelleri Granger ve Yoon (2002) tarafından atılan, Hacker ve Hatemi-J (2010) tarafından ilerletilen ve Hatemi-J (2012) tarafından son haline getirilen simetrik ve asimetrik Bootstrap Nedensellik Testinden yararlanılmıştır. Bu testin boş hipotezi "Nedensellik yoktur" şeklindedir.

Bu testte önce seriler pozitif ve negatif birikimli şoklarına ayrıştırılmıştır. Granger ve Yoon (2002), serileri negatif ve pozitif birikimli şoklarına ayrıştırabilmek için aşağıdaki denklemlerin kullanılmasını önermiştir:

$$\begin{aligned}
 X_t^+ &= \sum_{k=1}^t \Delta X_k^+ \\
 &= \sum_{k=1}^t \max(\Delta X_k, 0)
 \end{aligned} \tag{7}$$

$$\begin{aligned}
 X_t^- &= \sum_{k=1}^t \Delta X_k^- \\
 &= \sum_{k=1}^t \min(\Delta X_k, 0)
 \end{aligned} \tag{8}$$

$$\begin{aligned}
 Y_t^+ &= \sum_{k=1}^t \Delta Y_k^+ \\
 &= \sum_{k=1}^t \max(\Delta Y_k, 0)
 \end{aligned} \tag{9}$$

$$\begin{aligned}
 Y_t^- &= \sum_{k=1}^t \Delta Y_k^- \\
 &= \sum_{k=1}^t \min(\Delta Y_k, 0)
 \end{aligned} \tag{10}$$

X ve Y gibi iki seri için bu işlemin yapılışı Şekil 3 yardımıyla açıklanabilir:

Şekil 6: Serilerin Pozitif ve Negatif Şoklara Ayırıştırılması

Şekil 6’da elde edilen ayrık pozitif ve negatif şoklar yukarıdaki denklemler yardımıyla birikimli şoklara dönüştürülmektedir. Daha sonra bütüncül analizler, simetrik ve asimetrik analizler Tablo 7’deki gibi yapılabilmektedir:

Tablo 7
Bütüncül, Simetrik ve Asimetrik Analiz Algoritması

$X \rightarrow Y$	Bütüncül Analiz
$X^+ \rightarrow Y^+$	Simetrik Analiz
$X^- \rightarrow Y^-$	
$X^+ \rightarrow Y^-$	Asimetrik Analiz
$X^- \rightarrow Y^+$	

Tablo 7’den de görüldüğü üzere bütüncül analizler; serilerin düzey değerleriyle yapılırken, simetrik analizler benzer işaretli bileşenler arasında, asimetrik analizler ise zıt işaretli bileşenler arasında yapılmaktadır (Hatemi-J, 2012, s.449- 450).

Bu çalışmada da serilerin orijinal halleri kullanılarak bütüncül nedensellik testleri, aynı işaretli şoklar kullanılarak simetrik nedensellik testleri ve zıt işaretli şoklar kullanılarak da asimetrik nedensellik testleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler Gauss 16 programı ve Hacker ve Hatemi-J (2010) tarafından bu programlama dilinde yazılmış kodlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 30 farklı veri dosyası oluşturulmuş ve 30 farklı analiz gerçekleştirilmiştir. Çoklu nedensellik testlerinde bilgi kaybı ve kayması

yaşanabileceği endişesiyle (Erlat, 1983, s.70) tüm analizler ikili gruplar halinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8
Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

	Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Bütüncül Nedensellik Testi	<i>NYSA</i> → <i>BIST100</i>	2,45	6,94	3,90	2,72
	<i>DKUR</i> → <i>BIST100</i>	1,17	13,04	8,46	6,55
	<i>NYSA</i> → <i>DKUR</i>	13,28***	11,29	7,96	6,11
	<i>BIST100</i> → <i>DKUR</i>	9,83**	15,04	8,56	6,54
	<i>BIST100</i> → <i>NYSA</i>	3,12	7,22	3,96	2,78
	<i>DKUR</i> → <i>NYSA</i>	0,94	11,32	7,63	6,18
Simetrik Nedensellik Testi	<i>NYSA</i> ⁺ → <i>BIST100</i> ⁺	6,08*	12,34	7,03	5,32
	<i>NYSA</i> ⁻ → <i>BIST100</i> ⁻	4,45	11,60	7,65	6,10
	<i>DKUR</i> ⁺ → <i>BIST100</i> ⁺	6,90**	10,99	6,03	4,38
	<i>DKUR</i> ⁻ → <i>BIST100</i> ⁻	2,15	14,71	9,05	7,16
	<i>NYSA</i> ⁺ → <i>DKUR</i> ⁺	5,25	13,02	9,11	7,18
	<i>NYSA</i> ⁻ → <i>DKUR</i> ⁻	2,53	15,92	12,71	10,79
	<i>BIST100</i> ⁺ → <i>DKUR</i> ⁺	11,62***	10,27	6,51	4,71
	<i>BIST100</i> ⁻ → <i>DKUR</i> ⁻	2,64	15,08	9,92	8,13
	<i>BIST100</i> ⁺ → <i>NYSA</i> ⁺	13,55***	10,27	6,53	5,14
	<i>BIST100</i> ⁻ → <i>NYSA</i> ⁻	14,71***	10,84	6,82	5,36
	<i>DKUR</i> ⁺ → <i>NYSA</i> ⁺	5,59	12,48	7,64	6,47
	<i>DKUR</i> ⁻ → <i>NYSA</i> ⁻	3,86	13,31	8,75	7,11
Asimetrik Nedensellik Testi	<i>NYSA</i> ⁺ → <i>BIST100</i> ⁻	3,51	11,61	7,33	5,65
	<i>NYSA</i> ⁻ → <i>BIST100</i> ⁺	6,79**	8,54	6,00	4,98
	<i>DKUR</i> ⁺ → <i>BIST100</i> ⁻	1,63	15,33	8,89	7,01
	<i>DKUR</i> ⁻ → <i>BIST100</i> ⁺	7,21*	21,84	8,98	6,88
	<i>NYSA</i> ⁺ → <i>DKUR</i> ⁻	5,05	18,87	12,79	10,42
	<i>NYSA</i> ⁻ → <i>DKUR</i> ⁺	4,47	12,89	8,71	7,15
	<i>BIST100</i> ⁺ → <i>DKUR</i> ⁻	12,49**	16,32	10,75	7,71
	<i>BIST100</i> ⁻ → <i>DKUR</i> ⁺	9,96**	17,62	8,96	6,72
	<i>BIST100</i> ⁺ → <i>NYSA</i> ⁻	21,72***	10,60	6,53	4,87
	<i>BIST100</i> ⁻ → <i>NYSA</i> ⁺	14,56***	10,28	6,52	5,35
	<i>DKUR</i> ⁺ → <i>NYSA</i> ⁻	6,49*	12,43	8,07	6,22
	<i>DKUR</i> ⁻ → <i>NYSA</i> ⁺	1,37	12,82	8,35	6,79

Not: ***, ** ve *; Soldaki değişkenden, sağdaki değişkene doğru sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Kritik değerler 1000 yinelenmeli Bootstrap döngüsüyle elde üretilmiştir.

Tablo 8'deki bulgulara göre; net yabancı sermaye alımları ve BIST100 endeksinden döviz kuruna doğru tek yönlü bütüncül nedensellik ilişkileri vardır. Yani; NYSA ve BIST100'deki değişimler, Türkiye'de döviz kurunu da etkilemektedir.

Simetrik nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında; pozitif net yabancı sermaye alımı şokları ile Borsa İstanbul'daki artış şokları arasında bir nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir ki bu durum, yabancı yatırımcıların Borsa İstanbul'a olan ilgilerindeki artışların, borsa endeksini yukarı doğru taşıdığını ortaya koymasına yönüyle oldukça önemlidir. Döviz kurundaki pozitif şoklar ile BIST100 endeksindeki pozitif şoklar arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Burada BIST100 endeksindeki pozitif şoklardan döviz kurundaki pozitif şoklara doğru belirlenen nedensellik ilişkisi; Türkiye ekonomisinde Kapsanmamış Varlık Paritesi yaklaşımının 1. aşamasının (UEP1) geçerli olduğunu göstermektedir. BIST100 endeksindeki pozitif (negatif) şoklar ile net yabancı sermaye alımlarındaki pozitif (negatif) şoklar arasında belirlenen nedensellik ilişkileri; yabancı yatırımcıların Türkiye'de Getiri Peşinde Koşma stratejisi izlediklerini ortaya koymaktadır.

Asimetrik nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında; NYSA'daki negatif şoklar ile BIST100 endeksindeki pozitif şoklar arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğu görülmekte olup, bu durum NYSA miktarındaki değişimlerin BIST100 endeksini etkilediğini göstermektedir. Aynı zamanda BIST100'deki artışlar karşısında NYSA'da yaşanan azalma; Türkiye'de yabancı yatırımcıların Portföy Yeniden Dengeleme stratejisi izlediklerini de ortaya koymaktadır. Döviz kurundaki azaltıcı şoklar ile BIST100 endeksindeki artış şokları arasında tespit edilen karşılıklı nedensellik ilişkileri ve BIST100 endeksindeki azalış şokları ile döviz kurundaki artış şoku arasında belirlenen nedensellik ilişkisi, Türkiye finansal piyasalarında döviz ile borsanın birbirinin ikamesi yatırım araçları olduğunu göstermektedir. BIST100'deki azalışlardan NYSA artışlarındaki artışlara doğru tespit edilen nedensellik ilişkisi, yabancı yatırımcıların Türk finansal varlıkları düşük fiyatlı olduğunda bunları alarak, bir tür spekülasyon yaptıklarını göstermektedir. Pozitif döviz kuru şoklarından negatif NYSA şoklarına doğru olan nedensellik ilişkisi ise Türkiye'de kurların artmasının, yabancı yatırımcılar tarafından bir finansal risk unsuru olarak algılandığını ve borsaya yönelik yatırımlarını azalttıklarını ima etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hisse senedi borsaları finansal sistemin en dinamik ve en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Ülkedeki siyasi ve ekonomik gelişmeleri yansıtması noktasında bir barometre gibi görev yapan borsalarda yaşanan gelişmeler, yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından yakından takip edilmektedir. Borsalara yönelik gerçekleşen yabancı yatırımcı giriş çıkışları ise hem borsa endeksini hem de ülkedeki döviz kuru ve diğer makroekonomik büyüklükleri

yakından etkileyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yabancı sermaye hareketleri, günümüz ekonomik konjontüründe dikkat edilmesi gereken önemli göstergelerden biridir.

Bir yandan bakıldığında net yabancı alımları; alıcı ülke açısından yatırımcıların çeşitlendirilmesi, tasarrufların arttırılması ve ekonomik büyümeye olan katkıları açısından oldukça yararlı iken, diğer yandan krizlerin ülkedeki sektörler arasındaki geçişkenliğini artırmasının yanı sıra, bir ülkeden diğerlerine yayılması ve ülkelerin krizlere karşı kırılganlığını arttırması açısından da oldukça zararlı olabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de Borsa İstanbul'a gelen net yabancı sermaye yatırımlarının BIST100 endeksi ve döviz kurları üzerindeki etkileri Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi, FMOL, DOLS ve CCR eşbütünleşme regresyonu yöntemleriyle analiz edilmiştir. Bu analizlerin genel sonucuna göre; net yabancı sermaye alımları BIST100 endeksini uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemezken, kısa dönemde arttırmış (bu sonuç literatürde yer alan Kim ve Yang (2008); French (2011); Loncan ve Caldeira (2015); Rujiravanich (2015) çalışmalarının bulgularıyla uyumludur), döviz kurunu anlamlı düzeyde etkilememiştir. Bu durum nedeninin Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarının düşük olması, Mart 2021'de de gözlemlendiği gibi Borsa'dan çıkan yabancı yatırımcıların bir kısmının tahvil piyasasına yönelmesi ve böylece dövizin yine yurtiçinde kalmış olması olduğu değerlendirilmektedir. Döviz kuru ve BIST100 endeksinin uzun dönemde karşılıklı pozitif etkileşim içinde oldukları belirlenmiştir. Kısa dönemde ise BIST100 endeksinin döviz kurunu negatif yönde etkilediği görülmüş olup, bu durum Türkiye'de kısa dönemde döviz ile hisse senetlerinin ikame (alternatif) yatırım araçları olduğunu göstermektedir.

Serilerin normal (bütün) değerleriyle yapılan analizlerde tespit edilemeyen ilişkilerin de ortaya çıkartılabilmesi için Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen Bootstrap Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testi uygulanmıştır. Serilerin normal halleriyle yapılan nedensellik sınavasında; net yabancı sermaye alımları ve BIST100 endeksinden döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Simetrik nedensellik testinde; pozitif net yabancı sermaye alımı şokları ile Borsa İstanbul'daki artış şokları arasında bir nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir ki bu durum, yabancı yatırımcıların Borsa İstanbul'a olan ilgilerindeki artışların, borsa endeksini yukarı doğru taşıdığını ortaya koyması yönüyle önemlidir. Döviz kurundaki pozitif şoklar ile BIST100 endeksindeki pozitif şoklar arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmüştür.

Burada BIST100 endeksindeki pozitif şoklardan döviz kurundaki pozitif şoklara doğru belirlenen nedensellik ilişkisi Türkiye ekonomisinde Kapsanmamış Varlık Paritesi yaklaşımının 1. aşamasının (UEP1) geçerli olduğunu göstermektedir. BIST100 endeksindeki pozitif (negatif) şoklar ile net yabancı sermaye alımlarındaki pozitif (negatif) şoklar arasında belirlenen nedensellik ilişkileri, yabancı yatırımcıların Türkiye’de Getiri Peşinde Koşma stratejisi izlediklerini ortaya koymaktadır.

Asimetrik nedensellik testinde; NYSA’daki negatif şoklar ile BIST100 endeksindeki pozitif şoklar arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. BIST100’deki artışlar karşısında NYSA’da yaşanan azalma; Türkiye’de yabancı yatırımcıların Portföy Yeniden Dengeleme stratejisi izlediklerini göstermektedir. Döviz kurundaki azaltıcı şoklar ile BIST100 endeksindeki artış şokları arasında tespit edilen karşılıklı nedensellik ilişkileri ve BIST100 endeksindeki azalış şokları ile döviz kurundaki artış şoku arasında belirlenen nedensellik ilişkisi, Türkiye finansal piyasalarında döviz ile borsanın birbirinin ikamesi yatırım araçları olduğunu göstermektedir. BIST100’deki azalışlardan NYSA artışlarındaki artışlara doğru tespit edilen nedensellik ilişkisi, yabancı yatırımcıların Türk finansal varlıkları düşük fiyatlı olduğunda bunları alarak, bir tür spekülasyon yaptıklarını göstermektedir. Pozitif döviz kuru şokundan negatif NYSA şoklarına doğru olan nedensellik ilişkisi ise Türkiye’de kurların artmasının, yabancı yatırımcılar tarafından bir finansal risk unsuru olarak algılandığını ve borsaya yönelik yabancıların yatırımlarını azalttıklarını ima etmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak; özellikle uzun bir zaman dönemini kapsayan çalışmalarda yapısal kırılmalı analiz yöntemlerinin kullanılmasının ve elde edilen yapısal kırılma tarihlerinin gölge değişkenler yardımıyla regresyon analizlerine dahil edilmesinin gerekli olduğu ifade edilmelidir. İkinci olarak da sadece serilerin normal (bütün) halleriyle yapılan analizlerle yetinilmeyip, seriler arasındaki saklı ilişkileri de ortaya çıkartabilmek için simetrik ve asimetrik analizlerin de yapılmasında yarar vardır. Bu noktalarda çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın ekonomik bulgularına dayanarak; borsaya yönelik yabancı sermaye hareketlerinin borsa ve döviz kurları üzerinde kısa dönemli etkilerinin daha fazla olduğu, borsanın yükseldiği dönemlerde daha fazla yabancı yatırımcı geldiği (yani yabancı yatırımcıların Getiri Peşinde Koşma stratejisi izledikleri), bununla birlikte BIST100 endeksi aşırı derecede arttığında yabancıların bir miktar kâr realizasyonu yaparak, portföylerini yeniden dengelemeyi tercih ettikleri ifade edilebilir. Bu noktada yerli yatırımcıların da kararlarını verirken,

yabancı yatırımcıları örnek alabilecekleri, ancak oluşabilecek eşanlı kitlesel hareketlerin hem Borsa İstanbul'a hem de Türkiye ekonomisine zarar verebileceği akıldan çıkartılmamalıdır. Bu noktada Borsa İstanbul yönetimi tarafından otomatik stabilizatörler geliştirilmesi, kitlesel hareketlerin yabancı yatırımcıyı korkutmadan frenlenmesi yararlı olacaktır. Yabancı yatırımcıların ülkeden hızlı çıkışlarını önleyebilmek için Tobin Vergisi türü uygulama seçenekleri var olsa da Meksika ve Arjantin gibi ülke deneyimleri, bu tür uygulamaların yabancı yatırımcıyı ülkeden kalıcı olarak uzaklaştırabildiğini gösterdiği için Türkiye açısından çok önerilmemektedir. Bunun yerine yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanacak yasal ve hukuki korumalarla, Borsa İstanbul'da daha fazla ve uzun pozisyonlar almalarının sağlanması, Türkiye'deki finansal piyasaların genişliğinin ve derinliğinin artırılmasında, firmaların yatırımları için ek kaynak yaratmasının kolaylaştırılmasında, ülkenin döviz açığının ve yurtiçi tasarruf açığının kapatılmasında daha yararlı olabilecektir.

Sonraki çalışmalarda; bu verilerin haftalık hallerine ulaşılabilirse daha detaylı sonuçlar elde edilebileceği öngörülmektedir. Bu noktada gerek Borsa İstanbul'un gerekse Merkezi Kayıt Kurumu ve Kamuoyunu Aydınlatma Platformunun daha düzenli ve frekansı yüksek serileri tutmaları ve yayınlamaları yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abiad, A. & Mody, A. (2005). Financial reform: What shakes it? What shapes it?. *American Economic Review*, 95(1), 66-88.
- Agbloyor, E. K., Abor, J. Y., Adjasi, C. K. D.& Yawson, A. (2014). Private capital flows and economic growth in Africa: The role of domestic financial markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 30, 137-152.
- Albulescu, C. T. (2015). Do foreign direct and portfolio investments affect long-term economic growth in central and eastern europe? *Procedia Economics and Finance*, 3, 507-512.
- Andriansyah, A.,& Messinis, G. (2019). Stock prices, exchange rates and portfolio equity flows: A Toda Yamamoto panel causality test. *MPRA Paper*, No. 97992, University Library of Munich.
- Bakardzhieva, D., Naceur, S.B.,& Kamar, B. (2010). The impact of capital and foreign exchange flows on the competitiveness of developing countries. *IMF Working Paper*, No. WP/10/154.

- Baltagi, B. H., Demetriades, P. O., & Law, S. H. (2007). Financial development, openness and institutions: Evidence from panel data. *World Economy and Finance, Economic and Social Research Council, Working Paper*, No. 0022.
- Baydaş, Y. & Polat, M. (2018). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının borsa İstanbul'a etkisinin belirlenmesi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 37-46.
- Borsa Gündem (2021). *Yabancı İşlemleri Sektör Bazında*. <https://www.borsagundem.com/yazarlar/yabancilarin-son-gozde-sektorleri-ve-hisseleri-neler-yazisi/1442424>, Erişim tarihi: 10.04.2021
- Caporale, G. M., Ali, M. F., Spagnolo, F. Spagnolo, N. (2017). International portfolio flows and exchange rate volatility in emerging Asian Markets. *Journal of International Money and Finance*, 76, 1-15.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D. & Perron, P. (2009). GLS-based unit root tests with multiple structural breaks under both the null and the alternative hypotheses. *Econometric Theory*, 25, 1754–1792.
- Combes, J. L., Kinda, P., & Plane, T. (2011). Capital flows, exchange rate flexibility, and the real exchange rate. *IMF Working Paper*, 11(9).
- Curcuro, S. E., Thomas, C. P., Warnock, F. E., & Wongswan, J. (2014). Uncovered equity parity and rebalancing in international portfolios. *Board of Governors of the Federal Reserve System, International Finance Discussion Papers*, No. 1103.
- Çiçek, M. & Öztürk, F. (2007). Yabancı hisse senedi yatırımcıları Türkiye'de döviz kuru volatilitelerini şiddetlendiriyor mu? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(4), 83-107.
- Dahlquist, M., & Robertsson, G. (2004). A note on foreigners' trading and price effects across firms. *Journal of Banking and Finance*, 8, 615-632.
- Emir, M., & Kutlu, M. (2015). Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları volatilitesi arasında nedensellik ilişkisi. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 8(15), 269-277.
- Erkan, N. (2005). Finansal Bütünleşme. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*, No. 936.
- Erlat, H. (1983). On causality tests. *METU Studies in Development*, 10(1), 65-96.

- Evans, K. (2002). Foreign portfolio and direct investment. *OECD Global Forum on International Investment Attracting Foreign Direct Investment for Development*, Shanghai, 5-6 December.
- EVDS (2021a). *Piyasa Verileri; BIST Endeksi ve Günlük İşlem Hacmi (iş günü)*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim: 10.04.2021
- EVDS (2021b). *Kurlar; Kurlar - Döviz Kurları (Günlük)*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim: 10.04.2021
- Finnet (2021a). *Aylar İtibari ile Yabancı Yatırımcıların İşlemleri (Tüm Hisseler)* <https://www.finnet.com.tr/f2000/yabanci/AylikIslemSeyri.aspx>, Erişim: 10.04.2021
- Finnet (2021b). *Yıllar İtibari ile Yabancı Yatırımcıların İşlemleri (Tüm Hisseler)*, <https://www.finnet.com.tr/f2000/yabanci/YillikIslemSeyri.aspx>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- French, J. J. (2011). The dynamic interaction between foreign equity flows and returns: Evidence from the Johannesburg stock exchange. *The International Journal of Business and Finance Research*, 5(4), 45-56.
- Gelman, M., Jochem, A., Reitz, S. & Taylor, M. P. (2014). Real financial market exchange rates and capital flows. *Kiel Institute for the World Economy, Working Paper*, (1945).
- Granger, C. & Yoon, G. (2002). Hidden Cointegration. *Royal Economic Society Annual Conference*, 29 August 2002, (92).
- Grossman, S. J. (1977). A characterization of the optimality of equilibrium in incomplete markets. *Journal of Economic Theory*, (15), 1-15.
- Güriş, S., Çağlayan Akay, E. & Güriş, B. (2020). *R ile Temel Ekonometri*. DER Yayınları.
- Gyntelberg, J., Loretan, M. & Subhanij, T. (2015). Private information, capital flows and exchange rates. *SNB (Swiss National Bank) Working Papers*, 12.
- Hacker, R. S. & Hatemi-J, A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: Theory and application in finance. *Journal of Economic Studies*, 39(2), 144-160.
- Hamilton, J. D. (1994). *Time Series Analysis*. Princeton University Press.

- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Hau, H. & Rey, H. (2004). Can portfolio rebalancing explain the dynamics of equity returns, equity flows and exchange rates? *American Economic Review*, 94(2), 126-133.
- Karahan, Ö. & İpek, E. (2013). Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye akımlarının hacim ve kompozisyonundaki gelişmeler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (1), 299-316.
- Kaymak, H. (2019). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi? *Maliye Dergisi*, (149), 74-104.
- Kim, S. & Yang, D. Y. (2008). The impact of capital inflows on emerging East Asian Economies: Is too much money chasing too little good? *Asean Development Bank, Office of Regional Economic Integration, Working Paper Series*, No. 15.
- Kodongo, C. O. (2011). *Foreign Exchange Risk and the Flow of International Portfolio Capital: Evidence from Africa's Capital Markets*. Dissertation of Doctor of Philosophy in School of Business Administration University of the Witwatersrand, Johannesburg.
- Kohli, R. (2001). Capital Flows and their Macroeconomic Effects in India. *Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper*, No. 64
- Loncan, T. R. & Caldeira, J. F. (2015). Foreign portfolio capital flows and stock returns: A study of Brazilian listed firms. *Estudos Econômicos (São Paulo)*, 45(4), 859-895.
- Maki, D. (2012). Tests for Cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Mendozaa, E. G. & Quadrini, V. (2010). Financial globalization, financial crises and contagion. *Journal of Monetary Economics*, 57(1), 24-39.
- MKK (2021). *Uyruk Bazında Yatırımcı Sayıları*. Merkezi kayıt kurumu. <https://www.vap.org.tr/Yatirimci-Istatistikleri/Sayfalar/Uyruk-Bazinda-Yatirimci-Sayilari.aspx>, Erişim tarihi: 10.04.2021
- Özcan, A. (2018). *Yabancı Portföy Yatırımlarının Borsa İstanbul'a (Bist) – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Etkisi: 2005-2015 Dönemi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

- Özer, A. M. (2012). *Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi ve Yatırım - Tasarruf Üzerine Etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica*, (60), 119-143.
- Phillips, P. C. B.& Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *Review of Economics Studies*, (57), 99-125.
- Pruski, J. & Szpunar, P. (2008). Capital flows and their implications for monetary and financial stability: The experience of Poland. *Financial Globalisation and Emerging Market Capital Flows*, (44), 403-421.
- Rujiravanich, N. (2015). *The foreign Portfolio Investment Flows, Stock Prices and Exchange Rate before and after the Global Financial Crisis: A Comparative Study between Korea and Thailand*. PhD Thesis School of Development Economics National Institute of development Administration.
- Schmukler, S. L. (2004). Financial globalization: Gain and pain for developing countries. *Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review*, 89(Q2), 39-66.
- Stock, J. H.& Watson, M. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, (61), 783-820.
- Syzdykova Oralbaykızı, A. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Orta Asya Ülkeleri örneği. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 5(1), 291-307.
- Tarı, R. (2012). *Ekonometri*. (8. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Umutlu, M., Akdeniz, L.& Altay-Salih, A. (2013). Foreign equity trading and average stock-return volatility. *The World Economy*, 36(9),1209-1228.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2021). *Ekonometri Stata Uygulamalı*. Beta Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In the study, the effects of net foreign capital investments in general and net investments in the stock market in particular have been examined. It is known that foreign investment improves investments and thus employment and income increases in economies such as Turkey, where the savings level is low. The specific effects of this situation on the stock market can also act as an incentive for domestic investors by creating positive effects on the stock market if net investments give a positive balance. In this context, net foreign capital investments and stock market relations were discussed with the help of structural break tests and a currency basket was added as a control variable. Methods have been widely used in econometric estimations recently, and it has been determined that foreign capital movements towards the stock market have more short-term effects on the stock market and exchange rates, more foreign investors come during the periods when the stock market rises (that is, foreign investors follow the Return Pursuit strategy). The aim of this study is to examine the effects of net foreign capital purchases (NYSA) on BIST100 and exchange rates (DKUR).

Method: In this study, the effects of net foreign capital purchases (NYSA) on BIST100 and exchange rates (DKUR) were examined by structural break tests and FMOL, DOLS and CCR methods.

Findings: According to the findings; NYSA increases BIST100 in the short term. DKUR and BIST100 interact positively in the long run. BIST100 affects DKUR negatively in the short term. The hidden relationships between the series were investigated with the Bootstrap Causality Test, and one-way causality was found from NYSA and BIST100 to DKUR. In the symmetric causality test; Mutual causality relationships were determined between $NYSA^{+}$ and $BIST100^{+}$ and between $DKUR^{+}$ and $BIST100^{+}$. In the asymmetric causality test; Unidirectional causality relationships were found between $NYSA^{-}$ and $BIST100^{+}$, from $BIST100^{-}$ to $NYSA^{+}$, and from $DKUR^{+}$ to $NYSA^{-}$.

Conclusion and Discussion: According to the general result of these analyzes; While net foreign capital purchases did not affect the BIST100 index statistically in the long term, it increased it in the short term (this result is consistent with the findings of the studies of Kim and Yang (2008); French (2011); Loncan and Caldeira (2015); Rujiravanich (2015) in the literature)) did not significantly affect the exchange rate. It is considered that the reason for this situation is the low amount of foreign capital coming to Turkey, and some of the foreign investors leaving the Stock Exchange, as observed in March 2021, turned to the bond market and thus the foreign currency remained in the country. It has been determined that the exchange rate and BIST100 index are in a positive interaction

in the long run. In the short term, it has been observed that the BIST100 index has a negative effect on the exchange rate, which shows that foreign exchange and stocks are substitute (alternative) investment instruments in Turkey in the short term. Based on the findings obtained from this study; It should be stated that it is necessary to use structural break analysis methods, especially in studies covering a long time period, and to include the obtained structural break dates in regression analyzes with the help of shadow variables. Secondly, it is useful not only to analyze the series with their normal (whole) states, but also to perform symmetric and asymmetric analyzes in order to reveal the hidden relationships between the series. At these points, it is expected that the study will make important contributions to the literature.

Based on the economic findings of the study; When the short-term effects of foreign capital movements towards the stock market are greater on the stock market and exchange rates, more foreign investors come during the periods when the stock market rises (that is, foreign investors follow the Income Chasing strategy), however, when the BIST100 index increases excessively, foreigners make some profits, It can be stated that they prefer to rebalance their portfolios. At this point, it should be kept in mind that domestic investors can take foreign investors as an example while making their decisions, but simultaneous mass movements that may occur may harm both Borsa İstanbul and the Turkish economy. At this point, it would be beneficial to develop automatic stabilizers by Borsa İstanbul management and to prevent mass movements without scaring foreign investors. Although there are options to apply the Tobin Tax type in order to prevent the rapid exit of foreign investors from the country, it is not highly recommended for Turkey as the experiences of countries such as Mexico and Argentina show that such practices can permanently drive foreign investors away from the country. Instead, with legal and legal protections to be provided to domestic and foreign investors, enabling them to take more and longer positions in Borsa Istanbul, increasing the width and depth of the financial markets in Turkey, facilitating the creation of additional resources for companies' investments, closing the country's foreign exchange deficit and domestic savings deficit. may be more useful.

In subsequent studies; It is anticipated that more detailed results can be obtained if the weekly versions of these data are available. At this point, it would be beneficial for Borsa İstanbul, the Central Registry Agency and the Public Disclosure Platform to keep and publish more regular and high-frequency series.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55647>

Makale türü: Derleme makalesi		Article type: Review article
Geliş tarihi	27.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	20.01.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yazıcı, H. M. & Kaplan, B. (2022). Pazarlamada Deneysel Yaklaşım: Dünden Bugüne Gelişimi ve Genişleyen Etki Alanı Üzerine Bir İnceleme. *Journal of History School*, 56, 576-609.

PAZARLAMADA DENEYİMSEL YAKLAŞIM: DÜNDEN BUGÜNE GELİŞİMİ VE GENİŞLEYEN ETKİ ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Halil Murat YAZICI² & Burçin KAPLAN³

Öz

Son yıllarda tüketicilerin deneysel yönelimleri gitgide artmaya başlamış ve bu doğrultuda oluşturulan deneysel pazarlama uygulamaları da paralel şekilde artmıştır. Bu noktadan hareketle çalışmada öncelikle deneysel pazarlama ile ilgili temel kavramlar ele alınmış ve deneyim boyutlarında sunulan etkili uygulamalara yer verilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak, alan yazında yapılan çalışmaları derlemek, bu çalışmaların göze çarpan özelliklerini ve bulgularını sunmak, bütünsel anlamda bir değerlendirme yaparak deneyimlerin tüketici tutum ve davranışları üzerindeki güçlü etkilerinin yazındaki yansımalarını göstermek hedeflenmiştir. Üçüncü olarak, gelecekte farklı alanlarda yapılacak çalışmalar için, geçmiş uygulamaları karşılaştırma olanağı sağlayarak bir arada gösterebilecek geniş bir kaynak sunmak planlanmıştır. Bu çalışma deneysel pazarlamanın gelişmeye başladığı yıllardan günümüze 1982 ile 2021 yılları arasında yapılan çalışmaları inceleyen bir literatür sentezidir. Çalışmada, bir nitel araştırma yaklaşımı olarak, döküman incelemesi kullanılmıştır. Bulgular, deneysel pazarlama alanında yapılan çalışmalarda deneyim boyutlarının müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, marka bağlılığı, davranışsal niyetler değişkenleri üzerinde güçlü etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca son birkaç yılda yapılan çalışmalar da deneysel pazarlamanın yeşil davranış, yeşil tüketim, sürdürülebilir tüketim, iklim değişikliği

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2.yazar: %50.

² İşletme Doktora Programı, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, halilyazici@stu.aydin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5978-2811

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, burcinkaplan@aydin.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4967-8405

kavramları ile birlikte ele alındığını ve kendine yeni uygulama alanları açtığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Deneyim, Deneyimsel Pazarlama, Tüketici Deneyimi, Literatür İncelemesi

Experiential Approach in Marketing: A Review on It's Development and Expanding Impact from Past to Present

Abstract

In recent years, the experiential orientation of consumers has started to increase. The experiential marketing practices created in this direction have increased in parallel. In this study, first, the main concepts of experiential marketing were discussed. The study aimed to include efficient applications presented in the dimensions of experience. Secondly, the studies in the literature were compiled to see the salient features and findings to have a holistic review. This part showed the reflections of the effects of experiences on consumer attitudes and behaviors in the literature. Thirdly, this review planned to provide a wide range of resources for future studies in different areas by providing the opportunity to compare past practices and show them together. This study is a literature synthesis examining the studies conducted between 1982 and 2021 in the literature of experiential marketing from the first years of its existence to the present. In the study, document review method as a qualitative research approach was used. The findings show that the experience dimensions have significant effects on the variables of customer satisfaction, customer loyalty, brand loyalty, and behavioral intentions in studies conducted in experiential marketing. In addition, studies conducted in the last few years show that experiential marketing is handled together with the concepts of green behavior, green consumption, sustainable consumption, and climate change, and it opens up new application areas for itself.

Keywords: Experience, Experiential Marketing, Consumer Experience, Literature Review

GİRİŞ

Küresel anlamda yaşanan gelişmeler tüketici istek ve ihtiyaçlarında belirgin değişikliklere yol açmıştır. Tüketicilerin rasyonel karar vericiler olarak kabul edildiği geleneksel pazarlama anlayışı günümüz tüketicisinin benzersiz deneyim taleplerini karşılamada yetersiz kalmış ve yerini post modern pazarlama uygulamalarına bırakmıştır (Cova, 1997, s.309). Deneyim kavramı Pine ve Gilmore tarafından yeni bir ekonomik olgu olarak ele alınmış ve baştan sona planlanan ve tasarlanan yeni önerileri ve teklifler olarak ifade edilmiştir (Pine ve Gilmore, 2012, s.29-31). Sonrasında ise Bernd Schmitt deneyimsel pazarlama

kavramını ilk olarak ortaya atmış ve bu yeni pazarlama stratejisinin birçok alanda tüketicilerin tutum ve davranışları üzerinde etkileri olacağını öne sürmüştür (Schmitt, 1999, s.63).

Deneyim belli uyarıların etkisi sonucu duygusal, ruhsal, entelektüel ve fiziksel boyutlarda tüketicilerin yaşadığı unutulmaz durumlar olarak ifade edilmektedir (Atasoy, 2019, s.11). Tüketiciler açısından akılda kalıcı deneyim yaşamının önemi her geçen artmakta ve bu sebeple pazarlama alanında zenginleştirilmiş deneyimler tasarlanmaya çalışılmaktadır. Tüketicilerin yaşadıkları deneyimler ilerleyen zamanda kendileri için genel değerlendirme ve tutuma dönüşebilmektedir (Kotler, 2003, s.61-62). Pazarlama uygulamacıları tarafından tasarlanan etkin deneyimler tüketicilerin hem aklına ve mantığına hem de duygularına hitap ederek uzun yıllar unutamayacağı hatıralara dönüşmekte ve sonucunda tüketicilerin ilgi ve tercihleri değişerek yaşamlarında dönüşümler meydana gelebilmektedir (Yuan ve Wu, 2008, s.388)

Deneyim kavramı bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte tüketiciler açısından oldukça önemli bir kavram haline gelmiştir. Deneyimsel pazarlamanın tüketici tutum ve davranışları üzerinde güçlü etkileri olduğu bugüne kadar yapılan çalışmalarla tespit edilse de bu çalışmalar daha çok marka-müşteri ekseninde ele alınmıştır (Tsaour vd., 2007; Yuan ve Wu, 2008; Magnati vd., 2012; Lee ve Chang, 2012; Nigam, 2012; Nadiri ve Günay, 2013) Son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında ise deneyimsel pazarlamanın sorumlu tüketici davranışlarının açıklanması gibi çalışmalara da konu olduğu ve uygulama alanının genişletilmek istendiği görülmektedir (Tao, 2014; Shobeiri vd., 2016; Weber vd., 2021; Kazmi, 2021). Alanda yapılan öncü ve son çalışmalar bütüncül olarak değerlendirildiğinde deneyimsel pazarlamanın etki alanının çok geniş olduğunu, her geçen gün farklı konularda ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bu gelişmelerin kavramı ortaya atan yazarların ilk yıllardaki ifadelerini desteklemekte ve deneyimsel pazarlamanın her yerde kullanılabileceğini göstermektedir.

Modern tüketicinin deneyimsel yönelimleri ve deneyimsel pazarlamanın genişleyen etki alanı bu çalışmanın konusuna yön vermiştir. Buradan hareketle çalışmanın amacı deneyimsel pazarlama alanındaki temel kavramları ele almak, alan yazında konuyla ilgili geçmişte yapılan çalışmalarını derlemek, çalışmalarını bütünsel anlamda değerlendirerek deneyimsel pazarlama uygulamalarının tüketicilerin tutum, davranış ve yaşam tarzları üzerindeki etkilerini göstermek ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bir literatür özeti sunmaktır. Çalışmada deneyim kavramı ve deneyimsel pazarlama kavramı ele alınacak, bu kavramların

pazarlama literatüründeki yerinden bahsedilecek ve sonrasında alanda yapılan öncü ve son çalışmalar ele incelenecektir.

Kavramsal Çerçeve

Deneyim Kavramı ve Önemi

Deneyim kavramı farklı yazarlar tarafından farklı şekilde ifade edilse de temel olarak insanın iç ve dış dünyasında elde ettiği bilgiler sonucu hissettiği öznel duygu durumları olarak tanımlanmaktadır (Beeho ve Prentice, 1997). Deneyimler, tüketicinin bulunduğu ortamdaki çeşitli uyarıcılar tarafından tetiklenen belli duyguları, duyuları, bilişsel ve davranışsal tepkileri içeren ve zaman içerisinde genelleşen tutum ve değerlendirmelere dönüşebilen olaylardır (Atasoy, 2019, s.11).

Deneyim ekonomisi bakış açısıyla deneyim, işletmeler tarafından tüketicilere sunulmak üzere metalden, mallardan ve hizmetlerden farklı olarak tasarlanan yeni ekonomik sunulardır. Stratejik bakış açısıyla tüketicilerin ilgisini çekmek için tasarlanan hizmetlerin sahne, malların dekor ve aksesuar ele alan, duygulara hitap eden ve hafızalarda yer edinen yaşantılar olarak ifade edilmektedir (Pine ve Gilmore, 1999, s.45). Deneyimsel pazarlama açısından deneyim ise, yaşanan, maruz kalınan ve karşılaşılan olaylar sonucunda ortaya çıkan kişiye özgü ve özel durumlar olarak açıklanmıştır (Deligöz, 2016, s.8).

Deneyim kavramının teorik kökenleri davranış bilimlerinde birden çok uzmanlık alanına kadar uzanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde önemli konular içerisinde yer alan deneyim kavramı, yeni araştırma konularının ortaya çıkmasına neden olarak araştırmacılara da yeni çalışma alanları açmıştır (Walls vd., 2011, s.10-12). Tablo 1'de deneyim kavramının tarihsel süreç içerisinde hangi konularda yer aldığı gösterilmiştir.

Pazarlama alanından önce felsefe ve psikoloji alanlarında farklı açılardan incelenen deneyim kavramı ilk olarak Holbrook ve Hirschman tarafından 1980'lerin ortalarında ortaya konulmuştur. Kavramın tüketiciler açısından önemini vurgulamak amacıyla tüketimin sadece mantıksal kararlar çerçevesinde ele alınmasının yetersiz olduğunu, tüketici tercihlerinde duygu, eğlence ve hayal gücünün de yer aldığını ve deneyimsel yaklaşımın tamamlayıcı bir unsur olduğunu ifade etmişlerdir (Holbrook ve Hirschman, 1982, s.132).

Tablo 1.

Deneyim Sözlüğü Tarihsel Değişimi

Yazarlar	Yıllar	Deneyim Kavramı
Maslow	1964	Zirve deneyimi
Holbrook, Hirschman	1982	Deneyimsel yönler
Kolb	1984	Deneyimsel öğrenme
Csikszentmihalyi	1990	Akış deneyimi
Arnould, Price	1993	Sıra dışı deneyim
Carbone, Haeckel	1994	Müşteri deneyimi mühendisliği
Pine, Gilmore	1998	Deneyim ekonomisi
Schmitt	1999	Deneyimsel pazarlama
Pine, Gilmore	1999	Deneyimsel değer
Poulsson, Kale	2004	Ticari deneyim
Boswijk, Thijssen, Peelen	2005	Anlam deneyimi
Tarssanen, Kylänen	2007	Deneyim piramidi, kişisel değişim
Norton, Norton	2007	Deneyimsel oyun terapisi
Brakus v.d	2009	Marka deneyimi
Schmitt	2011	Deneyim pazarlaması
Butny	2012	Çok yönlü deneyim
Court	2013	Din deneyimi
Hamzah v.d	2014	Kurumsal marka deneyimi
Jokinen	2015	Duygusal kullanıcı deneyimi
Gupta	2016	Müşteri deneyimi kalite ölçeği
Pencarelli, Forlani	2017	Deneyim mantığı
Wienker, Krömker	2018	Deneyim haritaları
Lackéus, Sävetun	2019	Deneyimsel girişimcilik eğitimi
Gomez-Suarez, Yagüe, Garcia-Gumiel	2019	Deneyimsel pazarlama oryantasyon yönetimi
Flacandji, Frey	2020	Alışveriş deneyimi hafıza ölçeği
Lee, Peng	2021	Yeşil deneyimsel pazarlama

Kaynak: Yazarlar tarafından Same ve Larimo, 2012, s.481 “Deneyim Sözlüğü” tablosu güncellenerek oluşturulmuştur.

Deneyim kavramı pazarlamanın tarihsel süreci içerisinde yeni bir ekonomik çıktı olarak ilk defa Pine ve Gilmore tarafından ortaya atılmıştır (Pine ve Gilmore, 1998, s.29-31). Deneyimler işletmelere ürün ve hizmetlerini zenginleştirebilmeleri için olanak sağlamış ve tüketicilerde iyi hisler oluşturarak onlarla duygusal bağlar kurmaya yaramıştır (Deligöz, 2016, s.8). Ortaya atıldığı

zamandan şimdiye kadar birçok alanda uygulama alanı bulabilen bu kavram tüketicilerin zihninde yer edinen ve onları duygusal olarak da etkileyen olaylar olarak önem kazanmıştır.

Deneyim kavramının pazarlama alanında temelleri deneyim ekonomisine dayansa da kavramın pazarlama alanında yaygın olarak kullanılması deneyimsel pazarlama anlayışının ortaya atılmasıyla başlamıştır. Deneyimsel pazarlama kavramını ortaya atan Bernd Schmitt (1999, s.17) tüketicilerin rasyonel karar verici ve fayda odaklı bir varlık olarak değerlendirildiği dar kapsamlı bakış açısını değiştirerek onların duygularına göre karar veren bireylere dönüştüğünü belirtmiş ve tüketicilerin hafızalarında yer edinen unutulmaz anıların yaşadıkları olumlu deneyimler sonucunda sağlanabileceğini vurgulamıştır (Kabadayı ve Alan, 2014, s.204).

Deneyim kavramı ortaya atıldığı süreçten günümüze kadar pazarlama anlayışına yön vermiş ve bu yeni kavram ile çeşitli işletme, kurum ve kuruluşlar kendi ürün ve hizmetlerine karşı tüketicilerin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileme çabaları içerisinde yer almışlardır. Kavram ilk olarak yaygın şekilde turizm alanında ilgi görse de günümüzde çok geniş uygulama alanı bulmuş ve sadece satın alınan ürün ve hizmetlere yönelik tutum ve davranışları etkilemekle sınırlı kalmamıştır. Günümüzde yaşatılan deneyimler aracılığıyla tüketicilerin toplumsal meselelerde bile tutum ve davranışları yönlendirilmeye çalışılmaktadır (Shobeiri vd., 2016, s.121). Öyle ki kavramı ortaya atan yazarların gelecekteki trendin artık tüketici hayatlarını dönüştürecek yönde deneyimler olacağını ifade etmeleri de bu bakış açısını desteklemektedir (Pine, 2012).

Deneyimsel Pazarlama

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte tüketim anlayışı değişmiş ve deneyim kavramı tüketiciler açısından önemli bir hale gelmiştir. Modern tüketicinin istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek için ise farklılaşma ihtiyacı ortaya çıkmış ve yeni bir pazarlama stratejisine ihtiyaç duyulmuştur. Teknoloji ve medya gibi potansiyeli yüksek pazarlama araçları ortaya çıkmış ve bunun ışığında işletmeler tüketici gözünde farklılaşabilmek için ürün ve hizmetlerini deneyimlerle zenginleştirmeye başlamışlardır (Çavuşoğlu ve Durmaz, 2020, s.60).

Deneyimsel pazarlama, malların ve hizmetlerin deneyim yoluyla tüketiciye sunulmasını ve müşterinin duygusal açıdan da sürece dahil edilmesini amaçlar (Smilansky, 2009, s.5). Etkili şekilde tasarlanmış deneyimler tüketicilerin dikkatini çeker, duygularına hitap eder ve unutulmaz birer anı haline gelirler (Hoch, 2002, s.449). Deneyimsel pazarlama geleneksel pazarlamadan

farklı olarak tüketiciler ile duygusal bağlar oluşturarak müşteri tatminine odaklanır (McCole, 2004, s.532). Tüketici tercihlerinin belirlenmesinde deneyimler içerisinde yer alan duygusal ve duygusal unsurlar sebebiyle mal ve hizmetlerin özelliklerinden daha fazla etkili olmaktadır (Zaltman, 2003, s.2). Lee vd. (2011, s.1117) deneysel pazarlama için insanların hafızalarında yer edinen unutulmaz anılar şeklinde tanımlama yapmışlardır.

Deneysel pazarlama anlayışını ortaya atan yazarlar, deneyim odaklı bu yeni stratejinin geleneksel pazarlama stratejilerinden çok farklı olduğunu ifade etmiş ve sağlıklı karşılaştırma yapılmasına olanak sağlamak için her iki anlayışı da detaylı şekilde açıklamışlardır. Geleneksel pazarlama uygulamalarında mal ve hizmetlerin fonksiyonel özelliklerine ve faydalarına odaklanan sınırlı bakış açısından farklı olarak deneysel pazarlama, deneyimleri merkeze alarak duygusal yönelimleri de barındıran bütüncül bir pazarlama yaklaşımını ifade etmektedir (Hauser, 2007, s.22). Deneysel pazarlamayı önceki geleneksel bakış açısından ayıran kilit unsurun da tüketicilerle kurulan duygusal bağlar olduğu ifade edilmektedir (McCole, 2004, s.532).

Geleneksel pazarlama rekabetin sadece ürün ve hizmetler üzerinden tanımlandığı ve markaların bu doğrultuda birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştığı bir anlayış olarak kendini gösterirken deneysel pazarlama anlayışı bundan farklı olarak tüketicilerin duygularına da hitap ederek onları düşünmeye sevk eden, kalplerine dokunan, alternatif yaşam biçimlerine yönlendiren deneyimlerin sahnelenmesini ifade etmektedir (Grundey, 2008, s.142; Dirsehan, 2010, s.22-25).

Geleneksel pazarlamaya ilişkin dört temel özellik; ürün kategorileri ve rekabeti dar şekilde tanımlamak, fonksiyonel özellik ve faydalara odaklanmak, müşterileri rasyonel karar verici olarak değerlendirmek ve son olarak yöntem belirlemede analitik, kantitatif ve nitel yöntemleri tercih etmek olarak açıklanmıştır. Geleneksel anlayışta tüketicilerin satın alma kararını verirken ürün özelliği ve fonksiyonel faydalarını değerlendirerek kendileri için en çok fayda sağlayan seçeneği tercih ettikleri ifade edilmektedir. Bu anlayışta rekabet belirli kategoriler içerisinde sınırlı kalırken farklı kategoriler arası rekabet olasılığı değerlendirmeye alınmamaktadır. Müşterilerin ise bu süreçte bilgi toplayarak alternatifler arasında en doğru seçimi yapan rasyonel karar vericiler olarak görüldüğü, satın alma davranışı sergilerken duygularına göre de kararlar verebileceği göz ardı edilmektedir (Kabadayı ve Alan, 2014, s.210).

Deneysel pazarlama anlayışı ise müşteri deneyimine odaklanan, tüketimi bütünsel bir deneyim süreci olarak ele alan, müşterileri hem duygusal hem de rasyonel karar veren varlıklar olarak gören, eklektik araştırma

yöntemlerini ve metotlarını kullanan bir anlayış olarak tanımlanmıştır. Ortaya atılan bu yeni pazarlama anlayışı fonksiyonel özellikler ve faydalar sunmanın ötesinde farklı boyutlarda tasarlanan deneyimlerle müşterilere değer sunmaktadır. Tüketicilerin deneyimi yaşadıkları süreç içerisinde ne hissettiğine odaklanarak tüketim kavramını bir bütün olarak ele almaktadır. Tüketim kavramının eğlence ve fantezi eksenine kayarak karar verme sürecinde duyguların da belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Deneyimsel pazarlama içerisinde araştırmalar tek bir yönetime bağımlı kalmadan çeşitli yöntemlerin kombine edilmesi ile gerçekleştirilebilmektedir (Maghnati vd., 2012, s.170).

Tablo 2.

Geleneksel Pazarlama ve Deneyimsel Pazarlama Anlayışının Karşılaştırılması

Geleneksel Pazarlama	Deneyimsel Pazarlama
Fonksiyonel özellik ve faydalara odaklanır.	Müşteri deneyimine odaklanır.
Ürün kategorileri ve rekabet dar şekilde tanımlanmıştır.	Tüketim bütüncül bir deneyim olarak ele alınır.
Tüketiciler rasyonel karar verici olarak değerlendirilmektedir.	Tüketiciler hem rasyonel hem de duygusaldır.
Analitik, sözel ve nicel yöntemler kullanılmaktadır.	Eklektik yöntemler kullanılmaktadır.

Kaynak: Arora ve Chatterjee, 2017, s.21.

Deneyimsel pazarlama anlayışı tüketimi bir bütün deneyim olarak gören ve tüketicilerin hem rasyonel hem de duygusal karar vericiler olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda stratejinin ana noktası ise tüketiciler ile çoklu düzeyde ilişkiler kurmak olmaktadır. Bu amaçla Schmitt (1999, s.63) Stratejik Deneyim Modülleri (SEMs) olarak isimlendirdiği deneyimleri 5 farklı boyutta duygusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyimler olarak açıklamıştır.

Tablo 3.

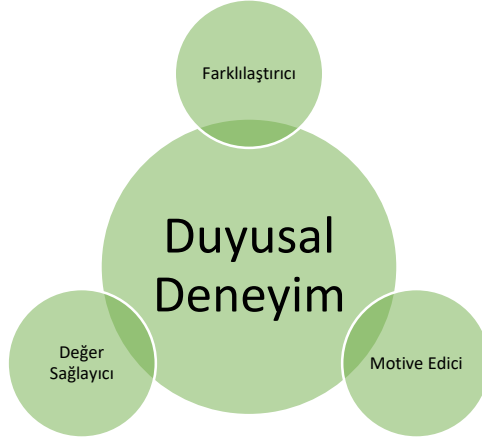
Stratejik Deneyim Modülleri

Modül	Deneyim İçeriği
Duyusal Deneyim Boyutu	Duyulara hitap etmeye yönelik deneyimler.
Duygusal Deneyim Boyutu	Ruh haline ve hislere yönelik deneyimler.
Düşünsel Deneyim Boyutu	Bilişsel fonksiyonlar ve yaratıcılığa yönelik deneyimler.
Davranışsal Deneyim Boyutu	Yaşam tarzı ve davranışlara yönelik deneyimler.
İlişkisel Deneyim Boyutu	Sosyal ve kültürel gruplara yönelik deneyimler.

Kaynak: Nagasawa, 2008, s.314.

Duyusal deneyimler, beş duyu organımız olan görme, işitme, tatma, koku alma ve dokunma yoluyla duyulara hitap ederler. Marka ismi, renk tercihleri ve teşhir gibi farklılaşma sağlayan unsurlar tüketiciler açısından uyarıcı olabilmekte ve birer duyusal deneyim unsuru olarak ifade edilmektedir (Yaman ve Zerenler, 2018 s.89). Ürün ve hizmetleri farklılaştırmak, estetik unsurlarını kullanarak tüketicilerin gözünde değerli hale getirmek için duyusal deneyimler kullanılabilir (Berry vd., 2002, s.85). Asıl amaç tüketici tarafından algılanmak ve estetik açıdan farklılaşma olmakla birlikte uyarıcılar hiçbir zaman rahatsız edici düzeyde kullanılmamalıdır (Günay, 2008, s.66).

Kalyoncuoğlu (2018), duyusal deneyim uygulamalarının başarılı örneklerinde biri olan Starbucks kahve dükkanlarını şu şekilde açıklamıştır; Dışarıdan girildiği anda müthiş bir kahve kokusu ile karşılaşma ve sonrasında etkileyici görsellerle zenginleştirilmiş iç mekan tasarımı, doğru tonda çalan müziğin dinlendirici etkisi ve sunulan ürünlerdeki çeşitlilik ve kişiselleştirme olanağı ile tüm duyulara hitap eden bir deneyim olarak açıklamıştır (Kalyoncuoğlu, 2018, s.83-84; Starbucks Coffee, n.d.; Batur, 2018).

Şekil 1: Duyusal Deneyim Sahneleme Süreci (Schmitt, 1999. Experiential Marketing).

Duyusal deneyimler, tüketicilerin içsel duygularına hitap eder ve onlarda sevinç, mutluluk gibi pozitif duygular oluşturabilmek adına uygulanırlar. Bu noktada temel amaç olumlu duygular yaşatılarak tüketicilerle duygusal bağ kurmaktır (Mattila, 2001, s.74). Pazarlamacılar kendilerini tüketicilerin yerine koyarak onların duygularına nasıl hitap edebileceklerini düşünür ve hangi duyguların hangi tepkilerle sonuçlanacağını tahmin etmeye çalışırlar (Deligöz, 2016, s.40-41).

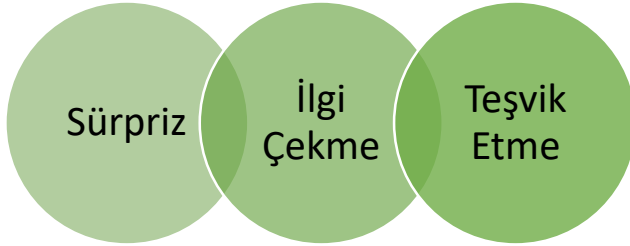
Tüketicilerin yaşadıkları deneyim sürecinde olumlu ve olumsuz birçok temel duygu durumu ortaya çıkabilmektedir ve bunun sonucunda farklı tepki ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu sebeple pazarlamacıları tüketicilerle ilgili tüm temas noktalarında deneyimleri olumlu hisler uyandıracak şekilde tasarlamalı, onlarla duygusal bağ kurmayı sağlamalıdır (Batı, 2017, s.118).

Duyusal deneyim uygulamalarını başarılı şekilde uygulayan Coca-Cola markası, müşterilere güçlü duygular yaşatabilmek ve psikolojik algılar oluşturabilmek adına yerel motifleri etkin bir şekilde kullanmaya çalışmakta ve bu amaçla ramazan aylarında yayınlanan reklamlarda Ramazan sofrası ve Ramazan pidesi gibi kültürel öğeleri kendi ürünleriyle aynı sahnede yer alacak şekilde sergilemektedir. Buradaki amaç müşteride duygusal yönden etkileyerek onlarla duygusal bağlar kurmaktır (McCann İstanbul, 2011; Yağcı, 2013; Coca-Cola, 2021).

Düşünsel deneyimler, tüketicilerin düşünsel yönlerini uyararak onları sorun çözme ve yaratıcı düşünmeye yönlendiren deneyimlerdir (Konuk, 2014,

s.42). Belli uyarıcıların aracılığıyla tüketicilerin işletme ve marka ile ilgili düşündürülmesi ve kendi farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmaktadır (Günay, 2008, s.66).

Güncel sosyal medya platformlarından biri olan Instagram uygulamasındaki sürdürülebilirlik ile ilgili paylaşımlar yapan bazı sayfalar düşünsel deneyim örneklerine güncel birer örnek olmaktadır. Sürdürülebilir Yaşam, Ben de Burdayım, Ruhun Doysun, Sürdürülebilir Yaşam Derneği gibi sosyal medya platformları “Küçük bir hareketle büyük bir dokunuş.”, “Gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakmak için.” şeklinde oluşturulan sloganlarla tüketicileri sürdürülebilir yaşam konusunda düşündürmeye ve problem çözme noktasında katkı sağlamaya yönlendirmektedir. Gerek sözlü gerek ise yazılı olarak sürdürülebilir kalkınma adına yapılan paylaşımlarda çevresel, sosyal ve ekonomik anlamda takipçilere bilgiler vererek onların dikkatini çekerken, yaptıkları etkinlikler ile de tüketicileri sürdürülebilir yaşam konusunda teşvik etmektedirler. Buradaki amaç sürdürülebilir yaşam konusunda tüketicilerin bireysel katkılarının önemini yaratıcı bir şekilde anlatarak onları tutum ve davranış ile ilgili düşündürmeye çalışmaktır (Sürdürülebilir Yaşam, b.t.; Ben de Burdayım, b.t.; Ruhun Doysun, b.t.; Sürdürülebilir Yaşam Derneği, b.t.).

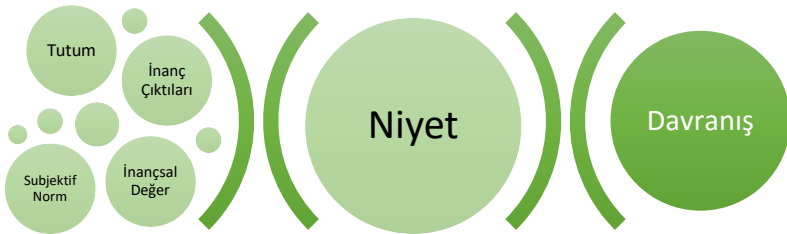

Şekil 2: Düşünsel Deneyim Süreci (Çavuşoğlu ve Durmaz, 2020. Deneyimsel Pazarlama ve Yeşil Davranış).

Davranışsal deneyimler, tüketicilerin davranışlarına, birbirleriyle etkileşimlerine ve yaşam tarzlarına yönelik deneyimlerdir. Bu deneyim türünde fiziksel anlamda tüketicilere sunulacak deneyimlerle alternatif yaşam şekilleri ve yollar sunularak yaşamlarının zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda tüketici açısından ilham kaynağı oluşturmak için genellikle sporcu ve aktör gibi toplumsal yaşamda rol model olabilecek kişiler sahne almaktadırlar (Tsaur vd., 2007, s.51).

Davranışsal deneyim türünde tüketicileri harekete geçirmek önemli bir unsur olarak ifade edilirken, onların başka insanlarla etkileşime girmesi ve yaşadıkları fiziksel deneyimler sonrasında belirli davranış değişikliklerinin yaratılması amaçlanır. Bu noktada etkileşim ortamı önem kazanmakta ve etkileşimde bulunan tarafların sosyal ve fiziksel davranışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Davranışların oluşmasında sosyal normlarla ilgili inanç çıktıları ile referans grupları da etken olabilmektedir (Dirsehan, 2010, s.57).

Sürdürülebilir turizm işletmeleri davranışsal deneyim açısından birer örnek teşkil edebilmektedir. Amsterdam'da Otel Droog, Meksika'daki Endemizo Otel ve Portekiz'deki Ecork Otel dünyada sürdürülebilirlik ile ilgili seçkin otellerinden başında gelirken Türkiye'de Narköy Ekolojik Otel ve Organik Tarım Çiftliği ülkedeki ilk sürdürülebilir turizm merkezi olarak öne çıkmaktadır (Droog Amsterdam, b.t.; Gee, 2016; Ecork Hotel Evora, b.t.; Nar Eğitim ve Danışmanlık Merkezi, b.t.) Otele gelen ziyaretçiler konaklama süresi boyunca doğayla iç içe zaman geçirerek organik ürünlerle hazırlanmış yemeklerin tadına bakma fırsatı bulurken bunun yanında otel içerisinde sürdürülebilir yaşamı destekleme adına birçok eğitim, aktivite ve söyleşiye katılma ve farklı kişilerle etkileşime geçme imkanı sağlayabiliyorlar. Bunlar içerisinde uzun yıllar emek harcanarak oluşturulan tohum bankasını ziyaret etmek, ekim-dikim ve süt sağma gibi aktivitelere katılmak, doğada rehber eşliğinde yürüyüşler yaparak tabiattaki yaşam dengesi konusunda bilgiler almak davranışsal deneyimler açısından etkili örnekler olarak dikkat çekiyor. Yaşatılan bu deneyimlerle tüketicilere alternatif yaşam tarzları sunmaya çalışan Narköy, ziyaretçileri farklı insanlarla etkileşime girme ve çevresel, sosyal ve ekonomik meselelerde toplumsal katkı sağlama noktasında harekete geçirmeyi başarabilmektedir (Ruhun Doysun, 2019; Kurtoglu, 2020; Çiçek, 2021).

Şekil 3: Düşünsel Deneyim Süreci (Schmitt, 1999. Experiential Marketing).

İlişkisel deneyimler, diğer deneyim boyutları olan duysal, duygusal, düşünsel ve davranışsal boyutları da kapsayan bütüncül bir deneyim boyutunu ifade etmektedir. Tüketicilerde kişisel duygular oluşturmayı sağlamaktan ziyade onların bir gruba ait olduklarını hissetmeleri amaçlanmaktadır. Kişinin mevcut durumundan ötede ulaşmak istediği ideal durumu ifade etmektedir (Dirsehan, 2010, s.62).

İlişkisel deneyimler tüketicilere sosyal bir statüye erişebilme olanağı sağlarlar. Aynı tercihlerde bulunan tüketiciler kendi içlerinde sosyal etkileşimlere girerken sosyal çevrelerini de geliştirme imkanı bulurlar. Bu durum da pazarlamacılara daha geniş bir kitlenin ürün ve hizmetlerini tercih etme olanağı sağlar (Chang vd., 2011, s.309).

İlişkisel deneyim türünde bilinen en önemli örneklerden bir tanesi dünyaca ünlü spor kulüplerinin mağazalarıdır. Çeşitli lisanlı ürünlerinin bulunduğu, elde ettiği başarılarla dair anıların paylaşıldığı, kulübün efsane sporcularının posterlerinin paylaşıldığı ve kulübe özel marşların çalındığı bu mağazalarda taraftarlar aidiyet duygusunu yüksek düzeyde yaşamakta ve kulüpler de bu özel deneyim sayesinde taraftarlarla özel bağlar kurabilmektedir (PSG, b.t., 2015; Juventus, b.t., 2019; FC Bayern München, b.t., 2020).

Stratejik deneyim modülleri her biri farklı amaca hizmet eden ve tüketicileri duysal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel açıdan harekete geçirmek amacıyla tasarlanan deneyimlerdir. Pazarlamacılar belirledikleri amaç ve hedefler doğrultusunda hangi deneyim türünü ne şekilde sergileyeceklerini ve tüketici duygularına nasıl hitap edeceklerini tespit etmelidirler. Bu noktada önemli olan, tüketicilerin istek ve ihtiyaçları karşılanırken bütüncül şekilde ve deneyimsel pazarlama anlayışına uygun olarak hareket edilmesidir (Kalyoncuoğlu, 2018, s.90-91).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Deneyimsel Pazarlama Alanındaki Temel Çalışmalar

Deneyimsel pazarlama konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde literatürde önemli teorik çalışmalar dikkat çekmektedir. Araştırmaya dayalı çalışmalara bakıldığında ise birçok alanda deneyimsel pazarlama ile tüketici tutum ve davranışları ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Kavramın ortaya atılmasıyla ilk olarak ortaya çıkan çalışmalar daha çok marka-müşteri ekseninde ürün ve hizmetlerle ilgili tüketicilerin algılarını etkileme amacıyla yapılan çalışmalar olarak dikkat çekmektedir.

Deneyim kavramı B. Joseph Pine II ve James H. Gilmore “Deneyim Ekonomisi” (1998) adlı kitapta yeni bir ekonomik sunu olarak ortaya atılmış ve ekonomik büyüme sağlanması, toplumsal refahın artması konularında tüketicilere deneyimler sunmanın büyük fırsatlar yarattığı belirtilmiştir. Deneyimsel pazarlama alanında yapılan en temel çalışma Bernd Schmitt tarafından “Experiential Marketing” (1999) adlı makale ve yine aynı isim ile yayınlanan kitapta (1999b) ortaya konulmuş ve aynı zamanda yeni bir model önerisi ortaya çıkmıştır. Yazarın Stratejik Deneyim Modülleri (SEMs) adını verdiği ve farklı boyutlardaki deneyimleri ölçmeye yönelik geliştirdiği ölçek, deneyimsel pazarlama alanında birçok araştırmacı tarafından kullanılmış ve yeni ölçeklerin gelişmesinde de öncü olmuştur (Brakus vd., 2009; Lin vd., 2009; Cleff vd., 2014; Kim vd., 2015).

Deneyimsel pazarlama alanındaki çalışmalar incelendiğinde araştırmaya dayalı önemli çalışmalar bulunmaktadır. Öne çıkan çalışmalardan bir tanesi Tsaur vd. (2007) tarafından Tayvan’da yer alan bir hayvanat bahçesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti sağlama ve davranışsal niyet oluşturma üzerindeki etkileri incelenmiş ve duysal deneyim boyutu öne çıkmakla birlikte deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Tayvan’da bir başka önemli çalışma Starbucks mağazalarında yapılmış ve deneyimsel pazarlama, deneyimsel değer ve müşteri memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Turizm sektörü ve konukseverlik çerçevesinde ele alınmak istenen çalışmada, duygusal ve düşünsel deneyimlerin işlevsel ve duygusal değerini ortaya çıkmasında etkili olduğu ve bu durumun da müşteri memnuniyeti oluşmasını sağladığı ifade edilmiştir (Yuan ve Wu, 2008).

Hindistan’da hızlı zincir restoranlarında yapılan bir başka çalışmada deneyimsel pazarlama ve deneyimsel değerini satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu ve hatta deneyimsel pazarlamanın hızlı servis zinciri restoranlarının gerçekleştirdiği satışlarda öncü unsur olduğu ifade edilmiştir (Nigam, 2012). Malezya’da akıllı cep telefonu endüstrisindeki kullanıcılar ile yapılan çalışmada deneyimsel pazarlama alt boyutlarının tümünün deneyimsel değer alt boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu ifade edilmiştir (Magnati vd., 2012). Lee ve Chang (2012) Tayvan’da şarap turistleri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında deneyimsel pazarlama uygulamalarının müşteri memnuniyeti ve sadakatini elde etmede önemli ölçüde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Nadiri ve Günay (2013) tarafından Gloria Jean’s mağazalarını ziyaret eden genç yaşta müşteriler ile gerçekleştirilen çalışmada, deneyimsel pazarlamanın düşünsel deneyim dışındaki tüm boyutlarının

deneyimsel değer, memnuniyet, ağızdan ağıza aktarım ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Deneyimsel pazarlama alanında yapılan farklı bir çalışma Tao (2014) tarafından ele alınmış ve çalışmada yaz eğitim kamplarındaki deneyimsel pazarlama uygulamalarının askeri eğilim üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada deneyimsel pazarlamanın yüksek düzeyde algılanan değere yol açtığı ve bu durumun da ulusal savunmayı destekleme, bölgesel askeri işe alma merkezlerini ziyaret etme ve arkadaşlara tavsiye etme gibi orduyla ilgili olumlu davranış niyetlerini tetiklediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Rajaobelina vd. (2020) tarafından lisans öğrencileri ile yapılan çalışmada deneyimsel pazarlama bakış açısı ile tasarlanan banka reklamlarının güvenilirlik üzerinde pozitif etkilerinin olduğu ve duygusal, duygusal ve düşünsel boyutların diğer deneyimsel pazarlama boyutlarına kıyasla daha yüksek derecede etki ettiği sonucuna varılmıştır. Altschwager vd. (2017) farklı ülkelerdeki şarap müşterileri ile gerçekleştirdiği çalışmada deneyimsel pazarlama modüllerinin marka bağlılığı ve satın alma niyeti üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna varmış ve farklı ülkelerde farklı boyutların öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Tayvan’da kozmetik sektöründe gerçekleştirilen bir başka çalışmada deneyimsel pazarlamanın marka imajı ve anlık satın alma davranışları üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wu ve Lee, 2016).

Park vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, uçaklarda gümrüksüz ürünlerin sergilenmesi için tasarlanan deneyimlerin duygusal ve davranışsal deneyim türünün tüketicilerin duygusal tepkileri üzerinde etkileri olduğu ve bu durumun da anlık satın alma ve ağızdan ağıza aktarım üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tayland’da çevrimiçi alışveriş platformlarında gerçekleştirilen çalışmada deneyimsel pazarlama boyutlarının tümünün müşteri vatandaşlığı üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wang, 2021). Jeon vd. (2020) Fransa’da çikolata fuarı ziyaretçileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında deneyimsel pazarlama boyutlarının her birinin zevk, hatırlama duygusu ve tekrar ziyaret etme niyeti değişkenleri üzerinde pozitif etkilerinin olduğu ifade edilmiştir. Lin tarafından Amerika’da yazılan “Tayvan Kaplıca Otellerinde Deneyimsel Pazarlama Stratejisi ile Misafirlerin Boş Zaman Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” (2006) adlı doktora tezinde deneyimsel pazarlamanın ziyaretçi sadakati üzerinde anlamlı etkilerinin bulunduğu ve bu ilişkide deneyimsel değer aracılık rolünün aracılık rolünün bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alan yazında tüketici tutum ve davranışlarının açıklanmasında önemli teorik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda tutum ve davranışlar üzerinde

etki unsurları içerisinde tüketicilerin yaşamış oldukları deneyimlerin de etkili olduğu ifade edilmektedir. “Düşünölmüş Eylem Teorisi” ve “Planlanmış Davranış Teorisi” bu çalışmaların başında gelmektedir. İlerleyen süreçte bu teorileri temel alarak sorumlu tüketici davranışlarını açıklanmaya çalışan davranış modelleri de ortaya atılmıştır (Kollmuss ve Agymen, 2002; Hines vd., 1986). Bu modellerde inanç, kişisel sorumluluk ve kişisel özellik değişkenleri tutum ve davranışların oluşmasında etkili olan unsurlar olarak gösterilmektedir. Gericke vd. (2019) sürdürülebilirlik konusundaki tutum ve davranışları açıklamaya yönelik gerçekleştirdiği çalışmada sürdürülebilirlik tutumu ve davranışını sürdürülebilirlik bilinci kavramı altında ele almış ve sürdürülebilirlik bilincini ölçebilmek için bilgi, tutum ve davranış alt boyutlarından oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir. Sürdürülebilirlik bilinci ise kişinin kendisiyle yaygın şekilde ilişkilendirdiği duygu, inanç ve hareketlerle ortaya çıkaran deneyim ve algılara dayandığını ifade etmişlerdir.

Deneyimsel Pazarlamanın Genişleyen Etki Alanı

Literatürde birbirinden çok farklı alanlarda gerçekleştirilen çalışmalarda deneyimsel pazarlama uygulamaları ile tüketici tutum ve davranışlarına etki edilebileceğine yönelik önemli sonuçlar elde edilmiştir. Alanda yapılan ilk çalışmalar daha çok marka-müşteri ilişkileri kapsamında ele alınmış olsa da zaman içerisinde deneyimlerin tüketicilerin hayatlarını dönüştürecek yönde tasarlanacağı ifade edilmiştir (Pine, 2012). Son yıllarda deneyimsel pazarlama uygulamaları ile sorumlu tüketici davranışları oluşturulması örneklerinin her geçen gün çoğaldığı ve deneyimsel pazarlamanın etki alanının genişlediği görölmektedir. Bu çalışmalar daha çok toplumsal yaşamı ilgilendiren sorumlu tüketici davranışları konularında yoğunlaşsa da farklı alanlarda da deneyimsel pazarlama ile ilgili çalışmalara da rastlanılmaktadır.

Tao (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışma, 1102 katılımcı ile beş gün süren yaz eğitim kamplarında gerçekleştirilmiş ve çalışmada deneyimsel pazarlama ile askeri eğilim gösterme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada deneyimlerin yüksek derecede algılanan değere yol açtığını ve deneyimsel değerinde ulusal savunmaya destek verme, yaz kamplarını tavsiye etme ve askeri işe alma merkezlerini ziyaret etme gibi orduyla ilgili bazı olumlu davranış niyetlerini tetiklediği belirtilmiştir.

Rajaobelina vd. (2015) tarafından yapılan çalışma deneyimsel pazarlama anlayışıyla deneyimsel reklamcılığın reklam güvenilirliği üzerinde etkisini incelemiştir. Reklam sektöründe toplamda 277 lisans öğrencisi ile anket veri toplama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada öğrencilere iki farklı reklam versiyonu sunulmuştur. Araştırma bulgularında deneyimsel reklamcılığın

tüm boyutlarının reklam inanılrlığını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Duyusal, duygusal ve düşünsel boyutların davranışsal ve ilişkisel boyutlara kıyasla daha çok etki ettiği tespit edilmiştir.

Shobeiri vd. (2016) tarafından web tabanlı anketler ile gerçekleştirilen çalışmada, deneyimsel pazarlama boyutlarının sorumlu tüketim davranışları üzerindeki motivasyonu incelenmiş ve araştırma sonucunda tüm boyutların sorumlu tüketim davranışı üzerinde etkilerinin olduğu ve davranışsal deneyim boyutunun diğer boyutlara kıyasla en güçlü unsur olduğu ifade edilmiştir. Araştırma 1039 tüketicinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Banegil-Palacios ve Sanchez-Hernandez (2018) tarafından yapılan çalışma İspanya’da Erasmus öğrencileri ile gerçekleştirilmiş ve deneyimsel pazarlamanın erasmus öğrencilerinde inceleyen ilk çalışma olarak öne çıkmaktadır. Çalışma sonuçlarında deneyimsel pazarlamanın üniversitelerde sürdürülebilirliğin sağlanması noktasında kilit yaklaşım olduğunu ifade edilmektedir. Bu noktada olumlu öğrenci deneyimini destinasyon imajı, içsel duygular, dış koşullar ve kültürel faktörlerin öğrencilerin harika deneyimleri yaşamalarında etkili olduğu ve bu durumun da destinasyon ülkesine bağlılık oluşmasında pozitif etki ettiği belirtilmiştir.

Eiseman ve Jonsson (2019) tarafından kahve dükkanlarında gerçekleştirilen çalışmada iklim değişikliği konusunda tüketicilerin dikkatini çekme ve katılımını sağlamak açısından deneyimsel pazarlamanın potansiyeli incelenmiştir. Çalışmada deneyimsel pazarlama anlayışı ile tasarlanan deneyimlerin olumlu sonuçlar sağladığı ifadelerine yer verilmiştir.

Çavuşoğlu ve Durmaz (2020) tarafından yeşil otelleri ziyaret eden müşteriler ile gerçekleştirilen çalışmada, deneyimsel pazarlamanın bazı alt boyutlarının deneyimsel değer alt boyutları ile pozitif ve anlamlı ilişkisi tespit edilmiş ve deneyimsel değer de yeşil davranışlara karşı tutuma olumlu yönde etki ettiği sonucuna varılmıştır. Çalışmada yeşil davranışlara karşı oluşan olumlu tutumun tekrar ziyaret etme üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Araştırma 819 müşteri ile anket veri toplama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Weber vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada ise üç farklı deneyimsel pazarlama uygulaması incelenerek deneyimsel pazarlama ile sürdürülebilir tüketim davranışının teşvik edilmesi ele alınmıştır. Kahve sunumuna katılma, tanıtım videosu izleme ve kahve tadımı deneyimlerinin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde farklı düzeylerde ve her biri pozitif yönde etkilerinin olduğu sonucuna varılmış ve tüketicilerin yaşadıkları bu deneyimlerin üreticiler ve tüketiciler arasında pozitif ilişkiler kurulmasında da etkili olduğu ifade edilmiştir.

Araştırma 136 katılımcı ile anket veri toplama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Lee ve Peng (2021) Tayvan'da çevresel eğlence çiftliklerinde toplamda 754 müşteri ile gerçekleştirdikleri çalışmada, yeşil deneyimsel pazarlamanın tüketicilerin algılanan değerini ve devam eden etkileşim ilişkisini nasıl etkilediğini ele almışlardır. Araştırma sonucunda yeşil deneyimsel pazarlamanın algılanan deneyimsel değer üzerinde olumlu doğrudan etkileri olduğu ve deneyimsel değer de güven, bağlılık ve memnuniyet üzerinde olumlu doğrudan etkileri olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda güven ve memnuniyetin tutumsal ve davranışsal sadakat üzerinde olumlu etkileri olduğu, tutumsal sadakatin davranışsal sadakat üzerinde olumlu etkisi olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Kazmi vd. (2021) 331 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmada, yeşil marka deneyimi, yeşil marka deneyim kalitesi ve yeşil marka riskinin yeşil tüketici değeri üzerinde, yeşil tüketici değerinin yeşil marka değeri üzerinde ve yeşil marka değerinin de yeşil markalara yönelme ve satın alma davranışları üzerinde etkilerini incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarında yeşil marka deneyimsel riski, yeşil marka deneyimsel kalitesi ve yeşil marka deneyiminin yeşil tüketici değeri üzerinde, yeşil tüketici değerinin yeşil marka değeri oluşturulmasında etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarında yeşil marka değerinin yeşil markalara karşı davranışsal niyetler üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ifade edilmiştir.

Wu vd. (2021) tarafından Tayvan'da bir yeşil restoranda 515 müşteri ile yapılan çalışmada deneyimsel kalite, yeşil duygusal bağlılık, yeşil imaj, yeşil geçiş deneyimi, yeşil deneyimsel memnuniyet ve yeşil deneyimsel sadakat arasındaki ilişkileri incelenmiş ve çok seviyeli bir model kullanılmıştır. Çalışmada müşterilerin yaşadıkları deneyimlerdeki etkileşim kalitesinin, eşler arası kalitenin, fiziksel çevre kalitesinin, sonuç kalitesinin, keyif kalitesinin ve yönetim kalitesinin deneyimsel kaliteyi etkilediğini ve bunun sırasıyla yeşil duygusal bağlanma ve yeşil imaj ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Çalışmada deneyimsel kalite, yeşil imaj ve yeşil geçiş deneyiminin yeşil deneyimsel memnuniyeti etkilediğini ve yeşil deneyimsel memnuniyetin ise yeşil duygusal bağlanma ile sonuçlandığı tespit edilmiştir. Bu çalışma bir yeşil restoran ortamında deneyimsel kalite, yeşil duygusal bağlanma, yeşil imaj, yeşil geçiş deneyimi ve yeşil deneyimsel memnuniyetin yeşil deneyimsel sadakat üzerindeki etkilerini araştıran ilk çalışma olarak öne çıkmaktadır.

YÖNTEM

Deneyimsel pazarlamanın kavramsal olarak anlaşılmasını sağlamak ve genişleyen etki alanını ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden döküman incelemesi tekniği kullanılmıştır (Püsküllüoğlu ve Hoşgörür, 2017, s. 49). Döküman incelemesi literatürde yer alan yazılı belgelerin içeriğini sistematik ve titiz bir şekilde irdelemek amacıyla kullanılan bir veri toplama tekniği olarak açıklanmaktadır (Altunışık vd., 2010, s.322),

Döküman incelemesi verilerin var olan kayıtlar ve dökümanlar içerisinden elde edilerek önceden belirlenmiş bir amaca ulaşılmasını ve bu doğrultuda incelenmesi ve değerlendirilmesi basamaklarını kapsamaktadır (Creswell, 2003, 190-194; Aslan ve Çakmak, 2021, s.4341). Döküman incelemesi tekniğinde kitaplar, makaleler, akademik tezler, sempozyumlar, bilimsel kongreler ve akademik tabanlı internet belgeleri kullanılabilen kaynaklar olarak ifade edilmektedir (Merriam, 2013, s.205).

Yukarıda ifade edilen literatür bilgileri doğrultusunda bu çalışmada bilimsel kitaplar, bilimsel makaleler, akademik tez çalışmaları, resmi yayınlar ve akademik tabanlı internet kaynakları dökümanları veri kaynağı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen dökümanlar: bilimsel kitaplar (n=25), bilimsel makaleler (n=63), lisansüstü akademik tezler (n=1), internet kaynakları (n=20) şeklinde gerçekleşmiştir. Seçilen dökümanlar literatürde yer alan çalışmalara uygun şekilde döküman özgünlüğü, çalışılan konuya uygun olması ve tahrifat durumu kriterlerine uygun şekilde belirlenmiştir ve nitel araştırmalar için gerekli olan bilimsellik ve güvenilirlik kriterleri yerine getirilmeye çalışılmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalarda güvenilirlik araştırma sonuçlarını tekrar edilebilirliği ile ilgili olup aynı araştırmanın ikinci kez tekrarlandığında da aynı sonuçları elde etme ölçütüne dayanmaktadır (Karataş, 2015, s.77-79). Bu doğrultuda çalışma içerisinde yer alan tüm belgelerin orijinal nüshalarına erişim sağlanmış ve çalışma içerisinde yer alan kavramlara uygunluğu tespit edilmiştir. Sonrasında ise tüm çalışmaların bilimsel çalışma olup olmadığı kontrol edilerek çalışmada bilimsellik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada incelenen kitapların ulusal ve uluslararası alanda bilinen ve bu alanda çok sayıda kitap yazılma kriterine sahip olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmada kullanılan makaleler 1982-2021 yılları arasında Türkiye ve yurt dışında gerçekleştirilen, Web of Science, Scopus, Emerald, EBSCOhost, ULAKBİM, Dergipark, Google Akademik arama motorlarında yayımlanan yurt içi ve yurt dışı çalışmalardan oluşmaktadır. Yararlanılan lisansüstü tezler ise Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri

tabanındaki yer alma kriterine göre çalışmaya dahil edilmiştir. Belirtilen kriterler doğrultusunda seçilen dökümanlar sonrasında araştırmanın amacına ulaşabilmek için oluşturulan alt sorular bağlamında taranmış ve sonrasında belirlenen başlıklar altında betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Dökümanların özgünlüğü, çalışılan konuya uygun olup olmadığı, gerekli bilimsellik ve güvenilirlik kriterlerini taşıyıp taşımadığı, çalışmanın tarafsız bir şekilde yapılıp yapılmadığı alanında uzman tarafsız bir akademisyen tarafından incelenmiştir.

Nitel araştırmalarda temel veri toplama tekniklerinden biri olarak ifade edilen döküman inceleme tekniği, gözlem ve görüşmeler yapmaktan farklı olarak inceleme yapmayı gerektirir. Betimsel analiz bu yaklaşımda uygulanan analizlerden biri olarak ifade edilmektedir (Merriam, 2013, s.2; Miles ve Huberman, 2016, s.9;). Betimsel analizde çalışmanın amacı doğrultusunda toplanan dökümanları anlama ve yorumlama amaçlanmaktadır (Karataş, 2015, s.70). Çalışmada araştırma yanlılığı problemini çözmek adına araştırmacının rolü çalışmanın amacı doğrultusunda dökümanları tarafsız olarak betimlemek, yorumlamak ve sonuç çıkarmak olarak tanımlanmıştır. Araştırmacının rolünün tanımlanması ile bu çalışmada nitel araştırmaların gereklerinden biri yerine getirilmeye ve geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır (Karataş, 2015, s.69). Nitel araştırmalarda geçerlik sağlanması için bir diğer önemli unsur da araştırmacının çalıştığı konuyu olduğu gibi ve olabildiğince yansız şekilde gözlemlemesi olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.289).

BULGULAR VE YORUM

Çalışma kapsamında ulaşılan kitapların yayın diline göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4
Ulaşılan Kitapların Basım Yayın Diline Göre Dağılımı

Yayın Diline	f	%
Türkçe dilinde yazılmış kitaplar	12	48
İngilizce dilinde yazılmış kitaplar	11	44
İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi yapılmış kitaplar	2	8
Toplam	25	100

Çalışma kapsamında ulaşılan makalelerin dergilere göre dağılımı Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5
Ulaşılan Akademik Yayınların Yayın Yılı ve Dergi Türüne Göre Dağılımı

Dergi Adı	Dergi Türü	Yıl	f
Journal of Service Theory and Practice	Uluslararası	2017	1
Journal of Macromarketing	Uluslararası	1984	1
Global Business and Organizational Excellence	Uluslararası	2017	1
Journal of History School	Ulusal	2021	1
International Journal of Services and Operations Management	Uluslararası	2016	1
Sustainability	Uluslararası	2018, 2020	2
Tourism Management	Uluslararası	1997, 2011	3
MIT Sloan Management Review	Uluslararası	2002	1
Journal of Marketing	Uluslararası	2009	1
Discourse and Society	Uluslararası	2012	1
The IUP Journal of Brand Management	Uluslararası	2014	1
British Journal of Religious Education	Uluslararası	2013	2
European Journal of Marketing	Uluslararası	1997	1
Qualitative Market Research	Uluslararası	2019	1
Journal of Business Research	Uluslararası	2014, 2020	2
Sustainable Development	Uluslararası	2015, 2019	2
The Romanian Economic Journal	Uluslararası	2008	1
In Experiential Marketing Forum	Uluslararası	2007	1
Journal of Environmental Education	Uluslararası	1986	1
Journal of Consumer Research	Uluslararası	1982, 2002	2
International Journal of Human Computer Studies	Uluslararası	2015	1
İşletme Araştırmaları Dergisi	Ulusal	2014	1
Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi	Ulusal	2015	1
Environment Development and Sustainability	Uluslararası	2021	1
DLSU Business and Economics Review	Uluslararası	2015	1
Environmental Education Research	Uluslararası	2002	1
Journal of Small Business Management	Uluslararası	2019	1
Leisure Studies	Uluslararası	2012	1
Front. Environ. Sci	Uluslararası	2021	1
Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly	Uluslararası	2001	1
Marketing Intelligence and Planning	Uluslararası	1998, 2004	2
Journal of Business Economics and Management	Uluslararası	2013	1
The TQM Journal	Uluslararası	2008	1
Paradigm	Uluslararası	2012	1
Estudios Gerenciales	Uluslararası	2014	1
Journal of Air Transport Management	Uluslararası	2015	1
Harvard Business Review	Uluslararası	1998	1
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	Ulusal	2017	1
International Journal of Bank Marketing	Uluslararası	2019,	2

		2020	
Business and Management	Uluslararası	2012	1
Foundation and Trends in Marketing	Uluslararası	2010	1
International Journal of Market Research	Uluslararası	2016	1
Social Responsibility Journal	Uluslararası	2009	1
Military Psychology	Uluslararası	2014	1
Journal of Travel and Tourism Management	Uluslararası	2007	1
Journal of Community Psychology	Uluslararası	2021	1
Journal of Marketing Management	Uluslararası	2021	1
Total Quality Management and Business Excellence	Uluslararası	2016	1
Tourism Review	Uluslararası	2021	1
Journal of Hospitality and Tourism Research	Uluslararası	2008	1
Toplam			63

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde tüketiciler benzersiz ve hoş izlenimler bırakan deneyimler beklemekte ve tercihlerini de bu yönde yapmaktadırlar (Pine ve Gilmore, 2012, s.9-13). Deneyimsel pazarlama anlayışı modern tüketicinin istek ve ihtiyaçlarını bütüncül şekilde ele alan ve uygulama alanı çok geniş olan bir pazarlama yaklaşımıdır (Schmitt, 1999, s.17). Bu anlayışla tasarlanan ve tüketicilere sunulan deneyimler tüketicilerin hafızalarında uzun süre yer edinmiş, tutum ve davranışlarında olumlu değişikliklere yol açmıştır. Bu çalışmada deneyimsel pazarlama anlayışını kavramsal çerçevede incelemek, alandaki öncü çalışmaları ve son yıllarda gerçekleştirilen çalışmaları birlikte ele alarak bütüncül bir bakış açısı sunmak ve deneyimsel pazarlamanın tüketici tutum ve davranışları üzerindeki güçlü etkilerine ışık tutmak amaçlanmıştır. Buradan hareketle deneyimsel pazarlamanın gelecekte hangi alanlarda yer alabileceği konusunda araştırmacılara fikir vermek ve deneyimsel pazarlamanın etki alanını daha da genişleterek literatüre katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Deneyimsel pazarlama ile ilgili literatürdeki çalışmalar başlangıçta ürün ve hizmetlerle ilgili algı ve düşünceleri etkilemeye yönelik ve marka-müşteri ilişkileriyle sınırlı kalsa da son yıllarda yapılan çalışmalarda sorumlu tüketici davranışlarını teşvik etmeye yönelik deneyimlerin tasarlandığı ve deneyimsel pazarlama anlayışının bu alanda da tutum ve davranışlar üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir. Nitekim kavramı ortaya atan yazarlar deneyimlerin tüketiciler için önemini vurgularken, gelecekte tasarlanacak deneyimlerin tüketici hayatlarını dönüştürecek şekilde tasarlanacağını da öne sürmüşlerdir (Pine, 2012).

Alan yazında ilk yıllarda ele alınan çalışmalar deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, marka bağlılığı, tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağıza pazarlama, hizmet kalite algısı kavramlarının açıklanmasını

incelemiş ve bazı çalışmalarda tüm boyutlarıyla bazı çalışmalarda ise bir veya birkaç boyutta anlamlı ve pozitif yönde sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarda ise deneyimsel pazarlamanın etki alanı genişlemiş ve sorumlu tüketici davranışları, sürdürülebilir tüketim davranışı, iklim değişikliği konusunda dikkat çekme, yeşil davranış, yeşil satın alma davranışı gibi konularda da deneyimlerin tüketici tutum ve davranışları üzerinde etkileri ele alınmıştır. Bu çalışmalarda da tıpkı alandaki öncü çalışmalarda olduğu gibi etkili tasarlanmış deneyimlerin tüketicilerin tutum ve davranışlarına pozitif yönde etki ettiği tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan araştırmaya dayalı çalışmalarda deneyimsel pazarlama ile ilişkisi incelenen kavramlar Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6**Deneyimsel Pazarlama ile İlişkisi İncelenen Değişkenler ve İlişki Sayıları**

Değişken Adı	f	%
Müşteri memnuniyeti	6	11,53
Müşteri değeri	8	15,38
Davranışsal niyet ile ilişkili değişkenler	8	15,38
Müşteri sadakati	3	5,76
Marka bağlılığı	4	7,69
Ağızdan ağıza iletişim	3	5,76
Marka imajı	2	3,84
Anlık satın alma davranışı	2	3,84
Reklam güvenilirliği	2	3,84
Müşteri vatandaşlığı	1	1,92
Tavsiye etme	1	1,92
Hatırlama duygusu	1	1,92
Askeri eğilim gösterme	1	1,92
Yeşil imaj	2	3,84
Yeşil duygusal bağlılık	1	1,92
Yeşil sadakat	1	1,92
Yeşil davranışlara karşı tutum	1	1,92
Sorumlu tüketim davranışı	1	1,92
İklim değişikliğine dikkat çekme	1	1,92
Sürdürülebilirlik ile ilgili değişkenler	3	5,76
Toplam	52	100

Bugüne kadar yapılan çalışmalar bir bütün olarak ele alındığında deneyimsel pazarlamanın uygulama alanının oldukça geniş olduğu ve artık tüketici hayatlarını değiştirecek deneyimlerin uygulamalara daha çok dahil edilmeye başlandığı görülmektedir. Tüm bu gelişmelerin deneyim ekonomisi ve deneyimsel pazarlama kavramlarını ortaya atan yazarların ifadeleri ile paralellik göstermesi ile birlikte deneyimsel pazarlamanın tutum ve davranışları etkileme noktasında önemli çalışma alanları arasında yer alabileceğini işaret etmektedir. Çalışma ile deneyimsel pazarlama alanında ileride yapılacak çalışmalara fikir

vermek ve bu doğrultuda bir literatür özeti sunmak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde deneyimsel pazarlamanın yeşil davranış, yeşil tüketim, iklim değişikliği, sürdürülebilir tüketim gibi sosyal ve çevresel konularda etkisini inceleyen çalışmaların sadece son yıllarda yapılan çalışmalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle günümüzün en önemli başlıklarından biri olan sürdürülebilirlik alanında da çalışmalar yapılması son derece önemli ve gereklidir. Özellikle sürdürülebilirlik bilincinin artırılması konusunda deneyimsel pazarlama anlayışından yararlanılması gelecek çalışma önerilerindedir. Şüphesiz bu tür araştırma sonuçları akademik yazın kadar; sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde program geliştiren hükümetlere ve faaliyet gösteren çeşitli kurum, kuruluş ve organizasyonlara hizmet edecek ve amaçlarına ulaşmasında katkı sağlayacaktır. Son dönemde teknoloji dünyasında ilgi çeken kavramların başında gelen metaverse kavramı da farklı deneyimlerin tasarlandığı başka bir alan olma potansiyeli ile deneyimsel pazarlamanın araştırma alanında gelecek çalışmalar içinde geniş yer bulabilecektir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Altschwager, T., Conduit, J., Bouzdine-Chameeva, T. & Goodman, S. (2017). Branded marketing events: Engaging Australian and French wine consumers. *Journal of Service Theory and Practice*, 27(2), 336-357.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı)*. Sakarya Yayıncılık.
- Antil, J. H. (1984). Socially responsible consumers: Profile and implications for public policy. *Journal of Macromarketing*, 4(2), 18-39.
- Arora, S. & Chatterjee, R. (2017). Using experiential marketing to sell off road vehicles in India: The Polaris way. *Global Business and Organizational Excellence*, 36(5), 20-25.
- Aslan, S. (2021). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının sosyal bilgiler öğretimine yansımaları. *Journal of History School*, 55, 4337-4358.
- Atasoy, A. (2019). *Deneyimsel Pazarlama Unsurlarının Müşteri Deneyimi ve Tüketici Algısı Bağlamında Müşteri Memnuniyetine ve Sadakatine Etkisi: Alışveriş Merkezlerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Atul, G. (2016). Redefining service quality scale with customer experience quality scale: A critical review. *International Journal of Services and Operations Management*, 25(1), 48.
- Banegil-Palacios, T.M. & Sanchez-Hernandez, M. I. (2018). The challenge to foster foreign students' experiences for sustainable higher educational institutions. *Sustainability*, 10(2), 495.
- Batı, U. (2017). *Markethink ya da Farkethink, Deneyimsel Pazarlama ya da Duyusal Markalama*. Kitap Kulübü.
- Batur, E. (2018, 19 Ocak). *Starbucks Reserve Deneyimi / Tüm yöntemleri anlatıyorum* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/tgIV9nJkzDk>
- Beeho, A. J. & Prentice, R. C. (1997). Conceptualizing the experiences of heritage tourists: A case study of New Lanark World Heritage Village. *Tourism Management*, 18(2), 75-77.
- Ben de Burdayım [@bendeburdayimm]. (b.t.). *Gönderiler* [Instagram profili]. Instagram. <https://www.instagram.com/bendeburdayimm/>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Berry, L. L., Carbone, L. P. & Haeckel, S. H. (2002). Managing the Total Customer Experience. *MIT Sloan Management Review*, 43(3), 85-89.
- Brakus, J., Schmitt, B. H. & Zarantonello, L. (2009). Brand experience: What is it? How is it measured? Does it affect loyalty? *Journal of Marketing*, 73, 52-68.
- Buttny, R. (2012). Protean experience in discursive analysis. *Discourse and Society*, 23(5), 602-608.
- Chang, R. C., Kivela, J. & Mak, A. H. (2011). Attributes that influence the evaluation of travel dining experience: When East Meets West. *Tourism Management*, 32(2), 307-316.
- Cleff, T., Lin, I C., & Walter, N. (2014). Can you feel it? – The effect of brand experience on brand equity. *The IUP Journal of Brand Management*, 11(2), 7-27.
- Coca-Cola. (2021, 7 Nisan). *Coca-Cola ile bu Ramazanda Paylaştıklarımızla Biriz* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/y8mDMXl0M2k>
- Court, D. (2013). Religious experience as an aim of religious education. *British Journal of Religious Education*, 35(3), 251-263.

- Cova, B. (1997). Community and Consumption: Towards a Definition of the “Linking Value” of Product or Services. *European Journal of Marketing*, 31(3), 297-316.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches*. Sage Publications.
- Çavuşoğlu, S. & Durmaz, Y. (2020). *Deneyimsel Pazarlama ve Yeşil Davranış*, Hiperyayın.
- Çizmeçi, Ç. (2021, 22 Nisan). *Narköy / Türkiye'nin ilk Ekolojik Oteli ve Yaşam Alanı/ÜLKEMİZİN Değeri* [Video]. <https://youtu.be/wPq8FIFv0KY>
- Deligöz, K. (2016). *Deneyimsel Pazarlama*. Siyasal Kitabevi.
- Dirsehan, T. (2010). *Örneklerle Temel Deneyimsel Pazarlama*. İkinci Adam Yayınları.
- Droog Amsterdam [@droogamsterdam]. (b.t.). *Gönderiler* [Instagram profili]. Instagram. <https://www.instagram.com/droogamsterdam/>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Ecork Hotel Evora (b.t.). *Ecork hotel*. <https://www.ecorkhotel.com/en/home.html>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Eiseman, D. & Jonsson, M. (2019). Leveraging the coffee experience as a tool for engagement with climate change. *Qualitative Market Research*, 22(4), 570-581.
- FC Bayern München. (2020, 10 Aralık). *Welcome to the FC Bayern world* [Video]. <https://youtu.be/kPRgM58xudU>
- Flacandji, M. & Krey, N. (2020). Remembering shopping experiences: The shopping experience memory scale. *Journal of Business Research*, 107, 279-289.
- Gee, M. (2016, 20 Temmuz). *Hotel Endémico, Encuentro Guadalupe* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/4sYKXJ74X8c>
- Gericke, N., Boeve-de Pauw, J., Berglund, T. & Olsson, D. (2019). The Sustainability Consciousness Questionnaire: The theoretical development and empirical validation of an evaluation instrument for stake holders working with sustainable development. *Sustainable Development*, 27, 35-49.

- Gomez-Suarez, M., Yagüe, M. J. & Garcia-Gumiel, C. (2019). *Measuring the Experiential Marketing Orientation Management of Shopping Centers*. Ocibar.
- Grundey, D. (2008). Experiential marketing vs. traditional marketing: Creating rational and emotional liaisons with consumers. *The Romanian Economic Journal*, 11(29), 133-151.
- Günay, G. N. (2008). Hizmet pazarlamasından deneyimsel pazarlamaya: Bir güzellik merkezinde uygulama. 13. *Ulusal Pazarlama Kongresi*'nde sunulan bildiri, Nevşehir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 25-29 Ekim 2008, Nevşehir, Türkiye, 64-72.
- Hamzah, Z. L., Alwi, S. F. S. & Othman, M.N. (2014). Designing corporate brand experience in an online context: A qualitative insight. *Journal of Business Research*, 67(11), 2299-2310.
- Hauser, E. (2007). Brandweek: Experiential marketing. *In Experiential Marketing Forum*, 26(1), 21-72.
- Hines, J. M., Hungerford, H. R. & Tomera, A. N. (1986). Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *Journal of Environmental Education*, 18(2), 1-8.
- Hoch, S. J. (2002). Product experience is seductive. *Journal of Consumer Research*, 29(3), 448-454.
- Holbrook, M. B. & Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feeling, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9, 132-140.
- Jeon, H. M., Yoo, S. R. & Kim, S. H. (2020). The relationships among experience, delight, and recollection for revisit intention in chocolate exposition. *Sustainability*, 12(20), 1-15.
- Jokinen, J. P. P. (2015). Emotional user experience: Traits, events, and states. *International Journal of Human-Computer Studies*, 76, 67-77.
- Juventus. (2019, 5 Temmuz). *Flagship Store Juventus / Milan Grand Opening* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/pJ6uZaBxWn0>
- Kalyoncuoğlu, S. (2018). *Deneyimsel Pazarlama*. Gazi Kitabevi.
- Kabadayı, E. T. & Alan, A. K. (2014). Deneyimsel pazarlama: Pazarlamadaki artan önemi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 203-217.

- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kazmi Kazmi, S. H. A., Shahbaz, M.S. & Mubarik, M.S. (2021). Switching behaviors toward green brands: Evidence from emerging economy. *Environment Development and Sustainability*, 23(8), 11357-11381.
- Kim, R., Yoon, D. H., Chao, Y. & Dang, N. (2015). Effects of brand experience and product involvement on brand loyalty for vietnamese consumer. *DLSU Busniess and Economics Review*, 25(1), 1-15.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as Thesource of Learning and Development*. Englewood Cliffs.
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.
- Konuk, G. (2014). *Deneyimsel Pazarlama*. Detay Yayıncılık.
- Kotler, P. (2003). *Marketing Insights from A to Z: 80 Concepts Every Manager Needs to Know*. John Wiley & Sons.
- Kurtoğlu, E. (2020, 19 Nisan). *Narköy / Vlog / Ekolojik otel / Haftasonu / Kaçılacak yerler* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/2n6JyYKThII>
- Lackéus, M. & Sävetun, C. (2019). Assessing the impact of enterprise education in three leading Swedish compulsory schools. *Journal of Small Business Management*, 57(1), 33-59.
- Lee, S., Jeon, S. & Kim, D. (2011). The Impact of tour quality and tourist satisfaction on tourist loyalty: The case of Chinese tourists in Korea. *Tourism Management*, 32(2), 1115-1124.
- Lee, T. H. & Chang, Y. S. (2012). The influence of experiential marketing and activity involvement on the loyalty intentions of wine tourists in Taiwan. *Leisure Studies*, 31(1), 103-121.
- Lee, T-C. & Peng, MY-P. (2021). Green Experiential marketing, experiential value, relationship quality, and customer loyalty in environmental leisure farm. *Front. Environ. Sci*, 9.
- Lin, K. M., Chang, C. M., Lin, Z.P., Tseng, M.L. & Lan, L.W. (2009). Application of experiential marketing strategy to identify factors affecting guests' leisure behaviour in Taiwan Hot-Spring Hotel. *WSEAS Transactions on Busniess and Economics*, 6(5), 229-240.

- Maghnati, F., Ling, K. C. & Nasermoadei, A. (2012). Exploring the relationship between experiential marketing and experiential value in the smartphone industry. *International Business Research*, 5(11), 169-177.
- Mathur, D. C. (1971). *Naturalistic Philosophies of Experience*. Warren H. Green, St. Louis.
- Mattila, A. S. (2001). Emotional bonding and restaurant loyalty. *Cornell Hotel and restaurant Administration Quarterly*, 42(6), 73-79.
- McCann İstanbul. (2011, 19 Ocak). *Coca-Cola Ramazan Doğudan Battıya* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/jPLLMİjnGeI>
- McCole, P. (2004). Refocusing marketing to reflect practice: The changing role of marketing for business. *Marketing Intelligence and Planning*, 22(5), 531-539.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber*. (Çev. Selahattin Turan). Nobel Yayıncılık.
- Nadiri, H. & Gunay, G. N. (2013). An empirical study to diagnose the outcomes of customers' experiences in trendy coffee shops. *Journal of Business Economics and Management*, 14(1), 22-53.
- Nagasawa, S. (2008). Customer experience management: Influencing on human Kansei to management of Technology. *The TQM Journal*, 20(4), 312-323.
- Nar Eğitim ve Danışmanlık Merkezi (b.t.). *Narköy*. <http://www.narkoy.com/>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Nigam, A. (2012). Modeling relationship between experiential marketing, experiential value and purchase intentions in organized quick service chain restaurants shoppers using structural equation modeling approach. *Paradigm*, 16(1).
- Norton, B. & Norton, C., Sheaffer, C. E. & Kuidsson, H. H. (Eds.) (2007). *Experiential Play Therapy*. Sheaffer, C. E. and Kuidsson, H. G. (Ed.), *Contemporary Play Therapy: Theory, Research and Practice*. Guilford Press.
- Ocampo, S. D., Perdomo-Ortiz, J. & Castaño, L. E. V. (2014). El concepto de consumo socialmente responsable y su medición. Una revisión de la literatura. *Estudios Gerenciales*, 30(132), 287-300.

- Park, J. H. & Park, H. W. (2015). The effects of experience in the A380 duty free showcase on customer behaviors. *Journal of Air Transport Management*, 47, 135-141.
- Pincarelli, T. & Forlani, F., (2018), *The Experience Logic as a New Perspective for Marketing Management*. Springer.
- Pine, J. B. & Gilmore, J., (1998). Welcome to experience economy. *Harvard Business Review*, July-August, 97-105.
- Pine, J. B. & Gilmore, J. (1999), *The Experience Economy: Work is Theatre and EveryBusiness a Stage*. Harvard Business Press.
- Pine, J. B. & Gilmore, J., (2012), *Deneyim Ekonomisi*. Optimist Yayınları.
- Pine, J. B. (2012). *Deneyim Ekonomisi Şirketlerin Tüm Stratejilerini Oluşturuyor*. <https://optimistkitapblog.com/tag/deneyim-ekonomisi/>, Erişim tarihi: 03.11.2021.
- PSG. (2015, 5 Haziran). *New Paris-Saint Germain Megastore Now Open* [Video]. YouTube. https://youtu.be/EboUjXn_G5s
- Püsküllüoğlu, E. I. & Hoşgörür, V. (2017). Türkiye’de 2010-2016 yılları arasında yapılan karşılaştırmalı eğitim lisansüstü tezlerinin değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 46-61.
- Rajaobelina, L., Lacroix, C. & St-Onge, A. (2019). Does experiential advertising impact credibility? *International Journal of Bank Marketing*, 37(1), 171-191.
- Rajaobelina, L., Lacroix, C. & St-Onge, A. (2020). Impact of perceived experiential advertising on customers' responses: A multi-method approach. *International Journal of Bank Marketing*, 38(6), 1237-1258.
- Ruhun Doysun (2019, 21 Aralık). *Sürdürülebilir Tasarım / Nardane Kuşçu ve Ozan Kuşçu / Grundig / Ruhun Doysun* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/PEPFsWK-nTs>
- Ruhun Doysun [@grundigturkiye]. (b.t.). *Gönderiler* [Instagram profili]. Instagram. <https://www.instagram.com/ruhundoyusun/> adresinden 26 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Same, S. & Larimo, J. (2012). Marketing theory: Experience marketing and experiential marketing. *In 7th International Scientific Conference, Business and Management*, 10-11.
- Schmitt, B. H. (1999). *Experiential Marketing*. The Free Press.

- Schmitt, B. H. (2010). Experience marketing: Concepts, frameworks and consumer insights. *Foundation and Trends in Marketing*, 5(6), 55-112.
- Shobeiri, S., Rajaobelina, L., Durif, F. & Boivin, C. (2016). Experiential motivations of socially responsible consumptions. *International Journal of Market Research*, 58, 119-139.
- Singh, N. (2009). Exploring socially responsible behavior of Indian consumers: An empirical investigation. *Social Responsibility Journal*, 5(2), 200–211.
- Smilansky, S. (2009). *Experiential Marketing: A Practical Guide to Interactive Brand Experiences*. Kogan Page.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Starbucks Coffee (b.t.). *Anasayfa* [Youtube kanalı]. <https://www.youtube.com/user/Starbucks>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Sürdürülebilir Yaşam [@surdurulebiliryasam]. (b.t.). *Gönderiler* [Instagram profili]. Instagram. <https://www.instagram.com/surdurulebiliryasam/>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Sürdürülebilir Yaşam Derneği [@suyader]. (b.t.). *Gönderiler* [Instagram profili]. Instagram. <https://www.instagram.com/suyader/>, Erişim tarihi: 26.01.2022.
- Tao, S. P. (2014). Experiential marketing and marketing experience: An empirical study of the influence of summer boot camp on military propensity. *Military Psychology*, 26(5-6), 422-433.
- Tsaur, S. H., Chiu, Y. T. & Wang, C. H. (2007). The visitors behavioral consequences of experiential marketing: An empirical study on Taipei Zoo. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 21(1), 47-64.
- UNESCO (2015). *Shaping The Future We Want. UN Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014)*. Final Report. UNESCO.
- Walls, A. R., Okumus, F., Wang, Y.R. & Kwun, D.J.W. (2011). An epistemological view of consumer experiences. *International Journal of Hospitality Management*, 30(1), 10-21.
- Wang, Z. (2021). Experiential marketing: Will it affect customer citizenship behavior? An empirical study of multiple mediation model in Thailand. *Journal of Community Psychology*, 1-20.
- WCED. (1991). *Ortak Geleceğimiz* (Çorakçı, B., Çev, 3.Baskı). TÇSV Yayını.

- Weber, H., Loschelder, D. D., Lang, D. J. & Wiek, A. (2021). Connecting consumers to producers to foster sustainable consumption in international coffee supply—a marketing intervention study. *Journal of Marketing Management*, 37(11-12), 1148-1168.
- Wienken T. & Krömker H. (2018). Experience maps for mobility. In: Kurosu M. (eds) Human-computer interaction. Interaction in Context. *HCI 2018. Lecture Notes in Computer Science*, 10902, 615-626. Springer.
- Wu, P. T. & Lee, C. J. (2016). Impulse Buying behaviour in cosmetics marketing activities. *Total Quality Management and Business Excellence*, 27(9-10), 1091-1111.
- Wu, H. C., Cheng, C. C. & Ai, C.H. (2021), What drives green experiential loyalty towards green restaurants? *Tourism Review*, 76(5),1084-1103.
- Yağcı, A. (2013, 2 Kasım). *Coca Cola Ramazan Reklam Filmi* [Video]. YouTube. https://youtu.be/k1dYmgO_eAM
- Yam-Tang, E. P. & Chan, R. Y. (1998). Purchasing behaviours and perceptions of environmentally harmful products. *Marketing Intelligence and Planning*, 16 (6), 356-362.
- Yaman, Z. & Zerenler, M. (2018). *Postmodernizmin Etkileşim Odaklı Yansımaları: “Deneyimsel Pazarlama”*. Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). SeçkinYayıncılık.
- Yuan, Y–H. & Wu, C. (2008). Relationship among experiential marketing, experiential value, and customer satisfaction. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 32(3), 387-410.
- Zaltman, G. (2003). *How Consumer Think: Essential Insight into the Mind of the Market*. Harvard Business Scholl Press.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In recent years, the experiential orientation of consumers has started to increase. The experiential marketing practices created in this direction have increased in parallel. In this study, first, the main concepts of experiential marketing were discussed. The study aimed to include efficient applications presented in the dimensions of experience. Secondly, the studies in the literature were compiled to see the salient features and findings to have a holistic review.

This part showed the reflections of the effects of experiences on consumer attitudes and behaviors in the literature. Thirdly, this review planned to provide a wide range of resources for future studies in different areas by providing the opportunity to compare past practices and show them together.

Method: This study is a literature synthesis examining the studies conducted between 1982 and 2021 in the literature of experiential marketing from the first years of its existence to the present. In the study, document review method as a qualitative research approach was used.

Findings: The findings show that the experience dimensions have strong effects on the variables of customer satisfaction, customer loyalty, brand loyalty and behavioral intentions in studies conducted in the field of experiential marketing. In addition, studies conducted in the last few years show that experiential marketing is handled together with the concepts of green behavior, green consumption, sustainable consumption and climate change, and it opens up new application areas for itself.

Conclusion and Discussion: Studies in the literature on experiential marketing were initially limited to influencing perceptions and thoughts about products and services, and to brand-customer relations. When the studies conducted in recent years are examined, it has been concluded that experiences to encourage responsible consumer behaviors are also designed and the experiential marketing approach is effective on attitudes and behaviors in this area too.

As a matter of fact, the authors who revealed the concept emphasized the importance of experiences for consumers and stated that future experiences will be designed to transform consumer lives. When the studies done so far are considered as a whole, it is seen that the application area of experiential marketing is quite wide and experiences that will change consumer lives are now being included more in applications. It is seen that all these developments are in agreement with the statements of the authors who put forward the concepts of experience economy and experiential marketing, and point out that experiential marketing can also take place in important issues too in terms of influencing attitudes and behaviors.

With this study, it is aimed to give an idea for future studies in the field of experiential marketing and to present a literature summary in this direction. When the studies are examined, it is seen that experiential marketing practices on social and environmental issues are limited to concepts such as green behavior, green consumption, climate change, and sustainable consumption. In this direction, it is extremely important and necessary to carry out studies in the field of

sustainability, which is one of the most important topics of today. It is one of the suggestions for future work to benefit from the experiential marketing approach, especially in increasing the awareness of sustainability. Undoubtedly, such research results are as much as the academic literature; It will serve the governments and various institutions and organizations that develop programs within the framework of sustainable development and contribute to the achievement of their goals. The concept of metaverse, which is one of the most interesting concepts in the world of technology recently, will be another area where unforgettable experiences are designed, and the research area of experiential marketing will expand further in the future.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.55780>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	03.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	14.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uzun, M. (2022). Kısaltılmış Metinde Bir Tutarlılık Çözümlemesi: “Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya” Hikâyesi. *Journal of History School*, 56, 610-632.

**KISALTILMIŞ METİNDE BİR TUTARLILIK ÇÖZÜMLEMESİ:
“DEMİRYOLU HİKÂyecİLERİ-BİR RÜYA” HİKÂYESİ****Muzaffer UZUN¹****Öz**

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarının temel malzemesi olan metinler, öğretim programında yer alan *Ders Kitabı Yazımında Dikkat Edilecek Hususlar* başlığı ile *Ders Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri* alt başlığında belirlenmiş ilkeler doğrultusunda ders kitabı yazarları tarafından seçilir ve bu metinlerin bazılarında birtakım sebeplerle düzenlemelere gidilir. Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinler değerlendirildiğinde yapılan düzenlemelerin cümlelerin kısaltılması, bölünmesi, kelimelerin değiştirilmesi türünden bir yeniden üretim değil, sadece cümle ve paragraf düzeyinde *kısaltma* işleminden ibaret olduğu görülür. Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanmış Türk Dili ve Edebiyatı 12 Ders Kitabı'nda bulunan hikâye türü örneklerinden Oğuz Atay'a ait *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya* adlı metin, özgün metin ile karşılaştırılmış, metinden çıkartılmış cümle ve paragrafların metnin bütünlüğünde, mesajında, anlam ve mantıksal ilişkiler ağında yaşanan değişimdeki payı, *bölümsel tutarlılık* ile ilgili belirlenen başlıklar aracılığıyla tespit edilmiştir. *Kısaltma* işleminin *tutarlılık ölçütünden* bağımsız ele alınması durumunda özgün metindeki iletiden uzaklaşıldığı görülmüştür. Bu çerçevede metin dil bilimi ile ilgili değerlendirmelerin, ders kitaplarındaki metinler ile ilgili düzenlemelerde dikkate alınmasıyla daha başarılı *kısaltılmış metin* örnekleriyle karşılaşılacağı ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Metin Dil Bilimi, Metin, Kısaltılmış Metin, Tutarlılık, Bölümsel Tutarlılık.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, muzafferuzun@ktu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6178-4799.

Coherence Analysis in the “Abridged Text”: The “Demiryolu Hikâyecileri- Bir Rüya” Story

Abstract

The texts, which are the basic materials of the Turkish Language and Literature textbooks, are selected by the textbook authors in line with the principles determined under the heading "Aspects to be Considered in Writing the Textbook" and the subtitle "Qualifications of Texts to be Taken into the Textbook" in the curriculum, and some of these texts are edited for a number of reasons. When the texts in the Turkish language and literature textbooks are evaluated, it is seen that the arrangements made are not a reproduction such as shortening the sentences, dividing them, changing the words, but only shortening the sentences and paragraphs. In this study, the text named the “Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya” by Oğuz Atay, which is one of the examples of story type found in the Turkish Language and Literature 12 Textbooks published by the Ministry of National Education, was compared with the original text, and the sentences and paragraphs extracted from the text were analyzed in terms of the integrity of the text, its message, its meaning and logic. The share of the change experienced in the network of relations has been determined through the headings related to local coherence. It has been observed that if the abbreviation process is handled independently of the consistency criterion, the message in the original text is deviated. In this context, it has been stated that more successful examples of abbreviated texts will be encountered if the evaluations related to text linguistics are taken into account in the regulations related to the texts in the textbooks.

Keywords: Text Linguistics, Text, Abbreviated Text, Coherence, Local Coherence.

GİRİŞ

Öğretim programlarındaki konuları bir plan dâhilinde sunup sürece katılanları dersin hedefleri doğrultusunda yönlendiren ve birçok kazanımın hayata geçmesinde rolü olan ders kitapları, aynı zamanda yazar ile okurun buluştuğu bir alan olarak da değerlendirilebilir. Özellikle belli yaş gruplarındaki öğrencilerin Türk ve dünya edebiyatının önemli şahsiyetleri ve onların kaleme almış olduğu metinlerle tanışması, ders kitapları aracılığıyla sağlanır. Fakat metinlerin özgün hâlleri ile ders kitabında yer alması her zaman mümkün olmaz. Bu noktada ders kitaplarında temelde iki tip metinle karşılaşılır: *Özgün metinler* ve *değiştirilmiş metinler*. Yeniden üretilen metinler, değiştirim işlemine göre *sadeleştirilmiş* ve *genişletilmiş metin* olarak adlandırılır. Yetişkinler için hazırlanmış metinlerin çocuklar için daha rahat okunabilir hâle getirilmesi, tarihî metinlerin içinde bulunulan dönemin dili ile uyumlu hâle getirilerek okuyucularla buluşması, özellikle ikinci/yabancı dil öğretiminde ders kitaplarında yer alan

metinlerin, öğrenci düzeyine uygun şekilde planlanıp inşa edilmesi amacıyla metinlerde gerçekleştirilen *değiştirim* işlemi *sadeleştirme* olarak tanımlanır (Durmuş, 2013, s.1303). Metnin özetlenmesi, cümlelerin kısaltılması, bazı unsurların metinden çıkarılması, cümlelerin bölünmesi; öğrenci seviyesine göre az bilinen kelimelerin yerine daha çok bilinenlerin getirilmesi, kullanım sıklığı düşük kelimelerin yerine kullanım sıklığı yüksek kelimelerin getirilmesi sadeleştirilen metinlerde yapılan uygulamalardır (Durmuş, 2013, s.1302).

Metinlerde yapılacak düzenlemeler ile ilgili seçilecek yol, hedef öğrenciye göre farklılaşabilmektedir. Bu çerçevede yapılacak düzenlemelerde öğrencinin düzeyi, beklentileri, öğrenim koşullarına dair temel veriler belirleyicidir. Gerçekleştirilen işlem sonucu ortaya çıkan iyi hazırlanmış bir metin, yazar ile okur arasında güçlü bir iletişim aracı iken eksikleri olan metin, alıcıda hedeflenen etkiyi yapmayacak, birtakım iletişim problemlerini de beraberinde getirecektir. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin sadeleştirilmesini konu aldıkları yazılarında Bayraktar ve Durukan (2016, s.1360-1361), 6-8. Sınıf Türkçe dersi programında metinlerin düzenlenmesi ile ilgili gerekli ölçütlerin tam manasıyla belirlenmemiş olmasından bahsederler. Düzenlemede ölçüt sorunu ders kitabı yazarlarının kişisel kanaatlerini belirleyici kılmış, bu da özgün metnin anlamından uzak, sadeleştirilmiş metinlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Metinlerin bireylerin gelişimindeki önemi üzerinde duran Ruhi (1993, s.76), ders kitaplarında yer alan, kısaltma ve uyarlama yoluyla düzenlenmiş metinlerde karşılaşılan kopuklukları seçilen metinler üzerinden örnekendirir ve dil kullanımının kötü bir örneği olan bu metinlerin öğrencilerin anlama yeteneğini de zorladığını ifade eder.

Ders kitaplarının hazırlanmasında temel çerçeveyi çizen, kitapta yer alacak metinlerle ilgili yönlendirmeleri yapan öğretim programlarıdır ve öğrenciler, arzulanan hedeflere program çerçevesinde seçilen ve düzenlenen metinler vasıtasıyla taşınır. Bu çerçevede hazırlanmış programlardan biri de *Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı*'dır (2018). Bu programda *Ders Kitabı Yazımında Dikkat Edilecek Hususlar* başlığı altında ders kitabında bulunacak temel bölümlerin neler olacağı, nasıl hazırlanacağı ve ders işleniş sürecinin ne şekilde yapılandırılacağına dair bilgilere yer verilmiştir. Aynı bölümde *Ders Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri* alt başlığıyla öğretim materyali/ders kitabında yer verilecek metinlerin özellikleri de belirlenmiştir.² Bu belgede yer

---

² *Ders Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri* ile ilgili son on yılda hazırlanıp yayımlanmış (2011, 2015, 2017, 2018) Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında derste kullanılacak metinlerde yapılacak değiştirim ve uzunluklar ile ilgili düzenlemeler incelenmiş, 2018 yılı ile karşılaştırılmıştır. Buna göre, konu ile ilgili maddelerde 2017 programında bir değişiklik gözlenmemiştir. 2015 yılında yayımlanmış programda metinlerin tamamının ders kitabına

alan maddeler paralelinde kitap yazarları tarafından metinler seçilmiş ve düzenlemiştir:

Metnin tamamının alınamayacağı durumlarda, alınmayan kısımların özeti verilmelidir. Metinden cümle veya paragraf düzeyinde yapılan çıkarmalar yay ayrıç içinde üç nokta işareti ile gösterilir.

Kitaba alınan metinlerin uzunluğu konusunda öğretim programındaki ders işleme süreci ve ünitelerde planlanan ders saati dikkate alınmalıdır (TDEÖP 2018, s.17).

Ayrıca *Ders Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri* başlığı altında yer verilen bazı maddeler, doğrudan metin uzunluğu ile ilgili olmasa da seçilen metinlerden bazı kelime, cümle ya da paragrafların çıkarılmasında belirleyicidir:

Türk millî eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olmalıdır.

Metinlerde Türk milletinin bölünmez bütünlüğüne; millî, manevi, kültürel ve ahlaki değerlerine aykırı unsurlar yer almamalıdır.

Metinlerde ayrıştırıcı, bölücü, siyasi ve ideolojik ifadeler yer verilmemelidir.

Metinler, öğrencilerin ruh dünyalarını olumsuz yönde etkileyecek nitelikte olmamalıdır (TDEÖP, 2018, s.16).

Genel olarak değerlendirildiğinde Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları için seçilen özgün metinlerde, yukarıda bahsedilen, öğretim programında belirlenen ilkeler doğrultusunda düzenlemeye gidilmiştir. Her edebî metin, her zaman belli yaş grupları esas alınarak yazılmadığından ve/veya bazı metinlerin uzunluğu ders kitabı ve ders saati için uygun olmadığından ders kitabına özgün hâliyle alınması mümkün görünmemekte, bu sebeple seçilen metinlerle ilgili bir düzenlemeye

---

alınamayacağı, kitaba alınacak kısımlarının da kazanımlar doğrultusunda seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. *Roman, hikâye, tiyatro, destan gibi ürünlerin tamamı kitaba alınamayacağı için bu tür eserlerin en uygun kısmı veya kısımları kazanımlar da dikkate alınarak seçilmelidir. Metnin başında eserin seçilen bölümüne kadarki kısa özeti verilmeli, seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır. Seçilen metnin arkasından eserin sonraki bölümlerinin özeti verilmelidir (TDEÖP 2015, s.19).* 2015 yılı programının ilgili diğer kısımları 2017 ve 2018 programları ile paraleldir. 2011 programında yapılacak değişikliklerin çerçevesi şu şekilde çizilmiştir: *Herhangi bir sanata ait eserin orijinaline bağlı kalınmalı. Şiirlerin, öykülerin ya da diğer türlerin üzerinde dil ve anlatım açısından yapılacak değişiklikler eserin yazarına saygısızlık sayılacağından değişiklikler imla, noktalama ve günümüz Türkçesine çeviri ile sınırlı olmalıdır. Günümüz Türkçesine çevrilerde de bağlam son derece dikkate alınmalıdır. Ders kitabı yazarı, beğenmediği ya da öğrencinin pedagojik gelişimine aykırı bulunduğu bölümleri çıkarmalı ama değiştirmemelidir (TDEÖP 2011, s.14, 15).*

ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede ders kitaplarındaki metinlerde yapılan çıkartma işleminde programda yer alan ilgili maddeler belirleyici olur.

Bu çerçevede Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında tamamı kitaba alınamayacak uzunlukta olan -roman gibi- türlerin programda belirtilen amaçlara hizmet edecek şekilde sadece belirlenen kısımları alınmış, okuyucu için özet bilgisi ayrıca paylaşılmıştır. Daha kısa bir tür olan hikâye metinlerinde yapılan işlem ise sadece bazı cümle ve/veya paragrafların çıkarılmasından ibarettir.

Bu çalışmada *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya* adlı hikâye ile aynı metnin Türk Dili ve Edebiyatı 12 Ders Kitabı'nda bulunan kısaltılmış hâli karşılaştırılmış, çıkarılan bölümlerin metnin tutarlılığında neden olduğu aksamalar, *bölümsel tutarlılık* ile ilgili belirlenen *özelleştirme bağlantısı*, *neden sonuç bağlantısı*, *karşıtlık bağlantısı*, *karşılaştırma bağlantısı* başlıkları aracılığıyla tespit edilmiştir. Böylece ders kitaplarında yer alacak özgün metinler kısaltılırken metnin mesajında yaşanan kayıpların önüne geçecek ilkelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu itibarla çalışma, metin dil bilimi ile ilgili değerlendirmelerin metin düzenlemelerinde kullanılması ile ortaöğretim ders kitaplarında daha başarılı kısaltılmış metin örneklerine ulaşılabileceğini göstermesi yönüyle önem taşımaktadır.

1. Metin ve Tutarlılık

Dili, cümle ve cümle üretimi ile sınırlandıran *dönüşümlü üretimsel dil bilime* tepki olarak doğan, iletişimin cümlelerle değil metinlerle gerçekleştiğini ileri süren *metin dil bilimi* (Aksan, 2005, s.257) metnin bir bütün olarak algılanmasında, metnin yüzey ve derin yapısında kurulan ilişkiler ağına dikkat çeker. Metnin bir yapı, anlamsal bir bütün olarak inşasında *bağdaşıklık* ve *tutarlılık* metin odaklı iki metinsellik ölçütüdür.³ *Bağdaşıklık*, metnin yüzey yapısında daha çok cümleler arasında dil bilgisel ve anlamsal ilişkiler ağının adı⁴ iken *tutarlılık*, metnin derin yapısı ile ilgili metnin anlam ve mantığa dair bütünlüğünün oluşumunda var olan soyut yapıdır. Metnin anlamı, yüzey yapıya ait öğelerin sunduğu anlam alanından daha fazlasını içerebilir (Beaugrande, Dressler, 1981). Bu itibarla *tutarlılık* metnin soyut yanını, metni oluşturan her birim arasındaki anlama dayalı ilişkinin nihayetinde nasıl metni kucaklayan bir bütüne evrildiğini izaha gayret eder.

³ Beaugrande ve Dressler, metinselliği şu ölçütler ile açıklarlar: *Bağdaşıklık, Tutarlılık, Niyet ve Kabul edilebilirlik, Bilgilendiricilik, Durumsallık, Metinlerarasılık* (Beaugrande, Dressler, 1981).

⁴ Sırf dil bilgisel bağların ele alındığı bağdaşıklık eksenli değerlendirmeler metnin temel işlevinin bildirişim olduğunu göstermekten uzak olduğu için eleştirilir.

Metni oluşturan her birim, metni saran bir mantık ve anlam çerçevesinin parçasıdır. Bu, okur/dinleyicilerin metni bir bütün olarak algılamasının nedenidir. *Tutarlılık*, bu ilgiyi birbirini takip eden cümleler arasında kurduğu gibi paragraflar, metnin konusunu oluşturan ve birlikte bir amaca hizmet eden alt başlıklar arasında da kurar. Metindeki her cümle doğrudan birbiriyle ilişkili olmasa dahi hepsi üst yapının tesis ettiği anlam dünyasının, söylemin bir parçası olur (van Dijk, 1977, s.93).

İnsanların *dünya bilgisinin* metinde sunulan bilgi ile etkileşimi metne anlam kazandırır. Bu yüzden *bağdaşıklık*, metin içi birimler arasındaki ilişki ile tanımlanırken *tutarlılık* metinle sınırlandırılabilir gözükmekte, metnin çözümlenmesinde okuyucuya ait *dünya bilgisi* ile birlikte yorumlanmaktadır. Metni çözümlenlerin zihinsel faaliyetleri, tutarlılığın gelişiminde aktif rol aldığından *tutarlılık*, alıcı/okur/dinleyicilerin algılama işlemlerinin bir sonucu olarak da düşünülebilir (Beaugrande, Dressler, 1981).

2. Tutarlılık Görünümleri

Bir metinde tutarlılık yapısı iki düzeyde gerçekleşir. Metne dâhil edilen her bir cümlenin önceki cümle ya da cümlelerle ilişkili olması hâli, *bölümsel tutarlılığı*; metnin tamamında kurulmuş mantıksal, anlamsal ilişki, *bütüncül tutarlılığı* (van Dijk, 1985, s.109) izah eder.⁵

Cümleler arası anlamsal ilişki, tutarlılığın sadece bir parçasıdır. Bu anlamda *tutarlılık* ancak cümlenin ötesinde metni saran anlam ağının kurulmasıyla tamamlanan bir metinsellik ölçütüdür. Bu yüzden bağdaşıklıkta olduğu gibi cümle odaklı, çizgisel bir tutarlılığın metnin bütününde genel tutarlılığı sağlaması beklenemez. Metne dâhil olacak yeni bilgiler metnin sunduğu örtük, gömülü kavram alanlarının içinde doğar. Dolayısıyla okuyucu yeni bilgiyi benimsemekte zorlanmaz. Metne dâhil olacak yeni unsurları belirleyen ve ağı parçası yapan büyük yapı *bütüncül tutarlılık* olarak tanımlanır (van Dijk, 1985, s.115).

Bütüncül tutarlılık karmaşık bir yapıya sahiptir ve onu tamamlayıcı birçok alt başlıktan bahsedilebilir.⁶ Metnin içeriğine kısıtlamalar getiren *şematik yapısı*, semantik içeriğin yönünü kısmen önceden belirleyen *retorik yapılar*, pasajın ne

⁵ *Local coherence* ile *global coherence* kavramları için Subaşı Uzun'un Türkçe çevirisi kullanılmıştır (Subaşı Uzun, 1992, s.135).

⁶ Torusdağ ve Aydın, metnin teşekkülünde etkili tutarlılık ilişkilerini ortaya koyacak büyük ölçekli yapı çözümlenmeleri ile ilgili alt başlıkları kaynaklar ışığında on bir maddede toplamışlardır: *başlık, konu, anahtar sözcükler, konu tümcesi, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri, işlev, biçem, özet, sonuç tümcesi, motif/izlek* (Torusdağ ve Aydın, 2020, s.188-250).

hakkında olduğunu ifade veya işaret eden *tematik cümleler*, *anahtar kelimeler*; *metnin başlığı*, *konusu*, *özeti*, benzer durumlara sahip hafızadaki *önceki metinlerden bilgiler*, *okuyucunun söylemin muhtemel konusuna ilişkin beklentileri* metnin bir bütün olarak algılanmasında etkilidir (van Dijk ve Kintsch, 1983, s.221).

Metin, aynı şeylerin tekrarından oluşan bir yapıya sahip değildir. Bir söylemde aynı bireyler hakkında sürekli aynı şey söylenmediğinden *tutarlı* bir söylem, birtakım sistematik kısıtlamalar ile *fark* ve *değişim* ilişkilerine sahip olacaktır (van Dijk, 1977, s.94). Söylem evrenine yeni bireyler girebileceği gibi metinde var olan kişilere yeni özellikler veya ilişkiler de atanabilir. Böylece metin, eski bilgilere yeni bilgilerin eklenmesi ile ilerler. *Fark* ve *değişim* ilişkileri ile metne dâhil olan her bir önerme önceki önermeye bir *tanımlama*, *açıklama*, *örnek*, *karşılaştırma*, *karşıtlık*, *genelleme* gibi işlevler⁷ ile bağlanabilir (van Dijk, 1985, s.110). Söylemin anlamsal özelliklerinin bu şekilde yalnızca cümleler veya önermeler arasındaki ilişkiler yani öğeler arasındaki ikili doğrusal bağlantılar üzerinden izahı *bölümsel tutarlılığı* tanımlar (van Dijk, 1985, s.115).⁸ Bu bilgiler ışığında çalışmada kullanılacak *bölümsel tutarlılık* ile ilgili başlıklar şu şekildedir.

2.1. Özelleştirme Bağlantısı

---

⁷ *Bölümsel tutarlılık* bağlamında metinde kurulan anlam ilişkileri Türkçe çalışmalarda çeşitli başlıklar ile sunulmuştur. Subaşı Uzun, *tutarlılık görünümünü* 1. Özelleştirme Bağlantısı 2. Neden-Sonuç Bağlantısı 3. Neden Bağlantısı 4. Zaman Bağlantısı 5. Karşılaştırma Bağlantısı 6. Karşıtlık Bağlantısı başlıkları ile verir (Subaşı-Uzun, 1995, s.113-135). Karataş, *Söylemin Tutarlılık Bağlantıları* başlığı ile 1. Sebeplilik Bağlantısı 2. Açıklama Bağlantısı 3. Özetleme ve Ayrıntılı Anlatım Bağlantısı 4. Özelleştirme ve Genelleştirme Bağlantısı 5. Karşılaştırma Bağlantısı şeklinde tasnifi verir (Karataş, 2008, s.116-117). Balyemez, *Anlam ve Mantık İlişkileri* başlığı altında 1. Neden – Sonuç Bağlantısı, 2. Amaç – Sonuç Bağlantısı, 3. Özelleştirme Bağlantısı, 4. Koşul Bağlantısı, 5. Karşılaştırma Bağlantısı şeklinde sunar (Balyemez, 2011, s.271-294). Murat Lüleci tutarlılık ilişkilerinin Beaugrande ve Dressler tarafından şu şekilde ayrıntılandırıldığını ifade eder. 1. Özelleştirme, 2. Genelleştirme, 3. Nedensellik, 4. Karşıtlık, 5. Karşılaştırma (Lüleci, 2018, s.48). *Tutarlılık* ile ilgili bir başka izah *retorik yapı teorisidir*. Bir metnin tutarlılığına dair açıklamalar sunan *retorik yapı teorisi*, metni oluşturan dizilerin sahip olduğu yapısal ilişkileri ortaya koymaya çalışır. Örneğin *iddia* ifade eden cümle bir *kanıt* ile desteklenir. Böyle bir yapıda *iddia*, *çekirdek*; *kanıt*, *uydu* olarak adlandırılmış, birbirini tamamlayan cümleler bir araya gelmiş olur. *Retorik Yapı Teorisindeki* ilişki kümeleri şu şekildedir: *kanıt*, *antitez*, *durum*, *çözüm olma*, *detaylandırma*, *etkinleştirme*, *motivasyon*, istemli neden, irade dışı neden, istemli sonuç, istemsiz sonuç, amaç, durum, yorumlama, değerlendirme, yeniden ifade etme, özet. (Mann, Matthiessen, Thomson; 1989, s.18).

⁸ Bölümsel tutarlılığı tesis eden anlam bağıntılarının bir metinde sadece birbirleriyle ilişkili iki cümle ile sınırlandırılmayacağı ve tutarlılığa hizmet eden bu tür bağlantıların metne göre çeşitlenebileceği belirtilmelidir.

Kısaltılmış Metinde Bir Tutarlılık Çözümlemesi: “Demiryolu Hikâyecileri- ...

Birbirini izleyen iki ya da daha çok cümle arasında kurulan ve tutarlılık yapısının oluşturulmasında en çok başvurulan bağlantılardan biri olan özelleştirme ilişkisi (Subaşı Uzun, 1995, s.113), iletişimde genel olanın ardından özel olanın ifade edilmesi; bir kavram, kişi, olay, durum, nesnenin ayrıntılı olarak ele alınması durumudur. Bir husus ve ona dair birtakım ayrıntıların ele alındığı metin parçası gücünü, metnin diğer unsurları ile oluşturduğu bağlamdan alır.

Etkin öğelere dair birtakım ayrıntıların verilmesi, metne ait o birimin okuyucunun zihninde ön plana çıkmasını sağlar. Bu detaylı bilgilendirme, metnin diğer bileşenlerinin anlaşılmasında, iletisinin kavranmasında okuyucuya yardımcı olur. Yazar, metinde yer alan her birimle ilgili böyle bir tasarrufta bulunmayacaktır. Bununla birlikte metinde söylenmek istenene hizmet edecek unsurun okuyucunun zihninde tanımlanması açısından *özelleştirme* başvurulan bir yoldur.

2.2. Neden Sonuç Bağlantısı

Metinde bahsedilen olay ve durumların şekillenmesinde ve bu süreçte aktif olarak yer alan kişi ve nesnelerin değişiminde etkili olan *nedenler* ile bu nedenlerin doğurduğu *sonuçların* beraber düşünülmesi metnin bütünlüğüne hizmet eder. Birbirleriyle böyle bir ilişki içerisinde bir araya gelen dil birimleri okuyucu tarafından birlikte tanımlanır. Birinin olması diğerinin de olabileceği düşüncesini okurların zihnine yerleştirir.

2.3. Karşıtlık Bağlantısı

Sadece birbirine eş ya da benzer şeylerden oluşmuş bir kompozisyon olarak tanımlanamayacak hayat, benzerliklerin yanında farklılıkları da içinde barındırır. Bu yönüyle hayat, yazarların ilham aldığı bir alan olmuştur. Birbirleriyle *karşıtlık* ilişkisi ile bağlanmış unsurlar, metnin anlamsal bütünlüğünün tesisinde, tutarlılığın oluşumunda pay sahibidir. Metin bağlamında birbirlerinden farklı özelliklerle tanımlanıp konumlandırılan birimler, iletinin oluşmasına hizmet eder. Bu açıdan *karşıtlık*, metin kurgusunun önemli bir parçası olarak değerlendirilmekte (Ataklı Saçak, 2021, s.146), edebî eser; ifadenin teşekkülünde, mesajın oluşturulmasında bu türden bir anlamsal ilişki mutlaka barındırmaktadır.

2.4. Karşılaştırma Bağlantısı

Karşılaştırma, kişi ve nesnelerin benzer veya aynı yanlarının, bir olayın öncesi ve sonrasında değişen şeylerin gösterilmesine dayanır. Metinde kurulan *karşılaştırma bağlantısı* ile yazar, iletinin okuyucuya daha somut, anlaşılır bir şekilde ulaştırılmasını hedefler. Karşılaştırma ile *karşıtlık* arasındaki fark,

karşılaştırmanın çatışma barındırmaması şeklinde ifade edilebilir. (Lüleci, 2018, s.128).

3. Tutarlılık ve Kısaltma

Özgün metinler, farklı okur seviyelerine ulaşabilmek için ya da eğitim-öğretim sürecinde ders süresi gereği yeniden tanzim edilmektedir. Bu düzenlemeyle metin üzerinde birtakım değişikliklere gidilmekte, belirlenen cümle ve/veya paragraflar kısaltılmakta veya metinden tamamen çıkarılmaktadır. Gerçekleştirilen işlem sonrası ortaya çıkan *kısaltılmış metinlerin*, *özgün metnin* mesajı ile aynı güçte, değerinden bir şey kaybetmeden okuyucu ile buluşması beklenir. Temel işlevi bildirişim olan metnin mesajının sorunsuz bir şekilde muhataplarına ulaşabilmesi için seçilmiş metinlerde yapılan düzenlemeler sonrası metnin yapısında bir aksamanın olmaması gerekir. Bu aşamada kendi içinde bütünlük arz eden bir sistem hüviyetiyle okuyucunun karşısına çıkan metni meydana getiren birimlerin farklı seviyelerde, çeşitli bakımlardan birbirleriyle ilişkili olduğu (Aktaş, 1998, s.48) unutulmamalı, metinlerde yapılacak düzenlemeler, metnin bir bütün olarak algılanmasında belirleyici olan metin odaklı iki metinsellik ölçütü *bağdaşıklık* ve *tutarlılık* ile birlikte değerlendirilmelidir. Aksi takdirde yapılan müdahaleler ile metnin *bağdaşık* ve *tutarlı* görünümünde oluşacak sorunlar metnin bütünlüğünün bozulmasına neden olacak, mesajın anlaşılabilirliği de ortadan kalkacaktır.

Metnin yüzey yapısındaki ilişkiler ağı korunurken *tutarlılık* görünümünün ihmal edilmesi bu tür müdahalelerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir. Metnin bir bütün olarak algılanmasını sağlayan, birbirini var eden anlam ve mantık ilişkilerinde yaşanacak kopma; metinde simgesel gücü olan kavramların tespitini, *özgün metinden* uzaklaşarak yazarın söyleminin anlaşılmasını engelleyecektir. Yapılan *kısaltma* ile cümle ya da paragraflar arasında oluşan boşluklar metnin çizgiselliğinden bir şey kaybettirmemeli, bütünlüğüne zarar vermemelidir. *Özgün metinden* uzaklaşacak şekilde yapılacak *kısaltmalar*, metnin tutarlılığını zedeleyecek, okuyucu tarafından yeniden üretilmiş metne göre şekillenen anlam, anlatıcının iletisinin de yanlış yorumlanmasına neden olacaktır.

4. Bir Kısaltılmış Metin *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya*'da Tutarlılık Sapmaları

Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya, Oğuz Atay'ın *Korkuyu Beklerken* adlı kitabındaki sekiz hikâyeden biridir. Hikâyede, savaş yıllarında küçük bir kasabada bulunan istasyonda yazdıkları kısa hikâyeleri satarak geçinmeye çalışan *üç seyyar hikâyecinin* -anlatıcı, genç Yahudi ve genç kadın- yaşamı,

hikâyecilerden birinin ağzından anlatılır. Hikâyeciler *istasyonda* bulunan *kulübelerinde* yaşar, *istasyon şefinin* daktilosunda hikâyelerini yazar, gece yarısı da istasyondaki diğer esnaflar gibi sepetlerine koydukları hikâyelerini satmak için *trenleri* beklerler. İstasyonda bütün işleri tanzim eden istasyon şefi, hikâyecilerin karşısına yasa, yasak, kanun maddeleri, yönetmelikler, tüzük maddeleri ile çıkar ve onları aleyhte rapor yazmakla korkutur. Hikâyeciler geçinebilmek için hikâyelerini satmak zorundadırlar. Aldıkları malı doğru dürüst incelemeyen, üstelik iki misli para vererek kapışan, hikâyelerin daima ilk kopyalarını alan *yataklı vagon yolcuları* hikâyecilerin geçimlerini borçlu oldukları *müşterilerdir*. Demiryolu hikâyecilerinden genç Yahudi hastadır, onun hikâyelerini yazmasına diğer hikâyeci yardım eder fakat Genç Yahudi'nin hastalığı zamanla daha da artar ve ölür. *Yeni demir yolunun* açılmış olması kasabayı etkiler ve zamanla herkes kasabayı terk eder. Anlatıcı rolündeki hikâyecinin âşık olduğu genç kadın da istasyonu terk edenler arasındadır. Zamanla istasyonda tek başına kalan metin anlatıcısının istasyon ve kasabada yaşananlara dair her şey yavaş yavaş zihninden silinir. İstasyon şefinin kıyafetleri dahi onun üzerindedir ve bunun sebebini istasyon şefinin izinli olmasına bağlar.

2645 kelime, 16 paragraftan oluşan *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya, Korkuyu Beklerken* adlı hikâye kitabının 2009'da yayımlanmış 28. baskısında 185-195 sayfaları arasında yer almaktadır (Atay, 2009, s.185-196). Aynı hikâyenin *kısaltılmış* hâli, 1361 kelime, 11 paragraftan ibaret olup ders kitabının 42-44. sayfaları arasındadır (Karaca vd., 2019, s.41-44).

4.1. İstasyon Şefi

Bir kasaba istasyonu ve o istasyonun tek memuru olan *istasyon şefi*, sanatçıların –hikâye satıcıları- metinde konumlarının şekillenmesinde, metnin mesajının üretilmesinde öne çıkan unsurlar arasındadır. Metnin bütünlüğü düşünüldüğünde okuyucu tarafından *istasyon şefinin* rolünün anlaşılması, metinde onu tanımlayan kısımların varlığına bağlıdır.

Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya adlı hikâyede kasaba istasyonunda *makasçılık yapmak, telgraflara bakmak, işaretleri düzenlemek; trenlere bilet satmak; kapıları açmak, kapamak* istasyondaki tek memur olan *istasyon şefinin* görevidir. Ayrıca yazılan hikâyeleri kısa bulması, bir yönetmelik maddesine göre hikâyecilerin kaldıkları kulübelerin kiralalarını çıkarabilmeleri için çok daha fazla yazmaları gerektiğini söylemesi, hikâyelerin konularına ve hikâyecilerin yazış biçimine karşıması, ders kitabında *istasyon şefine* dair verilen bilgilerdir.

İstasyon şefi hakkında *kısaltılmış metinde* yer almayan kısımlar, onun metinde üstlendiği rolün kavranması, iletinin anlaşılması açısından önemlidir.

Buna göre *istasyon şefi* -hikâyecilerin hikâyelerini demiryolları idaresinin toprakları içinde yazdıkları için- yazılan her hikâyeden mutlaka bir kopya alıp bunları özenle dosyalar, saklar, bunu da *yönetmeliklere* ve 248. maddeye bağlar. Hikâyecilerin demiryolları sayesinde ekmeklerini kazandığını söyleyerek hikâyelerinde yazacakları konuların da sadece demiryolları ile ilgili olması gerektiğini ileri sürer. İsteklerinin gerçekleşmemesi hâlinde *üst makamlara* bunu rapor edeceğini ifade edip hikâyecileri tehdit eder. Aşk hikâyeleri yazmaya başlayan hikâyeciye dedikodulara yol açacağı düşüncesiyle engel olmaya çalışır. Hikâyeciler *istasyon şefinin* bütün isteklerine istasyondan atılacakları, barınacak yeni bir yer bulamayacakları endişesiyle boyun eğerler. Hatta hikâyecilerden *genç kadın, mesele çıkmasın* diye *istasyon şefinin* ev işlerini yapar. *İstasyon şefi* hakkındaki bütün bu bilgiler *kısaltılmış metinde* yer almamıştır.

Ben o sıralarda aşk hikâyeleri yazmaya başlamıştım. İstasyon şefi, dedikodulara yol açacağını ileri sürerek bunlara da engel olmak istedi. Onun bütün hareketlerine boyun eğiyorduk. Buradan atılırsak, böyle içinde yazma kulübeleri olan başka bir tren istasyonu nereden bulacaktık? Sevgilim, istasyon şefinin yemeklerini pişirip söküklüklerini dikiyordu, mesele çıkmasın diye. İstasyon şefi bizi küçümsüyordu, yanılmıyorsam aslında her zaman küçümsemişti. Şimdi de demiryollarının sayesinde ekmek yediğimizi ileri sürerek sadece bu konuda hikâye yazmamızı istiyordu. Kendisini örnek veriyordu: Hiç istasyon şefi demiryollarının dışında iş yapıyor muydu? Ona boş yere her gün demiryolları ile ilgili konular bulmanın zorluğunu anlatmaya çalıştım. Aslında bizim bu işe yanaşmayacağımızı biliyordu. Güç şartlar altında sürdürmeğe çalıştığımız yaşayışımızda yeni bir endişe kaynağı yaratmak için üst makamlara aleyhimize raporlar yazacağını söyleyerek bizi tehdit ediyordu (Atay, 2009, s.192).

Bu bilgiler ışığında *kısaltılmış metindeki istasyon şefi*, okurların zihninde özgün metindeki temsili tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Birtakım cümlelerin istenen şekilde anlaşılması onu destekleyen diğer cümleler ve sunulan bağlamla ilişkilidir. Aynı mekânı paylaşmalarına rağmen hikâye satıcılarının *istasyon şefi* ile ilgili düşüncelerinin *kısaltılmış metindeki* yokluğu ya da azlığının okurun zihninde oluşacak algıyı etkileyeceği bilinmelidir.

Ana metne bakıldığında *istasyon şefinin* bir başka sorumluluk alanının olduğu yine kendisi ile ilgili karşılaşılan durumlarda ortaya çıkan kelime kadrosundan anlaşılır: *yasa, kanun maddeleri, münasebetsiz yasa, yasak, 248. maddenin kapsamına gir-, Sağlığı Koruma Yasaları, yönetmelik maddesi,*

yönetmelikler, yürürlükten kalk-, aleyhte raporlar yaz-, tüzük maddesi. Kısa öyküde yazarın yazmadığı, yazamadığı şeyler simgesel alt yapılarla ifade edilirken bu simgelerin okur tarafından çözülmesi beklenir (Erden, 2010, s.37). Kasabada yasanın, yönetmeliklerin, tüzük maddelerinin uygulayıcısı, takipçisi konumundaki *istasyon şefi*, okurun dünya bilgisi ile bir nevi *otorite* (Zambak, 2017, s.338) olarak tanımlanabilir. *Özgün metinde* hakkında verilen ayrıntılı bilgi, okurun zihninde *istasyon şefini otoritenin* temsilcisi yaparken *kısaltılmış metin* artık bunu tesis edecek kelime kadrosuna sahip değildir. Bu bilgilerin yokluğunda metnin mesajında önemli bir yer tutan *istasyon şefinin* kasabadaki *seyyar hikâye satıcılarıyla* ilişki ve iletişimi okuyucunun zihninde karşılık bulamayacak, okuyucunun *istasyon şefi* ve *seyyar hikâye satıcıları* arasındaki ilişkiyi çözmesi zorlaşacaktır.

İstasyon şefi ile ilgili ayrıntıların metinden çıkarılması hem bu rolün hem de metne ait diğer unsurların anlaşılmasında sorunlara yol açacaktır. Dolayısıyla asıl metinde *istasyon şefi* ile ilgili *özelleştirmelerin* *kısaltılmış metinde* yer almaması *istasyon şefi* profilinin okuyucunun zihninde anlatıcının istediği şekilde oluşmasını engellemiş, iletinin kavranmasında, yazarın söyleminin anlaşılmasında metin, güç kaybetmiştir.

4.2. Yataklı Vagon Yolcuları

Üç hikâyecinin en önemli müşterileri, *kısaltılmış metinde* ayrıntılı özelliklerine değinilmeyen *yataklı vagon yolcularıdır* ve *özgün metinde* diğer tren yolcularından ayrı olarak tanımlanır. *Yataklı vagon yolcuları; rahat yataklarından kalkmaları öyle çok da kolay olmayan, yemeklerini yemekli vagonda yiyen, doymak bilmeyen, aldıkları malı doğru dürüst incelemeyen, üstelik iki misli para vererek kapışan, hikâyelerin daima ilk kopyalarını alan, titiz müşterilerdir.*

Ülkede taze olarak hikâye satılan tek istasyon olduğu için bizim ünümüzü de duymuşlardı. Onlara her zaman ilk kopyayı ayırırdık, titiz müşterilerdi. Ne var ki onların da rahat yataklarından kalkmaları kolay değildi (Atay, 2009, s.188).

Kasabadaki üç seyyar hikâye satıcısını tanımak biraz da *yataklı vagon yolcuları* ile birlikte değerlendirmeye bağlıdır. *Birkaç kişiden ibaret bu küçük topluluğu* tanıtan kelimeler *yataklı vagon yolcularından* çok farklıdır: *Kötü şartlar altında çalışıp, açıklıkla ve sefaletle uğraşan, günlerini yarı aç yarı tok geçiren, bir haftadır aç olmak, cebimde meteliğim yok, kötü şartlar altında çalışmak, kulübelerin kirasını çıkarma; yorgun, bezgin (genç kadın), bitkin, ümitsizlik, yalnızlık, boyun eğ-, hastalığı gittikçe ağırlaşan genç Yahudi, halsiz,*

gizli bir hastalık, konuşamayacak kadar hasta, yorgun, zayıfla-, kötüleş-, bu zayıf ve hastalıklı genç Yahudi.

Yataklı vagon yolcularının istasyon hikâyecileri için önemi, yataklı vagon yolcularının ekonomik gücü ve diğer yolcularla aralarındaki farkı ele alan kısımlar, kısaltılmış metinde bulunmaz. Hikâyecilerin satılıp satılmayacağı belirsiz kısa hikâyeleri için en önemli müşteriler, yataklı vagon yolcularıdır. Yataklı vagon yolcuları da olmasa halimiz haraptı. Allah'tan, aldıkları malı doğru dürüst incelemeden, üstelik iki misli para vererek kapışan yataklı vagon yolcuları vardı cümleleri kötü şartlar altında, kulübelerin kirasını çıkarmak için çalışan hikâyecilerin geçiminin daha çok yataklı vagon yolcularına bağlı olduğunu gösterir. Yataklı vagon yolcuları ve hikâye satıcıları arasındaki alış verişe dayalı gelişen ilişkiler ağı, metnin anlam bütünlüğüne hizmet eden ve tutarlılığın tesisinde etkisi olan gelişmelerdir.

Yataklı vagon yolcularının özgün metinde inşa ettiği anlam alanı, simgesel güç ve sezdirimler, kısaltılmış metinde yer almaz. Metinde otoriteyi temsil eden istasyon şefinden sonra varlık, güç, konfor ile ilişkili yataklı vagon yolcularına dair ayrıntıların metinden çıkarılması, istasyonda hayatını hikâye satarak kazanmaya çalışan hikâye satıcılarının içinde buldukları durumun anlaşılmasını zorlaştırır. Özgün metinde biri zengin diğeri zor geçinen iki kesimin varlığı okuyucunun zihninde bir karşılaştırmayı da beraberinde getirirken kısaltılmış metinde yataklı vagon yolcuları hakkındaki ayrıntıların metinden çıkarılmış olması okurun metinle ilgili değerlendirmelerini etkilemiştir.

4.3. Genç Kadın ile Hikâyeci Arasındaki İlişki

Hikâye metninde ismi geçen üç hikâyeciden biri de genç kadındır. Yiyecek satıcıları ve diğer hikâyeciler ile birlikte o da sepetine koyduğu hikâyelerini satmaya çalışır. Genç kadınla ilgili bu bilgiler kısaltılmış metinde bulunurken özgün metinde var olan âşık ol-, saçlarını okşayarak, sarıl-, başını göğsüne dayama-, öp-, seviş-, sevgilim gibi kelime ve kelime gruplarının yer aldığı cümlelerin metinden çıkarılmış olması genç kadın ile hikâyeci arasındaki ilişkinin okur tarafından anlaşılmasına neden olmuştur.

Üzüntüler içindeydim, üstelik âşık olmuştum. Elbette, üçüncü kulübede oturan genç kadına âşık olmuştum (Atay, 2009, s.190).

İkimiz –genç kadınla ben- gece soğukunda titreyerek birbirimize sarılmıştık (Atay, 2009, s.190).

Bunları düşünerek dalıp gitmiştim. Çevrem farkında değildim. Tren uzaklaşmıştı. Birden kollarımın arasında genç kadını gördüm.

Kısaltılmış Metinde Bir Tutarlılık Çözümlemesi: “Demiryolu Hikâyecileri- ...

Bana sokulmuş, başını göğsüme dayamıştı. Onu öptüm. Hikâye sepetlerimizi koluma taktım, uzaktan ışıkları görünen istasyonumuza doğru yürüdüm. O gece genç kadınla ümitsizliğin ve yalnızlığın verdiği karışık duygular içinde seviştik (Atay, 2009, s.191).

Genç kadınla sessizce sevişiyorduk. (Atay, 2009, s.194)

Kısaltma sonucu ortaya çıkan metin, *özgün metinden* farklı yorumlara neden olabilir. Anlatıcı konumunda olan *seyyar hikâye satıcısının genç Yahudi*’nin ölümü sonrası boşalan kendi kulübesinin yanındaki kulübeye, neden *genç kadının* taşınmasını istediği, *kısaltılmış metinde özgün metinden* farklı cevaplanacaktır. Hikâye anlatıcısı kahramanın *genç kadın* ile ilgili bu isteği gerçekleşmez. Bu dileğini bildirmeden *istasyon şefi* ile gelen *kunduracı* kulübeye yerleşir.

Bütün gün odamdan çıkmadan yazıyordum. Yalnız bitişikteki kunduracının gürültüsü aklımı karıştırıyordu. Çünkü artık genç Yahudi yoktu; bir süre önce ölmüştü. Aslında ben yanıma genç kadının taşınmasını istiyordum. Ne var ki istasyon şefi, ben daha bu istediğimi belirtmeye fırsat bile bulamadan bir gün –bir süre önce- kunduracıyla göründü. Adam da hemen yerleşti (TDEDK 12, s.44).

Daha sonra da *kunduracıya genç kadınla* kulübelerini değiştirip değiştiremeyeceği sorusunu sormadan *genç kadının* kulübesinin boş olduğunu, kasabadan ayrıldığını fark eder. *Kısaltılmış metnin* bağlamından hareket eden okur, *seyyar hikâye satıcısının genç kadının* kulübesi ile ilgili değişiklik isteğinin nedenini *bitişikteki kunduracının gürültüsünün hikâyecinin aklını karıştırmasına* ve/veya metinde genç kadınla anlatıcının kasabada daha eski oluşlarına bağlayacaktır. Kısaltılmış metinde iki kahraman –anlatıcı olan *seyyar hikâye satıcısı* ve diğer hikâye satıcısı *genç kadın*- arasındaki ilişkiye dair bir bilgi bulunmadığından okur, anlatıcının boşalan kulübeye *genç kadının* yerleşmesini istemesinin gerçek nedenini bilemeyecektir. Bu itibarla *özgün metinde* kurulan *neden-sonuç* ilişkisi ile *kısaltılmış metinde* okurun metnin tutarlılığında bir araya getireceği neden-sonuç ilişkisi birbirlerinden farklıdır.

4.4. Yeni Demiryolu Hattı

Kısaltılmış metinde hikâyenin sonlarına doğru trenlerin artık kasabadan geçmediği *Artık tren geçmiyor buradan.* cümlesi ile *seyyar hikâye satıcısının* ağzından öğrenilir. *Özgün metinde* kasabadaki istasyona uğramayacak yeni bir demiryolunun yapılacağından bahsedilmesine rağmen kasaba için önemli sonuçları olacak böyle bir gelişme ile ilgili *kısaltılmış metinde* yer almaz.

Daha kestirme bir ulaşımı sağlamak için bizim istasyona uğramayan bir demiryolu yapılacağı söylentileri de dolaşıyordu. Artık sadece posta trenleri uğrayacaktı buraya (Atay, 2009, s.190).

Özgün metnin ilerleyen paragraflarının birinde bu sefer yeni demiryolunun açıldığı bilgisi okuyucuyla paylaşılır. *Kısaltılmış metinde yeni demiryolu hattının açıldığı, kasabaya haftada bir sadece ekspres trenin uğrayacağı bilgisinin bulunmaması, metinde daha sonra yer alacak gelişmelerin izahını zorlaştıracaktır. Zira artık trenlerin kasabadan geçmeyecek olması, kasaba ve geçimlerini kasabadan geçen tren yolcularına yaptıkları satışlarla sağlayan seyyar yiyecek ve hikâye satıcıları açısından önemlidir.*

Sonra yeni demiryolu hattı açıldı ve ekspres haftada bir gün uğramaya başladı (Atay, 2009, s.194).

Yeni demiryolunun açılması aynı zamanda kasabada yaşayanların pratiklerine doğrudan tesir edecek bir değişimdir. Hikâye satıcıları için hikâye yazmak gece istasyona gelecek tren yolcularına satıp karınlarını doyurabilecekleri bir uğraştır. Seyyar hikâye satıcıları *taze, kısa güncel konuları işleyen, bir günlük hikâyelerini geceleri yazıp, temize çekip satmaya çalışmaktadırlar. Öyle ki bir iki günlük modası geçmiş hikâyeler tren yolcuları tarafından bayat olarak nitelendirilip satın alınmamaktadır. Böylece yeni demiryolunun açılmasının sonuçlarından biri günlük hikâyelerin ortadan kalkması olmuştur. Bu değişimin habercisi olan cümle, yeni demiryolunun açıldığı bilgisi verildikten hemen sonra anlatıcı seyyar satıcının ağzından dökülür. Bu kısım da kısaltılmış metinde yer almamıştır.*

Bu benim de işime geliyordu. Artık bir çırpıda biten ve beni telaşla peşinden koşturan kısa hikâyeler yazmak istemiyordum (Atay, 2009, s.194).

Kasabanın yerleşik düzeni, yeni demiryolu hattının açılması (kısaltılmış metinde yer almayan) sonrası artık kasabaya trenin haftada bir uğramaya başlaması ile değişmiştir. *Günlük yazılan kısa hikâyeler artık ortadan kalkmış, uzun hikâyelere geçilmiştir. Uzun hikâyeler ile ilgili bilgi, okuyucuya Benim uzun hikâyelerimden birini yeni bitirdiğim ve uyuyakaldığım bir gece, trene binip gitmişti, cümlesiyle verilir fakat kısaltılmış metinde anlatıcı hikâye satıcısının uzun hikâyelere hangi sebeple ne zaman başladığı bilgisi yoktur.*

Hikâyede herkes bir bir istasyonu terk etmeye başlar. İlk önce seyyar hikâye satıcılarından *genç kadın* istasyondan gider. *Yani genç kadın bir süre önce gitmişti. Evet kulübesi boştu. Benim uzun hikâyelerimden birini yeni bitirdiğim ve uyuyakaldığım bir gece, trene binip gitmişti.* Daha sonra tamircinin

istasyondan ayrıldığı bilgisi verilir. *Bunu tamirciye anlatamıyordum. Çünkü gitmişti, beni yalnız bırakmıştı. Son konuşmamızdan sonra -bir süre sonra tabii- istasyondan ayrılmıştı. İstasyon şefi de artık istasyonda gözükmemektedir. Son günlerde istasyon şefini nedense ortalarda göremiyorum.* Seyyar hikâye satıcısı anlatıcı da istasyondan ayrılma isteğini dile getirir. *Korkuyorum, çünkü buradan gitmek istiyorum.* İstasyondaki bu değişimin temel sebebi, *yeni demiryolunun yapılmış olmasıdır fakat kısaltılmış metinde okur bu bilgiye ulaşamaz.* Kasaba ve kasabada yaşayanlar üzerinde sonuçları gözlemlenmesine rağmen *kısaltılmış metinde* bütün bu gelişmelerin nedeni olan yeni demiryolu hattının açılması ile ilgili bilginin yer almaması, kasabadaki değişimin anlaşılmasına yol açacak, gerekli *neden-sonuç* ilişkisi okurlar tarafından kurulamayacaktır.

4.5. Seyyar Hikâye Satıcısının Yaşadığı Değişim

Metinde *Düşüncemin bulandığını seziyordum*, cümlesi ile başlayan paragrafta kasabanın üç hikâyecisinden biri, metnin anlatıcısı birçok şeyi hatırlayamadığından, istasyon dışındaki dış dünya ile ilişkilerinin gittikçe zayıflamasından, çoğu zaman önemli olayları bile öğrenemediğinden bahseder.

Düşüncemin bulandığını seziyordum. İstasyon dışındaki dünya ile ilişkilerim gittikçe zayıflıyordu. Günlerin nasıl geçtiğini izleyemiyordum artık. Hikâyelerim için güncel olaylar bulmakta, insanları ve maceraları birbirine bağlamakta eski becerim kalmamıştı. Önemli olayları bile öğrenemiyordum çoğu zaman. Evet, bazı olayları biliyordum: Savaş bitmişti. Cephelerden akın akın dönen askerler geçiyordu trenler dolusu. Onlardan kırık dökük bilgiler toplayarak savaş hikâyeleri yazdım bir süre. Bu arada birçok şeyi hatırlamıyordum: Savaş bizim ülkemizde mi geçmişti? Yoksa uzak çöllerde mi savaşılmıştı? Topraklarımız genişlemiş miydi, daralmış mıydı? (TDEDK 12, s.43)

Metnin anlatıcısı seyyar hikâye satıcısındaki bu değişim, takip eden paragraflarda sürecek, beraberinde birtakım sorunlar yaşanmasına neden olacaktır. Bir yolcunun hikâyeciye metinlerinde *şehir isimlerinde yanlışlıklar yapmaya başladığını söylemesi, hikâyecinin yöneticilerin adlarını karıştırması ya da unutmaması, Neyse biraz aklım karıştı, O günlerde kafam daha da karışıktı, Birçok şeyi unutuyordum*, gibi ifadeler, bir hadisenin zamanı ile ilgili bir gün -yani bir süre sonra- bir yolcu daha önce -bir süre önce- bilginin hatırlanmasında yaşanan zorluklar hikâyecinin içinde bulunduğu durumu özetler niteliktedir.

Metnin sonlarında istasyon ve kasabada yaşananlara dair her şeyin anlatıcının zihninden silindiği izlenecektir. Öyle ki *istasyon şefinin* kıyafetleri

onun üzerindedir ve bunun sebebinin izinli olduğunu düşündüğü *istasyon şefinin* yerine kendisini bırakmış olabileceği şeklindedir. İstasyona trenlerin artık neden uğramadığını da bilmemektedir.

Artık tren geçmiyor buradan. Son günlerde istasyon şefini nedense ortalarda göremiyorum. İzinli olduğunu sanıyorum –çünkü yıllardır hiç tatil yapmamıştı. Onun elbiseleri de şimdi benim üzerimde. Giderken yerine beni bırakmış olmalı. Trenler de nedense uğramıyor (TDEDK 12, s.44).

Gelinen noktada okuyucunun hikâye kahramanındaki bu değişimin nedenini bağlamdan hareketle çözmesi beklenir. *Özgün* metinde *düşüncemin bulduğımı seziyordum*, cümlesi ile başlayan paragraf öncesinde hikâyecinin ruh hâline, içinde bulunduğu duruma dair verilen açıklayıcı paragrafta, kahramanın yaşadığı değişimde rolü olan etmenlerin bir arada verildiği görülür.

İçimin yorulduğunu hissediyordum. Her gece yarısı yarım kalan uykular, tren düdüklere, anlayışsız ve cahil ya da rahat ve kendini beğenmiş bir müşteri kalabalığına yeni hikâyeler bulma zorunluluğu, hastalığı gittikçe ağırlaşan genç Yahudi ve gittikçe huysuzlaşan istasyon şefimiz. Hangi tarafa yetişeceğimi bilemiyordum. Sevgilim de yorgun ve bezgindi; onun da hikâyelerine yardım etmek zorundaydım (Atay, 2009, s.192-193).

Seyyar hikâye satıcısının yaşadığı değişimin nedenlerinin açıklandığı bu paragrafın kısaltılmış metinde yer almaması, okuyucunun neden-sonuç ilişkisini sahat bir şekilde kuramamasına neden olmuş, daha sonraki gelişmelerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

SONUÇ

Türk Dili ve Edebiyatı 12 Ders Kitabı'nda ele alınan hikâye türü örneklerinden Oğuz Atay'a ait *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya* adlı metin incelenmiş, metinde yapılan düzenlemelerin öğretim programı doğrultusunda cümle ve paragraf düzeyinde *çıkartma* işleminden ibaret olduğu görülmüştür. Hikâyeden çıkarılan bölümler bir metinsellik ölçütü *tutarlılık* kapsamında ele alınmış, işlemler sonucu metnin anlam ve mantıksal ilişkiler ağında yaşanan kayıplar ortaya konmuştur. Bu çerçevede kısaltılmış metinde tespit edilen tutarlılık sapsmaları şu şekildedir.

a. *Özgün* metinde kasabadaki otoriteyi temsil eden, yazarın metnin mesajında bir yere konumlandığı *istasyon şefi*, kısaltılmış metinde kendisi ile

ilgili ayrıntıların çıkarılması, özelleştirmeye dayalı bilgilendirmenin yokluğu ile güç kaybetmiştir.

b. Metinde *yataklı vagon yolcuları*, ekonomik gücü elinde tutanları temsil ederken *seyyar hikâye satıcıları*, karınlarını doyurabilmek, başlarını sokacak bir yere sahip olabilmek için her gün bir şeyler yazıp satmak zorunda olan *sanatçılardır*. Bu iki grubun kendilerine has özellikleri özgün metnin mesajının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Kısaltılmış metinde *yataklı vagon yolcularına* ait kısımların çıkarılmış olması, onların metindeki simgesel gücünü azaltmıştır.

c. Özgün metinde birinci kulübede oturan ve genç kadına âşık olan seyyar hikâye satıcısının boşalan kulübeye *genç kadının* yerleşmesini istemesinin nedeni, aralarındaki aşk ilişkisi olarak anlaşılırken *kısaltılmış metinde* okuyucunun böyle bir nedenden haberi olmaz. Çünkü anlatıcı konumundaki seyyar hikâye satıcısı ile üçüncü kulübede oturan *genç kadın* arasındaki *aşk* ilişkisini ortaya koyan kısımlar, kısaltılmış metinde yer almamıştır. Bu sebeple okuyucu, kendisine sunulan bağlam çerçevesinde özgün metinden bağımsız neden sonuç ilişkilerini yeniden kurmak zorunda kalmıştır.

d. *Artık tren geçmiyor buradan.* cümlesi ile istasyon için önemli olan bir değişiklik ifade edilir; fakat trenlerin neden istasyondan geçmediğine dair bilgi *kısaltılmış metinden* çıkarıldığından okuyucu istasyonda yaşayanlar için önemli sonuçları olacak böyle bir gelişmeye dair bilgi sahibi olamaz.

e. Metinde anlatıcı konumundaki *seyyar hikâye satıcısı* birçok şeyi unutmaya, hatırlamamaya başlar ve hikâyenin sonunda da birçok şeyin zihninden silindiği anlaşılır. *Seyyar hikâye satıcısının* yaşadığı bu değişimin nedenlerinin verildiği paragrafın kısaltılmış metinde bulunmaması, *hikâye satıcısının* yaşadığı değişimi yorumlamada okurun işini zorlaştırmıştır.

Bu bilgiler ışığında özgün metinde kurulan tutarlılık ilişkilerinin kısaltılmış metinde değiştiği, özgün metnin mesajından uzaklaşıldığı görülmüştür.

Öğretim programları ile hedeflenen kazanımları öğrencilerin edinmesinde temel araç ders kitabıdır. Ders kitapları için seçilen özgün metinlerde gerçekleştirilen kısaltma işlemi, metinsellik ölçütlerinden bağımsız ele alındığında muhtelif sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Metinle ilgi hangi sebeple olursa olsun yapılacak düzenlemenin metnin bağdaşıklık ve tutarlılık görünümünün bozulmasına neden olabileceği bilinmeli, bu tür uygulamalarda metinsellik ölçütleri ışığında gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Ders kitabını inşa eden uzmanlar ders öğretim programları, ana dili öğretim yöntemlerinin yanı sıra metin bilgisinden de haberdar olmak zorundadırlar. Metnin özgün hâline en yakın şekilde, bütünlüğünden ve mesajından bir şey kaybetmeden tesis edilecek üretim, kısaltılmış metni başarılı kılacaktır. Kısaltılmış metinlerde karşılaşılabilecek kopmaların metnin mesajının okura iletilmesine engel olacağı, bütünlüğünü kaybeden bir metnin kazandırılmak istenen dil ve edebiyat eğitiminin gerçekleştirilmesinde sorunlara yol açacağı bilinmelidir.

Ders kitaplarının hazırlanması, metinlerin seçimi ve yapılacak değişikliklerde referans alınan Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'ndaki (2018) açıklamaların yetersizliği, değişikliklerle ilgi bilimsel yönlendirmenin azlığı, kısaltılmış metinlerin yazar ile okur arasında ileti değerinde farklılıklara neden olmaktadır. Program'da *Ders Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri* kısmı düzenlenirken somut, metni seçenin işini kolaylaştıran, kişisel tercihleri ortadan kaldıran ölçütler belirlenmeli, kısaltma işlemi ile ilgili yönlendirmeler bölümsel *tutarlılık bağıştılarını* da kapsar genişlikte tutulmalıdır.

Hikâyeler; duygu, düşüncelerin dilin sanat işlevi kullanılarak estetik bir yapı içerisinde sunulduğu edebî türlerdir. Bu tür metinlerde yapılacak düzenlemelerde eserin sanatsal yanı unutulmamalı, *kısaltmaların* metnin sanat yönüne zarar verebileceği ön bilgisi ile gerekli düzenlemelere gidilmelidir. Bu anlamda metin *kısaltma* işini yapan kişi, hem yazara hem de okura karşı sorumludur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aksan, D. (2005). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Engin Yayınevi.
- Aktaş, Ş. (1998). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri Üzerine*. Akçağ Yayınları.
- Ataklı Saçak, F. (2021). Metinsel zıtlık. Z. B. Özer, F. Yapıcı, Ş. Aktay (Editörler), *Metindilbilim (Tarih-Kuram-Uygulama)* içinde (s.143-157). Doğu Kitabevi.
- Atay, O. (2009). İstasyon hikâyecileri-bir rüya. *Korkuyu Beklerken / Bütün Eserleri 4* (28. Baskı) içinde (s.185-196). İletişim Yayınları.
- Balyemez, S. (2011). *Dede Korkut Hikâyelerinin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kısaltılmış Metinde Bir Tutarlılık Çözümlemesi: “Demiryolu Hikâyecileri- ...

- Bayraktar, İ. & Durukan, E. (2016). Türkçe ders kitaplarında metin sadeleştirme üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1356-1369.
- Bayraktar, İ. (2019). *Yüzey Yapı Değişiklikleri ile Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerileri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış doktora tezi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Beaugrande, R. A. D. and Dressler W. (1981). Introduction to text linguistics. London: Longman Group Company. https://www.academia.edu/31596533/Introduction_to_Text_Linguistics, Erişim tarihi: 29.09.2021.
- Durmuş, M. (2013). İkinci/yabancı dil öğretiminde özgün ve değiştirilmiş dilsel girdi üzerine. *Turkish Studies*, VIII(1), 1291-1306.
- Erden, A. (2010). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. Bizim Büro Yayınları.
- Günay, D. (2013). *Metin Bilgisi*. Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Güneş, B. & Ünsal, Y. (2004). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB lise 1. sınıf fizik ders kitabının eleştirel olarak incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 305-321.
- Karaca, D. vd. (2019). *Türk Dili ve Edebiyatı 12 Ders Kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karataş, Y. (2008). *Metin İncelemesinde Söylembilim Yöntemi, Binbir Gece Masalları Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Keçik, İ. & Uzun, L. S. (2001). *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Canan İleri. (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lüleci, M. (2018). *Dile Gelen Metin: Türk Edebiyatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım*. Grafiker Yayınları.
- Mann W. C. Matthiessen, C. M. I. M. & Thompson. S. A. (1989). Rhetorical structure theory and text analysis. *ISI Research Report*, 1-60.
- MEB, *Ortaöğretim Türk dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı 2011*.
- MEB, *Ortaöğretim Türk dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı 2015*.
- MEB, *Ortaöğretim Türk dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı 2018*.
- Ruhi, Ş. (1993). Dil öğretimi felsefesi. *Dilbilim Araştırmaları*, 71-81.

- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Torusdağ, G. & Aydın, İ. (2020). *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlenmeleri*. Pegem Akedemi.
- Van Dijk, T. A. (1977). *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. Longman.
- Van Dijk, T. A. & Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press.
- Van Dijk, T. A. (1985). Semantic Discourse Analysis. *Handbook of Discourse Analysis*. Academic Press, 2, 103-136.
- Zambak, F. (2017). Demiryolu hikâyecileri-bir rüya'yı yeniden görmek. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 63, 336-344.

EXTENDED ABSTRACT

The accessibility of the selected texts for the textbooks, which is one of the areas where the author and the reader meet, sometimes depends on making some arrangements in the texts. The type of arrangements to be made in the texts may vary according to the target student. The basic material of the Turkish Language and Literature textbooks is the texts, and the texts in these textbooks are selected and arranged by the authors of the textbooks in line with the principles set in the curriculum under the heading "Matters to be Considered in Textbook Writing" and the sub-title of "Qualifications of the Texts to be Taken into the Textbook". When the texts in the Turkish Language and Literature textbooks are considered from this point of view, there is no reproduction such as shortening the sentences, dividing them, changing the words, and it has been determined that the arrangements made consist only of abbreviation at the level of paragraphs.

The coherence standart, which establishes the relationships in the deep structure of the text, should also be taken into account in the abbreviation process carried out in the original texts selected for the textbooks. While preserving the network of relations in the surface structure of the text in the arrangements, neglecting the appearance of coherence will bring along some problems. Coherence, which is the name of the network of relationships based on logic and meaning that determines the message and subject of the text, occurs at two levels. Local coherence: Each sentence included in the text is related to the previous sentence or sentences. Global coherence: Logical, semantic relationships established throughout the text. The text is not just a repetition of the same information. In

this sense, the text proceeds by adding new information to the old information. Each new information added to the text comes together with previous information within the framework of some semantic connections. While the semantic relationship between sentences is only a part of the coherence, each new element must also be related to the implicit conceptual fields surrounding the text. Semantic connections associated with local coherence between successive text units can be seen in many ways. In addition, it should be noted that semantic relations that establish local coherence cannot be limited to only two sentences related to each other in a text, and that such connections that serve coherence can vary according to the text.

In this study, the text of Oğuz Atay's *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya*, which is one of the story type examples in Turkish Language and Literature 12 Textbooks, was compared with the original text and it was seen that the following items in the curriculum were effective in abbreviation: “In cases where the entire text cannot be taken, a summary of the missing parts should be given. Subtractions made from the text at the sentence or paragraph level are indicated by an ellipsis in arc brackets. “The course process in the curriculum and the course hours planned in the units should be taken into account regarding the length of the texts included in the book.” Changes and consistency deviations that occurred in the text as a result of abbreviation were identified through the titles of privatization link, cause-effect link, contrast link, comparison link, and the share of the sentences and paragraphs removed from the text in the loss of the text's integrity, message, meaning and logical relations network was revealed.

Accordingly, the fact that the privatizations about the station chief were not included in the abbreviated text in the original text prevented the profile of the station chief from forming in the mind of the reader as the narrator wanted, and the text lost power in understanding the message and understanding the author's discourse.

After the station chief, who represents the authority in the text, the details of the sleeper passengers related to wealth, power and comfort were removed from the text, making it difficult to understand the situation of the story writers who tried to earn their living by selling stories at the station.

One of the three storywriters mentioned in the text of the story is a young woman. Along with food vendors and other storywriters, she tries to sell the stories she puts in her basket. While this information about the young woman is found in the abbreviated text, the relationship between the young woman and the storyteller is not included in the original text. In this respect, the cause-effect relationship

established in the original text and the cause-effect relationship that the reader will find in the shortened text are different from each other.

Although the results were observed on the town and its inhabitants, the lack of information about the opening of the new railway line, which will be considered as the reason for all these developments, in the abbreviated text caused the change in the town not to be understood, and the cause-effect relationship in the original text could not be established by the readers.

The fact that the paragraph explaining the reasons for the change experienced by the traveling story seller was not included in the abbreviated text made it difficult for the readers to understand the later developments in the text.

When the abbreviated text of Oğuz Atay's *Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya* in Turkish Language and Literature 12 Textbook is handled within the framework of the determined sectional consistency headings, it is seen that the abbreviations have moved away from the original text. It has been seen that any subsequent editing of the text for whatever reason may cause the appearance of coherence of the text to deteriorate, and that necessary arrangements should be made in the light of textual standards criteria in such applications. It has been tried to express that more successful examples of abbreviated texts will be encountered by taking into account the evaluations related to text linguistics in the regulations related to the texts in the textbooks.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.56812>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	07.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	21.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Korkut, Y. (2022). Siyasal İletişimde Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: Barış Pınarı Harekâtı Sürecinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Twitter Paylaşımları. *Journal of History School*, 56, 633-657.

SIYASAL İLETİŞİMDE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI: BARIŞ PINARI HAREKÂTI SÜRECİNDE CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN'IN TWİTTER PAYLAŞIMLARI

Yelda KORKUT¹

Öz

Gelişen yeni iletişim teknolojileri, alternatif iletişim mecraları oluşturarak, sosyal yaşamı etkilediği gibi siyasal yaşamı da etkilemektedir. Sosyal paylaşım ağları siyasal iletişim sürecinde önemli bir araç haline gelirken, siyasal aktörler de hedef kitleye ulaşmak için bu platformları daha etkin bir biçimde kullanmaya başlamıştır. Siyasal aktörler kendilerini ifade ettikleri bu mecralarda kamuoyu oluşturmak, gündemi belirlemek, mesajlarını daha fazla kitleye ulaştırmak ve hedef kitlesini genişletmek amacıyla sosyal paylaşım ağlarından biri olan Twitter'ı yoğun olarak tercih etmektedirler. Bu tercihte Twitter'ın hızlı, kullanımı kolay ve etkileşime izin veren yapısı ile sunduğu karmaşık olmayan kullanıcı arayüzü etkili olmaktadır. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, 9-16 Ekim 2019 Barış Pınarı Harekâtı sürecinde resmi Twitter hesabından paylaşılan tweetler, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter'ı bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma amaçlı, aktif bir şekilde kullandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Yeni İletişim Teknolojileri, Barış Pınarı Harekâtı, Sosyal Medya, Twitter

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, yelda.korkut@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3987-3883

Use of New Communication Technologies in Political Communication: President Erdoğan's Twitter Posts in the Process of Operation Peace Spring

Abstract

Developing new communication technologies affect social life as well as political life by creating alternative communication channels. While social networks have become an important tool in the political communication process, political actors have started to use these platforms more effectively to reach the target audience. Political actors intensely prefer Twitter, one of the social networks, in order to create public opinion, set the agenda, deliver their messages to more audiences and expand their target audience in these channels where they express themselves. In this preference, Twitter's fast, easy-to-use, interactive structure and uncomplicated user interface are effective. In the study, the tweets shared from the official Twitter account of the President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan during the 9-16 October 2019 Peace Spring Operation were analyzed by content analysis method. It was concluded that President Recep Tayyip Erdoğan actively used Twitter for the purpose of informing and creating public opinion during the Peace Spring Operation.

Keywords: Political Communication, New Communication Technologies, Operation Peace Spring, Social Media, Twitter

GİRİŞ

Günümüzde iletişim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler siyasal iletişimde de yeni dönüşümleri beraberinde getirmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişimi, süreklilik arz eden siyasal iletişim süreci için önemli olanaklar sağlamaktadır. Yeni medyanın doğası gereği sunduğu etkileşim, kitlesizleştirme ve eş zamansızlık gibi olanaklar siyasi aktörlere avantaj sağlamaktadır. Eşzamansızlık özelliği ile zaman ve mekân algısının ortadan kalkması, düşük maliyet ve etkileşim imkânları siyasi aktörlerin hedef kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece siyasi aktörler sosyal medya aracılığıyla muhalif görüşlerle birlikte daha heterojen bir kitleye hitap edebilmektedirler. Siyasal iletişim sürecinde önemli bir unsur olan geribildirim, sosyal medya platformlarında anlık gerçekleştiğinden daha etkileşimli bir siyasal iletişim süreci yaşanmaktadır. Bu sayede siyasi aktörler belirli bir konuda bilgilendirdikleri hedef kitlelerinin görüşlerini değerlendirebilmekte ve yeni yol haritaları oluşturabilmektedirler.

Sosyal medyanın sunduğu multimedya özelliği ile birlikte kullanıcılar metin, resim, video, link vb. araçların tamamını tek bir paylaşımda kullanabilmektedirler. Böylece ana akım medyada oluşturulan bir içerikten daha

kısa sürede içerik hazırlayarak, kendi medyalarını oluşturabilmektedirler. Ayrıca bir yayıncı olarak ana akım medyada yer alan eşik bekçilerine takılmadan kamuoyu oluşturarak gündemi belirleyebilmektedirler. Bu bağlamda bir mikroblog olan Twitter'ın, gün geçtikçe kullanıcı sayısı ve kullanımı artmaktadır. Twitter, kullanıcıların birbirini takip ettiği, 280 karakterle sınırlandırılmış tweetler paylaştığı, bunun yanı sıra fotoğraf, video, link gibi paylaşımların yapıldığı herkes tarafından görülebilen ve paylaşımlara yorum yapılabilen bir sosyal medya uygulamasıdır. 2008 yılında ABD Başkanlık seçimlerinde kullanılan Twitter, günümüzde siyasal iletişim süreçlerinde çok etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Sosyal medya ağları arasında Twitter, siyaset ve haber yapısına daha uygun olması nedeniyle siyasi aktörler tarafından da tercih edilmektedir. Son dönemlerde siyasi aktörler, kamuoyunu ilgilendiren gerek ulusal gerek uluslararası siyasal gündeme ilişkin açıklamalarını, basın toplantılarını, son dakika gelişmelerini ana akım medyadan önce sosyal medya ağları üzerinden gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda 9 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekâtının başladığı bilgisi de ilk olarak Twitter üzerinden kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Bu çalışmada, 9 Ekim 2019 Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Twitter kullanımı ele alınmıştır. 9- 16 Ekim 2019 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabından yapılan 25 tweet içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Oluşturulan kategoriler ile elde edilen veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Siyasal İletişim

Kavram olarak demokrasi ile yakından ilgili olan siyasal iletişim, genel oy hakkının kitlelere verilmesi ile başlamış ve kitle iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile bugünkü anlamına ulaşmıştır (Özkan, 2007, s. 13). Kavramı Aziz (2007, s. 3) siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, politikalarını, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanmaları olarak tanımlamaktadır. Disiplinlerarası bir alan olan siyasal iletişim başka bir tanımda, siyasal arenada birbirini anlama ve anlatma biçimi olarak ifade edilmektedir (Kentel, 1991, s. 40).

Dünya tarihinde her dönem siyasi liderler kendilerini anlatmak, halkın desteğini almak için tarihsel dönemin önemli bir kısmında siyasal iletişimi liderlerden halka doğru tek yönlü bir iletişim kullanarak devam ettirmişlerdir. Yukarıdan aşağıya seyreden bu iletişim biçiminde mesajlar medya kanalıyla halka iletilmiştir (Lilleker, 2013, s. 15). Tarih boyunca yaşanan dönemin iletişim pratikleri ve teknolojisine bağlı olarak sürekli değişen ve dönüşen siyasal

iletişim kavramı, 20. yy. sonrası iletişim teknolojilerinde ve kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişmeyle beraber farklı boyutlara evrilmiştir. Çevresel ve toplumsal şartların değişmesiyle birlikte şartlara uygun olarak hedef kitleye ulaşma şekilleri de farklılık göstermiştir (Fidan, 2016, s. 58). Yüz yüze iletişimde retorik ve propaganda teknikleri kullanarak başlayan siyasal iletişim uygulamaları, radyo, gazete, televizyon gibi başlıca geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra günümüzde yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile internet tabanlı mecralarda serüvenine devam etmektedir.

Siyasal iletişim daha çok seçim dönemlerinde siyasi aktörlerin her tür iletişim yöntem ve tekniği kullanarak hedef kitlesi ile kurmaya çalıştığı bir iletişim olarak algılansa da, gelişen teknolojiler ile her an her yerde iletişim halinde olunması seçim dönemi dışında da siyasal iletişim uygulamalarının devam ettirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum halkla ilişkilerde önemli bir ilke olan sürdürülebilirlik ilkesinin siyasal iletişimde uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel dönem içerisinde her zaman mümkün olmayan bu iletişim biçimi, günümüzde yeni iletişim teknolojileri ve ortaya çıkan iletişim mecraları sayesinde artık mümkündür ve siyasi aktörlerle halk arasında seçim dönemi dışında var olan sürekli ve sürdürülebilirlik ilkesine dayanan uzun vadeli iletişim köprüleri kurmaktadır.

Siyasal iletişimde önemli bir husus da hedef kitle ile kurulacak iletişimde hangi iletişim kanalının kullanılacağına karar verilmesidir. Hedef kitleye gönderilmek için tasarlanan mesajlar için uygun kanalın seçilmesi verilen mesajın etkisini de artıracaktır. Bu bağlamda, mobil teknolojilerin gelişmesiyle beraber internet tabanlı sosyal medya ağlarında, her an her yerde aktif olarak siyasal iletişim süreçlerine dâhil olabilen kullanıcılara ulaşmanın kanalları da çoğalmaktadır. Bu yüzden verilen mesajların hedef kitleye ulaşması ve onları etkilemesi bakımından yeni iletişim mecralarından hangisinin kullanılacağına karar vermek de stratejik olarak önemlidir.

Yeni İletişim Teknolojileri ve Siyasal İletişim

Siyasal iletişim olgu ve sürecinde etkin rol oynayan medya, 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru siyasal yaşamın da merkezine konumlanmıştır. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler, medyanın etkisini arttırdığı gibi, bu alana yeni iletişim araçlarını da katmıştır (Aziz, 2007, s. 10). Yeni iletişim teknolojileri hem kullanıcılar arasında hem de kullanıcılar ile enformasyon arasındaki karşılıklı etkileşimi, içlerinde bulunan mikroişlemciler ile sağlayan ve geliştiren iletişim araçları olarak tanımlanmaktadır (Türk & Koz, 2021, s. 242). Bu teknolojiler hız, erişim, saklama kapasitesi ve yeni hizmet alanlarının oluşmasına imkân veren özellikleri açısından geleneksel iletişim araçlarından farklılık göstermektedir.

Geleneksel iletişim araçları ile edilgen konumda olan hedef kitleler yeni iletişim teknolojileri ve sunduğu iletişim mecralarında aktif birer kullanıcı konumuna geçmiştir. Böylece günümüzde aktif, karmaşık ve çeşitli olan hedef kitleler için siyasal iletişim teknik ve yöntemleri de çoğalmıştır. Küresel erişim olanağı sağlayan yeni iletişim teknolojileri ve araçları haber akışına da hız kazandırmıştır (Croizer, 2007, s. 1).

Bu değişimin merkezinde internet ve mobil iletişim sistemleri (akıllı telefon, tablet, dizüstü bilgisayar) bulunmaktadır. İnternet, Mc Luhan'ın "Küresel Köy" ifadesiyle dikkat çektiği, küresel anlamda birbirinden giderek daha fazla haberdar olunan bir dünya düzenini meydana getirmektedir. Bu bağlamda yeni iletişim teknolojileri ile küresel köy içerisindeki insanların zaman ve mekân kavramından bağımsız olarak enformasyon erişimini sağladığı görülmektedir. Böylece yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı gelişmeler onun toplumsal hayattaki rolünü de arttırmaktadır (Aktaş & Çaycı, 2013, s. 2). Yeni iletişim teknolojileri zamansal ve mekânsal sınırları ortadan kaldırmanın yanı sıra farklı özellikleri de bünyesinde bulundurmaktadır. Bu özellikler; etkileşim, kitlesizleştirme ve eş zamansızlık olarak sıralanmaktadır (Rogers, 1986, s. 4-5). Etkileşim özelliği ile tüketici konumundaki kullanıcılar çevrimiçi bilgi alabilmekte ve geribildirimde bulunabilmektedirler. Bu özellik sayesinde siyasi aktörler de çevrimiçi geribildirim yolu ile daha etkin bir siyasal iletişim süreci gerçekleştirebilmektedirler. Bu bağlamda internet yeni mecralar sunarak, örgütsel iletişimi kolaylaştırmakta, hedef kitleyi genişletmekte hatta filtrelendirilmiş mesajlarla belirli bir kitleyi hedef alan mesaj üretimi için sonsuz interaktif olanaklar sunmaktadır. Kitlesizleştirme özelliği ile kitleden ayrılan kullanıcılara özel mesaj aktarımı yapılabilmektedir. Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla bireylere uygun zamanda mesaj gönderme veya alma yeteneği sunulmaktadır. Bu da internetin eş zamansız bir araç olarak kullanıcılarının çevrimiçi içeriklere her zaman ve her yerde tekrar ulaşabilecekleri anlamına gelmektedir.

İnternet teknolojilerindeki ilerleme ile geliştirilen web 2.0 teknolojisi, sosyal medya platformlarının ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir (Fidan, 2016, s. 189). İnternet'in kullanım alanını genişleten web 2.0 teknolojileri, ilk kez fiziksel bir ortamda karşı karşıya gelme zorunluluğunu ortadan kaldırarak, bireylerin karşılıklı ve kesintisiz iletişim kurmalarına olanak sağlamıştır. Bir araç ve ortam olarak sosyal medya mecralarının etkileşimselliğinden faydalanan kullanıcılar, web tabanlı uygulamalar sayesinde hem birer içerik üreticisi hem de dağıtıcısı konumuna geçmiştir (Sayımer, 2014, s. 102). Kullanıcılara daha fazla etkileşim, esnek web tasarım kolaylığı, zengin ve karşılık veren kullanıcı ara yüzü sunan web 2.0 teknolojisi, ortak ilgi alanlarına uygun sosyal ağlar kurmaktadır.

Kullanıcılar, 1994'te kurulan Yahoo ve 1998'de kurulan Google gibi arama motorları, 2004 yılında açılan Facebook, 2006 yılında kullanıma sunulan Twitter gibi sosyal medya ağlarında ürettikleri içerikler ile kitlelere ulaşma imkânı yakalamışlardır. Böylece üretilen mesajların kitlesel dolaşımı sağlandığı gibi medya içerik üretimi noktasında da tabana yayılan bir rol dağılımına ve siyasal alana müdahale etkinliğinin artmasına imkân tanınmıştır. Bu durum geleneksel medyada eşik bekçilerinin tekelinde olan kamuoyu oluşturma, gündem belirleme gibi ana akım iletişim modellerinin de kullanıcılar tarafından uygulanabilir hale gelmesine neden olmuştur.

Coğrafi koşulları da ortadan kaldırarak bilgiye hızlı ulaşımı mümkün kılan yeni iletişim teknolojileri, multimedya ve hiper-metin özelliklerine sahiptir. Multimedya özelliği; çoklu ortam, telekomünikasyon, veri aktarımı, kitle iletişimi gibi iletişimin çeşitli boyutları ile imge, ses, metin ve sayısal veri gibi farklı veri türlerinin bir arada bulunması şeklinde tanımlanmaktadır (Solmaz & Görkemli, 2012, s. 11). Hiper-metin özelliği ise; metinsel enformasyon türleri arasında bağlantı ve bu bağlantıyı sağlayan teknik yapıların kullanıcıların sınırsız bir şekilde bir metinden diğerine geçişlerine olanak tanınması şeklinde ifade edilmektedir (Fidan, 2016, s. 131).

İletişim teknolojileri ile mekân ve zaman sınırlarının ortadan kalkmasıyla insanlar, birbirleriyle etkileşim kurarak her türlü enformasyona ulaşabilmektedirler. Her türlü iletişim ve enformasyon ihtiyacını internet ve iletişim teknolojileri aracılığı ile sağlayan bireyler zaman içerisinde başka bir araca ihtiyaç duymamaktadırlar. Bu durum ise sosyal hayatın merkezinin teknoloji olarak değişmesine neden olduğu gibi siyasal hayatın da merkezi konumundadır. Teknolojik olan bu değişimlere ayak uydurmak zorunda olan siyasal aktörler gerek profesyoneller yardımı ile gerek bireysel olarak yeni iletişim teknolojilerini kullanarak, halka ulaşmayı hedeflemektedirler.

Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı hızlı, eşzamansız, etkileşimli iletişim, siyasal iletişimde de mesaj üretme ve bu mesajı ulaştırma konusunda siyasi aktörlere kolaylık sağlamaktadır. Siyasi aktörler tek bir mecra üzerinden daha fazla seçmene ulaşabilmekte, daha hızlı ve az maliyetli olarak siyasal iletişim sürecini gerçekleştirebilmektedirler. Yeni iletişim mecralarının etkileşim özelliği ile siyasi aktörler daha kolay geri dönüt alabilmekte ve yeni yol haritaları oluşturabilmektedir.

1980'li yılların başında başlayan ve gelişmiş ülkelerde hızla yaygınlaşan internet kullanımı, siyasal aktörler tarafından da çabuk fark edilmiş ve kendi amaçları doğrultusunda aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Aziz, 2007, s. 7-8). Günümüzde internet tabanlı medya, sıradan bireylerin yanı sıra tüm siyasi

aktörler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanımda sadece klasik web sitelerinden mesajlar verilmemekte, 2000’li yıllardan itibaren web 2.0 teknolojisiyle hayatımıza dâhil olan Youtube, Facebook, Twitter, Blog gibi sosyal medya ağları üzerinden etkileşimli bir iletişim süreci yürütülmektedir.

Sosyal medya ağları dünya genelinde birçok olayda etkin bir rol oynamıştır. Barack Obama’nın 2008 Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerini kazanması, 2009 İran Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ardından gerçekleşen toplumsal protestolar, Wikileaks olayı ve Arap Baharı bunlardan birkaçıdır. Yaşanan bu tarihsel siyasi olayların, sosyal medyanın dijital kamusal alan olma özelliğinin ötesine geçerek, siyasi mekanizmanın bir parçası olarak siber uzamdaki siyasi ve toplumsal örgütlenmelerin; sokaklar, meydanlar ve sandıklarla buluştuğu, bu karşılıklı beslemenin neticesinde de somut toplumsal ve siyasi değişimlerin gerçekleştiği şeklinde açıklanmaktadır (Bayraktutan, ve diğerleri, 2014, s. 61).

2008 Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçimlerinde Obama’nın seçim kampanyası, bilgi ve iletişim teknolojilerinin politikada kullanımında bir devrim yaratmıştır (Borins, 2011, s. 92). İnternet ve sosyal medya ağlarının etkin kullanımı ile başarı yakalayan Obama, bu anlamda ilk internet başkanı olarak anılmaktadır. Obama’nın seçim döneminde yürütülen siyasi kampanyasında yeni iletişim teknolojilerinden yararlanılarak 13 milyondan fazla seçmenin veri tabanına ulaşılmıştır. Bu süreçte seçmene bilgilendirme amaçlı e-postalar gönderilirken, YouTube kanalı ve kendi web sitesinden videolar yayınlanmıştır. Barack Obama sosyal medyada bir siyasi iletişim aracı olarak hedef kitleyi genişletmek ve bilgi vermek amacıyla Facebook platformunu da kullanmıştır.

Dünyanın en çok girilen sosyal ağlarından biri olan Twitter, Jack Dorsey, Noah Glass, Biz Stone ve Evan Williams tarafından 2006 yılında ABD’de kurulan bir sosyal ağıdır. Twitter; iletişimden diplomasiye, sokak hareketlerinden dijital aktivizme kadar, birçok alanın farklı bir hal almasında etkisini göstermektedir (Ayan, 2016, s. 339).

Başlangıçta anlık duyguların, fikirlerin ve bilgilerin “tweet” olarak ifade edilen mesajlar ile paylaşıldığı site, zamanla geliştirilmiş linklerin, fotoğrafların, videoların ve müziklerin de paylaşılabilirdiği yeni nesil bir iletişim ortamı haline gelmiştir. İlk çıktığı dönem 140 karakterle kısıtlı olan Twitter, kullanıcıların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için 280 karaktere çıkarılmıştır. Twitter’da atılan tweetlerin diğer uygulamalardan en önemli farkı, tek tuşla binlerce hatta milyonlarca kişiye ulaşabilme olanağı sağlamasıdır. Twitter uygulamasında tek bir içerik üretilebildiği gibi tweet dizisi de yapılabilir.

Böylece sınırlı karakter kullanımının önüne geçilebilmekte ve kullanıcıların oluşturdukları içerikleri ayrıntılandırması kolaylaşmaktadır.

Kullanıcılar tarafından gönderilen tweetler, Twitter kullanan herkes tarafından görülebilir veya kullanıcı Twitter hesabını sınırlandırabilmektedir. Twitter kullanıcıları, diğer kullanıcıları takip edebilmekte ve diğer kullanıcıların kaç kişiyi takip ettiğini (following) ve kaç kişi tarafından takip edildiğini (followers) görebilmektedirler. Tweet, replies to, hashtags, mention, retweet, URL kullanımı, trend topics, direct message, bir sosyal medya mecrası olan Twitter'ın özellikleri arasındadır. Genel olarak bu özelliklere bakıldığında Twitter kullanımı daha detaylı olarak anlaşılmaktadır.

Tweet: Kullanıcılar tarafından 280 karakter içerisine sığdırılmış herhangi bir konu üzerine diğer üyelerle paylaşmak üzere gönderilmiş mesajlardır.

@replies to (cevaplama): Twitter kullanımında replies to cevaplama olarak bilinmektedir. Bir tweete cevap verilmek istendiğinde o kişinin kullanıcı adının başına “@” işareti konularak atılan mesajları ifade etmektedir.

Hastag (etiketleme): Bir tweet içiğinde belirlenmiş olan anahtar kelimeleri içermektedir ve “#” simgesi belirlenen anahtar kelimenin önüne konumlandırılmaktadır. Bu sayede hastag bir tweetin izleyici kitlesini genişletmekte, o içerik ile ilgili olan veya arama yapan kitleyi kapsayacak şekilde yayılma ve takip edilme işlevi görmektedir.

@mention (bahsetme): Daha önceden atılmış fakat geç görüldüğü için zaman çizelgesinde aşağılarda kalan bir tweete yanıt verilmek istenildiğinde kişinin kullanıcı adının başına “@” işareti konularak oluşturulan yeni tweetlerdir. Aynı zamanda bu yeni tweeti görmesi istenenilen kişiler için de bu özellik yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durum replies ve mention arasında bazı farkları doğurmaktadır. Bu farklara bakacak olursak, replies niteliğindeki tweetler @kullanıcı adı ile başlarken mention niteliğindeki tweet’lerde @kullanıcı adı kalıbı mesajın içeriğinde yer almaktadır.

Retweet: Twitter uygulamasında en yaygın kullanılan uygulamalardan biri de retweettir. Bir kullanıcının attığı tweetin takipçileri tarafından yayılması amacıyla tweet olarak tekrar atılmasına retweet denilmektedir. Bu uygulama ile kullanıcıların attıkları tweetleri diğer kullanıcıların retweet etmesi ile birlikte tüm twitter kullanıcıları tarafından da görüntülenebilmektedir. Retweet edilen tweetler “RT@kullanıcıadı” ile başlamaktadır (Sert, Tüzüntürk, & Gürsakal, 2014, s. 6). Özellikle kişiler ve kurumlar, Twitter aracılığıyla kendileri ile ilgili olumlu görüş ve değerlendirmeleri daha geniş kitlelerle paylaşmak ve kitlelerin

gözünde olumlu bir imaj oluşturabilmek için bu bileşenden fazlasıyla yararlanmaktadır (Tarhan, 2012, s. 83).

URL kullanımı: Kişiler ya da kurumlar gerçekleştirdikleri faaliyetler ya da herhangi bir konu hakkında birtakım bilgileri Twitter'dan paylaştı da o konu hakkında daha detaylı bilgi edinmek isteyen hedef kitle için web sayfalarına yönlendirilen URL kullanımını sıklıkla tercih etmektedirler. Dolayısıyla kullanıcılar, 280 karakterle oluşturdukları iletiyi daha fazla detaylandırmak için bu linkleri kullanmaktadırlar.

Trend topics (Trend konuları): TT olarak adlandırılan trend topics, bir olay veya bir kişinin birçok insan tarafından hastag edilmesidir (Korkmaz, 2015, s. 100). Twitter'da gün içinde atılan tweetlerin içeriğinde en çok bahsi geçen on konunun sıralanmasıdır. Bu sıralama en çok bahsedilenden geriye doğru olarak yapılmaktadır.

Direct message (Direkt mesaj): Twitter'da mesajlar herkese açık paylaşımlar olarak gönderildiği gibi kişiye özel doğrudan mesaj olarak da gönderilebilmektedir.

Barış Pınarı Harekâtı

Barış Pınarı Harekâtı, 9 Ekim 2019 tarihinde Suriye'nin kuzeyindeki terör koridorunu engellemek amacı ile Türkiye'nin başlattığı hem askeri hem de diplomatik bir süreçtir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye Milli Ordusu ile Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine yönelik başlattığı operasyon kamuoyuna ilk olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanmıştır. Millî Savunma Bakanlığı internet sitesinde 9 Ekim 2019 tarihinde yapılan açıklamada saat 16.00'da başlayan harekâtın amaçları şöyle ifade edilmiştir:

- Hudutlarımızın güvenliğini sağlamak,
- Sınırlarımızın güneyinde terör koridoru oluşturulmasını engellemek,
- DEAŞ ve PKK/KCK/PYD-YPG başta olmak üzere milli güvenliğimizi tehdit eden terör örgütleri ve teröristleri etkisiz hale getirmek,
- Yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak (<https://www.msb.gov.tr>).

Türkiye'nin, Suriye sınırındaki güvenli bölge planını uygulamak amacıyla Fırat'ın doğusunda başlatılan harekât, farklı dini ve etnik kökündeki sivil halkların can güvenliğini de öncelemektedir.

Türkiye, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonları ile bölgedeki gücünü Barış Pınarı Harekâtı ile pekiştirmiştir. Barış Pınarı Harekâtı askeri bir operasyon

olmanın yanı sıra diplomasi alanında da yürütülen önemli bir süreçtir. Hem ulusal hem uluslararası medyada yankı uyandıran operasyon, sosyal medyanın etkin kullanılması sonucu Türkiye hakkındaki olumsuz imajların bertaraf edilmesine olanak sağlamıştır.

Sosyal medya ağlarından biri olan Twitter, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi hesabından operasyonun 9 Ekim'de başladığının duyurulması ile gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma bağlamında önemli bir mecra olmuştur. Ana akım medyanın yanı sıra Twitter, anlık paylaşım olanağı ile duyuru ve bilgilendirme işlevi görmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 9 Ekim 2019 ile 16 Ekim 2019 tarihleri arasında Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili paylaşımları kendi resmi Twitter hesabından yapılmıştır.

YÖNTEM

Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili literatürde çalışmalar mevcuttur. Barış Pınarı Harekâtı, gazetelerde çıkan haberler doğrultusunda gündem belirleme modeli çerçevesinde ele alınmıştır (İpek & Kanılmaz, 2021). Bir diğer çalışmada Harekât, kamu diplomasisi açısından değerlendirilmiştir (Demirkol, 2020). Vatandaşın harekâta yönelik algısı (Yavuzer: 2020), akademisyenlerin Barış Pınarı Harekâtına yönelik algıları (Yavuzer, 2020) ve üniversite öğrencilerinin harekâta yönelik algılarını (Yavuzer & Bozdağ, 2020) incelenmiştir. Türkiye ve ABD siyasetçileri tarafından konu ile ilgili Twitter'da üretilen içeriklerin analizi (Göksun, 2019) yapılmıştır. Bir başka çalışmada harekât, dijital diplomasi bağlamında ele alınarak, Türkiye Washington Büyükelçiliğinin Twitter kullanımı araştırılmıştır (Özdemir, 2020). Harekât sürecinde Erdoğan ve Trump'ın Twitter kullanımları karşılaştırmalı olarak içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir (İnanç , Arıca, & Dündar, 2020).

Twitter, bir siyasal iletişim aracı olarak ilk kez 2008 yılında ABD Başkanlık seçimlerinde Barack Obama tarafından kullanılmaya başlamış, zamanla dünya genelinde siyasal aktörler ve vatandaşlar tarafından siyasal iletişimde seçim dönemi dışında da tercih edilen bir mecraya dönüşmüştür. Bu bağlamda, dünya basınında büyük yankı uyandıran 9 Ekim 2019 tarihinde Fırat'ın doğusuna yönelik başlatılan Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter platformunda yaptığı paylaşımların niceliği ve niteliği çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabının, biçim ve içerik yönünden kullanım pratiği araştırmanın temel problemidir. Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

- Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter hesabından yapılan Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili paylaşımlara ne sıklıkta yer verilmiştir?
- 9-16 Ekim 2019 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşımlarda; sürecin nasıl ifade edildiği, tweetlerde hangi başlığın yer aldığı, paylaşımlarda kullanılan içerik unsurlarının (dil, fotoğraf, video, hastag, mention, link) oranları nedir?
- Yapılan paylaşımların beğeni, yorum ve retweet sayıları ne kadardır?

9 Ekim 2019 Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Twitter kullanımının ele alındığı çalışmada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Twitter paylaşımları içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Çalışmanın evreni Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili Twitter paylaşımlarını içermektedir. Çalışmanın örnekleme ise Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Erdoğan'ın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşımları kapsamaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın resmi Twitter hesabının örnekleme olarak ele alındığı çalışmada, 9-16 Ekim 2019 arası atılan 25 Tweet içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada elde edilen verilere araştırmacı tarafından 22. 01. 2020 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Çalışmada medya metinlerini analiz etmede, nitel yöntemlerden biri olan içerik çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, bir mesajın içindeki verilerden tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapan bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2019, s. 24). Nicel ve nitel tekniklerin kullanıldığı içerik analizi yöntemi, örneklemeden yola çıkarak metnin içeriği hakkında çıkarım yapılmasını sağlamaktadır. Gazete içerikleri, türküler, kısa öyküler, radyo- televizyon mesajları, belgeler, metinler veya herhangi bir sembol olabilen içerik analizi materyalleri tamamen açık kurallar temelinde mesaj hakkında geçerli, tekrarlanabilir ve nesnel çıkarımlar yapmakla ilgilidir (Prasad, 2008, s. 2-3).

Çalışmada kullanılan içerik analizi için araştırmacı tarafından kodlama cetveli oluşturulmuştur. Yapılan kodlama, tweetlerin paylaşım tarihini, içeriğini, aldığı yorum, retweet, beğeni, mention ve hashtag sayıları ile tweetlerde kullanılan görsel unsurların; fotoğraf, video, paylaşım dili ve kullanılan link oranlarını kapsamaktadır.

BULGULAR VE YORUM

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabı Ağustos 2009 tarihinde açılmıştır. Çalışmanın yapıldığı tarih aralığında Twitter hesabı 14.5 milyon takipçiye sahiptir. Takip ettiği hesap sayısı

95, toplam tweet sayısı 6461 olarak görülmektedir. Çalışmada elde edilen bulgularda, 9-16 Ekim 2019 tarihleri arasında retweetler dâhil olmak üzere toplam 25 paylaşım yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 1’de Erdoğan’ın resmi Twitter hesabından yaptığı paylaşımların tarihi, tweet içeriği, yorum, beğeni ve retweet sayıları verilmektedir.

Tablo 1.

Recep Tayyip Erdoğan’ın Resmi Twitter Hesabı Paylaşımları

Paylaşım Tarihi	Tweet Metni	Yorum Retweet Beğeni Sayıları
1.Tweet 9 Ekim	Türk Silahlı Kuvvetleri'miz Suriye Milli Ordusu'yla birlikte Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine karşı #BarışPınarıHarekatı nı başlatmıştır. Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir.	Yorum: 14,7B Retweet: 53,5 Beğeni: 206,4B
2.Tweet 9 Ekim	Barış Pınarı Harekâtı ile Ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız GÜVENLİ BÖLGE sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız.	Yorum: 1,7B Retweet: 21,4B Beğeni: 86,1B
3. Tweet 9 Ekim	The Turkish Armed Forces, together with the Syrian National Army, just launched #OperationPeaceSpring against PKK/YPG and Daesh terrorists in northern Syria. Our mission is to prevent the creation of a terror corridor across our southern border, and to bring peace to the area.	Yorum: 4,1B Retweet: 13,6B Beğeni: 50,9B
4. Tweet 9 Ekim	#OperationPeaceSpring Türkiye'ye yönelik terör tehditlerini etkisiz hale getirecek ve Suriyeli mültecilerin evlerine geri dönmelerini kolaylaştıracak güvenli bir bölgenin kurulmasına yol açacaktır. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacağız ve yerel toplulukları teröristlerden kurtaracağız.	Yorum: 1,2B Retweet: 6,6B Beğeni: 22,4B
5.Tweet 9 Ekim	#BarışPınarıHarekatı nda görev alan kahraman Mehmetçiklerimizin her birini alınlarından öpüyor, kendilerine ve bu harekâta Türkiye'yle birlikte olan tüm yerel destek unsurlarına muvaffakiyetler diliyorum. Allah yar ve yardımcımız olsun.	Yorum: 1,9B Retweet: 18,4B Beğeni: 70,5B
6. Tweet 9 Ekim	@rterdogan_ar hesabından retweet yapılmıştır.	Yorum: 3B Retweet: 6,2B Beğeni: 33,8B

Siyasal İletişimde Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: Barış Pınarı Harekâtı...

7.Tweet 9 Ekim	@rterdogan_ar hesabından retweet yapılmıştır.	Yorum: 635 Retweet: 2,9B Beğeni: 12,8B
8.Tweet 9 Ekim	@rterdogan_ar hesabından retweet yapılmıştır.	Yorum: 3,4B Retweet: 3,6B Beğeni: 18,8B
9.Tweet 10 Ekim	“AK Parti Genişletilmiş İl Başkanlığı toplantısı” başlığıyla bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 770 Retweet: 3,9B Beğeni: 19B
10.Tweet 10 Ekim	“Biz Türkiyeyiz” başlığıyla bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 3,8B Retweet: 20,6B Beğeni: 83B
11.Tweet 11 Ekim	“3. Parlamento Başkanları Konferansı: Terörle Mücadele ve Bölgesel Bağlantılılık” başlıklı bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 627 Retweet: 3,4B Beğeni: 16,2B
12.Tweet 12 Ekim	Milli birlik ve beraberliğimizi tüm dünyaya gösterdiğimiz bu günlerde, aldığı galibiyetle bu birlikteliğimizi pekiştiren ve tüm Türkiye’yi sevindiren A Milli Futbol Takımımızı ve teknik ekibimizi tebrik ediyorum. Fransa karşısında ve #Euro2020Yolunda başarılar Milli Takım!	Yorum: 1,3B Retweet: 12,3B Beğeni: 83,8B
13.Tweet 12 Ekim	“Türkiye Cumhuriyeti’nin 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ü vefat yıl dönümünde rahmet ve saygıyla yâd ediyoruz.” başlığıyla bir fotoğraf paylaşılmıştır.	Yorum: 201 Retweet: 1,1B Beğeni: 7,9B
14.Tweet 13 Ekim	“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı olarak İstiklal mücadelemizin karargâhı, Cumhuriyetimizin ve demokrasimizin beşiği Ankara’nın başkent oluşunun yıl dönümünü kutluyoruz.	Yorum: 148 Retweet: 1,8B Beğeni: 9,6B
15.Tweet 13 Ekim	“Cumhurbaşkanı Erdoğan, basın mensuplarına açıklamada bulunuyor.”	Yorum: 561 Retweet: 2,6B Beğeni: 11,8B
16.Tweet 14 Ekim	“Azerbaycan Ziyareti Öncesi Basın Toplantısı” başlığı ile bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 507 Retweet: 3,1B Beğeni: 16,6B
17.Tweet 14 Ekim	“Dünya Türk İş Konseyi Bakü Buluşması” başlığı ile video paylaşılmıştır.	Yorum: 455 Retweet: 3,7B Beğeni: 17,5B
18.Tweet 14 Ekim	“Bir kere yükselen bayrak, bir daha inmez.” başlığı ile bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 1,6B Retweet: 13,3B Beğeni: 56,8B
19.Tweet 15 Ekim	“7. Türk Konseyi Zirvesi” başlığı ile bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 619 Retweet: 4,3B Beğeni: 20,7B
20.Tweet 16 Ekim	“AKP Grup genel toplantısı” başlığı ile bir video paylaşılmıştır.	Yorum: 1,1B Retweet: 4,5B Beğeni: 18,7B
21.Tweet 16 Ekim	“Suriye halkıyla birlikte baskı ve teröristlere karşı savaşıyoruz.” başlığı ile bir fotoğraf paylaşılmıştır.	Yorum: 1,1B Retweet: 6,2B Beğeni: 22,1B

Yelda KORKUT

22.Tweet 16 Ekim	“Suriye halkıyla savaşıyoruz, Suriye halkıyla birlikte eziyetçilere ve teröristlere karşı savaşıyoruz.” Paylaşımı @rterdogan ar hesabından atılan bir retweettir.	Yorum: 2,5B Retweet: 4,1B Beğeni: 20,1B
23.Tweet 16 Ekim	Başkan @RTErdogan: “Suriye halkıyla savaşıyoruz, ancak Suriye halkıyla birlikte baskıcılarla ve teröristlerle savaşıyoruz. " başlığıyla fotoğraf kullanılmıştır.	Yorum: 100 Retweet: 1,7B Beğeni: 6,1B
24.Tweet 16 Ekim	Cumhurbaşkanı @RTErdogan: “Suriye halkına karşı değil, Suriye halkıyla birlikte zalimlere ve teröristlere karşı mücadele ediyoruz.” başlıklı fotoğraf paylaşılmıştır.	Yorum: 384 Retweet: 3,2B Beğeni: 13,2B
25.Tweet 16 Ekim	“Suriye halkıyla birlikte baskı ve teröristlere karşı savaşıyoruz.”	Yorum: 1,1B Retweet: 6,2B Beğeni: 22,3B

Görsel 1

1. Tweet

Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan · 9 Eki 2019

Türkiye devlet görevlisi

Türk Silahlı Kuvvetleri'miz Suriye Milli Ordusu'yla birlikte Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG ve Deaş terör örgütlerine karşı [#BarışPınarıHarekatı](#)'nı başlatmıştır.

Amacımız güney sınırimızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir.

Kaynak: <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)

9 Ekim 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabından 8 tweet paylaşılmıştır. 1. tweet, çalışmanın yapıldığı tarih aralığında en fazla yorum, retweet ve beğeni alan paylaşımdır. Tweet 14,7 Bin yorum, 53,5 Bin retweet, 206,4 Bin beğeni almıştır. Paylaşımında [#BarışPınarıHarekatı](#) hashtag olarak kullanılmıştır. Barış Pınarı Harekâtının başladığı bu tweet ile duyurulmaktadır. Bir duyuru niteliği taşıyan tweet, harekâtın amacını da içerdiğinden aynı zamanda bilgi verme işlevi de görmektedir.

Görsel 2- 2. Tweet

Recep Tayyip Erdoğan ✓
@RTErdogan
Türkiye devlet görevlisi

Barış Pınarı Harekâtı ile,

Ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz.
Oluşturacağımız GÜVENLİ BÖLGE sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız.
Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız.

Kaynak: <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)

9 Ekim 2019'da metin olarak paylaşılan 2. tweet'te Barış Pınarı Harekâtı ile oluşturulacak güvenli bölge söylemi ön plana çıkarılmıştır. Tweet 1,7 Bin yorum, 21,4 Bin retweet, 86,1 Bin beğeni almıştır.

Görsel 3 -3. Tweet

Recep Tayyip Erdoğan ✓
@RTErdogan
Türkiye devlet görevlisi

The Turkish Armed Forces, together with the Syrian National Army, just launched [#OperationPeaceSpring](#) against PKK/YPG and Daesh terrorists in northern Syria. Our mission is to prevent the creation of a terror corridor across our southern border, and to bring peace to the area.

Kaynak: <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)

9 Ekim 2019'da paylaşılan 3. tweet, Barış Pınarı Harekâtının amacının aktarıldığı İngilizce bir tweettir. Tweette [#OperationPeaceSpring](#) hashtag olarak kullanılmıştır. Tweetin içeriğinde operasyonun başladığı ve güney sınırımız boyunca bölgeye barış getirilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Tweet 4,1 Bin yorum, 13,6 Bin retweet ve 50,9 Bin beğeni almıştır.

Görsel 4- 4. Tweet

Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan · 9 Eki 2019

Türkiye devlet görevlisi

@RTErdogan adlı kişiye yanıt olarak

#OperationPeaceSpring will neutralize terror threats against Turkey and lead to the establishment of a safe zone, facilitating the return of Syrian refugees to their homes.

We will preserve Syria's territorial integrity and liberate local communities from terrorists.

Kaynak: <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)

9 Ekim 2019'da atılan 4. Tweet #OperationPeaceSpring hashtag olarak kullanılan İngilizce bir paylaşımdır. Tweet 1,2 Bin yorum, 6,6 Bin retweet ve 22,4 Bin beğeni almıştır.

Görsel 5- 5. Tweet

Recep Tayyip Erdoğan @RTErdogan · 9 Eki 2019

Türkiye devlet görevlisi

@RTErdogan adlı kişiye yanıt olarak

#BarışPınarıHarekati'nda görev alan kahraman Mehmetçiklerimizin her birini alınlarından öpüyor, kendilerine ve bu harekatta Türkiye'yle birlikte olan tüm yerel destek unsurlarına muvaffakiyetler diliyorum.

Allah yar ve yardımcımız olsun.

Kaynak: <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)

9 Ekim 2019'da paylaşılan 5. tweet, #OperationPeaceSpring hashtag olarak kullanılmıştır. Tweet 1,9 Bin yorum, 18,4 Bin retweet, 70,5 Bin beğeni almıştır.

Görsel 6- 6. Tweet

رجب طيب أردوغان
@rterdogan_ar

القوات المسلحة التركية بالتعاون مع الجيش الوطني السوري تطلق عملية نزع السلاح العسكرية في شمالي سوريا لتطهير المنطقة من منظمتي بي كي كي/ واي بي جي وداعش الإرهابيتين.

هدفنا القضاء على الممر الإرهابي المراد تشكيله على حدودنا الجنوبية لإحلال السلام والأمان في المنطقة.

Kaynak: <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)

9 Ekim 2019'da atılan 6. tweet Arapça bir retweettir. Bu paylaşımda Barış Pınarı Harekâtının başlangıcı ve amacı aktarılmıştır. Tweet 3 Bin yorum, 6,2 Bin retweet, 33, 8 Bin beğeni almıştır.

9 Ekim 2019'da atılan 7. tweet Arapça bir retweettir. Retweet harekâtın Suriyeliler için önemi ve gerekliliğinden bahsetmektedir. Tweet 635 yorum, 2,9 Bin retweet, 12,8 Bin beğeni almıştır.

9 Ekim 2019'da paylaşılan 8. tweet, Arapça bir retweettir. Türk ordusuna başarı dilendiği tweet içeriğine benzer şekilde Suriye ordusuna da başarı dilekleri sunulmaktadır. Tweet 3,4 Bin yorum, 3,6 Bin retweet, 18,8 Bin beğeni almıştır.

10 Ekim 2019 tarihinde atılan 9. tweet video içermektedir. Bu videonun içeriğinde Barış Pınarı Harekâtı süreci ve amacından bahsedilmektedir. Operasyon hakkında bazı bilgileri içeren tweet, operasyonu işgal diye nitelendiren Avrupa Birliğine bir tepki niteliği taşımaktadır. Tweet 770 yorum, 3,9 retweet, 19 Bin beğeni almıştır.

10 Ekim 2019'da atılan 10. tweet video içermektedir. Videonun içeriğinde birlik, beraberlik, kardeşlik vurguları yapılmıştır. Başlatılan harekâtın kardeşlik, birlik duygularıyla yürütüldüğü, yaşatmak, barış ve huzur götürmeyi amaçladıkları dile getirilmektedir. Tweet 3,8 Bin yorum, 20,6 Bin retweet, 83 Bin beğeni almıştır.

11 Ekim 2019'da 11. tweet, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabından video içerikli olarak atılmıştır. Türkiye'nin 35 yıldır terörle mücadele içinde olduğu vurgulanmıştır. Barış Pınarı Harekâtının gayesi bu videoda da tekrar dile getirilmiştir. Tweet 627 yorum, 3,4 Bin retweet, 16,2 Bin beğeni almıştır.

12 Ekim 2019'da 12. Tweet, #Euro2020Yolunda hastagi kullanılarak, Milli futbol takımının asker selamı verdiği bir fotoğraf eşliğinde paylaşılmıştır. Tweet 1,3 Bin yorum, 12,3 Bin retweet, 83,8 Bin beğeni almıştır.

12 Ekim 2019'da atılan 13. tweet, T.C. Cumhurbaşkanlığı hesabından retweet olarak paylaşılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ü vefat yıl dönümünde yâd eden paylaşımda fotoğraf kullanılmıştır. Tweet 201 yorum, 1,1 Bin retweet, 7,9 Bin beğeni almıştır.

13 Ekim 2019'da paylaşılan 14. tweet, Ankara'nın başkent oluşunun kutlandığı, T.C Cumhurbaşkanlığı hesabından retweet edilen bir paylaşımdır. Tweet içeriğinde fotoğraf ve link kullanılmıştır. Tweet 148 yorum, 1,8 Bin retweet, 9,6 Bin beğeni almıştır.

13 Ekim 2019'da atılan 15. tweet, T.C Cumhurbaşkanlığı hesabından retweet yapılan bir videoyu içermektedir. Videonun içeriğinde, operasyonun gidişatı hakkında bilgi verilmektedir. Mesajda Tel Abyad bölgesinin kontrol altına alındığı ve 490 teröristin etkisiz hale getirildiği duyurulmuştur. Türkiye'yi DEAŞ ile ilişkilendirenlere tepki gösterilmiştir. Operasyona karşı devletlerin ekonomik yaptırımlarından ve silah ambargosundan bahsedilmiştir. Videoda Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar da operasyon hakkında detaylı bilgi vermiştir. Tweet, 561 yorum, 2,6 Bin retweet, 11,8 Bin beğeni almıştır.

14 Ekim 2019'a paylaşılan 16. tweet bir video paylaşımıdır. Videoda Recep Tayyip Erdoğan basın mensuplarına, 7. Türk konseyi zirvesinde muhataplara Barış Pınarı Harekâtı hakkında kapsamlı bilgi verileceğini dile getirmiş ve devamında basın mensuplarının sorularını yanıtlamıştır. Basın mensuplarının sorularına verdiği yanıtlarda, Türkiye'nin NATO üyesi olduğuna vurgu yapılmış ve son olarak etkisiz hale getirilen terörist sayısının 530 olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Tweet 507 yorum, 3,1 Bin retweet, 16,6 Bin beğeni almıştır.

14 Ekim 2019'da paylaşılan 17. tweet video olarak paylaşılmıştır. Videonun içeriğinde ana konu Barış Pınarı Harekâtı olmuştur. Türkiye'nin yaklaşık 40 yıldır içerisinde olduğu terörle mücadelesinden, ambargo ve ekonomik yaptırımlardan bahsedilmiştir. Suriye'yi, Arap Liginden çıkarılanların, şimdi geri almak için politika uyguladıkları eleştirisi dile getirilmiştir. Her şeye rağmen Türkiye'nin mücadelesine devam edeceği ve harekâtın amacına ulaşacağı vurgulanmıştır. 550 teröristin etkisiz hale getirildiği bilgisinin yer aldığı tweet 455 yorum, 3,7 Bin retweet, 17,5 Bin beğeni almıştır.

14 Ekim 2019'da atılan 18. tweet, müzik kullanılan bir video paylaşımıdır. Videoda Türkiye'nin yaklaşık 40 yıllık terörle mücadelesi dile getirilmiştir. Terör örgütünün silah ve mühimmatla donatıldığı ifade edilmiş, Türkiye'ye uygulanan ambargo ve ekonomik yaptırımların altı çizilmiştir. "*Tehdit ve baskıya aldirmeden Harekâtın sonucunu getireceğiz. Bir kere yükselen bayrak bir daha inmez*" sözleriyle son bulan video 1,6 Bin yorum, 13,3 Bin retweet, 56, 8 Bin beğeni almıştır.

15 Ekim 2019 tarihinde atılan 19. tweet 7. Türk Konseyi Zirvesi başlığı ile paylaşılan bir tweettir. Videoda Barış Pınarı Harekâtı sürecine kısaca yer verilerek harekâtın amacına değinilmiştir. Videoda kardeşlik vurgusu yapılarak milli durumlarda birlik ve dayanışma beklendiği ifade edilmiştir. Tweet, 619 yorum, 4,3 Bin retweet, 20,7 Bin beğeni almıştır.

16 Ekim 2019'da atılan 20. tweet video olarak paylaşılmıştır. Barış Pınarı Harekâtının başarıyla devam ettiği dile getirilmiştir. Türk milletinin yaklaşık 40

yıldır terörle mücadelesi ve Suriye sorunun 8 yıllık bir geçmişi olduğu belirtilmiştir. Batı ülkeleri, Arap Ligi ve diğer ülkelerin tavırlarına yönelik “*Elbet devran dönecek*” ifadesi kullanılmıştır. Harekâtı katliam olarak ifade edenlere yönelik, “*İlk önce kendi kanlı tarihlerine baksınlar*” ifadesi kullanılmıştır. Mesajda Mehmetçiğe başarılar dilenerek, Türk sporcuların Mehmetçik selamlarının kendilerine başarı ile dönmesini dilenmiştir. Tweet 1,1 Bin yorum, 4,5 Bin retweet, 18,7 Bin beğeni almıştır.

16 Ekim 2019 tarihinde 5 tweet atılmıştır. 21. tweet “*Suriye halkıyla birlikte baskı ve teröristlere karşı savaşıyoruz.*” başlığı ile paylaşılmıştır. Paylaşılan fotoğraftaki metnin dili İngilizcedir. Fotoğraftaki metinde Barış Pınarı Harekâtının amaçları maddeler şeklinde sıralanmaktadır. Bu tweetten sonra yapılan tüm paylaşımların içeriği aynı, fakat kullanılan dil farklıdır. Tweet 1,1 Bin yorum, 6,2 Bin retweet, 22,1 Bin beğeni almıştır.

16 Ekim 2019’da atılan 22. tweet, @rterdogan_ar hesabından retweet yapılan ve başlığı Arapça olan bir paylaşımdır. İçeriğinde fotoğraf kullanılan tweet 2,5 Bin yorum, 4,1 Bin retweet, 20,1 Bin beğeni almıştır.

16 Ekim 2019’da paylaşılan 23. tweet, Presidence Turquie hesabından retweet edilen Fransızca bir paylaşımdır. Tweet 100 yorum, 1,7 Bin retweet, 6,1 Bin beğeni almıştır.

16 Ekim 2019’da paylaşılan 24. Tweet, Cumhurbaşkanlığı hesabından Türkçe retweet yapılmıştır. Tweet 384 yorum, 3,2 Bin retweet, 13,2 Bin beğeni almıştır.

16 Ekim 2019’da atılan 25. tweet Erdoğan’ın hesabından 16 Ekim’de paylaşılan 21.tweetin retweet yapılmış halidir. İngilizce olan başlık ve fotoğraf paylaşılmıştır. Tweet, 1,1 Bin yorum, 6,2 Bin retweet, 22,3 Bin beğeni almıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, 9-16 Ekim 2019 tarihleri arası retweetler dâhil olmak üzere, toplam 25 paylaşım yapıldığı tespit edilmiştir. Bu paylaşımlarda kullanılan içerik unsurları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Yapılan paylaşımlarda 16 Türkçe, 4 İngilizce, 4 Arapça, 1 Fransızca dillerinde tweetler atılmıştır. 9 paylaşımında video, 8 paylaşımında fotoğraf kullanılmıştır. Tweetlerde 5 hashtag, 2 mention, 10 retweet yer alırken sadece 1 paylaşımında link verilmiştir. 9-16 Ekim arasında incelen paylaşımlarda sadece 12 Ekim’de atılan 13. tweet ve 13 Ekim’de atılan 14. Tweet dışında diğer 23 tweet’in içeriğinde Barış Pınarı Harekâtı paylaşımlarına sıklıkla değinilmiştir. Tablo 1’e bakıldığında atılan tweetlerde genellikle süreç ile ilgili bilgi paylaşımı yapılmaktadır.

Tablo 2
Paylaşımların İçerik Unsurları

Paylaşım içeriği unsuru	Sayısı
Toplam Tweet Sayısı	25
Paylaşımın dili	16 Türkçe, 4 İngilizce, 4 Arapça, 1 Fransızca
Video sayısı	9
Fotoğraf sayısı	8
Link sayısı	1
Mention sayısı	2
Hashtag sayısı	5
Retweet sayısı	10

Twitter’da 14,5 milyon takipçisi bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın paylaşımlarına yapılan genel yorumlar incelendiğinde, halkın çoğunluğunun Barış Pınarı Harekâtını desteklediği görülmektedir. 9 Ekim’de Barış Pınarı Harekâtının başladığını duyuran 1. tweet en fazla beğeni, retweet ve yorum alan paylaşım olarak bu durumu desteklemektedir. Atılan tweetler arasında 5 paylaşımında hashtag kullanılarak, daha fazla kitleye ulaşmak hedeflenmiştir. Paylaşımlarda hastag olarak *#BarışPınarıHarekatı* iki kez, *#OperationPeaceSpring* iki kez ve *#Euro2020Yolunda* bir kez kullanılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan’ın resmi Twitter paylaşımlarında fotoğraf ve video sıklıkla kullanılmış, paylaşımlar müzik ile desteklenmiştir.

Video içerikleri ile detaylandırılan süreç ile ilgili, Recep Tayyip Erdoğan’ın diğer ülkelerin yaptığı eleştirilere ve ithamlara karşı cevap niteliği taşıyan ifadelerine sıkça yer verilmiştir. Batı ülkelerinin silah ambargosu ve ekonomik yaptırımlarına karşı harekâtın hiçbir şekilde durdurulmayacağı ifade edilmiştir. Yabancı basında, Barış Pınarı Harekâtının katliam olarak nitelendirilmesine yönelik dünyadaki bu yanlış algıyı değiştirmek için harekâtın amacı sık sık vurgulanmıştır. Videoların içeriğinde NATO üyelerinin tutumlarına karşı da eleştiriler bulunmaktadır. Konunun uluslararası boyutu nedeniyle Twitter hesabından İngilizce, Arapça, Fransızca dillerinde paylaşımlar yapılarak küresel anlamda bilgi paylaşılmış ve kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

Gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte sosyal medya uygulamaları toplumsal yaşamın merkezi haline gelmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve toplumun teknolojiye adapte olmasıyla birlikte sosyal, kültürel ve siyasi anlamda değişimler ve dönüşümler meydana gelmiştir.

Günümüzde bireyler haber alma, eğlenme, sosyalleşme gibi ihtiyaçlarını sosyal medya uygulamaları ile karşılamaktadırlar. Popüler kültürün hâkim olduğu günümüz toplumunda bireyler gibi siyasi aktörler de var olma, beğenilme ve gündemde olma gibi isteklerle hareket etmektedirler. Bunun yanı sıra seçim dönemleri dışında, halkın nabzını tutmak, toplumu bilgilendirmek, kamuoyu oluşturmak, gündem belirlemek, hedef kitleye aynı anda ulaşmak, etkileşim sağlamak ve bunları aynı platform üzerinden gerçekleştirmek, siyasi aktör açısından büyük bir avantaj oluşturmaktadır.

Bu bağlamda sosyal medya platformu olan Twitter, yapısı gereği siyasi iletişimde önem kazanmaktadır. Çünkü sosyal medya platformları arasından Twitter bilgi edinme, haber alma, siyasi gündemi takip etme, ifade özgürlüğünü kullanma ve siyasi katılım için yoğun olarak kullanılmaktadır. Siyasi aktörler de, hedef kitleye seçim dönemleri dışında da siyasi amaçlarını, hedeflerini ve yaptıkları uygulamaları bu platform üzerinden aktarmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı güncel bir sosyal platform olan Twitter, Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabından yapılan paylaşımlarla haber akışı sağlama işlevi görmüştür. Barış Pınarı Harekâtının başladığı bilgisi geleneksel medyadan önce Twitter'dan duyurulmuştur. Bu anlamda yeni medya geleneksel medyayı bypass ederek, hızlı bir şekilde içerik üretimini destekleyen altyapısıyla geleneksel medyanın da gündemini belirlemiştir. Çalışmanın yapıldığı tarihlerde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Twitter hesabının 14.3 milyon takipçisi olduğu göz önüne alındığında, haber akışının önemli sayıda bir hedef kitleye ulaştığı da görülmektedir.

Yeni medyanın eş zamansız olma ve coğrafi sınırlılıkları ortadan kaldırma özelliği, tweetlerin sadece Türkçe değil, İngilizce, Arapça ve Fransızca olarak paylaşılmasında da etkili olmuştur. Operasyonun gerçekleştirildiği bölgede yaşayan Arap halkı üzerinde olumlu bir algı oluşturmak için de Arapça paylaşımlar kullanılmıştır. Bu paylaşımlar ayrıca Erdoğan'ın @rterdoğan_ar hesabından da yapılmıştır. Barış Pınarı Harekâtı hakkında Fransa ve Amerika tarafından Twitter üzerinden verilen mesajlara karşı Fransızca ve İngilizce olarak cevap niteliği taşıyan tweetler atılmıştır. Böylece bir yandan diplomasi bağlamında konunun muhataplarına yanıt verilirken, diğer taraftan bu ülke vatandaşları üzerinde de kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Web 2.0 ile hayatımıza giren etkileşim özelliği sayesinde siyasi aktörler hedef kitesinden kolayca dönüt sağlayabilmektedir. Hedef kitle yapılan paylaşımları beğenerek, yorum yaparak destek veya eleştirilerini siyasi aktörlere kolayca ulaştırabilmektedir. Yapılan çalışmada, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip

Erdoğan'ın resmi Twitter hesabı ile hedef kitleye erişim ve etkileşim sağlandığı tweetlere yapılan beğeni, yorum ve retweet sayılarından anlaşılmaktadır. İnternet medyasının bünyesinde birden çok medya sistemini barındırması, önemli bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Multimedya (çoklu ortam) özelliğinin birden fazla iletişim unsurunu (yazı, fotoğraf, video, link gibi...) bir arada kullanma olanağı sağlaması, içerik üretimine hız kazandırması bakımından önemli bir avantajlar sağlamaktadır. Barış Pınarı sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın paylaşımları incelendiğinde multimedya özelliğinin de aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Tweetlerde yazıya ek olarak fotoğraf, hashtag, link ve video gibi unsurlar farklı içeriklerde bir arada kullanılarak üretilen içeriğin etkisi artırılmıştır.

Sonuç olarak, Barış Pınarı Harekâtı sürecinde Twitter, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi hesabından yapılan paylaşımlar ile aktif olarak kullanılmıştır. Bunda sosyal medyanın, ana akım medyadan daha hızlı içerik üretme, içeriği kontrol edebilme, anında dönüt alma ve güncelleme yapabilme yeteneği etkili olmuştur. Küresel boyutta bir mecra olan Twitter platformunda farklı dillerde paylaşımlar yapılarak daha fazla kitle üzerinde kamuoyu oluşturmak hedeflenmiştir. Paylaşımlara gelen beğeni ve yorumlar ile etkileşim kurulmuş, üretilen içeriklerde harekât ile ilgili haber akışı sağlanmış, kamuoyu bilgilendirilmiştir. Aynı zamanda Twitter, kamu diplomasisinin etkin bir aracı olarak da süreç içerisinde yoğun olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktaş, C., & Çaycı, B. (2013). Yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin sosyal hayattaki rolü. *Uluslararası Medya Çalışmaları Sempozyumu*.
- Ayan, B. (2016). *Sosyal Ağlar Tarihi*. Abaküs Yayınları.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B., İslamoğlu, G., & Aydemir, A. T. (2014). Siyasal iletişim sürecinde sosyal medya ve Türkiye'de 2011 genel seçimlerinde twitter kullanımı. *Bilig*(68), 59-96.
- Borins, S. (2011). Online adaydan online başkana. Y. Devran içinde, *Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı* (s. 85-93). Başlık Yayın Grubu.
- Croizer, M. (2007). Recursive governance: Contemporary political communication and public policy. *Political Communication*, 24(1), 1-18.

- Demirkol, F. (2020). Kamu diplomasisi bağlamında Barış Pınarı Harekâtı. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 72-87.
- Fidan, Z. (2016). *Teknoloji ve Siyasal İletişim*. Literatürk Yayınları.
- Göksun, Y. (2019). Operation peace spring and twitter diplomacy. *Journal of Current Research on Social Sciences*, 9(4), 137-168.
- İnanç , A. S., Arıca, F. A., & DüNDAR, G. (2020). Siyasi liderlerin sosyal medya kullanım dinamikleri: Barış Pınarı Harekâtı süresince RT Erdoğan ve DJ Trump'ın paylaşımları. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 7(30), 7-30.
- İpek, M., & Kanılmaz, A. (2021). Barış Pınarı Harekâtının gündem belirleme teorisi açısından medyada yer alma durumunun incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (15), 7-30.
- Kentel, F. (1991). Demokrasi, kamuoyu ve iletişime dair. *Birikim Dergisi*, 30, 40.
- Korkmaz, A. (2015). Yeni toplumsal hareketler ve twitter. S.E. Karakulakoğlu, & Ö. Uğurlu içinde, *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar-Twitter* (s. 93-116). Heretik Basın Yayın.
- Krippendorff, K. (2019). *Content Analysis (An Introduction to Its Methodology)*. Sage Publications.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim: Temel Kavramlar*. Kaknüs Yayınları.
- Özdemir, M. (2020). Dijital diplomasi ve sosyal medya: Barış Pınarı Harekâtı kapsamında Türkiye Washington Büyükelçiliğinin twitter kullanımı. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 56-86.
- Özkan, A. (2007). *Siyasal İletişim Stratejileri*. Tasam Yayınları.
- Prasad, B. D. (2008). *Content Analysis Research Methods for Social Work*. 5.
- Rogers, E. M. (1986). *Communication Technology*. The Free Press.
- Sayımer, İ. (2014). Yeni medya ortamlarında ağlar oluşturan toplumsal hareket deneyimleri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 97-112.
- Sert, F., Tüzüntürk, S., & Gürsakal, N. (2014). NodelXL ile sosyal ağ analizi: #akademikzam örneği. *Yöneylem Araştırma ve İstatistik Sempozyumu*, 15, 1-20.
- Solmaz, B., & Görkemli, H. N. (2012). Büyükşehir belediyeleri ve sosyal medya kullanımı. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Dergisi*, 9-20.

- T.C. Milli Savunma Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası (tarih yok). <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-53737>, Erişim tarihi: 18.11. 2019.
- Tarhan, A. (2012). Büyükşehir Bellediyelerinin sosyal medya uygulamalarına halkla ilişkiler modellerinden bakmak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (35), 79-101.
- Türk, M. S., & Koz, A. (2021). Yeni medya destekli siyasal seçim kampanyaları. E. Karakoç, & O. Taydaş içinde, *Siyasal İletişim Uygulamalı Tartışmalar: Analizler, İncelemeler ve Örnek Çalışmalar* (s. 239-250). Nobel Akademik
- Yavuzer, H. (2020). Akademisyenlerin Barış Pınarı Harekatına yönelik algıları: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği.
- Yavuzer, H., & Bozdağ, Z. (2020). Üniversite öğrencilerinin barış pınarı hareketine yönelik algıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 6(2), 103-127.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Twitter was first used as a political communication tool by Barack Obama in the 2008 US Presidential elections, and over time, it has become a preferred medium for political communication by political actors and citizens around the world, even outside the election period. In this context, the main purpose of the study is the quantity and quality of the posts made by President Recep Tayyip Erdoğan on the Twitter platform during the Peace Spring Operation launched on 9 October 2019 towards the east of the Euphrates, which had great repercussions in the world press.

The main problem of the research is the use of President Recep Tayyip Erdoğan's official Twitter account in terms of form and content during the Peace Spring Operation. The sub-questions of the study are listed below.

1- How often were the posts about the Peace Spring Operation made on President Recep Tayyip Erdoğan's Twitter account?

2- In the posts made on the official Twitter account of President Recep Tayyip Erdoğan between 9-16 October 2019; how the process is expressed, which title is included in the tweets, what are the rates of the content elements (language, photo, video, hash, mention, link) used in the shares?

3- What is the number of likes, comments and retweets of the shared posts?

Method: In the study, which deals with the use of Twitter during the 9 October 2019 Peace Spring Operation, President Erdoğan's Twitter posts were analyzed by content analysis technique. The universe of the study includes Twitter shares related to the Peace Spring Operation. The sample of the study consists of the posts made on Erdogan's official Twitter account during the Peace Spring Operation. In the study, in which President Erdogan's official Twitter account

was taken as a sample, 25 Tweets sent between 9-16 October 2019 were analyzed by content analysis method. The data obtained in the study was accessed by the researcher on 22.01.2020.

Findings: The official Twitter account of the President of the Republic of Turkey, Recep Tayyip Erdoğan, was opened in August 2009. The Twitter account has 14.5 million followers during the date of the study. The number of accounts he follows is 95, and the total number of Tweets is 6461. In the findings obtained in the study, it was determined that a total of 25 posts, including retweets, were made between 9-16 October 2019.

Except for the 13th tweet on 12 October and the 14th tweet on 13 October, the shares of the Peace Spring Operation were frequently mentioned in the content of 23 tweets, which were analyzed between 9-16 October. Information about the process is usually shared in tweets. When the general comments made on the posts of President Recep Tayyip Erdoğan, who has 14.5 million followers on Twitter, are examined, it is seen that the majority of the people support the Peace Spring Operation. Photo and video were used in the official Twitter posts of Recep Tayyip Erdoğan, and the posts were supported with music. Due to the international dimension of the issue, information was shared globally and public opinion was tried to be formed by sharing posts in English, Arabic and French on the Twitter account. In the posts made, the purpose of the operation was frequently emphasized in order to correct the wrong perception created in the foreign press regarding the characterization of the Peace Spring Operation as a massacre.

Conclusion and Discussion: In the study, tweets shared from the official Twitter account of the President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan during the 9-16 October 2019 Peace Spring Operation were analyzed by content analysis method. It was concluded that President Recep Tayyip Erdoğan actively used Twitter for information purposes during the Peace Spring Operation. Within the scope of the study, the new media's asynchronous nature and elimination of geographical limitations, the sharing of tweets not only in Turkish, but also in English, Arabic and French, and the use of English hashtags provided access to Twitter users outside of Turkey. Thanks to the interaction feature that came into our lives with Web 2.0, political actors can easily provide feedback from their target audience. When the posts of Recep Tayyip Erdoğan are examined, it is seen that the multimedia feature is actively used. In addition to the text in tweets, it is seen that photos, hashtags, links, videos are used together in different tweets. Finally, the news flow about the operation and informing the public were made on Twitter. At the same time, Twitter has been used effectively in the process as a tool in which public diplomacy is tried to be carried out.

Makale türü: Araştırma makalesi		Articletype: Researcharticle
Geliş tarihi	15.01.2022	Submitteddate
Kabul tarihi	07.02.2022	Accepteddate
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishingdate

Atf Bilgisi / Reference Information

Seçgin, F. & Er Tuna, Y. (2022). Etkinlikler Yoluyla Bağımsızlık Sembollerinin Ortaokul Öğrencilerine Kazandırılması: İstiklal Marşı Örneği. *Journal of History School*, 56, 658-684.

ETKİNLİKLER YOLUYLA BAĞIMSIZLIK SEMBOLLERİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNE KAZANDIRILMASI: İSTİKLAL MARŞI ÖRNEĞİ ¹

Fadime SEÇGİN² & Yasemin ER TUNA³

Öz

Ortaokul öğrencilerine bağımsızlık sembollerinin neler olduğunu öğretmek ve özellikle “İstiklal Marşı” mız ve İstiklal marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy’a farkındalık kazandırmayı sağlamak için hazırlanan etkinliklerin uygulanabilirliği ve başarısını ortaya koymayı hedefleyen bu araştırma eylem araştırması deseninde tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2021-2022 eğitim öğretim yılında Tokat il merkezinde bir ortaokulda 5. Sınıfta öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veriler Bil-İste-Öğren (BİÖ) stratejisine yönelik çalışma kağıtları, hazırlanan etkinliklere yönelik çalışma yaprakları, etkinlik temelli öğrenme sürecinin öğrencilerin bireysel öğrenmelerine sağladığı kazanımların anlaşılabilmesi için etkinlik süreci değerlendirme formu ve kavramların öğretilmesinde etkinliklerin başarısını tespit etmek amacıyla verilen performans görevini (gazete hazırlama) değerlendirme formlarından oluşmaktadır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında, etkinlik temelli öğretimin sonucunda öğrencilerin çoğunlukla kavram ve bilgileri doğru öğrendiği, öğrendiklerini yaratıcı bir şekilde, farklı bir bilgiye ve beceriye dönüştürebildiklerini, dolayısıyla etkinlik temelli öğretimin kavram öğretiminde etkili olduğu, öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik ilgilerini artırdığı ve etkili öğrenmeyi gerçekleştirdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Temelli Öğretim, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Bağımsızlık Sembolleri, İstiklal Marşı, Mehmet Akif Ersoy.

¹Yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde, 01.11.2021 tarih, 9210 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, fadime.secgin@gop.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6461-8764

³ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, yasemin.er@gop.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3007-6682

Acquisition of the Symbols of Independence among Secondary School Students through Activities: The Example of the National Anthem

Abstract

This research, which aims to reveal the feasibility and success of the activities prepared to teach secondary school students what the symbols of independence are and to raise awareness about our National Anthem and the author of our National Anthem, Mehmet Akif Ersoy, was designed in an action research pattern. The participants of the research consist of 20 5th grade students studying in a secondary school in the city center of Tokat in the 2021-2022 academic year. The data in the study were collected as follows; working papers for the Know-Ask-Learn (KAL) strategy, worksheets for the prepared activities; activity process evaluation form in order to understand the achievements of the activity-based learning process for the individual learning of the students; and evaluation forms for the performance task (preparing newspaper) given to determine the success of the activities in teaching the concepts. Content analysis was used in the evaluation of the data. In the light of the findings obtained from the research, the following can be said; as a result of activity-based teaching, students mostly learn concepts and information correctly, they can transform what they have learned into a different knowledge and skill in a creative way, therefore, activity-based teaching is effective in concept teaching, increases students' interest in social studies course and realizes effective learning.

Keywords: Activity-based Teaching, Social Sciences Teaching, Symbols of Independence, National Anthem, Mehmet Akif Ersoy,

GİRİŞ

Ülkemizde ilk ve ortaokul kademelerinde milli- kültürel değerlerin aktarımında, sosyal bilgiler dersi önemli bir araç konumundadır. Örneğin, bu değerlerin içerisinde mirasçısı olduğumuz Anadolu uygarlıkları ve bu uygarlıklardan günümüze kalan kültürel unsurlar, Türk örf ve adetleri, kültürümüze ait yazılı ve sözlü kaynaklar vb. sosyal bilgiler öğretim programının yapısı içerisinde yer alan öğrenme alanlarından “Kültür ve Miras” konu alanı içerisinde yer almaktadır. İlgili öğrenme alanı ile “Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulması (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018, s. 11)” amaçlanmaktadır. Sosyal bilgiler dersi ile milli ve kültürel değerler ekseninde yetiştirilmeye çalışılan bireylerden, duyarlı ve iyi bir vatandaş oluşturma amacı da güdülmektedir. Bu amaç doğrultusunda da “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı sosyal bilgiler öğretim programı içerisinde yer almaktadır. Bu öğrenme alanında ise; milli bağımsızlık ve milli egemenlik, bağımsızlık sembolleri, bireysel özgürlük, kişisel hak ve hürriyetler, toplumsal gereklilikler, demokrasi ilkeleri gibi konular bulunmaktadır (MEB, 2018, s.12). Hatta ilgili öğrenme alanında

beşinci sınıf kademesinde “SB.5.6.4. Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir.” kazanımının yer aldığı görülmektedir.

Millî bağımsızlığın ve millî egemenliğin anlamı ve önemi erken yaşlardan itibaren kazandırılması gereken önemli değerlerdendir. Bu maksatla İstiklal Marşı'nın kabulü, Mehmet Akif Ersoy hakkında çeşitli bilgiler, bağımsızlığın anlamı ve önemi, demokrasi vb. konular, okul öncesi eğitiminden itibaren eğitimin bütün kademelerinde öğrenci seviyesine uygun bir şekilde yer alması önemli görülmektedir. Bağımsızlığımızın en önemli sembollerinden olan İstiklal Marşı'nın kabulü'nün yüzüncü yılını doldurmuş olması; Mehmet Akif'i anlamak, İstiklal Marşı'nın yazıldığı dönemi ve o dönemin şartlarını öğretmek, öğretmenler için oldukça anlamlı bir çabadır. Öğretim sürecinde bu çabanın daha etkili olabilmesi ve öğrencilere etkili ve kalıcı bir şekilde ilgili değerlerin kazandırılması için öğrenci merkezli etkinliklerin hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi önemlidir.

Öğrencilerin derslere yönelik motivasyonlarını arttırmak için öğrenme sürecine aktif olarak katılmaları sağlanmalı ve öğrencilere tecrübe ederek öğrenme fırsatı verilmelidir (Uzun ve Keleş, 2012). Öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekecek biçimde düzenlenen öğrenme ortamlarının öğrencilere sağladığı pek çok fayda bulunmaktadır. Bu maksatla 2005 yılından bu yana öncelikle ilköğretim kademesinde uygulanmaya başlayan öğrenci merkezli program anlayışı benimsemiştir. Sosyal bilgiler (4-7. sınıf) dersleri çerçevesinde aktif öğrenme yöntem ve tekniklerin kullanıldığı öğrenci merkezli etkinliklerin önemi artmaya başlamıştır. Yapılan etkinliklerle konular ilgi çekici hale getirilerek, en pasif öğrencilerin bile bu etkinliklere katılmaları sağlanabilmektedir (Demirel, 2002, s.119). Öğrencileri ve onların etkinliklerini temele alan bu yaklaşım tarzı ile sosyal bilgiler gibi soyut ve sözel öğrenmelerin yoğun olduğu ders içeriklerinde, öğrencilerin derse karşı motivasyon ve ilgilerinin arttığı gözlemlenmiştir (Durmaz, 2014). Zira öğrencilerin derse karşı motivasyonunun azalması ve artması, öğrencinin derse katılma istediği ile doğru orantılıdır (İlgar, 2004, s. 212) .

Öğrencilerin derse ve akademik çalışmalara katılmaları için, aktif öğrenci katılımını sağlayacak etkinlik temelli öğrenme ortamlarının hazırlanması önemli görülmektedir. Etkinlik, hedeflenen davranışı ve kazanımı öğrenmek amacıyla yapılan ve öğrenme öğretme sürecini zenginleştiren sınıf içi-dışı aktivitelere verilen addır (Şahan, 2000, s.4). Etkinlik temelli öğretim ise, öğrencilerin aktif bir öğrenme ortamındaki olumlu tutum ve değer kazanma sürecinde kullanabilecekleri, sorunlara karşı kendi çözüm yollarını ürettikleri, öğrenme-

öğretme sürecinde aktif oldukları, gerçekleştirilen etkinlikler sonunda öğrencilerin motivasyonlarının sağlandığı ve bu şekilde öğrenmenin daha kalıcı hale geldiği yapılandırmacı bir öğrenme-öğretme sürecidir (Aktepe, 2013; Bozkurt, 2018; Kalem ve Fer, 2003; Olkun ve Toluk Uçar, 2014). Bu yaklaşım; öğrencilerin öğrenme için özgüvenini artıran bir yöntemdir (Lakshimi ve Hee, 2005).

Öğretmen, öğrencilerin derse katılımlarını artırmak; kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirmek, yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi sağlamak için, birden çok araç-gereç ve materyal (harita, grafik, belgesel, fotoğraf, birincil yazılı ve görsel kaynaklar) kullanılmalıdır (Ata, 2002, s. 51; Cooper, 1996, s. 76). Farklı araç-gereçle karşılaşan, etkinliklere aktif olarak katılan öğrenciler, öğrendikleri olgu ve kavramları ilişkilendirebilen ve bilgiden yeni bilgi üretebilen bireyler haline dönüşebilirler (Demircioğlu, 2005, s. 169).

Öğrenme süreçlerinde etkinlik ve uygulamaların etkililiğini ortaya koyan çeşitli araştırmalar mevcuttur (Altunsoy, 2019; Aslan ve Bulut, 2021; Çakmak, 2019; Duman, 2019; Durmaz, 2014; Gill ve Jaswall, 2010; Uygun, Akkeyik ve Öztürk, 2018; Sağ, 2018; Seçgin, 2020; Yalçın, 2021). Yapılan bu araştırma sonuçlarına göre sınıf içinde yapılan etkinlik temelli çalışmaların öğrenci başarısı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu, öğrencilerin derse karşı ilgi ve motivasyonlarının arttığı, kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirdiği, yaratıcı ve özgün ürünler ortaya koyabildiklerini tespit etmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle bu araştırmada ortaokul öğrencilerine sosyal bilgiler dersinde bağımsızlık sembollerine, özellikle “İstiklal Marşı” mıza ve İstiklal marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy’a farkındalık kazandırmak için hazırlanan etkinliklerin uygulanabilirliğini ve başarısını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırmanın problem cümlesine ve alt problemlerine aşağıda yer verilmiştir:

Problem Cümlesi

Ortaokul öğrencilerine bağımsızlık sembollerine özellikle “İstiklal Marşı” mıza ve İstiklal marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy’a farkındalık kazandırmak için hazırlanan etkinliklerin uygulanabilirliği ve başarısı nedir?

Alt Problemler

1.Ortaokul öğrencilerinin egemenlik ve bağımsızlık sembollerine ait kavramlara ve Mehmet Akif Ersoy’ a yönelik bilgi düzeyi (yanılgıları, eksik ve doğru bilgileri), etkinlikler uygulanmadan önce ve etkinlikler uygulandıktan sonra nasıldır?

2. Etkinlik temelli öğrenim sürecinin ortaokul öğrencilerinin hazırlamış olduğu performans görevine (İstiklal Marşının kabul edildiği günün ertesine ait, marşın kabul edilmesine yer veren bir gazete hazırlama görevi) yansımaları nasıldır?

3.Ortaokul öğrencilerinin etkinlik temelli öğrenme sürecinin bireysel öğrenmelerine sağladığı katkı konusundaki düşünceleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, katılımcılar, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgi verilerek araştırma süreci özetlenmeye çalışılmıştır. Bu makalenin etik kurul onayı Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde, 01.11.2021 tarih, 92010 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel yaklaşıma dayalı eylem araştırması deseninde tasarlanmıştır. Eylem araştırması uygulama sürecine ilişkin bilgi edinmek, sorunları tespit etmek ya da var olan sorunları anlama ve çözmeye yönelik sistematik veri toplamayı ve analiz etmeyi içeren bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.295). Johnson (2003) eylem araştırmasını, gerçek okul ya da sınıf ortamında öğretimin ya da eylemlerin kalitesini anlamak ve geliştirmek amacıyla yapılan bir araştırma süreci olarak tanımlamaktadır (Akt. Kuzu, 2009, s.246). Benzer bir şekilde Mills (2003) de eylem araştırmasını, uygulayıcıların karşılaştıkları bir problemi ortadan kaldırmak veya var olan durumu daha iyi hale getirmek için kullanılan bir yöntem olarak ifade etmiştir. Bu araştırma, etkinlikler yoluyla bağımsızlık sembollerinin ve İstiklal Marşı'nın öğretim sürecini ortaya koyması açısından eylem araştırması desenine uygundur.

Katılımcılar

Bu araştırmaya 2021-2022 eğitim öğretim yılında Tokat il merkezinde bir ortaokulda 5. Sınıfta öğrenim gören 20 öğrenci katılmıştır. Katılımcı olarak 5. Sınıf öğrencilerinin seçilmesinin nedeni sosyal bilgiler dersi "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanına yönelik "SB.5.6.4. Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir." kazanımının 5. Sınıf düzeyinde yer almasıdır.

Veri Toplama Araçları ve Geliştirme Süreci

Araştırmada veriler Bil-İste-Öğren (BİÖ) stratejisine yönelik çalışma yapıları, hazırlanan etkinliklere yönelik çalışma yapıları, etkinlik temelli öğrenme sürecinin öğrencilerin bireysel öğrenmelerine sağladığı kazanımların

anlaşılabilmesi için etkinlik süreci değerlendirme formu ve kavramların öğretilmesinde etkinliklerin başarısını tespit etmek amacıyla verilen performans görevini (gazete hazırlama) değerlendirme formlarından oluşmaktadır.

Bil-İste-Öğren (BİÖ) Stratejisi ve BİÖ Stratejisi Çalışma Kâğıdı

Bil-İste-Öğren (BİÖ) olarak Türkçe literatürde Yavuz (2005) tarafından adlandırılan BİÖ Stratejisi, aslında Ogle (1986) tarafından geliştirilen know-want-learn (KWL) öğrenme stratejisinden esinlenmiştir. KWL açılım olarak “Ne biliyorum? Ne öğrenmek istiyorum? Ne öğrendim?” anlamlarına gelmektedir. Öğrencilere öğrenmeye karşı olumlu tutumlar edinmeyi, verilen konuda bilinen bilgiyi ve bilgi artışını hem öğretmen hem de öğrenci tarafından ortaya çıkarmayı sağlayan yapısal bir öğrenim yöntemidir (Ogle, 1986). İlgili stratejide bireysel çalışma yapılıyorsa bir çalışma kâğıdı, grupla çalışılıyorsa tahta ya da hazırlanmış olan bir pano üç sütuna ayrılır ve sütunlar sırasıyla “Ne biliyorum? - Ne Öğrenmek istiyorum? - Ne öğrendim?” sorularına verilen cevaplarla doldurulur. “Ne biliyorum?” sorusu ile ön bilgilerin harekete geçirilmesinin ardından “Ne öğrenmek istiyorum?” sorusu ile öğrenmede tutum boyutu devreye girer (Ogle, 1986; Schmidt, 1999). İkinci sütun olan “Ne Öğrenmek istiyorum?” sütunu ile son sütun olan “Ne öğrendim?” sütunu arasında geçen süreç öğretmen rehberliğinde öğrencinin araştırıp, kitap, uzman kişiler, internet... vb yollarla konu hakkında bilgi edindiği süreçtir. Bu süreçte bilgi toplayan öğrenci edindiği bilgiyi son sütun olan “Ne öğrendim?” sütununa işler. BİÖ stratejisi uygulanması sırasında kullanılan çalışma kâğıtları öğretimi daha etkili kılma özelliği taşımaktadır (Yurd ve Olğun, 2008, s.388).

BİÖ stratejisi öğrencilerin hem önbilgilerini belirleyebilir hem de aynı çalışma kâğıdı içinde öğrencinin ilk bildiği ile sonradan öğrendiğini bir arada göstererek, çalışılan konu boyunca gerçekleşen kazanımları değerlendirmeyi sağlar (Yavuz, 2005, s. 101).

Performans Değerlendirme

Performans değerlendirme, “öğrencilerin bilgi ve becerilerini sergileyen bir ürün (veya cevap) oluşturmasını gerektiren bir tamamlayıcı değerlendirme biçimidir (Bahar, Nartgün, Durmuş ve Bıçak, 2009, s.93).” Öğretmen performans değerlendirme sayesinde öğrencinin bilgiyi nasıl anladığını ve uyguladığını tespit edebilir. Performans değerlendirme sürecinde öğrenciye verilebilecek performans ödevleri ya da görevleri resim çizme, model hazırlama, araştırma yapma gibi çeşitli şekillerde olabilir (Hastürk, 2017, s.507).

Performansı ölçme girişiminde öncelikle süreç ya da sonuç (ürün) yönünden öğrencide bulunması istenilen özellikler belirlenmelidir. Ardından

öğrencide bulunması istenen davranışları, öğrencinin gösterip göstermediğini ya da davranışın sıklığını ve mükemmellik derecesini belirlemek için bir ölçek hazırlamak gerekmektedir (Tekin, 1991, s. 226-227). Öğrenci davranışlarına ilişkin gözlem sonuçlarının kaydedilmesinde genellikle iki araç kullanılır: 1. Kontrol Listeleri ve 2. Dereceleme Ölçekleri

Performans görevleri üzerinde çalışmaya başlamadan önce, değerlendirme kriterleri öğrencilerle paylaşılmalıdır. Bu çalışmada ise öğrencilerin bir ürün olarak ortaya koyduğu gazeteler kontrol listeleri ve dereceleme ölçeği ile değerlendirilmiştir.

Kontrol Listesi

Kontrol listesi öğrencilerin ortaya koyduğu ürünün belirlenen performans ölçütlerine ne derece uyumlu olduğunu belirlemeye yarayan; öğrenciden beklenen davranışın ‘evet-hayır’ , ‘var-yok’ gibi iki kategoride tespit edilmesini sağlayan bir değerlendirme aracıdır (Yılmaz, 1998, s.128).

Kontrol listeleri, öğrencinin ilgili performansına ilişkin gözlenmesi beklenen davranışların varlığını/yokluğunu belirlemeye yönelik olarak hazırlanır. Gazeteler değerlendirilirken kontrol listesinde “gazeteye ad, tarih, manşet verilmesi ve görsel unsur kullanılması” kriterlerinin varlığı ve yokluğu belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili kriterler oluşturulurken, alan uzmanlarından (1 sosyal bilgiler alan uzmanı, 1 sosyal bilgiler öğretmeni, 1 ölçme ve değerlendirme uzmanı) görüşler alınmış ve kontrol listesine son hali verilmiştir.

Dereceleme Ölçeği

Dereceleme ölçekleri, öğrencinin ilgili performansına ilişkin gözlenmesi beklenen davranışların ne düzeyde gözlendiğini tespit etme imkânı veren, davranışın gösterilmesi sıklığını/yoğunluğunu dikkate alan araçlardır (Yılmaz, 1998, s.128). Gazetelerde gözlenmesi beklenen davranışlar şu şekildedir: “İstiklal Marşının kabul sürecine yönelik bilgilerin yer alması, Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgilerin yer alması, bağımsızlık sembollerinin yer alması”. İlgili davranışlar “yer verilmemiş, kısmen yer verilmiş, yeterince yer verilmiş” şeklinde değerlendirilmiştir. İlgili davranışlar oluşturulurken, alan uzmanlarından (1 sosyal bilgiler alan uzmanı, 1 sosyal bilgiler öğretmeni, 1 ölçme ve değerlendirme uzmanı) görüşler alınmış ve dereceleme ölçeğine son hali verilmiştir.

Etkinlik Sürecini Değerlendirme Formu

Ortaokul öğrencilerinin etkinlik temelli öğrenme sürecinin bireysel öğrenmelerine sağladığı katkı konusundaki düşüncelerini almak amacıyla oluşturulmuş bir formdur. İlgili formda, tüm etkinlikler sürecinin genel olarak öğrencilerin bireysel öğrenmelerine faydalı olup olmadığı, fayda sağladıysa eğer ne şekilde fayda sağladığı üzerine bir soru sorulmuştur.

Araştırma Süreci

Bağımsızlık sembolleri ve bu sembollerden olan milli marşımızın kabul edilmiş süreci ve İstiklal marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy'a farkındalık kazandırmak için gerçekleştirilen etkinlik temelli öğretime yönelik süreç aşağıda yer almaktadır.

1. Oturum (2 Ders Saati): Araştırmacılar ile uygulama yapılacak öğrencilerin tanışmasının ardından, uygulamanın amacı ve neler yapılacağına dair öğrencilere kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Derse girişte hazırlık aşamasında ilk olarak Bil-İste-Öğren (BİÖ) stratejisine göre hazırlanan Bil-İste-Öğren çalışma kağıtları öğrencilere dağıtılmış ve bu kağıtların ilk sütununu konunun başında bireysel olarak doldurmaları istenmiştir. Öğrenciler ilk sütun olan “Bil” sütununa çalışma yapacağı üzerindeki konularla [bağımsızlık sembolleri, bağımsızlık, bayrak, vatan, millet, marş kavramları ve Mehmet Akif Ersoy’ a yönelik bilgi düzeyleri (yanılgıları, eksik ve doğru bilgileri] ilgili olarak ne bildiklerini belirtmişlerdir. Ardından BİÖ çalışma kâğıtları doldurulduktan sonra etkinlik süreci sonunda bir daha kullanmak üzere araştırmacılar tarafından toplanılmıştır. Daha sonra ikinci ders bağımsızlık sembolünün anlamı, bu sembollerin neler olduğu, Türk milleti için önemi ve değeri üzerinde durulmuştur. Bu konu çerçevesinde öğrencilerle tartışmalar yürütülmüş, edinilen bilgiler araştırmacılar tarafından özetlenerek ders sona erdirilmiştir.

2. Oturum (1 Ders Saati): Araştırmacılar, öğrencilerden gözlerini kapatmalarını istemiş ve şu soruları sırasıyla sormuşlardır: “Bütün sınıflarımızda mutlaka bulunan nesnelere nelerdir? Sosyal bilgiler ders kitabımız ve diğer ders kitaplarımızın kapağını açtığımızı düşünelim, ilk sayfada neler var, neler yazıyor? Peki ikinci sayfayı açalım orada ne var? neler yazıyor” şeklinde sorular sorulmuş ve öğrenciler “İstiklal Marşı, Türk Bayrağı, Gençliğe Hitabe” cevaplarını vermişlerdir. Türk Bayrağı ve İstiklal Marşı’nın neden sınıflarda ve ders kitaplarında yer aldığı sorulmuş ve bunların önemi hakkında sohbet edilerek ders tamamlanmıştır.

3. Oturum (2 Ders Saati): Bağımsızlık sembollerimizden İstiklal Marşı’mızla ilgili öğrencilerin neler bildiğini ortaya koymak için araştırmacılar

tarafından öğrencilere, “İstiklal Marşı’nın yazarı, kaç kıta olduğu, bunlardan kaç kıtasının marş olarak söylendiği, İstiklal Marşı’nın ne zaman kabul edildiği” gibi birkaç soru yöneltilmiş. Cevaplar alındıktan sonra İstiklal Marşı sınıf tahtasında açılmış ve tamamı öğrencilerce okunmuştur. Okuma bittikten sonra İstiklal Marşı ile ilgili bir sohbet ve soru cevap süreci oluşturulmuştur (Öğrencilerin marş ile ilgili duygu ve düşünceleri, en beğendikleri kıta ya da mısralar, ... gibi). Araştırmacılar öğrencilere tarihimizde İstiklal Marşı’na neden ihtiyaç duyulduğu ve marşın yazıldığı yıllarda ülkemizin nasıl bir halde olduğuna dair bilgi ve açıklamalar yapmıştır. İkinci ders İstiklal Marşı için tertip edilen yarışma, Mehmet Akif’in bu yarışmaya katılımı ve marşın Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş sürecini içeren 18 dakikalık bir video öğrencilere izlettirilmiştir. Video izletilirken öğrencilere video analizini yapabilmeleri adına “Video Çalışma Kâğıdı” verilmiştir. Video izlendikten sonra sorular öğrencilerle birlikte cevaplanmıştır. Böylece videodaki ilgili kısımların analizi yapılarak, konunun anlaşılması sağlanmıştır.

4. Oturum (1 Ders Saati): Mehmet Akif’in kişiliği, eğitimi, mesleği ve Milli Mücadeledeki yeri ve önemi üzerine araştırmacı tarafından görsel ve işitsel araçlar kullanılarak bir sunum hazırlanmıştır. Mehmet Akif’in bağımsızlık ve vatan sevdası üzerine öğrencilerle birlikte sohbet edilmiştir. Bu sohbet esnasında öğrencilerin tarihsel empati yapabilmelerini sağlamak adına “Mehmet Akif, sizce hangi duygu ve düşünceler içinde İstiklal Marşı’nı yazmış olabilir? O’nun bu kadar dürüst ve gözü tok olmasını sağlayan gerekçeler neler olabilir?” gibi sorular sorulmuştur.

5. Oturum (1 Ders Saati): Sınıfa milli mücadele yıllarını anlatan bir gazete örneği getirilmiştir. Öğrencilerin gazeteyi incelemesi istenmiş ardından gazete ile ilgili bazı sorular sorulmuştur. Bu sorulardan bazıları şöyledir: “Gazetenin adı nedir?, Tarihi nedir?, Gazetenin manşeti ve önemli başlıkları nelerdir?, Dikkatinizi çeken görseller nelerdir?”. Böylelikle bir gazetede bulunması gereken unsurlar uygulamalı bir şekilde öğrencilere sunulmuştur. Öğrencilerin İstiklal Marşı’nın kabul edildiği dönemde yaşayan bir gazeteci olduklarını düşünmeleri ve marşın kabul edilmesinin ertesi günü için bir gazete hazırlama görevi verilmiştir. Hazırlanacak olan gazetede a) Gazete adı, b) Gazete tarihi (13 Mart 1921 olmalı) c) Dikkat çekici bir manşet, d) İstiklal marşının kabul edilmiş süreci, e) Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgilere yer verilmesi, f) Bu haberin görseller kullanılarak desteklenmesi gibi unsurların öncelikli olarak bulunması istenmiştir. Gazete hazırlama görevini bireysel yapmaları istenmiş ve birkaç gün sonraki derse getirmeleri üzere ev ödevi (performans görevi) olarak verilmiştir.

6. Oturum (2 Ders Saati): İlk ders bir önceki derste ev ödevi olarak verilen gazeteler sınıfa getirilmiş ve öğrenciler sırasıyla gazetelerini sınıfa sunmuşlardır. Araştırmacılar rehberliğinde, sunulan gazetelerin sınıfça değerlendirilmesi sağlanmıştır. İkinci ders ise öğrencilerin dersin başında kullandıkları Bil-İste-Öğren çalışma kağıtlarının son sütunu olan “Öğren” sütununu, öğrencilerin yine bireysel olarak doldurmaları ve konu ile ilgili ne öğrendiklerini belirtmeleri sağlanmıştır. Bir diğer form olan “etkinlik sürecini değerlendirme formu” öğrencilere uygulanmış ve öğretim süreci tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde nitel analiz tekniklerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Birbirine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilip, okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenerek yorumlanması içerik analizinin temelini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Ortaokul öğrencilerinin etkinlik temelli öğrenme sürecinin bireysel öğrenmelerine sağladığı katkının belirlenmesi amacıyla, öğrencilerden elde edilen formlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerden kodlar (kavram), ilgili kodları kapsayacak temalar oluşturulmuştur. İçerik analizi şu üç basamak takip edilerek yapılmıştır:

1. Kodlama ve Ayıklama Aşaması: Öğrencilerden elde edilen veriler betimsel analize tabi tutularak tablolaştırılmıştır. Kodların tekrar edilme sıklığı belirlenmiştir.

2.Tema Geliştirme Aşaması: Bu basamakta, bir önceki basamakta oluşturulan kodlar, konuları dikkate alınarak temalar etrafında birleştirilmiştir

3.Geçerlik ve Güvenirlik: Elde edilen verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel araştırmalarda geçerliğin en önemli ölçütüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Oluşturulan temalar, araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla, kodların yer aldığı temayı temsil edip etmediğini belirlemek üzere 3 uzman (1 sosyal bilgiler alan uzmanı, 1 sosyal bilgiler öğretmeni, 1 ölçme ve değerlendirme uzmanı) görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü doğrultusunda kodlar ile dahil edildikleri temalar arasında uyumsuzluk olanlar tespit edilmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Oluşturulan temalara kanıt göstermek amacıyla katılımcıların cevaplarından, o tema ya da kodu en iyi temsil ettiği düşünülenlerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Katılımcılar kodlanırken Ö.1, Ö.2.....Ö.20 şeklinde kodlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Aşağıda araştırmanın alt problemlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “Ortaokul öğrencilerinin egemenlik ve bağımsızlık sembollerine ait kavramlara yönelik bilgi düzeyi (yanılgıları, eksik ve doğru bilgileri), etkinlikler uygulanmadan önce ve etkinlikler uygulandıktan sonra nasıldır?” şeklindedir. Egemenlik ve bağımsızlık sembollerimize ait kavramlara yönelik bil-iste-öğren stratejisi çalışma kâğıdı bulguları aşağıda yer almaktadır.

Egemenlik ve Bağımsızlık Sembollerimize Ait kavramlara Yönelik Bil-İste-Öğren Stratejisi Çalışma Kâğıdı Bulguları

Etkinliklere başlamadan önce öğrencilere Bil-İste-Öğren (BİÖ) stratejisine göre hazırlanan Bil-İste-Öğren çalışma kağıtları dağıtılmış ve “Ne Biliyorum?” kısmına konuyla alakalı verilen kavramlar [bağımsızlık sembolleri, bağımsızlık, bayrak, vatan, millet, marş kavramları ve Mehmet Akif Ersoy’ a yönelik bilgi düzeyleri (yanılgıları, eksik ve doğru bilgileri] ile ilgili olarak ne bildiklerine ait ön bilgilerini yazmaları istenmiş ve çalışma kağıtları toplanmıştır. Planlanan etkinlikler bittikten sonra Bil-İste-Öğren (BİÖ) stratejisine göre hazırlanan Bil-İste-Öğren çalışma kağıtları tekrar dağıtılmış “Ne Öğrendim” kısmına öğrenme süreci sonrasında konuyla alakalı kavramlara yönelik edindikleri bilgileri yazmaları istenmiştir. Çalışma kâğıtlarının analizleri yapılırken öğrencilerin “Ne biliyorum?” ve “Ne öğrendim” bölümlerine yazdıkları cevaplar incelenerek konuyla ilgili verilen kavramlarla ilgili yanılgı yaşayan ya da eksik bilgiye sahip olan öğrencilerin yanılgılarının giderilip giderilmediğine bakılmış; dolayısıyla kavramların öğretilmesinde etkinliklerin başarısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Ö.1 Bağımsızlık sembolleri için “Ne Biliyorum?” kısmına “Gençliğe hitabe” cevabını verirken; yapılan etkinlikler sonrasında “Ne Öğrendim?” kısmına “Bayrağımız, başkentimiz, İstiklal marşımız, paramız, Türkçemiz” cevabını vererek kavramla ilgili yanlış bilgisinin (yanılgı) düzeldiği görülmüştür.

Aşağıda tablo 1’de ‘Egemenlik ve Bağımsızlık Sembollerimiz’ konusuna dair altı adet kavram (Bağımsızlık, bayrak, vatan, millet, başkent, marş) ile genel olarak bağımsızlık sembollerinin neler olduğuna ve Mehmet Akif Ersoy’a ait Bil-İste-Öğren stratejine yönelik hazırlanan çalışma kâğıtlarına yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1.

Egemenlik ve Bağımsızlık Sembollerimize Ait kavramlar ile Mehmet Akif Ersoy'a Yönelik Bil-İste-Öğren Çalışma Kâğıdı Bulguları

Bağımsızlık Sembolleri	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Bağımsızlık Sembolleri	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	2	Yanılgı	-
Eksik bilgi	14	Eksik bilgi	1
Doğru bilgi	1	Doğru bilgi	18
Cevapsız	3	Cevapsız	1
Bağımsızlık	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Bağımsızlık	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	3	Yanılgı	1
Eksik bilgi	7	Eksik bilgi	3
Doğru bilgi	10	Doğru bilgi	15
Cevapsız	-	Cevapsız	1
Bayrak	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Bayrak	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	-	Yanılgı	-
Eksik bilgi	8	Eksik bilgi	2
Doğru bilgi	11	Doğru bilgi	16
Cevapsız	1	Cevapsız	2
Vatan	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Vatan	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	1	Yanılgı	-
Eksik bilgi	11	Eksik bilgi	5
Doğru bilgi	6	Doğru bilgi	14
Cevapsız	2	Cevapsız	1
Millet	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Millet	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	3	Yanılgı	-
Eksik bilgi	10	Eksik bilgi	5
Doğru bilgi	5	Doğru bilgi	15
Cevapsız	2	Cevapsız	-
Başkent	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Başkent	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	-	Yanılgı	-
Eksik bilgi	6	Eksik bilgi	2
Doğru bilgi	14	Doğru bilgi	17
Cevapsız	-	Cevapsız	1
Marş	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Marş	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	-	Yanılgı	-
Eksik bilgi	10	Eksik bilgi	3
Doğru bilgi	8	Doğru bilgi	16
Cevapsız	2	Cevapsız	1
Mehmet Akif Ersoy	Ne Biliyorum (Önce) (f)	Mehmet Akif Ersoy	Ne Öğrendim (Sonra) (f)
Yanılgı	-	Yanılgı	-
Eksik bilgi	9	Eksik bilgi	1
Doğru bilgi	10	Doğru bilgi	17
Cevapsız	1	Cevapsız	2

Tablo 1 incelendiğinde kavramlara yönelik etkinlik öncesi en çok eksik bilginin genel olarak egemenlik ve bağımsızlık sembollerinin neler olduğuna

yönelik bilgilerinin istenildiği “Bağımsızlık sembolleri” ne (f: 14) yönelik kısımda olduğu görülmektedir. Bağımsızlık sembollerini ise sırasıyla “vatan” (f:11), “millet” (f: 10), “marş” (f: 10), Mehmet Akif Ersoy” (f:9), “bayrak” (f:8), “bağımsızlık” (f:7) ve “başkent” (f:6) kavramları takip etmektedir. Öğrenme ile ilgili etkinlikler yapıldıktan sonra ise, “Bağımsızlık sembolleri” ne yönelik eksik bilgi verenlerin sayısının düştüğü (f:2), eksik bilgilerin büyük oranda doğru bilgiye (f:18) dönüştüğü görülmektedir. Diğer kavramlar ele alındığında da benzer şekilde eksik bilgi verenlerin sayısının düştüğü, doğru bilgi verenlerin sayılarının ise [millet (f:15); vatan (f:14); marş (f:16); Mehmet Akif Ersoy (f:17); bayrak (f:16); bağımsızlık (f:15); başkent (f:17)] arttığı görülmektedir.

Örneğin; “Bağımsızlık sembollerine” yönelik “Ne biliyorum?” kısmına eksik bilgi veren Ö.1 yalnızca “Al bayrak” derken; etkinlikler sonrası “Ne öğrendim” kısmına “Bayrağımız, başkentimiz Ankara, Mehmet Akif’in yazdığı istiklal marşımız, paramız, Türkçemiz” yanıtlarını vermiştir. Eksik bilgi veren katılımcılardan Ö.7 ise “Ne biliyorum?” kısmına “Bizim bağımsızlığımızı gösteren bayrak, para gibi sembollerdir.” yanıtını verirken; etkinlikler sonrası uygulanan “Ne öğrendim” kısmına “İlk verdiğiniz kâğıda galiba öğretmenim eksik yazmıştım. Bağımsızlık sembolleri bayrak, marş, para, başkent ve konuşulan dilimiz olduğunu öğrendim.” şeklinde yanıt vermiştir. Öğrencilerin çalışma kâğıdında verilen kavramlara yönelik tanımları/ açıklamaları dikkate alındığında, etkinlik öncesinde ağırlıkla eksik bilgiye sahip oldukları belirlenmiştir. Öğrenme sürecinde araştırmacı tarafından uygulanan etkinliklerin öğrenme üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu söylenebilir. Bu süreçte uygulanan birbirinden farklı etkinliklerle öğrencilerin aktif kalımı sağlanmış, ilgi ve motivasyonları artırılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda da öğrenciler, kavramları doğru ve derinlemesine öğrenme fırsatını yakalamışlardır. Ayrıca öğrenme sürecine öğrencinin aktif bir şekilde dahil olması, etkinlik temelli öğretimin amaçları ile bağdaşmaktadır.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Etkinlik temelli öğrenim sürecinin ortaokul öğrencilerinin hazırlamış olduğu performans görevine (İstiklal Marşının kabul edildiği günün ertesine ait, marşın kabul edilmesine yer veren bir gazete hazırlama görevi) yansımaları nasıldır? şeklindedir. Etkinlik temelli öğrenim sürecinin ortaokul öğrencilerinin hazırlamış olduğu performans görevine yansımalarına yönelik bulgular aşağıda yer almaktadır.

Etkinlik Temelli Öğretim Sürecinin Ortaokul Öğrencilerinin Hazırlamış Olduğu Performans Görevine (İstiklal Marşının Kabul Edildiği Günün Ertesi Gününe Ait, Marşın Kabul Edilişine Yer Veren Bir Gazete Hazırlama Görevi) Yansımalarına Yönelik Bulgular

Etkinlik temelli öğretim sürecinin sonunda öğrencilere performans görevi olarak İstiklal marşının kabul edildiği günün ertesi gününe ait, marşın kabul edilmesine yer veren bir gazete hazırlama görevi verilmiştir. Öğrencilerin tamamı (N:20) bu görevi yerine getirmiştir. Gazetelerde gözlenmesi beklenen davranışlar şu şekildedir: “Gazeteye ad verilmesi, Gazeteye tarih verilmesi, Gazetede manşete yer verilmesi, İstiklal Marşının kabul sürecine yönelik bilgilerin yer alması, Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgilerin yer alması, bağımsızlık sembollerinin yer alması ve görsel unsurların kullanılması” Performans görevine yönelik bulgular tablo kontrol listesine yönelik bulgular ve dereceleme ölçeğine yönelik bulgular tablo 2, tablo 3 ve tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 2.

Kontrol Listesine Yönelik Bulgular

Davranış	Evet/f	Hayır/f
Gazeteye ad verilmesi	14	6
Gazeteye tarih verilmesi	8	12
Gazetede manşete yer verilmesi	15	5

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerden 14’ünün hazırladıkları gazetelere bir ad verdiği, 6 öğrencinin ise herhangi bir ad vermediği; 8’inin tarih verdiği, 12’sinin tarih vermediği; 15’inin gazetede manşete yer verdiği fakat 5’inin ise manşete yer vermediği görülmektedir. Bir gazetenin en temel unsurları olan gazete ismi, yayın tarihi ve manşet gibi unsurların öğrenciler tarafından oluşturulmasının istendiği bu görevle hem etkinlik sürecinde edinilen bilgilerin kullanılması hem de gündelik hayatta karşılaşılan gazete öğelerinin özgün olarak kendi gazetelerinde oluşturulması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre gazete isminin ve manşetin oluşturulmasında öğrencilerin başarılı olmasına karşın gazeteye tarih verilmesi görevinde başarısız oldukları görülmektedir. Bu başarısızlığın sebebi olarak İstiklal Marşı’nın kabul edilme tarihinin öğrenilememesi veya gazeteye tarih bulma işinin öğrenciler tarafından anlaşılammış olması ile ilişkilendirilebilir.

Katılımcıların gazetelere verdikleri ad ve manşet bilgisi aşağıda tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3.

Katılımcıların Gazetelere Verdikleri Ad ve Manşet Bilgisi

Katılımcılar	Gazetenin Adı	Gazetenin Manşeti
Ö.1	BT Gazetesi	İstiklal Marşının Kabulü Yazıyor
Ö.2	Ceride-i Resmîye	Tarihe Bir İmza Daha
Ö.3	Vatan Gazetesi	İstiklal Marşımız Kabul Edildi
Ö.4	Açıksöz	İstiklal Marşının Kabulü
Ö.5	Türkiye Gazetesi	-
Ö.6	İstiklal Gazetesi	-
Ö.7	Yeni Devlet Gazetesi	Ayakta Alkışlandı
Ö.8	Bilgiyi Al Gazetesi	Artık Yurdumun bir Marşı Var
Ö.9	İstiklal	-
Ö.10	İstiklal	Ayakta Alkışlandı
Ö.11	BJK Haber	İstiklal Marşının Yazılışında Olanlar
Ö.12	Millî Türk Gazetesi	-
Ö.13	Güneş Gazetesi	Ayakta Alkışlandı
Ö.14	Çevik	Marşımız Kabul Edildi
Ö.15	-	İstiklal Marşının Kabulü
Ö.16	-	İstiklal Marşı Ayakta Alkışlandı
Ö.17	-	İstiklal Marşının Kabulü
Ö.18	-	Allah Bir Daha Bu Millele İstiklal Marşı Yazdırmasın
Ö.19	-	İstiklal Marşı
Ö.20	-	-

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin 14'ünün gazetelerine bir ad verdiği; 6'sının ise vermediği görülmektedir. Benzer şekilde 15'inin hazırladıkları gazetelere bir manşet oluşturduğu, 5'inin ise manşet oluşturmadığı görülmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin 4'ü (Ö.5, Ö.6, Ö.9 ve Ö.10) gazetelerine ad verirken, manşet vermediği; 5'inin (Ö.15, Ö.16, Ö.17, Ö.18, Ö.19) ise gazetelerine manşet oluştururken, herhangi bir ad vermediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yalnızca 1 öğrenci ise hazırladığı gazetesine ne ad ne de manşet vermiştir.

İsmi olan on dört gazete incelendiğinde birbirinden farklı 13 gazete ismi olduğu, bunların genellikle İstiklal Marşının kabul edildiği Millî Mücadele dönemini yansıttığı tespit edilmiştir. Gazete isimleri şu şekildedir: "BT Gazetesi, Ceride-i Resmîye, Vatan Gazetesi, Açıksöz, Türkiye Gazetesi, İstiklal Gazetesi, Yeni Devlet Gazetesi, Bilgiyi Al Gazetesi, İstiklal, BJK Haber, Millî Türk Gazetesi, Güneş Gazetesi, Çevik". (Bu gazetelerden BT Gazetesi gazeteyi hazırlayan öğrencinin adı ve soyadının baş harflerinden oluşmaktadır). Gazete manşetleri ile ilgili olarak 15 gazetenin manşeti olduğu belirtilmişti. Manşetler

incelendiğinde birbirini tekrar edenler olduğu görülmüştür. Toplamda 6 farklı manşet oluşturulmuştur, bunlar: “İstiklal Marşının Kabulü Yazıyor, İstiklal Marşımız Kabul Edildi, Tarihe Bir İmza Daha, İstiklal Marşının Yazılışında Olanlar, Ayakta Alkışlandı, Allah Bir Daha Bu Millete İstiklal Marşı Yazdırmasın”. Gazetelere verilen manşetler incelendiğinde bu manşetlerin, İstiklal Marşı’nın kabulü ile ilgili olduğu, marşın kabulü sırasında olanlara manşetlerde değinildiği görülmüştür (Ayakta Alkışlandı, Allah Bir Daha Bu Millete İstiklal Marşı Yazdırmasın, İstiklal Marşının Yazılışında Olanlar). Öğrencilerin hem gazete isimleri hem de manşet oluşturma görevlerinde başarılı oldukları söylenebilir. Bu da bağımsızlık sembolleri ve bu sembollerden olan istiklal Marşı’nın kabul edilmiş sürecinin öğrenciler tarafından anlaşıldığı sonucuna ulaştırılabilir.

İstiklal Marşı’nın kabulü ve Mehmet Akif’in önemi ile ilgili öğrencilere verilen gazete oluşturma performans görevinin, değerlendirilebilmesi için, dereceleme ölçeği geliştirilmiştir. Aşağıda tablo 4’de dereceleme ölçeğine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.
Dereceleme Ölçeğine Yönelik Bulgular

Davranış	Yer verilmemiş	Kısmen yer verilmiş	Yeterince yer verilmiş
	f	f	f
İstiklal Marşının kabul sürecine yönelik bilgilere yer verildi.	1	4	15
Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgilere yer verildi.	-	5	15
Bağımsızlık sembollerine yer verildi.	2	4	14
Görsel kullanımı	5	8	7

Tablo 4’de yer alan dereceleme ölçeğine yönelik bulgular incelendiğinde İstiklal Marşının kabul sürecine yönelik bilgilere (f:15), Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgilere (f:15) ve bağımsızlık sembolleri (f:14) ile ilgili bilgilere öğrencilerin büyük çoğunluğunun yeterince yer verdiği görülmektedir. İlgili bilgilere gazetelerinde yer vermeyen öğrenci sayısı ise son derece düşüktür. Yalnızca 1 öğrenci İstiklal Marşının kabul sürecine yönelik bilgilere yer vermezken; benzer şekilde 2 öğrencinin bağımsızlık sembollerine yer vermediği görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgilere ise gazetelerinde yer vermeyen öğrenci yoktur. Ortaya çıkan bu tabloya göre öğrencilerin, İstiklal Marşı’nın kabul sürecini, Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bilgileri ve bağımsızlık sembollerini kavradıkları söylenebilir.

Görsel kullanımı ise gazetelerde yeterli düzeyde gözlenememiştir. Öğrencilerin yalnızca 7'si görsellere yeterince yer verirken, 8'i ise kısmen yer vermiş; 5'i ise hiçbir görsele yer vermemiştir. Görsel unsurların fazla kullanılmamasının sebebi olarak, öğrencilerin fotoğraf, yağlı boya tablo vb. görsel kaynaklara erişim sağlayamamış olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Ortaokul öğrencilerinin etkinlik temelli öğrenme sürecinin bireysel öğrenmelerine sağladığı katkı konusundaki düşünceleri nelerdir?” şeklindedir. Öğrencilere göre etkinlik temelli öğrenme sürecinin bireysel öğrenmelerine sağladığı kazanımlara yönelik görüşler aşağıda yer almaktadır.

Öğrencilere Göre Etkinlik Temelli Öğrenme Sürecinin Bireysel Öğrenmelerine Sağladığı Kazanımlara Yönelik Bulgular

Etkinliklerin bitiminde öğrencilere etkinlik temelli öğrenme sürecinin kendilerine sağladığı faydalar sorulmuştur. Öğrencilerin bu soruya yönelik verdikleri cevaplara ilişkin tema, kod ve frekanslar tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5.
Öğrencilere Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Etkinlik Temelli Öğrenme Sürecinin Kendilerine Sağladığı Kazanımlar

Tema	Kod	f	Katılımlar
Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik İlgi	Dersi daha çok sevmeyi sağlama	12	Ö.1; Ö.5; Ö.7; Ö.8; Ö.9; Ö.10; Ö.13; Ö.14; Ö.16; Ö.17; Ö.18; Ö.20
	Derse yönelik ilgiyi artırma	6	Ö.3; Ö.5; Ö.8; Ö.13; Ö.14; Ö.20
	Dersi sıkıcı olmaktan kurtarma	8	Ö.1; Ö.2; Ö.5; Ö.6; Ö.17; Ö.18; Ö.19; Ö.20
	Heyecan duyma	2	Ö.9; Ö.11
	Bilgilerin tekrar edilmesi	4	Ö.5; Ö.13; Ö.15; Ö.19
	Yeni bilgiler öğrenme	14	Ö.1; Ö.2; Ö.3; Ö.7; Ö.9; Ö.10; Ö.11; Ö.13; Ö.14; Ö.16; Ö.17; Ö.18; Ö.19; Ö.20
	Etkili öğrenme	Yanlış bilgilerin düzelmesi	6
Etkili ve verimli öğrenme		3	Ö.1; Ö.2; Ö.5
Akılda kalıcılığı sağlama		7	Ö.2; Ö.6; Ö.7; Ö.10; Ö.15; Ö.18; Ö.19
Zekâyı geliştirme		1	Ö.4
Eğlenerek öğrenmeyi sağlama		9	Ö.2; Ö.4; Ö.5; Ö.8; Ö.14; Ö.17; Ö.18; Ö.19; Ö.20
Sosyalleşmeyi sağlama		1	Ö.12

Etkinlikler Yoluyla Bağımsızlık Sembollerinin Ortaokul Öğrencilerine...

Tablo 5’de yer alan bulgularda sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli öğrenme sürecinin öğrencilere sağladığı kazanımların iki tema etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu temalardan ilki “sosyal bilgiler dersine yönelik ilgi” dir. Bu tema altında kodlanan ve öğrencilerin cevaplarından en fazla tekrar eden ilk üç veri “Dersi daha çok sevmeyi sağlama (f:12)”, “Dersi sıkıcı olmaktan kurtarma (f:8)” ve “Sosyal bilgiler dersine yönelik ilgiyi artırma (f:6)” kodlarına aittir. “Dersi daha çok sevmeyi sağlama” koduna ait görüşler incelendiğinde örneğin katılımcılardan Ö.8 “Sevmediğim dersleri anlamıyorum. Böyle dersi daha çok sevdim.” şeklinde görüş bildirirken; Ö.10 ise “Eğlenerek sosyal daha çok sevdim.” şeklinde vurgu yapmıştır. “Dersi sıkıcı olmaktan kurtarma” koduna ait görüş bildiren örneğin, Ö.17 “Etkinlik yaparken sıkılmadım. Derslerimiz hep böyle olsun, sıkılmam.” derken, Ö.20 “Etkinliklerde hiç sıkılmadım, keyif alarak öğrendim.” şeklinde yanıt vermiştir. “Derse yönelik ilgiyi artırma” koduna ait görüşler incelendiğinde örneğin Ö.5 “Etkinlik yaparken konular çok ilgimi çekti.” şeklinde ifade ederken; Ö.13 ise “Tarihimiz etkinlik yaparken ilgim arttı.” demiştir.

Etkinlik temelli öğrenme sürecinin öğrencilere sağladığı kazanımların ikinci teması ise “etkili öğrenme” dir. Bu tema altında kodlanan ve öğrencilerin cevaplarından en fazla tekrar eden ilk üç veri ise “Yeni bilgiler öğrenme (f:14)”, “Eğlenerek öğrenmeyi sağlama (f: 9)” ve “Akılda kalıcılığı sağlama (f:7)” kodlarına aittir. “Yeni bilgiler öğrenme” koduna ait görüşler incelendiğinde örneğin katılımcılardan Ö.14 “Derslerde bilmediğim yeni şeyleri de öğrendim.” şeklinde görüş bildirirken; Ö.16 ise benzer şekilde “Etkinliklerle yeni şeyler öğrendim.” şeklinde vurgu yapmıştır. “Eğlenerek öğrenmeyi sağlama” koduna ait görüş bildiren örneğin, Ö.2 “Etkinlikler bana çok eğlenceli geldi, eğlenerek öğrendim.” derken, Ö. 18 “Çok eğlenceliydi, milli marşımızın kabul edilmesini eğlenceli öğrendik.” şeklinde yanıt vermiştir. “Akılda kalıcılığı sağlama” koduna ait görüşler incelendiğinde örneğin Ö.6 “Etkinlikler bana fayda sağlayıp bilgilerin aklımda kalmasını sağladı.” şeklinde ifade ederken benzer şekilde Ö.19 “Öğrendiğim bilgilerin aklımda kalmasını sağladı” demiştir.

Elde edilen yukarıdaki bulgular ışığında (oluşturulan temalar ışığında), etkinlik temelli öğretim sürecinin hem öğrencilerin sosyal bilgiler dersine olan ilgisini arttırdığı hem de öğrencilerin etkili öğrenmeyi gerçekleştirmesinde yardımcı olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile sosyal bilgiler 5. sınıf öğrencilerinin, etkinlik temelli öğretim uygulamaları ile bağımsızlık sembolleri, İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy'a ilişkin konuların öğretimindeki etkililiği belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrenciler için, bağımsızlık sembollerinin İstiklal Marşı'nın kabul edilmiş sürecinde ve Mehmet Akif'in hayatını anlamlandırılmasında çok büyük bir öneme sahiptir. Bu sebepten etkinlik süreci başlamadan önce ve bittikten sonra "Bil-İste-Öğren" çalışma kâğıdı uygulanmıştır. Bahsedilen çalışma kâğıtlarında konuya ilişkin 8 farklı kavram (Bağımsızlık Sembolleri, Bağımsızlık, Bayrak, Vatan, Millet, Başkent, Mehmet Akif Ersoy) öğrencilere sorulmuştur. Elde edilen bulgular ışığında, etkinlik öncesinde çalışma kâğıdında bulunan "bil" sütununu öğrencilerin doldurmasının ardından, öğrencilerin en çok "Bağımsızlık Sembolleri" kavramına, bu kavramdan sonra da "Vatan, Millet, Marş ve Mehmet Akif Ersoy" kavramları hakkında eksik bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. 5 oturumun ardından (8 ders saati), 6. oturumda çalışma kâğıdının "öğren" sütununu öğrencilerin doldurmaları istenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, daha önce tespit edilen eksik bilgilerin ikinci uygulamada yerini doğru bilgiye bıraktığı görülmüştür. Etkinlik temelli öğretimin kavram öğretiminde etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu noktadan hareketle Gülsoy'un (2020, s.80) "Etkinlik temelli öğretimin 7. sınıf öğrencilerinin dörtgenlerde alan konusundaki kavramsal ve işlemsel bilgilerine etkisini" incelediği araştırma sonuçlarına göre etkinlik temelli öğretimin, öğrencilerin işlemsel bilgileri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı fakat kavramsal bilgileri açısından öğrencilerde olumlu etki yarattığı sonucu ile benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Benzer bir şekilde etkinlik temelli öğretimin, öğrenmeyi olumlu manada etkilediği, öğrencilerin akademik başarılarının artmasını sağladığı yapılan araştırmalar neticesinde belirlenmiştir (Eroğlu ve Doğan, 2020; Keskin, 2018; Saylan Kırmızıgül, 2019; Türksöy ve Taşlıdere: 2016; Uğraş, Sipahi, Dursun, Keçeli, Hasırcı ve Fidan, 2021). Etkinlik sürecinde öğrencilerin aktif katılımlarının sağlanması, yaparak yaşayarak öğrenmenin gerçekleşmesi ve çoklu öğretim materyallerinin kullanılması öğrenmenin gerçekleşmesini ve dolayısıyla başarının artmasını sağlamaktadır.

Etkinlik temelli öğretim sürecinin sonunda öğrencilerin öğrendiklerini somut bir ürüne dönüştürmeleri için performans görevi verilmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerden İstiklal Marşı'nın kabulü ve marşın yazarı Mehmet Akif Ersoy ile ilgili bir sayfalık gazete oluşturma etkinliği gerçekleştirilmiştir. Etkinlik temelli öğretim boyunca etkinliklere katılım sağlayan öğrenciler, öğretim sonunda da tamamen kendi bilgi, beceri ve yaratıcılarını kullanarak yeni bir ürün oluşturmuşlardır. Öğrencilerin hazırladıkları gazetelerde, etkinlik süreci boyunca

öğretilmeye çalışılan kavramlar, Mehmet Akif Ersoy'un kişiliği, İstiklal Marşı'nın kabul ediliş sürecinde yaşananlar ve Anadolu'daki durum, tarihsel gerçekliğe uygun olarak ele alınmış ve doğru bilgiler kullanılmıştır. Süreç boyunca öğretilmeye çalışılan kavramlara yer verilmiş olması da olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Bil-İste-Öğren çalışma kâğıdının etkinlik temelli öğretim süreci sonunda tekrar uygulanan "Ne öğrendim" kısmından elde edilen sonuçların gösterdiği gibi, öğrencilerin kavram öğrenmelerini gerçekleştirdikleri ve bu öğrenmenin neticesinde kavramları yeni ve özgün bir bilgiye dönüştürebildiklerini görmekteyiz. Yine aynı çalışma kâğıdı ("ne öğrendim" kısmı) sonuçlarına göre Mehmet Akif Ersoy ile ilgili doğru bilgileri edindikleri ve bu bilgileri gerek gazete haberi ve içeriğinde gerekse de manşetlere yansıttıkları görülmüştür. Tek sayfalık da olsa bütün ana unsurları ile özgün bir gazete hazırlamak kolay bir iş değildir. Çünkü gazete hazırlayabilmek; okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerini gerektirir (Nas, 2000). Sonuç olarak etkinlik temelli öğretim sonunda öğrencilerin kavram ve bilgileri doğru öğrendiği ve öğrendiklerini yaratıcı bir şekilde, farklı bir bilgiye ve beceriye dönüştürebildikleri söylenebilir. Literatür incelendiğinde, öğrencilerin kendi çabaları ile bilgi ve becerilerini kullanarak gazete oluşturduklarına dair bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak benzer niteliklere sahip olan poster etkinlikleri ile ilgili bazı araştırmalar mevcuttur. Öğrencilerin kendi posterlerini oluşturdukları çalışmaların sonuçları incelendiğinde, anlamlı öğrenmeye katkıda bulunma, etkin katılım sağlama, derse yönelik ilgiyi ve motivasyonu artırma, akademik başarıyı artırma ve son olarak da yaratıcı düşünmenin gelişmesine katkı sağlama gibi, bu araştırmanın elde ettiği sonuçlara benzer nitelikte sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür (Chaveznava, Yousuf ve Caldeslast, 2006; Coşkun ve Eker, 2018; Yıldız, 2021).

Araştırmanın son kısmında, etkinlik temelli öğretim sürecini öğrencilerin değerlendirmesi istenmiştir. Bu değerlendirme ile etkinliklerin öğrencilerin bireysel öğrenmelerine ne şekilde etki ettiği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle etkinlik temelli öğretimin, sosyal bilgiler dersine yönelik öğrencilerin ilgilerini artırdığı ve etkili öğrenmeyi sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonucun, etkinlik temelli öğretimin öğrencilerin derse karşı ilgi, motivasyon ve tutumlarını artırdığı sonuçlarına ulaşan diğer çalışmalarla (Ebret, 2015; Coşkun ve Eker, 2018; Gülsoy, 2020; Seçgin, 2020) benzerlik gösterdiği saptanmıştır.

Sonuç olarak etkinlik temelli öğretim sürecinin öğrencilerin süreç boyunca etkin olduğu ve buna bağlı olarak, a) kavram öğrenimine katkı sağladığı, b) anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirdiği, c) öğrencilerin sahip oldukları bilgilerini yepyeni bir ürün oluşturmada kullanabildiklerini, d) sosyal bilgiler dersine

yönelik ilgilerini artırdığını, e) etkili öğrenmeyi gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. İlgili sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli çalışmaların farklı kazanımlar doğrultusunda da uygulanması, araştırmacılara yol göstermesi bakımından önerilebilir. Ayrıca kavram öğretimine katkı sağladığı düşünüldüğünde etkinliklerin kavram öğretimi sürecinde ve sonunda öğrencilerin özgün ürünler ortaya konması sağlanabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Altunsoy, Y. (2019). *Sosyal Bilgiler Dersinde Duygu ve Düşüncelere Saygı Değerinin Etkinlik Temelli Öğretiminin Öğrencilerin Saygı Eğilimine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, S., & Bulut, B. (2021). 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli öğretimin kullanılmasının öğrencilerin çevresel okuryazarlık düzeylerine etkisi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 8(1), 85-108.
- Ata, B. (2002). Tarih derslerinde “dokümanlarla öğretim” yaklaşımı. *Türk Yurdu Dergisi*, 22(175), 80-86.
- Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S. & Bıçak, B. (2009). *Geleneksel – Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri Öğretmen El Kitabı*. (3. Baskı) Pegem Akademi.
- Baird, B.N. (1991). In-class Poster Sessio. *Teaching of Psychology*, 18(1), 27-29
- Berber, S. (2016). *Bil-İste-Öğren-Anla Stratejisinin Ortaokul 3. Sınıf Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine ve Akademik Başarılarına Olan Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Chaveznavia, R. M., Yousuf, M.A. & Caldeslast, I. (2006). Poster Sessions as a Strategy to Motivate Engineering Learning. *Instituto de Investigaciones Biomédicas, UNAM*.
- Cooper, H. (1996). History 5-11. H. Bourdillon, (Ed.), *Teaching History*, p.76-86. Routledge.
- Coşkun, İ. & Eker, C. (2018). The effect of teaching activities done by using activity based posters on the students' academic achievements: Retention levels in their learning. *Universal Journal of Educational Research*, 6(4), 585-597.

- Çakmak, Ö. (2019). *5. Sınıf Düzeyinde Hazırlanan Değer Eğitimi Etkinliklerinin Uygulanabilirliği ve Başarısı Üzerine Bir Durum Çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demircioğlu, İ.H. (2005). Sosyal bilgiler öğretimi. Öztürk, C., & Dilek, D. (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Pegem A Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2002). *Öğretme Sanatı*. Pegem A Yayıncılık.
- Duman, İ. (2019). *Etkinlik Temelli Öğrenmeye Dayalı Ters-Yüz Edilmiş Sınıf Modelinin Öğrencilerin Akademik Başarı ve Öğrenme Motivasyonlarına Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Durmaz, A. (2014). *Sosyal Bilgiler Derslerinde Etkinlik Uygulamalarının Öğrenci Motivasyonuna Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisan tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ebret, A. (2015). *Etkinlik Temelli Matematik Öğretiminin 3. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerine ve Matematiğe İlişkin Tutumlarına Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Universtesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekinci, R., Doğan, E. E., & Doğan, D. (2020). Akıllı tahta kullanımının ve etkinlik temelli öğretimin öğrencilerin akademik başarısına, fene ve çevreye yönelik tutumlarına etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1197-12115. <https://doi.org/10.17679/inuefd.644449>
- Gill, R. & Jaswal, G. (2010). Teaching values' programme: It's impact on urban children (5-7 Years). *Studies in Home and Community Science*, 4(1), 45-50
- Gülsoy, D. (2020). *Etkinlik Temelli Öğretimin 7. Sınıf Öğrencilerinin Dörtgenlerde Alan Konusundaki Kavramsal ve İşlemsel Bilgilerine Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trabzon Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hastürk, H. G. (2017). Fen öğretiminde alternatif ölçme değerlendirme. Hastürk, H. G. (Ed.). *Teoriden Pratiğe Fen Bilimleri Öğretimi*, 498-544. Pegem Akademi.
- İlgar, Ş. (2004). Motivasyon aktiviteleri ve öğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 211-222.

- Keskin, G. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersinde Grafik Hazırlama ve Okuma Becerisine Dayalı Etkinliklerin Akademik Başarıya Katkısının İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aksaray üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuzu, A. (2009). Öğretmen yetiştirme ve mesleki gelişimde eylem araştırması. *Journal of International Social Research*, 1(6), 425-433.
- MEB (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4,5,6 ve 7. sınıflar).
- Mills, G. E. (2003). *Action Research: A Guide for the Teacher Researcher. (Second Edition)*. Pearson Education, Inc.
- Nas, R. (2000). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ezgi Kitabevi.
- Ogle, D. (1986). K-W-L: A teaching model that develops active reading of expository text. *The Reading Teacher*, 39(6), 564-570.
- Sağ, Ç. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler Dersinde Somut Olmayan Kültürel Miras Eğitimine Yönelik Etkinlik Temelli bir Eylem Araştırması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Saylan Kirmizigül, A. (2019). *Fen Eğitiminde Bilgisayar Destekli, Etkinlik Temelli ve Sorgulamaya Dayalı Öğretim Yaklaşımlarının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Schmidt, P. R. (1999). Inquiry and literacy learning in science. *The Reading Teacher*, 52(7), 789-792.
- Seçgin, F. (2020). Experiences of prospective social studiesteachers in project-based values education. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 10(4), 1001-1036.
- Tekin, H. (1991). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Yargı yayınları.
- Türksoy, E. & Taşlıdere, E. (2016). Aktif öğrenme teknikleri ile zenginleştirilmiş öğretim yönteminin 5. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersi akademik başarı ve tutumları üzerine etkisi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 57-77.
- Uğraş, S., Sipahi, N., Dursun, H., Keçeli, Ö. Ü. F., Hasırcı, H. M. E., & Fidan, A. (2021). Etkinlik temelli bir öğretim modeli: Mikro dünyaya yolculuk-3 projesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17, 31-44.

- Uygun, K., Akkeyik, Ü. & Öztürk, C. (2018). Eğitsel oyunların sosyal bilgiler öğretimine etkisi: Etkinlik örneği. *Araştırma ve Deneyim Dergisi (ADEDER)*, 3(2), 75-92.
- Uzun, N. & Keleş, Ö. (2012). İlköğretim öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyon düzeylerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 313-327.
- Yalçın, A. (2021). *5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanan Sorumluluk Temelli Etkinliklerin Öğrencilere Sorumluluk Değerini Kazandırmadaki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuz E. (2005). *Yeniden Yapılanan Sınıflar için Aktif Öğrenme Yöntemi*. Ceceli Yayınları.
- Yıldız, E. (2021). İşbirlikli hikâye ve poster uygulamalarının fen bilimleri öğretmen adaylarının akademik başarılarına etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 53(53), 342-362.
- Yılmaz, H. (tarihsiz). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Mikro Basım yayım dağıtım.
- Yurd, M., & Olğun, Ö. S. (2008). Probleme dayalı öğrenme ve bil-iste-öğren stratejisinin kavram yanlışlarının giderilmesine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(35), 386-396.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In this study, in line with the acquisition of "SB.5.6.4. Cherishing our Flag and the National Anthem, one of our symbols of national sovereignty and independence." for the learning field of Active Citizenship in the middle school 5th grade social studies course, it is aimed to teach the symbols of independence to the students through activities, and to raise awareness especially about Turkish National Anthem and Mehmet Akif Ersoy, the author of our National Anthem.

Method: This research was designed in the action research pattern, which is one of the qualitative research designs. In the phenomenology design, it is possible to reveal the experiences, perceptions and meanings attributed to the phenomena by the individuals participating in the research (Yıldırım & Şimşek, 2011). 20 students studying at 5th grade in a secondary school in the city center of Tokat participated in this research in the 2021-2022 academic year. The data in the research consists of worksheets for the Know-Ask-Learn (KAL) strategy,

worksheets for the prepared activities, the activity process evaluation form and the performance task (preparing newspaper) evaluation forms given to determine the success of the activities in teaching the concepts.

Findings: According to the findings of the know-ask-learn strategy worksheet for the concepts of our sovereignty and independence symbols, it was determined that they mostly had incomplete information about the concepts given before the activity. It was observed that the activities applied at the end of the activity-based teaching had a positive effect on learning. In this process, students were kept active and their interests and motivations were increased with different activities. As a result, the students had the opportunity to learn the concepts accurately and in depth. In fact, the active involvement of the student in the learning process is compatible with the aims of activity-based teaching.

When the findings about the reflections of the activity-based learning process on the performance task prepared by the secondary school students were examined, it was seen that although the students were successful in creating the newspaper name and headline, they failed in the task of giving the date to the newspaper. When the fourteen newspapers with their names were examined, it was determined that there were 13 different newspaper names, and they generally reflected the National Struggle period when the National Anthem was accepted. Headlines were given to 15 newspapers. When these were examined, repetitive headlines were seen. In total, 6 different headlines were created. It was determined that these headlines were also suitable for the content of the subject. Newspapers generally include the adoption process of the National Anthem, information about Mehmet Akif Ersoy and symbols of independence. Considering the gains that the activity-based learning process provides for their individual learning according to the students, it has been found that the activity-based teaching process both increases the interest of the students in the social studies course and helps the students to realize effective learning.

Conclusion and Discussion: With this study, it was tried to determine the effectiveness of social studies course 5th grade students in the teaching of activity-based teaching practices and the subjects related to the symbols of independence, the National Anthem and Mehmet Akif Ersoy. For students, the symbols of independence have a great importance in the adoption process of the National Anthem and in making sense of Mehmet Akif's life. For this reason, 7 different concepts related to the subject (Independence Symbols, Independence, Flag, Homeland, Nation, Capital, Mehmet Akif Ersoy) were asked to the students in the "Know-Ask-Learn" worksheets before and after the activity process. In the light of the findings, it was determined that after the students filled in the "know"

column on the worksheet before the activity, the students mostly had incomplete information about the concept of "Independence Symbols" and then the concepts of "Homeland, Nation, Anthem and Mehmet Akif Ersoy". After 5 sessions (8 class hours), in the 6th session, the students were asked to fill in the "learn" column of the worksheet. As a result of the findings, it was seen that the previously determined missing information was replaced by the correct information in the second application. It can be concluded that activity-based teaching is effective in concept teaching. Similarly, it has been determined as a result of studies that activity-based teaching positively affects learning and increases the academic success of students (Türksoy and Taşlıdere, 2016; Keskin, 2018; Saylan Kırmızıgül, 2019; Eroğlu and Doğan, 2020; Uğraş, Sipahi, Dursun, Keçeli, Hasırcı and Fidan, 2021). At the end of the activity-based teaching process, the students were given a performance task to transform what they learned into a concrete product. In this direction, preparing a one-page newspaper activity about the acceptance of the National Anthem and Mehmet Akif Ersoy was held by the students. The students, who participated in the activities during the activity-based education, created a new product at the end of the process by using their own knowledge, skills and creativity. In the newspapers prepared by the students, the concepts that are intended to be taught during the activity process, the personality of Mehmet Akif Ersoy, what happened during the adoption process of the National Anthem and the situation in Anatolia were discussed in accordance with the historical reality and accurate information was used. When the literature is examined, no research has been found that the students create a newspaper by using their knowledge and skills with their own efforts. However, there are some studies on poster activities with similar qualities. When the results of the studies in which the students created their own posters were examined, it was seen that the results of those studies were similar to the results of this research, such as contributing to meaningful learning, ensuring active participation, increasing interest and motivation towards the lesson, increasing academic success and finally contributing to the development of creative thinking (Chaveznav, Yousuf and Caldeslast, 2006; Coşkun and Eker, 2018; Yıldız, 2021). In the last part of the study, students were asked to evaluate the activity-based teaching process. With this evaluation, it was tried to determine how the activities affected the individual learning of the students. Based on the findings, it was concluded that activity-based instruction increased students' interest in social studies course and enabled effective learning. It has been determined that this result is similar to other studies (Ebret, 2015; Coşkun and Eker, 2018; Gülsoy, 2020; Seçgin, 2020) concluding that activity-based teaching increases students' interest, motivation and attitudes towards the lesson.

As a result, in the activity-based teaching process, the students were active throughout the process and accordingly the following results were reached; a) contribute to concept learning, b) realize meaningful learning, c) students can use their knowledge to create a brand-new product, d) increase their interest in social studies course, e) realize effective learning.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57283>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	15.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	04.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özdemir, L. & Acar Büyükpehlivan, G. (2022). Dijital Fotoğrafçılıkta Iso Değeri Değişiminin Renk Evrenleri ve Delta E (ΔE) Değerleri Üzerine Etkisinin Belirlenmesi. *Journal of History School*, 56, 685-703.

DİJİTAL FOTOĞRAFÇILIKTA ISO DEĞERİ DEĞİŞİMİNİN RENK EVRENLERİ VE DELTA E (ΔE) DEĞERLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ¹

Lutfi ÖZDEMİR² & Gülhan ACAR BÜYÜKPEHLİVAN³

Öz

Geleneksel fotoğraf makinelerinde görüntü kimyasal yapıya sahip film yüzeyine aktarılırken, dijital fotoğraf makinelerinde ise görüntü, piksel mantığı ile çalışan algılayıcı üzerine aktarılmaktadır. Bu dönüşüm aşamasında konvansiyonel makinelerde filmde bulunan gümüş halojenürlere bağlı olarak ışık duyarlılığının gösterildiği DIN/ASA değeri tanımlanırken, dijital kullanımda ise DIN/ASA değerinin yerine, sensörün ışığa duyarlılığı olarak tanımlanan ISO değeri kullanılmaktadır. Fotoğraf çekiminde kullanılan ayarlar diyafram, obtüratör, white balance (beyaz ayarı) ve ISO'dur. Işık miktarının az olduğu ortamlarda, yüksek ISO değerleri kullanılmaktadır. Fakat yüksek ISO değerlerinin kullanılması fotoğrafta gürültü (noise) hatasını beraberinde getirmektedir. Bu durum özellikle ışık miktarının az olduğu müze, saray gibi kapalı alan çekimlerinde, orijinale yakın renk değerlerine sahip fotoğrafların elde edilmesinde problem olarak ortaya çıkar. Ayrıca, çekilen fotoğrafların hem dijital ortamlarda kullanılması için hem de basılabilmesi için renk evrenlerinin mümkün olduğunca geniş olması beklenir. Bu çalışmada, farklı ISO değerlerinin (100, 200, 400 ve 800), fotoğraf kalitesini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, çekimi gerçekleştirilen fotoğrafların renklerinin ISO değerine bağlı olarak orijinal üzerindeki renklerden uzaklık değerleri

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, lozdemir@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0827-8037

³ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, gulacar@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1584-5834

(ΔE) belirlenmiş, ISO değerinin değişimine bağlı olarak ΔE değerinin de değiştiği tespit edilmiştir. Özellikle, ışığın az olduğu ortamlarda, daha geniş renk evreni ve doğru renk elde edilmesini sağlayan ISO değerleri ve doğru ISO ayarlarının nasıl kullanılması gerektiği konusunda katkı sağlayıcı tavsiyelerde bulunulmuştur. Ayrıca yapılan çalışmada, “fotoğrafta eşdeğerlik teorisi” renk evrenleri hesaplanarak kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: ISO, Diyafram, Renk Evreni, Eşdeğerlilik Yasası, Doğru Pozlama

Determination of the Effect of Iso Value Change in Digital Photography on Color Gamut and Delta E (ΔE)

Abstract

On conventional cameras, the image is transferred to the surface of a film with a chemical structure, while on digital cameras, the image is transferred over a sensor that works with pixel based structure. Conventional cameras define the DIN/ASA value, which shows the light sensitivity based on the silver halogen contained in the film, while digital cameras uses the ISO value defined as the sensor's sensitivity to light instead of DIN/ASA. The settings used in photography are aperture, shutter, white balance and ISO. In addition, a high ISO value is used for correct exposure in low-light environments. However, the use of high ISO values cause noise in the photo. This is especially a problem with the acquisition of pictures with color values close to the original, especially in low light conditions shots such as museums, palaces, where light is low. In addition, the color gamut must be as wide as possible for both the use of photographs taken in digital platforms and for printing. In this study, it was investigated how different ISO values (100, 200, 400 and 800) affect photo quality. As a result of the study, the colors of the photos taken were determined from the colors on the original (ΔE), depending on the ISO value. It has been determined that the ΔE value has changed, depending on the change of the ISO value. In particular, in low light conditions, the ISO values that enable a wider color universe and accurate color are recommended, and contributing recommendations have been made on how to use the most accurate ISO settings. In addition, the study has proven the theory of equivalence by calculating the color gamuts in the photograph.

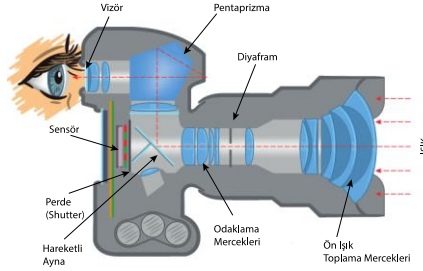
Keywords: ISO, Aperture, Color Gamut, Equivalence Theory, Proper Exposure

GİRİŞ

Tarih sürecinde insanoğlu yaşadıklarını, duygu ve düşüncelerini kaydetme ihtiyacı duymuş ve bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çabalardan bir tanesi de görsel yönden görüntülerin bir şekilde bir yüzey üzerine kaydedildiği fotoğrafın kullanımıdır. Fotoğraf, karanlık kutudan günümüze çok hızla teknolojik gelişim göstermiş, bu gelişimi de geleceğe doğru koşar adımlarla devam etmektedir. "Dijital olabilecek her şey dijital hale gelecek" sözü fotoğraf

teknolojisinde de hızlı bir dönüşümü beraberinde getirmiş, 1999 yılında Nikon firması tüm özellikleri tamamen dijital olan, 2.31 megapiksele sahip, dünyanın ilk dijital D1 DSLR fotoğraf makinesini üretmiştir (Nikon, 2021).

Dijitalleşme ile birlikte, filmin yerini, sayısal teknolojilerde “image sensor” olarak adlandırılan görüntü algılayıcılar almıştır. Elektronik donanımlar, mikro işlemciler ve yazılımlar fotoğraf makinelerinde kullanılmaya başlanmış, veri olarak nesnelere yansıyan doğal veya yapay ışık ışınları, objektiften geçerek işlemci (CCD ve CMOS) üzerine düşürülerek, ışık ışınları elektrik sinyaline dönüştürülür. Bu bilgiler, hafıza kartı vb. bant veya kayıt birimlerine görüntü olarak kaydedilir (Şekil 1) (Mehta, Patel ve Mehta, 2015; Inoue, 1999, s. 25; Yaşar, Deniz ve Doru, 2016, s.1838).

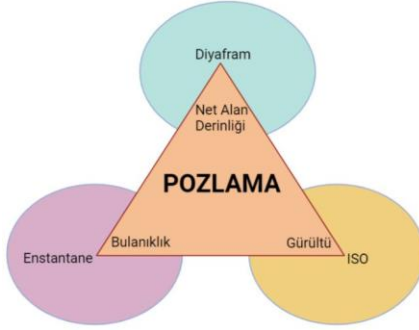

Şekil 1. Dijital kameranın yapısı

Doğru pozlama, kayıt düzlemi (film veya algılayıcı) üzerine uygun görülen miktarda ve uygun görülen sürede ışığın düşürülmesi işlemidir. Fotoğraf fazla pozlandırılırsa elde edilen görüntüde gereğinden fazla beyaz alanlar, az pozlandırılırsa, elde edilen görüntüde gerçeğinden daha çok koyu alanların yer aldığı fotoğraf oluşur. Temel problem fotoğrafın, gerçek görüntüsünden farklı tonda-parlaklıkta, detay kayıplarının olduğu bir görüntü ortaya çıkmasıdır. Bu durumun yaşanmaması için ışık değerleri pozometre ile ölçülerek kullanılmalı ve pozlandırılmalıdır. Ayrıca fotoğrafın doğru ışık alıp almaması olarak da tanımlanabilir. Doğru pozlandırma yapılarak, doğru tonlarda ve renklerde, istediğiniz ışığı almış fotoğraflar elde edilir. Doğru pozlandırmada kullanılan ışığı kontrol eden üç temel değişken parametre vardır. Bunlar diyafram, enstantane (obtüratör) ve ISO değerleridir (Şekil 2). Bu değerler arasındaki ilişkiler kavranarak, mükemmel doğru fotoğraflar çekilebilir (Macfarlane, Ryu, Ogden ve Sonnentag, 2014; Mancini ve Sidoriak, 2017; Ahmad, 2009, s.68; Bernacki, 2020, s.12751).

Diyafram (Aperture (A)), objektif üzerinde ve mercek arasında yer alan, fotoğraf makinesinde görüntü düzlemi üzerine düşecek olan, yani sensör üzerine

aktarılabilecek olan ışık miktarının ayarlandığı kısımdır. Işığın girdiği pencere alanı mekanik bir aksam olup, açılıp kısılabılır. 2,8 / 4 / 5,6 / 8 / 11 / 16 / 22 gibi uluslararası standart değerlere sahip olup, bu sayısal değerler arttıkça diyafram kısılır daha az ışık girer, sayı azaldıkça diyafram açılır daha fazla ışık girer. Objektifin kalitesini belirleyen kriter olan, objektifin ışık geçirme miktarını belirleyen bu değerler, ışığın az olduğu veya çok olduğu ortamlarda kullanılarak, ışık dengeleri sağlanmaktadır. Diyaframın kısık olması durumunda, sensöre az miktarda ışık gireceğinden, pozlama değeri düşük olacak ve dolayısı ile fotoğrafta siyah bölgeler gereğinden daha fazla olacaktır. Aksi durumda, diyafram ne kadar açık olursa, sensöre daha fazla ışık gelecek, pozlama değeri yükselecek ve fotoğrafta o kadar beyaz alanlar gereğinden fazla oluşacaktır. Diyafram, aynı zamanda fotoğrafta, net alan derinliği olarak ifade edilen, çekilen nesnenin ön plana çıkartılıp, diğer alanların flu gösterildiği durumlarda da çok etkilidir (Green, Sun, Matusik ve Durand, 2007, s. 69; Hasinoff ve Kutulakos, 2011, s. 2203; Liang, Lin, Wong, Liu ve Chen, 2008).

Şekil 2. Doğru pozlandırma bileşenleri

Enstantane, perde hızı, örtücü hızı veya obtüratör (S/Tv), fotoğraf makinesi ana gövdesi üzerinde, kayıt düzleminin önünde yer alan, ışık ışınlarının sensörde kalma süresini kontrol eden sistemdir. Deklanşöre basıldığında perde açılır ve perdenin açık kaldığı süre içerisinde algılayıcı pozlandırılır. Hareketli cisimlerin çekiminde dikkat edilmesi gereken değerdir. ...,1, 1/2, 1/4, 1/8, 1/15, 1/30, 1/60, 1/125, 1/250, 1/500, 1/1000, 1/2000, 1/4000, 1/8000,...gibi standart rakamsal değerleri mevcuttur. Değer küçüldükçe pozlama süresi kısılır ve kısa pozlama gerçekleşir. Hareketin dondurulması yani o an fotoğrafları için, veya fotoğrafta hareket etkisinin algılanması için kullanılır (Raskar, Agrawal ve Tumblin, 2006, s. 797; Sagers ve Patterson, 2012).

Bu çalışmanın konusu; doğru pozlamada diyafram ve enstantane ayarları ile istenilen sonuca ulaşamayınca ihtiyaç duyulan son halka olan, yüksek ISO

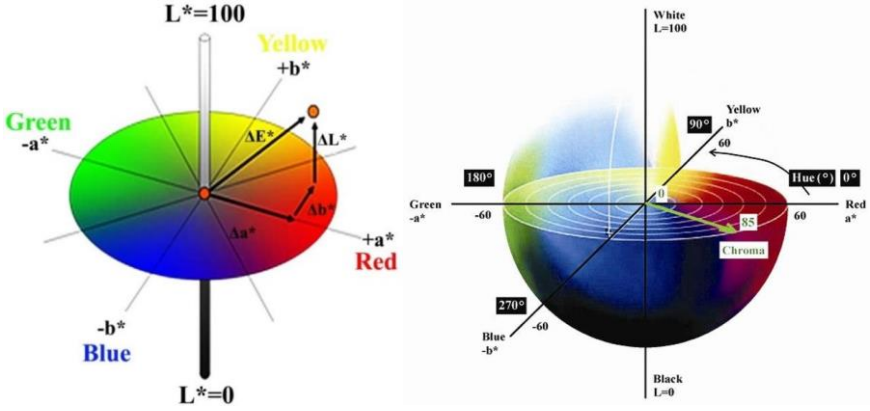
değeridir. ISO (International Standards of Organisations (Uluslararası Standartlar Örgütü) dijital makinalarda sensörlerin, ışığa olan duyarlılık derecesi olarak adlandırılır. Yunanca “isos” yani “eşit” (denklik) kelimesinden gelmektedir. Teknik olarak ise; dijital fotoğraf makinalarında bulunan sensörlerin ışığa olan duyarlılık derecesi olarak adlandırılır.

Filmlı makinelerdeki DIN/ASA değerlerinin yerine, dijital makinelerde kullanılan değerdir. Sayısal (dijital) fotoğraf makinelerindeki görüntü algılayıcı, pozlandırma sonucu ışıkla teması kontrol edilerek, üzerinde görüntü oluşan, ışığa duyarlı bir yapıdır. Algılayıcı hassaslığı, onun ışığa karşı duyarlılığı ya da üzerinde görüntünün oluşabilmesi için, ne kadar ışığa gereksinim duyduğunu ifade eder. Günümüz sayısal fotoğraf makinelerinde, ISO değeri genellikle 100'den başlayıp (bazen 50'den de başlayabiliyor), 200, 400, 800 şeklinde 51200'e (özellikle aynasız fotoğraf makinelerinde) kadar devam eden standart sayılardır. 100, 200 gibi düşük ISO değerleri, ışığa daha az duyarlı, fakat fotoğraf kalitesini yüksek veren değerlerdir.

ISO değeri yükseldikçe bu durum tam tersine bir hal alır (Rabie, 2004). ISO değeri ne kadar yüksekse, algılayıcının ışığa duyarlılığı o kadar fazla olur. Fakat bu durum ne yazık ki çekilen fotoğrafın kalitesini direkt olarak olumsuz yönde etkiler. ISO yükseldikçe algılayıcıya fazla akım giderek sensörün ısınmasına neden olur. Işık algılayıcı hücrelerin, küçük bir alanda çok fazla adette bulunması ve çaplarının dar olması nedeniyle grenlenmeyi artırarak, görüntü kirlenmesine neden olur. Yüksek ISO değerlerinde, sensörlere gönderilen voltaj arttığı için, sensörlerin ısınmasından kaynaklı fotoğrafta çok fazla grenlenme oluşur. Bu da görüntü kalitesini bozar (Hasinoff, Durand ve Freeman, 2010, s. 553). Fakat buna karşın, fotoğraf çekimlerinde bazı durumlarda yüksek ISO değerlerine ihtiyaç duyulur. Örneğin, düşük aydınlatma koşullarında, hareket eden objeleri dondurmak için, çekim esnasında hareketsizliği sağlayan üçayak olmadığı durumlarda, konu için ışık miktarının az olduğu durumlarda ve kapalı mekânlarda fotoğraf çekerken yüksek ISO değerleri kullanılır. Örneğin tarihi eserlerin, tabloların ve ürünlerin yer aldığı müze türü kapalı mekanlarda çekim yapılırken, ortamdaki ışık çekim için az olabilir. Bu alanlardaki çekimlerde harici flaş kullanımı eserlere zarar verebilmektedir. Bu durumda poz dengesinin sağlanması için yüksek ISO değerinin kullanılması zorunlu hale gelir. Başka bir örnek; pozlama için uygun ışık koşullarının olmadığı durumlarda sürekli hareket eden çocuk fotoğrafı çekilirken, fotoğraf çekilirken flaş gibi yapay ışık da kullanılmak istenmiyorsa, yüksek ISO değerleri tercih edilmektedir.

CIE L*a*b* renk sistemi teorisi, İnsan gözü milyonlarca rengi görebilir. Ancak, renkleri her zaman birbirinden doğru bir şekilde ayırt edemez. Görüş

açınıza ve aydınlatmanıza bağlı olarak, biraz farklı iki rengi aynı olarak algılayabilir veya aynı renkteki nesnelere farklılıklar görebilirsiniz. Bu, renk hakkında iletişim kurarken zorluklar yaratır. Her seferinde istenen rengi tam olarak yeniden üretmek için üreticiler ve tasarımcılar, bir rengin özelliklerini ölçmenin ve gölgeler arasındaki sayısal farkı belirlemenin yollarına ihtiyaç duyar. CIE $L^*a^*b^*$, üç renk değeri kullanarak tüm algılanabilir renklerin doğru bir şekilde ölçülmesini ve karşılaştırılmasını sağlayan, cihazdan bağımsız, 3 Boyutlu bir renk alanıdır. Bu renk uzayında, değerler arasındaki sayısal farklar kabaca insanların renkler arasında gördüğü değişim miktarına karşılık gelir (Özomay ve Özomay, 2021; Özomay, Özdemir, 2020, s. 759). Bu sistem, bir rengi tek bir nokta ile temsil ederek, insan gözünün algılayabildiği tüm renkleri tanımlar. CIE 1976 $L^*a^*b^*$ renk uzayı (CIE $L^*a^*b^*$ olarak da anılır), nesne renklerini ölçmek için en popüler renk uzaylarından biridir. 1976 yılında CIE tarafından renk iletişimi için tanımlanmıştır. Günümüzde birçok endüstrideki kuruluşlar, rengi kontrol etmek ve renk toleransı standartlarını tanımlamak için bu sistemi yaygın olarak kullanmaktadır (Dao, Nguyen, Song, Wang, Song, 2018, s.4; Kulcu, 2018; Holm, Tastl ve Johnson, 2006, s.62-63)

Şekil 3. CIE $L^*a^*b^*$ renk evreni

CIELAB renk uzayı, bir rengin L^* , a^* ve b^* değerlerinin ölçümlerini kullanarak, görünür ışık tayfı dışındaki renkler de dahil olmak üzere sonsuz sayıda olası rengi içeren bir grafikte konumunu çizer. $L^*a^*b^*$ tablosundaki değerler kullanarak, Delta (Δ) olarak adlandırılan belirli renkler arasındaki farkı ölçmek için, hesaplamalarda kullanılabilir. $L^*a^*b^*$ renk modeli dikey sarı-mavi ve yeşil-kırmızı eksenlerine dayanan dörtgensel koordinatlar kullanır. Bu model, bir rengi tanımlamak ve çizmek için üç veri noktası kullanır (Şekil 3).

Dijital Fotoğrafçılıkta Iso Değeri Değişiminin Renk Evrenleri ve Delta E (ΔE)...

L^* – Açıklık (lightness) koordinatı ($L^*=0$ siyahı gösterir ve $L^*=100$ beyazdır)

a^* – kırmızı/yeşil koordinatıdır, $+a^*$ kırmızıyı, $-a^*$ ise yeşili belirtir.

b^* – sarı/mavi koordinatıdır ve $+b^*$ sarıyı, $-b^*$ ise maviyi belirtir.

Merkezin etrafındaki alan akromatik renkleri temsil eder ve dışa doğru hareket ettikçe renk doygunluğu artar (Maletin vd., 2021:310; Odakkimya, 2021).

CIE $L^*a^*b^*$ ve ΔE (deltaE)'nin Hesaplanması

Kısaca ΔE^* , iki renk arasındaki farkın ölçümüdür. CIE $L^*a^*b^*$ renk düzleminde bulunan iki rengin (düzlemdeki iki noktanın) koordinatları arasındaki uzaklıktır. ΔE ne kadar büyükse karşılaştırılan renklerin arasındaki fark da o kadar fazladır. ΔE^* 'nin hesaplanmasında, CIE $L^*a^*b^*$ sistemine göre, iki renk arasındaki renk farkı veya uzaklık, ΔL^* , Δa^* ve Δb^* değerlerine sahip renk farklılıkları kullanılarak hesaplanmıştır.

$$\Delta E^*_{ab} = (\Delta L^{*2} + \Delta a^{*2} + \Delta b^{*2})^{1/2} \quad \text{Formül 1}$$

$$\Delta L^{*2} = (L^{*2} - L^{*1})^2 \quad \text{Formül 2}$$

$$\Delta a^{*2} = (a^{*2} - a^{*1})^2 \quad \text{Formül 3}$$

$$\Delta b^{*2} = (b^{*2} - b^{*1})^2 \quad \text{Formül 4}$$

$$\Delta L^{*2} = L^{*2} \text{ çekilen renk değeri} - L^{*1} \text{ orjinal renk değeri}$$

$$\Delta a^{*2} = a^{*2} \text{ çekilen renk değeri} - a^{*1} \text{ orjinal renk değeri}$$

$$\Delta b^{*2} = b^{*2} \text{ çekilen renk değeri} - b^{*1} \text{ orjinal renk değeri}$$

Fotoğraf çekimi ile görüntü oluşturma konusunda makine üreticileri tarafından benimsenen iki yaklaşım vardır. Birincisi; çekimi yapılan görüntünün renklerini olduğunca doğru değerlerde oluşturmak. İkincisi ise; renk doğruluğunun değil insanların gözüne hoş gelecek doygunlukta ve parlaklıkta renk üretmektir. Günümüzde, sosyal yaşantımızdan iş hayatımıza her alanında yer alan fotoğrafçılığın, beraberinde kalite, hız gibi daha fazla ihtiyaçları karşılaması beklenmektedir. Makine üreticileri amatör kullanıcılara hoş görünecek fotoğraf çekimini sağlayacak ayarlamaları “Otomatik” çekim modunda verirken, profesyonel kullanım ve renk doğruluğu amacıyla yapılacak çekimler için de ayrıntılı ayarlama imkanı sunmaktadır. Dijital fotoğrafçılıktaki mekanik ve yazılım konularındaki çok hızlı gelişmeler ve ayarlar bu ihtiyacı karşılamak için kullanılmaktadır. Fakat bu süreçte kullanıcıların elinde olmayan, tamamen mekanik yapıdan kaynaklı yaşanan bazı problemler ile karşılaşmaktadır. Bunlardan biri de yüksek ISO değeri kullanımıdır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, farklı ISO değerlerinin fotoğraf kalitesi üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırma sürecinde düşük ve yüksek ISO değerleri ile çekimler gerçekleştirilmiştir. Uygulama sürecinde; fotoğraf görüntü kalitesinin kontrolünün sağlanması için Oris firmasının standart skalası olan ORIS CGS Testchart Idealliance skala, renk ölçümü yapmak ve renk evreni oluşturmak için CYMK-RGB-beyaz-siyah renklerinin yer aldığı, fotoğrafçılıkta kullanılan X-Rite ColorChecker kullanıldı (Cgs-oris, 2021). Oris test skalası; dijital renk doğruluğu ve dijital rengin analizi için kullanılmaktadır. Bu test skalası aynı zamanda renk yönetim sisteminin işleyişinde ve renk tutarlılığı için özel olarak hazırlanmış bir skaladır. ISO, GRACoL veya SWOP gibi uluslararası endüstri standartlarına uygun renk tanımlamaları yapmak için kullanılan bir test skalası standardıdır (Şekil 4).

Şekil 4. CGS Testchart Idealliance

Şekil 5. X-Rite ColorChecker

X-Rite ColorChecker ise, fotoğraf çekimlerinde renk kontrolünün ve kalibrasyon işleminin doğru olarak yapılabilmesi için kullanılmaktadır. Belirli kamera, lens ve aydınlatma koşullarında 24 temel rengin analizini sağlamaktadır (Şekil 5)(X_Rite, 2021). Her iki skalanın da 6500 Kelvin ışık kaynağı kullanılarak, standartlara uygun şekilde çekimleri gerçekleştirildi. Uygulamada, fotoğraf makinesi (kamera), X-Rite ColorChecker ile kalibre edilerek kullanılmış ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Çekim sürecinde, iki görüntü yan yana getirilerek, tüm ışık şartlarının standart oluşturulduğu ortamda, diyafram ve obtüratör değerleri sabit tutuldu. Tüm çekimlerde White Balance ayarı Daylight olarak kullanıldı. Çekimlerde sadece doğru pozlandırmanın üçüncü değişkeni olan ISO, farklı değerlerde kullanıldı. Bu değerler, 100, 200, 400 ve 800 düşük, orta ve yüksek ISO değerleri olarak ayarlandı. Tüm çekimlerde tripod kullanılmıştır.

Şekil 6. f 5,6 değerinde sırasıyla 100, 200, 400 ve 800 ISO değerlerinde çekilmiş fotoğraflar

Şekil 7. f 8 değerinde sırasıyla 100, 200, 400 ve 800 ISO değerlerinde çekilmiş fotoğraflar

Şekil 8. f 11 değerinde sırasıyla 100, 200, 400 ve 800 ISO değerlerinde çekilmiş fotoğraflar

Bu ISO değerleri ile, f 5,6 - 8 - 11 diyafram değerlerinde de ayrı ayrı çekimleri yapıldı (Şekil 6-7-8). Bu üç değer içinde f 5,6 en açık diyafram aralığı, f 11 ise en kısık difram aralığıdır. Tüm çekimlerde (uygulamalarda), doğru pozlandırmanın parametrelerinden biri olan Obtüratör değeri sabit aynı değerde

tutuldu. Çekimler Nikon D7000 fotoğraf makinesi ve 50 mm standart objektif ile gerçekleştirildi (Tablo 1).

Tablo 1

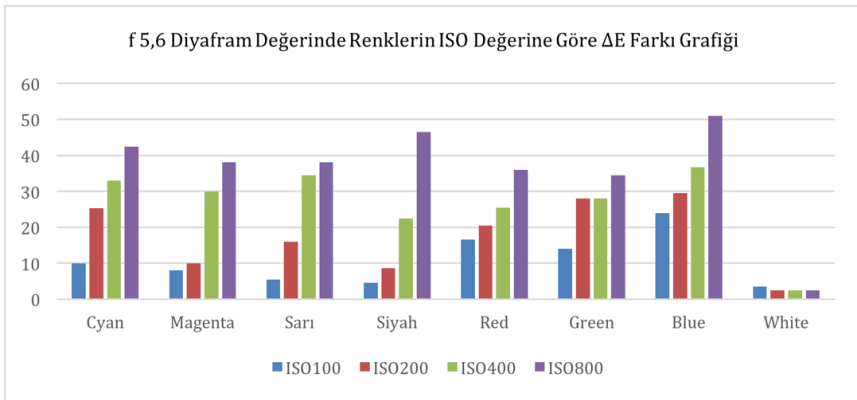
Uygulamada kullanılan fotoğraf makinesi ve bilgileri

Kamera (Makine)	Nikon D700
Objektif	50 mm
Diyafram	f 5,6 - 8 - 11
Obtüratör	1/125
White Balance	Daylight
ISO değerleri	100, 200, 400, 800 ISO

Daha sonra, farklı ISO değerlerinde çekilen fotoğraflar, Adobe Photoshop programı kullanılarak, her bir farklı değerde olan ISO fotoğrafların, CMYK-RGB-Beyaz-Siyah renklerine ait $L^*a^*b^*$ renk değerleri ölçümleri X-rite Spektrofotometre ile ölçülerek, renk evrenleri oluşturuldu. Bulunan $L^*a^*b^*$ değerleri kullanılarak farklı ISO değerlerinde çekilmiş fotoğraflara ait, Delta E (ΔE) değerleri hesaplanarak, renkler arasındaki farklılıklar tespit edildi.

BULGULAR VE YORUM

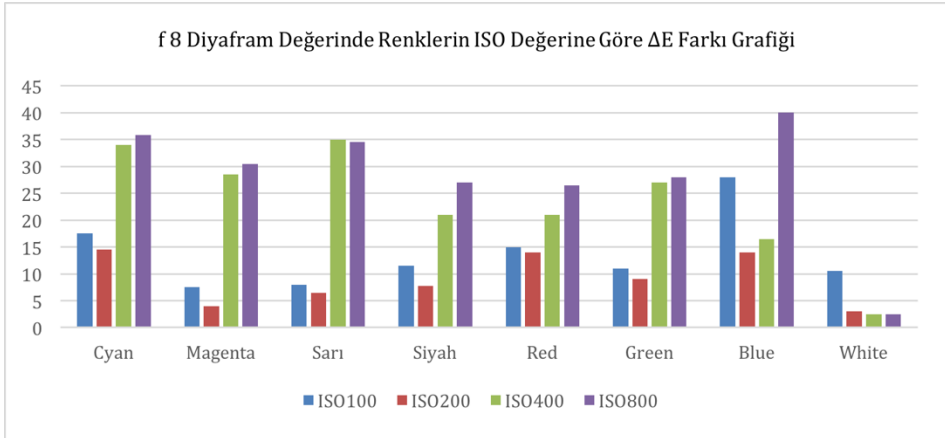
Bu çalışmada, düşük ve yüksek ISO değerlerine ait renk evrenleri bulunmuş olup, ΔE değerleri hesaplanarak analitik verilerle gösterilmiştir. ΔE bir rengin diğerinden ne kadar uzak olduğunu belirtmektedir. Fotoğrafi çekilen kart üzerindeki renk ile dijital görüntüsü arasındaki fark hesaplanarak değerlendirmesi yapılmıştır.

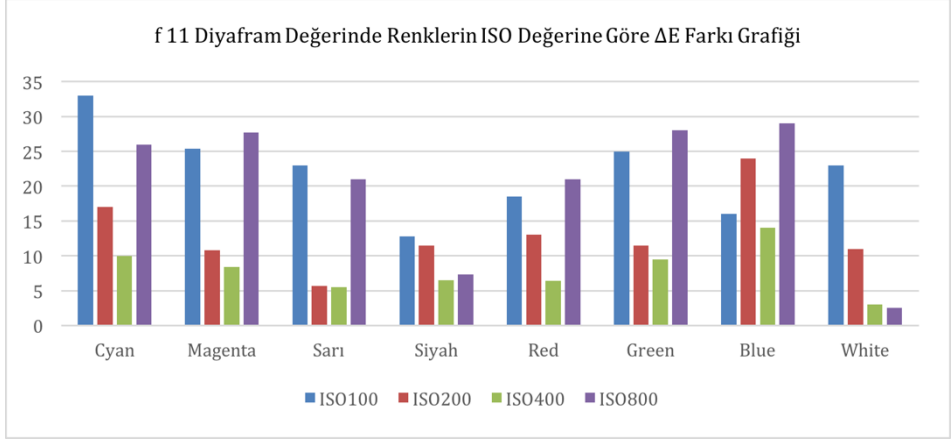
Şekil 9. f 5,6 diyafram değerinde ana renklerin, ISO değerine göre ΔE renk farklılığı grafiği

Diyafram değeri 5,6 olarak ayarlanan ve 100, 200, 400, 800 ISO değerlerinde çekilen fotoğraflar üzerinden yapılan $L^*a^*b^*$ ölçümleri hesaplanarak ΔE değerleri bulunmuştur. Şekil 9’da ΔE renk farklılığı değerleri görülmektedir. f 5,6 da, 100 ISO ile çekilen fotoğraflarda ΔE (renk farklılığı) değerlerinin en düşük olduğu tespit edilmiştir. ΔE değerinin düşük olması, çekilen fotoğrafın renginin nesnenin (görüntünün) rengine en yakın olduğunu göstermektedir. Diğer ISO ΔE değerleri incelendiğinde ise, en yüksek ΔE değerinin ISO 800 ile çekilen fotoğrafa ait olduğu, CMYK, RGB, Siyah ve Beyaz renk ölçümlerinde tespit edilmiştir. Bu olumsuz durum, çekilen fotoğraf gözle kontrol edildiğinde, fotoğrafın çok fazla ışık gördüğü, ışık patlamalarına neden olduğu ve fotoğraf büyütüldüğünde grenleşmenin oluştuğu da açık olarak görülmektedir (Şekil 6).

Diyafram değeri 8 olarak ayarlandığında 100, 200, 400, 800 ISO değerlerinde çekilen fotoğrafların, ΔE renk farklılığı değerleri incelendiğinde, çekilen fotoğrafın nesnenin (görüntünün) rengine en yakın olan, ΔE (renk farklılığı) değerlerinin en düşük olduğu ISO değerinin 200 olduğu görülmektedir (Şekil 10). f 8’in, f 5,6’ya göre pozlamada geçirdiği ışık miktarı yarı yarıya azaldığı için, eşdeğerlilik yasasına göre ISO değerinin de, ISO 100’e göre iki katı olan 200 değerinin bulunması, ΔE değerinin en düşük çıkması ile de desteklenmiştir.

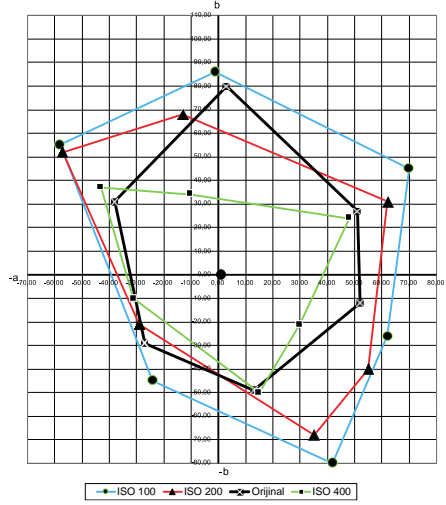

Şekil 10. f 8 diyafram değerinde ana renklerin, ISO değerine göre ΔE renk farklılığı grafiği

Şekil 11. f 11 diyafram değerinde ana renklerin, ISO değerine göre ΔE renk farklılığı grafiği

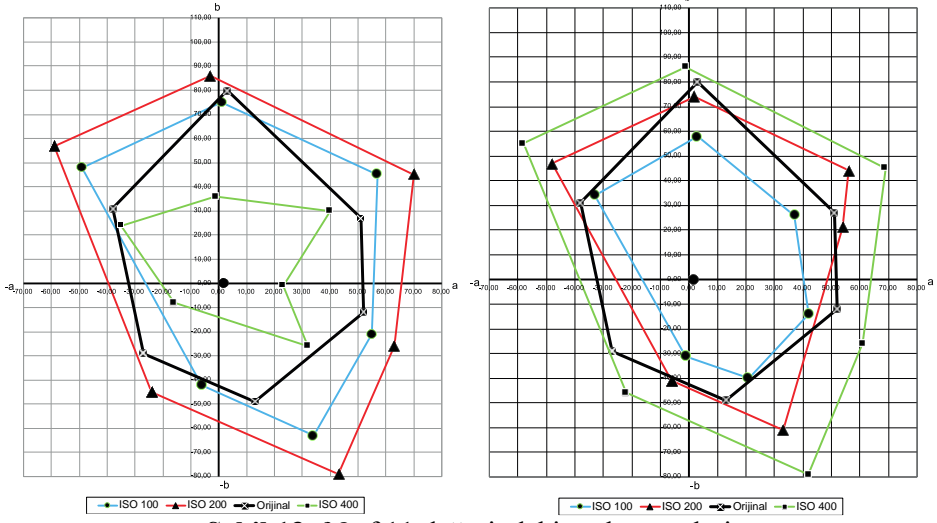
Son olarak 11 diyafram olarak ayarlanan ve 100, 200, 400, 800 ISO değerlerinde çekimi gerçekleştirilen fotoğraflar incelendiğinde ise, Şekil 11’de de görüldüğü gibi ΔE renk farklılığı değerinin düşük olduğu, orijinal görüntü rengine en yakın çekilen ISO değerinin 400 olduğu tespit edilmiştir. f 11’in, f 5,6’ya göre pozlamada geçirdiği ışık miktarı $\frac{1}{4}$ oranında azaldığı için, eşdeğerlilik yasasına göre ISO değerinin de, ISO 100’e göre iki üst değeri olan 400’ün bulunması, ΔE değerinin en düşük çıkması ile de desteklenmiştir. Veya f 11, f 8 ile kıyaslandığında, çekim sürecinde, f 8’e göre $\frac{1}{2}$ oranında daha az ışık geçirdiğinden, f 11’in ISO değeri de f 8’e göre 2 katı olan 400 çıkması beklenen bir durumdur. f 11 ile çekilen diğer ISO değerindeki fotoğraflar gözle kontrol edildiklerinde, ISO 100 ve 200 değerindeki fotoğrafların, orijinale göre daha koyu çıktıkları, detay kayıpları oluştuğu, kontrastlığın çok yüksek olduğu görülmüştür. Yüksek olan 800 değeri ile çekilen fotoğraflarda ise görüntülerin daha solgun ve grenleştiği görülmektedir.

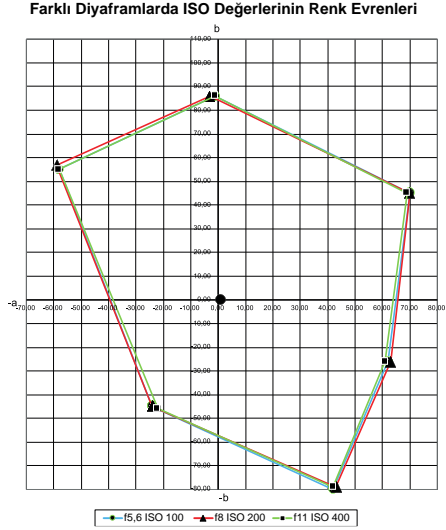
Şekil 12. f 5,6 değerinde renk evreni

f 5,6 diyafram değeri kullanılarak, çekilen fotoğrafların, CMYK RGB-Beyaz-Siyah renklerine ait $L^*a^*b^*$ renk değerleri X-rite Spektrofotometre ile ölçülerek, renk evrenleri oluşturuldu. Şekil 12 incelendiğinde, orijinal ile kıyaslandığında en geniş renk evrenini ISO 100'ün verdiği görülmektedir. Basım sektörünün en büyük problemlerinden biri, dijital görüntü ile basılı materyal arasındaki renk evreni farklılığının oluşmasıdır. Daima dijital ortamlardaki renk evreni basılı materyale göre daha geniş oluşur. Amaç basılı materyal üzerindeki renk evrenini, dijital renk evrenine yakınlaştırmaktır. Şekil 12'den de anlaşılacağı üzere renk evrenlerinin orijinal renk evreninden büyük beklenmesinin nedeni, orijinal fotoğrafın basılı olmasından kaynaklanmaktadır. Grafikte yer alan, renk evreni ise dijital ortamda ΔE 'si ölçülerek oluşturulmuştur.

f 8 değerindeki renk evreni incelendiğinde ise, orijinale göre en büyük renk evrenini ISO 200'ün verdiği, f 11 değerindeki ise ISO 400'ün verdiği görülmüştür (Şekil 13). Bu üç grafikte (f 5,6 - f 8 -f 11) orijinalden daha küçük renk evreni veren ISO 800 değeri gösterilmemiştir. Çünkü bu grafiklerde beklenen, uygulamadaki ölçümlerin, orijinalden daha büyük renk evreni verebilmesidir. Grafiklerin daha anlaşılabilir olması noktasında az değer kullanılmaya çalışılmıştır. f 5,6 ve f 8 renk evrenleri incelendiğinde ISO 400'ün, f 11 renk evreninde ise ISO 100'ün orijinal renk evreninden daha küçük oldukları gözlemlenmiştir.

Uygulamada ayrıca obtüratör değerini sabit tutmak kaydıyla, diyafram değerleri arttıkça (diyafram aralığı kısaldıkça), ISO değerleride arttırılırsa fotoğrafı oluşturacak ışık miktarının değişmeyeceği tespit edilmiştir. Orjinalle kıyaslandığında, ΔE değerleri en düşük çıkan ve renk evrenleri en büyük oluşan, ISO değerlerinin renk evrenleri kıyaslandığında, üçünün de (f 5,6-100 ISO, f 8-200 ISO ve f 11-400 ISO) aynı alana sahip oldukları görülmüştür (Şekil 14). Böylece, yapılan bu uygulama ile, fotoğrafta diyafram ve ISO arasındaki eşdeğerlik yasası da, renk evrenleri hesaplanarak gösterilmiştir.

Şekil 14. ΔE değerleri en düşük çıkan ISO değerlerinin renk evrenleri

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, doğru pozlandırmada etkili olan üç parametreden biri olan ISO değerinin fotoğraf kalitesi üzerine etkisi uygulamalı olarak gösterilmiştir. Uygulamada standart fotoğraflar kullanılmış olup, 3 farklı diyafram değerinde, obtüratör ve beyaz dengesi sabit tutularak, 100, 200, 400 ve 800 standart ISO değerlerinde çekimler gerçekleştirildi. Bu çekimlerin ölçümleri alınarak, ΔE ve renk evrenleri oluşturuldu. Bu uygulamalar ve değerlendirmeler sonucu elde edilen veri ve önerilerimiz;

ISO değerleri yükseldikçe, renk evrenlerinin de değiştiği, ΔE değerlerinin ise farklılaştığı tespit edilmiştir.

Aynı diyafram değerinde, ISO yükseldikçe, CMYK, RGB, Siyah ve Beyaz renklerine ait ΔE değerlerinin yüksek çıktığı, bu durumda renk evreni üzerinde doğru renkten uzak renklerin oluştuğu tespit edilmiştir. Bu durumda fotoğraf çekimleri gerçekleştirilirken ortamdaki ışık pozometrelerle ölçümü alınmalı, bu ölçülere göre ISO değeri minimum tercih edilmelidir. Eğer gün ışığı ortamında çekim gerçekleştiriliyorsa da buradaki ISO kullanımı da minimum değerde tutulmalıdır. Aynı ışık şartlarında, düşük ISO ile çekilen fotoğraflarda kontrastlığın daha yüksek olduğu, yüksek ISO değerli çekimlerde ise ışığa karşı hassaslığın fazla olduğu fakat kontrastlığı düşük fotoğraflar elde edildiği

görülmüştür. Bu durum ΔE değerlerinin yüksek çıkması ve renk evrenlerinin düşük ISO değerlerine göre daha küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, eğer çekilecek fotoğraflar baskıda kullanılacak ise, mümkün olduğunca kabul edilir ölçüde düşük ISO değerleri kullanılması önerilmektedir.

Işık miktarının az olduğu ortamlarda, net alan derinliği önemsenmiyorsa, diyafram değeri en açık konuma getirilip, ISO değeri düşük tutulmalıdır. Diyaframın yetersiz olduğu ortamlarda ISO değeri yükseltilebilir. Fakat, yüksek ISO değerleri ile çekilmiş fotoğrafların büyütülmesi halinde gren (gürültü-noise) durumunun daha belirgin ortaya çıktığı görülür.

Özellikle ışığın az olduğu kapalı mekanlarda çekim yapılacak ise ve net alan derinliği fazla isteniyor ise, uygulaması yapılan bu değerler arasında, en ideal çekim ayarlarının f11 ve 400 ISO ayarında, ΔE renk farklılığı değerinin en düşük olduğu belirlenmiştir. Müze türü ortamlarda fotoğraf çekimi sırasında flash kullanımı çoğunlukla yasak olduğu için, bu tür sanat eserlerinin ya da ürün fotoğraflarının çekiminde f11 ve 400 ISO kullanılması tavsiye edilmektedir.

Obtüratör değerini sabit tutularak, diyafram değerleri arttıkça, ISO değerleride arttırılırsa fotoğrafı oluşturacak ışık miktarının değişmediği tespit edilmiştir. Orjinalle kıyaslandığında, ΔE değerleri en düşük çıkan f 5,6-100 ISO, f 8-200 ISO ve f 11-400 ISO değerlerine ait renk evrenlerinin, aynı alana sahip oldukları görülmüştür (Şekil 14). Böylece, yapılan bu uygulama ile, fotoğrafta diyafram ve ISO arasındaki eşdeğerlik yasası da, renk evrenleri hesaplanarak gösterilmiş ve tespit edilmiş oldu.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ahmad, I. (2009). Digital dental photography. Part 6: camera settings. *British Dental Journal*, 207(2), 63-69.
- Bernacki, J. (2020). Automatic exposure algorithms for digital photography. *Multimedia Tools and Applications*, 1-26.
- Dao, T. G., Nguyen, T. T., Song, X., Wang, X., & Song, K. (2018, December). The effect of pretreatment method on the decorative effect of the wax furniture. In IOP Conference Series: *Materials Science and Engineering*, 452, 2. IOP Publishing.
- Green, P., Sun, W., Matusik, W., & Durand, F. (2007). Multi-aperture photography. In *Acm Siggraph 2007 Papers* (pp. 68-es).

- Hasinoff, S. W., & Kutulakos, K. N. (2011). Light-efficient photography. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 33(11), 2203-2214.
- Hasinoff, S. W., Durand, F., & Freeman, W. T. (2010, June). Noise-optimal capture for high dynamic range photography. In *2010 IEEE Computer Society Conference on Computer Vision and Pattern Recognition* (pp. 553-560). IEEE. 27.
- Holm, J., Tastl, I., & Johnson, T. (2006, January). Definition & use of The Iso 12640-3 reference color gamut. In *Color and Imaging Conference, 2006, 1*, 62-68. Society For Imaging Science And Technology.
- <https://www.cgs-oris.com/en/>, Erişim tarihi: 10.9.2021.
- <https://www.nikon.com/>, Erişim tarihi: 13.10.2021.
- <https://www.odakkimya.com.tr/lab-renk-degerleri-nedir/>, Erişim Tarihi: 25.09.2021.
- Inoue, I., Ihara, H., Yamashita, H., Yamaguchi, T., Nazaki, H., & Miyagawa, R. (1999, June). Low dark current pinned photo-diode for CMOS image sensor. In *1999 Workshop on CCD and AIS* (pp. 25-28).
- Kulcu, R. (2018). Determination of the effects of different packaging methods and materials on storage time of dried apple. *International Journal of Science and Technology*, 4(2), 238-255.
- Liang, C. K., Lin, T. H., Wong, B. Y., Liu, C., & Chen, H. H. (2008). Programmable aperture photography: multiplexed light field acquisition. In *ACM SIGGRAPH 2008 papers* (pp. 1-10).
- Macfarlane, C., Ryu, Y., Ogden, G. N., & Sonnentag, O. (2014). Digital canopy photography: Exposed and in the raw. *Agricultural and Forest Meteorology*, 197, 244-253.
- Maletin, A., Jeremić-Knežević, M., Đurović-Koprivica, D., Veljović, T., Ramić, B., & Milekić, B. (2020). Analysis of colorimetric parameters of international commission on illumination $L^* A^* B^*$ system in the color of maxillary central incisors. *Medicinski Pregled*, 73(9-10), 309-314.
- Mancini, K., & Sidoriak, J. (2017). *Fundamentals of Forensic Photography: Practical Techniques for Evidence Documentation on Location and in the Laboratory*. Taylor & Francis.

- Mehta, S., Patel, A., & Mehta, J. (2015, April). CCD or CMOS Image sensor for photography. In *2015 International Conference on Communications and Signal Processing (ICCSP)*. (pp. 0291-0294). IEEE.
- Özomay, M. & Özomay, Z. (2021). The effect of temperature and time variables on printing quality in sublimation transfer printing on nylon and polyester fabric. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (23), 882-891. <https://doi.org/10.31590/ejosat.889147>
- Özomay, Z. & Özdemir, L. (2020). Karton ambalaj üretiminde ofset baskı sonrası selofan uygulamasının renk değişimine etkisinin incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(2), 757-762. <https://doi.org/10.18586/msufbd.785799>
- Raskar, R., Agrawal, A., & Tumblin, J. (2006). Coded exposure photography: motion deblurring using fluttered shutter. In *Acm Siggraph 2006 Papers* (pp. 795-804).
- Rabie, T. F. (2004). Adaptive hybrid mean and median filtering of high-ISO long-exposure sensor noise for digital photography. *Journal of Electronic Imaging*, 13(2), 264-277.
- Sagers, S., & Patterson, R. (2012). *Shutter Speed in Digital Photography*. Utah State University, Cooperative extension. https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2476&context=extension_curall, Erişim tarihi:15.12.2021.
- X_Rite, Colorchecker Passport, https://Www.Xrite.Com//Media/Xrite/Files/Manuals_And_Userguides/C/O/Colorcheckerpassport_User_Manual_En.Pdf, Erişim tarihi: 15.12.2021.
- Yaşar, A., Deniz, F., & Doru, M. (2016, May). Suspect camera determination. In *2016 24th Signal Processing and Communication Application Conference (SIU)* (pp. 1837-1840). IEEE.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In photography, in order to prove the effect of different ISO values on the photographic quality, the differences of the colors on the original were calculated by calculating the ΔE values and showing them on the color universes.

Method: Shooting was done with low and high ISO values. In the process of shooting applications; Standard ORIS CGS Testchart Idealliance scale was used to control the image quality of the photograph, and X-Rite ColorChecker was

used to measure color and create the color universe, with CYMK-*RGB*-white-black colors. Using the 6500 Kelvin light source of both scales, in accordance with the standards, the shutter values of the two scales were kept constant, and the aperture values of *f* 5.6 - *f* 8 - *f* 11 were shot at low, medium and high ISO values of β 100, 200, 400 and 800. Later, these photographs taken at different ISO values, using Adobe Photoshop program, $L^*a^*b^*$ color values of *CMYK*, *RGB* and White-Black colors were measured with X-rite Spectrophotometer and color universes were created. The differences between the colors were determined by calculating the $L^*a^*b^*$ values found and the Delta E (ΔE) values.

Findings and Interpretation: As the ISO value increases, it has been observed that the photographs taken away from their original colors as a result of the measurements, and the color universe creates smaller areas. It was determined that when the shutter value and aperture value were kept constant, the higher the ISO value, the higher the light intensity on the photo frame. In this case, it caused loss of detail and bursts of light in the photograph. When the ISO and aperture value in accordance with the equivalence law are used, it has been observed that the image quality is higher and the contrast increases in the shots.

Conclusion and Discussion: The effect of ISO value, which is one of the three parameters that are effective in correct exposure, on photo quality has been shown in practice. As the ISO increases, the ΔE values of *CMYK*, *RGB*, Black and White colors are found to be higher, and in this case, colors that are far from the correct color on the color universe should be measured with the light exposure meters in the environment while photographing, and the ISO value should be preferred according to these measurements. If shooting is performed in daylight conditions, the ISO usage here should also be kept to a minimum. In addition, if the photographs to be taken are to be used in printing, it is recommended to use acceptably low ISO values as much as possible. The ISO value can be increased in low light conditions and in situations where the aperture is insufficient. However, it should not be forgotten that the grain (noise) situation will appear more clearly if the photos taken with high ISO values are enlarged.

As a result of the study of this article, the most ideal shooting settings are 1/125 shutter, because the depth of field is desired too much and the use of flash is mostly prohibited, while shooting in museum-type indoor places, in low-light environments. It has been determined that the *f* 11 aperture and 400 ISO values have the lowest ΔE color difference. Therefore, it is recommended to use settings close to these values in such environments.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57270>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	13.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	14.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Onay, H. (2022). Molla Sadra Felsefesinde Akıl-Melek Özdeşliği. *Journal of History School*, 56, 704-731.

MOLLA SADRA FELSEFESİNDE AKIL-MELEK ÖZDEŞLİĞİ**Hamdi ONAY¹****Öz**

İslam felsefesinde akıl ve melek kavramları iki farklı problem olarak önemli bir konuma sahiptir. Bu iki varlık alanının tanımlanması yaratılış, vahiy, ilahi inayet, alemler arası irtibat ve benzeri konuların yorumlanmasında etkili olacaktır. Bu iki varlık aleminin özelliklerini inceleyen Molla Sadra, onları bir varlığın farklı ifadeleri olarak algılamış, dini ve felsefi kaynakların bu konuyu doğrulayacağını öne sürmüştür. Bu çalışmada konunun temellendirilmesi ve ileri sürülen iddiaların analiz edilebilmesi için filozofun eserleri incelenerek akıl ve melek kavramlarının bir karşılaştırılmasını yapmaya çalışacağız. Akıl ve melek terimleri ontolojik olarak mücerret ve nurani varlıkları karşılamaktadır. Adı geçen terimlere konu olan varlıklar, yaratılış aleminde var olan en yüksek aleme yani soyut varlıklar alemine ait varlıklardır. İslam felsefesinde ilk varlık olarak bilinen bu varlıklar Allah'ın yardım ve inayetini diğer varlıklara ulaştırmada aracı görevi yaparlar. Dolayısıyla hata ve günahattan uzak olan bu varlık alemi, nicelik olarak sayılamayacak kadar çoktur. Öyleyse iki farklı varlık diye bilinen bu varlık alemi farklı isimlendirilse de aslında tek varlıktır. Bu benzerlikler yanında bazı düşünürler akıl ve meleğin bazı farklı özelliklerini ön plana çıkararak Sadra'yı eleştirme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda bazı rivayetleri delil göstererek meleklerin görülebileceğini hatta hata da yapabileceğini öne sürerek bunun akıllar için söz konusu dahi olamayacağını ifade etmişlerdir. Sadra bu ve benzeri eleştiriler karşısında meleklerin de akıllar gibi hatasız olduklarını ve görülmelerinin varlık mertebelerinden kaynaklandığını ileri sürer. Problemi derinleştirerek inceleyen Molla Sadra sonuç olarak *akli melekler* ıstılahını kullanarak bu iki varlık aleminin bir ve aynı olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Molla Sadra, Felsefe, İslam Felsefesi, Akıl, Melek.

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Felsefesi, hamdi.onay@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0867-278x

Intelligence-Angel Identity in Molla Sadra's Philosophy

Abstract

The concepts of mind and angels in Islamic philosophy have an important position as two different problems. The definition of these two areas of existence will be effective in the interpretation of creation, revelation, divine grace, inter-realm communication and similar issues. Molla Sadra, who examined the characteristics of these two realms of existence, perceived them as different expressions of a being and claimed that religious and philosophical sources would confirm this issue. In this study, we will try to make a comparison of the concepts of mind and angel by examining the works of the philosopher in order to justify the subject and analyze the claims put forward. The terms mind and angel ontologically correspond to abstract and luminous beings. The beings subject to the terms mentioned are those belonging to the highest realm that exists in the realm of creation, that is, the realm of abstract beings. These beings, known as the first being in Islamic philosophy, act as intermediaries in conveying Allah's help and grace to other beings. Therefore, this realm of existence, which is free from error and sin, is too many to be counted in terms of quantity. So, although this realm of existence, known as two different entities, is named differently, it is actually a single entity. In addition to these similarities, some thinkers have tried to criticize Sadra by highlighting some different features of the mind and angel. In this context, by showing some narrations as evidence, they claimed that angels could be seen and even made mistakes, and stated that this was not even a question for minds. Sadra argues that in the face of these and similar criticisms, angels are also flawless like minds and that their being seen is due to the level of existence. Molla Sadra, who examined the problem in depth, tried to show that these two realms of existence are one and the same by using the term mental angels.

Keywords: Mullah Sadra, Philosophy, Islamic Philosophy, Mind, Angel

GİRİŞ

Molla Sadra Kur'an, burhan ve irfan üzerine kurduğu felsefesinin adını Hikmet-i Mütealiye diye açıklamıştır. "Hikmet" terimi bu mektebin akli yönüne işaret ederken "mütealiye"(yüce, aşkın) onun ruhani yönünü beyan etmektedir. Bu sebeple Sadra ele aldığı her konuyu derinlemesine inceleyerek akıl ve irfan dengesini koruma amacı taşır.

Bu anlayışla varlık alemini *mücerret*, *misal* ve *madde alemi* olmak üzere üç kategoride inceleyen filozof, evrendeki bütün varlığı bu alemlere göre sınıflandırır. Farklı bakış açıları ile felsefe dünyasına yeni ufuklar açan Sadra, birçok dini kavramı felsefi kavrama uyarlayarak incelemiştir. Bunun en açık örneklerinden biri akıl kavramını melek anlayışıyla birleştirmesidir. Birbirinden farklı özellikler ile tanınan ve İslam felsefesinde iki farklı varlık alanı olarak algılanan bu iki kavram Sadra felsefesinde tek varlık olarak tanımlanmıştır.

Bu bakış açısı Sadra'nın birçok eserinde açık bir şekilde beyan edilse de konunun ispatı o kadar kolay değildir. Zira bu konuyu temellendirmek için filozofa ait eserlerin incelenmesi ve verilerin karşılaştırılarak bir sonuca bağlanması gerekmektedir.

İslam felsefesi alanında çalışan ve bu problemle karşılaşan bütün araştırmacıların aklına gelecek olan ilk soru şu olacaktır; ağırlıklı olarak dini kaynaklarda geçen melek ifadesi ile felsefi kaynaklarda geçen akıl kavramları ayrı varlıklara mı? İşaret eder yoksa bir tek varlığa ait farklı ifadeler midir? Bu soruya verilecek cevap hem İslam felsefesi alanında çalışan filozofların ve hem de kelim ve tefsir alanında çalışan araştırmacıların görüşlerini ve yorumlarını etkisi altına alacaktır.

Bu makalenin hedefi Molla Sadra felsefesinde melek ve akıl kavramını birbirinden bağımsız bir şekilde inceleyerek onların birbirlerine olan benzerliklerini ve farklarını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu sebeple Sadra'nın bu konudaki iddiasını araştırmacıların bilgisine sunmaktır. Ancak konunun Molla Sadra'nın eserlerinde dağınık bir şekilde ele alınmış olması bazen tek bir varlık gibi ve bazen de farklı varlıklar gibi tanımlanması yanında filozofun akli delillerle nakli delilleri birleştirme çabası konunun anlaşılmasının güçlükleri olarak görülebilir.

Bu yüzden konunun iyi anlaşılması ve dağınıklıktan kurtulmak için filozofun görüşleri ortak başlıklar altında toplanarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Akıl

Arapçada "ع ق ل" kelimesinden türemiş olan akıl kelimesi lügatte engel olma, hapsedme, mâni olma anlamında kullanılmıştır, bu yüzden devenin bağlanarak hareketine engel olunan ipe "ikal" denmektedir.²

İstılahta akıl kelimesi, farklı manalarda kullanılan çok yönlü bir kavramdır hem akli ve hem de nakli kaynaklarda bolca istifade edilen bu kelimenin genel olarak şu manalara sahip olduğunu söyleyebiliriz.

a) Anlama ve idrak etme: Kuran-ı Kerim'de birçok ayette fiil kalıbında gelen bu kelime anlamak ve idrak etmek anlamında kullanılmıştır.³

² Cürçani, S. Şerif, et-Tarifât, Beyrut, 1949, s.197; Tureyhi, Fahrüddin, Mecme-ul Bahreyn, Murtaza Yayınları, Tahran 1375 h.ş, c.5, s.425

³ Bolay, S. Hayri, "Akıl maddesi", D. İ. A., 2. Cilt, 238-245, İstanbul, 1989.

b) Bilgi, ilim irfan manasında: bazı rivayetlerde akıl kelimesinin ilim ve bilgi manasında kullanıldığını görmekteyiz⁴

c) Nefs (ruh) manasında: Akılın kullanıldığı diğer bir manada insanın nefsidir ve bu nefsin mertebeleri şu şekilde sıralanmıştır; bil kuvve akıl, bil meleke akıl, bil fiil akıl ve bil müstefad akıl.⁵

d) Cevher akıl: bilindiği üzere filozoflar varlıkları birbirinden ayırt etmek için onları kategorilere ayırmışlardır onlardan dokuz tanesi araz (ileti) dir. Sadece bir tanesi cevherdir ki cevher de şu beş şeyden oluşur: madde, suret, cisim, nefis ve akıldır. Bu beş cevherin üç tanesi olan madde, suret ve cisim maddi cevherlerdir. Nefis zati cevher olmakla beraber maddeden bağımsız değildir zira iradesini eyleme dönüştürmek için maddeye muhtaçtır. Bu yüzden ona zaten mücerret ama fiilen maddi denir. Ancak akıl hem zatında ve hem de fiilde cevherdir ve maddeye muhtaç değildir.

e) Yaradılıştaki ilk sadır olan varlık: Akıl kavramının kullanıldığı diğer bir manada varlıkların oluşmasına sebep olan ilk varlıktır. Alemin yaradılışında *Vacibu'l Vücut* olan Tanrı ilk olarak akıllı yarattı ve akıl daha sonra gelecek ve yaratılacak varlıkların kaynağı oldu. Bu yüzden filozoflar ona "*sadır-ı evvel*", kelamcılar ise "*ilk yaratılan varlık*" adını koymuşlardır.

Çünkü Allah ilk olarak akıllı yaratmıştır.⁶

Molla Sadra bu konuda şöyle devam eder: bilindiği üzere bütün alemin başlangıç sebebi akıldır. Yani akıldan sonra gelen bütün sebeplerin kaynağı akıldır ve bütün sebeplerin hepsi akılın emri altında yer almaktadır.⁷

Sonuç olarak; Akıl kelimesinin farklı manalarda kullanılan sesteş bir kelime olduğunu söyleyebiliriz ama en çok kullanılan manası, insanda bulunan fikir düşünce ve idrak kaynağı olarak bilinen ruhsal bir güçtür.

Ama felsefi ıstılahta kullanılan akıl; bağımsız, bütün, kâmil ve madde üstü bir varlık olarak bilinmesidir. Bu tanıma göre bütün varlıklar ondan türediği için *Vacibu'l vücudun* diğer varlıklara olan inayet ve feyzini taşıma aracıdır.

Elbette ki bu çalışmada akıl kavramı, felsefi anlamda kullanılarak; bağımsız varlığı olan, madde üstü, ulvi bir varlık olarak ele alınmıştır. Böyle bir

⁴ Meclisi, M. Bakır, Biharu'l Envar, İslamiye Yayınları, Tahran; c.1 s.92

⁵ Seccadi, S. Cafer, Ferheng-i Mearif-i İslami, Tahran Üniv. Yayınları, Tahran,1373 h.ş. c.2, s.1270

⁶ Meclisi, M. Bakır, Biharu'l Envar, s.97

⁷ Muhammet bin İbrahim Sadruddin Şirazi, Zadu'l Musafir, Tebliğat-ı İslami yayınları, Kum, 2013 h.ş.; s.175. Bu yazarı bundan sonraki dipnotlarda Molla Sadra olarak vereceğiz.

anlamlandırmanın insanda var olan ve idrak gücü diye bilinen akıl ile karıştırılmaması gerekmektedir.

Melek

Melek kelimesinin türediği kelimenin ihtilafı olması onun manasında da ihtilafa neden olmaktadır. Buna rağmen melek kelimesinin en çok kullanılan manalarını şöyle sıralayabiliriz.

1-Melek kelimesi İbranice ve Süryanice de hakimiyet, iktidar ve otorite anlamında melik veya milak kelimesinden türemiştir.⁸

2-Melek Arapça bir kelime olarak "*me'lek*" veya "*eluk*" kelimesinden türemiştir, elçi veya resul (gönderilmiş) anlamındadır. Bu ifadenin çoğulu "*melaik*" gelir.⁹

3-Melek kelimesi "*mil-ek*" ten türemiş zamanla birtakım değişimlere uğrayarak "*melek*" halini almıştır. Bu terim Allah ile kullar arasındaki vasıta anlamına gelir.¹⁰

Molla Sadra' ya göre melek kelimesi "*elçilik*" veya "*risalet*" manasında "*elukeh*" kelimesinden türemiştir. Eğer madde üstü bir varlığın elçilik görevi yoksa o melek değil ruhtur.¹¹ Hikmet-i Mütealiyedeki ifadelerine göre melek bağımsız bir varlık olarak Allah'ın emirlerini harfiyen uygulayan ve kendisine tevdi edilen görevleri yerine getiren elçiye verilen isimdir.

Akil ve Melek Alemi

Madde üstü varlık olan akıl ve melek arasındaki farkları anlayabilmek için öncelikle bu varlıkların hangi aleme ait olduklarını tespit etmek gerekmektedir.

Bu konuyu felsefi akımlar farklı görüşler ileri sürerek incelemiştirler.

1-Meşşailer: İslam felsefesinde Meşşailer varlık alemini iki kısma ayırmışlardır.

Birinci kısım mücerret alem olan maddenin bütün özelliklerinden uzak ve arınmış olan alemdir. Bu alemde bulunan varlıkların duyu organları ile

⁸ Mustefevi, Hasan, Tefsir-i Ruşen, kitap yayınları, Tahran,2012 h.ş.c.1 s.160

⁹ Tureyhi, Fahrudin, Mecmeu'l Bahreyn, Murtaza Yayınları, Tahran 2007 h.ş.c.5 s.290

¹⁰ Seccadi, S. Cafer, Ferheng Istilahat Felsefi, İslami Yayınları, Tahran,2011 h.ş; s.471

¹¹Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, Tahkikat-ı Ferhengi, yayınları, Tahran, 1995, s.43

hissedilmesi ve algılanması mümkün değildir. Bunlar sadece akıl yoluyla kavranabilirler. İkinci kısım madde alemidir. Bu alemde bulunan varlıklarda cisim, madde, suret ve araz vardır ve beş duyu organı ile hissedilebilirler.

2-İşrakiler: Varlık alemini dört kısımda incelemiştir.

1-Mücerret nurlu akıllar alemi

2-Tedbir edici nurlar alemi

3-Bağımsız suretler alemi

4-Yaradılış ve madde alemi¹²

Şeyhu'l-İşrak varlıklar alemini Nur kavramı ile dereceli olarak irtibatlandırmıştır. Bu alemin en yüksek düzeyini salt nur olan akıl alemine eş tutmuş ve en aşağı alemini madde alemi olarak ifade etmiştir. Molla Sadra Hikmet-i Mütealiyede alemleri üç kısma ayırmış ve şöylece sıralamıştır

1-Akıl ve nefis alemi: Tam mücerret varlıklar yani maddenin hiçbir özelliğini taşımayan varlıklar alemi.

2- Misal alemi: Bu alemde maddenin bazı özellikleri bulunmaktadır ve bu vesile ile insan cüz-i şeyleri idrak etmektedir. Bazı mahiyetlerin insan zihninde şekillenmesi gibi.

3-Madde alemi: Cisme ait bütün özellikler madde aleminde bulunmaktadır ve duyu organları ile hissedilebilmektedir.¹³

Felsefe kaynaklarında soyut aleme ait olan akıl ve melek kavramlarını iki farklı alem olarak anıldığı göze çarpmaktadır; akıl için "*akıllar alemi*" melek için ise "*melekut alemi*" İki soyut (mücerret) varlık aleminin iki farklı alem ismi ile anılması onlara isnat edilen yaratılış gayesi, görevleri ve özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden aynı aleme ait oldukları halde farklı alemler adı altında değerlendirilmesi onların soyut olarak farklı mertebelerde olduklarını göstermektedir. Bu yüzden akıl alemi ile melekut alemini tanımak onların ontolojik farklarını da ortaya çıkaracaktır.

Akıllar Âlemi

Vacib-ul vücuttan aşağıya doğru ve maddeden yukarıya doğru olan bu varlık aleminin oluşum sebebini İbn Sina felsefi olarak "*el-vahit*" teorisiyle

¹² Şirazi, Kutbettin, Şerh-i hikmetü'l işrak, Mefahir-i Ferhengi, Tahran, 2015 h.ş. s.491

¹³ Aştıyani Seyyit Celalettin, Şerh-i Zadu'l Musafir, Kum, 2013, s.225

açıklamaktadır. Ona göre Vacib-ul vücut tektir ve tek olan bir şeyden çokluğun sadır olması mümkün değildir bu yüzden yaratılacak ilk şeyin tek olması gerekmektedir. Öyleyse bu varlık ya cevherdir ya da arazdır, bu ikisi dışında başka bir şey olamaz. Doğal olarak ilk varlığın illeti olması da mümkün değildir. O zaman illetinin başka bir şeye ariz olması gerekeceğinden ilk varlık mutlaka cevher olmalıdır. Hatırlanacağı üzere cevher beş tanedir; madde, suret, cisim, nefis ve akıl. Bu cevherlerin konumuna bakarak şöyle yorumlayabiliriz; İlk yaratılan cevher madde olamaz zira madde salt potansiyel (kuvve) olduğu için tek başına var oluşması mümkün değildir. Suret de olamaz, zira suretin oluşması için maddeye ihtiyaç duymaktadır. Cisim de olamaz zira cisim madde ve suretten oluştuğundan çokluğa tekabül eder. Çünkü tek olan bir varlıktan çokluk sadır olamaz. Nefis de olamaz zira nefis mücerret olsa bile iradesini eyleme dönüştürmesi için bir cisme yani bedene ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda Tanrı'dan ilk sadır olan cevher "*akıl*" olacaktır.

Akılın ilk varlık olarak yaratılması bütün alemin oluşması için yeterli değildi zira varlık alemi bir piramit misali teklikten çokluğa doğru gider bu yüzden ilk yaratılan akıldan sonra ikinci bir akıl daha yaratılmalıdır ancak bu kez ikinci akıl sebebi Vacib-ul vücut değil ilk akıldır. Bunun nedeni ise ikinci akıl birinci akla göre çokluğu daha fazla ve varlık alemindeki makam ve mertebe olarak daha düşük olacaktır. Yani madde alemine daha yakın ve salt mücerret makamından daha düşük seviyede bulunacaktır. Durum böyle devam ederek onuncu akla kadar sürecektir. Bu aşamadan sonra misal alemi başlar orada maddeye ait bazı özellikler olsa da henüz cisim yoktur. Burada cisme ait bazı özellikleri görmek mümkündür. Nihayet son aşamada madde alemi başlar, bu alemde madde ve suret cismi oluşturur. Bu durum tabiatta bulunan bütün varlıkları kapsamaktadır.

Akıl aleminin diğer bir adı da tecerrüt alemidir. Bu konuda günümüz İranlı düşünürlerden Ayetullah Misbah Yazdi şöyle der: "Mücerret kelimesi çıplak anlamına gelir bu kelimenin zihinde çağrıştırdığı anlam bir şeyin üzerindeki elbisenin çıkartılması veya kabuğunun soyulması gibidir. Ancak kavramın manasındaki benzerlikten dolayı felsefede bir varlığın maddeden soyutlanması anlamında kullanılmaktadır. Öyle ki maddi olmayan ve maddenin özelliklerini taşımayan şeye mücerret ve onun ait olduğu aleme de mücerret alem denir."¹⁴

Bu alemde bulunan varlıkların ne zatında ne de eylemde maddeye ihtiyaçları yoktur bu yüzden duyu organları ile hissedilemezler sadece akıl yolu ile idrak edilebilirler. Bu alemin bilinmesi sadece akıl yoluyla mümkündür. Ancak akıl da bu alemin bütün özelliklerini tanımaya yeterli değildir bu yüzden

¹⁴ Misbah Muhammet Taki Misbah, "*Amuzeş Felsefe*", Tebliğat İslami, Tahrân; c.2 s.124

vahiy ve mükâşefeye de gerek duyulmaktadır. Hikmeti mütealiyenin takipçilerinden olan Allame Tabatabai akıl alemini tanımak için beşerî düşüncenin yanı sıra mükâşefe ve vahye de gerek olduğunu şöyle dile getirir. "Hakikat şudur ki; akıllar alemini tanımak için meydana irfani mükâşefeye ve bunun yanı sıra vahiy ve ilhama açmak gerekmektedir"¹⁵

Melekler (meleku) Alemi

Öncelikle şunu söylemeliyiz ki melek kelimesi İslam dini veya kuranı kerim ile ortaya çıkmış bir kavram değildir. Melek kavramı bütün inançlarda olan ve zaman zaman farklı tanımlar yorumlanan köklü bir kavramdır. Batıl anlayışların yaygın olduğu dönemlerde ve İslam'dan önceki dinlerde melek mukaddes bir varlık olarak kabul edilirdi. Bazıları toplumlar melekleri ilah, bazıları Allah'ın kızları, bazıları ise kanatlı kadınlar olarak tasavvur ederlerdi.

Müslümanların meleklerle olan aşinalığı İlk vahyin nazil olmasıyla başlar. Vahiy meleği Cebrail, Allah'u Teâlâ ile Rasulullah arasında elçilik görevini yaparak, ilahi emirleri Raslulullah'a, dolayısıyla müminlere ulaştırıyordu.

Aslında meleku alemi denilen ifade, Cebrail gibi meleklerin ait olduğu ve varlık mertebesini gösteren alemin adıdır. Bu alem, soyut alem olmakla birlikte varlık aleminde en yüksek mertebelerden birisi sayılmaktadır. Daha önce akıl alemini açıklarken soyut varlıklar arasında derece farkı olduğunu söylemiştik, bu yüzden meleklerin ontolojik yapısının bilinmesi onların yaratılış amacını ve alemdaki görevlerini bilmekle mümkün olacaktır, ancak bu şekilde onların ait olduğu alemi (meleku alemini) tanıyıp özelliklerini öğrenebiliriz. Sadra meleklerin vücut mertebesini açıklamak için onları insanlar ile mukayese etmiş ve yaratılış farkını şöyle açıklar: "*Bunu bilmelisin ki meleklerin yaratılışı insanların yaratılışından farklıdır zira onların varlığı basit, katıksız, sıfat ve zatlarında çelişkisiz, eylemlerinde ise tek bir fiil sahibi olan varlıklardır. Bu yüzden onların arasında bir çekişme, ihtilaf ya da rekabet mümkün değildir.*"¹⁶

Tabatabai ise meleku alemi hakkında şunları ifade eder: "ilahi vahiyde ve dini kaynaklarda melek adında birtakım varlıkların olduğundan şüphe yoktur. Bu varlıklar varlık mertebesi bakımından tabiat aleminde bulunan maddi varlıklardan Allaha daha yakındırlar. Meleklerin tabiat aleminden üstünlüğü demek onların bu aleme hakimiyeti, otoritesi anlamına gelmektedir. Melekler

¹⁵Tabatabai, Muhammet Hüseyin, Usul-ü Felsefe, Sadra Yayınları, Kum, 2000 h.ş. c.5 s.158

¹⁶Molla Sadra, Hikmetü'l Mutealiye fi eSfari'l Akliyyetü'l Erbea, Daru ihyau't Turas Yayınları, Beyrut, 2013 h.ş; c.7 s.130.

hem vahiy' de hem ilim 'de hem rızıkta hem yaratılıştta ve hem de ölümdede Allah ile varlıklar arasında aracı ve vasıta görevini yerine getirmektedirler."

Buraya kadar meleklerin tabiat alemindeki görevlerini açıklayan Tabatabai melekler aleminin varlık mertebesini de şöyle açıklar.

"İşrak filozoflarının açıkladığı ve bunun yanında İslam kaynaklarının kabul ettiği konulardan biriside şudur; Akıl alemi ile tabiat alemi arasında aracılık görevini yapan ve bunun yanı sıra soyut olan başka bir alem vardır ki ona misal alemi denmektedir. Bu aleme ıstılahta melekut alemi denir. Konum olarak akıl alemi ile tabiat alemi arasında yer alan bu alemin en belirgin özelliği kuvvet, hareket, zaman ve mekândan beri olmasıdır yani maddi olmasa da cisimsel bazı özellikleri kendisinde taşımaktadır."¹⁷

Sonuç olarak melekut aleminin özelliklerini genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz.

a) Melekut alemi hiçbir batılın karışmadığı pür hakikat olan alemdir. Bu alemin varlıkları yaratıcının emirlerini yerine getirirler ve asla Ona muhalefet etmezler.

b) Melekut aleminde hiçbir eksiklik ve hata yoktur.

c) Bu alem ilk yaratılış olarak yetkinlik üzere yaratılmıştır ve bu alemde tekamüle erişmek diye bir şey yoktur.

d) Bu alem maddenin özelliklerini taşımaz ve bu yüzden oluş ve bozuluş veya değişim söz konusu değildir.

Akıl ve Melek Aleminin Ortak Özellikleri

Akıl ve melek alemleri iki ulvi varlık alemi olarak soyut alemlerdir. Bu alemin misal ve madde aleminden farkını birkaç başlıkta sıralayabiliriz.

1- Hareketsiz ve Sabittirler: Bu alemde oluş ve bozuluş olmadığı için hareket te yoktur. Çünkü hareketin olması için tekamülün olması gerekir. Tekâmül kuvveden fiile geçmek olduğundan bunun soyut alemde bir karşılığı yoktur. Soyut varlıklar ilk yaratıldıkları andan itibaren yetkin ve kâmil bir şekilde yaratılırlar var oldukları sürece o dereceleri asla değişmez.¹⁸

¹⁷Tabatabai Muhammet Hüseyin, Usul-u Felsefe, Sadra Yayınları, Kum, 2000 h.ş; c.5 s.159

¹⁸ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütaleye 1381 h.ş, c.8 s.287

2- Zamansızdırlar: Soyut alemde zaman yoktur zira zaman hareketin, hareket ise maddenin illetidir. Bir varlık maddenin bütün özelliklerinden ayrılmış olursa zamandan da uzak olmuş olur. Yani bir varlık için hareket söz konusu olmazsa zamanda söz konusu değildir.

Sadra bu konuda, soyut varlık alemini Vacibu'1 vücut ile bir tutarak Allahu Teâlâ için zamanın söz konusu olamayacağından o aleme mensup varlıkların da zaman üstü olmaları gerektiğini ileri sürmektedir ¹⁹.Doğal olarak zaman maddenin bir özelliği olduğundan maddenin var oluşundan önce zamanın düşünülmesi mümkün olmayacaktır.

3- Kötülüklerden Uzaktırlar: Kötülük (Şer) kavramı, Molla Sadra felsefesinde eksikliğe ve yokluğa iyilik (hayır) ise varlığa karşılık gelmektedir. Soyut varlıklar aleminde eksiklik olmadığı için herhangi bir kötülük tasavvur etmek mümkün değildir. O soyut varlık alemini salt hayır olarak yorumlayarak şöyle temellendirir, "İlahi alem salt hayırdır ve ona hiçbir şer bulaşmamıştır zira soyut alem bütünüyle hayırdır ve şer sadece tabiat alemine aittir"²⁰

Tabatabai Sadra'nın bu görüşünü destekleyerek şöyle yorumlar: "Soyut alem tam ve eksiksizdir ve orada şer ve kötülük tasavvur etmek mümkün değildir zira onların vücut mertebelerinde bir eksiklik yoktur. O aleme ait varlıklar ilk yaratılıştan itibaren kâmil yaratılmışlardır. Aynı şekilde soyut varlıklar aleminin yokluğa sebep olacak herhangi bir illet ve araz da söz konusu değildir."²¹

4- Salt Nur (pür nur) Oluşları: Soyut varlıklar alemini Allaha en yakın alem olduğundan orada karanlık ve zulmet düşünülemez. Sadra birçok yerde varlık alemini nura benzeterek bütün nurların bir kaynaktan olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla nurun kaynağına yaklaştıkça nurun arttığını ve zulmetin yok olduğunu buna mukabil uzaklaştıkça zulmetin arttığını ve nurun yok olduğunu ifade ederek Allaha en yakın alemin karanlık ve zulmetten uzak soyut alem olduğunu belirtmiştir. Bu durumda madde alemini en karanlık ve Allaha en uzak alem olarak tefsir edilmiştir.²² Sadra'nın sözünü ettiği uzaklık ve yakınlık zamansal ve mekânsal değil varlıklar arasındaki mertebeye işaret etmektedir. Bu durumda soyut varlıklar aleminde çokluk ve tekessürde söz konusu olamaz zira iki mücerret varlık arasındaki fark onların nur seviyesine göre belirlenmektedir. Bu durum onların basit olması anlamına gelir yani parçalardan oluşmamışlardır ve hiçbir araz taşımazlar. Bunun manası şudur, soyut alemde hiçbir varlıktan iki tane yoktur, her varlık kendi türünün tek örneğidir ve varlık mertebesinde basittir.

¹⁹ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s.462; Bolay, "Akıl maddesi", 2. Cilt, 238-245.

²⁰ Molla Sadra, Hikmetü'l Mûtealiye s. 382

²¹Tabatabai, Muhammet Hüseyin, Nihayetü'l Hikmet, imam Humeyni yayınları, Kum, 2021, s.330

²²Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s.464

Melek ve Akıl Arasında Benzer Özellikler

Felsefi kaynaklarda akıl ve melek kavramları farklı başlıklar altında incelenmiştir. Onların benzer başlıklar altında tanımlayarak karşılaştırmak farklılıklarını ve benzerliklerini daha fazla gün yüzüne çıkmasını sağlayacaktır.

1-Varoluş Sebepleri Bakımından

Melek: Sadra meleklerin varlık sebebini hem ontolojik olarak ve hem de epistemolojik olarak açıklama çabası içindedir. Bu bağlamda bazı varlıkların oluşumunda meleklerin yetkin sebep oldukları ve aynı zamanda insanın fikir yapısında ve zihin dünyasında iyiliğe sevk eden ilham kaynağı olarak yorumlamış, Bunun karşısında Şeytan'ı kötü niyetler kaynağı olarak tasavvur etmiştir. Sadra bu konuyu şöyle açıklar: "Melek ve şeytanların varlığını ispatlamaktaki amacımız, insanlara maddi alem dışında başka varlıkların da olduğunu anlatmaktır. Bu vesile ile değerli ve hayırlı ilimlerin farkına varılarak tabiat ötesi sebepler tanınır ve sonuç olarak, insanların Allah'a, Resulüne ve meleklerle itaati sağlanır. Bunun yanı sıra insanlar melekleri tanımakla asıl düşmanları olan cehalet ve nefsanî reziletlerin neler olduğunu farkına varırlar. Bu sebeple kötülükleri oluşturan şeytan ve ordusundan uzak dururlar, yani insanın rahmani (iyi) eylemlerinin kaynağı melek ve kötü eylemlerinin kaynağı ise şeytandır.

Molla Sadra meleklerin rahmet vesilesi olduğunu ve insanların onları tanımakla şu üç hedefe ulaşabileceklerini söylemektedir.

1. Melekleri tanımak tabiat aleminin sebeplerini keşfetmek demektir.
2. Melekleri tanımak hayırlı ilimleri öğrenmek ve onları kazanma çabasına girmek demektir.
3. Melekleri tanımak insanın zatında var olan iki yönelişin farkına varmak demektir; birincisi hayır ve güzelliklere olan yöneliş ve ikincisi kötülüklere olan yöneliştir."²³

Akıl: Genel bir bakışla, aklın var oluş sebebi alemde var olan bütün olayların hareket sonucu oluştuğuna dikkat çekmektir. Sadra bu hareketlerin mutlaka bir hareket ettiricisi olduğunu akli delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Bunun yanında hareket ettiricinin mutlaka zatında sabit (değişmeyen) olması gerektiğini vurgulayan filozof bunun sadece yüce makama sahip olan akıllar olabileceğini iddia etmiş ve konuya şu şekilde delillendirmiştir: "Vacibu'l vücudun yarattığı ilk varlık olan akıl alemdeki bütün hadiselerin kaynağıdır.

---

²³ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s.157

Onlardan biriside gökyüzündeki felekî cisimlerin hareketidir. Bu bağlamda, gök cisimleri ve felekî varlıklar hareket halindedirler ve her hareketin bir hareket ettiricisi vardır. Bu hareketi oluşturan varlığın hareketsiz (sabit) olması gerekir yoksa teselsül oluşur ve teselsül sonsuzca devam edemez”.

Bahse konu olan hareketi yani vasıtasız olarak oluşturan vacib-ul vücut olamaz çünkü hareket kendi içinde çokluğu barındırır. Oysa Vacib-ul vücut tek ve vahittir, yani tek olan varlıktan çokluk sadır olamaz, öyleyse ilk yaratılan ve inayet vasıtası olan akıllar bu hareketlerin kaynağıdır.²⁴ Sadra'nın bu açıklamasıyla akılların var oluş sebebini alemdeki hareketi oluşturmak ve sabit maddeye hareket kazandırmak şeklinde yorumlamıştır.

Sadra'nın düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz; Ontolojik olarak bakıldığında meleklerin ve akılların tabiat aleminde önemli etkileri olduğunu görmekteyiz. Bu soyut varlıkların bazıları vacib-ul vücuttan sonra gelen varlığın kaynağı olarak bazıları da alemdeki hareketin kaynağı olarak ele alınmaktadır. Bu iki özelliğin bir şeyin farklı yorumları olduğunu söylemek mümkündür.

2- Hakikat (Mahiyet) Yönünden

Melek: Melek kavramının hem ilahi hem de beşerî dinlerde ortak inançlardan biri olduğunu bilinmektedir. Ancak onun hakikati konusunda görüş birliği olduğu söylenemez zira bazıları melekleri latif havadan oluşan varlıklar olduğunu, bazıları insanın temizlenmiş ruhu olduğunu, bazıları ise gökyüzündeki yıldızlar ile özdeşleştirmektedirler. Bu konuda İslam dünyasında nakli delillerin yanı sıra İslam filozoflarının savunduğu iki genel görüş bulunmaktadır. Bir grubu meleği tabiat alemini tedbir eden ve düzenleyen başka bir gurup ise daha yüksek bir mertebeye sahip Allah'ı en iyi şekilde tanıyan ve ona itaat eden varlıklar olarak tanıtmaktadır. İşte tam burada filozofumuz İslam kaynaklarını felsefi bir yöntemle irdeleyerek genel bir görüş ve perspektif kurmaya çaba göstermiştir. Ona göre" Melek, ruhani ve nurani bir cevherdir. Allah meleği insanlara iyiliği, ilimi, hakikati tavsiye etmesi için yaratmıştır."²⁵

Bu tanımla meleklerin hakikatine işaret ederek üç ana özelliklerini saymaktadır: Cevher (töz), ruhani ve nurani olmasıdır. Bu özelliklerden yola çıkarak meleklerin başka bir varlığın arazı olmadıklarını, bağımsız olarak var olduklarını ve bunun yanında cisimden uzak sadece hayrı gerçekleştirmek için var olduklarını söyleyebiliriz.

²⁴ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye, s.269

²⁵ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb s.154

Bilindiği üzere cevher; madde, suret, cisim, nefis ve akıldan ibaret beş çeşittir. Molla Sadra'nın bu tanımına göre meleğin cisim, madde ve suret olması mümkün değildir zira her ne kadar cevher olsalar da bunlar ruhani ver nurani değildirler. Bunlardan geriye akıl ile nefis kalmaktadır. Nefsin nurani bir varlık olması bir çelişkidir öyleyse bu özelliklerle uyuşan tek cevher akıldır. Ve akıl için de aynı özellikleri saymak mümkündür yani akıl hem cevherdir hem ruhani dir ve hem de nurani bir varlıktır.

Akıl: Akıl kavramının felsefedeki tanımı onun hakikatini açıkça ortaya koymaktadır. Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi Sadra, varlık alemini üç kısma ayırmaktadır.

1. Maddi varlıklar alemi: Beş duyu organı ile hissedilen içinde yaşadığımız alem.

2. Misali varlıklar alemi: Beş duyu organı ile hissedilemeyen ama zihinde (tahayyül aleminde) düşünülebilen varlıklar.

3. Akli varlıklar alemi: Bunlar ne zihinde varolan nede beş duyu organı ile hissedilen varlıklar alemidir. Bu yüzden bu aleme soyut varlıklar alemi denmektedir. Bu aleme ait varlıkların en önemlisi akıl denilen ulvi varlıktır²⁶.

Hikmeti mütealiyenin öğrencilerinden Sebzevari bu konuyu teyit ederek şöyle der: "Akıllar en yüksek âleme ait olduklarından Nur'un ve soyut (tecerrüt) alemin birinci derecesinde bulunmalarından ötürü salt vücut gibidirler. Zira akıl ve nefis vacib-ul vücuttan ilk sadır olan şeylerdir"²⁷ Molla Sadra, Esfar adlı kitabında akılın soyut varlıklar alemine ait olduğunu beyan ederek onun zatında var olan hakikatin sadece akli deliller ile ispatlanabileceğini beyan etmiştir. O şöyle der: "*ilk varlık olarak akla soyut varlık denmesinin sebebi kuvveden uzak, fiil halinde olan yetkin varlığa sahip olduğu içindir*"²⁸

Melek ve akıl kavramlarının hakikati hakkında yapılan açıklamaların benzer olduklarını görmemek mümkün değildir, bütün tanımlarda her iki varlığa isnat edilen fiil hali, soyut varlık oluşu, nurani ve ulvi makam sahibi olmaları; onların varlık mertebesi bakımından birbirleriyle aynı olduğunun göstergesidir.

---

²⁶ Molla Sadra, Şevahidu'r- Rububiyye fi Menahicu'l Süluhiyye, el-Merkezi Camia yayınları, Meşhet, 1992, s.320

²⁷ Seccadi, S. Cafer, Istılahat Felsefi, s.2028

²⁸ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye s.398

3- Görevleri Bakımından

Melek: Molla Sadra *Mefatihü'l Gayb* adlı eserinde meleklerin özelliklerini görevleriyle birlikte sıralamış, her biri için Kur'an'dan örnekler getirerek beş başlıkta toplamıştır.

1- Onlar Allah'ın görevlendirdiği elçilerdir: " Bütün güzel övgüler... Melekleri elçiler kılan Allah'ındır"²⁹

2. Melekler makam ve mevki bakımından Allah'a en yakın varlıklardır: "Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur, O'nun yanında olanlar, O'na ibadet etmekte büyüklüğe kapılmazlar..."³⁰

3. Melekler Allah'a kayıtsız şartsız itaat eden kullardır: Meleklerin kuranda geçen en belirgin özelliklerinden birisi Allaha karşı olan teslimiyetleridir zira onlar Allah'ın sözü üstüne söz söylemezler: "onlar (melekler, Allah'ın çocukları değil), yüce kılınmış kullarıdır. Onlar sözle bile olsa Allah'ın önüne geçmezler..."³¹

4. Meleklerin güçlü olması ve alemdeki düzeni sağlamaları: Onların diğer bir özelliği de tasavvur edilemeyecek kadar güçlü olmalarıdır. Zira Allah'ın arşının sekiz tane melek tarafından taşınması ve bunun yanında kıyametin kopuşu ve kavimlerin helak oluşu onların eliyledir. "Melekler, etrafında toplanırlar ve Rabbinin arşını o gün sekiz melek taşır"³²

5. Meleklerin Allah'tan sakınmaları: Sadra'nın melekler için saydığı diğer bir özellik ise her anlarını ibadetle geçirdikleri halde Allah'ın karşısında bütün yaptıklarının günahkârmışçasına tedirginlik ve ürperti içerisinde olmalarıdır.³³ "Onlar, üstlerindeki (egemen olan) Rablerinden korkarlar ve emredildikleri şeyi yaparlar"³⁴

Bu beş özelliği melekler için beyan eden Sadra çeşitli eserlerinde bu kadar düzenli olmasa da aklın bazı görevlerini ve özellikleri ile birlikte açıklar.

Akıl: Molla Sadra birçok yerde meleklerle isnat ettiği bazı özellikleri akla da isnat etmektedir. Bu durumda iki varlık alemi arasındaki belirgin farkların anlaşılmasını güçleştirmektedir. Belki şöyle bir açıklama getirerek konunun anlaşılmasına katkı sağlayabiliriz; Melek ve akıllar alemi varlık dereceleri

²⁹ Fatır/ 1

³⁰ Enbia/ 19

³¹ Enbiya /26-27

³² El-hakka/ 17

³³ Molla Sadra, *Mefatihü'l Gayb* s.351

³⁴ Nahl /50

bakımın en yüksek mertebeye sahiptirler. Bu varlıklar arasındaki derece yakınlığı onların bazı özelliklerinin ortak olmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde derece yakınlığı onların özelliklerinin ortak olmasına neden olmuştur. Sadra akla şu sıfatları yüklemektedir.

1- Akıl basittir, onun için bölünme ve parçalanma tasavvur edilemez sadece varlık derecelerinde şiddet ve zafiyet bulunmaktadır.

2- Akıl'da bütün güçler fiile haldedir, potansiyel olmaktan ve maddedeli olmaktan uzaktır.

3- Akıl, tabiat alemi ile ilahi feyiz ve inayet arasında aracı görevini yapar; Vacibu'l vücuttan gelecek inayet onlar aracılığıyla diğer varlıklara ulaşır.

4- Vacib-ul vücud ile varlıklar arasında elçilik görevini üstlenirler; hidayet ve tekâmül için ilahi emirleri diğer varlıklara ulaştırırlar.

5- Beş duyu organları ile idrak edilmezler.³⁵

Meleklerin özelliklerini sayarken onların görevlerine dikkat çeken Sadra, akıl konusunda varlık mertebelerine ait özellikleri ön plana çıkarmıştır. Ancak her iki varlık için öne sürdüğü ortak özellikleri; Allah'ın elçileri olmaları, Allah'ın tabiat alemine vereceği inayete aracı olmaları ve kuvveden arınmış fiil hale sahip yetkin varlıklar olmaları, şeklinde sıralayabiliriz. Bu problem, Sadra'nın varlık mertebesi konusu ile daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki Sadra, alemi yaratan Vacibu'l vücudu diğer varlıklarla aynı mertebede görmez. Çünkü bu yaratılış zincirinde Vacibu'l vücuttan sonra gelecek her halka bir sonraki halkanın illetidir. Bu bakış açısına göre ilk yaratılan varlık olan akıl, kendisinden sonra gelecek bütün varlıklar onun malulü olurlar, sonunda hepsi birden Vacib-ul vücudun malulü olurlar. Burada gerçek şu ki Vacibu'l vücud dışındaki bütün illetler bağımlı illetlerdir, sadece Vacib-ul vücud bağımsız illettir. Sonuç itibarıyla eğer ilk yaratılan şey olarak akıl alınırsa melekler akılın yarattığı varlıklar olacaklardır ki bu batıldır; eğer akıl ile melek bir varlık olarak tasavvur edilirse bu durumda tabiat alemi ve misal alemi tümüyle melekler vasıtasıyla yaratılan varlıklar olacaktır.

4- Nicelik Özellikleri Bakımından

Melek: Meleklerin sayı olarak çokluğunu rivayet olarak değerlendiren Sadra, bu konunun basitlik (bölünemez) konusu ile nasıl bağdaştırılacağını varlık mertebesi ile açıklamaktadır. Ona göre her melek basit bir varlık mertebesidir. O

---

³⁵ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye s.263

mertebede bölünme ve parçalanma yoktur, bu sebeple meleklerin sayısı ile varlık mertebelerinin sayısı bir tutulmuştur.

Meleklerin çokluğunu anlatmak için Molla Sadra şu rivayeti nakleder: "insanlar, sayı olarak cinlerin onda biridir. İnsanlar ve cinler yeryüzünde bulunan hayvanların onda biridir. Bunların hepsi dünya semasında bulunan meleklerin onda biridir. Yine bütün bunların hepsi ikinci semada bulunan meleklerin onda biridir ve durum böyle devam ederek yedinci semaya kadar gider. Bundan sonra gelecek " Kürsü" makamındaki melekler bütün var olan meleklerden çok daha fazladır ve yine bunların hepsi "Arş" melekleri yanında sayıca bir hiç gibidir..."³⁶

Bu rivayet meleklerin nicelik olarak ne kadar çok olduğunu göstermektedir. Rasulullah'tan gelen birçok rivayet bu manayı desteklemektedir.³⁷ Hiç şüphesiz Sadra'nın bu rivayetleri nakletmekteki amacı hem meleklerin sayıca çokluğunu ve hem de ömürlerinin ne kadar uzun olduğunu anlatmaktır.

Akıl: Aklın basit varlık olması onun sayı olarak bireylere sahip olamayacağını ispatıdır, çünkü her akıl kendi başına bir varlık mertebesidir. Bu yüzden aklın mertebelerini sınırsız olarak gören Sadra bu mertebelerin sadece Allah tarafından bilinebileceğini ifade eder.³⁸ Elbette ki akılların sayı bakımından çokluğu onların birliğini (vahdet) bozmayacaktır.

Sadra bu konuda şöyle söyler "bütün Akıllar derece ve mertebe farklılıklarına rağmen fiil hali ve yetkinlik bakımından tek vücutturlar, ancak işlevsel yönden birbirlerinden ayrılırlar" Sadra bu konuyu nura benzeterek en zayıfından en güçlüsüne kadar bütün hepsine nur dendiğini oysa aralarındaki derece farkı onları birbirlerinden ayırdığını söyler. Bunun yanında her derece bir sonraki derecenin sebebidir³⁹

Molla Sadra hem akıl hem de melek alemi için çokluk konusunu ön plana çıkarmıştır. Her ne kadarda akılların sayısının sınırlı olduğunu iddia etse de sayılarının çokluğundan dolayı sadece Allah'ın bildiğini beyan etmiştir. Akılların sayısı insanların sayabileceğinden çok daha fazladır. Aynı şeyin melek alemi için de söylenmesi bu iki varlığın birbirine olan benzerliklerine delalet eder. Sadra bu iddiasını şöyle desteklemektedir: "Akılın makamı nefsin makamından daha yüksektir ve akılların sayısı alemde bulunan felekleri tedbir eden nefislerin sayısı kadardır. Öyleyse Allah'ın ordusu kadar akıl vardır ve onların sayısını Allah'tan

³⁶ Meclisi, M. Bakır, Biharu'l Envar, s.318

³⁷ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s. 345

³⁸ Erdekani, Miratu'l Ekvan, s.56

³⁹ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye, s. 254

başka kimse bilemez. Zira Kur'an, "Allah'ın ordularının sayısını ondan başka kimse bilemez"⁴⁰ diye ifade etmektedir."⁴¹

5-Masum (Hatasız) Olma Açısından

Masum olma konusu kelimeler arasında birçok problemde tartışılan konular arasındadır. Kelime manası olarak günahattan uzak olma anlamına gelen bu kavram akıl ve melek için kullanıldığı zaman; onların varlık mertebelerinde sahip oldukları bilgiden dolayı Rablerine karşı hata ve kusurdan beri olmaları anlamına gelmektedir.⁴²

Sadra'nın eserlerinde akıl ve melek için ortak özellik olarak masumluk sıfatını zikrettiğini söyleyebiliriz.

Melek: Bütün İslam alimlerinin kabul ettiği konulardan birisi olan meleklerin masumluk konusu Sadra tarafından da kabul edilmiştir. Kutsal kitapların temelini oluşturduğu ilahi dinler, ayetleri peygamberlere ulaştıran meleklerin hatasız olduğunu kabul etmek zorundadır; zira meleklerin hata yapması demek ilahi dinlerin doğruluğuna şüphe ile bakmaya neden olacaktır. Bu yüzden Molla Sadra bütün İslam alimlerinin "*haşeviler*" hariç, bu konuyu kabul ettiklerini iddia etmiştir. Buna delil olarak hem akli hem nakli ifadelerden istifade eden filozof Kur'an-ı Kerim'den birçok ayeti şahit göstermektedir.

Öncelikle günahın ne anlama geldiğini felsefi olarak açıklayan Sadra, meleklerde bu özelliğin olmadığını ve bu yüzden günah işleyemeyeceklerini akli olarak beyan etmiştir. Felsefi olarak günah; bir canlıda bulunan alçak ve değersiz güçlerin üstün ve yüksek güçlere galip gelerek onların belirlediği hedef doğrultusunda hareket etmemelerini sağlamaktır. Bu durum (günah) sadece, tabiatında farklı ve birbirine zıt güçleri barındıran varlıklarda mümkündür. Oysa melekler ve ulvi varlıklar bu durumdan münezzehtirler yani onların zatında birbirine zıt güçler bulunmamaktadır.

Ayrıca Sadra Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetleri örnek göstererek meleklerin nakli delil olarak ta hata yapamayacağını ispatlama yoluna gitmiştir. Onlardan bazıları şunlardır:

"Allah onlara ne emretmişse isyan etmeden onun emrettiklerini yerine getirirler"⁴³

---

⁴⁰ Müdessir/ 31

⁴¹Smith, Wilfred Cantwell, Faith and Blief, PrincetonUniversity Press, New Jersey, 1979, s.33; Seccadi, S. Cafer, İstilahatı Felsefi, s473

⁴² Molla Sebzevari, Esrarı'l Hikem, Matbuat Dini Yayınları, Kum,2015 h.ş.; s.476

⁴³ Tahrir 6

"Onlar üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve emrettikleri şeyi yaparlar"⁴⁴.

"Melekler sözle bile olsa onun önüne geçmezler ve onlar Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket ederler"⁴⁵

Bu ayetleri meleklerin masumiyetine yani hata yapamayacaklarına delil gösteren Sadra bazı şüpheleri de giderme ihtiyacı duymuştur. Onlardan bazıları; Hz. Âdem yaratıldığı zaman Allah'a cevap verme mahiyetinde "Yeryüzünde fesat yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın, oysa biz seni överek yüceltiyor takdis ediyoruz"⁴⁶ ayetini örnek göstererek meleklerin de hata yapabileceğini ileri sürmüşlerdir. Sadra bu soruya cevap olarak meleklerin bilmedikleri bir konuyu öğrenme mahiyetinde soru sorduklarını ve bunun Allah'a itiraz olmadığını beyan etmiştir. Buna delil olarak da Hz. Adem'in bilgisini gördükten sonra meleklerin ona verilen bu üstün yönü anlamaları ile birlikte şu cümleyi kullanmışlardır "sen münezzehsin öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin ve hikmet sahibisin"⁴⁷ Bu ifade gösteriyor ki melekler itiraz değil bilmedikleri bir konuyu öğrenmek için Allah'a soru sormuşlardı ve bu da günah sayılmazdı.⁴⁸

Akıl: Akıl, bağımsız bir varlık olarak en üstün ve en değerli varlıklar arasında yer alır, Allah'a yakınlığı itibari ile de hata ve kusurdan beridir. Sadra, Allah'ın ilk yarattığı şeyin farklı isimlerle bir şeye işaret ettiğini ve hepsinin masum ve hatasız olması gerektiğini şöyle vurgular.

"Hadisi şerifte "Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır" veya "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir" veya "Allah'ın ilk yarattığı şey Rasulullah'ın nurudur" diye geçtiğini nakleder. Aslında bunların hepsi bir şeyin farklı isimleridir. Bunlar Allah ile varlıklar arasında aracı olarak ilahi feyzi varlıklara ulaştırmaktadırlar yani maddeye suret kazandırmaktadırlar."⁴⁹

Bu rivayetlerde geçen "kalem" kelimesini ilahi kitaplara tefsir edersek bu durumda üç ilahi varlık ile muhatap olduğumuzu görürüz birincisi akıl yani ilk yaratılan varlık ikincisi Allah'ın kelamı olan kalem başka bir deyişle her peygambere gelmiş olan ilahi kitap ve üçüncüsü Rasulullah'ın nurudur. Bu üç varlık an iki tanesi yani kitap ve peygamberde bulunan en belirgin özellik hatadan

---

⁴⁴ Nehl 50

⁴⁵ Enbiya 27

⁴⁶ Bakara 30

⁴⁷ Bakara 32

⁴⁸ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s. 355

⁴⁹ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye, s.262

uzak olmalarıdır. Bu durumda akılında hatadan uzak olması kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle Allaha yakın olan her şey hata ve günahattan beridir buda onların masum olduğunu gösterir.

6- Akıl ve Meleğin Soyut Varlıklar Olması:

Maddenin bütün özelliklerinden uzak olmak anlamına gelen mücerret (soyut) kelimesi hem akıl ve hem de melek için kullanılmış ortak kavramlardandır. Sadra bu kavramın akıllar için uygun olsa da melekler için bazı sorunlar ortaya çıkaracağını farkındadır. Her iki varlığında maddenin bütün özelliklerinden beri olması demek her ikisinin de görülmemesi, şekil almaması, beş duyu organı ile hissedilmemesi anlamına gelmektedir. Oysa hem dini kaynaklarda ve hem de mükâşefe (tecrübe) ile bilinen şey meleklerin görülebileceği ve beş duyu organı ile hissedilebileceği yönündedir. Bu hakikat Sadra'yı iddiasından vaz geçirmemiş aksine meleklerin soyut varlıklar olduklarını iddia ederek onların görülmelerine ve fiziksel olarak hissedilmelerine açıklama getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Sara, akıl ve meleklerin mücerret olma konusuna şöyle yaklaşmıştır.

Melek: Sadra melekleri felekî nefisler ile bir tuttuğu için onların soyut yani madde üstü varlıklar olduğunu da kabul etmiş demektir, bu da onların madde ve mekândan beri olduklarını gösterir. Bu durum meleklerin dini kaynaklarda gelen özellikleri ile uyuşmamaktadır zira ayet ve rivayetlerde meleklerin mekâna ve zamana ait özellikleri açıkça beyan edilmiştir. Bunun en açık örneği kadir gecesinde meleklerin gökyüzünden yeryüzüne nazil olmaları kadir suresinde açıklanmıştır.

Bu konunun onların soyut yönü ile çelişmeyeceğini öne süren Sadra, problemi şöyle açıklamaktadır: "Meleklerin nazil olması onların kemalden ve yetkinlikten eksikliğe geçişi olarak algılanmalıdır. İlk yaratılıştan (soyut alemde) maddi aleme düşüş olarak tefsir edilmelidir. Çünkü yükseliş, Allaha geri dönüş ve onda fani olmak anlamında kullanılmıştır"⁵⁰

Bu açıklamalar da gösteriyor ki mekânsal olarak hiçbir değişim yoktur ve bütün değişimler varlık mertebelerinde gerçekleşen değişimlerdir.

Akıl: Sadra akılları *Vacibu'l vücuda* en yakın alem olarak gördüğünden, onları tıpkı Allah gibi madde ve cisimden beri bir varlık olarak kabul etmektedir. "akıl alemine ait olan varlıklar ve kutsal ruhlar tabiatın özelliklerinden olan şehvet, gazap gibi kötülüklerden uzaktırlar. Bu sebeple onlar için yemek ve içmek

---

⁵⁰ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s.627

gibi özellikler de düşünülemez"⁵¹ Hikmeti mütealiyeden olan Tabatabai bu konuyu şöyle izah eder. "Akılların ait olduğu alem tam soyut alemdir, bu yüzden madde ve cisme hiçbir bağılıkları yoktur. Bu alem varlık aleminin en üst mertebesinde yer almaktadır. Bunun yanında ondan sonra gelecek alemlere tam fail (sebeup) özelliğini de taşımaktadır."⁵²

Sadra akıllar aleminin, yüce varlıklar olarak soyut olmaları gerektiğini akli delillerle de izah etmeye çalışmaktadır. İlk yaratılan şeyin akıl olduğunu ve bu aklın Allah'ın özellikleri olan *basit*, *soyut* ve *salt nur* olma sıfatlarına ortak olmalarıdır⁵³ Bu bakış açısı ile Sadra'nın melek ve akıl arasında ortak özellik olarak soyut olmaları gerektiğini vurgulamış ve onların yaratılış mertebesinde maddi bir yönünün olamayacağını ispatlamıştır. Bu durum da göstermektedir ki her iki varlık, farklı isimle anılmış olsa da bir aleme ait varlıklardır.

7- İlahi İnyeti Yayma Aracı Olma Bakımından

Alemde değişmeyen sabit kurallar vardır. Bu kurallar bazen dini metinlerde beyan edilmiştir ve bazıları da filozofların tabiatı araştırmaları sonucu belirlenmiştir. Onlardan biri de alemin yaratılışında Allah'ın vasıtalı olarak inayetini varlık alemine ulaştırmasıdır. Bunun anlamı; yaşam sürme, rızıklanma gibi ilahi inayetlerin yüce varlıklar aracılığıyla alemde var olan ve derece yönünden daha aşağı seviyedeki varlıklara ulaştırılmasıdır.

Bu aracılığı üstlenen yüce varlıkların başında melek ve akıl gelmektedir bu iki varlığın ilahi inayete vasıta olmaları Sadra'nın birçok çalışmasına konu olmuştur. Onlara kısaca şöyle değinebiliriz.

Melek: Molla Sadra 'ya göre ilk inayete layık olan varlık, farklı adlandırılrsa da aslında bir varlığın farklı isimleridir. Ona bazen cevher, bazen kalem bazen de kutsal ruh adı verilse de aslında hepsinin birleştiği varlık melektir. "İlahi inayetin şamil olduğu ilk varlık cevherdir. Ona kalem, ilk akıl, kutsal ruh, en büyük melek, mümkünü'l vücut da denmektedir."⁵⁴ Bu varlık hem ilk inayete layık olma ve hem de ilahi inyeti başka varlıklara ulaştırma yönüyle çok önemli bir konuma sahiptir.

---

⁵¹ Smith, Wilfred Cantwell, Faith and Blief, Princeton University Press, New Jersey, 1979, s.33; Onay. Hamdi, "Molla Sadra'da Bilginin Koşulu Olarak Doğruluk Anlayışı", Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum, C.6, S. 12, 2013. S. 87-101,

⁵² Tabatabai, Muhammet, Nihayetü'l Hikmet, s.287.

⁵³ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye, s.263; Onay. "Molla Sadra'da Bilginin Koşulu Olarak Doğruluk Anlayışı", S. 87-101,

⁵⁴ Molla Sadra, El-Mebde ve'l-Mead, Encümen Hikmet-i Felsefeyi İnan, 2016, Tahrn, s.124

Zira alem, ardı sıra gelen illet ve malullerden oluşmuştur Vacibu'l vücuttan sonra gelen varlıklar dizisinde her bir varlık mertebe olarak bir önceki varlığın malulü ve bir sonraki varlığında illeti konumundadır. Bu açıdan varlık alemine ardı sıra gelen illetler alemi de denebilir. Murtaza Mutahhari bu konuda Sadra'nın düşüncesini şöyle açıklamaktadır.

"Alemde bulunan şeylerin yaratılması sıralı şekilde olmuştur, buna, Allah'ın varlıkları yaratmada ki failiği denmektedir. Zira Allah'ın yüce makamı ve varlıkların sıralı şekilde oluşmasını gerektirmektedir. Bu yüzden yüce varlıklar arasında bile derece farkı bulunmaktadır bu bağlamda ilk sadır olan ikinci sadır olan ve... böylece onuncuya kadar devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki bu derece farkı zamansal değildir zira zamanda yaratılan varlıklardan bir tanesidir. Dini kaynaklarda melek adıyla gelen ve Allah'ın ordusu diye bilinen varlıklar aslında alemi idare edip düzeni korumaları için belirlenmiş görevlilerdir. Bu silsilenin başında Allah'ın kendisi yer almaktadır. Melekler Onun emirlerini uygulamakla görevlidirler. Doğal olarak melekler arasında da derece farkı bulunmaktadır. Onlardan bazıları bazılarından üst konumundadır, Mikail rızık meleği, Azrail ölüm meleği gibi ve onların yardımcıları onların emirleri ile ilahi emirleri yerine getirmektedirler."⁵⁵

Molla Sadra Kur'an ayetleri ışığında melekleri sekiz kısma ayırır. Bu ayetler meleklerin ilahi inayeti insanlara ulaştırmadaki görevlerini açıklamaktadır. Bu yüzden onların hem kulluk ve hem de ilahi inayette vasıta görevini yaptıklarını söyleyebiliriz. O meleklerin sekizinci kısmında şöyle söylemektedir.

"Madde aleminin akışını sağlayan ve var olan düzeni koruyan ve tedbir eden melekler. Kur'an'da şu isimlerle anılmışlardır.

"Göklerde ve yerde yüzdükçe yüzen meleklerle, yarışıp geçen meleklerle ve işi tedbirle yapan meleklerle andolsun"⁵⁶ Molla Sadra ayetlerden sonra rivayetlere yönelerek meleklerin Allah'ın inayetini varlıklara ulaştırmadaki önemine dikkat çekerek İmam Seccad'ın duasında⁵⁷ adları geçen arşı taşıyan meleklerden tutun yeryüzünde yağın yağmurdan sorumlu meleklerle kadar beyan etmiştir. Devamında akıl ve melek denklemini kurarak şöyle açıklamıştır "İmam Seccad'ın duasında geçen melekler "*büyük melekler*" dir. Bu meleklerle mukaddes cevherler ya da mufarik akıllarda denmektedir.

---

⁵⁵ Mutahhari, Murtaza, Mecmuaye Asar, Sadra Yayınları, Kum, c.1 s.128

⁵⁶ Naziat /1-3

⁵⁷ İmam Seccad, Sahifeyi Seccadiye, Hadi Yayınları, Kum, 1418 h.k. 3.dua

Sadra 'ya göre gök cisimlerindeki hareketlerin kaynağı felekî nefislerdir. Onlar üstlerine düşen görevi yerine getirdiklerinden dolayı "*akli melekler*" de denmektedir. Bunun yanında bütün tabiat unsurlarının bir melek tarafından idare edildiğini beyan ederek ateşin, rüzgârın, suyun, yağmurun, dağın, toprağın kısaca tabiat alemindeki her şeyin kendi türlerinden meleklerinin olduğunu ve bu meleklerin sorumluluklarını üstlendiği türün en yetkin seviyesinde onları kontrol ettiğini beyan etmektedir.⁵⁸

Akıl: Sadra melek için yaptığı açıklamaların benzerini akıl için de yapmaktadır. Ona göre Vacibu'l vücudun yarattığı ilk varlık olan akıl, alemdeki bütün hadiselerin kaynağıdır. Bütün inayetler bu isim altında toplanabilir. İlahî inayetle hareket edebilen mümkündür ve bu hareketi meydana getiren en önemli etken akıldır. Hatta akıl birbirine bağlı halkalar şeklinde birisinin diğerini hareket ettirmesi ile diğerlerinin de hareket etmesi anlamına gelmektedir. Bu hareket soyut alemde başlayarak felekî cisimler ve tabiat alemine kadar ulaşmaktadır.

Molla Sadra bu konuyu şöyle izah etmektedir: "Allah ilk önce kutsal olan soyut cevheri (akılı) yarattı. Sonra onun vasıtasıyla başka bir soyut akılı yarattı bu şekilde devam ederek bütün alem yaratılışını tamamladı. Bu akılların her biri kendilerinden sonra gelen varlığın oluşum sebebi oldular. Bu yüzden her sebep-sonuç "kalemin" yani ilahi inayetin vasıtası oldu. Bu konu göz önüne alınarak aleme sadır olan ilahi inayetlerin kaynağının akıl olduğunu söylemek mümkündür"⁵⁹

Bazı varlıkların Allah ile tabiat arasında inayet vasıtası olması düşüncesi İslam felsefesi kabul edilmiş konular arasında çokça tartışıldığında hareketle Sadra, vasıtanın gerekliliği probleminde girmeden bu vasıtanın neler olduğu konusunu ortaya koymaya çalışır. Ona göre ilahi emir ve feyizleri diğer varlıklara ulaştırma görevi hem akıl ve hem de melek arasında ortak görevlerdendir. Bu doğrultuda yine melek ve akıl arasındaki benzerliği inkâr etmek mümkün değildir.

Sadra'ya Göre Akıl-Melek Özdeşliği

Akıl ve meleklerin özelliklerini saydıktan sonra onların ontolojik olarak birbirlerine yakınlıklarını görmekteyiz. Sadra felsefesinde bu konu çok daha belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. O melekleri maddeden yoksun, hiçbir madde özelliği taşımayan, kuvve ve potansiyeli olmayan, fail olan, kâmil ve

⁵⁸ Molla Sadra, Mefatihü'l Gayb, s.348-349.

⁵⁹ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütealiye, s.293

yetkin varlıklar olarak yorumlamıştır. Aynı şekilde akıllar için de bu özellikleri sayan Sadra maddeden uzak soyut varlıklar olarak ele aldığı akılların aslında dini kaynaklarda geçen melekler olduğunu savunmuştur.

Bu konuyu açıkça beyan eden Sadra, şu ifadelere yer vermektedir:

1- "Akıllar aslında Allah'a en yakın meleklerdir..."⁶⁰

2- "Faal akıllar dizisi aslında Allah'ın insanlara inayetini göndermek için aracı kıldığı meleklerdir"⁶¹

3- Sadra bazı eserlerinde akıl ve melek kavramlarını tek ifadeyle "*akıl melekleri*" şeklinde ıstılahlaştırmıştır. Bu iki varlık aleminin birbiri ile örtüşmesini Kur'an ve hadislerdeki rivayetlere uygun olduğunu öne sürer. Ona göre bu iki kavram varlık aleminde Allah'ın emirlerini uygulamakla görevli varlıklara verilen ortak isimlerdir.⁶² Bu konuda şöyle söylemektedir. "Ayette geçtiği üzere -gökyüzü cisimlerinin Allaha istek ve arzu ile itaat etmesi"⁶³ ibaresinden kast edilen şey, aslında bu gök cisimlerini hareket ettiren akli melekler ve ruhlardır.⁶⁴

5-Sadra ilk yaratılan varlıkların akıllar olduğunu ve bu akıllar arasında hiçbir farkın ve perdenin bulunmadığını açıkladıktan sonra net bir şekilde bu akıllara "nurani melekler" adının da konabileceğini beyan etmiştir.⁶⁵

Bu açıklamalarla filozofların akıl dediği ulvi varlıklara dinde melek denildiği söylenebilir. Öyleyse akıl ve melek kavramını bir varlığın iki farklı ismi olarak adlandırmak mümkündür. Burada akla gelebilecek çelişkilerden birisi şudur: Sadra akli tam mücerret olarak kabul etmektedir ve bu konu onların hiçbir şekilde gözle görülemeyeceği anlamına gelmektedir. Oysa melek hem gözle görülebilen ve hem de şekil alabilen varlıklar olarak tanınmaktadır. Bu durumda nasıl iki varlığı bir varlık sayabiliriz?

Molla Sadra bu soruyu iki farklı şekilde cevap vermektedir

1- Melekler iki kısımdır, bir kısmı madde ile hiçbir ilgisi olmayan ve tam soyut olan yüce makama sahip meleklerdir. Bu meleklerle "*muhaym*" melekleri denmektedir ve bunların görevi Allah'tan varlıklara ulaşacak inayet ve feyizlere aracılık yapmaktır. İkinci gurup melekler ise madde ile ilişkisi olan ve tabiat

⁶⁰ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütale'iye, s.362

⁶¹ Molla Sadra, El-Mebde ve'l-Mead, S.366

⁶² Molla Sadra, Hikmetü'l Mütale'iye, s.357; Bolay, "*Akıl maddesi*", s.238-245,

⁶³ Fussilet /11

⁶⁴ Molla Sadra, Şevahidu'r- Rububiyye, s.91

⁶⁵ Onay. "*Molla Sadra'da Bilginin Koşulu Olarak Doğruluk Anlayışı*", S. 87-101,

alemini idare eden ve felekî cisimlerin hareketini sağlayan "*misali*" meleklerdir. Bu meleklerle alemin tedbirini ve idaresini yerine getiren "akıllar dizisi" adı da verilmektedir.⁶⁶

2- Sadra, tam mücerret meleklerin, başka bir deyişle "*akılların*" görülmesinin mümkün olmadığı gibi misali meleklerin de görülemeyeceği iddiasında bulunarak meleklerin görülebilmelerini aslında onların varlık aleminde boyut değiştirmeleri olarak açıklar. Bu konunun açıklamasını şu şekilde yapmak mümkündür iki farklı aleme ait varlığın birbirleri ile irtibat kurabilmeleri için ontolojik olarak birbirlerine uyumlu olmaları gerekmektedir yani soyut bir varlığın maddi bir varlık ile irtibat kurulabilmesi için ya maddi olanın soyut derecesine yükselmesi veya soyut olanın madde alemine inmesi gerekmektedir. Sadra melekler ile insanların irtibat kurmasının mümkün olamayacağını ve bunun sadece meleklerin ait olduğu soyut alemde varlık mertebelerini düşürerek yani misal ya da madde alemine tenezzül ederek insana görünebileceğini ifade eder.

SONUÇ

Akıl ve melek kavramları İslam felsefesinin tartıştığı önemli problemleri arasındadır. Bu iki varlığın özellik, görev ve yaratılış mertebelerinin birbirine olan benzerliği Müslüman düşünürlerin gözünden kaçmamıştır. İslam felsefesinin seçkin simalarında Molla Sadra bu iki kavramı bir varlığın iki farklı ifadesi olarak yorumlamış ve dini kaynaklarda adı geçen meleklerin aslında felsefedeki akıllar olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda Sadra'nın düşüncesi ve ifadelerine göre melekut alemi ile akıllar alemi tek bir alemdir. Melekler ve akıllar; ilk varlık, soyut, hatasızlık, nicelik, ilahi inayete aracı olma vb. ortak özelliklere sahiptirler, buda onların tek varlık olduğunu göstermektedir.

Bilindiği üzere soyut varlıklar asla görülemezler ama melekler insanlar tarafından görülebilmektedirler. Bunun çözümü sadedinde Sadra'nın verdiği cevap şöyledir; melekler iki kısımdır bir kısmı tam soyuttur. Onlar "*mufarık akıllardır*" asla görülmezler ve sadece akıl ile hissedebilirler, bazı melekler ise misali meleklerdir onları gözle görmek mümkündür. Bu konunun kavramlar arasındaki adı tam girişimliliklidir. Yani bütün akıllar melektir ama bütün melekler akıl değildir bazıları akıldır. Sadra'nın verdiği ikinci cevap ise şöyledir: Bütün melekler soyuttur ve maddeye ait özellikler taşımazlar ama görevleri gereği madde alemi ile irtibat kurmak için varlık mertebelerini düşürerek maddenin bazı özelliklerini kazanırlar ve bu vesile ile görünebilirler. Molla Sadra soyut varlıkları temsil getirerek şöyle tanımlar: Soyut varlıklar madde ve cisme ait

⁶⁶ Molla Sadra, Hikmetü'l Mütale'iye, s.362

özellikler taşımazlar. Ancak soyut varlıklar da iki kısımdır: Mutlak soyut olanlarda hiçbir maddi özellik bulunmaz. Buna mukabil temsili soyut olanlar maddenin renk, şekil gibi bazı özelliklerini kendisinde taşıyabilir.

Günümüz Molla Sadra şarihlerinden Misbah Yezdi, Sadra'nın görüşlerini tasdik ederek ünü meleklerin iki kısım olduğunu ve bir kısmının görevleri icabı görülebileceğini beyan eder. Ona göre melekler varlık mertebesinde ya salt soyutturlar ya da bazı maddi özellik taşıyan ve görülebilen misali soyutturlar. Ancak bu iki farklı melek gurupları arasında alem farkı yoktur. Her ikisi de mücerret aleme aittir ama onlara verilen görev açısından bazıları şekil alıp görülebilirler ve bazıları da asla görülmezler. Buna karşın bazı İslam düşünürleri aslında melekleri gören insanların varlık mertebelerinin yükseldiğini savunmuşlardır. Çünkü melekut alemine ait olan bir varlığın maddenin özelliklerini taşıması ve şekil alarak görülmesi mümkün değildir. Bu durumda değişen şey aslında insanın varlık mertebesidir yani bir insanın melekleri görmesi onun ait olduğu varlık mertebesinde yükselmesi ile mümkün olacaktır. Buna da insanın nefsanî tekâmülü demek mümkündür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aştıyani Seyyit Celalettin (1381). *Şerh-i Zadu'l Musafir*.
- Bolay, S. H. (1989). *Akıl Maddesi*. DİA, 2. Cilt.
- Cürcani, S. Ş. (1949). *Et-Tarifât*.
- Erdekani, Ahmet bin Muhammet Hüseyin (1375). *Miratu'l Ekvan*. Mirasul Mektup Yayınları.
- İmam Seccad (1418). *Sahifeyi Seccadiye*. Hadi Yayınları.
- Meclisi, M. Bakır (Tarihsiz). *Biharu'l Envar*. İslamiye Yayınları.
- Misbah Muhammet Taki Misbah (Tarihsiz). *Amuzeş Felsefe*. Tebliğat İslami.
- Molla Sadra (1381). *Zadu'l Musafir*. Tebliğat-ı İslami yayınları.
- Molla Sadra (1363). *Mefatihü'l Gayb*. Tahkikat-ı Ferhengi yayınları.
- Molla Sadra (Tarihsiz). *Hikmetü'l Mutealiye fi eEsfari'l Akliyyetü'l Erbea, Daru ihyau't*. Turas Yayınları.
- Molla Sadra (2016). *El-Mebde ve'l-Mead*. Encümen Hikmet-i Felsefeyi İran.
- Molla Sadra (1380). *Risalehayê Sadra*. Daneşgah Ulum yayınları.

- Molla Sadra (1360). *Şevahid-ul Rububiyye fi Menahic-il Sulukiyye*. El-merkez-il camia yayınları.
- Molla Sebzevari (1383). *Esraru'l Hikem*. Matbuat Dini Yayınları.
- Molla Sadra (1360). *Al-Talikat ala Şevahid-ul Rububiyye*. El-Merkezü'l Camia.
- Mustefevi, H. (1380). *Tefsir-i Ruşen*. Kitap yayınları.
- Mutahhari, M. (Tarihsiz). *Mecmuaye Asar*. Sadra Yayınları, Cilt.1.
- Onay, H. (2013). *Molla Sadra'da Bilginin Koşulu Olarak Doğruluk Anlayışı*. Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum, 6(12).
- Seccadi, S. C. (1373). *Ferheng-i Mearif-i İslami*. Tahran Üniv. Yayınları.
- Şirazi, K. (1379). *Ferheng Istilahat Felsefi Sadra*. İrşadı İslami Yayınları.
- Şirazi, K. (1383). *Şerh-i Hikmet-ul İşrak*. Mefahir-i ferhengi.
- Smith, W. C. (1979). *Faith and Blief*. Princeton University Press.
- Tabatabai, M. H. (1368). *Usul-ü Felsefe*. Sadra Yayınları.
- Tabatabai, N. H. (1389). İmam Humeyni yayınları.
- Tureyhi, F. (1381). *Mecmeu'l Bahreyn*. Murtaza Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The concepts of mind and angel, which are examined as different problem areas in the tradition of Islamic thought, have contributed greatly to the establishment of the connection between the realms. Molla Sadra, who examined the characteristics of these two realms of existence, perceived them as different expressions of a being and claimed that religious and philosophical sources could adequately confirm this issue. Inspired by the Qur'an, Sadra tries to build her philosophy, which she calls Hikmet-i Mütealiye, on the terms of burhan and wisdom. From this point of view, every subject that Sadra deals with aims to preserve the balance of reason and wisdom. Although this is clearly stated in many of his works, it is not so easy to prove the subject. Because in order to justify this issue, it is necessary to examine the works of the philosopher and to conclude by comparing the data.

With this understanding, the philosopher, who categorically examines the realm of existence as abstract, exemplary and material world, classifies all existence in the universe according to these realms. Sadra, who opened new horizons to the

world of philosophy with different perspectives, examined many religious concepts by adapting them to philosophical concepts. One of the clearest examples of this is that he combines the concept of mind with the understanding of angels. These two concepts, which are known for their different characteristics and perceived as two different areas of existence in Islamic philosophy, are defined as a single entity in Sadra philosophy.

The aim of this study is to examine the concepts of angel and mind independently of each other in the philosophy of Molla Sadra and to try to reveal their similarities and differences. For this reason, it is to present Sadra's claim on this subject to the knowledge of researchers. However, the fact that the subject is dealt with in a scattered way in the works of Molla Sadra, sometimes it is defined as a single entity and sometimes as different entities, as well as the philosopher's effort to combine mental evidence with transplant evidence can be seen as difficulties in understanding the subject.

The mind is the source of all phenomena and events in the world, since it is the first being created by the Vacibu'l body. One of them is the movement of the celestial bodies in the sky. In this context, celestial bodies and celestial beings are in motion, and every motion has a mover. The being that creates this movement must be immobile (fixed), otherwise co-operation occurs and coexistence cannot continue indefinitely. This movement in question cannot be a wajibu'l body that exists immediately, because the movement contains multiplicity within itself. However, the Vacib-ul-body is one and there can be no multitude from a single being. Therefore, the first created minds, which are the means of grace, are the source of these movements. With this explanation of Sadra, he interpreted the reason for the existence of minds as creating the movement in the world and giving movement to the fixed matter.

It is known that the concept of angel is one of the common beliefs that exist in all religions. However, it cannot be said that there is no consensus on its truth, because some identify angels as beings composed of fine air, some as a cleansed soul of man, and some with the stars in the sky. There are two general views defended by Islamic philosophers in addition to the transmitted evidence in the Islamic world. One group introduces the angels as precautionary and regulating the natural world, while another group introduces them as beings who know and obey Allah, who has a higher rank, in the best possible way. Right here, our philosopher tried to present a general point of view by examining Islamic sources with a philosophical method. According to him, Melek is a spiritual and luminous substance. Allah created the angel to advise people of goodness, knowledge and truth.

As it is known, intangible beings can never be seen, but angels can be seen by humans. To explain this, Sadra's answer is as follows; Angels are in two parts, some of them are completely abstract. They are "mufark minds", they are never seen and can only be felt with the mind, while some angels are like angels, it is possible to see them with the eyes. The name of this subject among the concepts is full entrepreneurship. That is, all minds are angels, but not all angels are minds, some are minds.

Misbah Yazdi, one of the commentators of Molla Sadra, affirms Sadra's views and declares that there are two parts of angels and some of them can be seen due to their duties. According to him, angels are either purely abstract at the level of existence, or they are abstract, for example with some material feature and which can be seen. However, there is no difference in the realm between these two different groups of angels. Both belong to the abstract realm, but in terms of the task assigned to them, some can take shape and be seen, and some are never seen. On the other hand, some Islamic thinkers have argued that the level of existence of people who see angels actually rises. Because it is not possible for an entity belonging to the realm of the heavens to have the properties of matter and to be seen by taking shape. In this case, what has changed is actually the human's level of existence. It is possible to call this the spiritual evolution of man.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54870>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	05.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	24.12.2021	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sabancı Baransel, E. (2022). Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Journal of History School*, 56, 732-747.

CİNSEL GELİŞİM VE CİNSEL EĞİTİMİ KONU ALAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ**Esra SABANCI BARANSEL¹****Öz**

Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmaların lisansüstü tezlerde ne şekilde ele alındığını başka bir ifade ile konu eğilimlerinin neler olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerdeki eğilimler tematik olarak incelenmiştir. Araştırmada betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaları YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde erişim izni olan cinsel gelişim ve cinsel eğitim içerikli 15.08.2021 tarihine kadar yayınlanan 32 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında belirlenen 32 lisansüstü tez araştırmacılar tarafından hazırlanan "Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Çalışmaları Analiz Formu" aracılığı ile değerlendirilmiş ve betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi, yöntem bakımından nicel, model/desen bakımından tarama modelinde olduğu, yayınlanma sıklığının 2015 yılından sonra arttığı, çalışmaların daha çok Eğitim ve Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde yayınlandığı belirlenmiştir. Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerde eğilimin cinsel gelişime yönelik olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsellik, Cinsel Gelişim, Cinsel Eğitim.

¹ Dr., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü, esraa.sabanci@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6348-2084

Examination of Graduate Thesis on Sexual Development and Sexual Education

Abstract

The research, it is aimed to determine how the studies on sexual development and sexual education are handled in postgraduate theses, in other words, what the subject tendencies are. In addition, the trends in postgraduate theses on sexual development and sexual education were examined thematically in the research. Descriptive content analysis method was used in the research. The studies included in the research consist of 32 postgraduate theses published until 15.08.2021, with the content of sexual development and sexual education, which are allowed to be accessed in YÖK National Thesis Center. 32 postgraduate theses determined within the scope of the research were evaluated through the "Sexual Development and Sex Education Subject Field Studies Analysis Form" prepared by the researchers and analyzed by descriptive analysis and content analysis method. In the research, it has been determined that the majority of the postgraduate theses on sexual development and sexual education are master thesis, quantitative in terms of method, scanning model in terms of model/pattern, the frequency of publication has increased after 2015, and the studies are mostly published within the Institute of Education and Social Sciences. In the research, it was determined that the tendency in the postgraduate theses on sexual development and sexual education was towards sexual development.

Keywords: Sexuality, Sexual Development, Sexual Education.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze cinsellik en çok merak edilip konuşulan konu olmasına rağmen en çok yasaklanıp konuşulmayan konu olması nedeniyle cinsel konuları ifade etmek hiç kolay olmamıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın geçmiş dönemlerden farkı; çok fazla uyarının olduğu hızla değişen dünyanın, cinsel eğitime daha fazla önem vermek zorunda olmasıdır. 21. yy da halen tabu olarak gösterilen cinselliğin çocuğun gelişimindeki önemi gözden kaçırılmamalıdır (Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 2004). Bu konuda Dünya Sağlık Örgütü cinsel sağlığı; “Cinsel yaşamın bedensel, ruhsal, sosyal ve zihinsel boyutlarda bir bütün olarak ele alınmasıyla kişilik, iletişim ve sevginin olumlu yönde zenginleştirilmesi ve güçlendirilmesi olarak” tanımlaması da çocuğun gelişim alanlarına bütüncül bir yaklaşımla bakmayı gerektiğini göstermektedir (akt. Bozdemir ve Özcan, 2011).

Cinsel gelişimin doğası gereği yaşamın tamamını kapsamına rağmen çeşitli sebeplerle informal şekilde sokakta öğrenilir hale gelmiştir. Cinsel yolla bulaşan hastalıkların önemli derecede artması ile beraber formal ortamlarda özellikle okullarda bu eğitimlerin verilmesine ilişkin düşünceler ortaya çıkmıştır. Cinsel eğitim; bireyin duygusal, fiziksel ve cinsel gelişimini anlaması, olumlu bir

kişilik kavramı geliştirmesi, diğer bireylere saygılı bir bakış açısı ile bakabilmesi olumlu davranış şekli ve değer yargıları geliştirme eğitimidir (Bayhan ve Artan, 2004). Cinsel yönden sağlıklı olan kişiler sevmeye, sevgisini gösterme ve sevgi gösterilerini anlayabilmelerinin yanında saygı, güven, hoşgörü duygularına sahip olup, davranışlarına yansıtılabilmektedirler (Taşçı, 2010). Sağlıklı bireyler yetiştirme amacı olan eğitim sistemlerinde, cinsel eğitimlerinin olması gerekliliği cinsel yönden sağlıklı bireylerin özelliklerinden anlaşılmaktadır. Bu çerçevede sağlıklı bireylerin yetişmesi için cinsel eğitim ve gelişim konuları önemli olduğu ön plana çıkmaktadır. Cinsel eğitim çocukların sadece çocukluk döneminde değil yetişkinlikte de kendilerini tanımaları, kabul etmeleri, özgüven geliştirmeleri, korku, suçluluk duymamaları, cinselliği kötü bir şey olarak algılamamaları kısaca yaşamlarını mutlu bireyler olarak devam ettirmeleri için önemli bilgi ve becerileri içerir (Artan, 2021).

Yapılan çalışmalara bakıldığında alan yazında yıllara göre istenilen seviyede olmasa da artan sayıda cinsel eğitim ve cinsel gelişim konularının ele alındığı tezler görülmüştür. Ancak cinsel eğitim ve gelişim ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin konu alanı ve yöntem süreçleri açısından bir durum değerlendirmesi yapılmamış, bu konuda gelecekte yapılacak akademik çalışmalara rehberlik edecek bir çalışma gerçekleştirilememiştir. Bu bağlamda cinsel eğitim ve gelişim konularının incelenmesi zorunluluğu doğurmuştur.

Bu çalışmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmaların lisansüstü tezlerde ne şekilde ele alındığı başka bir ifade ile konu eğilimlerinin neler olduğunu belirlemek, konu alanı, yayın türü, yayın yılı, danışman unvanı, yayınlanan üniversite ve akademik birim, yöntem ve araştırma deseni, örneklem türü ve veri kaynağına göre dağılımının nasıl olduğunu belirlemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel içerik analizi yöntemi olarak kullanılmıştır. Betimsel içerik analizleri özgül bir konu, tema, olgu ya da kavram üzerinde yapılan çalışmaların çeşitli açılardan eğilimlerinin saptanması ve araştırma kapsamlarının çoğunlukla tanımlayıcı bir perspektifle raporlanmasıyla gerçekleştirilir (Jayarajah, Saat ve Rauf, 2014; Selçuk vd., 2014).

Araştırmaya Dâhil Edilen Çalışmalar

Araştırmacılar tarafından “ cinsel gelişim”, “cinsel eğitim”, “cinsiyet eğitimi”, “sexual development”, “sexual education” anahtar sözcükleri kullanılarak YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında tarama yapılmıştır. Yapılan

Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

taramalar sonucunda 44 teze ulaşılmıştır. Araştırmacılar tarafından aşağıda belirtilen dâhil etme kriterleri çerçevesinde çalışmalar değerlendirilmiştir. Dahil etme kriterleri aşağıdaki gibidir;

- Çalışmaların Türkiye örnekleminde yapılmış olması,
- Tezlerin tam metnine ulaşılabilir olması,
- Tezlerin doğrudan cinsiyet eğitimiyle ilgili olması.

Dahi etme kriterleri çerçevesinde yapılan değerlendirme sonucunda 32 lisansüstü tez çalışmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Yapılan araştırmada incelenen tezleri analiz edebilmek için araştırmacılar tarafından literatür taraması ve uzman görüşü alınarak “Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Çalışmaları Analiz Formu” hazırlanmıştır. Bu formda “konu alanı”, “tezlerin türü”, “yayın yılları”, “danışman unvanı”, “üniversite adı”, “akademik birim adı”, “araştırma yöntemi”, “araştırma deseni”, “örneklem türü”, “veri kaynakları” na ait maddeler bulunmaktadır.

Verilerin Toplanması

Yapılan araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin kapsamlı ve bütüncül bir biçimde çözümlenmesi için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Çalışmaları Analiz Formu” ile 32 lisansüstü tez formda bulunan maddeler doğrultusunda Microsoft Excel programına aktarılmıştır. Sonrasında Microsoft Excel programına aktarılan veriler Microsoft Excel programının filtreleme özelliği ile gruplandırılarak şekil, grafik ve tablolarla rapor haline getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri içerik analiz yolu ile çözümlenmiştir. Araştırmada analize dâhil edilen çalışmalar betimsel analiz yolu ile raporlaştırılmıştır. Araştırmada güvenilirliğinin sağlanması adına incelenen lisansüstü tezler araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır. Sınıflama, araştırmacılar tarafından dört aşamada tamamlanmıştır. Bu aşamalar şu şekildedir:

- Araştırmacılar inceledikleri çalışmalarını formda bulunan maddeler çerçevesine Microsoft Excel programında hazırlanan dosyaya işlemiştir.
- Dosyaya işlenen çalışmalardaki bilgilerin gerçekliği başka bir araştırmacı tarafından tekrar ele alınarak kontrol edilmiştir.

• Taramalar ikili gruplar halinde tekrar kontrol edilmiştir. Belirlenen görüş farklılıkları araştırmacılarca görüş birliği sağlanarak giderilmiştir.

• Veriler araştırmacılarca tekrar kontrol edilerek saptanan eksiklikler giderilmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın cinsel gelişim ve eğitimi konu alan çalışmaların lisansüstü tezlerdeki ne şekilde ele alındığı başka bir ifade ile konu eğilimlerinin neler olduğunu belirlenmesi amacı doğrultusunda ulaşılan bulgular aşağıda tablo, şekil ve grafiklerle gösterilmiştir.

Tablo 1
Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Tezlerdeki Eğilimler

No	Konular	f	%
1	Cinsel gelişim	10	31,25
2	Cinsel eğitime yönelik tutum	9	28,12
3	Cinsellik/cinsel eğitim hakkında bilgi	7	21,87
4	Cinsel eğitimle ilgili ebeveyn görüşleri/inanışları/uygulamaları	6	18,75
5	Cinsel eğitim programının etkiliği	4	12,50
6	Cinsel eğitim konulu eğitim gereksinimi	3	
7	Cinsellik	3	9,37
8	Cinsel gelişim bozukluğu	3	
9	Cinsel eğitimle ilgili öğretmen görüşleri	2	6,25
10	Cinsel eğitime ilişkin beklenti	2	
11	Gebelere yönelik cinsel eğitim	1	
12	Cinsel yaşam	1	
13	Cinsel danışmanlık	1	
14	Cinselliğe yönelik tutum	1	
15	Cinselliğe yönelik merak	1	
16	Şiddet eğilimi	1	
17	Sosyal uyum	1	3,12
18	Cinsel istismar	1	
19	Etik	1	
20	Cinsel eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar	1	
21	Yetişkin ve akran liderli cinsel eğitim	1	
22	Cinsel eğitimle ilgili ergen görüşleri	1	

*: Yüzde hesaplamaları toplam çalışma sayısına (32) göre hesaplanmıştır.

Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin konu alanına göre dağılımını veren Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %31.25'inde (n=10) cinsel gelişim, %28.12'sinde (n=9) cinsel eğitime yönelik tutum, %21.87'sinde (n=7) cinsellik/cinsel eğitim hakkında bilgi, %18.75'inde (n=6) cinsel eğitimle ilgili ebeveyn görüşleri/ inanışları/ uygulamaları, %12.50'sinde (n=4) cinsel eğitim programının etkililiği, %9.37'sinde (n=3) cinsel eğitim konulu eğitim gereksinimi, cinsellik, cinsel gelişim bozuklukları, %6.25'inde (n=2) cinsel eğitimle ilgili beklenti ve öğretmen görüşlerini konu aldığı görülmektedir. Bu bulgulara göre yayınlarda eğilimin cinsel gelişime yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2

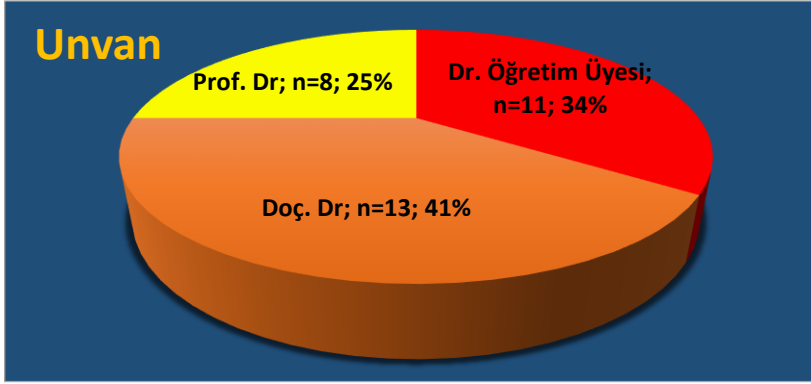
Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Tezlerin Akademik Birimlere ve Yayın Türüne Göre Dağılımı

No	Akademik Birim	Yüksek Lisans		Doktora		Tıpta Uzmanlık		Toplam	
1	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	13	40,62	-	4	-	-	13	40,62
2	Sosyal Bilimler Enstitüsü	6	18,75	-	4	-	-	6	18,75
3	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	5	15,62	4	12,50	-	-	9	28,12
4	Tıp Fakültesi	-	-	-	-	4	12,50	4	12,50
Toplam		24	68,57	4	12,50	4	12,50	32	100

*: Yüzde hesaplamaları toplam çalışma sayısına (32) göre hesaplanmıştır.

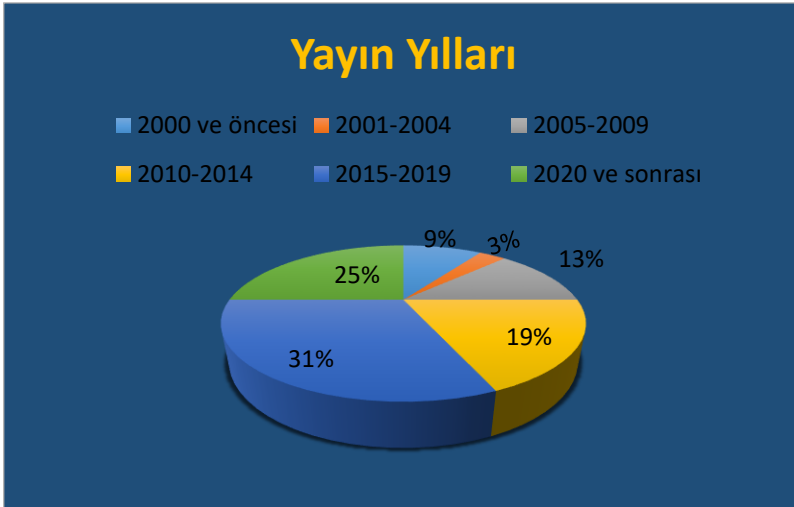
Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yayınlanma türüne göre dağılımını veren Tablo 2 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %68,57'sinin yüksek lisans (n=24), %12,50'sinin doktora (n=4) ve %12,50'sinin tıpta uzmanlık tezi (n=4) olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmaların çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu anlaşılmaktadır.

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yayınlandığı akademik birim incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %40,62'sinin (n=13) Eğitim Bilimleri Enstitüsü, %18,75'inin (n=6) Sosyal Bilimler Enstitüsü, %28,12'sinin (n=9) Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve %12,50'sinin (n=4) ise Tıp Fakültesi bünyesinde yayınlandığı görülmektedir. Bu bulgulara göre yayınlanan cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yarıdan fazlasının Eğitim ve Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde yayınlandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Danışman Unvanlarına Göre Dağılım

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlere danışmanlık veren öğretim üyelerinin dağılımını veren Şekil 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %34'üne Doktor Öğretim Üyesi (n=11), %41'ine Doç. Dr. (n=13) ve %25'ine Prof. Dr. (n=8) unvanına sahip öğretim üyelerinin danışmanlık yaptığı görülmektedir. Bu bulgulara göre cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlere çeşitli unvanlardaki öğretim üyelerinin birbirine yakın sayıda çalışmaya danışmanlık yaptığı anlaşılmaktadır.

Şekil 2: Yayın Yıllarına Göre Dağılım

Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yayın yıllarına göre dağılımını veren Şekil 2 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %9'unun 2000 ve öncesinde (n=3), %3'ünün 2001-2004 (n=1), %13'ünün 2005-2009 (n=4), %19'unun 2010-2014 (n=6), %31'inin 2015-2019 (n=10), %25'inin ise 2020-2021 yıllarında (n=8) yayınlandığı görülmektedir. Bu bulgulara göre cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yarısından fazlasının (%56; n=18) 2015 yılından sonra yayınlandığı anlaşılmaktadır.

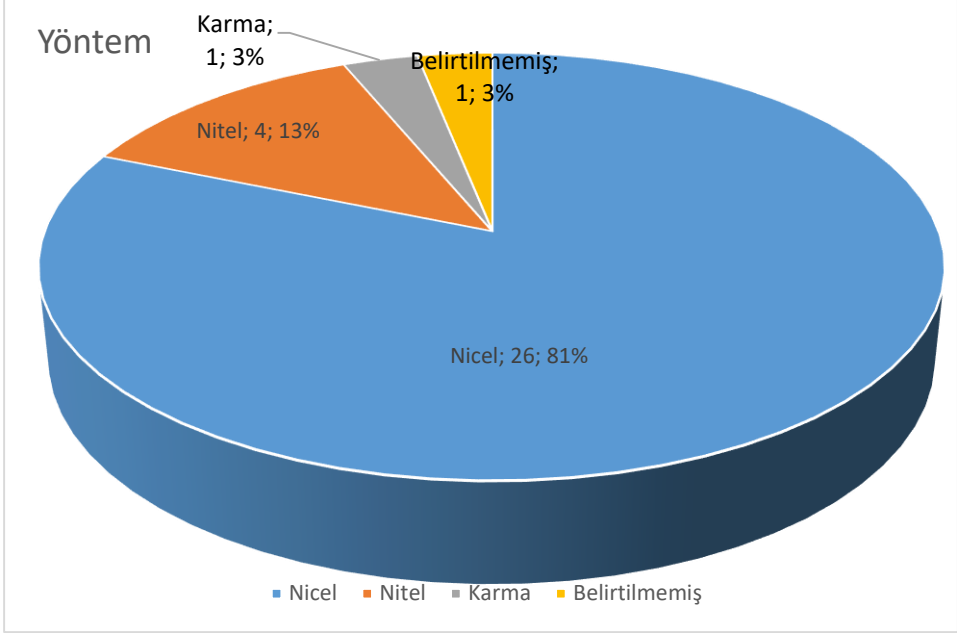
Tablo 3
Yayınlanan Üniversitelere Göre Dağılım

No	Üniversite Adı	n	%
1	Marmara Üniversitesi	4	12,50
2	Hacettepe Üniversitesi	2	
3	Gazi Üniversitesi	2	
4	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	6,25
5	Çukurova Üniversitesi	2	
6	Dokuz Eylül Üniversitesi	2	
7	Anadolu Üniversitesi	1	
8	Cumhuriyet Üniversitesi	1	
9	Ankara Üniversitesi	1	
10	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	
11	Ege Üniversitesi	1	
12	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	3,12
13	Mersin Üniversitesi	1	
14	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	
15	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	
16	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	
17	Seçuk Üniversitesi	1	
18	Trakya Üniversitesi	1	
19	Vakıf Üniversiteleri	6	18,75
TOPLAM		32	100

*: Yüzde hesaplamaları toplam çalışma sayısına (32) göre hesaplanmıştır.

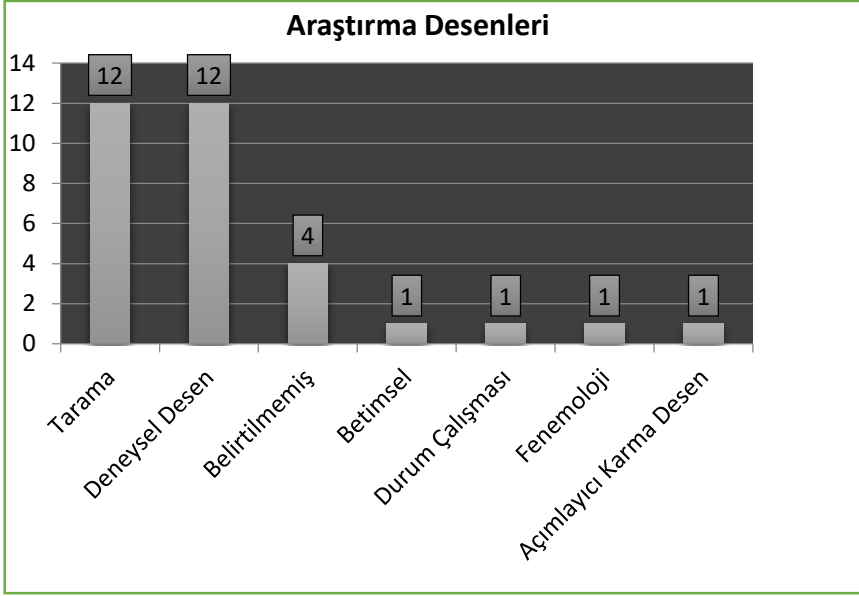
Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımını veren Tablo 3 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %81,25'inin devlet üniversitelerinde (n=26), %18,75'inin ise vakıf üniversitelerinde (n=6) yayınlandığı görülmektedir. Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmaların en fazla Marmara Üniversitesinde yayınlandığı görülmektedir. Bu

bulgulara göre cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun devlet üniversitelerinde yayınlandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3: Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılım

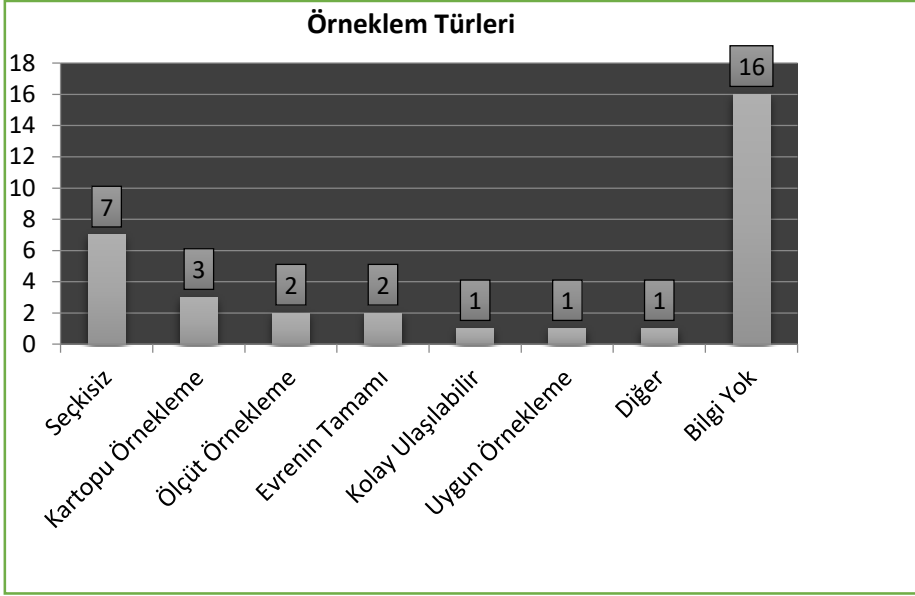
Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımını veren Şekil 3 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %81'in de (n=26) nicel, %13'ün de (n=4) nitel, %3'ünde (n=1) de karma yöntem tercih edilirken, %3'ünde (n=1) ise araştırma yönteminin belirtilmediği görülmektedir. Belirlenen bulgulara göre nicel araştırma yaklaşımlarının tercih edildiği çalışmaların diğer yöntemlerin kullanıldığı çalışmalardan fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4: Araştırma Desenlerine Göre Dağılım

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımını veren Şekil 4 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %37.50'sinin (n=12) tarama, %37.50'sinin (n=12) deneysel desen, %12.50'sinin (n=1) betimsel, %12.50'sinin (n=1) durum çalışması, %12.50'sinin (n=1) fenemoloji, %12.50'sinin (n=1) açıklayıcı karma desen, %4.83'ünün (n=4) ise araştırma deseninin belirtilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgulara göre tarama modelinin diğer modellere göre daha fazla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 5: Örneklem Türlerine Göre Dağılım

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin örneklem türlerine göre dağılımını veren Şekil 5 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %21,87'sinde (n=7) örneklem türü olarak basit seçkisiz örnekleme, %9.37'sinde (n=3) kartopu örnekleme, %6.25'sinde (n=2) ölçüt örnekleme, %6.25'inde (n=2) evrenin tamamına, %3.12'sinde (n=1) kolay ulaşılabilir, %3.12'sinde (n=1) uygun örnekleme yöntemi kullanılırken, %3.12'sinde (n=1) sayılan örneklem türlerinden farklı bir örneklemin tercih edildiği görülmektedir. Bunun yanında cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin yarısında (n=16) örneklem türünün belirtilmediği görülmektedir. Bu bulgulara göre örneklem türünün belirtilmediği yayın sayısının fazla olduğu da anlaşılmaktadır.

Tablo 4

Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitimi Konu Alan Tezlerdeki Eğilimler

No	Konular	f	%
1	Öğrenciler	13	40,62
2	Ebeveynler	12	37,50
3	Öğretmenler	8	25,00
4	Sağlık Çalışanları	1	3,12
5	Diğer	3	9,37

*: Yüzde hesaplamaları toplam çalışma sayısına (32) göre hesaplanmıştır.

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin veri kaynaklarına göre dağılımını veren Tablo 4 incelendiğinde, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %40,62'sinde veri kaynağı olarak öğrenciler (n=13), %37,50'sinde ebeveynler (n=12), %25'inde öğretmenler (n=8), %3,12'sinde ise sağlık çalışanları (n=1) olduğu görülmektedir. Ayrıca tezlerin %9,37'sinde (n=3) veri kaynağının belirtilmediği görülmektedir. Tablo 4'teki verilere göre veri kaynağı olarak öğrenci ve ebeveynlerin tercih edildiği çalışmaların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu ve incelenen tezlerin 18 farklı devlet ve 5 farklı vakıf üniversitesi bünyesindeki akademik birimlerde yayımlandığı belirlenmiştir. Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin en fazla Marmara Üniversitesi bünyesindeki programlarda yayımlandığı saptanmıştır. Ayrıca araştırmada vakıf üniversitelerinde cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü çalışmaların sayısının çok az olduğu saptanmıştır. Bu durum devlet üniversitelerindeki üniversite, enstitü, program, öğrenci ve öğretim üyesi sayısı açısından vakıf üniversitelerinden pozitif manada ayrışmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmada yayınlanan cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmaların dört farklı akademik birim bünyesindeki bilim dallarında yayımlandığı saptanmıştır. Yayınlanan tezlerin sayısının yayımlandığı akademik birim açısından sıralaması Eğitim Bilimleri, Sosyal Bilimler, Sağlık Bilimleri Enstitüleri ve Tıp Fakültesi biçimindedir. Bu sonuca göre yayınlanan çalışmaların yarısından fazlasının Eğitim ve Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesindeki programlarda yayımlandığı tespit edilmiştir.

Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerde daha çok Dr. Öğretim Üyesi unvanına sahip öğretim üyelerinin danışmanlık yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun alanyazın incelendiğinde genel itibarı ile Doktor Öğretim Üyelerinin danışmanlık hizmetlerinde daha fazla görev aldığı çalışmalarla (Göçer, Ürünibrahimoğlu ve Karaca, 2019; Göçer, Köseoğlu, Ürünibrahimoğlu ve Bayat, 2020; Göçer, Bayat, Köseoğlu ve Özer, 2020) benzerlik göstermektedir. Ayrıca çalışmada erişilen bu sonucun yükseköğretim kurumlarında görev yapan Doktor Öğretim Üyesi unvanına sahip öğretim üyelerinin sayısının fazla olmasının cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezler için verilen danışmanlık hizmetlerine yansıdığı söylenebilir.

Araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan ilk lisansüstü tezden 15 Kasım 2021 tarihine kadar yayınlanan tezler, yayın yılları bakımından analizi yapıldığında, 2015 yılı sonrasında cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmalarda artışın olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç akademik çevrelerde son yıllarda cinsel gelişim ve cinsel eğitim ile ilgili farkındalığın arttığı şeklinde değerlendirilebilir.

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmalarda yöntem olarak daha çok nicel araştırma yöntemlerinin diğer yöntemlere göre daha fazla tercih edildiği saptanmıştır. Ayrıca karma yöntem çalışmalarında kullanılan nicel süreçte dâhil edildiğinde cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin tamamına yakınında nicel araştırma yöntemlerinden yararlandığı söylenebilir. Araştırmada özellikle nitel araştırma yöntemlerinin çok az yer alması, nitel çalışmaların derinlemesine bir araştırma yapmayı gerektirmesi ile veri toplamasının ve analizinin daha fazla çaba gerektirmesinden (Akaydın ve Çeçen, 2015) kaynaklı olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmada cinsel gelişim ve eğitimi konu alan çalışmalarda araştırma deseni olarak tarama modeli ve deneysel desenin diğer modellere göre, örneklem türü açısından basit seçkisiz örnekleme türünün diğer örneklem türlerine göre daha çok kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca cinsel gelişim ve eğitimi konu alan çalışmaların yarısında örneklem türünün belirtilmediği saptanmıştır. Bilimsel araştırmalarda araştırmacılar tarafından kullanılan örneklem türünün tam ve eksiksiz olarak araştırmalarda bulunması, araştırmacının nasıl yapıldığına açıklık ve ilerideki çalışmalara rehberlik etmesi açısından önemlidir (Yılmaz ve Altınkurt, 2012). Bu bağlamda cinsel gelişim ve eğitimi konu alan çalışmalarda bu durumun %50 oranında göz ardı edildiği söylenebilir. Örneklem türünün araştırmalarda belirtilmesi konusunda belirlenen durumun araştırmacıların bilimsel araştırma yöntemleri hakkındaki bilgilerinin sınırlı olmasından kaynaklanabilir (Göktaş vd., 2012).

Yapılan araştırmada cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmalarda cinsel gelişim, cinsel eğitime yönelik tutum, cinsellik/cinsel eğitim hakkında bilgi, cinsel eğitimle ilgili ebeveyn görüşleri/inanışları/uygulamaları, cinsel eğitim programının etkililiği, cinsel eğitim konulu eğitim gereksinimi, cinsellik, cinsel gelişim bozuklukları, cinsel eğitimle ilgili beklenti ve öğretmen görüşlerinin ele alındığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre çalışmalarda eğilimin cinsel gelişime yönelik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cinsel gelişim ve cinsel eğitimi konu alan çalışmalarda veri kaynağı olarak ebeveynlerin tercih edildiği çalışmalar yer almaktadır. Ebeveynler, çocuklarının cinselliğe karşı sağlıklı tutum ve davranış geliştirmelerinde önemli rol

oynamaktadırlar. Cinsellik hakkında konuşmak her ne kadar ebeveynleri rahatsız etse de cinsel gelişim hakkında verilen temel bilgilerin gelişimin her alanında önemli etkileri olur. Sınırların öğretilmesi, mahremiyetin kazandırılması, cinsellik hakkında (yaşına uygun şekilde) açık ve olumlu konuşulması gibi temel bilgiler çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesini teşvik eder (Öğretir Çelik ve Yılmaz Bursa, 2021).

Yapılan araştırma ile cinsel gelişim ve cinsel eğitime ilişkin yapılan çalışmalardaki eğilimler belirlenmiştir. Eğilimlerin belirlenmiş olması cinsel gelişim ve cinsel eğitime ilişkin yapılacak araştırmalarda, uygulayıcılara konu hakkındaki literatürdeki eksiklikleri görme ve çalışmalarını bu bilgi doğrultusunda planlama olanağı verebilir.

İfade edilen bağlamda cinsel gelişim ve cinsel eğitime ilişkin yapılan yapılacak çalışmalarda nitel ve karma araştırma yöntemlerinin kullanımının artırılması, kullanılan örneklemin hangi örneklem türü ölçüt alınarak tercih edildiği ve araştırma verilerinde kaynak çeşitliliğine önem verilmesi tavsiye edilebilir. Böylelikle cinsel gelişim ve cinsel eğitimle alakalı literatürdeki eksiklik ve gereksinimlerin giderilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akaydın, Ş., & Çeçen, M.A. (2015). Okuma becerisiyle ilgili makaleler üzerine bir içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 183-198. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.4139>
- Artan, İ. (2021). Cinsel gelişim. (Ed. N.Baysal Metin). *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi* içinde (ss.277-262). Pegem Akademi.
- Bayhan, S. P., & Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa Yayınları.
- Bozdemir, N., & Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 5(4), 37-46.
- Göçer, V., Bayat, S., Köseoğlu, E. & Özer, S. (2020). *Yaşam Boyu Öğrenme*. DİLET 2020, Başkent Üniversitesi.
- Göçer, V., Köseoğlu, E., Ürünibrahimoğlu, M., & Bayat, S. (2020). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimini Temel Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*. Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi, IPCEDU-2020, Diyarbakır.

- Göçer, V., Ürünibrahimoğlu, M., & Karaca, K. (2019). *Türkiye’de Hizmet İçi Eğitime İlişkin Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması*. 18. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, USOS-2019, Antalya.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., & Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye’de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 177-199.
- Jayarajah, K., Saat, R.M., & Rauf, R.A.A. (2014). A review of science, technology, engineering & mathematics (STEM) education research from 1999–2013: A Malaysian perspective. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 10(3), 155-163. <https://doi.org/10.12973/eurasia.2014.1072a>
- Koşar, D., Emre, E. R., Kılınç, A. Ç., & Koşar, S. (2017). Öğretmen liderliğine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi: Bir içerik analizi çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 29-46.
- Öğretir Çelik, A.D., & Yılmaz Bursa, G. (2021). Cinsel gelişim. (Ed. A.D. Öğretir Çelik). *Çocuk Gelişimi* içinde (ss.161-197). Pegem Akademi.
- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M., & DüNDAR, H. (2014). Tendencies of the researches-published in education and science journal: Content analysis. *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 428-449.
- Tuzcuoğlu, N., & Tuzcuoğlu, S. (2004). *Çocuğun Cinsel Eğitimi-Anne, Ben Nasıl Doğdum? Morpa Kültür Yayınları*.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The research, it was aimed to determine how the studies on sexual development and sexual education were handled in postgraduate theses, in other words, what the subject trends were.

Method: In the research, trends in postgraduate theses on sexual development and sexual education were examined thematically. Descriptive content analysis method was used in the research. In order to analyze the theses examined in the research, the "Sexual Development and Sex Education Subject Field Studies Analysis Form" was prepared by the researchers by taking the literature review and expert opinion. In order to analyze the theses examined in the research, the

"Sexual Development and Sex Education Subject Field Studies Analysis Form" was prepared by the researchers by taking the literature review and expert opinion. In this form, "subject area", "type of theses", "years of publication", "advisor title", "name of university", "name of academic unit", "research method", "research design", "type of sample", "data There are articles belonging to "sources". The studies included in the research consist of 32 postgraduate theses published until 15.08.2021, with the content of sexual development and sexual education, which are allowed to be accessed in YÖK National Thesis Center. 32 postgraduate theses determined within the scope of the research were evaluated through the "Sexual Development and Sex Education Subject Field Studies Analysis Form" prepared by the researchers and analyzed by descriptive analysis and content analysis method.

Finding: In the research, it has been determined that the majority of postgraduate theses on sexual development and sexual education are master's thesis, quantitative in terms of method, scanning model in terms of model/pattern, the frequency of publication has increased after 2015, and the studies are mostly published within the Institute of Education and Social Sciences. According to these findings, it is understood that the tendency in the publications is towards sexual development. In the research, it was determined that the tendency in the postgraduate theses on sexual development and sexual education was towards sexual development. It is understood that more than half (56%; n=18) of the postgraduate theses on sexual development and sexual education were published after 2015. In addition, according to the findings, it was determined that the tendency in the publications was towards sexual development, and more than half of the theses were published within the Institute of Education and Social Sciences.

Conclusion and Discussion: With the research, trends in studies on sexual development and sexual education were determined. The determination of the trends may enable practitioners to see the deficiencies in the literature on the subject and to plan their studies in line with this information in researches on sexual development and sexual education. In the context expressed, it can be recommended to increase the use of qualitative and mixed research methods in studies to be conducted on sexual development and sexual education, to give importance to the diversity of sources in the research data, and which sample type is used as a criterion. Thus, it can be ensured that the deficiencies and needs in the literature related to sexual development and sexual education can be eliminated.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57310>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	17.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	09.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Üst Erdem, S. & Çakın, M. B. (2022). Fuzûlî'nin Su Kasidesini Hadikatü's-Süedâ İle Yeniden Okumak. *Journal of History School*, 56, 748-771.

FUZÛLÎ'NİN SU KASİDESİNİ HADİKATÜ'S-SÜEDÂ İLE YENİDEN OKUMAK¹**Sibel ÜST ERDEM² & Mehmet Burak ÇAKIN³****Öz**

Fuzûlî'nin Su Kasidesi klasik edebiyat geleneği içinde yazılan en güzel naat örneklerinden biriyken Hadikatü's-Süedâ adlı eseri ise maktel türünün en güzel örneği kabul edilmektedir. Kendi türlerinin en güzel örnekleri olan iki eser arasında ifade ve anlam bakımından büyük benzerlikler olduğu düşünülmektedir. Fuzûlî'nin inanç dünyası üzerindeki en etkili hususlardan biri Ehli Beyt sevgisi ile Kerbela hadisesinden dolayı duyduğu üzüntüdür. Su Kasidesi'nde de Hz. Peygamber sevgisine ilaveten bu sevgi ve üzüntünün izlerini bulmak mümkündür. Bu sebeple Su Kasidesi, Hadikatü's-Süedâ üzerinden okunarak şiirdeki farklı anlam katmanları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak kasidenin beyit sayısının fazla oluşu ve yayın şartlarının sınırlılığı çalışmanın bölümler halinde yayınlanmasını zaruri kılmıştır. Bu sebepten makale bölümler halinde yayınlanacaktır. Makalede Su Kasidesi'nin ilk sekiz beyti incelenmiştir. İncelenen kısımda Hz. Hüseyin hadisesi ile bahsi geçen peygamberlerin musibetleri karşılatırılmış ve onun hadisesinin daha üzüntü verici olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla denilebilir ki; Su Kasidesi'nin ilk sekiz beyti ile Hadikatü's-Süedâ'nın ilk kısmı anlam katmanlarının değerlendirilmesi ile birebir eşleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Su Kasidesi, Hadikatü's-Süedâ, Naat, Maktel

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50

²Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, sibelusts@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2935-3574

³ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, mehmetburak44@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0579-4850

Re-Reading Fuzuli's Su Kasidah With Hadikatu's-Sueda

Abstract

While Fuzûlî's Su Kasidah is one of the most beautiful examples of naat that written in the tradition of the classical literature. And his work named Hadikatü's-Süedâ is the most beautiful example of maktel type. It's thought that there are a lot of similarities between the two works which are the best examples of their own genre, in terms of expression and meaning. One of the most influential issues on Fuzûlî's world of belief is his love for the ehlibeyt and his sadness for Kerbela. It is possible to find love for Hz. Muhammed and in addition to traces of this love and sadness in Su Kasidah. For this reason, it will be tried to be revealed different layers of meaning by reading through Haidkatü's-Süedâ in the poem. However, the large number of couplets in the kasidah and the limitations of the publication conditions made it necessary to publish the work in sections. For this reason, the article will be published in sections. In the article, the first eight couplets of the Su Kasidah were examined. Huseyin's incident and the calamities of the prophets in Hadikatu's-Sueda were compared ve it was stated that Huseyin's incident was more sad for community, in the examined part. Therefore, it can be said that; the first eight couplets of Su Kasidah and the first part of Hadikatu's-Sueda match exactly with the evaluation of the layers of meaning.

Keywords: Fuzûlî, Su Kasidah, Hadikatü's-Süedâ, Naat, Maqtel

GİRİŞ

XVI. yüzyılın en büyük şairlerinden olan Fuzûlî (Olgun, 1936; Refioğlu, 1945; Tarlan, 1950; Mazıoğlu, 1951; Kürkçüoğlu, 1955; Kürkçüoğlu, 1956; Gölpinarlı, 1961; Ayan, 1981; Güngör, 1985; Karahan, 1989; Akyüz, Beken & Yüksel, 1990; Mazıoğlu, 1997; Doğan, 1998; Dilçin, 2001; Tarlan, 2013) hem kendi dönemi hem de sonraki dönemde üslubu ve şiir anlayışıyla birçok şaire feyz vermiş nazirelere zemin olmuştur. “Şiir nasıl olmalıdır?” sorusunu Dibacesinde yanıtlamış ve poetikasının esaslarını çizmiştir. Fuzûlî'ye göre şiirin muhakkak ilimle harmanlanması gerekir. Aksi halde şiir kıymetsizdir: “*Zirâ ki ilimsüz şi'r esâsı yok dîvâr kimi olur ve esassuz dîvâr gayet de bî-i'tibâr olur. Pâye-i şi'rümi hilye-i ilmden mu'arrâ olmağı mücib-i ihânet bilüb ve ilmsüz şi'rden kâleb-i bî-rûh kimi teneffür kılub bir müddet nakd-i hayâtum sarf-i iktisâb-ı fünûn-i ilm-i aklî vü hendesî kılmağın müürur ile le'âli-i esnâf-ı hünerden şâhed-i nazmuma pîrâyeler müretteb kıldum ve tedrîc ile tetebbu'-i tefâsir ü ehâdis idüb fazîlet-i şi're mezemmet isnâdı naks-ı himmet olduğunun hakikat bildüm.*” (Üzgör, 1990, s. 276) ifadeleri ile ilme verdiği kıymeti gözler önüne serer. Şiirin ilimle yoğrulması aynı zamanda şiir söylemede anlam derinliğine fırsat vereceğinden şair bunun bilincine varmış şiirini bir gerçek, bir mecaz anlamın dışına taşımış ve okundukça anlam katmanlarına ayrılan şiiri teşekkül ettirmiştir. Bu bağlamda;

Fuzûlî'nin şiirleri anlam katmanlarına ayrılırken hem edebiyatın; hem de şairin de ifade ettiği gibi akli ve nakli ilimlerin dönemin bilgi varlığı da dikkate alınarak sınırlarının zorlandığı düşünülmelidir.

Çalışmada, Fuzûlî'nin çok sevilen ve her dönemde okunan “*Su Kasidesi*”nin yine şairin kendisine ait olan *Hadikatü's-Süedâ* ile yeniden yorumlanmasına çalışılacaktır.

1. Saçma ey göz eşken gönlümdeki odlare su

Kim bu denlü dutışan odlare kılmaz çare su

“*Ey göz! Gönlümdeki âteşe su saçma ki bu kadar tutuşmuş âteşe su çâre kılmaz.*”

Şair, gönülde öylesine büyük bir yangından bahseder ki; göz ne kadar ağlarsa ağlasın bu yangını söndürecek güçte değildir. Burada yangından kastın üzüntü, dert, gam, keder olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin bir naat olduğu göz önünde bulundurulursa burada “od”, Hz. Peygamber'e duyulan “aşk ateşi” ve ondan ayrı düşmüş olmaktan kaynaklanan “hicran ateşi” şeklinde yorumlanabilir.

Ateş kelimesi, Türkçede büyük dert, bela, musibet ve kederi anlatmak için mecazî olarak kullanılmaktadır. “Ateş düştüğü yeri yakar.”, “içine ateş düşmek”, “içi yanmak” gibi kalıp ifadeler bu anlama gelmektedir. Zaten aşk ve hicran için “ateş” mazmununun kullanılması da bunların büyük dert olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Fakat Fuzûlî'nin şiirinde kullandığı görünen anlam dışında alt anlam katmanlarında çeşitli telmihlerle birçok mana barındırdığı açıktır. Beytin açıklanabilmesi için öncelikle gönüldeki bu yangına sebep olan şeyin açıklığa kavuşturulması gerekir. Çalışmanın başlığında da belirtildiği üzere *Hadikatü's-Süedâ*'dan (Güngör, 1985) yola çıkılarak kasidenin şerhi yapılacaktır.

Hadikatü's-Süedâ'da insanlığın başlangıcı yani Hz. Âdem'in yaratılışı anlatılırken onun hilkat ve fitratının belâ ve musibetle yoğrulduğuna yer verilir:

“*Mihnet-serây-ı hilkat ve dârü'l-belâ-yı fitratda musibet-zedeler pişvâsı ve dil-şû[rî]deler muktedâsı Âdem-i Safî'dür. Şiir:*

Âdem ki fezâ-yı âleme basdı kadem

Endûh u belâyaya evvel oldı hem-dem

Mahsûsdur Âdem'e belâ-yı âlem

Âlemde belâ çekmeyen olmaz âdem” (Güngör, 1985, s. 28).

Hz. Âdem'in uğradığı bela ve musibetler, kendisi yaratılmadan evvel meleklerin onun hakkındaki su-i zanları ve ithamları ile başlamaktadır. Melekler onun yaratılacağını öğrendikleri zaman, kendisine yeryüzünde fesat çıkaracağı ve kan dökeceği ithamında bulunmuşlardır. Daha sonra, yaratılacağı toprak kırk gün

boyunca bir buluttan yağın yağmur ile ıslatılmıştır. Ancak bu bulut otuz dokuz gün boyunca elem deryâsı ve gam çeşmesinden nemini almış ve toprağa mihnet yağmuru yağdırmıştır. Sadece kırkinci gün ferah denizinden birkaç damla getirerek o çamurun üzerine bırakmıştır.

“Âdem'ün gam birle toprağın muhammer kıldılar

Anda derd ü mihnete menzil mukarrer kıldılar

Mevkîd-i nîrân-ı endûh eyleyüp terkibini

Safha-yı cânında nakş-ı gam musavver kıldılar” (Güngör, 1985, s.29).

Böylece Hz. Âdem ile birlikte hamurunda bela, üzüntü, dert, gam, keder olan insanın gönlünün yanışına ilk sebep tespit edilmiş olur.

Bu özelliklerle yaratıldıktan sonra cennete konan Hz. Âdem'in gam ve kederi, umulanın aksine bitmemiş bilakis yeni başlamıştır. Hz. Âdem'e cennette bir ağaç yasaklanmıştı. O ağacın meyvesi üzüntü ve keder, gölgesi zulûmat ve hayrettir. Ayrıca Hz. Âdem cennette şâhid-i muhabbete gönül verir ve bu durum aşkın mülazımı olan tüm belaların onu bulmasını beraberinde getirir.

“El-kıssa Âdem'e hükm oldu ki Ey Âdem eğer murâdun bihişt ise müyesser oldu kanâ'at kıl ve şecer-i menhiyye etrafına varma ve ana mâyil olma ve muhakak bil ki anun mîvesi endûh u mihnet ve sâyesi zulmet ü hayretdür. Âdem tabiatı muktezâsınca çün bihişti görmüşdi. Andan rağbet götürüp şâhid-i mahabbete gönül virmişti. Lâcerem leşker-i belâ ki lâzime-i ışkdur ana mülâzım oldu ve girdâb-ı mihnet ki ayn-ı deryâ-yı mahabbetdur anı ihâta kıldı.” (Güngör, 1985, s.32).

Hz. Âdem; temiz yaratılışı sebebiyle yalan ve hilafı bilmediği için İblis'in sözlerini nasihat kabul ederek yasak meyveden yemiş, bunun neticesinde cennetten kovulmuştur:

“Rivâyetdür ki şecere-i menhiyye mîvesin Âdem ü Havvâ tenâvül itdükten sonra gerd-i idbâr çihre-i i'tibârların dutup ve efser-i izzet fark-ı iktidârlarından düşüp hil'at-ı kerâmet bedenlerinden intiza' bulup sûret-i hâlleri diger-gûn olup muztarib ve mütehayyir kaldılar ve mesned-i izzetde iken mu'tekif-i zâviyey-i hurman oldular. Hizmetlerine Rıdvân me'mûr iken anlardan nefret kıldı ve serây-ı sürûrları ma'mur iken seyl-i hâdiseden vîran oldu.” (Güngör, 1985, s.29-30).

Cennet, Hz. Âdem ve insanlık için hem anayurt hem de Yaratıcı ile birlikte olunan mekândır. Ancak buradan kovulmak, insan için artık hem anayurttan ayrılmak hem de Yaratıcı'dan ayrı düşmektir. Allah, sâlik için aşkın kendisidir. Bu sebeple ilâhî aşkın kaynağından, sevgiliden ayrılmak insanın gönlünü sürekli harlanan ateşe salan bir diğer sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan, cennetten kovuluşu ile birlikte aslî sevgiliden ve vatandan uzaklaşır ve sürekli o

sevgiliye ve onun mekânına duyduğu hasret ile yanıp durur. Dünyaya sürülen insan için artık geriye dönüp sevgiliyle yaşama arzusu baş gösterir. O yüzdendir ki ölüm tekrar kavuşmanın sonsuzluğa doğmanın biricik yolu olur.

Dünyaya gönderilen Hz. Âdem; bu sefer Hz. Havvâ'dan ayrılmak zorunda kalır, bu ayrılık neticesinde başına binlerce bela gelir. Hz. Âdem dünyada iken devamlı ağlar. Öyle ki gözlerinden akan yaşlar ile Fırat ve Dicle misâli nehirler vücuda gelmiştir (Güngör, 1985, s.35). Bunca nedâmet ve gözyaşı neticesinde tevbesi kabul edilen Hz. Âdem'in başına bu sefer de oğlu Hâbil'in öldürülmesi musibeti gelir (Güngör, 1985, s.37).

Hadikatü's-Süedâ'da Hz. Âdem'in musibetinin anlatıldığı ilk bölüm, Su Kasidesi'nin ilk beytinde bahsi geçen “gönülde teskin edilemeyen ateş”in sebeplerini ortaya koymaktadır. İnsan yaratılış itibariyle zaten gam, bela ve musibetle yoğrulmuş, sadece bir nebze ferahlık ile dinlendirilmiştir. Öte yandan ilk sınavında şeytana yenik düşmüş, vatanından kovularak sürgüne gönderilmiştir. Bununla birlikte aslı sevgiliden de uzak düşmüş, ızdırabı katlanarak artmıştır. Ancak şiirdeki anlam katmanı bununla sınırlı değildir. Şiirin özellikle ilk yirmi beytinde Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesine yapılan atıf ve telmihler bu ilk beyitten itibaren kendisini hissettirmektedir. Fuzûlî, Hz. Âdem'in musibetini yukarıda kısaca özetlendiği şekilde anlattıktan sonra Hz. Âdem'in musibeti ile Hz. Hüseyin'in musibetini karşılaştırmakta ve Hz. Hüseyin'in musibetinin Hz. Âdem'inkinden çok daha büyük olduğunu dile getirmektedir:

“Bî-tekellüf Hüseyin-i mazlûmun katli vâkıa-yı a'zam ve hadîse-i ekberdür ve ol çekdüğü mihnet Âdem çekdüğü mihnetden beterdür. Eğerçi Âdem bihiştten cüda düşüp vadi-yi gurbetde sergerdân oldu ammâ Hz. Hüseyin Medîne-i mutahhara ve Mekke-i muazzama ve ravza-i Resulullâh'dan mahrûm olup gurbet-i Kerbelâ'da âzâr ü îzâ buldı ve eger Âdem bir ferzendenün katlinden mütezecir olup melâlet çekdi, ol hazret evlâd-ı müteaddid şehâdetin müşâhede kılup eşk-i nedâmet dökdi.

Mihmet-i Âdem degül mânend-i endûh-ı Hüseyin

Fi'l-mesel bir şu'ledir berk-i belâdan ol şerer

Eşref-i halk-ı cihânun ekser-i evlâdını

Katl iden dünyâda vü ukbâda olmaz behre-ver” (Güngör, 1985, s.39).

İslam geleneği içinde Kerbela hadisesinin ne kadar büyük bir musibet olarak kabul edildiği bilinmektedir. Özellikle Şia geleneğinde bu hadisenin, geleneğin temelini oluşturan ana unsurlardan biri olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Şia kaynaklarında bu hadisenin dehşeti, musibetinin büyüklüğü, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesinin sürekli anılarak canlı tutulmasının, Hz. Hüseyin için ağlamanın ve ağlatmanın önemi hakkında birçok rivâyet aktarılmaktadır.

Örneğin; kendisi de hanımı tarafından zehirlenerek feci bir şekilde şehit edilen Hz. Hasan'ın, kardeşi Hz. Hüseyin'e söylediği rivâyet edilen hadis meselenin büyüklüğünü vurgulaması açısından önemlidir:

“Hüseyin bin Ali (as) bir gün Hasan'ın (as) yanına gitti. Onu görünce ağlamaya başladı. ‘Seni ağlatan nedir, ey Eba Abdullah?’ deyince ‘Sana yapılacaklara ağlıyorum.’ dedi. Bunun üzerine Hasan (as) ‘Benim başıma gelen zehirlenerek öldürülmemdir. Ey Eba Abdullah, ama senin günün gibi bir gün yoktur. Dedemiz Muhammed'in (saa) dininden olduğunu iddia eden otuz bin kişi senin için gelecek, İslam dininden görünecekler, seni öldürüp kanını dökmek, saygınlığını ayaklar altına almak kadın ve çocuklarını esir etmek için toplanacaklar...” (el-Meclisî, 1414, s.218).

Fuzûlî, kasidesinin ilk beytinde gözyaşı ve ağlamak ile ilgili ifadeleri kullanmayı tercih etmiştir. Hz. Hüseyin'e ağlayarak hatirasını canlı tutmak, Şia geleneğinin kalıcılık ve sürekliliğini sağlayan en önemli hususlardan biridir (Büyükkara, 2002). Fuzûlî bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

“El-minnetü lillâh ki fırka-i ehl-i İslâm'a ve zümre-i ashâb-ı îmâna bu saâdet müyesser ve bu âdet mukarrer olupdur ki her mâh-ı Muharrem tecdîd-i merâsim-i mâtem idüp etrâf ü cevânibden müteveccih-i deşt-i Kerbelâ olurlar ve ol türbet-i şerîfde buk'a buk'a mecâlis ü mehâil kurup tekrâr-ı vekâyi-i Kerbelâ'yla şühedâ-yı dâg-ı musîbetin tâze kılurlar.” (Güngör, 1985, s.24).

Şia kaynaklarında Hz. Hüseyin'e ağlamanın fazileti ve sevabı ile ilgili birçok hadis nakledilmiştir. İmamiye Şiası'nın sekizinci imam olarak kabul ettiği İmam Ali bin Musa Rıza'dan rivâyet edilen *“Ağlayanlar Hüseyin gibi biri için ağlasınlar, ona ağlamak büyük günahları yok eder.”* (el-Meclisî, 1414, s.44/283) anlamındaki sözü bu rivâyetlerden biridir.

Fuzûlî, *Hadikatü's-Süedâ*'nın çeşitli yerlerinde Hz. Hüseyin'in musibetinin büyüklüğü ve ona ağlamanın mükâfatı hakkında birçok rivâyet aktarmakta ve bu konunun önemini her vesile ile vurgulamaktadır:

“Ve Mesâbihü'l-Kulub'da mezkûrdur ki Ka'bü'l-Ahbâr bir gün ahbâr-ı selef nakl derken didi: ‘Ey kavm mesâyib-i cemî-i ezmineye vâkıf oldum ve nevâyib-i mecmû-ı tâyîfeye itulâ buldum vâkıa-i Kerbelâ'dan as'ab hadîseye muttali olmadım ve andan a'zam musîbete mutalaa kılmadım. Hakkâ ki Hazret-i Hüseyin-i mazlûm şehîd oldukda yedi eflâk kan ağladı. Didiler ‘Yâ Ebâ İshâk hergiz eflâk kan ağlar mı?’ didi Veylekum inne katle'l-Huseyn emrun azîm yani ey bî-derdler katl-i Hüseyin emr-i azîmdür” (Güngör, 1985, s.22).

“Bu dahı cümle-i ahbâr-ı sahîhadandır ki men bekâ ale’l-Hüseyni ev tebâkâ vecebet lehu’l-cennet. Yani her kim Hüseyin için ağlaya ya bir kimesneyi ağlada vâcib olan ana duhûl-ı cennet.” (Güngör, 1985, s.23).

“Kerbelâ deşinde Şâh-ı Kerbelâ’nun hâline
İttifâk-ı ‘âm olup mecmû-ı âlem ağladı
Pâye-i arş-ı muallâda tüküp Cibrîl eşk
Ravza-i Rıdvân’da rûh-ı Nûh u Âdem ağladı” (Güngör, 1985, s.115).

“Hakkâ ki Hüseyin-şehîdün zıkr-i vâkıa-ı şehâdeti mûcib-i tecdîd-i kemâl-i ihlâs ü itikâd olmagın ayn-ı ibâdetdür ve mâzlûm-ı Kerbelâ’nun tekrar-ı Vakâyi-i musîbeti bâ’is-i tenbîh-i ehl-i gaflet olduğu sebebden kemâl-i saâdetdür. Şi’r:

Her kim zıkr-i vâkıa-i Kerbelâ ile
Bir nâtüvânın eyleye çeşmini eşk-bâr
Gül-zâr-ı izz ü câhını ser-seb kılmağa
Ol çeşm-i eşk-bâr yeter ebr-i bahâr” (Güngör, 1985, s.243).

“Ol la’l pâre dirdi eger kılmasaydı kâr
Farkına urmaz idi zemîn seng-i kûh-sâr
Ger olmasaydı vâsıta-i mâtem-i Hüseyin
Seyl-âb-ı eşk akıtmaz idi çeşm-i çeşme-sâr” (Güngör, 1985, s.250).

Bilmek gerek ki devr-i Âdem’den Hatem-i Enbiyâ’ya dek cemî’-i âsâr ü emsârda tamâmî-i efrâd-ı insâna vâkı’ olan enâf-ı beliyâtı cem itseler Kerbelâ musîbetinün binden birine berâber olmaz ve itikâd itmek gerek ki sâyir beliyâtün ayn-ı vâkı-a-i Kerbelâ’nun tasavvurunca hakikat ehline eser kılmaz (Güngör, 1985, s.442-443).

“Kerbela teşneleri yâ d kılup eşk töken
Âteş-ı rûz-ı cezâdan elem ü gam çekmez
Şühedâ hâlin anup şevkle yanup yakılan
Elem-i şu’le-i nîrân-ı cehennem çekmez” (Güngör, 1985, s.53).

“Şeyh Sehl bin Abdullah dimişdür ki: ‘Ben Aşûrâ günü eşk-i nedâmet tökerdüm ve teessüf çekerdüm ki dirîgâ vâkı’a-i Kerbelâ’da ol şâhun mülâzemetine muvaffak olmadum ve makdeminde sa’âdet-i şehâdet bulmadum, bu melâletle dîde-i nem-nâküm yukuya gitdükde Hazret-i Resûl vâkı’amda gördüm buyurdi ki: Ey Sehl Hazret-i Zü’l-celâl’ün azameti hakkı-çün ki her katre-i eşk ki benüm ferzendüm musîbetinde gözden tökdün ol kadar sevâba sebebdür ki küttâb-ı dîvân acizdür.’ Ve bu dahı ahbâr-ı muteberdendir ki Hazret-i Hüseyin rûz-ı kıyâmet arsa-i Arasat’da çihre-i hûn-âlûdla münâcât ide ki rabbî şeffî’nî men bekâ ‘alâ musîbeti ya’nî ya İlâhî ruhsat-ı şefâ’at vir bana anlar için ki musîbetümde eşk-bâr olmuşlar bu ta’zîyetde Ehli Beyt’üme teşebbüh itmişler.

Hoş ol ki yâd kılup Kerbelâ şehîdlerin

*Zamân zamân töke lü'lü'-i şâh-vâr-ı sirişk
Ger olmasaydı garaz-ı mâtem-i Hüseyin-i şehîd
Riyâz-ı dîdede olmazdı cûybar-ı sirişk*” (Güngör, 1985, s.54).

Yine Hadikatü's-Süedâ'da Hz. Peygamber'in Hz. Hüseyin ile ilgili olarak yaşadığı aktarılan şu hadise ile beyitte ifadesini bulan anlam ve mazmun ilişkisi oldukça dikkat çekicidir:

“Rivâyetdür ki eyyâm-ı tufûliyyetde bir gün Hazret-i Resûl ol masûmı kinârına alup yüzün yüzine sürüp şeh-zâdeye takâzâ-yı irâkat zâhir olup katarâtından bir reşha Hazret-i Resûl'un dâmân-ı ismetine irişdi. Ümmü'l-Fazl ol vâkıa'dan eser-i infîâl peydâ kılup ol mazlûmı unfla Hazret-i Resûl'un kinârından aldı bir nev'le ki tâb'-ı nâziki münzecir olup giryân oldı. Hazret-i Resûl eyitdi: Ey Ümmü'l-Fazl nişe cüger-güşemi ağlatdun mukarrerdür ki bu katrenün kudûreti endek suyla zâhir olur ammâ bu mazlûmun kudûret-i hâtırından hâturuma yeten kudûret deryâlarla zâil olmaz. Bu hâle mukârin Cebrâil nüzül idüp eyitdi: Yâ Resûlallâh sen Hüseyin'ün bir katre-i âb-ı dîdesi tökilmekten mükedder olursın, Kerbelâ'da azâsından yüz çeşme açılup bir birinden seyl-i hûn akduğun görsen hâlün n'olur. Hazret-i Resûl müteellim olup giryân oldı.” (Güngör, 1985, s.246).

Yukarıda nakledilen rivayette Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu “*bu katrenün kudûreti endek suyla zâil olur ammâ bu mazlûmun kudûret-i hâtırından hâturuma yeten kudûret deryâlarla zâyil olmaz.*” sözü beyitte sözü edilen ateşi söndürmeye hiçbir suyun etki etmeyeceği ifadesi ile bire bir örtüşmektedir. Bu, beyitte geçen ateşin Hz. Hüseyin ve ashabının Kerbela'da yaşadığı musibet sebebiyle şairin duyduğu acı ve üzüntüyü de işaret ettiğini göstermektedir.

*“Muharremdür gönül feryâda gel âh eyle efgân kıl
Azâ dut başa topraklar savur çâk-ı girîbân kıl
Kılup kat'-ı nazar mâh-ı Muharrem ayş u işretten
Dem-â-dem çeşmüni mazlûmlar yâdıyla giryân kıl
Urup gerdûna berk-i âh-ı âteş-bârdan âteş
Binâsın yak anı devr-i muhâlifden peşimân kıl*” (Güngör, 1985, s.443-444).

Fuzûlî her ne kadar bu beyitte “Saçma ey göz eşkden” diyerek ağlamamayı salık veriyor gibi görünse de, burada esas amacının derdinin büyüklüğü karşısında ağlamanın kifayetsizliğini anlatmak olduğu açıktır. Yani Fuzûlî ne kadar ağlarsa ağlasın bu ağlamaların asla büyük derdini dindiremeyeceğini ifade etmektedir. Derdini dindirmese bile bu ağlamalardan başka bir yol da yoktur. Hz. Hüseyin'in maruz kaldığı hadiseden dolayı ağlamak olanı değiştirmese de Hz. Âdem'in ağlayışı ile affın müjdelenmesi arayışı sezdirilmektedir.

Naat olan Su Kasidesi'nin ilk beytinde geçen gönüldeki ateş, bu ateşin asla sönmemesi, bu ateşten dolayı sürekli ağlayıp gözyaşı dökmek ifadeleri ile Peygamber sevgisi ve hasretinin kastedildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak beyit, Hadikatü's-Süedâ ile okunduğu zaman daha derinlerde iki farklı anlam katmanının olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Hz. Âdem'in musibetidir, ikincisi ise Hz. Âdem'in musibeti ile karşılaştırılan Hz. Hüseyin'in musibetidir. Hem her iki eserdeki sıralama hem de karşılaştırılan bölümlerdeki benzer ifadeler bu görüşü destekler mahiyettedir.

Bahsi geçen bu anlam katmanları ikinci beyitte de, Hadikatü's-Süedâ'nın musibetini anlattığı ikinci Peygamber olan Hz. Nûh ile ilişkili bir şekilde sürdürülmektedir.

2. Âb-gündür günbed-i devvâr rengi bilmezem

Yâ muhîl olmuş gözümden günbed-i devvâre su

“Bilmiyorum ki gökyüzünün rengi mi su rengindedir, yoksa gözümden (akan) su mu gökyüzünü kaplamıştır.”

Bir önceki beyitin devamı mahiyetinde olan bu beyitte Fuzûlî, ifrat derecesindeki ağlamasını mübalağa ile anlatmaktadır. Öyle ki ilk beyitte bahsi geçen gönlündeki otlardan kaynaklanan gözyaşları her yeri kaplamış, her yer su rengine bürünmüştür.

Bu beyitte suyun yeri göğü kaplaması, her şeyin su rengine bürünmesi ve suyun “muhîl” olması Hz. Nûh'un tufanını çağrıştırmaktadır. *Hadikatü's-Süedâ*'da Hz. Âdem'in musibetinden sonra Hz. Nûh'un musibetinin anlatılmış olması, iki beyit arasındaki ilişkinin bu bağlamda değerlendirilebileceğini göstermektedir. *Hadikatü's-Süedâ*'da; Hz. Nûh'un kavmini yıllarca uyardığı, buna karşılık kavminden sıkıntı ve eziyetten başka bir şey görmediğinin anlatılmasının ardından tufan ile birlikte kavminden kurtulduğu anlatılmaktadır.

*“Hazret-i Nûh duâ kıldı ki **Rabbî ennî mağlûbun fentesir**⁴ nâvek-i duâsı hedef-i icâbete yetüp ve ihâta-i tûfân âlemi dutup cemî-i muhâlif garka oldu, hemân Nûh tâbi'lerle kurtıldı. Şi'r:*

*Seyl-i bîdâd sitemdür menşe-i tûfân-ı Nûh
Olmasun gâfil belâdan ehl-i bîdâd ü sitem
Hâne-i zâlim gider seyl-âba mânend-i habâb
Dutsa tûfân âlemi mazlûma tûfândan ne gam”* (Güngör, 1985, s.40).

⁴ Kamer, 54/10.

Hadikatü's-Süedâ'ya göre tufan devam ederken Kerbela'ya geldiklerinde gemi aniden sebepsiz yere durur. Hz. Nûh geminin durmasına şaşırır. Hz. Nûh'a buranın Ehli Beyt'in katledileceği yer olduğu nidası gelir. Konunun bu kısmında "Ehli Beyt'im Nûh'un gemisi gibidir; binen kurtulur, binmeyen boğulur." (Nişaburî, s. 3/162) hadisine atıfta bulunularak Hz. Nûh ile Ehli Beyt ve Hz. Hüseyin'in musibeti arasında ilişki kurulur:

"Fi'l-vâkı teemmül itdükde münâsib görinür hadîs-i sahîh muktezâsınca sefîne-i Nûh'a Ehl-i Beyt-i risâlet zîrâ hevâ-yı nefis-i ashâb-ı inâdla deryâ-yı mesâyib mütelâtım oldukda ve sahrâ-yı Kerbelâ'yı tûfân-ıbelâ ihâta kaldukda her kim Ehl-i Beyt'e dâhil idi belâ-yı masiyetden necât buldı ve her kim hâricdi helâk oldu." (Güngör, 1985, s.41-42).

Hz. Hüseyin ve Nûh tufânı arasındaki bu ilişki göz önünde tutulduğunda tufanın sebebinin âlemin ve feleklerin Hz. Hüseyin'e üzülmeleri ve o musibetten dolayı ağlaması şeklinde bir hüsn-i talili akla getirmektedir. Nitekim Fuzûlî, feleklerin Hz. Hüseyin'e ağladığını ifade etmektedir:

*"Kerbelâ deştiniün âvârelerin yâd kılıp
Ahter-i eşk töküüp gerdiş-i gerdûn ağlar
Çarhdan ağlama zâlim deyü ey gâfil kim
Çarh bu vâkıada cümleden efvân ağlar"* (Güngör, 1985, s.250).

Su kasidesinin bu ikinci beyti ile Hz. Nûh tufanı arasındaki benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Beyitteki anlam katmanlarından ilkinin Hz. Nûh'a telmih olduğu anlaşılmaktadır. Bundan daha derin yapıda ise feleklerin Hz. Hüseyin'e ağlayarak tufanı vücuda getirdikleri izlenimini uyandırmaktadır. Böylece beyit bir yandan Hz. Nûh'un musibeti ile ilişkili iken diğer yandan - Fuzûlî'nin ifadesiyle- o musibetten daha şiddetli olan Kerbelâ hadisesine atıfta bulunmaktadır.

3. Zevk-ı fîğundan aceb yoh olsa göğsüm çâk çâk

Kim mürûr ilen bırakur rahneler dîvâre su

"Kılıç gibi bakışlarının zevkinden gönlümün parça parça olmasına şaşırma ki zaman geçtikçe (yavaş yavaş) su da duvarda yarıklar oluşturur."

Sevgili âşıkları ile muhatap olmaz; naz eder, kendini göstermez, ola ki sevgili bir bakış lütfetse o da şiddetli, hiddetli bir nazardır ve âşıkın sinisini parça parça eder ancak âşık bu durumdan oldukça memnundur. Çünkü delici, yaralayıcı, hiddetli de olsa bu sevgili ile bağ kurmak olarak değerlendirilip en büyük zevke dönüşür. Zaten âşıkın aradığı da, istediği de budur. Ondandır gelen her şey lütuf ve hayat vericidir. Kısaca, bu beyit, sevgiliden gelen her şeye razı olmak

ve en büyük zevk telakki etmek anlayışı üzerine kuruludur. Çünkü aşk, içinde her türlü zahmeti kabul etmek, rahmeti gözlemek, ne olursa olsun aşktan ve sevgiliden yüz çevirmemeyi gerektirir. İlahi aşk kavramı içerisinde de Allah'a âşık olan sâlik ilahi aşk yolunda yürürken masivanın her türlü nimetinden uzaklaşmaya çalışırken çeşitli şekillerde sınanır. Her bir sınavı, zorluğu geçmek için nefsinden fedakârlık yapar ve Allah'ın bir lütfuna erişmeyi amaç edinir. Ancak sızlanmaz, şikâyet etmez.

Hadikatü's-Süedâ'da, bu zemin üzerinde musibeti anlatılan üçüncü peygamber olan Hz. İbrâhim'in imtihan ve ibtilası karşımıza çıkar. Hz. İbrâhim'e verilen musibetlerde, önceki iki peygamberin musibetinde bahsi geçen üzüntü ve kederden ziyâde bir nevi mutluluk ve zevkin hâkim olduğu göze çarpmaktadır. Her iki musibette de Hz. İbrâhim'in tam bir teslimiyetle bu musibetlere katlandığı, şikâyet etmek şöyle dursun bunlardan memnun olduğu anlatılmaktadır. Bunlardan ilki Hz. İbrâhim'in ateşe atılmasıdır. Hz. İbrâhim ateşe atılırken yeryüzü meleğinin, kendisini kurtarma teklifini reddederek başına dostundan gelen musibetlerin kendisi için mutluluk kaynağı olduğunu ifade eder.

"Hazret-i Halîl eyitdi: Ey ummâl-ı kârhâne-i dünya ve ey huffâz-ı kavânîn-i nizâm-ı eşyâ salâh-ı bihbûduma benüm ihtiyârum ve dostdan gelen derdün dermânına benüm iktidârum yokdur.

*Derdle horsend olan derdine dermân istemez
Zevk-i mihnet birle âşık râhat-ı cân istemez
Her kimi isterse cânân âlem-i ışkında ferd
Sabr idemez tenhâlîğa ensâr u a'vân istemez"* (Güngör, 1985, s.44).

Ardından Cebrail'in yardımını da reddettikten sonra Hz. İbrâhim'e nispetle söylenenler de bu durumu pekiştirmektedir:

*"Gâfîl olmaz derdden derde giriftâr olan eyleyen
Âşık-ı ârif degül derdini izhâr eyeleyen
El çekün ilâcından ki tahkîk itmişem
İstese sıhhat virür bîmâra bîmâr eyleyen"* (Güngör, 1985, s.44).

*"Men mahv-ı dostem hiç düşmen görmezem ki bu cefâları andan bilem
hâsâ ki dost cefâsından sana şikâyet kılam. Yef'alullâhu mâ-yeşâ⁵ ve yahkumu
mâ yurîd⁶."* (Güngör, 1985, s. 46).

Hz. İbrâhim'in başına gelen musibetlerin ikincisi oğlu İsmali'i kurban etmesinin istenmesidir. Hz. İbrâhim'in, oğlu Hz. İsmâil'i kurban etmeye

⁵ İbrâhim, 14/27.

⁶ Mâide, 5/1.

götürmesi ile ilgili olarak anlatılanlarda Hz. İbrâhim'in eline hançer değil de tığ alması (Güngör, 1985, s.44), Hz. İsmâil'in de tıpkı babası gibi bu durumu can u gönülden kabul etmesi ve İblis'in iğvalarına karşı verdiği cevaplar sevgiliden gelen musibetin verdiği zevki anlatan bir başka örnektir.

“İblis-i la'in andan dahı me'yûs olup İsmâ'il'i tıfl görüp firibe kâbil-i tasavvur kılup eyitdi: Ey gül-i gülzâr-ı nübüvvet ve nihâl-i hadîka-i risâlet azîmetün ne yanadur? İsmâ'il eyitdi: Dost ziyâfet-hânesine. İblis eyitdi: Hâşâ İbrâhîm zebh itmek tedârikindedür. İsmâ'il eyitdi: Ey pîr-i gümrâh eğer benim katlüm ana emr olunmasa dahı anun itaati bana emr olunmuşdur inkıyâdında temerrüdüm yokdur husûsâ ki emr olunmuş ola. Şi'r

Cânımı cânân isterse minnet cânuma

Cân nedür kim anı kurbân itmeyem cânanuma” (Güngör, 1985, s.48-49).

(...)

“El-kıssa İsmâ'il o vâkıyı kendüye şeref-i rûzgâr bilüp ve ol saâdete mübâhât kılup eyitdi: yâ ebeti'f'al mâ tu'mer Ey peder-i büzürg-vâr İsmâ'il'e bedel var Hz. Celîl'e ivâz yokdur. Vâhid-i Mutlak dâmenin dut yoksa İsmâ'il gibi çokdur. İbrâhîm eyitdi: Ey Ferzend-i girâmî ne vasiyyetün var? İsmâ'il eyitdi: Ey mahdûm üç vasiyyetüm var, biri ol zaman ki katl-i a'zâ-yı cismümi muhkem bağlayasın ki iktizâyı elem-i tığ irüşdükte cism-i za'îfi bî-ihdiyâr ıztırâba salup harekâtümden sana bir asîb yettip mücib-i isyân olmayasın.” (Güngör, 1985, s.49-50)

Yine Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'e nispetle söylenen beyitler de, bu beyitteki anlamı desteklemektedir.

“Cânile bizden hoşnûd olur cânânumuz

Câna minnetdür anun kurbânı olsun cânumuz” (Güngör, 1985, s.47).

“Cânımı cânân eger isterse minnet cânuma

Cân nedür kim anı kurbân itmeyem cânanuma” (Güngör, 1985, s.49).

“Çekmezem gam tökse kanum tığ-ı burrânun senün

Vehmün andandur ki pür-hûn ola dâmânun senün” (Güngör, 1985, s.50).

Bu beyitte dikkat çeken bir diğer husus da “suyun mürûr ile duvara rahneler bırakması” ifadesidir. Beyit, mürûr kelimesinin geçmek anlamı esas alınarak genellikle suyun duvardan geçmesi, geçerken de duvarda yarıklar bırakması şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak *Hadikatü's-Süedâ*'nın Hz. İbrâhim ile ilgili bölümü göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde mürûr kelimesinin bir diğer anlamı olan “uğramak” anlamı ile de ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. İblis, Hz. İsmâil'in kurban edilmesi şeklindeki ilahi buyruğun yerine getirilmesine mani olmak için önce Hz. Hacer'in, sonra Hz. İbrâhim'in en son da Hz. İsmâil'in

yanına giderek -onlara uğrayarak- onları kandırmaya çalışır ve her üçünde de Allah'ın emrini yerine getirme hususunda tam bir teslimiyet görür. İblis'in bu durumu "*hânedân-ı hullete rahne bırakmak*" şeklinde ifade edilmiştir.

"(...) İblis ki muharrik-i silsile-i fesâd ve müessis-i binâ-yı udvân ü inâddur fırsat bulup azm kıldı ki hânedân-ı hullete rahne bıraka ve ma'mûre-i nübüvvetin Halîl'ün hîle ile yıka. Bir pîr-i sâlih sûretinde mütemessil olup Hâcer'ün hizmetine gelüp eyitdi." (Güngör, 1985, s.47).

Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'i kurban etme hadisesi anlatıldıktan sonra Hz. İbrâhim'in musibeti ile Hz. Hüseyin'in musibeti ilişkilendirilir. Bu bağlamda Hz. İbrâhim'in, Hz. Hüseyin'in musibetini öğrendiğinde çok üzüldüğü ve bu üzüntüsünden dolayı Hz. İsmâil'i kurban etme niyetinden daha fazla ecir kazandığı şeklindeki bir rivayet aktarılır:

"Hazret-i İzzet'den vahy geldi ki: Ey Halîl mecmû halkdan ziyâde kimi seversin? İbrâhîm Yâ Rab sana ma'lûmdur ki Hazret-i Muhammed'i ki efdal-i kâynâtdur. Hitâb geldi ki: "Muhammed'i ziyâde seversin yâ kendüni? İbrâhîm eyitdi: Hakkâ ki Muhammed'i. Hitâb geldi ki: Anun evlâdını ziyâde seversin yâ kendü evlâdını? İbrâhîm eyitdi: Anun evlâdını. Nidâ geldi ki: Ey Halîl anun e'azz-i evlâdını Kerbelâ'da şehîd iderler. İbrâhîm ol vâkıa istima'ından müteellim olup giryân oldukda nidâ geldi ki: Ey İbrâhîm mazlûm-ı Kerbelâ için bu mükdâr teellümün sevâbı oğlun kurbân itdüğün sevâbından ziyâdedür." (Güngör, 1985, s.51-52).

Hz. Hüseyin'in şehadeti ile ilgili olarak Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber'e söylediği "*Yâ Resûlallâh bu şehzâdelerin birini zehr-i cefâyla helâk kılup birinün tîg-ı bî-dirîğ ile bagrın çâk iderler.*" (Güngör, 1985, s. 54) ifadesinde Hz. Hüseyin'in tîğ ile bagrının çâk edilmesi ve Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'i tîğ ile kurban etmek istemesi, her iki hadiseye de beyitte telmihte bulunulduğunu düşündürmektedir.

4. Vehm ile söyler dil-i mecrûh peykânın sözün

İhtiyât ilen içer her kimde olsa yâre su

"Yaralı gönül senin kirpiğinden korkarak söz eder ki zaten hasta da sakınarak, korkarak su içer."

Kendinden önceki beyitle bağlantılı olarak, öncesinde sevgilinin lütuf olan yaralayıcı bakışlarına maruz kalan âşık, sevgilinin oka benzeyen kirpiklerinden bahsederken korkar, çünkü sinesi zaten yaralarla doludur.

Beyitte söz konusu edilenler *Hadîkatüs'-Süedâ*'da Hz. Eyyûb'un imtihanı ile ilgili olarak anlatılanları çağrıştırmaktadır. Beyitteki "*dil-i mecrûh*" ifadesi,

Hadikatüs'-Süedâ'da Hz. Eyyûb ile ilgili “*kalb-i hazin*” ve “*dil-i şikeste*” kavramları bağlamında değerlendirilebilir.

“*Bister-i belâ bîmârlarının ve bâdiye-i fenâ dil-fikârlarının biri Eyyûb-ı belâ-keşdür ki nevid-i inne'llâhe yuhibbu kulle kalbi hazînin*⁷ dili pâkin mahzen-i cevâhir-i iştiyâk-ı hüzn ü melâl itmiş ve akîde-i ene 'inde'l-munkesireti kulubihim hemîşe dil-i şikestesinde temekkün dutmuş.” (Güngör, 1985, s.80-81).

Hız. Eyyûb'un imtihana uğramasından evvel on iki oğlu ve çok fazla malı mülkü bulunmaktadır. Bunca nimete rağmen asla gurura kapılmaz ve mabudundan bir an bile gafil olmaz. Melekler, onun bu durumunun ihlastan değil minnet duygusundan kaynaklandığını ve bu nimetler elinden alınınca ibadet ve şükürden vazgeçeceğini düşünürler. Bunun üzerine Hz. Eyyûb imtihana tabi tutulur. Tüm malı mülkü bir şekilde yok olur ve on iki evladının hepsi ölür. Buna rağmen onun hâlâ ibadet ve şükre devam ettiğini gören melekler, onun sağlığının yerinde olduğunu ve eski durumuna yeniden dönme ümidiyle ibadete devam ettiğini düşünürler. Bunun üzerine kendisine hastalıklar musallat olur ve tüm bedenini kurtçuklar kaplar. Bu durumda Hz. Eyyûb yine zikir ve şükürüne devam eder. Kurtçuklar onun kalp ve diline musallat olunca Hz. Eyyûb bu durumun Allah'ı anmasına ve kulluk görevini hakkıyla yerine getirmesine engel olduğunu görünce Allah'tan kalb ve dilini kurtlardan korumasını niyaz eder (Güngör, 1985, s.81-83).

“*Ol zamâna dek ki kirmler zebân ü kalbine dahl itdiler ve tefekkür reh-güzârın bağlayup tezekkür ser-çeşmesin dutdılar. Eyyûb-ı bî-çâre feryâda geldi ve tazarru kıldı ki Rabbi ennî messeniye 'd-durru yanî bana zarâr müteveccih oldu zîrâ cemî-i elemde zikr ü fikrînle tesellî olurdum ve gam ü endûh gördükçe zikründen ferah ve fikründen tarab temennâ kılurdum. Hâlâ dil ki âlet-i fikrdür ve zebân ki sebeb-i zikrdür maraz târâcına gitmekdedür ve beni münâcâtdan me'yûs itmekdedür. Hâşâ ki bu hâle rızâ viresin ve bu bende-i muhlisi fikr ü zikrinden mahrûm revâ göresin.*” (Güngör, 1985, s.83).

Beyitte yer alan “dil-i mecruh” ifadesini kurtların musallat olduğu kalp, aynı şekilde îham yoluyla dil/lisan/zeban olarak anlamak mümkündür. Yani burada dil-i mecrûh ifadesi ile Hz. Eyyûb'un hastalığa yakalanmak üzere olan kalbi ve dili olarak yorumlanabilir. Beyit, yukarıda *Hadikatü's-Süedâ*'dan alınan bölümle birlikte düşünüldüğünde “dil”, mecruh olunca tefekkür ve tezekkür gider, bunun yerini de vehimler ve boş sözler alır. Bu sebeple “dil”in yani hem kalbin hem de dilin sâlim olması gerekir. Nitekim aşağıdaki dörtlükte de bu durum ifade edilmiştir.

⁷ Allah her kalbi mahzunu sever.

*“Zebân bülbül-i bâğ-ı zikr ü fenâdır
Dil âyîne-i hüsn-i sıdk u safâdur
Beni bî-dil ü bî-zebân koyma ya Rab
Ki bî-dillik ve bî-zebânlık belâdur”* (Güngör, 1985, s.83).

Fuzûlî, Hz. Eyyûb’un musibetini ve imtihanını başarı ile tamamlayıp Allah’ın eskiden sahip olduğu her şeyi daha fazlası ile ona yeniden verdiğini anlattıktan sonra Hz. Eyyûb’un musibeti ile Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da yaşadıklarını karşılaştırır ve Hz. Hüseyin’in başına gelen musibetin daha zor olduğunu ifade eder.

Ey azîzler eger Eyyûb-ı sabûr fevt-i emvâl ve mevt-i evlâdla mütegayyir olmayup sabr kıldı şehîd-i Kerbelâ dahı hânümânın yağmâya virüp ve ihvân ü evlâd ü ensâbinun mevtin müşâhede kılup sâbir oldı ve egerçi Eyyûb’un bedeninde dört bin kırm-i hûn-hâr menzil dutdı şehîd-i Kerbelâ’nun teninde yüz bin peykân-ı âb-dâr karârgâh itdi (Güngör, 1985, s.84).

Beyitte hasta ve yaralı bir insan tasviri hâkimdir. Bu hastalık hali içinde kalp ve iham yolu ile dilin yaralı olması ise ifade dilen bir başka husustur. Hz. Eyyûb’un kalp ve dilinin kendisine musallat olan hastalıktan uzak tutulması için Allah’a yalvardığı meşhurdur. Yine Hz. Eyyûb’un ibtilasının tamamlanmasının ardından ayağını vurup yerden çıkardığı su ile yıkanıp yine aynı sudan içerek şifa bulması da Kur’ân’da bildirilen bir husustur. Hz. Eyyûb ile ilgili tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda beyitte Hz. Eyyûb’a yapılan telmih kendisini fazlası ile hissettirdiği görülecektir.

5. Suya virsün bâğbân gülzârı zahmet çekmesün

Bir gül açılmaz yüzün tek virse bin gülzâre su

“Bahçivan gül bahçesini suya versin (zayi etsin/bozsun) (gül yetiştireceğim diye) boşa uğraşmasın, bin tane tane gül ile uğraşsa/sulasa/baksa senin yüzün gibi(sevgilinin yüzü gibi) bir tanesini bile yetiştiremez.”

Beyitte bin gülzâre de su verilse Hz. Peygamber’in yüzü gibi güzel bir gülün açılmayacağı ifade edilmektedir. Ancak burada gül yetiştiren bağbanın kim olduğu konusu dikkat çeken bir husustur. Hz. Peygamber’i yetiştiren bağbanın Allah olması gerektiği düşüncesi, bağbanın başka gülleri yetiştiremeyeceği düşüncesi ile ortadan kalkmaktadır. Zira Allah kâdir-i mutlak ve dilediğini yapandır. Bu durumda bâğbânın farklı bir varlık olması gerekmektedir. Vedat Ali Tok da (2006, s. 146) aynı düşünceleri dile getirmekte ve bâğbânın mecazî bir anlam taşınması gerektiğini ifade etmektedir:

Buradaki “bâğbân” sözünün neye delâlet ettiği tam olarak açık değil. Gül'ü yetiştiren, Hz. Muhammed'i yaratan bâğbân ise eğer, O'nun, dilerse başka gülleri de yetiştirmesi kudreti dâhilindedir. Bu yüzden “bâğbân”ı mecâzî anlamda düşünmek doğru olmaz kanâatini taşıyorum.

Fuzûlî, *Hadikatü's-Süedâ*'da dehr için bâğbân kelimesini kullanmaktadır. Dehr bâğbânı ciğerden kan çeşmesini açarak gülşeni kan ile doyurmakta yani kana bulamaktadır:

*“Kıldı cellâd-ı felek hûn-rîzlik bünyâdını
İtdi zâhir devr-i zâlim âdet-i mu'tâdını
Bâğbân-ı dehr açup hûn-ı ciger ser-çeşmesin
Kan-ile sîrân kıldı gülşen-i bî-dâdını”* (Güngör, 1985, s.289).

Bu dörtlükte aynı mefhumu anlatmak için felek, devr ve dehr kelimeleri kullanılmıştır. Böylece beyitte bahsi geçen bâğbânın dehr ve felek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda gülzârın da "âlem, kâinat, mevcûdat" olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla beyit “dehr ve felek bağbanı ne kadar uğraşsa da âlem gülzârına senin gibi biri daha gelmez.” anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber'in yaratılmışların en üstünü ve son peygamber olduğu yani Allah'ın daha üstün bir kimseyi yaratmayacağı ve başka bir peygamber göndermeyeceği gibi sebeplerle bu beyitteki bâğbân Allah olarak düşünülebilsede beyitin geneline hâkim olan mana bâğbânın Allâh olamayacağını gösteriyor. Her şeyden önce beyitteki genel anlam “yüzün tek bir gül açılmayacak” olan zatın bâğbândan da bin gülzârdan da daha üstün olduğudur. İkincisi bâğbân bin gülzâre su verse bile yani gül yetiştirmeye çalışsa da yüzün gibi bir gül yetiştirmekten “aciz”dir. Böyle bir acziyetin ise Allah için düşünülemeyeceği izahıtan varestedir. Bu sebeple beyitte geçen bâğbânı dehr ve felek olarak düşünmek daha isabetli görünmektedir.

Hz. Hüseyin'in ashabının bir kısmının Kербela'da şehit edilmesinin anlatılmasının ardından gelen şu beyit de “dehrin gülleri yok etmesi” anlamına sahiptir.

*“Dehr-i dûn her lahza bir nevres güli berbâd ider
Bülbul-i bîçâre hasretler çeküp feryâd ider”* (Güngör, 1985, s.373).

Beyitte geçen bağbanın kim olduğuna *Hadikatü's-Süedâ*'da geçen yukarıdaki beyitle dehr şeklinde cevap verilerek sorunun çözüldüğü kanaatindeyiz. Yine beyitte Kербela'da güllerin solması anlamı ile olan ilişki de açıktır.

6. Ohşadabilmez gubârını muharrir hattuna

Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kare su

“Kâtibin bakmaktan gözlerine tıpkı kalemde olduğu gibi kara su inse de yine gubarını senin hattına benzetemez”.

Beyitte; kâtip ve kalem ne kadar yazarsa yazsın senin çehrenin güzelliğine benzer güzellikte hat yazmaları mümkün değildir şeklinde bir anlam söz konusudur. *Hadikatu's-Süedâ*'da da Kerbela hadisesindeki musibetin denizler mürekkep olsa da asla tarif edilmeyeceğini ifade eden şu kıta yer almaktadır:

“Sûret-i tahrîre gelmez olsa deryâlar midâd
Şerh-i bî-dâd ü belâ-yı rezm-gâh-ı Kerbelâ
Kerbelâ'dan hasr olup 'âlemde her mihnet ki var
Bend kılmuşdur tarîk-i sabrı Şâh-ı Kerbelâ” (Güngör, 1985, s.350).

Beyitte geçen hat ve gubar kelimeleri ile ilgili olarak; bunların Hz. Peygamber'in mübarek çehresine konan Kerbelâ toprağının tozu olduğu düşünülebilir. *Hadikatü's-Süedâ*'da geçen aşağıdaki menkıbe bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.

Hz. Hüseyin, Kerbelâ'ya gitmeden önce Medine'de Hz. Peygamber'in kabrinin başında bir gece, gece boyu ağlama, ibadet ve tesbihten sonra bir ara uykuya dalar ve rüyâsında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber, Hz. Hüseyin'e Kerbelâ'da şehit olacağını ve cennette anne, baba ve ağabeyi ile buluşacağını söyler. Daha sonra Hz. Peygamber'in cemaline tozlar konmaya başlar:

“Esnâ-yı tekellümde İmâm-ı Hüseyin gördi ki Hazret-i Resûl'ün reng-i gül-günü zaferânî olmaktadır ve gîsû-yı mu'anberlerine gerd-i küdüret dutılmaktadır, muztarib olup suâl itdi ki: 'Ey gülzâr-ı nübüvvet ve ey serv-i cûybâr-ı risâlet bu ne alâmetdür?' Ol Hazret eyitdi: 'Ey nûr-i dîde-i Zehrâ ve ey ber-güzîde-i Âl-i Abâ bu gubâr-ı meydân-ı belâ yani eser-i rest-hîz-i hâk-ı Kerbelâ'dur. Bu gubâr-ı küdüretdür ki mir'âti cem'iyetünden Kerbelâ'da sûret-i sürûri nihân ider ve bu gerd-i mihnetdür ki musîbetün ilâmı için ol bâdiyeden âsmâna gider.'” (Güngör, 1985, s.264)

Beyitte geçen hat ve gubar kelimelerinin yukarıda bahsi geçen Hz. Peygamber'in yüzüne konan Kerbela tozu ve toprağı olduğunu düşünmekteyiz. Böylece beyitte bir yandan Hz. Peygamber'in çehresinin güzelliği anlatılırken diğer yandan Kerbela hadisesi sebebiyle onun yüzüne çöken matem ve üzüntü dile getirilmektedir.

7. Arızın yâdıyla nemnâk olsa müjgânım nola

Zâyi olmaz gül temennâsıyla virmek hâre su

“Yanağını anarak/düşünerek kirpiklerim ıslansa da güller açılınsın diye arzu ederken verilen sudan diken de faydalansa boşa değildir.”

Beyitte sevgilinin yanağını anarak ona duyulan özlem sebebiyle gözlerin yaşarması anlatılmaktadır. Bu beyitte ifade edilmek istenenler Hz. Yakûb'u, onun Hz. Yûsuf'a olan özlemini ve bu özlem ile devamlı surette ağlamasını hatıra getirmektedir. Nitekim *Hadikatü's-Süedâ*'da Hz. Yûsuf ve Hz. Yakûb'un kıssası detaylı denilebilecek bir tarzda işlenmiştir ve anlatılanlar beyitte ifadesini bulan mana ile büyük ölçüde uyuşmaktadır.

Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf'u ağabeyleri ile sahraya gönderirken Kenan şehrinin dışına kadar onları uğurlar ve orada bir ağacın altında Hz. Yûsuf ile vedalaşır. Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf'u bağrına basar ve yüzünü yüzüne sürer.

“Anlar şehirden çıkıp Şeceretü'l-Veda'a yetdükden sonra ya'küb dahi müteâkib geliüp Yûsuf'u ihtiyârsız bağrına basup yüzün yüzine sürüp eyitdi: Ey evlâd-ı emcâd beni Yûsuf mahabbetinde ma'zûr dututn ki ihtiyârla degül. Beyt:

Lezzet-i zevk-i cemâli dem-be-dem efzûn olur

Ârızın gördükce göz gönlüm beter meftûn olur” (Güngör, 1985, s.57).

Hz. Yakûb'un, Hz. Yûsuf'un “arız”ını en son gördüğü an da veda ağacının altındaki bu vedalaşmadır. Hz. Yakûb daha sonra on yıllar boyunca Hz. Yûsuf'u göremeyecek ve arızının yâdıyla devamlı gözyaşı dökcektir.

Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf'u ağabeyleri ile göndermesinin hemen ardından pişman olmuş ve onun hasreti ile pişmanlık gözyaşları dökmeye başlamıştır.

“Rivâyetdür ki Yakûb evlâdla vedâ itdüğü menzilden müteharrik olmayup ol müsâfirlerün mürâcaatına intizâr çekerdı ve lahza lahza yâd-ı ruhsâr-ı Yûsuf idüp âh-ı hasret çeküp dîdeden eşk-i nedâmet dökerdi.” (Güngör, 1985, s.65).

Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf'un ortadan kaybolmasının ardından evinde duramaz ve beytü'l-ahzana çekilir gece gündüz ağlayıp inler. Hz. Yakûb'un ağlayıp inleyişleri gökteki melekleri bile etkiler. Melekler, Hz. Yakûb için Allah'a niyazda bulunurlar:

“Cebra'îl eyitdi: Yâ Ya'küb ebkeyte bi-bukâ'ike'l-melâ'ikete. Ya'küb eyitdi: Ey Cebra'îl Beyt:

Beste-i dâm-ı gam-ı hicrân-ı yârem neyelerem

'Ayb kılman giryemi bî-ihitiyârem neyelerem

Ya'kûb'un âb-ı çeşm-i eşk-bârı bir mertebede ruhsat-ı cereyân buldı ki sevâd-ı merdüm-i çeşmin beyâz-ı dîdeden mahv kıldı." (Güngör, 1985, s.68-69).

Hız. Yakûb ve Hız. Yûsuf'un kıssaları anlatılırken de yaşanan bu sıkıntılar sık sık Hız. Hüseyin'in musibeti ile karşılaştırılmakta ve Hız. Hüseyin'in yaşadığı zorluklar dile getirilmektedir (Güngör, 1985, s. 70-80):

"Âyâ eger Ya'kûb-ı perîşân Yûsuf-ı huçeste-hisâli ol zilletle görseydi n'olurdu hâli ve eger Hazret-i Mustafâ Kerbelâ'da Hüseyin'ün ahvâline müşâhede kılseydi ne gâyete yeterdi mihnet ü melâli."

Yine bu bölümde Hız. Hüseyin ve Kerbela şehitlerine ömür boyu gözyaşı döken İmam Zeynelabidin'in durumu ile Hız. Yakûb'un durumu ile ilişkilendirilmektedir:

"Nakldür ki Hazret-i İmâm Zeyne'l-âbidîn vâkı'a-yı Kerbelâ'dan sonra hemîşe giryândı iltimâs itdiler ki Yâ İmam kesret-i bükâyla ikdâm itme sabr it. Ol Hazret buyurdu ki: 'Ey azîzler beni ma'zûr dutun.' Şi'r

*Bir oğlından cüdâ düşmişdi Ya'kûb
Hücûm-ı girye kılmışdı gözün kûr
Aceb mi girye kılsam ben ki düşdüm
Nce Yûsuf gibi ma'sûmdan dür"*

"Hazret-i Ya'kûb peygamber-i mürseldi on iki oğlından biri gâyib oldukda ve gâyibün dahi visâline recâ hasil iken ol kadar ağladı ki nokta-i sevâd-ı dîdesin tîg-i seyl-i sirişk hâk kıldı. Ben ki vâlid-i büzürg-vârüm ve a'mâm-ı âli-mikdârüm ve ihvânü bülend-iktidârüm huzurumda şehâdet buldılar ve bî-ümmîd mürâca'at-ı âlem-i bekâya teveccüh kıldılar girye kılsam aceb midir?" (Güngör, 1985, s.69).

Yine *Hadikatü's-Süedâ*'nın farklı yerlerinde Hız. Hüseyin ve Kerbela hadisesi için ağlamanın "zayi olmayacağı" özellikle vurgulanmıştır.

*Hâk-ı pâk-ı Kerbelâ'dur ol mübârek buk'a kim
Anda tahsîl-i metâlib eylemek âsân olur
Eşk tökmek âh çekmek zâyi olmaz rûz-ı haşr
Kam-bahş-ı çeşm-i pür-hûn u dil-i süzân olur
Eşk-i alün katresi gülberg-i gülzâr-ı bihişt
Dûd-ı âhun meddi nahl-ı ravza-i rıdvân olur* (Güngör, 1985, s.24).

*Ehl-i Beyt'ün yâd idüp her lahza âb-ı dîdesin
Zâyi olmaz eşk dökmek dîde-i hûn-bârdan
Bu musîbet eşkinün her katresine rûz-ı haşr
Ecrdür bin bahr-ı rahmet İzid-i Cebbâr'dan* (Güngör, 1985, s.88).

Fuzûlî'nin Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf'un musibetini anlattığı ve onların musibetini Hz. Hüseyin'in musibeti ile karşılaştırdığı bölümlerdeki ifade ve mana ile Su Kasidesi'nin bu beyti arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bu da önceki beyitlerin her birinin bir peygamberin kıssasına telmihte bulunduğu gibi bu beytin de Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf kıssasına telmihte bulunduğunu göstermektedir.

8. Gam günü itme dil-i bîmârdan tîgun dirîg

Hayrdur virmek karanu gecede bîmâre su

“Elemli/acılı günlerde hasta gönlümü “kılıca benzeyen” kirpiklerinden uzak etme, zira karanlık gecede hastaya su vermek hayırdır.”

Bu beyitte geçen “gam günü” ve “karanu gece” ifadeleri Aşura günü ile ondan önceki geceyi çağrıştırmaktadır. Fuzûlî, *Hadikatü's-Süedâ*'da Aşura günü ve önceki gecede yaşananları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Beyitteki karanu gecede bîmâre su vermenin hayır olduğu ifadesi Hz. Hüseyin'in gam gününden önceki son gecesini yakınları ile vedalaşıp ibadetle geçirmek için düşman ordusundan mühlet talep etmesi ve onların da bu mühleti vermesini akla getirmektedir.

“Râvî-i rivâyet-i ciger-sûz ve nâkıl-i hikâyât-ı gam endûz bu tarzla tertîb-i sufûf-ı ma'rekeye kelâm virmiş ve bu tarzla silsile-i rivâyet-i tahkîke getirmiş ki çün şeb-i Aşûrâ Hazret-i Sultân-ı Kerbelâ leşker-i a'dâdan tetmîm-i şerâvit-i ibâdet ve takdîm-i merâsim-i özr-i ashâb-ı itâat için mühlet taleb kılup ol istid'â icâbete yetüp endîşe-i harbden fi'l-cümle fâriğ olup tevâb'i ü levâhıkla ibâdete iştigâl itdi ve sabâha dek zükûr ü inâsdan zemzeme-i tekbîr ü tehlîlin savâmi-i melekûta yetdi.” (Güngör, 1985, s.350).

Fuzûlî “karanu gece”nin ardından devamında ise gam gününün gelmesini ise şu şekilde tasvir etmektedir:

“Egerçi Mesîhâ, dâmen-i hurşîdi dutup tulu'ndan men iderdi ki eşi''a-i envâr-ı şehîd-i Kerbelâ'ya sihâm-ı belâ olmaya ve gendûn seher ebvâbın mesdûd itmîşdi ki subh-ı kâzibin dem-i serdinden Şâh-ı Kerbelâ'nun şem'-i hayâtı intifâ bulmaya.” (Güngör, 1985, s.351).

Yine beyitte gam günü “tîg” dil-i bîmârdan esirgenmemesi, Aşura günü Hz. Hüseyin ve ashabının şehit edilmeleri hadisesine atıf olarak yorumlanabilir.

SONUÇ

Fuzûlî, hem kendi dönemi içinde hem de sonrasında etki sahibi olmuş ve sesini yüzyıllar sonra bile duyurabilmiştir. Şiirin anlam dünyasının derinliği, şairlik kabiliyeti ve esaslarını çizerek oluşturduğu şiir, şairi günümüze kadar beğenilen, ilham alınan ve geçilememiş bir sanat telakkisine ulaştırmıştır. Su Kasidesi de Fuzûlî'nin en fazla öne çıkan şiirlerinde biridir. Naat olması hasebiyle Hz. Muhammed'e atfedilen şerhler günümüz bilim adamlarınca değerlendirilmiş ve yayına dökülmüştür. Ancak şairin diğer eserlerine bakıldığında her eserinde bir diğerinin izini sürmek de mümkün görünmektedir. Nihayetinde bütün eserlerini aynı edebiyat sınırları içinde oluşturmuş ve aynı zevk ve sanat çerçevesinde teşekkül ettirmiştir. Bu açılardan bakıldığında Su Kasidesi'nin anlam dünyası değerlendirilirken şairin bir diğer eseri olan Hadikatü's-Süedâ kaynaklı bir alt okuma gerçekleştirildiğinde bütünleşen, birbirini tamamlayan anlam çerçevesi yakalanmıştır.

Sonuç itibariyle ilk beyitte; gönülde yanan ateşi hiçbir su söndüremez derken derdin büyüklüğü ve çaresizliği vurgulanırken alt anlam itibariyle; Hz. Hüseyin'in maruz kaldığı hadiseden dolayı ağlamanın sonucu değiştirmeyeceği ve Hz. Âdem'in ağlayışı ile affin müjdelenmesi arayışı sezdirilmektedir. İkinci beyitte; Hadikatü's-Süedâ'nın musibetini anlattığı ikinci Peygamber olan Hz. Nûh ile ilişkili bir şekilde sürdürülmektedir. Hz. Nûh'un hadisesi ile beyit arasındaki anlam benzerliği iligi çekicidir. Beyitte Hz. Nûh hadisesine dikkat çekilirken aynı zamanda bu olayın sonuçlarının dahi Hz. Hüseyin hadisesine nazaran daha az acı verdiği dile getirilir. Takip edilen diğer beyitlerde de yine anlam ilişkileri devam eder. Hz. Hüseyin'in şehadeti ile ilgili olarak Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber'e söylediği "*Yâ Resûlallâh bu şehzâdelerin birini zehr-i cefâyla helâk kılup birinün tîg-ı bî-dirîg ile bagrın çâk iderler.*" (Güngör, 1985, s.54) ifadesinde Hz. Hüseyin'in tîg ile bağrının çâk edilmesi ve Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'i tîg ile kurban etmek istemesi, her iki hadiseye de beyitte telmihte bulunduğu düşünülmektedir. Diğer beyitte hasta ve yaralı bir insan tasviri hâkimdir. Bu hastalık dil ve gönül ile ilişkilendirilirken akla telmih yolu ile Hz. Eyyüb'un yaşadıkları gelir. Ardından yine Hz. Hüseyin'in yaşadıklarına, Hz. Yûsuf ve Yakûb peygamberlerin kıssalarına telmihler yapılarak metinde alt anlam katmanları oluşturulmuştur.

Kısaca; şair Su Kasidesi'nin makaleye konu edilen ilk sekiz beyiti ile Hadikatü's-Süedâ'nın ilk kısımları arasında paralel anlam dünyası oluşturarak burada anlatılan peygamberlerin musibetlerini Hz. Hüseyin hadisesi ile karşılaştırmış ve Hz. Hüseyin'in yaşadığı acıyı daha şiddetli bulmuştur. Böylece, Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında iktidar hırsı ile, onun âlinin bu şekilde

aşağılanarak katledilmeleri hadisesinin büyüklüğü, İslam dünyasını fikren ve siyaseten bölen bir sonuçla hitama ermesini bir kez daha hatırlatmıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akyüz, K., Beken, S., & Yüksel, S. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Ayan, Hüseyin. (1981). *Leylâ vü Mecnûn*. Dergâh Yayınları.
- Büyükkara, M. A. (2002). Kerbela'dan İnkılab'a: İmâmî-Şîî Şehadet düşüncesi ve problemleri. *AÜİFD*, XLIII(2), 211-247, https://doi.org/10.1501/Ilhfak_000000103
- Dilçin, C. (2001). *Fuzûlî Divanı Üzerine Notlar*. Harvard University.
- Doğan, M. N. (1998). *Fuzûlî: Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1961). *Fuzûlî Dîvânı: Ön-söz, Gazeller, Terkipler, Kit'alar, Rubâiler, Lûgatçe, İndeks, Fihrist*. İnkılâp Kitabevi.
- Güngör, Ş. (1985). *Fuzûlî'nin Hadikatu's-Suada'sı Tanıtılması, Değerlendirmesi ve Metnin Edisyon Kritiği*. Yayınlanmamış doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Karahan, A. (1989). *Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Edebi Şahsiyeti*. Kültür Bakanlığı.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1955). *Beng ü Bâde*. Maarif Basımevi,
- Kürkçüoğlu, K. E. (1956). *Rind ü Zâhid*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mazioğlu, H. (1951). *Fuzûlî-Hâfız: İki Şair Arasında Karşılaştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Mazioğlu, H. (1997). *Fuzûlî Üzerine Makaleler*. Türk Dil Kurumu.
- EL-Meclisî, M. B. (1414). *Bihâru'l-Envâr*. Müessesetü'l-Vefâ.
- Nişaburî, H. (2002/1422). *Müstedrek'üs-Sahihayn*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Olgun, T. (1936). *Fuzûlî'ye Dair*. Selâmet Basımevi.
- Refioğlu, S.R. (1945). *Fuzûlî*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Tarlan, A. N. (1950). *Fuzûlî'nin Farsça Divanı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (2013). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Akçağ Yayınları.
- Tok, V. A. (2006). Su Kasidesi'nden beş beyit üzerine bir şerh denemesi. *Yedi İklim*, XIX/194, 146.
- Üzgör, T. (1990) *Türkçe Dîvân Dibâceleri*. Kültür Bakanlığı.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: XVI. One of the greatest poets of the 20th century, his style and poetry both in his own period and in the following period, he has been the basis for parallels who have given inspiration to many poets with his understanding of poetry. He answered the “How should poetry be?” question in his preamble and drew the principles of his poetics. According to Fuzuli, poetry must be blended with science. Otherwise, the poem is worthless. The kneading of poetry with science is also important since it will give the opportunity to the depth of meaning in reciting the poem, the poet realized this and carried his poem out of a real, metaphorical meaning and formed the poem that was divided into layers of meaning as it was read. In this context should be considered that; While Fuzûlî's poems are divided into layers of meaning, both as literature; as well as the poet expresses, the limits of were forced by taking into account the knowledge of the period of mental and religious sciences.

Aim and Method: In the study, it will be tried to reinterpret Fuzûlî's "Su Kasidesi", which is very popular and read in every period, with Hadikatü's-Süedâ, which belongs to the poet himself.

Results: Fuzuli had an influence both in his own time and afterwards and was able to make his voice heard even centuries later. The poem, which he created by drawing the depth, poetic ability and principles of his poetry's world of meaning, has brought the poet to a view of art that has been admired, inspired and not surpassed until today. “Su Kasidesi” is one of Fuzûlî's most prominent poems. Because it is a eulogy, the commentaries attributed to the Prophet Muhammad have been evaluated and published by today's scientists. However, when we look at the other works of the poet, it seems possible to trace the other in each of his works. In the end, he created all his works within the boundaries of the same literature and formed them within the framework of the same taste and art. From these perspectives, the semantic world of Su Kasidesi. While being evaluated, a sub-reading originating from another work of the poet Hadikatü's-Süedâ was realized, and the meaning frame that integrated and complemented each other was captured.

As a result, in the first couplet; While saying that no water can extinguish the fire that burns in the heart, while emphasizing the magnitude and despair of the problem, in the lower sense; crying not change the result of the event Hz.Husayn was exposed to, and with the crying of Hz.Adam, the search for the good news of forgiveness is implied. In the second couplet; It is continued in relation to the second Prophet, Prophet Noah, in which Hadikatü's-Süedâ tells about his calamity. The similarity in meaning between Noah's case and the couplet is

interesting. While drawing attention to the event of Prophet Noah in the couplet, it is also stated that even the consequences of this event are less painful than the event of Hz.Husayn. In the other following couplets, meaning relations continue.

Regarding the martyrdom of Hz.Husayn, Gabriel said to the Prophet, "O Messenger of Allah, they will destroy one of these princes with poison and rip open the chest of one of them with a sword." As mentioned by (Güngör, 1985, p. 54) in his statement, Hz.Husayn's bosom being teared with a sword and the fact that Hz.Ibrahim wanted to sacrifice Ismail with a sword suggests that both events are mentioned in the couplet. In the other couplet, the depiction of a sick and injured person is dominant. this disease. While being associated with language and heart, it is a reference to Hz. Eyyub's experiences that come to pass. Then again, references are made to the experiences of Hz.Husayn in the text, and to the stories of the prophets Hz.Yusuf and Yakub, through that sub-meaning layers are created. Briefly; He created a parallel world of meaning between the first eight couplets of the poem Su Kasidesi, which is the subject of the article, and the first parts of Hadikatü's-Süedâ, and compared the calamities of the prophets described here with the event of Hz.Husayn and found his pain more severe. Thus, after the death of the Prophet Muhammad, the greed for power and the enormity of the murder of his descendants by humiliation in this way reminded us once again that it ended with a result that divided the Islamic world intellectually and politically.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.57322>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	19.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	16.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özçelik, M. H. (2022). Bir Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Algı Yönetimi. *Journal of History School*, 56, 772-801.

BİR LİDER OLARAK MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ALGI YÖNETİMİ

Mehmet Hakan ÖZÇELİK¹

Öz

İlk olarak ABD Savunma Bakanlığı tarafından bilinçli ve sistematik olarak kullanılan ve de 20. yüzyıl içerisinde kavramsallaştırılan algı yönetimi, teknoloji çağı ve bilgi toplumu olarak adlandırılan 21. yüzyılda daha da ön plandadır. Günümüzde insanların bilgiye kolay ve hızlı erişimi aynı oranda bilgi kirliliğine neden olmakta, bu durum ise, birçok faktörün etkilediği algıları dış müdahalelere açık hale getirmektedir. Bunun sonucunda ise algılar rahatlıkla yönlendirilebilmekte, kitle hareketleri meydana getirilebilmekte ve toplumsal olaylar rahatlıkla kontrol edilebilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk yeni kavramsallaştırılan algı yönetimini Milli Mücadele döneminde sık sık kullanmıştır. Bireysel, ulusal ve uluslararası seviyelerde algılar yaratarak bireyi, ulusu, ulusları hedeflediği istikamette yol almaya teşvik etmiştir. Atatürk, ülkesini ve milletini medeni milletler seviyesine çıkarmak için önce bir asker, sonrasında devrimci bir devlet adamı olarak bütün imkanları zorlamıştır. Bu çalışmada; algı kavramının tanımı yapılarak, algı süreci, algıyı etkileyen faktörler ve algı yönetimi ekseninde Mustafa Kemal Atatürk'ün bireysel, toplumsal ve uluslararası algı yönetimini gerçekleştirmesinin tarihsel arka planına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Algı, Algı Yönetimi, İmaj, Milli Mücadele

¹ Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hakanozcelik@aydin.edu.tr. Orcid: 0000-0002-5976-721X

Perception Management of Mustafa Kemal Atatürk as a Leader

Abstract

Conceptualized in the 20th century, perception management is more prominent in the 21st century, which is called the age of technology and information society. Today, easy access to information causes information pollution, which makes perceptions affected by many factors open to external interventions. As a result, perceptions can be easily directed, mass movements can be created and social events can be easily controlled. Mustafa Kemal Atatürk frequently used the newly conceptualized perception management during the Turkish National Struggle. By creating perceptions at individual, national and international levels, he encouraged individuals, Turkish nation and other nations to proceed in the direction they aimed. First as a soldier and then as a revolutionary statesman, Atatürk pushed all the limits and tried to implement them in order to raise his country and nation to the level of civilized nations. In this study; by defining the concept of perception, the historical background of Atatürk's individual, social and international perception management is included in the axis of perception process, factors affecting perception and perception management.

Keywords: Atatürk, Perception, Perception Management, Image, National Struggle

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikaları 19. yüzyıl sonrasında üst düzey yöneticilerinin beklentileri yönünde gelişmemiştir. Olumsuz gelişmeler, yöneticilerin doğru karar verme sürecini etkilemiş ve alınan yanlış kararların ve neticesinde istenmeyen sonuçların, üst üste gerçekleşen ve kaybedilen savaşların bedeli, Osmanlı Devleti'nin kendi insanının canı ve toprak kaybı ile ödenmiştir. 20. yüzyılda gerçekleşen Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile işgale açık hale gelen ülke, İtilaf Devletlerinin kontrolü altına girmiş ve fiilen işgal edilmiştir. Devleti ve milleti içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarabilmek için birçok aydın kurtuluşa yönelik fikirler öne sürmüşlerdir. Ortaya konulan fikirlere bakıldığında, hepsinin bir çıkış yolunu benimsediği ve bir dayanağının bulunduğu görülmektedir. Ancak aydınlar arasında kurtuluşa yönelik fikirlerin hayata geçmesi için ortak paydanın "halk" olduğu gözden kaçırılmıştır. Aydınların bu tutumunda, halkta kurtuluş fikrine destek verecek güç görmemeleri ve halkı tükenmiş görmelerinin etkisinden söz edilebilir. Gerçekten, halkın siyasal manada mücadeleye katılımının sağlanması, dönemin olayları göz önünde bulundurularak oldukça zor görünmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün diğer çıkış yollarını öne sürenlerden farkı, halkı mücadelenin odak noktası yapması, halkın mücadele sürecine siyasal katılımının

sağlanması ve dolayısıyla mücadeleyi halka dayandırması olmuştur. Ancak bütün bu isteklerin gerçekleştirilmesi için aşılması gereken önemli bir engel vardı; halkın ikna edilmesi.

1. Algı- Algı Yönetim

Tarih boyunca insanlar girmiş oldukları mücadelelerden başarıyla çıkmak için içte ve dışta her türlü yöntemi kullanmışlardır. Ancak kullanılan yöntemler arasında en etkin olanının, hedef kitlenin (halk, düşman, müttefik, birey) ikna edilerek, kendi isteğiyle, istenilen yönde hareket etmesini sağlamak olduğu tespit edilmiş ve bu bağlamda hedef kitleye yönelik algı yönetimi uygulamaları ön plana çıktığı gibi gerçekleştirilmiştir.

Algı; en basit şekliyle insanın duyu organlarınca taşınan duyuusal verilerin örgütlenip yorumlanması şeklinde ifade edilmektedir.² Sezai Türk, algıyı; iç ya da dış çevreden gelen uyarıcıların bireyin birbirinden bağımsız olan görme, duyma, koklama, tatma gibi duyu organları yoluyla ya da hisleriyle almasıyla başlayan ve bu uyarıcıların farkına varılması, tanınması, idrak edilmesi ve anlamlı bir bütüne dönüşmesini, tanımlanmasını sağlayan fiziksel, nörolojik ve bilişsel süreçlerin tamamı olarak tanımlamıştır.³ Kişinin etrafında olup biteni fark etmesi, olaylara tanıklığı şeklinde de tanımlanmaktadır.⁴ Dış çevreden gelen uyarıcıların bir insanın duyu organları üzerinde bıraktığı etki “duyu”, oluşan bu etkinin zihnimize oluşturduğu şekle verilen anlam “algı” olarak ifade edilirken algıların alınma süreci ise “algılamadır”. Buna göre algı yönetimi algıdan başlayan, algılama ile devam eden bir süreci içermektedir.⁵

İnsanın gördüğü, hissettiği, duyduğu, kokladığı ve tattığı her şey, beyinde gerçekleşen sürecin sonucudur.⁶ Ashında görülenin, duyulanın, koklananın veya tadılanın ne olduğuna duyu organları değil, zihnimize gerçekleşen eylemlerin sonucunda beyin karar verir.

Henrik Friman, ABD’li pragmatist filozof Stephen Pepper’ın algısal eylemleri çevreye dayalı olarak duyumsanan bilinçli bağlantılarla tanımlamasına

---

² İsmail Bakan- İlker Kefe, Kurumsal Açından Algı ve Algı Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2012, C. 2, S. 1, s.21

³ M.Sezai Türk, *Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı? Algı Yönetimi*, Alfa Yayınları, Ekim 2014, s.15

⁴ Hülya Çayoğlu, *Algılama Yönetimi Ve Marka Kimliği İlişkisinde Marka Algısının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 2010, s.50

⁵ Türk, *age*, s.15

⁶ R.J. Godlewski, *Practical Deception and Perception Management*, Tactical Extractions Counterterrorism Paper, 4’ten Bakan, Kefe, *age*, s. 20-21

atıfta bulunarak bunu “bir sandalye görüyorum” örneği ile açıklamaya çalışmıştır.⁷ Burada algılamak için bir nesne ve gözlemciye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, “sandalye” nesne, “ben” gözlemci olarak tarif edilmiştir. Sandalyeyi görmemizi sağlayan algı, daha önceden beyinde depolanmış ve sınıflandırılmış bilginin sunulması, karşılaştırılması ve sayısız karar arasından bilinçli bir tercih yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu örnekte olduğu gibi görülen nesnenin sandalye olduğuna, beyinde daha önceden oluşturulmuş algı (imaj, resim) ile eşleştirilmesi sonucunda beynimiz karar verir. Kısaca görme işlemini gerçekleştiren gözler değil, aslında beyindir.⁸

“Algı”, Türk Dil Kurumu'nca; “*Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak*”⁹ şeklinde tarif edilmiştir. Anlaşıldığı gibi, görülen, duyulan, tadılan bir şeyin ne olduğunun idrak edilmesi beyin tarafından daha önce belirlenmiş kalıplarla tanımlanmaktadır. Buna göre bir şeyin ne olduğuna karar verme sürecinin en önemli aşaması, beyinde önceden oluşturulan algı ile belirlenmesidir. Yaratılmamış bir algının karar sürecinde hatalı sonuçlara ya da akıl karışıklığına sebep olması kaçınılmazdır. Algının oluşma sürecinin ardından algı yönetiminde de önemli aşamalar söz konusudur. Algı yönetimi algının oluşturulma sürecini takip eden eylem olarak hedef kitlenin (halk, düşman, müttefik, birey) istenilen yönde hareket etmesini sağlamak için gerçekleşmektedir. Bir insanın belli bir yönde hareket edebilmesi için öncelikle, o yönde bir alternatifin var olduğunu bilmesi ve bu bilgiyi algılaması gerekir. Bu bağlamda eyleme dönüştürülecek davranışlar, algının sosyal ve psikolojik bir olgu olmasına bağlı olarak dışarıdan yapılacak her türlü müdahaleye açık hale gelmekte ve kontrol edilip yönlendirilmektedir.¹⁰ Böylelikle bireyler düşündükleri, olayları yorumladıkları ve söz konusu olaylarla ilgili inanışları olduğu sürece, istenilen yönde hareket etmektedirler.

Algı yönetimi bilinçli ve sistematik bir şekilde ilk defa ABD Savunma Bakanlığı tarafından “kitlelerin duygu, düşünce, amaç, mantık, istihbarat sistemleri ve liderlerini etkileyerek seçili bilgilerin yayılması ve/veya durdurulması; bunun sonucunda hedef davranış ve düşüncelerinin hedefleyenin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesi” olarak tanımlanmış ve uygulanmıştır.¹¹

---

⁷ H. Friman, *Perception Warfare: A Perspective for the Future*, Discussion paper, The Swedish National Defence College. Department of Operational Studies, Stockholm, 1999, s.1-9, [https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/pmt/exhibits/746/Friman\(1999\)PW.pdf](https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/pmt/exhibits/746/Friman(1999)PW.pdf)

⁸ Bakan, Kefe, *age*, s.20

⁹ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T. 02.05.2021)

¹⁰ Metin Inceoğlu, *Tutum, Algı, İletişim*, V Yayınları, İstanbul, 1993, s.41

¹¹ Ahmet Tunç-Ali Atılğan, Algı Üzerine Kurulu Yönetimsel Bir Anlayış: Algı'nın Yönetimi, *International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, V.3, S. 3, 2017, s. 229 (228-238)

Algı yönetimi, bilgi savaşlarının içinde bir tür olarak tanımlanırken, bilgi savaşlarının bir türü olan propagandayı da içine aldığı ifade edilmektedir.¹² Algı yönetimi ikna veya propagandayı en iyi şekliyle kullanmaktır. Grupların tutumları, inançları ve davranışları algı yönetiminden etkilenirler. Bu sebepten dolayı algı yönetimi, aynı zamanda psikolojik harekâtın da bir şekli olarak kabul edilmektedir.¹³

Hedef kitle üzerinde etki sahibi olmak isteyen kişilerin hayata geçirdiği algı yönetiminin amaçları; meşruiyet kazanmak ve muhafaza etmek için, gerek yurtiçi gerekse yurtdışında kamuoyu oluşturmak, düşmanlara yaptıkları hareketlerin sonucunda kendilerine neler olacağına inandırmak, hedef kitlenin davranış ve tutumlarını istenilen doğrultuda etkilemektir.¹⁴ Esas olan bu amaçların yanı sıra önceden var olan düşünceleri değiştirmek, içinde bulunduğu sistem içerisinde yeni bir yapı oluşturmak gibi amaçlar da güdülmektedir.

Algı yönetimi genel olarak dört aşamadan oluşmaktadır: Hedef kitlenin dikkatinin çekilmesi; dikkati kontrol altında tutmak için benzer bilgilerin sunulması ve paylaşılması; sunulan bilginin hedef kitlenin algılarıyla tutarlı hale getirilmesi, bilginin aynı pozisyonda kalması için iletişim kaynaklarında tekrar edilmesidir.¹⁵ Algı yönetimindeki başarı; hedef kitlenin değerleriyle, kültürüyle uyum içinde hareket edilmesini, beklentilerin üzerinde yaklaşım sergilenmesini, yalın olunmasını, sonuç odaklı olunmasını, gerçeklere dayanılmasını, yinelenmesini, görselliğin doğru yönetilmesini ve de düşüncelerden çok duygulara hitap edilmesini gerektirir.¹⁶ En basit tabiriyle, algı yönetiminin istenilen yönde hayata geçirilebilmesi için amaçlanan hedefe varış yollarını sağlayan algıların oluşturulması gerekir.

Algı yönetiminin hayata geçirilmesi sürecinde alınan sonucun hedef kitle açısından olumlu ya da olumsuz olması önümüze çıkmaktadır. Algı yönetiminin olumsuz kullanımı, bir şeyin doğru olduğuna veya olmadığına yönelik aldatma ve kandırmadır. Olumlu kullanımı ise doğrulamadır. Burada kesin ve doğru bilgiler yayılmakta ve hedef kitlenin bilgi eksikliği girdilerle tamamlanırken kitlenin algıları ve düşünceleri yönlendirilmektedir.¹⁷ Olumlu kullanımda, hedef kitle ve algı yönetimini yapan taraf aynı payda da yer alırken, fayda veya zarar

---

¹² V. Spaiser, *Exploitation of Information and Communication Technologies by Insurgent*, King's College: Departments of War Studies, London, 2008, s.4

¹³ S.Josephs Nye, *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, Elips Kitap, Ankara, 2005

¹⁴ P. Siegel, Perception Management: Io's Stepchild, *Low Intensity Conflict and Law Enforcement*, 13 (2), Pp.117-134. 2005, s.118

¹⁵ Aktaran Emine Ceng, Algı Yönetimi Aracı Olarak Twitter Kullanımına İlişkin Siyasal Bir Analiz, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Temmuz 2018, s. 667 (663-689)

¹⁶ M. Akif Özer, Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 2012, s. 175 (147-180.)

¹⁷ *Agm*, s. 158

doğru orantılı şekilde her iki tarafı da etkilemektedir. Ancak olumsuz uygulamada hedef kitle zarar görürken algı yönetimini gerçekleştiren taraf, hedefleri bağlamında fayda sağlamaktadır.

2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Algı Oluşturma Süreci

Atatürk, içinden çıktığı ve her zaman onun bir ferdi olmaktan gurur duyduğu Türk milletinin, emperyalist güçlerin elinden kurtulup kendi vatanında tam bağımsız bir şekilde yaşayabilmesinin adımlarını atmaya öncelikle karşı güçler tarafından uygulanan algı yönetimine karşı koyarak başlamıştır. Ardından bireyde, millette, dostta ve düşmanda var olan algıları değiştirerek ve Milli Mücadele'de var olması gereken ve zamanı gelince mücadele yolunda güç verecek yeni algılar yaratarak yola devam etmiştir. Yani muharebe meydanlarında askeri bir zafere ulaşabilmek için önce algı savaşının¹⁸ verilmesi ve kazanılması gerekecektir.

15-20 Ekim 1927 tarihlerinde, 1919'dan 1927'ye dek kendisinin ve silah arkadaşlarının faaliyetlerini millete hesap verir niteliğinde yaptığı Nutuk'un metnine bakıldığında bazı kavramların çok sık kullanıldığı görülmektedir. Atatürk'ün kullandığı kavramların, o güne değin bulunduğu her ortamda sık sık ifade ettiği ve sonraki süreçte de sık sık ifade edeceği, bireyde, millette, dostta var olması ve düşmanda da varlığının kabul edilmesi gereken, başarıya giden algı yönetimi yolundaki döşenmiş taşlar/oluşturulmuş algılar olduğu görülür. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu görevin dışında yıllardır hayata geçirmeye çalıştığı amaç için büyük bir fırsatı yakalamıştır. Atatürk'ün gençlik günlerinden beridir dillendirdiği fikirlerinin birleşmiş hali olan amacı "... ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak"¹⁹ idi. Söz konusu amaç içinde geçen "ulus", "egemenlik", "bağımsız", "Türk" ve "devlet" kavramları Atatürk tarafından verilen nutukta sırasıyla 732, 89, 179, 421, 387 kez kullanılmıştır.²⁰ Mustafa Kemal Atatürk'ün yıllardan beridir Osmanlıların hegemonyası altında yaşayan insanların "halk" olduğunu ve örgütlenip teşkilatlanarak, uluslaşarak bağımsız bir Türk devleti olabilmesini sağlayacak yolda ihtiyaç duyulan taşları döşediği /algıları yarattığı nutukta yer almıştır.

Nutukta geçen kavramlarda ayırđına varılması gereken husus kavramların dönemselsel olarak farklı algılandığıdır. Dolayısıyla algı oluşturmak için kullanılan değler dönemselsel olarak farklılıklar göstermektedir. Zaten tarihsel bir olayı

¹⁸ Sinan Meydan, *1923 Kuruluş Ayarlarına Dönmek*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017, s.197

¹⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XXIII.Dizi-Sa.2, C. I, 1919-1920, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 18

²⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XXIII.Dizi-S.2, C. IV., Genel Dizin, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993

değerlendirirken olayın geçtiği dönemin esas alınması da aynı anlayış ile hareket edildiğinin en belirgin işaretidir.

Tablo 1.

Nutuk'ta Atatürk tarafından dillendirilen algı yönetimine yönelik kavramlar

Kavram	Kullanım Sayısı	Kavram	Kullanım Sayısı
Anadolu/...	145	Memleket	284
Ankara	536	Millet/...	612
Bağımsız/Bağımsızlık	179	Milli/..	268
Barış/sulh	258	Ordu/...	428
Cumhuriyet/....	193	Örgüt/...	215
Devlet/....	387	Teşkilat	224
Düşman/...	467	Türk/..ler/...	421
Hak/...	159	T.B.M.M.	588
Halk/...	360	Ulus	732
İşgal/...	271	Ulusal/...	836
Kuvay-i Milliye	299	Vatan/...	314
Meclis/...	595	Yurt/..	304

2.1. Algı Oluşturmada Güvenilirlik

Algının oluşturulması sürecinde verilen mesajların etkinliğini ve geçerliliğini sağlayacak olan ilk koşul hedef kitlenin güvenini kazanmış olmak veya süreç içinde kısa sürede kazanabilmektir. İnsanlar için, söylenen sözlerden çok sözlerin kim tarafından ve nasıl söylendiği daha önemlidir. Söylenen sözler ne kadar doğru olursa olsun, hedef kitlenin söyleneni kabul etmelerini sağlayan duygularıdır. Söylenen mantıklı dahi olsa hedef kitleyi etkileyecek olan duygulardır. Bu nedenle iki taraf arasında duygusal bir iletişim kurulması gerekmektedir.²¹ Söz konusu duygusal iletişimin faaliyetlerin her safhasında göz önünde olması önem arz eder.

Mustafa Kemal Atatürk'ü algı oluşturmakta ve yönetiminde güvenilir kılan; yıllardır süregelen ilişkilerinde örnek olması, yaptığı her mücadelede başarılı olması, yaptıklarının toplum menfaati için yapıldığının bilinmesi gibi özellikleridir. Milli Mücadele'de de lider seçilmesi²² söz konusu özelliklerden dolayı gerçekleşmiş ve toplum içinde saygın yeri daha da artarken toplumu

²¹ Detaylı bilgi için bkz.: Türk, *age*.

²² Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Yay. Haz.Berna Türkoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 202-206

etkileme kapasitesi de aynı oranda yükselmiştir. Özellikle muharebe meydanlarında özverili çalışmaları, liderlik yapabilmesi, her zaman askerin önünde olması birlikte çalıştığı insanlarda güven hissi uyandırmış ve güvenen insanların başka insanlara telkinleri de etkili olmuştur.

2.2. Algı Yaratmak

Mazhar Müfit Kansu not defterinin köşesine 7-8 Temmuz 1919 tarihini yazdıktan sonra Mustafa Kemal Atatürk ile arasında geçen diyalogu şu şekilde aktarmıştır;

- *Zaferden sonra şekli hükümet cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim.*

Bu bir. İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.

Üç: Tesettür kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir.

Bu anda ister istemez kalem elimden düştü.

Yüzüne baktım gayri ihtiyarî o da benim yüzüme baktı.

Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim.

- *Neden durakladın? deyince:*

- *Darılma ama Paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var. dedim.*

Gülerek:

- *Bunu zaman tayin eder. Sen yaz... dedi.*

Yazmaya devam ettim:

- *Beş: Lâtin harufu (harfleri) kabul edilecek.*

- *Paşam kâfi... kâfi.. dedim ve biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış bir insan edası ile:*

- *Cumhuriyet ilânına muvaffak olalım da üst tarafı yeter! diyerek, defterimi kapadım ve koltuğumun altına sıkıştırdım...²³*

Mustafa Kemal Atatürk daha Milli Mücadele'nin hazırlık aşamasında, Erzurum'da iken zaferine olan inancını ifade eden bu satırlar, öngörüsünün ne kadar yerinde olduğunu da göstermesi açısından önem taşıdığı kadar hedeflerine varmak amacıyla çıktığı yolda yaratacağı algıların da temeli olarak değerlendirilebilir.

Atatürk, vermiş olduğu mücadele sürecinde bireyi, toplumu ve hatta uluslararası ilişkilerde dost ve düşman kesimi kendi hedefleri doğrultusunda harekete geçirmek için algılar yaratırken aynı zamanda var olan olumsuz bireysel,

²³ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, C.I, s.132-133

toplumsal ve uluslararası algıları da ortadan kaldırmayı esas olarak benimsemiştir.

2.2.1. Birey Üzerinde Algı Yaratmak

Birey, toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her biri, fert olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Toplum oluşturan bireyleri etkilemek aynı zamanda toplumun da istenilen yönde hareket etmesini sağlayacak önemli bir kapının açılmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk de fiziksel, düşünsel ve duygusal özellikleri ile bireyler üzerinde etkili olmuş ve bireylerde var olan olumsuz algıları kaldırırken aynı zamanda yeni algılar yaratmıştır. Bireyler üzerinde yarattığı algılar daha sonra kendisinin hedefine varmasını sağlayan yolun taşlarını oluşturacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk ile tanışan bireyin algısını şekillendiren öncelikle Atatürk'ün fiziki yapısı, dış görünüşü olmuştur. Ardından bireyin kafasındaki algı, Atatürk'ün zekası, fikirleri, duyguları, ataklığı, olaylara bakışı ve yorumları ile tamamlanmıştır. Bu yönde verilebilecek birçok örnek olmasının yanı sıra henüz daha Harp Okulu öğrencisiyken gelecekte 9. Ordu Müfettişi seçilmesine etkisi olan Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa üzerinde yarattığı algı bu konu için verilebilecek iyi bir örnek olmaktadır. İsmail Fazıl Paşa, oğlunun arkadaşı olan Mustafa Kemal ile tanıştıktan ve kısa bir sohbetten sonra Mustafa Kemal özelinde algısı kendisini "erkanı harp zabiti" olarak görmek istediğini belirtmesi²⁵ şeklinde olmuştur. Yaratılan ilk algı Mustafa Kemal Atatürk'ün İsmail Fazıl Paşa tarafından mütareke dönemi Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey ile tanıştırılmasına, Mehmet Ali Bey'in Harbiye Nazırı Mehmet Şakir Paşa üzerinde yarattığı algı ile var olan algı yayılarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a müfettiş olarak gönderilmesine vesile olmuştur

2.2.2. Toplumsal Algı Yaratmak

Mustafa Kemal Atatürk 1919 yılında Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak gittikten sonra halkı örgütleyerek ulus egemenliğine dayalı kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurma hedefine varabilmek amacıyla toplumu harekete geçirmek için ardı arkasına düşüncelerini hayata geçirmiştir. Milli Mücadele'yi halkın sahiplenmesi temel düşüncesinde olan Atatürk, her fırsatta halkın dikkatini çekmek, içinde bulunulan durumun farkına varmasını sağlamak amacıyla halka yönelik algı yaratmaya başlamıştır.

²⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T. 12.05.2021)

²⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s.28-29

Toplumsal algının oluşturulmasının önemli aşamalarından birisi kimlik algısının değiştirilmesi ve toplumun yeni bir kimlik algısına kavuşturulmasıdır. Tarih içerisinde zaman zaman göç eden ve çeşitli coğrafyalarda bulunan Türk Milleti'nin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Türkler, bu hareketlilik içerisinde buldukları coğrafyaları etkilemiş ve bu coğrafyalarda yaşayan insanlardan ve kültürlerden etkilenmişlerdir. Uzun soluklu süreçte “Türk” adı topluluktan topluluğa, coğrafyadan coğrafyaya farklı anlamlar almış ve bu anlamlar o toplulukların Türk'e bakış açısını göstermiştir.

Türk sözcüğü ilk kez MÖ 1400'lerdeki Çin belgelerinde geçmekle birlikte “güçlü” manasına geliyordu.²⁶ Ragıp Ergün ise, “güçlü” olarak nitelendirilen Türklerin, yaklaşık bir asır sonra Osmanlı Devleti içerisinde “Etrak-ı Bi-İdrak” (idraksiz, algılaması kıt Türk) olarak tanımlanmaya başlandığına dikkat çekmiştir.²⁷

Buna karşın Atatürk, Türk toplumunun Milli Mücadele'yi yapabilecek özgüvene kavuşabilmesi için yeni bir kimlik kazanmasını sağlamak amacıyla yapmış olduğu her söylevde karşısında bulunan hedef kitleye; Erzurum Kongresi'ni açarken “*Muhterem Murahhas Efendiler*”²⁸, Maarif Kongresini açarken “*Muhterem Hanımlar, Efendiler*”²⁹, 1923 yılında İzmir'de yaptığı bir konuşmada “*Muhterem İzmir Halkı, Aziz Hemşerilerim*”³⁰, aynı yıl Mersin'de “*Aziz Kardeşler*”³¹, Tarsus'ta “*Tarsus'un Muhterem Çiftçileri*”³², Konya'da lise öğretmen ve öğrencilerine “*Konya İrfan yurdunun muhterem müdürü, güzide heyeti talimiyesi ve onların feyizkar dairei tedrisinde bulunan kıymetli talebeler*”³³, 1924 yılında Erzurum'da yaptığı konuşmada “*Muhterem Hemşerilerim, Kahraman Erzurumlular*”³⁴ şeklinde hitap etmiştir. Toplumun her kesimine ayrı ayrı hitap etmiş, topluma güçlü bir kimlik kazandırarak kendisi ile birlikte ön safhada yürümeye hazırlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'nin başlarında yaptığı bir konuşmada batı ve dünya milletlerini tanıdığını; Fransızları, Almanları, Rusları muharebe sahalarından bildiğini söylerken, Türk Milletine güvendiğini ve milletin de sahip olduğu manevi kuvvetinden dolayı kendisine güvenmesi

²⁶ Anıl Çeçen, *Türk Devletleri*, Fark Yayınları, Ankara, 2007, s.48

²⁷ Ragıp Ergün, *Tarih Boyunca “Türk” Algısı*. Sertan Yayınları, 2014, s.92

²⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I (1919-1938)*, 5. Baskı, Ankara, 1997, s.1

²⁹ *Age*, s.19

³⁰ *Age*, s.81

³¹ *Age*, s.132

³² *Age*, s.134

³³ *Age*, s.152

³⁴ *Age*, s.210

gerektiği yönünde algı yaratarak, “*bizim milletimizin manevi kuvveti bütün milletlerin manevi kuvvetinin üstündedir*”³⁵ demiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, 27 Nisan 1930’da Türk Ocakları Umumi Kurultay’ında, “...*büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için borçtur.*” diyerek Türk Milleti’nin köklü bir tarihi olduğu, büyük devletler kurduğu; Cumhuriyetin ilanının onuncu senesinde yaptığı Onuncu Yıl Nutkunda; “...*Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir.....Ne mutlu Türk’üm diyene.*”³⁶ şeklinde ifadelerle bireyin kendilerini nasıl algılamaları, Türk devletinin de kendi yurttaşlarını nasıl görmesi gerektiğini ortaya koymanın yanı sıra toplum üzerindeki var olan olumsuz algıları kaldırmak ve toplumu daha çok şey yapmaya motive edebilmek yönünde algı yaratma çalışmalarına devam etmiştir. Böylece Atatürk, çokuluslu yapı içerisinde eriyen ve özgüvenini kaybeden Türklere kimlik ve güven duygusu oluşturarak gerçek kimliğini kazanabilmesi amacıyla her fırsatta Türk’ten, Türklük’ten bahsetmiş ve Türk halkında var olan olumsuz Türk imajı yerine yeni bir algı yaratmıştır.

Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, Mustafa Kemal Atatürk, millete kimlik kazandırmaya yönelik algı oluşturma sürecinde Anadolu’da yaşayanların toplumsal olarak bir bütün olduklarını; “*Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı, hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır.*”³⁷, “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına, Türk milleti denir.*”³⁸ cümleleriyle ifade etmesi gibi milletin oluşumunda ırksal bir bağın olmadığı algısını ortaya koymasıştır.

Samsun’a çıkmasıyla başlayan Milli Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Atatürk toplumsal algının yaratılmasının üzerinde durarak bildiri, tamim, kongre kararlarında topluma mesajlarını vermiştir. Amasya Tamiminde ülkenin genel durumu açıklanıp ve İstanbul hükümetinin sorumluluğunu yerine getirmediği belirtildikten sonra “*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracak*”³⁹ ifadesi, ardından Erzurum ve Sivas kongrelerinde “*irade-i milliyeyi hâkim kılmak*”⁴⁰ kararları “milli egemenlik” algısı yaratmak yolunda önemli adımlar

³⁵ Age, s.84-85

³⁶ “*Büyük Gazi’nin Nutku*”, Hakimiyeti Milliye, 30 Birinciteşrin 1933

³⁷ “*Gazi Hz. Hitapları*”, Milliyet, 4 Teşrinievvel 1932

³⁸ Mustafa Keskin, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Arş. Merkezi, Ankara 1999, s. 105.

³⁹ Atatürk, *Nutuk*, 1989, s.43

⁴⁰ Age,s.89

olarak kaydedilmiş, daha sonra da milletin egemenliği ilkesi kuvvetle ve sık sık vurgulanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'nin her döneminde kavramlar üzerinden de algı yaratmıştır. Halkın içinden çıkan ve mücadeleyi başlatan “Kuvayı Milliye” ile direniş örgütleri olan “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri” toplumun bir kesimini harekete geçirmesine rağmen bir bütün teşkil edememiştir. Atatürk, Sivas Kongresi'nde cemiyetleri “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri” adı altında toplayarak verilecek olan mücadelenin ülke sathında bir bütün olarak algısını yaratarak mücadelenin herkes tarafından sahiplenilmesini sağlamıştır. Ayrıca İstanbul'da 12 Ocak 1920 tarihinde açılacak olan Meclis-i Mebusan'a giden arkadaşlarından meclis içerisinde “Müdafaa-i Hukuk” gurubunu kurlmalarını istemiştir.⁴¹ Atatürk “Müdafaa-i Hukuk” kavramını özellikle seçmiştir. Toplum üzerinde yaratmak istediği algı; hukukun önemsendiği, hukukun muhafaza edilmek istendiği, artık yapılacak faaliyetlerin hukuk ekseninde gerçekleşeceği hukuk devletinin var olacağıdır.

Sivas Kongresi sürecinde, Tıbbiyeli Hikmet'in Mustafa Kemal Atatürk'e hitaben yaptığı heyecanlı konuşma karşısında, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşadığı duygulu anda söylediği “*Evlât, müsterih ol! Mandayı kabul edemeyiz; ya İstiklal ya ölüm!*”⁴² cümlesi tarihteki yerini alırken bağımsızlık ya da yok oluş algısıyla milletin bir bütün olarak mücadelede yer almasını amaçlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'un işgali sonrasında kapatılan Meclis-i Mebusan yerine derhal bir meclis açmak için harekete geçmiştir. 21 Nisan 1920 tarihinde Heyeti Temsiliye Adına; “*Kolordulara (On Dördüncü kolordu Komutan Vekilliğine), Altmış Birinci Tümen Komutanlığına, Refet Beyefendi'ye, Bütün İllere, Bağımsız Sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurullarına, Belediye Başkanlıklarına*” gönderdiği yazıda Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını ve açılışın nasıl yapılacağını bildirmiştir. Söz konusu yazıda, ilk madde şu şekildedir; “*Tanrı'nın yardımıyla Nisanın yirmi üçüncü Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.*” Yazının sonrasında; Cuma namazının Kutlu Hacı Bayram camisinde kılınacağı, Kuran'ın ve namazın nurlarından ışıklanılacağını, güç kazanılacağını, Peygamberin kutlu sakalı ve kutsal sancağı alınarak meclisin toplanacağı yere götürüleceği, kurbanlar kesileceği, hatim indirileceği, Buhari okunacağı, selalar verileceği,⁴³ gibi ifadelerin bulunması dini konulara özen ve önem gösterildiğinin açık işaretleridir. TBMM'nin açılışının birçok dini ritüelleri içinde

⁴¹ Age, s.481

⁴² Kansu, Age, s.247-248

⁴³ Atatürk, Age, 1989, s.577

barındırmasının amacı açılacak meclisin ve başlatılacak hareketin, dini konular açısından hassas olan halk üzerinde olumlu bir algı yaratmak ve yaratılan algı ile halkın desteğini kazanmaktır. Nitekim süreç içinde karşılıklı fetva savaşlarının verilmesi, meclisin açılışında dini konuların öne çıkarılmasının doğru olduğunu göstermiştir. Sinan Meydan, 1923 Kuruluş Ayarlarına Dönmek” isimli kitabında; Atatürk’ün, İngilizlerin ve Osmanlı yönetiminin “din merkezli” algı yönetimine yine “din merkezli” bir algı direnişiyle karşılık verdiğini, diğer taraftan da gelecekte kurmayı düşündüğü yeni Türkiye’ye yönelik halkın bilinçaltında “laik” bir algı oluşturduğunu⁴⁴ ifade etmiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin açılması sonrasında 1921 Anayasası’na temel teşkil edecek olan geçici encümenin hükümet kurulması yönünde çalışmalar yapmasına vesile olan önerge 24 Nisan 1920’de ve siyasi, sosyal, idari, askeri görüşleri özetleyen idari teşkilat ile ilgili kararları içine alan 13 Eylül 1920 tarihli önerge Mustafa Kemal Atatürk tarafından Meclis’e verilmiştir⁴⁵. Önerge, Meclis’in 18 Eylül 1921 tarihli toplantısında okunan metin⁴⁶, içeriği bakımından yer yer hükümet programı niteliğinde olup “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası” başlığını taşımakla birlikte⁴⁷ “Halkçılık Programı” adıyla da günümüze kadar anılagelmiştir.⁴⁸ 31 maddeden oluşan⁴⁹ önergenin Maksat ve Meslek başlıklı birinci bölümünde; TBMM Hükümeti’nin, halkı emperyalizmin ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtarmakla birlikte idarenin ve egemenliğin gerçek sahibi yapmayı, halkın hayat ve istiklaline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların saldırılarına karşı tedbir almayı, dış güçlerle hareket eden iç düşmanları yola getirmek için orduyu sağlamlaştırmayı ve orduyu istiklalini koruyucusu olarak kabul etmeyi başlıca vazife saydığı⁵⁰ ifade edilmiştir. TBMM’nin çıkaracağı ilk anayasayı oluşturacak olan önergelerin öne çıkardığı konunun halkçılık olduğu açıkça görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün üzerinde durduğu emperyalizme ve kapitalime karşı halkın korunması ve halkın halk tarafından halk için yönetilmesi algısı mecliste yaratılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk; mücadelenin başından itibaren milli iradeyi egemen kılma prensibiyle adım adım yürüyerek, Sultan-Halife’nin patrimonial devleti yerine Türkiye Cumhuriyeti’ni gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal

⁴⁴ Meydan, *Age*, s. 210

⁴⁵ Atatürk, *Age*, s.1989, s.761

⁴⁶ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, s. 353

⁴⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.247

⁴⁸ İsmail Arar, *Atatürk’ün Halkçılık Programı*, Baha Matbaası, 1963, s. 10

⁴⁹ *Age*, s. 33-38; Serdar Şahinkaya, Mustafa Kemal Paşa’nın Halkçılık Programı, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, C. 14, Sayı 32, Aralık 2019, s. 189-193

⁵⁰ Arar, *Age*, s. 189-190

Atatürk'ün hedeflediği devlet, bir yandan Sultan-Halife'nin şahsi egemenliğinden, öbür yandan Batı'nın emperyalist egemenliğinden ve zulmünden kurtulmuş, Avrupa devletleriyle eşit, haysiyetli, bağımsız, modern bir devlet ideolojisiydi.⁵¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün önemseddiği çağdaşlaşma, modern bir devlet olma ideali her zaman söylevlerinde yer bulmuş ve halkı modern bir toplum haline getirmek için algı yaratmak üzere hareket etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletine: “*Memleket behemehal asri, medeni, müteceddid olacaktır. Bizim için bu, hayat davasıdır.*”⁵² diye seslenerek modernleşmenin, Türkiye için bir hayat davası, mücadelelerimizin ana meselesi olduğunu ifade etmiş; Fransız yazar Maurice Pernot'ya verdiği demecinde: “*Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh garbî bir hükümet vücuda getirmektir.*”⁵³ 1927'de sürdürülen inkılâpların sonuçlarını ise: “*Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mana ve eşkâliyle medenî bir heyet-i içtimaiyye haline isal etmektedir. İnkılâbımızın umde-i asliyesi budur. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak, bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehâl ileri gideceğiz.*”⁵⁴ şeklinde değerlendirmiştir.

Türk Milleti'ni asrileştirmek yönünde yapılan önemli devrimlerden birisi de “Kıyafet Devrimi”dir. Kıyafet Devrimi, toplumu batıya yaklaştırırken aynı zamanda ülkedeki gericiğe karşı atılan önemli bir adım olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu bağlamda gerçekleştirdiği Kastamonu- İnebolu gezisi algı yönetimi konusunda ders alınacak bir örnek teşkil etmiştir. Kendisini ilk kez görecek olan halkın hangi kıyafetle çıkarsa o şekilde kabul edeceği düşüncesiyle⁵⁵, halkın “gavur işi” sayarak itiraz ettiği⁵⁶ batı tarzı şapka ile halkın karşısına çıkmıştır. Halk, Mustafa Kemal Atatürk'e yoğun bir ilgi gösterirken “şapka” ile toplum üzerinde yeni bir algı yönetimi gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün öncelikli işlerinden biri de Türk kadınının Osmanlı Devleti'nden beridir yok olan algısını yeniden yaratmak olduğu görülmektedir. Türk kadınının seçme- seçilme hakkını kullanmasında ve Medeni

⁵¹ Halil İnalıcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kronik Kitap, İstanbul, s.57

⁵² *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 4 Aralık 1923

⁵³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III (1918-1937)*, 5. Baskı, Ankara 1997, s.91

⁵⁴ *Age*, s.224

⁵⁵ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*, Yelken Matbaası, İstanbul, 1978, s.250., Mehmet Baytimur-Aziz Demircioğlu-Hasan Çelikoğlu, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*, Kastamonu Valiliği Yayını, 1981, s. 23

⁵⁶ Selami Kılıç, “Şapka Meselesi Ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 4, S 16, 1995, s. 545

Kanun'un kabul edilğinde imzası olan Atatürk'ün, her ortamda çağdaş Türk kadınının çağdaş Türk toplumu ve ailesi içindeki yerini alabilmesi konusundaki düşüncelerini paylaştığı görülmüştür. 1918 yılında tedavi için gitti Karlsbad'da yaptığı bir sohbetten şu satırlar kaleme aldığı anılarında yer bulmuştur: “*Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılışınlar onların dimağlarını ciddi ulûm ve fûnûn ile tezyin edelim. İffetini, fenni sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim.*”⁵⁷ Atatürk, Milli Mücadele'nin sonunda, çağdaş, laik ve milli bir devlet ve toplum düzeni için çalışmalarla yöneldiğinde kadınların haklarının teslim edilmesinin zamanı geldiğine yönelik algı yaratmaya başlamıştır. 2 Şubat 1923'te İzmir'de altı bin kişilik bir toplantıda insanlığın geçirdiği safhalardaki her şeyin kadının eseri olduğunu vurgulamıştır. Yeni Türk devletinde, “*Memleket, millet, istiklal, hâkimiyet, şeref her ne telaffuz ediyorsak, her güzel şey yalnız ve ancak kadınlarımızın feyzi, irfanı sayesinde yetişecektir.*”⁵⁸ sözleriyle, kadınların rolünü ve algısını öne çıkarmıştır.

Atatürk, uygulanması gereken politikalar için de toplumu hazırlamak amacıyla toplum üzerinde algılar yaratarak söz konusu politikaların zamanı gelince hayata geçirilmesini sağlamıştır. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde muharebe meydanlarında “süngü” ile zafer kazanan komutan, bu defa “saban” ile ekonomik alanda zafer kazanmanın yolunu açıyordu. Mustafa Kemal Atatürk, kılıç-saban metaforuna yönelik Fransızların Kanada'da kılıç sallarken İngiliz çiftçisinin oraya girdiğini ve kazananın saban olduğu⁵⁹ örneğini vererek ekonomik zafer için toplum üzerinde yeni bir algı yönetimi yapmış ve süreçte ekonomik politikalar bu yönde gerçekleştirilmiştir.

1930 yılının sonlarında Mustafa Kemal Atatürk, üç ay süren bir yurt gezisine kendisi ile “İktisadi Müşavir” sıfatıyla katılan Ahmet Hamdi Başar'a şunları söylemiştir:⁶⁰

“*Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan anlayış bizim içimize girmiştir. Evvela millete, tarihini, asil bir millete mensup olduğunu, bütün medeniyetlerin anası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz. Halkı müşterek fikir etrafında toplamalı, memleketin sadece maddesini değil, milletin manasına da kurtarmalıyız.*”

⁵⁷ Ayşe Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, 2. Baskı, Ankara, 1991, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 45

⁵⁸ Suat Akgül, “Atatürk'ün 2 Şubat 1923 Tarihinde İzmir'de Halk İle Yaptığı Sohbetin Sosyal Tarih Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, C., Haz. Erdem Ünlen, Atatürk araştırma Merkezi, 2017, s. 1174, 1179

⁵⁹ Meydan, *Age*, s. 304-305

⁶⁰ Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le 3 Ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, Tan Matbaası, 1981, s.122

Atatürk'ün, Ahmet Hamdi Başar'a müşterek fikir etrafında toplanarak sadece memleketin maddesini değil manasını da kurtarmalıyız derken 1919 yılından itibaren yaptığı algı oluşturma'nın artık tarihi derinlik boyutlarına ulaştığını görürüz.

2.2.3. Uluslararası Algı Yaratmak

Uluslararası algı, genellikle ülkelerin kendi özgün şartları içerisinde oluşmakta, bazı durumlarda da özellikle kendi çıkarları gereği emperyalist güçler ya da destekledikleri lobiler tarafından yaratılmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin görünen algısı gerçeği yansıtmayabilir. Bir ülkenin algısı uluslararası ilişkilerin yapısına ve toplumların algısına göre değişmektedir. Söz konusu algı; bir devleti köşeye sıkıştırma, istenileni kabul ettirme gibi, karşı ülkenin siyasal amacı gereği bir araca dönüştürülebilmektedir. Burada öne çıkarılan husus bir ulusun, bir başka ulus üstüne düşünce üretip durması değildir. Esas olan özellikle uluslararası kararların alınması sırasında, ulusal önyargılar ve aşılamayan kalıp yargılar karar verme süreçlerini etkileyecek ölçüde olmasıdır.⁶¹ Doğaldır ki ulusların şartların kolayca değişken olduğu uluslararası ilişkilerde yaratılan algıları kontrol altında tutmaları oldukça zorlaşmıştır.

Oksidental-oryantal kültür farklılığını derinleştirme amacını güden batılılar, kendi politikalarının gerçekleşmesi amacını destekleyecek şekilde Türkler hakkında yarattıkları “Barbar Türkler”⁶² algısının yanı sıra Türklerin kendilerini ifade ederek yarattığı algıyı da kendi menfaatleri gereği istedikleri şekilde kabul etme ve aksettirme çabasında olmuşlardır.

Avrupa “bizden olmayan, öteki” olarak tanımladığı Türkleri, Katolik dünyasınca Batılı ülkelerin anası olarak kabul edilen Anadolu'nun Müslüman Türklerin egemenliğine girmesiyle, Avrupa'nın ortak düşmanı⁶³ şeklinde algılamış ve algı yaratmıştır. Türklerin 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle birlikte, Türklerin Batıya akınlar düzenleyecekleri ve Hıristiyanlığı yok edecekleri korku ve endişesi, Türkler hakkındaki Batılı algısını “korkunç Türk”, “öcü” olarak

⁶¹ Betül Karagöz Yerdelen, Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı Ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türk İmajı, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35, 43-63, 2017, Doi: 10.17498/kdeniz.330875, s.45-46

⁶² Barbar sözcüğü eski Roma ve Bizanslıların kendilerinden olmayan yabancı kavimlere verdikleri ad olup, "Bizden olmayanlar" anlamındadır. Daha geniş bilgi için bakınız; Tuncer Gülensoy, *MÖ 4500-MS XIII. Yüzyıllar Arasında Barbar Türkler*, Akçağ Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2011, s.14

⁶³ Helmut Uhlig, *Avrupa'nın Anası Anadolu*, çev. Yasemin Bayer, Telos Yayıncılık, 2007, s.12.

şekillendirmiştir.⁶⁴ Martin Luther'in söylemlerinde korku ve barbarlığı sembolize eden "Türk" kelimesi bazı dinsel şarkılarda "Tanrı'nın cezası, Tanrı'nın kırbağı ve şeytanın hizmetçisi" olarak tanımlanmıştır.⁶⁵ 16. ve 17. yüzyıl İspanya'sında da Türk algısı oldukça olumsuz biçimde ele alınmış, birçok İspanyol yazar, Türk'ü sistematik olarak şiddet, kötülük ve zalimlikle kimliklendirmiş ve Türk kelimesi her zaman olumsuz kavramlarla beraber kullanılmıştır.⁶⁶ 17.yüzyıl İsveç'inde din adamları ayinlerde okudukları vaazlarda Türklerin genel "gaddarlıklarından" ve "kana susamışlıklarından" söz ederken ele geçirdikleri yerleri nasıl yakıp yıkıp, yerle bir ettiklerini anlatmışlardır.⁶⁷ 1856 yılında yapılan Paris Antlaşması'nda "müttefik" olarak kabul edilmişse de, daima korku salan, yabani ve fanatik savaşçıları,⁶⁸ olarak imgelelendirilmiştir. Avrupalılar tarafından algılanan Türk imajı sonuç olarak pek de olumlu olmadığı gibi kötü algı, her dönemde artırılarak kötüleşmiştir.

Uluslararası ilişkilerde yaratılan algının düzeltilmesi veya yeni bir algının yaratılması on ve hatta yüz yılları kapsayacak bir çalışmayı gerektirmektedir. Milli Mücadeleye başlayan Mustafa Kemal Atatürk'ün önündeki engellerden bir tanesi de verilen haklı mücadelenin uluslararası ilişkilerde yer bulabilmesi için Türkler hakkındaki yukarıda birkaç örnekle anlatılan mevcut algının yok edilmesi idi. Ancak mevcut algının yok edilmesi kadar yeni bir algının yaratılması da önem kazanmaktadır.

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali üzerine Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız, İtalya Siyasal Temsilcilerine, Amerika Siyasal Temsilcisine, bütün Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere ve Antalya'da İtalyan Temsilciliği'ne birer protesto telgrafı göndererek; "...yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere; özgürlük, ve ulus duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiştir....."⁶⁹ demiş ve verilecek

---

⁶⁴ Willam McNeill, "Dünya Tarihinde Osmanlı imparatorluğu", Kemal Karpat (der.), *Osmanlı ve Dünya*, İstanbul, Ufuk Kitaplar, 2003, s.57

⁶⁵ Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk imgesi II*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s.72-77.

⁶⁶ Femando Fernandez Lanza, "Habsburg-Osmanlı Rekabeti Bağlamında 16. Yüzyılda İspanya'da Türk İmajı ", Özlem Kumrular (der.), *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 87-107.

⁶⁷ Ingmar Karlsson, *Avrupa ve Türkler: Karmaşık Bir İlişki Üzerine Düşünceler*, İstanbul, Homer Kitabevi, 2007, s.19.

⁶⁸ Petra Kappert, Heinz Kramer, Wolf Schmidt "Avrupa İmajı ", *Avrupa'nın ince Eşiğinde*, Hamburg, Körber Vakfı Türkiye Programı, 1999, s.350

⁶⁹ Atatürk, *Age*,1989, s.557

mücadelenin daha ilk evresinde Türk tarafının medeniyet, hürriyet, milliyet ve vatan gibi evrensel kavramlara sahip olduğunun algısı yaratılmak istenmiştir.

13 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilen önerge, meclis üzerinden toplum içinde halk, halkçılık, emperyalizm, kapitalizm gibi konularda bir algı yaratırken özellikle önergede “ Türkiye halkının emperyalizm egemenliği ve zulmü altında olduğu” ifadesinin yer alması, ortaya konulan mücadelenin aynı zamanda emperyalizm egemenliği ve zulmü altında olan dünyadaki diğer esir milletler için de verildiği algısı yaratmıştır. Söz konusu önerge özellikle Hindistan Müslümanları ve Hinduları arasında İngiliz hükümetini telaşlandıracak direniş hareketlerine⁷⁰ neden olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, 1921 yılında Azerbaycan Elçisi Abilof'un söylevine karşılık verdiği cevapta “...Anadolu da, bütün Asya'nın, bütün mazlumlar dünyasının zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyeti ile bütün zulümlere, hücumlara, taarruzlara maruz bulunuyor”⁷¹ diyerek Batı emperyalizmini “zulüm dünyası” ve onun sömürdüğü Doğu'yu da “mazlumlar dünyası” olarak adlandırmıştır. Ayrıca sözlerine; “Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniliyor; fakat efendiler, bu hücumlar Anadolu'yla sınırlı ve kısıtlı değildir. Bu hücumların genel hedefi Doğu'dur.”⁷² şeklinde devamla, Türkiye sınırları içinde verilen mücadelenin emperyalizme karşı verildiği, hedefin sadece Türkiye'nin olmadığı ve Doğu'nun da hedefte olduğu algısıyla mücadelenin mazlum milletler tarafından da sahiplenilmesini ve bunun yanı sıra emperyalist güçlere birlikte karşı konulmasını amaçlamıştır.

Atatürk, 1 Mart 1921'de yaptığı Meclis açış konuşmasında: “Meclisimiz ve meclisimizin hükümeti cenkcu ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilâkis sulh ve selâmeti tercih eder.”⁷³; Sakarya Meydan Muharebesi zaferinden sonra: “Şüphesiz, hukukumuzu temin edinceye kadar silâhımızı elden bırakamayız. Fakat, bundan bizim müfrit harb taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telâkki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilâkis herkesle sulh yapmak istiyoruz... Biz cenkcu değiliz. Sulhperveriz.”⁷⁴ diyerek savaşı bir millet olmadıklarını aksine barışsever olduklarını, ifade ederken; 1923 yılında Lozan görüşmeleri sırasında da: “Behemehal şu ve bu sebepler için, milleti harbe

⁷⁰ İnalçık, *Age*, s.19

⁷¹ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, C.12, 2005, s. 50

⁷² *Age*, s. 50

⁷³ Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV*, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1991, s.179

⁷⁴ *Age*, s.200

sürüklemek taraftarı değilim. Harp zarurî ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azab duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lâkin, hayatı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harb bir cinayettir.”⁷⁵ diyerek savaşın cinayet olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Böylelikle Türk halkının savaşı istemeyen ve her zaman barışı tercih eden bir millet olduğu algısını yaratacak cümleleri kurmuştur.

15 Mayıs 1921 ile 02 Ekim 1922 tarihleri arasında Hariciye Vekili olarak görev yapan Yusuf Kemal Tengirşenk⁷⁶ anılarında, büyük taarruz hazırlıklarının sürdüğü dönemde, Avrupa’da Türkiye ile ilgili bir toplantı yapılacağı bilgisi alındığında, İcra Vekiller Heyeti’nin Paris ve Londra’da barışa yönelik görüşmelerin yapılması ve gazetelerde de amaca uygun yazıların yazdırılması için irade gösterdiğini belirtmiştir.⁷⁷ Büyük taarruz öncesinde dahi Batı’nın merkezinde barış görüşmeleri yapılarak, Türk tarafının barışa yönelik duygu ve düşüncelerinin olumlu algısı Avrupa’da yaratılmaktaydı. Böylelikle uluslararası alanda algı yaratmak için bireysel girişimlerin yanı sıra diplomasi de devreye sokulmuştur. Atatürk’ün bireysel veya diplomatik yollardan ortaya koyduğu Türk halkının barışçıl yönü, henüz işgalcilere karşı verilen savaş sürerken de devam ettirilerek barış kapısı açık tutulmuş⁷⁸ ve uluslararası camiada “Barışsever Türk” algısı yaratılmıştır.

Milli Mücadele sürerken, barışın peşinde bir millet olduğuna yönelik algı yaratma süreci TBMM’de oluşturulan İcra Vekiller Heyeti’nin oluşumunda da görülmüştür. Harbiye Nezareti’nin yeni isimlendirmesi Müdaffa-i Milliye olarak yapılmıştır. Savaş Bakanlığı’nı Savunma Bakanlığı’na dönüştürerek, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda TBMM nezdinde hükümet çalışmalarının barış temelinde yürütüleceğinin algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Uzun mücadeleler sonrası 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Ancak batının hala genç Cumhuriyet’e yönelik algısı Osmanlı Devleti kaynaklı idi. Oysaki Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi olarak birçok şey değişmiştir. Tüm bunlara rağmen batı yine de görmek istediğini görmekteydi. Mustafa Kemal Atatürk, batının bu düşüncelerini kırmak, yeni Türk Devleti ve çağdaş Türk milletini tanıtmak amacıyla bir proje ortaya koymuştur. 1926 yılında, Mustafa Kemal Atatürk: “*Bir gemi hazırlayın. İçine ürettiğimiz malları koyun... Türk insanı binsin gemiye,*

⁷⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, (1919-1938) s.128

⁷⁶ https://www.mfa.gov.tr/sayin-yusuf-kemal-bey_in_-ozgecmisi.tr.mfa (E.T. 25.10.2021)

⁷⁷ Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Ankara, 1981, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 239

⁷⁸ N.Selcen Korkmazcan, “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; C. 6/İLKBAHAR, S. 22, 2014, s. 94 (94-104)

*uygar, güzel görünümlü, kadınlı erkekli, gemide Türk bayrağını dalgalandırın, Avrupa'nın belli başlı ülkelerine, şehirlerine, limanlarına uğrayın, Avrupa'ya Türkiye'nin yeni yüzünü gösterin”*⁷⁹ diye talimat vermiştir. Talimat gereği hazırlanan Karadeniz Vapuru, Haziran 1926 tarihinde 285 yolcusuyla birlikte yeni bir algı oluşturmak amacıyla Mudanya'dan Avrupa'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Venedik, Napoli, Cenova, Barselona, Marsilya, Amsterdam, Hamburg, Londra, Anvers, Kopenhag, Stockholm, Helsinki, Petersburg limanlarına demirleyen Karadeniz Vapuru,⁸⁰ ziyaretçi akınına uğramış ve açılan sergilerle, düzenlenen balolar ve eğlencelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeni algısına hizmet etmiştir.

3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Algı Yönetimi

Kitleler üzerinde etki sahibi olmak isteyen veya kitleleri belli amaçlar doğrultusunda yönlendirmeye çalışan uzmanlar, algılardan önce olguları yönetmeyi denemişler, ancak olgular daha nesnel ve somut olduğundan, uygulayıcılar için çeşitli vadelere farklı problemlere sebep olmuşlardır. Olguların sonuç olması, nesnel oldukları için farklı gösterilmelerinin zor olması, olguların diğer çeşitli olaylarla da somut ilişkileri olması gibi sebepler, uzmanları sonucu farklı göstermek yerine, hedef kitleyi en başta istenen sonuca yönlendirme yoluna itmiştir.⁸¹ Böylece hedef kitlenin, kendi istekleri ve inançları ile istenen amaç doğrultusunda düşünmesi, tutum ve davranış geliştirmesi, hatta bunu ilişkili olduğu diğer kişilere de aktarması ve ikna etmesi hedeflenmiştir.

Hedef kitlenin, kısa vadeli hedeflere yönelmesini önceden oluşturulan algılar sağlarken, uzun vadeli ve büyük hedeflere yönelmesini sağlayan ise birden çok algının bir araya getirilerek yönetilmesidir. Sonuçta, algı yöneticileri algı yönetimi ile hedef kitleyi zihninde oluşan algılar marifetiyle hedefe yönlendirir.

Algı yönetiminin başarıya ulaşması için hedef kitlenin değerleriyle uyumlu, kültürüne uygun, benimsenebilir, beklentilerin üzerinde ve sadelikle açıklanmış olması gerekir. Algı yönetiminin sonuca odaklanılarak gerçekleştirilmesi gerektiğinden etkisinin ölçülebilmesi, gerçeklere dayanması, tekrarlarla benimsenmesi, yaygınlaşıp kalıcı olması beklenir. Olası farklılık ve

---

⁷⁹ Cahit Kayra, *1923-1950 Devletçilik, Altın Yıllar*, C. I, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 105

⁸⁰ *Age*, s. 106

⁸¹ Faruk Köse, “Olgı Yönetiminden Algı Yönetimine”, *Yeni Akit Gazetesi*, 09/02/2013. <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/faruk-kose/olgu-yonetiminden-algi-yonetimine-211.html>

sorunların doğru yönetilmesi ile düşünce ve mantıktan çok hedef kitlenin duygularına hitap etmesi önemlidir.⁸²

Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği algı yönetiminde sayılan bu unsurları sağlayarak, yarattığı algıların kısa vadede kullanımı ve uzun vadede büyük hedeflere ulaşması neticesinde başarıya kavuşmuştur. Milli Mücadele sürecinde birey, toplum ve uluslar üzerinde algı yaratılması, yaratılan algıların kitleyi hedefe yönlendirmesi ve varılmak istenen hedefe ulaşılması konusunda kazanılan başarı, Atatürk'ün algı yönetimindeki becerisinin göstergesidir.

Atatürk asker ve kurtarıcı olarak kazandığı karizmayı, kişisel otorite veya belli bir sınıfın çıkarları doğrultusunda değil, toplumun isteklerini gerçek yapma yolunda kullanmıştır. Halk kitleleri gözünde Atatürk'ün karizması, "*dinimizi, bayrağımızı ve şerefimizi kafire karşı kurtarma*" şeklinde algılanmış⁸³ böylece toplumun kendisi ile hareket etmesinin yolu açılmıştır.

Algı yönetiminde, öncelikle stratejik hedef belirlenmekte, ulaşılmak istenen hedef kitle ve amaç ortaya koyulmaktadır. Amacın belirlenmesinin ardından hedefe yönelik kapsamlı araştırmalar neticesinde karşıt durum, kişi, kurumlar tespit edilmekte ve amaç doğrultusunda kültür, inanç, geçmiş deneyimler gibi birçok nokta dikkate alınarak hedef kitlenin karar verme süreçleri ile uygulama süreçleri belirlenmektedir. Algı yönetimi sırasında, oluşabilecek riskler hesaplanıp faaliyetler için en uygun ortam sağlanarak, hedef kitlede etkili olacağı değerlendirilen en iyi yöntem karar verilmekte, sonrasında ise sürekli bir geri bildirim mekanizması ile uygulama sürecine devam edilmektedir. Geri bildirim sayesinde, uygulama sırasında taktik değiştirilebilmekte, yeniden düzenleme yapılabilen, karşıt grubun algı yönetimi faaliyetlerine karşılık geliştirilebilmekte ve bazı durumlarda uygulamaya son verilebilmektedir. Algı yönetimi uygulamalarında, her hedef için farklı bir strateji belirlenmekte ve farklı bir süreç geliştirilmektedir.⁸⁴

Mustafa Kemal Atatürk, "*...ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.*"⁸⁵ düşüncesini stratejik hedef olarak belirlemiş ve harekete geçerek içerisinden çıktığı milleti kendisine yakışır bir yönetime hazırlamıştır.

---

⁸² Abdullah Özkan, "Halkla İlişkiler Yönetimi", 2.b, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Sosyal Yayınlar, 2009, s.104, <https://www.abdullahozkan.com/wp-content/uploads/2019/02/Halkla-%C4%B0li%C5%9Fkiler-Y%C3%B6netimi..pdf>, Erişim tarihi: 25/11/2021.

⁸³ İnalçık, *Age*, s.56

⁸⁴ Bakan, *Efe, Agm.*, s.25-27.

⁸⁵ Atatürk, *Nutuk*, 1989, s. 19

Bir Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Algı Yönetimi

Öncelikli olarak çeşitli zamanlarda yaratılan egemenlik kavramı algısının yer aldığı 24 Nisan Önergesi ve 13 Eylül 1920 Beyannamesi'nin yayımlanmasını Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta; "13 Eylül 1921 tarihli olup siyasi, sosyal, idari, askeri görüşleri özetleyen ve idari teşkilat ile ilgili kararlar içine alan bu önerge Meclis'in 18 Eylül 1921 tarihli toplantısında okundu. İşte, bu tarihten daha dört ay geçtikten sonra yürürlüğe giren ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu tasarıdan çıkmıştır."⁸⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Teşkilatı Esasiye Kanunu doğrudan ya da yarı doğrudan demokrasiyi değil, temsilî demokrasiyi benimsemiştir. Kanun, TBMM'de yapılan tartışmaların sonucunda şu ifadeleri içerecek şekilde kabul edilmiştir⁸⁷: "Hakimiyet bilâkaydü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir." (md. 1); "İcra kudreti ve teşrii salahiyeti milletindir yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder." (md. 2).⁸⁸ Algıların oluşturulmasının ve yönetiminin sonucunda egemenlik tamamen halka bırakılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün uluslararası camiada yarattığı algılar da stratejik hedefe ulaşmada üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmiş, gerek Milli Mücadele'yi destekleyen gerekse karşı koyan ülkeleri etkilemişlerdir.

13 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilen önergenin yarattığı algıyla Yunan ordusunun 1921 yılında Anadolu'nun içlerine ilerlemesi karşısında Hindistan Müslümanlarının "Şayet İngiltere, Türk-Yunan savaşında tarafsız kalmazsa, İslam'a karşı savaş durumuna gelir"⁸⁹ diyecek kadar Ankara'nın emperyalizme karşı verdiği mücadeleye desteği artırdığı görülmektedir. Nitekim 1923 sonuna gelindiğinde yıllardır yaratılan uluslararası algının vardığı son nokta, Hindistan Ulusal Kongresi'nin Türklerin Milli Mücadelesi için "Bütün Doğu uluslarının özgürlük ve bağımsızlıklarının bir müjdecisi."⁹⁰ olarak tanımlanmasında görülebilir.

1919 yılında Halife'nin bağımsızlığını ve Arabistan, Mekke ve Medine'nin bağımsız Osmanlı idaresi altında kalmasını desteklemek üzere Hindistan'da başlatılan Hilafet hareketi, halifeyi desteklemesinin yanı sıra İstanbul'un işgaline yönelik ortaya koyduğu protestolarla Anadolu'da mücadelenin başladığını ve mücadelenin aynı zamanda emperyalizme karşı verildiğinin algısı yaratılmış ve

⁸⁶ Atatürk, Age, C. II, s. 761

⁸⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, 135. İçtima, 20/01/1337, Devre:1, C:7

⁸⁸ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100085.pdf

⁸⁹ İnalçık, Age, s.27

⁹⁰ R.K.Sinha, *Kurtuluş Savaşı, Devrimler: Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.150

Mustafa Kemal Atatürk'ü de destekleme kararı almıştır. Halife Sultan'ın Sevr Barış Antlaşması'nı imzalaması sonucunda Hint Müslümanları yönünü tamamen Ankara'ya çevirmiştir.⁹¹

Mazlum Müslüman milletler üzerinde yaratılan algıları hedeflenen noktaya doğru harekete geçirebilmek amacıyla Müslüman liderler ile görüşmeler gerçekleştirilirken, İslam kongreleri düzenlenmiştir. Mazlum Müslüman milletler ile görüşmelerin yanı sıra Sovyet Rusya ile de temasa geçilmiş ve desteğini alabilmek adına yeni bir algı yaratılarak komünist fırka kurulmuştur.⁹² Böylece yaratılan uluslararası algı geniş bir perspektiften hayata geçirilmiştir.

Hindistan başta olmak üzere batı emperyalizminin egemenliği ve zulmü altında bulunan bütün "mazlum milletler", Atatürk'ün önderliğindeki Milli Mücadele'nin başarısı için ellerinden gelen yardım ve desteği⁹³ vermişlerdir. Bununla birlikte bölge ülkeleri 1921 yılı içerisinde birden çok uluslararası antlaşmaya da imza atarak mazlum milletler cephesini oluşturmuşlardır.⁹⁴ Yaratılan mazlum millet algısı sonucunda bir araya gelen doğunun milletleri karşısında çoğu mazlum milleti sömüren ve söz konusu ülkeleri sömürge haline getiren İngiltere ve Fransa'nın hareket alanları kendilerine karşı ayaklanma olabileceği korkusuyla daraltılmıştır. Mazlum milletler, Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra kendi bağımsızlıklarını düşünmeye ve bu yolda mücadele etmeye başlamışlardır.

Mazlum milletlerin yanı sıra Sovyet Rusya da algıların etkisiyle 1920 yılında başlayan parasal desteğinin yanı sıra⁹⁵ silah ve cephane yardımında da bulunmuştur.⁹⁶

Mustafa Kemal Atatürk'ün uluslararası algı yönetimindeki başarısı, Yüksek Komiser Rumbold'un 17 Ekim 1922 tarihinde Curzon'a gönderdiği raporda görülmektedir. Rumbold raporunda; Kemalistlerin, Anadolu'da Yunanlıların hesabını gördüğünü, hareket sahasının Boğazlar ve Trakya'ya kaydığını ve Mudanya Konferansı'nın yapıldığını ve savaşmadan Doğu

⁹¹ İnalçık, *Age*, s.26-27

⁹² Meydan, *Age*, s. 64

⁹³ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s.525-533

⁹⁴ Meydan, *Age*, s. 79

⁹⁵ *Türk İstiklal Harbi* – C. II., Batı Cephesi, 6. Kısım, 1. kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), Genelkurmay Bşk. Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, 1967, s. 243-246

⁹⁶ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, Ankara, s. 313, Bkz. Armaoğlu 1920-1921 yıllarında Sovyet belgelerine göre Silah ve cephane yardımlarını şu şekilde izah etmiştir: 39275 adet tüfek, 327 adet makineli tüfek, 54 top, 62.986.000 adet tüfek mermisi, 147.079 adet top mermisi, 1000 atımlık top barutu, 4000 adet el bombası, 4000 şarapnel mermisi, 1500 kılıç ve 20.000 gaz maskesi.

Trakya'yı kazandıklarını belirtmiştir. Rumbold, Kemalistlerin Misak-ı Milli'den ödün vermek niyetinde olmadıklarını; sınırlar çizilirken Batı Trakya'da plebisit, Musul'u iadesi ve Suriye sınırında düzeltme isteneceğini; Boğazlar sorunda İstanbul'un güvenliğini öne süreceklerini, mali ve ekonomik kontrole karşı çıkacaklarını, kapitülasyonlar konusunda da boyun eğmeyerek "Türkiye egemen ve bağımsız olmalıdır" cevabını vereceklerini⁹⁷ ifade etmiştir. Rumbold tarafından ortaya konulan her mevzu o güne değin İngilizler dolayısıyla diğer milletler üzerinde yaratılan algıların kağıda dökülmüş halini göstermiştir.

Atatürk, hükümetin ve Türk milletinin "cençü" olmadığı yönünde yarattığı algı ile Türk dış politikasını "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi üzerine kurmuş ve barışçı politikaların uygulamasına devam etmiştir. Uygulanan barışçı politikalar sonucunda Türk dış politikasının temel hedefi de bağımsız, modern ve barışçı bir milli devlet kurup onu koruyarak güçlendirmek olmuştur.⁹⁸ Bütün bu algıların bir araya gelmesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün algı yönetimindeki başarısı ile 1932 yılında hiçbir ülkeye gösterilmeyen ihtimam Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne gösterilmiş ve Milletler Cemiyeti'ne davet edilmiştir.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk, idealize ettiği "*ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak*" düşüncesini hayata geçirebilmek amacıyla Milli Mücadele'yi gerçekleştirecek bireyi, milleti yeniden şekillendirmek, davasına destek verecek ve karşı gelecek diğer ulusları da etkilemek için yeni yeni algılar yaratmış ve bu yolla hedef kitle olarak kabul edilen bireyin, milletin, düşmanın, müttefikin istenilen hedefe yönelmesini sağlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, hedef kitleyi (halk, düşman, müttefik, birey) ikna ederek, kendi isteğiyle, idealize ettiği stratejik hedef yönünde hareket etmesini sağlamak için algılar yaratmış ve yarattığı algılar Türk milletinin bağımsızlık yolunun taşlarını oluşturmuştur. Bireysel, toplumsal ve uluslararası yaratılan algılar özenle belirlenmiş, tek tek hayata geçirilmiş ve zamanı geldiğinde stratejik hedefe ulaşabilmek için bir araya getirilmiş ve algı yönetimi başarıyla uygulanmıştır.

Bireysel algılarla başlayan ikna süreci, yaratılan olumlu yeni algılarla veya yok edilen olumsuz eski algılarla devam etmiş ve Türk milleti adeta yeniden

⁹⁷ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt V, Cilt V, TTK, Ankara, 2006, s. 15

⁹⁸ Korkmazcan, *Agm*, s. 94

yaratılmıştır. Yeni bir algı ile teçhiz edilen Türk milleti Milli Mücadele’yi başarıyla sonlandırmış ve yeniden bağımsızlığını kazanmıştır.

Algı yönetiminin diğer uygulama alanı, Batılı devletlerin Türk milletine yönelik Osmanlı Devleti döneminden kalan olumsuz algılarını değiştirmek olduğu gibi yeni algılar yaratılması olmuştur. Bununla birlikte Milli Mücadele’yi diğer ulusların da sahiplenip destek vermesini sağlamak için doğu milletleri için “Mazlum Milletler” tanımlaması yapılırken, söz konusu mazlum milletlerin Türklerin verdiği mücadelenin emperyalist güçlere karşı verildiğinin algısı yaratılmış ve söz konusu milletlerin desteği alınmıştır.

KAYNAKÇA / REFERERANS

- Afetinan, A. (1991). *M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları*. (2. Baskı). Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akgül, S. (2017). Atatürk’ün 2 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de Halk ile yaptığı sohbetin sosyal tarih açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, C. II*, Haz. Erdem Ünlen, Atatürk Araştırma Merkezi, 1163-1196.
- Arar, İ. (1963). *Atatürk’ün Halkçılık Programı*. Baha Matbaası.
- Armaoğlu, F. (1983). *Siyasi Tarih 1914-1980*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları (Cilt I).
- Atatürk, M. K. (1993). *Nutuk*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları (Cilt IV Genel Dizin).
- Atatürk’ün Bütün Eserleri*. (2005). (2. Baskı. Cilt 12). Kaynak Yayınları.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*. (1997). (5. Baskı). AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV* (1991). AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Bakan, İ. & Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34.
- Banoğlu, N. A. (1978). *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*. Yelken Matbaası.

Bir Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Algı Yönetimi

- Baytimur, M., Demircioğlu, A. & Çelikoğlu, H. (1981). *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*. Kastamonu Valiliği Yayını.
- Cebesoy, A. F. (1967). *Sınıf Arkadaşım Atatürk*. Baha Matbaası.
- Ceng, E. (2018). Algı Yönetimi aracı olarak twitter kullanımına ilişkin siyasal bir analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 663-689.
- Coren, S., Ward, L.M. & Enns, J.T. (1993). *Sensation and Perception*. Harcourt Brace College Publisers.
- Çayoğlu, H. (2010). *Algılama Yönetimi ve Marka Kimliği İlişkisinde Marka Algısının İncelenmesine Yönelik bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeçen, A. (2007). *Türk Devletleri*. Fark Yayınları.
- Çevik, Z. (2002). *Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)*. Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ergün, R. (2014). *Tarih Boyunca "Türk" Algısı*. Sertan Yayınları.
- Friman, H. (1999). *Perception Warfare: A Perspective for the Future*. Discussion paper, The Swedish National Defence College. Department of operational studies, Stockholm.
- Gülensoy, T. (2011). *MÖ 4500-MS XIII. Yüzyıllar Arasında Barbar Türkler*. Akçağ Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 4 Aralık 1923
- Hâkimiyeti Milliye Gazetesi*. "Büyük Gazi'nin Nutku". 30 Birinciteşrin 1933.
- İnalcık, H. (2019). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. Kronik Kitap.
- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum, Algı*. İletişim V Yayınları.
- Kansu, M. M. (1997). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber (Cilt I)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kappert, P., Kramer, H. & Schmidt, W. (1999). *Avrupa İmajı, Avrupa'nın İnce Eşiğinde*. Körber Vakfı Türkiye Programı.
- Karlsson, I. (2007). *Avrupa ve Türkler: Karmaşık Bir İlişki Üzerine Düşünceler*. Homer Kitabevi.
- Kayra, C. (2013). *1923-1950 Devletçilik, Altın Yıllar (Cilt I)*. Tarihçi Kitabevi.

- Keskin, M. (1999). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Atatürk Arş. Merkezi.
- Kılıç, S. (1995). Şapka meselesi ve kilik kiyafet inkilabi. *Atatürk Yolu Dergisi*, (4), 529-547
- Korkmazcan, N.S. (2014). Yurtta Sulh Cihanda Sulh. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 6, 94-104.
- Köse, F. (2013). Olgu yönetiminden algı yönetimine. *Yeni Akit Gazetesi*, 09 Şubat 2013, <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/faruk-kose/olgu-yonetiminden-algi-yonetimine-211.html>, Erişim tarihi: 05.01.2022.
- Kula, O. B. (1993). *Alman Kültüründe Türk imgesi II*. Gündoğan Yayınları.
- Lanza, F. F. (2005). Habsburg-Osmanlı Rekabeti Bağlamında 16. Yüzyılda İspanya'da Türk İmajı. Özlem Kumrular (Ed.) *Dünyada Türk İmgesi*, Kitap Yayınevi.
- Mcneill, W. (2003). Dünya Tarihinde Osmanlı imparatorluğu, Kemal Karpat (der.), *Osmanlı ve Dünya*. Ufuk Kitaplar.
- Meydan, S. (2017). *1923 Kuruluş Ayarlarına Dönmek*. İnkılap Kitabevi. *Milliyet Gazetesi*. "Gazi Hz. Hitapları", 4 Teşrinievvel 1932.
- Müderrişoğlu, A. (2013). *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Nye, S.J. (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*. Elips Kitap.
- Özer, M. A. (2012). Bir modern yönetim tekniği olarak algılama yönetimi ve iç güvenlik hizmetleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 147-180.
- Özkan, A. (2009). *Halkla İlişkiler Yönetimi*. İstanbul Ticaret odası sosyal yayınlar. <https://www.abdullahozkan.com/wp-content/uploads/2019/02/Halkla-%C4%B0li%C5%9Fkiler-Y%C3%B6netimi.pdf>. Erişim Tarihi: 25.11.2021.
- Siegel, P. (2005). Perception management: Io's stepchild. *Low Intensity Conflict and Law Enforcement*, 13(2), 117-134.
- Sinha, R.K. (1972). *Kurtuluş Savaşı, Devrimler: Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi*. Milliyet yayınları.
- Spaiser, V. (2008). *Exploitation of Information and Communication Technologies by Insurgent*. King's College: Departments of war studies.

- Şahinkaya, S. (2019). Mustafa Kemal Paşa'nın halkçılık programı. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, (32), 183-194.
- Şimşir, B. (2006). *İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Cilt V, TTK.
- Tanör, B. (2017). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları. *TBMM Zabıt Cerideleri*, 20/01/1337, 135. İçtima, Devre: 1(7).
- Tengirşenk, Y. K. (1981). *Vatan Hizmetinde*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100085.pdf.
- Tunç, A. & Atılgan, A. (2017). Algı üzerine kurulu yönetsel bir anlayış: Algı'nın yönetimi. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (3), 228-238.
- Türk İstiklal Harbi* (1967). C. II., Batı Cephesi, 6. Kısım, 1. kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922). Genelkurmay Bşk. Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları.
- Türk, M.S. (2014). *Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde bir Gerçeklik var mı? Algı Yönetimi*. Alfa Yayınları.
- Uhlig, H. (2007). *Avrupa'nın Anası Anadolu*. Yasemin Bayer (Çev.). Telos Yayıncılık.
- Yerdelen, B. K. (2017). Uluslararası ilişkilerde imaj kavramı ve batı nostaljisindeki bir aksaklık olarak türk imajı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (35), 43-63.

EXTENDED ABSTRACT

The Ottoman Empire was dissolved at the end of the Tripoli War, the Balkan Wars and the First World War, which took place in the first quarter of the 20th century. The country, which became open to occupation with the Armistice of Mudros signed at the end of the First World War, came under the control of the Allied Powers and was actually occupied. In this process, although there were many intellectuals who put forward many ideas for liberation in order to save the state and the nation from the deadlock they were in, the intellectuals failed to notice that the determining factor for the realization of these ideas was the nation itself. The difference of Mustafa Kemal Atatürk from those who suggested other ways out was that he made the nation the focal point of the struggle, ensured the

political participation of them in the struggle process, and therefore based the struggle on the nation. However, there was an important obstacle to be overcome in order to realize all these wishes, and that was the persuasion of the nation.

Throughout history, people have used many methods to successfully get out of the struggles they have entered. However, it was determined that the most effective method among the methods used was to persuade the target audience as public, enemy, ally, or individual to move in the desired direction of their own will, and in this context, perception management practices were carried out for the target audience. While the effect of stimuli coming from the external environment on the sense organs of the person is expressed as "sense", the meaning given to the shape created by this effect in our mind is expressed as "percept", the process of perceiving something is expressed as "perception". Accordingly, perception management includes a process that starts with perceiving something and continues with perception. Everything that a person sees, feels, hears, smells and tastes is the result of the process that takes place in the brain. In fact, what is seen, heard, smelled or tasted is not decided by the sense organs, but by the brain as a result of the actions that take place in our minds. The perception of what is heard and tasted is defined by the brain with previously determined patterns. Accordingly, the most important stage of the process of deciding what something is is to be determined by the perception created in the brain beforehand.

Atatürk started to take the steps for the Turkish nation to get rid of the imperialist powers and live in its own country in a completely independent way, primarily by resisting the perception management applied by the opposing forces. Then, he continued on his way by changing the perceptions existing in the individual, nation, friend and enemy, and by creating new perceptions that should exist in the Turkish National Struggle and will strengthen the way of struggle when the time comes. In other words, he believed that in order to achieve a military victory on the battlefields, the war of perception must first be fought and won, and he worked for it.

The first condition that will ensure the effectiveness and validity of the messages given in the process of creating the perception is to gain the trust of the target audience or to gain it in a short time in the process. What makes Mustafa Kemal Atatürk reliable in creating perception and managing it; his characteristics such as setting an example in his ongoing relationships, being successful in every struggle he has made, knowing that what he has done is done for the benefit of the nation. In the middle of 1919, before the Turkish National Struggle had begun, Atatürk expressed his belief in victory and showed his foresight while laying the

foundations of the perceptions he would create on the way to reach his goal. He thought that the people should support the National Struggle, started to create a perception for the nation in order to attract the attention and to make them aware of the current situation. Atatürk addressed each segment of the society separately and prepared the society to walk with him in the forefront by giving them a strong identity. Mustafa Kemal Atatürk, with the thought that influencing individuals is an important step that will enable the society to move in the desired direction, he also created new perceptions while removing existing negative ones. As with individuals, he has created perceptions that will activate the society and international relations in line with his goals, he also has adopted the principle of eliminating existing negative perceptions and has continued to act in this direction.

As a result; Mustafa Kemal Atatürk created new perceptions in order to reshape the individual and the nation who will carry out the Turkish National Struggle and after the victory he carried on achieving this. He also influenced other nations in order to realize his idealized idea of establishing a fully independent Turkish state based on national sovereignty.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	19.12.2021	Submitted date
Kabul tarihi	16.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kiraz, Z., Uğur, N., Türkoluk, E., Gürbüz, M. & Bolat, Ö. (2022). 5 Şubat 2021 Tarihli Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği ve bu Yönetmeliğe Dair Yönetici Görüşleri. *Journal of History School*, 56, 802-835.

5 ŞUBAT 2021 TARİHLİ EĞİTİM KURUMLARINA YÖNETİCİ SEÇME VE GÖREVLENDİRME YÖNETMELİĞİ VE BU YÖNETMELİĞE DAİR YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİ¹

Zafer KİRAZ², Nevruz UĞUR³, Emre TÜRKOLUK⁴,
Makbule GÜRBÜZ⁵ & Öykü BOLAT⁶

Öz

Eğitim gibi sosyal sistemler ne kadar mükemmel bir şekilde kurgulanmış olursa olsun uygulamada sistemin işleyişi üzerinde olumlu ya da olumsuz etki yapabilecek birçok belirsiz değişken söz konusudur. Burada sistemi, sistemin amacını, işleyişini, onu oluşturan bileşenleri bildiği kadar olası değişkenleri de fark edip, olumlu yönde yönlendirebilecek yönetsel süreçler önem kazanmaktadır. Bu çalışmada 5 Şubat 2021 tarihli Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği (MEB EKYGS) ve bu yönetmeliğe dair yönetici görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine göre yapılan araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda herhangi bir devlet okulunda müdür veya müdür yardımcısı olarak görev yapan ve 2021 MEB EKYGS Yönetmeliği hakkında bilgisi olan 15 okul yönetici ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, farklı okullarda görev yapan okul yöneticileri yönetici yetiştirme süreçlerine ilişkin olarak, yöneticilerin lisans veya lisansüstü eğitim programları ile

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %27,5, 2. yazar: %27,5, 3.yazar: %15, 4.yazar: %15, 5. yazar: %15. Bu makalenin etik kurul onayı Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde, 11.06.2021 tarih, 45922 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, zafer.kiraz@gop.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5431-5049

³ Dr. Öğretmen, MEB, nevruzugur@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5012-3031

⁴ Öğretmen, MEB, emreturkoluk@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0784-0574

⁵ Öğretmen, MEB, makbulegurbuz@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-9745-9496

⁶ Öğretmen, MEB, oyku.altinkeser@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9215-2073

Zafer KİRAZ, Nevruz UĞUR, Emre TÜRKOŁUK, Makbule GÜRBÜZ
& Öykü BOLAT

yetiştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların büyük bir bölümünün değişikliğin kendilerini olumsuz etkileyeceği ve bu değişikliğin büyük bir belirsizlik yarattığını, çalıştıkları kurumların sahip olduğu şartlar nedeniyle dezavantajlı olacaklarını dile getirdikleri görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında eğitim kurumlarına yönetici seçme ve görevlendirmede bütün okul bileşenlerinin görüşünün alındığı daha demokratik bir sürecin oluşturulması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Okul Yöneticisi, Yönetici Atama, Yönetici Seme ve Görevlendirme, Yönetmelik

The Regulation on Selection and Assignment of Administrators to Educational Institutions Dated February 5, 2021, and Views of Administrators on This Regulation

Abstract

There are many uncertain variables that can have positive or negative effects on the functioning of the system in practice no matter how perfectly social systems such as education are designed. At this point, it is important to know the purpose and functioning of the system, and to identify possible variables of the system and to manage them correctly. In this study, it was aimed to examine the Regulation on Selection and Assignment of Administrators to Educational Institutions Affiliated to the Ministry of National Education (RSAAEIAMNE) dated February 5, 2021 and the views of administrators on this regulation. In this study, case study, one of the qualitative research designs, was used. Participants of the study were determined by purposeful sampling method. In this context, interviews were held with 15 school administrators working as school principals and assistant principals in any public school and have knowledge of the 2021 RSAAEIAMNE. As a result of the research, it was concluded that school administrators working in different schools should be trained with undergraduate or graduate educational programs, regarding administrator training processes. In addition, the majority of the participants stated that the change would affect them negatively and that this change would create a great uncertainty. Also, the participants thought that they would be disadvantaged due to the conditions of the institutions they worked for. In the light of the findings obtained as a result of the research, it can be suggested to establish a more democratic process in which the opinions of all school components are taken in the selection and assignment of administrators to educational institutions.

Keywords: School Administrator, Assignment of Administrator, Selection and Assignment of Administrator, Regulation

GİRİŞ

Eğitim örgütlenmesi merkez ve taşra olmak üzere iki ana yapıdan oluşmaktadır. En genel anlamda eğitim politikalarının belirlenmesi merkez teşkilatın ve burada görevli üst düzey yöneticilerin, bu politikalar doğrultusunda eğitim öğretim hizmetlerinin sunulması taşra teşkilatının görev ve sorumluluğudur (Onuralp, 2005). Eğitim örgütlenme hiyerarşisinde en alt birimi okullar oluşturmaktadır. Her okul eğitim örgütlenmesinin en alt birimi olmakla birlikte derece ve türü, bulunduğu mekân, sahip olduğu kaynakların özgünlüğü ile ayrı bir örgüt olarak da ele alınmaktadır. Okulun bireysel ve toplumsal görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Okulun bireysel açıdan görevi bir yandan öğrenciye kendisini tanımasını, içinde bulunduğu toplum ve doğa ile uyumlu bir şekilde yetişmesini sağlamak; diğer yandan ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda bilgi ve deneyim kazandırmaktır. Toplumsal açıdan görevi ise kültürü üreten, yaşatan, aktaran ve değiştiren kurum olarak bulunduğu toplumun kültürel mirasını yeni nesillere aktarmak ve yaşatmak, gerektiğinde bu kültürü değiştirerek yeniden oluşturmaktır (Aslanargun, 2011).

Alan yazın incelendiğinde eğitim yönetimi ile okul yönetiminin birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Açıklan (1998) okulla ilgili alanı okul yönetimi ve bu alanda çalışan yöneticileri okul yöneticisi olarak tanımlarken, okulun dışında kalan Millî Eğitim Bakanlığı, merkez ve taşra örgütlerini eğitim yönetimi, bu alanda çalışan yöneticileri de eğitim yöneticisi olarak tanımlamaktadır. Aslanargun (2011) eğitim yönetiminin alt bir alanı olan okul yönetimi kamu yönetiminin belirlediği sınırlar içerisinde çalışmalarını yürütebildiğini belirtip Türkiye’de eğitim yönetimi genel kamu yönetiminin bir parçası olarak katı ve merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğunu bu nedenle de okul yönetimlerinin hareket alanını oldukça dar olduğunu ifade etmektedir. Başaran (1983) bu zorluğa farklı boyutlarda dikkat çekerek eğitim yönetiminin temeli ve asıl boyutunun okul yönetimi olduğunu belirtmektedir.

Okul yönetiminin görevi merkezi politikalar doğrultusunda okulun tüm kaynaklarını en etkili ve verimli şekilde kullanarak okulu amaçlarına uygun olarak yaşatmaktır (Taymaz, 1986). Okul yönetiminin bu amacı nitelikli bir şekilde yaşatması okul yöneticilerinin etkililiğine bağlıdır. Etkili bir okul yöneticisinin yeni fikirlere, değişim, dönüşüme açık, vizyonu geniş, okulun hedeflerinin farkında olan ve sorunları ertelemeyip çözüm odaklı olması gerekmektedir (Balci, 1993). Ülkemizde okul yöneticileri yetkileri sınırlı olmakla birlikte okulun yönetilmesi, finansmanının sağlanması, öğrenci gelişimlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi, akademik başarılarının takip edilmesi, çalışanların motive edilmesi, uygun okul ikliminin ve güçlü okul kültürünün

oluşturulması, okul içinde ve çevreyle etkili iletişimin sağlanması gibi birçok görevi üstlenmektedir (Peçe ve Taşdemir, 2021). Okul yöneticilerinin bu sorumlulukları yerine getirirken başarısı her zaman ilişkili olduğu öğretmenler ve diğer personelin rol ve beklentilerini de göz önünde tutarak yerine getirmesine bağlıdır (Bursalıoğlu, 2008). Çünkü yönetimde başarı okulun temel bileşenlerinin motivasyonu, uyumu, dayanışması ile doğrudan ilgilidir. Okul yöneticileri tüm bunlarla birlikte öğrenci, veli, okulun çevresi ve üst yönetim ile etkili bir iletişim kurmak durumundadır. Burada okul yöneticilerinin sahip olması gereken iletişim becerileri büyük bir önem kazanmaktadır. Bununla birlikte okul yöneticisi iyi bir kamu yöneticisi, politika belirleyeni, alan uzmanı, profesyonel bir eğitimci, lider ve toplumla iç içe olmalıdır (Tope, 1965; Akt. Taymaz, 1986). Çelikten (2004) yaptığı çalışmada okul müdürlerinin okullarda öğretim lideri, arabulucu, öğretmen ve problem çözücü gibi roller üstlendiğini tespit etmiştir. Tüm bu özellikler ile birlikte okul yöneticileri ilgili mevzuata hakim; çocuk hakları, eğitim hakkı, demokratik bir eğitim ortamı savunucusu olması gerekmektedir. Günümüz koşulları nedeni ile teknolojiyi yakından takip etmeli ve teknolojik araçları etkili bir şekilde kullanabilmelidir. En temel yeterliliklerden biri günümüz koşullarında teknolojiyi takip eden, kullanan 21. yüzyıl okul müdürlerinin eğitim ve öğretim niteliğine sahip, mesleki gelişimini sürdüren, kendini sürekli güncelleyen, okulun her açıdan gelişimi için çaba gösteren; toplumla, çevreyle ve çalışanlarıyla iyi ilişkiler kuran ve sorumluluk sahibi birer lider olmaları beklenmektedir.

Tüm bu özellikler okul yöneticilerinin hangi yeterliliklere sahip olması gerektiği ve bu yeterliliklerin yönetici yetiştirme, seçme ve atama süreçlerinde nasıl ölçülüp değerlendirilebileceği sorusunu beraberinde getirmektedir. Alan yazın incelendiği zaman birçok araştırma olduğu görülmektedir. Bunlardan bazılarının eğitim yöneticilerinin atama kriterleri ve yönetmeliklerini (Yolcu ve Bayram, 2015; Atasubgur, 2011; Taş ve Önder, 2010), bazılarının okul yöneticilerinin yeterliliklerini (Aydın, Günbey ve Kara,2020; Çelenk ve Akbaba, 2016; Onural, 2005), bir kısmının geniş bağlamda eğitim yöneticiliğini (Bulut Toz ve Karataş, 2020; Gök, 2019; Süngü, 2012; Yılmaz, Altınkurt, Karaköse ve Erol, 2012)ve bir kısmında okul yöneticilerin yönetici olma nedenlerini (Peçe ve Taşdemir, 2021) incelediği görülmektedir.

Okul yöneticilerinin seçimi ve atamasında temel kavramlardan biri yeterliliklerdir. Başaran (1996) yeterliliğin temel iki ögesini bilgi ve beceri olarak tanımlamaktadır. Balcı (2011) okul yöneticilerinin okulun amaçlarını yerine getirebilmek için birtakım yeterliliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Okul yöneticilerinin sahip olması gereken yeterlilikleri, bugünde büyük oranda geçerli olacak şekilde Katz (1956) ise üç şekilde belirlemiştir: Bunlar teknik,

insani ve kavramsal yeterliklerdir (Akt: Bursalıoğlu, 1981). Bu yeterlilik alanları seçme ve atama süreçlerinde belirlenmesinde farklı uygulamalar söz konusudur. Balcı (1999) okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmasına ilişkin farklı yaklaşımlar olduğunu, bu yaklaşımlar esasında her ülkenin farklı uygulamaları olduğunu belirtmektedir. ABD’de eğitim yönetiminde eyaletler söz sahibi olmakla birlikte birçok bölgede okul yöneticileri atama ile değil seçimle, Avusturalya’da eğitim yönetiminde yerleşme politikalarına paralel olarak okul yöneticilerinin belirlenmesinde profesyonel program geliştirme modelleri uygulanıp bir dizi standartlara uygunluk durumlarıyla, İngiltere’de sınavla yönetici seçilmektedir (Ömer ve Kömürlü, 2010). Almanya’da yetki eyaletlerde olmakla birlikte genel olarak başarılı bir öğretmenlik deneyiminin aranmakta, Fransa’da okul düzeyine göre farklı süreçler işletilmektedir. Okul yöneticilerinin seçimi ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılaşmakla birlikte birçok ülkede okul yöneticilerinin atanması ve yetiştirilmesinin eğitim sistemlerinin niteliğinin geliştirilmesinde büyük bir etken olduğu düşünülmektedir (Süngü, 2012).

Türkiye’de ise okul yöneticilerinin yetiştirilmesi, seçilmesi ve atanması Cumhuriyet tarihi boyunca eğitimin temel tartışma alanlarından biri olmuştur. Balcı (2008)’ya göre Türkiye’de okul yöneticisi yetiştirme ve atanması süreci dört farklı dönemden geçmiştir. Bunlar, çıraklık dönemi (1970’lere kadar), eğitim bilimleri dönemi, sınav dönemi ve keyfilik dönemidir. Çıraklık döneminde 657 sayılı devlet memurları kanununun 76. Maddesi doğrultusunda okul yöneticileri öğretmenler arasından ilgili amirlerce naklen atanmıştır. Eğitim bilimleri döneminde ise yönetimin bilimsel bir çalışma alanı olduğu ve yönetici olacak kişilerin yönetimle ilgili temel alanlarda akademik bilgilere sahip olması gerektiği savından hareketle eğitim fakültelerinde lisans düzeyinde eğitim yönetimi ve planlaması bölümleri açılmış fakat bu bölümlerden mezun olanlar yönetici olarak değil öğretmen olarak atanmıştır (Süngü, 2012). Sınav dönemi ise, 23 Eylül 1998 tarih ve 23742 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelikle başlamıştır (Aydın, Günbey ve Kara, 2020). Bu yönetmeliğin sürekli değiştirilmesi ile birlikte de günümüze kadar devam eden keyfilik sürecinin başladığı ifade edilebilir. Sadece 2004 ila 2010 yılları arasında siyasi açıdan aynı partinin iktidarda bulunmasına rağmen yönetici seçme ve atama mevzuatında 30 farklı değişiklik yapılmıştır (Taş ve Önder, 2010). Taş ve Önder (2010) 2004’ten sonra yayınlanan tüm yönetmeliklerin ortak ilkesinin kariyer ve liyakat olduğunu belirtmektedir. Fakat bu genel esaslara rağmen politik eğilimlere bağlı olarak yönetmeliklerin özel maddeler eklenmeye çalışılarak delindiği, akabinde yönetmeliğin hükümetlerce kaldırıldığı veya idari mahkemelerce yürütmesinin durdurulduğu görülmüştür (Aslanargun, 2011).

Yönetmelikler incelendiği zaman okul yöneticiliğine başvuru koşullarında sürekli değişiklik yapıldığı, bir dönem sadece yazılı sınavla, daha sonra hem yazılı hem sözlü sınavla, daha sonra bunlara ek olarak adayların akademik ve mesleki deneyimlerini belirlemeye yönelik ek formları esas alındığı, bu esasların sürekli olarak değiştiği görölmektedir. Her ne kadar yönetmeliklerde temel esas liyakat olarak belirlense de toplam okul yöneticileri içerisinde iktidara yakın sendikalara üye okul yöneticisi oranı yaklaşık %80'dir. Diğer sendikalara üye olanların oranı ise %4,8'dir (Url 1, 2018). Yolcu ve Bayram (2015)'ın yönetici seçiminde sözlü sınava ilişkin yaptıkları araştırmada da benzer tabloya dikkat çekilmektedir.

Türkiye'de okul yönetici seçimine dair mevzuatın bu kadar sık değişmesinde politik nedenlerle birlikte bakanlığın bu konudaki uygulamalarının bilimsel olmaktan çok "deneme-yanılma"yı esas alması, eğitim yöneticiliğinin henüz meslekleşmemiş olması da gösterilmektedir (Yılmaz, Altınkurt, Karaköse ve Erol, 2012). Okul yöneticilerinin seçimi ve ataması Milli Eğitim şularının (MEş) da temel gündemlerinden birini oluşturmuştur. Bugüne kadar gerçekleştirilen 19 MEş'in hemen hepsinde şu ya da bu şekilde eğitim yönetimi ve organizasyonu gündeme gelmiş ve önemli kararlar alınmıştır (Bulut Boz ve Karataş, 2020). Buna rağmen bu konuda eğitim bileşenlerinin kabul ettiği, çağdaş, bilimsel, demokratik, liyakati esas alan istikrarlı bir yöntem belirlenememiştir. Son olarak 5 şubat 2021 tarih ve 31386 sayılı Resmi Gazetede Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği (2021 MEB EKYGS Yönetmeliği) başlıklı yeni bir yönetmelik yayınlanmıştır. Yayınlanan bu yönetmelik ile yönetici seçme sürecinde yazılı ve sözlü sınav ile birlikte yönetici adaylarının aldıkları eğitimler, mesleki deneyimler ve eğitim kurumlarına yaptıkları katkılar da değerlendirme sürecinde puanlandırılmaktadır. 2021 MEB EKYGS'nin hangi boyutlarda eğitim yöneticilerinin beklentilerini karşıladığı, yine eğitim yöneticilerinin göşlerine göre nasıl algılandığı bilinmemektedir. Eğitim yönetiminin ana bileşenlerinden biri olan okul yöneticilerinin yeni yönetmeliğe dair görüşlerinin neler olduğunun açığa çıkarılması önem arz etmektedir. Bu nedenle 2021 MEB EKYGS'nin hangi değişiklikleri içerdiği, önceki yönetmelikler ile benzerlik ve farklılıkları, okul yöneticilerinin bu yönetmeliğe ilişkin görüş ve önerilerinin neler olduğu bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı; 5 şubat 2021 tarihli Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği ve bu yönetmeliğe dair yönetici görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında aşağdaki sorulara yanıt aranacaktır.

- 2018 MEB EKYGGS Yönetmeliği ile karşılaştırıldığında 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliği hangi değişiklikleri barındırmaktadır?
- 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliği hakkında okul yöneticilerinin genel görüşleri nelerdir?
- Okul yöneticilerinin görüşlerine göre 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliğinin adaylara etkisi nasıl olacaktır?
- 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliğinde yer alan başvuru şartları ve Eğitim Yönetimi Sertifikasına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri nelerdir?
- 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliğinde yer alan yazılı sınav hakkında okul yöneticilerinin görüşleri nelerdir?
- 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliğinde yer alan sözlü sınav hakkında okul yöneticilerinin görüşleri nelerdir?
- 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliğinde yer değerlendirme formları hakkında okul yöneticilerinin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

5 Şubat 2021 tarihli Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği ve bu yönetmeliğe dair yönetici görüşlerini incelenmeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine sahiptir. Durum çalışmaları; incelenen olayın sınırlarının açık ve net olarak tanımlanması, yaratıcı çalışmalar ve yeni bulgular ortaya konması yoluyla belirli bir olayın daha iyi anlaşılması amacıyla yapılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011).

Çalışma Grubu

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi önceden tespit edilmiş bir dizi koşulu karşılayan durumların çalışılmasıdır. Ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu kapsamda araştırma ölçütleri olarak bir devlet okulunda müdür veya müdür yardımcısı olarak görev yapmak ve 2021 MEB EKYGGS Yönetmeliği hakkında bilgisi bulunmak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında bu ölçütleri taşıyan 15 okul yönetici yüz yüze ve Zoom üzerinden derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubuna ilişkin kişisel ve mesleki bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1
Çalışma Grubunun Kişisel ve Mesleki Bilgilerinin Dağılımı

Kişisel / Mesleki Bilgi		f	%	Katılımcılar
Cinsiyet	Kadın	2	13,3	K6, K7
	Erkek	13	86,7	K1, K2, K3, K4, K5, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15
Yaş	35-40	6	40,0	K6, K8, K10, K12, K13, K14
	41-45	4	26,7	K1, K3, K4, K11
	46-50	3	20,0	K7, K9, K15
	51-55	2	13,3	K2, K5
Eğitim Durumu	Lisans	8	53,3	K1, K2, K5, K6, K9, K10, K11, K12
	Yüksek Lisans	7	46,7	K3, K4, K7, K8, K13, K14, K15
Görev	Müdür	9	60,0	K3, K5, K7, K8, K9, K11, K13, K14, K15
	Müdür Yard.	6	40,0	K1, K2, K4, K6, K10, K12
Yöneticilik Deneyimi	1-5 yıl	3	20,0	K1, K2, K6
Mesleki Deneyim	6-10 yıl	5	33,3	K4, K7, K10, K12, K13
	11-15 yıl	5	33,3	K3, K4, K11, K14, K15
	16-20 yıl	2	13,3	K5, K9
Mesleki Deneyim	11-15 yıl	6	40,0	K6, K8, K10, K12, K13, K14
	16-20 yıl	3	20,0	K1, K4, K11
	21-25 yıl	3	20,0	K3, K7, K15
	26-30 yıl	3	20,0	K2, K5, K9

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan 15 okul yöneticisinin 13’ü (%86,7) erkek, 2’si (13,3) kadındır. 8’i (%53,3) lisans, 7’si (%46,7) lisansüstü mezundur. 9’u (%60) müdür, 6’sı (%40) müdür yardımcısıdır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri iki aşamada toplanmıştır. İlk aşamada 2021 MEB EKYGS Yönetmeliği ile 2018 MEB EKYGS Yönetmeliğinin karşılaştırılmasına yönelik doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Doküman incelemesi nitel araştırmalarda gözlem ve görüşme gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte kullanıldığında “verinin çeşitlenmesi” yapılmış olacak ve araştırmanın geçerliliği önemli ölçüde artacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

İkinci aşamada ise farklı okul tür ve derecelerinde yönetici olarak görev yapan katılımcılar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından literatür tarandıktan sonra 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğine İlişkin Okul Yöneticileri Görüşleri Formu

geliştirilmiştir. Geliştirilen taslak form eğitim fakültelerinde görev yapan 3 ğretim elemanının uzman görüşüne sunulmuştur. Daha sonra merkezi bir ilçede bulunan ortaokulda müdür yardımcısı olarak görev yapan sınava hazırlanan bir gönüllü yönetici ile pilot görüşme yapılmıştır. Pilot görüşme sonrası forma son şekli verilmiştir. Daha sonra görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler toplanmadan önce Gaziosmanpaşa Üniversitesi Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır. Veriler toplanma ve saklanma sürecinde gizlilik ilkesi gereği her bir katılımcıya görüşme sırasına göre bir kod verilmiştir (K2= İkinci Katılımcı).

Verilerin Analizi

Doküman ilişkin analizler 2021 MEB EKYGS Yönetmeliği ve 2018 MEB EKYGS Yönetmeliği madde madde karşılaştırmalı okunarak yapılmıştır. Böylelikle benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir. Görüşmelere dair ise içerik analizi yapılmıştır. Bu analiz için öncelikle tüm görüşmeler yazıya aktarılmış, araştırmaya sorularına ilişkin görüşler alt alta getirilmiştir, her bir cümle tekrar tekrar akunarak anahtar ifadeler belirlenmiştir. Bu anahtar ifadelerden hareket ile temalara ve alt temalara ulaşılmıştır.

Araştırmının güvenirliliği için araştırmaya kapsamında elde edilen veriler olduğu gibi aktarılmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca görüşmelere dair bilgi ve belgeler iki araştırmacıda birer nüsha olarak ayrı ayrı saklı tutulmaktadır.

BULGULAR VE YORUM

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinde Yer Alan Yeni Düzenlemeler ve 2018 MEB EKYGS Yönetmeliği ile Karşılaştırılması

2021 MEB EKYGS Yönetmeliği incelendiği zaman yönetmeliğin 8 bölüm, 43 madde ve 3 ekten oluşturuğu görülmektedir. 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin ilk bölümünde amaç, kapsam, dayanak ve tanımlar yer almaktadır. Amaç, kapsam ve dayanak maddelerinin 2018 MEB EKYGS Yönetmeliği ile büyük oranda aynı olduğu tanımlar kısmında ise yeni kavramların yer aldığı görülmektedir. Bu kavramlar; dönem, eğitim yönetimi sertifikası, eğitim yönetimi sertifika programı, müdür başıyardımcısı, szlu sınav ve yazılı sınavdır. Tanımlara eklenen Bakanlık ğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğünce eğitim yönetimi alanında düzenlenecek eğitim yönetimi sertifika programı ve bu program sonunda başıarılı olanlara verilecek eğitim yönetimi sertifikası yeni bir düzenleme olarak dikkat çekmektedir.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin ikinci bölümü olan yönetici olarak görevlendirilecek olanlarda aranacak şartlarda öncelikle genel şartlara yer verilmiş olup genel şartlar 2018 MEB EKYGS Yönetmeliği ile büyük oranda aynıdır. Temel fark ise yönetici olarak görevlendirilebilmek için eğitim yönetimi sertifikasına sahip olmak şartının getirilmiş olmasıdır. Ayrıca 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin ilgili maddesine sınav ile öğretmen alan bazı okullarda yapılacak yönetici görevlendirmelerinde bu eğitim kurumlarında daha önce aynı süreçlerden geçerek öğretmen olarak atanmış olma şartı aranmayacağına yönelik bir fıkra da eklenmiştir. 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin ikinci bölümde müdür olarak görevlendirileceklerde aranacak özel şartlar maddesine ek bir fıkra eklenerek herhangi bir okul türünde müdür olarak görevlendirmelerde önceliğin o okul türünde görevlendirilebilecek branş öğretmenlerinde olduğu belirtilmiştir. Müdür olarak görevlendirmelerde en az bir yıl idarecilik şartı ise korunmuştur. Müdür yardımcısı olarak görevlendirileceklerde aranan şartlarda herhangi bir değişiklik olmayıp en az iki yıllık öğretmenlik deneyimi olma şartı korunmuştur.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin üçüncü bölümünde komisyonların oluşumu ve çalışma usullerine ilişkin maddeler yer almaktadır. İlk olarak yazılı sınav komisyonunun oluşumu ve çalışma usulleri tanımlanmıştır. Yeni yönetmelikte komisyonda yazılı sınav komisyonunda yer alacak daire başkanlarının hangi genel müdürlüklerden olacağı net bir şekilde belirtilmiştir. Yazılı sınav komisyonun görevleri, sözlü sınav komisyonun oluşumu ve görevlerinde ise önceki yönetmelikle herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bu bölümdeki temel fark ise; yönetici olarak görevlendirilmek isteyen ve yazılı sınavda başarılı olanların Ek-1 ve Ek-2 Değerlendirme Formlarına göre değerlendirmekle görevli il değerlendirme komisyonun oluşumu ve çalışma usullerine ilişkin 2 yeni madde ihdas edilmesidir. Bu komisyonda il ve ilçe milli eğitim yöneticilerinden belirlenecek dört üyenin yanında eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren en büyük dört sendikanın da birer temsilci ile yer alması dikkat çekicidir.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin dördüncü bölümünde eğitim yönetimi sertifika programı, izlenecek yöntem, yazılı sınav, değerlendirme ve sözlü sınava ilişkin hükümler yer alıp bu yönetmeliği 2018 MEB EKYGS Yönetmeliği ayıran temel farklar bu bölümde ön plana çıkmaktadır. Burada en önemli yeniliklerden biri eğitim yönetimi sertifika programıdır. Bu bölümde Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne eğitim yönetimi alanında hazırlanacak olan bu programın 8 yıl geçerli olacağı, bu süreyi tamamlayan yöneticilerin bu programa yeniden alınabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca eğitim yönetimi sertifikasının kapsamı, içeriği, sertifika programına katılım koşulları, eğitim şekli, ölçme ve değerlendirmesi ve diğer hususlar yönere ile belirleneceğine dair hükümler yer

almaktadır. Yönetici görevlendirmelerinde izlenecek yöntem ise; ilk defa görevlendirmelerde yazılı sınav, Ek-1'de yer alan değerlendirme formu üzerinden yapılacak değerlendirme ve Ek-3'te yer alan sözlü sınav formu üzerinden yapılacak sözlü sınav sonuçlarına göre yapılacaktır. Yeniden görevlendirilmelerde ise, Ek-2'de yer alan yönetici değerlendirme formu üzerinden yapılacak değerlendirme sonucuna göre puan üstünlüğüne göre yapılacağı belirtilmektedir. Yeni yönetmelikte yazılı sınav konu ve ağırlıklarında önemli değişiklikler olduğu da görülmektedir. 2018 MEB EKYGS yönetmeliğinde yer alan; okul yönetimi ve halkla ilişkiler (%10), Türkçe ve dil bilgisi (%10), genel kültür (%10), Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (%10), resmî yazışma kuralları ve protokol kuralları (%5), değerler eğitimi (%5), eğitim ve öğretimde etik (%5), yaşam becerileri ve sosyal etkinlik (%5) ve mevzuat (%40) konu ve ağırlıklarınının 2021 MEB EKYGS yönetmeliğinde; genel kültür (%20), Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (%10), değerler eğitimi (%10), eğitim ve öğretimde etik (%10), eğitim bilimleri (%30) ve mevzuat (%20) şeklinde değiştirildiği görülmektedir. 2021 MEB EKYGS yönetmeliğinde yazılı sınavın bakanlığa ek olarak Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığınca da yapılabileceği belirtilmektedir. Yazılı sınav süresinin 3 yıl geçerli olduğu fakat bir sınav sonucunun birden fazla görevlendirmede kullanılamayacağı da ifade edilmiştir. 2021 MEB EKYGS yönetmeliğinin bu bölümünde ayrıca yeniden yönetici olarak görevlendirilmek isteyenler Ek-2'de yer alan yönetici değerlendirme formu, ilk defa yönetici olarak görevlendirilmek isteyenlerden yazılı sınavda başarılı olanlar ise Ek-1'de yer alan değerlendirme formu üzerinden il değerlendirme komisyonu tarafından değerlendirmeye tabi tutulacağı belirtilmektedir. İlk defa yönetici olarak görevlendirmelerde geçerli olan Ek-1 değerlendirme formu incelendiği zaman lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerine, hizmet sürelerine, akademik ve mesleki deneyimlere, kurumsal yenilik çalışmaları, proje çalışmaları, öğrencinin güçlendirilmesi gibi kurum geliştirme deneyimlerine, başarı farklarını azaltma (İYEP, DYK vb.) ve öğrenci başarıları (ulusal ve uluslararası bilgi/beceri/spor/sanat/proje vb yarışmalarda kazanılan dereceler) gibi okul geliştirme deneyimlerine ve alınan ödül ve cezalara göre bölümlere ayrıldığı ve alt kriterlere göre belirlenmiş puanlamaya göre değerlendirme puanı verilmektedir. Yeniden yönetici olarak görevlendirmelerde kullanılan Ek-2 değerlendirme formu incelendiği zaman ise EK 1 ile aynı bölümlerden oluştuğu kriterlerin büyük oranda aynı olduğu sadece müdürlüğe özgü deneyimlerin eklenip buna göre puanlama ağırlıklarınının bir miktar değişiklik gösterdiği görülmektedir. 2021 MEB EKYGS yönetmeliğinin bu bölümünde yer alan sözlü sınav konu ve ağırlıklarınının (yazılı sınav konuları: %20, bir konuyu kavrayıp özetleme, ifade yeteneği ve muhakeme gücü: %20, temsil kabiliyeti, liyakati, tutum ve davranışlarınının göreve uygunluğu: %20,

özgüveni, ikna kabiliyeti ve inandırıcılığı: %20 ve bilimsel ve teknolojik gelişmelere açıklığı: %20), sözlü sınava ilişkin diğer hükümlerin ise 2018 2021 MEB EKYGS yönetmeliğı ile aynıdır.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğın altıncı bölümünde görevlendirmelerin hangi usul ve esaslara göre yapılacağına dair maddeler yer almaktadır. 2018 2021 MEB EKYGS yönetmeliğında yönetici olarak görevlendirilmek isteyenlerin görevlendirmeye esas puanları yazılı (%60) ve sözlü (%40) sınav puanları dikkate alınarak hesaplanırdı. 2021 MEB EKYGS yönetmeliğında ise bu puan yazılı sınav puanının %50'si, değerlendirme sonucu alınan puanın %30'u ve sözlü sınav sonucu alınan puanının %20'si dikkate alınarak belirlenecek şekilde düzenlenmiştir. 2021 yılında bazı branş öğretmenlerine müdürlükte yeniden görevlendirmede (matematik, fizik, kimya, biyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, tarih, coğrafya, felsefe, psikoloji, beden eğitimi, görsel sanat, müzik, özel eğitim, atölye ve laboratuvar) fen lisesi, sosyal bilimler lisesi, spor lisesi, güzel sanatlar lisesi, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları ve özel eğitim kurumlarını tercih etmeleri durumunda görevlendirmeye esas puanlarına eklenen 5 ek puan kaldırılıp yerine daha önce belirtildiğı üzere bu liselerde görevlendirme isteklerinde öncelik hakkı verilmiştir. Bu branşlarda ve ek olarak okul öncesi, sınıf öğretmeni, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinden müdür başyardımcısı ve müdür yardımcısı olarak ilk defa görevlendirileceklerden kendi branş alanı ile ilgili eğitim kurumlarını tercih edenlere görevlendirmeye esas puana 5 puan ekleneceğı belirtilmektedir. Yeni yönetmelikte 2018 MEB EKYGS Yönetmeliğinden farklı olarak yeniden görevlendirme esaslarının daha ayrıntılı olarak yer aldığı görölmektedir.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğının altıncı bölümünde ortak hükümler yer almakta olup yöneticilikte esas alınacak hususlar (görevlendirme süreleri, bir eğitim kurumda branş öğretmeni ve kadın yönetici görevlendirme şartları), yöneticilik görev süresi hesaplaması, kurucu müdürlüğe görevlendirme ve müdür yetkili öğretmenliğe görevlendirme iş ve işlemlerine ilişkin maddeler yer almakta olup 2018 MEB EKYGS Yönetmeliğı ile büyük oranda aynı içeriğe sahiptir.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğının yedinci bölümünde yöneticilik görevinin sonlandırılması ve devamı yer almakta olup yöneticilik görevinin sona ereceğı ve devam edeceğı durumlar, yöneticilik görevinden ayrılma, yöneticilik görevinden alınma, yönetici norm kadrosunda değışiklik ve bazı eğitim kurumu yöneticiliklerinden ayrılanların bu eğitim kurumlarına öğretmen olarak atanmalarına ilişkin maddeler yer alıp 2018 MEB EKYGS Yönetmeliğı ile büyük oranda aynı içeriğe sahiptir.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin çeşitli ve son hükümler başlıklı sekizinci bölümünde ise 21/6/2018 tarihli ve 30455 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumlarına Yönetici Görevlendirme Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmasına ilişkin madde ile yürürlük ve yürütme maddeleri yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca dört geçici madde eklenmiş olup bu maddeler ile yürütülmekte olan uygulamaların hangi yönetmeliğe göre yapılacağı, mevcut yöneticilerin görev süreleri ve bu süre içerisinde yeniden görevlendirilebilmek için Eğitim Yönetimi Sertifikası almaya hak kazanmaları gerektiği, yönetmelik kapsamında bulunmayan eğitim kurumlarında görev yapan yöneticilerin görevlendirilmesine ilişkin iş ve işlemlere dair hükümler yer almakta olup Eğitim Yönetimi Sertifikası şartının ilk defa düzenlenecek Eğitim Yönetimi Sertifika Programının kesin sonuçlarının ilan edildiği tarihe kadar aranmayacağı belirtilmektedir.

2020 Yönetici Yönetmeliği Hakkında Katılımcıların Genel Görüşleri

Katılımcı yöneticilere 2021 MEB EKYGS Yönetmeliği hakkındaki genel görüşlerinin neler olduğu soruldu. Katılımcıların görüşlerinin analizi sonucu ulaşılan tema kodlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2 incelendiği zaman 2021 MEB EKYGS Yönetmeliği ilişkin katılımcıların hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Olumlu görüşlere ilişkin katılımcı görüşlerinin değerlendirme formu ve yazılı sınav alt temalarında yoğunlaşmış olup ayrıca eğitim yönetim sertifikası, nesnel ve liyakat alt temaların ilişkin de görüşler dile getirilmiştir. Değerlendirme formlarına ilişkin görüşlerini dile getiren K2 Ek-1 ve Ek-2 değerlendirme formlarına ilişkin olarak “Yönetmelikteki en olumlu yönlerin Ek 1 ve Ek 2’deki B Bölümü Eğitimler kısmında ikinci dört yıllık yüksek öğretim mezunu olmak ile eğitim yönetimi alanında doktora yapmak arasındaki geniş kapsamlı düşünülmesi ve puanlamalarının da yüksek verilmesi teşvik edici olacaktır.” şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Ayrıca K4 hem değerlendirme formu hem yazılı sınav alt temasına ilişkin olarak “Yeniden atanacak okul idarecileri için oluşturulmuş EK 1 formunun yazılı sınavla birlikte kullanılması doğru. İster yeniden ister ilk defa yapılacak atamalarda okul idarecisi olmak isteyen kişilerin her defasında sınava girmesi gerektiğini düşünüyorum.” şeklinde yazılı sınavın yönetmelikte yer almasını olumlu bir şekilde değerlendirmiştir.

Tablo 2

2021 MEB EKYGS Yönetmeliği Hakkında Genel Görüşlere dair Ulaşılan Temalar

Temalar	Alt Temalar	Anahtar İfadeler	Katılımcılar
Olumlu	Değerlendirme formları	ikinci 4 yıllık üniversite, doktora puan olumlu, teşvik edici, öğretmenler kendilerini geliştirecek, mesleki yeterliliği yüksek idareci, Ek-1 doğru, temel şartların getirilmesi iyi, başarılı, kişinin deneyimleri görüyor, bir saatlik sınav, olumlu	K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9
	Yazılı sınav	yazılı olumlu, yazılı sınav doğru, yöneticiler her başvuruda sınava girmeli, sınavın olması güzel bir şey, gerekli	K2, K4, K8, K14
	Eğitim yönetimi sertifikası	eğitim düzeyi yüksek idareci, olumlu	K2, K5, K14
Olumsuz	Nesnel	daha nesnel	K7
	Liyakat	liyakata biraz daha önem veriyor	K5
	Değerlendirme formları	iki yıllık ikinci üniversiteye puan verilmemesi, ödüllere verilen puanların kaldırılması, etkisi düşürülebilir, olumsuz, özel şartlar, tatmin edici değil, erken verilmiş bir karar	K1, K4, K8, K10, K11, K14
	Belgeler	dört yılla sınırlandırılması olumsuz, eski belgelere ulaşmak sıkıntı yaratacak	K2, K13, K14
	Yönetmelik	zaten çok sık değişiyor, ani değişiklik mağduriyet yaratıyor, gereksiz ayrıntılı	K12, K13, K15
	Eşitsizlik	kır-kent arası kurum farklılıkları, dezavantaj, adil olmayacak, kuruma göre kimisi avantajlı kimisi dezavantajlı, okullar arası uçurum,	K2, K5, K15
	Keyfiyet	ödülleri keyfi verilebiliyor, hamili kart yakınımıdır	K1, K10
	Görevlendirmeye esas puan	Ek-1'in ağırlığının %10'a düşürülmesi, sınav puanının %80'i alınabilir,	K1, K4
	Komisyonlar	sınav puanı iyi olan birine düşük puan verme	K10
	Başvuru şartları	iki yıl öğretmenlik şartı yetersiz, öğretmenlikte daha uzun bir deneyim	K1
	Yazılı sınav	konu dağılımı doğru değil, matematik sorularının kaldırılması yanlış	K1
Eğitim yönetimi sertifikası	dört yılla sınırlandırılması olumsuz	K2	
Puan	okul ile ilgili eğitim ile ilgili çalışmalar yerine puan sayılan çalışmalara ağırlık verilmesi	K3	

K6 ise “sertifika alınması anlamında böyle bir şey varsa gerçekten olumlu anlamda olmuş sanki şöyle geldi bana bu yönetmelik daha çok hani diğerine nazaran hani sadece sözlü mülakata dayalıydı bunları öncesinde ona göre daha nesnel olacaktı gibi geldi yani en azından diğer liyakatın önüne bir tık daha geçilmiş oldu gibi” ifadeleri ile 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin daha nesnel ve liyakata dayalı olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Benzer şekilde K7’de “ben başarılı buluyorum bu yönetmeliği çünkü sadece sınavlarla değil hani eklerle öğretmenin ya da işte yönetici olacak kişinin eski deneyimlerinin de tecrübelerin bir şeye kattığını gösteriyor öbür türlü sadece 1 saatlik sınava sığdırmış oluyoruz ben bu nedenle mantıklı buluyorum” değerlendirme formlarında yer alan mesleki deneyimlerin yer almasına dair olumlu görüşlerini dile getirmiştir.

Yukarıda belirtilen olumlu görüşlere karşı katılımcıların ağırlıklı bir bölümünün olumsuz görüşler dile getirdikleri görülmüştür. Olumsuz görüşler değerlendirme formları, belgeler, yönetmelik ve eşitsizlik alt temalarında yoğunlaşmıştır. Ayrıca keyfiyet, görevlendirmeye esas puan, komisyonlar, başvuru şartları, yazılı sınav, eğitim yönetimi sertifikası, puan alt temalarına ilişkin de görüşler belirtilmiştir. Bu alt temalara bir ilkokulda müdür yardımcısı olarak görev yapan K1 şu ifadeler ile değinmiştir:

İki yıllık bir öğretmenin yöneticiliğe başvurması bence olumsuz bir durum doğurur. Öğretmenlikte belli bir deneyiminden sonra idareci olunmasının daha iyi olacağını düşünmekteyim. Ayrıca Ek 1 de 4 yıllık ikinci bir üniversiteye 4 puan verilirken 2 yıllık ikinci bir üniversite bitirenlere puan verilmemektedir. Ek1 deki ödüllere verilen puanların da kaldırılması taraftarıyım. Ödülün teklifi ve verilme şekli her ne kadar yeni MEB ödül yönetmeliğinde belirtilmiş olsa da yerelde keyfi uygulamalara açık olabilmekte... Bir yönetici için olmazsa olmazlardan biri de yönetmelikleri okuyup yorumlamak bunun için gerekli olan sözel muhakeme ve mantık konularına sınavda yer verilmemiştir. Ayrıca sayısal mantığı da ölçen matematik sorularının kaldırılması büyük bir olumsuzluktur. K1

Öğretmenlik mesleğinde 26. yılını çalışan müdür yardımcısı K2 ise değerlendirme formlarında yer alan kriterleri sağlamada adaylar arasındaki eşitsizliğe ve eğitim yönetimi sertifikasının dört yılla sınırlandırılmasına dair şu görüşleri dile getirmiştir:

Her ilin, ilçenin, köyün sosyoekonomik düzeyleri farklıdır. Yöneticiliği tercih edecek adaylar arasında adil olmayacaktır. Örnek vermek gerekirse uluslararası düzeydeki yarışmalarda, sanat, sportif birinci öğrenci çıkarmak köy, ilçe, merkez, merkezi ilçe, iller arasında sosyoekonomik imkanları çok farklıdır. Bu durum bazı adayların dezavantajı olacağını gösterir. Yine sertifika ve belgelerin dört yılla sınırlandırılması olumsuz yöndür.K2

12 yıllık idarecilik deneyimi bulunan ve bir devlet okulunda müdür olan K3 yönetmelik ile amaçlanın puanlama adı altında ilgili bölümlere yeni kişiler devşirmek olduğunu ifade etmiştir. Beden eğitimi öğretmeni olan ve üç yıldır müdür yardımcılığı yapan K10 yeni yönetmeliğin keyfi uygulamalara neden olabileceğini “Nesnel değerlendirme ölçütlerinin yerine daha öznel değerlendirme ölçütlerine geçildi. Bu çok olumlu değil. Geriye gidiş gördüm... 90’lı yıllarda ‘Hamili kart yakınımdır’ gibi uygulamaları bize hatırlattı. Kişiler görevlere yetenekleriyle değil birilerinin tanıdığı olduğu için gelirdi. Bu dönem de ona doğru gidiyor.” ifadeleri ile belirtmiştir. Bir devlet ortaokulunda kurum müdürü olarak görev yapan K11 yönetmeliklerin sıklıkla değiştiğini, bu yönetmeliğinde tatmin edici olmadığını vurgularken 11 yıllık yöneticilik deneyimi bulunan ve ortaokulda müdür olarak görev yapan K14 “Ek 1 ve Ek 2 çok dikkat çekiyor. Bu evrakların temini nasıl olacak? Daha önce zümre başkanlığı yaptım ama köydeki okulda kaldı. O belgeleri toparlamak sıkıntı yaratacak.” ifadeleri ile değerlendirme formlarında istenen belgeleri toplamanın güçlüğüne dikkat çekmiş ve sınava kısa bir süre kala yapılan yönetmelik değişikliğinin adayları mağdur ettiğini belirtmiştir.

Katılımcı yöneticilere yeni bir yönetmeliğe ihtiyaç olup olmadığı sorusu soruldu. Yöneticilerin verdikleri yanıtlara ilişkin yanıtlar Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3
Okul Yöneticilerinin Yönetmelik Değişikliğine İhtiyaç Olup Olmadığına Dair Görüşlerinin Dağılımı

Yönetmelik değişikliğine ihtiyaç	Katılımcılar
Vardı	K2, K5, K6, K7, K9, K12, K14, K15
Yoktu	K1, K3, K4, K8, K10, K11, K13

Tablo 3’de görüldüğü üzere katılımcıların yarısından fazlası yönetmelik değişikliğine ihtiyaç olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcılar bu değişikliğin nedeni olarak da ağırlıklı olarak katılımcıların büyük bir bölümü (K1, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14, K15) kadrolaşma, her bakanın kendi eğitim algısı, sendika baskısı vb. politik gerekçeler ifade etmişlerdir. Bunların dışında K2 bakanlığın daha uygun bir yönetmelik getirmek istediğini için, K6 çağın gereksinimlerine göre değişim ihtiyacı bulunmasından kaynaklı olduğunu ve K12 ise profesyonellik eksikliği yönünde gerekçeler olabileceğini belirtmişlerdir.

2021 MEB EKYGs Yönetmeliğinin Adaylara Etkisine İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılan yöneticilere 2020 Yönetici Yönetmeliğinin idarecilikte yeniden görevlendirme ve görevde yükselme süreçlerinde kendilerini nasıl etkilediği ve nedenleri soruldu. Katılımcıların görüşlerinin analizi sonucu ulaşılan tema ve alt temalar Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4

2020 Yönetici Yönetmeliğinin Adaylara Etkisine İlişkin Ulaşılan Temalar

Tema	Anahtar İfadeler	Katılımcılar
Olumsuz	bonus toplama, olumlu değil, olumsuz etkileyecek, puanları nereden bulursan bul, belirsizlik	K1, K2, K8, K11, K12, K13, K14, K15
Belirsizlik	diken üstü, huzursuzluk, istifa isteği, izlemede kalacağım, şanssız hissedeceğim, belirsizlik	K1, K10, K12, K15
Dezavantaj	kenar mahallede dezavantajlıyım, okulumuzda proje yok, köyde E-Twinning yok	K4, K5, K15
4 yıl geçerlilik süresi	ödüllerim neden sadece 4 yıl geçerli, sendikal istek, sil baştan hazırlık, yöneticilik deneyimim görünmüyor	K5, K10, K13
Olumlu	olumlu, şartları sağlamak idareciliğe katkı sağlayacak	K6, K9
Çaba	sadece boş oturup okuldaki işleri izlemiyorum ekleri hazırlıyorum, evrak toplama	K8, K14

Tablo 4 incelendiği zaman 2021 MEB EKYGs Yönetmeliğinin katılımcılara etkisine ilişkin 6 farklı temaya ulaşılmıştır. Bu temalar; olumsuz, belirsizlik, dezavantaj, 4 yıl geçerlilik süresi, olumlu ve çaba şeklindedir. Katılımcıların büyük bir bölümü değişikliğin kendilerini olumsuz etkileyeceği görüşündedirler. Bazı katılımcılar değişikliğin büyük bir belirsizlik yarattığını belirtirken bazı katılımcılar da çalıştıkları kurumun bulunduğu şartlar nedeni ile dezavantajlı olduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların dile getirdiği diğer bir husus ise değerlendirme formlarında istenen ödül ve ceza başta olmak üzere istenen birçok belgede dört yıl sınırının bulunmasıdır. Katılımcılar bu konuda siyasi nedenlerin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Değişikliğin olumlu olduğu ve yöneticileri bir çabanın içine sevk edeceği yönünde görüş belirten katılımcılar ise başvuru şartları ve değerlendirme formlarında yer alan kriterleri sağlamaya çalışmanın kişiye mesleğe olumlu bir katkı sağlayacağı düşüncesindedirler. Ulaşılan temalara ilişkin bazı katılımcıların görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Yeniden görevlendirme süreci beni ve diğer bütün yöneticileri diken üstünde tutmakta yani yerinizin veya görevinizin 4 yılın sonunda sonlanabileceği duygusu sizi huzursuz etmekte. Çevremdeki bütün yöneticiler sanki bonus toplama peşinde ben bu süreci çok olumlu görmüyorum. K1

Zafer KİRAZ, Nevruz UĞUR, Emre TÜRKOŁUK, Makbule GÜRBÜZ
& Öykü BOLAT

Benim maaşla ödüllendirmem var iki defa, takdirlerim, teşekkürlerim var ama koymuş oraya son 4 yıl içinde diyor, çok saçma sapan, yani son 4 yıl içinde maaşla ödüllendirme belgesi alabilecek öğretmen sayısı ya da idareci sayısı çok azdır zaten alıyorsa da zaten tamamen dediğim gibi sendikal durumlardan istediklerine veriyorlardır. K5

Ben olumlu anlamda etkileyeceğini düşünüyorum gene aynı şekilde bu eğitim yönetimi denetimi alanları lisans yüksek lisans yapılmasının ya da sertifika alınmasının olumlu anlamda idarecilere katkı sallayacağını düşünüyorum aynı zamanda da bir sınavın olması gene bizim hani o sınavı çalışırken yine bize deneyim kazandıracığını düşünüyorum. K6

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinde Başvuru Şartları ve Eğitim Yönetimi Sertifikası Hakkında Katılımcı Görüşleri

Araştırmaya katılan eğitim kurumu yöneticilerine 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinin başvuru şartları ve yönetmelikte yer alan eğitim yönetimi sertifikası hakkında neler düşündükleri soruldu. Katılımcıların görüşlerinin analizi sonucu ulaşılan temalar Tablo 5’da yer almaktadır.

Tablo 5 incelendiği zaman katılımcıların yöneticilik başvuru şartları ve bu başvuru şartları arasında yer alan eğitim yönetimi sertifikasına ilişkin beş farklı temaya ulaşılmıştır. Bunlar görev süresi, nitelikli aday, yönetici yetiştirme, branş önceliği ve eğitim yönetimi sertifikasıdır. Katılımcıların ağırlıklı bir bölümü yönetmelikteki eğitim kurumlarında müdür yardımcılığı için iki yıl ve müdürlük için müdür yardımcılığında bir yıl şartını yeterli deneyime sahip olma süresi açısından yetersiz bulmakta ve bu görev süre şartının uzatılması yönünde görüş belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar yöneticiliğe nitelikli adayların başvurmadığını bunun da temel iki nedeninin idarecilerin mali ve özlük haklarının cazip olmaması ve bazı adayların idarecilik asıl amacının idarecilik olmadığını tayin için geçici olarak idareciliğe başvurduklarını belirtmiştir. Katılımcıların belirttiği bir diğer husus da yönetici yetiştirme süreçlerine ilişkindir. Yöneticilerin lisans veya lisansüstü eğitim programları ile yetiştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bir ilkokulda müdür olan K3 de özel başvuru şartlarında bazı branşlara neredeyse tüm kurumlara atanma imkanı verilirken bazı branşların ise tek bir okul türüne başvuruda bulunabildiğini belirtmiştir. Eğitim yönetimi sertifikasına ilişkin ise katılımcıların büyük bir bölümü bu programın gerekli olduğunu belirtip ama ile başlayan cümlelerinde programın içeriği, kapsamı, amacı, verilmiş şekli, etkinliği ile ilgili kaygı ve beklentilerini belirten ifadeler kullanmışlardır. Buna karşılık sertifika programını tamamen olumlu ve yeterli gören katılımcılar olduğu gibi programın olumsuz olacağını değerlendiren katılımcılar da olmuştur. Katılımcıların bu temalara ilişkin doğrudan görüşlerine ilişkin bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5
Başvuru Şartları ve Eğitim Yönetimi Sertifikasına İlişkin Ulaşılan Temalar

Tema	Alt Tema	Anahtar ifadeler	Katılımcılar
Görev süresi	Müdür yardımcılığı için	en az 6-8 yıl öğretmenlik, 2 yıl öğretmenlik yeterli değil, minimum 5 yıl görev, öğretmenlikte deneyim süresi olmalı, 2 yıl çok az, süre yetersiz	K1, K5, K6, K7, K8, K12, K13
	Müdürlük için	en az 3-4 yıl müdür yardımcılığı, 1 yıl müdür yardımcılığı yapmadan müdür olmak	K1, K5, K8, K11
Nitelikli aday	Mali ve özlük haklar	özlük haklarının iyi olmadığından dolayı talep olmuyor, asıl meslek yöneticilik olmalı, bağımsız bir meslek, ekonomik ve sosyal haklar düzeltilmeli	K8, K9, K12, K15
	İdarecilik amaç değil araç	zor bölgelerden, sınıftan kurtulmak, tayin için yönetici olmak	K11
Yönetici yetiştirme	Lisansüstü eğitim	tezli ya da tezsiz yüksek lisans olabilir, yüksek lisans olabilir	K7, K9
	Lisans eğitimi	eğitim yöneticiliği bölümü açılmalı en az yanda olmalı	K12
Branş önceliği	Ayrıcalık	bazı branşlarda...bütün kurumlara atama imkanı	K3
Eğitim yönetimi sertifikası	Gerekli ama	içeriği hakkında bilgi yok, kapsamlı olmalı, sertifikanın amacı ne olacak, gerekli ama nasıl olacak, laf olsun diye değil gerçek bir eğitim olmalı, nasıl olacak bilmiyoruz, inşallah hizmet içi eğitimler gibi değil gerçek bir kurs olur, mevcut hizmet içi eğitimler gibi yapılacaksa anlamı yok	K1, K5, K7, K8, K10, K11, K13
	Olumlu	sertifika olumlu, çok çok iyi... bize bilgi katacaktır, kesinlikle sertifika olmalı	K2, K6, K12, K14
	Olumsuz	adaletli verilmeyecek, yönetici olmak için sertifika saçma	K4, K9

İdareci (müdür yardımcısı) olma şartlarından biri iki yıl öğretmenlik bu bence en az 6-8 yıl olması gerekli. Müdürlük için en az 1 yıl olan müdür yardımcılığının en az 3/4 yıl olması.K1

Eğitim yöneticiliği sertifikasının olumlu olur diye düşünüyorum. Sonuçta eğitim yöneticiliği ile ilgili bir eğitim alınacak ve başarılı olanlar arasında tercih edilecektir. K2

Hizmet şartları zor olan yerlerde olanlar daha iyi yerlerde çalışanlar oralardan kurtulmak için yönetici olabiliyor. Sınıf ortamından kurtulmak isteyen var veya yöneticisine kızmış ve ben senden daha iyi yönetici olurum diyerek bu işe niyetlenenler var. Tayin için yönetici olan var. İdeal olarak yönetici olmak isteyen çok az.K11

Zafer KİRAZ, Nevruz UĞUR, Emre TÜRKOLUK, Makbule GÜRBÜZ
& Öykü BOLAT

Sertifika vermek de yetmez. Üniversitede bu bölüm açılmalı. Okulda yönetici olacağını bilerek kendini yetiştiren birisi kendini işine adayabilir.
K12

2021 MEB EKYGYS Yönetmeliğinde Yer Alan Yazılı Sınav Hakkında Katılımcı Görüşleri

Araştırmaya katılan yöneticilere 2021 MEB EKYGYS Yönetmeliğinde yer alan yazılı sınav hakkındaki görüşleri soruldu. Katılımcıların görüşlerinin analizi sonucu ulaşılan temalar Tablo 6'de yer almaktadır.

Tablo 6
Yazılı Sınavla İlişkin Ulaşılan Temalar

Tema	Alt Tema	Anahtar İfadeler	Katılımcılar
Yazılı sınav	Olmalı	Yazılı sınav mutlaka olmalı, idareciliğe girişte olmalı, olmalı, fırsat eşitliği için şart, daha objektif ve tarafsız, olması şart	K1, K6, K8, K11, K13, K14
	Tek başına yetersiz	Yeterliliği tam olarak ölçmez, sadece sınav başarıyı ölçmez	K2, K15
Yazılı sınav konu ve ağırlıkları	Mevzuat	%30-40 olmalı, %20 yetersiz, oranı az, oranı biraz artırılabilir, en az %40 olmalı, artırılmalı	K1, K3, K5, K7, K8, K9, K12, K13
	Türkçe Matematik	%10 matematik olmalı, matematik Türkçe olmalı, Türkçe matematiğin olmaması yanlış, kalması doğru değil, çıkarılmasını doğru buldum	K1, K3, K6, K8, K11, K12
	Değişiklik	Sınavla 40 gün kala değişiklik olmaz, olumsuz etkiledi, sınav öncesi değişiklik	K8, K10, K11
	Etik Eğitim bilimleri	Eğitim öğretimde etik soruları artırılmalı %30 olumlu	K4, K12 K6
	Değerler eğitimi	Artırılmalı	K12
	Resmi yazışma kuralları	Bu kurallar idarecilikte çok önemli kalması yeterli değil	K9
Görevlendirmeye esas puana etkisi		Ağırlık % 70 olmalı, yazılı sınav etkisi düşürüldü, %50'ye düşürülmesi bizim gibi bileğinin hakkı ile hazırlananları olumsuz etkiledi	K1, K10, K12

Tablo 6 incelendiği zaman katılımcıların sınavla ilişkin görüşlerine dair üç temaya ulaşılmıştır. Bunlar yazılı sınav, yazılı sınav konu ve ağırlıkları ile görevlendirmeye esas puana etkisi şeklindedir. Katılımcıların bir bölümü yazılı

sınavın olması gerektiğini düşünmektedir. Merkezi bir ortaokulda kurum müdürü olarak görev yapan K8 “Evet yazılı sınavın olması gerektiğine inanan bir insanım yazılı sınav olmasaydı biz üniversiteye giremezdik köyümüzde hala çiftçilik yapıyor olurduk.” İfadeleri ile yazılı sınavın fırsat eşitliği sağladığına vurgu yapmıştır. 15 yıllık idarecilik deneyimi bulunan K11 yazılı sınavın olmasına dair görüşlerini “Objektiflik ülkemizde şaşırdığı için yazılı sınav şarttır” şeklinde getirmiştir. Benzer şekilde K13 de “Bir kişinin yeterliliğini sözlü sınavla almanız mevcut şartlarda mümkün değil çünkü yazılı sınav daha objektif ve tarafsız oluyor biliyorsunuz.” İfadeleri ile yazılı sınavın olması tarafsız ve objektif bir seçim için şart olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık K2 ve K15 sınavın tek başına yeterli olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Yazılı sınav konu ve ağırlıklarına ilişkin temada yedi farklı alt temaya ulaşılmıştır. Bunlar mevzuat, Türkçe, matematik, etik, eğitim bilimleri, değerler eğitimi, değişiklik ve resmi yazışma kurallarıdır. Katılımcıların büyük bir bölümü idarecilikte asıl işin mevzuat olduğunu belirtip mevzuat sorularının oranının düşürülmesinin doğru olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. Bu duruma ilişkin bir ortaokulda kurum müdürü olan K5 “..mevzuat var mesela %20 civarında, ben mevzuatın oranının az olduğunu düşünüyorum, sonuçta biz okul yöneticisiyiz, okulun işleyişi ile ilgili konuları bilmemiz gerekiyor.” şeklinde görüşünü belirtirken, bir ilk okulda müdür yardımcı olarak görev yapan K12 görüşlerini şu ifadeler ile dile getirmiştir:

Mevzuat daha da artırılmalıydı. %20 yetmez. Mevzuat bizim işimiz bu konular daha ağırlıklı olmalıdır. Ama e okul, DYS, teknolojik konular ve genel okul içi işleyişin de yazılı sınavda olması gerekir. Yılların müdürü olanlar var daha DYS'den bir yazı yanıtlayamıyorlar, bir öğrencinin e okuldan naklini alamıyorlar. MEBBİS'te fatura nereden girilir bilmezler. Pratikteki işlerimizle ilgili de sorular olmalıydı. K12

Katılımcıların yazılı sınav konu ve ağırlıklarına ilişkin sıklıkla belirttikleri diğer bir husus da Türkçe matematik sorularındaki değişikliğe ilişkindir. Bu alt temaya ilişkin görüş belirten katılımcılardan K1, K3, K6, K8, K11 Türkçe-matematik sorularının kalkmasını yanlış bulurken sadece K12 olumlu görüş belirtmiştir. Bu alt temaya ilişkin K6 görüşlerini “Türkçenin ben olması gerektiğini düşünüyorum. Matematik de en azından temel düzeyde olmalıdır. Ben sosyalci olmama rağmen temel düzeyde olmalı diye düşünüyorum.” şeklinde dile getirmiştir. Katılımcılardan K8, K10, K11 ise sınava çok kısa bir süre kala (40 gün) yönetmeliğin değiştirilmesi ve buna bağlı olarak yazılı sınav konu ve ağırlıklarının değiştirilmesinin öğretmenleri olumsuz etkilediği yönünde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca K4 ve K12 etik sorularının artırılması, K6 değerler eğitimi ile ilgili soruların artırılması belirtmiştir. K9 ise resmi yazışma kuralları ile ilgili soruların kaldırılmış olmasının yanlışlığını “eski yönetmelikte yazım kuralları

Zafer KİRAZ, Nevruz UĞUR, Emre TÜRKOLUK, Makbule GÜRBÜZ
& Öykü BOLAT

resmi yazışma kuralları vardı şimdi onlar kalktı. Onlar da yöneticilikte önemli” ifadeleri ile dile getirmiştir. K6 ise eğitim bilimleri ile ilgili soruların artırılmış olmasını olumlu bulduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan K1, K10 ve K12 yazılı sınava ilişkin görevlendirmeye esas puanın hesaplanmasındaki ağırlığına dikkat çekerek bu oranın düşürülmesinin yanlış olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu temaya ilişkin öğretmenlik branşı sınıf öğretmenliği olan K12 “yazılı sınavın etkisinin %80 den %50 ye düşmesi bizim gibi bileğinin gücüyle çalışanları etkiledi. Böyle olmasını istemezdim. Çünkü yazılı sınav bir er meydanıdır.” ifadeleri ile görüşlerini belirtmiştir.

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinde Yer Alan Sözlü Sınav Hakkında Katılımcı Görüşleri

Araştırmaya katılan yöneticilere 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinde yer alan sözlü sınav hakkındaki görüşleri soruldu. K9 ve K14 dışındaki tüm katılımcılar sözlü sınava dair olumsuz yönde görüş belirtmiş olup kaldırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ülkemizde sözlü sınavlara yönelik güvensizlik olduğunu, sözlü sınavın torpil, kayırma ve politik baskı anlamına geldiği, kurulacak komisyonların yeterliliği bulunmadığı ve 10-15 dakika gibi bir sürede adayların yeterliliklerinin ölçülemeyeceği, geçmişte sözlü sınavlarda puanlarının düşürüldüğü yönünde görüş belirtmişlerdir. K9 ise bu yönetmelikte sözlü sınavın daha objektif hazırlandığını belirtirken K14 ise sözlü sınavın olması gerektiği fakat yapılaş şeklinin daha objektif ve tarafsız olması gerektiğini şu ifadeler ile belirtmiştir:

Sözlü sınavlarda bakanlığımızın şirketlerden yardım alması gerektiğine inanıyorum. İletişim veya temsil etme yeteneğinin ölçülmesi gerektiğini düşünüyorum ama bu şekilde değil. O özel şirketler gerçekten mülakat yapıyorlar. Onlar nasıl yapıyorlarsa biz de adil, liyakat sahibi kişileri seçen mülakatları yapmalıyız. Kesinlikle kamera kaydının da olması inancındayım. Yani itiraz sürecinde hiç kimse hukuktan ayrılmamalıdır.
K14

Sözlü sınavın kaldırılması yönünde görüş belirten katılımcıların görüşlerinden bazıları ise şu şekildedir:

Sözlü sınavın olduğu her yerde liyakat 2. planda gelir. Sözlü sınav tamamen kaldırılmalıdır. K4

Bizim ülkemizde mülakat torpil demek net, mülakat torpil demek kriterler sadece resmiyet olarak var, mülakatı tümenden kaldıracaksın bence. K5

Yazılı sınavın olmadığı yıllarda sürekli sözlüden düşük alıyordum... senden idareci olmaz deyip sözlüden düşük verdiler... resen görevlendirme müdür olarak yıllarca çalıştırdılar. Yanımda iş öğrettiğim, müdür yardımcısı

yaptığım bir nevi öğretmenleri olduğum kişiler bir yolunu bulup sözlüden yüksek alıp alıp gittiler. Biz kaldık... Ben de onların müdürü olarak sözlüye giriyordum bana da 65 verip yolluyorlardı. Malum sendikanın üst düzey tanıdıkları olması lazım sözlüde. K12

2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinde Yer Alan Değerlendirme Formları Hakkında Katılımcı Görüşleri

Araştırmaya katılan yöneticilere 2021 MEB EKYGS Yönetmeliğinde yer alan değerlendirme formları hakkındaki görüşleri soruldu. Katılımcıların görüşlerinin analizi sonucu ulaşılan temalar Tablo 7’de yer almaktadır. Tablo 7 incelendiği zaman katılımcıların değerlendirme formlarına ilişkin görüşlerinin analizi sonucu beş farklı temaya ulaşılmıştır. Bunlar; sendika temsilcisi, puanlama kriterleri, etik, eşitsizlik ve değerlendirme formlarına ilişkin genel bakış şeklinde sıralanmaktadır. Katılımcıların Ek-1 ve Ek-2 il değerlendirme komisyonlarında eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren dört büyük sendikanın temsiline ilişkin daha objektif ve adil kararlar alınacağı yönünde olumlu görüş belirten katılımcılar (K1, K2, K5, K6, K7, K9) olduğu gibi; sendikaların idareci görevlendirmelerini pazarlık konusu yağacağını, sadece dört sendika ile sınırlanmasının yetersiz olması ve sendikaların siyasi saikler ile iş yaptığı gerekçeleri ile olumsuz bulan katılımcılar da olmuştur. Puanlama kriterlerine ilişkin temada ödüller, dört yıllık geçerlilik süresi, eğitimler, okul ve kurum deneyimlerine ilişkin dört farklı alt temaya ulaşılmıştır. Katılımcıların bir kısmı (K1, K7, K13,K15) ödüllerin adil ve eşit bir şekilde verilmediği yönünde görüş belirtmişleridir. Deneyimli idarecilerin ise puanlama kriterlerine ilişkin sıklıkla dile getirdikleri konu ise bazı belgelerdeki geçerlilik süresinin 4 yıl ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bu durumun kendi deneyimlerini görünmez kılacağını ifade etmişlerdir. K2 puanlama kriterlerindeki eğitimlere ilişkin puanların olumlu ve teşvik edici olduğunu belirtirken K11 ise bu kriterlerin ağır olduğunu ve birçok idarecinin lisansüstü eğitim alma ihtimalinin bulunmadığını belirtmiştir. K2 okul ve kurum geliştirme kriterlerine ilişkin ise kriterlerin objektif olduğunu fakat uygulamanın objektif olmayacağı yönünde görüş belirtmiştir. Etik temasına ilişkin olarak puan avcılığı, isim yazdırma ve sahte evrak alt temalarına ulaşılmıştır. Bir özel eğitim kurumunda müdür olarak görev yapan K13 idarecilerin puan toplama yarışına girdiğini belirtirken K1 ise aynı durumu “genel olarak idareci ve öğretmenlerin nitelik dışı evrağa dayalı puan avcılığına sevk edici bir tutuma sürükleyeceğini düşünüyorum” şeklinde dile getirmiştir.

Tablo 7
Değerlendirme Formlarına İlişkin Ulaşılan Temalar

Tema	Alt Tema	Anahtar İfadeler	Katılımcılar
Sendika temsilcisi	Olumlu	4 sendika temsilcisi olması olumlu, 4 sendika ile komisyon daha adil ve eşit olacak	K1, K2, K5, K6, K7, K9
	Olumsuz	Al gülüm ver gülüm olabilir, danışıklı dövüş olabilir, 4 yetersiz daha fazla sendika var, temsilciler burada değil sözlü komiyonda olmalıydı, yanlış çünkü sendikalar siyasi saiklere sahip	K8, K10, K11, K12, K13
Puanlama kriterleri	Ödüller	Ödülle ilgili puanlama kaldırılmalı, ödül ve cezalardan pek emin olamadım, her yıl aynı kişilere başarı belgesi, Ödüllerin adaletli dağıldığına inanmıyorum	K1, K7, K13, K15
	4 yıllık geçerlilik	Almadığımız puanlar, 4 yıl baz alınmasının nedeni ne? Mevcut yöneticilerin bir bölümü pasivize edilmek isteniyor, 5 yıl vekaleten müdürlük yapmışım sayılmıyor	K3, K5, K11, K12
	Eğitimler	İkinci üniversiteye, lisansüstü eğitime teşvik edecektir, eğitim kriterleri çok yüksek	K2, K11
	Kurum ve okul geliştirme deneyimleri	Olumlu ama objektif olmayacak	K2
Etik	Puan avcılığı	Yöneticileri nitelik dışı evraka dayalı puan avcılığına sevk edecek, müdür yardımcısı puan ettiği için İYEP, DYK, E Twinning yapıyor, idareciler puan toplama yarışına girerler ve girdiler de	K1, K12, K13
	İsim yazdırma	Şube müdürü çalışmalara adını yazdırıyor, O okulda görev yapmadığı halde ek2 puanı alıyor, hiçbir işe karışmaz ama çatır çatır puan alır.	K8, K12
	Sahte evrak	Olmayan belgeler, yapılmayan işlerin yapılmış gibi gösterilmesi söz konusu	K10
Eşitsizlik	Fırsatlar	Köyde imkan yokluğu, herkes aynı şartlarda çalışmıyor, belli bir siyasi grubun baskı	K6, K8, K11, K12
Değerlendirme formlarına genel bakış	Yeterli	Kriterler objektif ama değerlendirme vicdana kalmış, değerlendirme formlarını olumlu buluyorum	K6, K9
	Gençlere fırsat sağlıyor	Gençlerin önünü açtı ... çalışmalar kidedin önüne geçmeye başladı	K8
	Süre sınırı	Kısa sürede çok şey isteniyor, bu yıl bu Ek 1 ve Ek 2 uygulanmamalıydı. Şimdiden çok mağdur oluşt	K11, K14

İsim yazdırma alt temasına ilişkin olarak da katılımcıların bazıları (K8, K12) şube müdürleri ve kurum müdürlerinin hiçbir emekleri olmadığı çalışmalara isimlerini yazdırmak yoluyla puan toplamaya çalıştığını ve değerlendirme kriterlerin bazılarının suistimale açık olduğunu belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin K12 tanık olduğu bir duyumu şu ifadeler ile dile getirmiştir:

Mesela şu anda A okulundaki bir müdür ilçe milli eğitim müdürlüğünde görevlendirme şube müdürü olarak çalışıyor. Müdür yardımcısını da müdür vekili yapmış. Bu müdür yardımcısı arkadaş İYEP, DYK, E Twinning yapıyor. Hepsi de puan ediyor. Şube müdürü olan arkadaş da kendini yazdırıyor. Yani işi başkası yapıyor puanı başkası alıyor. Gereğçe de kadrosu o okulda olmasaymış. O okulda görev yapmadığı halde ek2 puanı alıyor. K12

Bir lisede müdür yardımcısı olarak görev yapan K10 ise etik ihlale ilişkin olarak sahte evrak olasılığından bahsederek bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“DYS kurulmadan önceki evrakların doğruluğunu mevcut Türkiye şartlarında kontrol edemezsiniz. Word’de hazırlanması kolay evraklar bunlar...Suistimale çok açık bu belge işi... Olmayan belgeler, yapılmayan işlerin yapılmış gibi gösterilmesi söz konusu. Bu evrak işini güvenli bulmuyorum. K10

Bazı katılımcılar ise (K6, K8, K11, K12) değerlendirme formlarında yer alan kriterleri sağlama konusunda köy okullarında, yoksul bölgelerdeki okullarda görev yapan adayların dezavantajlı olduklarını ifade etmişlerdir. Merkez bir ilçede okul müdürü olarak görev yapan K11 bu konudaki görüşlerini “Şimdi herkes aynı şartlarda çalışmıyor. Ben doğuda da çalıştım. Orada kendini geliştirmek isteyen arkadaşlar vardı ama zaten okula zor gidip geliyorsun. Yollar kapanıyor aylarca köyden çıkamıyorsun. Mahsursun... Şimdi nasıl yüksek lisans için fakülteye gideceksin? Mümkün değil.” Şeklinde ifade etmiştir.

Değerlendirme formlarına genel bakış temasında ise; yeterli, gençlere fırsat sağlıyor ve süre sınırı alt temalarına ulaşılmıştır. K6 ve K9 değerlendirme formlarını olumlu bulduklarını ifade ederken, K8 formlardaki sınırlılıklar ile gençlerin yöneticilikte önlerinin açıldığını belirtmiştir. K11 ve K14 ise kısa sürede adaylardan birçok kriteri sağlamalarının istendiğini fakat bunun için sürenin çok kısa olduğunu belirterek en azından 2021 yılı yönetici atama sürecinden bu formların kullanılmaması gerektiği yönünde olmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma 5 Şubat 2021 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği ve bu yönetmeliğe dair yönetici algılarını ortaya koymaktadır. Nitel araştırma desenine uygun olarak yürütülen bu çalışmada çalışma grubundan elde edilen bulguların sınırları içerisinde kalmak kaydıyla genelleme kastı güdülmeden bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre, 2021 MEB EKYGS Yönetmeliği ilişkin katılımcıların hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Olumlu görüş bildiren katılımcılar, değerlendirme formu, yazılı sınav, eğitim yönetim sertifikası, nesnel ve liyakata dayalı yönetici seçmeye ilişkin bir seçme sağlayacağını belirtmektedirler. Belirtilen bu olumlu görüşlere karşı katılımcıların ağırlıklı bir bölümünün olumsuz görüş dile getirdikleri görülmektedir. Olumsuz görüş dile getiren katılımcıların bu olumsuz görüşlerini, değerlendirme formları, belgeler, yönetmelik, eşitsizlik, keyfiyet, görevlendirmeye esas puan, komisyonlar, başvuru şartları, yazılı sınav ve eğitim yönetimi sertifikası bağlamında ifade ettikleri görülmüştür. Araştırma bulgularıyla paralel olarak (Aktepe, 2014), MEB'in okul yöneticisi seçme sürecinde nesnellik açısından önemli sorunların kaynağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların bu çerçevede düşünmelerinin nedeni özellikle son yıllarda sürekli değişen yönetici seçme ve görevlendirme yönetmeliklerinin daha çok referanslar (torpil) ile anılması ve buna dair ciddi kanılar ve kaygılar oluşturmuş olması olabilir.

Araştırmada katılımcıların büyük bir bölümü değişikliğin kendilerini olumsuz etkileyeceği görüşündedirler. Değişikliğin büyük bir belirsizlik yarattığını, çalıştıkları kurumun bulunduğu şartlar nedeni ile dezavantajlı olduklarını, değerlendirme formlarında ödül ve ceza başta olmak üzere istenen birçok belgede dört yıl sınırının bulunmasını katılımcılar olumsuz olarak değerlendirmekte ve bu konuda siyasi nedenlerin etkili olduğunu belirtmektedirler. Özmen ve Kömürlü (2010) yaptıkları çalışmada, sınav uygulamasının devam etmesi gerektiği, yöneticilerin yetiştirme sürecinde hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmesi gerektiği ve EK-2 yönetici değerlendirme formunun ödüller kısmındaki değerlendirmelerin objektiflikten uzak ve taraflı olduğu için etkisinin azaltılması gerektiği sonucuna ulaşılmışlardır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların bir kısmı ödüllerin adil ve eşit bir şekilde verilmediği yönünde görüş belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına paralel olarak yapılan başka çalışmalarda da benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Argon (2016) ve Ergün (2019) yaptıkları çalışmalarda Türkiye'de kayırmacılığın, özellikle ödül konusunda kayırmacılığın olduğuna dair algının yaygın olarak bulunduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Katılımcılar arasındaki deneyimli

yöneticilerin puanlama kriterlerine ilişkin sıklıkla dile getirdikleri konu ise bazı belgelerdeki geçerlilik süresinin dört yıl ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bu durumun kendi deneyimlerini görünmez kılacağını ifade etmişlerdir. Söz konusu olan bu sınırlandırmanın puan avcılığı, isim yazdırma ve sahte evrak gibi olumsuz durumlara yol açabileceği vurgulanmıştır. Buna karşın deneyimli yöneticilerin her ne kadar haklı olabilecekleri noktalar bulunsa da aslında belgelere zaman sınırının konulmaması yöneticilerin kendilerini akademik, sosyal vb. konularda yenileyecekleri çalışmalar yapma gereksinimi duymayacakları şeklinde de yorumlanabilir. Ayrıca yönetici atamalarının hep siyasi müdahalelere açık olduğu düşüncesi ve özellikle o dönem ülkeyi yöneten siyasal iktidara yakın olan kişilerin okullara yönetici olarak atandığı algısı, ödül ve cezanın hakaniyetli olarak verilmeyeceği düşüncesini desteklemekte olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı katılımcılar ise değişikliğin olumlu olduğunu dile getirmektedirler. Bu değişikliğin yöneticileri bir çabanın içine sokacağını, başvuru şartları ve değerlendirme formlarında yer alan kriterleri sağlamaya çalışmanın kişiye ve mesleğe olumlu bir katkı sağlayacağı düşüncesini ortaya koymaktadırlar. Peçe ve Taşdemir (2021)'in yaptıkları araştırmada sınav ve mülakat dışında yönetici değerlendirmede başta hizmet süresi olmak üzere, ulusal, uluslararası projeler, toplum hizmet etkinliklerine ve hizmet içi eğitimler şeklinde ölçütlerin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Katılımcıların söz konusu yönetmeliğin hem kişiyi hemde mesleği geliştireceğini düşüncelerinin nedeni, bu yönetmeliğin yönetici olarak atanmak isteyen öğretmenleri, konulan kriterleri sağlamak için hem akademik hem de uygulamaya dönük olarak yoğun bir çaba sarf etmeye yönlendireceğine inanıyor olmaları olabilir.

Katılımcıların ağırlıklı bir bölümü yönetmelikteki eğitim kurumlarında müdür yardımcılığı için iki yıl çalışma ve müdürlük için müdür yardımcılığında bir yıl çalışma şartını yeterli deneyime sahip olma süresi açısından yetersiz bulmakta ve bu görev süre şartının uzatılması gerektiğini belirtmektedirler. Taş ve Önder (2010) yaptıkları araştırmada, atamalarda öğretmeni olmayı merkeze alındığını, adaylığı kaldırılmış veya çok deneyimi olmayan öğretmenlerin herhangi bir eğitim almadan yönetici olarak atanabilmelerinin yolunu açıldığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak Balcı (2002) yönetici atama uygulamalarının bu yönde olmasının “eğitim yöneticilerinin çalıştığı örgütlerin eğitim kurumları olması ve öğretmenlere daha iyi yardımcı olabilmeleri için eğitim yöneticilerinin, öğretmenlikten gelmeleri ya da öğretmenlik yapmış olmaları isabetli olabilir” demektedir. Fakat yönetici atamalarında Acar (2002)'ın da dile getirdiği “yöneticiliğin okulu yoktur, yöneticilik usta-çırak ilişkisiyle öğrenilir, hele bir atansın, çalışarak öğrenir” yaygın anlayışı söz konusudur. Taş ve Önder (2010) bu söz konusu yaygın görüş ile hareket etmenin, yönetim becerileri ve yönetim

süreçleri konusunda hiç eğitim almamış, adaylığı kaldırılmış bir öğretmenin hatta aday öğretmenlerin müdür yetkili öğretmen olarak görevlendirilmesinin doğru olmayacağını ifade etmektedirler. Katılımcıların yöneticilik için mesleki deneyimi önemli bulduklarını ve bu mesleki deneyimin de bir yıl öğretmenlik yapılarak kazanılmayacağı düşüncesinde olduklarını söyleyebiliriz.

Araştırma sonucunda bazı katılımcılar, yöneticiliğe nitelikli adayların başvurmamasına dair iki temel nedenin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenlerden ilki yöneticilerin mali ve özlük haklarının cazip olmaması, ikincisi ise bazı adayların yöneticilik yapma isteğinden ziyade tayin için geçici olarak yöneticiliğe başvuru yapmalarındır. Bunun yanı sıra katılımcıların büyük çoğunluğunun da dile getirdiği gibi özellikle son 10-15 yılda yapılan yönetici atamalarının siyasi olduğuna dair bir inanç mevcuttur. Bu inancın da etkisiyle nitelikli olmalarına rağmen günün siyasi yapısına uygun olmayan ya da siyasi yapının desteklediği sendikaya üye olmayan adayların yöneticiliğe başvuru yapma oranının azaldığı yorumunda bulunulabilir. Nitekim Yolcu ve Bayram'ın (2015) çalışmalarında da değindikleri gibi, MEB bünyesinde bulunan okullarda görev yapan okul yöneticilerin eğitim-iş kolunda faaliyet gösteren sendikalara göre dağılımları incelendiğinde %75,15'nin Eğitim Bir-Sen, %14,3'ünün Türk Eğitim-Sen, %7,22 Eğitim-Sen ve %1,63'ünün Eğitim-İş'e üye oldukları görüşmüştür. Bu araştırma sonucuyla benzer doğrultudaki diğer bir araştırma sonucunda ise Ek-1 ve Ek-2 il değerlendirme komisyonlarında eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren dört büyük sendikanın her birinin temsili durumunda daha objektif ve adil kararlar alınabileceği ifade edilmiştir. Buna karşın sendikaların idareci görevlendirmelerini pazarlık konusu yapabileceği, komisyonların sadece dört sendika temsilcisi ile sınırlandırılmasının yetersiz olduğu ve sendikaların siyasi saikler ile iş yapabilecekleri yönündeki olumsuz görüşler de belirtilmiştir. Bu sonucu destekler nitelikte Yolcu ve Bayram'ın (2015) yaptıkları çalışma sonucunda da yönetici adaylarının sınava başvurma nedenleri görünürde her ne kadar kişisel nedenlerle ilgili olsa da, arka planda sosyal faktörlerden biri olan belirli bir sendikaya üye olmayla da ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Katılımcılar yönetici yetiştirme süreçlerine ilişkin olarak, yöneticilerin lisans veya lisansüstü eğitim programları ile yetiştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca eğitim yönetimi sertifikasına ilişkin ise katılımcıların büyük bir bölümü bu programın gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Özmen ve Kömürlü (2010) yaptıkları çalışmada, eğitim kurumlarına yönetici seçimi, yetiştirmesi ve atanması ile ilgili uygulanan politikaları yeterli bulunmadığı ve sürekliliği olmadığı, eğitim kurumlarına müdür yetiştirme sürecinde yönetici olacıklara eğitim yönetimi alanında en az yüksek lisans yaptırılması veya en az

iki yıl hizmet içi eğitim verilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Aktepe (2014) ise yaptığı araştırmada YÖK ve MEB iş birliği ile üniversitelerde eğitim yöneticisi programı belirli kriterler getirilerek, yeterli sayı ve nitelikte öğretim üyesi bulunan büyükşehirlerdeki eğitim fakülteleri bünyesinde ilave olarak okul yöneticisi yetiştirme sertifika programlarının açılmasını dile getirmiştir. Çelik (1990)'in yaptığı araştırmada ise yöneticilerin atanması konusunda eğitim yönetimi alanında eserlerinin olması gerektiği ve aynı zamanda belirli bir süre deneyimin olmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar, yönetici olarak atanmak için yönetim bilimi ile ilgili bir eğitim alınmış olunmasını dile getirmektedirler. Bu da katılımcıların yöneticiliği bir bilim alanı olarak gördükleri ve bu bilim alanında lisans ya da yüksek lisans düzeyinde eğitim alınmadan gerekli yönetim bilgisinin sağlanamayacağına inandıkları söylenebilir.

Araştırmada katılımcıların bazılarının yazılı sınavın olması gerektiğini ancak buna karşılık bazı katılımcıların ise sınavın tek başına yeterli olmadığını düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda katılımcıların büyük bir bölümünün idarecilikte asıl işin mevzuat olduğunu bundan dolayı mevzuat sorularının sınavdaki oranının düşürülmesinin doğru olmadığı sonucuna varılmıştır. Bayrak (2019)'ın yaptığı araştırmada da, eğitim yöneticilerinin seçiminde sınavlarının yanında niteliklerinin de belirlenerek değerlendirilmesi gerektiği aynı zamanda niteliklerinin belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken özellikler alanı ile ilgili öğrenim düzeyleri, kıdemleri, kişilik özellikleri ve bilimsel özgeçmişlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir biçimde Baysal (2014) yaptığı araştırmada yöneticilik atamalarında mesleki bilgi birikimi ve yeterliklerin önemli rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada ülkemizde sözlü sınavlara yönelik güvensizlik olduğu, sözlü sınavın torpil, kayırma ve politik baskı anlamına geldiği, kurulacak komisyonların yeterliliği bulunmadığı ve 10-15 dakika gibi bir sürede adayların yeterliliklerinin ölçülemeyeceği, geçmişte sözlü sınavlarda puanlarının düşürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Yolcu ve Bayram (2015)'in yaptıkları araştırmada ise benzer şekilde, sözlü sınava giren yönetici adaylarının bu sınavda başarılı olmalarında kişisel faktörlerden ziyade sosyal faktörler daha belirleyici olduğu, sözlü sınavın yönetici adaylarının yönetici yeterliklerini belirlemede son derece yetersiz kaldığı ve sözlü sınav komisyonunda görev alan kişilerin yeterlikleri konusunda ciddi anlamda kuşkular bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonuçlarının biri de bazı katılımcıların değerlendirme formlarında yer alan kriterleri sağlama konusunda köy okullarında ve yoksul bölgelerdeki okullarda görev yapan adayların dezavantajlı olduklarıdır. Eğitime ulaşmada olduğu gibi yöneticiliğe ulaşmada da köy okullarında ya da yoksul

bölge okullarında görev yapan adayların sahip oldukları olanakların az olması veya hiç olmamasından dolayı diğer adaylara göre daha dezavantajlı oldukları söylenebilir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda uygulamaya yönelik olarak politika yapıcılara, eğitim kurumlarına yönetici seçme ve görevlendirmede bütün okul bileşenlerinin görüşünün alındığı daha demokratik bir sürecin oluşturulması önerilebilir. İleride yapılacak araştırmalara yönelik olarak ise son 20 yıl içerisinde yürürlüğe giren ve uygulanan eğitim kurumlarına yönetici seçme ve görevlendirme yönetmeliklerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı nitel, nicel veya karma araştırmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Acar, H. (2002). Eğitim yöneticileri nasıl yetiştirilmeli? *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildiriler, (16-17 Mayıs)*, Ankara Üniv. EBF. Yay.No:191.
- Açıklan, A. (1998). *Toplumsal, Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği*. Pegem Yayıncılık
- Aktepe, V. (2014). Okul yöneticilerinin seçme ve yetiştirme uygulamalarına yönelik öğretmen ve yönetici görüşleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (2), 89-105.
- Argon, T. (2016). Öğretmen görüşlerine göre ilkokullar dayöneticilerin kayırmacılık davranışları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 233-250.
- Aslanargun, E. (2011): Türkiye’de okul yönetimi ve atama yönetmelikleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 2646-2659.
- Aydın, B., Günbey, M. & Kara E. (2020). İlk defa görevlendirilen okul müdürlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1194-1205.
- Balcı, A. (1993). *Etkili Okul: Okul Geliştirme*. Pegem A Yayıncılık.
- Balcı, A. (2002). *Etkili Okul: Kuram, Uygulama ve Araştırma*. PegemA Yayın.
- Balcı, A. (2008). Türkiye’de eğitim yönetiminin bilimleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54, 181-209.
- Başaran, İ.E. (1983). *Eğitim Yönetimi*. Kadıgözü Matbaası.
- Başaran, İ.E. (1996). *Türkiye Eğitim Sistemi*. Yargıcı Matbaası.

- Bayrak, E. (2019). Eğitim yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesi sürecinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 568-586.
- Baysal, T. (2014). *Kamu Yöneticisi Yetiştirme, Atama ve Terfi Sisteminin Yöneticilerin Motivasyonuna Etkileri: Türkiye İstatistik Kurumu Örneği*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boydak Özcan, M., Nanto, Z. & Öztürk, E. (2020). Okul yöneticilerinin yeterliliklerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 335-356.
- Bulut-Boz, T. & Karataş, İ. H. (2020). Milli eğitim şuralarında eğitim ve okul yöneticiliği. *Alanyazın*, 1(2), 108-130.
- Bursalıoğlu, A. (2008). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. (14.baskı). Pegem A Yayınları.
- Bursalıoğlu, Z. (1981). *Eğitim Yöneticisinin Yeterlikleri*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.
- Çelenk, N. & Akbaba Altun, S. (2016). Türkiye'deki eğitim yöneticilerinin profili. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 2-18.
- Çelik, V. (1990). *Okul Yöneticilerinin Eğitim Yöneticisi Yetiştirme Politikasına İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelikten, M. (2004). Bir okul müdürünün günlüğü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 123-135.
- Ergün, H. (2019). 1998 ile 2018 yılları arasında yürürlükte olan yönetici atama yönetmeliklerindeki okul müdürü değerlendirme ölçütlerinin karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 141-152.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2011). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-Hill Humanities/ Social Sciences/ Languages.
- Gök, R. (2019). Türk eğitim sisteminde liyakat (meritokrasi) esaslı eğitim yöneticiliği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 39-64.
- Görgülü, D. (2019). Eğitim örgütlerinde yerelleşme. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(1), 73-85.

- Onural, H. (2005). Üst düzey eğitim yöneticilerinin eğitim yönetimi alanındaki yeterlilik sorunu ve nedenleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 41, 69-85.
- Ömen, F. & Kömürlü, F. (2010). Eğitim örgütlerine yönetici seçme ve atamada yaşanan sorunlar ve yönetici görüşleri temelinde çözüm önerileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 25-33.
- Peçe, İ. & Taşdemir, F. (2021). İdarecilerin yönetim kadrolarını tercih etme sebepleri ve yönetici seçimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 123-135.
- Süngü, H. (2012). Türkiye, Almanya, Fransa ve İngiltere’de okul müdürlerinin atanması ve yetiştirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 33-48.
- Taş, A. & Önder, E. (2010). 2004 yılı ve sonrasında yayınlanan eğitim kurumları yöneticilerinin atama ve yer değiştirmelerine ilişkin yönetmeliklerin karşılaştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12), 171-185.
- Taymaz, H. (1986). Okul yönetimi ve yönetici yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 19(1), 123-135.
- Url 1. <http://www.guncelegitim.com/haber/13997-mebde-mudur-ve-mudur-yardimcilarinin-sendikal-dagilimi.html>, Erişim tarihi: 16.11.2021.
- Uysal, H. (2019). Milli Eğitim Bakanlığı yönetici ve uzmanlarının görüşlerine göre Türkiye’de eğitim politikalarını geliştirme sürecinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 782-802.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (5. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., Altınkurt, Y., Karaköse, T. & Erol, E. (2012). Okul yöneticilerine uygulanan zorunlu yer değiştirme uygulaması hakkında okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri. *E-International Journal of Educational Research*, 3(3), 65-83.
- Yolcu, H. & Bayram, A. (2015). Okul yöneticisi seçme sürecini deneyimleyen yönetici adaylarının sözlü sınav yöntemine ilişkin algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*, 3(3), 102-126.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Education is an open system with inputs such as personnel, students, curriculums, legislation, space, educational tools, including many educational and administrative actions and activities in order to achieve certain goals with these resources and aims to gain knowledge, experience and practice at the end of this process. This system also includes factors such as school, district, province, ministry, etc. There are many uncertain variables that can have positive or negative effects on the functioning of the system in practice no matter how perfectly social systems such as education are designed. At this point, it is important to know the purpose and functioning of the system, and to identify possible variables of the system and to manage them correctly. In this study, it was aimed to examine the Regulation on Selection and Assignment of Administrators to Educational Institutions Affiliated to the Ministry of National Education (RSAAEIAMNE) dated February 5, 2021 and the views of administrators on this regulation.

Method: In this study, case study, one of the qualitative research designs, was used. Participants of the study were determined by purposeful sampling method. In this context, interviews were held with 15 school administrators working as school principals and assistant principals in any public school and have knowledge of the 2021 RSAAEIAMNE.

Results: In the study, which was based on qualitative research design, some results were obtained without the intention of generalization on condition that they remained within the limits of the findings obtained from the study group. Accordingly, it was found out that the participants had both positive and negative opinions related to the 2021 RSAAEIAMNE. Participants who had positive opinions stated that the selection of administrators would be more objective and merit based when the evaluation form, written exam or education management certificate was used. It was seen that the majority of the participants expressed negative opinions. It was seen that the participants having negative opinions expressed their negative opinions in the context of assessment forms, documents, regulation, inequality, arbitrariness, score for assignment, commissions, application requirements, written exam and education management certificate.

Conclusion: Most of the participants in the current study thought that the change would affect them negatively. The participants had the opinion that the change created a great uncertainty and they were disadvantaged due to the conditions of the institution they worked for. In addition, the participants evaluated the four-year limit in many documents requested in the assessment forms, especially reward and punishment, negatively and they stated that political reasons were

effective in this respect. In the study conducted by Özmen and Kömürlü (2010), it was concluded that the exam practices should be implemented and in-service trainings were necessary for training school administrators, and the effect of the evaluations in the awards section of the Appendix-2 administrator evaluation form should be reduced because they were partial. According to the obtained findings, some of the participants stated that the awards were not given fairly and equally. The issue which was frequently mentioned by the experienced administrators among the participants about the scoring criteria was that the validity period of some documents was limited to four years. They thought that their experiences would be ignored because of this issue. It was emphasized that this limitation could lead to negative situations such as unfair score, writing name and forged documents. On the other hand, although there were points where experienced managers could be right, the fact that there was no time limit in the documents could also be interpreted as unwillingness of administrators about carrying out studies that could renew themselves in some fields such as academic, social, etc. In the current study, it was concluded that oral exams which raised doubts meant influential contact, nepotism and political pressure; commissions to be established were not competent; candidates' proficiency could not be measured in 10-15 minutes and scores obtained in oral exams were reduced in the past. Similarly, in the study conducted by Yolcu and Bayram (2015), it was found that social factors rather than personal factors were more decisive for the success of administrator candidates who took oral exam; oral exams were extremely insufficient to determine the managerial competencies of the candidates, and there were serious doubts about the competences of people who were assigned in oral exam commission.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.53875>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	17.10.2021	Submitted date
Kabul tarihi	08.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Zelyurt, H. & Sucu, A. (2022). Eğitim Fakültelerinde Uygulanan 2018 Lisans Programlarının Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. *Journal of History School*, 56, 836-872.

EĞİTİM FAKÜLTELERİNDE UYGULANAN 2018 LİSANS PROGRAMLARININ ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİNE DAYALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Hikmet ZELYURT² & Ayfer SUCU³

Öz

Bu çalışmada, eğitim fakültelerinde uygulanan 2018 lisans programlarının öğretim elemanları tarafından değerlendirme düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Karma yöntemin kullanıldığı bu çalışmada çalışma grubunu İnönü Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Dicle Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf öğretmenliği, Fen Bilgisi Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği programlarında görev yapan 63 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Öğretim elemanlarının görüşleri için 21 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Ayrıca beş adet açık uçlu yarı yapılandırılmış soru ile görüşleri alınmıştır. Anket soruları 5'li likert tipine göre hazırlanmış olarak derecelendirilmiştir. Anket sorularına verilen cevapların frekans ve % değerleri bulunmuş; açık uçlu sorularda ise içerik analizi yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma sonucunda öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan derslerin dönemlerinin değiştirilmemesinin ve meslek bilgisi ve genel kültür derslerinin ulusal kredileri birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağlamanın programın olumlu yönlerinden olduğu görülmüştür. Programda özellikle uygulama ders saatlerinin ve alan eğitimi derslerinin yetersiz ve programın teori ağırlıklı olması yönünde eleştirilerde bulunduğu da görülmüştür. Öğretim elemanları bazı derslerin meslek bilgisi ve alan

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %60, 2. yazar: %40.

² Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı, hikmet.zelyurt@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5243-6496

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Eğitimi Bilim Dalı, ayfersucu.4402@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3263-8669

eğitimi kategorisine alınması gerektiği görüşündedir. Ayrıca ğretim elemanlarının 2018 lisans programının uygulamada kalması yönünde görüşü belirttikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Lisans, 2018 Programı, ğretim Elemanı, Program Değerlendirme

Evaluation of 2018 Undergraduate Programs Implemented in Education Faculties Based on The Opinions of The Faculty Staff

Abstract

In this research, it is aimed to examine the 2018 undergraduate programs implemented in education faculties based on the views of the instructors. In this research in which mixed method was used, the study group consists of 63 instructors working in Inonu University, Adıyaman University, Dicle University and Fırat University Education Faculty Classroom Teaching, Science Teaching, Mathematics Teaching and Turkish Language Teaching programs. A questionnaire consisting of 21 questions was used for the opinions of the lecturers. In addition, their opinions were taken through five open-ended semi-structured questions. Questionnaire items were prepared with 5-point Likert scale. The frequency and percentage values of the answers given to the survey questions were found; content analysis approach was adopted in open-ended questions. As a result of the research, the faculty members are of the opinion that the periods of the courses in the 2018 undergraduate program are different from those of the previous program and that the standardization of national credits of pedagogical and general culture courses and the harmonization between faculties in the country are among the positive aspects of the program. It has also been observed that criticism has been made in the program, especially that the practical course hours and subject matter courses are insufficient and the program is theory-based. Instructors are of the opinion that some courses should be included in the category of pedagogical knowledge and subject matter education. In addition, it was observed that the instructors expressed their views that the 2018 undergraduate program should remain in practice.

Keywords: Undergraduate, 2018 Program, Instructor, Program Evaluation

GİRİŞ

21. yüzyılda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler tüm dünyada eğitim, siyaset, ekonomi, insan ilişkileri gibi temel alanların hızlı ve köklü bir şekilde değişmesine yol açmıştır. Bu durum karşısında bütün toplumlar bilgi çağının sürekli değişen ve yenilenen şartlarına uyum sağlanması gerektiği kanaatine varmıştır (MEB, 2017). Bilgi ağı olarak ifade edilen günümüz çağında küreselleşme ile bilgiye ulaşmak artık daha kolay hale gelmiştir (Yurdakal, 2018).

Günümüzde yaşanan bu değişim ve ilerlemeler toplumların çağa ayak uydurması adına öğrenci profilinde değişikliğe gitmesini de beraberinde getirmiştir (Özmen, 2019). Değişen öğrenci profili ile toplumlar 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Çok sık duyduğumuz 21. yüzyıl becerileri terimi artık eğitimcilerin tartıştıkları en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu beceriler; eleştirel düşünme, problem çözme, etkili iletişim, iş birliği ve sanal etkileşim ve yaratıcılıktır (Küçüköğlü, 2020).

Bu becerilere sahip bireylerin yetiştirilmesi ancak eğitim ve öğretim ile mümkün olmaktadır. Değişen nitelikli birey profili beraberinde eğitim bilimleri alanında da önemli değişimler ve güncellemeler yapılmasını gerektirmiştir. Bu değişimlerle öğretmenin ve ondan beklenen görevlerin yeniden tanımlanması gerekmektedir (Kilimci, 2011).

İnsanı biçimlendirmek ve şekillendirmekle görevli öğretmen bu yönüyle bir mimara bir sanatçıya benzemektedir (Şişman, 2019). Bundan dolayı öğretmenlerin geleceğin toplumu olarak görülen çocukların eğitiminde önemli bir role sahip olduğu ve geleceğin toplumunu şekillendirmede en ön safhada yer aldığı belirtilmiştir. Öğretmenlik mesleğine atfedilen bu önemli görev öğretmenlerin; bilgi toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebilme, sorumluluklarının farkında olma ve bu sorumlulukları yerine getirebilme, kendini sürekli geliştirebilme ve yeniliklere uyum sağlayabilme, çocuklar ve toplum için olumlu model olabilme vb. niteliklerle donanmış olmasını gerekli kılmaktadır (Taş, Akar ve Kiroğlu, 2017). Kaliteli bir eğitim ancak nitelikli öğretmenler aracılığıyla gerçekleşeceği için bütün toplumlar daha nitelikli öğretmen yetiştirme konusunda sürekli bir arayış ve çaba içerisindeyler (Sever, Tarım, Ültay ve Çilingir, 2018). Öğretmenlerin bilgi toplumu olma yolunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilmeleri ve bu görevleri yapabilecek nitelikte yetiştirilmeleri ise hizmet öncesinde almış oldukları eğitimin kalitesine bağlıdır (Akpınar ve Kazu, 2018).

Öğretmenin belirtilen niteliklere sahip olmasında hizmet öncesi almış olduğu eğitimin payı büyüktür. Hizmet öncesi eğitimde öğretmen adayı, öğretim elemanı ve eğitim programları olmak üzere üç temel öge yer almaktadır. Eğitimin amaçlarının en üst düzeyde gerçekleştirilebilmesi, bu üç ögenin birbirleri ile uyumuna bağlıdır. Eğitim sürecinin içeriği, düzeni, vb. birçok ögesi önemli ölçüde eğitim programına göre şekillendiği için eğitimin niteliği de büyük oranda eğitim programının niteliğine bağlıdır. Bundan dolayı eğitim programının ulusal ve uluslararası toplumsal, teknolojik, ekonomik vb. değişikliklere göre yenilenmesi ve hazırlanması zorunlu hale gelmektedir (Taş, Akar ve Kiroğlu, 2017).

Günümüzün değişen okul yapısı ve bireysel farklılıklar, öğretmenlerin öğretmenlik becerileri yanında rehberlik ve farklı kapasitelere sahip öğrencilerle birlikte çalışma becerilerine de sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle ilkokul ve ortaokul düzeyinde görev yapacak olan öğretmenlerden öğrencileri kendi ilgi ve becerilerine göre yönlendirmeleri beklenmektedir. Eğitim fakültelerinde uygulanmakta olan ğretmen yetiştirme lisans programlarında yıllardan beri süregelen önemli sorunlar ve ğretmen yetiştirme konusundaki ađdaŐ gelişmeler ve yönelimlerin ortaya çıkardığı temel ihtiyaçlar, bu programların yeniden geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (YK, 1998).

Programların güncellenmesinin bir başka nedeni ise değişik tarihlerde uygulanmak üzere, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, ilkokul ve ortaokul programlarında yapılan değişiklikler ve düzenlemelerle ilgilidir. Öğretmenlerin kaliteli bir eğitim sunabilmeleri için hizmet öncesi dönemde almış oldukları lisans programlarının MEB programları ile uyumluluk göstermesi gerekmektedir (YK, 2007). Bundan dolayı Yükseköğretim Kurulu ğretmen yetiştirme lisans programlarının aksayan yönlerini gidererek, geliştirmeye yönelik bir çalışmanın gerçekleŐtirilmesini uygun bulmuş ve bu çerçevede, eğitim fakülteleri yönetici ve ğretim elemanlarıyla konuyu paylaşıp programları bütünüyle değiştirmek yerine, programlarda gerekli güncellemeleri yapmak amacıyla çalışmalar başlatmıştır (YK, 2007).

Sonuç olarak bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler beraberinde toplumların ideal insan profilinin de değişmesine yol açmıştır. Toplumların hedefledikleri 21 yy. becerilerine sahip ideal insan profilini yetiŐtirmek ise öğretmenlere atfedilmiŐ bir görevdir. Eğitim bilimleri ve ğretmen yetiştirme alanındaki çağcıl gelişmeler yanında Türk eğitim sisteminde gerçekleştirilen yapısal değişiklikler, toplumsal ihtiyaç ve talepler dikkate alındığında eğitim/eğitim bilimleri fakültelerinin bölüm ve anabilim dalı yönünden yeniden yapılandırılması ve ğretmen yetiştirme lisans programlarının yeniden güncellenmesi, bir gereklilik olarak görülmüştür (YK, 2018).

2018 Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Güncellenme GerekeŐi

Ülkemizde ađdaŐ eğitim anlayışını benimsemek amacı ile ğretmen yetiştirme rolü üstlenen eğitim fakültelerinin mevcut ders programlarında yeniliğe ihtiyaç duyulmuŐ ve Yükseköğretim Kurulu 2018-2019 eğitim-ğretim yılından itibaren kademeli olarak uygulanmak üzere eğitim fakültelerinde ğretmen yetiştirme alanının lisans ders programlarını ve içeriklerini değiştirmiştir. Yükseköğretim Kurulu koordinasyonunda 2017 yılında ğretmen

yetiştirme lisans programlarının güncelleme çalışmalarına başlanmış ve her bir program ile ilgili oluşturulan komisyonlar, taslak çalışmalar ile birlikte ilgili paydaşların katılımıyla YÖK'te ve farklı illerde farklı üniversitelerde yapılan çalıştaylarda son şeklini alarak (YÖK, 2018) üniversitelerin eğitim fakültelerine gönderilmiş ve lisans birinci sınıflardan başlamak üzere uygulamaya koyulmuştur (Yurdakal, 2018).

2018 Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Geliştirme Süreci, Yapısı ve Getirdiği Yenilikler

Programlar, program geliştirme komisyonlarının oluşturulması, alan taraması süreci ve program güncelleme süreci olmak üzere üç bölümde gerçekleştirilmiştir. Kısaca yapısı ve getirdiği yenilikler:

1. Öğretmenlik lisans programlarında yer alan dersler, Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB), Alan Eğitimi (AE) ve Genel Kültür (GK) olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır.

2. Programlarda Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB) dersleri %30-35; Genel Kültür (GK) dersleri %15-20 ve Alan Eğitimi (AE) dersleri de %45-50 oranında yer almaktadır.

3. Tüm öğretmen yetiştirme lisans programları arasında çekirdek öğretim programı oluşturulmuştur.

4. Özellikle temel eğitimle alakalı olan öğretmenlik programlarında alan bilgisiyle beraber alan eğitimine de ağırlık verilmiştir. Bu lisans programlarının hedef öğrenci kitlesi göz önüne alındığında öğretim programları daha çok temel beceri, tutum, değer kazandırma ve uyum sağlama üzerine yapılandırılmıştır (Çoban, 2018).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı eğitim fakültelerinde uygulanan 2018 lisans programlarına ilişkin öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesidir. Bu amaç kapsamında cevap aranan araştırma soruları şunlardır:

1- Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan Alan Eğitimi (AE), Meslek Bilgisi (MB) ve Genel Kültür (GK) derslerine yönelik görüşleri nelerdir?

2- Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan zorunlu ve seçmeli derslere yönelik görüşleri nelerdir?

3- Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan derslerin teori ve uygulamaya dengesine yönelik görüşleri nelerdir?

4- Öğretim elemanlarının 2018 lisans programının uygulamada kalmasına ve önceki programlara ilişkin görüşleri nelerdir?

5- Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında derslere uygulama saati eklenmesine yönelik görüşleri nelerdir?

6- Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında bazı derslerin çıkarılmasına/eklenmesine yönelik görüşleri nelerdir?

7- Öğretim elemanlarının görüşlerine göre 2018 lisans programının olumlu/olumsuz ynleri nelerdir?

8- Öğretim elemanlarının yeni bir lisans programı hazırlanmasına yönelik görüş ve nerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli eğitim fakültelerinde uygulamaya konulan 2018 lisans programlarının ğretim elemanlarının görüşlerinin değişik alt problemlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmada karma yöntem uygulanmıştır. Karma yöntem araştırmacının problemlerini anlayabilmek adına araştırmasında elde ettiği nicel ve nitel verileri birbirleriyle bütünleştirmenin avantajlarını kullanarak sonuçlar çıkardığı, sağlık, sosyal ve davranış bilimleri alanında kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2021). Ayrıca katılımcılara yarı yapılandırılmış olarak 4 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler katılımcılara kendini ifade etme imkânı, araştırmacı için ise analiz kolaylığı sağlamaktadır (Koca, Bulut ve Türkoğlu, 2021). Araştırmanın uygulanabilmesi için etik kurula başvurulmuş ve İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurulundan 06.01.2021 tarih ve 2020/1-2 karar sayısı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubu İnönü Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Dicle niversitesi ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf ğretmenliği, Fen Bilgisi ğretmenliği, İlköğretim Matematik ğretmenliği ve Türkçe ğretmenliği programlarında görev yapan ğretim elemanlarından oluşmaktadır.

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Demografik Özelliklerinin Frekans ve Yüzdelerle Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kadın	22	34,9
Erkek	41	65,1
Toplam	63	100
Mesleki Kıdem	f	%
5 yıldan az	4	6,3
6-10 yıl	7	11,1
11-20 yıl	21	33,3
21 yıl ve üzeri	31	49,2
Toplam	63	100
Akademik Unvan	f	%
Profesör	18	28,6
Doçent	10	15,9
Dr. Öğr. Üyesi	22	34,9
Öğretim Görevlisi	4	6,3
Araştırma Görevlisi	9	14,3
Toplam	63	100
Görev Yapmakta Olduğu Üniversite	f	%
Adıyaman Üniversitesi	10	15,9
Dicle Üniversitesi	13	20,6
Fırat Üniversitesi	14	22,2
İnönü Üniversitesi	26	41,3
Toplam	63	100
Görev Yapmakta Olduğu Program/Ana Bilim Dalı	f	%
Fen Bilgisi Öğretmenliği	24	38,1
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	14	22,2
Sınıf Öğretmenliği	15	23,8
Türkçe Öğretmenliği	10	15,9
Toplam	63	100

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretim elemanlarının cinsiyet, mesleki kıdem, akademik unvan, görev yapmakta oldukları üniversite ve görev yapmakta oldukları program/ana bilim dalı ile ilgili frekans ve yüzdelerle dağılımları verilmiştir.

Tablo 2

Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının En Son Mezun Olduğu Bölüm/Ana Bilim Dalı

Fen Bilgisi Öğretmenliği	f	%
Fizik	6	25,0
Kimya	5	20,8
Biyoloji	7	29,2
Fen Eğitimi	6	25,0
Toplam	24	100
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	f	%
Eğitim Programları ve Öğretimi	1	7,1
Matematik Eğitimi	13	92,9
Toplam	14	100
Sınıf Öğretmenliği	f	%
Coğrafya Eğitimi	1	6,7
Eğitim Programları ve Öğretimi	3	20,0
Sınıf Eğitimi	9	60,0
Biyoloji	1	6,7
Fen Eğitimi	1	6,7
Toplam	15	100
Türkçe Öğretmenliği	f	%
Türk Dili Edebiyatı	5	50,0
Türkçe Eğitimi	5	50,0
Toplam	10	100

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğretim elemanları en son mezun oldukları bölüm/ana bilim dalı fen bilgisi öğretmenliğinde %25’i fizik, %20,8’i kimya, %29,2’si biyoloji, %25’i fen eğitimi; ilköğretim matematik öğretmenliğinde %7,1’i eğitim programları ve öğretimi, %92,9’u matematik eğitimi; sınıf öğretmenliğinde %6,7’si coğrafya eğitimi, %20’si eğitim programları ve öğretimi, %60’ı sınıf eğitimi, %6,7’si biyoloji, %6,7’si fen eğitimi; Türkçe öğretmenliğinde %50’si Türk dili ve edebiyatı, %50’si Türkçe eğitimi şeklinde dağıldığı görölmektedir.

Tablo 3
Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Uzmanlık Alanı

Fen Bilgisi Öğretmenliği	f	%
Fizik	5	20,8
Kimya	4	16,7
Biyoloji	5	20,8
Fen Eğitimi	8	33,3
Yok	2	8,3
Toplam	24	100
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	f	%
Program Değerlendirme	1	7,1
Matematiksel Analiz	1	7,1
Uygulamalı Matematik	1	7,1
Geometri	3	21,4
Matematik Eğitimi	8	57,1
Toplam	14	100
Sınıf Öğretmenliği	f	%
Coğrafya Eğitimi	1	6,7
Eğitim Bilimleri	1	6,7
Hayat Bilgisi	1	6,7
Öğretim Yöntemleri	1	6,7
Eğitim Programları ve Öğretimi	2	13,3
Sınıf Eğitimi	7	46,7
Fen Eğitimi	2	13,3
Toplam	15	100
Türkçe Öğretmenliği	f	%
Türk Dili	2	20,0
Eski Türk Edebiyatı	1	10,0
Yeni Türk Edebiyatı	2	20,0
Yazma Becerisi	1	10,0
Dinleme Eğitimi	1	10,0
Dil Bilim Yazma Eğitimi	1	10,0
Türkçe Eğitimi	2	20,0
Toplam	10	100

Tablo 3'te araştırmaya katılan öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarının frekans ve yüzdelik dağılımlarına yer verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak anket formu ve yarı yapılandırılmış görüş alma formu kullanılmıştır. Anket formunda yer alan soruların belirlenmesinde sorularla ilgili ön hazırlık yapılmıştır. Öncelikle 2018 ğretmen yetiştirme lisans programları (YK 2007, 2018) kitabı taranarak yenilikleri kapsayan çok sayıda soru oluşturulmuştur. Hazırlanan bu sorularda birbirlerine olan benzerlikleri ve soruların anlaşılabilirlik düzeyleri dikkate alınarak elemeler yapılmıştır, kalan sorular İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ğretmenliği, Sınıf ğretmenliği, Fen Bilgisi ğretmenliği ve İlköğretim Matematik ğretmenliği programlarında görev yapan ğretim elemanları arasından seçilen birer ğretim elemanının incelemesine sunulmuştur. Eğitim Programları ve ğretim Anabilim dalından bir ğretim üyesinin soruları incelemesi sağlanmıştır. nce anket için 30 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur daha sonra bu sorular araştırmaya konu olan bölümlerde görev yapan ğretim elemanları arasından tesadüfen seçilen 8 ğretim elemanına bir ön uygulama yapılarak bazı sorular elenmiştir. Çalışmaya 21 soru ile son şekli verilmiştir. 5’li likert tipine göre hazırlanmış olan sorular “hiç katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “tamamen katılıyorum” olarak derecelendirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüş alma formu için ise başlangıçta 9 soru belirlenmiştir. Bu sorular ğretim elemanları tarafından incelenmiş ve 8 kişilik bir ön uygulama grubuna uygulanarak soruların anlaşılabilirlik ve birbirlerine olan benzerlikleri dikkate alınarak 5 adet yarı yapılandırılmış soru ile son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış tarzda hazırlanan bu form Google anket formu üzerinden ğretim elemanlarına ulaştırılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler etik kurul izni alındıktan sonra Google formlar üzerinden online olarak toplanmıştır. Verilerin analizinde yüzde ve frekans hesaplamalarında kullanılan paket programdan yararlanılmıştır. Formun sonunda yer alan açık uçlu sorular için de içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi açık uçlu soruların analizinde çok sık kullanılan bir yaklaşımdır. İçerik analizi çalışma grubundan elde edilen ham verilerin anlamlandırılarak kod ve kategorilere ayırarak somutlaştırılmasıdır (Yaman, Mermer ve Mutlugil, 2009). Bu araştırmada içerik analizinin kategorisel analiz türünden yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Öğretim elemanlarının eğitim fakültelerinde uygulanan 2018 lisans programlarını değerlendirmelerine yönelik bulgular alt problemler dikkate alınarak tablolar halinde yer verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan Alan Eğitimi (AE), Meslek Bilgisi (MB) ve Genel Kültür (GK) derslerine yönelik görüşleri nelerdir?” problemine ait veriler tablo 4, tablo 5 ve tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 4

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programında Yer Alan Alan Eğitimi (AE) Derslerine Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
AE (Alan Eğitimi) dersleri azaltılmalıdır.	39	61,9	17	27,0	1	1,6	4	6,3	2	3,2
AE (Alan Eğitimi) kategorisine yeni dersler eklenmelidir.	3	4,8	8	12,7	2	3,2	27	42,9	23	36,5
Bazı dersler AE (Alan Eğitimi) kategorisine alınmalıdır.	0	0	12	19,0	11	17,5	28	44,4	12	19,0
AE (Alan Eğitimi) derslerinin içeriği MEB programları ile uyumluluk göstermektedir.	3	4,8	15	23,8	14	22,2	26	41,3	5	7,9
Derslerin dönemlere göre dağılımı dengeli ve düzenlidir.	7	11,1	19	30,2	15	23,8	20	31,7	2	3,2

Tablo 4’teki değerlere bakıldığında araştırmaya katılan öğretim elemanlarının “AE (Alan Eğitimi) dersleri azaltılmalıdır.” görüşünü en fazla %61,9’u Hiç Katılmıyorum, en az %1,6’sı Kararsızım olarak yanıtlamıştır. “AE

(Alan Eğitimi) kategorisine yeni dersler eklenmelidir.” en fazla %42,9’u Katılıyorum, en az %3,2’si Kararsızım düzeyinde görüş belirtmişlerdir. “Bazı dersler AE (Alan Eğitimi) kategorisine alınmalıdır.” maddesi tabloda en fazla %44,4’ü Katılıyorum, %0’ı Hiç Katılmıyorum olarak yer almaktadır. “AE (Alan Eğitimi) derslerinin içeriği MEB programları ile uyumluluk göstermektedir.” ifadesini araştırmaya katılan öğretim elemanlarının en fazla %41,3’ü Katılıyorum, en az %4,8’i Hiç Katılmıyorum şeklinde yanıtladıkları tespit edilmiştir. “Derslerin dönemlere göre dağılımı dengeli ve düzenlidir.” maddesinde ise en fazla %31,7’si Katılıyorum, en az %3,2’si Tamamen Katılıyorum olarak görüş belirtmişlerdir.

Tablo 5

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programında Yer Alan Meslek Bilgisi (MB) Derslerine Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdelerle Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bazı dersler MB (Meslek Bilgisi) kategorisine alınmalıdır.	14	22,2	16	25,4	12	19,0	17	27,0	4	6,3
MB (Meslek Bilgisi) dersleri artırılarak içerikleri zenginleştirilmiştir.	10	15,9	15	23,8	14	22,2	18	28,6	6	9,5
MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) dersleri program ayrımı yapılmaksızın fakülte dersleri olarak açılması programa işlevsellik katmıştır.	10	15,9	7	11,1	13	20,6	24	38,1	9	14,3
MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) derslerinin ulusal kredileri birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağlanmıştır.	3	4,8	9	14,3	9	14,3	30	47,6	12	19,0

Dersler öğretmenlik mesleği yeterlik ve hedeflerini karşılayacak düzeydedir.	7	11,1	22	34,9	10	15,9	21	33,3	3	4,8
Dersler mesleki bilgi ve becerileri kazandırmayı önceleyerek oluşturulmuştur.	7	11,1	21	33,3	13	20,6	21	33,3	1	1,6

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretim elemanlarının “Bazı dersler MB (Meslek Bilgisi) kategorisine alınmalıdır.” en fazla %27,0’ı Katılıyorum, en az %6,3’ü Tamamen Katılıyorum olarak görüş belirtmektedir. “MB (Meslek Bilgisi) dersleri arttırılarak içerikleri zenginleştirilmiştir.” ifadesine en fazla %28,6’sı Katılıyorum, en az %9,5’i Tamamen Katılıyorum olarak yanıt verilmiştir. Öğretim elemanlarının “MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) dersleri program ayırımı yapılmaksızın fakülte dersleri olarak açılması programa işlevsellik katmıştır.” ifadesine en fazla %38,1’i Katılıyorum, en az %11,1’i Katılıyorum yönünde görüş belirttikleri tespit edilmiştir. Öğretim elemanları “MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) derslerinin ulusal kredileri birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağlanmıştır.” maddesine en fazla %47,6’sı Katılıyorum, en az %4,8’i Hiç Katılmıyorum düzeyinde görüş belirtmişlerdir. “Dersler öğretmenlik mesleği yeterlik ve hedeflerini karşılayacak düzeydedir.” maddesi en fazla %34,9’u Katılıyorum, en az %4,8’i Tamamen Katılıyorum şeklinde cevaplanmıştır. Tablo 5’te yer alan “Dersler mesleki bilgi ve becerileri kazandırmayı önceleyerek oluşturulmuştur.” ifadesine en fazla %33,3’ü Katılmıyorum ve %33,3’ü Katılıyorum, en az %1,6’sı Tamamen Katılıyorum yönünde görüş belirttikleri görülmektedir.

Tablo 6’daki değerlere bakıldığında araştırmaya katılan öğretim elemanlarının “Bazı dersler GK (Genel Kültür) kategorisine alınmalıdır.” maddesine en fazla %34,9’u Katılmıyorum, %0’ı Tamamen Katılıyorum yönünde görüş belirttikleri görülmektedir. “GK (Genel Kültür) dersleri gündelik hayatla ilişkilendirilerek güncellenmiştir.” maddesinde en fazla %54’ü Katılıyorum, en az %4,8’i Tamamen Katılıyorum olarak yanıtlanmıştır. Tabloda öğretim elemanlarının “MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) dersleri program ayırımı yapılmaksızın fakülte dersleri olarak açılması programa işlevsellik katmıştır.” ifadesine en fazla %38,1’i Katılıyorum, en az %11,1’i Katılmıyorum görüşünde oldukları tespit edilmiştir. “MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) derslerinin ulusal kredileri birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağlanmıştır.” maddesine ise en fazla %47,6’sı Katılıyorum, en az %4,8’i Hiç Katılmıyorum olarak tabloda yer verilmiştir.

Tablo 6

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programında Yer Alan Genel Kültür (GK) Derslerine Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdelerle Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bazı dersler GK (Genel Kültür) kategorisine alınmalıdır.	12	19,0	22	34,9	15	23,8	14	22,2	0	0
GK (Genel Kültür) dersleri gündelik hayatla ilişkilendirilerek güncellenmiştir.	7	11,1	12	19,0	7	11,1	34	54,0	3	4,8
MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) dersleri program ayrımı yapılmaksızın fakülte dersleri olarak açılması programa işlevsellik katmıştır.	10	15,9	7	11,1	13	20,6	24	38,1	9	14,3
MB (Meslek Bilgisi) ve GK (Genel Kültür) derslerinin ulusal kredileri birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağlanmıştır.	3	4,8	9	14,3	9	14,3	30	47,6	12	19,0

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan zorunlu ve seçmeli derslere yönelik görüşleri nelerdir?” problemine ait veriler tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programında Yer Alan Zorunlu ve Seçmeli Derslere Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Zorunlu ders sayısı azaltılmalıdır.	19	30,2	26	41,3	10	15,9	7	11,1	1	1,6
Zorunlu ve seçmeli derslerin dönemlerinin değiştirilmemesi program açısından olumlu bir gelişmedir.	4	6,3	10	15,9	17	27,0	27	42,9	5	7,9
Seçmeli dersler 1. sınıftan itibaren olmalıdır.	9	14,3	29	46,0	4	6,3	16	25,4	5	7,9
Üniversitelerin rektörlükleri tarafından belirlenen seçmeli ders verme uygulaması kaldırılmalıdır.	7	11,1	16	25,4	12	19,0	18	28,6	10	15,9
Seçmeli dersler kategorisinde daha çok sosyal ve kültürel faaliyetlere yer verilmiştir.	4	6,3	18	28,6	14	22,2	25	39,7	2	3,2

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretim elemanlarının “Zorunlu ders sayısı azaltılmalıdır.” maddesine en fazla %41,3’ü Katılmıyorum, en az %1,6’sı Tamamen Katılıyorum düzeyinde görüş belirtmişlerdir. “Zorunlu ve seçmeli derslerin dönemlerinin değiştirilmemesi program açısından olumlu bir gelişmedir.” görüşüne verilen cevaplar tabloda en fazla %42,9’u Katılıyorum, en az %6,3’ü Hiç Katılmıyorum düzeyindedir. “Seçmeli dersler 1. sınıftan itibaren olmalıdır.” görüşü en fazla %46’sı Katılmıyorum, en az %6,3’ü Kararsızım olarak tabloda yer almıştır. Öğretim elemanlarının “Üniversitelerin rektörlükleri tarafından belirlenen seçmeli ders verme uygulaması kaldırılmalıdır.” maddesine ilişkin görüşleri en fazla %28,6’sı Katılıyorum, en az %11,1’i Hiç Katılmıyorum yönündedir. “Seçmeli dersler kategorisinde daha çok sosyal ve kültürel faaliyetlere yer verilmiştir.” maddesine ise en fazla %39,7’si Katılıyorum, en az %3,2’si Tamamen Katılıyorum şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında yer alan derslerin teori ve uygulama dengesine yönelik görüşleri nelerdir?” problemine ait veriler tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8
Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programında Yer Alan Teorik ve Uygulama Ders Saatlerine Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bazı derslerin teorik ders saatleri azaltılmalıdır.	11	17,5	22	34,9	9	14,3	17	27,0	4	6,3
Bazı derslere uygulama ders saatleri eklenmelidir.	1	1,6	4	6,3	2	3,2	25	39,7	31	49,2

Tablo 8’deki değerlere bakıldığında araştırmaya katılan öğretim elemanlarının “Bazı derslerin teorik ders saatleri azaltılmalıdır.” maddesine en fazla %34,9’u Katılmıyorum, en az %6,3’ü Tamamen Katılıyorum düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Tabloda “Bazı derslere uygulama ders saatleri eklenmelidir.” görüşü en fazla %49,2’si Tamamen Katılıyorum, en az %1,6’sı Hiç Katılmıyorum olarak yer almıştır.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Öğretim elemanlarının 2018 lisans programının uygulamada kalmasına ve önceki programlara ilişkin görüşleri nelerdir?” problemine ait veriler tablo 9 ve tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 9

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programının Uygulamada Kalmasına Yönelik Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
2018 lisans programı uygulamadan kaldırılmalıdır.	7	11,1	17	27,0	10	15,9	16	25,4	13	20,6

Tablo 9’da yer alan değerlere bakıldığında araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görüşleri “2018 lisans programı uygulamadan kaldırılmalıdır.” En fazla %27’si Katılmıyorum, en az %11,1’i Hiç Katılmıyorum olarak belirtilmektedir.

Tablo 10

Değişik Tarihlerde Uygulanan Öğretmen Yetiştirme Programlarının Öğretim Elemanlarınca Tercih Edilme Düzeylerinin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

Değişik tarihlerde uygulamaya konulan öğretmen yetiştirme programları aşağıda yer almaktadır. İçerik ve uygulamalar açısından değerlendirildiğinde hangisinin uygulanmasını isterdiniz?	f	%
	1983-1984 Programı	1
1998 Lisans Programı	9	14,3
2007 Lisans Programı	18	28,6
2018 Lisans Programı	18	28,6
Önceki programlar hakkında bir bilgin yok	9	14,3
Hiçbiri	8	12,7

Tablo 10’daki değerlere bakıldığında araştırmaya katılan öğretim elemanları “Değişik tarihlerde uygulamaya konulan öğretmen yetiştirme programları aşağıda yer almaktadır. İçerik ve uygulamalar açısından değerlendirildiğinde hangisinin uygulanmasını isterdiniz?” maddesine %1,6’sı 1983-1984 Programı, %14,3’ü 1998 Lisans Programı, %28,6’sı 2007 Lisans Programı, %28,6’sı 2018 Lisans Programı, %14,3’ü Önceki programlar hakkında bir bilgin yok, %12,7’si Hiçbiri şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi olan “ğretim elemanlarının 2018 lisans programında derslere uygulama saati eklenmesine yönelik görüşleri nelerdir?” problemine ait veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 11

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programında Derslere Uygulama Saati Eklenmesine Yönelik Görüşlerinin İçerik Analizi

Kategori	Kod	f	%
Alan Dersleri	Alan eğitimi	14	19,4
	Alan dersleri	11	15,3
	ğretim dersleri	4	5,6
	Drama	2	2,8
	Oyun ve fiziki etkinlikler	2	2,8
Fizik-Kimya-Biyoloji	Fizik-Kimya-Biyoloji	13	18,1
	Fizik	2	2,8
	Biyoloji	1	1,4
Laboratuvar	Laboratuvar	3	4,2
	Bilgisayar destekli derslere	1	1,4
Temel Dil Becerileri	Dil becerileri	1	1,4
	Okuma-yazma-konuşma-dinleme eğitimi	4	5,6
Meslek Bilgisi	ğretim ilke ve yöntemleri	1	1,4
	Meslek bilgisi dersleri	2	2,8
	Staj dersleri	3	4,2
	ğretim teknolojileri	3	4,2
Seçmeli Dersler	Seçmeli dersler	2	2,8
	Kültür ve dil	1	1,4
Eklenmemeli	Eklenmemeli	1	1,4
	Yok	1	1,4
Toplam		72	100

*Tabloda yer alan verilerin yüksek çıkmasının nedeni ğretim elemanlarının birden fazla görüş belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 11 incelendiğinde ğretim elemanlarının %45,9'u alan derslerine ve %22,3' fizik, kimya ve biyoloji derslerine uygulama saati eklenmesi gerektiği görüşündedir. %5,6'sı laboratuvar derslerine, %7'si temel dil becerilerine yönelik derslere, %12,6'sı meslek bilgisi derslerine ve %4,2'si seçmeli derslere uygulama saati eklenmesi görüşünde iken %2,8'i ise herhangi bir derse uygulama saati

eklenmemesi görüşündedir. Öğretim elemanlarının konu ile ilgili görüşlerinden örnekler aşağıda yer almaktadır:

ÖE 3: *Temel dil becerilerinin geliştirilmesine ilişkin dersler: Okuma Eğitimi, Yazma Eğitimi, Dinleme Eğitimi, Konuşma Eğitimi. Çünkü dil becerilerinin gelişmesi için teorinin yanında uygulamaya da yer verilmelidir.*

ÖE 23: *Alan eğitimi derslerinin tamamına. Şu an alan eğitimi ders saati sayısı çok az ve uygulama hiç yok. Sadece teorik bilgi, beceri gelişimi açısından yetersizdir.*

ÖE 56: *Öğretim Teknolojisi, Oyun ve Fiziki Etkinlikler, Görsel Sanatlar Eğitimi vb. derslere uygulama eklenmelidir. Çünkü öğretmenlerin materyal hazırlama konusunda beceri edinmesi sağlanmalıdır. Teorilerin pratikte karşılığının olması ve yaşamsal anlamı bulunmalıdır.*

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi olan “Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında bazı derslerin çıkarılmasına/eklenmesine yönelik görüşleri nelerdir?” problemine ait veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 12 incelendiğinde öğretim elemanlarının %18,5’i bazı alan derslerinin eklenmesi görüşündedir. %7,4’ü laboratuvar dersleri eklenmelidir görüşündedir. %12,3’ü bazı meslek bilgisi derslerinin ve %6,2’si alan derslerinin kaldırılması yönünde görüş belirtmiştir. %11,1’i ise ders eklenme veya çıkarılma olmamalıdır görüşündedir. Öğretim elemanlarının konu ile ilgili görüşlerinden örnekler aşağıda yer almaktadır:

ÖE 3: *Program ile ilgili dersler, yeterince eklenmiştir. Konuya ilişkin Türkçe Dersi Öğretim Programı dersi mevcuttur ve bu ders programının anlaşılması için yeterlidir. Ekleme ve çıkarmaya gerek yoktur.*

ÖE 23: *Meslek bilgisi derslerinden Türk Eğitim Tarihi, Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi gibi içerikler birleştirilerek tek bir ders başlığı altında verilebilir. Benzer şekilde Eğitimde Araştırma Yöntemleri ve Eğitimde Ahlâk ve Etik gibi meslek bilgisi dersleri de entegre edilip tek bir ders başlığında tanımlanabilir. Alan içeriğini kapsayacak şekilde "üst düzey düşünme becerileri" dersi eklenmesini isterim.*

ÖE 36: Animasyon hazırlama dersi konulmalı, materyal tasarımı dersi çıkarılmalı.

ÖE 38: Bilimsel Muhakeme Becerileri dersi çıkarılabilir onun yerine fen eğitiminin temel amaçlarından biri olan Sorgulamaya Dayalı Fen Eğitimi konulabilir. Ayrıca Ortaokul Fen Bilimleri Öğretim Programının Temel Becerileri arasında yer alan Bilimsel Süreç Becerilerinin geliştirilmesi için bununla bağlantılı ders konulmalıdır.

Tablo 12

Öğretim elemanlarının 2018 lisans programında bazı derslerin çıkarılmasına/eklenmesine yönelik görüşlerinin içerik analizi

Kategori	Kod	f	%
Dersler Eklenmeli	Alan dersleri eklenmeli	15	18,5
	Laboratuvar dersleri eklenmeli	6	7,4
	Staj dersleri eklenmeli	3	3,7
	Animasyon dersi eklenmeli	2	2,5
	Girişimcilik eğitimi eklenmeli	2	2,5
	Seçmeli dersler eklenmelidir	2	2,5
	Meslek bilgisi dersleri eklenmelidir	1	1,2
	Diksiyon dersi eklenmeli	1	1,2
	Zekâ oyunları	1	1,2
	Birleştirilmiş sınıflarda öğretim	1	1,2
	Fen kültürü	1	1,2
	Sorgulamaya dayalı fen eğitimi	1	1,2
	Üst düzey düşünme becerileri	1	1,2
	STEM+A eğitimi	1	1,2
	Dersler Çıkarılmalı	Meslek bilgisi dersleri çıkarılmalı	10
Alan dersleri çıkarılmalı		5	6,2
Genel kültür dersleri çıkarılabilir		3	3,7
Bazı seçmeli dersler çıkarılabilir		3	3,7
Karakter ve değer eğitimi		2	2,5
Materyal tasarımı dersi çıkarılmalı		1	1,2
Bilimsel muhakeme becerileri dersi		1	1,2
Eğitim felsefesi dersi çıkarılmalı		1	1,2
Ekleme veya Çıkarma Olmamalı	Ekleme ve çıkarmaya gerek yok	9	11,1
	Böyle bir önerim yok	8	9,9
Toplam		81	100

*Tabloda yer alan verilerin yüksek çıkmasının nedeni öğretim elemanlarının birden fazla görüş belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi olan “Öğretim elemanlarının görüşlerine göre 2018 lisans programının olumlu/olumsuz yönleri nelerdir?” problemine ait veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 13

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programının Olumlu / Olumsuz Yönlerine İlişkin Görüşlerinin İçerik Analizi

Kategori	Kod	f	%
Programın Olumlu Yönleri	Alan derslerinin zenginliği	16	21,7
	Seçmeli ders çeşitliliği	14	18,9
	Olumlu yönleri yok	13	17,6
	Fakülteler arası standartlık ve ortak müfredat	10	13,5
	Programın güncel olması	5	6,8
	Meslek bilgisi dersleri fazla	5	6,8
	Genel kültür dersleri fazla	5	6,8
	Uygulaması kolay	3	4,0
	Etkinlik temelli olması	1	1,4
	Bireye yönelik olması	1	1,4
	Tatmin edici	1	1,4
Toplam		74	100
Programın Olumsuz Yönleri	Alan dersleri yetersiz	26	33,8
	Uygulama yönü yetersiz	16	20,8
	Birçok olumsuz yönü var	6	7,8
	Olumsuz yönleri yok	6	7,8
	Derslere alan uzmanı hocaların girmemesi	4	5,2
	Meslek bilgisi dersleri fazla	3	3,9
	Bazı derslerin içeriklerinin benzemesi	3	3,9
	Okul deneyimi dersi yok	3	3,9
	Laboratuvar dersleri az	3	3,9
	Derslerin dönemlere göre dağılımı	2	2,6
	Seçmeli derslerin sabit olması	2	2,6
	Meslek bilgisi dersleri yetersiz	1	1,3
	Kapsayıcı bir program değil	1	1,3
	Ders saatleri az	1	1,3
	Toplam		77

*Tabloda yer alan verilerin yüksek çıkmasının nedeni öğretim elemanlarının birden fazla görüş belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programının Olumlu Yönlerine İlişkin Görüşlerinin Analiz Edilmesi

Tablo 13 incelendiğinde ğretim elemanlarının %21,7'si alan derslerinin zengin olmasının ve %18,9'u seçmeli ders çeşitliliğinin fazla olmasının programın olumlu yönlerinden olduğuna ilişkin görüş belirtmişlerdir. %17,6'sı ise programın olumlu yönlerinin olmadığı görüşündedir. %13,5'i programda yer alan derslerin ulusal kredilerinin birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağlaması ve ortak müfredat oluşturmasının programın olumlu bir yönü olduğunu belirtmiştir:

E 4: Tüm programlar aēasından birlik ve beraberlik sağlamasıdır.

E 23: Alan eğitimi dersleri birinci sınıftan dördüncü sınıfa doğru iēerik aēasından hiyerarşik ve MEB programıyla uyumludur.

E 38: Seçmeli ders seēeneklerinin zengin olması program aēasından olumlu bir gelişmedir.

E 43: Alan eğitimi derslerinin fazla oluşu programın olumlu yönlerindedir.

E 44: Seçmeli derslerin eklenmesiyle program çeşitlilik kazanmıştır.

E 63: Eskiye nazaran alan dersleri ağırlıkta.

Öğretim Elemanlarının 2018 Lisans Programının Olumsuz Yönlerine İlişkin Görüşlerinin Analiz Edilmesi

Tablo 13'te yer alan değerlere bakıldığında ğretim elemanlarının %33,8'i alan derslerinin yetersiz olduğunu, %20,8'i programın uygulama ynnn yetersiz olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan ğretim elemanlarının %7,8'i programın birēok olumsuz yönü olduğu görüşünde iken %7,8'i ise programın olumsuz yönlerinin bulunmadığı görüşündedir. Tabloda katılımcıların %5,2'si derslere alan uzmanı hocaların girmemesinin ve %3,9'u meslek bilgisi derslerinin fazla olmasının programın olumsuz yönlerinden olduğu görüşündedir:

E 8: Farklı isimlerle programa eklenmiş derslerin iēeriklerinde çakışmaların olması.

E 20: Uygulama saatlerinin yetersizliği. Okul deneyimi dersinin kaldırılmış olması.

E 31: Alan derslerinin uygulama bölümlerinin kaldırılıp ders saatlerinin azaltılması olumsuz. Ayrıca bazı derslerin de dönemsel olarak yer değiştirmesi gerekir. Örneğin Trkēe ğretim programları dersi Bahar döneminde oysa ilk önce program anlatılmalı daha sonra yöntem teknik.

E 57: Alan eğitimi derslerinin az olması.

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemi olan “Öğretim elemanlarının yeni bir lisans programı hazırlanmasına yönelik görüş ve önerileri nelerdir?” problemine ait veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 14

Öğretim Elemanlarının Yeni Bir Lisans Programı Hazırlanmasına Yönelik Görüş ve Önerileri

Görüş ve Öneriler	f	%
Uygulamaya ağırlık verilmeli	33	41,3
Alan derslerine ağırlık verilmeli	20	25,0
Hazırlanacak programın uzman bir komisyon tarafından oluşturulması	7	8,8
Önerim yok	5	6,3
Güncel olmalı	4	5,0
Meslek bilgisi dersleri azaltılmalı	2	2,5
Meslek bilgisi derslerinin artırılması	1	1,3
Seçmeli dersleri tekrar düzenlerdim	1	1,3
Destekleyici genel kültür derslerinin seçmeli ders olarak verilmesi	1	1,3
Eski programlar (2007 ve daha önceki)	1	1,3
3.5+1.5 modeli fen bilimleri için en ideal modeldi tekrar yeniden düşünülmelidir	1	1,3
Mevcut olanı daha etkin kullanmak için üniversiteler arası iş birliği ve gerekirse online dersler ile ehil kişilerden ders almak	1	1,3
Eleştirel okuma, düşünme becerisi kazandıran temel felsefe dersleri programa takviye edilmeli	1	1,3
Uygulama ve teori dengesi ile yerel özelliklere göre programlarda esneklik sağlanmalı	1	1,3
Alanında uzman kişilerin ders vermesi	1	1,3
Toplam	80	100

*Tabloda yer alan verilerin yüksek çıkmasının nedeni öğretim elemanlarının birden fazla görüş belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 14 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretim elemanlarından %41,3’ü uygulamaya ağırlık verilmesini, %25’i alan derslerine ağırlık verilmesini, %8,8’i hazırlanacak programın uzman bir komisyon tarafından oluşturulmasını önermiştir. %6,3’ü ise herhangi bir öneride bulunmamıştır. %5’i program güncel olmalı, %2,5’i meslek bilgisi dersleri azaltılmalı önerisinde bulunmuştur:

ÖE 17: Kesinlikle 5 sene olmasını önerirdim. Tıp Fakülteleri gibi. Son sene öğrencilerin tamamen staj yapması ve okulda olmaları gerekir. 4 sene öğretmen eğitimi için yeterli değildir. Bir öğretmen adayının teknolojik pedagojik alan bilgisine sahip olması gerekir.

Bu bilgi bir öğretmen adayına ancak 4 sene de verilebilir. Son sene tamamen Milli Eğitime bağlı okullarda staj yaparak öğrendiklerini uygulamaya geçirmelidirler. Bu eğitimin sonunda ancak nitelikli bir öğretmen eğitimi alabileceğine inanmaktayım.

ÖE 21: *Fen Eğitimi Programı NGSS (2013) doğrultusunda revize edilmelidir. Şu anki birçok sorunlu durum o programın Türk kültürüne adaptasyonu için ayrılabilir süre içinde teşhis edilebilir ve ona uygun sorgulama becerileri yeniden tanımlanabilir.*

ÖE 37: *Alan bilgisi aldıktan sonra meslek bilgisi almasını öneriyorum. 3.5+1.5 modeli fen bilimleri için en ideal modeldi tekrar yeniden düşünülmelidir.*

ÖE 63: *Daha çok uygulamaya dönük dersleri seçerdim. Ayrıca bir öğretim üyesi yüksek lisans ve doktorasını hangi alanda bitirmişse o alanda derse girme zorunluluğu önerisinde bulunurdum. Çünkü bir alanda doktora yapmadan belli kurslarla veya birkaç makale ile o alanın uzmanı olduğunu iddia etmek büyük bir yanılgıdır.*

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada İnönü Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Dicle Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği, Fen Bilgisi Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği programlarında görev yapan öğretim elemanlarının 2018 lisans programlarını nasıl değerlendirdiklerinin belirlenmesi üzerinde durulmuştur. 63 öğretim elemanının katılmış olduğu çalışmada bulgulardan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğretim elemanlarının çoğu alan eğitimi ders sayılarının azaltılmamasını bilakis yeni dersler eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi öğretim elemanlarının %61,9'u alan eğitimi dersleri azaltılmalıdır görüşüne katılmadıkları %42,9'u ise alan eğitimi kategorisine yeni dersler eklenmelidir görüşüne katıldıklarını belirtmiştir. Bu sonuçlar da AE derslerinin azaltılmaması hatta yeni dersler eklenmesinin yararlı olacağını böylece öğretmen adaylarının daha donanımlı olarak mezun olmalarını istediklerini düşündürmektedir.

ÖE 23: *Alan eğitimi derslerinin tamamına. Şu an alan eğitimi ders saati sayısı çok az ve uygulama hiç yok. Sadece teorik bilgi, beceri gelişimi açısından yetersizdir.*

ÖE 31: Alan derslerinin uygulama bölümlerinin kaldırılıp ders saatlerinin azaltılması olumsuz.

Stebler ve Aykaç'ın (2019) çalışmasına katılan öğretim elemanlarının bir kısmı alan eğitimi ders sayısının artırılmasının program açısından olumlu bir gelişme olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öğretim elemanlarının %41,3'ü alan eğitimi derslerinin içeriğinin MEB programları ile uyumlu olduğu görüşündedir. Bu sonuçlar programın MEB programları ile paralellik gösterdiğini öğretmen adaylarının öğretim programlarına aşına olarak göreve başladıklarını göstermektedir.

ÖE 3: Program ile ilgili dersler, yeterince eklenmiştir. Konuya ilişkin Türkçe Dersi Öğretim Programı dersi mevcuttur ve bu ders programının anlaşılması için yeterlidir.

ÖE 23: Alan eğitimi dersleri birinci sınıftan dördüncü sınıfa doğru içerik açısından hiyerarşik ve MEB programıyla uyumludur.

ÖE 54: Derslerin adı içeriği MEB programlarına uygun olarak koordineli hazırlanmalıdır.

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %31,7'si derslerin dönemlere göre dağılımının dengeli ve düzenli olduğu görüşündedir. Bu sonuçlar incelendiğinde öğretim elemanlarının programlarda yer alan derslerin dönemlere göre dağılımını uyumlu bulduğu görülmektedir.

ÖE 23: Alan eğitimi dersleri birinci sınıftan dördüncü sınıfa doğru içerik açısından hiyerarşik ve MEB programıyla uyumludur.

Özmen'in (2019) yapmış olduğu çalışmada ise sınıf öğretmenleri ve öğretmen adayları 2018 lisans programında Genel Fizik, Genel Kimya, Uygarlık Tarihi gibi derslerin kaldırılmasından memnun oldukları görülmüştür. Katılımcılar alan eğitimi ve uygulama derslerinin birinci sınıftan itibaren verilmesinden yanadır. Özmen çalışmasında öğretmen yetiştirme lisans programının, ilkökul öğrencilerinin gelişim özelliklerine yönelik bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor özellikleri dikkate alınarak içerik ve işleyişinin zenginleştirilmesi gerektiğini ve öğretmen adaylarının daha donanımlı yetişmesi için mesleğe yönelik uygulama çalışmalarına ağırlık verilmesini önermiştir. Avcı ve Ergun (2012) çalışmasında fen bilgisi öğretmen yetiştirme programında öğretmenlik uygulamaları derslerinin daha erken dönemlerde verilmesini, dört yıl süren programın branş öğretmenliği olmasından dolayı dört yıldan fazla olmasını önermiştir.

Tablo 4, 5 ve 6’da ğretim elemanlarının %44,4’ bazı derslerin alan eğitimi kategorisine alınmasını, %27’si bazı derslerin meslek bilgisi kategorisine alınmasını, %34,9’u ise bazı derslerin genel kültür kategorisine alınmamasını belirtmiştir. Bu sonuçlar dikkatle değerlendirildiğinde ğretim elemanları bazı derslerin alan eğitimi kategorisine alınması gerektiğini, bazı derslerin ise meslek bilgisi kategorisine alınmasının uygun olacağını belirtmişlerdir.

Taş, Akar ve Köroğlu’nun (2017) 2007 sınıf ğretmenliği lisans programının ğretim yeleri ve ğretmen adayları tarafından değerlendirilmesine ilişkin yapmış oldukları çalışmada katılımcılar bazı derslerin içerik kategorilerinin değerştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 5’te meslek bilgisi derslerinin arttırılarak içeriklerinin zenginleştirildiği görüşüne %28,6’sı katılmıştır. Bu sonuçlar programın meslek bilgisi kategorisinde yer alan derslerin içeriklerinin zenginleştirilmesinin ğretim elemanları tarafından olumlu bir sonuç olarak görülmüştür.

oban (2011) araştırmasında 2007 sınıf ğretmenliği lisans programında öğretmenlik formasyonu, genel kültür dersleri, alan bilgisi derslerin ağırlıklarının yeniden belirlenmesini önermiştir. Sağdıç (2018) 2018 ile 2006 sosyal bilgiler ğretmenliğinin karşılaştırılmasına yönelik çalışmasında 2018 lisans programında meslek bilgisi derslerinin saatleri, kredileri ve AKTS değerlerinin 2006 programına göre büyük oranda arttırılmış olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bilgilere bakıldığında 2018 lisans programında yer alan meslek bilgisi derslerinin ağırlığı 2006 programına göre daha fazladır.

Öğretim elemanlarının %34,9’u derslerin öğretmenlik mesleği yeterlik ve hedeflerini karşılayacak düzeyde olmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar programın ğretmen adaylarının mesleki yeterliğe ulaşmış bir şekilde mezun olmalarını hedeflediğini ancak ğretim elemanları tarafından uygulamada geçerli olamadığını göstermektedir.

***E 17:** Kesinlikle 5 sene olmasını nerirdim. Tıp Fakülteleri gibi. Son sene öğrencilerin tamamen staj yapması ve okulda olmaları gerekir. 4 sene ğretmen eğitimi için yeterli değerdir. Bir ğretmen adayının teknolojik pedagojik alan bilgisine sahip olması gerekir. Bu bilgi bir ğretmen adayına ancak 4 sene de verilebilir. Son sene tamamen Milli Eğitime bağlı okullarda staj yaparak öğrendiklerini uygulamaya geçirmelidirler. Bu eğitimin sonunda ancak nitelikli bir ğretmen eğitimi alabileceğine inanmaktayım.*

şahin ve Kartal (2013) 2007 lisans programında yer alan bazı ders içeriklerinin sınıf ğretmenliği eğitimine göre ağır düzeyde olmaması,

öğrencilere göre meslek hayatına yönelik olmamasını ve uygulama kredilerinin az olduğunu ifade etmiştir.

Öğretim elemanlarının %33,3'ü derslerin mesleki bilgi ve becerileri kazandırmayı önceleyerek oluşturulmuştur, görüşüne katıldıkları %33,3'ünün ise bu görüşe katılmadığı görülmüştür. Derslerin mesleki bilgi ve becerileri kazandırmayı önceleyerek oluşturulmuştur görüşüne katılan ve katılmayan öğretim elemanlarının yüzdelik dilimleri aynıdır. Bu da öğretim elemanlarının bu konuda hemfikir olmadığını göstermektedir. Dağtekin ve Zorluoğlu (2019) çalışmasında akademisyenlerin 2018 fen bilgisi öğretmenliği lisans programı hakkında görüşlerine başvurmuştur. Programda genel kültür, eğitim bilimleri ve seçmeli dersler kategorilerinde yapılan yeniliklerin öğrencilerin mesleki gelişimine fayda sağlayacağını ifade etmişlerdir. Yurdakal (2018) 2007 ve 2018 sınıf öğretmenliği lisans programlarını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemiş ve programda seçmeli derslerin çoğunluğunun öğretmenlik mesleği için gerekli olan konulardan seçilmiş olduğunu belirtmiştir. Ancak okul deneyimi, Türkçe 1 yazılı anlatım ve Türkçe 2 sözlü anlatım derslerinin kaldırılması program açısından olumsuz bir durum olduğunu belirtmiştir.

Tablo 5 ve 6'da %38,1'i ise meslek bilgisi ve genel kültür derslerinin program ayrımı yapılmaksızın fakülte dersleri olarak açılmasının programa işlevsellik kattığını belirtmiştir. Bu sonuçlar meslek bilgisi ve genel kültür kategorisinde yer alan derslerin tüm üniversiteler ve programlarda ortak ders olarak verilmesinin programın işleyişini kolaylaştırdığını göstermiştir. %47,6'sının meslek bilgisi ve genel kültür derslerinin ulusal kredileri birleştirilerek fakülteler arasında standartlık sağladığını belirtmiştir. Bu sonuç önceki programlarda yatay geçiş, çift ana dal gibi uygulamalarda kredi ve AKTS uyumsuzluklarından dolayı yaşanan sorunların 2018 lisans programının uygulanmaya başlaması ile daha az görüldüğünün bir göstergesi olabilir.

ÖE 4: *Tüm programlar açısından birlik ve beraberlik sağlamasıdır.*

ÖE 6: *Programın tüm üniversitelerde ortak olması olumlu bir gelişmedir.*

ÖE 31: *Akts ve kredilerin ulusal olması oldukça iyi bir gelişmedir.*

Dinç Artut ve Bal (2005) araştırmasında 1998 ilköğretim matematik öğretmenliği lisans programının öğrenciler açısından değerlendirilmesini ele almıştır. Çalışmada fakülteler arası iş birliğinin önemsenmesi, uygulama ve meslek derslerine ağırlık verilmesi, öğretimin daha verimli hale gelmesi için yöntem ve tekniklerin çeşitlendirilmesi önerilmiştir.

Tablo 6'da öğretim elemanlarının %54'ü genel kültür derslerinin gündelik hayatla ilişkilendirilerek güncellenmiş olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç programda genel kültür kategorisinde yer alan derslerin öğretmen adaylarının

günlük hayatta karşılarına çıkabilecek konuları kapsadığının bir göstergesi olabilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Tablo 7’de öğretim elemanlarının %41,3’ü zorunlu ders sayısının azaltılmaması görüşündedir. Öğretim elemanlarının %42,9’u zorunlu ve seçmeli derslerin dönemlerinin değiştirilmemesinin program açısından olumlu bir gelişme olduğu görüşündedir. %46’sı seçmeli derslerin 1. sınıftan itibaren programda yer almaması görüşündedir. %28,6’sı üniversitelerin rektörlükleri tarafından belirlenen seçmeli ders verme uygulamasının kaldırılması gerektiği görüşündedir. Öğretim elemanlarının görüşleri incelendiğinde 2018 lisans programının bir uyumluluk içerisinde olduğu seçmeli derslerin ise 1. sınıftan itibaren bırakılmasına olumlu bakmadıkları görülmektedir.

ÖE 3: Program ile ilgili dersler, yeterince eklenmiştir. Konuya ilişkin Türkçe Dersi Öğretim Programı dersi mevcuttur ve bu ders programının anlaşılması için yeterlidir.

ÖE 38: Seçmeli ders seçeneklerinin zengin olması program açısından olumludur.

Yurdakal (2018) 2007 ve 2018 sınıf öğretmenliği lisans programlarını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemiş ve 2018 lisans programında 2007 lisans programına göre zorunlu ders sayısının azaltılmış olduğunu belirtmiştir. Seçmeli ders sayısının ise artırılmasıyla programın esnek bir özelliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Ders saatleri ve kredi sayılarının ise azaltıldığını gözlemlemiştir. Programda benzer içeriklere sahip derslerin birleştirilmesi de ders sayılarının azaltılmasında etkili olmuştur.

Tablo 7’de araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %39,7’si seçmeli dersler kategorisinde daha çok sosyal ve kültürel faaliyetlere yer verildiği görüşündedir. Bu sonuç programın öğretmen adaylarını sosyal ve kültürel yönden donanımlı olarak yetiştirmeyi amaçladığının bir göstergesi olarak görülebilir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Tablo 8’de öğretim elemanlarının %34,9’u bazı derslerin teorik ders saatlerinin azaltılmaması görüşündedir. Eraslan (2009) çalışmasında ilköğretim matematik öğretmenliği 2007 lisans programında öğretmenlik uygulaması dersi hakkında öğretmen adaylarının görüşlerine başvurmuştur. Araştırmada öğretmen adaylarının öğretmenlik meslek derslerinden öğrendikleri teorik bilgilerin

uygulama sırasında oldukça fayda sağladığını öte yandan temel matematik derslerini okul matematiği ile bağdaştıramadıklarını belirtmiştir.

%49,2'si bazı derslere uygulama ders saatlerinin eklenmesini belirtmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında öğretim elemanlarının programda yer alan uygulama ders saatlerini yetersiz gördüğü belirtilmiştir.

ÖE 23: *Alan eğitimi derslerinin tamamına. Şu an alan eğitimi ders saati sayısı çok az ve uygulama hiç yok. Sadece teorik bilgi, beceri gelişimi açısından yetersizdir.*

ÖE 56: *Öğretim Teknolojisi, Oyun ve Fiziki Etkinlikler, Görsel Sanatlar Eğitimi vb. derslere uygulama eklenmelidir. Çünkü öğretmenler materyal hazırlama konusunda beceri edinmesi sağlanmalıdır. Teorilerin pratikte karşılığının olması ve yaşamsal anlamı bulunmalıdır.*

Dağtekin ve Zorluoğlu (2019) çalışmasında akademisyenlerin 2018 fen bilgisi öğretmenliği lisans programı hakkında görüşlerine başvurmuştur. Programda alan bilgisi ve uygulama derslerinin içeriğinin yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Bulunan sonuçların analizi yapıldığında daha önce yapılan çalışmalarla da desteklendiği görülmektedir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Tablo 9'da öğretim elemanlarının %27'si 2018 lisans programının uygulamadan kaldırılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum öğretim elemanları ile yapılan görüşmelerde yeni programın uygulamada kalmasını ancak yeni programın yeni uygulama sıkıntıları getirdiğini, kalabalık öğrenci gruplarında uygulanmasının zorluklarının bulunduğunu belirtmişlerdir.

ÖE 54: *Öncelikle programların sık değiştirilmesi doğru değil. Program hazırlanması üniversitelere bırakılmamalıdır. Üniversiteler dersleri hazırlayanlardan kopyalama yoluna gideceklerdir. Bologna sürecinde olduğu gibi. Dersler yeniden ve standart olarak uzman bir ekip tarafından programları hazırlanmalıdır.*

ÖE 48: *Mevcut olanı daha etkin kullanmak için üniversiteler arası iş birliği ve gerekirse online dersler ile ehil kişilerden ders almak.*

Tablo 10'da ise öğretim elemanları değişik tarihlerde uygulanan öğretmen yetiştirme programlarından içerik ve uygulamalar açısından %28,6'sı 2007 lisans

programını, %28,6'sı da 2018 lisans programının uygulanmasını tercih etmiştir. 2018 Lisans programının uygulanmasını isteme frekans ve yüzdesi ile 2007 programının uygulanmasını isteme frekans ve yüzdesi aynı sayıda belirtilmiştir. Bu durum da öğretim elemanlarının yeni programlardan yana bir tutum sergilediklerinin göstergesidir.

Öğretim elemanlarının 2018 lisans programına yönelik görüşlerinin içerik analizi ile elde edilen bulgulardan yola çıkılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğretim elemanlarının %45,9'u 2018 lisans programında bulunan alan derslerine uygulama saati eklenmesini istemiştir. Bu sonuç programda yer alan alan derslerinin uygulama ders saatlerinin yeterli olmadığının bir göstergesidir.

***ÖE 23:** Tüm alan eğitimi derslerine en az 2 ders saati olmak üzere uygulama saatleri eklenmelidir. Alan içeriğini kapsayacak şekilde "üst düzey düşünme becerileri" dersi eklenmesini isterim.*

***ÖE 31:** Alan derslerinin uygulama bölümlerinin kaldırılıp ders saatlerinin azaltılması olumsuz.*

Durukan ve Maden (2011) çalışmalarında 2007 Türkçe öğretmenliği lisans programında içeriğinde düzenlemeler yapılması gereken dersler olduğunu alan bilgisi derslerinin teori ve uygulama dengesinin yeniden gözden geçirilmesi yönünde önerilerde bulunmuşlardır.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğretim elemanlarının %18,5'i bazı alan derslerinin programa eklenmesi görüşündedir.

***ÖE 52:** Laboratuvar dersleri tekrar eklenmelidir. Çünkü fen eğitiminde laboratuvar kullanımının önemi göz önünde bulundurulduğunda laboratuvar dersi almayan öğrencilerin uygulama açısından yetersiz olarak mezun olmaları kaçınılmazdır.*

Dağtekin ve Zorluoğlu (2019) çalışmasında akademisyenlerin 2018 fen bilgisi öğretmenliği lisans programı hakkında görüşlerine başvurmuştur. Programda genel kültür, eğitim bilimleri ve seçmeli dersler kategorilerinde

yapılan yeniliklerin öğrencilerin mesleki gelişimine fayda sağlayacağını ancak programda alan bilgisi derslerinin içeriğinin yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğretim elemanlarının %21,7'si programda bulunan alan derslerinin zenginliğinin 2018 lisans programının olumlu yönlerinden olduğunu belirtmiştir.

ÖE 63: *Eskiye nazaran alan dersleri ağırlıkta.*

Çoban (2011) araştırmasında 2007 sınıf öğretmenliği lisans programında alan bilgisi derslerinin ağırlığının fazla olduğunu belirtmiştir.

Öğretim elemanlarının %33,8'i alan derslerinin yetersiz olmasının 2018 lisans programının olumsuz yönlerinden olduğu görüşündedir.

ÖE 31: *Alan derslerinin uygulama bölümlerinin kaldırılıp ders saatlerinin azaltılması olumsuz.*

ÖE 57: *Alan eğitimi derslerinin az olması.*

Kırkkılıç ve Maden (2010) çalışmalarında 2007 lisans programında bazı derslerin saatlerinin gerektiğinden fazla arttırıldığını ifade etmişlerdir. Alan derslerine ağırlık verilmesini, bazı derslerin kaldırılmasını, bazılarının ise kredilerinin düşürülmesini istemiştir.

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğretim elemanlarının %41,3'ü yeni bir lisans programı hazırlanacak olsaydı kendi bölümleri ile ilgili uygulamaya ağırlık verilmesini önermişlerdir. Bu sonuç programda uygulama saatlerinin az olduğunun göstergesidir.

ÖE 17: *Kesinlikle 5 sene olmasını önerirdim. Tıp Fakülteleri gibi. Son sene öğrencilerin tamamen staj yapması ve okulda olmaları gerekir. 4 sene öğretmen eğitimi için yeterli değildir. Bir öğretmen adayının teknolojik pedagojik alan bilgisine sahip olması gerekir. Bu bilgi bir öğretmen adayına ancak 4 sene de verilebilir. Son sene tamamen Milli Eğitime bağlı okullarda staj yaparak öğrendiklerini uygulamaya geçirmelidirler. Bu eğitimin sonunda ancak nitelikli bir öğretmen eğitimi alabileceğine inanmaktayım.*

ÖE 63: *Daha çok uygulamaya dönük dersleri seçerdim.*

Arduç, Taşkın ve Mutlu (2020) yapmış oldukları çalışmada 2018 fen bilgisi ğretmenliği lisans programında yer alan derslerin özellikle alan bilgisi derslerine uygulama saati eklenmesini önermiştir. Taş, Akar ve Kiroğlu (2017) yapmış oldukları çalışmada teori saatlerinin azaltılarak programda uygulama saatlerine ağırlık verilmesini önermiştir.

2018 lisans programının ğretim elemanlarınca değerlendirilmesi bir bütün olarak incelendiğinde programın geçerliliğini koruduğu ancak yeniden bir yapılandırma ile daha verimli hale geleceği görüşünün önem kazandığı görülmektedir. Çalışmanın bulgularından yola çıkarak şu öneriler geliştirilmiştir:

- Alan Eğitimi (AE) kategorisine yeni dersler eklenmelidir.
- Programda yer alan bazı dersler alan uzmanları tarafından içerikleri açısından incelenerek AE kategorisine alınması yararlı olacaktır.
- Meslek bilgisi kategorisinde yer alan bazı dersler yeniden incelenerek programdan çıkarılabilir.
- Laboratuvar derslerinin ğretim elemanlarının istekleri doğrultusunda bırakılması belirlenmiştir. Bu durum isteğe bırakılmadan yeniden program üzerinde belirlenmelidir.
- Uygulama ders saatleri yeni programda belirtilmemiştir. Bu durum bazı dersler için özellikle belirlenmelidir.
- Alan derslerine ağırlık verilerek kredi ve saatleri artırılmalıdır.
- Fen bilgisi ğretmenliği lisans programında yer alan fizik, kimya ve biyoloji derslerinin uygulama saati artırılabilir.
- Üniversitelerin rektörlükleri tarafından belirlenen seçmeli ders verme uygulaması içerikleri önceden belirlenerek ğretim elemanları ve öğrencilerin incelemesine sunulmalıdır. Böylece derslerin benimsenmesi ve önemi kavranmış olacaktır.
- Programda yer alan dersler mesleki bilgi ve becerileri kazandırmayı önceleyecek biçimde yeniden düzenlenebilir.
- Programda yer alan bazı derslerin kategorileri (MB ve AE) esnek bırakılarak değerştirilmesine imkân tanınmalıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akpınar, B. & Kazu, Y. (2018). Öğretmen yetiştirme sistemimizin felsefi temelleri. M. Ergün, B. Oral & T. Yazar (Ed.). *ğretmen Yetiştirme Sistemimiz (Dn, Bugün, Yarın)* içinde (s. 1-25). Pegem Akademi.

- Arduç, M. A., Taşkın G. & Mutlu F. (2020). Türkiye’de 2018 yılında uygulamaya konulan fen bilgisi öğretmenliği lisans programının 1998 ve 2006 lisans programları ile karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55, 71-94.
- Avcı, S. & Ergun, M. (2012). Hollanda ve Türkiye'deki fen bilgisi öğretmeni yetiştirme programları hakkında öğretmen adaylarının görüşlerinin karşılaştırılması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(1), 151-170.
- Creswell, J. W. (2021). *A Concise Introduction to Mixed Methods Research* (M. Sözbilir, Çev. Ed.). Dover (Orijinal eserin yayın tarihi 2017).
- Çoban, A. (2011). Sınıf öğretmenliği lisans programının değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 28-45.
- Çoban, A. (2018). Öğretmen yetiştirme sistemimizin tarihi temelleri. M. Ergün, B. Oral ve T. Yazar (Ed.). *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz (Dün, Bugün, Yarın)* içinde (s. 29-56). Pegem Akademi.
- Dağtekin, A. & Zorluoğlu, S. L. (2019). Güncellenen fen bilgisi öğretmenliği lisans programı hakkındaki akademisyenlerin görüşü. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6(1), 36-53.
- Dinç Artut, P. & Bal, P. (2005). İlköğretim matematik öğretmenliği lisans programının öğrenciler açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 81-90.
- Durukan, E. & Maden, S. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliği lisans programına yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 555-566.
- Eraslan, A. (2009). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının ‘öğretmenlik uygulaması’ üzerine görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(1), 207-221.
- Kırkkılıç, A. & Maden, S. (2010). İlköğretim ve lisans programlarındaki değişiklikler sonrasında Türkçe öğretmenliği mesleğinin ve Türkçe eğitimi bölümlerinin durumu. *TÜBAR*, 27.
- Kilimci, S. A. (Ed.). (2011). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme*. Pegem Akademi.
- Koca, M., Karabulut, B. & Türkoğlu, İ. (2021). Güncellenen 2018 fen bilimleri öğretim programına ilişkin fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri: Malatya ve Diyarbakır örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 717-730.

- Küçükoğlu, A. (2020). 21. yüzyılda eğitim. . Demirel, Z. Kaya & K. Köroğlu (Ed.). *Eğitime Giriş* içinde (s. 283-300). Pegem Akademi.
- MEB. (2017). *ğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri*.
- zmen, Z. K. (2019). 2018 Sınıf ğretmenliği lisans programının değerlendirilmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 521-548.
- Sağdıç, M. (2018). Türkiye’de 2018 yılında uygulamaya konulan sosyal bilgiler lisans programının 2006 lisans programı ile karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(10), 308-321.
- Sever, R., Tarım, K., Ültay, E. & ilingir, S. K. (2018). Sınıf eğitimi programındaki zorunlu dersler hakkında bir araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 431-450.
- Stebler, M. Z. & Aykaç, N. (2019). 2018 Türkçe ğretmenliği lisans programının ğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 116-138.
- şahin, . & Kartal, O. Y. (2013). Sınıf ğretmeni adaylarının sınıf ğretmeni yetiştirme programı hakkındaki görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 164-190.
- şişman, M. (2019). *Eğitim Bilimine Giriş*. Pegem Akademi.
- Taş, İ. D., Akar, T. K. & Köroğlu, E. (2017). Sınıf ğretmenliği lisans programının ğretim yeleri ve ğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 578-592.
- Yaman, E., Mermer, E. . & Mutlugil, S. (2009). İlköğretim okulu ğrencilerinin etik davranışlara ilişkin görüşleri: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 93-108.
- Yurdakal, H. İ. (2018). Değerşen sınıf ğretmenliği lisans program içeriğinin incelenmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(29), 1483-1499.
- Yükseköğretim Kurulu (YK). (1998). Eğitim Fakültesi ğretmen Yetiştirme Lisans Programları. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari-mart-1998.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2020

- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2007). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2020
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2007). Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007). <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/ogretmen-yetistirme-ve-egitim-fakulteleri.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2020
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2018). Fen Bilgisi Öğretmenliği Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Fen_Bilgisi_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2020
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2018). İlköğretim Matematik Öğretmenliği Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Ilkogretim_Matematik_Lisans_Programi.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2020
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2018). Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Sinif_Ogretmenligi_Lisans_Programi09042019.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2020
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2018). Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Turkce_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2020

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The scientific and technological advances changed the ideal human profile in societies. The training of the ideal human profile with 21st century skills is the task of the teachers. Due to the modern developments in educational sciences and teacher training, structural changes in the Turkish education system, and social needs and demands, the departments in faculties of education/educational sciences should be restructured, and the teacher training undergraduate programs should be reorganized (YÖK, 2018). The Council of Higher Education (YÖK) changed the undergraduate curriculum and content of the teacher training programs in education faculties, which would be implemented gradually after the 2018-2019 academic year (Yurdakal, 2018). The present study aimed to

investigate the views of the academic personnel on the 2018 undergraduate curricula implemented in education faculties.

Method: The study aimed to determine whether the views of the faculty members on the 2018 undergraduate programs implemented in education faculties differed based on certain sub-problems. For this reason, mixed method was used in the research. The study group included 63 faculty members employed in Inonu University, Adıyaman University, Dicle University and Fırat University Education Faculties Classroom Instruction, Science Instruction, Elementary School Mathematics Instruction and Turkish Language Instruction programs. A questionnaire that included 21 questions was employed to collect the views of the faculty members. Furthermore, participant views were collected with five open-ended semi-structured questions. Questionnaire items were scored on a 5-point Likert type scale. The frequencies and percentages the responses were calculated, and content analysis was used to analyze the open-ended question data.

Findings: The analysis of the views of the faculty members on the 2018 undergraduate programs revealed that 61.9% of the participants stated that the number of the field courses should not be reduced. 42.9% considered the introduction of new field courses beneficial for the program. The analysis of the responses to the open-ended questions revealed that 24.3% of the faculty members supported the previous finding and argued that certain field courses should be added to the program. 44.4% of the participants proposed the transfer of certain courses in the program should to the category of field education. 31.7% of the participating faculty members stated that the distribution of the courses in the semesters was balanced and normal. While 27.0% of the participants stated that certain courses in the program should be included in the category of vocational courses, 25.4% argued against that proposal. 47.6% of the participants considered that the combination of the national credits of the vocational and general culture courses led to standardization among faculties. 34.9% of the faculty members did not agree with the view that certain courses in the program should be included in the general culture category. 54.0% argued that the general culture courses in the program were revised and associated with daily life. 41.3% stated that the number of compulsory courses should not be reduced. 46.0% stated that elective courses should not start in the freshmen year. 34.9% of the participating faculty members suggested that the hours of certain theoretical courses should not be reduced. 49.2% considered that further practice hours to certain courses in the program would be beneficial for the program. It was observed that the above-mentioned finding was supported by the responses to open-ended questions, where 49.3% of the participants believed that practice hours should be increased in field courses and 18.0% believed that practice hours should be increased in physics, chemistry and biology courses. 27.0% of the

faculty members favored the implementation of the 2018 undergraduate program, while 25.4% suggested that the program should be eliminated. The analysis of the participant responses to the question “Which one of the teacher training programs introduced on different dates would you prefer based on content and applications?” revealed that 28.6% preferred the 2007 undergraduate program, 28.6% preferred the 2018 undergraduate program, and 14.3% stated that had no knowledge on the previous programs. The content analysis conducted on the open-ended question responses demonstrated that the faculty members considered the richness of the field courses (21.9%) and the number of and diversity of the elective courses (19.1%) among the strengths of the 2018 curriculum. 32.5% of the participants believed that the field courses were insufficient, 20.0% considered that the number of practical courses was inadequate, 7.5% considered that overall, the program was inadequate, while 7.5% considered that there were no weaknesses of the program. About the development of a new undergraduate program, 41.2% of the faculty members stated that the new curricula should focus on practice, 25.0% stated that the new curricula should focus on field courses, and 8.7% suggested that the program should be developed by a commission of experts.

Conclusion and Discussion: The study findings demonstrated that the faculty members stated that the semesters of the courses included in the 2018 undergraduate program should not be changed. Participants stated that the combination of the national credits of vocational and general culture courses was one of the strengths of the program that led to standardization. It was observed that certain faculty members criticized the program, stating that the practical course hours and field courses were inadequate, and the program was based on theoretical courses. The faculty members considered that certain courses should be transferred into the vocational knowledge and field education categories. Furthermore, it was observed that the faculty members argued that the 2018 undergraduate program should be implemented. The general analysis of the 2018 undergraduate program based on the views of the faculty members demonstrated that the program was generally accepted by the faculty members; however, it would be more effective if it could be reorganized.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.56881>

Makale türü: Derleme makalesi		Article type: Review article
Geliş tarihi	11.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	21.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akpınar, B. ve Akyıldız, T., Y. (2022). Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim. *Journal of History School*, 56, 873-895.

YENİ EĞİTİM EKOSİSTEMİ OLARAK METAVERSAL ÖĞRETİM**Burhan AKPINAR¹ & Taha Yasin AKYILDIZ²****Öz**

Derleme niteliğindeki bu çalışmada, yeni nesil internet teknolojilerinin sanal ve dijital uygulaması olan metaversenin eğitime yansımaları irdelenmiştir. Dokümanter analiz yöntemiyle yürütülen çalışmada veriler, bilimsel niteliğe sahip yazılı ve internet kaynaklarından elde edilerek, okunmuş, betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesi, metaverse kavramının etimolojik ve kuramsal dayanakları, bu kavramın eğitim-teknoloji ilişkisi çerçevesinde ele alınması ve metaversal öğretimin olumlu ve olumsuz boyutlarının incelenmesiyle oluşturulmuştur. Bu incelemeler neticesinde, Bilgi Çağı eğitim paradigması olan teknoloji-yoğun öğretim anlayışını yansıtan metaversal öğretimin topyekün eğitim ve öğretimi dönüştürme potansiyeli değerlendirilmiştir. Şimdilerde öğretim süreci üzerine yoğunlaşan bu dönüştürme potansiyelinin, zamanla, sanal benlik üzerinden eğitimin ontolojik; dijital bilgi olgusu üzerinden epistemolojik dayanaklarına da nüfuz edeceği öngörülebilir. Öğretim sürecini zaman ve mekân kısıtlarından sıyrarak ve oyun-eğitim simülasyonu ile Z kuşağının öğrenmesine uygun görünen metaversal öğretimin, okul ile sosyal meydana arasındaki gerilimi azaltma, düşünceye yeni ufuklar açma, öğretimin bireyselleştirilmesi ve eğitime erişimi artırma gibi birçok katkılarında söz edilebilir. Ancak bu katkılar yanında, metaversal öğretimin, sanal benlik, sanal algı, bedensizleştirme, çift kimlik ve temassız toplum gibi sonuçları kestirilemeyen olası çıktıları, tedirgin edicidir. Çalışmada son olarak, metaversal öğretimin sürdürülebilirliğinin, bilimsel, teknolojik, pedagojik ve toplumsal kabul ve gelişmelere bağlı olacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Metaversal Öğretim, Sanal Ekosistem, 3D Sanal Ortamı

¹ Prof. Dr. Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, bakpinar23@gmail.com
Orcid: 0000-0003-3509-0475

² Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı,
tya346@gmail.com Orcid: 0000-0002-5321-1368

Metaversal Teaching as a New Education Ecosystem

Abstract

In this compilation study, the reflections of the metaverse, which is the virtual and digital application of new generation internet technologies, on education are examined. In the study carried out with the method of documentary analysis, the data were read, described and interpreted, obtained from scientific written and internet sources. The theoretical framework of the study has been formed by examining the etymological and theoretical foundations of the concept of metaverse, considering this concept within the framework of education-technology relationship, and examining the positive and negative dimensions of metaverse teaching. As a result of these examinations, the potential of metaversal teaching, which reflects the technology-intensive teaching approach, which is the Information Age education paradigm, to transform education and training as a whole, has been evaluated. This transformation potential, which is now focused on the teaching process, has over time, the ontological education through the virtual self; It can be predicted that it will also penetrate its epistemological bases through the phenomenon of digital information. It can be mentioned that metaversal teaching, which strips the teaching process from time and space constraints and seems suitable for the learning of the Z generation with the game-education simulation, has many contributions such as reducing the tension between school and social media, opening new horizons for thought, individualizing teaching and increasing access to education. However, besides these contributions, the unpredictable outcomes of metaphysical teaching such as virtual self, virtual perception, disembodiment, dual identity and contactless society are troubling. Finally, it has been evaluated that the sustainability of metaverse teaching will depend on scientific, technological, pedagogical and social acceptance and developments.

Keywords: Metaverse, Metaverse Teaching, Virtual Ecosystem, 3D Virtual Environment.

GİRİŞ

Eğitim ile teknoloji ilişkisi aslında eğitim tarihi kadar gerilere gitmektedir. Zamanla çeşitli evirilmeler geçirerek günümüze ulaşan bu ilişki, son on yıllarda yeni nesil internet teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak, teknolojinin eğitimi dönüştürdüğü bir noktaya ulaşmıştır. Bu dönüştürme, önceleri daha çok eğitimin uygulama boyutu olan öğretim süreciyle ilgili iken, giderek eğitimin teorik boyutuna da yansıma işaretleri vermektedir. Teorik ve uygulama boyutlarıyla eğitimi topyekün etkileme aşamasına gelen *yeni nesil internet teknolojileri* (Duan ve arkadaşları, 2021), öğretim sürecine yeni bir ortam ve paydaş olarak eklenmeye başlamıştır. Konu ülkemiz ekseninde ele alındığında, yeni nesil internet teknolojilerinin şimdilerde eğitime olan kısmi etkilerinin Post-Corona sonrasında daha da yaygınlaşması beklenebilir. Zira

Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim

küresel çapta, zaman ve mekâna bağlı yüz-yüze eğitimi büyük oranda kesintiye uğratarak, eğitimi, uzaktan eğitim şeklinde sanal ortama taşıyan ve sosyal yaşamda “temassızlık kültürünü” perçinleyen Covid-19 Pandemisi döneminde, bilinen yollar dışında da eğitim ve öğretim yapılabileceğine dair önemli farkındalıklar oluşmuştur. Kaldı ki, yeni nesil internet teknolojilerinin vizyona sürdüğü sanal ortam ve dijital bilgi, sadece olağanüstü durumlardaki eğitimin gereği olmayıp, içinde yaşadığımız Bilgi Çağı'nın teknoloji tabanlı eğitim paradigmasının gereğidir.

Yeni nesil internet teknolojilerinin eğitimi teorik ve pratik boyutlarıyla dönüştürme etkisi, metaverse uygulamalarıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki sınırları ortadan kaldıran metaverse (Kim, 2021, s.232), üç boyutlu (3D) sanal ortam, dijital bilgi ve avatar marifetiyle oluşturduğu ekran kişiliği (Lee, 2021, s.72) gibi olgularla, öğretim sürecinin temellerini sarsmaktadır. Çünkü metaversal öğretimde bu sürecin asli paydaşları olan öğrenci, bilgi ve öğretmen unsurlarının işlevlerinde ciddi anlam kaymaları söz konusudur. Zira metaversal öğretimde bilinen sınıf, *3 boyutlu sanal ekosisteme*; bilgi, *dijital forma*; öğrenci, *sanal ekran kişiliğine* ve öğretmen de, *teknoloji yöneticisine* (Bakioğlu ve Şentuna, 2001, s.12) dönüşmektedir. Böylece zaman ve mekâna bağlı, yüz-yüze etkileşim biçimindeki öğretim, adeta “her zaman ve her yere” taşınmış olmaktadır. Bu temassız etkileşim veya uyarıcı-tepki etkileşim durumu, hâlihazırdaki zaman, mekân, yazılı metinler ve yüz-yüze etkileşim bağlamındaki pedagojik kavrayışları aşmaktadır. Dolayısıyla mevcut kavrayışları zorlayan metaverse benzeri sanal teknolojilerin etkisiyle, zaten uygulama boyutu çoktan teknoloji tabanlı olarak dönüşmüş olan eğitimde, teorik olarak da önemli değişimler beklenebilir. Metaversal öğretimde, eğitim olgusunu ontolojik anlamda var eden asli unsurlar olan insan (öğrenci), bilgi ve öğretmen unsurlarına dair ciddi değişimler söz konusudur. Nitekim metaversal öğretimde, sanal ortama maruz kalan ve dijital bilgi ile uyarılan öğrencinin algı ve öğrenmesi bunlardan bağımsız değildir. Çünkü geleneksel öğrenme sürecinde bilinen *öğrenci-bilgi* etkileşimi; metaversal öğretimdeki 3D ortamında değişime uğramaktadır. Metaversal öğretim, bu sürece öğrencinin sanal profilini (avatarını) dâhil ederek ve bu süreçteki bilgi olgusunun formunu değiştirerek bu etkileşimi; *öğrenci-avatar-dijital bilgi* şekline dönüştürmektedir. Böylece öğrenci, dijital bilgi üzerinden *avatar dolayimli* bir deneyimlemede bulunmuş olmaktadır. Dolayısıyla bu sanal dolayimli etkileşimin ürünü olan algı ve öğrenmedeki değişimler izaha muhtaçtır. Her ne kadar metaversal öğretimindeki; *öğrenci-avatar-bilgi* etkileşiminde, yüz yüze etkileşimde ortaya çıkan denetleme, gözlemlenme, anlamlandırma gibi olumsuzlukları bertaraf edilmiş gibi görünse de, bu etkileşimin sonucu oluşan sanal algı, yanılısamalı bilinç, sanal kimlik gibi

olasılıklar tedirgin edicidir. Bu konuda, metaversal öğretimle temassız sanal ortamda var olan *bedensiz özne* (Göker, 2017) olan öğrencinin, sosyal uyumu, bu tedirginliğe sadece bir örnektir. Bu tedirginliğe rağmen, metaversal öğretimin, 3D ortamında Second Life ile sağladığı gerçeklik duygusu (görme, işitme, dokunma) ve sanal topluluklarla desteklediği sosyal etkileşimle (Lee, 2021, s.72), makine-insan etkileşiminde sürekli kuşku duyulan “robotik bir nesil” tehlikesini azalttığı da vakıadır. Dahası, metaversal öğretimin sunduğu avatar vasıtasıyla öğrenci, sadece izleyen değil sürece katılma olanağı da bulmaktadır. Metaversal öğretimdeki eğitim gezileri, yaşam ve endüstri uygulamaları (Hazneci, 2019, s.503) öğrenciye zengin bir yaşam deneyimi sağlamaktadır. Yine belki de ilk defa metaversal öğretimle öğrenci ekran kişiliğiyle, kendi eğitim içeriği ve amacını oluşturabilmekte (Ayiter, 2008) ve avatari aracılığıyla gerçek ortamda yapamadığını deneyebilmektedir. O kadar ki, öğrenci, avatari vasıtasıyla kendi özgür iradeleriyle (yetişkin denetimi olmaksızın) göz ve saç rengini, vücut görüntüsünü, giyeceğini seçip kullanabilmektedir. Bu olanak, eğitimde hiç olmadığı kadar öğrenmede bireyselleşmenin (Salmon and Edirisingha, 2010) önünü açmaktadır. Böylece geleneksel eğitimde önemli sorunlar olan öğrencinin, ilgi ve motivasyonu artabilir, stres ve olumsuz heyecanı azalabilir ve gerçek ortamda ulaşamadığı konulara ulaşması, riskli ortamları deneyimleme (dalma) olanağı bulmuş olur (Şimşek, Erbay ve Kirişçi, 2019, s.141).

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, Bilgi Çağı olarak adlandırılan günümüzün pedagojik paradigmasına uygun görünen metaversal öğretimin birçok avantaj ve dezavantajından söz edilebilir. Bu noktada yapılması gereken, aceleci bir tavırla metaversal öğretimin olası sakıncalarına odaklanmak yerine, bu teknolojinin eğitimimize sağlayabileceği yeni fırsat ve açılımlara kafa yormak olmalıdır. Zira eğitim-teknoloji birlikteliği, geçici bir moda olmaktan ziyade çağımızın pedagojik paradigması gibi görünmektedir. Bu noktada doğru olan, kadim deneyimlerimizi yansıtan mevcut eğitim sistemimizi yok saymadan, bu paradigma çerçevesinde bilinen eğitim anlayışları ve “öğrenme kuramlarını metaverse gibi teknolojiler bağlamında test ederek” (Gennett, 2010), Çağa ve yeni nesle uygun, sürdürülebilir bir eğitim anlayışını tartışmaktır. Bu tartışmalarda, Japonya’nın yaptığı, metaversal öğretimin, geleneksel yüz yüze eğitim ve e-öğrenmenin tamamlayıcısı olarak sisteme dâhil etmek (Barry ve arkadaşları, 2009), yol göstericidir. Bu çalışmada söz konusu tartışmalara veri sağlamak üzere, metaverse ve eğitim ilişkisi, metaversal öğretim bağlamında irdelenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın genel amacı, ilgili literatürü tarayarak, metaverse-eğitim ilişkisi bağlamında *metaversal öğretim* konusunu irdelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde şu alt amaçlara da cevap aranmıştır; 1. Metaverse kavramının etimolojik ve kuramsal arka planı nedir? , 2. Metaversal öğretimin olumlu yönleri ve sınırlılıkları nelerdir? Derleme niteliğindeki bu çalışma, nitel araştırma ekseninde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, sosyal olguları çok yönlü ve derinlemesine irdelemek (Punch, 2011) ve bu olgular hakkında ayrıntılı bilgi edinmeye uygun çalışmalardır (Balyer, 2016). Bu itibarla, teknolojik bir kombinasyon olarak, birey ve toplum başta olmak üzere birçok sosyal işlevi olan metaverse olgusu, eğitim ve öğretim bağlamında nitel perspektiften irdelenebilir. Çalışmada, verilerin toplanması ve analizinde, nitel araştırmalarda veri toplama teknikleri arasında yer alan dokümanter analiz (belgesel tarama, doküman inceleme) tekniği (Yıldırım ve Şimşek, 2013) kullanılmıştır. Dokümanter analiz, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak irdelemek için kullanılan bir nitel araştırma tekniğidir (Wach, 2013 aktaran Kıral, 2020, s.174). Diğer taraftan dokümanter analiz, var olan kayıt ve belgelerin incelenerek toplanan verilerin, önceden belirlenmiş bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, onları okuma ve nihayet değerlendirme basamaklarını kapsar (Karasar, 2009, s.118). Dokümanların kapsamı ise, çalışma konusu ile ilgili her türlü yazılı belgelerdir (Balci, 2009, s.180). Bu dokümanların başında bilimsel kitaplar ve makaleler (Sönmez ve Alacapınar 2016, s.108) gelir. Ancak günümüzde bunlara YÖK'ün ulusal tez merkezi arşivinde kayıtlı akademik tezler ile bilimsel kongre veya sempozyum bildirileri ve akademik tabanlı olmak koşulu ile internet kaynakları (Baloğlu, 1999, s.253) da eklenmektedir.

Çalışmada, aşağıda değinilen belirli ölçütler çerçevesinde belirlenmiş veri kaynakları (dokümanlar) şunlardır: Bilimsel kitaplar (n=13), bilimsel makaleler (n=25), lisansüstü akademik tezler (n=6), ulusal/uluslararası kongre ve sempozyumlarda sunulmuş ve yayımlanmış bildiriler (n=4) ve internet kaynakları (n=2). Bu belgeler, dokümanter analiz için önerilen; “Dokümanın özgünlüğü/orijinalliği, tahrifat yapıp, yapılmadığı, çalışılan konuya uygunluğu“ (Sönmez ve Alacapınar, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2013) kriterlerine göre seçilip, belirlenmiştir. Böylece nitel çalışmalarda *bilimsellik kriteri* ve dolayısıyla *güvenirlik* sağlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik için çalışmada taranan dokümanların orijinal nüshalarına ulaşarak, bunlardan kitapların, *ulusal veya uluslararası, bilinen ve alanında çok sayıda ve çeşitte kitap yayımlama* kriterine sahip olmasına özen gösterilmiştir. Taranan makalelerde ise, *Dergi Park tabanına kayıtlı olma, ISSN numarası bulunma, TR Dizin sahibi olma, Editör/Editörler ile Bilim ve Danışma Kurullarına sahip*

olma” ölçütleri aranmıştır. Akademik tezlerde bilimsellik için bu tezlerin *YÖK veri tabanına kayıtlı olma ölçütü*; sempozyum veya kongrelerde sunulan bildirimlerde ise, *ulusal/uluslararası geniş kapsamlı ve katılımcı, bilim kurulu olan ve yayımlanan basılı bildirimler*” olmasına özen gösterilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi belirli ölçütlere göre seçilip, taranan belgeler (dokümanlar), araştırmanın amacı bağlamında taranarak, okunmuş, betimlenmiş, yorumlanmış ve belirli başlıklar altında sunulmuştur. Bu sistematikte yapılan tarama, betimleme ve yorumlama nitel çalışmaların doğasına uygundur. Zira nicel araştırmalardaki gözlem ve görüşmeden ziyade inceleme gerektiren nitel çalışmalar (Merriam, 2013, s.2), betimleme, anlama ve yorumlama odaklı olup (Glesne, 2014, s.12), incelemeyi gerektirir (Miles and Huberman, 2016, s.9). Bu tür incelemeye, çalışmanın amacı ve soruları bağlamında incelenen belgeleri anlama ve yorumlamayı amaçlayan *betimsel analiz* denir (Kıral, 2020; Karataş, 2015, s.70).

Çalışmada, geçerliği sağlamak üzere (Karataş, 2015, s.69), “araştırmacıların çalıştığı konuyu olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesini gerekir” (Kirk ve Miller, 1986 aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.289) ilkesi esas alınmıştır. Bu bağlamda, dokümanların incelenmesinde “araştırma yanlılığı“ olasılığını bertaraf etmek üzere, *araştırmacıların rolü* net biçimde tanımlanmıştır. Bu çalışmada, araştırmacıların rolü, “*çalışmada belirli ölçütlere göre seçilmiş belgeleri, çalışmanın amacı doğrultusunda, yansız okuyarak, betimleme, yorumlama ve sonuç çıkarmaktır*”.

TEORİK ÇERÇEVE

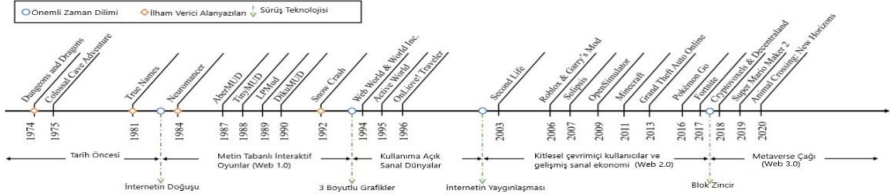
Etimolojik olarak *metaverse* kavramı, ‘meta’ (soyut, sanal, ötesi, aşkınlık) ve ‘verse’ (evren) olmak üzere iki kelimenin birleşmesinde oluşturulmuştur. Bu anlamda *metaverse* kavramı, soyut ve artırılmış yakınsamanın var ettiği bir alan anlamında “soyut evren” (Choi & Kim, 2017, s.1527) veya “3 boyutlu sanal evren” (Lee, 2021, s.72) olarak adlandırılabilir. Kim (2021, s.233) tarafından “aşkın evren” olarak nitelenen metaverse, gerçek ile sanal evrenin birleşimini ifade etmektedir. Gerçek zaman ve uzamın ötesindeki bu soyut evren, literatürde *paralel hayat* (Gaafar, 2021, s.68), *başka bir dünya* (Lee, 2021, s.79) ve *insan merkezli bilişim* (Duan ve arkadaşları, 2021) gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Erkılıç ve Dönmez (2020, s.328) ise, metaverseyi şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Oyun ve sanal gerçekliğin kesiştiği noktada çeşitli araçlar kullanılarak yaratılan etkileşimli sanal gerçeklik”. Yazarlara göre böylece insan, zihninde kurduğu hikâyesini daha gerçekçi bir şekilde aktarmanın yeni yollarını bulmuş olmaktadır. Hazneci’ye (2019) göre, Artırılmış Gerçeklik (AR) uygulamalarının yeni

Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim

versiyonu olarak tanımlanan metaverse, sanal ortama bireyin ekran temsili olan avatarını da dahil ederek, ona görsel, işitsel ve dokunsal deneyimleme olanağı sağlamasıyla ilişkili, gerçekliğin sanal olarak üretilmesi bağlamında “gerçek sanal evren” olarak da adlandırılabilir. Diğer taraftan facebook gibi internet-oyun şirketleri “metaverse” olgusunu web’in bir sonraki devrimi olarak tanımlamaktadır (Gaafar, 2021, s.68).

Metaverse kavramının tarihsel arka planı, Neil Stephenson tarafından 1992’de yayımlanan “Snow Crash” adlı bir bilim kurgu romanına dayanmaktadır (Lee, 2021, s.79). Bu roman, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’deki Silikon Vadisi araştırmacıları olmak üzere metaverse ile ilgili çalışmalara ilham kaynağı olmuştur. Buradan alınan ilhamla sanal metaforik fikre dayalı internet teknolojisi 1990’larda PC iletişimi, 2000’lerde web ve 2010’larda mobil iletişim eksenini çerçevesinde gelişerek 2020’lerde yeni nesil internet teknolojisinin anahtar kelimesi olan “metaverse” (Lee, 2021, s.72) şekline bürünmüştür.

Metaverse kavramının kullanılmasına yönelik olarak, bu kavramı 2007 yılında ilk olarak Acceleration Studies Foundation (ASF) kullansa da, popüler olması 2020’lere rastlamaktadır (Song & Dong-Hun, 2021, s.3). Metaverse uygulamalarının tarihsel gelişim seyri hakkında Duan ve arkadaşlarının (2021) aşağıda yer alan çizgisel anlatımları kapsamlı fikir vericidir.

Şekil 1: Metaversenin tarihi arka planı

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, *gerçekliğin sanal olarak üretimine* dair çalışmaların tarihi seyri internetin doğuşu, internet tabanlı oyunlar ile konuyla ilgili ilham verici yazılar silsilesi şeklindedir. Bu seyir ve silsile, aslında insanlık tarihindeki çeşitli medya araçlarının gelişim tarihi gibidir (Sherman ve Craig, 2019 aktaran Erkök ve Dönmez, 2020, s.321). Metaversenin tarihi gelişimini gösteren Şekil 1 incelendiğinde, önceleri çoğunlukla eğlence ve ticari ağırlıklı sanal teknolojiler şeklinde uygulandığı, zamanla bunları aşarak güvenlik, sağlık, endüstriyel üretim ve eğitim sektörlerini de kapsayacak şekilde hızla yaygınlaşıp, bugün metaverse sanal dünyası aşamasına geldiği görülmektedir. Duan ve arkadaşlarına (2021) göre, yaklaşık 30 yıllık evrilmeden günümüze ulaşan bu kavram, 2018 yılında herkesin içinde bulunduğu sanal bir dünyayı

anlatan *Ready Player One* filmi ile yeni bir safhaya ulaşmıştır. Sonrasında sanal kripto paralarla bu gelişme farklı sahalara da sirayet etmiştir. Metaverse teknolojisi uygulamalarının geleceğinin ise, gerçek dünya ile sanal dünyanın birlikte var olabilmesinin sağladığı yararlar ile bunun sürdürülebilirliğine bağlı olacağı öngörülebilir.

AR uygulamalarının yeni versiyonu olarak da tanımlanan metaverse (Hazneci, 2019), yapı ve kapsam olarak ele alındığında aslında bir *teknolojik kombinasyon* olarak karşımıza çıkar. Bu kombinasyonun bütünü olan metaverse mimarisi (ekolojisi); altyapı, veri deposu, etkileşim ve ekosistemi içerir (Duan ve arkadaşları, 2021). Bu anlamda metaverse, içinde avatarların kullanıcının ikinci kişiliği olarak hareket ettiği ve birbirleriyle etkileşime girdiği sürükleyici bir 3D sanal ortamdır (Lee, 2021, s.72). Buradaki *avatar*, bilgisayar kullanıcısının sanal ortamdaki kopyasını veya karakterini ifade eden bir nevi “*ekran kişiliği*”dir (Erkılıç ve Dönmez, 2020, s.326). 3D sanal ortamı ise, 2 boyutlu görüntülerden 3 boyutlu görüntü elde işlemini içerir (Sarıtaş, 2015). Diğer taraftan 3 boyutlu sanal dünya, kullanıcıların üç boyutlu simüle edilmiş ortamda hareket ettiği ve etkileşimde bulunduğu ağ tabanlı sanal gerçeklik platformu şeklinde de tanımlanmıştır (Şimşek, Erbay ve Kirişçi, 2019, s.141). Metaversenin yapısını anlama bakımından konumu önemlidir. Bu konuda aşağıdaki Şekil 2’de yer alan *gerçeklik-sanallık sürekliliği* önemli bir fikir vermektedir.

Şekil 2: Milgram'ın Gerçeklik-Sanallık Sürekliliği (Kaynak: Hazneci, 2019, s.500).

Yukarıdaki şekilden hareketle metaverse, AG’in ilerlemiş yeni versiyonu olarak ele alındığında, Göker’in (2017, s.178) tabirlerinden hareketle, gerçek ve sanal mevkileri birleştiren, siber uzam veya mesafesiz uzam düzleminde bir *üst-mekân* olarak ifade edilebilir. Metaverse olgusunun ne olduğu konusunda Warburton’a (2009) göre metaverse, soyut evreni iki temel hat ve dört anahtar unsurdan meydana gelir. Bu hatlar: AR ve Simülasyon-Sanal Dünya (SD); iç ve dış unsurlar ise Yaşam Günlüğü-Life Logging (YG) ve Ayna Dünya (AD) şeklindedir. Burada AG, bir nesne hakkında bilgi verir, SD bununla ilgili deneyim sağlar, YG bunu günlük yaşama taşır ve AD ise gerçek dünyanın yeniden

Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim

üretildiğini sağlar (Choi & Kim, 2017, s.1526-1527). Benzer şekilde Kim'e (2021, s.233) göre de, metaverse, dört temel öge içerir. Bunlar: Sanal Gerçeklik (SG), AG, YG ve AD olarak sıralanır. Buradaki AG, gerçek dünyada var olan nesne ya da mekânların, dijital ortamda üretilen sanal nesnelere ile zenginleştirilerek ortaya konulmasıdır (Sünger, 2019 aktaran Aslan, 2021: 29). SG ise, duyuşsal uyarım yoluyla bireyi *hayali bir gerçekliğe* sokmak için tasarlanmış bir teknoloji olup, ortak bir algısal aracılık yanılışına dayanmaktadır. Buradaki SG; AG, Karma gerçeklik (Mixed Reality) ve 360° Video gibi uygulamaları kapsayabilir (Erkılıç ve Dönmez, 2020, s.321-322). SG, 3 boyutlu sanal dünya olarak ele alındığında ise, simüle edilmiş 3 boyutlu alanlarda kullanıcıların hareket ettiği ve etkileşimde bulunduğu ağ tabanlı masaüstü sanal gerçeklik olarak tanımlanabilir (Dickey, 2005a aktaran Avcı, 2017). Metaversenin önemli bir anahtar unsuru olan YG teknolojileri, bireylerin sanal ortamdaki kazanımlarını yakalama, depolama ve düzenlemeyi amaçlayan donanım ve yazılımları ifade etmektedir (Gurrin ve arkadaşları, 2014 akt: Mutlu, 2018). Metaverse kombinasyonunun diğere bir unsuru olan AD ise felsefi perspektiften Foucault tarafından sanal düzlemde “yeri olmayan yer” (Göker, 2017, s.168) şeklinde ifade edilebilir. Konu itibarıyla ise, metaverse tarafından üretilen dünyayı (Sébastien, Sébastien & Conruyt, 2018) anlatır. Metaverse kombinasyonunun anatomisini daha iyi anlamak için Şekil 3 yol göstericidir.

Şekil 3: Metaverse kombinasyonu (Pucihar & Kljun, 2018).

Bütün bunların sonunda, metaverse teknolojisi kombinasyonunu tam olarak anlamak için bu kombinasyonu oluşturan AG, SG, 3D Sanal Dünyası ve AD unsurlarının bilinmesinin şart olduğu belirtilebilir. Ancak bu çalışmada daha çok metaverse-egitim ilişkisine yoğunlaşp, bu ilişkinin sonucu olan metaversal öğretime odaklanılmıştır.

METAVERSE VE EĞİTİM

Eğitim ile teknoloji ilişkisi eğitim tarihine değin gitse de, eğitimin teorik ve uygulama boyutlarıyla teknolojinin etkisine girmesi nispeten yenidir. Önceleri eğitimin daha çok uygulama aşamasına (öğretim sürecine) eklenen teknoloji, internet tabanlı sanal ve dijital teknolojilerdeki hızlı ilerleyişe paralel olarak bugün, topyekûn eğitimi dönüştürme aşamasına gelmiştir. Nitekim internet teknolojilerindeki sıçrayışla geline bu yeni aşamada, metaverse gibi sanal ve dijital teknoloji kombinasyon uygulamalarının, eğitimin pratiğinden sonra, teorik zeminini de ciddi şekilde dönüştürme işaretleri verdiği gözlemlenmektedir. Teknolojinin eğitime bu etkisini daha iyi anlamak için burada metaverse örneği üzerinden yeni nesil internet teknolojisi uygulamalarının eğitimin teorisi ve pratiğine etkileri ayrı ayrı ele alınarak tartışılmıştır.

Metaverse örneği üzerinden yeni nesil internet teknolojisi uygulamalarının eğitimin pratiğine, yani öğretim sürecine etkileri, aslında tarihsel eğitim-teknoloji birlikteliği çerçevesinde okunabilir. Bu bağlamda yeni nesil internet teknolojisi uygulamalarının öğretim sürecine etkisi kısaca, zaman ve mekân gibi kısıtlarla, öğretmen ve öğrencilerden kaynaklanan insani sınırlılıkları telafi etme şeklinde özetlenebilir. Bu telafi süreci genelde öğretimi zaman ve mekân kısıtlarından sıyırma, öğrencilere zengin bir öğrenme içeriği sunma, öğretmenin mesajlarını etkinleştirme ve öğrencilerin de öğrenme ile ilgili duyu organlarını desteklemek şeklinde icra edile gelmiştir. Bilinen anlamda ve kapsamada teknolojinin burada yaptığı aslında, zaman ve mekân bağlamı öğrenme ortamının sınırlarını genişletmek, teknoloji desteğiyle öğretmen mesajlarının etkisini artırmak ve öğrencilerin de uyarıcıları daha etkili kodlamasını sağlamaktan ibarettir. Bu bağlamda teknoloji, insan duyularının uzantısı rolündedir. Bu role bağlı olarak teknoloji, sınıfta, öğretmenin mesajlarını yüklediği strateji, yöntem veya tekniklerin etkisini artırmaya; öğrencilerin duyu organlarının sahasını genişletmeye matuftur. Ta ki yeni nesil internet teknolojilerine kadar. Zira metaverse gibi sanal ve dijital teknolojiler, sözü geçen rolleri aşarak, adeta *öğreten bir ortam* olarak, öğretmeni, uyarıcı veya mesaj üreten değil, adeta öğrenme ortamının yöneticisi konumuna itme yolunda ilerlemektedir.

Metaverse benzeri sanal ve dijital teknoloji kombinasyonlarının bu ilerleyişinde, yakın zamanda küresel çapta deneyimlediğimiz Covid-19 Pandemisi gibi, geçek mekân ve yüz-yüze eğitimi kesintiye uğratan olağanüstü durumların etkisi önemlidir. Ancak bunda, “Z Kuşağı” olarak da adlandırılan, internete oldukça aşina yeni neslin; iletişim, oyun, eğlence, alış-veriş gibi yaşam aktivitelerinde bu teknolojileri etkin biçimde kullanmasının payı da yadsınamaz. Buna bağlı olarak metaverse benzeri teknolojilerin eğitime yansımalarının, okulun

tercihi olmaktan ziyade, *yeni neslin tercihi* olarak ve bu kuşak üzerinden okula sızdığı, hatta dayatıldığı belirtilebilir. Tabii ki, “yenilik” ve “değişim” gibi sloganların sihri kapılmış akademisyen ve yazarların bu teknolojilerin rollerini abartmaları da göz ardı edilemez. Bu noktada makul olan, “Çağın Gereği ve “Z Kuşağının talebi” gibi argümanlarla eğitime yansımış olan yeni nesil internet teknolojilerinden azami faydayı sağlamanın yollarını bulmak olmalıdır. Ancak sürekli yenilik ve değişim arayışının etkisiyle, eğitime dair deneyimlerimizi yok saymadan; akademik fayda ile sosyal ve ekonomik faydaların dengesini de gözeterek. Bunun için de metaverse benzeri teknolojilerin eğitime yansımaları olan metaversal öğretimin olumlu ve olumsuz perspektiften tartışılmasında yarar vardır.

Olumlu Perspektiften Metaversal Öğretim

Olumlu perspektiften metaversal öğretimin en önemli artışı, zaman ve mekân kısıtlarını aşan gerçek ve sanal dünya arasındaki köprü rolüdür. Zira bu sayede öğrencilere, gerçek yaşamda ulaşılması mümkün olmayan birçok deneyim sağlanabilmekte ve öğretim ortamı zenginleşebilmektedir. Böylece düşüncenin ufku genişlemekte ve zengin uyarım ve deneyimlerle öğrenmeye yeni kapılar açılmaktadır. Metaversal öğretimin önemli bir artışı da, üç boyutlu çevrimiçi ortamda öğrencilerin birbirleriyle sosyal olarak etkileşime girebileceği sanal topluluk oluşturabilmesidir (Lee, 2021, s.72). Böylece, programlı öğretim ve bilgisayarlı öğretim gibi önceki deneyimlere bağlı eğitimde makine-insan etkileşiminin sonucu olan “robotik bir nesil” tedirginliği azaltılmaktadır. Dahası, metaversal öğretim, öğrencileri, dijital kullanıcı (avatarları) aracılığıyla her türlü öğretim ortamına dâhil ederek, onlara, sadece izleyen değil, izlediği ve katıldığı etkinliği yeniden üretebilecek eğitim paketi sunmaktadır (Hazneci, 2019, s.503). Öğrenciler, yüz ifadeleri, his ve duyu eklemlenmiş bu paket üzerinden kendi hikâyesini oluşturabilmekte (Choi & Kim, 2017, s.1527) ve sanal deneyimleme yapabilmektedirler. Bu olanak, öğrencilerin kendi öğrenmesi hakkında geri dönütler elde edebilmesi (MacCallum & Parsons, aktaran Avcı, 2017) bakımından önemlidir. Ayrıca yine bu paketteki sanal deneyimlemenin herkese açık olması, öğrencinin derse katılımı ve sosyalleşmesi bakımından çok kıymetlidir. Nitekim araştırmalar, sanal öğrenme ortamlarında öğrencilerin geleneksel ortama göre daha fazla grup çalışması imkânı bulduğunu (Esteves, Fonseca, Morgado & Martins, 2011; Singh & Lee, 2008) belirtmektedir (Aktaran: Arslan vd., 2017, s.460). Metaversenin sunduğu eğitim paketinde yer alan *bireyin katıldığı etkinliği yeniden üretme* olanağı, öğrencinin kendi öğrenme sürecinde inisiyatif ve sorumluluk alması, öz-yeterlik ve kendi kendine öğrenme gibi özelliklerin gelişmesi bakımından değerlidir. Duan ve arkadaşları (2021)’na göre, bütün bunlar metaversal öğretimi, görme, işitme ve dokunma hislerinin

dâhil edildiği “insan merkezli bir bilişim uygulamasına” dönüştürmektedir. Aynı yazarlara göre, erişilebilirlik, çeşitlilik, eşitlik sunan ve daha insani özelliklere sahip bu ortamın birçok pozitif pedagojik çıktıları olabilir.

Yapılandırmacılığa uygun (Girvan ve Savage, 2010 aktaran Avcı, 2017, s.52.) ve bütün teorik disiplinlere uygulanabilir bir yaklaşım olarak gösterilen metaversal öğretimle (Yoo ve Keung, 2021, s.1377) öğrenciler, örneğin, nükleer santralden yerkürenin derinliklerine eğitim gezilerine katılabilirler. Böylece gerçek yaşamda ulaşamayacağı nükleer mühendis veya jeolog rollerini 3 boyutlu sanal ortamda deneyimleyebilmektedirler. Üstelik başkasının anlatma veya aktarması yerine, bizzat kendisi, tehlikeye girmeden, kendi öğrenme hızında, bizihi etkileşime girerek ve tecrübe ederek... Bütün bunlar öğrenciye, kendi özgür iradesiyle eğitim amaçlarını, içeriğini ve aktivitelerini belirleme olanağı sağlayarak, öğretimin bireyselleştirilmesini mümkün kılar (Ayiter, 2008). Bununla ilgili olarak metaversal öğretimde öğrenciler, üç boyutlu görsel karakter biçimli avatarını kendi özgür iradeleri çerçevesinde biçimlendirebilirler, istedikleri göz ve saç rengini, vücut görüntüsünü, giysiyi ve görünümü seçip kullanabilirler ve kendilerini bu simgelerin biçiminde bu sanal ortama katabilirler (Salmon and Edirisingha, 2010). Öğrencilerin bizihi kendilerinin, oyun, bilmece veya senaryo formatındaki eğitim faaliyetlerini (amaç, içerik, etkinlik) belirlemesi, gerek *bireye özgü öğretim* veya *öğrenmenin bireyselleştirilmesi* için ve gerekse stressiz ortam, motivasyon (Şimşek, Erbay ve Kirişçi, 2019), merak ve dikkat gibi duyuşsal öğrenme değişkenleri için son derece önemlidir. Zira bilişim tabanlı ve oyun temelli simülatör uygulamalarının Z Kuşağı veya dijital vatandaşlar olarak adlandırılan 21. Yüzyıl öğrencilerine (Tokel ve Topu, 2017) uygun, eğlenceli ve motive edici olduğu (Gennett, 2010, s.12) belirtilmektedir. Metaversal öğretimle, eğitimde sürekli yetişkinlerin dayatmalarından yılmış olan öğrencilere, doğalarına uygun ve çok sevdikleri *oyun ile eğitim* eşleştirmesine dayalı yeni bir pedagojik alan açılmış olur. Nitekim oyun, tarihsel olarak eğitimle hep içe içe ola gelmiştir. Konuya bu perspektiften bakınca metaversal öğretimin, öğrencileri, sadece zaman ve mekân kısıtlarından sıyırmadığı; onları sınırlı çevre olanakları, herkesi tek tipleşirken müfredat kalıpları, heyecansız, yılgın ve tek bakış açısına sahip öğretmene mahkûm etmekten de kurtardığı söylenebilir. Bu anlamda, oyunu teknoloji dolayımı olarak eğitileştiren metaverse, öğrencilerin, senaryolaştırma, yaratıcılık ve problem çözme becerilerini de desteklemektedir.

Diğer taraftan metaversal öğretimin oyun veya senaryo tabanlı yazılım uygulamaları, eğitimde okul ile sosyal medya arasındaki gerilimi azaltabilir. Böylece oyun oynarken öğrenen öğrenciler, salt oyun, eğlence ve sohbet için sosyal medyaya daha az ihtiyaç duyabilirler. Bu konuda, metaversal öğretimin

içi, kuramsal ve pedagojik arka planı iyi çalışılmış, *eğitim-oyun-sohbet* eşleştirmesine dayalı aktiviteler, senaryolar ve simülasyonlarla doldurulabilirse, normal okul veya sosyal yaşamda kendilerine yer bulamayan öğrencilerin sosyal medyayı “kaçış alanı” (Göker, 2017) olarak kullanmaları azaltılabilir. Bu avantajlarıyla, hem bir *epistemik araç* ve hem de *bilişsel bir bilgi iletişim aracı* (Tsai et all., 2013, s.86) olan metaverse, Z Kuşağı olarak da adlandırılan, “algı ve davranışsal farklılıklara sahip mevcut okul kuşağını, Dijital Çağın öğrenme ortamına taşıyabilir (Ünlü, 2019, s.167). Bu noktada okullar da, senaryo veya oyun tabanlı eğitim yazılımlarını mevcut sisteme eklemeyerek, daha esnek ve cazip bir öğrenme ortamıyla bu kuşak için daha çekici hale getirilebilir. Kaldı ki buna dair işaretler de mevcuttur. Nitekim Sanal Kampus ve 3D Sanal Ortamı gibi uygulamalar, birçok üniversitede öğretimin önemli bir parçası haline gelmeye başlamıştır (Bartle, 2003 aktaran Avcı, 2017).

Olumsuz Perspektiften Metaversal Öğretim

Bilişim tabanlı 3D sanal öğrenme ortamları, yukarıda özetlenen birçok katkının yanında bazı sınırlılıklara da sahiptir. Bu ortamlardan birisi olan metaversal öğretimin sınırlılıkları veya yol açtığı tedirginlikler birkaç noktadan ele alınabilir. Birincisi, metaversal öğretimin internet ile olan yakın ilişkisinden dolayı, hali hazırda internet ve sosyal medya için dillendirilen güvenlik, hukuksal ve etik sorunlar, bu uygulama için de geçerlidir, denilebilir. Bunlara, metaversal öğretimin kuramsal, psikolojik, pedagojik ve sosyolojik dayanaklarındaki boşluk ve belirsizler de eklenebilir. Bir örnek olarak internet ortamında yer alan ders veya etkinlik içeriğinin telif hakları gibi etik ve pedagojik sorunlar gösterilebilir. Buna ilave olarak metaversal öğretimle gündeme gelen dijital olguların, ontolojik ve epistemolojik doğası, anlamı ve rolü vb. konularda felsefi bir boşluk veya eksiklikten de söz edilebilir. Bunlarla ilgili olarak yasal, yönetsel, etik ve pedagojik düzenlemelere ve çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Zira metaversal öğretimle ilgili pedagojik deneyim yetersizdir. İkincisi, metaversal öğretimin birçok yeni, ileri ve pahalı teknolojik kombinasyonuyla ilgilidir. Bununla ilgili olarak Papapanagiotou ve Devetsikiotis (2008), teknik gereksinim, bilgi, internet erişimi, gerçek ve sanal ortamdaki işbirliği arasındaki fark gibi sorunlara dikkat çekmişlerdir (Avcı, 2017, s.56). Kısaca “uygulama sorunları” olarak nitelenebilecek bu sorunla ilgili olarak Arslan vd. (2017, s.475), öğrencilerin öğrenme ortamında birbirleriyle ve öğretmenle iletişimlerinde yaşanan problemlere vurgu yapmışlardır. Aynı konuda Tepe (2019, s.13-14) de, zaman alıcı olma, maliyet, iletişim ve birtakım sağlık sorunlarına değinmiştir. Zhang (2013) ise, teknik zorluklar yanında metaversal öğretim gibi sanal ortamların öğretmene getirmiş olduğu ek iş yüküne (Koçak, Karakuş ve Göktaş, 2018) dikkat çekmiştir. Üçüncüsü, metaversal öğretimin zaman ve mekândan bağımsız

doğası, bu ikisine sıkı sıkıya bağlı mevcut eğitim sisteminde geçici de olsa ciddi sarsıntılara yol açacak gibi görünmektedir. Konuyla ilgili olarak Pamukçu ve Çakır (2020, s.3), sanal ortamların sunduğu pedagojik ve teknolojik desteğe rağmen, bu ortamların *sosyal bulunuşluk* sorununa yol açabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda asıl tedirgin edici olan ise, metaversal öğretimin, sanal ortamda ikinci kimlik ile sunduğu *bedensizleştirme* (Erkılıç ve Dönmez, 2020) olgusuyla, öğrencilerde yol açabileceği *sanal algı* ve *sanal benlik* olgularıdır. Eğitimin bilinen teorik zeminini erozyona uğratan bu iki olgudan sanal algı, öğrenme ile doğrudan alakalı olarak epistemolojik kırılmalara yol açabilir. Bundan daha tedirgin edici olan sanal benlik ise, öğrencilerde biri gerçek ve diğeri sanal olmak üzere *çift kimliğe* (Topu, 2015), yani kimlik karmaşasına yol açabilir. Metaversal öğretimin *mesafesiz uzam* (Göker, 2017) ve *fasılasız zaman* etkileşimiyle yol açabileceği yanılsamalı bilinç ve kimlik karmaşasının psikolojik sonuçları tedirgin edicidir. Zira sanal ortamın aldatıcı doğasının (Merwe, 2021) var ettiği *zeminizlik* ve çift kimliğin yol açtığı *parçalanmışlığın* (Alanka ve Cezik, 2017) sonuçları kestirilememektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yeni nesil internet teknolojilerinden 3 boyutlu sanal ekoloji olan metaverse (Kanematsu ve arkadaşları, 2014, s.1254), *soyut evren, 3 boyutlu evren, aşkın evren, başka bir dünya* gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Yapı olarak yeni nesil internet teknolojilerinin bir kombinasyonu olan metaverse, ortam ve konum olarak ise, gerçek evren ile sanal evrenin bileşimi; oyun ile sanal gerçekliğin kesişmesini ifade etmektedir. Zengin bir teknolojik ekosistem içeren metaversenin (Choi & Kim, 2017) asıl ayırt edici özelliği ise, bireyi, izleyici olmanın ötesinde, ekran kişiliği olan *avatarı* vasıtasıyla onu *fiziksel ve zamansal engelleri aşan sanal ortama* (Duan ve arkadaşları, 2021) dâhil etmesidir. Böylece bireye, görsel, işitsel ve dokunsal uyarımlar anlamında gerçeklik ve sanallık sürekliliği sağlanmış olmaktadır.

3 boyutlu sanal simülasyon (Avcı, 2017) bir ekosistem olan metaversenin eğitime yansımaları *metaversal öğretim* olarak adlandırılmaktadır. Fikir, kurgu ve teknoloji olarak uzun zamandır tartışılmasına rağmen metaversenin eğitime yansımaları henüz emekleme aşamasındadır. Bu aşamada metaversenin eğitime yansımaları şimdilik *sanal teknoloji tabanlı oyun* olarak öğretim sürecine eklenme şeklindedir. Ancak metaverse teknolojisinin eğitim teorisine yansımaları konusunda da belirli bir literatür oluşmaya başlamıştır. Daha çok *sanal ortam* ve *oyun-eğitim* ekseninde oluşan bu bilgi birikiminin orta vadede eğitim teorisine yeni açılımlar sağlaması; yakın gelecekte de eğitimin uygulama

boyutunu (öğretim sürecini) yeni düzlemlere taşınması beklenebilir. Fakat bunun için eğitimin temel kavramlarına dair gerçek dünya ile sanal dünyanın ayrışma ve kesişme noktaları konusunda teorik ve uygulamalı çalışmalara ihtiyaç olduğu da açıktır. Zira hâlihazırda metaverse olgusu, gerek kendisini oluşturan sistemler (Duan ve arkadaşları, 2021) ve gerekse eğitim bağlamında birey, sosyal bağlamda da toplum üzerindeki etkileri itibarıyla yeterince tartışılmamış olup, *moda bir akım* görüntüsü sergilemektedir. En azından Türkiye’deki görüntü bu şekildedir. Bu itibarla, metaverse ve metaversal öğretimle ilgili teorik ve uygulamalı araştırmalar ile bu olguların sürdürülebilirliğine dair çalışmalara ciddi ihtiyaç olduğu belirtilebilir (Gennett, 2010, s.6).

Literatürde metaversal öğretim genel itibarıyla olumlu ve olumsuz perspektiften ele alınsa da, konuyu olumlu perspektiften ele alan çalışmalar daha fazladır. Bunun olası nedenleri olarak; mevcut eğitim sistemindeki sorunlara (Başdemir, 2012; Yılmaz, 2006) bağlı memnuniyetsizlikler, bu memnuniyetsizliğin tetiklediği *eğitimde değişim* ve *yeniliğe* olan yoğun ilgi ve Covid 19 Pandemisinin yüz yüze eğitimi kesintiye uğratmasının yol açtığı yeni arayışlar sayılabilir. Bunlara, Bilgi Çağı’nın pedagojik paradigması olan teknoloji-yoğun eğitim anlayışı da eklenebilir. Nitekim bu anlayışa göre metaversal öğretim, Çağın gereği olan e-öğrenme ile geleneksel yüz yüze öğrenme arasında tamamlayıcı olabilir (Barry ve arkadaşları, 2009). Ülkemizde de önemli yansımaları olan Yapılandırmacı eğitim ve öğrenme yaklaşımına uygun olduğu belirtilen metaversal öğretimin (Avcı, 2017, s.52) olumlu katkılarından birincisi; bireyi, gerçek ve sanal dünyanın kesişmesine taşıyarak ve ona gerçek yaşamda mümkün olmayan birçok deneyim sağlayarak düşüncesine yeni ufuklar açma potansiyelidir. İkincisi, bireye kendi öğrenme amacını, hızını ve içeriğini belirleme olanağı sunarak, onu, izleyici konumdan katılımcı pozisyona taşınmasıdır. Böylece öğrencinin özyeterlik ve motivasyon gibi akademik ve duyuşsal özellikleri daha fazla gelişmektedir. Üçüncüsü, zaman ve mekân kısıtlarını aşarak eğitime erişimi artırması ve sınıfta derse katılımda zorlanan öğrencilere sanal ortamda sosyalleme olanağı sağlamasıdır. İnsan merkezli bilişim olarak nitelenen metaversal öğretimin (Duan ve arkadaşları, 2021) bu katkılarında, eğitime sunduğu 7/24 temposu, zaman ve mekân kısıtlarını aşma, öğretimi bireyselleştirme gibi faktörler önemli rol oynamaktadır. Metaversal öğretim, oyun-eğitim simülasyonu özelliğiyle okul (ve aile) ile sosyal medya arasındaki mevcut gerilimi azaltarak, okulu, Z Kuşağı için daha çekici kılabilir. Bunlardan başka, yakın zamanda küresel çapta deneyimlediğimiz Covid-19 Pandemisinin eğitimi kesintiye uğratarak oluşturduğu boşluğu doldurmada da metaversal öğretimin önemli katkıları olabilir. Ancak yukarıda belirtilen metaversal öğretimin katkılarının netliği için konuyla ilgili daha fazla

deneysel araştırmalara (Lee, 2021, s.79); metaversal öğretim bağlamında epistemoloji, felsefe ve yapay zekâ ile ilgili teorik çalışmalara (İpek & Ziatdinov, 2017, s.8) ihtiyaç vardır.

Sayılan bu olumlu yönleri yanında, metaversenin, yeni bir mevki olarak sanal ve siber uzamda var ettiği “temassız toplum” ve “sanal benlik” (Göker, 2017) ile metaversal öğretimle gündeme gelen “sanal algı”, “dijital bilgi” ve “ift kimlik” gibi olgular itibarıyla tedirgin edici boyutundan da söz edilebilir. Zira sanal benlik ve sanal algının, bireysel; temassız toplum olgusunun da sosyal sonuçları kestirilememektedir. Konu bireysel perspektiften ele alındığında, metaversal öğretimin var ettiği “başka gerçeklikler”, bilinen *mekan-insan* etkileşiminin var ettiği *buradalık* gibi algı, his ve anlamları erozyona uğratmaktadır. Bunun sonucu gündeme gelen *ayna dünya, yeri olmayan yer, ne orada ne burada* gibi belirsizlik durumları öğrenciyi adeta “bedensizleştirme” (Erkılıç ve Dönmez, 2020, s.326) ile yüz yüze bırakmaktadır. Bunların psikolojik ve sosyal olarak nerelere savrulabileceği ise öngörülemezdir. Metaversal öğretimle gündeme gelen *sanal benlik* ile eğitimin ontolojik zemini; *dijital bilgi* ile eğitimin epistemolojik zemini ve *temassız toplum* ile de eğitimin sosyal temeli adeta sarsılmaktadır. Oysaki eğitim ve öğretim her şeyden önce amaçlı, faydalı ve öngörülebilir etkinlikler (Hesapoğu, 1994) olmalıdır. Bu itibarla metaversal öğretimin, eğitime yeni ufuklar açarken, onun teorik ve uygulama boyutlarında ciddi kırılmalara yol açtığı söylenebilir. Günümüzde yaşanan teknoloji bağımlılığı gibi bireysel sorunlar ile bölgemizde yaşanan sosyal medyanın yol açtığı toplumsal çalkantılar dikkate alındığında, yeni nesil internet teknolojilerinin yanlış veya manipülatif kullanımından tedirgin olmanın paranoya olmadığı açıktır. Sosyal medya, metaverse ve metaversal öğretim gibi yeni nesil internet teknolojileri tabanlı küresel uygulamalar, eğitim marifetiyle ülkeleri “dünya cumhuriyeti” argümanıya değiştirmek ve dönüştürmeyi amaçlayan ve bu amacını “demokrasi” gibi masum kavramlarla kutsayan Yeniden Kurmacı eğitim felsefesinin (Akpınar, 2017), ucu açık ve niyeti meşkük küresel amaçlarını çağrıştırmaktadır.

Son tahlilde, metaverse olgusu ile metaversal öğretimin, eğitimin uygulama sürecine dair bazı boyutlarda yeni açılımlar sağlasa da, felsefi, psikolojik, sosyolojik ve pedagojik birçok belirsizliğe ve hatta soruna gebe olduğu iddia edilebilir. Bunun anlamı, hâlihazırda birçok sorunla boğuşan eğitim sistemimizin değişim ve dönüşümü için metaverse gibi yeniliklerin göz ardı edilmesi değildir. Tersine, bu ve benzeri yenilikleri olduğu gibi ithal etmek gibi taklitçi uygulamalar yerine, bunları kapsamlı olarak ele alıp, mevcut sisteminize eklemek gerekir. Bu noktada, alışılagediği gibi, metaversal öğretimin birey ve toplum üzerindeki etkilerini “başkası” üzerinden okuyup, bizim

gerçekliğimizde tecrübe etmeden hızlıca ithal etmek yanlına düşmemek önemlidir. Dolayısıyla metaverse ve metaversal öğretim Bilgi Çağı'nın gereği ise, bunun eğitime yansıtılması için bizim gerçekliğimize uygun bir deneyimleme ve literatüre ciddi ihtiyaç olduğu belirtilebilir. Bu ihtiyacın karşılanması noktasında yapılacak çalışmaların, metaversal öğretimin teorik zemini, yapısı, uygulama sonuçları ve geliştirilmesi gibi işin özüne dokunması önemlidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akpınar, B. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme*. Data Yayınları.
- Alanka, Ö. & Cezik, A. (2017). *Dijital Epistemoloji: Sanal Gerçeklik ve Bilginin Değişen Doğası* içinde "İletişim ve Kültür" (Eds. Suat Gezgin ve Tuğba Akdal). Eğitim Yayınları.
- Arslan, S., Bütün, M., Gökçek, T., Güneş, G., Çakıroğlu, O., Baran, B. & Coştu, S. (2017). Yaşamdaki matematiğe yönelik 3b sanal öğrenme ortamının (MATHLIFE) uygulanması: Deneyimler ve zorluklar. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(3), 459-480.
- Aslan, S. (2021). *Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Ders Başarısına ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı.
- Avcı, K. Ş. (2017). *3 Boyutlu Sanal Öğrenme Ortamında Probleme Dayalı Öğrenmenin, Kavramsal Anlama ve Problem Çözmeye Dayalı Öğrenme Performansı Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim bilimleri enstitüsü bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi.
- Ayiter, E. (2008). *Art Education in a Metaverse: Ground<c>*. https://www.academia.edu/1795393/Art_Education_in_a_metaverse_ground_c, Erişim: 11.10. 2021.
- Bakioğlu, A. & Şentuna, T. (2001). İnternet ile eğitimde öğretmen ve okulyöneticilerinin görevleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(9), 10-18.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Pegem Akademi.
- Baloğlu, F. (1999). İnternetteki kaynakların bilimsel çalışmalarda gösterilmesi. *Sosyoloji Konferansları*, 26, 253-257.

- Balyer, A. (2016). Öğretmen liderler: Öğretmen algıları üzerine nitel bir araştırma. *İlköğretim Online*, 15(2), 391-407.
- Barry, D.M., Kanematsu, H., Fukumura, Y., Ogawa, N., Okuda, A., Taguchi, R. & Nagai, H. (2009). *International Comparison for Problem Based Learning in Metaverse*. <https://www.researchgate.net/publication/2290493> Erişim: 11.10. 2021.
- Başdemir, H. Y. (2012). Türk eğitim sisteminin yapısal sorunları ve bir öneri. *Liberal Düşünce*, 17(67), 35-53.
- Choi, H.s & Kim, S.H. (2017). A content service deployment plan for metaverse museum exhibitions-Centering on the combination of beacons and HMDs. *International Journal of Information Management*,37, 1519-1527.
- Duan, H., Li, J., Fan, S.,Lin, Z., Wu, X. & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. In Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia (MM '21), October 20–24, 2021, Virtual Event, China.
- Erkılıç, H. & Dönmez, S. C. (2020). Sanal gerçeklik anlatısının izini sürmek: Trinity VR ve selyatağı VR örnekleri. *Sine Filozofi Dergisi*, Özel Sayı, 318-344.
- Gaafar, A. A. (2021). Metaverse in Architectural heritage documentation & education. *Advances in Ecological and Environmental Research*, 6(10), 66-86.
- Gennett, Z. A. (2010). *Shortfall Online: The Development of An Educational Computer Game for Teaching Sustainable Engineering to Millennial Generation Students*. Master thesis, The Department of Mechanical and Industrial Engineering Northeastern University Boston.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş* (Çev: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu). Anı Yayıncılık.
- Göker, G. (2017). Dijital heterotopyalar: “Başka” bir bağlamda yeni medya. *Selçuk İletişim*, 9 (4),164-188.
- Hazneci, U.Ö. (2019). Güncel artırılmış gerçeklik uygulamalarının eğitim alanında kullanımı üzerine bir inceleme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uluslararası 100.Yıl Eğitim Sempozyumu* 26-28 Ekim 2019 (ss. 499-508). Samsun.
- Hesapçoğlu, M. (1994). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Beta basım ve Yayım.

- Ipek, I. & Ziatdinov, R. (2017). New approaches and trends in the philosophy of educational technology for learning and teaching environments. *European Journal of Contemporary Education*, 6(3), 381-389.
- Kanematsu, H., Kobayashi, T., Barry, D. M., Fukumura, Y., Dharmawansa, A. & Ogawa, N. (2014). Virtual STEM class for nuclear safety education in metaverse. *Elsevier Procedia Computer Science*, 3, 1255-1261.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kim, J.G. (2021). A study on metaverse culture contents matching platform. *International Journal of Advanced Culture Technomlogy*, 9(3), 232-237.
- Koçak, Ö., Karakuş Yılmaz, T. & Gökteş, Y. (2018). Bir öğrenme ortamı olarak sanal dünyaların tasarımında karşılaşılan pedagojik zorluklar. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(2), 90-106.
- Lee, J.Y. (2021). A study on metaverse hype for sustainable growth. *International Journal of Advanced Smart Convergence*, 10 (3), 72-80.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için bir Rehber* (Çev. Selahattin Turan). Nobel Yayıncılık.
- Merwe, D. (2021). The metaverse as virtual heterotopia. *3rd World Conference on Research in Social Sciences*. 22-24 October, 2021, Vienna, Austria.
- Miles, M. B. & Huberman, A.M. (2016). *Nitel Veri Analizi* (Çev: Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy). Pegem Akademi.
- Mutlu, M. E. (2018). Öğrenme deneyimlerinin yönetiminde yaşam deneyimlerini yakalamak için çok katmanlı bir model. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 23-57.
- Pamukcu, B. S. & Çakır, H. (2020). İşbirlikli öğrenmeyi destekleyen üç-boyutlu sanal öğrenme ortamı geliştirilmesi: bir durum çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 530-563.
- Pucihar, K. Č., & Kljun, M. (2018). *ART for Art: Augmented Reality Taxonomy for Art and Cultural Heritage*. In *Augmented reality art* (pp. 73-94). Springer.

- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Çev: D. Bayrak, H. Bader Arslan & Z. Akyüz) (2. baskı). Siyasal Kitabevi.
- Salmon, G. and Edirisingha, P. (2010). Developing a five-stage model of learning in Second Life. *Educational Research* 52, 2,169-182.
- Sarıtaş, M. Z. (2015). *Adli Tıp Uygulamalarında 3d (Üç boyutlu) Teknolojinin Kullanımı*. Uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.
- Sébastien, D., Sébastien, O. & Conruyt, N. (2018). Providing services through online immersive realtime mirror-worlds. The Immex Program for delivering services in another way at university. *Virtual Reality International Conference (VRIC 2018)*, Apr 2018, Laval, France.
- Song, S.W.S. & Dong-Hun, C. (2021). Explication and rational conceptualization of metaverse. *Informatization Policy*, 28(3), 3-22.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şimşek, İ., Erbay, H. N. & Kirişçi, M. (2019). Üç boyutlu sanal öğrenme ortamında 5. Sınıf düzeyinde kesirlerin öğretimi: Second life örneği. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 139-154.
- Tepe, T. (2019). *Başa Takılan Görüntüleyiciler için Geliştirilmiş Sanal Gerçeklik Ortamlarının Öğrenme ve Buradalık Algısı Üzerine Etkilerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi.
- Tokel, S. T. & Topu, F. B. (2017). *3B Sanal Dünyalar ve Kullanım Alanları* (1-24) içinde 3 boyutlu sanal dünyaların eğitimde kullanımı (Ed. Yüksel Göktaş). Pegem Akademi.
- Topu, F. B. (2015). *3 Boyutlu Sanal Ortamdaki Rehberli ve Rehbersiz Öğrenmenin Öğrenci Meşgüliyeti ve Başarısına Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Tsai, C.C., Chai, C.S., Wong, B. K. S., Hong, H.Y., & Tan, S.C. (2013). Positioning design epistemology and its applications in education technology. *Educational Technology & Society*, 16 (2), 81–90.
- Ünlü, M. (2019). Dijital çağda e-öğrenme ortamlarının kalitesini artırmaya yönelik gerçekteştirilen uluslararası çalışmalar. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 165-182.

- Warburton, S. (2009). Second Life in higher education: Assessing the potential for and the barriers to deploying virtual worlds in learning and teaching. *British Journal of Educational Technology*, 40(3), 414-426.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). SeçkinYayıncılık.
- Yılmaz, M. (2006). Türkiye'nin çağdaşlaşma sorunu ve eğitim. U.Ü. *Fen-Ebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(10), 1-14.
- Yoo, G. S. & Keung, C. (2021). A study on the development of a game-type language education service platform based on metaverse. *Journal of Digital Contents Society*, 22(9), 1377-1386.

EXTENDED ABSTRACT

The general purpose of this study is to examine the subject of metaversal teaching in the context of the metaverse-education relationship by scanning the relevant literature. Within the framework of this general purpose, answers were sought for the following sub-objectives; What is the etymological and theoretical background of the concept of metaverse? What are the positive aspects and limitations of metaversal teaching? Documentary analysis in terms of the study, data collection and analysis, which is structured around the qualitative paradigm; In order to find answers to the study questions, descriptive analysis (Kıral, 2020; Karataş, 2015, p.70) was used in terms of understanding and interpreting the documents examined. According to the relevant literature (Punch, 2011; Balyer, 2016), qualitative perspective, documentary analysis and descriptive analysis are methodologically suitable for studies on a social phenomenon such as the relationship between metaverse and education. The documents (documents) scanned in the study were determined according to the following criteria: The originality of the document, whether it was tampered with, whether it was tampered with, being suitable for the subject studied (Sönmez & Alacapınar, 2016; Yıldırım & Şimşek, 2013).

Thus, it has been tried to provide the criterion of scientificity, which means reliability for qualitative studies. For validity in the study, the role of researchers is defined as "The role of researchers in this study is to describe, interpret and draw conclusions by reading the documents selected according to certain criteria, in line with the purpose of the study, impartially" (Karataş, 2015, p.69; cited in Kirk & Miller, 1986). Yıldırım and Şimşek, 2013, p.289) were tried to be provided. In the study, as an answer to the first sub-goal, it has been determined that the etymological concept of metaverse is formed by the combination of the

words 'meta' (abstract, virtual, beyond, transcendence) and 'verse' (universe). The concept of metaverse in terms of meaning can be called "abstract universe" (Choi & Kim, 2017, p.1527) or "3-dimensional virtual universe" (Lee, 2021, p.72) in the sense of an area created by abstract and enhanced convergence. In the literature, the concept of metaverse is also called by names such as "superuniverse" (Kim, 2021), abstract universe (Gaafar, 2021), another world (Lee, 2021) and human-centered computing (Duan et al., 2021). Metaverse is defined as "interactive virtual reality created using various tools at the intersection of game and virtual reality" (Erkılıç and Dönmez, 2020, p.328). The historical background of the concept of metaverse is based on a science fiction novel called "Snow Crash" published by Neil Stephenson in 1992 (Lee, 2021, p.79). Based on this fiction, the metaverse (Duan et al., 2021), which has survived about 30 years of evolution, has become very popular after 2018. The metaverse (Hazneci, 2019), which is actually a technological combination, includes four basic elements. These are: Virtual Reality, Augmented Reality, Life Diary and Mirror World (Kim, 2021, p.233).

In order to find an answer to the second sub-question of the study, the relationship between the metaverse and education was discussed from two perspectives, one positive and the other negative. The reflection of the metaverse on education can be called metaversal teaching. Metaversal teaching, which has now penetrated the practical dimension of education, can be expected to affect the ontological and epistemological dimensions of education over time. Metaversal teaching (Avcı, 2017), which is stated to be suitable for the constructivist approach, includes students in the 3D virtual environment through their digital user (avatars) and offers them a training package that can reproduce not only the audience but also the activity they watch and participate in (Hazneci, 2019, p.503). This package, which is open to everyone, has many positive pedagogical outputs such as opening new horizons for thought with different experiences, socialization (Arslan et al., 2017), individualization of teaching (Ayiter, 2008), motivation. Another striking positive aspect of metaversal teaching is its potential to reduce tensions between school and social media, with the education-game-entertainment pairing it offers. Thus, schools can become more attractive to Generation Z (GEN-Z) who are familiar with the internet.

In addition to these positive aspects of metaversal teaching, some limitations and unsettling dimensions can also be mentioned. The first is the technical requirements and cost problem related to metaversal teaching, which is an expensive technological combination (Papapanagiotou and Devetsikiotis, 2008 cited by Avcı, 2017, p.56). In addition, metaversal teaching is time-consuming and can cause communication and some health problems (Tepe, 2019). However,

what is really troubling is the fragmentation phenomena that metaversal teaching presents with the second identity in the virtual environment (Erkılıç & Dönmez, 2020), caused by phenomena such as disembodiment, virtual perception, space without distance (Göker, 2017), lack of ground, and dual identity (Alanka & Cezik, 2017). Because their psychological, pedagogical and social consequences are unpredictable. However, this does not mean to turn away from new generation internet technologies, but to be aware of the possible handicaps of this application. In this respect, it can be stated that there is a serious need for detailed and comprehensive studies on metaverse and metaversal teaching.